İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İSTANBUL'UN: CAMİ, MESCİD, MEDRESE, MEKTEB, KÜTÜPHANE, TEKKE, TÜRBE, KİLİSE, AYAZMA, ÇEŞME, SEBİL, SARAY, YALI, KONÂK, KÖŞK, HAN, HAMAM, TİYATRO, KAHVAHANE, MEYHÂNE.. BÜTÜN YAPILARI... DEVLET ADAMI, ÂLİM, ŞAİR, SANATKÂR, İŞ ADAMI, HEKİM, MUALLİM, HOCA, DERVİŞ, PAPAZ, KEŞİŞ, MECZUB, NEVCİVAN, NİGÂR, HANENDE, SAZENDE, ÇENGİ, KÖÇEK, AYYAŞ, DERBEDER, PEHLİVAN, TULUMBACI, KABADAYI, KUMARBAZ, HIRSIZ, SERSERİ, DİLENCİ, KAATİL.. BÜTÜN ŞÖHRETLERİ. DAĞI, BAYIRI, SUYU, HAVASI, MESİRELERİ, BAHÇELERİ, BOSTANLARI, VE İLÂH.. BÜTÜN TABİAT GÜZELLİKLERİ VE COĞRAFYASI... SOKAKLARI, MAHALLELERİ, SEMTLERİ.. YANGINLARI, SALGINLARI, ZELZELELERİ, İHTİLÂLLERİ, CİNAYETLERİ VE DİLLERE DESTAN OLAN AŞK MACERALARI... İSTANBUL HALKININ DEVİR DEVİR ÂDET, AN'ANE, GİYİM VEŞAMI... İSTANBUL ARGOSU.. İSTANBULA AİT RESİMLER, ŞİİRLER, KİTAPLAR, ROMANLAR, SEYAHATNAMELER... İSTANBULA GELMİŞ YABANCI ŞÖHRETLER...

REŞAD EKREM KOÇU

Bu cildde: Ahmed AGIN, Sâim Turgud AKTANSEL, Sermed Muhtar ALUS, Osman Nuri ERGİN, Muzaffer ESEN, Ahmed Baha GÖKOĞLU, Ali Nüzhet GÖKSEL, İhsan HAMAMİOĞLU, Vasıf HİÇ, Tevfik KARKAN, Reşad MİMAROĞLU, Aziz OGAN, Ferdi ÖNER, Hikmet Şinasi ÖNOL, Halûk Yusuf ŞEHSUVAROĞLU, Hacı Şeyhoğlu Ahmed Kemal, Mahmud Yesâri, Osman TOLGA, A. Cabir VADA ve Nureddin YATMAN merhumlarla Engin Uluğ ALPAT, Mesud AYABAKAN, Ekrem Hakkı AYVERDİ, General Hakkı Râif AYYILDIZ, Nâşid BAYLAV, İhsan BİRİNCİ, Münir Süleyman ÇAPANOĞLU, Ali ÇAMİÇ, Kemal ÇİLİNGİROĞLU, Ali DÜNDAR, Fahri DÜNGELEN, Hâlid ERAKTAN, Sâlim ERDEM, Hakkı GÖKTÜRK, Şevket KARAKAŞ, Hüsnü KINAYLI, Mehmed KOÇU, Sâmi KURTULAN, Dr. Saadi Nâzım NİRVEN, Bürhaneddin OLKER, Kevork PAMUKCİYAN, Hilmi RİT, Dr. Bedi ŞEHSÜVAROĞLU, Kerim YUND ve Erdem YÜCEL kalem arkadaşlığı etmişlerdir.

VE

Turan AÇIKSÖZ, Sabiha BOZCALI, Sabih BÜYÜKERBİL, Behcet CANTOK, Yaşar EKİNCİ, Sâlim ERDEM, Tekin GÖKÇEN, Nezih İZMİRLİOĞLU, H. KUTAY, Nuriye NİRVEN, Bülend ŞEREN, Ömer TEL ve Hüsnü resim, harita, kroki, harita ve plânları yapmışlar, hattat Hâmid AYKAÇ arab asıllı türk yazısı ile birkaç parça yazmışdır.

243 resim, 7 tam sayfa resim, 62 plân, harita, nota ve yazı.

DOKUZUNCU CİLD

DİŞCİ — ERİŞTECİ SOKAĞI

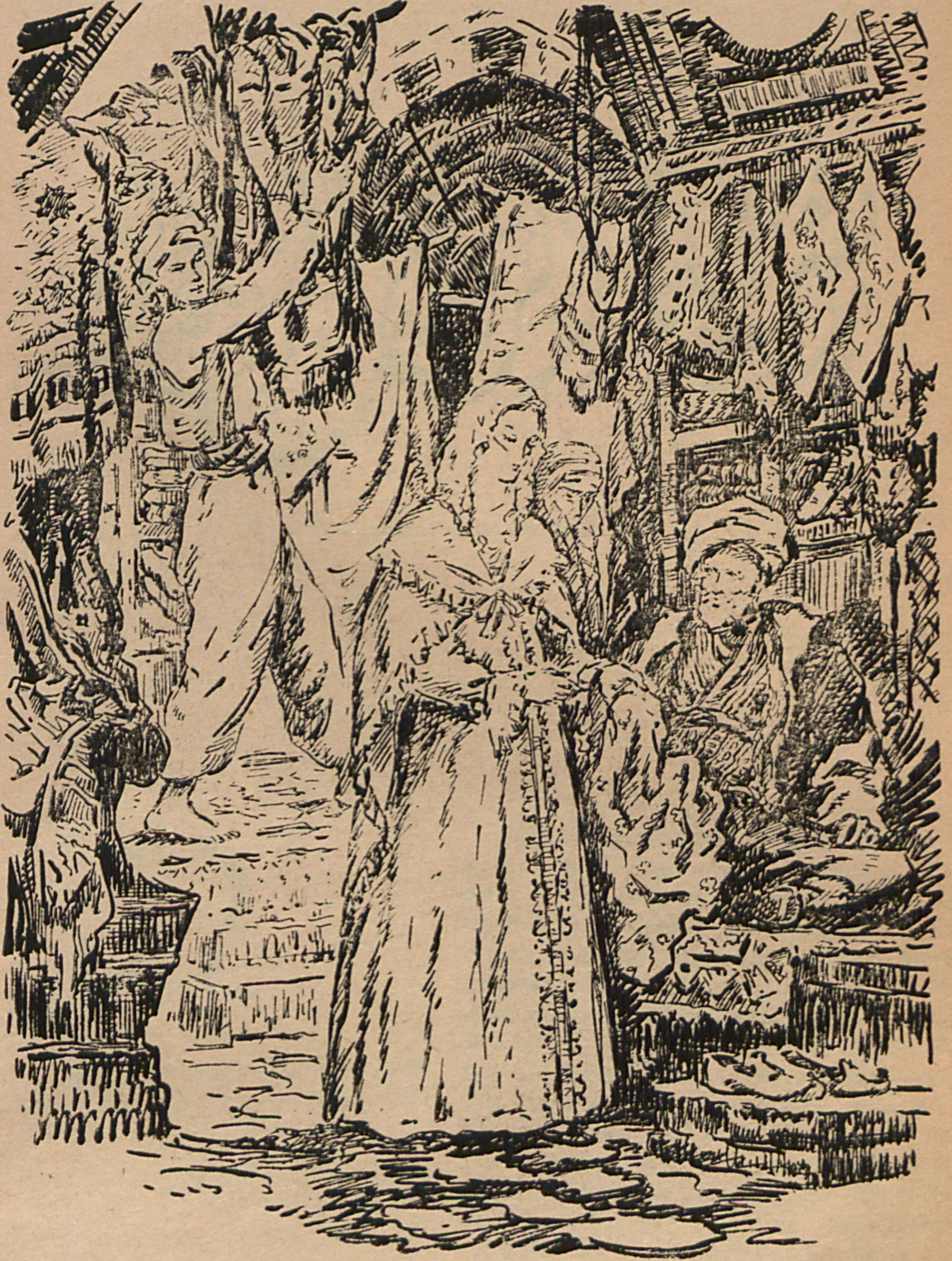
KOÇU YAYINLARI

MEHMED KOÇU

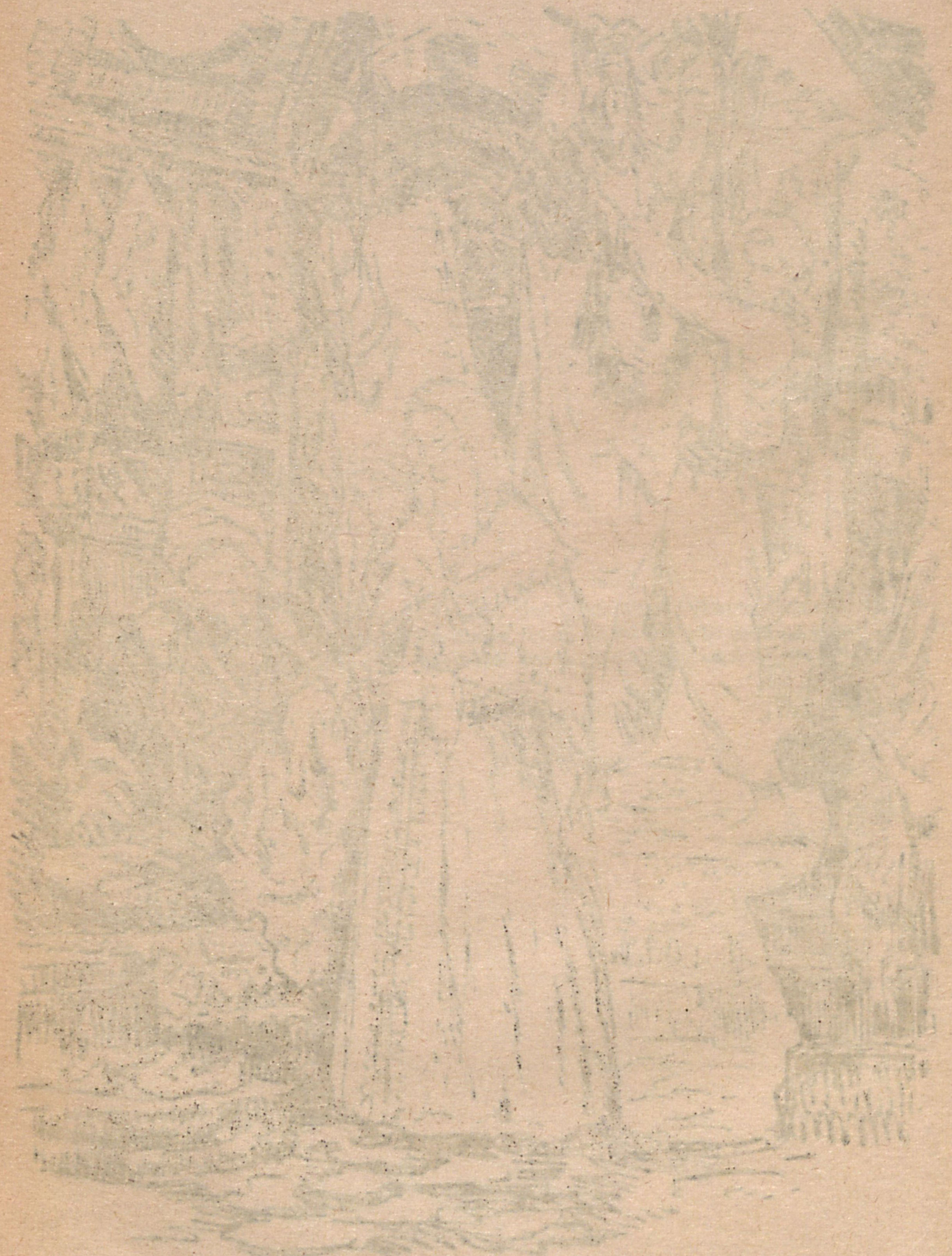
İSTANBUL 1968

Bu cildi 1968 yılında kaybettiğim velinimeti irfânım Ord. Prof. Ahmed Hâmid Ongunsu ile çekdiği tahammül sınırını aşan mihnet arasında ansiklopedimin resim, kroki ve plân işlerini ihmâl etmemiş aziz ve kadis dostlarımdan ressam, kaligraf ve kartograf Behcet Cantok'un adlarına ithaf ediyorum.

R. E. Koçu

Büyük Kapalı Çarşıda Yağlıkcılarda İstanbul Hanımı
Resim: Preziosi'nin suluboya tablosundan Sabiha Bozcalı eli ile

SIRALAR ve YAYLACIK MATBAALARINDA BASILMIŞTIR

Üstad Hâmid Aytaç'ın eli ile Celî Divânî Besmele

D

DİŞ — Hâneberduş argosunda esrar, esrar kırıntısı; (B.: Esrar; Dalga; Gonca; Nefes; Paspal; Sarıkız).

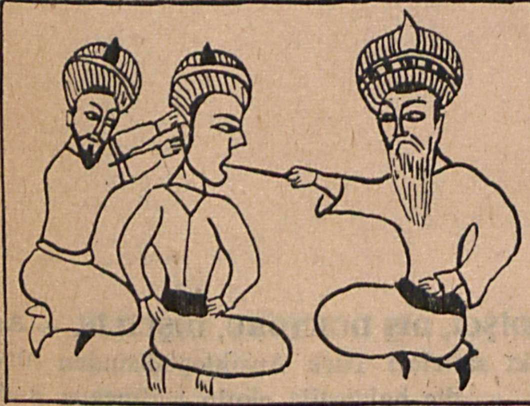
DİŞÇİ — «Mezardaki ölünün altın dişini söküp alarak satmayı iş edinen adam (hırsız)» (Ferid Devellioğlu, Türk Argosu). Dişçi, bir argo kelime değil, hırsızın bu sırtlan tipine zâbıtaca verilmiş isimdir. Dişçinin nasıl çalışdığı, târif edilemeyecek kadar korkunçdur.

İhsan BİRİNCİ

DİŞÇİ, DİŞ DOKTORU, DİŞÇİLİK — Aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «...diş hekimliği okulu açılıncaya kadar Dişcilik sanatını cerrahlar, ve kendi kendine yâhud da görgüye dayanarak yetişmiş kimseler (bu arada bilhassa berberler) payardı... Bu serbest devirden sonra Dişçilik yapabilmek için özel bir belge aranmaya başlandı. Bu belgeler hastahânelerde Dişcilik yapan kimseler tarafından kendi yanlarında çalışanlara verilmekte idi... Meslekden olan Dişciliğe (diplomalı ihtisasa dayanan dişçiliğe, diş hekmliğine) doğru atılan adımlar şöyle olmuşdur: 1 — Cerrahlar; özellikle askerî hastahânelerde tımarcılıkdan (yeni deyimle hastabakıcılıkdan) yetişmiş kimselerdi. Ameliyathânelerde ehliyet ve kaabiliyet gösteren timarcılara hastahâne başhekimliği tarafından cerrahlık belgesi verilirdi; bunlar dişcilik de yaparlardı. Orduda sivil olarak

yüzbaşı ödeneği ile hizmet ederlerdi; bunlardan ordu ile ilişiğini keserek yalnız dişçilikle uğraşanların sayısı gitgide artmışdır. 2 — Bir dişcinin yahud diş hekiminin yanında çalışarak ondan pratik diş çekmeyi öğrenmiş kimseler; Tıbbiyei Mülkiyeye baş vurarak hafif ve pratik bir yoklamadan sonra Dişcilik yapmak için bir belge alırlardı bu belgeye permi denilirdi, ki bunların çoğu da türk ve müslüman olmayan kimselerdi. 3 — Tıb öğrenimi görmüş ve özel-

Amasyalı Şerâfeddin'in eserinden resimler : Diş apsesine cerrâhî müdâhale ve hasta dişi bulmak için mâdenî çubukla muâyene (Hayat Mecmuasından)

likle cerrahlıkda uzmanlık kazanmış, ve cerrahlığı bırakıp Dişcilik yapan kimseler, bunların sayıları azdı, Dişci Okulunu kuranlardan Doktor Hâlid Şâzi Bey bunlardandır (B.: Dişci Okulu; Hâlid Şâzi Bey). 4 — Yabancı ülkelerdeki okullarda dişcilik öğrenimi görerek Türkiyeye gelmiş gerçek diş hekimleri» (Türk Ansiklopedisi).

Sermed Muhtar Alus bize tevdî ettiği «Seyyar Diş çekiciler» başlıklı bir notda şunları yazıyor : «Bunlara Bayazıd, Çarşıkapusu, Mahmudpaşa yokuşu, Sultanahmed, Yeni Cami, Eminönü gibi kalabalık yerlerde sık sık rastlanırdı. Çifte beygirli bir kirâ faytonunun içinde ayak üstü dikilirler :

— Pire, tahta kehlesi ısırması kadar ağrı duyurmadan diş çekiyorum!... Hacı berberler gibi arkadan kolları sımsıkı kavrama yok!.. Kerpeteni dokundurmamla şip şak dişi aldım gitti!.. Tecrübesi kolay, gelin, buyurun!.. diye bağırırdı.

«Hepsi birbirinin eşi, makine gibi çeneleri işler şarlatanlar idi. Sırtlarında soluk, neftileşmiş bir redingot, kirden alacalaşmış frenk gömleği, ipe dönmüş kıravat, başlarında kalıpsız, kenarı yağlı fes, pantalonlar üst kılığa uygun, ayakiarda yamalı kunduralar. Etrafları hınca hınc dolar; çığırtganlık ve mostra olsun diye bir iki ipsizin dişini pir aşkına çeker; sahiden de, kerpeteni daldırması ile dişi kavraması bir olurdu. Artık gayrete gelen gelene; arabada yanına çıkıp çeyreği dayayarak ağzını açan açana.. ekserisinin çürüğünü çarığını söküp eline verir...» (S.M. Alus).

Berberlerin asıl sanatları yanında sünnetcilik ve dişcilik yapdıklarını kaydetmişdik, İstanbulda yüz yıllar boyunca dişcilik dükkân, gedik sâhibi berberlerin elinde kalmışdı. Münir Süleyman Çapanoğlu şunları yazıyor : «... berberlerin hemen hepsi dişcilik yapardı, diş tedâvisi bilmezler, sâdece diş çekerlerdi ve müşterinin ağrıyor diye gösterdiği dişi çekerlerdi. Meraklıları çekdikleri dişleri atmaz, sathı boyanmış bir tahta üzerinde tesbit ederek meselâ berber Ali Usta diye dişlerle dükkân levhası yazarlardı...».

Aşağıdaki satırları Turgud Etingü'nün bir yazısından alıyoruz :

«Bugün Tıb Tarihi Enstitüsü'nün kitaplığında, 1465 senesinde, Amasyalı Tabip Sabuncuoğlu Şerâfeddin Efendi tarafından yazılmış olan bir eser vardır. Dünyada üç nüshası bulunan bu harikulâde eserin yüce Fatih Sultan Mehmed'e takdim edilen ve Fatih'in şahsi mührünü taşıyan yegâne renkli, resimli nüshası halen Paris Millî Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Tabip Şerâfeddin Efendi'nin Cerrahiyet-ül Haniye (Hükümdar cerrahlığı) adlı bu eserinde, sâde diş sağlığı ile ilgili, o çağ şartlarına göre insanı hayrette bırakan usuller gösterilmiş,

cerrahi müdahale şekillerini resimlerle anlatan, hastalıkları için reçeteler veren açıklamalar yapılmıştır (T. Etingü, Hayat Mecmuası).

DİŞÇİ MEKTEBİ, DİŞ HEKİLİĞİ FAKÜLTESİ — «Türkiyede ilk dişçi okulu 1909 yılında İstanbulda, Diş doktoru Hâlid Şâzi Beyin emriyle ve o zaman Tıb Fakültesinin başında bulunan Müderris Operatör Cemil Paşa (Cemil Topuzlu) ile Maarif Nâzırı Emrullah Efendinin himmetiyle kuruldu; okul, Kadırgada Menemenli Mustafa Paşanın eski, büyük ve ahşab konağında açıldı. Bu bina daha önce Mülkiye Tıbbiyesine âid olup bu tıbbiyenin Askerî Tıbbiye ile birleştirilerek Haydarpaşada ilk Tıb Fakültesinin kurulması üzerine boşaltılmış, ve boşalan binaya yeni kurulan Dişçi Mektebi ile Kaabile (Ebe) Mektebi ve Eczâcı Mektebi yerleştirilmişdir; ve bu üç mekteb bir müddet bir müdürlük tarafından idâre edilmişdir; bu okulun ilk adı Dârülfünûni Osmânî Tıb Fakültesi Eczâcı, Dişçi, Kaabile ve Hastabakıcı Mektebi ida. Dişçi Okulunun ilk müdürlüğüne Tıb Fakültesinin müderrisler meclisi karârı ile Dr. Hâlid Şâzi Bey getirilmişdir; bu okulun ilk hocaları da şunlardır: Hâlid Şâzi Bey, Terziyan Efendi, Namık Levon Efendi (Müslüman olarak Mustafa Nihad adını almışdır), Hüseyin Talât Bey, Hristo Yuvanidis Efendi, Nureddin Ali Bey, Mazhar Hüsnü Bey. Okul 1925 de İsmail Hakkı Baltacıoğlunun Dârülfunun Eminliği sırasında Bayazıd Camii yakınındaki eski Jandarma Dâiresine taşındı; 1934-1935 de Üniversite reformu sırasında prigramları ve örgütleri düzenlenerek öğretim sırası dört yıla çıkarılmış, 1964 ağustosunda da Tıb Fakültesinden ayrılarak bağımsız bir fakülte hâline gelmişdir» (Türk Ansiklopedisi).

DİŞ HEKİMLİĞİ ÖZEL YÜKSEK OKULU — Bir Eczâcılık Özel Yüksek okulu ile birlikde, Şişlide Kırağı Sokağında özel olarak yapdırılmış bir binada açılmış ve 1964-1965 ders yılında tedrisata başlamışdır.

Aşağıdaki mâlumatı müessesenin günlük gazetelerde çıkmış bir ilânından alıyoruz :

Her iki özel yüksek okul için yıllık tedris ücreti 4800 Türk lirasıdır; kayıd esnâsında alınan birinci taksit 3000 lira olup 100 lira da kaydiye alınır; İkinci taksit 1800 lira olup şubat ayında alınır.

Aynı ilânda şu bilgi verilmektedir : ayrıca yurd ihtiyâcı göz önünde tutulmuş, kız ve erkek öğrenciler için derslerin huzur içinde hazırlanacağı yurt binâları da yapılmışdır.

DÎVAN — «Dilimize farscadan alınmış bir kelimedir; 1 — Büyüklerin toplandığı yer, meclis; 2 — Eskiden Pâdişahların huzûru ile dâvâ görülen meclis, yüksek mahkeme; 3 — Osmanlı İmparatorluğunun Tanzimatdan önceki eski teşkilâtında, pâdişahın mutlak salâhiyetli vekili olan sadırâzamın riyasetinde toplanan ve pâdişah adına devleti idâre eden, bugünkü anlamda kabine yerinde, yüksek meclis, ki ayrıca Divânı Hümâyun adını taşıya gelmişdir (B.: Divânı Hümâyun); 4 — Devletin mâlî hesablarına bakan yüksek meclis, Dîvânı Huhasebât (Sayış tay); 5 — eskiden devlet dâirelerindeki encümenler, komisyonlar, Dîvânı Zabtiye gibi; 6 — Eski şâirlerin şiirlerini, kaafiyelerine göre alfabetik olarak topladıkları şiir mecmuaları (Bir şâirin bazı eserlerini ihtivâ eden mecmualara da Dîvançe = Dîvancık denilirdi; (B.: Dîvan, Dîvanlar); 7 — Yüksek devlet memurlarının, nâzırların muhâkeme edildiği yüksek mahkeme, Dîvânı Âlî; 8 — Askerî Mahkemeler, Dîvânı Harb» (Türk Lugatı).

Yeniçerilik devrindeki askerî ihtilallerde, ihtilâlcilerin pâdişahı dâvet ederek istediklerini doğrudan doğruya kendisine arz etmelerine Ayak Dîvânı denilirdi (B.: Ayak Dîvânı, cild 3; sayfa 1383).

Sadırâzamların kendi saraylarında derd, şikâyet dinlemelerine «Paşa Dîvânı», «Dîvânı Âsafî» denilirdi; bir gelenek olarak da bu divan ikindi namazından sonra kurulurdu ve «İkindi Dîvanı» da denilirdi; Sokullu Mehmed Paşa bir ikindi dîvânında şehid edilmişdir.

DÎVAN, DÎVANLAR — «Bir şâirin şiirlerini kaafiyelerine göre hurûfu hecâ tertibi ile (alfabetik olarak) toplamış olan mecmua (kitab)» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Türk şiirinin, bu arada Türk Dîvan Edebiyatının mütabası bu İstanbul Ansiklopedisinin konusu sınırı dışındadır.

Şâirlerin şiir mecmuaları olan dîvanlar şâirin adına nisbetle anılır; umumiyetle «Kasîdeler», «Gazeller», «Târihler», «Şarkılar» ve «Müfredler» (tamamlanmamış şiirler) beş fasıl üzerine tertib edilen ve her fasılda şiirler kaafilerine nisbetle alfabetik olarak sıralanan Dîvanlar, edebî kiymet ve hüviyetlerinin yanında,

yazıldıkları zamanın, devrin giyim, kuşam, süslenme, âdet, eşya, binâ ve hattâ vak'aları ve şöhretli simâları üzerine bir tarih vesikası kıymeti taşırlar Bu bakımdan Dîvanlar bu İstanbul Ansiklopedisinin ana kaynakları arasında yer almışlar ve kendi isimleri altında ayrıca kaydedilmişlerdir (B.: Aynî Dîvânı, cild 3, sayfa 1622).

1943-1944 arasında, İstanbul Ansiklopedisinin ilk yayını yapıldığı sırada, İstanbulda Ankara Caddesinde 50 numaralı binânın alt katındaki büromuza gelen dostlar arasında merhum Âsaf Hâlet Çelebi de bulunmuş ,kendi âlemin de bir eşsiz şâir olan merhuma olan recâlarımızdır ki onun himmeti ile «Dîvan Şiirinde İstanbul» adı ile bir antolojinin doğumuna yol açmışdır; bu kitab 1953 de İstanbul Fetih Derneği tarafından yayınlanmışdır (B.: Dîvan Şiirinde İstanbul; Çelebi, Âsaf Hâlat, cild 7, sayfa 3810).

DÎVAN DURMAK — İstanbul ağzı deyim; «Küçük memurların, uşakların, hizmetkârların, yahud evlâdın âmirler, efendiler, ana baba huzurunda ellerini kavuşdurup verilecek emri beklemeleri»; «El pençe dîvan durmak» da denilirdi.

DÎVÂNE ALİ BEY MESCİDİ — Fâtih Sultan Mehmed devri yapılarından olub Bayazıdda idi; Hadikatül cevâmide kaydedilmediğine göre Hadikanın telîfinden önce yok olmuş, izi kalmamış gerekir. Ekrem Hakkı Ayverdi de «Fâtih Devri Mimârisi» isimli muhalled eserinde bu mescidin adını kaydetmemiş olmakla beraber, «Fâtih devri sonlarında İstanbul Mahalleleri» isimli gaayetle kiymetli diğer bir kitâbında Dîvâne Ali Bey Mescidinden ilk defa bahseden yine kendisi olmuşdur. E. Hakkı Ayverdi bu ikinci eserinde şunları yazıyor :

«Dîvâne Ali Bey Mescidi Mahallesi Bayazıd Câmiinin garb tarafını işgâl etmektedir. Vakfiyesi 866 (1461) tarihli olduğuna nazaran İstanbulun en eski mescidlerinden biridir. Hâdikada zikredilmediğine göre XVI. asırdan sonra kaybolmuş demekdir. Bu sahâ şimdi takriben Camcı Ali Mahallesi içindedir».

Camcı Ali Mahallesine adını veren Camcı Ali Camii XVIII. yüzyılda yapılmışdır. Daha önce yıkılmış olan Dîvâne Ali Bey Mescidinin yerine inşâ olması muhtemeldir. Bu kaydımız basit bir tahmindir. Ali isminin müşterek oluşu da dikkate değer. «Dîvâne» lakabının da «Dîvânî» den bozulmuş olduğu düşünülürse Ali Beyin Fâtih devri kalem erbâbından olduğu söylenebilir.

DÎVÂNE ALİ BEY MESCİDİ MAHALLESİ — İstanbulun ilk mülki taksimâtında kurulmuş mahallelerden biridir; ismini aldığı mescidde mevcud olmayan bu eski mahalle takrîben Bayazıdda Camcı Ali Camii Mahallesi içine düşer (Bundan önceki maddeye bakınız).

Bibl.: E. Hakkı Ayverdi, Fâtih devri sonlarında İstanbul mahalleleri.

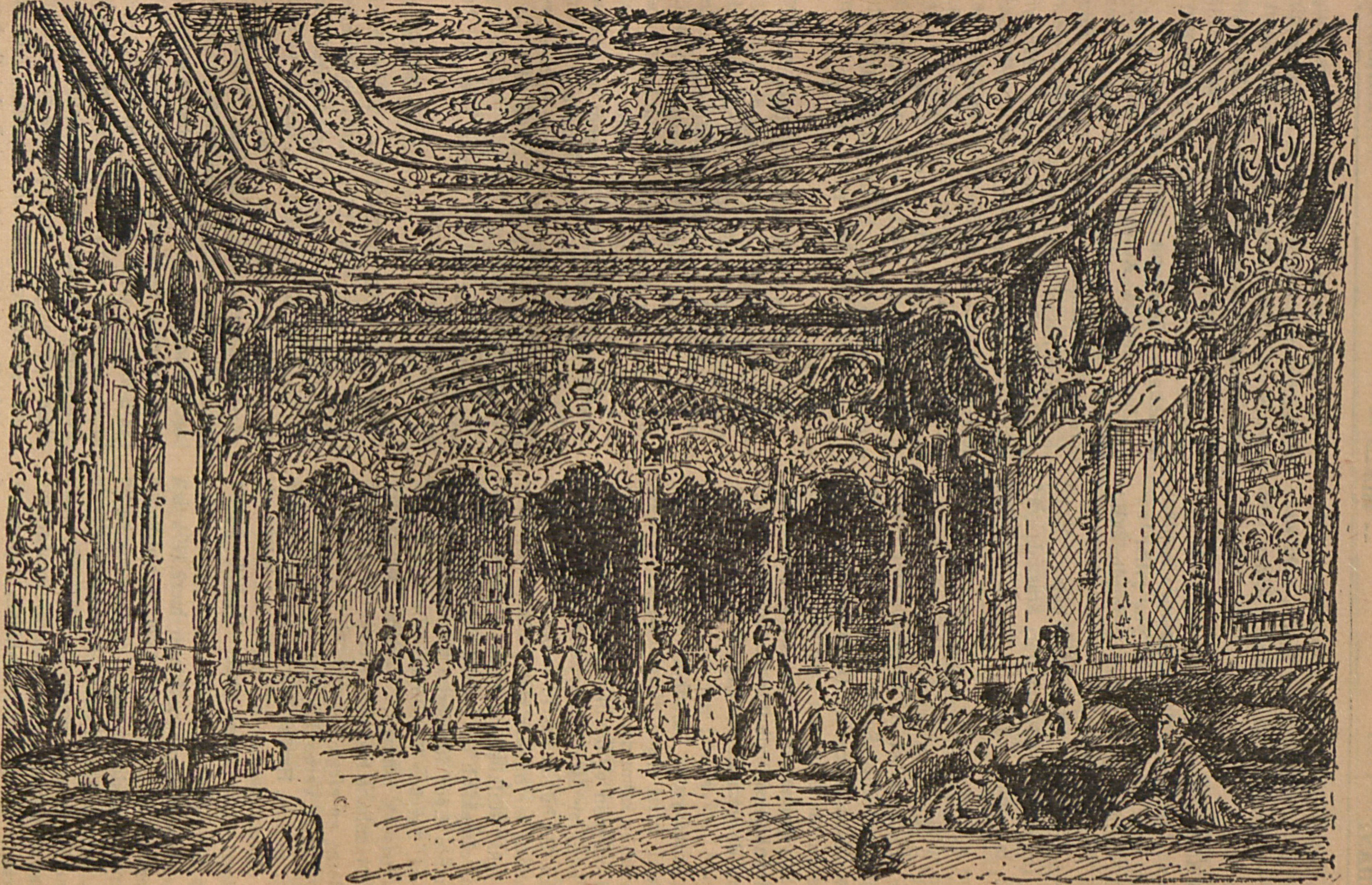
DÎVAN EFENDİSİ — İstanbulda Sadırazam, Şeyhülislâm, Kaptanpaşa ve sâir vezirlerin ve taşrada vâlilerin husûsî kalem müdürleri, yazı işleri baş kâtipleri için kullanılmış bir deyimdir. Dîvan Efendileri bir devlet memuru olmayub hizmetindeki zâtın sâir kapu kulu halkından idiler, ücretlerini efendileri kendi keselerinden öderdi; hizmet ettikleri kimsenin gaayetle mahremi oledukları için, himâye ile dîvan efendiliğinden yüksek bir memuriyete tâyin edilirler, bu sûretle devlet kapusunda onlar için de bir yukselme yolu açılmış olurdu.

Hüsnü KINAYLI

DÎVANEFENDİSİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Küçükpazar Nâhiyesinin Hoca Gıyâseddin Mahallesi sokaklarından; Tirendaz Sokağı ile Vefâ Caddesi arasında uzanır dirsekli bir yol olup Molla Şemseddin Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 5/47); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DÎVANEHÂNE — Divanların toplandığı yer anlamında bu isim eski İstanbul evlerinde en büyük odaya, bilhassa konak, yalı, sâhilsaray ve saraylara salonlara alem olmuşdu; en doğru tâbir ile dilimize fransızcadan alınmış salonun türkcesidir.

Dîvânhâneler, İstanbulun eski büyük muhteşem yapılarının en mükellef, en süslü yerleri olurdu, duvar ve tavan tezyinâtı, pencere ve dolap çerçeve ve kapakları tahta oymacılığının hârikaları ile bezenir, ağaç ve alçı kabartma çiçeklerle donatılır, ve bütün bu süsler en tatlı renklerle ve altın yaldızla boyanırdı. Geçen asır ortalarında İstanbula gelmiş ingiliz ressamı

Eyyubda Esmâ Sultan Sâhilsarayında Divanhâne

(Resim : Sabiha Bozcalı)

Thomas Allom'un çok meşhur İstanbul gravürlerinden biri Eyyubda Esmâ Sultan Sâhilsarayının dîvanhânesidir (B.: Allom, Thomas, cild 2; sayfa 725).

DÎVANHÂNE — Kasımpaşada deniz kenarında ve Tersânei Âmirenin yanında Kaptanpaşaların resmî makam binası yüz yıllar boyunca Dîvanhâne adını taşıya gelmişdir (B.: Tersâne, Tersânei Âmire).

Tersânedeki ilk Dîvanhâne binası hicrî 921-922 (milâdî 1515-1516) yılları arasında yapılmışdı, bu binâ hakkında en küçük bir bilgi yokdur.

Hicrî 1134 yılı zilhiccesinin on ikinci günü (23 eylül 1722) üç anbarlı bir kalyonun denize indirilmesi münâsebeti ile Tersâneye gelen devrin pâdişâhı Üçüncü Sultan Ahmed Kaptanpaşalara mahsus dâirenin (Dîvanhânenin) çok harab durumda olduğunu görmüş, hemen bir yenisinin yapılmasını emrederek üç gün sonra eski Dîvanhânenin yıkılmasına başlanmış, bir yıl sonra da yeni Dîvanhâne binası tamamlanmışdır.

Bu ikinci yeni Dîvanhâne binası birer ve ikişer katlı zârif ahşab dâirelerden mürekkebdi; en mühim kısmı da, önünde ahşab bir kayık iskelesi bulunan ve büyük bir kısmı denize çakılmış kazıklar üstüne oturtulmuş Kaptanpaşa Kasrı idi. Bu büyük kasrın az ötesinde pâdişahlara mahsus bir hünkâr kasrı, hünkâr kasrında küçük fakat «dilküşâ» bir hamam yapılmış, bu iki kasır câmekânlı bir geçidle bağlanmışdı. Dîvanhânenin diğer dâirelerini Tersâne Kethüdâsı dâiresi, Tersâne Tercümanı Odası, Kalem (Kaptanpaşalık bürosu), Tersâne Başçavuşu Odası, Dîvanhâne hademe ve efrâdının koğuşları, hademe ve efrad hamamı, bir Dîvan Yeri (Binâya adını veren Kaptanpaşa Dîvanı Salonu), bir mescid, Hazîne Dâiresi, Divan Efendisi Odası (Kaptanpaşalık bürosu genel sekreterinin odası), Başçuhadar odası, Gedikli Ağalar Dâiresi, bir Kahve Ocağı idi.

Bu ikinci Dîvanhâne binası hicrî 1134 den 1235 tarihine kadar (M. 1722-1820) yüzyıl kadar yaşadı; bilhassa denize bakan cebhesi çok harab olmuş, burada denize çakılı kazıklar üstünde bulunan Kaptanpaşa Kasrı, kazıklar çürüdüğü için, tehlikeli bir durum almışdı; tersâne mimarlarının verdiği mâili inhidam raporu ile 1235 (1820) yılında yıkdırıldı ve yerine üçüncü Dîvanhâne binası yapdırıldı.

Yeni binanın da deniz yüzü, denize çakılmış kazıklar üzerine oturtulmuşdu ki burada demir külâhlı ve katranlı meşe ağacından 200 kayık kullanılmışdı. Binânın eski plânı ufak tâdillerle tatbik edilmişdi, ve dâirelerin iç tezyinâtına bilhassa çok emek verilmişdi; cami ve hamamlar daha büyük olarak yapılmışdı.

Zamanımızda Kasımpaşada bahriyelilerin ağzında halâ «Dîvanhâne» adını taşıyan bina dördüncü Dîvanhâne binasıdır, kısmen yanmış ve kısmen harab olmuş üçüncü Dîvanhânenin yerine Sultan Abdülaziz zamanında Bahriye Nezâreti olarak yapdırılmışdır; Cumhuriyet devrinde bir ara Deniz Müzesi, sonra Deniz Gedikli Mektebi (D.G .Erbaş Okulu) olmuş (B.: Deniz Gedikli Erbaş Okulu, cild 8, sayfa 4406; Deniz Müzesi, cild 8, sayfa 4449), bu satırların yazıldığı sırada Kuzey Deniz Saha Komutanlığı binası idi (Ocak 1967). Binâyı gezme imkânı bulunamadı.

DÎVANHÂNE ÇİVİSİ, DÎVANHÂNE ENSERİ — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde İstanbul hanımları indinde pek makbul olmuş bir yüzük şeklidir. Zamanımızın 25 kuruşluk mâdeni parası büyüklüğünde, hattâ biraz daha büyük kıt'ada olup foyalarının üzerine hafif kabarıkca oturtulmuş 25-30 parça ufak elmasdan mürekkeb bir yüzük idi. Muhteşem bir tek taş elmas yüzüğe sâhib olma imkânından mahrum hanımları teselli eden mücevherdi; bilhassa esnafın zenginceleri kullanırdı. «Dîvanhâne Çivisi», «Dîvanhâne Enseri» yüzükler Kapalıçarşı kuyumcuları tarafından yapılır, işlenirdi; hâlen de yaptıranlar vardır.

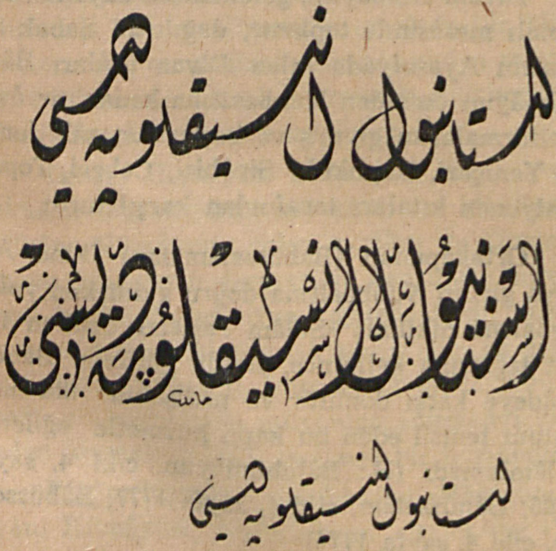
N. NİRVEN

DÎVANHÂNE MESCİDİ — Kasımpaşada İskele civarında, hâlâ «Dîvanhâne» diye anılan eski Bahriye Nezâreti binâsı (zamanımızda Kuzey Deniz Saha Komutanlığı binâsı) yanında idi. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Kasımpaşada bu mescidin bânisi Fatih Sultan Mehmeddir; yapıldığı zaman mescidin etrâfı boş, hâli idi; önce Yavuz Sultan Selim zamanında Kasımpaşa Tersânesi kuruldu; Kanunî Sultan Süleyman da bu mescidin bulunduğu yerde kaptan paşalara mahsus büyük bir saray ve bir dîvânhâne yapdırdı, bu saray ve dîvâne mescidinin üç yanını sardı (ve mescide ondan sonradır ki Dîvanhâne Mescidi denildi). Mescidin mahfili hümâyunu vardır; minberini Barbaros Paşa koydurmuşdur. Hicrî 1237 senesinde yeni-

den yapılarak rebiülevvel ayının ilk cumasında ibâdete açıldı (Kasım 1821), resmi küşâdında devrin pâdişahı İkinci Sultan Mahmud da bulundu. Aynı yılın sonlarında yanan mescid tekrar yapıldı».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde 1965 Kasımpaşadaki Dîvanhâne Mescidinin son senelerde yok edildiğini kaydediyor.

DÎVÂNÎ — Arab asıllı Türk harfleri ile İstanbulda Dîvânı Hümâyun kaleminde doğmuş ve gelişmiş ve yüz yıllar boyunca kullanılmış bir yazıdır; «Celî Dîvânî» ve «Dîvânî Kırması»

Üstad Hattat Hâmid Aytaç'ın kalemi ile yukardan aşağı «Dîvânî», «Celi Dîvânî» ve «Dîvâni Kırması» yazı ile «İstanbul Ansiklopedisi» ibâresi

isimleri ile çeşidleri de vardır; Şemseddin Sâmi Bey Kaamûsu Türkide bu yazıyı: «Dîvânı Hümâyunda ferman ve beratların yazılmasına mahsus güzel ve giriftli bir nevi yazı» diye târif ediyor, «celî» ve «kırma» çeşidlerinden bahsetmiyor.

DİVÂNI ÂLÎ SOKAĞI — Eminönü ilçesinin Alemdar bucağının Mimar Kemaleddin Mahallesi sokaklarından; Gedikpaşa Camii Sokağı ile Sucubâkî Sokağı arasında uzanır, tek dirsekli bir sokakdır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 3/25). Gedikpaşa Camii Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, hafif yokuş olarak başlar, sola kırıldıkdan sonra düzleşir; üzerinde ahşab ve kâgir evlerle 1 kasab, 1 berber, 1 derici, 1 muşambacı, 1 deri üzerine resim, nakış baskıcı, 1 zücâciyeci, 1 doğramacı, 1 kundura atöliyesi, 1 matbaa, 1 lokanta, 1 arsa komisyoncusu yazıhânesi vardır; Kapu numaraları 3—17 ve 2—18 dir (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DÎVÂNI HÜMÂYUN — Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan XIX. asır ortalarına, Tanzimât denilen devre kadar bir mutlakiyeti mutlaka, son istibdad ile idâre edildi; memleket pâdişahın mülkü, halkpâdişahın kulu bilindi; pâdişahın iki dudağının arasından çıkacak bir emre bağlı idi; dilediği anda istediği kimseyi idam ettirir, dilediği kimsenin malı musadere olunurdu; bu cinâyetler ve gasıplar hükümdarın meşru hakkı bilinirdi (B.: Pâdişah).

İşte bu devirde Osmanlı İmparatorluğunu pâdişah adına idâre eden müessese «Dîvanı Hümâyun» adını taşımışdır.

Dîvânı Hümâyunu reisi Pâdişah idi. Fakat Fâtih Sultan Mehmedden itibâren pâdişahlar bu vazîfelerini mutlak salâhiyetli vekilleri olan Sadırâzam'a bırakmışlar idi. Dîvânı Hümâyun pâdişahın vekili sıfatı ile sadırâzamın riyâsetinde toplanırdı.

Dîvânı Hümâyunun toplanma yeri İstanbulda Topkapusu Sarayında İkinci Avluda Kubbealtı denilen bir dâire idi, Kubbealtı yanyana iki salondan mürekkeb olub birinci salon Dîvan Salonu ,ikinci salon da Dîvânı Hümâyun Kalemi (Dîvânı Hümâyun bürosu idi, bu iki salon bir yarım duvarla ayrılmışdı, Dîvan erkânı kalemi görür, kalem efendileri, kâtibleri de Dîvan konuşmalarını tâkib ederlerdi; bu iki salonun yanında sadırazamlara mahsus bir oda vardı (B.: Kubbealtı).

Kubbealtında toplanan Dîvânı Hümayuna nisbetle sarayda İkinci Avluya «Dîvan Meydanı» adı da verilmişdir.

Pâdişahlar Dîvan müzâkerelerini riyâset makaamının üstüne rastlayan kafesli bir pencereden tâkib etmişlerdir; bu pencereye de «Kafes» denilirdi. Dîvânı Hümâyun sadırâzamın riyâsetinde toplandı mı, pâdişah kafesin arkasında farz edilirdi. Belki bulunmaya bilirdi, o husus Dîvânı ilgilendirmezdi.

Pâdişah Dîvan müzâkerelerine müdahale etmek istediğinde kafese eliyle vurur, müzâkere tâtil edilir, pâdişahın emri, fermanı beklenirdi.

Dîvânı Hümâyunu kuran devlet erkânı şu zatlerden mürekkebdi:

1. Sadırâzam; Dîvânın reisi (zamanımızın teşkilâtına uydurmak istersek Başbakan, Sadırazâm kâhyası unvanı taşıyan en yakın yardımcısına da görevleri dolayısı ile İç İşleri Bakanı diyebiliriz, şu kadar ki sadırâzam kâhyası Dîvan Âzâsı değildi).

2. Rumeli Kadıaskeri ve Anadolu Kadıaskeri Efendiler; (İlmiyeden, sarıklı hoca sınıfından iki büyük şeriat, din, hukuk adamı, çift Adliye Bakanı yerinde idiler, aynı zamanda Temyiz Mahkemesi ile Devlet Şûrâsının, Danıştayın işini görürlerdi; bu bakımdan bâzen Dîvânı Hümâyun bir Yüksek Mahkeme olurdu).

3. Altı Vezir; (İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci vezir ünvanlarını taşıyan bu paşalar zamanımızın tabiri ile Devlet Bakanları idiler. Tecrübeli, kiymetli vâliler, kumandanlar arasından seçilirlerdi. Mühim meseleler bunlardan birinin tedkikine verilir, o da meseleyi inceler ,gereken soruşdurmaları yapar, işin hakikatini meydana çıkarır, bir karara bağlanmak üzere Dîvâna arz ederdi. Eğer önceden bir başkası hazırlanmamış ise, sadırâzam ayrıldığında ikinci vezir sadırâzam olurdu).

4. Nişancı Efendi; (Tapu Bakanı; fermanlara, beratlara pâdişahın turasını çeken bakan).

5. Baş Defterdar; (Mâliye Bakanı; bazan bir defterdar efendi olurdu, vezir rütbesinde ise bir defterdar paşa olurdu).

6. Reisülküttab Efendi; (Dîvânı Hümâyun Kaleminin âmiri, Sîvan Bakanı, Dış İşleri Bakanı).

7. Kaptan Paşa; (Bahriye Bakanı, Donanmayı temsil ederdi).

8. Yeniçeri Ağası; (Millî Savunma Bakanı, Harbiye Bakanı diyebilir, kara ordusunu temsil ederdi).

Dîvânı Hümâyun haftada bir gün salı sabahı toplanırdı; o gün Sadırâzam ve diğer bütün Dîvan âzaları sabah namazını Ayasofya Camiinde kılarlar, namazdan sonra topluca Saraya gidilir ve Kubbealtında divan çavuşları tarafından karşılanarak toplantıya başlardı. Toplantı öğleye kadar sürerdi. Öğle yemeği sarayda yenilir, öğleden sonra ve haftanın diğer günleri dîvan âzaları devlet işleriyle kendi konaklarında meşgul olurlardı. Dîvânı Hümâyun fevkalâde hallerde ancak pâdişahın dâvetiyle haftanın herhangi bir gününde de toplanabilirdi. Harb zamanlarında da toplantı günleri perşenbenin ilâvesiyle haftada iki güne çıkarılırdı.

Dîvân kararlarını tebliğ, bâzı ahvalde bu kararları hem tebliğ hem de infaz eden memurlar «Dîvânı Hümâyun Çavuşları» adını taşırdı, başlarında «Çavuşbaşı Ağa» unvanı ile bir zâbitleri vardı, Çavuşbaşılık tahsisatı dolgun büyük memuriyet idi, emrinde çavuşlardan başka «Büyük Tezkireci» ve «Küçük Tezkireci» ünvanları ile iki kâtib vardı, bu tezkireci efendiler Dîvan müzâkerelerinin zabit kâtibliğini yaparlardı.

Dîvânı Hümâyun, geleneklere dayanan tantanalı merâsimle toplanır, dağılırdı. Sabah namazını Ayasofyada kılan Dîvan âzâları Bâbıhümâyun önünden Kubbealtına kadar merâsim üniformalarını giymiş ve başlarında zâbitleriyle Yeniçeri, Kapukulu Sipâhisi, Cebeci, Topcu, Kalyoncu kıtaları tarafından karşılanırdı.

Ortakapudan (Bâbüsselâm'dan) ikinci Avluya girilip Kubbealtına doğru gidilirken yolun kenarına dikilmiş «Selâm Taşları» denilen işâret taşlarına gelinince, ilerde görünen Bâbüsseâdeye karşı dönülür ve pâdişahın ikaametgâhını temsil eden bu kapu hürmetle eğilerek selâmlanırdı (B.: Bâbıhümâyun, cild 4, sayfa 1765; Bâbüsselâm, cild 4, sayfa 1777; Bâbüsseâde, cild 4, sayfa 1774).

Protokol icâbı Sadırâzam kendisine tahsis edilmiş odada azıcık istirahat eder ve toplantı salonuna biraz geçce gelirdi, kendisini bekleyen dîvan erkânı, mevsimine göre buzlu şerbetler, baharlı sıcak kış şerbetleri, mâcunlar ikram edilerek ağırlanırlardı. Sadırâzam Dîvan erkânı tarafından kapu önünden karşılanırdı, ve Sadırazam da onları: «Sabahınız hayrola!..» diyerek selâmlardı.

Kubbealtının önündeki geniş saçaklı taşlıkda bir hâfız «Sûrei Feth»i okur, sonra büyük rütbeli yeniçeri zâbitlerinden «Çadır Mehterbaşısı Ağa» elinde bir tas yeniçeri çorbası ve bir parça yeniçeri fodlası ile gelir, Sadırâzam ve Dîvan erkânı bu çorbadan birer ikişer kaşık içerler, fodladan da birer lokma koparıp yerlerdi. Sonra Sadırâzam ,sarayda pişirilmiş olan bu çorbanın, saraya gelmiş olan askerlere dağıtılmasını emrederdi. Başda yeniçeriler gelmek üzere, askerin Dîvân günü sarayda çorba içmesi padişaha ve hükûmete karşı sadâkat ve itaatine alâmet sayılırdı. Eğer çorba içilmezse, bir

ihtilâl fırtınasının kopacağı, hiç olmazsa bir kaç devletlinin başı isteneceği anlaşılır, herkesi bir dehşet kaplardı. Bâzan da entrikacı sadırâzamlar yeniçerileri el altından çorba içmemeye teşvik ederler, bu suretle makamı için rakib telâkki ettiği kimsenin idam fermanını pâdişahdan almaya çalışırdı.

Kapukulu Askerinin «Ulüfe»adı altında verilen ücretleri de bu iş için sureti mahsusada toplanmış Dîvânı Hümâyunda dağıtılırdı.

Dîvânı Hümâyun Kaleminin (Bürosunun) âmiri olan Reisülküttab Efendi, on yedinci asır ortalarına kadar, vazîfesi icâbı Dîvânı Hümâyun müzâkerelerini tâkib eder, Dîvânın âzâsı bulunan Nişancı Efendinin emrinde bir büyük memur idi; on yedinci asır ortasından sonradır ki Dîvânın, devlet işleri üzerinde fikirlerini beyan eden âzâları arasına alındı.

Dîvânı Hümâyun Kaleminde hepsi seçkin sîmâlar olarak yirmi beş kâtib var idi. Bunlar, Dîvânı Hümâyuna gelen evrâkın ve Dîvandan çıkan kararların, ferman ve beratların suretlerini kütük defterlerine kaydederlerdi. Zamanımıza kadar dikkatle saklanmış olan bu defterler, bugün Osmanlı, İmparatorluğu tarihini gereği gibi aydınlatan milyonlarca vesîkayı ihtivâ eden kiymetine baha biçilmez bir hazînedir.

Dîvânı Hümâyun kâtiblerine «Hâcegânı Dîvânı Hümâyun» denilirdi; en kıdemlisi «Tezkireci Efendi» unvânını taşırdı. Reisülküttablık makaamı boşalınca ekseriyâ Tezkireci Efendi Reisülküttab olurdu.

Dîvâna gelen evrâkı ve istidâları, dilekçeleri Dîvanda Reisülküttab Efendi okur, Dîvan kararlarının müsveddelerini de o kaleme alırdı, müsvedde metni Dîvânın tasvibinden geçdikden sonra kâtiblere yazdırılır, bir sureti kütük defterine geçirildikten sonra kime, nereye yollanacak ise götürecek olan Dîvan Çavuşlarından birine verilirdi, kütük defterine «Falana Verildi» diye götüren çavuşun adı da kaydedilirdi.

Önce de kaydetmişdik, Dîvandan çıkan her emir, ferman, berat pâdişahın ağzından yazılırdı.

Yabancı devlet elçileri Osmanlı İmparatorluğu ile Dîvanı Hümâyunda temas ederlerdi. Dîvânı Hümâyunda muhtelif yabancı diller bilen lüzumu kadar tercüman vardı, bunlara da Dîvânı Hümâyun Tercümanları denilirdi, Ondokuzuncu Asra gelinceye kadar hepsi gayri müslim idi, bilhassa İstanbul Haliç Fenerinde oturan rum beyzâdelerinden idiler. En kıdemlileri, sadâkatine güvenileni Dîvânı Hümâyun Baştercümanı unvanını taşırdı. Dîvan tercümanları da kâtibler gibi Reisülküttab Efendinin emrinde idiler. Yabancı bir devlet elçisi İstanbula geldiğinde, Dîvanca tesbit edilen bir günde Dîvâna gelir, evvelâ Reisülküttab Efendiyi görür, ilk temâsını onun ile yapar, sadırâzamın huzuruna onun delâletiyle çıkardı. Eğer elçi ile herhangi bir mesele müzâkere veya münakaşa edilecekse o müzâkere ve münakaşayı da önce Reisülküttab Efendi ile yapardı ve neticesi Dîvâna arz edilirdi. Bu bakımdandır ki Reisülküttab Efendilere Osmanlı İmparatorluğunun eski devlet teşkilâtında Dış İşleri Bakanı idi demek hatâlı olmaz. Harblerden sonra mütâreke ve sulh müzâkerelerine de Dîvânı Hümâyunun âmiri olan Reisülküttab Efendiler memur olurlardı.

Dîvânı Hümâyun kâtiblerinin hepsi, yüz yıllar boyunca, devirlerinin en seçkin hattatları ve münşîleri, ifâdesi zamanınca en makbul kalem sâhibleri ola gelmişler idi.

DÎVÂNI HÜMÂYUN ÇAVUŞLARI — B.: Çavuşbaşı, Dîvânı Hümâyun Çavuşları, cild 7, sayfa 3789).

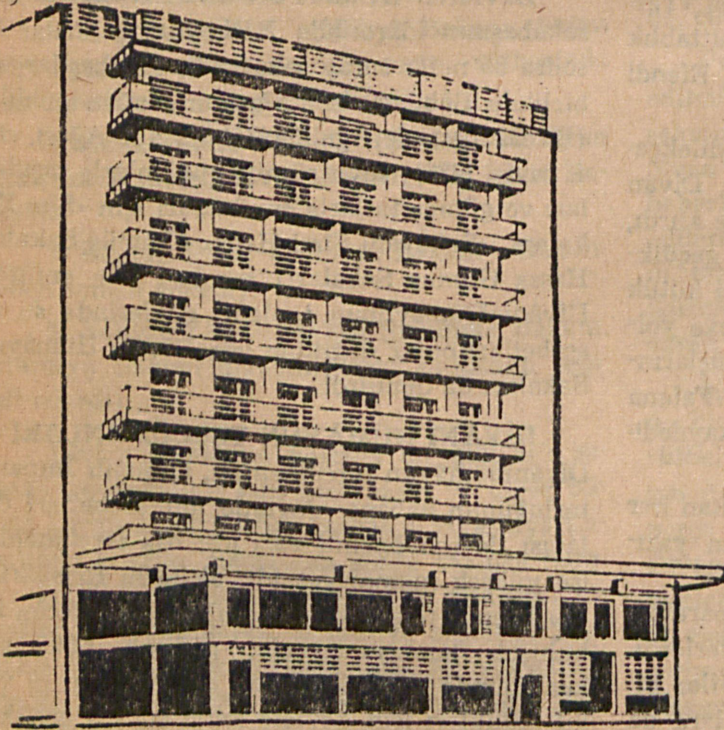
DÎVÂNI HÜMÂYUN SAKALARI — Bir sakabaşının idâresinde XVI. yüzyıla kadar 12, sonra 35 nefer saray sakası idi; sakabaşıları ile birlikde Bâbüssaade Ağasının emrinde idiler (B.: Bâbüssaade Ağalığı, Bâbüssaade Ağası, cild 4, sayfa 1776); suyu gümüş güğümlerle taşıdıkları ve gümüş taslarla sundukları için «Sîm Sakalar», «Sakayânı Sîmi Hans» (Gümüş Sakalar, Hassa Gümüş Sakaları) isimleri ile anılırdı; Dîvânı Hümâyunun toplantı günlerinde su ve şerbetleri onlar dağıtdığı için Dîvânı Hümâyun Sakaları da denilirdi.

DÎVÂNI HÜMÂYUN TERCÜMANLARI — Dîvânıhümâyun tercümanlığı, Osmanlı İmparatorluğunun yabancı devletle münâsebetleri dolayısı ile çok önemli vazi idi; baş tercümanlık ise yüksek memuriyet idi; elçilerin Reisülküttab Efendi (dış işleri bakanı) ve Sadırâzam ile buluşub konuşmalarında, pâdişah huzûruna kaabûlünde aracılık ederdi; devlet sırlarını vâkıf oldukları için devlete karşı sonsuz sadâkat isteyen bir makam idi.

İstanbula gelen yabancı elçiler Türkçe bi-

len tercümanlar bulundurdukları halde, Dîvânı Hümâyunda devlet tercümanları aracılığı ile konuşurlardı. Dîvanda fransızca, italyanca, ingitizce, almanca, rusca bilen tercüman vardı, çoğu da bir kaç yabancı dil bilirdi. Paşa kapusunda (Bâbıâlide) tercümanlar müstakil bir kalem, büro vardı.

Yüz yıllar boyunca Dîvânıhümayun Tercümanlığına, İstanbulda Haliç boyundaki Fener semtinde oturan rum kibarlarının, beylerinin oğulları alınırdı. Osmanlı Devletine tâbi yarı müstakil küçük devletlerden Eflak ve Boğdan prenslikleri tahtına «Voyvoda» unvânı ile önceleri o memleketlerin asılzâdelerinden sadâkatına güvenilir bir kişi tâyin edilirdi; fakat sık sık isyanlar çıkdığı için yabancı bir hiristiyan prens tâyini uygun görüldü, bu küçük tahtlar da, devlete tam sadâkatı ile tanınmış Dîvânıhümâyun Baştercümanları için bir mükâfat oldu, bu sûretle Eflak ve Boğdan voyvodalıkları Fenerli rum beylerinin eline geçdi; içlerinde, kendisine bahşedilen hükümdarlığı nâmuskârane îfa edenler çok oldu, fakat ihânet ederek devletin başına büyük gaaileler çıkaranlar da görüldü ki bu mesele bu ansiklopedinin konusu dışındadır (B.: Tercümanlar; Fener).

Divan Oteli
(Resim : Anonim)

DÎVAN MEYDANI — (B.: İkinci Avlu).

DİVAN OTELİ — Beyoğlunda Taksimde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde, Taksim Bağçesinin karşı köşesinde, eski Surp Agob Ermeni Mezarlığının yerinde tanınmış iş adamlarından Vehbi Koç tarafından, İstanbul şehrinin şiddetle ihtiyâcı olan otel dâvâsına yardım maksadı ile yaptırılmışdır.

Yapısına 1953 senesinde başlanmış ve 16 ocak 1965 tarihinde hizmete girmiş Divan Otelinin binâsının proje ve kontrol mimarı Rükneddin Güney, yapıda projeyi tatbik eden mimar da Avedis Hubeser'dir. Otelin yarım blok arsa üzerinde, inşâ edilmiş olan diğer yarım bloka uymak mecburiyeti, binanın mimarını gereği gibi serbest bırakmamışdır. İç dekorasiyon italyan dekoratör-mimar Beyga tarafından yapılmışdır.

Otele «Divan »ismi, 10 şubat 1955 tarihinde, o zaman Cumhuriyet Gazetesinin yazı işleri müdürü olan Cevad Fehmi Başkurt'un riyâsetindeki bir heyet tarafından açılan isim bulma müsabakası sonunda, her ikisi de Türk basınının seçkin sîmâlarından Fikret Âdil ile Ömer Sami Coşar'ın teklifi olarak konmuşdur.

Vehbi Koç'un «Turistik İşletmeler Limited Şirketi» adına sâhibi bulunduğu bu tesisin sermâyesi 1.000.000 türk lirasıdır.

Bir bodrum, bir zemin katı, bir asma kat ve yedi yatak odaları katından mürekkeb olan binânın üzerindeki geniş taraçadan ruf olarak faydalanılmışdır .

Bodrum katında mubak, ofis, soğuk hava depoları, müstahdem soyunma odası, duş ve yemek odaları, çamaşırlık, ütü odaları, kalorifer, havalandırma, kömürlük ve ayrıca şeker-pasta imâlâthânesi yerleştirilmişdir.

Zemin katında bir giriş holü, resepsiyon, müdürlük, muhasebe, santral, telefan odacıkları, plâk odası, erkek berberi, kadın berberi, gardrop, bar, pastahâne vardır. Dışarıya konmuş şemsiye ve koltuklar caddenin bu köşesini süslemekde, Avrupadakiler gibi, İs-

tanbulda ilk defa olarak sokak kahvehânesi örneğini vermişdir.

Asma katda büyük bir salon, bir şark odası-divanhânesi, yemek salonu, hususi salonlar bulunmaktadır.

Otelin yedi yatak katında 42 aded çift yataklı ve banyolu, 42 aded tek yataklı ve banyolu, 8 aded tek yataklı ve duşlu, 6 aded de tek yataklı, ki cem'an 98 yatak odası, 182 yatak vardır.

DÎVAN ŞİİRİNDE İSTANBUL — Metni şâir Âsaf Hâlet Çelebi tarafından toplanmış (B.: Çelebi, Âsaf Hâlet, cild 7, sayfa 3810) bir antoloji olup 1953 de İstanbul Fetih Derneği tarafından yayınlanmışdır; 17X25 santim eb'adında 213 sayfalık bu antoloji, Türk dîvan şiirinde İstanbul üzerine bütün kayıdları, terennümleri elbetki toplayamaz; Â. Hâlet Çelebinin derlediği notların çok büyük bir kısmını türlü sebeblerde antolojisine almadığı, alamadığı âşikârdır; dîvanlarımızın büyük bir kısmını görmediği de muhakkakdır, bunu eserinin ön sözünde kendisi de söylüyor.

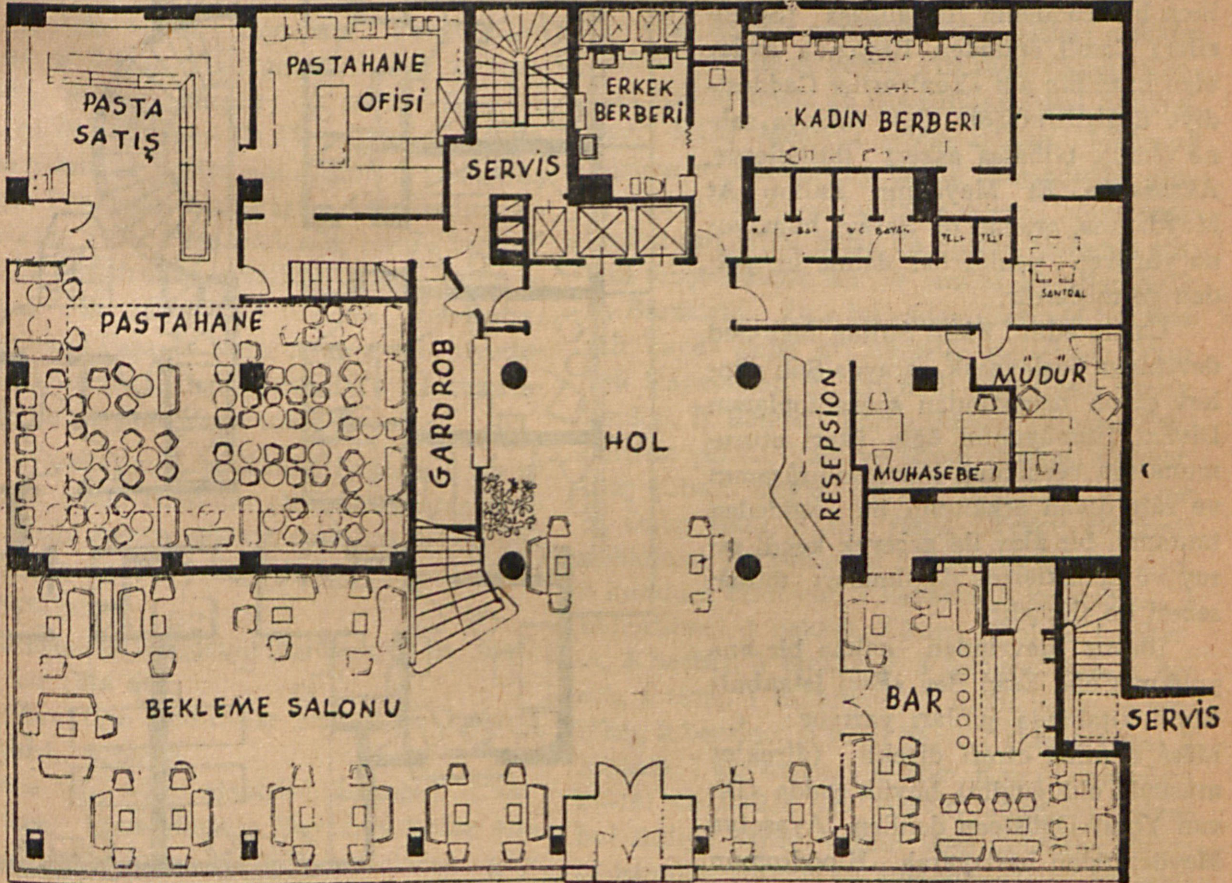
Bu eserde İstanbul ile ilgili şiirleri bulunan şâirler şunlardır :

XV. Asır — Fatih Sultan Mehmed, Aynî, Ahmed Paşa.

XVI. Asır — Tâcizâde Câfer Çelebi, Cemâlî, Sirozlu Sa'di, Âhî, Zâtî, Mihâni, Celâlzâde Mustafa Paşa, Zihnî, Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Lâtifî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Nazmî, Bâkî, Hoca Sadeddin Efendi.

XVII. Asır — Sultan Ahmed II., Nef'î, Neviîzâde Atâî, Nerkisî, Şeyhülislâm Yahya Efendi, Vecdî, Fasîhî, Kâşif.

XVIII. Asır — Râmi Mehmed Paşa, Mütercim Âsım, Sâbit, Nâbî, Osmanzâde Tâib, Nâzım, Nedim, Sâmî, Seyyid Vehbi, Süleyman Nahîfî, Fennî, Neccarzâde Şeyh Rıza, Sâhir, Mustafa Rahmi, Nevâyî, Hâtem, Çelebizâde Âsım, Yenişehirli Beliğ, Muhlis Mustafa Efendi, Nevres, Râgıb Paşa, Haşmet, Ârif Süleyman Bey, Nâşid,

Divan Otelinin zemin katı plânı

(Arkitekt Mecmuasından)

Esrar Dede, Galib Dede, İzzet Efendi, Abdülhalim Dede.

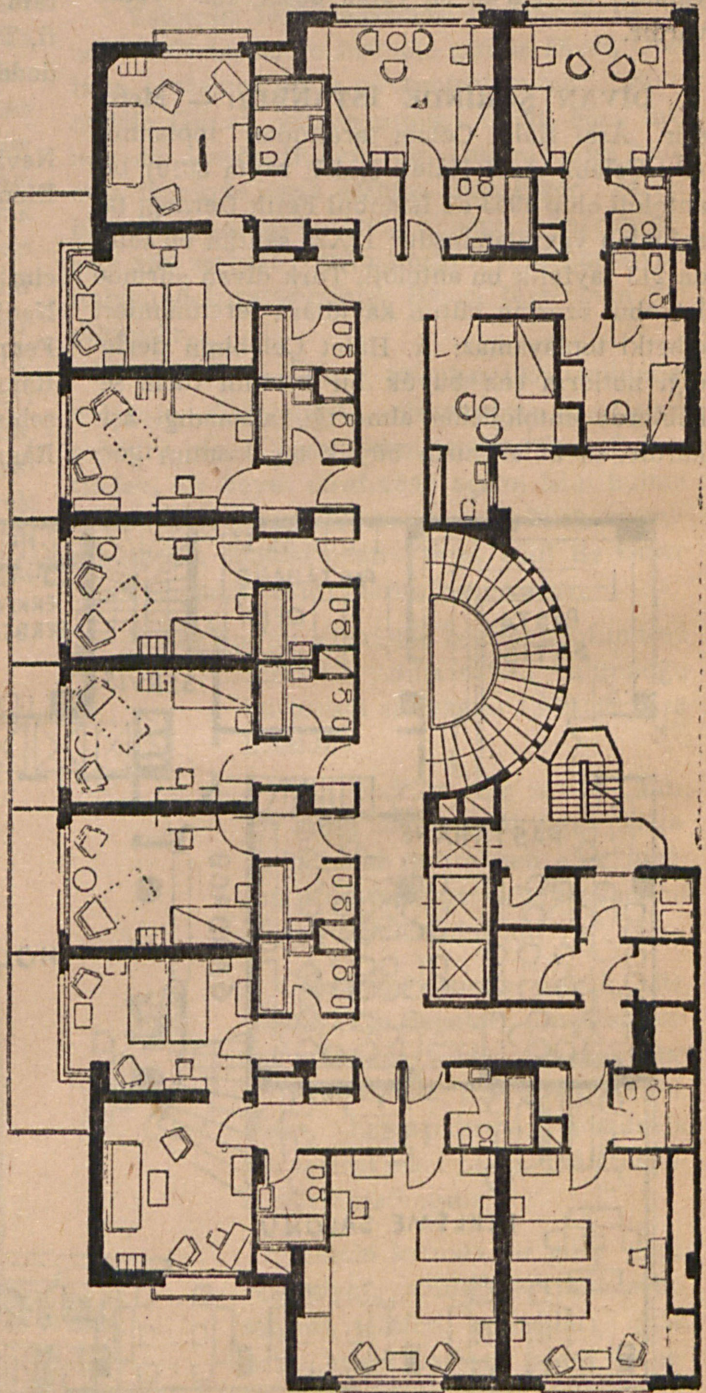
XIX. Asır — Kâmi, Neş'et, Pertev, Sultan Selim III., Sümbülzâde Vehbi, Enderumlu Fâdıl Bey, Ârif Efendi, Ârif Mehmed Efendi, Kâlâyî, Enderumlu Vâsıf, Halim Giray, İzzet Molla, Hızırağazâde Said Bey, Enderunlu Râsih, Sultan Mahmud II., Sermed, Aynî, Fehim, Leylâ Hanım, Ali Bey, Şeref Hanım, Ârif Hikmet Bey, Fatin, Şâkir Ahmed Paşa, Pertev Paşa, Osman Nevres, Ziya Paşa, Hilmi, Hasırcızâde Mehmed Ağa, Eşref, Senîhi Mevlevî, Münif Paşa.

Antoloj'nin alfabetik endeksinde İstanbul ile ilgili 262 aded semt ve binâ adı vardır; Âsaf Hâlet Çelebi ayrıca 1335 kelimelik bir lugatçe ilâve etmişdir.

DİVAN YOLU — Eski İstanbulun en meşhur büyük yolu, şehir içinde Ayasofya önünden Bayazıd Meydadına kadar uzanan ana caddedir ki 1934 Belediye Şehir Rehberi tanzim edilir iken bu caddenin Atikalipaşa (Sedefciler) Camii önünden Bayazıda kadar olan kısmının adı «Yeniçeriler Caddesi» diye değiştirilmişdir. Çok vak'aya sahne olmuş, bilhassa askerî ihtilâllerde, Aksarayda Et Meydanın kalkıp At Meydanına, oradan da Sarayı hümâyuna yürüyen yeniçeriler dâima bu yoldan geçmişlerdir.

Cadde adını, Fâtih Sultan Mehmed devrinden başlayarak, sarayda Salı günleri sabah namazından sonra toplanan Dîvânı Hümâyunun öğle üzeri oturumuna son verdikden sonra sadırâzamın ve sâir divan erkânının bu caddeden tantanalı bir alay ile geçerek kendi saray ve konaklarına dağılmaları münâsebeti ile almışdır.

Bizans devrinden kalma bir ana yoldur. Celâl Esad Bey «Eski İstanbul» isimli kitabında şunları yazıyor: «... Mésé denilen etrafı direkli (direkler arasında olduğugibi) büyük cadde (Divan Yolu) Ogüsteon denilen Ayasofya Meydanından başlayarak Hipodromun (At Meydanının) şimâlinden geçerek Kostandin Ferumu (Kostantin Meydanı) denilen Çenberlitaş Meydanına gelirdi. Şimdi etrâfındaki inşaat ile pek daralmış olan Çenberlitaş mahalli o zaman gaayet geniş ve müderver bir meydan olub üzerinde Kostantinin heykeli bulunan Çenberlitaş dediğimiz sütun bu meydanın ortasında bulunuyordu (B.: Çenberlitaş). Büyük Cadde bu meydanı geçdikden sonra Tavri (Tori) Forumuna (Bayazıd

Divan Otelinin bir kat plânı
(Arkitekt Mecmuasından)

Meydanına) geliyordu» (Celâl Esad, Eski İstanbul, 1907).

Osman Nuri Ergin «Mecellei Umûri Belediye »isimli eserinin «Sokakların vaziyeti» serlevhalı bendinde şunlar yazıyor: «İstanbulun zamanımızda olduğu gibi Tanzimatdan evvel de en mühim caddesi olan Divan Yolunun Hocapaşa Yangınından (1865) evvelki vaziyetini gösteren haritası üzerinde tedkikat icrâ edilirse caddenin Sultanahmed Meydanına yakın cihetinde ve Firuzağa Camiişerifi kurbindeki genişliği 5. Sultan Mahmud Türbesine yakın kısmının genişliği 7,5, Köprülü Mehmed Paşa Türbesi ve Camii önündeki genişliği 8 arşın bulunduğu görülür. İstanbulun Saray ve Dîvanı Hümâyun yolu 5-8 arşın genişliğinde olursa diğer caddelerinin ve mahalle aralarındaki sokakların ne vaziyetde olacağı bundan anlaşılır».

Yeniçeriler tarafından Alemdar Mustafa Paşaya bu cadde üzerinde suikasd hazırlanmış (B.: Alemdar Paşa Vak'ası), yeniçerilerin kaldırdığı Vak'ai Hayriye de bu cadde üzerindeki musâdemelerle başlamışdı (B.: Vak'ai Hayriye).

1865 deki büyük Hocapaşa Yangınından sonradır ki Divan Yolu genişletilerek zamanımızdaki şeklini almışdır, bu arada Köprülü Mehmed Paşa Türbesi ile Firuz Ağanın makberesi de yıkılarak geriye alınmışdır. O zaman bu metodlu îmar işini bizzat idâre eden sadırazâm Keçecizâde Fuad Paşa mutaasib zümre tarafından dinsizlik, frenk pereslikle ittiham edilmişdi, hattâ bir zât Fuad paşanın kendisine:

— Meehmed Paşa ile Firuz Ağanın ruhâniyetinden korkmalıdır!.. demiş, zerâfet ve hazırcevablığı ile meşhur Keçecizâde de:

— Hareketim Köprülünün hoşuna giden işlerdendir, onun ruhunun şâd olacağından eminim, Firûz Ağaya gelince, emsâlini eslâfından katledenler vardır, ondan da korkmam!.. cevabını vermişdi.

Genişletilen caddenin kaldırımlarını medheden bir zâta da:

— Evet!.. o kaldırmlar bize atılan taşlarla yapılıyor!.. demişdi.

Önce atlı, sonra elektrikli İstanbul tramvaylarının Eminönünden Bayazıda kadar ana yolu bu cadde üzerinden çift hat olarak geçmekde idi (B.: Tramvay).

1934 Belediye Şehir Rehberindeki Divan Yolunun değerli ve vefâkâr muhâbirimiz Hakkı Göktürk tarafından tesbit edilmiş 1966 yılındaki durumu şudur:

«Eminönü İlçesinin Alemdar nâhiyesinin Molla Aliyülfenârî, Binbirdirek, Alemdar mahalleleri arasında sınır caddedir; eski Divan Yolunun Ayasofya ve Sultanahmed meydanları ile Çenberlitaş arasındaki kısmının adı olarak kalmışdır, ki Çenberlitaşdan Bayazıda kadar olan devâmı 1934 Belediye Şehir Rehberinde «Yeniçeriler Caddesi» adını almışdır.

«Ayasofya tarafından gelindiğine göre sağ tarafda Ticârethâne Sokağı, Doktor Emin Paşa Sokağı, Hacı Tahsin Sokağı, Bestekâr Osman Sokağı, Hoca Rüstem Sokağı, Bâbıâli Caddesi, Türbedar Sokağı, Vezir Hanı Caddesi; ve sol tarafda Cebeciler Sokağı, Işık Sokağı, Klod Farer Caddesi, Piyer Loti Caddesi, Boyacı Ahmed Sokağı ve Peykhâne Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/13, 15, 18).

«Paket taşı döşeli ve iki kenarı yaya kaldırımlıdır. Bâbıâli Caddesi ile olan kavuşağından sonra asfalt yoldur.

«Üst katları yazıhâne, büro, altları dükkân binâlar arasından geçer. Firuzağa Camii, Köprülü Kütübhânesi ve Köprülüler âilesi hazîresi, Cevrî Kalfa Mektebi İkinci Sultan Mahmud Türbesi ve hazîresi bu cadde üzerindedir; yine bu cadde üzerinde bulunan önemli müesseselerden biri Sihhî Müze ile Sultan Mahmud türbesi müştemilâtından bir binâda Vakıflar Rölöve Bürosudur. Yine bu cadde üzerinde bulunan sâir kayda değer müesseseler şunlardır: Eminönü Kaymakamlığı, İstanbul Belediyesi Başhekimliği, İş Bankası Türbe Şubesi, Etibank Çenberlitaş şûbesi, Yapı ve Kredi Bankası Çenberlitaş şûbesi, Doğan Kardeş Yayınları satış yeri, Onun Hanı, Adîlet Hanı, Tesbit ettiğimiz dükkânlar da şunlardır: 1 şemsiyeci, 3 saatci, 2 kundura tâmircisi, 3 kebabcı, 3 kıraathâne, 1 halı-kilimci, 1 bakkal, 2 kuru yemişci, 1 şekerci, 4 berber, 3 ezcâhâne, 3 fotografhâne, 2 kasab, 1 terzi, 1 tuhâfiyeci, 1 mahallebici, 4 emlâkcı, 2 benzinci, 6 tekel bâyii, 1 ekmek fırını, 3 lokanta, 1 kuyumcu, 1 kitabcı. Kapu numaraları 3—141 ve 2—218 dir» (Hakkı Göktürk). İstanbul Adliye Sarayı yapılır iken Cebeciler Sokağı istimlâk edilmiş ve Firuzağa Camii köşesinden Işık Sokağı kavuşağına kadar Divan Yolu kenarındaki bütün binâlar yıkılmışdır; Divan Yoluna nisbetle az çukurda ve geride Adliye

Sarayı görülür, ve Divan Yolundan Adliye Sarayına özel bir yol açılmışdır.

DÎVANYOLU KAHVEHÂNELERİ — İstanbulun kadimden beri en büyük caddesi ola gelmiş ve Ayasofya Meydanından Bayazıd Meydanına kadar uzanan Dîvan Yolu (B.: Dîvan Yolu) üzerindeki cami, mescid, medrese, türbe, han, hamam gibi târihi ve mimârî kiymetler taşıyan eserler arasında, İstanbulun günlük hayatından kahvehâneleri ile de meşhur idi. 1865 büyük Hocapaşa Yangınına kadar bu caddenin genişliği 5-8 arşın (3,40-5,44 metre) arasında değişmekde idi. Yazın kahvehânelerin önlerinelerine de hasırlı bodur iskemleler atılır, cadde büsbütün daralırdı. Tramvayın ve motorlu nâkil vâsıtalarının bulunmadığı devirlerde, atlılar ve nâdiren görülen arabalarla cadde cümbüşlü, hareketli, sesli uzanıb gider, bu kahvehânelerde oturub çay, kâhve, nargile, çubuk içen keyf ehli saatlerce oyalanırdı. Ramazan gecelerinde, kış gecelerinde karagözcülerin, kuklacıların, meddahların da uğrak yerleri idi.

Yukarda kaydettiğimiz yangından sonra cadde genişletilmiş, iki yanına yaya kaldırımı yapılmış, bu arada Dîvan Yolunun meşhur kahvehânelerinden bir kısmı yıkılarak ancak dört büyük kahvehâne kalmışdı. Bir müddet sonra da bu meşhur caddeden atlı tramvayların demir yolu geçirilmişdi; ve Belediye tarafından kahvecilerin dükkânları önünde kaldırıma yazın iskemle koymaları yasak edilmişdi.

Eski Dîvan Yolu kahvehânelerinin nasıl yerler olduğu hakkında bilgimiz yokdur. 1865 den sonraya kalmış dört kahvehâne hakkında, geçen asrın son yarısında yaşamış bektâşi Nebil Babanın yirmi dört beyitlik bir manzûmesi vardır ki şudur :

Dört aded kahvei safâ bahşâlar
Müşterisi eşraf âyan pâşâlar

Biri havuzludur üçü aynalı
Cümle döşenmişdir kadife halı

Fagfurî fincanın zarfı telkârî
Ağırlar eylese teşrif hünkâri

Çubuklar münakkaş yâsemin kiraz
Medhinde ne disem hen ne yazsam az

Ocaklar müzeyyen nümâyişi tam
Zeynini berberi eylemiş itmâm

Dört kahve dördü de şatafatlıdır
Bunda kahve keyfi iki katlıdır

Zîrâ ki cennet kaçkını dilber
Tâzerû çıraklar hizmet iderler

Dîvânı Hümâyun şehrâhıdır bu
Temâşâyi hüsne yokdur hiç rebû

Gümüş topuklardan sırma perçeme
Süslü bir çekirdek iki dirheme

Gömlekler helâlî çaprast yelekler
Cümle ak şalvarlı sîmin melekler

Nâzik ince belde aldır kuşaklar
Müşterinin aklın alır uşaklar

Çimşir na'lininde zerkârî tasma
Tıkır tıkır bıçkın revişli yosma

Dalfes hüsnü âna vermiş küşâyiş
Fûtei gülgûnu ayrı nümâyiş

Nezâket zerâfet üzre hem hizmet
Anlardır evlâdı Benî Muhabbet

Cümle altı nefer Yûsüfü zeman
İsmi şeriflerin yazayım heman

Birinin Samurkaş Mustafa adı
Nurdan selvidir ol kaddi şimşâdı

Biri pîrimizin hemnâmı Bektaş
Kem nazarla bakan kesilsünler taş

Biri İskenderdir siyeh çerde şâh
Pâyı uşşâkına olmuş bûsegâh

Denizkuşu Mehmed birinin nâmı
Çekmiş hattı Yâkut elif endâmı

Biri dahi Baygın Mehmed nâm dilber
Kahvefürûşi nâz hem dahi berber

Biri sabâ reftâr laz oğlan Câfer
Tamam oldu anda ol altı nefer

Ne ki yazdık ise kizibden ârî

Cümlesün bahtından güldürsün Bârî

Bir Yâsin üç İhlâs tilâvet ile
Hatmi kelâm idüb selâmet ile

Pîrim koca Hacı Bektaş Velîye
Nebil babayâne ittim hediyye

1934 Belediye Şehir Rehberi tanzim edilirken bu eski meşhur caddenin Atikalipaşa (Sedefciler) Camii önünden Bayazıd Meydanına kadar olan kısmının adı «Yeniçeriler Caddesi» diye değiştirilmişdir. Atikalipaşa Camii ile Ayasofya Meydancığı arasında uzanan zamanımızın Dîvan Yolunda, 1965 yılında «Divan» ismini taşıyan bir tek küçük kahvehâne bulunuyordu (B.: Divan Kahvehânesi).

DİVİT, DİVİTCİLER — Medrese talebelerinin, kâtiblerin, günlük işlerinde yazı yazmak mecbûriyetinde kimselerin üzerlerinde taşıdıkları birbirine perçinlenmiş bir mürekkeb hokkası ile yazı kalemi mahfazasından müteşekkil portatif yazı takimi; Cem'i «devat» dır; zamanımızda artık hiç kullanılmayan, yeri müzeler ve antika eşyâ vitrinleri olan divit, batı icâdı olan mürekkebli kalemin îcâdından asırlarca evvel uyanık şarkın sanat ve fikir hayatında kullandığı bir âlet olmuşdur. Altundan, gümüşden, pirinçden veya bakırdan yapıla gelmiş olan divit, şeklen kabataslak küçücük bir topuzu andırır; yumru kısmı mürekkeb hokkası, sap kısmı kalem mahfazasıdır; her iki kısmı da, taşınır iken içindekilerin dökülmemesi için, kapaklıdır; kuşakda, hokka kısmı yukarıya gelmek üzere, sap (kalem mahfazası) kuşağın bir kıvrımı içine hançer gibi sokularak taşınırdı.

Hokka kısmında mürekkeb, mâdenî hokka gövdesinin içine yerleştirilmiş camdan yahud porselenden terzilerin dikiş yüksüğüne benzer küçücük, minyatür bir çanakcık içine konulurdu; bir kenarından menteşeli hokka kapağı o kadar ayarlı ve hünerli yapılır idi ki, divit ne şekilde konulursa konulsun, ne kadar sallanırsa sallansın mürekkeb dökülmez, hatta çanağından divit hokkasının içine dahi sızmazdı.

Divitin kalem mahfazası kısmı irice erkek eliyle bir karış (30 santim) boyunda, 2-3 parmak yüksekliğinde ve 1 parmak eninde olurdu, içine 3 kamış kalemi rahatca alırdı; bu sapın bir ucuna perçinlenmiş hokka kısmı 2-3 parmak yükseklikde olurdu; bâzı meraklı kâtibler divitlerinin hokka kısmını azıcık büyükce yapdırır, içine iki mürekkeb çanakcığı yerleştirir, birine siyah, birine de kırmızı mürekkeb koyardı. Onsekizinci asırda yaşamış Bursalı Hüseyin Can isminde bir şâir ise içinde siyah, mâvi ve kırmızı mürekkeb bulunan üç çanaklı divit taşırdı; aşağıdaki beyit ile kit'a kendisinindir:

Üç hokka devâtında ne var dirse o şâhım
Hûni ciğerim, lâhti dilim, dûdi siyahım

*

Üç hokka devâtında didi yâr ne vardır
Didim ana ey husrevi şirin şekerleb
Zülfi siyâhın lâli lebin çeşmi kebûdin
Evsâfını tahrir içün üç türlü mürekkeb

Medrese talebeleri, softalar bıçak taşımazlardı, gizli de olsa bıçak taşıyanlar muhitlerinde hoş görülmezler, hayta gürûbundan sayılırlardı; medreselerde, sokaklarda softalar arasında dövüşmeye kadar varan kavgalarda birbirlerine kuşaklarından divitlerini çekip saldırırlardı ki, bu gibi hallerde divit, yukarda târif ettiğimiz şekli ile küçük bir topuz işi görürdü; tehlikeli bir silâh olurdu.

Onyedinci asır ortasında yaşamış büyük muharrir Eliyâ Çelebi meşhur seyyahatnâmesinin birinci cildinde İstanbul esnafına tahsis ettiği yapraklar arasında divit yapıcı sanatkârları «sarı pirinç borucular», «tenekeciler» le beraber zikrederek şunları yazıyor:

«Divitci esnafın peygamberimiz zamanındaki pirleri Ebû Hâfî adında bir kuyumcu olub sarı pirinçden bir divit yaparak Hazreti Resüle takdim etmiş, Fahrimevcûdat da o diviti vahi kâtibi olan Muaviyeye vermişdir; Ebû Hâfînin beline peştemalını Selman bağladı, Kabri Yemendedir. İstanbulda divitci esnafının dükkânları hep Bayazıdda Kâğıdcılar içindedir. (Zamanımızda) ileri gelenleri Kuloğlu Mustafa Çelebidir ki üç kollu (Kalem mahfazasına mahsus sapı üç gözlü) ve kapaklı sandık gibi gümüş ve pirinç divitler yapar, sâde 100 kuruş kâr hakkı alırdı. Esnaf-Ordu alayında bunlarda arabalar üzerine kurdukları dükkânlarını divitlerle tezyin idüb geçerler».

Antikacı merhum Nureddin Rüşdü Büngül «Eski Eserler Ansiklopedisi» isimli eserinde «Divit» maddesinde şunları yazıyor: «Gümüşden, bakırdan yapılanları arasında çok kıymetlileri vardır. Bakır ve pirinç divitlerin içinde

Kanbur Ahmed Ustanın, gümüş divitler içinde de Mehmed Ustanın, Rûmî'nin, Fennî'nin Abdüllâtif Recâînin divitleri nam almışdır. İki üç asır evvel gelib geçmiş bu ustaların yâdigârları hâlâ ellerimizdedir. Kanbur Ahmedin bir bakır diviti 100 lira (1939 piyasası), Mehmed Usta ile Rûmî'nin divitlerinin dirhemi de 60-80 kuruş, diğerlerinin dirhemleri 25-30 kuruş eder. Medreseliler arasında Mehmed Ustanın divitini kullananlar kadıasker olurmuş diye bir rivâyet varmış; bundan ötürüdür ki Mehmed Usta pek çok divit yapmışdır; bu divitler 200-300 dirhem kadar gelirler (müellifin yukarda tesbit ettiği kiymete göre 160-240 lira). Bir defa Genc Osmanın turasını hâvi parmak kalınlığında birbirine rabtedilmiş üç borulu ve her üç kalemliği ayrı ayrı kapaklı ve fevkalâde işlenmiş ve cıva yaldızı ile süslenmiş 90 dirhemlik bir gümüş diviti 100 liraya bir ingilize satmışdım; bilmeyerek memleketimizden giden böyle emsâli bulunmayan bir divite hâlâ müessifim».

Kibar ve rical bir yere gittiklerinde yanlarında diviti ile beraber bir kâtib götürürlerdi ki adına «divitdar» denilirdi, bu unvan bazı kimselere lakab olarak da kalmışdır; divitdarları divit yapıcı ve satıcı esnaf ile karışdırmamalıdır.

DİVİTCİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Divitci civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Mevedâ» adlı manzum mecmuada Divitci civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Divitci civanı nâzikdir elhak
Zîrâ ol hünerver küttâba yamak
Surh ile yazmışlar al dudağını
Nahvetinde gör gel Nemrud Dağını
Kara kalem ile çekilmiş perçem
Çeşmi kebûdudur rıtlı mutalsem

DİVİTCİLER CADDESİ — Üsküdarın yollarından; İnâdiye, Toptaşı ve Harmanlık semtleri arasındadır; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Nalçacı Hasan ve Hunnab Sokaklarının devâmı olup Körbakkal ve Aşçıbaşı Mektebi sokakları ile Harmanlık Sokağı arasında uzanır; Eski Ekmekci başı Sokağı, Arâkiyeci Sokağı, Hasanbey sokağı, Hacı Şevket Sokağı ve Nasreddin Hoca Sokağı ile kavuşakları vardır; adı geçen rehberin alfebetik sokak cedvelinde Nuhkuyusu semtinde olduğu kaydedilmiş ise de aynı rehberin haritasında tesbit edilmiş mevkiine göre Nuhkuyusu ile ilgisi yokdur (1934 B.Ş.R. Pafta 27). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1967).

DİVİTCİLER ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarda Divitciler Caddesi üzerindedir; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1967).

DİVİTCİLER YANGIN TULUMBASI SANDIĞI — Eski tulumbacılık âleminde Üsküdar sandık ve takımlarından biriydi (B.: Tulumbacılar). Mahallenin nâmına izâfetle «Kadıasker-li!..» diye nâra atarlardı, gayret dayıya düşdü fehvâsınca yangınlara gider gelirlerdi. Asıl reisleri Yıkıcı İshak isminde seksenlik bir pîr idi, koğuşda yatar kalkar, yangınlara gitmez, sandığı delikanlılar kendileri idâre ederdi. İshak Baba gününü kahvehânelerde geçirir, geceleri de nevâlesini düzerek koğuşda kalenderâne demlenirdi. O zamanlar, 1890 ile 1895 arası, şunları lâtife yollu yazmış idim :

Pîr oldu Baba İshak
Ammâ gönlü tâzedir
Kaddi gerçi iki kat
Aşkı bî endâmedir

Bir kûşei meyhâne
Bâde olmuş behâne
İltifâtı şûhâne
Sâki'i dilbâzedir

Altın başak misâli
Bir nice mah cemâli
Toplamanın içmâli
Meyli bir şehbâzedir

(Maammâ)

«Esma» çeker tâ beseher babamız
Sıra gelir emsilede «tef'il»e
Ardından da saz çalayım dir iken
«Tef» düşürüb mırrın verir eliyle

Maammâ «İsmâil» adını verir. Ünlü tulumbacılardan Hamamcının Dilâver bu sandığın uşaklarından idi (B.: Dilâver, Hamamcının).

Vâsıf HİÇ

DİVRİKLİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Büyük Kapalı Çarşının sokaklarından; çarşının en büyük, en işlek ana yolu Kalpakcılar Caddesine paralel olarak Basmacılar Sokağı ile Kolancılar Sokağı arasında uzanır; Takkeciler Caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişir (B.: Büyük Kapalı Çarşı, cild 6, sayfa 3288). Bu sokak üzerinde bir başdan öbür başa bütün dükkânlar mobilyacı mağazalarıdır; Üç arabanın geçebileceği genişlikde olan sokağın ortasında yayalara dar geçid kalmış olup, iki boyunca bütün dükkânlar kanepe koltuk, masa, iskemle, büfe, dolap ve sâir eşyalarının sokak üstünde dahi teşhir etmekde idi; bu durum Belediye nizamlarına belki aykırı olabilir, ama, çok şirin bir manzaradır, bu teşhirin yasak edilmesi bu sokağın şahsiyetini zedeler kanaatindeyiz (Ocak 1967).

DİYAMANDİ EFENDİ — Avukat, rum asıllı Türk şâiri, ortodoks mezhebinde mevlevî muhibbi; 1888 de Kayserinin Talas nâhiyesinde doğdu, iplik ve pamuk tüccarı Yuvan Efendinin oğludur. Doğumundan on ay kadar sonra Yuvan Efendi âilece Kayseriden Kastamoniye hicret edib yerleşmiş, bu seyyahatda bir heybe içinde ve katır üstünde götürülen sâbi ilk tahsilini Kastamoni rum mektebinde görmüş ve yine orada Türk idâdisinde okumuşdur; İdadide bilhassa edebiyatda seçkin bir talebe olmuşdur. Şiir ile uğraşmaya da idadi talebesi iken başlamış, yine o sıralarda Mevlânâya ve mevlevîliğe karşı içinde bir incizab duymuşdur; kendisi Mahmud Kemal İnal'a gönderdiği bir mektubda şöylece anlatıyor:

«Fârisî hocamız Osman Efendi adında halim selim bir zât idi, fakat aşk adamı değildi; bize ders konusu olarak Mesnevii Şerîfin 18 beytini vermişdi, bize Mesnevîden okur iken yüreğime aşk ateşinin kıvılcımları hocadan değil, dinlediğim şiirin kendinden kopub düşdü; adını ilk defâ duyduğum Hazreti Mevlâna bana, gözümün ilk gördüğü insanlardan yakın âşinâ göründü; işte o günden bu yana bir aşk yangınının alevleri içindeyim».

Bu rum çocuğunda Türk diline, islâmî kültüre karşı yakın ve samimî alâkayı gören Kastamonide Nasrullah Medresesi müderrisi Hacı Mümin Efendi onun medresede islâmî ilimler tahsili imkânını sağladı; 1907 de sınıfının birincisi olarak idâdiden diploma aldı, medreseden icâzet almak üzere idi ki Hukuk Mektebine girmek üzere İstanbula geldi.

Kastamonide Mevlevîhâneye bir kere dahi gitmediği halde İstanbulda Galata Mevlevîhânesinin sâdık müdâvimlerinden oldu; bu akademi tekkede Ahmed Celâleddin Dede Efendinin Mesnevî derslerinden (B.: Ahmed Celâleddin Dede), Ahmed Remzi Dede Efendinin de âşıkaane mestâne edebi sohbetlerinden feyz aldı (B.: Remzi Dede Efendi; Ahmed). Kendisi şöyle anlatıyor: «Bizim orada Diyamandi demezler, Yamandi derder; Galata Mevlevîhânesinde adımı sordukların da bana dâima Yaman Dede diye hitab ederdi, ben de Yaman Dede adını şiirlerimde mahlas olarak aldım».

1907 İstanbula gelen Diyamandı Efendi 1909 da Hukuk Mektebine girdi; ve açılan bir musabakayı kazanarak Adliye Nezâretinde tahrirat kalemine kâtib oldu; 1913 de Hukuk Mektebinden diploma aldı, 1913 de Beyoğlu 1. Hukuk Mahkemesi zabit kâtibliğine tâyin edildi; 1932 de serbest avukatlık hayatına atıldı.

Aşağıdaki satırları, buraya kadar kaydettiğimiz notların da kaynağı olan İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın «Son Asır Türk Şâirleri» isimli eserinden alıyoruz:

«Garib bir tecellîye mazhar olan Diyamandi için ne söylemek lâzım geleceğini tâyin edemiyorum. Cânü dilden sevdiği ve sûreti mahsûsada ziyâretine şitâb ettiği Cenabı Mevlânânın nâmı mübâreki yad olundukca aşk ve şevk ile girye feşan olmaktadır. Mevlevi şâirlerin en değerlilerinden olan Esrar Dede merhuma dâir 23 mayıs 1939 da Ankara Radyosunda verdiği konferansı dinleyenler, mevleviliğe incizâbı ile berâber tedkikaatı edebiyedeki iktidarını da tasdik etmişlerdir» (1941).

Diyamandi Efendinin şiir dilinden örnekler:

MEVLÂNÂNIN HUZÛRUNDA

Ben sende bitirdim tenimi cânımı ey şâh
Buldum yine her derdim içinde seni billâh
Şellâlei esrârını dök rûhuma hergâh
Ağlat beni inlet beni tâ haşre kadar yak

N E Y

İçi boş, benzi sararmış ona aşktır maya
Derdi hicran ile inler eder âh Leylâya
Arzeder hıçkırarak aşkını hep Mevlâya
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Bu cihanın ötesinden geliyor nağmeleri
Kanatır sineyi, kalbi; deler elbet ciğeri
Erişir mi buna kudret, buna insan hüneri
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Bu ne aşkın, bu ne derdin, bu ne neslin sesidir
Bu ne tizin, bu ne evcin, bu ne pestin sesidir
Bu, ezelden geliyor, Bezmi Elsetin sesidir
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Arşa çıktıkta bu ses, sanki felekler tutuşur
Melekûtün tabakaatında melekler tutuşur
Yayılır nağmesi âfaka yürekler tutuşur
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Alalı sırrı «Ali» den tutuşur, bağrı yanar
Ayrılıklarda yananlar acaba neyle kanar ?
«Erni» derken o cânan hep eczâsı kanar
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Bu yüce nağme nedir, ah-ı mealin mi senin ?
Nefesin mi, ya sesin mi, ya cemâlin mi senin
İnleten nây-i firâkın mı, visâlin mi senin ?
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Bunu almaz ne semâlar, ne bu dünya, ne o (Tur)
(Ney)in esrarına sinmiş bu ne hikmet konuşur ?
Yine hicran ile inler bu ne mâtem,bu ne sûr ?
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Alevin göz yaşıdır bu, susuyor şimdi sesi
Ağlıyor hâliki âlem budur aşkın hevesi
Sanırım can veriyor ney, sönüyor son nefesi
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Sönüyor tâkatı bitmiş, dayanılmaz bu deme
(Len terani) ile mecruh doyar mı eleme
Her ne söylerse o haktır, onu artık dileme
Bak neler söyletiyor hazreti Mevlânaya.

Bibl.: Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk, Şâirleri.

DİYÂRIBEKİR ŞURUBU — Zamanımızda meyva esansları ve bâzı kimyevî maddelerle fabrikalarda yapılarak çeşidli isimler altında piyasaya sevk edilen şekerli meşrûbât, İstanbulda, çeşidli meyvalardan ev ve şekerci ocaklarında el emeği ile yapılan saf, lezzetli, besleyici ve hattâ şifâlı şurublarımızı unutturmuş gibidir.

Yakın geçmişe kadar büyük İstanbulun şurub istihlâkini İstanbul şekercilerinin imâlatı karşılayamaz, İstanbul piyasasına Rumeli ve Anadolu vilâyetlerinden de şurub gönderilirdi, bilhassa Diyârıbekir şurubları pek makbul idi. Aşağıdaki ilân sureti Diyarbekir şurublarının İstanbul halkına gazeteler yolu ile tanıtıldığı devrin vesikasıdır :

«Gaayet nefîs güzel kokulu ve vücûda faydalı Diyârıbekir Şurubunun envâi türlüsü Kalpakcılarbaşında 4 numaralı sucu dükkânında ehven fiat ile satılır» (Sabah Gazetesi, eylül 1876).

DİYOJEN GAZETESİ — Memleketimizde, dolayısı ile İstanbulda çıkan ilk mizah gazetesidir; Teodor Kasab tarafından çıkarılmış, en yakın kalem arkadaşlığını geçen asrın ikinci yarısında yaşamış seçkin muharrir Mehmed Âlî bey, ondan sonra da Namık Kemal ve Ebuzziya Tevfik beyler yapmışdır, fakat yazdıkları makaale ve fıkralarda imza kullanmamışlardır; yalnız 52. sayıda Ebüzziya Tevfik Bey tarafından Şinasinin ölümü münâsebeti ile yazılmış ciddî bir fıkranın altında «Tevfik» imzası vardır (B.: Kasab, Teodor; Âlî Bey, Mehmed, cild 2, sayfa 631; Namık Kemal Bey; Tevfik Bey, Ebüzziya).

Önceleri perşenbe günleri neşrolunur 23,5X32 santim eb'adında dört sayfalık bir gazete olup ilk nushası 12 teşrinisânî 1286 (24 kasım 1870) perşenbe günü çıkmışdır. İdârehânesi (kendi tabiri ile Gazetehâne'si) Galatada Yenicami Caddesinde Zincirli Han'da idi; Çiçekpazarında Cemiyeti İlmiyei Osmâniye Matbaasında basılmışdır ve nushası 1 kuruşa satılmışdır.

Başlığında devrik bir fıçı içinde oturmuş Diyojen ile filosofun karşısında duran Büyük İskender'i gösterir gaayetle ibtidâî çizgilerle yapılmış bir resim vardır, resmin altında da matbaa harfleri ile «Gölge etme başka ihsan istemem» sözü yazılıdır.

Bu gazete aslında, Teodor Kasabın İstanbulda «Rumca - Fransızca» olarak neşretmeye başladığı «Diogène» isimli bir mizah gazetesinin birkaç ay sonra yayınlanmaya başlamış türkce kısmıdır, ki bu husus ilk nushasının mukaddime yazısında şöylece açıklanmışdır: «... Diyojen birkaç aydanberi fransızca ve rumca olarak neşrolunmakda olub maksadı hükûmetimize tercümanlık, ve ahlâk ve terbiye, ve va-

نومرو ۱ پنجشنبه ۱۲ تشرین ثانی سنه ۱۲۸۶ برنجی سنه

﴿ کولکه ایتمه بشقه احسان استمم ﴾

هفتهده بردفعه طبع ونشر اولنور . غزته خانهسی غلطهده یکی جامع جادهسنده واقع زنجیرلی خان درونندهکائندر . برسنهلکی نصف عثمانلی لیراسنه والتی آیلغی ۱ مجیدیهیه وبرنسخهسی ۱ غروشدر طشره ایچون پوسته اجرتی ضم اولنور ٭ اعلاناتك بر سطرندن ۳ غروش ومواد سائرهنك سطرندن ۶ غروش النور .

﴿ مقدمه ﴾

برکتاب ویا غزتهنك مقدمهسی مندرجاتنه دال یعنی براعت استهلال اولمق لازم کلورکن هر غزته بدایت ظهورنده علی الدوام قوللانهجغی شیوهٔ لسانك غیری استاد الندن چیقمش بر مقدمهٔ بلیغه نشر ایدیور . بو عادت سر وحکمتی آرانلقسزین تقلید ایدیلان مملکتمزك سائر کورهنکلری صرهسنده بربدعتدرکه (غزتهجیلك دیمك ایچون) دیوژنك مسلکنه توافق ایتمز . بناء علیه محتاج اولدیغم عمومك حسن نظر ومعاونتندن بشقه بویله بربدعت ایچون کیمسهیه آبرو دوکمیم دیو مقدمهٔ وجیبهسنی بیلدیکم وقوللاندیغم لسان اوزره تقریر وتحریر ایلدم .

دیوژن حکمای یونانیهدن خم نشینلکله شهرت شعار سینوبلی برمجذوب کامل اولوب مشرب ومذهبی بوغزتهنك موافق مسلکی اولدیغندن بواسم ایله توسیمی مناسب کورلدی . دیوژن چند ماهدنبرو فرانسزجه ورومجه اولهرق نشر اولنمقده اولوب مقصدی ایسه افکار عمومیه ومقاصد حکومت سنیهیه ترجمانلق واخلاق وتربیه ووطنمزه اجنبی اولان شیلر حقنده تعریض واستهزا ایله ترزبانلق اولدیغندن هفتهده برکره دخی ترکجه اولهرق طبع ونشرینه بالاستیذان مساعدهٔ سنیه شایان بیورلمشدر . واقعا عموم غزتهلر شو مقصده خدمت ایتمکده ایسهلرده

نصایحه خطابی بنی اسرائیل فقرلرندن بحث ایدن واحتفالره تقلید ایله یالکز پدرانه پند ونصیحته حصر ایتدکلرندن مبدر ندر مزاج وقت (افندی کهنه یهودی عقائدین صانمه ٭ نصل یونانه معارفله اسکیلر الایم) بیتیله تلقی ومقابله ایدیور کبی کوروندیکندن وبویله برمزاجك اصلاح سیئاتی ایسه ایکی قوته یعنی جبروشدته ویاخود تزییف ومذمته محتاج اولوب بونك دخی برنجیسی شان حکومته لایق اولمغله یالکز ایکنجیسی سوء استعمال ایله شخصیاته انتقال ایتدیرلمامك شرطیله حال ومصلحته موافق بولندیغندن ایشته دیوژن وطنه خدمت ایچون وطنداشلرینك حسن قبول ورغبتنه وصنعت ارقداشلرینك اعانه وهمتنه استناد ایدرك بویله غایت مشکل ونازك بروظیفهیی التزام ایلمشدر . (ومن الله التوفیق)

اجرات دولت موافق حکمت حکومت اولدیغی جهتله هیئت اداره حقنده تقدیردن بشقه سویلیهجك طوغری برسوز بولهمیهجغمزدن دیوژن بوبابده نه امثالنه سوء مثال اولور ونه ده سوء امثاله امتثال ایدر .

٭٭٭

﴿ اخطار ﴾

اشبو برنجی نسخهیی کوندردیکمز ذواتك غزتهمزه مشتری اولمیهجقلری تقدیرده نسخهٔ مذکورهیی اعاده بیورملری لازم

Diyojen Gazetesinin 1 numaralı sayının birinci sayfası

tanımıza yabancı (aykırı) şeyler ile târiz ve istihzâ olduğundan haftada bir kere de türkce olarak çıkarılmasına müsâadeyi seniye -şâyan buyrulmuşdur».

O devrin zevk sefâleti ve sanat yoksulluğu içinde bulunan mizah gazetelerinin en üstünü «Diyojen» olmuşdur. Yazı diline örnek olarak bir fıkra naklediyoruz :

İftardan Sonra

Müstecib Efendi — (Pencereden bir hayli bakdıkdan sonra) Acaba mahya ne yazıyor ?

Hâne sâhibi — Top arabası yapmış

Müstecib Efendi — (Yanında oturan zâte) Okumak ne iyi şeydir, işte beyfendi çarçabuk okuyub anladılar.

Aşağıdaki satırları merhum İhsan Sungu'nun (B.: Sungu, İhsan) bu gazete hakkında yazılmış çok etraflı bir makaalesinden alıyoruz :

«Gazetenin başlık yazısı altında bulunan Diyojen - Büyük İskender resmi 62. sayıdan itibâren kaldırılmışdır.

«Gazete önceleri haftada bir, 23. sayıdan itibâren (13 haziran 1871) haftada iki, ve daha sonra haftada üç defa çıkmaya başlamışdır.

Diyojenin parmağına doladığı mevzuular : konuşmalarında hep frenkçe kelimeler kullanan sivilize gencler, almanlara mağlub olan Üçüncü Napolyon, Rusyanın Paris muahedesindeki bazı kayıdları kaldırma teklifi, Papanın hatâ etmezliği meselesi, Bulgar Kilisesinin Rum Kilisesinden ayrılması, Türkiyedeki muhtelif patriklerin birbirlerini aforoz etmesi, ermenilerin Hasonist ve Antihasonist diye iki partiye ayrılması, kolera salgını, İstanbul tramvayları, Şirketi Hayriye, Güllü Agob Tiyatrosu, Altıncı Belediye Dâiresi, Rasadhâne müdürü Kombari'nin zeval vaktini bildiren topu, Manzûmei Efkâr gazetesi sâhibi Panosya'nın kulakları ve burnu, Beyoğlunda her biri yabancı bir sefâretin himâyesi altında tatlı su frenklerinin çıkardığı gazetelerin yazılarıdır. Diyojen bütün yazılarında züppe genclerle alay etmiş, din adına yapılan mantıksızlıklara hücum etmişdir.

«Bu ilk Türk mizah gazetesinin ömrü 2 sene 47 gün sürmüş, bu müddet içinde hükûmetce beş defa kapatılmış, beşincisinde bir daha çıkarılmamak üzere ilgaa edilmişdir. 29 kânunuevvel 1288 (10 aralık 1873) tarihli ve 183 sayılı nusha son nushası olmuşdur. Gazetenin kapanma sebebleri de şunlardır :

1 — 2 kânunuevvel 1286 (14 aralık 1870) tarahli ve 4 numaralı nushada İran Şâhının Bağdadı ziyareti münâsebeti ile maiyetindekilerin mikdarını çok mübalagalı tasvir etmesi.

2 — 25 mart 1287 (6 nisan 1871) tarihli ve 14 numaralı nushada «hazineden su çekilmiş, içi fâre dolmuş» fıkrası yüzünden.

Bu iki kapanma kararından sonra Diyojen 4 rakamını kendisi için uğursuz görmüş, 24 üncü sayısının rakamını 23+1 diye yazmışdır.

3 — 13 mayıs 1288 (25 mayıs 1872) tarihli 121 numaralı nushada «Fransada sevdiği bir gencle evlendirilmeyen bir kızın çok münâsebetsiz olan intihar şeklini olduğu gibi yazması âdâba mugaayir sayıldığı» için.

4 — 123 numaralı nushasında hükûmeti küçük düşürdüğü iddia edilen bir yazıdan dolayı.

5 — 179, 180 ve 182 sayılı nushalarında Rusya Çarı ile Mısır Hidivi İsmail Paşa hakkındaki yazılarından dolayı son ilgaa kapanışı. Diğer gazetelerle neşredilen tebliğ sureti şudur : «Diyojen Gazetesi mizaha mahsus bir gazete olduğunu bahane ederek âdâbı umumiyeye ve kaaidei hükûmetin gösteremeyeceği bir yolda idârei lisan etmeyi itiyad etmiş ve tashihi usul etmesi için def'atle ihtar ve tenbih, ve birkaç kere tatil dahi edilmiş ise de gene mesleğinde ısrar ve 179 ve 180 ve 182 numaralarında dahi bâzı zevâtı fihâmın şan ve haysiyetine dokunacak isnâdâtı şâmil imzâları ile sahte mektublar neşretmek fâciasına kadar ihtiyar etmiş olduğuna ve bu hâliyle devâmı aslaa câiz olamayacağına binâen külliyen fesih ve ilgaa edilmişdir».

«Voltaire'in (Volter Micromégas (Mikromega)'sı ile Alexandre Dumas Père (Aleksandr Düma Per('in Monte-Cristo'su (Monte-Kristo) tercümeleri ilk defa olarak Diyojende kısmen tefrika edilmişlerdir» (İhsan Sungu, Aylık Ansiklopedi, 1945).

DİZDAR CİVANI — Kalender meşren şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Dizdar civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada Dizdar civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Kan Kal'asın gözler nevcivan dizdâr
Uşşâkını eyler zülfinde berdâr
Ocaklı yoldaşdır delikanludur
Vahşet üzre şâhin o Balkanlıdır
Demir pençelidir gülle topuklu
Dirki Ayvaz Şâhım kanî Köroğlu

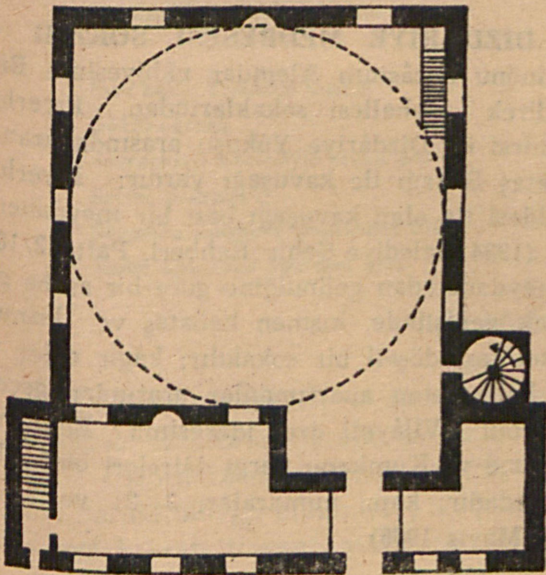
DİZDARIN KAHVEHÂNESİ — Geçen asır başlarında Üsküdarın nâmlı kahvehânelerinden biri idi; Ayazmada, denize nâzır, mükellef bir kahvehâne idi; 1808 de devlet sohbeti oluyor diye yapılan bir ihbar üzerine (B.: Devlet Sohbeti) diktatör sadırâzam Alemdar Mustafa Paşanın emri ile bir gün basıldı, müşterilerinden (yâran ve ahbabdan) bâzıları tevkif edilerek sürgüne gönderildi, kahvehâne de kapusu mühürlenerek kapatıldı.

DİZDÂRİYE CAMİİ — Sultanahmed civârında Binbirdirek Mahallesinde Dizdâriye Çeşme Sokağı üzerindedir, bir yanından da Dizdâriye Yokuşu geçer. Hadikatül Cevâmı «Mescid» diye kaydederek şu mâlîmatı veriyor:

«Kadırga Limanı kurbindedir; bânîsi yeniçeri efendisi (yeniçeriler kâtibi) Mehmed Said bin İbrahim Efendidir. Sultan Bayazıd Veli Camiişerifi binâsına mûtemed (binâ emini) olmuş, o cami tamam oldukda enkaazı ile bu mescidi binâ eylemişdir, hicrî 911 (1505) de altı ayda tamamlandığı kapusu üstündeki şu arabca kitâbede yazılıdır:

Benâ hâzel mescidül mecid rûmâli vechül hamid Muhammed bin İbrâhim ül saîd kâtibül askeriyül cedid ve bidâyethu fî zilkaade sene aşere ve tis'e mie (910 = nisan 1505) ve nihâyetehu fî evâsıtı rebiülevvel 911 (ağustos 1505).

«Kâtibi mezburun kabri İstanbul kurbinde Babanakkaş kariyesinde (Çatalca havâlisinde) binâ eylediği camiindedir ki o camiinin civârında imâret, mekteb ve hamam gibi sâir hayrâtı da vardır. O hayratda Baba Nakkaş Şeyh Mehmed Nakşibendînin alâkası yokdur. Dizdâriye Mescidinin minberini Hasodabaşı Hasan Ağa koymuşdur ki Havuzlu Mescide minber koyan da bu Hasan Ağadır, kabri oradadır. Dizdâriye Mescidinin mahallesi vardır».

Dizdariye Camii

(Plân : Ömer Tel)

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde Hadikatül Cevâmideki kaydı kısmen naklederek şunları yazıyor: «Mabed tek kubbelidir; kesme taşdan olan minâresinin şerefesi istalâktitlidir. Son cemaat yeri de bulunmaktadır. Camiin 1319 (M. 1901) da İkinci Abdülhamidtarafından tâmirini hâvi kitâbesi de bulunmaktadır».

Kare plânlı olan camiin yapısı da kesme taşdandır. Son cemaat yeri de kâgir olup üstü kiremitli ahşab çatı ile örtülmüşdür. Son cemaat yeri, kadınlar mahfili ve üç odalı imam meşrûtası 1901 tâmirinde yapılmışdır.

Bu tâmirde Camiin cümle kapusu üzerine konmuş kitâbenin metni şudur: «Ziynet efzâyı makaamı muallâyı hilâfeti islâmiye ve erîke pîrâyı saltanatı seniyyei Osmâniye Essultan İbnüssultan Essultan Gazi Abdülhamid Hani Sânî hazretleri tarafı şerîfinden işbu camii şerif 1319 senesi rebiülevvelinde tâmir ve inşâ edilmişdir». Kitâbe tâlik hat ile üç satır üzerine yazılmışdır.

İbâdet sahnında iki yan duvarda altda üçer üstde ikişer, mihrab duvarı ile son cemaat yeri duvarında altda ve üstde ikişer, kubbe kasnağında da üç pencere vardır, bu sûretle camiin asıl ibâdet sahnı cem'an 21 pencere ile aydınlatılmışdır. Kadınlar mahfilinin cami içine bakan yüzü tahta kafeslidir; kadınlar mahfiline hem cami içinden, hem de avluya açılmış müstakil kapudan çıkılır. Camii 1966 da ziyâreti-

mizde, son cemaat yeri ayrıca bir câmekân ile bölünmüş, gencler için Kur'an dershânesi yapılmış bulunuyordu.

Onaltıncı asır yapısı olan taş minârenin gövdesi azıcık kalınca olup kapusu ibâdet sahnı içindedir.

Avlunun sokak kapusunun sağında ve ahşab bir saçak altında bulunan abdest muslukları 1318 (M. 1900) de Selim Sâbit Efendi adında bir zâtin rûhini şâd etmek için kanmuşdur.

Camii ziyâretimizde imamlığını Bay Kâzım Varol, müezzinliğini de Bay Şaban Sılay ifâ etmekde idiler (aralık 1965).

Erdem YÜCEL

DİZDÂRİY CAMİİ SOKAĞI — Eminönü kazâsının Alemdar nâhiyesinin Binbirdirek Mahallesi sokaklarından; Kâtibsinan camii Sokağı ile Dizdâriye Çeşme Sokağı arasında bir aralık yoldur (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/18). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, meyilli bir sokakdır, üzerinde ikisi ahşab, ikisi kâgir dört ev vardır (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİZDÂRİYE ÇEŞMESİ — Dizdâriye Camii avlu kapusunun yanında kitâbesiz bir çeşmedir. Kesme taşdan klasik üslûbda inşâ edilmişdir. Ayna taşı sivri kemerli ise de zamanla silinmiş mermer bir plak-taş vardır. Tekne toprağa gömülmüş, sekileri durmakda, suyu ise devamlı olarak akmaktadır, bir acı sudur.

Çağdaş büyük halk şâirlerinden Merdivenköylü Bitli Tevfik'in (Tevfik Katkan'ın) bir bıçkın şânında yazılmış olub İstanbul Ansiklopedisi arşivinde gördüğümüz şu manzumesinde bu çeşmenin adı geçmektedir :

Yakdı beni şu çeşmenin başında
Bir bıçkın âhû
Dizdâriye Çeşmesinden su içdim
Aşk ile yâhû
Pâ bürehne reftâr ider nâz ile
Ülfet gerek şıkırdım şehbâz ile

★

Şehbazımın ellerinde güğümler
Kalaylı bakır
İşmar iden gözlerini sorarsan
Çakırdır çakır
Ayak yalın sine uryan perçemli
Sevmek gerek efendim bu güzeli

★

Su olsam da aksam onun ağzına
Şarıl şarıl be
Bûsi pâye izin için yalvarsam
O şekerlebe
Kâkülünü pek hoş kesmiş berberi
Koçmak gerek külhanbeyi dilberi

DİZDÂRİYE ÇEŞME SOKAĞI — Eminönü kazâsının Alemdar nâhiyesinin Binbirdirek Mahallesi sokaklarından; Kâtibsinan Sokağı ile Şehidmehmed paşa Yokuşu arasında uzanır, Göktaş Sokağı, Dizdâriye camii Sokağı, ile kavuşakları vardır, Dizdâriye Yokuşu ve Suterâzisi Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/18). Şehidmehmedpaşa Yokuşu tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, pakettaşı döşeli olarak başlar; ikişer üçer katlı kâgir evler, dörder katlı beton apartımanlar arasından geçer; Dizdâriye Yokuşu ile olan dört yol ağzını geçdikten sonra Dizdâriye Camii görülür, ve yolun zemini kabataşa tahavvül eder; kapu numaraları 1—63 ve 2—36 dır (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİZDÂRİYE MEDRESESİ SOKAĞI — Eminönü kazâsının Alemdar nâhiyesinin Binbirdirek Mahallesi sokaklarından, Piyerloti Caddesi ile Dizdâriye Yokuşu arasında uzanır, Göktaş Sakağı ile kavuşağı vardır; Piyerloti Coddesi ile olan kavuşağı başı bir meydancıkdır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/18); o meydancıkdan gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kısmen kabataş ve kısmen paket taşı döşeli bir sokakdır; kâgir evler ve 3-5 katlı beton apartımanlar arasından geçer; İstanbul Vilâyeti özel idâresinin Eminönü, Bayazıd ve Kumkapu vergi dâireleri binâsı bu sokakdadır; kapu numaraları 3—21 ve 2—16 dır (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİZDÂRİYE MESCİDİ — (B.: Dizdâriye Camii).

DİZDÂRİYE YOKUŞU — Eminönü kazâsının Alemder nâhiyesinde Binbirderek Mahallesindedir; Kâtibsinan Camii Sokağı ile Peykhâne Sokağı arasında uzanır, Dizdâriye Çeşmesi Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, Dizdâriye Medresesi Sokağı ile de kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2/18). Kâtibsinan Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, oldukca dik bir yokuşdur; Yüksek Öğrenim Yurdlar Kurumunun Çenberlitaş Kız Yurdu bu sokak üzerindedir, ve bir bakkal vardır; çoğu kâgir olan binâların kapu numaraları 3—21 ve 2—16 dir (mayıs 1966).

Çağdaş büyük halk şâirlerinden Merdivenköylü Bitli Tevfikin bir bıçkın şânında yazılmış şu manzûmesinde bu yokuşun adı geçer :

Dizdâriye Yokuşundan çıkarken
Gördüğüm civan
Lutfedüp beyan et bu âşıkına
Nerdedir yuvan ?
Pırpırı kesimdir kılık kıyâfet
Bellidir esnafın şehbazı âfet

Mor yemeni sarmış Tunus fesine
Perçemli bıçkın
Sev dediği güzellerden biridir
Kitâbı aşkın
Pâ bürehne gülle topuk bir âfet
Esnafın civanı mihri letâfet

İnce belde Trabulus kuşağı
Gönül oğrusu
Seveceksen işte böyle civan sev
Sözün doğrusu
Germâbe meygede muhabbet ülfet
Kadri âşık bilir şıkırdım âfet

Hakkı GÖKTÜRK

DİZDAR MESCİDİ — Kasımpaşa mescidlerinden; Hadikatül Cevâmı şu mâlûmâtı veriyor : «Bânîsi Dizdar Ahmed Beydir, merkadinin nerede olduğu bilinmiyor; bu mescidin hademei hayratı (imamı, müezzini, kenyyumu) hasbî hizmet ederler, maaşları yokdur, mescidin mahallesi de yokdur»; tesbit edilemeyen bir tarihde yıkılmış, eser kalmamışdır.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II; T. Öz, İstanbul Camileri.

DİZDAROĞLU — On sekizinci asır ortalarında İstanbulda büyük şöhret sâhibi olmuş hamam dellâki bir delikanlı; anonim bir mecmuada kısa hal tercemesi şöyle tesbit edilmişdir : «Arnavuddur, Avlonyadan. Dizdar Mustafa Ağa zâde dirler servi serbülendi âzâde, ne eksik ne ziyâde şâhi bûbânı zamandır. Ona Üsküfü güzel dahi derler. Kapu kolluğunda (Yedikule Kapusu Kolluğunda) nefer, hem dahi Kule Hamamında soyunmuş (dellâk) sûreti beşerde gazanfer.. Hacı evhad (Yedikule civârında Hacı Evhad Sünbülî Dergâhı) Şeyhinin meylü muhabbeti kerâmetidir.

(Beyit)
Eylese Çeşmi siyâhiyle nigâh
Diyeler uşşâkı Allah Allah

«Ammâ kollukda ve hem dahi germâbede amma tekkede cümle ehli havâ (serseri meşreb) ocaklı dilâverler ve bağrı açık levend makuulesi ve şehirli zürefâ âşıkı sâdıklar ve aşık dervîşânı dilrişan anın hüsnü çerâgına pervâne, kimi mestâne ve kimi dîvânedir. Sikatdan (sözüne inanılır kimselerden) menkuldür ki Debbağlar Kethüdâsı Karababaoğlu Ahmed mîrî debbağhâne fukarâsının (amelesinin) gallâtın eklidir (tayınlarını çırpar, yer) haramzâde sefihdir ki bin yüz elli sekiz muharremi gurresinde (milâdî takvim ile 3 şubat 1745) hendekde (kale dışındaki hendek içinde) lâşesin buldular, hançer üşürüb katleylemişler. Meğer Sübaşı Mülâkkab (mebun) Muslu Ağa Kule Hamamına vardığında Dizdaroğlu ibâ (nefret) idüb anın hizmetine varmadığı maddesinden ağanın oğlana aşırı gayzü kini var imiş, Karababaoğlunun katlini intikaama fırsat bilüb debbağ uşaklardan üç nefer tâze yiğit ile bu Dizdaroğlunu dahi alup Ağakapusunda üç gün hapsedüb dördüncü günü alessehcr debbağ şehbazları hendek başında Dizdaroğlunu Kule Meydanında Kethüdânın kaatilleri yaramazlardır diye salb ettiler. (Asarak îdam ettiler). Azim zulüm ve gadirdir Allah bilir. Şeyh Efendi (Hacı Evhad Dergâhı Şeyhi) cuma günü kürsîden (Camide vaız kürsüsünden) kanlı yaşın dökdü, cümle müslümanlar ağlaşdı, Muslu Ağa şol mertebe bednam oldu ki bir araya varmadı ona dahi siyâset oldu (îdam edildi). Ol dört nefer delikanlıları Hacıevhad Camii şerifi mezaristânında dördünü bile bir kabir içinde şehidlerdir deyû bilâ gaslü tekfin defneylediler. Kıt'a evvelinden âhire târihdir :

Dellâki çâlâk
Ol şehîdi pâk
Asdı bak bî bâk
Musli nâm pelîd

1158 (M. 1745)

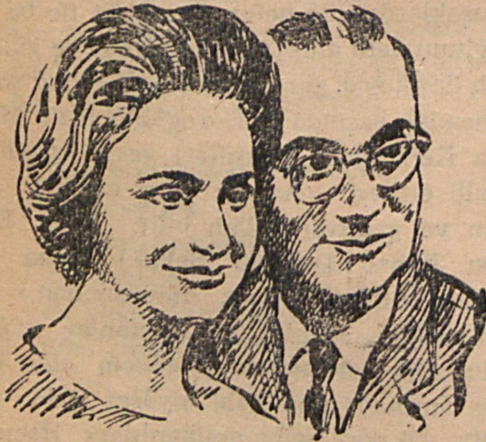
Sebebi mağfireti (ölümünün, îdamının sebebi) arnavudluğudur» (B.: Arnavud Dellâklar).

Bibl.: Tenbihül-ukuul.

Muzaffer ESEN

DİZDAR YALISI — Rumeli hisarında Boğazkesen Kalesi dizdarlarının ikaametine mahsus mîrî yalı; XVII. yüz yıl ortasında Evliyâ Çelebi, bu yalıyı, Rumelihisarı köyünün yedi meşhur yalısından biri olarak kaydediyor (B.: Boğazkesen Kalesi, cild 6, sayfa 2910); 1826 dan sonra hazine adına satıldığını tahmin ettiğimiz bu yalının yeri tesbit edilemedi; sâhilde, kaleye yakın bir yerde olması gerekir.

DİZER (Salih) — Ses sanatkârı; 1928 de İskeçede dağdu, kunduracı esnafından Hâşim adında bir zâtın oğludur; ilk tahsilini memleketinde yapdı, ve muhâcir olarak ana Vatana gelen ebeveyni ile beraber İstanbulda yerleşdi; önce İstanbul Erkek Lisesinde, sonra Vefâ Lisesinde okudu. Musikiye olan sevgisi orta okul talebesi iken başlamış, sesinin güzelliği dolayısı ile gördüğü teşvikler de hayat yolunu kesin olarak tâyin etmişdi. Eyyublu Ali Riza Şengel, Hâfız Kemal Batanay ve Mesud Cemil-

Sâlih Dizer ve Türkân Dizer
(Resim: Sabiha Bozcalı)

den feyz almış ve İstanbul Radyosu klâsik korosuna katılmışdır.

1942 de gazetecilik mesleğine girmiş, musiki âlemi ile sıkı bağını muhafaza ederek 1958 yılına kadar onaltı sene Son Posta, Yeni Sabah, Vatan, Yarın ve Memleket gazetelerinin haber servislerinde çalışmışdır, istihbârat şeflikleri yapmışdır. Bu satırların yazıldığı 1965 yılında İstanbul Radyosunun ses sanatkârlarındandı ve aynı radyonun Halk Mussikisi şûbesi büro şefi bulunuyordu. 10.5.1975 de öldü, Şişli Camiinden kaldırılarak Zincirlikuyu Mezarlığına gömüldü

Hakkı GÖKTÜRK

DİZER (Türkân) — Ses sanatkârı, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı İcrâ Heyeti üyesi; 1931 de mütevâzı bir âilenin kızı olarak Babaeskide doğdu, ilk tahsilini Kırklarelinde yapdı, ve daha ilk okul talebesi bir çocuk iken Türk mûsikisindeki kaabiliyeti âilesi ile mûhitinin dikkatini çekmişdi, fakat ona sanat yolunu ancak 16 yaşında iken bir tesâdüf açdı; 1947 yılında Münir Nureddin Selçuk, Sâdi Işılay ve Yorgo Bacanos'dan mürekkeb seçkin bir topluluk konser vermek üzere Kırklareline gelmişdi, Türkân bu fırsatı kaçırmadı, hemen konser yeri olan bir sinemaya koşarak bu büyük sanatkâlardan kendisini dinlemelerini recâ etti ve okuduğu bir iki şarkıyı zevkle dinletti; üstadlar genc kıza derhal Konservatuvara kaydolmasını, pek yakın bir istikbâlde musikimizin kiymetli bir elemanı olacağını. söylediler, ve Türkân annesi ile beraber İstanbula gelerek Konservatuvara girdi. Geçim sıkıntısı içinde bir âile idi, bir apartımanın bodrum katında yerleşmişlerdi, konservatuvardaki tahsil beş yıl sürecekdi, fakat Türkân geceleri gündüzlere katarak bu beş yıllık tahsili iki yılda bitirdi ve verdiği parlak imtiyan sonunda üçyıldızlı bir diploma aldı. Konservatuvarda «Büyük Hocam» dediği Kemal Niyâzi Seyhundan tavır ve üslub öğrenmişdi; «Küçük Hocam» dediği Şefik Gürmeriç'den, ve ayrıca mezûniyetini müteâkib batı müziği nazariyâtı dersleri almış Konservatuvarın batı bölümüne de atlayarak merhum Hulûsi Öktem'den faydalanma yolunu bulmuşdu. 1951 de merhum Nuri Halil Poyraz'ın «Kadınlar Fasıl Heyeti» topluluğu arasında İstanbul Radvosuna intisab etti, 1952 de de merhum üstad Mesud Cemil'in delâleti ile İstanbul Belediyesi Konservatuvarı İcrâ Heyetine girdi, ve aynı yıl içinde aynı heyetde bulunan Salih Di-

zer ile evlendi. İki sanatkâr eş böylece mesud bir hayat sürerlerken Türkân Dizer 1963 de henüz 32 yaşında iken vefât etti. Beklenmez ölümü, mensub olduğu akademik sanat âleminde çok derin teessür uyandırdı.

Hilmi RİT

DİZİ SOKAĞI — Beşiktaş kazâsının merkez nâhiyesinin Türkali ve Abbasağa mahalleleri arasında sınır sokakdır; Nüzhetiye Caddesi ile Ihlamur Dere Sokağı arasında uzanır, Mısırlı bağçe Sokağı ile dört yol ağzı yaparak karışır, üzerine Keşkül Çıkmazı adı ile bir çıkmaz sokak vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 20/174-175).

Nüzhetiye Caddesi tarafından gelindiğine göre, hayli çukurda olan bu sokağa 31 basamak kabataş merdivenle inilir; sokak bir araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir, önce yokuş aşağı inilir, Mısırlı bağçe Sokağı kavuşağı geçilince düzleşir; iki kenarında büyüklü küçüklü beton, kâgir, yarı kâgir, ahşab evler sıralanmışdır; adı geçen kavuşağın iki köşesinde altışar katlı iki beton apartıman vardır; bu sokak üstünde İbrahim bostanı Çıkmazı adı ile bir çıkmaz sokak daha vardır ki 1934 şehir rehberinde gösterilmemişdir; kapu numaraları 3-25 ve 2-36 dır (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİZLİK — «Dize kadar olan kısa don, tuman» (Türk Lugatı).

1720 yılında İstanbulda ilk yangın tulumbacılığı teşkilâtı kurulduktan sonra yangın tulumbacılarının giydikleri beyaz dimiden kısa don-pantalonlara dizlik adı verilmiş ve o tarihden bu yana bu isim yalnız tulumbacı donları için kullanılmışdır. Büyük çoğunluğunu ayak takımından gencler teşkil eden yangın tulumbacıların kiyâfetleri, pırpırılık yolunda hakikaten pitoresk idi (B.: Tulumbacı kiyâfeti); bu kıyâfetde de dizlik, tulumbacılığın âdeta alâmeti fârikası, has damgası idi.

Yangın tulumbacılığı Cumhuriyetin ilk yıllarında kaldırıldı, tulumbacılığın ikiyüz senelik bir tarihçesi vardır; bu ikiyüz sene içinde «dizlik» dâimâ ve mutlakaa beyaz dimiden kesilmiş, yapılmışdır. Ağ kısmı bol, Anadoluda Karadeniz yalısı halkının giydiği siyah bezden «Zıbka» veya «Zıvka» denilen don-pantalonların ağı gibi körüklü idi, yâni bacakların hareketine, koşmaya gaayetle müsâid idi, ve Zıbka gibi de bacakları örten kısmı dar, bacaklara iyice yapışır idi, Zıbkadan farkı, Zıbka ayak bileklerine kadar iner, uzun olurdu, Dizlik ise kısa bir don idi, ancak diz kapaklarını örter, diz kapağından aşağı ancak 3-4 parmak kadar inerdi; baldırlar tamamen açıkda, çıplak kalırdı.

Eski tulumbacılık âleminin âdetlerinden, kimi koşarlı iyi tulumbacı, kimi ayrıca güzelliği ile de ün salmış, bâzıları da aşk vak'alarının, cinâyetlerin kahramanı olmuş pek çok tulumbacı delikanlı şânında destanlar yazılmışdır; bu destanların bâzılarında o genclerin ki-

Başında ketfiye ve üstünde fanila ve dizlik ile Tulumbacı Eyyublu Hüseyin Reis

yâfetleri de târif edilirken dizlikden muhakkak bahsedilmişdir :

Dizlik keçe külâh gaayet civelek
Sandıkda koşarken ben misli melek
(Mahzun Bahaeddin Destanı)

Başında dal fesi belinde kuşak
Yokdur Toygarlının üstüne uşak
Akdizlik üstünde mintanı kara
Kaddi şimşâdiyle bir altun başak

Şu beyitler de tulumbacılığa heves etmiş bir paşazâde için tezyif yollu yazılmışdır :

Vermişler eline şeytan feneri
Koşdurup dururlar peripeykeri
Fanilâ dizlik belde bir kuşak
Paşazâdem olmuş sandıkda uşak

DİZMAN (Mehmed) — Değerli bir basın işcisi, emekdar bir sermürettib; 1910 da İstanda doğdu; babasının adı Halil, anasının adı Elif'dir; ilk tahsili Büyük Reşid Paşa Nümûne Mektebinde yapdı, âilesinin geçim darlığı karşısında çocukluk çağında iş hayatına atıldı ve Serveti Fünun Matbaasına mürettib çıraklığı ile girdi; işini, mesleğini severek canla başla çalışdı ve mesleğinin son kademesi olan sermürettibliğe kadar yükseldi; bir ara birer yıl kadar Hüsnü Tabiat ve Cumhuriyet matbaalarında bulunmuş, sonra, adı İstanbul Matbaacılık Anonim Şirketi olan ilk iş ocağı eski Serveti Fünun Matbaasına dönmüşdür. Mesleğinde mürettib olarak hizmeti kırk yılı aşmışdır.

Hâlen İstanbulun işci sendikacılarının en faal sîmâlarından biridir ve Basın Teknisyenleri icrâ komitesi üyesidir; daha önce, gencliğinde de Mürettibini Osmaniye Cemiyetinin idâre heyetinde bulunmuşdu. Hür Sendikalar Birliğinde ve İstanbul Sendikalar Birliğinde de çalışmışdır.

Evlidir, bii kızı, bir oğlu ve bir torunu vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

DOBRİLOVİTCH (Gemici) — Adın okunuşu Dobriloviç'dir, geçen asır ortalarında Şirketi Hayriye vapurları tayfalarından hırvat asıllı bir delikanlı, çalışdığı vapurun ismi tesbit edilmedi; 18 aralık 1864 cumartesi günü akşamı o vapur Kabataş İskelesine yanaşırken iskeleye şiddetle çarpmış, çark yanında duran ve iskeleye halat atmak üzere hazırlanmış tayfa Dobriloviç sarsıntıdan müvâzenesini kaybederek yere düşmüş ve bir bacağı iskele ile vapur arasında kalarak kapmuş idi; pek yakışıklı bir genc olan gemici önce : «Eyvah!.. çizmem denize düşdü!..» diye bağırmış, sonra başına geleni anlayarak bayılmışdır. Şirketi Hayriye genc tayfasına kaydı hayat şartı ile maaş bağlamışdır.

Soy adından tahmin ediyoruz ki bu gemici o devrin ünlü kaptanlarından ve gemi ressamlarından Donriloviç'in yakın akrabası, belki de kardeşi olacakdır (B.: Dobrilovitch Kapta).

DOBRİLOVİTCH KAPTAN — Asıl adı tesbit edilemedi, soy adına da devrin gazetelerinde yanlış olarak «Dobranoviç» şeklinde rastlandı; bir hırvat olub gencliğinde yelken gemilerinde tayfalık yapmış, ilk vapurların gemicilerinden olmuş, «Hazînei Hassa Vapurları» denilen Türkiye devlet ticâret vapurlarına girmişdi; 1864 de «Fevâidi Osmâniye Kumpanyası» adını almış olan Hazînei Hassa vapurlarından «Vâsıtai Ticâret»in kaptanı bulunuyordu.

9 receb 1281 tarihli Tercemânı Ahval gazetesinde bu değerli kaptan hakında bir deniz seferinin yolcuları taıafından yazılmış şu teşekkür mektubu neşredilmişdir :

«Mâhi hâlin ibtidâsı (30 kasım 1864) çarşanba günü Fevâidi Osmaniye vapurlarından Vâsıtai Ticâret ile Trabzondan hareket ve yol üzerinde bulunan iskelere uğrayarak İnebooluya müvâsalet ile cumartesi günü saat 10,5 da (alaturka saatle akşama doğru) lenger aldıkda gece yarısından sonra görülmemiş, işidilmemiş şiddetli bir fırtınaya tutulup ümidsizlik içinde kalmışdık. Süvarimiz Dobranoviç (Dobriloviç) vapurun kumanda yeri olan çarkları üzerinden bir an ayrılmayup ve tayfasını hizmetleri başında kullanıp derecesiz gayret ve mahâretle sekizyüzden fazla yolcu olduğumuz halde kimsenin burnu kanamaksızın ve bu kadar denk eşyâlara da zarar erişmeksizin ertesi günü cümlemizi Ereğli Limanına çıkarmışdır. Kaptana teşekkürlerimizi icrâ eyleriz».

Dobriloviç Kaptan değerli bir deniz ve gemi ressamı idi, Sultâniye Yatı'n onun tarafından yapılmış güzel bir resmi vardır. Muhtemeldir ki bu yatın da kaptanlığında bulunmuşdur Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Sultâniye Yatı).

Bibl.: Turing Kulüb Belleteni, G. Primi'nin makaalesi; Tercemânı Ahval Gazetesi.

DOÇE MEHMED PAŞA — (B.: Mehmed Paşa, Doçe).

DOÇE PAŞANIN BAĞÇESİ — Onyedinci asrın ilk yarısında Dördüncü Sultan Muradın gaayetle mahremi ve sâdık adamı Bostancıbaşı Doçe Mehmed Paşanın bağçesi (B.: Mehmed Paşa, Doçe); Anadoluhisarında idi; ayyaşlığı ve mahbubdostluğu ile tanınmış olan bu pâdişâhın gizli zevk âlemleri için sûreti mahsûsada îmar edilmiş bir yerdi; bilhassa şehirliden, kalender meşreb şâirlerin «şahrengiz» adını verdikleri manzum risâlelerle övülmüş esnaf güzellerinden seçilen nevcivanlar Anadoluhisarında Doçe Paşanın Bağçesi ile Emirgânda ve Kağıdhânede Emirgûneoğlu Bağçelerine getirilir, pâdişah da ancak bir iki mahremi ile (Bezirgânoğlu Mustafa Paşa, Deli Hüseyin Paşa) gelirdi, ve eğlenceler tâbe sabah devam ederdi. Sultan Muradın gözden düşmüş eski has nedimi Abaza Mehmed Paşanın îdam kararı bir gece sabaha karşı ve içki sofrası başında bu Doçe Paşanın Boğçesinde alınmışdı.

DODGE OTOMOBİL (İstanbul T. 51679 plâkalı 1927 model) — İstanbulda amme hizmetinde 36 yıl çalışarak ve tahminen 900.000 kilometre yaparak 1963 yılında bir dünyâ rekoru yapmış bir arabadır. Takside çalışan bu arabanın şoförlüğünü de otuzaltı yıl boyunca meslekdaşları arasında Baba Hüseyin diye anılan biri yapmışdır. 1963 yılında arabanın fabrikası İstanbulda bir dünya rekoru kırmış olan bu arabayı kendi müzesine koymak için 72 yaşında bulunan sâhib ve şoförü Baba Hüseyini New-Yorka dâvet etmiş ve ona emekdar arabasına karşılık en son model bir araba verileceği bildirilmişdi (Hürriyet Gazetesi).

DODİ (İzmirli Kız) — Geçen asrın sonlarında, 1875-1890 arasında Galatada namlı bir rum meyhâneci; «Gazino» adı altında alelâde bir yer olan meyhânesi bir haşarat ve kahbeler mecmaı (B.: Dodinin Gazinosu) Dodinin kendisi de şıkırdım kaldırım oğlanlığından gelme idi. Meygedesinin ayak takımı arasında en parlak devrinde, 1875-1878, Dodi 25 yaşlarında idi

İzmirde bir rum tüccarın oğlu imiş, bıçkınlarla düşüb kalkmış, Mekkâreci Mustafa adında bir haytanın mahbubu olmuş, bu adamın Bitli Yani isminde bir palikarya tarafından ve Dodi için katli üzerine büsbütün dile düşerek artık İzmirde durmamış, 1872-1873 arasında İstanbula kaçmış, bir iki sene sefilâne süründük der sonra babası tarafından af edilerek gönderilen para ile meygedeyi açmış. Hayatının son safhası bilinmiyor.

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not; Gazetelerde ilânlar, 1876.

DODİNİN GAZİNOSU — 1875 ile 1885 arasında Galatanın meşhur meyhânelerinden biri; Galatada Kulekapusu Sokağında 161 kapu numaralı yerde idi, ki bu sokak 1934 Belediye Şehir Rehberinde Şahkapusu Sokağı adını taşır.

Birinci sınıf gazinolar ayarında döşeli ve iyi bir mutfağa sâhib olduğu halde müşterileri ekseriyetle ayak takımı, o civârın umumhânelerinin sermâyeleri, türlü suçdan hapse girmiş sabıkalılar, uygunsuz rum gençleri idi; laterine denilen çalgısı (B.: Laterina) meşhurdu, rumca şarkılar ırlanır, laterinanın refâkati ile ve sarhoş fhişelerle kadriller, polkalar, valsler oynanırdı. Dodinin kendi eliyle terbiye edilmiş karanfilli, darçınlı şarabları başka yerlerde bulunup içilemezdi; mezelerinin nefâseti ve tezgâhının meze zenginliği, Küpeli Tiryandefil işminde mahbub bir tezgâhdarının da rum milletine has cilveleri dillere destan olmuşdu :

Aman cânım Küpelim
Duble çakam aşkına
Ayakların öpelim
Sana kulluk hakkına

Tiryandafil bıçkınım
Galatanın gülüşün
Cennet gilmanlarında
Yokdur sendeki hüsün

Kara göz kara perçem
Fidan boylu tığ gibi
Karanfilli darçınlı
Şerbeti lâ'li lebi

Ne tatlıdır âşıka
Gamze ucu işmarı
Perçeminin cünbüşü
Oynatır akılları

Dodinin meyhânesi
Tezgâhda Tiryandafil
Mürde canlara gülüm
Çalar sûri İsrâfil

(Âşık Râzi)

Gazinonun en revnaklı zamanında yaşları 17-20 arası Paraşko, İstavri, İspiro, Foti ve Ligor adında beş mahbub uşağı vardı; Dodi bunlara kız esvabları giydirir, başlarına perukalar takar, Lâterina ile polkalar, kadriller, valsler oynanır iken, kavaliye müşterilere damlık yaparlardı. Kürd sırık hammallarının, Sürmeneli, Rizeli kayıkcıların, Hafikli, Araçlı, Dadaylı hamam dellâklarının ve natırların, Saframbolulu hamurkâr, simitcilerin polka ve kadril oynamaları da seyredenlere ayrıca bir cünbuş olurdu, ve o kaafilenin arasında bağçıvan, kayıkcı, balıkcı, tulumbacı, hırsız, yankesici rum palikaryalarının avrupalılık taslaması da bir başka gülünc âlemdi. 1880-1885 arasında bu gazinonun hepsi rum olan kaafilei şenâati arasına Âron adında bir de yahudi civanı katıldı; ve iki gencin sebebi felâketi oldu; mecbûru olmuş namlı tulumbacılardan Mollaaşkîlî İzzete selâm vermeye bile tenezzül etmeyüb yalın ayaklı yarım pabuçlu haytalardan Şişeci Enverle bağlarda, çiçek bağçelerinde dolaşmış bir gün İzzet Tekfursarayında karşısına çıkan Şişeci Enveri tabanca ile vurarak öldürmüş, kendisi de zındanı, küreği boylamışdı.

Dodinin Gazinosu 1885 de İkinci Sultan Abdülhamidin bir irâdesi ile bir daha açılmamak üzere kapatıldı; sebeb olarak da şöyle bir vak'a anlatılmışdır: Pâdişahın teveccühünü kazanmış ulemâdan bir zâtin murâhik toy delikanlı torunu, uşaklarından birinin iğfal ve rehberliği ile buraya dadanmış, konağa gece yarıları zil zurna sarhiş dönmeye başlamış, konak halkı da bu hâli bir müddet efendiden gizlemişler; fakat bir gece dersiam hoca efendi torununu uşak sırtında getirilir iken yakalanmış, mest oğlan, gözler kapalı, muhterem dedesini görmemiş:

Dodinin Meyhânesi
Güzellerin Lânesi
Çakır gözlü Ligorun
Ben oldum divânesi

diye sayıklarmış; delikanlı ile yüz göz olmamak için o anda hiç ses çıkarmayan hoca efendi ertesi sabah saraya koşmuş, aksakalını göz yaşları ile ıslatarak pâdişahın ayaklarına kapanmış ve torunun hâlini anlatmış. Sultan Hamid gazinonun kapanma irâdesini zabtiye nazırına hemen o anda, efendinin gözü önünde yollamış, delikanlıyı da bir müddet İstanbul dışında terbiye olması için Çifteler Harasına kâtiblikle sürmüş. Yirmibeş tâmiyeli aşağıdaki tarih Üsküdarlı Âşık Râzinindir:

Sille tepeden indi
Şaşırıp kaldı Dodi
Yıkdılar lânesini
Nâm u nişan silindi
Saferin yirmi beşi
Tarih şöyle bilindi
«Def oldu gitti hele
Çatal boynuzlu gidi»
1278 + 25 = 1303 safer 25
(milâdî 13 aralık 1885)

Vâsıf HİÇ

DOĞAN AĞA (Kazancı) — Fâtih Sultan Mehmedin ilk devirlerinde bir yeniçeri ağası; İstanbul fethinde bulunmuş gazilerden olduğu kuvvetle tahmin edilebilir; hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl.: Tâcüttevârih, I.

DOĞAN AĞA (Saraç) — Fatih Sultan Mehmed deri adamlarından bir üsküf dikicidir; Hadikatül Cevâmiin kaydine göre Topkapusu civârında Saraçdoğan Mescidinin bânisidir; kabri mescidinin yanında idi, mescidi ile beraber yok olmuşdur, hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı (B.: Saraçdoğan Mescidi).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

DOĞANAY (Aylâ) — Değerli bir ses sanatkârı, İstanbul Radyosunun hanım okuyucu-

Ayla Doğanay
(Resim: Sabiha Bozcalı)

larından; komisyonculuk ile geçinir Bay Zeki Doğanay ile Zeyneb Hanımın kızıdır; doğum tarihi tesbit edilemedi; tahminimize göre 1940-1941 arasında doğmuş olacakdır. Ruh okşayıcı pürüzsüz bir sese sâhib olub kendine has bir üslûb ile okuyan bu genc ses sanatkârı sazlı sözlü gazinoculardan çok câzib teklifler almış ise de o âlemlerin piyasasında kazanılacak servete, İstanbul Radyosunun mütevâzı fakat asîl maaşını tercih etmişdir.

DOĞANAY (Yaşar Ümid) — Hukuk doktoru; bu satırların yazıldığı sırada, (1962), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk kürsüsü doçenti bulunuyordu ve avukatlık yapıyordu. 1929 da Samsunda doğdu, Âtıf Bey ile Mesude Hanımın oğludur. Amasyada Üçler ilk okulunda, Amasya Orta Okulunda, ve İstanbulda Taksim Erkek Lisesinde okudu, 1944 de bu liseden, 1947 de İstanbul Hukuk Fakültesinden diploma alarak Almanyaya gitti ve doktora imtihanını orada Freiburg Üniversitesinde vererek 1956 da doktorluk diploması aldı; İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde 1956 da asistan, 1959 da doçent oldu.

Fransızca, almanca bilir, evli ve bir çocuğu vardır. Eserleri : Das Türkisehe Auslieferungsrecht (doktora tezi, 1956), Birlikde bir zarara sebebiyet veren birden ziyâde kimselerin hukûkî mesuliyeti (1959 da yazılmış, 1962 de henüz basılmamışdı), Yunan Medenî kanununda hakkın kötüye kullanılması (1958).

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DOĞANBEY SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Büyük Adanın sokaklarından; adanın Nizam bölgesinde Nevzad bey sokağı ile Sipâhioğlu Sokağı arasında dirsekli bir aralık sokakdır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOĞAN, DOĞANCILAR, DOĞANCIBAŞI — «Kısa ve çengel gagalı av kuşu; Bâz, Şehbaz; ala doğan, ak doğan, delice doğan, çakır doğan» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lügatı).

Osmanlı pâdişahlarının av maiyeti arasında, doğan kuşlarını besleyen, bakan, terbiye edenler, sarayın dış hizmet ocakları arasında Doğancılar adını almışdı. M.Z. Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde Doğancılar koğuşu kırk kişilik bir cemaatti. Enderun ağalarından genc bir ağa Doğancıbaşı unvânı ile bu koğuşun zâbitiydi; avlarda pâdişâhın yakını bulunur, sâir zamanlar av getirdikçe bahşiş alırdı. Enderundan çırağ edilip çıkdıklarında ekseriyâ Çakırcıbaşı yahud Şâhincibaşı olurdu; bâzan da mîrâhurluk, sancak beyliği verilirdi. Doğancıların 3 neferi Has odadan, 7 neferi Hazîne Koğuşundan, 20 neferi de Seferli Koğuşundan alınırdı. Bu teşkilât XVII. asırda kaldırılmışdır».

Gencliğinde sarayda ve bu Doğancılar Ocağında bulunmuş ve bütün ömrünce «Doğancı» lakabı ile anılmış pek çok sîmâ vardır.

Hüsnü KINAYLI

DOĞANCILAR — Üsküdarın meşhur semti; Üsküdarın batı bölgesinde yüksek, havadar ve eski bir kibar yatağıdır. Meşrûtiyetden sonra Üsküdarın tek parkı, halk bağçesi burada tanzim edilmişdir. Üsküdar Kaymakamlığı binâsı, Üsküdar Emniyet Âmirliği, Üsküdar İtfâiye Müdürlüğü Doğancılardadır. Kaymakamlık binâsında da mal müdürlüğü, nüfus memurluğu, sivil savunma uzmanlığı, ziraat memurluğu, belediye köy bürosu bulunmaktadır. Nasuhi Dergâhı diye meşhur bir tekke, tekke kapusunun yanında Hasan Paşa Çeşmesi, Damad İbrahim Paşanın su meksemi zikredilmeye değer eserlerdir. Üsküdarın meşhur sinemalarından Sunar Sineması da Doğancılardadır.

Mehmed KOÇU

DOĞANCILAR CADDESİ — Üsküdarın ana yollarından biri; Doğancılardan Şemsipaşaya kadar uzanan uzun bir yoldur; Doğancılar semtinde Tunusbağı Caddesi, Sünbülzâde Sokağı ve Salacak İskelesi Sokağının teşkil ettiği bir beşyol ağzı ile başlar Doğancılardan gelindiğine göre yokuş aşağı inişdir. Hacı Ahmedpaşa Çıkmazı, Oymasaray Çıkmazı, Salacak Bostanı Sokağı, Hafız Ali Paşa Sokağı, Öğdül Sokağı, Enfiyehâne Sokağı, Açık Türbe Sokağı, Tulumbacılar Sokağı Tebhirhâne Sokağı, Kaptanpaşa Sokağı, Aziz Mahmud Efendi Sokağı, Parlak Sokağı, Bakıcı Sokağı, Darı Sokağı, Uncular Caddesi, İmam Nasır Sokağı, Eski Keresteciler Sokağı ile kavuşakları vardır; Şemsipaşa semtinde Şemsipaşa Caddesine bağlanarak sona erer (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 27/Doğancılar, Şemsipaşa).

İki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşelidir; geniş kavisler çizerek büyüklü küçüklü evler arasından geçer. Caddenin üst başında sağ kolda Doğancılar Camii, sol kolda da Üsküdar Kaymakamlığı binâsı vardır; az aşağıda Damad İbrahim Paşa su terâzisi, Öğdül Sokağı kavuşağında İmrahor Camii (tâmir edilmekte idi), Başkadın Meydan Çeşmesi (H. 1141 = M. 1728), Taş Mekteb (Üsküdar Halk Evi), Darı Sokağı kavuşağında Damad İbrahim Paşa Çeşmesi (H. 1143 = 1730) görülür; tarihi çeşmelerin ikisi de susuz, metrukdür.

Üsküdar Belediye başhekimliği, Belediye sağlık işleri tebhirhânesi, Üsküdar Midhat Paşa Kız Enstitüsü, Akşam Kız Sanat Okulu da bu cadde üzerindedirler.

Bu uzun yolun üstünde 3 terzi, 2 berber, 11 bakkal, 1 keresteci, 1 kömürcü, 2 yorgancı, 1 kasab, 1 garaj, 1 sobacı, 2 mobilyacı, 2 radyocu, 1 eczahâne, 1 itriyatcı, 1 köfteci, 2 simitci börekci fırını, 1 tuhafiyeci, 2 pastacı, 1 kalaycı, 1 marangoz, 1 kunduracı, 3 manav, 1 sucu-tekel bâyii, 1 sobacı, 1 fotografcı, 2 kahvehâne, 1 elektrikci dükkânı vardır (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DOĞANCILAR CAMİİ — Hadikatül Cevâmide Çakırcıbaşı Camii adı ile kayıdlıdır ve şu mâlûmat verilmektedir : «Bânisi Çakırcıbaşılıkdan mîrimiram olan Hasan Paşadır, yakınında yapdırdığı mekteb zaman ile harab olarak camiin sofasını mekteb yapmışlardır. Bu camiin üzeri ibtidâ kurşun kaplı iken mütevellilerinden Celeb Feyzi adındaki kimsenin zamanında kiremit döşenmişdir. Hasan Paşa Edirnede yapdırdığı medresesi civârında medfundur. Bu Camiin binâ tarihi hicrî 966 (milâdî 1558-1559) dır. Camiin mihrabı önünde Üçüncü Sultan Mehmedin vezirlerinden Eğri seferinde pâdişahla beraber bulunmuş Koca Mehmed Paşa medfundur. Camiin İhsâniye tarafındaki kapusu kurbinde İzmirli Ali Paşanın kesik başı defnedilmişdir, îdâmı tarihi 1132 (1720) dir; bu Ali Paşanın o civarda bir çeşmesi vardır. Camiin karşısındaki hamamın bânisi Hacı Ahmed Paşadır ki o da cami yanındaki türbesinde medfundur; bu hamam 993 (milâdî 1585) de yapılmışdır».

Tahsin Öz de İstanbul Camileri isimli eserinin ikinci cildinde ve yine Çakırcıbaşı Camii adı altında şunları yazıyor : «Doğancılar Camii de denilir, Üsküdarda Doğancılar semtindedir. Çakırcıbaşı Hasan Ağa (Paşa) tarafından yapdırılmışdır (H. 966, M. 1558), harab olmuş, kapu kitâbesinde belirtildiği gibi Sultan Abdülazizin üçüncü ikbali kadın efendi (üçüncü zevcesi) tarafından 1858 de tecdit ettirilmişdir. Mâbedin duvarları kâgir, çatısı ve son cemaat yeri ahşabdır. Bânisi (?), koca Mehmed Paşa ve İzmirli Ali Paşa hazîresinde medfundurlar; İsfendi-

Doğancılar Camii ve İzmirli Ali Paşa Çeşmesi

(Resim : Nezih)

yar oğullarından Hacı Ahmed Paşanın türbesi de mâbedin arkasındadır.»

Son cemaat yeri ve ibâdet sahnı ile birlikde kareye yakın bir plânı olan Doğancılar Camii dört kâgir duvar üzerine kiremitli çatı ile örtülmüş ve taş minârelidir. Son cemaat yerine açılan giriş kapusu, mihraba nisbetle sağ yan duvarda açılmışdır; bu kapunun üstündeki on mısrâlık manzum tarih kitâbesi beşer mısrâlık iki dizi hâlinde hak edilmiş olup ortada bir madalyon içinde Sultan Abdülmecidin turası, turanın altında da rakam ile hicrî 1275 (M. 1858-1859) tarihi vardır; kitâbenin metni şudur:

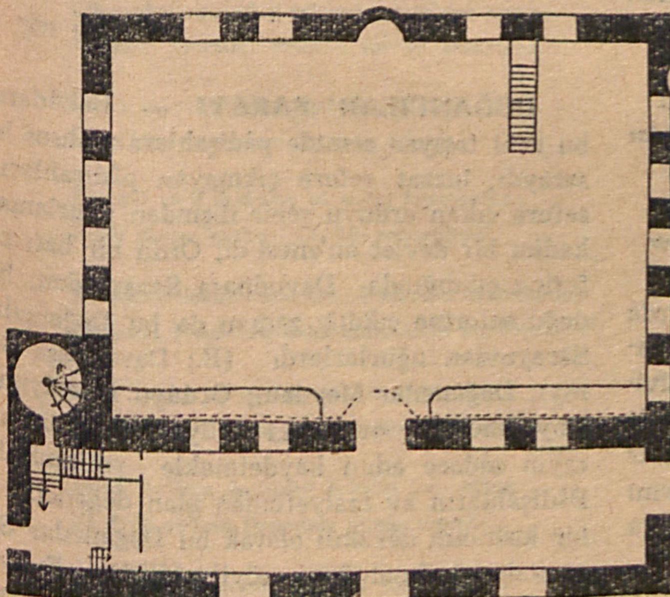
Zâti iffet siyreti üçüncü ikbak hanımın
İsmi veş şâyestedir hayre bulup izzü refâh

Yapdırub bu câmii evvelkinden âlâ rasin
Eyledi şâdan bu semtin halkını bî iştibah

Ola âmâli havâsı hamsei hayrat vücud
Mü'minin tâ bunda kıldıkca namâzı pençgâh

Söylendi bu iki tarih bir beyt içre bak
Eyledikde bâme beyti nazmı Zîver penâh

«Yapdı bak üçüncü ikbak hanım âlâ mâbedi»
1265
«Sâyini şâyestei ecri cezîl ide ilâh»
1287

Doğancılar Camii
(Plân : Ömer Tel)

Manzûmedeki tâmiyeye göre bu beytin tutarı olan 2552 rakamını ikiye böler isek hicrî 1276 tarihi çıkar ki milâdî takvim ile karşılığı 1859-1860 yıllarıdır. Tahsin Öz ise 1858 milâdî tarihini kaydediyar, adının Şâyeste Hanım olduğu anlaşılan üçüncü ikbal hanımın da Sultan Azizin ikballerinden (zevcelerinden) biri olduğunu söylüyor. Değil 1858 de, 1859-1860 arasında dahi Osmanlı tahtında oturan hükümdar Sultan Aziz değil, büyük kardeşi Sultan Abdülmeciddir, «İkbal» unvanı da ancak padişah zevceleri hakkında kullanıldığına göre Doğancılar Camiini tecdiden tâmir ettiren hanımın Sultan Abdülmecidin zevcesi olmak gerekir.

Dar bir geçidden ibâret olan son cemaat yerinde, kapudan girildiğine göre hemen solda üç musluklu mermerden bir içme suyu teknesi -hazneciği vardır; üzerinde lâtin asıllı Türk harfleri ile şu satırlar yazılıdır:

Muâdil Şen
1964
Hattat Mehmed Ali Efendi rühiyçün

Son cemaat yerinde 7 pencere vardır, dördü ibâdet sahnına, üçü de camiin arkasındaki hazîreye bakar. Geri kısmı tahta perde ile bölünmüş olup küçük bir kapudan geçilerek ve üç basamak taş merdivenle inilerek bir pabuçluk-taşlığa gelinir; Camiin arka giriş kapusu da bu taşlıkdadır. Tahta perdenin sağından ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır; minâre kapusu bu merdivenin orta sahınlığındadır.

İbâdet sahnı mustatil plânlıdır; sağ duvarda beş, mihrab duvarında dört ve sol duvarda dört ki ceman on üç büyük pençere ile aydınlatılmışdır. Sol duvarda açılmamış olan beşinci pencerenin gerisine minâre kâidesi konmuşdur. Mihrab dışarıya çıkıntılı olup camide görülen hususiyet ahşab minberinin kapusunun tâcının iki yanında tahtadan yapılmış tezyini mâhiyetde iki gemi fenerinin bulunmasıdır.

Camiin içinde çok güzel levhalar vardır, bu arada Hattat Sâmi'nin iki kıymetli levhası bilhassa kayde değer.

1967 yılı ocak ayında bu camii ziyaretimizde imamlığında Murad Efendi adında bir zât bulunuyordu, müezzinli-

ğini Bay Emin Sargın yapmakda idi; müezzin efendinin zevcesi Ayşe Sargın Hanım da sevabına camiin temizliğine bakmakda idi, her tarafı tertemiz bir ibâdethâne idi.

Camiin arkasındaki hazîre pencereli bir taş duvar ile çevrilmiş olup hazireye camiin medhal kapusunun yanından girilmekde idi; ressam Nezih İzmirlioğlu tarafından İstanbul Ansiklopedisi için yapılmış resimde, iki pencere ortasında olan bu kapu sehven gösterilmemişdir.

Doğancılar Meydancığı ile Doğancılar Caddesine nisbetle cami bir sed üstündedir; camiin sağ duvarı önünde ve bu sedde iki musalla taşı vardır.

Bu sedin arka tarafında, hazîre duvarı hizâsında, yüzü Hacı Ahmed Paşa Türbesine bakan İzmirli Ali Paşanın hayır eseri klasik üslübde güzel bir çeşmesi vardır; mâmur durumdadır, Doğancılar Camiine gelenlerin çoğu bu çeşmenin suyu ile abdest alırlar, çeşmenin inşâ tarihi 1114 (M. 1702) dir.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi II; T. Öz. İstanbul Camileri, II; R.E. Koçu ve Mehmed Koçu, Gezi Notu

DOĞANCILARLI CİVAN — Geçen asrın ünlü şâirlerinden Ayıntablı Aynî Efendi tarafından bir gazel ile övülmüş bir nevcivandır; manzûmede adı verilmemişdir, kelime oyunları, lâtif bir mânayı ifâde ettiğine inanılmış söz hünerleri ve kalenderlik nümayişleri yolunda muhayyel bir genc de olabilir (B.: Aynî Efendi, Ayıntablı Hasan); gazelin son iki beyti şudur:

Garaz bu bağı âlemde heman hâk olmadır yoksa
O servin pâyine düşmekden özge hizmetim yokdur

O şûhi Üsküdârın aşkı şehbâz nigâhiyle
Doğancılarda Aynî lâne tuttum vahşetim yokdur

DOĞANCILAR MEYDANI — Üsküdarda bu ismi taşıyan meşhur semtin göbeği idi; zamanımızda parka tahvil edilmiş, meydan hüviyetini kaybetmiş bulunuyordu, ki Üsküdar ile Kadıköy arasındaki ana cadde (Doğancılar Caddesi) eski meydanın Kuzey-Batı kenarını teşkil eder, meydanın (Şimdi Parkın) Doğu -Güney kenarı da Belediye Sokağıdır.

Eskiden Orduyu Hümâyun şark seferlerine çıkdığında Serdarın Otağı bu meydana kurulurdu, İstanbuldan Üsküdara geçen Serdar (bâzan Sadırâzam-Serdar) burada bir iki gün kalır, son teftişler yapılır, ve Doğancılar Meydanından Otak sökülüp Serdarın vezirlik tuğlarının, ikinci konak yerine doğru yola çıkarılması ile Ordunun seferî yürüyüşü başlamış olurdu.

Park olarak tanzim edilinceye kadar Doğancılar Meydanı Üsküdarın en büyük pazar yeri idi. Meydanın bir kenarında da pâdişahlara mahsus bir saray vardı. Şark seferine çıkan orduyu ve serdarını tantanalı bir alayla Üsküdara geçen pâdişah bu saraydan uğurlar idi. On yedinci asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebi bu meydanı bir mesire olarak gösteriyor, ve: «Padişahlar Üsküdara göçdüklerinde cümle doğancılar buraya göçerler» diyor.

DOĞANCILAR MEYDAN KAHVEHÂNESİ — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Üsküdarın en namlı kahvehânesi idi; o semtde altı kadar kahvehâne vardı, hiç biri bu meydan kahvehânesi kadar şenlikli değildi; aslında bir han kahvehânesiydi, fakat karşısındaki bağçenin ortasında ulu bir atkestânesi ağacının dalları o bağçeyi şemsiye gibi örter, Üsküdarın her tarafından orada oturmak için müşteri gelirdi. Kahvecisi de güler yüzlü, tatlı dilli bir adamdı; ocakda kendisi durur, meydancılığı oğlu yapardı, o da gaayet dilber bir genc idi. Meşrûtiyetin ilânında delikanlı asker oldu, kahvehâne kapandı, baba oğul kahvecileri de Üsküdarda hiç görmedim.

Vâsıf HİÇ

DOĞANCILAR SARAYI — Üsküdarda bu ismi taşıyan semtde pâdişahlara mahsus bir saraydı; bizzat sefere çıkmayan pâdişahların, sefere çıkan orduyu şehir dışından uğurlaması kadim bir devlet an'anesi di; Ordu bir batı seferine çıkdığında Davudpaşa Sarayından, bir doğu seferine çıkdığı zaman da bu Doğancılar Sarayından uğurlarlardı (B.: Davudpaşa Sarayı; Doğancılar Meydanı; Orduyu Hümâyun). Onyedinci asır ortasında Evliyâ Çelebi bu sarayın sâdece adını kaydetmekle yetinmişdir. Pâdişahların av maiyetinden olan doğancıların bir kısmının devamlı olarak bu Doğancılar Sarayında bulunduğunu söyliyebiliriz; Evliyâ, Üsküdarın bir mesîresi olarak gösterdiği Doğancılar Meydanından bahsederken: «Pâdişahlar Üsküdara göçdüklerinde cümle doğancılar

buraya göçerler» dedikden sonra: «bir azîm kârhânedir» diyor, ifâdesi çok mübham olmakla berâber doğancıların doğan besleyip yetişdirdikleri, terbiye ettikleri yerlerden birinin de Doğancılar Sarayında bulunduğu anlaşılıyor.

Bu saraydan zamanımıza en küçük bir iz kalmamışdır. Büyük Üsküdar Sarayı ile beraber kaldırıldığı tahmin olunabilir.

DOĞANCILAR SU MAKSEMİ — Onsekizinci yüz yılın ilk yarısında yapılmışdır; Üsküdar çeşmelerinden önemli bir kısmını besleyen Fatma Sultan - İbrahim Paşa su yolunun Doğancılarda üç kola ayrıldığı taksim mahallidir. Bu maksem Üsküdarın diğer tarihi sularının şebekeleri üzerinde benzeri bulunmayan türk su tevzi sistemine ait güzel bir yapıdır. Doğancılar parkının karşısında, açık türbe sokağının başında, Doğancılar camiinin karşı tarafındadır. Maksem ilk bakışta bir türbeyi andırır. Üstü kurşun kaplı, yarım küre kubbeli, hafif saçak çıkıntılı, araları tuğla ve taş örme, sekiz köşeli, takriben 4-4,5 metre yüksekliğindedir. Sekiz yüzünden birinde küçük bir kapusu vardır. Sekiz beyitlik kitâbesi, her yüzünde bir beyit olmak üzere ve saçağına yakın bir yere bu sekiz cebheli binâya fırdolayı konmuşdur; metni asrın büyük şâiri Nedimindir:

Şehi Dârâ haşem şevketlû Sultan Ahmedi Gaazi
Ki desti lutfu hemçün ebri nîsan feyzbahşâdır

Cihanbânı muzaffer şehriyârı mâdelet perver
Ki dâim himmeti masrûfi terfihi berâyâdır

Kılan ol şehriyârın devletü ikbâlini te'yid
Veziri âzamı Dâmad İbrâhim Pâşâdır

Kemâli cûdi ihsâsına ol sadrı keremkârın
Delîli rûşeni makbûl bu âbı musaffâdır

Şerefâbâd içindir aslı ammâ kim bu maksemden
Bu şehri Üsküdara dahi küllî hisse peydâdır

Hele hakka şehriyârı cihânü sadrı zişânı
Bu cârî hayri pâkü bî bedel tevfîki Mevlâdır

Hüdâ ikisinin de ömrü ikbâlin kıla efzun
Ki desti re'fetü ihsanları eltâfa mecrâdır

Nedîmâ âbı cârîsin görünce söyledi târih
«Bu maksem vâye mehdi cûdi İbrâhim Pâşâdır»

1141 (M. 1728-1729)

Dışarıdan gelen su, bir boru ile mermer bir su haznesine çıkar. Bu hazne iki bölmelidir. Bölmelerden birinde dışarıdan gelen su toplanır, buradan diğer bölmeye geçer, bu ikinci bölme de Türk su dağıtma sisteminde ayarlamaya uyularak üç bölmeye ayrılmıştır. Maksemin bu kısmından çıkan üç su borusu Üsküdar çeşmelerine yayılan üç su kolunu beslerdi. Hâlen metrûkdür.

Dr. Saadi Nazım NİRVEN

DOĞANCILAR YANGIN TULUMBASI SANDIGI — İstanbulun eski tulumbacılık âleminde Üsküdarın namlı yangın tulumbası sandıklarından biri; yalın tabanını kaldırım taşından esirgemeyen Usküdarlı pırpırı, bıçkın oğlanlardan pek çok seçkin tulumbacı uşak yetişdirmiş bir sandık ve koğuşdur (B.: Tulumbacılar); Mahalle tulumbalarının en parlaklarından biri olmakla kalmamışdı, Üsküdar Dâirelilerin ve Üsküdar Karakolluların kat kat üstünde idi. Semt halkı zengin idi; çocukları, gencleri arasından tulumbacılığa hevesliler çıksa da sandık reisleri ana baba hatırı sayarak onları kabül etmez, sandık kolu altında daltaban koşdurmazdı; kaldı ki o genclerin de hevesi yüreklerinde kalır, semtlerinin tulumba omuzdaşı olub âilelerini bednâm edemezlerdi.

Bundan ötürüdür ki Doğancılar Tulumba Sandığına semt halkı evlâdları ile rağbet göstermedi ama, sandığı, kesesini açıp himâye etti ve Doğancılar Koğuşunda İstanbulun en kaçarlı, koşarlı tulumbacılarını toplamaya muvaffak oldu; hiç bir sandık tarafından tutulmamışlardır; kendilerine has terbiye ve irfan sâyesinde de, semtin ekseriyetini teşkil eden ümerâdam da dâimâ iltifat görürlerdi. Bu sandıkda uzun zaman Dökmeci Arab Osman ikinci, Mânici Arab Şükrü de birinci reislik yapmışlardı, Şükrü Reise «Küpeli Arab» derlerdi. Doğancılar sandığı hafif tulumbalar devrini yaşamadı; ağır çardaklı sandıklar devrinin şöhreti oldu; bu sandığın aşağıdaki kadroları güçlükle tesbit edebildim:

Birinci Reis — Arab Şükrü
İkinci Reis — Arab Osman

1. takım — Öncüler: Yere batanlı Küçük Ali ile Sandalcı İrfan; ardcılar: Tabancı İbrahim ile Orospu İbrahim

2. takım — Öncüler: Sucu Kadri ile Büyük Mısdık; ardcılar: Tatar Bekir ile kardeşi Abdüssettar.

Vâsıf HİÇ

DOĞANÇAY (Fethi) — Müteahhid, iş adamı; 1920 de İstanbulda doğdu, Dr. Albay Ali Doğançayın oğludur; Vefâ Lisesinde okumuş, 1941 de Harb Okulunu bitirmiş, general yaverliklerinde bulunmuş, 1954 de sihhî sebeblerle ve yüzbaşı rütbesi ile emekliye ayrılmışdır. Sivil hayata atılınca inşaat müteahhidliği yapmış ve kısa zamanda büyük bir servet sahibi olmuşdur; Şişli ve Beyoğlu semtlerinde ondan fazla apartıman ve sinema yapmış, bu arada Nuruosmâniyede kendi soy adını taşıyan bir Han yapmışdır.

Siyasi hayata da atılan Fethi Doğançay 1960 da Cumhuriyetci Köylü Millet Partisine girmiş, İstanbulda çıkan Şehir Gazetesini satın alarak bu partinin ve lideri Osman Bölükbaşının geniş ölçüde propagandasını yapmış Cumhuriyetci Köylü Partisinin adayı olarak Kastamonu Vilâyetinden milletvekili seçilmişdir; önce gazetesini kapamış, kısa bir zaman sonrada bu partiden ayrılarak meclisdeki müstakillere katılmış, 1965 seçimlerine yakın Adâlet Partisine girmiş ise de yoklamayı kazanamamış, tekrar milletvekili olamamışdır. Bu satırların yazıldığı sırada Ankarada yerleşmiş bulunuyordu.

Atatürkün mânevî kızı Ülkü Hanım ile evlenmiş, bu hanımdan Ali ve Ahmed adında iki oğlu dünyaya gelmiş, 1961 de boşanmış, başka bir hanım almış, yine mesud olamamış, ayrılmış, üçüncü defa zengin bir zâtin dul zevcesiyle evlenmişdir.

Hakkı GÖKTÜRK

DOĞANÇAY İŞ HANI — Nuruosmaniye Caddesi ile Türbedar Sokağı kavuşağı köşesinde iş hanı; 5 katlı 45 odalı beton bir han olup 1954-1955 yıllarında Fethi Doğançay tarafından yaptırılmışdır; yerinde, son sâhiblerinden Cevad Abbas Bey olmuş eski ve büyük bir konak vardı.

14 hisseli bir handır ve hissedarları arasında Anadolu Ajansı da bulunmaktadır; fakat Ajans hisseleri karşılığı handa işgal ettiği yerlerin mülkiyetini almışdır, Doğançay Hanının 1. ve 2. katları Anadolu Ajansıdır. Öbür katlarda avukat yazıhâneleri, «İstanbul Reklâm» müessesesi, Yeşim Yayınevi, İstanbul Günlük Gazete Tekniksiyenleri Sendikası, Kadın Haklarını Koruma Derneği bulunmaktadır.

Zemin katında küçücük bir pasajı vardır, orada da 1 terzi, 1 ressam ve 1 plâk evi bulunuyordu (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DOĞAN NÂDİ — Cumhuriyet Gazetesi sâhiblerinden, fıkra yazar; fıkra yazarları arasında görgüsü ve görüş ufku çok geniş, bir hakikatdır ki kolay yetişmeyecek, yeri doldurulamayacak humorist; taşkın zekâsı, nüktedanlığı ve hoş sohbeti ile yakınları, dostları tarafından aranılan meclis adamı; türkceye hâkim bir kaleme sahib olup fıkralarında paradokslara, garâbetlere rastlanmaz; fıkralarını okuyanların «akıl için yol birdir» hükmünü vermiş oldukları kanaatindeyiz; Cumhuriyet Gazetesinde günlük fıkraları «Bir Dakika» başlığı altında

Doğan Nadi
(Resim : Sabiha Bozcalı)

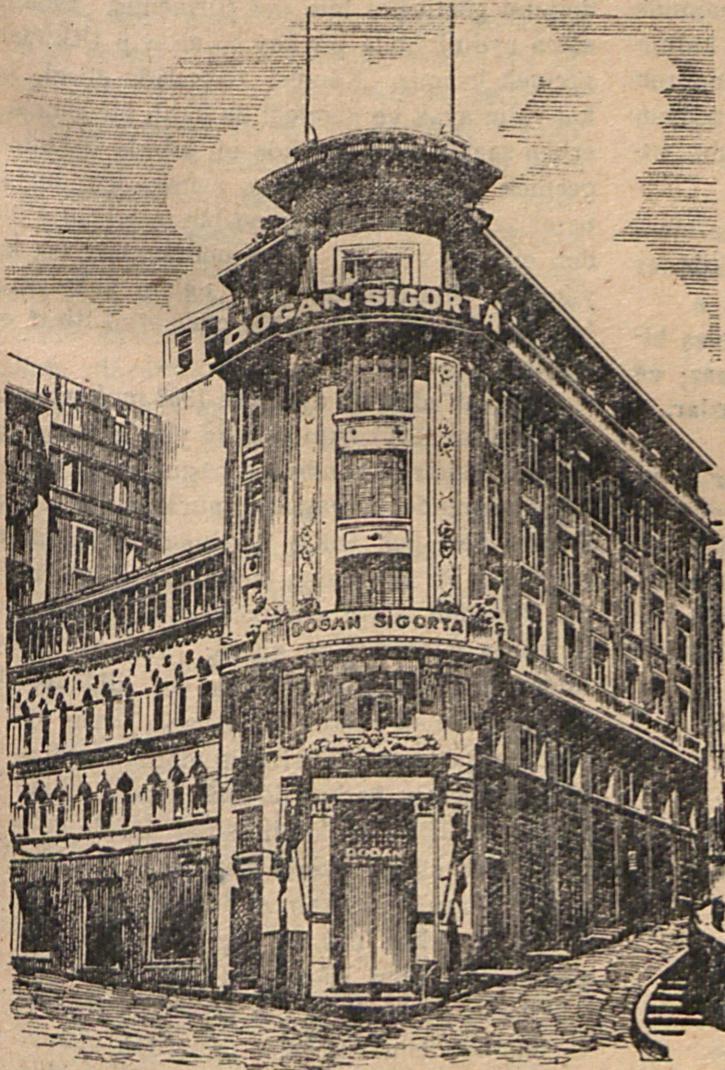
çıkar ve «D.N.» imzasını taşır, «Doğan Nadi» imzâsı ile de pazar günleri «7 Dakika» başlığı altında fıkralardan mürekkeb bir sohbet yazısı yazar; 1913 de İstanbulda doğdu, Cumhuriyet Gazetesinin kurucusu Yunan Nadi Abalıoğlunun oğlu, muharrir Nadir Nadinin küçük kardeşidir (B.: Abalıoğlu, Yunus Nadi, cild 1, sayfa 5; Abalıoğlu, Nadir Nadi, cild 1, sayfa 4); annesinin adı Nâzime Hanımdır, lise tahsilini İstanbulda yapdı, 1937 de Lozanda Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. Mary Elizabeth (Ellinghansen) Hanımla evlidir; Suzan (doğ. 1952) ve Mina (doğ. 1958) adında iki kızı vardır. İngilizce fransızca ve italyanca bilir; meslek icabı yurd dışında pek çok memleket gezmişdir.

Doğan Nadi, Türk zarâfet ve nükte üstadları arasında anılacak bir sîmâdır :

İstanbul basının siyâsî muharrirlerinden çok tanınmış Profesör Şükrü Baban bir ara bir günlük gazeteye hazdığı baş makaalelere imza koymaz ,o makaaleleri o gazetenin sâhibi imzalar idi; o patron ile Ş. Baban bi rgün birlikde bir lokantaya giderler; az sonra da oraya Doğan Nadi ile bir arkadaşı gelir; D. Nadi arkadaşına : «Bak !.. der, Şukru Bey imzası ile yemek yiyor !...».

DOĞAN SİGORTA ANONİM ŞİRKETİ — Millî ve hususî sermâye ile kurulmuş büyük sigorta şirketlerimizden biridir. Son derecede ciddiyeti ile tanınmış bir müessesedir; sigortacılığın bütün kollarında halkında mutlak güvenini kazanmışdır.

Resmî muamaleleri yerine getirildikden sonra İstanbulda Bağçekapusunda Taşhan'ın üçüncü katında 2 şubat 1942 bir pazartesi günü işe başlamışdır; işleri süratle gelişmiş, Türkiyenin sigorta piyasasında en ön sıradaki mevkiini almışdır. İkinci Cihan Harbi ve harb sonrasında dünyanın ve dolayısı ile millî ekonomimizin geçirdiği hâdiseleri ve zorlukları azimle karşılamış, bu satırların yazıldığı sırada, 1967, yukarda da kaydettiğimiz memleketimiz büyük bir sigorta şirketi olarak yirmi beşinci yılını idrâk etmişdir.

Karaköyde Bankalar Caddesi ile Yüksekkaldırım kavuşağında Doğan Sigorta Şirketinin merkez binâsı
(Resim : Şirketin arşivinden)

Doğan Sigorta Şirketi, hâlen Karaköyde Bankalar Caddesi ile Yüksekkaldırım diye meşhur Caddenin kavuşakları köşesindeki kendi binâsında 45.000.000 Türk lirasına varan sermâye, ihtiyat ve karşılıkları ve 30.000.000 Türk lirası istihsâli ile millî teşebbüsün sağlam örneği olarak a m m e hizmetlerini görmektedir (1967).

DOGMAR KORVETİ — Bir Danimarka harb gemisi olub 1894 yılının kasım ayında Danimarka kırallık hânedânından Prens Charles'ı İstanbula getirmişdi, Salıpazarı önünde demirlemiş olan geminin kumandan Kapdan Hanser olup 197 tayfası vardı, 1200 tonluk 8 toplu bir korvet idi. Danimarka kıralının torunu olan prense ressam Şeker Ahmed Paşa mihmandar tâyin edilmişdi; misâfiri Köprü, Ayasofya, Divan Yolu, Çenberlitaş, Bayazıd, Seraskerlik Dâiresi, Süleymâniye, Mercan yolu ile gezdirerek Mercandaki konağında şeker, şerbet, kahve ikrâm etmiş, oradan da Bayazıd, Okcular, Divan Yolu üzerinden Bâbıâliye götürmüş, Sirkeciden bir Tersâne muşuna binilerek Boğaz içinde Danimarka Sefârethânesine gidilmişdi; ertesi gün de Topkapu Sarayı Hazînesi gezilmişdi.

Doğmar Korveti mürettebatına da beşer okka Türk şekeri hediye

edilmiş, Tophânede Yamalı Hamam da efrâdın yıkanmasına tahsis edilmişdir.

Bibl.: Sabah Gazetesi.

DOĞRAMACI, DOĞRAMACILAR — Yapılarda kapuları, pencereleri, kapu ve pencere kasalarını yapan marongoz esnafına verile gelmiş bir isimdir; mobilya, ev eşyası marangozluğuna «ince marangozluk» adı verildiğine göre Doğramacılığa da bu sanatın kabası denilebilir. İstanbulun eski ahşab yapılarında, bilhassa saraylarda, saray gibi köşklerde, yalılarda doğramacılık, küçük Türk güzel sanatlarından biri denilecek kadar ince, zarif ve pek kiymetli eserler ortaya koymuşdur.

Evliya Çelebi XVII. yüzyıl ortasında Vefâda Ekmekcizâde Ahmed Paşa Türbesi yanında büyük bir mirî Doğramacılar Kârhânesi bulunduğunu, burada 100 nefer doğramacı esnafının çalışdığını, «Sadefkârbaşı» unvânını da taşıyan «Doğramacıbaşı» nın da orada oturduğunu yazıyor.

Hicri 1139 (M. 1726-1727) tarihli bir fermanda doğramacı dükkânları için şu hükümler vardır :

«Doğramacı esnafı dükkânlarında talaş birikdiremez; dükkânlarında ateş yakamaz; ve dükkânlarında kalfa veya çırak yatıramazlar...».

DOĞRAMACI CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında doğramacı civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada doğramacı civanı şu üç beyitle övülmüşdür :

Doğramacı civan kaameti gönder
Yâ bahtım sen anı tez bana gönder

Sayam altunları adım başına
Ondokuzuna dek her bir yaşına

Ne gam laz uşağı elinde keser
Lûcûc tâifeymiş babasın keser

DOĞRAMACI DESTANI — 1307 ile 1308 senei hicriyelerinde Uzunçarşı doğramacılarından üç bıçkın oğlan bir kaç ay ara ile üç cinâyetin fâili olmuşlardı; gazetelerin vukuuâtı zâbıta sütunlarında yazılmış mıdır bilemem, tahkik etmedim, fakat hem kendi muhitlerinde hem de bu gibi vekaayie büyük ehemmiyet verilen İstanbulun tulumbacı kahvehânelerinde derin akisler yapmışdı.

1307 senesi zilkaadesinde (mart 1890) Kız Veli denilen nevhat delikanlı şu kadar yıldır dükkân üstündeki odada beraber yatub kaldığı ve âguuşi muhabbetinde perverde olduğu ustasını parasına tamah ederek kesmiş, adamcağızın sandığındaki 150 altını alarak kaçmışdı. Dukkân komşuları gece duydukları boğuk hırıltılardan kuşkulanmışlar, fakat gaflete duşerek kalkıp bakmamışlar, fâcia sabahleyin öğrenilmişdi. Mevsim kış sonu, ortalık hayli soğuk olduğu halde kaatil Veli telâşından bacaklarına ancak pantolonunu çekebilip kaçmış, kan içindeki donunu gömleğini bile değ ştirmemiş, sabahın alaca aydınlığında bir kayığa atlayıp Üsküdara geçmek istemiş. Kendisi fevkalâde güzel, fakat yalın ayak ve gömleği de kanlı bir gencin o erken saatde ve o soğukda bu kılıkla Üsküdara geçmek istemesi, üstelik o zaman için büyük ücret sayılan bir mecidiyeyi hiç tereddüd etmeden çıkarıp vermesi sabah nöbetindeki laz kayıkcıları şübhelendirmiş ve oğlanı yakalamışlar, Kız Veli de karakolda cinâyetini îtiraf etmişdi.

Bu vak'adan iki ay sonra 1308 muharreminde (haziran 1890) aynı çarşıda yine dükkân üstündeki bekâr odasında tek başına yatar kalkar Hârun isminde 17 yaşında mürâhik bir oğlan, öteden beri pek yakın dostluğu dedikodulara yol açmış bir sandıkcıyı yine bıçakla öldürmüşdü. Yatsıdan sonra sandıkcının dükkânına gece yarısı misâfirliğine gitmiş Velinin âkibetinden ibret dersi almayarak ve dildâdesinin parasına tamah ederek adamcağızı derin uykusunda boğazlamış, 300 altınını alarak kendi dükkânına kaçmış, parayı döşeme altına sakladıkdan sonra üstünden kanlı çamaşırını da çıkarıp ilerde yok etmek üzere gizlemiş. Sandıkcıya misâfir olarak giderken ve dükkânına da kaatil olmuş dönerken nasılsa hiç kimse tarafından görülmemiş olan Hârun iki gün sonra zâbıta tahkikaatı neticesinde zan üzerine yakalanmış, bu müddet içinde imhâya muvaffak olamadığı kanlı donu ve gömleği de ele geçirilince cinâyetini îtirâfa mecbur kalmışdı.

Bu iki cinâyet Uzunçarşının bütün doğramacı gençlerini ağır ve kötü bir şübhe altında bırakmışdı, çarşının üstüne âdetâ bir kâbus çök-

müşdü ki yine 17-18 yaşlarında Güreli Mevlûd üçüncü cinâyeti işledi.

Temmüz içinde bir perşenbe günü öğle üzeri Eyyubsultanda akrabâlarından birini göreceğini söyliyerek ustasından izin almış, ve Veli gibi, dükkân üstündeki bekâr odasında beraber yattıkları o adama eğer gece gelemez isem merak etme cuma sabahı erkenden dönerim demişdi. Fakat cuma sabahı dönmedikden başka bir daha hiç görünmemişdi. O cuma günü de, celeb kılıklı hüviyeti mechul bir şahsın Eyyub arkasındaki sırtda Cellâd Mezarlığı denilen mevkîde bir kaç yerinden bıçaklanmış cesedi bulunmuşdu. Önce fâili mecul kalacak bir cinâyet zan edilmiş iken, zabtiye nezâretinde bir zât Velinin ve Hârunun vak'alarını hatırlamış, Mevlûdun koyboluşu ile Cellâd Mezarlığı cinâyeti arasında bir münâsebet aramış, ve oğlanın memleketine yazılan tezkireye gelen cevabdan Doğramacı Mevlûdun köyünde olduğu, ve İstanbuldan geldikden sonra bir tarla satın aldığı öğrenilmişdir. Güreden mevkuufen getirtilen küçük delikanlı cinâyetini itiraf etmişdir. Öldürdüğü adamın kim olduğunu bilmediğini, altınla dolu kesesini gördükden sonra, perşenbe günü Eyyuba giderken yolda tanışdığı o adamın dâvetini kabul ettiğini, Balatda bir meyhânede işret ettiklerini, ve gece kır sefâsı sürerek yatmak üzere gittikleri ıssız bayırda zengin adam sızıp uyudukdan sonra kesevi alıp kaçmak istediğini, fakat berikinin uyanması ile öldürmeye mecbur kaldığını anlatmışdır.

Üçü de gaayetle dilber ve Uzunçarşılı ve doğramacı üç gencin bu üç cinâyeti üzerine 28 kıt'alık bir «Doğramacı Destanı» yazmışdım, basdırıp sattırdım, çok rağbet gördü idi.

Destan dolayısı ile başımdan şöyle bir hâdise geçdi idi; bir gün Uzunçarşı boyunda bir kahvehâneye girdim, o tarihlerde beni o taraflarda henüz kimse tanımaz idi. Destan'ımdan bahsedildiğini duydum, kulak verdim. Velinin, Harunun, Mevlûdun benzeri bir şahbaz oğlan:

— Vâsıf denilen şu herifi bulsam, «Bizi güzel yazmışsın âferin kalemine, elin derd görmesin» derim, ellerini öperim, sonra da «Bizi İstanbulda rezil ettin, nâmusumuz beş paralık oldu, işte ben de senin kanını içerim..» derim o herifi bıçaklarım!.. dedi.

Bayağı ürkdüm, renk vermeden kahvehâneden çıkdım; dünkü gün gibi hatırımdadır, dilber oğlan bıçağı çekmiş geliyor mu diye arkama birkaç defa dönüb dönüb bakmışdım. Vak'aları yukarda kısaca anlattığım için buraya destanın ilk kıt'alarını aldım:

1. Olmakda adamın gözleri şaşı
Dükkânlar kurulmuş karşı be karşı
Her dükkân içre bir civan oturmuş
Güzeller pazarı bu Uzunçarşı

2. Özenmiş bezenmiş yapmış Yaratan
Zeberdest bıçkınlar lücûcu nâdan
Gelmiş İstanbula tâze fetâlar
Kimi Amasradan kimi Bafradan

3. Nuh Nebî pir evi bilüb civelek
Dükkânda soyunmuş bir don bir gömlek
Doğramacıları gördükde sandım
Tezgâhın başında nîm uryan melek

4. Gülle topukları sebikei sîm
Perçemin zer püskül ideyim tevsîm
Keman ebrûleri hem müjgânını
Bihzad kıl kalemle eylemiş tersîm

5. Tâcı Yûsufidir fesi külâhı
Zâhirde deryâyı aşkına mellâhı
Keştii dil talan ider korsanlar
Pâ bürehne şakî esnaf gümrâhı

6. Nigâhında vahşet o hûnî püser
Pençei sîmine almış bak keser
Pişesi âşıka cevrü cefâdır
Yâri gar refîkin ustasın keser

7. Gül gül topuklara âhû gözlere
Mercan çakıllara tatlı sözlere
Nigâhı dâvete işmar gamzeye
Aldanma çatarsın kanlı dilbere

8. Vâsıfâ yaz artık şurda destana
Birkaç ay içinde kıydı üç cana
Doğracılardan üç bıçkın oğlan
Simin pençesini bulayub kana

9. İkisi mürâhik biri hatâver
Deste pehlivanı aşkbaz dilâver
Kıl kadar kusursuz o güzellerin
Nazirin görmemiş bahter ü hâver

21 yaşında olan usta kaatili Veli îdama, 17 ile 18 yaşlarında bulunan Hârun ile Mevlûd da îdâma, yaşları dolayısı ile yirmişer yıl pranga

bendliğe mahkûm oldular denildi idi. Devrin hükümdârı İkinci Sultan Abdülhamid idamları dâimâ müebbed habse çevirirdi, fakat o zamanlar mahkûmlara af da yokdu, Veli Oğlan asılmakdan kurtulmuşdur diyebilirim; eger zındanda ölmemişler ise bu üç kaatil gencin 1909 da Sultan Reşadın cülûsuna kadar 19 yıl zındanda kaldıkları muhakkakdır, yâni Hârun ile Mevlud cezalarını tam çekmişlerdir.

Vâsıf HİÇ

DOĞRAMACI EMİN ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Alemdar Nâhiyesinin Küçükayasofya Mahallesinde, bu mahalle ile Eminsinan Mahallesi arasında sınır yol olan Kâtibsinan Sokağı üzerindedir (B.: 1934 B. Ş. R. Pafta 2/21); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOĞRAMACI EMİN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Yeniköyün sokaklarından; Yeniköyün İstinye tarafındaki bölgesindedir, bir aralık sokakdır (B. Ş. R. Pafta 22/Yeniköy); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOĞRAMACI KEMAL SOKAĞI — Kasımpaşada Kadımehmed Efendi Mahallesi yollarından; Dutdibi Sokağı ile Arab Caddesi arasında uzanır; Nisâmektebi Sokağı, Lâmi Çelebi Çıkmazı ve Seyyid ali mescidi Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 16/188). Dutdibi Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçebilecek genişlikde bozuk toprak bir yokuşdur, üzerine birer ikişer katlı ahşab ve kâgir evler görülür, kapu numaraları 1—19 ve 2—24 dür (temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DOĞRAMACI MEHMED SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarın Selâmsız semti sokaklarından; Şecaat, Kerpiçhâne ve Kuşakcı sokakları ile teşkil ettiği bir dört ağzı ile Ekmekcibaşı Sokağı arasında uzanır; Sözebesi Sokağı ile de dörtyol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 27); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOĞRAMACI SOKAĞI — Çarşıkapusu ile Çenberlitaş arasında Mimar Hayreddin ve Emin Sinan Mahallelerinin sokaklarından; Mimar Hayreddin Mahallesinde Emin Sinan Hamamı Sokağı ile Emin Sinan Mahallesinde Pertev Paşa Sokağı arasında uzanır; Gedikpaşa Camii Sokağı ve adı geçen iki mahalle arasında sınır olan Kara Baba Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/20, Pafta 3/25).

Bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur. 2 otel (İnkilâp, Site), 4-5 kadar kundura - kavâfiye imâlâthânesi, 1 kundura mağazası, 1 pjskülcü ve 1 pide - lahmiacun fırını vardır; kapu numaraları 1—29 ve 2—28 dir (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

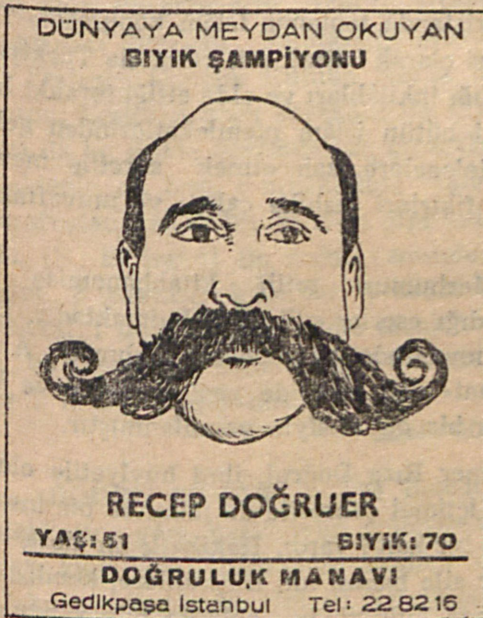
DOĞRAMACI ŞÂKİR SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Taksimin Şehid Muhtar Bey Mahallesi sokaklarından; Kerestecі Receb Sokağı ile Kapanca Sokağı arasında uzanır, Fındık Sokağı ile kavuşağı vardır, Cevzâ Sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 19/147); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOĞRAMACI TEKKESİ — Kasımpaşada Zından Arkası denilen mevkîde âyin günü çarşanba olan bir kaadirî tekkesi idi; yeri 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadımehmed Efendi Mahallesinde Seyyid Ali Mescidi Sokağındadır; ahşab bir binâ idi, çok harab durumda iken 1937-1938 yılları arasında yıkılmışdır; tekkelerin kapatıldığı sırada son şeyhi Cemal Efendi adında bir zât idi. Hazîresi perişan bir halde durmaktadır; Üsküdarlı Ahmed Münib Efendi tarafından 1307 (1889-1890) da neşredilmiş «Mecmuai Tekâyâ» da bu tekkenin şeyhi olarak Sâdık Efendi adında biri gösterilmişdir; bu risâlenin neşrinden bir sene sonra vefât etmiş olan bu şeyhin kabir taşının kitâbesi şudur: «Kasımpaşada Doğramacı Ahmed Efedi Dergâhı şerîfi post nişini tarîkatı aliyyei kaadiriye meşâyihinden merhum hattat Esseyid Eşşeyh Osman Sâdık Elgavsî el kaadirî rûhuna elfâtiha; 1308 (1890-1891)». Bu kitâbeden dergâhın bânisinin adı da öğrenilmektedir. 1966 yılında tekkenin arsasında briketten yapılmış bir gecekondu bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

DOĞRUER (Receb) — Gedikpaşa çarşısında bir manav; 1912 Adapazarında doğmuş, 11-12 yaşlarında İstanbula gelerek Gedikpaşada çıraklıkla başlamış ve kırk yıldanberi aynı çarşıda bulunan Receb Doğruer 1.76 boyunda 90 kilo ağırlığında 1963 yılında 70 santim uzunluğundaki yasdıklı bıyıkları ile İstanbul, Türkiye ve hatta Dünya bıyık şampiyonluğu iddiasında bulunmuşdur. Bıyıklı Recebi heyecanla harekete geçiren, gazetelere baş vurarak bıyıklarını nümâyiş ile teşhir etmesine sebeb, aynı yıl içinde bir hindlinin 66 santim uzunluğundaki bıyıkları ile dünya şampiyonluğu iddiası haberidir.

Fakat, bıyıkları için «Hayatımın gurûru» diyen ve Yeni Delhide mahallebicilik yapan hindli Sadzu Ram ile, Topkapusu Sarayı Müzesinde gördüğü bir Yavuz Sultan Selim resmine özenerek bıyık bırakmış olan Manav Recebin bıyıkları, çeşid resimlerde de aydın olarak görülür, has bıyık değil, bizde eskiden bilhassa yeniçeriler tarafından rağbet görmüş «Yasdıklı bıyık»dır; bıyığı gaayetle uzun gösteren bıyık kılları değil, çene altından öte bıyık gibi burulmuş sakal kıllarıdır; böyle yasdık bıyıklar nümâyişde işe yarar ise de şampiyonluk bahis konusu olunca, sakal teli ile bıyık yarışmasına girilmez. Bıyıklı Receb gazetelerde resimleri basıldıkdan sonra bıyık şampiyonluğu iddiasının yanında dükkânının reklâmı fırsatını kaçırmamış, yasdık bıyıklı sempatik başının resmini

Bıyık Şampiyonu Receb Doğruer'in reklâm kartı

taşıyan kartondan reklâm kartları basdırıp dağıtmış, resminin üzerine «Dünyaya meydan okuyan Bıyık Şampiyonu» ibâresini yazdırır iken altına da çarşısını, dükkânının adını ve hatta telefon numarasını koymayı unutmamışdır (1964).

DOĞRUL (Ömer Rıza) — Türk mütefekkiri, ünlü yazar, mütercim, gazeteci; islâmî ilimlerde derin bilgisi ile tanınmış olub «Tanrı buyruğu» adı Kur'anı Kerîm mutercimi; işte bu büyük adamın tek satır ile de olsa Türk Ansiklopedisinde ve İslâm Ansiklopedisinde bir hal tercümesini bulamadık. Hayatının son yıllarında Cumhuriyet Gazetesinin yazı âilesi içinde bulunmuş olan Ömer Rıza Doğrul 1950 seçiminde Demokrat Partinin adayı olarak Konya Vilâyetinden milletvekili seçilmiş ve 13 mart 1952 perşenbe günü de İstanbulda vefât etmişdir. İlim ve irfânını süsleyen tevazuu ile, rindâne ve kalenderâne hayatı ile çok çok geniş bir âlemde sevilmiş ve dâimâ en samimi hürmeti görmüş olan bu ünlü yazarın ölümü büyük bir teessür uyandırmışdır; muhterem nâşı Bayazıd Camiinden bir cemâati kübrâ ile kaldırılarak Edirne kapusu Mezarlığına defnedilmişdir. Aşağıdaki satırları Ömer Rızanın fikir arkadaşı Zafer Hasanın, 14 mart 1952 cuma günü tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanmış bir yazısından alıyoruz :

«Ömer Rıza Doğrul, münevverlerimiz arasında islâm dinini çok iyi tetkik etmiş, aynı zaman taassuba kaçmamış bir mütefekkirdi. İlmî sahada İzmirli İsmail Hakkı ve Aksekili Hamdi Hocanın vefâtından sonra memlekette islâm dinini, bugünkü telâkkilere göre Ömer Rızadan daha iyi anlayan ve anlatan başka bir âlimimiz yoktu. Ömer Rıza dünyaya gerçek bir vazife yapmak için gelmiş adamlardandı. Bu vazifeyi hiç şaşmadan, yorulmak bilmez bir gayretle başardı.

«1924 te İstanbula ilk geldiğim günlerde şarkı tanır, lisan bilir genc islâm mütefekirleri ile tanışmak istediğim zaman bana Mehmed Akifin damadı Ömer Rızayı tavsiye ettiler. O zaman Ömer Rıza, Tevhidi Efkâr gazetesinde ve Sebilürreşad mecmuasında yazıyordu.

«Şark meseleleri, bilhassa o senelerde Hindistan, Irak, Suriye ve Mısırda Türk inkilâblarının yarattığı akislerden mütevellid kaynaşmaların sebeblerini vukufla tahlil etmiş, kurtu-

luş çarelerini çok iyi düşünmüş ve onların davalarını benimsemiş bir Türk genci ile karşı karşıya idim. Bilhassa Hindistan millî mücadelesindeki Hind müslümanlarının rolünü çok iyi takdir etmiş bir münevverin vukuf ve salâhiyetile konuşuyordu.

«Bu suretle tanıdığım Ömer Rıza Doğrul memlekete ve bilhassa münevver gençliğe hizmet edebilmek için islâm tarihine dair Ordu dilinde yazılmış olan bazı kıymetli eserleri türkçeye tercüme ettirmek istedi. Merhum, Ordu lisanını bilmediği için bu hususta kendisine yardım etmemi teklif etti. 8 cildden ibaret olan «Asrı Saadet» tarihi ile «Hazreti Ömer» ve «Kur'ân nedir» adındaki eserleri ingilizceye tercüme ettim. Ömer Rıza Doğrul bu eserleri ingilizceden türkçeye çevirdi. Bundan başka Hindistanda ingilizce olarak yazılmış islâm tarihini türkçeye tercüme etti. Bunu müteakıb «Tanrı Buyruğu» adı altında Kur'anı Kerimi dilimize çevirmek gibi muazzam bir eseri meydana getirdi. Münevver gencliği alâkalandıran arabca kitabları Mısırdan getirterek bunları türkçeye çevirdi. Yeni Türkiyeyi, ve inkilâbları Mısıra tanıttırmak için Mısır gazetelerine muhabirlik etti. Arada dünyaca tanınmış başka eserleri de tercüme ettiği oluyordu. Hindistan istiklâl mücadelesinde rol almış olanların Hind - İngiliz mahkemeleri huzurunda yaptıkları müdafaaları türkçeye tercüme etmek suretile Hindistan davasını Türk umumî efkârına tanıttı. Cumhuriyet Gazetesi yazı ailesine katıldıktan sonra

Ömer Rıza Doğrul
(Resim : Sabiha Bozcalı)

bir Ortadoğu seyahatine gönderildi. Bu seyahati sırasında merhum, Ortadoğuyu alâkadar eden mevzuları tetkike fırsat buldu, Arab memleketlerini yakından tanıdı. Abdurrahman Azzam Paşa, merhum Kral Abdullah, eski Suriye Cumhur Başkanı Haşim Attaşi ile şahsî dostluklar tesis etti. Bu zevatla yaptığı mülâkatlarda Türkiye ile Arab memleketleri arasındaki dostluğun lüzumundan ve inkişafından bâhis konuşmalar yaparak onları iknaa çalıştı. Yakın, ve Ortadoğu hakkında yaptığı etüdler sayesinde Türkiyede şark ve islâm âlemine aid en salâhiyetli muharriri oldu.

«Bir ara «Selâmet» mecmuası çıkardı ve bu dergide Pakistanın millî şairi İkbalin, «İslâm felsefesi» ve «ileri hareket» isimlerindeki konferanslarını tefrika etti. Merhum bu teşebbüsile islâm edebiyatından yeni örnekler vermiş oldu. İlim ve kültür sahasındaki bu vazifesini çeyrek asırdan fazla bir müddet, hedefinden asla şaşmadan ve kimseden mükâfat beklemeden yorulmak bilmez bir azimle başarmağa devam etti.

1950 seçimlerinde Konyadan milletvekili olarak seçildi. İlim sahasında olduğu gibi teşriî hayatta ve bilhassa Millet Meclisinin Dış İşleri encümeninde Yakındoğuya aid bilgisinden istifade edildi. Akarada kurulan Türkiye - Pakistan Kültür Cemiyeti başkanı oldu ve bu iki dost ve kardeş memleket arasındaki kültürel münasebetleri takviyeden bir an geri durmadı. 1951 de Pakistanda toplanan İslâm kongresine Türk delegesi olarak iştirak etti ve orada Türkiyenin basardığı inkilâbları ve elde ettiği terakki hamlelerini bütün islâm memleketlerinden gelmiş olan delegelere izah etmek suretile mevcud yanlış fikirleri tashihe çalıştı ve muvaffak da oldu.

«Merhumun millî kitabhanemize kazandırdığı eserler elli cildi bulmaktadır. Bunlar meyanında kayınpederi Mehmed Akifin «Safahat» adlı eseri de yeni harflerle ve kendisinin bir önyazısiyle yayınlanmıştır.

Ömer Rıza Doğrul, ilmî hüviyetile olduğu kadar içtimaî çehresile de mümtaz bir insandı. Temiz bir kalbi vardı. Hakikatlı bir dost, müşfik bir aile babası idi. Düşkünlere, kendisi müzayakada bulunduğu anlarda bile yardım etmekten geri kalmazdı. Sağlam bir iradeye malik, idealik sadık, gayesi uğruna her türlü fe-

dakârlıkları tereddüdsüzce göze alan bir karaktere mâlikti. Fakat ondaki bu azim ve irade kudreti, Ömer Rıza Doğrulun çok mütevazi ve o nisbette çelebi bir ömür sürmesine hiç bir zaman mâni olamadı.

«Çok konuşmazdı. Fakat konuştuğu zaman muhâtabını, ilim ve fazileti sayesinde kısa zamanda ve kolaylıkla iknâ ederdi. Bunca fazlına rağmen kabuğuna çekilmiş, kütübhanesine kapanmış bir âlim hüviyetile hiç bir zaman karşımıza çıkmadı» (Zafer Hasan, Cumhuriyet Gazetesi).

DOĞRU MUVAKKİT CADDESİ — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgânın sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre yalı boyunda meşhur çınar altı kahvehânelerinden, Emirgân Camii önünden köyün gerilerindeki kırlığa doğru uzanır; Emirgân Mektebi Sokağı, Emirgân Hamamı Sokağı, Emirgân Mektebi sokağı ve isimsiz bir sokak (yerinde Emrgân Tekkesi Sokağı) ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 22/Emirgân). Yalı boyundan gelindiğine göre sağ başda Muvakkithâne, sol başda Emirgân Camii ve Cadde ortasında da Birinci Sultan Abdülhamidin hayir eseri Emirgân Meydan çeşmesi vardır. Caddenin bu alt başı çınar ağaçları ile kaplıdır, meydanımsı bir açıklıkdır; zemini paket taşı döşelidir; sonra daralır ve bir araba geçecek genişlikde devam eder; 2-3 katlı ahşab ve beton evler arasından geçer, ve dikleşir, bir yokuş olur. Bu satırların yazıldığı sırada Camiin meşrutâsı Emirgân Muhtarlığı, Muvakkithâne de Emirgân Genclik Kulübü olarak kullanılıyordu; Emirgân polis karakolu ile P.T.T. binâları da bu cadde üzerinde idi; çınaraltı denilen caddenin alt başı, o mevkiideki kahvehâneler tarafından yazlık kır kahvesi gibi kullanılıyorlu. (B.: Emirgân) Bu cadde üzerinde 2 kahvehâne, 3 lokanta, 2 berber, 1 kadın berberi, 3 bakkal, 1 terzi, 2 kuru sistem esvab temizleyicisi, ve 1 eczâhâne vardır; kapu numaraları 1—45 ve 2 78 dir (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

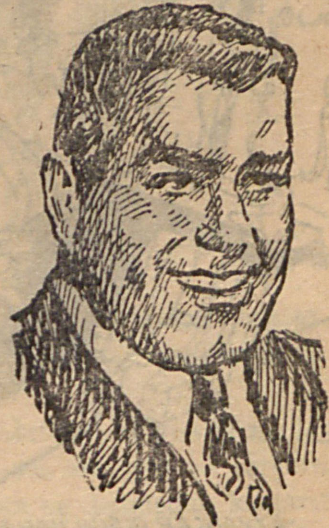
DOĞRU SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Yeşilköyün yollarından; köyün batı kenarında Ümraniye Bostanı Sokağı ile Çekmece Caddesini Ümran Sokağına bağlayan isimsiz bir yol arasında uzanır, Güvercin Sokağı ile kavuşağı vardır, Orhan Gazi Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B.Ş.R. Pafta 13); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOĞRUSÖZ (İrfan) — Tıb doktoru; 1927 de Malkarada doğdu, ticâret ile meşgul Muhlis Doğrusöz adında bir zâtın oğludur; ilk tahsilini doğduğu kasabada yapdı, 1941 de âilece İstanbula gelip yerleşdiklerinde Vefâ Lisesinde okudu, İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi (1956); 1958 Amerikaya giderek hastahânelerde staj gördü, 1964 de Vatana döndü Haydarpaşa Nümûne Hastahânesinde imtihan vererek ihtisas diploması aldı.

1965 de mesleğinin henüz ilk kademelerinde bulunan bu genc hekim mûsiki âleminde sesinin güzelliği ile tanınmış bir sanatkâr bulunuyordu. Musiki ile meşguliyeti çocukluk çağında başlamışdır; lise tahsilini yaparken üç yıl İstanbul Belediye Konservatuvarının Türk Musikisi Konservatuvarında Lâika Karabeyden feyz aldı, yine orada Dürrü Turan, Hâfız Yaşar Okur, Ekrem Karadeniz ve Emin Ongadan meşke devam etti; imtihan ile İstanbul Radyosuna intisab etti; bir ara İstanbul Belediye Konservatuvarının icrâ heyetinde bulundu. Amerikada bulunur iken Carnegie Hall musiki salonunda Dede Efendi ve Itrînin eserlerinden mürekkeb bir program ile bir konser verdi ki bu meşhur musiki salonu Türk musikisine ilk defa olarak açılmış oluyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

DOĞU (Yaşar) — Sırtı yere gelmemiş pehlivan; Türk güreşinin mümtaz temsilcilerinden

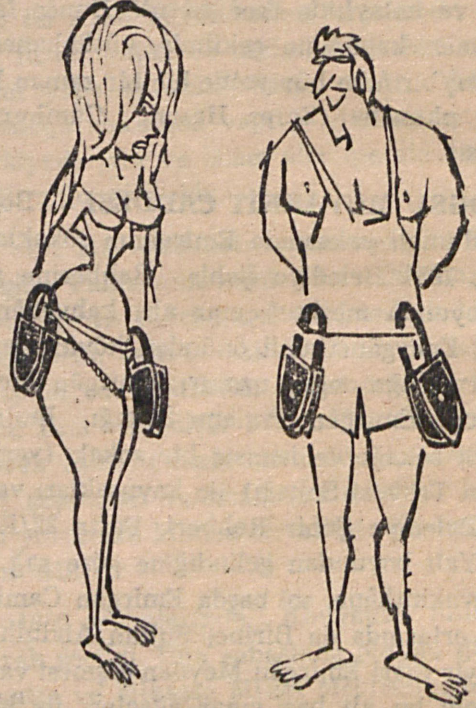

Yaşar Doğu
(Resim: Sabiha Bozcalı)

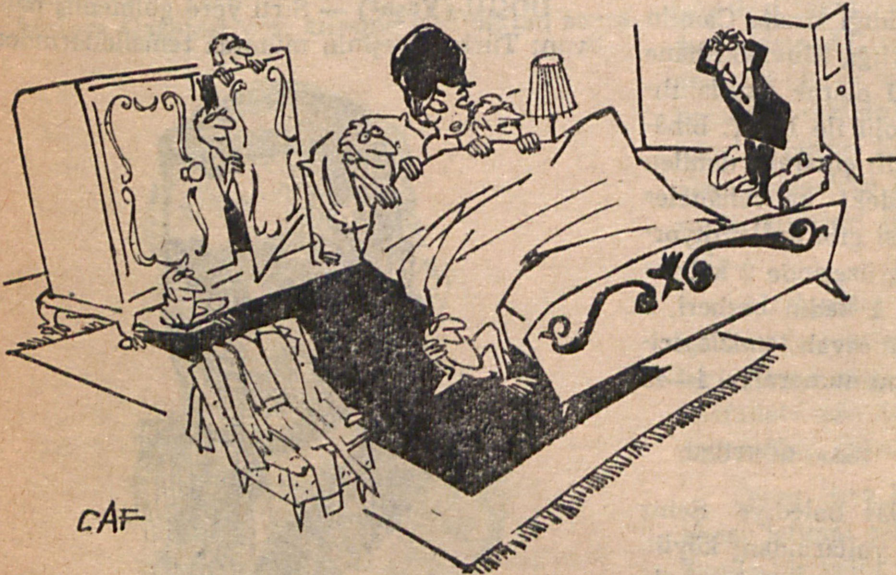
ve dünya şampiyonlarından, yalnız güreşdeki bilgisi, hüneri ve acı kuvveti ile değil, temiz ahlâkı ve dürüst ahvali ile de sportmen; 1913 de Samsunda bir köylü olarak doğdu, güreşe 7 yaşında, köy çayırlarında arkadaş ve akranları ile başladı, vücudunun muhteşem pehlivan yapısı ilk defa, askere alındığında Ali Hikmet Paşanın gözüne çarpdı, o zaman spor kurumu başkanı olan bu genaralin teşvik ve himâyesinde çalışarak 1938 de Türkiye Şampiyonu oldu, 1939 da Oslo'da yapılan Avrupa güreş şampiyonluğuna katıldı, finalde ekseriyet kârarı ile yenik sayıldığı için Avrupa ikincisi oldu; 1946 da Avrupa serbest güreş şampiyonluğunu kazandı, 1948 de Olimpiyad, 1951 de Dünya Şampiyonu oldu; 1954 kalb hastalığı dolayısı ile de güreşi terketti; güreş antrenörlüğü yapmaya başladı ve pek çok genc yetişdirdi. Çağdaş pehlivanlar arasında bütün Türk milletinin sevgisini kazanmış pek şöhretli bir kibar sportmen sima olarak 1961 de bir kalb krizi sonunda Ankarada vefat etti; evli ve ikisi kız üçü oğlan beş evlâd sâhibiydi, oğullarının isimleri Gazanfer, Zafer ve Muzafferdir.

DOĞUMU KONTROL — Zamanımızın sözde önemli dâvâlarından biridir; dünyâda ve dolayısı ile memleketimizde nüfus artması ile doğacak ekonomik sıkıntıları önlemek için tıbbî yoldan kadınların çocuk doğurmasını önlemesi düşünülmüş ve bâzı ilâçlar, haplar yapılmış ve hattâ bunları tatbik edenler de olmuşdur. Bu mesele bu İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışında kalmakla beraber Büyükşehir mizah yazarları, karikatüristleri ve mizah mecmuaları için bir mevzû olmuş, pek çok fıkralar yazılmış, karikatürler yayınlanmışdır.

Burhaneddin OLKER

Doğumu Kontrol Karikatür konusu
(Cafer Zorlu, Akbaba Mecmuası, 1964)

Doğumu Kontrol Karikatör konusu
(Cafer Zorlu, Akbaba Mecmuası, 1964)

D,OHSSON (Ingace Mouradgea) — Ermeni asıllı müsteşrik (doğu bilgini) ve diplamat, asıl ermeni soyadı Losunyandır; 1740 da İstanbulda doğdu, babası İzmirde İsveç konsolosluğu yapmışdır; tahsilini Avrupada yapdı, Türkoloji üzerinde çalışdı, 1795 de İsveçin İstanbul elçisi oldu, 1807 Parisde öldü.

O asırda Türkiyenin toplum hayatından, gelenekler, âdetler kıyâfetler ve müesseselerden bahseden ve «Tabbau général de l'Empire

Othoman» (Omanlı İmparatorluğunun Genel Tablosu) adı le bir eser yazdı, 7 cild üzerine 1824 de Parisde basılan bu eser müellifine ölmez bir şöhret sağladı; bu ünlü eser yine o devirde yapılmış gravürlerle resimlendirilmiş olup bu resimler zamanımızda ayrıca kiymetli vesikalardır.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi.

DOKSANDÖRTLÜLER VE 94 KIŞLASININ HACIBEKTAŞ VEKİLİ — Yeniçeri Ocağının 94. Ortası Haliçde Karaağaç ve civârının muhâfazasına memur idi. Yeni Odalar denilen Aksaraydaki büyük yeniçeri kışlasında bu ortanın efrâdına tahsis edilmiş koğuşlar, bütün emsâli gibi «94 Kışlası» diye anılırdı. 94 Kışlasında pek mükellef döşenmiş bir oda, bu odada da «Vekil Postu» diye anılan bir şeyh makaamı vardı ki İstanbuldaki bütün bektâşi tekkelerinin babaları arasından en yaşlısı dâimâ Karaağaç Bektâşi Tekkesinin babası olur ve «Hacı Bektaş Vekili» unvânını alırdı, onun vefâtında, yerini İstanbulun diğer bektâşi tekkelerinin en yaşlı babası alırdı. Yeniçerilerin ananevî merâsiminde bektâşiliği Karaağaç Tekkesinin babası temsil eder, hattâ ihtilâl meclislerine bile katılırdı, Yeni Odalara geldiği zaman da 94. Kışlasındaki makaamına inerdi, bu kışlada Vekil Postu hizmetine 12 nefer civelek mahbub tahsis edilmişdi ki bütün ortaların efrâdı arasından seçilirlerdi ve isimlerinin de Ali olması şarttı; bu gencler kendi kendi mensub oldukları ortalarda da «Post Alisi» diye anılırdı. Karaağaç Bektâşi Tekkesinin kaba hizmetlerini 94. Ortanın Karaağaçdaki kolluğunun efrâdı görürdü.

1826 da Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında İstanbulda bütün bektâşi tekkeleri de kapatılmış, bir kısmı yıkdırılmış, babalar ve müridler de sürgün edilmişdi. O sırada Karaağaç Tekkesinde ve 94 Kışlasında Hacı Bektaş Vekili olan İbrahim Baba da sekiz nefer namlı müridi ile Anadoluda Birgi kasabasına gönderilmişdi (B.: Yeniçeri; Bektâşi).

DOKSANÜÇ MUHÂCİRLERİ — Hicri 1293 ve milâdî 1876 Türk - Rus harbinde Bulgaristan Türklerinin büyük kaafileler hâlinde önce Batı Trakyaya ve bilhassa İstanbula hicreti, yine o muhâcirlerin ağzı ile «Bozgun» diye anılır. Bozgunun yakın geçmişdeki tarihimizde çok acı hatıraları vardır.

Abdürrahman Şeref Bey (B.: Abdürrahman Şeref Bey, cild 1, sayfa 163) şunları yazıyor: «... İstanbula gelen ikiyüzbinden fazla

İstanbulda bir Doksanüç Muhâciri tipi
(Resim : C. Biseo, 1877-1878)

Rumeli muhâcirleri kar ve buzla örtülü sokaklara ve meydanlara sefil ve sergerdan yayıldılar; soğukdan ve donmadan kurtarılmaları için İstanbul halkı evlerini açdı, hükûmetde umumî binâlarla bâzı câmileri muhâcirlerin iskânına tahsis etti... İstanbul ehâlisi Fatih, Bayazıd

ve Sultanahmed meydanlarından ve Sirkeci istasyonun yarı donmuş muhâcir çocuklarını omuzlarına alarak evlerine taşırdı, kendi geçim sıkıntısını unutmuş, o yavrucukları beslemeye ve giydirmeye çalışırlardı...» (Tarih Musâhebelere, 276).

Midhat Cemal Kuntay da «Üç İstanbul» isimli Romanına Bozgunun tasviri ve Rumeli muhâcirlerinin ahvâlini naklederek başlamışdır.

İstanbulda hamiyet sahibi zenginler ve rical arasında konaklarına 150-200 muhâcir alıp besleyenler olmuşdur. Sulhun akdinden sonra bu muhâcirlerin büyük bir kısmı memleketlerine dönmüşler, İstanbulda yerleşip kalmışlar, hattâ «Muhâcir Mahallesi» adı ile mahalleler kurulmuşdur ki bunlardan biri Anadolu yakasında Göztepe hâlâ aynı ismi taşımaktadır, sâkinlerinin çoğunluğu da Doksanüç muhâcirlerinin torunlarıdır.

İstanbulda yerleşen Doksanüç muhâcirlerinin büyük şehirde tutdukları başlıca iki iş berberlik, berber-kahvecilik ile arabacılık, araba sürücülüğü olmuşdur.

DOKTOR AHMED PAŞA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihin Şehremini Nâhiyesinin Arpaemini Mahallesi sokaklarından; Gurebâ Hastahânesi Caddesi ile Vatan Caddesi arasında uzanır iki dirsekli bir sokakdır. Gurebâ Hastahânesi Caddesi ile olan kavuşağı, adı geçen rehberde Valde Hastahânesi adı ile gösterilmiş Aşağı Gurebâ Hastahânesinin hemen yanı başındadır; Bezmiâlem Caddesi de Gurebâ Hastahanesi Caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişdikden sonra Doktor Ahmed Paşa Sokağına bağlanır (1934 B. Ş. R. Pafta 10/83); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

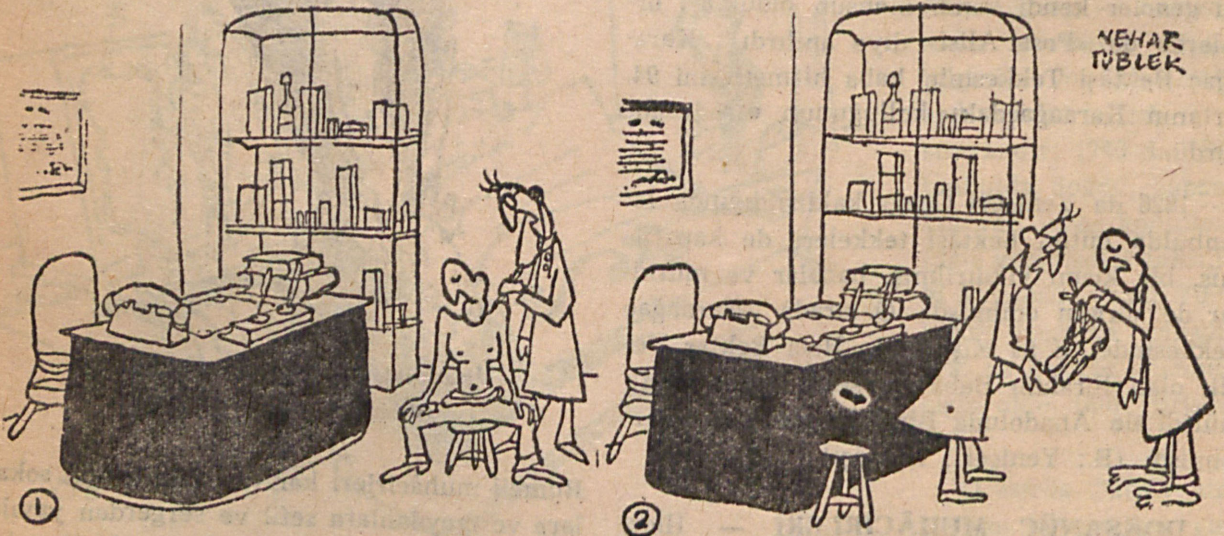
DOKTOR EMİN PAŞA SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Nâhiyesinin Alemdar Mahallesi sokaklarından; Divan Yolu ile Çatalçeşme Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/15).

Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli ve bir kaç defa kırılan bir sokakdır.

Dıvan Yolu tarafından gelindiğine göre sağ köşede bir benzinci ve tam karşıda da, ilk dirsekde, Acısu Hamamı vardır; müsteciri her ne sebebden ise adını «Park Hamamı» olarak değiştirmişdir. Bir kahvehâne, Küçük Aydın Matbaası, Hâdi Atagün Matbaası, 1 kömürcü dükkânı görülür. Kapu numaraları 5—7 ve 2—8 dir (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DOKTORLAR, TIB DOKTORLARI — Türk Tabâbetinin bir tarihçesi bu İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışındadır; Büyük Türk İstanbul, fethinden zamanımıza kadar Türk hekimliğinin gelişdiği bir belde olmuşdur ve yüz

Doktor karikatür konusu: «Doktorlar iki çift pabuç parasına çalışıyoruz dediler» —Gazeteler— (Nehar Tüblek, Akbaba Mecmuası, 1965)

yıllar boyunca İstanbulda büyük hekimler, tıb doktorları yaşamışdır, ki çoğunun hal tercemeleri bu ansiklopedide kendi adları ile tesbit edilmişdir.

1966 İstanbul telefon rehberinde 2257 tıb doktoru adı bulunmaktadır. Telefon almamış olan doktorlar da olabilir; adı geçen rehberde doktorlar ihtisaslarına göre şöyle ayrılmışlardır :

Ağız ve Çene Cerrâhîsi Mütehassısları	2
Anestezist doktorlar	14
Asabiye, Sinir ve Ruh Has. Mütehassısları	77
Bakteriyolog Doktorlar	41
Bevliye Mütehassısları	29
Beyin Cerrâhîsi Mütehassısları	6
Bulaşıcı Hastalıklar Mütehassısları	2
Cild ve Zührevî Hastalıklar Mütehassısları	47
Çocuk Hastalıkları Mütehassısları	144
Dâhiliye Mütehassısları	532
Diş Doktorları	455
Doğum ve Kadın Hastalıkları Mütehassısları	200
Estetik ve Plastik Cerrâhî Mütehassısları	3
Fizikoterapist Doktorlar	17
Göğüs Hastalıkları Mütehassısları	34
Göz Hastalıkları Mütehassısları	53
Hijiyen Mütehassısları	8
Kalb Hastalıkları Mütehassısları	4
Kulak, Boğaz, Burun Hasta. Mütehassısları	53
Operatörler	152
Ortopedi ve Çocuk Cerrâhîsi Mütehassısları	17
Pataloglar	6
Pratisiyen Doktorlar	280
Rehabilitasyon Mütehassısları	1
Röntken Mütehassısları	80
	2257

Fetihden bu yana İstanbul Tıb Medresesinden pek seçkin hekimler yetişmiş, bunlardan bir kısmı ilmiye mesleğinde kadıaskerliğe kadar yükselmişlerdir. Fakat Tanzimata kadar geçen dört asır içinde İstanbul hekimlerinin çoğunluğunu yabancı ve azınlıklardan gayri müslimler, bu arada bilhassâ mûseviler teşkil etmişdir; bu gayri müslim hekimlerin arasında ihtidâ edenler de pek çok olmuşdur (B.: Hekim, Hekimbaşı).

Buradâ önemle kaydederiz ki milletler arası tıb âleminde memleketimizden büyük otoriteler gayri müslim azınlıklardan değil, müslüman Türk doktorları arasından yetişmişdir; Türk Milletinin yüz akı olan sîmâlardır.

Hüsnü KINAYLI

DOKTOROĞLU (Sâmi) — Tanınmış iş adamı; seyahat acentası ve nakliyeci; 1904 de İstanbulda doğdu, Mehmed Hâlid Bey adında bir zâtin oğludur; Ayasofya taş mektebinde, Menbai İrfanda, Robert Kollejde okudu (1918); bir ara Urfa Lisesinde fransızca muallimliği yapdı, benzin ve otomobil malzemesi satıcılığı ile uğraşdı; sonra İstanbulda Doktoroğlu Umumî Nakliyat ve Seyahat Şirketini, ve İzmirde Ege Turizm Nakliyet Şirketini, ve yine İstanbulda Doktoroğlu Turistik Otobüs Şirketini kurdu.

Behiye (Abacı) Hanımla evlidir; beş evlâd sâhibidir. İngilizce, fransızca bilir; Amerikada A.S.T.A ve Alman D.R.V Seyahat Acentaları Derneği üyesidir; 1947-1961 yılları arasında muhtelif vesîlelerle hemen bütün Amerikayı, demir perde memleketleri hâric bütün Avrupayı ve Hindistanı, Çin Hindini ve Bahâret Adalarının dolaşmışdır. Futbol ve beyzbol gibi top oyunlarını sever; okuma ve kitaba meraklıdır.

Bibl : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DOKTOR ŞEVKETBEY SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu Kazâsının Şişli Nâhiyesinin Şişli Mahallesi sokaklarından; Halâskâr Gazi Caddesi ile Etfal Hastahânesi Sokağının arka kısmı arasında uzanır; Saman Yolu Sokağı, Operatör Râif Bey sokağı ve Tayyareci Kemal sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 18/160); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOKTOR ŞÜKRÜBEY SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihin Şehremini Nâhiyesinin Uzunyusuf Mahallesi sokaklarından, Alyanak Sokağı ile Raif Paşa Sokağı arasında uzanır bir dirsekli bir sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 10/69); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit édilemedi (ocak 1967).

DOKTORUN KAHVEHÂNESİ — Tophânede Yamalı Hamam Sokağında idi, serserilerin, hâneberduşların barındığı, iskemleler üzerinde, masalara baş koyarak uyuduğu, esrar

dalgası içinde kendinden geçdiği bir sabahcı kahvehânesiydi; Yamalı Hamam da dahil, o sokak üzerindeki bütün binalarla berâber 1957 -1958 istimlâkinde yıktırıldı ki, orada tek binâ, Karabaş Mescidi kalmışdır.

Kahveci Doktorun asıl adını tesbit edemedik, «Doktor» lâkabı halden anlar adam anlamında takılmış olacakdır. «Mektebli» lakabı ile anılan Mustafa Tolga adındaki hâneberduş bir genc bize tevdi ettiği acı hatıra - itirafnamesinde (İstanbulun akıl ile idrâki imkansız ve tahayyül sınırı dışında vekaayı ile dolu üç büyük itirafnâmeden biri; B.: Pazvand, A; Oflaz, Orhan; Tolga Mustafa) bu kahvehâneden bahsediyor, aşağıdaki satırlar 100 sayfayı aşkın bir bendin içinden alınmışdır: «...Sınıfda kalırsam babam beni eve almayacağına yemin etmişdi, karnemi alıp da sınıfda kaldığımı görünce eve gidemedim. 1943 yılı, 17 yaşındayım, cebimde 1,5 liram vardı; gece yarısına kadar Beyoğlunda serseri dolaşdığım, sonra Köprü altında gecelemeye karar vererek Boğazkesenden aşağı inerken karşıma benden kabaca bir serserî genc çıkdı, durumumu anlattım, beni Yamalı Hamam Sokağında Doktorun Kahvesine götürdü. Bir buçuk liram olduğunu öğrenince zar atarak bir kaç yüz lira kazanabilceğimi söyledi, kahve ocağının arkasından küçücük, gizli bir kapudan bitirim yeri denilen bir yere girdik, dört beş kadar kumarbazın arasına katıldık, zar atmaya başladım, 1,5 liram hemen 30 lira oldu, 10 liraya indi, 100 liraya çıkdı, sonra hiç param kalmadı. Esrarlı sıgara vermişlerdi, para hırsım kabarmışdı, biri ayakkablarıma 10 lira verince hemen kumara koydum, gitti, ve böylece beni kumarda soydular, çorablarıma kadar alarak bir atlet ve bir donla bırakdılar, ağlamaya başladım, polise şikâyet edeceğimi söyledim, soyanlar kaçdılar, benim gibi sözde kaybeden bir adam, ortalık ağırmak üzere, hamama gidelim, orada ben sana bir pantalon, mintan bulurum dedi, o bitirim yerinden çıkıp külhan kapusundan Yamalı Hamama girdik. O gün öğleye doğru üstümde pis bir gömlek ve partal, leş gibi bir pantolonla yalın ayak ve artık kendim kiyâfetimden kirli sokağa düşdüm; başımdan geçen ve beni türlü ahlaksızlıklar ile hırsızlığa, hapishâneye kadar sürükleyen macerâlar Doktorun Sabahcı Kahvesinde başladı...».

Doktorun Kahvehânesi gündüzleri kapalı durur, ortalık kararınca açılır, gün ışıyınca misafirleri dağılır, kapanırdı. Mustafa Tolga Doktorun bitirim yeri ile ilgisi olup olmadığını yazmıyor. Yalnız, hâneberduş pırpırılar arasında «Mektebli» lakabı ile şöhret buldukdan sonra o adamdan çok himâye ve para yardımı gördüğünü kaydediyor.

DOKUMACI ESNAFI, DOKUMACILIK — «Dokumak; garb türkcesinde, iplikleri birbiri arasından geçirip sıkıştırmak, örmek, nescetmek; bez, hasır, ağ, kumaş dokumak» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lugatı).

Türk İstanbulda dokumacılık daha XVI. asır sonlarında çok önemli yer almışdır; ev tezgâhlarında âdî bezlerden en kiymetli kumaşlara kadar dokunmuş, kalabalık bir dokumacı esnafı, dokudukları çeşidli bezler ve kumaşlarla İstanbul çarşılarının ihtiyâcını bile kısmen karşılamışlardır. İstanbulda kilim, halı bile dokunmuş, şehrin sulara yakın oldukca büyük bir semti «Halıcılar» adı ile anılagelmişdir (B.: Halıcılar).

18 safer 972 (25 eylül 1564) tarihli bir fermanda İstanbulda dokuma tezgâhlarının çoğaldığından bahsedilmekde, altın tel ve ipekle işlenen kıymetli kumaşlarda ve kuşaklarda has klabdan ve ibrişim kullanmadıkları, işlerine hile katdıkları yazılmakda; yapılan sayımda İstanbulda 318 dokuma tezgâhı bulundu, sahibleri hem usta hem zengin 100 tezgâh bırakılıp gerisini işden men edilmesi emredilmektedir.

İstanbulda çeşidli âdi bez ve kumaş dokuyan tezgâhlar bu yasak hükümün dışındadır; onlar tahminimize göre 2000 tezgâhı bulmuşdur. İstanbulda orta tabaka ile ayak takımın iç donu ve gömleği yapdığı bezlerin çoğu büyük şehirdeki tezgâhlarda dokunmuşdur.

Kıymetli kumaşlar hakkında korunan 100 tezgâhlık tahdid yürütülmemişdir; 12 safer 985 (1 mayıs 1577) tarihli bir fermanda aynı şikâyetler tekrarlanmış ve aynı yasak tâzelenmişdir.

Esnafın Gedik usûlüne bağlı olduğu devirde (B.: Gedik), İstanbulda çeşidli kumaş dokuyan tezgâhlar da tahdid edilmişdi; yukardaki fermanlarda, kıymetli kumaşlar, meselâ «serâser » dokuyantezgâhların ancak 100 aded olacağını gördük. Bir başka fermanla İstanbulda bürüncük dokuması için 91 gedik ve her gedik de 2 tezgâh kabul edilmişdi, yâni ancak 91 dokumacı ustası bürüncük dokuyabilirdi; bunlardan

biri ölse, iki tezgâh evlâdına kalırdı, evlâdı yoksa kalfasına kalırdı.

XVIII. yüz yıl sonunda Kıztaşında üç han vardı; peştemal, havlu, makrama, alaca dokuyucuları yerleşmişdi; bunların eline verilmiş bir fermanda da : «Bir genc heveskâr olup burada bir ustaya çırak olsa, giderek kalfa olup sanatında mahâreti görülürse ustalar tarafından kendisine tezgâh açmaya izin verilir» yazılıydı.

Dokumacı esnafı eski esnaf - ordu alaylarında arabalar üzerine tezgâh kurarak çeşidli bez ve kumaşları dokuyarak geçerlerdi. Diğer bütün esnaf civanları gibi dokumacıların da güzelleri, şehbazları, kalender şâirler tarafından şehrengiz yollu mecmualarla medhedilmişlerdir. Bu bakımdan esnaf - ordu alaylaının da pek tumturaklı tasvirleri yapılmışdır (B.: Çulha, cild 8, sayfa 4178).

DOKUMACI CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında dokumacı civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyana manzum mecmuada dokumacı civanı şu üç beyit ile övülmüşdür :

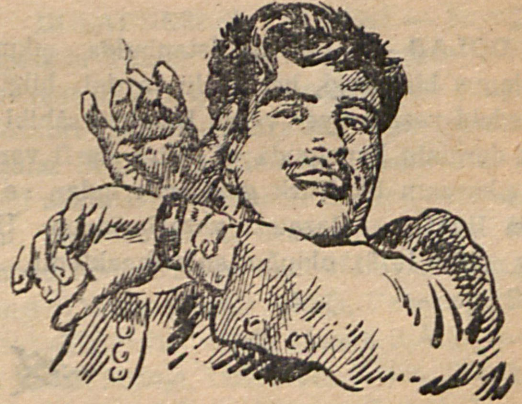
Dibâyi muhabbet dokur tezgâhı
İşmar çakar iken âhû nigâhı

Dâim pâ bürehne tezgâh başında
Altun sırma saçak perçem başında

Atar güzel nâzik elleri mekik
Dokumacı şâhım çantada keklik

DOKUR HAN CİNÂYETİ — 1963 yılında Şehremininde Silivrikapusu Caddesinde içinde dokuma atölyelerinin bulunduğu Dokur Handa kaatilin îfâdesine göre nâmus intikamı yolunda işlenmiş bir cinâyetdir; çalışdığı atölye-bekâr odasında yatıp kalkan ve hemşehrisi 23 yaşındaki Yaşar Güzeli uyurken başını usturayla kesmek sûretiyle öldüren 19 yaşındaki kaatil Erdoğan Akyolun vak'ayı anlatan aşağıdaki ifâdesi 21 ekim tarihli Hürriyet Gazetesinden nakledilmişdir :

«— Buldan'lıyım. Çocukluğum, bu kasabanın Çaybaşı mahallesi Hastane sokağında geçti. Öldürdüğüm Yaşar Güzel de memleketlimdir. Yedi yaşımda iken beni kirletmişdir, o zaman çocukdum, fakat bu hâdiseyi büyüdükce de unutamadım.. Ailemle birlikte İstanbul'a geldik. İntikâm hissim daha da artmıştı.. Hep Yaşarı nasıl öldüreceğimi düşünüyordum.. Bir ara askere gitti.. Terhis olduğunu öğrenir öğrenmez, arkadaşım Veli vasıtasiyle mektup yazdırıp İstanbul'a gelmesini bildirdim, Mektupta, «Buldan'da sıkıntı çekme. İstanbul'a gelirsen iyi para kazanırsın.» diye yazdırdım. Bugün geldi. Öğle üzeri buluştuk. Kendisini içki içmeğe davet ettim. Birlikte, çalıştığım atölyeye gittik. Burada kendisine daha önceden içine 10 adet uyku hapı attığım şaraptan içirdim. Şüphelenmesin diye ben de birkaç kadeh içtim. Sonra sızdı. Atölyedeki yatağı yaydım ve üzerine yatırdım. On iki yıldan beri beklediğim fırsat nihayet elime geçmişti. Usturayı taşa sürtüp biledim. Saçlarından tuttum.. Gırtlağını kesmeğe başladım. Niyetim kellesini koparıp Emniyet Müdürlüğüne götürmekti.. Fakat usturam iyi değilmiş. Kemi-

Dokur Han Cinâyetinin fâili Erdoğan Akyol
(Resim : Sabiha Bozcalı)

ğe rastladı, kafayı koparamadım, ama canı çıktı. Hiç pişman değilim, şu anda hayatımın en mesut dakikalarını yaşıyorum.. Sehpaya çıkarken, ayağımın altındaki sandalyeyi bile kendim tekmelemeğe hazırım..» (Hürriyet Gazetesi).

İstanbulun zâbıta tarihçesinde bekâr uşakları arasında böyle çirkin münasebetler yüzünden işlenmiş cinâyetler pek çokdur, para yüzünden adam öldürmüş gencler de hemen dâimâ nâmus yolunda kaatil olduklarını söylerler. Kriminoloji ve toplum hayatı bakımından önemli vak'alardandır.

DOLAB — «1 — Bir mihver üzerinde dönen çark; 2 — Büyük bostan kuyularından su çekmek için kurulan ve bir hayvan koşularak

döndürülen çarklar, Bostan Dolabı, Sakız Dolabı; 3 — Odalarda duvarın içinde raflarla bölünmüş raflarla bölünmüş, kanatlarla kapanır açılır höcreler, boşluklar; 4 — Eski konaklarda yalılarda selâmlık ile harem arasında eşya alıp vermeye mahsus dönen dolab, ki veren ile alan birbirini göremezdi (B.: Dönme Dolab); 5 — Bedestandaki dükkânların adı: «Bedestende dolabı var»; 6 Cami ve medrese kütübhânelerinin adı; 7 — Kutu, sandık içinde el ile çevrilerek çalınan çalgılara, bilhassa «Laterina» ya Türkler tarafından verilmiş isim (B.: Laterine)» (Kaamûsu Türkî).

Mecâzen «hîle, hud'a» anlamlarında kullanılır; iş ticâret alanında meşrû kazanclar yerine hileli alış verişli para kazananlara da «dolabcı», «dolâbî» denilirdi; «Kendi dolabını çevirmekden başka bir şus düşünmez...» «Para kazanmak için bir dolab çevirmek şart..» aynı anlamda sözlerdir.

DOLAB — «1873 de İstanbulda çıkmaya başlamış bir dergi, her türlü faydalı bilgilere ve edebî yazılara yer veren Dolab'ın sâhibi olarak derginin kapağında «T» (te) harfi var ise de çıkaranın ilk Türk gazetecilerinden ve Cerîdei Havâdis Gazetesi yazarlarından Hâlet Bey (1839-1879) olduğu anlaşılmaktadır. Çıkış süresi belli olmayan Dolab 18 sayı çıkmışdır» (Türk Ansiklopedisi).

Biz bu derginin bir nushasını göremedik, arşivimizde, bir arada çıkmış 12, 13, 14. sayılarının bir dış kapağı vardır; derginin adının yazısı müstesnâ bu kapak gaayetle ibtidâîdir. 20,5X28,5 eb'adında bir kâğıda Tasvîri Efkâr Matbaasında basılmış olan Dolabın 5 kuruşa satılmışdır ki o zamana göre hayli bahâlıdır ve üç sayılık bu nusha 5 yazi ile 2 muhâvereli (konuşmak) resim (?) ihtiva etmektedir; yazıların başlıkları şunlardır: «Tuhaf Tesâdif», «Mîzânül hayvan», «Muvâzenei Hakikat», «Muhâverli bir varaka», «Lâtife - Dikkat - İhtar - Vesâire». Derginin satış yerleri olarak Bağçekapusunda Acem Hasan Ağa, Çenberlitaşda Acem Celil Ağa, gazete müvezzîleri ve kitab barakaları gösterilmişdir. Kapağın 1. sayfasını maammâ tarzında bir resim süslemiş, son 4. sayfasına da sözde bir karikatür konmuşdur.

Hüsnü KINAYLI

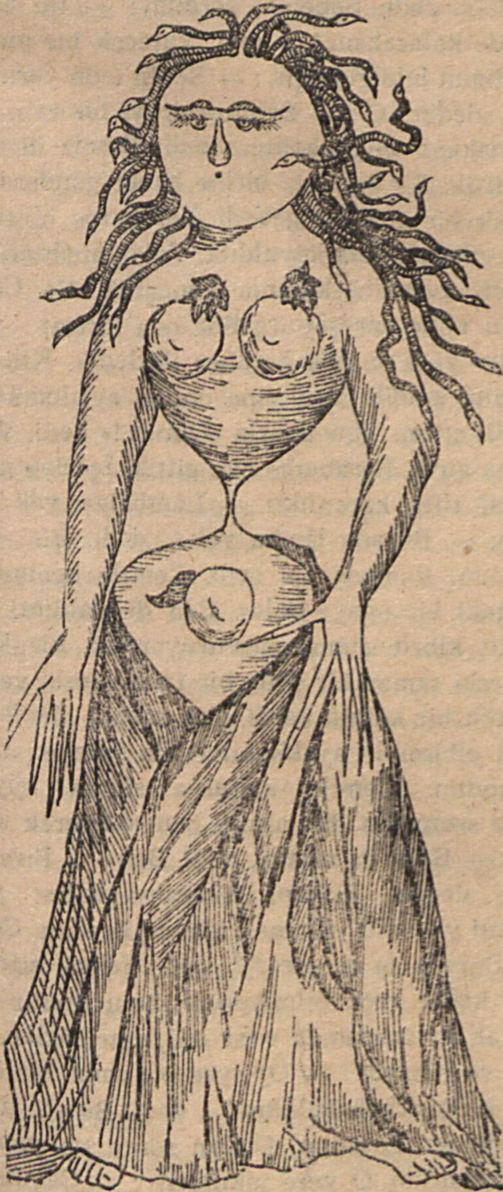
DOLAB, BOSTAN DOLABI — Büyük bostan kuyularından su çekmek için kurulan ve bir beygir koşularak çevrilen dolabların hurda teferruâtı ile tarifi bu ansiklopedinin konusu dışındadır.

Dolab Mecmuasının kapak başlığı

Bostan dolablarına koşulan beygirler, dolab çarklarını çevirirken saatlerce, bir mihver etrafında dönerler; hayvanın başının dönmemesi için gözleri bağlanır; durdukları zaman bağçıvanların haberdar olması için bir de küçücük çan bağlanır.

İstanbul civarının en güzel bostanları ve bostan dolabları Anadolu yakasında Maltepe - Kartal arasında idi, zamanımızda o bostanlar gün geçtikce yok olmakda, yerlerini meskenler doldurmaktadır.

Dolab Beygiri — Halk ağzı deyim; kanaat ile geçim yolunda günlük hayatı, türlü zevk ve eğlenceden mahrum, belli bir işin başında manoton geçenler hakkında kullanılır; misâl :

Dolab Mecmuasında karikatür : «En mâhir şâir özense bezense mahbûbesini böyle tahayyül eder.. değil mi?..»

— Nasılsın, ne âlemdesin ?

— Nasıl olacağım, dolab beygiri...

DOLAB, HAMAM DOLABI — XVII. asır ortalarına kadar İstanbulun büyük çarşı hamamlarının su ihtiyacının bir kısmı, hamamların yanı başında kazılan büyük kuyulardan karşılanır, ve bu kuyulardan su bir beygir koşulu dolablarla çekilirdi; her ikisi de Mimar Sinan yapısı Haseki Bostan Hamamı ile Zeyrek Çinili Hamamının kuyu dolabları en çok 50-60 yıl kadar önce kaldırılmışlardır (B.: Bostan Hamamı, cild 6, sayfa 3006; Çinili Hamam, cild 7, sayfa 4014; Hamam).

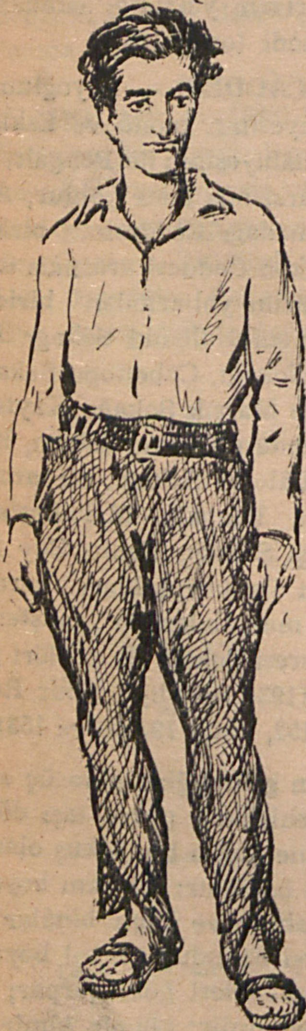
DOLAB CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih Kazâsının merkez nâhiyesinin Sofular Mahallesi yollarından; Kıztaşının bulunduğu meydancık ile Horhor Caddesi arasında uzanır (1934 B. Ş. R. Pafta 6/77); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOLABDERESİ CADDESİ — Beyoğlunun İlçesinin Taksim nâhiyesinin İnönü ve Eskişehir mahalleleri, Şişli nâhiyesinin de Pangaltı ve Bozkurt mahalleleri arasında sınır yoldur; Akağalar Sokağı ile Elmadağı Caddesinin birleşdiği nokta ile Ergenekon Caddesi arasında uzanır, Beyoğlunun en uzun yollarından biridir. İnönü Mahallesinde Yeni Nalband Sokağı, Çilingir Çıkmazı, Babil Sokağı, Cebeltopu Sokağı, Eskişehir Mahallesinde Marsık Sokağı, Kaytancı Rasim Sokağı, Dolabdere Gazino Sokağı, Küçük Akarca Sokağı, Lâlezar Sokağı, bir aralık sokak, Şâhin Sokağı, Pangaltı Mahallesinde Meyva Sokağı, Selbaşı Sokağı, Yunus Bey Sokağı, Poyraz Sokağı ile kavuşakları vardır, Pangaltı ve Bozkurt mahallelerinin müşterek yolu olan Pangaltı Deresi Sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi Pafta 18/151 ve 152, Pafta 19/150 ve 153).

Taksim tarafından gelindiğine göre üç arabanın geçebileceği genişlikde paket taşı döşeli bir yol olup, bitimine doğru bir yokuş olarak Ergenekon Caddesine bağlanır; iki yanı boyunca büyüklü küçüklü ahşab ve kâgir binâlar sıralanmış olup bir çarşı boyudur ve yol boyunca bilhassa oto tâmirhâneleri göze çarpar; bu işin merkezi hâline gelmişdir; 140 oto tâmir ve boya atöliyesi, 11 otoparçaları mağazası, 3 hurdacı, 5 nalbur, 3 mâdenî eşyâ îmâlâthânesi, 1 garaj, 1 yağlama istasyonu, 1 elektrikci, 1 en-

düstri fırça imâlâthânesi, 1 deniz motorları tâmirhânesi, 1 dizel benzin motorları rektifiye torna işleri atöliyesi, 1 mazot boyaları mağazası, 1 elektrik endüstri sanayii müessesesi, 1 buzdolapları mağazası, 1 mâden üzerine gümüş-nikel kaplama atöliyesi, 1 plâstik sanayii müessesesi, 3 kereste mağazası, 3 mobilya - doğrama atöliyesi, 1 demirci, 1 inşaat malzemesi mağazası, 3 lokanta, 1 içkili lokanta, 2 büfe, 2 kahvehâne, 2 bakkal, 1 börekci, 1 ekmek fırını, 1 tekel bâyii, 3 oyun (langırt) salonu, 1 tabelâcı, 1 korsacı, 3 manav, 3 berber, 1 kadın berberi, 1 hamam vardır; İstanbul Ota Sanatkârları Derneği ile Dolabdere Genclik Spor Kulübü lokalleri de bu caddededir; mesken, atöliye ve dükkân kapu numaraları 1—289 ve 2—224 tür (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

Dolabderesi Cinâyetinin fâili Dellâk Mustafa Çetinkaya (Resim : Sabiha Bozcalı)

DOLAPDERESİ CİNÂYETİ — 1949 da fuhuş yolunda işlenmiş bir cinâyetdir; kaatil 25 yaşında boylu boslu, güçlü kuvvetli bir delikanlı, Aksarayda Tevekkül Hamamında dellâk Hafikli Mustafa Çetinkaya, maktul Dolabderesinin sokak fâhişelerinden Cemile adında bir bahtsız genç kadındır. Kaatil, tek şâhidi olmayan vak'ayı adâlet huzurunda şöyle nakletmişdir ki İstanbulda bekâr uşaklarının ve ayak takımın günlük hayatı için kiymetli bir vesika mâhiyetindedir, ve hattâ roman malzemesi olarak kıymetlidir:

«Cemile ile bir aydan fazla bir zamandır, sinemalara, kırlara gider dolaşır, gezerdik. Fakat onun bir dostu olduğunu öğrendiğim için elimi çekmek istiyordum. Vaka günü başka bir kadınla Bomontiye gitmiş; oradan dönerek tekrar Dolapdereye, Yenişehirdeki kahvehâneye gelmiştim. Cemileyi burada bir masada oturur buldum. Yerden kalkarak benim masama geldi. Benim oradan aldığım başka bir kadınla Bomontiye gittiğimi duymuş, bana çattı, ve sonra:

— Karnım aç, bana bir kaç lokma bir şey yedir! dedi.

«Yenişehirde içkili bir lokantaya girdik. Biraz bir şey yedik. Ve bir kaç şişe de bira içtik. Gece saat ona geliyordu: — Ben artık gideyim... dedim, Cemile: — Hayır.. gitmiyeceksin!... dedi. Sebebini sordum: — Bu akşam bende kalacaksın!... dedi. Yatacak bir yeri olmadığını bildiğim için: — Senin evin yerin yok ki!.. dedim. O: — Benim çok iyi bir evim var! Muhakkak geleceksin!.. dedi. İkimiz de hayli keyiftik. Bir çocukla birine haber gönderdi. Ve çocuk bir anahtar getirdi. Beraberce birahâneden çıkarak yola koyulduk. Yolda anahtarı gönderen evsahibi kadınla konuştuk. Ve Cemile onun eline bir şey (galibâ oda kirâsı) verdi. Sonra yine onunla beraber ilerledik. Kilise sokağına geldik. Ben yine ondan ayrılmaklığımı teklif ettim. Yine ısrarla «Olmaz!» dedi. Ve koluma girdi. Beraberce eve gittik. İçeriye girdik. Etraf zifiri karanlıktı. — Lâmbaları yak!.. dedim. — Burada lâmba yok!.. dedi. Bir kibrit çaktım. Bomboş bir evdi. Cemile hemen oracıktaki bir odaya daldı. Ben de daldım. Vakit vakit kibrit ışığına başvuruyorduk. Bir kenarda eski saman bir şilte, bir tarafta eski ve kırık dökük bir koltuk vardı. Çok sarhoş olduğumuzdan elbisemle ayakkabılarımla şilteye hemen uzandım. Cemile koltukta sigara içiyordu. Ben sızmıştım. Bir aralık beni dürterek kaldırdı: — Kalk da soyun.. dedi. Ben: — Biraz sonra... dedim. Başımı kaldıracak halim yoktu. Elimi yüzümü yıkamak için su istedim. Cemile: — Burada su ne gezer?.. dedi. Tekrar sızmışım. Ne kadar geçti bilmiyorum, beni tekrar kaldırarak soyunmamda ısrar etti, ağır sözler söyledi, ve nihâyet: — Öyleyse bir sana, bir de bana birer erkek bulalım!... dedi. Bu söz üzerine yerimden fırladım. Ondan sonra ne yaptığımı bilmiyorum. O yere yıkılmıştı: — Cemile! Cemile!.. diye seslendim. Cevap vermedi. İçime bir ürküntü gelmişti. Odadan çıkdım, kendimi sokağa attım, yollara düştüm. Bir aralık sigara

içmek için elimi cebime attım. Paketin yanında çıplak bıçağım duruyordu. Dikkatle bakınca kanlanmış olduğunu gördüm, ve fırlatıp attım. Az sonra geçen bir taksiye atlıyarak, Aksarayda Yusufpaşadaki hamama geldim. Bahçe kapusunu açtırarak içeri girdim. Duracak halim yoktu. Şöyle bir kerevet üzerine uzandım. Gün ağarmışdı. Hasta olduğumu o gün çalışamıyacağımı söyledim. Aradan bir kaç saat geçmişti ki bir kaç sivil adam beni uykumdan kaldırdı. Ve kelepçeyi kollarıma geçirdiler.» (Remzi Tozanoğlu, Akşam Gazetesi).

Öldürdüğü kadının ağır hakaretini hafifletici sebeb olarak gören cinâyet mahkemesi Hafikli dellâk Mustafayı 18 yıl hapse mahkûm etmişdir.

DOLABDERESİ CİNÂYETİ — 1958 yılında fuhuş yolunda işlenmiş bir cinâyetdir; 28 yaşında Âsım Çelik ismindeki bir sabıkalının Neclâ adında bir kadınla gizli münasebeti ve Fikret isminde de 16 yaşında gaayet yakışıklı bir erkek arkadaşı vardır. Neclâ da Hâdi Erdal adında zengin bir hurdacının metresidir. Hâdi bir sabah Dolabderesinde sokakda bıçaklanmış ağır yaralı olarak bulunmuş, Neclâ ile olan münasebeti ve diğer bâzı suç delilleri ile sabıkalı Âsım Çelik yakalanmış, fakat Âsımın genç arkadaşı Fikret, nâmûsuna laf attığı için Hâdiyi kendisinin vurduğunu söylemişdir. Fikretin, 16 yaşında bulunması cezâyı çok azaltacağı için, haytalık yolunda kanadı altına girdiği sabıkalıyı kurtarmak gayesi, ve o kırat murâhık oğlanlarda sözde merdlik nümâyişi ile ağır kan suçunu yüklendiği görülmüş; soruşdurma derinleşince hakiki katil Âsım şucunu itiraf etmiş, Hâdinin Neclâya dayak attığını gördüklerini, genc kadını kurtarmak istediklırini, hurdacıyı bu arada kasıd olmadan vurduğunu söylemişdir. Mahbub Fikret de âdaleti yanlış yola sevketmekden mahkûm olmuşdur.

Vak'a İstanbulun ayak takımı hayatını tedkik edenler için kiymetlidir.

Bibl.: Günün gazeteleri.

DOLABDERESİ CİNÂYETİ — 1961 yılında uygunsuzluk yolunda işlenmiş bir cinâyetdir; zamanımızın azgın Beyoğlu kabadayıları, yerinde tâbir ile Beyoğlu Gangsterleri arasındaki kuvvet ve nüfuz mücadelesinin içinde kanlı bir vak'adır; maktul büyük gangsterlerden Arnavud Cafer (Câfer Şenay; B.: Şenay Câfer); kaatil, o muhitin: «günün birinde elini kana bulayacak» dediği ve Arnavud Câferin amansız rakibi Arab Nasrinin fedâilerinden bilinen Memiş Rahmi (İhsan Celâl Yayan) dir. Cinâyet 4 mart gecesi şöyle bir macerâ sonunda işlenmişdir:

«Arnavud Câferin yıllardanberi kiracı olarak oturduğu Aylak sokaktaki 27-29 numaralı iki katlı evin, altı kahvehâne, üstü de hem kumarhâne ve hem de kendisinin yatak odasıdır.

Burada cinâyetten üç gece önce, sabaha kadar devam eden «hızlı bir kumar» sonunda, İhsan Celâl Yayan 1200 lira kaybetmiştir. Fakat İhsan kâğıtların işretli olduğunu ileri sürmüş, ve parasını geri istemiştir. Onun bu sözlerine sinirlenen Arnavud Câfer:

— Ulan benim kim olduğumu bilmiyor musun? Bize bu yolları koşma... Çocuk eğlendirecek değiliz. Bilmediğin oyunu oynama, tayıncı!.. demiş ve insan'ı adamları vasıtasiyle kovdurmuştur.

«İhsan cinâyet akşamı Tarlabaşında dolaşırken üç gün evvel cezaevinden tahliye edilen Hasan Tahıl ve Yalçın Çakmak adlı arkadaşlarına tesadüf etmişdir. Üçü birlikte biraz dolaştıktan sonra İhsan:

— Cafer kahvesini kiraya verecekmiş, sen onun adamısın, beni al oraya götür.. diyerek Hasan'a birkaç gece önceki olayı anlatarak bu yüzden yalnız başına gidemiyeceğini, fakat kahveyi kiralamak için de Cafer'le görüşmek istediğini söylemiştir. Teklifi kabul eden Hasan yanındaki Yalçın Çakmak'la birlikte İhsan'ı, Câferin evine götürmüştür. Her an başına bir iş geleceğinden korkan Cafer, gelenlerin kim olduklarını anlamak için evvelâ pencereden bakmış ve Hasan'ı görünce, pencereden sokak kapasının anahtarını atmıştır.

«Pijama ile oturan ve yanında birkaç gün evvel Beyoğlu'ndaki kavgada yaralanan Cemal Kaynar bulunan Cafer, gelenleri asık suratla karşılamıştır. Bu sırada İhsan, tuvalete gideceğini söyliyerek dışarı çıkmış, biraz sonra döndüğünde üstüste ateş etmeye başlamıştır. Cafer külçe gibi yere yıkılmış, odasında ve kapısının önünde bekliyen fedaileri mukavemet gösteremeden katil rahatça dışarı çıkıp kaçmıştır.

«Ertesi gece sabaha karşı Gültepe'de kıpti sevgilisinin kolları arasında yakalanan katil. emniyet Müdürlüğüne getirilince, olayı şöyle nakletmiştir:

— Kahvesini kiralamak için gitmiştim... Yanındaki adamların durumundan şüphelendim... Bir aralık tuvalete gittim... Dönüşümde derhal silâhıma sarıldım ateş ettim. Tabancamda bulunan sekiz kurşundan yedisini Cafer'e harcadım...

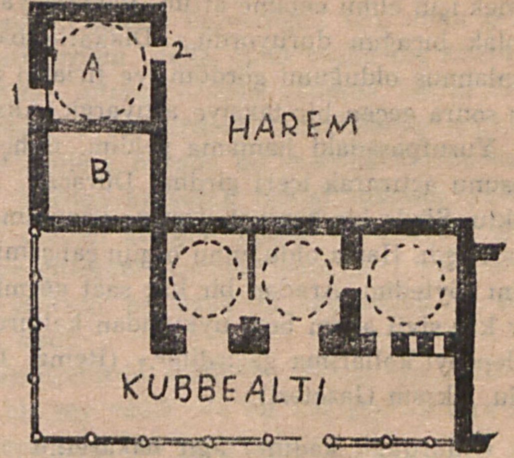
«Kaatil, Arnavud Cafer gibi sayılı bir kabadayıyı öldürdüğü için büyük bir gurur duymaktadır. Bunu gerek hareketleri ve gerek mânalı mânalı sözleriyle ortaya koymuştur.» (Hürriyet Gazetesi).

DOLABDERESİ GAZİNOSU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu Kazâsının Taksim Nâhiyesinin Eskişehir Mahallesi sokaklarından; Kükürtlü Sokak ile Dolabderesi Caddesi arasında uzanır, Karabatak Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 19/153); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1967).

DOLABLIBOSTAN SOKAĞI — Fâtih İlçesinin Karagümrük Nâhiyesinin Beyceğiz ve Dervişali mahallelerinin sokaklarından; Nureddin Tekkesi Sokağı ile Yahyâzade Sokağı arasında uzanır, Servili Kuyu Sokağı ile kavuşağı vardır, Kurtağa Çeşme Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi; Pafta 7/102 ve 108). Nureddin Tekkesi Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, meyilli bir yol olup 2-3 katlı ahşab ve beton evler arasından geçer. Ayna taşı ve lülesi sökülmüş metrûk bir çeşme vardır. Yahyâzâde Sokağı ile ola nkavuşağı başında beş katlı beton binada Fatih Özel Erkek Koleji yerleşmiş bulunuyordu; kapu numaralı 1—13 ve 2—12 dir (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DOLABLI KUBBE — Topkapusu Sarayı hareminin medhalinde, Araba Kapusu ile tunc kanatlı bir iç kapusunun arasında penceresiz ve üstü kubbe ile örtülmüş bir aralığın adıdır; ışığı kapulardan alan bu aralığa bu ismin verilmesine sebeb, Araba Kapusundan girildiğine göre solda ve bu kapunun bulunduğu duvardaki iki gömme dolabdır ki bu dolabların tahta kapakları yeşil boyalıdır. Devam ede gelmiş bir saray rivâyetine göre acemi, saraya yeni

Dolablı Kubbe

1 — İkinci Avluya (Divan Meydanına) açılan Araba Kapusu; 2 — Tunc kanadlı iç kapu; A — Dolablı Kubbe; B — Büyük Kule.

alınmış hadım ağalardan Mehmed Ağa isminde bir genc ile bir câriye bu dolabların içinde kırklara karışmış, kaybolmuşlardır (!). Memmed Ağanın hikâyesi şudur :

Pâdişah (adı mechul), bir meseleden bu genc zencîye kızmış, «Kanın elimden akacak mel'un!..» diyerek hançerini çekmiş, Mehmed Ağa kaçmaya başlayınca peşine düşmüş, buraya kadar kovalamış, Araba Kapusu kapalı olduğu için genc zenci dolablardan birinin içine girmiş, fakat telâşından entârisinin etek ucu dolab kapusunun dışında kalmış, arkasından gelen pâdişah gazab ile dolab kapağını açdığında içinde Mehmed Ağayı bulamamış. Yanındaki dolabda kaybolan câriyenin hikâyesi de bunun aynıdır. İkisinin de birer velî olduğu söylenerek bu iki dolabın kapakları yeşile boyanarak asırlar boyunca kilidli tutulmuşdur. Diğer bir saray rivâyetine göre de içinde câriyenin kaybolduğu söylenen dolab, öldürüleceği zaman Kösem Sultanın kaçıp saklandığı yer imiş. Tarih kaynakları ise Kösem Sultanın Vâlidesultan Dâiresinde idam olunduğunu kaydeder.

DOLABKUYU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Arnavudköyünün sokaklarından; köyün orta kısmında. Arnavudköyü Kireçhâne Sokağı ile Beyazgül Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 21/Arnavudköyü); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOLAMA — »Çuhadan entâri gibi, önü açık olarak (ilik düğme ile kapanmayarak) kavuşturulur ve üstüne kuşak bağlanır eski bir libas (esvab)» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri »isimli eserinde şu tafsilâtı veriyor :

«Dolamayı hem kadınlar, hem erkekler giyerdi. Önü açık (iliklenmez), belden bir kuşakla bağlanırdı. Çuhadan başka çatmadan, kemhâdan yapılanları da vardı. (Bilhassa) Yeniçeriler giyerdi. Kadınların giydikleri dolamalar, diz kapaklarından az aşağıya kadar, nisbeten kısa idi. Yeniçerilerin giydikleri dolamalar daha uzun idi; yürümeye mâni olmaması için eteğin (iki parça) ön tarafları (bele sarılmış olan kuşağa sokularak) kaldırılır, (toplanır) idi. Kollarının bilek (bitiminde) mintan kolu gibi dar idi. Bellerine çizgili kumaşdan kuşak bağlarlardı». (M. Z. Pakalın).

Dolamayı erkeklerden yalnız yeniçeriler değil, baltacı, şatır gibi bâzı saray müstahdemleri, Enderunu Hümâyun iç oğlanları, vezir çuhadarları da giyerlerdi; iç oğlanı dolamalarının göksü, bu esvabın kesimine tamamen uygun olarak kavuşma sûreti ile kapatılır; çuhadar dolamalarında ise göğüsde bir değişik yapılmış olup göğüs bir sıra düğme ile kapatılmışdı. Posta tatarlarının giydikleri bir çeşid dolamanın da etekleri azıcık kısa olurdu, ona da «Tatar Dolaması» denilirdi.

Padişah hizmetinde dolama giymiş zülüflü Enderun oğlanı
(Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

DOLAMBAÇ ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarda İnâdiye semti sokaklarından; Dönmedolab Sokağı üzerindedir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 27/İnâdiye); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

Dolamalı Yeninçeri Civeleği
(Resim : Sabiha Bozcalı)

DOLAP — (B.: Dolab).

DOLAYI BAĞI — Kanlıca ile Anadoluhisarı sınırında eski ve meşhur bir bağ, mesîre; yerini kesin olarak tesbit edemedik; 1934 Belediye Şehir Rehberinin alfabetik indeksinde Dolayı Bağları Yolu diye bir isim vardır ve bu yolun 25. numaralı paftada Anadolu hisarında olduğu gösterilmişdir, fakat bildirilen paftada bu ismi taşıyan bir yol yokdur. A. Câbir Vada «Boğaziçi Konuşuyor» isimli eserinde Dolayı Bağının Anadoluhisarında olduğunu kaydediyor. Çağımızın ünlü halk şâirlerinden Merdivenköylü Tevfik Karkan kalenderâne bir manzûmesinde Dolayı Bağından bahsediyor :

Dolayı Bağında bir güzel sevdim
Onbeşinde tamam muhabbet çağı
Dal fesli cebkenli servi bülendim
Gümüş topuk döver şalvarın ağı

Çatub da kaşları vahşetle bakma
Vahşetle bakarak yürekler yakma
Hem yürek yakarak hem işmar çakma
Sinemiz uryandır çek vur bıçağı

Dolayı Bağında sevdiğim dilber
Saçları görmemiş mikrâsı berber
Arnavud çapkını misâli hizber
Âteşi aşkın gör sardı saçağı

Çakub da bâdeyi nahvetle bakma
Nahvetle bakarak uşşâkı yakma
Yakub yıkmak ile bed nam bırakma
Ey şakii derbend asker kaçağı

Dolayı Bağında sevdiğim şehbaz
Târı dilde oynar aranavud canbaz
Pâyin bûs etmeyi eyledim niyaz
Toska inadıyla geçirme çağı

DOLAYI BAĞLARI YOLU — 1934 Belediye Şehir Rehberinin indeksinde bu yol Boğaziçinin Anadolu yakasında Anadoluhisarı köyünde gösterilmişdir, ayni rehberin 25 numaralı Anadoluhisarı paftasında bu isimde bir yol yokdur (B.: Dolayı Bağı).

DOLAYI MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor : «(Kanlıcada) Bahâî Körfezi kurbindedir, bânisi Muhaşşî Sinan Efendidir (B.: Sinan Efendi, Muhaşşî); hâlen harab bir mesciddir, bu mescidin mahallesi sâhilhanelerdir. Bu körfezde Mîrâbad isminde bir mesîre vardır ki Birinci Sultan Mahmud Han devrinde mûteber bir yermiş, pâdişah gelirmiş (B.: Mîrâbâd); Sultan Mahmuddan sonrada pâdişahların geldikleri yerlerden olmuşdur; bu mescidin arkasındaki dağ da Kavacık adı ile bir mesîredir. Bu mescide yakın bir yerde Kanlıcalı Şeyh Atâ Efendinin tekkesi vardır».

Geçen asırda yazılmış Hadikatül Cevâmiin harab halde olduğunu kaydettiği bu mescid zamanımızda tamâmen yok olmuşdur.

A. Câbir Vada «Boğaziçi Konuşuyor» isimli eserinde : «Kanlıcanın Mîrâbâd Caddesinde Ayşe Hanım isminde bir kadının hayri eseri olan bir çeşmeye Mescid Çeşmesi denilir, Hadikatül Cevâmideki Dolayı Mescidinin yeri burası olmak lâzım gelir. Burada Sinan Baba diye anılan bir kabir vardır ki yakın zamana kadar üzerinde bir fener yakılırdı... Fakat Dolayı Bağı diye marûf yer Kanlıcada değil, Anadoluhisarındadır» diyor.

DOLAYI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Anadolu yakasında Anadolukavağı Köyünün sokaklarından; Molla-

mehmed Sokağından kırlığa doğru uzanır, Âsaf bey Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 24/A.kavağı); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DOLAYABA KOYÜ — Şehrin anadolu yakasında Kartal Kazasının köylerindendir, Pendik'e üç kilometre kadar mesâfededir. Rivâyete göre ondördüncü asırda Kocaeli Yarımadasının türkler tarafından fethi sırasında kurulmuşdur, adının da ilk akıncıların buradaki bir çadırlı ordugâhına nisbetle konduğu söylenir. Aydos Dağı eteğinde bir vâdî içindedir. Nüfusu 350 civarındadır, yazın yazlığa gelenlerle bu nüfus biraz artar. Anadolu yakasındaki eski meşhur sayfiyeler son yıllarda kasabalaşıp gürültülü yerler olduğu için Pendik civârında bu Dolayoba Köyü sükünet içinde hakikaten bir dinlenme yeridir.

İkinci Sulatan Abdülhamid devrinde burada köşkler yapılarak yazlığa gelmiş bâzı saray mensupları olmuşdur ki pâdişahın hocalarından Hâfız Mehmed Efendi, Bahriye nâzırı Sâlih Paşa, Dişcibaşı Tosun Bey, pâdişahın hekimlerinden Dr. Rasim Bey ile isimlerini tesbit edemediğimiz seccâdecibaşı, kahvecibaşı ve helvacıbaşılar hatırlanır. Köyün tam güneyinde hâlen köyünmesîresi olan bir çamlık vardır ki orası da Beşinci Sultan Mehmed Sultanın kızkardeşi Seniye Sultanın Bağçesi olub köşkünün kalıntıları da durmaktadır.

Köy halkı geçimini bağçıvanlık ve sağmalcılıkla temin etmektedir, bir kısmı da devlet memurudur.

Köy Pendik'e devamlı nakil vasıtaları ile bağlıdır, taksi otomobiller 5 lira alır, dolmuş yapan otomobiller de adam başına 1 lira alır.

Köyün beş sınıflı bir ilk okulu vardır, 1966-1967 ders yılında okulda 21 kız ve 22 oğlan ki ceman 43 öğrenci vardı; öğretmen Bay Kemal Öztüfefekci de çalışkan bir gencdi.

Büyükce bir köy binâsı bulunub muhtarlık, köy odası, köy düğün salonu bu binada toplanmışlardı.

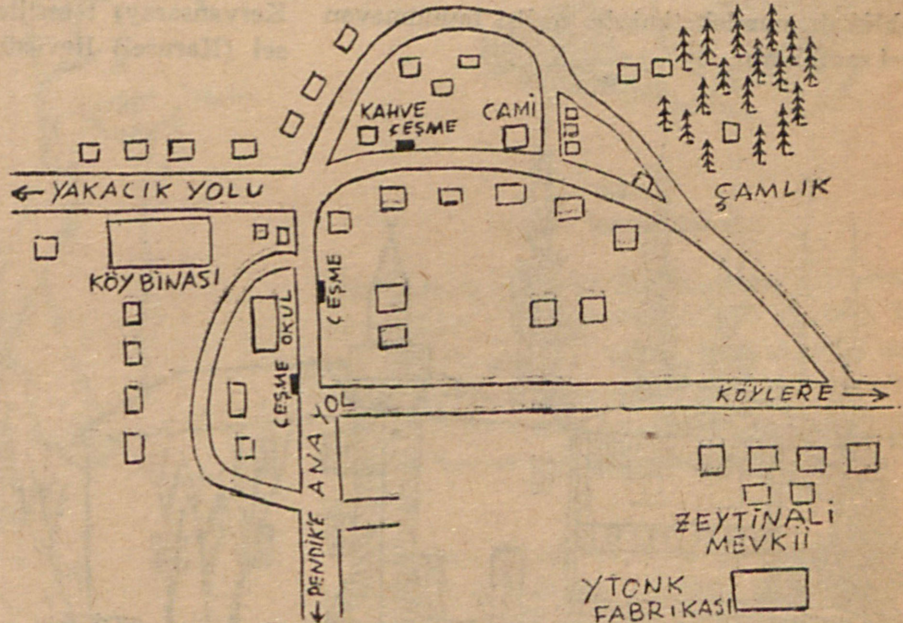
Köyün küçük camii hayli tâdiller görmüş eski bir yapıdır. Camiin yanında Veli Baba adında bir yatır vardır, buraya ilk fatihlerle gelmiş bir bektâşi babası olub hâlen türbe olan binâ aslında eski bir tekkedir, baba da tekkesinde bir odaya defnedilmişdir ki yine o civârda Dâver Baba Tekkesinde de aynı durum görülür (B.: Dâver Baba Tekkesi, Cild 8, sayfa 4275).

Dolayoba Köyünün erâzisi Marmara yalısına kadar iner, bu sahada Ytonk İnşaat Malzemesi Fabrikası ile Taşıbayır Gecekonduları yapılmışdır. Gecekondular sayısı köy binalarını kat kat geçmiş olub 3500 nüfus barındırmaktadır.

Köyün üç çeşmesi ve güzel bir içme suyu vardır, suyunu satarak köy sandığına gelir temin edilmektedir (ocak 1967).

Sâlim ERDEM

DOLAYOBA KÖYÜ CAMİİ — Dört kâgir duvar üzerine kiremitli çatı ile örtülmüş eski bir yapı olub bânisi bilinmiyor, on yedinci asır-

Dolayoba Köyü

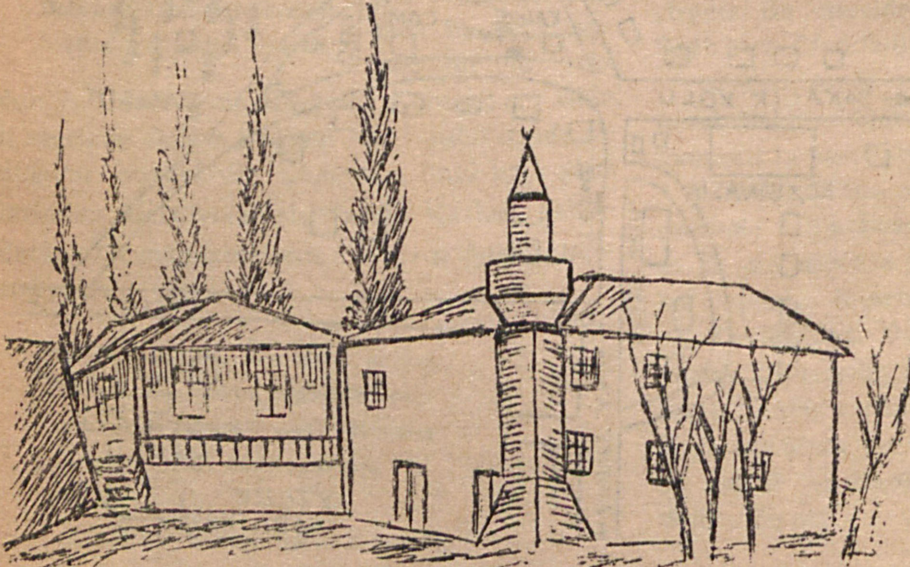
(Kroki plân : Sâlim Erdem)

da yapıldığı söyleniyor. Tâmirlerle asıl yapısının hayli değişdiği bellidir, bilhassa minâre garib bir şekil almışdır. Dörken kesik piramid bir kaaidede dört köşeli bir gövde oturtulmuş, şerefe ile minârenin petek kısmı ise silindirikdir. Minâreye kaaidesinin yanında açlımış kapudan girilir. Son cemaat yerinin sağ kısmı bir duvarla bölünerek imam odası hâline konmuş, son cemaat yerinin burada dışarıya bakan penceresi de kapu olmuşdur. Son cemaat yerinin sol tarafında ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır.

Camiin ibâdet sahnı altı pencere ile aydınlatılmışdır. Bakımlı ve gaayetle temiz bir cami idi, imâmetinde de çok aydın bir kişi olan Sıdkı Doğan Efendi bulunuyordu (ocak 1967).

Sâlim ERDEM

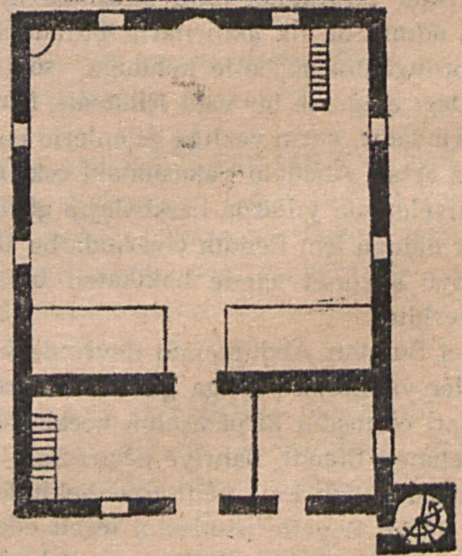
DOLLAR (Julia) — 1963 senesi mart ayında İstanbula gelmiş ve Kervansarayda (B.: Kervansaray) temsiller vermiş farnsız Caroussel Karussel Revüsu artistlerinden «kız-erkek» bir delikanlı; Fransada ve Avrupanın diğer memleketlerinde benzerleri bulunan bu revünün hususiyeti bütün oyuncularının kadın kılık kıyâfetine girmiş, saç uzatmış ve hormon aşıları ile göğüs ve kalça yapılarını da kadınlaştırmış bir takım delikanlılardan mürekkeb oluşu; dekolte kadın tuvaletleri içinde, erkeğe kadın işvesi ile, cilvesi ile kırıtarak yaklaşan bu acâib mahlûkat, memleketimizde yerlisi bulunmayan cinsî sapıklardır.

Dolayoba Köyü Camii
(Resim : Sâlim Erdem)

Uzun boylu, karaya yakın koyu kumral saçlı Julia Dolların asıl oğlan adı öğrenilemedi, soran gazetecilere : «Unuttum.. gaalibâ Jean (Jan) idi..» cevabını vermiş, yaşı için de : «Sormayınız.. kadınlar yaşını söylemez.. 19 görünüyor muyum!?..» demişdir (B.: Dolly).

DOLLY — 1963 ve 1965 yıllarının mart ayında İstanbula gelmiş ve Kervansarayda (B.: Kervansaray) temsiller vermiş fransız Caroussel (Karusel) Revüsünün en gözde artistlerinden «kız erkek» bir delikanlı; Fransada ve Avrupanın diğer bâzı memleketlerinde benzerleri bulunup bu revünün hususiyeti bütün oyuncularının kadın kılık kıyâfetine girmiş, saç uzatmış, ve hormon aşıları ile göğüs ve kalça yapılarını kadınlaştırmış bir takım delikanlılardan mürekkeb oluşudur; dekolte kadın tuvaletleri içinde erkekler kadın işvesi ve cilvesi ile kırıtarak yaklaşan bu acâib mahlûkaat, memleketimizde

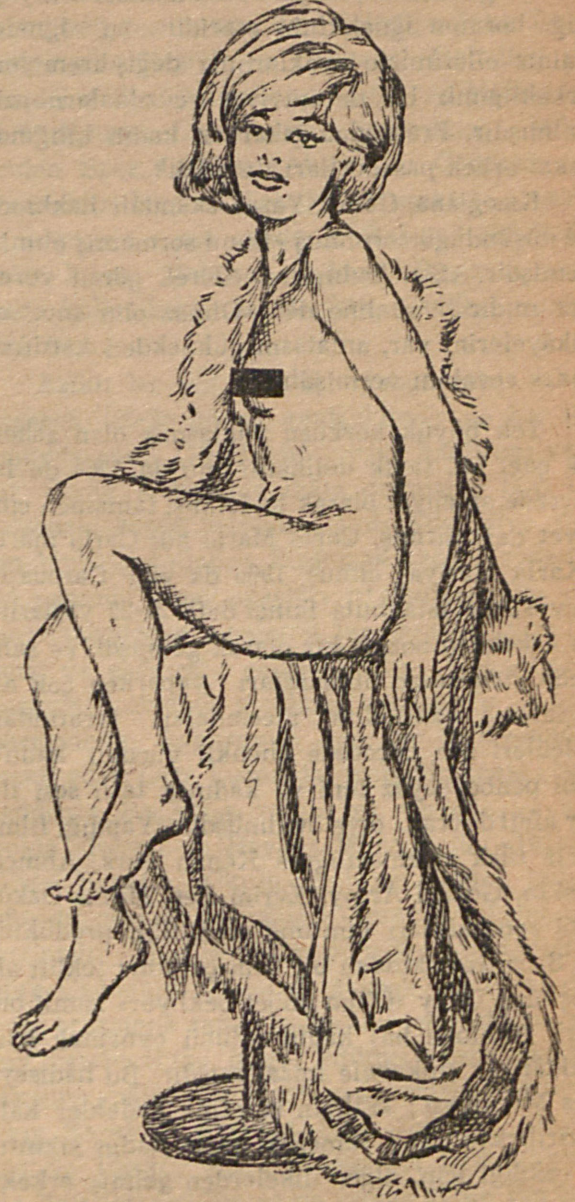
Dolayoba Köyü Camii
(Plân : Sâlim Erdem)

henüz yerlisi bulunmayan cinsî sapıklardır.

İtalyan asıllı olup kendi adı Carlo Mario (Karla Maryo) olan Dolly 1963 senesinde henüz 18-19 yaşlarında bir tüysüz oğlandı; atlet yapısında vücûdu, altın sarısı boyalı saçları ve iri

Julia Dollar
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Dolly
(Resim : Sabiha Bozcalı)

kara gözleriyle büyük ilgi toplamış, bu arada ses ve film yıldızlarından Gönül Yazar'ın kocası ile pek çabuk o kadar yakın dostluk kurmuşdu ki Gönül Yazar kocasına karşı bir boşanma dâvâsı açmış; bu sûretle bu muhabbetli yakınlık basına intikâal eden bir skandal olmuşdu.

Kızoğlan Dolly, 1963 de bu revüden «İstanbulda dişi erkekler fırtınası» diye bahseden Harman Gazetesi muhâbiri ile şöyle konuşmuşdur : «Kadın kılığında sahneye çıkmak Fransada yeni bir şey değildir, tarafımızdan îcad edilmemişdir, biz, bizden öncekilerin bir devâmı-

yız.. Göğüslerimiz, kalçalarımız doktorların yapdığı hormon iğnelerinin eseridir.. bu iğneler yalnız ellerimizle ayaklarmızı değişdiremiyor.. erkekliğimiz bir de hüviyet cüzdanlarımızda kalmışdır. Fransadan çıkarken kadın kılığında fakat erkek pasaportları ile çıkdık..».

Kızoğlana Gönül Yazar skandali hakkında ne düşündüğü sorulmuş «Bunu sormamış olun!.» demişdir. «Sizi kadın zan ederek gönül veren var mıdır ?» sualine de : «Olmaz olur mu.. ne hikâyelerim var, anlatsam gülmekden katılırsınız..» cevabını vermişdir.

Tek büyük korkusu yaklaşmış olan askerlik çağı idi, sapık delikanlı onu da 1964 de İsviçrede ameliyat olarak ha letmiş, tamamen cinsiyet değişdirmiş, Carlo Mario adı Carlo maria (Karla Mariya) olmuş, 1966 da yine Caroussel Revüsü ile İstanbula ikinci defa 21-22 yaşlarında erkekden bozma kız olarak gelmişdi, ve sahnede strip-tease numaraları yaparken çok alkışlanmış, aktualite mecmuaları tarafından «ölçüleri son derecede âhenkli vücudu, kadife gibi penbe beyaz teni ve kadınca tatlı sesi ile bir âfeti devran» diye övülmüşdür. Yapdığı filmlerle türk sinemacılığına Kenan Pars, Ahmed Mekin, Göksel Arsoy, Evrim Fer, Münir Özkul gibi sanatkârları tanıtmış olan film prodüktörü Sırrı Gültekinden bir film çevirme teklifi almış olan Dolly «Ölüm nöbet bekliyor» isimli bir türk filminde baş kadın rolünü oynamak için ibtidâî bir mukavele imzalamışdır. Bu hâdiseyi Ses Mecmuası : «Filmin şerefine kadehler kaldırırılırken yerli filmcilik güzel kadın sıkıntısı çekdiği için, diğer ülkelerden gelmiş erkekden bozma güzellere bile kapularını açmak zorunda kalıyordu..» diye aksettirmişdir.

Bürhaneddin OLKER

DOLMA — İstanbul mutfağında yapıla gelmiş dolma çeşidleri şunlardır :

Zeytin yağlı asma yaprağı dolması
Sağ yağlı asma yaprağı dolması
Sağ yağlı pazı yaprağı dolması
Zeytin yağlı pırasa dolması
Zeytin yağlı lahana dolması
Sağ yağlı lahana dolması
Sağ yağlı kabak dolması
Zeytin yağlı patlıcan dolması
Zeytin yağlı biber dolması
Sağ yağlı biber dolması
Sağ yağlı domates dolması
Midya dolması
Uskumru balığı dolması

Yakın zamanlara kadar zeytinyağlı asma yaprağı dolması ile midye ve uskumru balığı dolmaları seyyar esnaf tarafından bilhassa akşam üstleri meyhânelerin toplandığı Galata, Tophâne, Eminönü Sirkeci, Kumkapu ve Balat gibi semtlerin sokaklarında satılırdı; hem yapıcısı hem satıcısı kendileri olan bu esnaf, bu seyyar dalma aşçıları çoğunlukla ermeni, rum ve mûsevi idi, ve hakikaten gaayetle güzel dolma yapıb satanları vardı; son satıcılardan Yahudi Menteş, Rum Karakaş, Rum Barba Vasil muhitlerinin büyük şöhretleriidiler. Bu esnafın ortadan çekilmesinin ve yerlerini yenilerinin almamasının sebebi eski İstanbul meyhânelerinin yerini içkili lokantaların almış olmasıdır.

Eski konaklardan azad edilerek çırağ edilmiş zenci bacı kadınlar da zeytinyağlı yaprak dolmasını yapmadaki mâhiretleri ile meşhurdu; onlarda yazın yapdıkları dolmaları tenceresi ile semtlerine en yakın mesîrelere götürüp satarlar, bu suretle kazandıkları parayı sandalcı, saka, arabacı gibi dar gelirli kocalarının keselerine eklerlerdi (B.: Ayak Esnafı, cild 3 sayfa 1411).

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

DOLMA — Hâneberduş pırpırılar argosunda : 1 — Yalan; 2 — Hile, iskambil kâğıdları ile kumar oynanır iken kâğıd destesinin, karıp dağıtan tarafından o elde kendisinin kazanmasını sağlayacak şekilde istif edilmesi; 3 — Gaayet dolgun sarılmış esrarlı sigara.

Bibl.: Ferid Devellioğlu, Türk Argosu.

DOLMABAĞÇE — Liman ağzında Kabataş ile Beşiktaş arasında ve deniz kenarında meşhur semt ki Osmanlı pâdişahların burada inşâ edilmiş son kışlık dâimi ikaametgâhlar büyük sâhilsaray da semte nisbetle Dolmabağçe adını taşır.

Burası eskiden bir koy iken on yedinci asrın ilk yarısında doldurulmuş ve bir «hasbağçe», pâdişahlara mahsus bağçe hâline getirilmişdir; o asrın ortasında ve ikinci yarısında yaşamış Evliya Çelebi şöyle anlatıyor : «Dolmabağçe eskiden servili küçük bir bağ idi. Sultan Osmânı Şehid (İkinci Sultan Osman, Genc Osman) fermanı ile bütün donanma gemileri

sandallar ve fikaları, İstanbulun yirmi bin kadar kayık ve mavunaları toplanıp taşlar doldurup önündeki deryâya dökdüler, liman gibi bir yer iken doldurulup ismine Dolmabağçe denildi. Dörtyüz arşın bir büyük meydan olup Sultan Osman burada cirid oynardı. Bu bağda Sultan Selimin (?) bir kasri ve bir havuzu vardı, başka binâ yokdu. Üstad bağçıvanı, ikiyüz nefer (?) şehbaz bostancıları vardır. Lebi deryâsı derin olup lodos fırtınalarında sâhilinin harab olmaması için meşe ağaçlarından istihkâm yapılmışdır».

Aynı asırda İstanbulda yaşamış ermeni yazarı Ermeniya Çelebi Kömürciyan ise bahsi geçen körfezin ikinci Sultan Osmanın babası Birinci Sultan Ahmed tarafından doldurulduğunu yazıyor: «...Dolmabağçe denilen beylik bostanının önünden geçiyoruz Sultan Ahmed Nasuh Paşanın sadâreti zamanında (1611-1614) burasını doldurtmuşdur» diyor.

Fâtih Sultan Mehmedin İstanbul muhâsarasında gemilerini bu körfezden kızaklar üstüne alarak ve karadan yürüterek Halice indirdiği söylenir.

Ege Mitolojisinde Altın Pöstekiyi bulup almak için bir gemi ile Boğazdan geçerek Karadenize çıkan Argonotların da bu körfezde demir atıp konakladıkları söylenir.

İkinci Sultan Mahmud zemanında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az önce tanzim edilen bir bostancıbaşı Defterinde Dolmabağçenin yalı boyu şöyle kaydedilmişdir: «...sandalı hümâyun kayık hâne, Karabâli İskelesi, Mekteb, Mâiloziz Çeşme ve Sebil, Serâpâ kahve dükkânları, Riyâde kayıklar kayıkhânesi, Dolmabağçe İskelesi, Emlâki Hümâyundan bostan, Beşiktaş Sâhilsarâyı Hümâyunu...» (B.: Bostancıbaşı Defterleri, cild 6, sayfa 2979).

Cumhuriyet devrine kadar Osmanlı Sarayının arabalıkları ve has ahırları (Istablı Âmire) burada idi. Yine burada has ahırlar yanında bir gazhâne son zamanlarda kaldırılmışdır.

Zamanımızda Dolmabağçe, büyük saray, bir büyük cami, İstanbulun en büyük stadyomu, içinden geçen Boğaziçinin ana sâhil yolu, Taksime, Harbiyeye ve Nişantaşına çıkan yeni büyük yollarla İstanbulun en şenlikli semtlerinden biridir.

DOLMABAĞÇE CADDESİ — Galatayı (Karaköyü) Yukarı Boğaza bağlayan yalı boyu uzun ana caddenin Dolmabağçe semtinden geçen parçasının, adı; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beşiktaşın Vişnezâde Mahallesi sınırı içindedir. Dolmabağçe Camii ve Midhatpaşa Stadyumu (Dolmabağçe Stadyomu) önlerinden Spor Caddesi (Akaaretler Caddesi) ve Hayreddin İskelesi Sokağı kavuşakları arasında uzanır; bu ana caddenin Kabataş tarafında kalan kısmı Mebusan Caddesi, Beşiktaş tarafında kalan kısmı da Beşiktaş Caddesi isimlerini taşır.

Asfalt bir yol olup iki otobüs çok rahat geçecek (20-25 adım) genişlikdedir ve her iki yanında geniş (10-12 adım) yaya kaldırımı vardır. Saray bağçesinin ihâta duvarının batı tarafındaki köşesi üstünde Camlı Köşk diye anılan binânın önünden Beşiktaşa kadar caddenin iki yanında çınar ağaçları sıralanmış olup yazın bu caddeye müstesnâ bir tarâvet, güzellik verir ve caddeyi gölgelendirir. Dolmabağçe Sarayının âbidevî merâsim kapusu bu Cadde üzerindedir, kapusunun önü bir meydancık teşkil eder. Orta kısmında geniş bir kavis çizen caddenin Beşiktaşa yakın bir yerinde ve sağ kolda «Resim ve Heykel Müzesi» ile «Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu» bulunmaktadır, müzenin de okulunda binâları Sarayın müştemilâtındandır. Yine Stadyom önünden gelindiğine göre Caddenin sol tarafı yüksek bir ihâta duvarı arkasında saray bağçesidir; ve eskiden saray bendegâhına tahsis edilmiş mîrî binâlar görülür; hâlen bir kısmı ordu emrine verilmiş olup Karaköy, Beyoğlu, Şişli; Taksim, Beşiktaş ve Hasköy askerlik şûbeleri başkanlıkları ile Batı Bölgesi İnşaat ve Emlâk Grup Başkanlığı yerleştirilmişdir, bir ayrı grup binâ da Dolmabağçe Sarayının memur ve hademesinin oturdukları lojmanlar hâline konmuşdur.

Yakın zamana kadar Karaköy - Bebek tramvay hattı bu Cadde üzerinden geçerdi, tramvaylar kaldırıldıkdan sanra troleybüslerin havâî elektrik hattı yapılmışdır; caddeden troleybüslerle belediye otobüsleri geçmektedir (ocak 1967).

Hâlid ERAKTAN

DOLMABAĞÇE CAMİİ — Sultan Abdülmecidin anası Bezmiâlem Vâlide Sultanın hayır eseridir. Kabataş ile Beşiktaş arasında deniz kenarında, Dolmabağçe Sarayının saat kulesi tarafındaki büyük avlu kapusunun karşı-

sında olub halk tarafından yapıldığı zamandanberi yerinin adına nisbetle «Dolmabağçe Camii» diye anılagelmiş, hattâ asıl adı «Beşiktaş Sarayı »olan sarayında «Dolmabağçe» adı ile anılmasına yol açmışdır (B.: Dolmabağçe Sâhilsarayı).

Bezmiâlem Valide Sultan osmanlı sarayının vâlide sultanları arasında pek şerefli hâtıra bırakmışdır. Nefsini dünyâ hırslarına kaptırmayarak devletin kendisine tahsis ettiği parayı hayır işleri yolunda harcamışdır. Türkiyenin en büyük şefkat müesseselerinden İstanbuldaki Gurebâ Hastahânesi onun eseridir; hastahânesinin yanında da bir camii vardır. İstanbulda 7 büyük çeşmesi, sibyan mektebleri vardır, ayrıca, sibyan mekteblerindeki fakir çocukların gıdâları ile giyimleri için zengin vakıflar yapmışdı. Dolmabağçedeki camiinin tamamlandığını göremeden 1852 yılında vefât etmiş ve kocası İkinci Sultan Mahmudun türbesine defnedilmişdir, Dolmabağçe Camiini oğlu Sultan Abdülmecid tamamlamışdır (B.: Bezmiâlem Vâlidesultan, cild 5, sayfa 2732).

Deniz kenarında bir avlu ortasında yapılmışdır. Dört kapulu bir duvarla çevrilmiş olan bu avlunun saat kulesi tarafındaki kapusunun üzerinde dört beyitlik manzum bir kitâbe vardır. Bu kitâbenin metni Ziver Paşanın, yazısı hattat Ali Haydar Efendinindir :

Makaamın Vâlide Sultan Bezmiâlem i ukbâ
Edince mâbedinin yapmış idi câr divârın

Tamam etti anın Abdülmecid Han cümle bünyânın
Zehi ikmal kıldı bu hebin hayri pür envârın

Gariki nûri rahmet ola tâ kim mâderi yâ Rab
Cihandan etme bir an dûr o şâhın mihri dîdârın

Ezan vakti tarih oldu Ziver siti evc üzre
«Bu mâbed oldu câmi vâlide sultanı âsrârın»
1270 (M. 1853-1854)

1948 de Dolmabağçe Meydanı açılırken camiin avlu duvarları kaldırılmış, avlunun büyük bir kısmı meydana katılmışdır. Camiin muvakkithânesi de deniz tarafında şimdiki yerine nakledilmişdir. Yukarda kaydettiğimiz kitâbe taşı da camiin deniz tarafındaki mihrab duvarının önüne konmuşdur.

Dolmabağçe Camiinin mimarı Karabet Amira Balyandır (B.: Balyan, Karabet Amira, cild 4, sayfa 2089). Tek büyük kubbeli ve iki minâreli olub minâreleri birer şerefelidir. Camiin önünde bir hünkâr kasrı vardır, gaayet ince, nârin minâreler bu kasrın içinden ve iki ucundan yükselir; şişhâneli, uluklu, yivli minârelerdir. Camiin içi yağlı boya kalem işleri, nakışlar, mihrab ve minberi de Avrupâî motiflerle tezyin edilmişdir. İki yanından iki muhteşem merdivenle çıkılan hünkâr kasrı ile camiin asıl ibâdet sahnı bir ara Deniz Müzesi ittihaz edilmişdi. Müze Beşaktaşa nakledilmiş ve Dolmabağçe Camii tekrar ibâdete açılmışdır (B.: Deniz Müzesi).

Camiin plânı bir kare şekli arz eder. Yüksek dikdörtgen bir görünüşü olan camiin duvarları büyük birer kemer şeklinde inşa edilmiş olup tek büyük kubbe doğrudan doğruya pandantifler vasıtasiyle bu duvarların üzerine oturur. Bu tarzdaki kubbe intikali klasik devirdeki kubbe intikallerine tamamen aykırıdır ve bu tarz barok, rokoko, ampir üslublarının belli başlı özelliklerinden birini teşkil eder.

Kubbenin ağırlığını ve duvarların yanlara açılmasını köşelerde bulunan dikdörtgen şeklinde yüksek ağırlık kuleleri önler. Orta kısımlarında oldukça iri yuvarlak kabartma birer rozet bulunan bu ağırlık kulelerinin üst köşlerinde, yanyana kompozit başlıklı ikişer sütüncuk bulunmaktadır. Bu sutuncukların üzerleri Avrupai tarzda küçük kubbecikler ile örtülüdür ve bu görünüş tamamen rönesans mimarisini andırır. Camiin üzerini örten merkezi kubbenin kasnağı nisbeten dardır, üzeri eşit aralıklı konsollar ile bölümlere ayrılmış olup her bir bölüm içerisinde kabartma rozet çiçekleri bulunur.

Cami üç sıra halindeki yuvarlak kemerli pencereler ile mükemmel bir surette aydınlatılmıştır. Bu pencerelerden üst sıradakiler adeta bir yelpaze gibidir ve bunların üst kenarları alta nazaran daha geniştir.

Nârin siluetleri ve üzerindeki yivleri ile adeta bir yunan sütununu andıran minarelerin şerefelerinin altı korent sütun başlıklarında olduğu gibi uçları dışarı kıvrık akantus yaprakları ile tezyin edilmiştir. Kurşun minare külahları ise diğer cami minarelerine nazaran daha narin ve uzundur.

Dolmabahçe camii İbadet sahnına hünkâr kasrının antresinden geçilerek girilir. Bu ant-

renin iki yanındaki merdivenler ile de üst katta bulunan mahfillere ve kasrın odalarına çıkılır.

İbâdet sahnı bir saray salonu intibaını verecek kadar aydınlık ve ferahtır. Zemine iri kırmızı tuğlalar döşenmiştir.

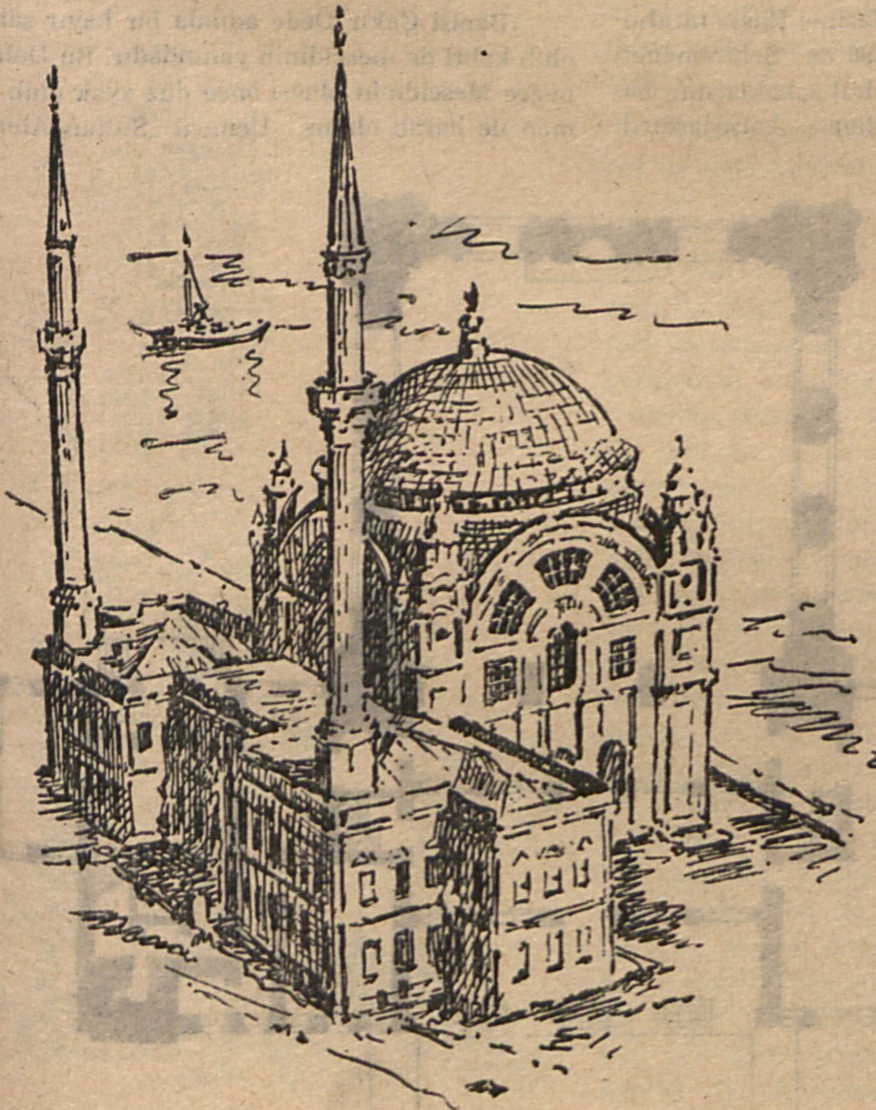
İbâdet sahnına giriş kapısının tam karşısına gelen mihrab beyaz ve kırmızı somakinin âhenkli bir şekilde birbirleri ile karıştırılması neticesinde meydana getirilmiştir. Mihrab hücresinin kenarlarına dikdörtgen kaideler üzerinde yükselen duvara bitişik sütuncuklar ilave edilmiştir. Beş somaki satıhtan ibaret olan mihrab nişinin üzeri bir takım yaprak, çiçek ve ne oldukları pek anlaşılamiyan karışık şekiller ile nihayetlenir. Kitâbe taşının üzerinde gayet süslü bir de taç tepelik bulunmaktadır.

Mihber de mihrap gibi kırmızı ve beyaz somakidendir. Avrupaî tezinâtı ile tamamen yabancı bir görünüşü olan minberin korkuluk levhalarının dış yüzleri yekpare ve kabartmalıdır.

Mihrabın sağ tarafındaki duvarın yanında yuvarlak ve alçak, üzeri akantus yaprakları, yumurta frizleri ve boncuk dizileri ile süslü beyaz ve kırmızı somakiden vâîz kürsüsü ise görülmeğe değer güzelliktedir.

HÜNKAR KASRI :

Camiin önündeki son cemaat mahallinin yerine at nalı şeklinde iki katlı bir hünkâr kasrı inşa edilmiştir.

Dolmabağçe Camii
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Kasrın biri cephede camii ile müşterek, diğer ikisi iki yanda olmak üzere bir kaç basamak ile çıkılan üç kapusu vardır.

Âdeta küçücük bir saray intibaını veren binâ iki sıra hâlindeki pencereler ile gaayet mükemmel aydınlatılmışdır. Pencerelerden alt sıradakiler dikdörtgen söğelidir ve üzerleri tunç şebekeler ile kaplıdır. Fakat yalnız kasra ve camiye giriş kapısının yanlarındaki alt kat pencereleri bir istisna olarak yuvarlak kemerlidir.

Kasrın iki yanından muhteşem merdivenler ile çıkılan üst katda gayet aydınlık ferah odalar bulunmakta ve buradan da mahfillere geçilmektedir.

MUVAKKİTHANE :

Ampir üslubundan inşa edilmiş olan camiin muvakkithanesi sekiz veçheli bir binâdır. Üzeri yuvarlak bir kubbe ile örtülü olan muvakkithânenin her veçhesinde yuvarlak kemerli pencereler

bulunmaktadır. Köşe dolguları kıvrık dal ve akantus yaprakları ile süslenmiştir.

Bu satırların yazıldığı sırada Dolmabağçe Camii Vakıflar idâresince tâmir, ve tekrar ibâdete açılmak üzere tanzim edilmekde idi (1966).

Erdem YÜCEL

DOLMABAĞÇE GAZHÂNESİ — Bir tenvir vâsıtası olan havagazı 1812 de İngilterede keşfedilmiş olup bu keşfin memleketimize girmesi Sultan Abdülmecid devrine rastlar; bu pâdişah Dolmabağçe Sarayını yapdırtdığı zaman sarayın havagazı ile ışıklandırılması için saray yakınında bir de gazhâne inşâsına lüzum görülmüş ve bu maksadla Dolmabağçe Gazhânesi yapılmışdır.

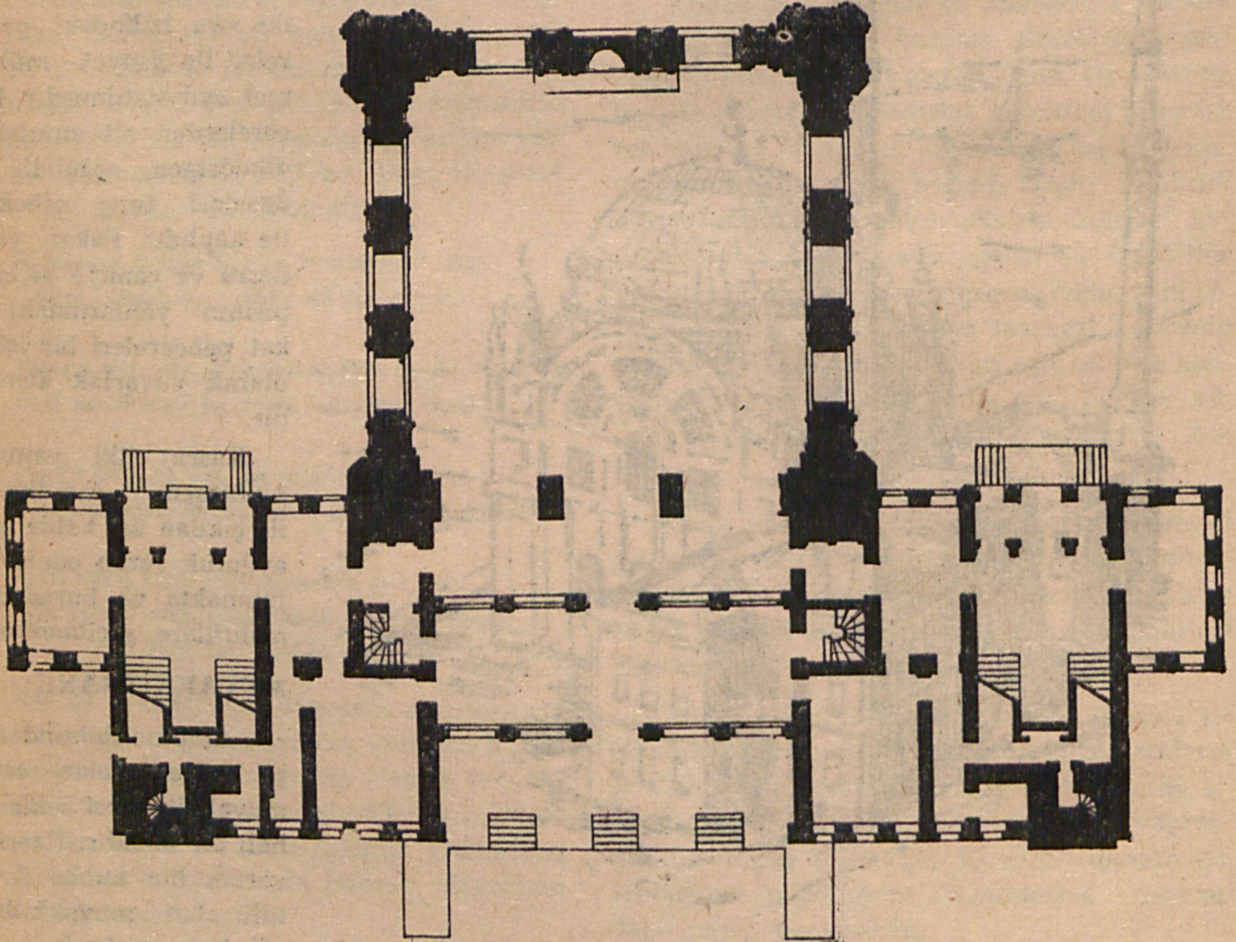
Dolmabağçe Gazhânesi inşasından 1290 (M. 1873-1874) senesine kadar Hazinei Hassa tarafından idâre olunmuşdur. 1290 da Şehiremâneti (Belediye) tarafından İstanbul sokaklarının havagazı lambaları aydınlatılması kararlaşdırılmış, Dolmabağçedeki saray gazhânesi, saraya verilecek gazdan para alınmamak üzere Şehiremânetine devredilmişdir. Bu devirden sonra bu gazhâne tarihçesi, İstanbul şehrinin havagazı ile tenviri gibi çok büyük bir işe bağlanmışdır (B.: Havagazı).

(Dolmabağçe Gazhânesi Stadyomun inşâsından kısa bir müddet sonra tamamen kaldırılmışdır).

Osman Nuri ERGİN

DOLMABAĞÇE MESCİDİ — Zamanımızda mevcud değildir, Dolmabağçe Camiinin karşısında idi; hâlen mevcud, ve bu satırların yazıldığı sırada (ekim 1966) içi yeniden tanzim edilmekde olan Hacı Emin Ağa Sebiline bitişik idi; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor :

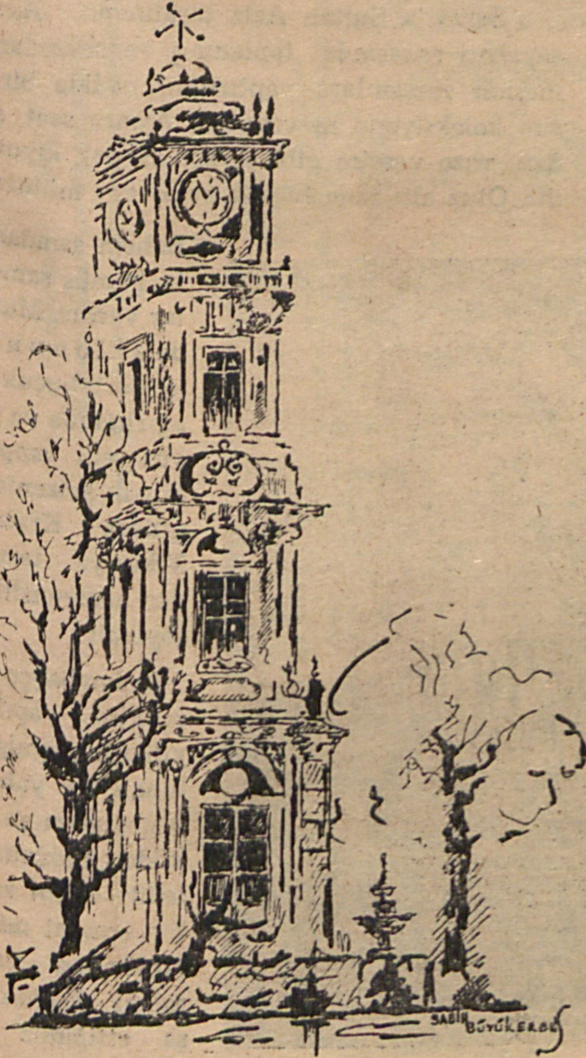
«Bânisi Çakır Dede adında bir hayır sâhibi olub kabri de mescidinin yanındadır. Bu Dolmabağçe Mescidinin binâsı önce düz ayak olub zaman ile harab olmuş, Üçüncü Sultan Ahmed

Dolmabağçe Camii Plânı

devrinde Tersâne emini olan maktul Hüseyin Ağa fevkaani olarak yeniden yapdırmış ve minber koyarak ihyâ etmişdir. Hicrî 1127 (M. 1715) de Kasımpaşadaki Camii Kebirin cuma vâizi olan Şeyh Mustafa fevkaanî olan Dolmabağçe Mescidinin altını bir tevhidhâne yapmış ve burada cuma geceleri ile salı günleri öğleden sonra Halvetiye usûlü ve Nakşibendiye tarikatınca zikir ve tevhid edilmişdir. Sipahi ağalığından mâzül Hacı Mehmed Emin Ağanın sebebi bu mescidin yanındadır».

Mescid böylece bir tekkeye inkilab etmiş, bir mahalle mescidi olmakdan çıkmış, halk ağzında «Çakır Dede Tekkesi» yahud «Kara abalı (Karabâli) Tekkesi» isimleri ile anılan bir celveti dergâhının mescidi olmuşdur ki Hadikatül Cevami bu dergâhı tevhidhâne adı altında

Dolmabağçe Saat Kulesi
(Resim : S. Büyükerbil)

bir Halvetî - Nakşî tekkesi olarak kaydediyor (B.: Dolmabağçe Tekkesi).

DOLMABABAĞÇE SAAT KULESİ — Dolmabağçe Sarayının Dolmabağçe Camii tarafındaki yan kapusu önünde 1860-1863 arasında inşâ edilmişdir; kuvvetle tahmin ediyoruz ki mimarı, o devrin hassa mimarlığını yapmış olan Balyanlardan Sarkis Bey Balyandır. 27 metre yükseklikde dört katlı ve dört köşeli bir kule olup e nüst katında dört cihete bakan birer saat vardır; bir fransız markasını taşıyan bu saatler İzmit ve İzmirdeki saat kulelerinin saatlerinin aynı olup ağırlıkla haftada bir kurulurlar, kampanaları saat başları ile yarım saatleri çalar; deniz tarafındaki saat ayrı, diğer üçü bir kurulur. Kulenin her cebhesinde birer osmanlı arması vardır, bu armalar iki çiftdir, aralarında ufak farklar vardır; Kulenin alt katının her cebhesinde birer barometre ve termometre bulunmaktadır.

Dolmabağçe Saat Kulesi mimârî yönden Saray ile aynî hüviyeti taşımaktadır.

DOLMABAĞÇE SÂHİLSARAYI — İstanbulda Osmanlı İmparatorlarının son dâimî ikaametgâhı; Cumhuriyet devrinde ve yalnız Atatürk'ün zamanında İstanbulda Türkiye Cumhurbaşkanının ikaametgâhı; Atatürk'den sonra İstanbulda sembolik Cumhurbaşkanlığı Sarayı (ki 1960 dan sonra yeniden onlarılmış ve bâzı yerleri, salonları bir Müze-Saray olarak halkın ziyâretine açılmışdır); zamanımızda İstanbulun ziynetlerinden biri olan bu büyük ve muhteşem saray XIX. asrın ortasında aynı yerde bulunan Beşiktaş Sâhilsarayının yerine Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmışdır, yapısı hicrî 1271, milâdî 1855 yılında tamamlanmışdır, ve yapıldığı zaman bir müddet yine «Beşiktaş Sâhilsarayı» diye anılmışdır (B.: Beşiktaş Sâhilsarayı, cild 5, sayfa 2589). Sultan Abdülmecid yeni yapılan sâhilsarayın hemen yanı başında ve lebi deryâda anası Bezmiâlem Sultan adına bir de cami yapdırmışdı, yapısı ile aynı tarihde biten bu camie halk «Dolmabağçe Camii» dedi, az zaman sonra yeni Beşiktaş Sâhilsarayına da camiie ve bulunduğu mevkiin asıl adına nisbetle «Dolmabağçe Sarayı» denildi (B.: Dolmabağçe Camii).

Sultan Abdülmecidin Karabet Balyan ustaya yapdırttığı zamanımızdaki Dolmabağçe

Sarayı bazı söylentilere göre 70.000.000 franga mal olmuşdur. İktisadî buhran yıllarında bu kadar fazla bir masrafla inşa edilen saray hakkında bizzat Abdülmecid : «Beşiktaş Sarayı da pek tekellüflü oldu, daha sâdece olabilirdi» demiştir.

Saray XIX. asrın ağır ve fazla tezyinatlı üslûbunda bina edilmiş olmakla beraber yer yer eski mimarimizden de bazı kısımları ihtiva etmektedir. Altı yüz metre uzunluğunda mermer bir rıhtım üzerinde kurulmuş bulunan saray, orta yerde yüksek bir merâsim dairesi ve bu daireye kapalı dehlizlerle bağlanmış sağlı, sollu diğer iki daireden mürekkebdir.

Asıl saray mabeyin, hünkâr, muayede salonu isimlerini alan bu kısımlardan başka «Vâlide Sultan Dâiresi», «Kadınefendiler Dâiresi», «Şehzâdeler Dâiresi» ve «Veliahd Dâiresi»ni ihtiva etmektedir.

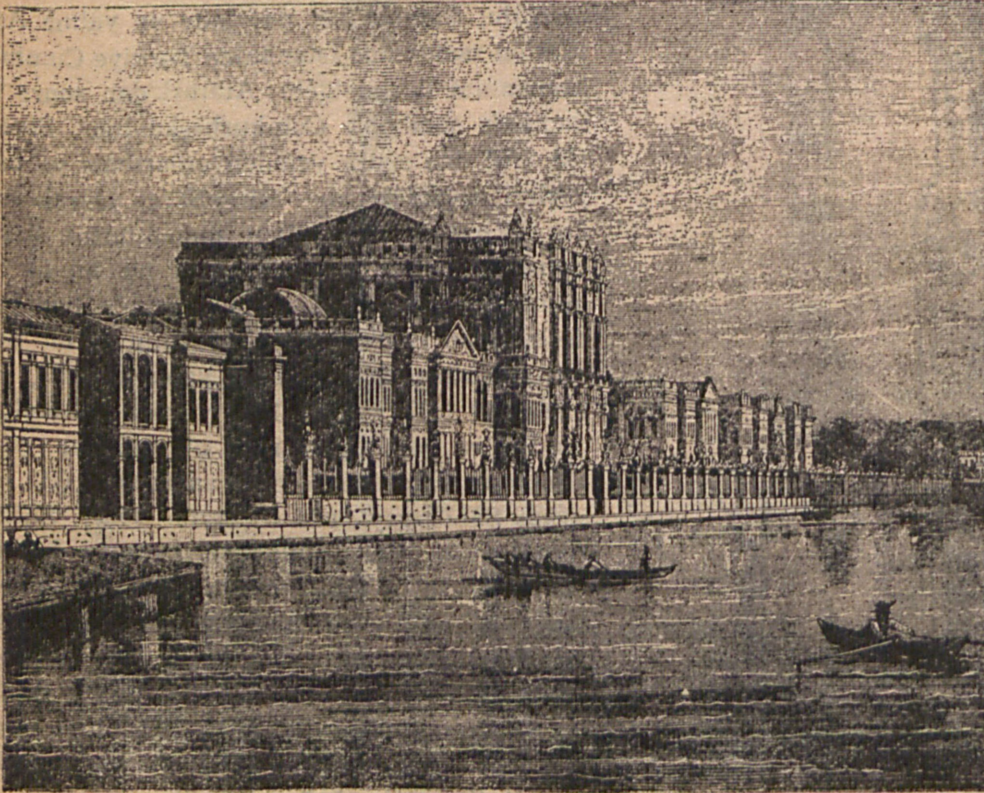
Sarayın cephesi mabeyin dairesinden bugün «Resim ve Heykel Müzesi» binâsı olan Veliahd Dâiresine kadar 284 metredir. Arkadan amud şeklinde binaya merbut bulunan ve ismine bugün «Kapalı Dâire» denilen eski valide dâiresinin uzunluğu ise 95 metredir. Asıl saray, müştemilâtı haric olarak tahminen 16670 metre murabba kadar geniş bir sahayı işgal etmektedir.

Sarayın müştemilâtı arasında paşalar, kızlarağası, musahibler, harem kapıcıları mefruşat dairelerile, Camlıköşk, Kuşluk ve Hareket köşkleri bulunmaktadır.

Binanın inşaatında Marmara adalarından çıkarılan maviye bakar bir nevi mermer kullanılmış, iç tezyinatında ise billûr, su mermeri, somaki gibi kıymetli malzeme sarfolunmuştur.

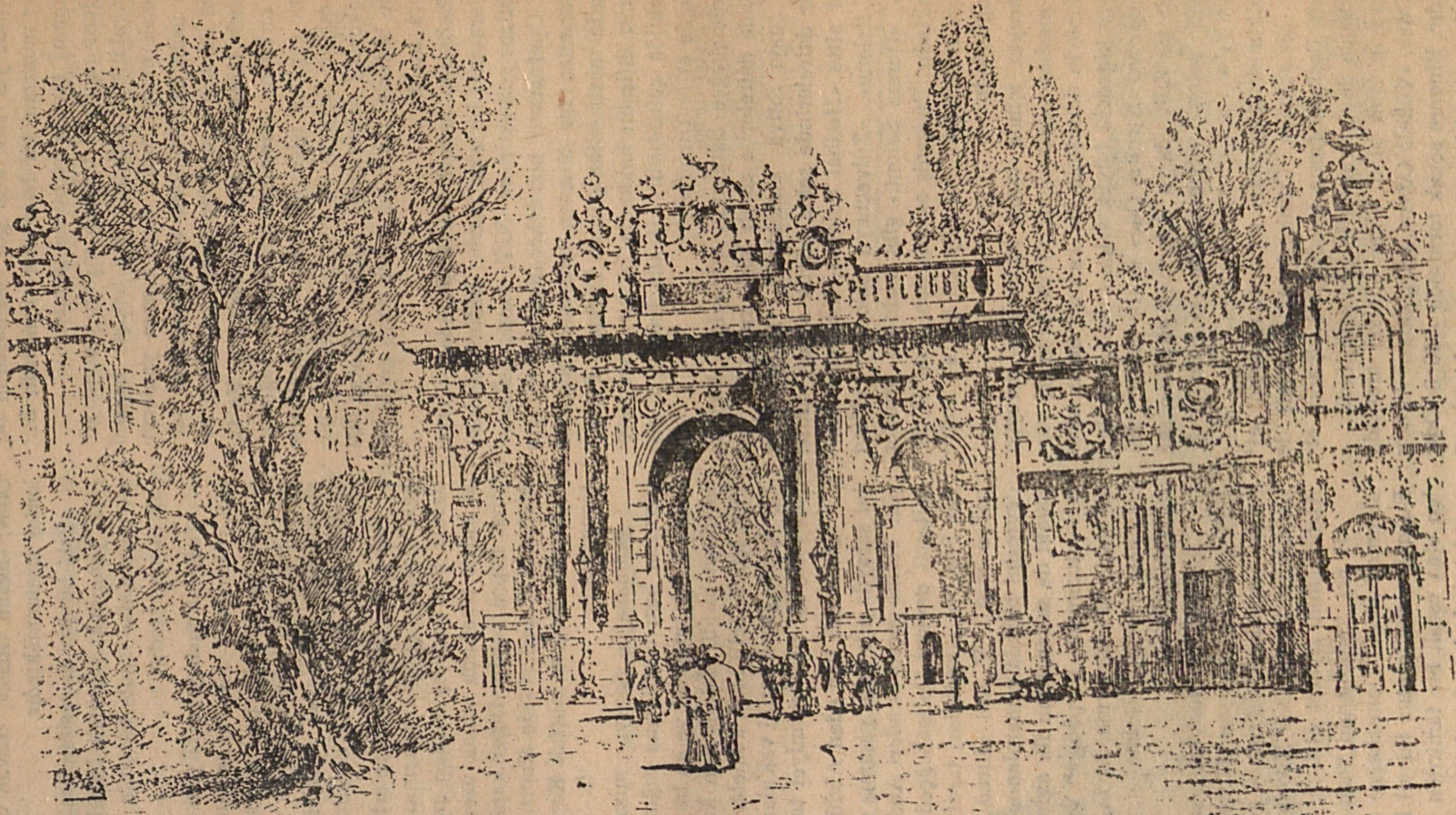
Sarayın tavanları ve duvar tezyinatı Fransız, İtalyan sanatkârlar tarafından nakşedilmişdir. Bilhassa Séchan isimli bir sanatkâr sarayın dekore edilmesinde ve döşenmesinde çalışmışdır. Saraya XVII. ve XVIII. asırlarda Fransız ustaları elinden çıkmış mobilyaların ya kendileri veyahud sadakatle ve zevkle kopya edilmiş örnekleri konulmuşdur.

Sarayda Sultan Aziz tarafından, Avrupa seyahati esnasında toplanmış ve sonradan da meşhur ressamlara yaptırılmış nâdide bir resim koleksiyonu mevcuddur. Ayrıca saat, şamdan, vazo vesaire gibi eşyası da pek kıymetlidir. Otuz altı tane büyük avize ve müteaddid Bohem şamdanlarla, gümüş şamdanlar vardır. Muâyede salonundaki dört buçuk ton ağırlığında ve yedi yüz elli ampullü büyük avizenin İngiltere Kraliçesi Viktorya tarafından hediye edildiği söylenir.

Dolmabağçe Sâhilsarayı
(Gravür)

Dolmabağçe Sârayının yapıldığı yıllarda geçmiş bulunan bir yabancı intıbalarını şu şekilde nakletmektedir: «Yeni saray bir ermeni mimar tarafından yapılmıştır. Bugün inşa ettiğimiz her yapı gibi o da muğlaktır. Eskinin bütün sistemleri bu-

Dolmabağçe Sâhilsarayının Dolmabağçe Caddesi Üzerindeki âbidevî merâsim kapusu
(Resim : C. Birseo)

nun içinde yer alır. Bna göz kamaştıran bir lüks ve muazzam bir hercümerc içindedir. Bütün mimarî tarzlar birbirine girmiştir.

«Buna mukabil binanın dıştan umumî görünüşü oldukça sâdedir. Bir bakışta hepsini kavramak mümkündür. Esas kısmın yanlarında iki uzun daire halinde alçak kanadlar vardır. Bu iki kanad üzerine bazan iyoniyen, bazan dorik tarzda kolonlar yer almıştır. Ve iki daire birbirine taraçalar, galerilerle bağlanır. Sarayın çephesi işlenmiş dallar ve çiçeklerle süslenmiştir. Sarayın içi Avrupa lüksünün bütün dekoratif şa'şaalarile doludur. Odalar dizi halinde birbirini takib eder, her daire geniş bir koridora açılır.

«Padişahın hususî dairesinde âdeta Versailles Sarayının bir aksi vardır. Bütün möbleler Fransadan gelmiştir ve XIV. Louis uslûbundadır. Operamızın bir dekoratörü bu sarayın salonlarından bir tanesini tamamen döşemek vazifesile tavzif edilmiştir ve Türklere Fransız sanatının ihtişamı hakkında iyi bir fikir verecek şekilde çalışmışdır» (Louis Enault, Constantinople et la Turquie).

Dolmabağçe Sarayının mabeyin, hünkâr ve valide dairelerile camlı köşk kısmı iki yüz küsûr odayı ihtiva etmektedir. Mabeyin ve hünkâr dairelerinde sekiz büyük salon vardır. Bunlar altta «Medhal Salonu», üst katta «Merâsim Salonu», «Zülvecheyn Salonu», «Mavi Salon», «Harem Salonu» gibi muhtelif isimler taşımaktadır. Bu geniş salonlardan altısı 43, biri 35 ve haremdeki en büyüğü ise 47 metre uzunluğundadır.

Sarayın içinde tarihi hâdiselerin cereyan ettiği meşhur odaların da ayrıca isimleri vardır. Mabeyin dairesinin üst katında deniz tarafında ve köşedeki büyük salon sefirlerin kabul salonudur ve «Kırmızı Oda» ismile anılır. Bu kısımda ve Zülveçheyn Salonuna girerken sağ taraftaki salona «Somaki Salon» denilmektedir.

Hükümdarların bazı ziyaretleri kabul ettikleri bu salonda Cumhuriyet devrinde de Cumhur Başkanlarımız kendilerini ziyaret etmiş yabancı devlet reislerile görüşmüşlerdir.

Sarayın isim alan diğer odaları arasında «Has Oda», «Vükelâ Odası», «Arz Odası» bulunmaktadır. Binanın sokak tarafında «Müzik Odası» ismile anılan bir oda vardır. Aynı hizada ve hünkâr dairesinde sırasile «Taş Oda», «Aynalı Oda», «Resim Odası», «Esvab Odası» isimli salonlar sıralanmaktadır.

Eski hünkâr dairesinin başlangıcında ve terasın yanındaki şömineli büyük salon da gene «Kırmızı Oda» ismile haremin kabul odası olarak bilinmektedir.

Sarayda mabeynin büyük medhal salonundan yukarıdaki merasim salonuna çıkan ve hepsi billûr parmaklıklı beş büyük merdiven vardır. Altı, yedi tane kadar da servis merdiveni mevcuddur. İlk olarak Atatürk zamanında husûsî daireye bir asansör konulmuştur.

Sarayın muhtelif dairelerinin deniz ve sokak tarafına açılan kapılarının sayısı da on kadardır. Biri tramvay caddesi üzerinde, diğeri saat kulesi tarafında olmak üzere iki büyük saltanat kapısı vardır. Diğer kapılar Koltuk Kapı, Mefruşat Kapısı, Valde Kapısı, Veliahd Kapısı, Baltacılar Kapısı, Mutfak Kapısı gibi isimler taşımaktadır.

Dolmabağçe Sarayı, mimarisinin tenkide uğrayan bazı taraflarına rağmen XIX. asırda inşa edilmiş en güzel ve en büyük dünya saraylarından biridir. İstanbulun kendi devri ve üslûbu içinde belli başlı âbidelerinden olan bu saray içinde geçen tarihî vak'alar bakımından bilhassa büyük bir ehemmiyet taşımaktadır.

Tanzimatı ilân eden Abdülmecid yaptırdığı bu sarayda altı sene yaşamış ve burada ölmüştür. Yerine geçen biraderi Abdülaziz. 15 senelik saltanat devrini Dolmabağçede geçirmiş, Mithat Paşa ve arkadaşları tarafından bu sarayda hal'edilmişti. V. inci Murad üç aylık saltanat devresini burada tamamlamış ve II nci Abdülhamid de saltanatının ilk aylarında Dolmabağçede oturmuştu. Bu pâdişah Yıldız Sarayını Dolmabağçe Sâhilsarayına tercih ve otuz yılı aşan saltanatı devrinde Dolmabağçe Sarayı bakımsız kalmışdır.

Dolmabağçe muayede salonunda 19 mart 1877 günü ilk Mebusan Meclisimizin açılış merasimi yapıldı. 93 harbinin acı hatıralarından biri olarak Grand Dük Nikola bu sarayda II nci Abdülhamidi ziyaret etti.

II nci Abdülhamid yerine tahta çıkan V. Mehmed Reşad Dolmabağçe Sarayında oturdu. Bu münasebetle otuz iki yıl harab bir hale gelen bina esaslı bir tamirden geçirildi. Meşrutiyet devrinde kurulan hükûmetlerin ve bazı yabancı hükümdarların sarayla olan münasebetle-

ri ve ziyaretleri bakımından da Dolmabağçenin tarihi mühimdir.

Son Osmanlı Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin de bir müddet Dolmabağçede oturmuş, sonra Yıldız Sarayında yerleşmişdi. Son Halife Abdülmecid Efendi Büyük Millet Meclisi kararile 3 mart 1924 sabahı sarayı ve memleketi terketti.

1 temmuz 1926 günü şehrin misafiri olarak İstanbula gelen Atatürk Dolmabağçe Sarayında oturmuş ve burada müteaddid siyasî görüşmeler yapmış, Dil ve Tarih Kongrelerini toplamıştı. Büyük Atatürk son rahatsızlık günlerini de sarayda geçirdi ve 71 numaralı odada 10 kasım 1938 sabahı vefât etti.

Sarayda Atatürkün ve ikinci Cumhur Başkanı İnönünün zamanlarında bazı yabancı devlet reisleri, siyasî şahsiyetler kabul edilerek, görüşmeler yapılmıştı.

Haluk Y. ŞEHSÜVAROĞLU

DOLMABAĞÇE SARAYI TİYATROSU — Dolmabağçe Camii muvakkitânesinin karşısındaki sed üzerinde idi; Abdülmecid tarafından İtalyan tiyatro plânlarına göre yaptırılmış ampir üslûbunda gaayetle zarif bir binâ idi. Zamanımızda mevcud değildir.

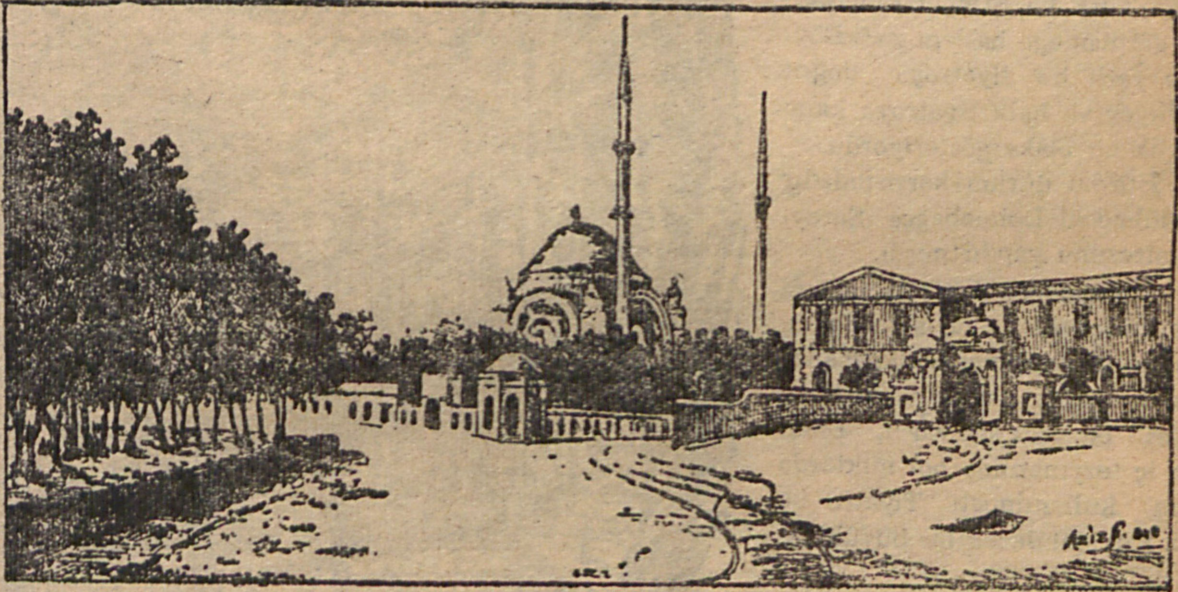
Bir imparator tarafından böyle bir tiyatro binâsı yaptırılmasına yol açan o devrin sahne sanatı hareketlerini şöylece toplayabiliriz.

İstanbulda ilk defa 1839 yılında Gaetano Mele isimli bir İtalyan, operalar ve her nevi Fransız piyesleri temsil edilmek üzere bir tiyatro inşaasına müsaade aldı.

İtalyan müteşebbis bu tiyatroyu yapabilmek için halktan para toplamış ve para yatıranların mühim bir kısmının Türkler olduğu görülmüştü.

Aslen Venedikli olan Jüstinyani adında yine bir italyan tarafından da Galatasaray civarında İtalyan mimarisinde muhteşem bir tiyatro kurulmuştu. Sonradan yanan bu tiyatroya bilhassa Fransız komedi ve operet heyetleri angaje ediliyordu. Bu tiyatro İstanbuldaki ecnebi hükûmetler sefirlerinden ve Türk vezirlerinden himaye görüyordu.

Galatasaray Lisesinin karşısındaki Hiristaki pasajı denilen binânın yerinde Hoca Naum tiyatrosu, Beyoğlunun ikinci şöhretli tiyatrosuydu. İtalyan mimarisinde yapılmış olan bu bina

Dolmabağçe Camii ve Dolmabağçe Sarayı Tiyatrosu

(Resim : Aziz, Cumhuriyet Gazetesinden)

da 24 mayıs 1870 tarihinde çıkan büyük Beyoğlu yangınında yandı.

Bu tiyatrolarda sahneye konan eserler, dramlar, komediler, operalar, opera-komikler, operetler ecnebi sanatkârlar tarafından ecnebi dillerle oynanmış ve rağbet görmüştü. Bazan İtalyan musikişinaslarını İstanbul, Paristen evvel dinlerdi. Meşhur «Kavalerya Rustikana» Pariste temsil edilmeden İstanbulda oynanmıştı. (R.A. Sevengil, Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu).

Babasının açdığı yolda yürüyen Abdülmecid, bir garblı hükümdar gibi yaşıyordu; sefaretlerin balolarına gidiyor, sarayda konserler verdiriyor ve zaman zaman da şehzadelerile beraber Naumun tiyatrosundaki yabancı dillerle temsillerde bulunuyordu.

İkinci Sultan Mahmud zamanında Enderonlu gençlerden kurulan «Muzikai Hümâyun» takımile garb musikisi Osmanlı sarayına girmişti. Abdülmecid «Muzikai Hümâyun» u Avrupadan yeniden getirilen muktedir hocalarla esaslı bir şekilde takviye ettirdi.

Müzikai Hümâyunun sanatkâr gencleri bir saray tiyatrosu kurulması hususunda da Padişaha ve vezirlere ümidler verdiler. Esasen İstanbul sahne hayatında Türk ve Ermeni sanatkârlar görülemeğe başlamıştı. Böylece yerli bir tiyatroya doğru gidiliyor ve halk tiyatroya karşı büyük bir alâka gösteriyordu.

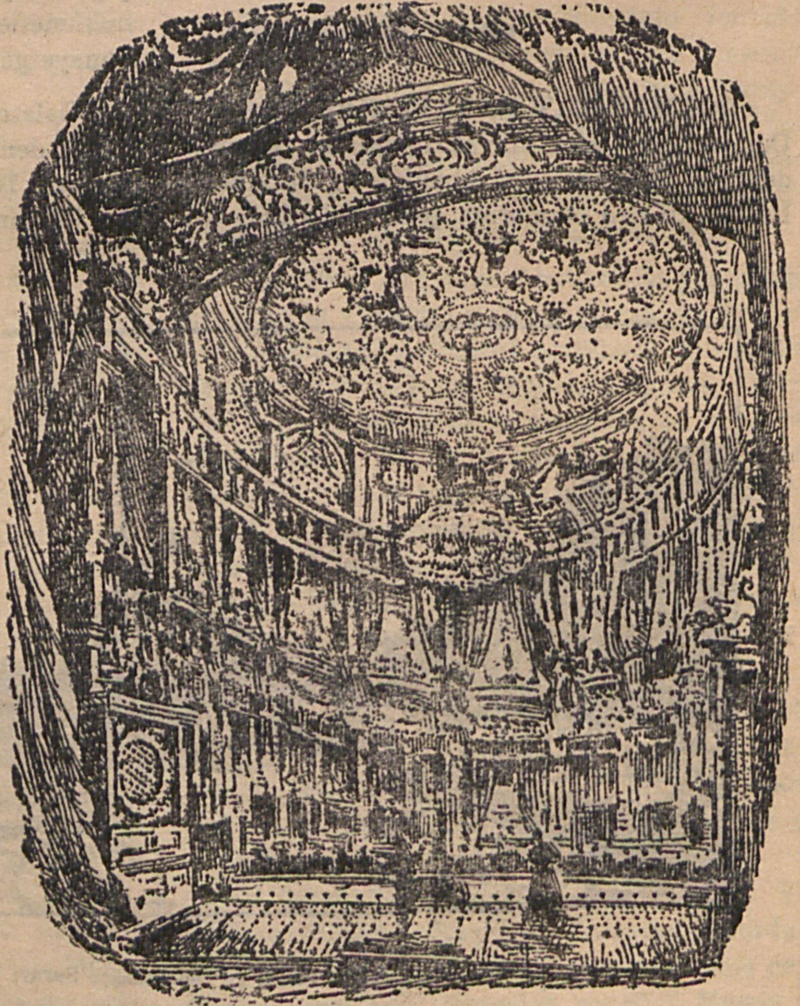
İşte bu durum karşısındadır Abdülmecid Dolmabağçe Sarayı Tiyatrosunu yapdırtmışdı.

Dolmabağçe tiyatrosu üç sıra üzerine otuzdan fazla locaıydı. Bu localar arasında «zâti şâhâne» için ay-yıldız armalı ve yaldızlı kafesli bir loca da vardı. Binanın iç tezyinatında bol miktarda altın kullanılmıştı. Tiyatro üç yüz kişi alabilecek bir büyüklükteydi.

3 cemâziyel evvel 1275, milâdi takvim ile 8 ocak 1859 cumartesi gecesi küşad edildi. O gece tiyatroda başta Padişah olmak üzere bütün vükelâ ve rical hazır bulunuyorlardı; «Tiyatroda bir güzel opera icrasile davetliler, Padişahın inayeti ile dilşad kılınmış» oldular; ve gazeteler «bu tiyatronun misli nadir pek muntazam ve gayet tekellüflü bir eser» olduğunu yazdılar.

Bundan iki akşam sonra Abdülmecid, saray tiyatrosuna İstanbuldaki sefirlerden ve maslahatgüzarlardan bazılarını dâvet etti. Ve bu suretle Padişahın yaptırttığı yeni tiyatronun akisleri ecnebi muhitler arasına da yayılmış oldu. Esasen Dolmabahçe tiyatrosunun emsali nadir tiyatrolardan olduğunu Avrupayı gören Türkler de söylüyordu.

Dolmabağçe tiyatrosunda yabancı tiyatro heyetleri temsiller vermekle beraber bu sahnenin asıl sanatkârları Muzikai Hümâyundan ayrılan tiyatroculardı. O devir üzerine zengin hatıralar kaleme almış Balıkhâne nâzırı Ali Riza Bey: «...sûreti mahsusada Avrupadan celb olunan muallimler mârifetile Muzikai Hü-

Dolmabağçe Saray Tiyatrosunun İçi
(Resim: Cumhuriyet Gazetesinden)

mâyun efradından yetiştirilen ve pandomima, komedi, dram, apera gibi oyunlarda kesbi maharet etmiş oyuncular tarafından temsiller verilirdi. Mezkûr tiyatroya vükelâ, süfera davet olunuralardı. Gerek bunların gerekse Beyoğlunda Naum tiyatrosundan celb olunan opera takımının icra eyledikleri lubiyat seyir ve temaşa olunurdu.» diyor.

Büyük malî buhlarn esnasında Pâdişahın zamanlarını eğlencede, tiyatroda geçirmesi hoş karşılanmıyordu. Abdülaziz tahta çıktıktan sonra Kıbrıslı Mehmed Paşa sadaretinde saray bütçesinde bir takım tasarruflar yapılmak istenilmişti. Bu arada sadrâzam, Dolmabahçe tiyatrosunun da kapatılmasına ve buradaki sanatkârlardan bir kısmının asker yapılmasına, bir kısmının da açığa çıkarılmasına irâde aldı. Bu suretle Avrupa sanatkârlarından tahsil görmüş Muzikai Hümâyunun tiyatrocu gencleri dağıtılmış oldu.

O vakit Hariciye Nazırı bulunan Âli Paşa Muzikai Hümâyunun mükemmel bir sanayii nefise mektebi olduğundan bahisle bunca masraf ihtiyarile Avrupadan muallimler celb olunarak ve buradaki erbabı ihtisas taraflarından nice emekler sarfedilerek vücude getirilmiş ve müşkülpesendler tarafından bile takdire mazhar olmuş olan bir müessesenin böyle perişan edilmesinin muvafık olamıyacağını, diğer bir hal sureti bulunması gerekdiğini ısrar ile ileri sürmüş ise de hiç bir faydası olmamışdı.

Kapatılan Dolmabağçe tiyatrosunun içi bir müddet sonra yandı. Enkazı temizletilen bu kâgir bina Establı Âmireye (Has ahırlara) ilhak edildi ve uzun müddet burası «Tiyatro Tavlası» ismile anıldı.

Dolmabağçe tiyatrosunda oynanmış eserlerin neler oldukları ve Muzikai Hümâyundan hangi genclerin bu eserlerde roller almış bulundukları hakkında bugün için bir bilgimiz yoktur. İleride arşiv çalışmaları neticesinde tiyatro tarihimizin bu kısmının da aydınlanacağı şüphesizdir.

Haluk Y. ŞEHSÜVAROĞLU

DOLMABAĞÇE STADYOMU — Beyoğlunda Taksim Stadyomu, Kadıköyünde Fenerbağçe Stadyomu ve Beşiktaşta Şeref Stadyomundan sonra İstanbulun dördüncü olarak yapılmış ve en büyük stadyomudur (B.: Taksim Stadyomu; Fenerbağçe Stadyomu; Şeref Stadyomu; Mecidiyeköyü Stadyomu= Ali Sami Yen Stadyomu); İstanbulun dâimâ rahmetle anılacak Vâli ve Belediye Reislerinden merhum Lutfi Kırdar'ın himmet eseri olarak yapdırılmış ve 1950 den sonra adı değiştirilmiş, hiç münasebeti olmadığı halde Midhatpaşa Stadyomu ismi verilmişdir, fakat halk ağzında hâlâ Dolmabağçe Stadyomu diye anıla gelmektedir; bâzan basın haberleri arasında da eski ismi ile yazılmaktadır (B.: Midhatpaşa Stadyomu).

DOLMABAĞÇE TEKKESİ — Dolmabağçede, Dolmabağçe Camiinin karşısında ve Hacı Mehmed Emin Ağa Sebilinin yanında idi.

Burada evvelâ, XVII. asır başlarında Çakır Dede adında bir hayır sâhibi bir mescid yapdırmışdı; zaman ile harab olan bu mescid Üçüncü Sultan Ahmed devrinde Tersâne emini olan maktul Hüseyin Ağa tarafından fevkaanî bir mescid olarak ihyâ edilmiş, ve Hicrî 1127 (M. 1715) yılında Kasımpaşada Camii Kebirin cuma vâizi Şeyh Mustafa Efendi bu mescidin altını bir tevhidhâne yapmış, ve burada Hadikatül Cevâmiin kaydına göre cuma geceleri ile salı günleri öğleden sonra Halvetiye usûlü ve Nakşibendiye tarîkatince zikir ve tevhid edilmişdir (B.: Dalmabağçe Mescidi).

Halk ağzında üstündeki mescidin bânisine nisbetle «Çakır Dede Tekkesi» yahud «Karaabalı (Karabâli) Tekkesi» isimleri ile de anıla gelmiş bu dergâhı Üsküdarlı Ahmed Münib Efendi 1307 (M. 1889-1890) da neşrettiği «Mecmuai Tekâyâ» da, yine aynı isimler altında âyin günü çarşanba olan bir celvetî tekkesi olarak kaydediyor.

17 şaban 1317 (M. 20 aralık 1899) tarihli Tercemanı Hakikat gazetesinde şöyle bir kayıd vardır: «Dolmabağçede Vâlide Camii Şerifi karşısında müceddeden inşâ kılınan Kaadiri Dergâhı Şerîfinin resmi küşâdı icrâ edilmişdir».

Bu Kaadiri Dergâhının Mecmuai Tekâyâdaki Çakırdede Celvetî Tekkesinin yerine yapıldığı âşikârdır; ahşab bir yapı olan bu kaadirî tekkesi Dolmabağçe Meydanının 1948 yılında yeniden tanzîmi sırasında yıkdırılmışdır; dolayısı ile Hadikatül Cevamiin kaydettiği Dolmabağçe Mescidinin son nişanı da kalmamışdır.

DOLMABAĞÇE VAPURU — 944 gros tonluk olan Dolmabağçe vapuru, Fenerbahçe isimli eş vapurla birlikte, 1952 senesinde İngiltere'nin «W. Denny Brothers Co. Dumbarton» tezgâhlarında inşa edilmiştir. Meşhur İsveç malı Sulzer gemi makinelerinin İngiltere'de imâl edilenleriyle mücehhez geminin 1500 beygir kuvvetinde iki motörü avrdır. 18,5 mil sür'at yapabilen geminin yolcu istiab haddi yazın 1700, kışın 1375 kişidir.

Tam boyu 73,99 metre, genişliği 11,61 metre ve su kesimi yüksekliği de 2,97 metredir. İki filikası ve ikibini aşkın can simiti ile can yeleği vardır.

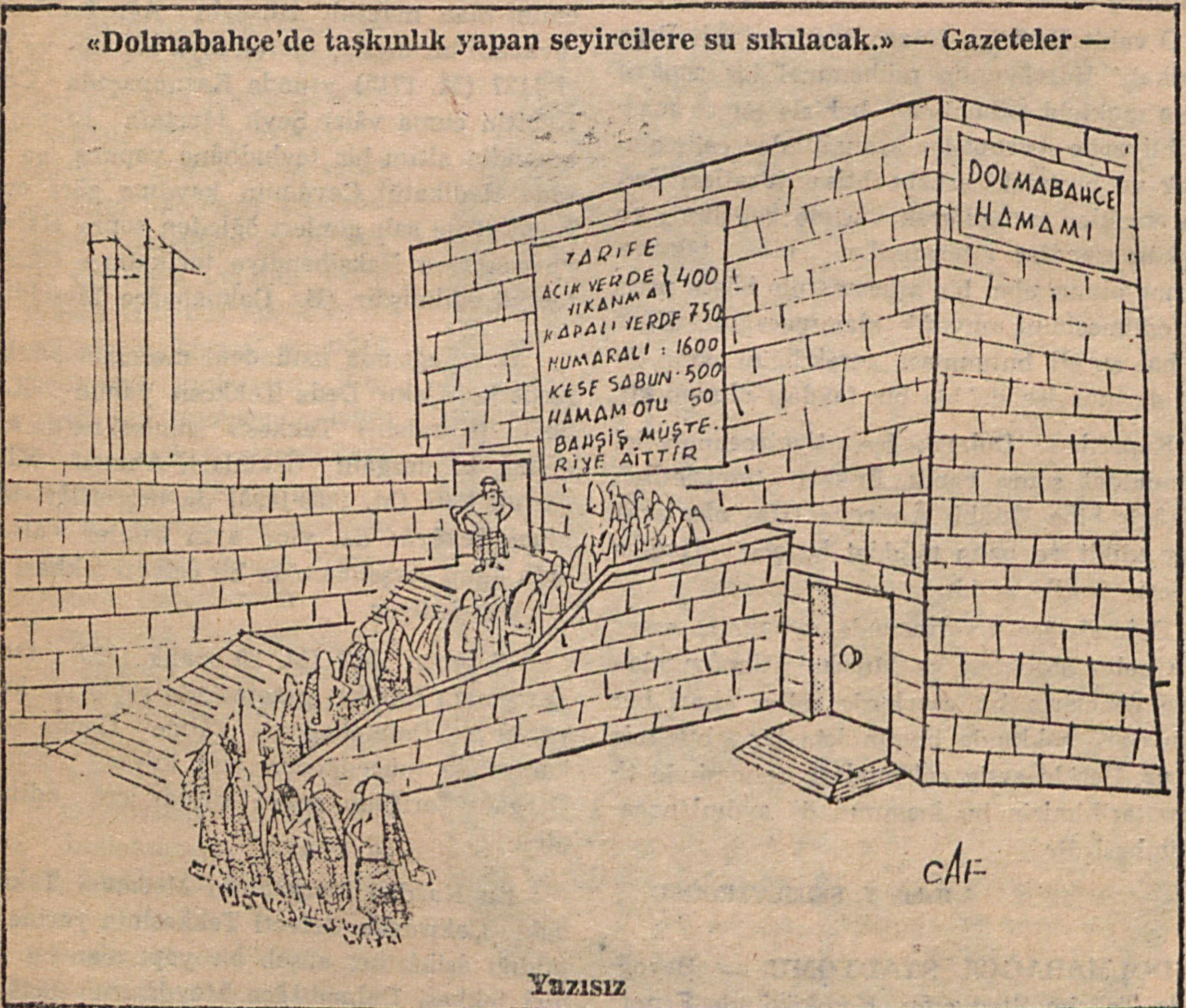
13 kişilik personelini: 1 kaptan, 1 güverte lostromosu, 4 gemici, 1 çarkçıbaşı, 1 makinist, 1 ikinci makinist, 1 makine lostromosu, ve 3 makine mürettebatı teşkil eder. Bu personel, 9-21 ve 21-9 olmak üzere 12 saatte bir değişmektedir.

73 ton akaryakıt kapasitesi olup 24 saatlik sarfiyatı 14 tondur.

İkinci katta (açık) ve Birinci katta kıçta, üst ortada da, «Kış Bahçesi» tabir edilen büyük birer salon vardır ki bu salonlar lüks mevki itibar edilmişdir.

Kış Bahçesinin bulunduğu kısımda bir Amerikan Bar, ve birinci katın ikinci mevki kısmında da bir kahveocağı vardır.

Kaptan Köşkünün arkasına ve «Kışlık Bahçenin» hemen üstüne rastlayan en üst katta, içten merdivenle çıkılan ve «Terasa Güverte» veya «Yazlık Bahçe» tabir edilen açık bir kısım vardır, ki bilhassa yaz aylarında havadarlığı sebebiyle pek itibar görür.

Dolmabağçe Stadyomu karikatür konusu
(Cafer Zorlu, Akbaba Mecmuası, 1964)

Adalar ve Yalova hattına tahsis edilmiş olan bu vapurlar, Ekspres seferleri yapmaktadırlar. Ekspres seferlerde fiyatlar iki misli artmakta, buna mukabil, Büyükada - Yalova arasında lüks farkı alınmamaktadır (ağustos 1962).

DOLMUŞ — «İskelede doluncaya kadar narh ile yolcu alıp doldunca hareket eden nöbet kayığı» (Kaamûsu Türkî).

İstanbulda bu dolmuş usûlü önce ve çok eskiden, XV. - XVI. asırlarda kayıklarda tatbik edilmişdir. Geçen asır ortalarında görülen atlı kirâ arabaları dolmuş yapmamışlardı. Zamanımızda ise hemen bütün liman sandalları ve taksimetre ile çalışır otomobillerin çoğu, ve bütün deniz motorları dolmuş usûlü ile çalışmaktadırlar.

DOLMUŞ DENİZ MOTORLARI — (B.: Deniz Dolmuş Motorları, cild 8, sayfa 4432).

DOLMUŞ KAYIKLARI VE SANDALLARI — Haliç ve liman iskelelerinde kaydlı kayıkların dolmuş ücretleri işledikleri iskeler arasındaki mesâfeye göre Divân Hümâyun tarafından tesbit edilirdi; aşağıdaki satırları 25 receb 995 (M. 1 temmuz 1587) tarihli bir fermandan alıyoruz :

Çardak ve Unkapanından Südlüce ve Hasköye yarım akçe
Fenerden Azebkapusuna yarım mangır
Çardakdan Yağkapanına yarım mangır
Balık pazarından Galataya iki mangır
Blık pazarından Beşiktaşa yarım akçe
(Çardak ve sâir liman iskelelerinden Üsküdara yarım akçe)

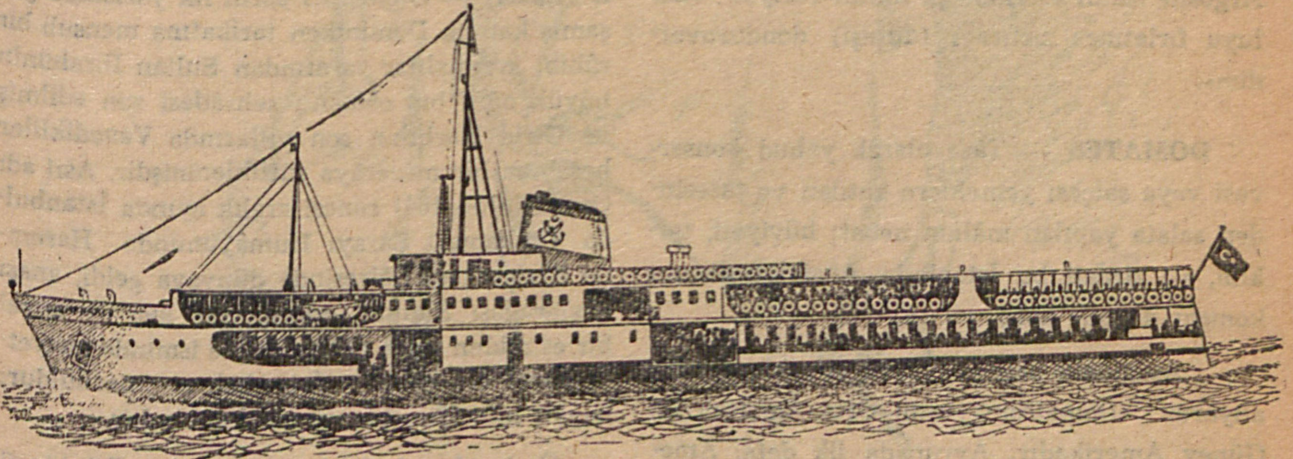
Yine bu fermandan öğreniliyor ki dolmuş yapan kayıkların kadın ve genc oğlanları erkeklerle birlikde kayığa alınmaları yasakdı (B.: Kayık).

Zamanımızda Haliçde karşılıklı iskeleler arasında ve Haydarpaşa ile Kadıköyü arasında dolmuş yapan sandallar adam bşın elli kuruş alırlar, ve hemen hepsi bir çifte sandallardır, ve 5 kişiden fazla yolcu alamazlar. Son zamanlarda dolmuş yapan arkadan takma motorlu sandallar da işlemeye başlamışdır (B.: Deniz Dolmuş Motorları, cild 8, sayfa 4432).

DOLMUŞ KUYU SOKAĞI — Fâtih İlçesinin Karagümrük Nâhiyesinin Dervişali Mahallesi sokaklarından, Kurtağa Çeşme Sokağı ile Kasım odaları Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 7/108); bir araba geçecek genişlikte, kabataş döşelidir, 1-2 katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer; beton üzerine lüle takılmış şekilsiz bir çeşme vardır (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DOLMUŞ OTOMOBİLLER — Taksimetre ile çalışır otomobillerden bâzılarının taksimetrelerini açmayarak semtler arasında tesbit edilmiş ücretlerle ve dolmuş usûlü ile yolcu taşımaları, kesin olarak tesbit edemedik, tahmin ile kaydederiz İkinci Cihan Harbi başlarında başlamışdır. Hâlen gaayetle yaygındır; İstanbulun günlük trafik yükünün en ağırını taşımaktadırlar; bilhassa tramvaylar kalkdıkdan sonra dolmuş otomobillerine geniş iş sâhası açılmışdır (B.: Tramvay).

Dolmabağçe Vapuru
(Resim : Behcet Cantok)

1966 yılı sonunda bâzı hatlardaki dolmuş otomobil ücreti târifesi şöyle idi:

Karaköy - Cağaloğlu	50 kuruş
Karaköy - Taksim	50 »
Karaköy - Beşiktaş	50 »
Karaköy - Kasımpaşa	50 »
Karaköy - Bayazıd	60 »
Karaköy - Fatih	75 »
Kadıköy - Üsküdar	50 »
Kadıköy - Göztepe	75 »
Kadıköy - Sahrâyıcedid	100 »
Kadıköy - Bostancı	150 »
Kadıköy - Maltepe	200 »
Kadıköy - Kartal	250 »
Kadıköy - Pendik	300 »
Üsküdar - Beykoz	250 »
Eminönü - Eyyub	100 »
Taksim - Sarıyer	250 »
İstanbul - Ankara	50 Lira

DOLU — İstanbul balıkcıları ağzında bir deyim, henüz yumurtalarını dökmemiş balıklar hakkında kullanılır; misâl: «Dolu balığın tadı yokdur»; «Kılıç balıkları ancak dolu iken zıpkınlanır, zıpkıncı da balıkcı değildir, kılıç'ın neslini tüketen hayduddur».

DOLU, DOLU ZAR — İstanbul kumarbazları ağzında bur deyim, «hîleli cıvalı zar» anlamında kullanılır, Ferid Develli oğlu «Türk Argosu» isimli eserinde şu misâli veriyor: «Doluyu fırlatınca sırtırayı (düşeşi) donduruverdim».

DOMATES — Tâze olarak yahud konservesi veya salçası yemeklere katılan ve tâzesinden salata yapılan mâlum nebat; hüviyeti, terkîbi, ve ziraati bu İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışında kalır.

Aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinalıyoruz: «Domatesin yurdu Orta Amerika ile Güney Amerikadır; Avrupada ilk defa, Amerikanın keşfinden az sonra İspanya, Portekiz ve İtalyada yetiştirilmişdir, daha sonra öbür Avrupa ülkelerine yayılmışdır. Domates ekimine Türkiyede 100 yıl kadar önce başlandığı tahmin edilebilir».

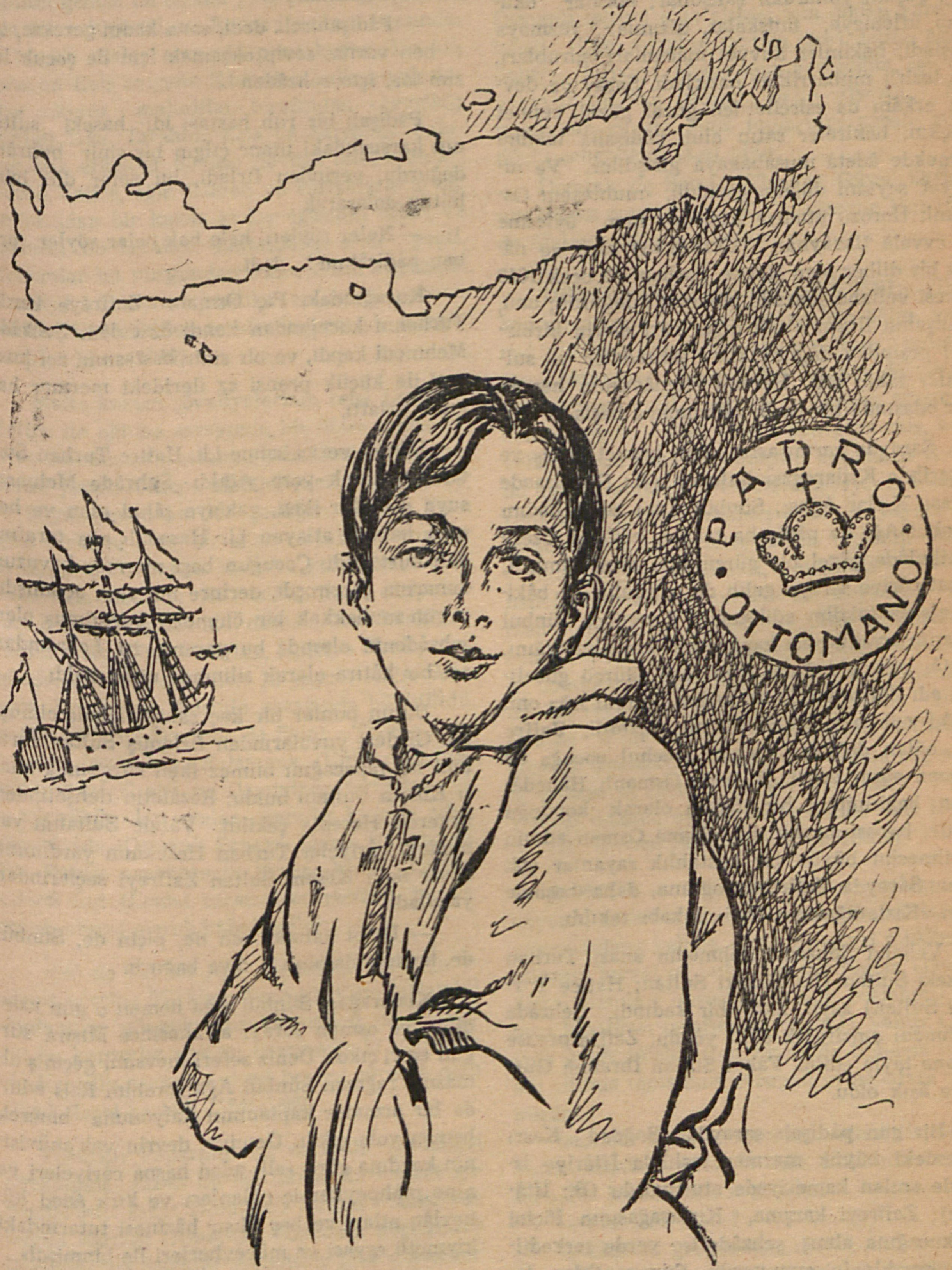
Türk Ansiklopedisi bu kaydına göre yurdumuz için çok yeni sayılabilicek bu sebze-meyva zamanımızda türk mutfağında ve sofrasında en çok, en başda istihlâk edilir bir durumdadır; türk gıdâ sanayiinde de piyasaya konserve, salça ve keçap (veya ketçap) denilen şekilde arz edilerek çok önemli bir yer almışdır; kızarmamışından, memleketimize mahsus olarak, turşu yapılır.

Tâzesi İstanbul piyasasında önce, yurdumuzun güney vilâyetleri mahsulü ve turfa olarak görülür; ilk gllen turfanda domatesler de herkesin alamayacağı kadar bahalı satılır; kilosu 40 liraya turfanda domates görülmüşdür, 1966 da da turfanda damates satışı 12 - 10 liradan başlamışdır. Turfanda domatesler İstanbul bostanlarının mahsulüne nisbetle hem kokü hem lezzet bakımından çok düşükdür. Buna rağmenboğazına düşkün İstanbullular arasında bir tek turfanda domates tarttırıp alanlar görülmüşdür. İstanbul için makbul domates, «yerli» denilen İstanbul bostanları mahsulüdür; İstanbul bostanlarında da «kır domatesi» (yemeklik ve salçalık) ve «sırık domatesi» (yemeklik ve salatalık) isimleri ile iki çeşidi yetişdirilir. Sırık domateslerinin en güzelleri, nefisleri de yakın zamana kadar Anadolu yakasında ve Marmara kıyısında Maltepe - Kartal bostanlarında yetişirdi ki hâlen o meşhur bostanlar pek azalmışdır.

DOMİNİC DE SAİNT - THOMAS (Osmanlı Papazı) — Onyedinci asrın ilk yarısında yaşamış katolik Dominiken tarikatına mensub bir râhib; avrupalılar tarafından Sultan İbrahimin büyük oğlu bir osmanlı şehzâdesi zan edilmiş ve Girid Harbinin son yıllarında Venedikliler hesâbına bir mâcerâya sürüklenmişdir. Asıl adı Osman olub 1641 senesi aralık ayında İstanbulda Topkapusu Sarayı Hümâyununda Haremde Kızlarağası Dâiresinde dünyaya geldi, anası Kızlarağası Sünbül Ağanın bir kaç ay evvel bir esirciden satın aldığı Zafîre isminde gaayetle güzel bir gürcü câriye,babası mechuldur; hayatı muazzam bir roman konusudur.

Üç kardeşini îdam ettirmiş olan Dördüncü Sultan Muraddan sonra tahta çıkan Sultan İbrahim, Osmanlı Hânedanının tek erkeği kal-

mış bulunuyordu, üstelik, tahta çıkıncaya kadar hapsedildiği odada her an ölüm korkusu ile yaşadığından erkeklik kudreti de düğümlenmiş bulunuyordu (B.: İbrahim, Sultan). Başda anası Kösem Mehpeyker Sultan gelmek üzere, bütün saray ve devlet erkânı endişeye

Dominic de Saint-Thomas, «Osmanlı Papazı»

(Bir gravürden mülhem olarak Sabiha Bozcalının kompozisyonu).

düşdü; genc fakat hasta pâdişahdan döl alınamazsa, Sultan İbrahimin bir şehzâdesi dünyaya gelmezse Âli Osman munkariz olacakdı.

Çeşidli yollardan çalışdılar; hocalar okuyub üflemeye, muskalar, tılsımlar yazmaya başladı; hekimler kuvvet mâcunları, şurubları, en tesirli muharrikler hazırladı. Saray ve devlet erkânı da esircilerden güzel güzel, cennet kaçkını bâkireler satın alub pâdişaha takdim etmekde âdetâ musâbakaya girişdiler. Ve nihayet şeytânî düğüm çözüldü, «muhteşem Osmanlı Horozu ötmeye başladı», hem öylesine ki evvelâ Ukraynalı (Ukranyalı) zarif ve nâzik bir dilber olan Hatice Turhan 1-2 ocak 1642 gecesi velîahd şehzâde Mehmed'i doğurdu; onu, pâdişahın iltifat ettiği diğer câriyelerin birbirleri peşinden doğurdukları şehzâdeler ve sultanlar tâkib etti; Haremi Hümâyunun hemen her odasında bir beşik sallanmaya başladı.

Sarayda yarım asra yakın hizmet etmiş ve o tarihde Kızlarağası bulunan (B.: Dârüssaade Ağası, Kızlar Ağası; Sünbül Ağa) zenci hadım Sünbül Ağa da pâdişaha takdim edilmek üzere hârikulâde güzel bir gürcü kızı satın almışdı; fakat câriye saraya gelib de pâdişaha bir bâkire olarak takdim edileceğini öğrenince Sünbul Ağanın ayaklarına kapanarak kız olmadığını, hattâ, gebe olduğunu itiraf etti. Gürcü güzelinin adı Zâfîre idi. Zenci hadım Sünbül Ağa onu evlâd edinmek büyüklüğünü gösterdi, Zafîre bir oğlan doğurdu, babası mechul çocuğa da Osman adını verdi. Bu ismi Osmanlı Hânedânına bağlılığının bir ifadesi olarak koyduğu halde, babası mechul bir oğlana Osman adının verilmesini büyük bir küstahlık sayanlar çok oldu. Sarayda Zafîrenin oğluna, daha beşikde iken «Kızlarağasının Piçi» lakabı takıldı.

Velîahd Şehzâde Mehmedin anası Turhan Haseki Sultan (B.: Haseki Sultan; Hatice Turhan Sultan) zayil, nahil bir kadındı, Şehzâde Mehmedi emzirecek sütü yokdu, Zafîre prense sütana tâyin edildi. Fakat Sultan İbrahim Gürcüye âşık oldu.

Bir gün pâdişah sarayda Bağdad Kasrı önündeki büyük mermer taşlıkda İftâriye ismiyle anılan kameriyede oturuyordu (B.: İftâriye); Zafîreyi karşına, Kızlarağasının Piçini de kucağına almış, şehzâde ise yerde terkedilmiş, emekleyip oynuyordu. Sünnet Odası tarafından Hatice Turhan Haseki çıkdı, muaşaka manzarasını görünce analık ve hasekilik izzeti nefsi zedelendi, o teessürle yerden küçük prensi kucağına aldı, ve, onu görünce şaşırmış olan Sultan İbrahime :

— Pâdişahım!.. dedi, sana kadın gerekse, işt ben varım, sevip okşamak için de çocuk lâzım ise, işte şehzâden!..

Pâdişah bir ruh hastası idi; haseki sultanın karşısındaki utanc çılgın bir sinir buhrânı doğurdu, yerinden fırladı, bu sefer dili büsbütün dolaşarak :

— Neler söyler.. hele bak neler söyler.. bre ben pâdişâhım!.. dedi.

Kucağındaki Piç Osmanı Zafîreye verdi, Turhanın kucağından kendi öz evlâdı Şehzâde Mehmedi kapdı, ve bir sinir hastasının acı kuvveti ile küçük prensi az ilerideki mermer havuza fırlattı.

Dehşet verici sahne idi. Hatice Turhan Sultan bayılarak yere yığıldı. Şehzâde Mehmed suya gömülür iken, vak'aya şâhid olan ve hemen havuza atlayan bir Hasodalı ağa tarafından kurtarıldı. Çocuğun başı mermer havuzun kenarına çarpmışdı, derince bir yara açılmışdı; o gün muhakkak bir ölümden kurtulmuş olan şehzâdenin alnında bu yaranın izi, babasından acı bir hâtıra olarak silinmez nişan kaldı.

Bütün bunlar bir kaç sâniye içinde olmuşdu. Gözleri yuvalarından fırlamış Sultan İbrahim ne yapacağını bilmez iken karşısında anası Kösem Sultanı buldu. Rezâletin dehşetinden ürkerek Hareme çekildi. Vâlide Sultanın yanındaki câriyeler Turhan Hasekinin yardımına koşar iken Kösem Sultan Zafîreyi saçlarından yakaladı.

— Defol kaltak.. sen de, piçin de, Sünbül de, hepiniz defolun!.. diye bağırdı.

Kızlarağası Sünbül Ağa hemen o gün azledildi; ve osman sarayı an'anesince Mısıra sürgün emri çıkdı. Deniz seferi mevsimi geçmiş olmasına rağmen Sünbül Ağa İbrahim Reis adında bir armatör kaptanının kalyonuna binerek hemen yola çıkdı. Gemiye, devrin vak'anüvisinin kaydına göre «elli aded hasnâ câriyeleri ve nine mâhpeyker iç oğlanları ve kırk aded küheylân atları ve beş Mısır hâzînesi tutarındaki kiymetli eşyası ve mücevherleri ile binmişdi».

Adalar Denizi açıklarında altı gemi ile dolaşan Malta Korsanları İbrahim Reis kalyonun

bu zengin hamûle ile kâfi mıkdarda top, cebhâne ve cenkci almadan alelacele yola çıkdığını, İstanbuldaki Venedik Balyosunun bir rum kaptanının gemisi ile derhal yola çıkardığı câsusundan öğrenmişlerdi, ve Rodos ile Girid arasındaki küçük adalar arasında pusu kurmuşlar idi. İbrahim Reis kalyonu Rodosdan kalkıp açık denize çıkınca maltalılar tarafından çevrildi; Sünbül Ağa, İbrahim Reis ve kalyonda bulunan sâir erkekler dövüşe dövüşe telef oldular; Gürcü Zafire, oğlu Osman ve câriyelerle iç oğlanlarından bir kısmı, kızlar ağasının atları ve hazînesi ile beraber maltalıların eline geçti. Korsanlar bu vurgundan sonra Girid Adasında Kandiye Limanına uğradılar ve orada adanın sâhibi Venedikliler tarafından parlak törenle karşılandılar (1645).

Malta korsan şövaliyelerinin reisi Loskaris, Zafîre ile oğluna sarayında bir dâire tahsis etti ve Osmanın bir osmanlı şehzâdesi olduğu haberini yaydı. Avrupa memleketlerinde bu habere büyük önem verildi, çocuğun, Sultan Cem gibi, türklere karşı bir silah olarak kullanılacağı düşünüldü. Zafîre Maltaya geldiğinin üçüncü ayında ölmüşdü. Esir edilen diğer câriyelerden beşi hiristiyan oldu, dentela örmekdeki hünerlerinden ötürü Madride, İspanya Kraliçesine gönderildiler. Piç Osman 12 yaşına kadar Maltada Şövalyeler Reisinin sarayında büyütüldü, vaftiz edilerek Dominic de Saint - Thomas adını aldı, İspanyada Salamank Üniversitesinde ilâhiyat tahsil etti, ve Dominiken tarikatıne girerek râhib oldu, ondan sonradır ki yeni adından ziyâde «Osmanlı Papazı» lâkabı ile tanındı. Bir Fransa seyahatında Fransa kıralı Ondördüncü Lui (Louis) tarafından, resmen, bir osmanlı prensi olarak kabul edildi.

1645 de Sünbül Ağa gemisinin uğradığı tecâvüz üzerine Türkiye, Venedik Cumhuriyetini Akdenizde güvenin bozulmasından mesul tuttu; bu korsanlık vak'ası üzerinedir ki Türkiye ile Venedik arasında yirmi beş yıl sürecek olan Girid Harbi başladı (1645-1669).

Osmanlı Papazının bir osmanlı şehzâdesi olmadığına, zazan ile maltalılar da kanaat getirmişlerdi; fakat Dördüncü Sultan Mehmedi, büyük kardeşi Osmanın (Osmanlı Papazının) hükümdarlık hakkını gasbetmiş gibi göstermede devam ettiler. Harbin son yıllarında Dominic de Saint - Thomas, Venediklilerin Girid Adasında son müdafaa noktası olan Kandiye Kalesine gönderildi. Osmanlı Papazı, türk ordusunun serdarı sadırâzam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşaya gülünc vaadlerle dolu bir mektup gönderdi, Osmanlı tahtını elde etmesi için ondan yardım istedi : «Beni İstanbul tahtına oturt, bütün Anadoluyu, Suriyeyi, Mısırı sana vereceğim, sen de o memleketlerin pâdişahı ol !..» diyordu. Bu mektubun cevabı, türk toplarının geceli gündüzlü cehennemi ateşi oldu.

Dominic de Saint - Thomas, Gürcü Zafîrenin babası mechul oğlu, Kızlarağasının Piçi 1675 de Maltada 34 yaşında iken öldü.

DOMİNOCULAR KAHVEHÂNESİ — Topkapusu dışında bir kahvehâne idi; hâlen mevcud değildir. Domino denilen mâlum oyunun aşırı düşkünleri, meraklıları İstanbulda dâimâ çok olmuşdur (B.: Dominc); türkler arasında, domino oyun takımı evlere pek girmemiş, kahvehânelerde oynana gelmişdir; aslında da domino oyunu İstanbulda türklerden ziyâde mûsevî, rum ve ermeni azınlıkları arasında yaygın olmuşdur; domino oyuncularının toplanıp hüner yolunda boy ölçüşdükleri, yarışdıkları kahvehânelerde vardır; Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey merhum «Görüp işittiklerim» isimli hâtıralarında İstanbul türkleri arasındaki dominocular için şunları yazıyor : «İstanbulda baş dominocu meşhur Musullu Kör Hâfız Osman Elmevlevî idi. Topkapusu hâricinde meşhur Dominocular Kahvehânesinde beş namlı ermeni oyuncuyu gözleri görmediği halde yendiği domino oyuncuları arasında hâlâ söylenir (B.: Osman Efendi, Musullu Hâfız)».

DOMUZ — İslâm îtikadınca mâlum pis hayvan; İstanbul civarında yabanîsi asırlar boyunca avlana gelmiş, ehlisi de gayri müslimler, bilhassa hırvat ve bulgarlar tarafından «Domuz damı» denilen husuŝi ağıllarda beslenmiş, domuz kasabları tarafından kesilmiş, yalnız Galatada gayri müslümlere, bu arada bilhassa frenk adı altında toplanmış avrupalı yabancılara satılmışdır.

İstanbul ağzında mecâzen «sihhatli», «kuvvetli», «inadcı» anlamlarında kullanılır; misaller: İki hâneberdüş arasında :

— Nasılsın ulan ?

— Domuz gibiyim!..

★ Bir hâneberduş benzeri bir küçüğü kolundan tutup sürükler :

— Domuzluğu bırak da yürü.. yakmayayım canını..

Bu isimle darbi meseller, deyimler vardır, zengin hasisden bir para almaya «Domuzdan kıl koparmak» denilir; «Domuzla dolaşmakdan çalıya dolaşmak yeğdir»; «İt dişi domuz deresine».

Galatada meyhâneleri ile meşhur bir sokak kadimdenleri «Domuz Sokağı» adını taşırdı, 1934 Belediye Şehir Rehberinde adı «Haraccı Ali Sokağı»na çevrildi (B.: Domuz Sokağı).

DOMUZ DERE — Istıranca Dağlarının kuzey eteklerinden doğar, aynı adı taşıyan köyün içinden Kilyos ile Kısırkaya arasında bir noktada Karadenize dökülür.

DOMUZDERE KÖYÜ — Yukarı boğaz bölgesinin Rumeli yakası köylerinden; Kilyosun

Dimuzdere Köyü
(Eşref Bey Haritasından)

güney batısında, Kısırkaya Köyünün güneyinde ve Istıranca Dağlarının kuzey eteklerindedir; içinden aynı adı taşıyan bir dere geçer ki Kilyos ile Kısırkaya arasında bir noktada Karadenize dökülür. Türlü engeller dolayısı ile yerine gidilip görülemedi. Zamanımızda başka bir isim almış olacağını tahmin ediyoruz, bu hususda tahkik edilemedi (1964).

Bibl.: Mehmed Eşref, İstanbul civârı haritası.

DOMUZ ODALARI — İhtifalci Mehmed Ziya Beyin «İstanbul» isimli meşhur eserinin ikinci cildinde (sayfa 105) şu mübhem ifâdeli cümle içinde rastlanmış bir isim : «...ikaametgâhı hükümdârî anlamında Domus İmperial'den galat olarak halk ağzında Domuz Odaları nâmı ile mâruf üç katlı binâ, Kabasakal yangınından sonra heyeti umumiyesi ile meydana çıkdı, burası fener kulesi idi...». Hâlen böyle bir binâ yokdur.

DOMUZ SOKAĞI — Galatada meyhâneleri ile meşhur bir sokak kadimden beri bu adı taşıya gelmişdi, 1934 Belediye Şehir Rehberinde adı «Haraccı Ali Sokağı» na çevrildi Adı geçen rehberde Pafta 15/129; son istimlâklerde bu sokak ile Voyvoda Caddesi arasındaki ada kaldırılmış, Sokak bir yanı açık sed üstü geçid hâline getirilmişdir, şöyleki, Galata Köprüsü tarafından gelindiğine göre, kadim Domuz Sokağının sol yanı, zamanımızdaki Karaköy Meydanının üst kısmının batı kenarını teşkil etmişdir.

DOMUZ SOKAĞI CİNÂYETİ — 1878 de bir kanlı vakadır ki emsâli çok görülmüş cinâyetlerdendir; aşağıdaki satırları Sabah Gazetesinden alıyoruz : «Galatada Domuz Sokağında meyhâneci Kara Yaninin çırağı şâbı emred Pandeli meygede kapusu önünde dururken kendisine harf endazlıkda bulunan sabıkai mükerrere eshâbından Fosforlu lakabı ile meşhur Marko'ya bir şamar atmakla şeriri merkum hâmil olduğu maltız kaması ile Pandeliyi cerh ve katil ve firar etmişdi; bu kerre Galatada Mumhâne İskelesinde metrûk mahzende maktûlen bulunmuş şahsı mechulün 1295 de Şabıemred Pandeliyi katl ile o tarihden beri hâli firarda olan Fosforlu Marko olduğu teşhis edilmişdir» (Sabah, 1880).

O devrin büyük kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzinin aşağıdaki manzûmesi, hiç tereddüd etmeden söyleyebiliriz ki kaydettiğimiz bu cinâyetin kurbanı Pandeli şânında ve gencin öldürülmesinden üç sene kadar evvel yazılmışdır :

Domuz Sokağının gülü Pandeli
Sırma mı ipek mi saçının teli
Âşıka işmarı çakan gözleri
Âşifte sihr ile kudret sürmeli

Gümüş topukludur Sakız Tavşanı
Tuttu Galatayı şöhreti şanı
Tiri müjgâniyle alup nişanı
Açdığı yâreyi sarıyor eli

Sahnı meygedede pervâne oğlan
Hizmet muhabbetde bir tâne oğlan
Yüz akı milleti yûnâne oğlan
Bir de germâbede uryan görmeli

Gelüp soyundukda hûbâne serdar
Kubbei halvete necmi geysûdar
Oldu tarihini tahrire medâr
«Domuz Sokağının gülü Pandeli»

1229 + 63 = 1292 (M. 1875)

Tarih mücevher ve tâmiyelidir; tarih rakamını bulmak için tarih mısrasının noktalı harfleri tutarına «Necmi Geysûdar» ın noktalı harfleri tutarı olan 50+3+10 = 63 rakamının ilâvesi lâzımdır.

Hüsnü KINAYLI

DON, DENİZİN DONMASI — Osmanlı Vak'anüvisleri yaman katı kışları vekaayinâmelerine kaydederlerken bâzan İstanbulda denizin, öncelikle iç liman Haliç'in ve akıntısı olmasına rağmen Boğazın donduğunu da yazmışlardır.

Hicrî 1030 Kışındaki Don — «Rebiülevvelin başından onaltısına kadar (24 ocak - 8 şubat 1621) pek çok kar yağdı; kışın şiddetinden deniz (Boğaz) tamâmen dondu, ancak ortasında akıntı küçücük dere gibi açık kalmış idi. Rebiülevvelin 17. günü (9 şubat 1621) Sarayburnu ile Üsküdar arası cümle buz olup Galatadan İstanbula, ve Hasbağçeden Kireçkapusuna buz üstünden yaya adam geçdiğini görenler rivâyet ederler. Gemiler seferden kesilip zahîre gelmediğinden 70 dirhem ekmek 1 akçeye, etin okkası 15 akçeye satıldı» (Peçevili Tarihi, II; Naimâ Tarihi, II).

Hâşimî Çelebinin tarihidir :

İstanbulla Üsküdar arası dondu, kış katı oldu
Geçer her cânibe âdem yürür havfetmeyüb buzda
Didim ey Hâşimî tarihin anın lâfzen ve mânen
«Yol oldu Üsküdara bin otuzda Akdeniz dondu»

1030

Neşâtînin tarihi :

Emri Hak ile İstanbulda olan kış bu sene
Belki dünyâ duralı olmadı bu resme şitâ
Üsküdar ile İstanbul arası dondu kamu rûyi derya
Gören kimesne anı sanurdu sahrâ
Bunu kim gördü ki deryâde buzun üstünde
Kara yer gibi gezerler miceler bî pervâ
Lâfzen ve mânen ana didi Neşâtî tarih
«Be meded dondu bin otuzda soğukdan deryâ»

1030

Hicrî 1109 kışındaki don — «Cemreler arasında mûtadın hilâfında (M. 1698 kışı) şiddetli kış olub Kağıdhâne Haliçi dondu» (Râşid Tarihi, II).

Hicrî 1168 kışındaki don — «Rebülevvelin ortalarında (ocak 1755) pek çok kar yağdı, şiddetli kış oldu, Defterdar İskelesi ile Südlüce arasında deniz dondu, pek çok kimse buz üstünden yürüyerek geçdi; söylenmiş meşhur tarihdir :

Buz üstünden geçen geldi bana yaz didi tarihin
Deniz altmış sekizde dondu buzdan bendeniz geçdim

«O kış Edirnede yirmi karış kar yağdığı söylendi» (Vâsıf tarihi, I).

Hicrî 1228 kışında don — «... muharremin yirminci günü (M. 23 ocak 1813) kışın şiddeti gittikçe artdı; yirmi altıncı günü (29 ocak) İstanbul sokakları buzlarla dolu, beygir ve araba geçmez oldu, ana caddelerin buzları lağımcı amelelerine kırdırıldı, iri buz parçaları yolların iki yanına kaleler gibi yığıldı, ekmekci ve hammal beygirleri ile kibar ve rical beygirleri geçebilecek kadar yollar açıldı; muharremin yirmi dokuzundan (1 şubat) sonra kar daha çok yağarak soğuk bir mertebede şiddetlendi ki odaların içinde sular dondu; Haliç de donarak Kasımpaşa ile Cibali arasından îtibâren Haliçin geri kısmının yüzü buz kesildi...» (Cevdet Tarih, X).

DON, DONCA ÇALIŞANLAR VE DOLAŞANLAR — Vücudu belden aşağı topuklara kadar örten, ve bacaklar için iki paçası bulunan, ve ten üstüne giyilen bir iç çamaşırı; tasrih ile «iç donu», ayrıca «tuman» da denilir (Türk Lugatı).

Erkek ve kadın iç donlarının kesimi ayrı ayrı olmuşdur.

Erkek iç donları eskiden ictimâî seviyeye göre bürüncükden, patiskadan, kaba bezden (Trabzon Bezi, Amerikan Bezi gibi) yapılmışdır. Eski erkek iç donlarının kesimi şöyle idi:

ağı bol, paçalar muhakkak ayak bileklerine kadar uzun; beli uçkurluklu, paça ağızları ayağın rahat geçmesi için yırtmaçlı yapılırdı, ve paçaların iki başına birer paça bağı dikilirdi; belden uçkurla, paçalardan da o bağcıklarla bağlanırdı. Zamanımızda köylümüz, kasaba ve şehirler halkının muhafazakârları, ve İstanbulda iş bulmaya gelmiş taşralı bekâr uşakları, ameleler târif ettiğimiz bu iç donunu giyerler. Paçalara bağcık yerine ilik düğme yapılanları, uçkur yerine de belden düğme ile bağlananları, veya uçkurluğuna lâstik geçirilmiş olanları ancak yarım asırlık bir geçmişi olan iç donlarıdır.

Eski erkek iç donlarının bir kısmında paçalar ayak bileklerinin bir kaç parmak üstünde kalacak şekilde kısaca kesilir, ayağın rahat geçmesi için de paça ağzı bol yapılır, bu takdirde paça bağcığı dikmeye de lüzum kalmazdı. Diz çakşırı giymeye mecbur olanların iç donları da yine beli uçkurluklu, ağı bol olur, fakat paçaları diz kapağının üstünde kalacak şekilde kısa olurdu (B.: Çakşır). Orduda neferlere verilen ve amerikan bezinden kesilen iç donları da uzun paçalı ve paçaları bağcıklı donlar ola gelmişdir. Diz kapağının üstünde kalan kısa erkek donları Birinci Cihan Harbinden sonra yayılmışdır.

Son zamanlarda garib bir kibarlık budalalığı, dilimizdeki bâzı kelimeleri her nedense çirkin, lâübâli bulmuş, yerlerine yeni isimler kullanmaya başlamışdır; meselâ, işleri icâbı «pâk»

Donca çalışanlardan Kum Amelesi Hammal (Resim : Hüsnü)

Donca çalışanlardan Kayıkcı (Resim : Ö. Tel)

Donca çalışanlardan Kum Amelesi Küfe Doldurucu (Resim : S. Bozcalı)

ve «çâlâk» olmak gereken ve isimleri bu sıfatlarla âhenkli olan hamam «dellâk» lerine «yıkayıcı» denildiği gibi, «don» yerine de «külot» ismi kullanılmaya başlanmışdır, bizce, sâdece gülüncdür.

Eskiden ayak takımı gece yatağa donca girmişdir. Gecelik entârisi ancâk orta tabaka ve kibar tarafından kullanılmışdır. Hâlen gecelik entârisi giyenler pek az kalmış, avam arasında, ayak takımında da iç donu üstüne pijama pantalonu çekenler gün günden çoğalmaktadır.

Eskiden evinde iç donu ile dolaşanlar sâdece ayak tâkımı idi. Lâübâli yatak kıyâfeti olduğu için, ev mahremiyetinde bile donca dolaşmak hoş görülmemişdir. Bir iç donu ile görülme edebiyatımızda «donpaça» tâbiri kullanılmışdır; meselâ İstanbulda Bağçekapusunda bir kayıkhâne üstündeki bekâr odasında yatağında basılıp o yatak kılığı ile iskele başında îdam olunan bir kaatil kayıkcı için : «...Yamalı Bekir dedikleri kanlı yiğit dahi odasından donpaça alınıp iskele önünde kellesini vurdular..» diye yazılmışdır; bir yangın tasvirinde de : «...bir haber alamayub donpaça hemen kuşca canlarını kurtardılar...» deniliyor.

Büyük şehirlerde, bilhassa İstanbulda bâzı esnaf, işi icâbı, ya kapalı iş yerlerinde (fırın uşakları, kalaycılar gibi), yahud açıkda (gemilerden kum, odun, kömür boşaltan ameleler gibi) donca, donpaça çalışırlar; zamanımızda dahi böyledir (B.: Kalaycı; Fırın Uşakları; Hamurkâr; Kum Ameleleri; Kömür Ameleleri; Odun Ameleleri).

Bizde plajlarda denize girme, ve plajlarda mayo giyme Cumhuriyet devrinde başlamışdır. Daha önce denize ya herhangi münasib bir yerden açıkda, veya deniz hamamlarından girilmişdir, ve denize de iç donları ile girilmişdir. Pek tertibli olanlar da deniz hamamlarında hamam peştemalları sarınıp denize girmişlerdir. Hâlen de açıkdan denize girenlerin çoğu, mayo yerine iç donları ile yüzerler (B.: Deniz Hamamı).

Kömür gemilerinin tayfaları gemide umumiyetle iç donu ile dolaşırlar, hattâ yanaşdıkları iskele civarına da o kılıkda çıkarlar. Fırın uşakları da kısa dinlenme zamanlarında civar kahvehânelere çıplak ayaklarında takunya, sırtlarında bir fanila-iç gömleği ile donpaça çıkıp otururlar. Aslında ise o kılıkda sokakda dolaşmak ve kahvede oturmak 1909 dan bu yana yasakdır.

Eski İstanbul kayıkcıları, hamlacıları, iskelelerdeki piyasa kirâ kayıklarında, yahud kibar ve ricâlin hizmetinde hususî kayıklarda, kendilerine mahsus kesimi olan ve altına ayrıca bir iç donu giyilmeyen kayıkcı donları ile çalışmışlardır (B.: Hamlacı; Kayıkcı).

Evlerde pamuk atan seyyar hallaclar da, kendilerine tahsis edilen bomboş bir odada, yaz günleri, soyunarak, yalın ayak ve donpaça çalışa gelmişlerdir. (B.: Hallaç).

Liman vapurlarındaki ateşciler, yaz ve kış, baş açık yahud başlarına bir mendil sararak, yalın ayak, ayaklarında takunyaları ve bir iç gömleği yahud ten fanilası, yahud gövde tamamen çıplak ve bir iç donu ile çalışırlar (B.: Ateşci).

Eski yangın tulumbacıları, bu teşkilâtın kurulduğu on sekizinci asrın ilk yarısından Cumhuriyet devrinde yangın tulumbacılığın kaldırılmasına kadar, yangınlar, kendine mahsus kesimde bir iç donu olan, altına ayrıca bir don giyilmeyen ve «dizlik» denilen donlarla gidip gelmişler idi (B.: Dizlik; Tulumbacı).

İstanbulun eski mahalle hayatında oynaş aldığı sezilen yosma kadınların evine mahalleli tarafından baskın yapılır idi; eğer şüphe tahakkuk eder ve erkek yakalanır ise, karakola götürür iken kadının ferace giymesine veyâ herhangi bir şekilde örtünmesine izin verilir, fakat oynaşı erkek evden mutlaka donpaça (don gömlekle) ve yalın ayak çıkarılır, pabucu, esvabı eline, koltuğuna verilir, ve baskın yerinden karakola kadar yolda türlü hakaaret ve alaylara mâruz kalır idi (B.: Baskın).

Eski kibar tabakanın iç donları bürüncükden kesilirdi ve ayrıca ipekle türlü nakışlar işlenerek süslenirdi, erkek donlarının nakışları için de bilhassa Çintamanı denilen motifler tercih edilirdi (B.: Donlarda Çintamanı İşlemeler).

Kadınların giye geldikleri iç donlarına gelince başlıca hususiyeti, paçaların topuğa kadar inmeyerek baldırların yarısına kadar inmesi ve paça ağızlarının da dantelalar, oyalarla süslenmiş olmasıydı. Erkek donu olsun kadın donu olsun, belden uçkurla bağlanan eski iç donlarında uçkur, donun başlı başına bir süsü bilinmişdi (B.: Uçkur).

Erkekler ve kadınlar tarafından giyilmiş bir de İş Donları vardır ki türk lugatında ayrıca «Çekme» adı ile anılmışdır, ki zamanımızın iş başında giyilen tulumları yerinde idi (B.: Tulum).

Kalender meşreb şâirler işinin başında donca, donpaça çalışır şenbaz civanları manzûmelerle övülmüşlerdir, aşağıdaki parçalar o yolda örneklerdir :

Doğramacı

Yalın keser eline pek yaraşır
Anı gören cümle gözler kamaşır
Dükkân içre don gömlekle dolaşır
Güzeller pazarı şu Uzunçarşı
Dükkânlar kurulmuş karşı be karşı

(Galatalı Çorbacı)

★

Hamlacı

Yalın ayaklarla ol şûhi tennâz
Hamlacıdır şâhım donpaça şehbâz
Beyoğlunda yokdur bıçkındaki nâz
Limanda seçdim o yavru pelengi
Koydum şâhin başa nişan çelengi

(Galatalı Çorbacı)

★

Hallaç

Destinde kemâne pamuk behâne
Dolaşır uşşâkın hâne be hâne
Soyunup dükünür donpaça uryan
İder itaatin lazoğlu beyan

(Hûbannâmeni Nevedâ)

★

Hamurkâr

Donpaça âguuşe çek de kopuğu
Ne gam kaksa başa gümüş topuğu
Çalı ateşidir dayanmaz koru
Güven olmaz ana kendini koru

(Hûbannâmeni Nevedâ)

1965 de Çevrilen «Bitmeyen Yol» isimli türk filminde, sinemacılığımızın ünlü artistlerinden Fikret Hakan «Ahmed» Erol Taş «Hasan» ve Tuncel Kurtiz de «Ali» adında üç bekâr uşağı amele rolünde Beşiktaşda «Yavuz» isimli kum gemisinden donpaça kum taşımışlar, çıkarmışlardır; ve sırtlarında kum küfeleri donca yarı çıplak kum amelesi kılığındaki resimleri Ses Mecmuasında yayınlanmışdır.

Eski tulûat tiyatrosunun kantolar repertuvarında da bir «Don Düettosu» vardı, Amalya Hanım ile Todori tarafından söylenirdi, Amalya «Çeribaşının kızı», Todori de «Çolak Oğlan» adında güzel bir çingene delikanlısı olur, ve Todori sahneye ayaklarında çarık, uzun paçaları bağcıklı bir iç donu, belinde al kuşak ve sırtında güllü bir basma mintanla çıkardı; Düetto şudur :

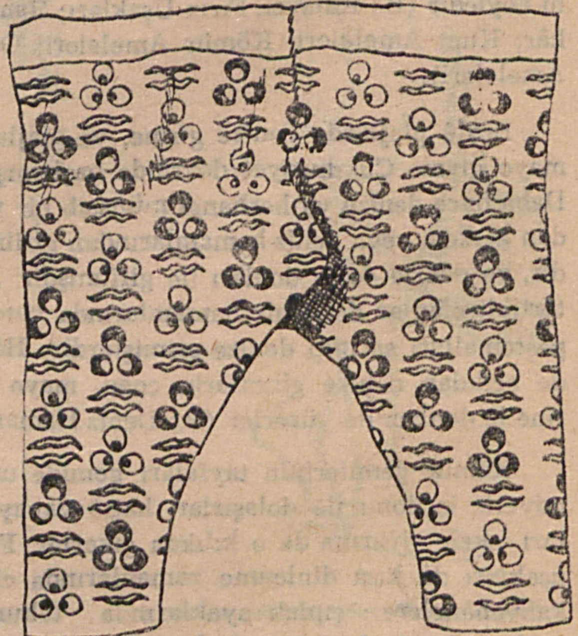
Amalya —

Giymiş ayağına paçalı tuman
Aman güzel oğlan yar Çolak Oğlan
Âteşi aşkınla hâlim pek yaman
Gel bir göbek atalım
Gir koynuma yatalım

Todori —

Tumanımın ağı boldur sallanır
Kız abayı yakmış bana hallanır
Benim gibi civan helbet nazlanır
Kız gelemem gelemem
Ben koynuna giremem

DON, DONLARDA ÇİNTAMANI İŞLEMELER — «Çin Tamanı» eski bir süs motifinin adıdır; M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde şu mâlûmâtı

Çintamanı nakışlı şehzâde donu

veriyor: «Taman, çinlilerle japonlarda Buddanın timsâli sayılan bir remizdir. İkisi altda biri üstde olmak üzere üç inci dânesi ile şimşeği tasvir eden şerâre şeklinde îvicaclı iki ufkî şekilden ibârettir. Tezyinatda bu üç inci bâzan yalnız olarak da bulunur. İnciler iç içe iki dâire olarak resmedilir, öyleki aynı zamanda bir hilâl de resmetmiş olurlar».

M. Z. Pakalının «şerâre şeklinde îvicaclı iki ufkî şekil» dediği, asırlar boyunca Çin İmparatorluğu armasında bulunmuş «Ejderhâ» nın basitleştirilmiş resmidir; «üç inci dânesi» dediği de, buddanın alnındaki kabarcık, gözdür; bu üç göz, iç içe ve bir noktada birleşmiş iki dâire ile resmedilirdi, öyleki, bir üçgen teşkil eden gözlerin iç küçük dâireleri merkezde toplanırdı, üç göz bir noktaya bakar gibiydi. «Çin Tamanı» denilen bu motif bilhassa erkeklerin iç donlarına işlenirdi. Osmanlı Hânedanında da pâdişah ve şehzâde donlarına, don uçkurlarına işlenirdi; Osmanlı Sarayında yerleşmiş bir inana göre «Çin Tamanı» erkeklik kudretini koruyan, zürriyet bereketini sağlayan bir tılsım idi.

DON, HAZIR KADIN İÇ DONU İLÂNI — Son zamanlarda bilhassa İstanbulda, sonra Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerimizde garib bir kibarlık budalalığı dilimizdeki bâzı kelimeleri her neden ise çirkin ve lâübâli bulmuş, yerlerine yeni isimler kullanılmaya başlanmışdır, bu arada «don», «iç donu» yerine de «külot» ismi kullanılmaktadır.

Eski İstanbulun kibar, hattâ orta tabaka âile hayatında donca görünmek çok büyük ayıp oldukdan başka dondan bahsetmek de ayıp idi, hele kadın ve kız ağzında aslaa duyulmazdı. Zamanımızda don, iç donu «külot» oldukdan sonra bu titiz edeb unutulmuş olacakdır ki, gazetelere hazır kadın iç donları için ilânlar verilmeye başlanmış, ve hatta bu ilânlar, bir iç donu (külotu) ile çıplk, elinde de bir iç donu (külot) tutarak teşhir eden bir kız resmi ile süslenmişdir.

Kadın İç Donu ilân resminde

DON ADAM — Simsarlığını yapdığı beş kız ile birlikde memleket memleket dolaşan, bu arada Türkiyeye ve bilhassa İstanbula sık sık gelen kızları ile birlikde gece kulübleri sahnelerinde soyunan, çıplak erkek vücûdu teşhir eden, göbek dansları yapan, kadın cilveleri ile kırıtan bir garib sanatcı; 1938 de İran'da doğmuş yakışıklı bir genc adam olup iranlı-fransız melezi olduğu söylenir; aşağıdaki satırları «ABC» gazetesinden alıyoruz: «Büyük gazinolar tarafından baş tâcı edilir, bıktırıncaya kadar kalır; kendisini ve kızlarını Anadoludan gelen tüccarlar ve İstanbul sosyetesinin bekârları çok iyi tanır..».

Don Adam 1966—1967 ramazanında bir gece Belediye Baş imamı Nusret Yeşilcay'ın yanında Dolmabağçe Camiinde görülmüş ve bu baş imam efendi cemaata sahnede soyunan erkek Don Adam'ı: «Sizlere Mösyö Don Adam'ı takdim ederim!... Dünyaca meşhur bu sanatkâr müslümanlığı kabul ederek kemâle ermiş ve Kâmil adını almışdır!..» demişdir. Bu takdim üzerine cemaatdan bir azınlık Don Adamı alkışlamış, hattâ: «Bravo!..» sesleri yükselmiş; buna mukabil: «Camide alkış olmaz ..» îtirâzı ile cemaatin bir kısmı: «Nedir bu rezâlet!..» diyerek terâvih namazı için geldikleri Dolmabağçe Camiini terketmişlerdir. Baş imam Nusret Yeşilçay ile Don Adam ve etrafındaki alkışcıları ve bravocuları da önceden haber salınmış gazete fotoğrafcılarına poz poz resimler çekdirmişlerdir. Soyunan kızlar simsarı ve aynı zamanda sahnede soyunan erkek Don Adam, kendisini otelinde bulan gazetecilerin sorularına verdiği cevablarda şunları söylemişdir:

«Ben bir sanatkârım.. kız arkadaşlarımla birlikde bütün büyük şehirleri gezeriz. Onlar striptiz yaparlar, ben de çoğunlukla soyunurum, dans ederim.. bâzı kimseler soyunmanın günah olduğunu söylüyorlar.. bence soyunmak sanatdır, soyunmada ayıp ve günah yokdur.. Türkiyeye sık sık gelirdim, çok türk arkadaşlarım oldu, onların telkinleri ile islâm dinini kabul ettim.. bir müslüman memleketi olan İranda doğup büyüdüğüm halde daha önce niçin müslüman olmadığımı bilemem, her halde vaktim olmadı... domuz eti zaten yemem, şarabı da arkadaşlar ısrar edince içerim.. Kelimei Şehâdeti öğrendim.. namazı da yavaş yavaş öğreneceğim.. ya abdest almayı diye soruyorsunuz, namazdan önce elleri ayakları yıkamak !.. namaza başlayınca onu da yapacağım.. Sünnet olmayacağım, çünki ben daha önce on altı yaşımda Parisde estetik sünnet oldum.. Parisde genc erkekler arasında estetik sünnet moda idi.. Şimdi ikinci bir sünnete lüzum görmüyorum !.. bir türk kızı ile aslaa evlenmeyeceğim, çünki benim mesleğimde saçma bir şeydir.. şimdi ramazan, fakat ben sahne hayatıma devam edeceğim, onun için oruç da tutmayacağım !.. ama akşamları programdan önce camilere gideceğim...».

Estetik sünnetli Don Adam Kâmil Bey için estetik bir kompozisyon

Yukardaki konuşmayı nakletdikden sonra A.B.C. Gazetesi yazıyı şöyle bağlamışdır : «İşte ramazan boyunca camilerde secdeye kapanan insanlarla paviyonlarda soyunan kızlar arasında mekik dokuyacak olan ve Belediye Baş İmamı tarafından gururla takdim edilen estetik sünnetli yeni din kardeşimiz bu adamdır» (A.B.C; 17-18 aralık 1966).

1966-1967 ramazanını İstanbulda geçirmiş olan halk şâiri Çakır Çavuş Don Adamın müslüman olması üzerine şu hicviyeyi yazmışdır :

Şîraz'ın bağçeleri Tebrizin hamamları
Yetişdirmiş gülgonca nice Don Adamları

Siyehçerde sehbazı soymuş bizim Başimam
Gusül abdesti almış Yeşil Çayda Don Adam

Başimam Efendinin çantasındaki keklik
Onaltı yaşındayken sünnet olmuş estetik

Ulu ceddimiz Âdem Serendib'de çıplakdı
Bunun ismi de Adam elbet soyunacakdı

Âşıklar Tekkesinde Mâşuklar Çeşmesinde
Abdest alan Don Adam tam aktör hevesinde

1966 yılının şubat ayı başında İstanbuldan ayrılıp Beyruta giden Don Adam orada kaldığı otelde Bartutirik isimli uyku ilâcından bir tüp içerek inti-

har etmişdir; 17-18 şubat tarihli İstanbul gazeteleri bu ölüm vak'ası üzerine şunları yazmışdır : «...Don Adamın İstanbulda müslümanlığı kabul ederek Kâmil adını almasının bir reklâm olduğu söylenmişdi. Don Adam'ın İstanbul'da bazı gizli, ticarî münasebetleri olduğu, hattâ kaçakçılık işine ve beyaz kadın ticâretine bile karıştığı söylenmekte, bu intitara «öldürüleceğime öleyim» düşüncesiyle teşebbüs ettiği belirtilmektedir» (Tercüman).

DONANMA — «1 — Umûma âid bir sevincin ilânı için şehirlerin kandiller ve bayraklar ve sâir şâşaalı, şatafatlı şeylerle süslenmesi, ve top ve tüfenk ve fişekler atılarak türlü eğlencelerin yapılması; şehrâyin, şenlik, donanma gecesi; 2 — Harb gemileıinin bir arada heyeti mecmuası, bir devletin deniz kuvveti» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türk; Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lugatı).

Bu isim «süslenmek, bezenmek» anlamında Donanmak kökünden gelir. Harb gemilerine bu isimin verilmesi de silâhlarla, bilhassa toplarla donanmış olmasındandır (B.: Donanmâyi Hümâyun).

DONANMA — Umûma âid bir sevincin ilânı için şehirlerin kandillerle ve bayraklarla ve şair şâşaalı ve şatafatlı şeylerle süslenmesi yüz yıllar boyunca yapıla gelmiş, bu arada Osmanlı İmparatorluğunun taht şehri olan İstanbul üç gün üç gece, yedi gün yedi gece, onbeş gün onbeş gece devam eden donanmalara sahne olmuşdur. İmparatorluk devrinde donanmalar yeni bir pâdişahın tahta oturması, harblerde kazanılan zaferler, padişah oğullarının sünnet düğünleri, pâdişah kızlarının, evlenme düğünler, padişah oğlu ve kızlarının doğumları dolayısı ile yapılırdı. İstanbulda zaferler dolayısı ile yapılan donanmalar vakaayinâmelerde bir kaç satırlık kayıdlarla geçildiği halde pâdişah evladlarının doğum şenlikleri, sultanların evlenme ve şehzâdelerin sünnet düğünleri şenlikleri, donanmaları üzerine «Sûrnâmeli Hümâyun» ve «Vilâdetnâmei Hümâyun» isimleri ile müstakil ve mufassal eserler yazılmışdır. Aşağıdaki satırları, 1759 yılında Üçüncü Sultan Mustafanın kızı Hibetullah Sultanın doğumu münâsebeti ile şâir Haşmet Efendinin yazdığı «Vilâdetnâmei Hümâyun» dan alıyoruz :

«Vaktaki donanmanın sekizinci günü geldi, herkeste zevk ve sefadan el ve etek çeker suretleri belirdi. Nihayet esnafın, ordu sefere çıkarken tertibettikleri alaylar gibi büyük bir esnaf alayı tertibedildi. Evvelâ her bir esnafın dükkânının ziyneti ve yüz akı olan müşteri aldatıcı çırakları kırmızı şallar ve mintanlarla ortalığı kızılca kıyamete döndürüp destarı levendâne, reftarı mestâne, gamze gammaz, dîde füsunsâz, kaamet kıyâmet, kıyâfet âfet, donanmanın hitamı gününde Sultanahmet camii avlusunda alay tertibi için, güneşe ya doğ ya doğayım diyerek toplandılar. Gün doğdukdan sonra alay tertib ederek o servü hiramanlar saf saf durdular. Ustaları da bayramlık esvablarını giymiş olarak önlerine düştü. Diba ve zerbaft'dan bayraklar açıldı, talâkatli duacılar tedarik edildi.

Her esnaf sınıfı ,bir tahtıravan üzerinde sanat ve işlerini teşhir etmişlerdi, her sınıfın sonunda bir mehter takımı bulunuyordu, bu suretle esnaf birbirlerinden ayırdolmuşlardı.

«En önde çiftçiler bulunuyordu. İçlerinde çiftçi eline düşmüş doğana benziyen bir mehpare civan ziraat alât ve edevatını taşıyordu Babı Hümayundan girdiler, Ortakapı önünde hürmetle eğilerek kulluklarını arzettiler. Duâcılar, hünkârın ömrünün ve devletinin bereketine duâ etti; pâdişahın ihsanlarını alıp tertib üzere Bâbıhümâyundan çıkıp Alay Köşkü altından geçdiler. Oradan sadırâzam sarayına vardılar; orada Arz Odasının bakdığı meydana girdiler, yüzlerini toprağa sürüp pâdişâhın ve sadır:zamın (Koca Râgıb Paşanın) hayır duâlarını ettiler. Sadırâzam tarafından hallerine münâsib top top dîbâ askılar ihsan olundu, duâcılarına ve bayrakdarlarına ve sanatlarını gösterenlere deste deste bir çok ihsanlar verilerek gönülleri hoç edildi.

«Çiftcilerden sonra Ekmekciler geliyordu. Bir araba üzerine fırın kurmuşlardı. Önünde bir fırıncı dilberi ekmeklerini teraziye koymuştu. Arkalarından kasap güruhu geliyordu. Etli canlı delikanlılarını henüz koyundan çıkmış körpe kuzu gibi önlerine katmışlar, «şevketlû padişahımızın koç başına kurban olalım» diyerek öküz kadar koçları altın teller ve mücevher sorguçlariyle süsliyerek, küçük kasap çırağı çocukların da kimi kaval çalarak, kasapbaşı ağa da yirmi otuz nefer çuhadar ile haşmetli geçtiler.

«Arkalarından bakkallar geliyordu. Fıstık dudaklı, badem gözlü bakkal güzelleri, işve sa-

tarak, ayakdaşlariyle yağlı ballı sohbet ederek omuz omuza, mükemmel ve tertipli ve teraziyle narha gelmez bahşiş ve ihsanlarını alıp geçtiler.

«Arkalarından berberlerin gümüş sineli, âyine yüzlü dilberleri kimi edilbâne ve kimi tarzı levendâne ile göğüsleri açık, kolları sıvalı adâb ile geçtiler.

«Sonra okçular ve yaycılar esnafının kirpikleri ok, kaşları yay, güzellik ve letafet meydanının tozkoparanları yaydan kurtulmuş ok gibi geçtiler ve kabza kabza ihsanlar aldılar, debdebe ve gösterişte taş diktiler.

«Arkalarından simkeşlerin sırma perçemli ve gümüş tenli, yasemin bedenli güzelleri :

Hadden geçmiş nezaket yalü bâl olmuş sana

edası hallerini vasfeden, bazularını gümüş külçesi gibi Uşşakın gözleriyle damgalatarak geçtiler.

«Sonra meyvacılar ve çiçekçiler, arkasından kebapçılar, bunlar bitince şekercilerin tatlı dilli şakirdanı :

Almaz mısın akîdeyi miski bahasına

gibi etrafa tatlı tatlı lâtifeler ederek geçtiler.

«Arkasından kürkçüler, kaşları samur, didesi mahmur çırakları samur ve sincaba gömülmüş olarak geçtiler.

«Arkalarından terziler, güzellik kumaşını naz ve istiğna endazesiyle ölçerek geçtiler. Onların arkasından bir kaide kalıplı kıyafetli seyircileri alay seyrine aceleden yalın ayak, kimini de iki ayağını bir papuca sokturarak getiren kavaf civanları geçtiler.

«Onlardan sonra mumcular esnafı, cevahir bedestanı sermayedarları, Sipahipazarı esnafı, yorgancıların müsellâh ve müzeyyen şehleventleri, Hint ve İran kıyafetleriyle Valde Hanı ve Vezir Hanı tüccarları, omuzlarında eşsiz Tûs ve Kişmir şallariyle geçtiler.

«Arkalarından mücellitler ve kâğıtçılar, Mısırçarşısı bezirgânları, Ketenpazarı esnafı, karadan yelkenlerini açmış ve toplarını atan bir kalyon yürüterek geçtiler.

«Elhasıl esnaf alayı gün doğarken başladı, gece yarısına, saat altıya, yediye (ezani saat) varıncaya kadar devam etti; yüz kırk beş adet muhtelif esnaf geçti. Her sınıf esnafın arkasından bir saz takımı gidiyordu. O gece, herkesin işiyle güciyle uğraşması ferman buyruldu» (R. E. Koçu, Vilâdetnâmei Haşmet).

DONANMA CEMİYETİ — Sultan Abdülazizin tahtdan indirilmesinde Osmanlı Donanmasını, Donanmâyi Hümâyunun, Deniz Kuvvetleri Gemilerinin çok büyük hissesi olmuşdu; Haliçden kalkan zırhlılar Dolmabağçe Sarayı önüne gelmişler ve ağır silâhları ile pâdişaha karşı mümâyişli tehdidde bulunmuşlardı. Halbuki Sultan Abdülaziz Osmanlı Donanmasının gelişmesine çok çalışmış, onun zamanında Donanmâyi Hümâyun, hem gemileri hem de değerli zâbitânı ve tâl'mli efrâdı ile İngiltere Donanmasından sonra Avrupanın sayılı deniz kuvvetlerinden biri olmuşdu.

Beşinci Sultan Muradın üç aylık kısa saltanatından sonra pâdişah olan İkinci Sultan Abdülhâmid Donanmadan öylesine ürkmüş bulunuyordu ki, Bahriye Nazırlığına sadâkatine sonsuz güveni olan kimseleri getirmekle kalmamış, onlar vâsıtası ile Donanma gemilerini, Haliçde demirli, çürümeğe mahkûm bırakmışdı. Teknelerini midyalar sarmış, ocakları sönmek, kazanları paslanmış; hatta bir ara, «her ne sûretle olursa olsun ocak yakılıp fayrab edilememesi için» gemilerin bacaları bile sökülmüşdü. Devrin gazetelerinde, ve bilhassa Sultan Abdülhamidi alkışlamakda öncülük eden «Resimli Mâlûmat» da ara sıra bir osmanlı harb gemisinin resmi yayınlanılır, resmin altına merela : «Donanmâyi heybet makrûndan Zırhlı Mesudiye Firakateyni Hümâyunu» diye bir yazı yazılır, halk bu suretle oyalanırdı.

1908 meşrûtiyeti, İkinci Sultan Abdülhamidin otuz yılı aşmış keyfi idâresinden âdeta enkaaz hâlinde bir donanma devr almışdı. Donanmanın ihyâsı yolunda basın, bilhassa İstanbul gazeteleri halkın hamiyetine, yardımına, fedakârlığına müracaat etti, ve bunun neticesi olarak da, merkezi İstanbulda olmak üzere bir Donanma Cemiyeti kuruldu.

Cemiyetin İstanbuldaki merkez binâsı Bâbıâlî Caddesinde idi; İstanbul Vilâyet Konağı önünden Cağaloğluna doğru gidilirken sol kolda büyük ve güzel dışı kâgir içi ahşab bir binâ idi, bu bina Cumhuriyet devrinde Türk Tayyâre Cemiyetine (Türk Hava Kurumuna) verildi; bir ara İstanbul Basın Birliğine devredildi (B.: İstanbul Gazeteciler Cemiyeti; İstanbul Basınbirliği); İstanbul Basınbirliği ikiye bölünüp çoğunluğu teşkil eden kısmı Gazeteciler Cemiyeti adını aldıkdan eski Eminönü Halk Evi bi-

nâsının yerinde yeni yaptırdığı binâya taşındıkdan sonra bu eski Donanma Cemiyeti binâsı da bir müddet sonra yanındaki diğer bir kaç binâ ile birlik de yıkdırıldı, ve yerine zamanımızdaki büyük han, «T.H.K. (Türk Hava Kurumu) İş Hanı» yapıldı.

İmparatorluğun bütün vilâyetlerinde Donanma Cemiyeti şûbelerini o yerin en seçkin sîmâları bir vatan borcu olarak fahrî idâre ettiler ve o namuslu eller aracılığı ile Cemiyete büyük para bağışları toplandı. Cemiyet «Donanma Mecmuası» adı ile bir dergi çıkardı (B.: Donanma Mecmuası), bu mecmua da o devrin hem en güzel dergilerinden biri oldu, hem vatandaşın donanma üzerine yakın ilgisini sağladı, hem de, önemli olmasa bile Cemiyete gelir sağladı. Cemiyet yine, hem propaganda vâsıtası, hem de küçük bir gelir işi olarak «Donanma» adı ile sıgara kağıdları yaptırarak sattırdı.

Donanma Cemiyeti Birinci Cihan Harbi sonunda 1918 mütârekesini tâkib eden karanlık işgal yıllarında âtıl kaldı, dağıldı, kapandı. Cumhuriyet devrinde de, Türkiyenin donanması âdetâ hiçden ihyâ edilirken bu büyük iş bir devlet işi olarak ele alındı; halkın ilgisi, yardımı yeni ve çok çok önemli bir harb silâhı üzerine çekildi ve bir «Tayyâre Cemiyeti» (Türk Hava Kurumu) kuruldu.

Aşağıdaki notları Türk Ansiklopedisinden naklen ekliyoruz: «(Tüzüğündeki adı ile Donanmâyi Osmânî Muâveneti Millîye Cemiyeti) Osmanlı Donanmasını kalkındırmak amacı ile 1909 -1919 yılları arasında başarılı çalışmaları görülen bir dernektir... 2. Meşrutiyetin ilânından sonra donanmanın yeniden kurulması için büdceye iki milyon altın liralık bir ödenek konmuş ise de bu para ile işin başarılamayacağı görüldü. Önce Tanin Gazetesi «Enver» ve «Niyazi» adlarını taşıyacak iki kruvazör satın alınması için halkdan iâne toplama işine girişdi. Bu teşebbüs geniş halk yardımını sağlayacak olan Donanma Cemiyetinin kurulması yolunu açdı. Otuz yıldan beri Haliçde yatmakda olan Osmanlı Donanması 4 temmuz 1909 da Haliçden çıkarak eski türk denizciliğine geleneğince Sarayburnu önünde bir geçid resmi yapdı. Köhnemiş gemi'erin bu hazin töreni İstanbul halkını heyecana getirdi; önce İkinci Belediye Dâiresi sağlık şubesinde Dr. Hafız İbrahim, Dr. İsmail Hakkı, Dr. Papadupulo ve başmühendis Hâşim Beyler arasında her yurtdaşdan 1 kş. toplanması yolunda bir teşebbüse girişildi. Bu hamiyetli zatlere Tercümânı Hakikat Gazetesinin başyazarı Hüseyin Kâzım Bey de katıldı ve bu gazete bu yardım işini destekledi. Halk çok yakın ilgi gösterdi, fakat yardımın devamlı olması için bir cemiyet kurulması gerekdiği görüldü ve 19 temmuz 1909 da Donanmâyi Osmânî Muâveneti Millîye Cemiyeti kuruldu, (cemiyetin idâre kurulunu Yağcızâde Şefik Beyin başkanlığında servetleri ve hamiyetleri ile tanınmış sîmâları teşkil etti); devrin pâdişahı Beşinci Sultan Mehmed Reşad da cemiyeti himâyesine aldı. Cemiyetin topladığı paralar ile ilk hamlede yep yeni ve zamanının en süratli gemilerinden dört küçük torpido satın alındı ki isimleri Yâdigârı Millet, Gayreti Vataniye, Numûnei Hamiyet ve Muâveneti Millîye'dir. Cemiyet çeşidli gelir kaynakları, halk iânesi ve devlet yardımı ile iki sene içinde 1,720,299 altın lira topladı, bu para ile de Barbaros ve Turgud Reis zırhlıları ile Midhat Paşa ve Giresun taşıt gemileri satın alındı. İngiliz Vikers - Armstrong firması ile Gölcükde yeni bir tersânenin kurulması için anlaşmaya varıldı, ve bu firmaya ayrıca Reşâdiye ve Sultan Osman isimlerinde iki dretnot sipâriş edildi ve bu iki azametli geminin parasının büyük bir kısmı ödendi. Fakat bu sırada, 1914, Birinci Dünya Harbi başladı, gemilerimiz bitmiş olduğu ve parası da ödenmiş olduğu ve Osmanlı Devleti de harbe girmemiş olduğu halde İngiltere bu iki türk gemisini musadere ederek kendi donanmasına kattı. (Bu muamele türkler üzerinde İngiltereye karşı derin bir kırgınlık uyandırdı. O sırada Akdenizde bulunan ve Türkiyeye sığınan Goben ve Breslav adalarında iki alman harb gemisinin Türkiyeye satılması ve türk bayrağını çekmesi, başda İstanbullular bütün türkleri sonsuz bir meserretle teselli etti, almanlara karış övlesine bir sempati doğdu ki o zamanın hükûmeti Osmanlı Devletini Almanyanın yanında o müdhiş harb ateşi içine avâmî bir millî tasvib ile kolaylıkla attı, İst. An). Donanma Cemiyeti vatanî vazifesine harb içinde de devam ederek mütâreke yıllarında 8 Şubat 1919 tarihli bir irâdei seniye ile kapatıldı» (Türk Ansiklopedisinden naklen).

Şu satırları da aynı ansiklopediden aynen alıyoruz: «Nato'nun kurulmasından sonra Akdenizdeki Nato üyelerinin deniz, hava ve kara kuvvetlerinin ortak savunma plânına göre dü-

zenlenmesinin bir sonucu olarak Türk Deniz Kuvvetlerinin daha ziyâde savunucu bir karaktere bağlanması Doğu Akdenizde Türk-Yunan dengesinin Yunanistan yararına bozulmasına yol açmış ve bu gerçek türü aydınlarınca dikkatle izlenmeye başlanmışdı. Kıbrıs konusunda Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan anlaşmazlık, deniz kuvvetleri bakımından bu dengesizliği bütün açıklığı ile ortaya koyunca, bu defa Cumhuriyet Gazetesi «Başkalarının verdiğini millet yapar» adı altında yeni bir kampanya açdı, böylece yeni bir Donanma Derneği kurulması ortaya çıkmış oldu» (Türk Ansiklopedisi 1966). Bu satırların yazıldığı sırada, 1967, bu kampanya maalesef tavsamış bulunuyordu; 1908-1909 ve 1918-1923 yıllarının asîl milli heyecanları içinde bulunmadığımız acı bir hakikattır.

Hüsnü KINAYLI

DONANMA MECMUASI — Donanma Cemiyeti tarafından propaganda organı olarak çıkarılmış resimli edebî, tarihî ve fennî bir mecmuadır. Önce 17 X 25 eb'adında 80 sayfalık (6 formalık) kitab şeklinde ve aylık olarak çıkarılmışdır. İlk nushası 1910 (rumî 1326) yılı mart ayında çıkmışdır. İlk sayfasında devrin pâdişahı Beşinci Sultan Mehmed Reşadın yazlık beyaz amiral üniforması ile bir resmi vardır; mecmuanın bu nushası ile müteakib nushalarında Donanma Cemiyetinin idâre meclisini teşkil eden zatler halka resimleri ile tanıtılmış, cemiyetin muhtelif şûbelerinde faaliyet gösteren kimselerin toplu veya münferid resimleri konmuş, halk, esnaf teşekkülleri ve müesseseler tarafından cemiyete yapılan nakdî yardımların listesi de, mecmuanın 80 sayfalık metnine ilâve edilen 20-25 sayfalık bir kısımda ilân edilmişdir; bu ilâve kısımda ayrıca cemiyetin mâlî hesabları da halka açıklanmışdır.

İdârehânesi cemiyetin İstanbuldaki merkezi umumî binâsında olan mecmuaya o devrin en seçkin kalemleri yazılar yazmışlar ve telif haklarını almamışlar, cemiyete terketmişlerdir.

Donanma Mecmuası bu şekli ile 48 nusha (mart 1910 — Şubat 1914) çıkmışdır. 1914 martında şekli değiştirilerek haftalık mecmua olmuşdur, ve 25X35 boyunda bir kâğıda basılarak 16 sayfa olarak çıkmışdır; «edebî ve târihi» huviyetinden de uzaklaşarak Birinci Cihan Harbi içinde bir aktualite magazini olmuşdur. Beyaz kâğıd yerine bâzan sarı bâzan de penbe kâğıdlara basıldığına göre Donanma Cemiyetinin kâğıd bulmakda sıkıntı çekdiği âşikârdır.

Donanma Mecması haftalık olarak da 142 nusha çıkmış, 1917 yılına kadar devam edebilmişdir, gördüğümüz son nushası İstanbulda Hakkı Tarık Us Kütübhanesinde koleksiyonunda 190 sayılı nushadır.

Bu mecmuanın koleksiyonu devrinin tarih vesikası kiymetini taşır.

Hüsnü KINAYLI

DONANMA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Büyük Adanın sokaklarından, adanın kuzey-doğu bölgesinin iç kısmında Gazimihal Sokağı ile Güzeller Sokağı arasında uzanır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

دوننما جمعیتنك هفته‌لق غزته‌سیدر

سنه‌لك آبونه‌سی
عثمانلی مملکتی ایچون
٤٠ غروش
اجنبی مملکتلر ایچون
١٢ فرانق

دوننما

پنجشنبه
محرم ١٣٣٤
٥ تشرین ثانی ١٣٣١

نومرو ٦٧ ١١٦ — مرجعی دوننما جمعیتی مرکز عمومیسنده دائرهٔ مخصوصه — نسخه‌سی ١ غروش

Donanma Mecmuasının son kullandığı başlık

DONANMÂYİ HÜMÂYUN — İstanbulun fethinden az sonra Osmanlı Tersânesi İstanbulda Kasımpaşada kurulmuş (B.: Tersâne; Kasımpaşa) ve devletin deniz kuvvetlerinin, donanmasının merkez üssü bu taht şehri olmuşdur. Önce çekdiriler (Kürekli gemiler), sonra kalyonlar (Yelkenli gemiler) devirlerinde Tersânede ve çekek-kalafat yerlerinde harb gemilerinin inşâsı, azebler ve kalyoncular diye anılan bahriyelilerin renkli ve gürültülü hayatı, onların odaları-kışlaları, kahvehâneleri, hamamları; Donanma ve Tersâne ile ilgili kürekciler, yelkenciler, gomancılar, halatcılar, makaracılar gibi esnaf ile çarşıların kurulması ve bu çarşılardaki esnafın hayatı, Donanmanın sefere çıkışı ve seferden dönüşünde yapılan ananevî merâsim dolayısı ile Donanmâyi Hümâyunun İstanbul tarihinde hâtırası zengin ve önemlidir (B.: Cebeciler Köşkü, cild 6, sayfa 3406).

Çekdiriler (Kürekli gemiler, Kadırgalar) devrinde Donanmayı Hümâyun üç büyük kısımdan mürekkebdi:

1. Tersâne Gemileri — Devlet tarafından inşâ ve techiz edilen gemiler; İstanbul Tersânesine, üssüne bağlı ana kuvvet;

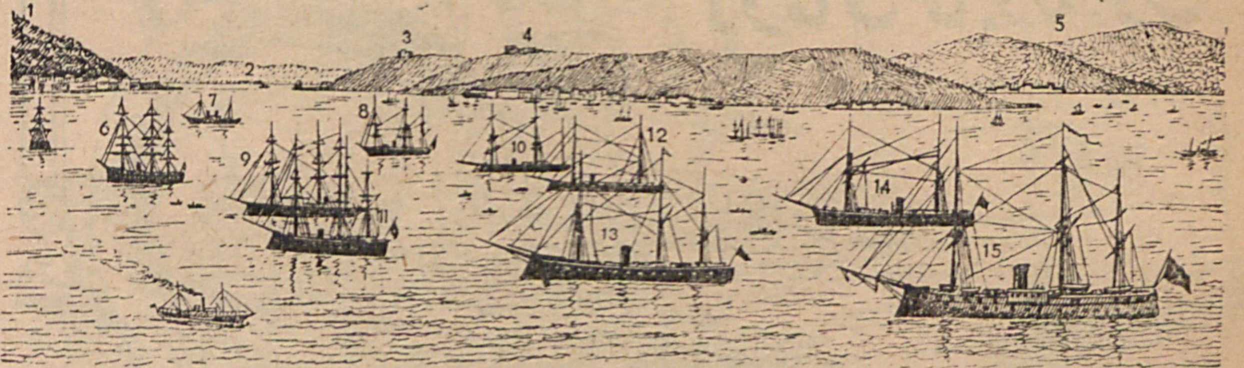
2. Bey Gemileri — Deniz seferlerine memur edilegelmiş yalı boyu sancak beylerinin inşâ ve techiz ettirmeye mecbur oldukları harb gemileri; (devlet bu gemilerin ancak toplarını, lengirlerini ve bir sancak beyine tedâriki imkânsız bâzı âletleri verirdi, sancak beyleri kendi gemileri ile ana kuvvete, Tersane Gemilerine belli bir limanda, Anadoluda Çeşmede, Rumelinde Navarinde toplu olarak katılırlardı), İmparatorluğun sâhilleri boyunca serpilmiş bir deniz kuvveti;

3. Magrib Gemileri — İmtiyazlı eyâletler olan Trabülüs Garb, Tunus ve Cezayir Gemileri (Deniz akıncıları).

Bu devirde İstanbulun donanma adına dâimâ göre geldiği gemiler Tersâne Gemileridir; bir bey gemisi veya magrib gemisi İstanbul Limanına nâdiren gelirdi. Tersâne gemileri, deniz seferi mesvimi sonunda İstanbula döner, limanı, taht şehrini, pâdişahın sarayını ananevî törenle selâmlar, an'anevi törende karşılanır, kışı, Haliçde, Tersâne önünde demirli geçirir, gemiler teker teker reviziyondan geçer, tâmire muhtaç olanları tâmir görür, hepsi kalafatlanır, ve tesbit edilen noksanlar tamamlanırdı; bu bakımdan Tersâne, donanma İstanbulda iken, en faal devrini yaşardı. Deniz seferi mevsimi başında da, yine ananevi merâsimle Akdenize yahud Karadenize çıkardı.

Önemle kaydedelim ki harb filolarının çekdirilerden, kürekli gemilerden kurulduğu devirde (XVII. yüz yıl ikinci yarısına kadar) kalyonlar, yelkenli gemiler de vardır; fakat kalyonlar ticâret gemisi olarak kullanılmakda; donanmanın erzak - ağırlık gemileri de kalyonlar olmuşdur (B.: Çekdiri, cild 7, sayfa 3802; Kalyon).

Çekdiriler devrinde, «Azeb» adı verilen bahriye askeri, gemilerin ancak seyrü seferi, manavraları ile meşgul olmuşlar, gemilere

Geçen asır ortasında Donanmâyi Hümâyun Büyükdere Koyunda; 1 — Yenimahalle; 2 — Boğaz ağzı; 3 — Ceneviz Kalesi; 4 — Yûşa Tepesi; 5 — Beykoz; 6 — Orhâniye; 7 — Arkadi; 8 — Aziziye; 9 — Mahmudiye; 10 — Osmaniye; 11 — ? ; 12 — Fethi Bülend; 13 — İclâliye; 14 — Avnillâh; 15 — Mûini Zafer, ve Şirketi Hayriye Vapurları.

(Resim : Bir İtalyan gravüründen Behcet Cantok eliyle)

cenkci olarak yerine, icâbına göre yeniçeriler, kapukulu sipâhileri ,ve timarlı sipâhiler ve topcular bindirilmişdir (B.: Azeb, Azebler, Azebler Ocağı, cild 3, sayfa 1674).

Çekdirilerin tamamen kalkarak Donanmâyi Hümâyunun yelkenli gemilerden, kalyonlardan kurulduğu devirde yalyoncular, gemilerin hem mutahassıs gemileri, hem de deniz cenk askerleri olmuşlar, dolayısı ile kalyoncular, eski azeblere nisbetle İstanbulda çok daha kalabalık olmuş, Bu sûretle Tersâneli de denilen kalyoncular; zamanımızın tâbiri ile «Bahriyeliler» İstanbulda, bilhassa Kasımpaşada, Hasköyle, Çeşmemeydanında, Galatada günlük hayatın en ön safında sîmalar olmuşlardır (B.: Kalyoncular); son yeniçerilerin yanısıra kabadayılık ve zorbalık yollarında büyük zâbıta vak'alarının da kahramanları olmuşlardır.

XIX. yüz yılın ortasında da kalyonların yerini buharlı harb gemileri, zırhlılar, zırhlı firkateynler, korvetler almış, donanma efrâdına da artık «Bahriyeli», «Efrâdı Bahriye», veya kadimden devam ede gelen «Tersâneli» isimleri verilmişdir (B.: Bahriyeliler, cild 4, sayfa 1867).

DONANMÂYİ HÜMÂYUN ALBOMU — İkinci Sultan Abdülhamidin son saltanat yıllarında «Kütübhânei İslâm ve Askerî» sâhibi İbrahim Hilmi Bey tarafından çıkarılmış resimli bir donanma mecmuasıdır, Türkiyede çıkmış ilk donanma mecmuasıdır; arşivimizdeki ilk nushası hicrî 1320 (Milâdî 1902-1903) tarihini taşımaktadır (B.: Çığıraçan, İbrahim Hilmi, cild 7, sayfa 3891).

Bir nushası kapak içinde 34X25 boyunda 10 asyfa olup nushası 60 paraya satılmışdır.

Birinci nusha Mesudiye Zırhlı Firkateyni ile Mecidiye Kruvazörüne tahsis edilmişdir.

Mecmua yanlamasına açılır şekilde tertib edilmiş olup birinci sayfası bir iç kapakdır. İkinci sayfaya bir takdim yazısı ile Mesudiye Zırhlısının resmi ve bu resmin iki yanına iki harb gemisi hakkında bilgi notları konmuşdur; geri kalan sekiz sayfanın yalnız bir yüzlerine

Donanmâyi Hümayun Albomunun iç kapağı

5 resim basılmış, bu sayfaların arka yüzleri boş bırakılmışdır. Resimler şunlardır :

3. Sayfada : Mecidiye Kruvazörü,

5. sayfada : Mesudiye Zırhlısı,

7. sayfada : Mecidiye ve Mesudiyenin, ve Mecidiyenin önden görünüşü.

9. sayfada : Mecidiye güvertesinde zabitan ve efrad.

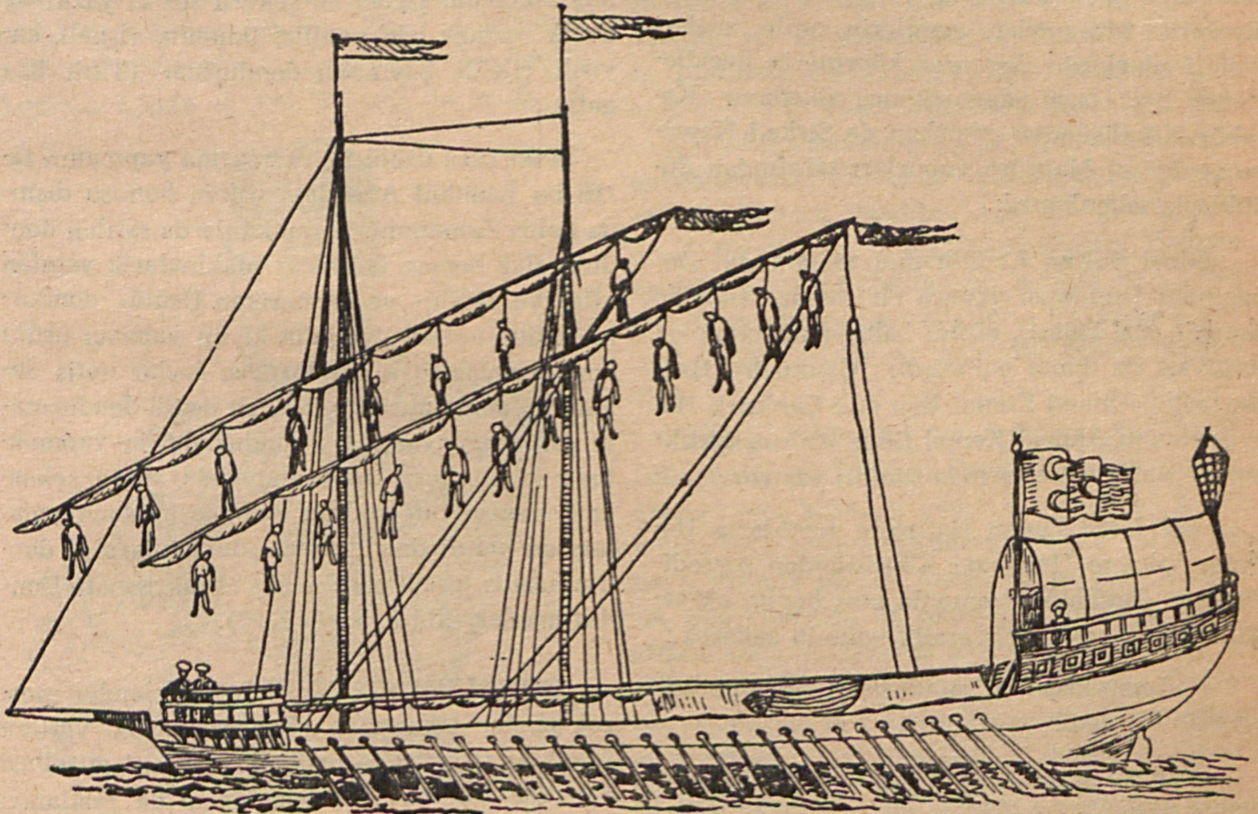
Mecmua «Gérard Frères» Matbaasında basılmışdır, bu matbaanın Fransada olduğunu tahmin ediyoruz;klişeleri ototipi usulu ile yapılmış resimlerin yabancı memleketde basılalarak resim altı yazılarının ve notların İstanbulda basılmış olduğu söylenebilir.

Bu albonun ikinci ve sâir nushalarına rastladık. Donanma kuvvetinden dâima çekinmiş olan devrin pâdişahı tarafından hoş karşılanmamış ve müteşebbisi bu albomun neşrinden vaz geçmiş olabilir.

Hüsnü KINAYLI

DONANMÂYİ HÜMÂYUNUN KORSAN TENKİLİNDEN DÖNÜŞÜ MERÂSİMİ — Çekdiriler ve kalyonlar devrinde korsan tâkibine çıkan Donanmâyi Hümâyun gemileri sefer dönüşü İstanbul Limanına girerken direklerini asılmış korsan cesedleri ile donatırdı. Yakalanan liman korsanları da, limanda, yahud Tersâne önünde bir harbgemisinin direğine asılarak îdam edilirdi. Bazan da yakalanan korsanlar zabtedilmiş kendi korsan gemilerinin direklerine asılardı; aşağıdaki satırları Cevdet Paşa Tarihinin hicrî 1207 vak'aları arasından alıyoruz : «... bu yazın Kaptanderyâ Hüseyin Paşa Akdeniz izbandidlerini urub kahrü tenkil ettikden sonra işbu yedi senesi saferinin on ikinci günü (29 eylul 1792) Donanmâyi Hümâyun ile Akdeniz eşkiyasından ahzetmiş olduğu küçük ve büyük onbeş kıt'a korsan sefinelerinin cıvadıralarına tutulan bâzı eşkiyâyı salbedüb bu hey'etle Donanmâyı Hümâyunu Yalı Köşkü (Cebeciler Köşkü) önünden geçirip âdeti câriye üzere Yalı Köşküne çıkıp hâkipâyi şâhâneye yüz sürerek kendisine samur kürk giydirildi ve asâkiri bahriyeye atâyâyı vefâ ita buyuruldu...».

DONANMÂYİ HÜMÂYUNUN KÖPRÜLERDEN ÇIKIŞI MERÂSİMİ — Haliç asırlar boyunca Donanmâyı Hümâyunun da limanı ol-

Korsan tâkibinden dönen bir kadırga

(Resim : Nezih)

muşdur. Halicin iki yakasını bağlayan ilk köprü hicrî 1252 (M. 1836-1837) yılında Galata tarafında Azeb kapusu ile İstanbul tarafında Unkapanı arasında yapıldı; Donanmâyi Hümâyunun yattığı Kasımpaşada Tersâne önü bu köprünün arkasında kaldı; o yıllar buharlı gemilerin Osmanlı Donanmasına girmek üzere bulunduğu devirdir; Hayrâtiye adı verilen bu ilk Haliç Köprüsünün ortasında, Donanma gemilerinin girip çıkması için açılır kapanır bir geçid yapılmışdı. Hicrî 1260-1261 (M. 1844-1845) arasında Galatada Karaköyü İstanbulda Eminönüne bağlayan İkinci Haliç Köprüsü yapıldı; o tarihde ise Donanma tamamen buharlı gemilerden, zırh lı firkateynler ile korvetlerden mürekkebdir; bu köprünün ortasında da Halice girip çıkacak büyük gemiler, bilhassa donanma zırhlıları için açılır kapanır bir geçid yapıldı. Haliçdeki Donanmanın ortalarından açılan köprülerden geçip dış limana, Marmaraya çıkması İstanbul halkına, meraklı ve heyecanlı bir seyir sahnesi olurdu, halk liman kıyısına dolar, aşırı meraklılar sandallara binerler, donanma gemileri bayraklarla donanır, her geminin efradı, kar gibi beyaz bahriyeli formalar, başlarında al fesleri, bellerinde al kuşakları ile ve çıplak ayaklarla direkere tırmanırlar, gemilerin canlı süsleri süsleri olurlardı; donanma köprülerin geçidlerinden halk tarafından çılgınca alkışlanır, Karaköy Köprüsünden çıkarken de Şirketi Hayriye ve İdârei Mahsûsa vapurları tarafından düdüklerle selâmlanırdı.

İkinci Sultan Abdülhamid zamanında Donanmâyi Hümayun uzunca bir zaman Haliçde demirli, âtıl kalmış, efrâdı bahriyenin tâlim ve terbiyesi de ihmal edilmişdi; Çankırılı Hacı Şeyhoğlu Ahmed Kemal Bey (B.: Çankırılı Hacı Şeyhoğlu Ahmed Kemal Bey) «Görüp işittiklerim» isimli hâtıralarında şunları yazıyor :

«1897?1898 Yunan Harbinde zırhlıların Haliçden çıkışını Unkapanı Köprüsünden seyrediyordum. Tesâdüfen yanımda kısa boylu, ak sakallı bir zât vardı; bir aralık kolumu çekerek :

— Aman kaçalım.. şimdi gemi köprüye toslayacak !... dedi.

«Bahsettiği gemi Mesudiye Zırhlısı idi ve henüz Ayvansaray önünde idi; bu ihtiyar zât :

— Hey gidi günler hey!.. biz, on dört kişi bir tarafda, ondört kişi diğer tarafda, Mahmudiyenin dümenini kullanırdık, bunlar dümenci parmakla idâre olunan gemiyi kullanamıyorlar !... dedi.

«Ve hakikaten o gün Mesudiye Zırhlısı Unkapanı Köprüsüne carpdı...» (Görüp işittiklerim).

Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin aşağıdaki iki kıt'ası da, Yunan Harbi dolayısı ile Donanmâyi Hümâyunun Haliçden çıkışını tasvir yolunda yazılmış olacakdır :

Başlarında al fesler, bellerinde al kuşak
Cümlesi yalın ayak, ak dimiden forması
Tam beşyüz behriyeli tığ gibi şehbaz uşak
Donanmışdır zırhlının direk seren arması

Kimi ejderi bahrî kimi deniz hizberi
Zeberdest fetâlardır güzellerin serveri
Ol serenbaz cundabaz bahriye neferleri
Alkışları çok yaşa pâdişâhım duâsı

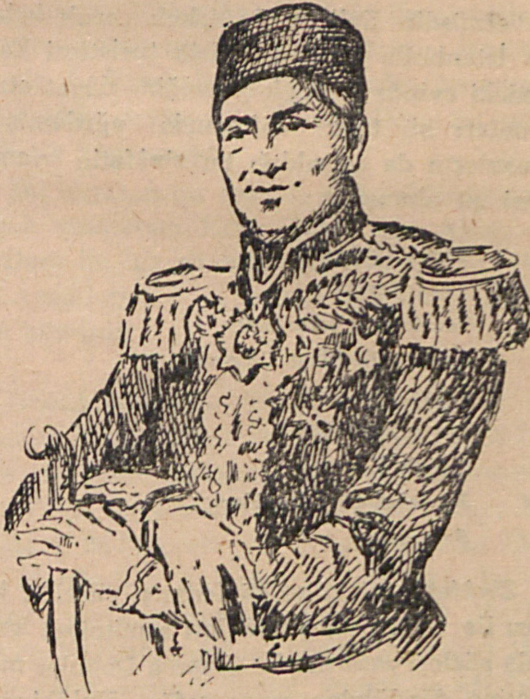
DONDNRMA, DONDURMACILAR — «Kar (Buz) içinde döndürülmekle buz hâline geçirilmiş limonata, şerbet ve şekerli süt ki yazın serinlik vermek için yenilir; limonlu, vişneli, kayısılı, çilekli, kaymaklı dondurma» (Türk Lugatı).

Eski türk usûlü ile dondurma yapmanın târifi bu İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışında kalır. Zamanımızda dükkânlarda satılan dondurmalar hemen istisnâsız makinalarla yapılan «İtalyan Usûlü» ve «Amerikan Usûlü» dondurmalardır; kabul etmelidir ki bu yabancı usûlü dondurmalar türk dondurması kadar nefis değildir. Zamanımızda eski türk usûlü dondurmayı yalnız seypyar satıcı dondurmacılar yapmaktadır ki bunların içinde meyvada, sütde, şekerde dondurmanın hakkını vermelerini dondurmaları en namlı dondurmacı dükkânlarının dondurmasına tercih elidilir (B.: Ayak Esnafı, Dondurmacılar, cild 3, sayfa 1398).

DONDURMACI CİVANI Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Dondurmacı civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada Dondurmacı Civanı şu ebyitlerle övülmüşdür :

Dilber yosma kesim arnavud oğlan
Debre dağlarından inmiş gazâlan
İsmi şerîfidir Topuklu Mestan
Ya altunbaş Remo Samurkaş Destan
Pabucu püsküllü ak keçe külâh
Kârbânı aşk vurur kâfir pür silâh

DONİZETTİ PAŞA (Giuseppe) — Muzikai Hümâyunun (Osmanlı Saray Bandosunun) kurucu denilmeye lâyık italyan asıllı ünlü mûsiki muallimi, bando şefi; Türkiyede batı müziği uğraşan saz icrâkârlarının ilk kuşağını yetiştiren sanatkâr, ve Türkiyeye ikinci bir vatan gibi bağlanmış bir sîmâ; 1788 de kuzey İtalyada Alp Dağları eteklerinde Bergamo kasabasında da doğdu, ünlü italyan opera besteci Gaetono Donizettinin (1797-1848) dokuz yaş kadar büyük kardeşidir ilk musikî derslerini amcası Carini (Karini) den aldı. Birinci Napaléon tarafından kuzey İtalyanın işgaalinden az sonra, 1808 de, yirmi yaşında iken askere alındı, İmparatorun ordusunda 7. İtalyan Alayının bando efrâdı arasında Napoléonun Avusturya ve İspanyadaki bütün muharebelerine iştirâk etti, ve Napoléona o kadar sadakat ile bağlandı ki, İmparator Fontaineblean (Fontenblo) da tahtdan çekilip Elbe Adasındaki menfâsına gönderilir iken küçücük bir bando takımının içinde ve kendi isteği ile o da Elbeye gitti; Napoléon bu adadan gizlice Fransaraya döndüğü sırada da aynı küçük gemide, bir birlikde, imparatorun yanında bulunan, tarihde 100 gün saltanatı diye anılan bu devirde de Waterloo Muhârebesine iştirâk etti ve Napoléon'un kesin maglûbiyetinden sonra 1815 27 yaşında memleketine döndü. Sardunya (Piyemonte) krallığı ordusunda bir alay bandosunun şefliğine tâyin edildi (B.: Muzikai Hümâyun).

Giuseppe Donizetti Paşa
(Resim : Sabiha Bozcalı)

1826 da İkinci Sultan Mahmud Yeniçeri Ocağını kaldırdıkdan ve Arâkiri Mansûrei Muhammediye adı ile yeni türk ordusunu kurdukdan sonra, Sarayda Enderunu Hümâyundaki gençlerden bir bando takımı kurdu, bu bando, batı memleketlerinde askerî bandoların örneğinde ilk türk askerî bandosu oldu, ve öğretmen şefliğine Manguel adında bir fransız tâtin edildi, fakat bu zat, Enderunlu gençlere hiç bir şey öğretmedi, bunun üzerine Sardunya (Piyemonte) Devletinin İstanbuldaki elçisinin tavsiyesi ve aracılığı ile Giuseppe Donizetti İstanbula dâvet edildi, ve sanatkâr İstanbula getirmek için sûreti mahsusada yelkenli bir osmanlı gemisi gönderildi. G. Donizett'nin hocave şeflik kiymetleri hakkında o güzel şeyler anlatılmışdı ki, sanatkâr 17 eylül 1828 tarihinde İstanbula geldiğinde pâdişah kendisini görmek için aynı günde huzûruna dâvet etti, fevkalâde iltifatta bulunarak ilk türk bandosunun teıennümlerini dinlemek için duyduğu iştiyaki anlatdı. Değerli muallim - şef de, geceli gündüzlü bir kaç ay sonra İkinci Sultan Mahmuda italyan operalarından ve batının en güzel marşlarından seçilen parçalarla bir konser dinletti, Sultan Mahmud aşırı derecede hoşnud oldu.

Pâdişah 1828-1829 kışını Rami kışlarında, 1829 yazını da Tarabya Çayırında çadırlı ordugâhda, yeni kurduğu ordunun başında geçirmişdi, ki o tarihde Osmanlı Devleti Rusya ile harb hâlinde idi G. Donizettinin idâresindeki ilk türk bandosu da padişahın yanında idi; o sırada Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan ingiliz asıllı Amiral Adolplus Slade Paşa G. Donizettiden şöylece bahsediyor : «... Türk askerî bandosu Karadeniz Boğazı sâhilinde (Trabyada) Rossini'nin havalarını çalmaya başladı. Bando muallimi olan Piyemonteli Profesör Sinyor Donizettiye gerçekde nşeref verecek kadar güzel çalıyordu. Yemekden kalkarak

bandonun çalmakda bulunan saray (Trabya Kasrı) rıhtımına gittik. Burada bandoyu teşkil eden türklerin ne kadar genc olduklarını vealafranga sazları ne büyük bir alışkanlıkla kullandıklarını görerek hayret içinde kaldım. Prefesör Donizettinin anlattığına göre bu genclerin muzikayı öğrenmekte heves ve istidadları İtalyada bile hayreti mûcib olacak derecede yüksekdi : Bu, türklerin yaradılışlarında mûsikiye olan alâkalarını göstermektedir».

G. Donizetti İkinci Sultan Mahmuda bir de «Mahmudiye Marşı» besteledi ve pâdişahın şâhane hediyelerine nâil oldu. 1839 da Osmanlı tahtına Sultan Abdülmecid cülûs ettiğinde, yeni pâdişaha da bir «Mecidiye Marşı» besteledi; genc pâdişah bestekâra üzerinde elmasla işlenmiş turası bulunan bir tütün tabakası hediye etti, 1841 de de G. Donizettiye albaylık rütbesi verildi, pek az sonra da livâ, «Paşa» oldu. Beyoğlunda Asmalı Mescidde âilesi ile birlikde pek mükellef döşenmiş ahşab bir konağa yerleştirildi, ki değerli sanatkârın zevcesi ile Andrea adında bir oğlu vardı; ki bu konak 1925 de yıkdırılmışdır.

Değerli sanatkâr 12 şubat 1856 da İstanbulda vefât etti. Pâdişahın emri ile muhteşem bir cenâze alayı ile kaldırıldı ve bu alaya yetişdirdiği, kurduğu bando, Muzikiai Hümâyun iştirâk etti.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi; Gilberto Primi, Giusoppe Donizetsi Paşa; Haluk Y. Şehsüvaroğlu, 19. asırda Istanbulda italyan sanatkâları.

DONSUZ ASKER — 1853 Kırım Harbinde İngiltere, Fransa ve Sardunya devletleri müttefiklerimiz olarak Rusyaya karşı harbe girmişler, Kırıma gönderdikleri ordular deniz yolu ile İstanbuldan geçmişdi; İngiliz ordusu içinde bir İskoçya Alayı, pantalon yerine giydikleri kısa entârileri ve gaydalardan mürekkeb bandoları ile İstanbul halkının aşırı derecede ilgisini çekmişdi; diz kapaklarından yukarı, entarileri altında bacakları çıplak olduğu için iskoçyalılara «Donsuz Asker» adı takılmış idi. Meşhur «Kâtibim» türküsü de o sıralarda çıkmış, bu türkünün nağmesi, bestesi de Donsuz Askerin gaydalarla çaldığı bir iskoç marşından alınmışdı (B.: Kâtibim Türküsü); aşağıdaki beyitleri manzum Sivastopal Tarifinden alıyoruz :

İngiliz askerinin şekli zarif
Hep nahifül beden endâmı lâtif
Donsuz Asker denilen fistanlı
Güçlü kuvvetli bî reyb şanlı

DOOS (Çavuş) — İngiliz asıllı olduğunu tahmin ettiğimiz bir borazan çavuşu; Yeniçeri Ocağının lağvinden sonra kurulan ve Asâkiri Mansûrei Muhammediye adı verilen yeni türk ordusunda Avrupa devletleri ordularında olduğu gibi askeri bandolar teşkil edilmiş, ve nöbet zamanlarında, emirlerin tebliğinde, herhangi bir sebeble askeri îkazda boru çalınmaya başlamışdı, ve İstanbulda Enderunu Hümâyunda boru çalıcı (borazan) yetişdirmek için bir kurs açılmışdı; 1854 de işte bu Çavuş Doos orada bir müddet boru muallimliği yapmışdır; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Halûk Y. ŞEHSÜVAROĞLU

DOPPLER (Ksenia) — 1963 yılı Avusturya güzeli ve Dünya Güzellik Kraliçesi ikinci sarı saçlı dilber bir kız; annesi ile birlikde 1965 yılı temmuzunda turist olarak İstanbula gelmiş bindikleri bir taksi otomobilde içinde 10,000 lira bulunan çantasını unutmuş, fakat az sonra o arabanın nâmuslu şoförü Halûk Cediz çantayı otele getirip güzel Ksenia Doppler'e teslim etmişdir; güzellik kraliçesi ile annesi de bu şoföre Abdullahefendi Lokantasında bir ziyâfet vermişdir. Evli ve üç erkek çocuk babası olan İstanbullu şoför de nâzik turistleri Esentepedeki evinde bir öğle yemeğine dâvet etmiş ve onları bir türk sofrasında ağırlamışdır. Komşuların da çağrıldığı bu ziyâfetin yemek listesi şu olmuşdur :

Düğün Çorbası
Talaş Kebabı
Tavuk fırın kızartması
Zeytinyağlı Biber Dolması
Aşûre, Mahallebi
Beş çeşid Baklava
Çeşidli Meyva
En bahalı türk şarabları
Şampanya

Ziyâfetde türküler söylenmiş, güzellik kraliçası ile annesinin gördükleri samimiyet karşısında gözleri yasarmışdır. Ksenia Doppler memleketine döndükden sonra şoför Halûk'un üç oğluna hediye olarak birer altın kol saati göndermişdir.

Bürhaneddin OLKER

DORA (Câvidan) — Türk sinemacılığının ilk şöhretli kadın yıldızlarından, öylesine ki 1962 yılında adı azametli gazete ilânlarında kullanılmışdı, meselâ Cumhuriyet Gazetesinin 11 mart 1962 tarihli nushasının 6. sayfasına Puro -Fay müessesesi tarafından tam sayfa olarak bir ilân verilmiş, bu sayfaya Puro Sabunları ile Fay Temizleme kutularına konulan bir ikrâmiye otomobilinin yanında Cavidan Doranın büyük kıt'ada yarı çıplak bir portresi «Puro Yıldızı Câvidan Dora» diye takdim edilmişdir.

Aynı yıl içindedirki Câvidan Dora İstanbul film piyasasından çekilmiş, İzmirde yerleşmişdir, 1964 yılı mayıs ayında İstanbul gazetelerinde şöyle bir yazı çıkmışdır : «...vucûdu ve yüzü güzel yıldız iki sene evvel ansızın ortadan kayboldu. Bâzı prodüktörler onun için sûreti mahsûsada senaryo yazdırmışlardı. İzmire gidip yerleşdiği duyuldu ve bir daha perdeye dönmedi. Sâkin hayatından memnun, sinemaya dönmek değil, sinemanın adını anmıyor».

Sinema aktirsliğine «Tütün Zamanı» adındaki filmdeki rolu ile atılmış olan Câvidan Dora İzmirin namlı zenginlerinden Yuguslav asıllı yahud uyruklu Alman Vroskala ile bir yasak aşk hayatı yaşamış, bu münasebetden bir çocuğu dünyâya gelmiş, fakat o genc iş adamının zevcesinin tâkibi sonunda zinâ suçu üstünde basılmış, 1965 yılında erkeği ile birlikde altışar ay habse mahkûm olmuşlardır. Bu skandal da A. Vreskalanın zevcesinden boşanması, bir müddet sonra da Câvidan Dora ile evlenmesi ile kapanmışdır.

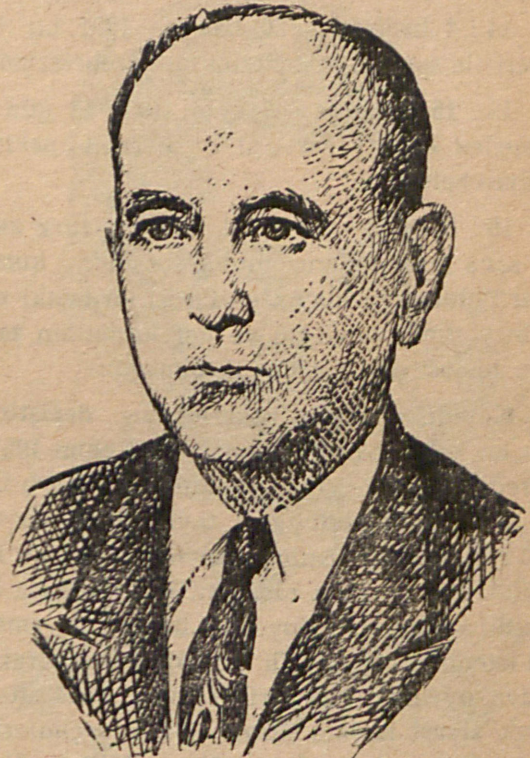
Bu bayanın bir soy adı benzerliğinden gayri çok muhterem Kore Kahramanı Albay Celâl Dora ile hiç bir karabeti yokdur. Bu İstanbul Ansiklopedisi bu hususu belirtmeyi bir vecihe bilmişdir.

DORA (Celâl) — Türkiye Cumhuriyeti Ordusunun kiymetli kumandanlarından; 1950-1951 Kore Harbinde Birleşmiş Milletler 8. Ordusundaki Türk Tugayında 241. Piyâde Alayı Kumandanı, 24-25 ocak 1951 Kumyangjonni Meydan Muhârebesi Zaferinin kahramanı; bu satırların yazıldığı tarihde (ocak 1967) emekli; 1902 de Harputda doğdu, piyâde yüzbaşısı Harputlu Tâhir beyin oğludur, annesinin adı Hayriye Hanımdır; 1905 de Yemende şehid olan babasından üç yaşında yetim kalmış, annesinin himâyesi ve dikkatli, îmanlı terbiyesi altında yetişmişdir. Harputda Mazhariye Mektebinde (1912), Elazığ Askerî Rüşdiyesinde (1915), Erzincan ve İstanbulda Kuleli Askerî İdâdîlerinde (1918) okudu, 16-17 yaşlarında, çocuk sayılacak çağda Anadoluda Millî Mücadeleye teymen olarak katıldı, zaferden sonra meslekî tahsiline devam ederek 1928 de Harb Okulunu bitirdi. Orduda kademe kademe mümtaz bir asker olarak yükseldi, 1950 de Piyâde Okulu Tâlimnâme Kurulu Başkanı iken 241. Piyâde Alayı kumandanlığı ile Koreye gönderilen Türk Tugayı ile yurdundan o çok uzak ülkede milletinin askerî şerefini temsil eden sîmâlardan biri oldu; Türk Tugayının Korede ateş hattına girdiği ilk günden itibâren Celâl Dora adı, 8. Ordunun şöhretlerinden biri oldu, sırası ile:

1 : 24 kasım - 7 aralık 14 gün devam eden ve Kunuri Muhârebesini de içine alan taarruz, düdafaa ve çekilme muharebelerinde,

2 : 11 aralık 1950 - 1 ocak 1951, 21 gün devam eden Kimpo mevzileri savunma muharebelerinde,

3 : 1 ocak - 6 ocak 1951 Kimpo'dan Şonan şehrine kadar çekilme muhârebelerinde,

Albay Celâl Dora
(Resim : Sabiha Bozcalı)

4 : 24 ocak - 27 ocak 1951 tarihlerinde 8. Ordu adına bir türk zaferi ile sona eren ve Koredeyi terketmeye hazırlanan bu ordunun kaderini değişdiren Kumyangjonni Meydan Muhârebesinde,

5 : 28 ocak - 4 şubat 1951 yine bir türk zaferi ile sona eren taarruz muhârebelerinde,

6 : 5 şubat - 12 şubat 1951 bir türk zaferi ile sona eren Han Irmağı kıyıları taarruz muhârebelerinde,

7 : 15 şubat - 12 mart 1951 Han Irmağı güneyindeki savunma muhârebelerinde,

8 : 13 mart - 30 mart 1951 18 gün devam eden ve bir türk zaferi ile sona eren taarruz muhârebelerinde,

9 : 5 nisan - 22 nisan 1951 bir türk zaferi ile sona eren taarruz muhârebelerinde,

10 : 22/23 nisan gecesinden 29 nisan 1951 tarihine kadar devam eden Han Irmağı cebuna çekilme muhârebelerinde,

11 : 30 nisan - 12 mayıs 1951 Han Irmağı güneyindeki savunma muhârebelerinde,

12 : 13 mayıs - 19 mayıs 1951 keşif muhârebelerinde,

13 : 21 mayıs - 25 mayıs 1951 bir türk zaferi ile sona eren taarruz muhârebelerinde,

14 : 4 haziran - 20 haziran 1951 bir türk zaferi ile sona eren taarruz muhârebelerinde,

15 : 15 temmuz - 7 eylül 1951 53 gün devameden keşif taarruzu ile karışık savınma muhârebelerinde,

16 : 8 eylül - 12 eylül 1951 bir türk zaferi ile sona eren taarruz muhârebesinde kumandanı bulunduğu alayın en ön saflarındaki erlerinin yanında dövüşdü ve her kazanılan zaferdeki hissesi çok çok büyük olmuşdur.

Koredeki yorgun askerlerimiz değiştirilirken bu kahraman kumandan da 4 ekim 1951 de Koreden ayrıldı. Yurda döndüğünde Harb Okulu Alay Kumandanlığına tayin edildi, az sonra Piyâde Okulu Kumandan muavinliğine nakledildi. Hiç de şirin olmayan isuirkablarla karşılaşdı, ve bundan duyduğu üzüntü ile emekliliği istedi ve pek şerefli bir hâtıra bırakarak ordudan ayrıldı. Cumhuriyet Halk Partisine girerek siyâsî hayata atıldı, 1957 seçimlerinde bu partinin adayı olarak Elazığ Millet Vekili seçildi. 1960 yılındaki askerî hükûmet darbesinden sonra aynı siyâsî partide kalmakla beraber faal siyâsî hayatdan çekildi. Evinde acı tatlı hâtıralar arasında yaşamayı tercih etti.

Bu satırların yazıldığı sırada Göztepede Kayışdağı Caddesi üzerinde çok mütevâzı evceğizinde bağçesiyle uğraşarak yaşamakda idi. 1963 de «Kore Savaşında Türkler» adındaki eserini neşrederek millî kütübhânemize büyük bir eser koydu.

Ortanın üstünde uzun boylu, melih bir sîmâya sâhib, her hâliyle asâlet ve necâbet timsâli, vekarlı, tatlı dilli bir meclis adamıdır.

Üsküdarlı dersiam Hoca Hayri Efendinin kızıSeniha Hanımla evlidir, Nevzad (Doğ. 1925), Behzad (Doğ. 1926), ve Nejad (Doğ. 1928) adında üç oğlu, ve Yaşar (Doğ. 1937) adında bir kızı vardır.

DORAN (Abidin) — Denizcilik Bankası Deniz Nakliyâtı T.A.Ş. nin açık deniz kaptanlarından; 1926 da İstanbulda doğdu, Osman Necati Bey ile Hafîze Hayriye Hanımın oğludur. Şehid Niyazi Bey ilk okulunda (1937), Gelenbevî Orta Okulunda (1940) okudu, bir ara Şehir Tiyatrosu Mektebine girdi, sonra anî bir kararla denizci olmayı sahne hayatına tercih edip Yüksek Denizcilik Okuluna girdi ve 1949 da oradan diploma aldı.

Çağrı denizciler gibi arkadaş canlısı, ahbabı tanıdığı çok adamdır. Mesleği îcâbı bütün Akdeniz ve Karadeniz kıyılarını, Güney Afrikayı, Çin, Japon sularını, Avustralyayı, Amerikayı gezib dolaşmışdır. İyi ingilizce ve az almanca bilir. Hayat yolunda denizi sahneye tercih etmiş olduğu halde gönül bağını o sanat âleminden sökememiş, o yoldaki aşkını kalemi ile tatmin etmeğe çalışmışdır, operetler ve film hikâyeleri yazmışdır: Dolap (operet, 1945), Sihirli Elmas (çocuk opereti, 1946), Vatan bizi bekliyor (piyes, 1946), Alafranga Çılgınları (Operet, 1948), İstanbul Geceleri (Film bir hikâyesi, 1948), İstanbul Yıldızları (Film hikâyesi, 1950), Ağam Egleniyor (1957).

Deniz Zâbitası Sendikası ve Yüksek Denizcilik Okulu CeCmiyeti üyesidir; futbal ve deniz sporlarını sever, at yarışları meraklısıdır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DORKEN (Nihad) — Tıb Fakultesi pröfesörlerinden doktor, operatör, göğüs cerrâhisi mutahassısı; 1917 de İstanbulda doğdu, İlyas Mazhar Bey ile Zeliha Hâcer Hanımın oğludur;

Sarıyer İlk Okulunda)1928), İtalyan Orta Okulunda (1932), Kabataş Erkek Lisesinde (1935) okudu, 1942 de İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesini bitirdi, aynı yılda fakültenin 1. Cerrâhî kliniği asistanı, 1948 de cerrahî mütahassısı ve aynı kliniğin baş asistanı, 1951 de 3. Cerrahî Kliniği doçenti, 1956 da göğüs cerrâhîsi mütahassı oldu. Türk Tıb Encümeni, Türk Tıb Cemiyeti, Türk Cerrâhî Cemiyeti, Royal Society of Medicine (İngilterede), İntesnational College of Surgeon (Amerikada), Flarmoni Derneği, Florya Kulübü, Atlı Spor Kulübü üyesidir.

1948 yılından bu yana, yerli ve yabancı tıbbî dergilere yazdığı makaaleleri ve kongrelere verdiği tebliğleri yüzden fazladır. Fransızca, ingilizce, italyanca bilir; Âzâde Hanımla evlidir, ve Sayra (doğumu 1947), adında bir evlâdı vardır. Klasik batı müziğinin meclûbu aydınlarımızdandır. Futbol ve deniz sporlarını sever. 1950 de Fransa, İsveç, İngiltereye; 1953 de Hollanda, Danimarka, İngitereye; 1954 de İngiltere, İsveç, Hollanda, İtalyaya; 1959 da İngiltere, Fransa, Almanyaya gitti.

Kıymetli hekimin 1964 yılı ekim ayında yapdığı bir delik ameliyatı İstanbul basınına şöylece intikal etmişdir :

«İki, üç aylık ömrü kalan kalbi delik Salih Saraç, dün sabah Cerrahpaşa Hastanesinde ameliyat edilmiştir. 11 yaşındaki Salih'in kurtulması için, B grubundan «RH negatif» kanı bulunan 19 gönüllü, sabahın erken saatlerinde hastanede hazır bulunmuşlardır. Üçü kadın olan bu hayırseverler, önce toplu halde 78 numaralı odada yatan Salih Saraç'ı ziyaret etmişler ve hayatta kalabilmek için çırpınan bu çocuğa, moral takviyesinde bulunmuşlardır.

«Salih Saraç, kendisine kan veren bu şahısların bir, bir ellerini sıkmış ve minnet duygularını belirtmiştir. Saat 8.30 da ameliyat odasına alınan Salih'in göğsü, boydan boya açılmış ve kalbi dışarıya çıkarılmıştır. Prof. Dr. Nihad Dorken ve sekiz yardımcısı, hasta olan bu kalbi elma yarar gibi yarmışlar ve içindeki deliğe, madenî bir yama vurmuşlardır.

«Bu ameliyenin yapıldığı sırada, kan verenler, başka bir yerde sıraya girmişler ve teker teker, tansiyon ve kalb durumları muayene edilerek, kan verebilecek on üçünden 6 kilo kan alınmıştır.

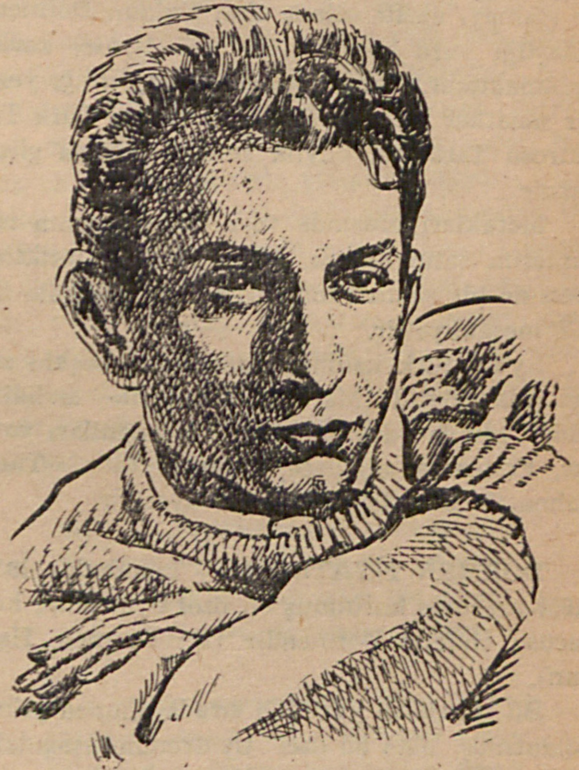
Ameliyat boyunca kan veren hayırseverler, heyecanla neticeyi beklemişlerdir, hastanın annesi de oğlunun hayatta kalabilmesi için dua etmiştir.

«Dört saat süren açık kalb ameliyetinden sonra Prof. Dr. Nihad Dorken : — Salih tabiî ömrünü yaşıyabilir, delik kalbine sentetik bir yama vurduk... demiştir.

«Ameliyatın muvaffakıyetle neticelenmesi, Salih için kan verenlerle Cerrahpaşa Hastanesi personelini sevinç içinde bıorakmıştır» (Hürriyet Gazetesi).

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; Hürriyet Gazetesi.

DORMEN (Haldun) — Türk tiyatrosunun ünlü sanatcılarından, «Dormen Tiyatrosu»nun kurucusu; 1928 de Mersinde doğdu, İstanbulun tanınmış iş adamlarından Said Dormenin oğludur, annesinin adı Nimet Hanımdır; orta tahsili Galatasarayı Lisesi ile Robert Kollej'de yapdı, Tiyatroya karşı duyduğu büyük alâka ile bu güzel sanatı tam mânası ile öğrenmek, sahne aktörü ve olmak üzere Amerikaya gitti ve Yale Üniversitesinde tiyatro tahsili yapdı; bu üniversiteden 1949 da diploma aldı ,memlekettine döner dönmez aktörlüğe başladı; ve İstanbul halkının karşısına ilk defa 1957 de «Küçük

Haldun Dormen

(Resim : Sabiha Bozcalı)

Sahne» de Frederiek Knot'un «Cinâyet Var» piyesinde Müfettiş Hubbard rolü ile çıkdı; ertesi sene yine Küçük Sahnede «Hamlet» trajedisinde Laertes, «Babosse» komedisinde Edgar -Leon, «Montserrat» piyesinde Ricardo rollerini büyük başarı ile oynadı; bir yandan da« Cep - Tiyatrosu» adında küçük bir topluluğun yöneticiliğini yapıyor, ve orada genc kuşakdan aktör ve aktrislerin yetişmesinde büyük en büyük sanat rolünü oynuyor ,onların arasından da kendi tiyatrosunun şahsiyetlerini seçiyordu.

Aynı yıl içinde, 1955-1956 tiyatro mevsimi, İstanbullular ilk defa olarak yine H. Dormenin himmeti ile Arena tarzında oyunlar seyrettiler; Galatasarayının Bebekdeki lokalinde ve Kadıköyünde Kordon Otelinde «Meydan Sahnesi»ni gösterdi. Beşerî üstünde çalışan genc sanatkâr Çiftehavuzlardaki köşkünde de, «Dormen Tiyatrosu» nun ilk oyunu «Papaz Kaçdı» komedisinin provalarını yapıyordu; nihayet Kadıköyünde Süreyya Sinemasında «Dormen Tiyatrosu» nun perdesini de açdı (B.: Dormen Tiyatrosu).

Seksene yakın eserde oynamış, kırkdan fazla eseri de sahneye koymuşdur; kendi tiyatrosu onuncu yılını idrâk etmiş, devamlı olarak her yıl yaz mevsiminde bir Anadolu turnesine çıkmayı vazife bilmiş olan Haldun Dormen, dolaştığı yurd köşelerinde halka tiyatro zevki aşılamaktadır. Türk sahnesine yetişdirdiği yeni bir sanatkâr nesli ile Haldun Dormen Türk Tiyatrosu Tarihinin büyük simleri arasına girecekdir.

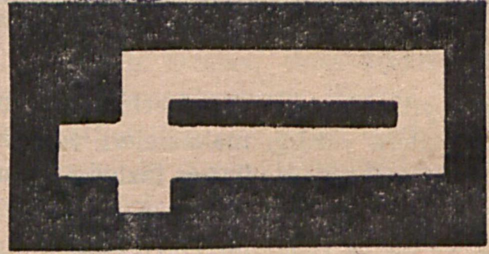
Merakları arasında türk ressamlarının resimlerini satın alması, kitab ve plâk biriktirmesi de bir sahne sanatkârı için mesleği ile ilgili meşguliyettir.

Aydın türk kadınları arasında seçkin simâlardan Betül (Mardin) hanım ile evlidir; Ömer adında (doğumu 1962) bir oğulları vardır, Fransızca, ingilizce, almanca bilir. Türk Sahne Sanatkârları Cemiyeti üyesidir.

DORMEN TİYATROSU — İstanbulda 1955 -1956 arasında kurulmuş bir özel tiyatrodur; kurucusu Haldun Dormendir (B.: Dormen, Haldun).

Bu satırların yazıldığı sırada onuncu yılını doldurmuş olan bu özel tiyatronun aşağıdaki târihçesini «Ses» mecmuasından alıyoruz:

«Özel bir tiyatronun 10 yaşına basması ne demektir ?... Bunu tiyatro ile ilgilenenler çok iyi bilirler. Hiç bir devlet ve belediye yardımı görmeden, sırtını büyük müesseselere dayamadan, kendi yağı ile kavrularak 10'uncu yıldönümünü kutlamak... Devlet Tiyatroları, Şehir Tiyatroları türlü olaylara, entrikalara sahne olurken, bu güzel sanata gönül veren ve sırf iyi bir tiyatrocu olmak için Amerika'ya giden, Yale Üniversitesinde tiyatro tahsili yapan bir delikanlı, Haldun Dormen İstanbul'a döndükten sonra kurduğu özel tiyatrosunu kavgasız, gürültüsüz onuncu yılına getiriyor. Dormen'in trubunda hırs yoktur. Rejisörün verdiği rollere itiraz edilmez. İşte, «Dormen Tiyatrosu» her şeyden önce bu tutumuyla onuncu yılına başarı içinde girmiştir.

Dormen Tiyatrosunun Amblemi

Haldun Dormen'in, en büyük arzusu, İstanbul'da iyi bir özel tiyatro kurmaktı. Fakat bunun için, yetişmiş sanatçılar yerine, istidatlı gençleri çalıştırması, yepyeni bir tiyatro grubu yetiştirmesinin elzem olduğuna inanıyordu. İşte bunun için Küçük Sahne'de çalıştığı seneler, Parmakkapı'da bir apartmanın üçüncü katında ufacık bir trubun, «Cep Tiyatrosu» nun da temsillerini yönetiyor, bu grupta istidatlı gördüğü gençleri, kendi tiyatrosu için hazırlıyordu; Altan Erbulak, Nisa Serezli, Erol Keskin, Yılmaz Gruda, Fikret Hakan, Yıldız Alpar sahneye adımlarını ilk defa bu ufak tiyatroda attılar ve Haldun'un yönettiği piyeslerde oynadılar. Haldun, ertesi yıl yine Küçük Sahne'de oynaarken, bir yandan da kendi tiyatrosunun hazırlıklarını yapdı.

Tiyatrosunun ilk oynu «Papaz Kaçtı» komedisinin provalarını Çiftehavuzlardaki köşkünde yapıyordu. Bu oyunda Ayfer Feray, Metin Serezli, Erol Günaydın, Yılmaz Gruda, İlhan İskender, Zerrin Arpad, Fikret Hakan, Özben Öztürkmen oynuyorlardı. Açılış Kadıköy'de Süreyya sinemasında yapıldı ve çok parlak oldu.

Artık İstanbul bir tiyatro daha kazanmıştı. Yalnız, bu tiyatronun sahnesi henüz yoktu. İstanbul yazlıklarında temsiller veriliyordu. 1955'de verilen ilk oyundan sonra, 1957'de Haldun «Küçük Sahne» yi kiraladı. İlk oyun «Teyzesi» komedisinde kendisi, Metin Sezerli, Yıldız Alpar, İlhan İskender, Zerrin Arpad, Erol Günaydın, Altan Erbulak, Şükran Akın, Bilge Zobu; ikinci oyun «Karaağaçlar Altında» da ise Fikret Hakan, Erol Keskin, Yılmaz Gruda, Necdet Aybek, Yıldız Alpar, İzzet Günay, Özen Tutucu (Palay), Ersun Kazançel oynuyorlardı. Bu iki oyunu İbsen'in «Hedda Gabler», Bevan-Trczinski'nin «Kamp 17». Shaw'ın «Çikolata Asker», Maciavelli'nin «Aşk Otu», Roussin'in «Nina», Van Druten'in «Ben Bir Fotoğraf Makinesiyim», Achard'ın «Benimle Oynar mısın», Christie'nin «Fare Kapanı», Özakman'ın «Duvarların Ötesi», Arduran'ın «Cengiz Hanın Bisikleti», Gogol'un «Müfettiş»», Coward'ın «Sözde Melekler», Shafer'in «Beş Parmak», Coke'nin «Kırkından Sonra», Hegen ve Logan'ın «Zafer Madalyası», Roussin'in «Küçük Kulübe», Erduran'ın «İkinci Baskı», Coppel'in «Gazeba», Witlinger'in «Samanyolu», Brefford-Monnot'nun «Sokak Kızı İrma», bundan sonra da «Hepimiz Paris'te», «Oyuncakçı Dükkânı», «Taşra Kızı», «Bir Yastıkta», «Pasifik Şarkısı» oyunları takip etti.

«1962 - 1963 mevsiminde Haldun Dormen'in Ses Tiyatrosu'na, şimdiki binasına geçdi; burada ilk oyun Erduran'ın «Ayı Masalı oldu. Bundan sonra «Sevgilime Göz Kulak Ol», «Borusunu Öttüren», «Altın Yumruk», «Montserrat», «Şahane Züğürtler», «Bulvar», «Almanya'dan Bir Yar Gelir Bizlere», «Dün Gece Yolda Giderken Çok Komik Bir Şey Oldu», «Puntila Ağa ve Uşağı Matti», ile «Çıplak Ayak» oynadı. Özel bir tiyatronun böylesine çeşitli bir repertuvarla memleketimizin sahne hayatında önemli bir boşluğu doldurması, tiyatromuza yepyeni bir nesil yetiştirmesi, beyaz perdeye sayısız ve değerli elemanlar vermesi gerçekten mutlu bir olaydır» (Ses Mecmuası).

Dormen Tiyatrosu, yaz tatillerinde yurd içi turnelere çıkar; İzmit, Adapazarı, Eskişehir, Ankara, Konya, Adana, Gaziantep, İskenderun, Mersin, Antalya, Denizli, Nâzilli, İzmir ve Balıkesir gibi geniş bir çevre dolaşır.

1964-1965 tiyatro mevsiminde perdesini «Bulvar» komedisi ile açmışdı. (1965 Ocak).

Hakkı GÖKTÜRK

DORS (Diana) — İngiliz sinema, tiyatro ve televizyon artisti, 1923 de İngilterede Swindon şehrinde doğdu, Londrada Müzik ve Tiyatro Akademisinde tahsil gördü, 14 yaşında iken sahneye çıkdı ve bir yıl sonrada filmlerde rol almaya başladı; menejerliğini yapan Denis Hamilton adında bir gencle evlenmiş, iki çocuk sâhibi olmuş, fakat emsâlinin çoğu gibi aşk mâcerâları aramış, bir komediyen ile sevişip ve kocasının intihârına sebeb olmuşdu.

Diana Dors'u dünyaya tanıtan filmler arasında «Lady Godiva Rides Again», «La ragazza del Palio» «Tread Softly», «Love Specialist» hatırlanabilir.

Sinema edebiyatında «Plâtin saçları, iri göğsü ve açık saçık resimleri ile ingilizlerin cinsi câzibe yıldızlarından biri »olarak tanınmış olan bu aktris 1965 yılında menejeri olarak tanıttığı Lee adında bir ingiliz delikanlısı ile İstanbula gelmiş ve Hilton Otelinde kalmışdır. İstanbulun kendisi ile ilgilenmesi gereken muhitlerinde ve İstanbul basınında umduğu heyecanlı alâkayı bulamamışdır.

İstanbulda ilk defa rakı içmiş ve bu içkiyi çok beğenmişdir; İstanbuldan ayrılışı da geldiği hava içinde olmuşdur.

DORUK (Ahmed) — Çağdaş bir halk şâiri; aslı Tokad taraflarından olup 1943-1945 arasında Göztepe fırınında pişiricilik yapmışdır, o zamanlar 35-40 yaşlarında idi, ilk okulu bitirmiş, çok düzgün bir İstanbul ağzı ile konuşur, mûnis, ehli dil bir adamdı; çalışdığı fırından ayrıldıkdan sonra bizce izi nişanı kaybolmuşdur. Büyükce bir defterde toplanmış ve hepsi müsvedde hâlinde şiirlerinin kendi karîhası eseri midir; kasid ile olmayup hâfıza yolundan yapılmış intihaller var mıdır tahkik imkânı bulamadık veyalnız aşağıdaki manzûmeyi aldık ki Ahmed Dorukun emsâli arasında ortanın üstünde bir şâir olduğunu gösterir :

Sâde yüz mü efendim ayak güzel el güzel
Naz güzel cilve güzel nazlı ince bel güzel
Giyim kuşam ne lâzım senin gibi dilbere
Serâpâ uryan olup âguuşuma gel güzel

Sen plâjda seyranda yüzer gezer oynarsın
Bu âşıkın fırında varsın kavrulsun yansın
Ben değil şu âlimden kara bahtım utansın
Kâküllerin dök de gel alnına tel tel güzel

Yalın ayak don paça bende kılık kıyâfet
Sen güzelim efendim süslü püslü bir âfet
Bir uşak parçasıyken sevdimse hoş gör affet
Affedip de gelmezsen atarım çengel güzel

Bu âşıklık yoluna sapan sever güzeli
Türkü destan semâî yazup över güzeli
Ben de evdim efendim sen dilâvet güzeli
Aşkımdan gaflet ile çekme benden el güzel

Gerçi diyar garibi bir perişan âdemim
Bana lâyık bir garib uşak yârü hemdemim
Nidem haddim bilmeyüb seni sevdim efendim
Ya sana kim söyledi gel de aklım çel güzel

Sazımın tellerine konmuş şakır bübüller
Doruk vaktidir şimdi açılır gonca güller
Gül yüzünü örtmesin söyle zâlim kâkülle r
Sun elinden içeyim şerbeti ecel güzel

Ahmed Doruk
(Resim : Sabiha Bozcalı)

DORUK (İhsan) — Milyoner iş adamlarından, bir zamanlar Türkiyenin «Tütün Kralı» olarak tanınmış ve ömrü boyunca «Tütüncü İhsan Bey» diye anılmışdır. 12 mayıs 1963 de İspanyada Barselonda vefât etmiş ve 21 mayıs 1963 de cenâze namazı Şişli Camiinde kılınarak Edirnekapusu dışındaki şehidliğe defnedilmişdir. Bir hal tercemesi bulunamamışdır. Hâtırasına lâyık bir hal tercemesinin yazılabilmesi için son zevcesi ve ünlü ses sanatkârı Bayan Şükran Doruk'a yazdığımız mektuba cevap verilmemişdir (B.: Doruk, Şükran). Ölüm ilânındaki kayde göre masraf nâzırı Abdülmecid Sâbit Bey ile Fıtnat Hanımın oğludur. Önce ünlü aktris Câhide Sonku ile evlenmiş, bu izdivacından Ender adında bir kızı olmuşdur. (B.: Sonku, Câhide); Câhide Hanımdan ayrıldıkdan bir müddet sonra Şükran Hanımla evlenmiş, ondan da Çiçek ve Yaprak adında iki kızı olmuşdur. Dili ile ve kültürü ile bir meclis adamı olduğu söylenirdi.

DORUK (Ömer Lütfi) — Mühendis, iş adamı, Arçelik Mâdenî Eşyâ Fabrikasının teknik kurucusu ve bu fabrikayı yöneten şirketin murahhas âzası (B.: Arçelik Anonim Şirketi, cild 2, sayfa 973); 1904 de İstanbulda Vefâ semtinde doğdu, piyâde kaymakamı Tahsin Bey ile Şâdil Hanımın oğludur; baba soyu Amasyalı olub Tahsin Beyin dedesi hünkâr binişağalığında bulunmuş bir zâttır; bu zâtın, inkilâb şehidi büyük pâdişah Üçüncü Sultan Selimin binişağası Amasyalı Lütfi Ağa olması çok muhtemeldir.

Kadıköy Sultanisinde okuyan Lütfi Doruk 1922 de Almanyaya giderek Mitwerde'deki teknik okulda yüksek tahsilini yapdı. Memleketine döndükden bir müddet sonra, 1929 da Erel Atölyesi adı ile Türkiyenin ilk mâdenî eşya îmâlâthânesini kurdu. Böyle bir müessese ideali olmakla beraber, iş huzurunu bulmamış olacakdır ki Erel Atölyesini ortağına bırakarak Anadoluda demir yolu inşaat şirketlerinde çalışdı; bu arada büyük iş adamı Vehbi Koç ile tanışması Lütfi Doruk'u tekrar ve bütün enerjisi ile idealine döndürdü, 1953-1954 arasında Arçelik Mâdenî Eşya Fabrikası kurularak, temeli atıldığı günden, fabrikanın faaliyete başladığı günden nefsini huzur içinde fabrikaya vakfederek müesseseyi bugünkü seviyesine yükseltmeye muvaffak oldu.

Ortanın üstünde uzun boylu, vekarlı ve ciddî, güzel konuşur, kendisini görene mutlak bir güven veren melih bir sîmâya sâhibdir. Azâde isminde bir hanımla evlenmiş, Tahsin adında

bir oğlu (doğ 1939) ve Ayşe adında bir kızı (doğ. 1941) vardır.

Bir sohbet arasında bize şunları söylemişdir : «Bir müessesenin bakâsı için onu kuran ve yürütenler kendilerinden sonrasını düşünmelidir; şimdi en büyük işim ,iş aşkına ve ahlakına sâhib gencleri yetişdirmekdir».

Lütfi Doruk

(Resim : Sabiha Bozcalı)

DORUK (Şükran) — Kadın ses sanatkârlarından, aşağıdaki satırlar, kendisi ile Ses Mecmuası adına konuşan Hilmi Rit'e yazdığı bir oto biyografiden alınmışdır : «1932 senesinin yıl başı gecesi İstanbul'da doğmuşum. Sesimin güzel olduğunu ailem küçük yaşta keşfetmiş. Orta mektepteyken müzik hocamın teşvik ve ısrarı ile konservatuvara müracaat ettim ,imtihanı kazanarak kaydoldum. Şan ve piyano dersi almaya başladım. O zaman henüz 13 yaşındaydım. üç sene konservatuvara devam ettim. Türk müziğini de ihmal etmiyordum. Bilâhara konservatuvardan ayrılarak kendimi tamamen Türk müziğine verip, merhum Şerif İçli ve Sadi Işılday'dan ders almıya başladım ve kendilerinden bir hayli istifade ettim. Bu arada sahne konserleri de vermeye başladım. Ayrıca diğer şehirlerimize de konser vermek üzere gidiyordum. Gene bir sahne konseri vesilesiyle Ankara'da bulunduğum sırada, mikrofon karşısına ilk defa Ankara Radyosunda çıkmak kısmet oldu. 1954 senesinde İstanbul Radyosuna intisabettim. Halen de neşriyatlarıma devam ediyorum. Ayrıca gene 1954 senesinin ilk aylarında İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Türk Musikisi İcra Heyetine dahil oldum. 1957 senesine kadar bu heyette vazife gördüm. Aynı zamanda hususî çalışmalarımı da ihmal etmiyerek Münir Nureddin Selçuk ve Dr. Nevzad Atlığ'dan devamlı olarak ders aldım.

«Musiki dışında bol bol kitap okumayı, seyahat etmeyi, güzel giyinmeyi, anlaştığım kafa dengi arkadaşlarımla toplanıp sohbet etmeyi severim» (Ses, 1963).

Türkiyenin şöhretli iş adamı milyonerlerinden Tütüncü Bay İhsan Doruk ile evlenmiş olan Bayan Şükran kocasının vefâtından sonra zengin ev kadını hayatının yanı sıra İstanbul Radyosuda solist olarak şarkılar okumaya devam etmektedir.

Kendisinin ve zevcinin daha etraflıca hal tercemelerinin yazılması için gönderdiğimiz mektuba cevab vermemişdir, bol bol kitab okuduğundan bahseden bu ünlü okuyucu bayanın İstanbul Ansiklopedisini görmediği kanaatine vardık ve yukardaki nakil ile yetindik.

DORUK (Temel) — Bir hayır sâhibi vatandaş; 1881 de doğmuş, uzun zaman Seyri sefâin ve Devlet Deniz Yolları idâresinde çalışmış, bu idâreden emekliye ayrılmışdır. 1955 yılında tanzim ettirmiş olduğu vasiyetnâmesi ile Fatihde Şehremininde Şeyh Resmî Mahallesinde Hüseyin Remzi Sokağındaki kâgir apartmanını Darüşşafakaya bağışlamışdır. 1959 da vefât etmişdir. Bu satırlar vesîlei rahmet olmak için kaydedilmişdir.

DORUK BİRSEL (Belgin) — Ünlü film yıldızı; Kim Kimdir Ansiklopedisinde doğum tarihi 1936 ve doğum yeri Ankara, Ses Mecmuasının Sinema Yıldızları Antolojisinde (mecmuada tefrika hâlinde çıkmışdır) doğum tarihi 1934, doğum yeri İstanbul olarak kayıtlıdır; doğru tarihin ve doğru yerin hangisi olduğu «dâimâ çok meşgul» artistin kendi ağzından kaydı imkânını vermedi. Hasan Bey ile Refet Hanımın kızıdır. Ankarada Mimar Kemal İlk Okulunda ve İstanbulda Bakırköy Orta Okulunda okudu. Denizde yüzmeyi, ata binmeyi, tenis oynamayı sever; re-

sim yapmaya meraklıdır, 1955 de Lübnana, Kıbrısa; 1954 de Fransa ve Almanyaya gitmişdir.

İstanbulda Türkiye Yayınevi tarafından çıkarılan Yıldız Dergisinde 1951 yılında bir yarışmayı kazanarak sinema hayatına atıldı; 1953 de yapılan bir güzellik yarışmasında da ikinci oldu. 1961 de Birsel Film Şirketi sâhiblerinden Özdemir Birsel ile evlenmişdir. Kadın yıldızlarımız arasında içki içmeyen ve sıgaradan nefret etmekle tanınmışdır.

Başlıca filmleri şunlardır: Çakırcalı Mehmed Efenin Hazînesi, Küçükhanımın Kısmeti, Öldüren Şehir, Küçükhanım Avrupada, Küçükhanımın Şoförü, Kanlı Çiftlik, Türkân Sultan ve Köroğlu, Küçükhanımefendi, Son Beste, Kader, Bir Demet Yâsemin, Ölüm Korkusu, Lejyon Dönüşü, Çölde Bir İstanbul Kızı, Gönül Avcusu, Firârî Kaatil, Beraber Ölelim, Annemi İstiyorum. Oynadığı filmlerin sayısı 1963 de 59 idi; ki senede 5 filmden fazladır.

1963 de Hürriyet Gazetesinde «İstanbulun en güzel giyinen 10 kadını» başlıklı Metin Soysal tarafından hazırlanmış bir röportajda bu on kadından biri de Belgin Doruk olmuşdur.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; Ses Mecmuası.

Mustafa Dorukoğlu

(Resim : Sabiha Bozcalı)

DORUKOĞLU (Mustafa) — 1952 yılında 19-20 yaşlarında bir hâneberduş tığ gibi delikanlı; o yıl temmuzunun bir pazar günü biri üç biri beş yaşında iki yavrucuk el ele tutuşmuşlar Ahır kapusu ile Sarayburnu arasındaki demir yolu üstünden geçmeye çalışır iken aynı yol üzerinde birden elektrikli tren göründü, çocuklara çok yakın bir yerde bulunan bu pırpırı delikanlı hiç tereddüd etmeden müdhiş bir ölümü göze alarak ve emsalsiz bir nefis güveni ile bir ok gibi atıldı, bütün hızı ile gelen tren o naktaya on metre kadar yaklaşmış idi her iki çocuğu kavrayarak onlarla birlikde kendisini hat boyuna attı ve parçalanmakdan kurtuldular. Çocuklar atlatdıkları felâketin farkında değildiler.

Mustafa Dorukoğlunun lâyık olduğu şekilde mükâfatlandırılması imkânı arandı ve bulundu. Melih bir yüze sâhib olan bu genc bize hayatını kısaca ve şöylece nakletmişdir: «Babam Deniz Yollarında gemici idi, anam kötü yola sapdı, beni babamın yanında bırakıp âşıkı ile kaçdı babam başka bir kadınla evlendi, on üç yaşında idim babam öldü, üvey anam beni eve almadı, sokakda kaldım, ilkokulu üçüncü sınıfda bırakdım, serseriler eline düşdüm, aklınıza gelen her şey başımdan geçdi; yalnız hırsızlık yapmadım. Zehir Mehmed adında bir mastorla (esrar tiryâkisi, harhoşu) Ahırkapı Feneri yanındaki kale duvarları içinde yatıp kalkıyorum, hammallık yapıyorum, Zehire diş (esrar) almaya gidiyordum, çocukları gördüm, ölürsem bu hayattan kurtulurum dedim, atıldım, ecelim gelmemiş».

Ahmed Bülend KOÇU

DOSDOĞRU (Füreyd) — Pek değerli bir diş hekimi ve çene-diş operatörü; 1929 da İstanbulda doğdu; ünlü diş hekimi Ömer Sîret Dosdoğru ile Fatma Muazzez Hanımın oğludur (B.: Dosdoğru, Ömer Sîret). Beyoğlu 29. İlk Okulda, Beyoğlu Orta Okulunda, Taksim Erkek Lisesinde (diploma 1946) okudu, ve 1950 de İstanbul Üniversitesi Diş Tabâbeti Okulunu bitirdi; kısa bir müddet babasının muâyenehâsinde çalışarak «Çocuk dişleri tabâbeti, diş rontkeni, hissi ibtâl ve çene cerrâhisi» ihtisasları için 1953 de Amerikaya gitti ve 1958 yılına kadar beş sene orada kaldı; Boston Forsyth Dental İnfirmary'de çocuk dişleri asistanlığında bulunan, Bronx Medical Centes New York'da da ağız ve çene cerrâhisi asistanlığı ve baş asistanlığı yapdı; 1958 de memleketine dönerek yine babasının yanında çalışmaya başladı; ve muhakkak ki o büyük hekimin hayrülhalefidir.

Meslek hayatının dışında babası gibi amatör bir balıkcıdır, hattâ mâlum cihazları ile deniz dibinde dolaşan balıkcılardan, «balık adam» lardandır; renkli fotograflar çekmeye meraklı-

dır; deniz sporlarını sever, Galatasarayı Kulübü üyesidir; Ayfer (Erim) Hanımla evlidir ve Deniz adında bir evlâd sâhibidir.

Dr. Füreyd Dosdoğru
(Resim : Sabiha Bozcalı)

DOSDOĞRU (Mehmed Hulûsi) — Hekim, Bakterioloğ; 1915 de İstanbulda doğdu; İsmail Subhi Beyle Hatice Adeviye Hanımın oğludur; Beyoğlu ilk okulunda, Kabataş Erkek Lisesinde (diploma 1934) okudu, 1940 senesinde İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesini bitirdi; Zonguldak -Ereğli Kömür İşletmesi Merkez Hastahânesinde dahiliye asistanlığı (1943-1945), İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesi 1. İç Hastalıkları Kliniğinde asistanlık (1945-1946) yapdı; 1946 dan bu yana da İstanbulda serbest hekimlik yapmaya başladı; muâyenehânesi Cihangirdedir; Cihangir Yoksullara Yardım Dispanserinde de hastalara bakmaktadır (1962-1966).

Emine Sâbire Hanımla evlidir; ingilizce bilir; Tabib Odası ve Türk Tıb Cemiyeti üyesidir; büyük ressamların tablo röprodüksiyonları albomlarını ve büyük bestegârların eserlerini ihtivâ eden plâkları toplama merâkındadır; yüzme ve güreş sporlarını sever. Şiirler yazmışdır ve şiirlerini 1940 «Şehir» isimli kitabında toplayarak neşretmişdir; diğer eserleri şunlardır: «Tedâvide son ilerlemeler» (1947), «Romatizma» (1959); muhtelif dergilerde meslekî ve edebî yazılar.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DOSDOĞRU (Ömer Sîret) — Pek değerli diş hekimi; 1896 da İstanbulda İshakpaşada doğdu; mühendis Zühdü Beyin oğludur ki bu zât meslekdaşları arasında «Şeyhülmühendisin» diye meşhurdur; Ayasofya sibyan mektebinde, Kumkapu Fransız Mektebinde, Galatasarayı Sultanisinde okudu ve İstanbul Dişçi Mektebini bitirerek meslek hayatına atıldı; dişçi mektebinde çağdaş dişçiliği öğreten hocaları Hâlid Şâzi ve Hâmid Bey merhumları dâimâ rahmetle yâd eden Dr. Sîret Dosdoğru mezun olduğunun tezine, 1922 de Ankaraya gitmiş ve 1928 yılına kadar orada kalarak Atatürk'ün piyoreli ve sallanan dişlerini tedâvi etmişdir ve büyük devlet adamının itimad ve teveccühünü kazanmışdır; ve onun tarafından Anadoluda halk arasında «Diş bakımı ve diş tedâvisinin ehemmiyetini anlatmak için bir propaganda gezisine» memur edilmişdir. Sekiz bölgede konferanslar, muâyeneler ve tedâvilerle uzun ve yorucu, fakat mânevî hazzı çok büyük bir iş olmuşdur. 1936 da

Dr. Ömer Sîret Dosdoğru
(Resim : Sabiha Bozcalı)

İstanbula gelerek yerleşmişdir. Muâyenehânesi; Beyoğlunda Misk Sokağında, bu sokağın İstiklâl Caddesi ile kavuşağı köşesindeki evkafın Gökçek Apartımanında idi; yaz ve kış da devamlı olarak Boğaziçinin Anadolu yakasında Vaniköyünde oturmuşdur.

Boğaziçinin pek namlı amatör balıkcılarındandı; muhitinde balıkcılık üzerinde bir otorite bilinmişdi; «Kayıkhânem odamdan güzeldir» diyen Dr. Sîret 8 beygir kuvvetinde içden konma motorlu ve Süleyman Usta yapısı teknesi ile Karaburundan Şileye kadar Boğaz ağzı ve etrâfı Karadeniz sularını ve bütün Marmarayı karış karış tanırdı.

1925 de Fatma Muazzez Hanımla evlenmiş, Cüneyd ve Fureyd adında iki oğlu olmuş, küçük oğlu Fureyd baba mesleğini tutarak türk diş tabâbetinde Dr. Sîretin hayrülhalefi ve mesleğin de yüz akı olmuşdur (B.: Dosdoğru, Füreyd).

Kıymetli hekim Dr. Ömer Siret 24 ağustos 1963 de Vaniköyündeki yalısında vefât etmiş, cenâze ertesi gün Beylerbeyi Camiinde kılınarak Kuzguncuk mezarlığına defnedilmişdir.

DOST (Sıdkı) — Öğretmen, Şişlide Özel Dost İlk Okulunun kurucusu ve müdürü; 1911 de Malatyanın Besni kasabasında doğdu; nahiye müdürlüklerinde bulunmuş Talât Bey adında bir zâtin oğludur; 1930 da İstanbul Öğretmen Okulundan mezun olarak Seyhan Vilâyetinin Bahçe ilçesinde ilk okul öğretmenliği ile meslek hayatına atılmış, sonra sırası ile İslâhiye Feyzipaşa Okulu başöğretmeni, Gazianteb merkez Ahmed Çelebi İlk Okulu başöğretmeni, İstanbul 61. İlk Okulu öğretmeni, İstanbul Maarif Müdürlüğü zat işleri şefi, Şişli 19. İlk Okul müdürü olmuş ve bu son vazîfesinden 1962 yılında emekliye ayrılarak, zevcesi ve meslekdaşı Dürdâne Dost ile birlikde soy adlarını verdikleri bir özel ilk okul kurmuşlardır.

Dürdâne Hanım ile 1937 de Kadırga 61. İlk Okulunda vazife görürken tanışmış ve evlenmişdir; iki kızları vardır, onlar da öğretmendirler.

Dürdâne Dost — 1909 da Babaeskide doğdu; P.T.T. müdürlüğünde bulunmuş Ziya Beyin kızıdır; 1927 de Edirne Kız Öğretmen Okulundan mezun olmuşdur; Babaeski Atatürk İlk Okulunda, Eyyubda Rami İlk Okulunda, Kadırgada 61. İlk Okulda öğretmenlik yapmış, Eminönü 4. İlk Okulu başöğretmeni, Şehzâdebaşı İlk Okulu müdürü, Mecidiye Köyü İlk Okulu müdürü olmuş ve 1957 de bu vazifeden emekliye ayrılmışdır, ve aynı yıl içinde Mecidiye Köyünde «Dost Yuva Ana Okulu» adı ile bir özel ana okulu açmışdır; fakat bir yıl sonra bu okulu başkasına devretmiş, 1962 de zevci Sıdkı Dost ile birlikde bir özel ilk okul kurmuşdur.

Hakkı GÖKTÜRK

DOST GECESİ, DOST SOFRASI — Yakın geçmişin çapkınlık âleminin mümayişlerinden biridir; umumhânelerden birinde sermâye kadınlardan birine gönül kaptırıp, ona, narh üzerinden gecelik kirâ bedelinden başka çeşidli yardımlarda bulunarak, bilmukaabele sermâye yosmadan da müstesnâ alâka görerek haftada bir gece sûreti mahsusada buluşmaya «Dost Gecesi» denilirdi. Böyle bir anlaşmaya varıldığı zaman âşık erkeğin mâşukası sermâye yosma şerefine umumhânede bir ziyâfet vermesi de an'aneleşmiş idi ki ona da «Dost Sofrası» denilirdi. Bu dost dalgası 1885-1890 yıllarına kadar İstanbul yakalı mirasyedilere, ayak takımından da, meselâ «Onikiler» gibi sayılı fırtınalara mahsusdu; dost yosmalar da Mâcuncudaki Acem'in, Şekerci Sokağındaki Hürmüzün, Kaymak Tabağının, Fatihde Mumcu Ahmedin evindeki sermâyelerden seçilirdi. O alış verişler İstanbul tarafından kalkınca İstanbulun çapkını, bıçkını Galata ve Beyoğlu taraflarına dadandılar. Galatada Kemeraltı, Yüksek Kaldırım; Beyoğlunda Tünel Meydanını geçdikden sonra Timoni, Derviş, Çiçekci, sol tarafda Çeşme, Küçük Yazıcı, Küçük ve Büyük Zîbâ sokaklarında, meşhur Yeniçarşıda pala çalarlarken umumî evlerin birinde hoşa gider bir yosma bulurlar, kanları kaynadımı: «Seni dost tutacağım anam babam!...» teklifinde bulunurlardı; eğer sermâyenin başka biriyle aynı yolda ilişiği yok ise: «Hazırım ben.. tut akle...» derdi. Uyuşulunca ev sâhibi mamaya da haber verilirdi.

Dost tutmanın ilk şartı umumhânede sofra -ziyâfet verme idi; bu iş de erkeğin borcu bilinirdi; eğer erkek züğürt, kopuk fakat çok çok güzel, ve yosma kadın ona gönül vermiş ise, erkek adına bütün masrafı kadın çekerdi. Binlik binlik rakı şarab, kasa kasa bira, sıcak soğuk mezelerin envâı ile bir sofra donanır, erkeğin candan ahbabları, ayakdaşları, komşu evlerden haspalar, yosmalar, mamalar, umumhâne uşakları ziyâfete dâvet edilir ,o gece o eve hiç müş-

teri alınmaz, gelenlere : «Kompledir !..» denilerek kapu açılmazdı. Mâhud sokakların civârındaki kahvehânelerde iş bekleyen çalgıcılar da emre âmâde idi, Dost Gecesi evine getirilirdi.

Dost Gecelerinde yosması ile kapanacak çapkınlar, önce mutlakaa hamama gider, yıkanırlar, temiz çamaşır giyerler, sonra berberde sinek kaydı tıraş olunur, fes kalıplanır, kunduralar boyanır, gümüş köstekli saat takılır, ve yolda meyhânelerden birinde tezgâhbaşı bir iki tek attıkdan sonra yarım okkalık bir rakı şişesi de pantolonun ard cebine sokulur, eğlencelik fındık fıstık bâdem ceviz de alınır ve yatsıdan evvel eve damlanırdı.

Dostu erkeğe sevdâlısı Şeker ve Kurban bayramlarında iç çamaşırı, ayrıca mintan veya frenk gömleği, kravat, ipekli mendil ve çorab hazırlayıp vermekle mükellefdi. Buna karşılık erkek de yosmasına paskalyalarda bir kat fistan alır, kuşlu ve çiçekli şapkaya, rugan iskarpine, pudra, allık, sürme, lavanta gibi tuvalet tetimmâtı, eldiven, şemsiye alır, donatırdı.

Umumhâneci Hürmüz'ün (B.: Hürmüz) Haddehâneden bahriyeli bir dostu vardı, aşağıdaki ayaklı mâni bu oğlan üzerine Merdivenköylü Bitli Tevfik ile Üsküdarlı Vâsıf Hoca tarafından söylenmişdir :

— Adam aman... cesi var !..
Tevfik — Haddehâne bıçkını bir çakır pençesi var
Vâsıf — Kart kahbenin koynunda bir ak gül goncesi var
— Adam aman... cesi var !..
Vâsıf — Kart kahbenin koynunda bir ak gül goncesi var
Tevfik — Hürmüzün bahriyeli gönül eğlencesi var..
— Adam aman... cesi var !..
Tevfik — Hürmüzün bahriyeli gönül eğlencesi var..
Vâsıf — Toy oğlanla karının buyur dost gecesi var...

Dost geceleri mutlakaa pazartesiyi salıya bağlayan gece olurdu; bu gelenek nereden kalmışdır bilemeyiz.

İlk dost gecesinin sofra âlemleri araya kıskançlık, hased girerse mutlakaa bir çıngar kopardı. Kafalar dumanlanınca çalgıcılara çeyrekler, mecidiyeler fırlatılır, geriz havaları tutturulur, dâvetli kadınlar erkekler çiftetelliye çıkardı; şerefine ziyâfet verilen yosma da bir kaç kere kalkıp kıvırırdı. İşte o zaman münâsebetsizin biri : «Var mı bana yan bakan !..» diye bir nâra atar, çıngar kopar, tavandaki lambaya bir iskemle fırlatılır, karanlıkda bir kör döğüşü başlar.. gaz lamlası sönmemiş ise düşdüğü yer tutuşur, ateş etrâfı sarar : «Yangın var !..». Komiserler, polisler, kanunlar, tulumbacılar lahzada yetişir, ev halkını kapu kapamaca karakola götürürdü. (B.: Koltuk; Fitnat)

Sermed Muhtar ALUS

DOST İLK OKULU (Özel) — Şişlide Âbidei hürriyet Caddesinde 226 kapu numaralı ve 1980 metre karelik bir bağçe içinde üç katlı, içi ahşab dışı kâgir bir binâ olan Hüseyin Câhid Yalçının köşkündedir; emekli ilk okul müdürü Dürdâne Dost ile zevci Sıdkı Dost tarafından kurulmuş ve 1962 yılı eylülünde tedrisata açılmışdır. Kira ile tutulan Yalçın Köşküne ek olarak 1964 de bitişiğinde fakat kapusu Palaz Sokağında ikinci bir bina tutulmuşdur.

Okulun yıllık ücreti 1700 liradır; üç taksitle alınır. Günlük ders programının dışında isteyen öğrenciye Piyono, mandolin, keman ve bale dersleri verilir, bu dersler ayrı bir ücrete tâbi olup senede 100 lira alınır. Yaz tatilinde iki ay (temmuz - ağustos) «Türkce ve matematik yetişdirici çalışmaları», «İngilizce ve fransızca yetişdirici çalışmalar», «Millî oyun çalışmaları» ve «Beden eğitimi ve spor» adları altında dört kurs açılır, bu kurslar için de 100 lira alınır.

On dershâneli olan Dört İlk Okulunda 1965-1964 ders yılında 18 öğretmen ve 300 öğrenci bulunuyordu.

Okulun bin cildlik bir kitablığı vardır; sinema, konferans ve jimnastik salonları bulunmaktadır. Bâzı dersler ve konferanslar projeksiyonla verilir.

Hakkı GÖKTÜRK

DOSTLUK YURDU SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Nâhiyesinin Binbirdirek Mahallesi sokaklarından; Piyerloti Caddesi ile Klodfarer Caddesi arasında uzanır, üç araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, yaya kaldırımlı bir aralık yoldur (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/18); 3-6 katlı beş apartman ve 4 katlı Piyerloti Oteli vardır; Hürriyet Gazetesinin Dağıtım Anonim Şirketi de buradadır; 1 terzi, 1 manav, 1 bakkal dükkânı vardır (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DOŞENKO — Onyedinci asır ortasında yahudi asıllı namlı bir köçek oğlan; Evliyâ Çelebinin kaydına göre Haşona kolunun köçeklerindendi, büyük yazar : «...bu kolun sokaklarından Samurkaş, Doşenko, Sinyor Yoko pek güzel olup hele İsrâil nice canları esir etmiş yahûdi beçe idi..» diyor.

DOUGLAS (Kirk) — Amerikalı sinema, tiyatro ve televizyon aktörü; aslı beyaz rusdur; 1916 da New York eyâletinin Amsterdam kasabasında doğmuş, tahsilini St. Laurence Üniversitesinde tamamlamış, İkinci Dünya Harbinde Amerikan Donanmasında vâzife görmüş, harbden sonra da sahnede ve radyoda çalışmışdır; 1946 da «The Stronze Love of Martha Ivers» isimli filmde aldığı bir rol ile sinema aktörlüğüne başlamışdır; «Champion», «Town Withont Pity», «Last Train from Gun Hill», «The Vikings», «Spartaküs» on beş yıl içinde baş rollerinde oynadığı elliye yakın filmden bâzılarıdır.

Kirk Douglas zevcesi ile birlikde 1964 yılının kasım ayı ortalarında dünya sulhu yolunda «İyi niyet elçisi» olarak İstanbula gelmiş, üç gün üç gece kalmışdır; Amerikan Başkonsolosluğunun ve Amerikan Haberler Bürosunun tertiblediği proğram gereğince İstanbulda türkden ziyâde amerikalı görmüş ve zihninde tasarladıklarının hiç birisini yapamadan gitmişdir.

Türk film prodüktörlerinin bir yemekli toplantısında hayranların aktris Fatma Girik göğsünü açarak K. Douglas'dan sinesine bir imza atmasını istemiş, fakat Amerikalı sanatkâr o «sînei billur» yerine Bayan Girik'in kolunu imzalamış, bir imza da küçük oyuncu Zeynep Değirmencioğlunun entârisinin eteğine atmış; aktris Neriman Köksalın kendisine sarılıp yanağından öpmesi üzerine şaşırmış; Arnavudköyü Amerikan Kız Kolleji'ndeki konuşmasında «Spartakus !.. Spartakus !..» diye alkışlanmış, Belediye Sarayında Üniversiteli gençlerle konuşur iken de bâzı gencler : «Go Home !..» (Evine dön..) diye bağırmış, vapurda kundurasını boyattığı bir boyacı oğlana 5 lira vermiş; bir kaç yerde de Atatürk'ün filmini çevirmek istediğini söylemişdir.

Bürhaneddin OLKER

DOYMAZ DERE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kasımpaşanın Kod Mehmed Efendi ve Kaptan Mahallesi arasında sınır yoldur, her iki başı da Kulaksız Caddesi üzerinde olup yılan kaavî uzanan uzun bir sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 16/187 ve 188); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1967).

DÖKMECİ, DÖKMECİLER — «Mâdenleri eritip hazırlanmış kalıba dökerek muhtelif şeyler yapan sanatkâr, dökümcü; pirinç dökmecisi, hurûfât (matbaa harfleri dökmecisi, heykel dökmecisi» (Kaamûsu Türkî).

Yüz yıllar boyunca Türkiyede bu sanatın merkezi İstanbul şehri olmuşdur. İstanbulun en büyük dökümhâneleri de Tophânede mîrî top dökümhânesi ve Kasımpaşada Tersâne dökümhânesi olmuşdur. (B.: Tophâne; Tersâne). Top dökümhânesinin ustaları ve dökümcü, ateşci, körükcü ameleleri mutlakaa müslüman ola gelmişlerdi.

Şehir içindeki küçük halk dökümhâneleri de Süleymaniyede Dökmeciler denilen çarşı boyunda, Nuriosmaniye Camiinin yanındaki Kılıçcılar Sokağında, Galatada Galata Yenicamii etrafında toplanmışlardı; bu dökmeci sanatkârların çoğu gayri müslim, bilhassa ermeni ola gelmişdi.

Türk matbaacılığının arab asıllı Türk harfleri zamanında hurûfat dökmecileri arasında Ohanne, Arabyan, Mühendisyan, Haçik adında üç namlı ermeni usta ile Hâfız Efendi adında bir Türk sanatkâr vardır (B.: Arab asıllı Türk harfleri, cild 2, sayfa 924; Araboğlu, Ohannes, cild 2, sayfa 957).

Bizde heykel dökmeciliği Cumhuriyet devrinde başlanmışdır; dökmeciliğin o yoldaki şöhreti de merhum Yusuf Akpınar olmuşdur (B.: Akpınar, Yusuf; cild 1, sayfa 531).

DÖKMECİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Dökmeci civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» isimli manzum mecmuada Dökmeci civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

İstepan Karakin Petro ya Yuvan
Demirciye yamak dökmeci civan
Cehennem âteşi önünde uryan
Anın hüsnüne de gel ammâ sen yan
Kapkaare ne gam ol şûhi çâlâk
Bir hamam akçesi ider pîr ü pâk

DÖKMECİ İBRAHİM SOKAĞI — Haliç Fenerinin Molla Aşkî Mahallesi sokaklarından; Molla Şâkir Sokağı ile Demirhisar Caddesi arasında uzanır; Sinan Ağa Çeşmesi Sokağı, Püskülcü Sokağı, Esnaf Loncası Caddesi, Kırkanbar Sokağı ve Mahkemealtı Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 8/113).

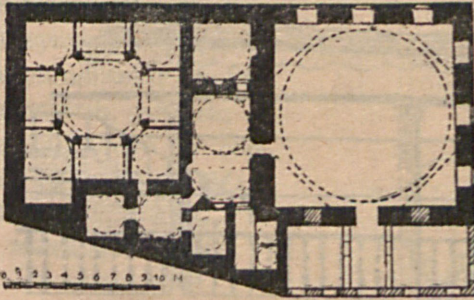
Demirhisar Caddesi tarafından gelindiğine göre kaba taş döşeli dik bir yokuş olarak başlar, sonra bir yanı taş merdivenli, ortası toprak bir yokuş olur, Sinan Ağa Çeşmesi Sokağı kavuşağından sonra zemini tekrar kabataşa tahavvül eder; sağ tarafda kıbtii müslim vatandaşların oturduğu gece kondusu meskenler görülür (Haziran 1966).

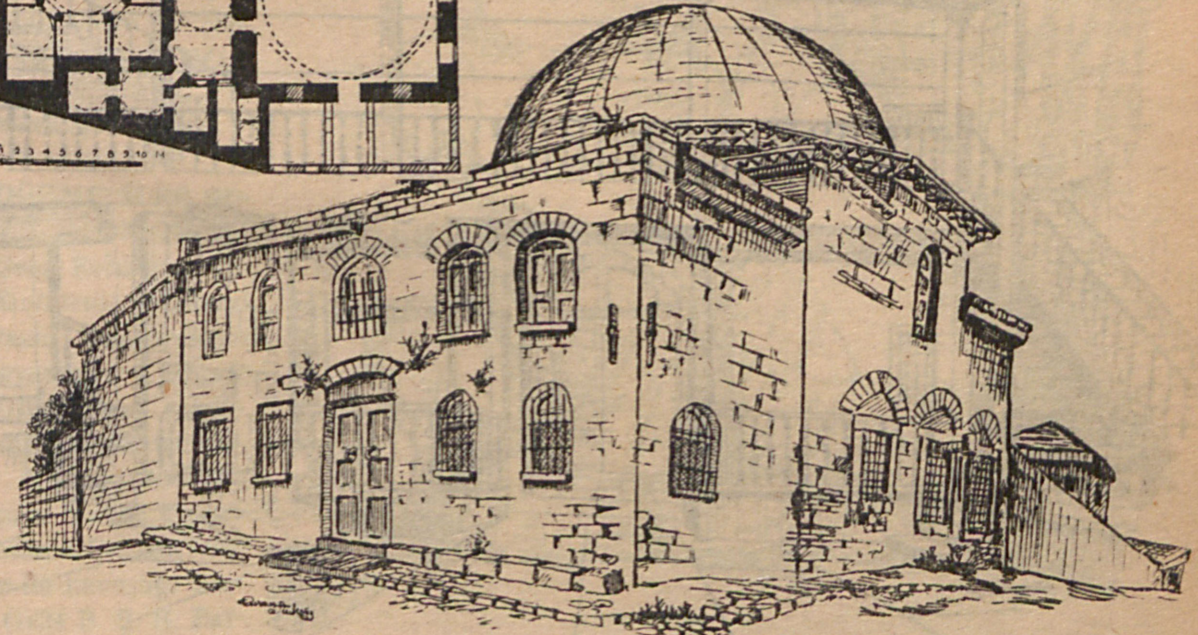
Hakkı GÖKTÜRK

DÖKMECİLER HAMAMI — Asıl adı ile Sultan Süleyman Hamamı; Süleymaniyede Süleymâniye Camii Külliyesinin hamamıdır, yakınında bulunan bir sıra demir dökmeci dükkânına nisbetle halk ağzında Dökmeciler Hamamı adı ile anıla gelmişdir; Mimar Sinanın eseri bir tek hamamdır; evi de o civarda bulunan büyük sanatkârın, külliyenin tamamlanması tarihi olan 1557 den sonra 1588 de vefatına kadar geçen otuz küsür sene hep bu hamamda yıkandığı söylenir, hattâ yüz yıllar boyunca elden ele geçerek teberrüken saklanmış kırık bir çini fincan parçası Mimar Sinanın kahve fincanı parçasıdır diye gösterilirdi.

Câmekân büyük bir kubbe ile örtülmüşdür. Câmekândaki ahşab soyunma bölmeleri XIX. yüz yılda yapılmışdır, bu arada ahşab bir merdivenle çıkılır önü parmaklık korkuluklu bir ahşab koridor boyuna da üst kat soyunma odaları ilâve edilmişdir. Zemini mermer döşeli câmekânın ortasında da kenarlar tırtıllı yekpâre mermerden, çift çanaklı bir fıskiye vardır; soğukluk bir küçük kubbe ve bir küçük yarım kubbe ile örtülmüş olup sağda yine küçük bir kubbe ile örtülü bir soğuk halvet vardır. Sol tarafda yarım kubbe altından geçilerek tones örtülü bir geçide girilir ki bir göz ayak yolu ile bir temizlik yeri vardır.

Harâreye, asıl yıkanma yerine, soğukluktaki yarım kubbe altında bulunan bir kapudan ve birer küçük kubbe ile örtülü iki geçid halvetden geçilerek girilir, bunlardan ikincisinin ge-

Dökmeciler Hamamı
(Resim : Turan Açıksöz; plân : H. Gluek)

risinde de ayrıca küçük bir kubbe ile örtülü bir halvet vardır. Bu halvete «Hünkâr Halveti» denilirdi; rivâyete göre Kanunî Sultan Süleyman, azametli ve haşmetli külliyesi bu hamam ile tamamlandığında, hamamın açıldığı gün teberrüken gelmiş ve bu halvetde yıkanmışdı. Yüz yıllar boyunca has müşterileri Süleymâniye medreseselerinin talebeleri olan Dökmeciler Hamamındaki Hünkâr Halveti de sonraları müderris (profesör) yardımcılarına, muid efendilere tahsis edilmişdi.

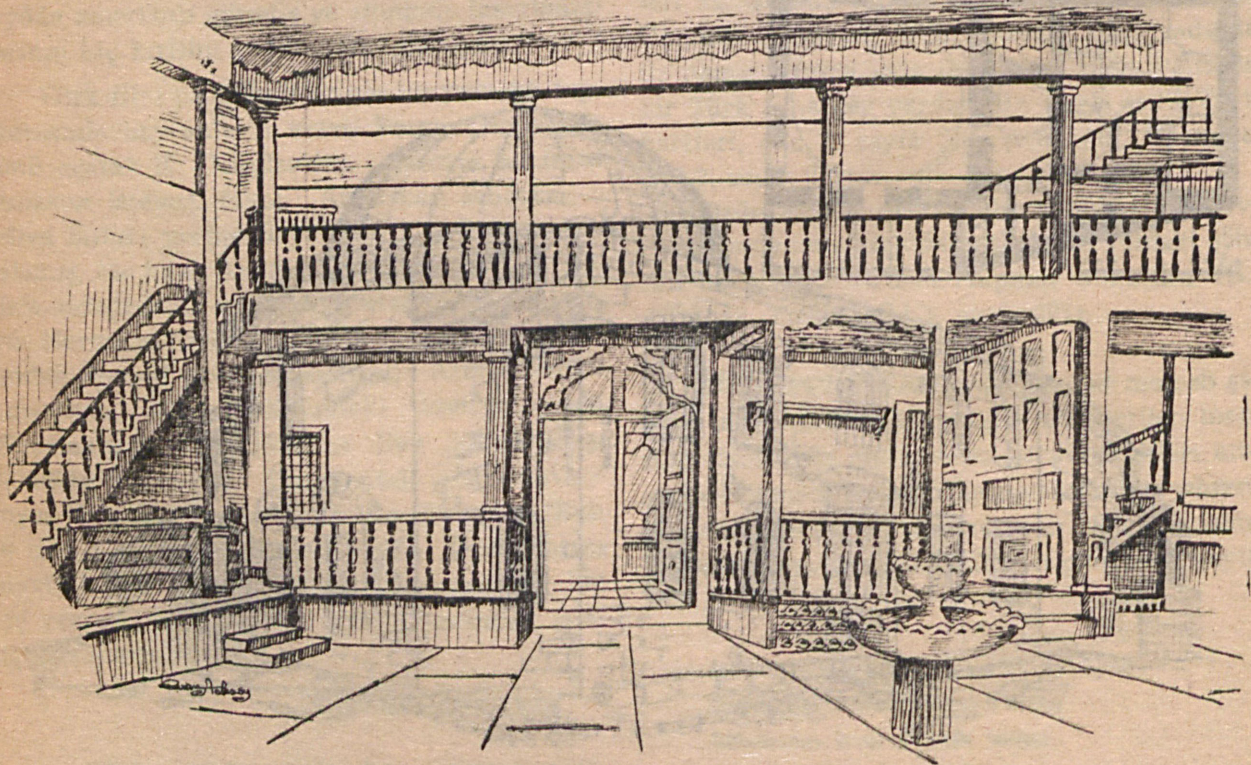
Harâre, bir göbek taşı etrafında dört halvet ile dört sofradan mürekkebdir; sofalar beşik kubbe, halvetler birer küçük kubbe, göbek taşı sahnı da ikişer ikişer sekiz mermer sütün ve bunlar arasına atılmış kemerler üstünde bir kubbe ile örtülmüşdür.

Dökmeciler Hamamı şahıs mülkiyetine geçmiş bulunup yirmi yıldan fazladır ki işletilmemekte, kapalı bulunmaktadır. 1940-1941 arasında iplik atölyesi olarak kullanılmışdır. Sanat eserine karşı duygusuz, sâdece kese çıkarını düşünür insan sûretinde köstebekler tarafından mermer döşemeleri, kurnaları, ayna taşları oyularak, sökülerek mahvolmanın meş'um çarkına girmişdir; câmekân kubbesi'nin kurşunları hırsızlar tarafından sökülmüş, 1967 başlarında 800 kilo kurşun ile beş hırsız yakalanmışdır.

Unutmamalıdır ki bu hamam sâdece kendi başına bir Mimar Sinan yapısı mimârî âbide değil, muazzam ve muhteşem Süleymaniye Külliyesinin bir parçasıdır. Bu felâketi ancak ve ancak devlet eli önleyebilir, Dökmeciler Hamamı diye anıla gelmiş Kanunî Sultan Süleyman Hamamını devlet eli kurtarabilir. Devir devir îkazlarımız yetkililerin kulakları ile değil, taş duvarlarla karşılaşmışdır.

Dökmeciler Hamamında, yüz yıllar boyunca kullanılmış bir «Sarılık Tası» vardı; dövme bakırdan içi dışı yazılı, nakışlı bu hamam tası da Mimar Sinanın kullandığı tas olarak bilinir, sarılık hastalığına tutulmuş olanların bu hamama gelerek yıkanırken bu tasla su dökünmelerinin şifâlı olduğu söylenirdi; bir kenarına, bir tel ile üstlerinde duâlar yazılı bakır levhacıklar bağlı idi. Bu tasın da ne olduğu bilinmiyor.

Dökmeciler Hamamının adı meşhur «Tayyarzâde Mehmed Ağa yahud Binbirdirek Batak-

Dökmeciler Hamamında Câmekân

(Resim : Turan Açıksöz)

hânesi» hikâyesine karışmışdır; Reşad Ekrem Koçu bu konuyu yeniden işler, genişletir iken, batakhâne hesâbına çalışan bir çeteye mensub Mahşer Midillisi Bursalı Câfer Oğlanı, gece hırsızı Yandım Aliyi ve haydud Arnavud Sinanı bu hamamda buluşturmuş, ve «Dökmeciler Hamamı Meşvereti» adını verdiği faslı, eserin sürükleyici mâcerâ havası içinde hünerle işlenmişdir.

DÖKMECİLER HAMAMI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü kazâsının Bayazıd nâhiyesinin Süleymâniye El-mâruf Mahallesi sokaklarından; Mimar Sinan Caddesi ile Fetvâ Yokuşu arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi Pafta 4/no. 45).

Mimar Sinan Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli ve bozuk bir yoldur; her iki yanı boydan boya duvar olup üzerinde hiç kapuyokdur; Mimar Sinan Caddesi ile olan kavuşağının sağ başında Dökmeciler (Sultan Süleyman) Hamamı bulunmaktadır. Sokak su sızıntılı, çamurlu ve boydan boya bir çöplük hâlinde idi (Mart 1967).

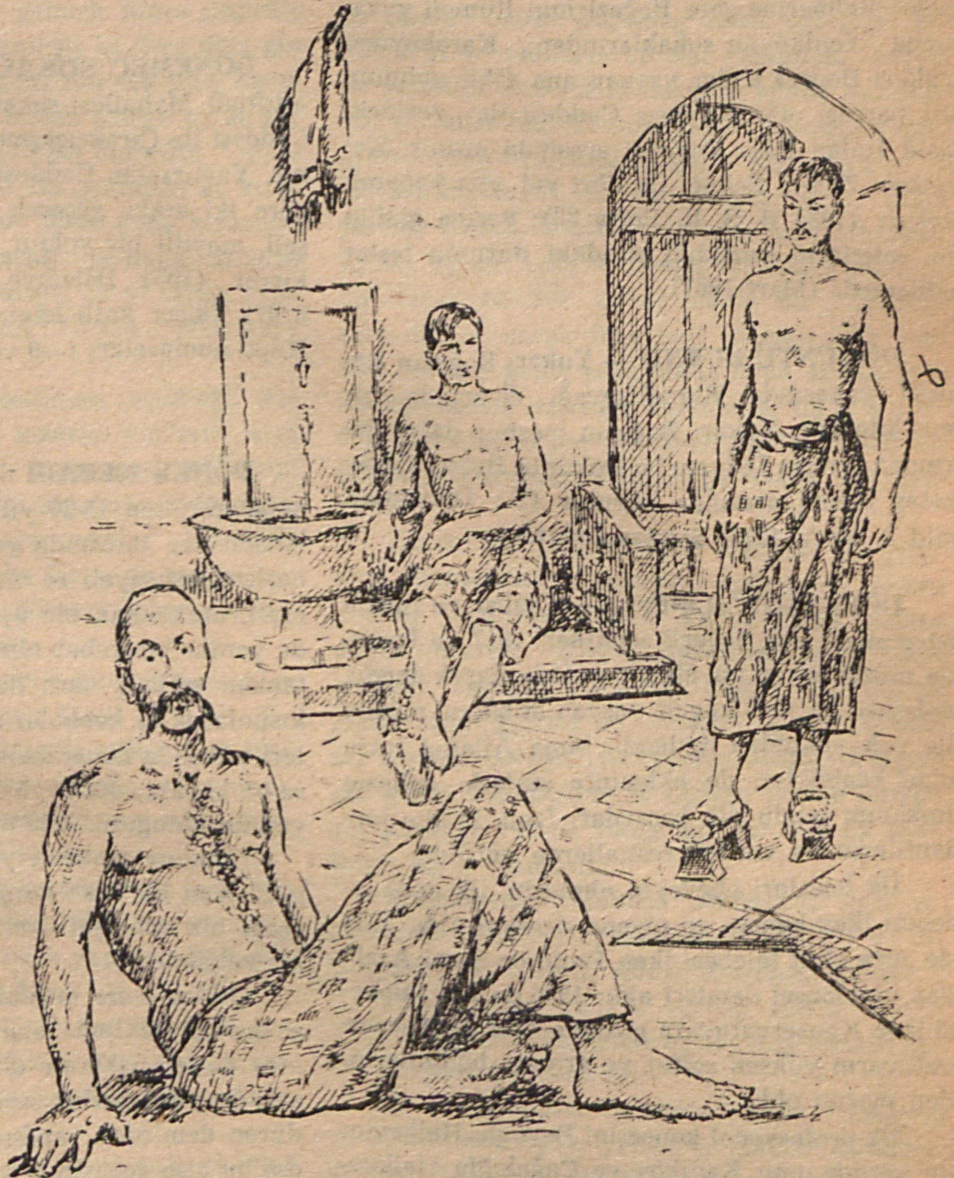
Mesud MALATYALI

DÖKMECİLER SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü kazâsının Bayazıd nâhiyesinin Süleymâniye El-mâruf Mahallesi sokaklarından; Mimar Sinan Caddesi ile Siyavuşpaşa Sokağı arasında uzanır, Samancı Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 4/no. 45).

Mimar Sinan Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli ve bozuk bir yoldur; sağ koldaki Samancı Sokağı ile olan kavşağından sonra Siyavuş paşa Sokağına dik bir yokuş hâlinde iner.

Cadde kavuşağında sol köşede Dökmeciler (Sultan Süleyman) Hamamı bulunmaktadır (B.: Dökmeciler Hamamı), sokağın sol yanı boydan boya bu hamama âid duvardır. Sağ tarafda Samancı Sokağı kavuşağına kadar bir medrese duvarı uzanır; bu sokak kavuşağı köşesinde de çirkin bir beton yapı görülür (Mart 1967).

Mesud MALATYALI

Dökmeciler Hamamında Harâre «Tayyarzâde Hikâyesi» resimlerinden hamamda gizli toplantı sahnesi (Sabiha Bozcalı'nın kompozisyonu)

DÖKMECİZÂDE — Geçen asır sonlarında yaşamış esnaf güzellerinden bir delikanlı; Sürûrî'nin bir kasîdesinde şu beyit ile övülmüşdür :

Dökmecizâdeye arz eyliyerek sûzü güdâz
Şunda bir kaalıbı rasla dili sûzan dökülür..

Tamâmen muhayyel, yarı uryan çalışan bir dökmeci civânını da câzib gösterme, yahud nâri beyzâ hâline gelmiş âşık kollarının vuslat potasının akıp dökülmesi gibi yeni mazun endişen ile yazılmış bir beyit de olabilir.

DÖKÜMCÜ — (B.: Dökmeci).

DÖKÜMHÂNE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Yeniköyün sokaklarından; Karaköyden yukarı Boğaza kadar uzanan ana sâhil yolunun bir parçası olan Köybaşı Caddesi ile gerideki Said Halim Paşa Caddesi arasında uzanır, Keresteci Zühdü Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 22); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Mart 1967).

DÖKÜNTÜ BURNU — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Rumelikavağı civarında bir mevkiin adı; Yukarı Boğazın meşhur dalyanlarından Sırataş Dalyanı bu Döküntü Burnu ile Sırataş Burnu arasında kurulur (B.: Dalyanlar, cild 8, sayfa 4218; Sırataş Dalyanı).

DÖLENSOY (Lütfiye) — Çellist ve müzik öğretmeni; pek değerli sanatkâr; 1917 de İzmirde müzik sever bir âilenin evlâdı olarak doğdu, dolayısı ile pek küçük yaşdan itibâren mûsiki ile pek yakından ilgilendi; buna Allahın lutfu olan kaabiliyeti de eklenince sür'atle gelişme imkânını buldu ;ilk başarıları İzmirde âile toplantıların da verilen resitallerde görüldü.

İlk hocaları ebeveyni olmuşdu, ilk okul talebesi iken keman ve piyano dersleri aldı; 1934 de ,orta okul talebesi iken Profesör Sezai Asal'dan viyolonsel dersleri aldı; 1936 da lise talebesi iken Konservatuvara girdi ve 1943 de Konservatuvarın yüksek solfej ve armoni bölümlerinden mezun oldu.

İlk profesyonel konserini Beyoğlu Halkevinde vermiş, onu Kadıköy ve Cağaloğlu Halkevlerindeki başarılı resitalleri takibetmişdir. O tarihlerde resmi okullarda müzik öğretmenliği de yapmaya başlamışdır.

İstanbul Radyosunda garp musıkısinin, sazına uygun düşen bütün formları üzerinde çeşitli konserler vermiş; hâlâ belli bir konser salonuna kavuşamamış büyük şehrin muhtelif mahallerinde düzenlenen oda müziği, yaylısazlar orkestrası, ve senfonik orkestra konserlerinde solist olarak vazife almış, 1945 de Şehir Orkestrasına tayin edilmişdir.

Bir müzisyen olduğu kadar, örnek bir evkadını ve anne de olan Lütfiye Hanım, Şehir Orkestrası Kontrbasistlerinden Remzi Dölensoy ile evlidir. Bu satırların yazıldığı 1963 yılında Opera Orkestrası Çellisti, ve Şehir Orkestrası çello grubu şefi idi.

Engin Uluğ ALPAT

DÖNEMEÇ SOKAĞI — Haliç Fenerinde Müftiali Mahallesi sokaklarından; Yavuzselim Caddesi ile Çırakçıçeşmesi Sokağı arasında uzanır. Yavuzselim Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, meyilli bir yoldur, sağ tarafa bir dirsekle kırılır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 8/97). İkişer katlı kâgir evler arasından geçer. Kapu numaraları 1—9 ve 2—16 dır (Nisan 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DÖNER KEBABI — İstanbula has bir et kebabıdır, son 15-20 yıl içinde memleketimizin hemen her tarafında yapılmaya başlanmışdır; başlıca hususiyeti ev mutfağı için külfetli iş olması, muhakkak bir aşçı dükkânında, lokantada yenilir bir kebab olmasıdır. XVIII. yüz yılda tanzim edilmiş narh defterlerinde aşçılara âid kısımlarda et kebablarının türlü çeşidinin isimleri arasında döner kebaba rastlanmadığına göre bu kebabın XIX. yüz yıl başlarından itibâren yapılır olduğunu tahmin ediyoruz.

Kendine mahsus, yukardan aşağı 3-4 ateş gözü olan bir ocak karşısında ve yine yukardan aşağı bir mil-şişin üzerinde döne döne kızaran bir kebabdır.

Diklemesine ortadan kesilmiş uzunca bir su kovası şeklinde olan döner kebabı ocağının ateş gözleri ıskaralı dökme demirdir; iç yüzü saç, dış yüzü parlak sarı pirinç kaplıdır, eti döndüren demirden yapılmış mil-şişin alet kısmında, bu şişe geçirilmiş etlerin aşağı kaymaması için bir tablacık, üst kısmında da, bu mil-şişi üzerindeki etle birlikte ateş karşısında çevirmek için, otomobil direksiyinuna benzeyen ka-

rar küçüklükde parlak sarı pirinçden bir çark -tekerlek vardır; mil-şişin alt ucunun altında da, kebab pişerken eriyip sızan etin yağının toplandığı bir tepsi-sinicik bulunur.

Döner Kebab en az 5-6 kilo ve en çok 60 kilo et ile hazırlanır yapılır.

Birinci sınıf lokantalarda en âla Döner Kebab, sinirleri ayıklanmış koyun veya süt danası butu ile yine sinirleri ve zarı ayıklanıp çıkarılmış pirzola kapağı etinden yapılır. Alelâde yerlerde ise kuyruk yağı ile sığır etinden, hatta baş etinden yapılır.

Et tabaka tabaka kesilir, açılır; hafifce döğülür ve karar tuzlu soğan suyunda 10-12 saat yatırılır; sonra mil-şişe, en küçük parçalar alta, büyük parçalar üste gelmek üzere geçirilip basa basa istif edilir ve mil-şiş böylece dört göz ocak boyu irtifâınca doldurulur, ve ateş karşısında döne döne kızarıp kebab olacak bu et kitlesine, geniş kâidesi yukarda mahrûtu nakıs (kesik koni) şekli verilir. Bu şekildeki et kitlesinin yüzü ateş karşısında döne döne kızardıkca, kendine mahsus bir bıçakla ve usûlü ile tıraş edilerek yine kendine mahsus bir et faraşı içine alınır, tabaklara konulur. Kebab çevirmeye böylece devam edilir.

Etin hazırlanması, kesilmesi ,açılması, şişe istifi, kebabı pişirmesi, kızaran yüzleri tıraş edip aldıkca alt kısımları kızartması bir aşçıyı bütün gün oyalar; bundan ötürüdür ki lokantalarda bu kebab ile uğraşan aşçılar «dönerci» adını alırlar ve artık başka bir iş ile meşgul olmazlar. 1967 yılında bir dönerci aşçının aylığı 750-1000 lira arasında idi.

Son zamanların en namlı dönerci aşcısı, Lokantacı Pandelinin dönercisi Halil Usta idi (B.: Çobanoğlu, Pandeli; cild 8, sayfa 4056); 1945-1950 arasında öldü; Pandelinin damadı ve Ankara Caddesindeki İstanbul Lokantasının eski sâhiblerinden aşcıbaşı Hristo Ustanın ustası idi.

1967 yılında bir döner kebab ocağı, bıçak hariç, bütün teferruatı ile 600-1000 lira arasında alınabiliyordu; en mâhir ocak yapıcısı da Bayazıdda Çadırcılarda İsmail Usta idi.

Döner bıçakları da 25-50 lira arasında satılıyordu, en makbul olanları da Tahtakalede Rüstempaşa Camii altında bıçakcı Yaşar Ustanın bıçakları idi.

Döner Kebab'ın bir porsiyonun fiatı da lüks târifeli lokandalarda 450, birinci sınıf lokantalarda 400, ikinci sınıf lokantalarda da 350 kuruş idi.

Ali DÜNDAR

DÖNGEL SOKAĞI — Beşiktaş İlçesinin Yıldız Mahallesi sokaklarından; Eski Konak Sokağı ile Şâir Nahîfî Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 20/177). Bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli dik bir yokuşdur; çoğu ahşab 2-3 katlı evler arasından geçer; kapu numaraları 3—4 ve 2—12 dir (Temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DÖNME DOLAB (Eski müslüman konak ve yalılarında) — İstanbulun eski müslüman konak ve yalılarının büyüklerinde harem ile selâmlık arasında, başka yemek tepsileri, sahanları, öte beri alıp vermeye mahsus duvar içinde gömme olarak yapılmış döner dolablar; konakların ve yalıların alt kat taşlığında harem ile selâmlık arasındaki duvarın içinde bulunurdu; duvarın her iki tarafındaki pencere boşluğuna benzeyen oyukda boyu 1 metre, kutru 50 -60 santim kadar, bir yanı kısmen açık, diğer yanları kapalı, kontra plâk gibi ince tahtadan, içi iki üç kat raflı üstüvâne (silindir) şeklinde bir döner dolabdı; duvar içinde bir mihvere rabtedilmiş olarak fırıl fırıl dönen, açık yanı kâh hareme gelir; selâmlıkda içine konan şeyler haremden, haremde konulanlar da selâmlıkdan alınırdı; ve her iki tarafın halkı, dolab başında, yekdiğerinin yüzünü görmeden konuşurlardı.

Harem halkının uşaklar vâsıtası ile çarşıdan aldıracakları şeylerin sipârisi de dönme dolabla yapılırdı; meselâ kâhya kadın dolaba eliyle vurarak: «Küçük Hasan gelsin!..» diye seslenir, konağın gözü açık olarak bilinmiş bu gence uşağı gelince de: «Hasan oğlum.. dolaba iki çeyrek koyuyorum.. hemen Kapalı Çarşıya git, ipekci Karabetden 20 dirhem pembe ibrişim al.. paranın yanına rengi için bir sap da iplik koydum!..» denilirdi.

Konaklarda, yalılarda lambaların gazı selâmlıkda doldurulur, lambaların şişeleri ve fitilleri de selâmlıkda silinir, kesilirdi; bunlarda Ayvazın vazifesi idi (B.: Ayvaz, cild 3, sayfa 1655); haremin lâmbaları da Ayvaza dönme dolab vasıtası ile verilirdi.

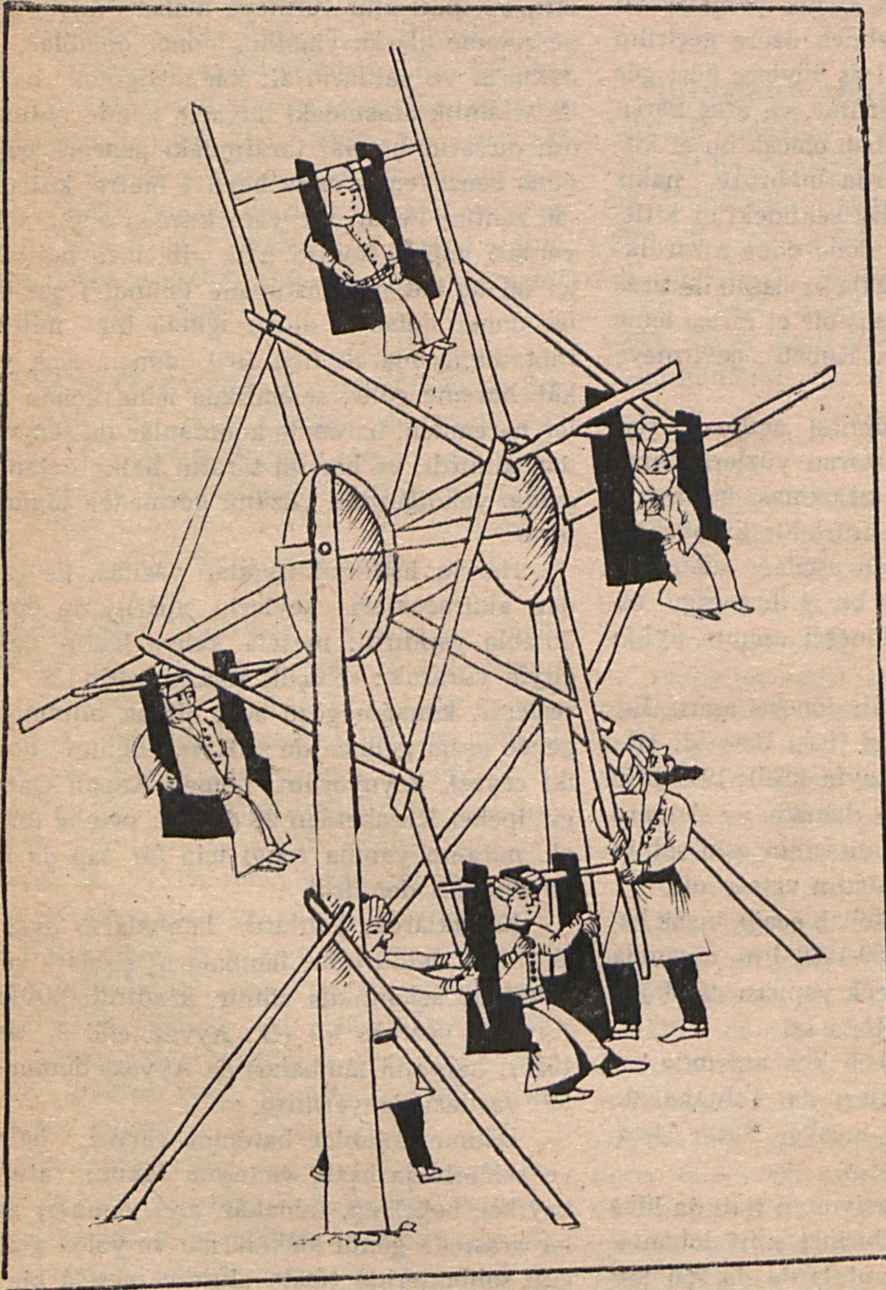
Dönme dolablar haremde câriye, halayık ve selâmlıkda uşak, yanaşma takımı (arabacı, kayıkcı, bağçivan, tablakâr, aşcı yamağı) gencler arasında gönül alâkalarına ve yolda gizli fısıltı sohbetlerine vâsıta olurdu; meselâ bir çerkes halayık, hanımlarla birlikde mesîreye giderken hamlacılardan tığ gibi bir laz uşağına gö-

nül, ve fırsat bulup kaş göz işmarı ile gece dolab başına gelmesini bildirir ve buluşma saatinde yüreği heyecanla çarparak dönme dolabın rafına kendi eliyle işlediği bir ipekli çevre koyarak : «Temel Ağa.. şu ipekli çevrem sende yâdigârım kalsın arslanım !..» derdi.

Güzellikde peri pâdişahının oğlu misâli bir şehbaz uşağına gönül veren bir paşa kızı, babasının kendisini bir uşak parçasına aslaa vermeyeceğini bildiği için, oğlanla anlaşdıkdan sonra bir gece bir boğça çamaşır ve yükde hafif bahada ağır mücevherlerini alıp dönme dolabla selâmlığa geçmiş, ve para ile elde ettiği kimselerin yardımı ile mahbubu uşak tarafından kaçırılmışdır; vak'a üzerine bir destan yazılmışdır ki iki kıt'ası mâlumumuzdur :

Kâhya ayvaz oldu hem hizmetkârı
Dolabdan çıkardı oğlan nigârı
Kıldılar firarda anlar kararı
Rehrevan oldular semti mechûle

Nigâr paşa kızı kibardan kibar
Oğlan yanaşmadır çıplak sebükbar
Aşk olanda olmaz mala itibar
İrdiler böylece murâda hele

Bir XVII. asır minyatüründe Dönme Dolab

Son gördüğüm dönme dolaplı konak, Davudpaşa İskelesindeki tramvay durağının karşısında Çavuşzâde Yokuşunda battal kocaman bir ahşab binâ idi ki bir çocukluk arkadaşım bu berhânenin içinde üç oda kiralamış oturmakda, diğer otuz küsür odası da bomboş duruyordu ve o arkadaşım konak için, akşama sabaha yıkılacak demişdi.

Sermed Muhtar ALUS

DÖNME DOLAB — Büyük şenliklerde ve bilhassa bayramlarda bayram yerlerinde kurulan eğlence vâsıtalarından biri (B.: Bayram Yerleri, cild 5, sayfa 2310); iki ayak ortasına diklemesine yerleştirilmiş iki tekerlek-çarkdan ibaret olup bu çarklar arasına konmuş müteaddid salıncak-koltuklara oturularak çarklar döndürüldükçe aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı dönülerek eğlenilir. Bilhassa gençler tarafından rağbet göre gelmişdir. Zamanımızda halâ

kurula gelmektedir; ve zamanımız dönme dolabları mâdeni çubuklardan yapılmış olup çoğu elektrik cereyanı ile döndürülmektedir. Eski dönme dolablar ise ağaçdan yapılır, ve dönme dolabcının ırgad-yanaşmaları tarafından el ile çevrilip döndürülürdü. Bir onyedinci asır minyatüründen bayram yerlerinde kadınların da dönme dolablara bindiği, hattâ bazı salıncak koltuklarına kadınların oturup dolaba genc erkeklerle de bindiği görülmektedir, aynı minyatürde dolab çevirici sakallı bir ırgadın havalanmış bir hanımı ferâce eteği altından seyri dikkate değer.

Bayram yerlerindeki dönme dolablar, onlara binmiş güzellerin şânında yazılmış manzûmelerde kaydedilmişdir:

İd gelüb varalım dolaaba dilber seyrine
Görelim âyînei devran ne sûret gösterir
Bâki (XVI. asır)

Binüb dolaaba her bir mânitâbânı Stanbulun
Yahya (XVII. asır)

Her güzel dolaaba binmiş bir içim sûdur heman
Yahya (XVII. asır)

Süvar oldukca hûban rûzigâra hükimder gûyâ
Dönüb her tahtai dolaab bir tahtı Süleymâna

Şâkir (XVIII. asır)

DÖNME DOLAB SOKAĞI — Üsküdarda İnâdiye semti sokaklarından; Tunusbağı Caddesi ile Gündoğdu Caddesi arasında uzanır; İnâdiye Mescidi Sokağı, Dolambaç Çıkmazı, nâdiye Mektebi Sokağı, Şâir Nâilî Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 27/İnâdiye).

Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, meyillice bir yokuşdur; Şâir Nâilî Sokağı ile olan kavuşağında Malatyalı İsmail Ağa camii ve önünde Damat İbrahim Paşanın bir çeşmesi (1141 = 1728) vardır kapu numaraları 1-45 ve 2-70 dir. Camiin haziresinin duvarı yok olmuş, haziresi, selvi ağaçları ile, yol kenarında kalmışdır (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DÖNMEZ (Artist avcusu Enver) — Bir film figüranı; 1965 yılında, artist olmak isteyen bir takım toy delikanlılarla toy kızlardan «Sizi artist yapacağım» diye 300.000 lira dolandırmakla suçlandırılmışdır; bir devrin toplum hayatı bakımından tesbiti gereken önemli bir vak'anın kahramanı olmuş bu gencin hakkındaki şu satırları 7 Temmuz 1965 tarihli Cumhuriyet Gazetesinden alıyoruz:

«Artist yapmak için taşradan gelen kızlarla erkekleri dolandıran ve bir süredir polisin aradığı Enver Dönmez, dün yakalanmıştır. Filimlerde rol vermek için müracaatçılardan 300,000 lira dolandırdığı iddia olunan Artist avcusu Enver, paraları aldıktan sonra İzmire kaçmış ve burada sevgilisi ile evlenmiştir. 6 aylık bir balayı seyahatine çıkan dolandırıcı paraları bitirdikten sonra tekrar İstanbula gelmiş, yeniden faaliyete geçmek istemiştir. Fakat, polis tarafından arandığını öğrenen Enver, çevrilmekte olan «9 Canlı Adam» filminde rol almış ve saklanmaya başlamıştır.

«Aldığı 300.000 lirayı har vurup harman savuran ve meteliksiz kaldığını söyliyen Enver:
— Benim bu işte ne kabahatim var, müracaat ettiler, verdiler, ben de aldım, paralar kese kâğıtları içinde geliyordu!... şeklinde konuşmuştur. Sanık, dün öğleden sonra Adliyeye verilmiştir» (Cumhuriyet).

Bu yaman gencin çok macerâlı olması gereken hal tercemesi tesbit edilemedi.

Bürhaneddin OLKER

DÖNMEZER (Celâdet) — Kıymetli doktor kadınlardan; Çamlıca Doğum Evinin sâhibi ve kurucusu; 1920 de İstanbulda doğdu, süvari binbaşısı Celâl Giray'ın kızıdır; annesinin adı Câvide Hanımdır. İlk tahsilini babasının vazifesi dolaysı ile Karakösede yapdı, 1939 da Gazianteb Lisesini bitirerek İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesine girdi. 1945 kadın hastalıkları mutahassısı olarak diploma alarak Zeyneb Kâmil Hastahânesine asistanlıkla girdi; 1947 de Haydarpaşa Hastahânesi Nisâiye Servisine tayin edildi; 1949 da terfian Tokat Devlet Hastahânesi Nisaiye mutahassıslığına tâyin edildi, 1954 de Fatih Belediye doktoru olarak İstanbula geldi, aynı yıl içinde de asıl ihtisas yeri olan Zeyneb Kâmil Hastahânesine nakledildi. 1958 de serbest çalışmak isteyerek istîfa etti ve Çamlıcada kurduğu doğumevinin başına geçdi.

Mesleğinin dışında tek meşgalesi yağlı boya resim yapmakdır; Doğumevini kendi tabloları ile süslemişdir. Evli ve bir erkek evlâd sâhibidir (1963).

Hakkı GÖKTÜRK

DÖNMEZER (Sulhi) — İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ordinariyus profesörlerinden, avukat; 1918 de İstanbulda doğdu, asker mûallimlerden Binbaşı Cemal Bey ile Fatma Hanımın oğludur; ilk tahsilini Akşemseddin Mektebinde, orta tahsilini Gelenbevî Orta Okulu ile İstanbul Erkek Lisesinde yapdı, 1935 de liseyi, 1938 de İstanbul Üniversitesinin Hukuk Fakültesini bitirdi, ve aynı fakültede asistan oldu, 1940 da doktora tezini vererek hukuk doktoru unvânını aldı, 1942 de doçent, 1949 da profesör oldu; 1953 ile 1955 arasında Hukuk Fakültesi dekanlığı yapdı, 1957 de Ordinariyus Profesör oldu.

Bir Türk hukuk bilgini olarak Avrupa ve Amerikanın birçok üniversitelerine dâvet edilmişdir; 1946-1948 arasında İllinois Üniversitesinde, 1955 de Harvard Üniversitesinde bulunmuşdur. Milletler arası ilmî kongrelerde bir kaç defa Türkiyeyi temsil etmiş ve yabancı ve milletler arası teşekküllerde Türkiye delegesi olarak bulunmuşdur. İstanbul Erkek Lisesi mezunları ve mensubları Cemiyetinin, Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin, Türk-Fransız Dostluk Cemiyetinin, Türk-Amerikan Üniversite Profesörleri Cemiyetinin, Türkiye Muallimler Cemiyetinin, Türk Pedagoji Cemiyetinin, Fransada Arsociation İnternational de Droit Penal'in, Fransada Societe İnternational de Criminologie'nin, İtalyada İnstitut İnternational de Sociologie'nin, Monakoda Committée de Medecine Legal'in, New York'da American Prison Association'nin, International Law Association'nin, International House Association'nin üyesidir.

1952 yılında Bayan Merrih (Tesal)ile evlenmiş, Cemal (doğ. 1953) ve Zühâl (doğ. 1956) adında iki evlâd sâhibidir.

Eserleri şunlardır : Matbuat Suçları (1946), Cezâî Mesuliyetin Esâsı (1949), Uumûmî Âdab ve Aile Nızâmı Aleyhinde Cürûmler (1950), Kriminoloji (1957), Cezâ Hukuku Husûsî Kısım; şahıslara karşı ve mal aleyhinde cürümler (1959), Basın Hukuku; prof. Erman'la müşterek (1959), Cezâ Hukukunda ictihadlar, Kararlar, Meseleler; Prof. Şensoy'la müşterek (1960). Muhtelif ilmî, meslekî mecmualarda türkce, ingilizce ve fransızca olarak yayınlanmış yüzden fazla geniş etüdleri, binden fazla makaaleleri vardır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DÖNÜM SOKAĞI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Boyacıköyünün sokaklarından; Hekim Atâ Sokağı ile Zergerdan Sokağı arasında uzanır; Boyacı Çeşmesi Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 22/Boyacıköyü).

Hekim Atâ Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşelidir; hafif meyilli bir yokuş olup düzleşir. 2-3 katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer.

1934 Rehberinde bu sokak Zergerdan Sokağı ile bir «T» şeklinde kavuşur; 1966 da Dönüm Sokağı bu kavuşak noktasından ileriye doğru uzatılmış bulunuyordu; bu yeni yol, yine yeni açılmış ve adı 1934 rehberinde bulunmayan Ataolgaç Sokağında sona eriyordu. Kapu numaraları 1—43 ve 2—34 dür (Mayıs 1966).

DÖRDÜNCÜ (Halil Lütfi) — Gazeteci ve ünlü matbaacı; 1893 de Tikveş'de doğdu. (Selânik'in bir kazâsı); Süleyman Efendi adında bir zâtın oğludur, anasının adı Rukiyedir; ilk ve orta tahsilini Selânikde yapdı; Ticâret Mektebinde okudu, 1912 de İstanbul Dârülfununu Tabii İlimler Fâkültesini bitirdi, aynı yıl içinde Gelibolu -İdâdisine tabiiye öğretmeni oldu, 1913 de Üsküdar Sultanisinde, 1914 de Trabzon Sultanisinde, 1915-1918 arasında da Nişantaşı ve Davudpaşa sultanileri ile Bakırköy, Beykoz ve Fatih numûne mektebinde öğretmenlik yapdı.

Gazetecilik hayatına Dârülfünunda talebe iken muhâbirlik ile atılmış idi; İstanbuldaki muallimlikleri zamanında muhabirliğe devam etti; 1918 den sonra gazeteciliği esas mesleği yapdı; Tanin, Tasviri Efkâr, Cumhuriyet, Yeni Gün, İstiklâl, Vakit, İleri gazetelerinde çalışmışdır; 1930 da Ekrem Uşaklıgil, Zekeriya Sertel ve Selim Ragıb Emeçle birlikde Son Posta Gazetesinin dört ortağından biri oldu, «Dördüncü» soy adını bu münâsebetle almışdır. 1936 da Son Postayı E. Uşaklıgil ve S.R. Emeç'e bırakarak Z. Sertel, Ahmed Emin Yalman ve Mehmed Rifat Yalman ortaklığı ile Tan Gazetesi ve Matbaasını kurdular; 1938 de Yalmanlar ayrıldı, Tan müessesesi Z. Sertel ile H. L. Dördüncüde kaldı. Bu gazetenin baş muharrirliğini yapan Zekeriya Sertel'in aşırı solcu oluşu yüksek tahsil gencliği üzerinde Tan Gazatesine karşı büyük bir galeyan uyandı ve 5 aralık 1945 de gazeteye karşı büyük bir nümayış tertib edildi, Tan Gazetesi idârehanesi ve Tan Matbaası tah-

rib edildi. Z. Sertel müessesedeki hissesini Halil Lütfiye devrederek az sonra Türkiyeden ayrıldı. Halil Lütfi kırılan makinaların tâmirinden sonra bir müddet yalnız matbaacılık yapdı. 1948 de Ali Naci Karacan ile birlikde Tan Gazetesini tekrar çıkardı, fakat aynı zamanda matbaanın sahibi olan Halil Lütfinin son derecede hesâbî, elinin de gaayetle sıkı oluşu, iştirâki yalnız gazetede olan Ali Nacinin ise gaayetle cömerd oluşu bu gazete ortaklığının uzun sürmemesine engel oldu, Ali Naci Tanı burakub Milliyet Gazetesine geçdi, Halil Lütfi de Tanı kısa bir zaman yalnız çıkardı, gazete iyi durumda olmadığı için, Tanı kapatıp 1956 da Yeni Gazeteyi çıkardı. 6 ocak 1959 da, Tan Matbaası binasının arkasında ve Ebüssuud Caddesinde bir otelde müdhiş bir dinamit infilâkı vak'asında, ki 39 kişi ölmüşdür, Tan Matbaası da ağır şekilde harab oldu (B.: Ebüssuud Caddesi İnfilâkı Fâciası).

Bu satırların yazıldığı 1967 yılında Tan Matbaasını Cağaloğlunda Başmüsâhib Sokağında kendi mülki olan bir binâda yeniden kurmuş bulunuyor idi; Ankara Caddesinde infilâkda harab olmuş eski binanın yerine de bir iş hanı yaptırmışdır. Tan Matbaasında, devir devir Hürriyet, Yeni Sabah, Akşam, Tercüman, Dünya, Her Gün gazeteleri de basılmışdır (B.: Tan Gazetesi, Tan Matbaası).

H. L. Dördüncü Hâlide (Duhânî) Hanımla evlidir; çocukları olmamışdır; fransızca ve almanca bilir. Gazeteciler Cemiyeti üyesidir. Orta boylu, sohbeti tatlı meclis adamıdır. İstanbulun sayılı zenginlerinlendir. Yukarıda da kaydettiğimiz gibi elinin çok sıkı oluşu kendisine ayrıca şöhret vermişdir; Halil Lütfi Dördüncünün üzerine anlatılan fıkralar bir kitabcık olabilecek kadar çokdur, ve çoğu şirin fıkralardır. Bir tanesini naklediyoruz :

Matbaanın ve gazetenin arşiv memuru Hayri Bey Kadıköyünde oturur, bekârdır, bacağından sakat bastonla ve güçlükle yürür, mûhitinde sevilmiş zarif adamdır; az bir aylığı vardır, işinden çok geç ayrılır, yorgunlük gidermek için de her akşam bir koltuk meyhânede bir iki kadeh içer. Gazetenin gece musahhihi işini terk eder, Halil Lütfi, haftada altı gece gazete idârehânesinde yatmak şartı ile bu musahhihliği ayda net 100 lira karşılığı Hayri Beye teklif eder, O da seve seve kabul eder. Ay sonunda maaşını yüzlira fazlası ile almak idâre memuruna gittiğinde kendisine 100 lira yerine zam parası olarak 90 lira 20 kuruş ödenir. 980 kuruş kesintinin sebebini sorar, Halil Lütfi Bey bilir lerler; Hayri Bey ona gider sorar; patron gaayet rahat şöylece anlatır :

— Ben sana 100 lira net zam yaptım, sen hesabını bilmediğin için farkında değilsin; bak, her akşam Kadıköyüne gidiyordun, ve gidip gelme her gün asıl maaşından 30 kuruş vapur parası veriyordun, 26 günde 980 kuruş eder; şimdi matbaada yatmadığını düşün, 980 kuruş yol parası verecekdin değil mi ?.. O halde ben sana 100 lira net zam yapmış olmam mı ?

DÖRDÜNCÜ AVLU (Topkapusu Sarayında) — Topkapusu Sarayının dört büyük kapusu arasında dört büyük avlu vardır ki Sarayın Haremi Hümâyundan gayri bütün çeşidli yapıları bu avlular etrafında yapılmışdır : Bâbihümâyun ile Bâbüsselâm (Orta Kapu) arasında Birinci Avlu; Bâbüsselâm ile Babüssaade arasında İkinci Avlu; Bâbüssaade ile üç geçid arasında Üçnüncü Avlu üç geçid ile Hasbağçe Kapusu (Gülhâne Parkına açılan kapu) arasında Dördüncü Avlu (B.: Topkapusu Sarayı; Birinci Avlu, cild 5, sayfa 2811; İkinci Avlu; Üçüncü Avlu; Bâbihümâyun, cild 4, sayfa 1765; Babüsselâm, cild 4, sayfa 1777; Bâbüssaade, cild 4, sayfa 1774).

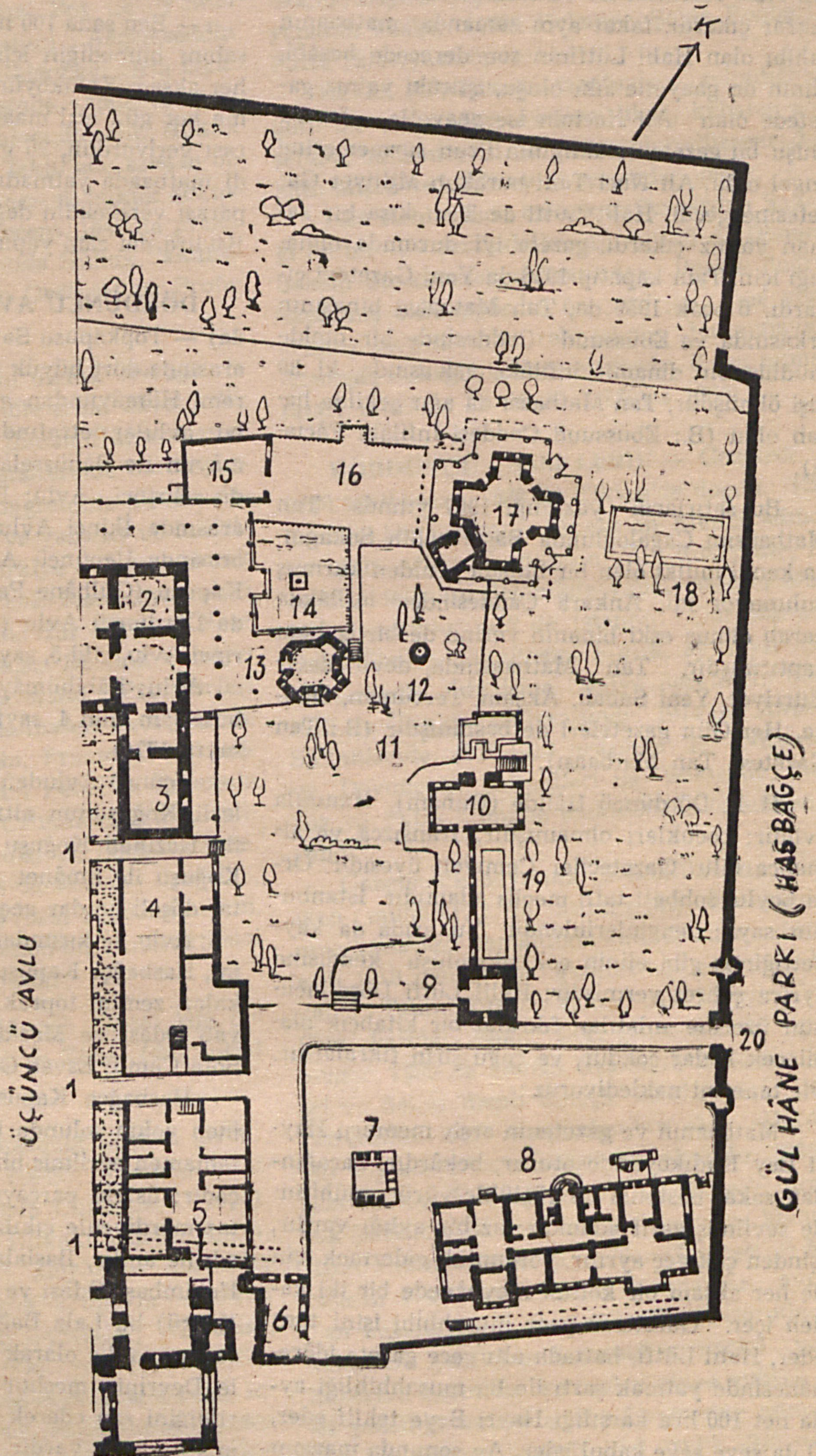
Üçüncü Avludan Dördüncü Avluya biri Kilerli Koğuşunun altından, biri Kilerli Koğuşu ile Hazineli Koğuşu arasında, diğeri Hazineli Koğuşu ile Emânet Hazinesi arasında zemini taş döşeli üç dar geçid - yol ile geçilir.

Avlu üç kısımdan mürekkebdir. Birinci kısmı, Hasbağçe Kapusuna giden bir yolun sağında kalan zemini toprak kısımdır; Sofa Camii, Esvab Odası ve Mecidiye Köşkü buradadır (B.: Sofa Câmii; Esvab Odası; Mecidiye Köşkü).

Hasbağce Kapusuna doğru meyilli olarak inen yolun solunda kalan kısmı da birbirinden tamamen eyrilmiş biri üsde, biri aşağıda iki parçadır; üsteki parçaya yoldan bir kaç basamak taş merdivenle çıkılır ve ayrısa «Lala Bağçesi» adı ile anılır, Başlala Dâiresi ile bu binâ içinde Hekimbaşı Odası ve Sofa Köşkü (Mustafa Paşa Köşkü) bu Lala Bağçesi üzerindedir, Lala Bağçesine yanlış olarak Lâle Bağçesi diyen ve Lâle Devrinin meşhur lâlelerinin buruda yetiştirildiğini zan ederek büyük hatâya düşen tanınmış yazarlar vardır (B.: Başlala Kulesi, cild 4, sayfa 2194; Mustafa Paşa Köşkü) Hazine Koğu-

şu ile Emânet Hazinesi arasındaki geçid-yol ile Üçüncü Avludan doğruca bu Lala Bağçesine geçilir. Lala Bağçesinden mermer bir merdivenle zemini mermer döşeli bir taşlık - avluya çıkılır; bu merdiven başında yüksekde Revan Köşkü, taşlıkda fiskiyeli büyük havuz, cebhesi havuz kenarında Hırkai Saadet dâiresinin revaklı kısmı, Sünnet Odası, Sultan İbrahimin iftâriye kameriyesi ve Bağdad Köşkü bulunmaktadır.

Dördüncü Avlunun, yolu solunda kalmış son parçası çemen döşeli bir avlu olup ağaçlarla bezenmişdir, burada da büyük bir havuz vardır. Mustafa Paşa - Sofa köşkünden avlunun bu kısmına merdivenle inilir; Bağdad Köşkünün zemin katı da bu kısım üzerindedir (B.: Bağdad Köşkü, cild 4, sayfa 1804).

Topkapusu Sarayında Dördüncü Avlu

1 — Geçidler
2 — Hırkai Saadet Dâiresi
3 — Emânet Hazînesi
4 — Hazneli Koğuşu
5 — Kilerli Koğuşu
6 — Sofa Camii
7 — Esvab Odası
8 — Mecidiye Kasrı
9 — Başlala Kulesi, Hekimbaşı Odası
10 — Sofa yahud Mustafapaşa Kasrı
11 — Lala Bağçesi
12 — Fıskiye
13 — Revan Köşkü
14 — Büyük Havuz
15 — Sünnet Odası
16 — Taşlık ve İftâriye Kameriyesi
17 — Bağdad Köşkü
18 — Havuz
19 — Havuz
20 — Hasbağçe Kapusu Sarayın Gülhâne Parkına açılan kapusu

DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMEDİN TENEZZÜH KADIRGASI — Dünyâda, denize konulduğu takdirde yüzecek durumda tek tarihî tekne olup hâlen İstanbulda Beşiktaşda Deniz Müzesinin kayıkhânesindedir (B.: Deniz Müzesi, cild 8, sayfa 4449); «Avcu» lakabı ile tanınmış ve yarım asra yaklaşan saltanatı boyunca Edirne ile İstanbul arasında sık sık gidip gelmiş, büyük sürgün avları ve Türk Ordusunu seferlere uğurlama vesilesi ile Trakyada ve Balkanda dolaşmış Dördüncü Sultan Mehmedi (saltanatı 1648 - 1687) Boğaziçinde, Haliçde ve Marmarada dolaşdırmış, gezdirmiş olan zamanının en lüks ve muhteşem kürekli saltanat gemisidir.

1917 senesinde basılmış olan Deniz Müzesinin eski rehberinin mukaddimesinde bu gemi hakkında şu bilgi verilmişdir ki yazı, müzenin o zamanki müdürü ressam bahriyeli Ali Sâmi Beyin imzâsını taşımaktadır (B.: Boyar, Ali Sami, cild 6, sayfa 3036) :

«Gemi mîmârîsi sanatının en meşhur eserlerindendir. Yapısında dikkati çeken zarâfet bir sanat terkibi taşımaktadır. O devrin gemi yapı sanatının çoklukla kullandığı ince ve uzakdan görülmez bir takım oymalar yerine büyük parçalarla tezyin olunarak bunların bir araya toplanmasında ve kompozisyonundaki mîmârî incelik dikkatle gözetilmiş ve pek güzel muvaffak olunmuşdur. Teknenin kıç tarafını teşkil eden Köşk ile Bağçelik dış görünüşü ayrı ayrı parçaların zarâfetini değil, bir kitle olarak gemide, lâtif bir mimârî kompozisyonun bütün inceliklerini gösterir.

«Köşkün (pâdişaha mahsus yerin, kamaranın) içi baga zemin üzerine fildişi ve sedef oymalarla (kakmalarla) müzeyyen olup bu baga oymalara şeffaf bir renk vermek için zeminine altun varak konmuş, aralara gümüş kakmalar üzerine konmuş kıymetli taşlarla tezyin edilmişdir.

«Teknenin boyanmasında kullanılan boyalar, husûsiyle lâciverd renk, Türk sanatkârlarının icad ettiği bir çeşid lâciverd boya olup üzerinden asırlar geçdiği halde tâzeliğini ve şeffaflığını muhâfaza etmektedir, kıymetinin ve makbul oluşunun sebebi de budur, maalesef şimdi bu boyanın nasıl yapıldığını bilen kimse kalmamışdır.

«Kadırganın esas ölçüleri şunlardır :

Boyu	40 metre
Eni	5.70 «
Derinliği	2,40 «
Omurgadan küpeşteye baş yüksekliği	2,28 «
Omurgadan köşk üstüne kıç yüksekliği	5,10 «
Hacmi	140 ton

«Gemi 24 oturak (kürekci sırası) 48 kürekli olup tek küreğini 3 hamlacı çekmekde, 144 hamlacısı, kürekcisi bulunmakda idi.

«Köşkün içindeki nakışlar arasında pirinç levhalar üzerine dua ve pâdişahı medheden yazılar oyulmuşdur (işlenmişdir), bu pirinç levhalardan yalnız bir tâne kalmış olup üzerinde şu mısrâ vardır :

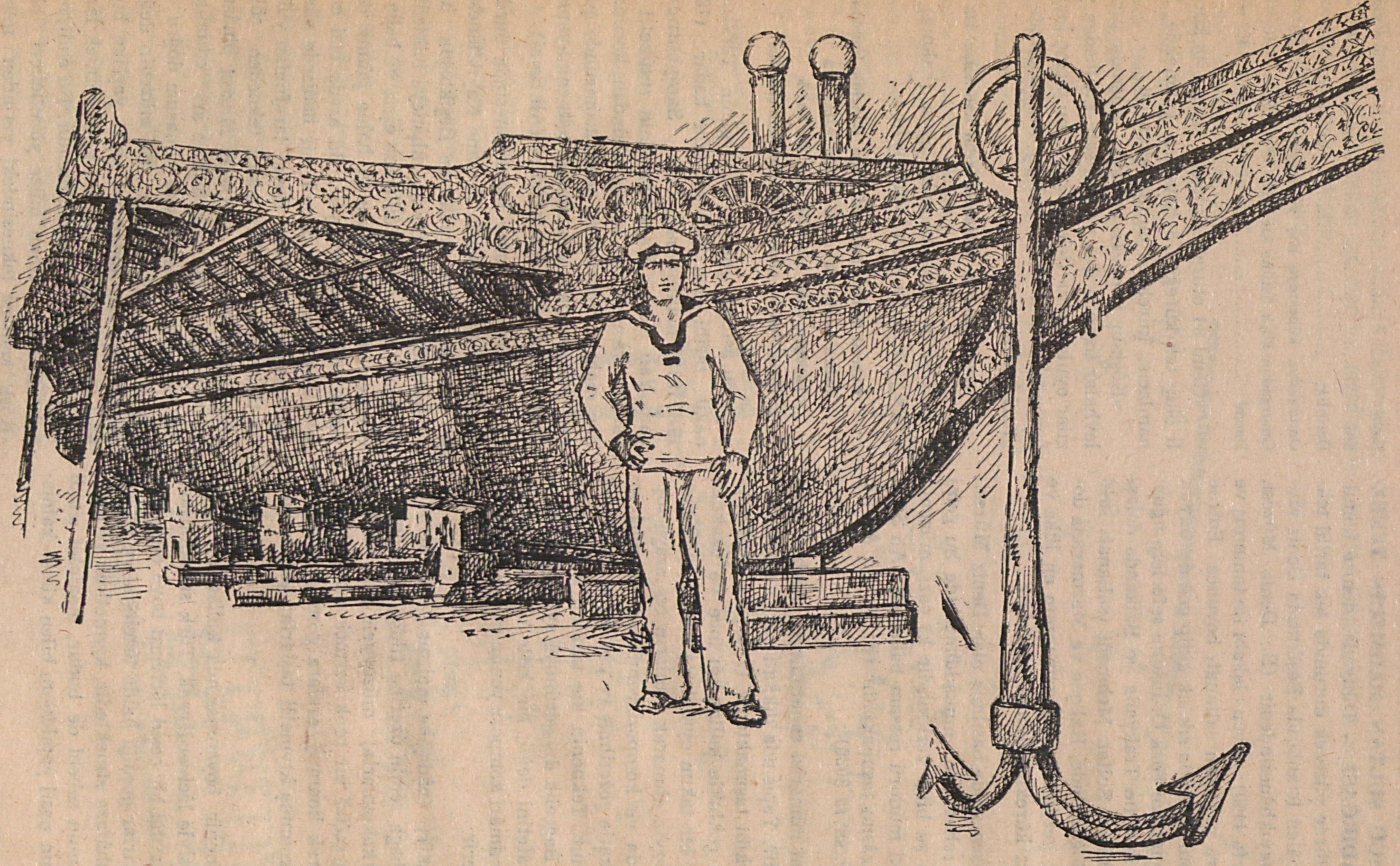
Devâmı ömr ile rüstemlik itsün kahraman âsâ

«Köşkün tavanına sedef oyna (kakma) ve sülüs yazı ile şu kıt'a yazılmışdır :

Hazreti Sultan Mehmed Hânı Gaazinin müdâm
Bahrü berde yâri Hıdr, hâfızı Allah ola
Yapdura dâim saadetle nice âlâ kayık
Ömri Nuh ile cihan milkinde şâhinşâh ola

«Bu asırlar görmüş kadırganın Tersâneye nakli tarihi olan 1328 senesine kadar (1910; 1912-1913) mahfuz bulunduğu Sarayburnunda kâin Yalı Köşkü Kayıkhânesinin rutûbetli duvarları arasında her türlü bakımdan, korunmadan mahrum olarak 265 senelik ömründe çürüyüp bozulmadan kalabilmesi teknenin yapısındaki sağlamlığı isbata kâfidir» (Ali Sami).

Yüzlerce yıl saray kayıkhânesinde durdukdan sonra Kasımpaşada Tersane Kayıkhânesine, bir müddet sonra oradan da Beşiktaşda depo - mağazadan bozma bir kayıkhâneye nakledilen bu güzel gemi hâlen, dünyâda eşsiz ve baha biçilemez bir kıymet taşıdığı halde şânına lâyık yerini hâlâ bulamamışdır. Bu arada bizi endişeye düşürecek çok önemli bir hâdisede olmuşdur; geminin Ali Sami Boyar tarafından yukarda târif edilen hünkâr köşkü tekneden sökülmüş, tâmir edilmiş ve Deniz Müzesi binâsının bir taşlığına konularak teşhîre arz edilmişdir. Bu haşmetli teknenin yok olmasına doğru atılmış korkunc bir adımdır. Bu müzenin değerli yöneticileri tarafından iyi niyet yapılan bu iş, köşkün tekneden ayrılması, kabul etmek lâzimdir ki ilerisi için çok tehlikelidir. Bu endîşemizi belirtdiğimiz zaman müze yöneticileri bize : «Köşk, kadırga teknesindeki yerinden muvaffakaten sökülmüşdür, imkân ölçüsünde tâmir

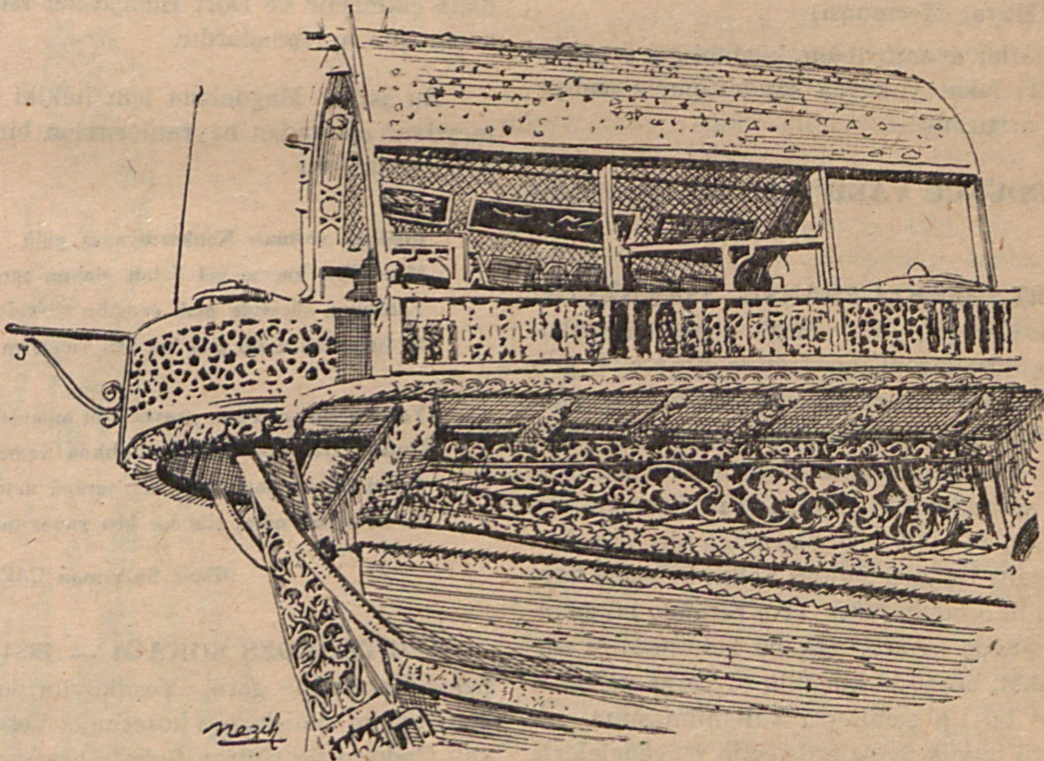

Dördüncü Sultan Mehmedin Kadırgası
(Resim : Sabiha Bozcalı)

edildi, bu taşlıkda teşhir ediliyor; müze idâresi, gaayetle kıymetli diğer saltanat kayıkları ile birlikde bu kadırga teknesine yer bulamama ızdırâbı içindedir, yer bulunub eşsiz kadırgaya teknesi oraya konulunca kadırganın köşkü de gemideki yerine konulacakdır» demişlerdir. Tekrar ediyoruz ki ihtiyatlı iş değildir, bilâkis çok tehlikelidir. Tekneye uzun zaman yer bulunamadığı düşünülür ise, köşkün tekneden ne maksadla söküldüğü de unutulacak, ve bir daha da yerine konulmayacak, dünyada tek benzeri olmayan ve kıymetine baha biçilmez muhteşem saltanat gemisi bu sûretle güdük, yoluk, çürümeye mahkûm kalacakdır. Emsalsiz tekneyi kurtaracak, ve ona hakkı olan salon-kayıkhâneyi yaptıracak yerine konulacak olan köşkdür; bizce hünkar köşkünün hemen saltanat kadırgasındaki yerine konulması gerekir; ya hep, ya hiç.

Bu kadırga hakkında aşağıdaki satırları 15 ramazan 1277 (27 mart 1861) tarihli Cerîdei Havâdis Gazetesinden alıyoruz :

«Saraybunu Kayıkhânesinde zan olunduğuna göre Sultan Muradı Rabi (Mehmedi Râbi) zamanından kalma gaayet cesim bir saltanat kayığı mevcud olub her nasılsa haşmetli Fransa İmparatoru hazretleri (Napoléon III.) bunun vasfını işiterek resminin imâli zımnında mahsus bir ressam tayin eylemişdi. Merkum ressam üç mah kadar çalışarak matlub olan resmi bu kere ikmâl etmiş ve geçen salı günü resimle Parise azîmet eylemişdir. İşbu resmi biz dahi görüp mezkûr kayığın şekil ve cesâmetini tahkik eylemiş olduğumuzdan târif ve beyanınına ibtidar olunur, şöyle ki tulen 69,5 ve arzen 5,5 arşın olub, fakat işbu tûlun rub'u mikdarı kılıç balığının burnuna müşabih sivri bir başdan ibarettir. İki tarafında kürekcilerin oturmasına mahsus birer buçuk arşın çıkmalar vardır ki kayıkda görülen skarmozların adedine nazaran 24 çifte kürek olup, kürekleri 16 arşın tûlünde olarak her birini üç kişi çekdiğinden bu hesab üzere 144 kayıkcı idâre eser demekdir. Kayıkcıların durduğu mahalde üç merdiven olub kürekcilerin şimdiki pazar kayıklarında olduğu gibi, ayak üzerine kalkıp oturarak kürek çekdikleri anlaşılır. Makarrı hazreti pâdişahî olan köşke gelince, hâlâ üzerinde mevcud olan bâzı âsâr delâletiyle pîrûze ve necef ve emsâli zîkiymet taşlarla müzeyyen olduğu anlaşılır. Kayığın zemini

Dördüncü Sultan Mehmedin Kadırgası Hünkâr Köşkü harab durumunda iken, 1943.

(Resim : Nezih)

beyaz olub üzerine yaldız ile anvâi resimler işlenmiş ve skarmosların aralarında mücessem birer arslan sûreti konmuşdur. Başda dahi yarı balık yarı canavar olmak üzere bir acaîb hayvan resmi mevcuddur. Sûreti inşâiyesi gaayet musannâ olduğundan resmini alup her hususatını keşf ve tahkik eden mezkur ressam şimdiki sefâin mühendislerinin dahi ancak bu kadar yapabileceğini ifade etmişdir».

Bu tarihî geminin eşsiz kıymetini zamanımızdan yüz yıl evvel yazılmış bu satırlar da ayrıca belirtmektedir.

1965 yılında Hayat Mecmuasında da bu kadırga hakkındaki bu yazıda şu acı satırlar okunmuşdur :

«Amerikalı iki müzeci bu kadırga karşısında hayret ve takdırlerini gizlemeye lüzum görmeksizin bir kıymet biçdiler :

— Dört milyon dolara derhal satın alabiliriz !.. dediler.

«Sonra bir az istihzâ, biraz da ders verir gibi ilâve ettiler :

— Bu paraya hiç olmazsa diğerlerini modern usullerle muhâfaza edecek tesisler yapar hem de lâyık oldukları şekilde teşhir edebilirsiniz !..» (Hayat Mecmuası).

Bu lâflar avamfırîbâne küstahlığın örneklerindendir; fakat yukarda kaydettiğimiz endişelerimizi arttırmışdır.

DÖRDÜNCÜ VAKIF HAN — (B.: Vakıf Hanlar).

DÖRT DİREKLİ FRANSIZ FİRKATEYNİ — Hicrî 1220 (M. 1805 - 1806) yılında İstanbul limanına dört direkli bir fransız firkateyni geldi; gemiciliğin yelken devrinin sonlarında fransız tezgâhlarında yapılmış çok güzel bir gemi, yelkenli bir transatlantikdi ;gemiyi Yalı Köşkünden seyreden, ve aslında türk bahriyesinin yükselmesi en büyük isteklerinden biri olan devrin pâdişahı Üçüncü Sultan Selim öylesine hayran oldu ki o büyüklükde ve o resimde iki geminin Tersanede hemen tezgaha konulmasını emretti. Fakat, büyüklü küçüklü 31 parça yelkenle seyreden bu tip gemilerin kullanılmasının çok güç, ömrü büyük denizlerde çetin mücâdelelerle geçmiş yüzlerce deniz kurdu tayfaya ve mektebli zâbitlere, kaptanlara muhtac olduğu anlaşılınca gemilerin inşâsından vaz geçildi; tayfa bulunsa dahi mektebli zâbit kaptanlarımız yokdu.

El yazması muazzam vakaayi nâmesinde bu vak'ayı kaydeden Câbi Said Efendi fransız gemisinin adını ve mürettebâtının kaç kişi olduğunu yazmıyor.

DÖRT HEMŞİRELER — 1890 ile 1895 arasında Beyoğlunda meşhur eğlence yerlerinden Konkordiya Tiyatrosunda opera aryaları ve şarkılar söyleyerek İstanbul halkından fevkalâde rağbet görmüş May, Mary, Margaret ve Magdalena adında dört ingiliz kızıdır ki Konkordiyada altı ay kadar çalışmışlardır, fakat en küçükleri ve en güzelleri, işvebâzı olan Madalenanın aslında kız olmayub sahneye kız kılığında çıkar bir oğlan olmasının anlaşılması üzerine İstanbulda duramamışlardır. Bu dört genç sanatkârın öz kardeş oldukları da şübhelidir.

En büyükleri May 19-20 yaşlarında idi; kendine mahsus tatlı boğuk bir sesle okurdu; Mary ile Margaret ikiz, 17 yaşında idiler; sahte kız Magdalena da 15 yaşında idi. Magdalena önce Ruffini adında bir italyan tenoru ile sonra Veli Bey adında zengin bir arnavud ile zen ve şevher yakınlığı ile yaşamış ve Ruffinin ihbârı üzerine zâbıtaca yakalanarak erkek olduğu meydana çıkmışdır ve Dört Hemşireler İstanbuldan kaçar gibi ayrılmışlardır.

Bu şarkı Mağdelena için hakiki cinsiyeti meydana çıkmadan hayranlarından biri tarafından yazılmışdır :

İngilizin yosması Konkordiyanın gülü
Magdalina kaçma gel fistan alayım sana
Yatırayım dizimde meh cemâlin seyridüb
Tâ be sabah mum gibi kız ben yanayım sana

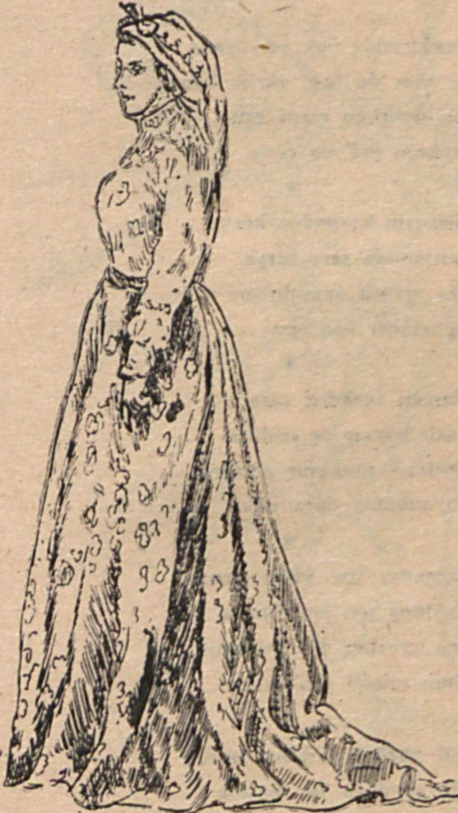
Yeter artık çekdiğim gaayetle bi amansın
Ümid verir korkutur fettanlıkda yamansın
Hayal bu ya koynumda sen serâpâ uryansın
Tâ be sabah mum gibi kız ben yanayım sana

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

DÖRTKARDEŞ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Yeşilköyün sokaklarından; köyün batı-kuzey köşesinde Yeşilköy-Halkalı Caddesi ile Umran Sokağı arasında uzanır, Mahmud Şevket Paşa Caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 13); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1967).

DÖRTKUYU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kasımpaşanın Küçükpiyâle ve Camii Kebir mahallelerinin sokaklarından; Mutbakkapusu Caddesi-Değirmen arkası Sokağı ile Kasımpaşa Muvakkithâne Sokağı arasında uzanır; Çaydanlık Sokağı, Kasımpaşa Mescid Sokağı, Tabakhâne Caddesi, Kasımpaşa Zincirlikuyu Yolu ile kavuşakları vardır; Küçükpiyale Caddesinden bu yol kavuşağına kadar adı geçen iki mahallenin arasında bir sınır yoldur; bu kavuşakdan sonra Câmiikebir Mahallesinin içine girer (1934 B. Ş. R. Pafta 16/no. 184-185). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilmedi (mart 1967).

DÖRT PEŞLİ — Bir kadın entârisi çeşidinin adı (Bakınız: Entâri). Basit bir entârinin gövde kısmı, ön ve arka, iki parça olarak kesilir, ve yandan birer dikişle eklenirler. Entârinin belden aşağı kısmı bolca yapmak için iki yan dikişi arasına kendi kumaşından üçgen şeklinde birer parça eklenirdi, «peş» denilen üçgen şeklindeki bu parçalar da, kaaidesi entâri eteği hizasını tutmak ve üçgenin başı yukarı gelmek üzere eklenirdi. Entârinin belden aşağı kısmına daha zengin bir genişlikle dökülüş sağlamak için de, biri öne biri arkaya, ayni şekilde iki peş daha ilâve edilirdi; ve ipeklilerden, atlasdan, sair ağır kumaşlardan kesilen ve «dörtpeşli» denilen bu entâriler, belden aşağı kısmı dalga dalga kırılarak, hele giyenler de uzun boylu kadınlar, kızlar ise, araya kumaşın tatlı hışırtıları da katılarak, giyenlere levendâne bir letâfet verirlerdi.

Dörtpeşli Entâri
(Resim : Müsâhibzâdeden)

DÖRTYÜZLÜ ÇEŞME SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beşiktaşda Cihannümâ Mahallesinin sokaklarından; bu mahallenin yukarı kuzey kısmında Yıldız Posta Caddesi ile Akdoğan Sokağı arasında uzanır, Yenimahalle Fırını Sokağı ve Kapmaca Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 20/no. 176); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1967).

DÖŞEK — «Şilte, yorgan ve yastıkdan mürekkeb yatak» (Türk Lugatı); Tanzimat devrine kadar döşek, İstanbulda müslüman türk evlerinde yerde, yahud bir sedir üstünde yapılırdı; bu yer döşekleri yatma zamanında yapılır, ve sabahleyin toplanarak bir yüklük (Büyük döşek dolabı) içine kaldırılırdı. Döşeği bir yatak odasında dâima yapılı tutan karyola İstanbul evlerine Tanzimatdan sonra girmişdir. Tanzimatdan önce yatak odası ve sâbit bir döşek yeri İstanbulda ancak pâdişahlara mahsus saray ve kasırlarda, ve oralarda da yalnız pâdişahın şahsı için yapılmışdır. Bir yatak odasında, altın yaldız ve oymalı dört sütun üzerine oturtulmuş bir saçak - kubbe ile örtülü ve etrâfı pek ağır, güzel kumaşlardan yapılmış perdelerle sarılan bu sâbit döşek yerlerine karyola deyemesek bile karyolanın babasıdır diyebiliriz.

İstanbulda yüz yıllar boyunca içinde toplu olarak pek çok kimsenin yatıldığı osmanlı sarayın harem ve enderun koğuşlarında câriyelerin, harem ağalarının ve iç oğlanlarının, ve yine aynı sarayda dış hizmet erbâbı bostancı ve baltacıların; kışlalarındaki koğuşlarında Yeniçerilerin ve sâir kapukulu askerlerinin, Han odalarında, dükkân üstündeki odalarda bekâr uşaklarının döşekleri hep yer döşeği olmuşdur; gece yatarken serilip yapılmış, sabah kalkar iken de toplanıp kaldırılmışdır. İstanbulda be-

kâr uşağı hayatında yer döşeği hâlâ görülür; hattâ çoğu, İstanbula bir iş bulup tutmaya gelir iken yorgan ile yasdığını kasabasından, köyünden yüklenip getirir, şiltesini de işini tutup para kazanmaya başladıkdan sonra İstanbulda alır; kaldığı yerin imkânına bağlı, bir de portatif karyola tedârik eder.

İstanbulda umumî nakil vâsıtalarının bulunmadığı, arabaya ve ata bile ancak imtiyazlı kimselerin bindikleri eski devirlerde; ve yakın geçmişde kirâ arabları çıkdıkdan ve hattâ bir kaç uzakca semte tramvay hatları döşendikden sonra bile İstanbulda akraba ve eş dost arasında gece misafirliği çok yaygındı; hele nefsi İstanbul tarafından Boğaz içine, Üsküdara, Kadıköyüne, Erenköyü tarafına günü birliğine gidilmezdi. Bundan ötürüdür ki her evde ev halkından başka yüklüklerde en azdan iki üç misâfir döşeği bulundurulurdu. Bu misâfir döşeklerinde bir iki gece kullanılıp şilte, yorgan çarşafları ile yasdık yüzlerinin değişme külfetini azaltmak, ev sâhibine ağırlık vermemek için, gece yatsı misâfirliğinde iki kardeş, baba oğul, ana kız, iki samimi arkadaş bir döşekde koyun koyuna yatarlardı.

Eski büyük gedikli Kahvehânelerde dükkânın gerisinde «Şirvan» denilen bir iç balkon yapılırdı; şirvana icâbında dayanıp alınan bir seyyar bağçe merdiveni ile çıkılırdı; o eski büyük kahvehânelerde şirvanlar, kahvehânede yatub kalkan çıraklar ile bâzı îtibarlı kalenderlerin döşeklerine hem yüklük hem de gece döşeklerin serildiği yatak yeri olurdu. Bir kahvehâne şirvanındaki döşekde yıllarca yatmış şöhretlerden biri büyük rind sanatkâr Neyzen Tevfikdir (B.: İsânın Kahvehânesi).

Şu manzûme geçen asrın kalender şâirlerinden Nebil Kaptanındır:

Bir şâkirdi tâzerû hoş hirâma bend olup
Kahve peykelerinde yatar kalenderleriz

Yârimiz dâvet idüb buyur şirvana dirse
İşte ol şeb efendim bey de biz paşa da biz

Döşek o yârin olsun lutfetsin de pâyine
Yüzüm gözüm sürerek baş yatıram bendeniz

Aşağıdaki satırları bahriye neferi iken bir arkadaşını vurmuş ve 1899-1909 arasında on yıl İstanbul Mahbushânesinde yatmış, Meşrûtiyetde hürriyetine kavuşdukdan sonra ömrünün sonuna kadar kundura boyacılığı yapmış Fettah Ağadan naklen kaydediyoruz:

«Eskiden mahbushânelerde mahkûmlar yer döşeklerinde yatarlar idi; döşekler yatsı namazından sonra serilip yapılır, sabah namazı vaktinde de toplanıp kaldırılırdı; sabahleyin toplanan da yorgan, yasdık, ve eğer varsa yatak çarşafı olur, şilteler sâdece ikiye katlanıp ranzalar üzerine bırakılır ve mahkûmlar şilteleri üzerinde otururlardı. Bir döşek tedârikinden âciz garib, hâneberduş mahkûmlar ranza tahtaları üstüne uzanıp yatarlardı.

Canım gibi sevdiğim haddehâne sibyanından Kozlucalı İsmaili sarhoşluk belâsı ile vurup mahkûm olduğumda mahbushâneye üstümdeki yazlık gemici esvabı ile girdim, pehlivan yapılı ve zehir gibi acı kuvvete sâhib olduğum halde kuru tahta üstünde yatmaya ancak on gün kadar dayanabildim, temin ettiği bir döşek karşılığı, Büyük Bakkal Köyünden Kiryako Çorbacı adında zengin bir rum kaatilin uşağı oldum; bir sabah: — Fettah, döşek parası ödendi, hizmetinde devam edersen bugünden itibaren yüzpara gündeliğin var!.. dediğini hiç unutmam».

Mahbushânede «döşek» üzerine yazılmış aşağıdaki manzûmeyi Kahveci Nusretin «Zından Şiirleri» isimli mecmuasından alıyoruz:

Döşeklermiz bak yan yana
Bir dön de bak yârim bana
Sen uyurken mışıl mışıl
Kıyasım geliyor cana

★

Körpesin körpeden körpe
Yatıyorsun sere serpe
İzin versen uyandırsam
Ayaklarını öpe öpe

★

Tâzesin tâzeden tâze
Nazlı boyun üç endâze
Mestâne mahmur gözlerin
Doyamamış hâbı nâze

★

Yorganın var yüzü yazma
Sarılmış sen servi nâza
Sen uyurken ben yanarım
Mum misâli şehbâzıma

★

Gül yüzünü koklar yasdık
Dili şeydâya taş basdık
Baş ucuna çifte kandil
Dü didei bî hâb asdık

★

Soyun dökün uzanup yat
Döşeğinde rahat rahat
Tâ be sabah korur seni
Bu âşkın germiş kanat

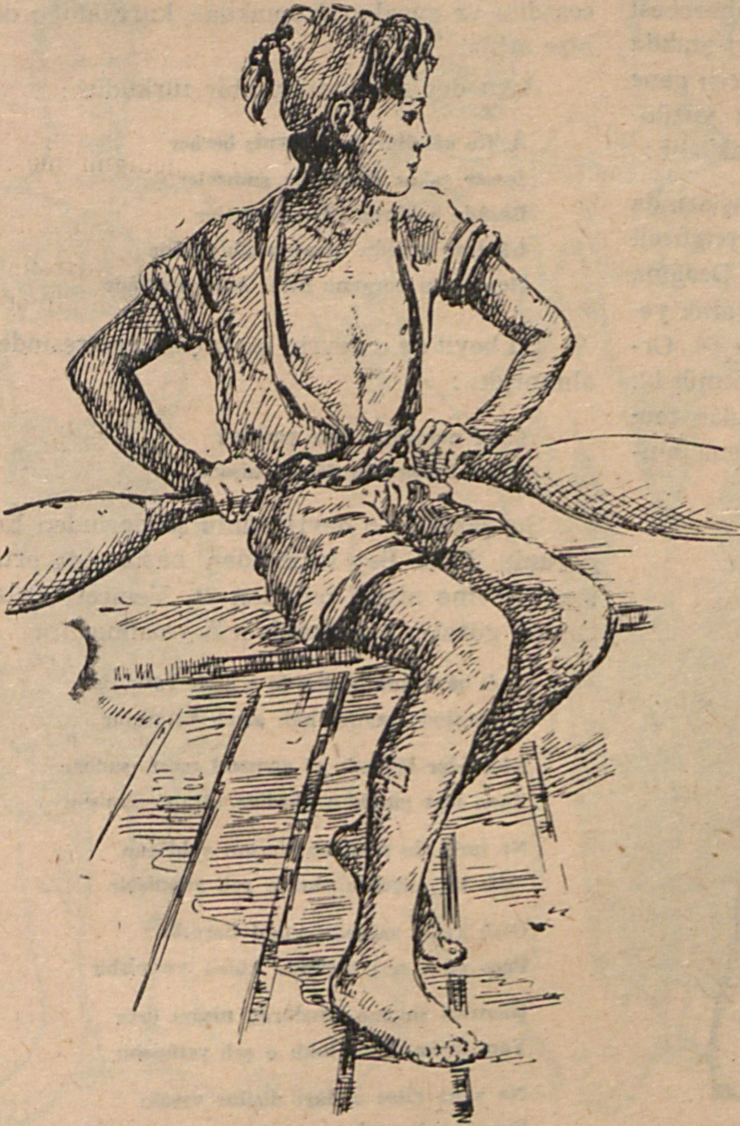
★

Oturalım döşeklerde
Nusret olmuş sana bende
Kahveci sür cezveleri
Karşımda o nûri dîde

DÖŞEK BOZGUNLUĞU — Halk ağzı deyim; bir kadının çocuk doğurur iken ölümü üzerine o evin hâlini tasvir yolunda söylenirdi; doğum ve lohusa için aylarca yapılan hazırlıklar, bu arada hazırlanmış lohuşa döşeği sâhibsiz kalır, evin ölen kızını veya gelinini hatırlatacak o şeyler sür'atle toplanır, göz önünden kaldırılırdı. Yakın geçmişe kadar her tabaka ağzında kullanılmışdır.

Bibl.: S. Muhtar Alus, Not.

DÖŞEMECİ SOKAĞI — Galatanın Kemankeş Kara Mustafapaşa mahallesinde: Necati Bey Caddesini Ali Paşa Değirmenci Sokağına bağlıyan 35 adım kadar boyunda kısa bir sokaktır. Granit parke döşelidir. 3-4 katlı eski kâgir binaların alt kısımları dükkân ve depo gibi ticarethânelerdir. Sokakta 1 kahvehâne, 1 sandık ve ambalaj atölyesi, 1 taşcı ile 2 tane boş dükkân vardır. Sokaktaki binâların ekserisi bakımsızdır. Kapu No. ları 1—7 ve 2—12 dir (1967).

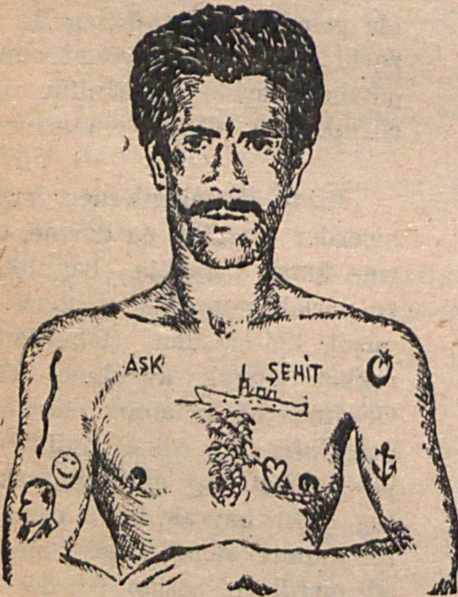
Hamlacı civeleği baldurunda yeniçeri nişanı dövme
(Resim: Sabiha Bozcalı)

DÖVME — Dilimizdeki eski adı ile «veşim». Vücuda çıkmaz boya ile yapılan şekillere, resimlere, nişanlara yazılan yazılara verile gelmiş isim; vücuda «dövme» yaptırmaya da «vücud dövdürmek» denilir. Tarihden önceki çağlardan zamanımıza kadar gelmişdir, ve zamanımızda tamamen avâmî bir iş, zevk, süs olmuşdur. Bilhassa gemiciler arasında çok yaygındır. Yelken devrinde, denizciliğin çok çetin olduğu asırlarda vücudunda dövme bulunmayan tek tayfaya rastlanmazdı. Dövmenin yapıldığı yerlerden biri de mahbushâneler, zındanlar ola gelmişdir ;bu yönden de dövme zevki ,süsü sâdece avâmî olmakdan çıkmış, apaşlık, külhânîlik, uygunsuzluk kânı, alâmeti olmuşdur.

Bizde Tersânelilerden başka yeniçeriler arasında da dövme, ocaklarına karşı taassubla bağlılıklarının en parlak mümâyişi, gösterisi bilinmişdi. 196 ortadan (taburdan) mürekkeb olarak kurulmuş Yeniçeri Ocağında her ortanın, meselâ çatal uçlu kılıç (Hz. Alinin Zülfikârı), ok, yay, tüfek, top, gülle, mızrak ucu, tuğ, çadır, bayrak, balta, cami, minâre, minâre alemi, cami merdiveni, adi merdiven, arslan, fil, deve, kurt, köpek, kartal, şâhin, balıkcıl kuşu, kadırga, gemi çapası, el-pençe, güneş kursu, hilâl, hurma ağacı, servi ağa-

cı, makas, ibrik, süpürge, araba tekerleği gibi «nişân» denilen alâmeti fârikası bir resim, şekil vardı. Her yeniçeri neferi mensub olduğu ortanın nişanını el, kol, bâzu, baldır, göğüs gibi vücudunda dövme taşımanın yeniçeriler arasında ne zaman başladığını kesin olarak bilemiyoruz. Bizim tahminimize göre, devşirme kanunun kalkmasından ve Yeniçeri Ocağı kapusunun halkın ayak takımına açılmasından sonra, XVIII. yüz yıl sonunda olacakdır. XVIII. ve XIX. yüz yıllarda bütün İstanbul esnafının ocağa kayıdlı, İstanbulda esnaf tabakasından veya ayak takımından genclerin, oğlan çocukların da yeniçeri taslakcısı geçindiği devirlerde, vücudlarına bir yeniçeri nişanı dövdürmek çok yaygın bir hal almışdı (B.: Yeniçeri; Balta; Cezâyir Kesimi; Semer Devirme). İkinci Sultan Mahmud 1826 da Yeniçeri Ocağını kanlı bir şehir muharebesi ile kaldırdığında (B.: Vak'ai Hayriye), ocakda kaydı olmayan pek çok yeniçeri taslakcısı genc de, vücudlarındaki yeniçeri dövmeleri yüzünden idam edilmişlerdi; çok hazin bir vak'adır:

Aslı Bursalı bir şekerci çırağı, 17 yaşlarında dilber bir delikanlı İstanbulda Şekercigüzeli Mustafa diye nam almışdı. Yeniçeri Ocağına yazılmamış, fakat akran ve emsâline uyarak yeniçeri kıyâfetinde gezerdi, bâzûsuna da 64. Ortanın nişanı olan güneş kursunu dövdürmüşdü. 1826 daki yeniçeri tenkilinde korkusundan tebdili kıyâfet ederek bir Mudanya kayığına binmiş ve memleketi olan Bursaya kaçmak istemişdi. Denizde şiddetli bir poyraz fırtınası vardı, kayık akıntıya kapılarak Topkapusu Sarayı sâhiline sürüklendi. O zamanlar orada deniz seviyesinden az aşağıda büyük bir kaya vardı, o kayaya bindirdi ve hemen parçalanıp battı, yolcuların ve gemicilerin hepsi boğuldu, yalnız Bursalı Mustafa, mûcize kabîlinden kurtuldu, yüzerek saray sâhiline çıkdı. Bostancılar, kazâzede oğlanın ıslak esvab ve çamaşırlarını çıkarıp sırtına kuru çamaşır verirleriken bâzûsundaki dövmeyi gördüler. Derhal pâdişaha haber verdiler, Sultan Mahmud da oğlanın îdamını emretti. Zavallı güzel delikanlı «Ben yeniçeri değilim, ocakda kaydım yokdur, bu dövme câhilliğim eseridir» diye beyhûde çırpındı, hemen çökertip boynunu vurdular, ve güzel başı ile cesedini az evvel boğulmakdan kurtulduğu denize attılar.

Dövmeleri ile meşhur hırsız Burhan Tabanak
(Resim: Ömer Tel)

Aynı devirde yazılmış bir türküdür:

Âşifte kâkülün hoş kesmiş berber
İşmar çakar didesinde gamzeler
Bâzûda baldırda çifte dövmeler
İskelede piyâde. aman yağlı piyâde
Hopalımın vurgunu belki binden ziyâde

Şu beyit de o devrin bir bıçkın portresinden alınmışdır:

Çakıl nümâyişi, sîne perçemi
Billur baldırında dövme nişanı

Şu gazel de o devrin ünlü şâirlerinden Enderunlu Fâzıl Bey tarafından bâzusunda ortasının dövme nişanı bulunan 71. Yeniçeri Ortasından güzel bir delikanlı için yazılmışdır:

Açdı bâzûsunu bildim ki o meh Yetmişbir
Gerdenindc sayılur hâli siyeh yetmişbir

Küfr ider lâhzede ol gamzesi mesti sadbâr
Kaan ider günde o düzdîde nigeh yetmişbir

Ne tarik ile rehâyâb olurum yoldâşım
Açdı tiri nigehin sinede reh yetmişbir

Olalı kışlai aşkında gönül Başeski
Pâre pâre seri üstünde külah yetmişbir

Gamzesi sineme dövdürdü nişânı orta
Yâni ihsânı bana kıldı o şeh yetmişbir

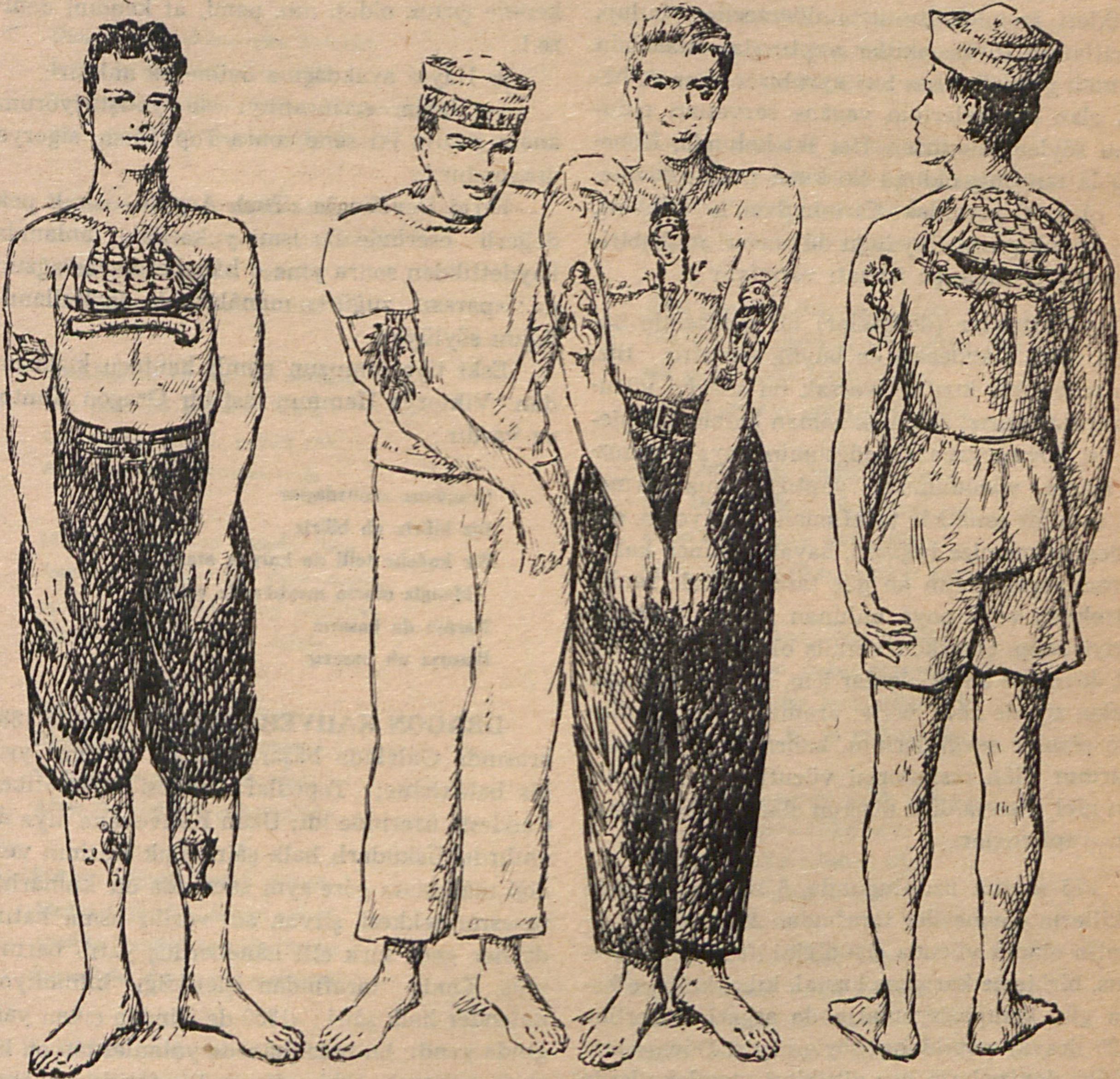
Ne yana gitse o dâyı dizilür uşşâkı
Sâf sâf arkasında nerimâne sipeh yetmişbir

Hâneye gelse o şeh Fâzıl iderdim kulluk
Yazılurdu yine defterde güneh yetmişbir

Zamanımızda İstanbuldaki dövmelilerin büyük çoğunluğu, o nişanları mahbushâne hâtırası olarak taşımakdadırlar. Batı donanmalarında ve ticâret filolarında tayfalar arasında vücuduna dövme yaptırmak halî çok yaygındır; ve dövmecilik basit bir şekil nakşı olmakdan çıkmış, vücudu, bilhassa sırtı, geniş panolar hâlinde hakikaten pek zengin pek güzel panolarla tezyin bir nakış sanatı hâline gelmişdir; çıplak vücudunun üstündeki bu sanat eserleri teşhir etmek de, o gemiciler, bahriyeliler arasında bir övünme vesilesi olmuşdur. Bizim bahriyelilerimiz ve gemicilerimiz arasında, henüz bu salgın başlamışdır. Eskiden Tersânelilerimiz muhakkak dövmeli ola gelirler iken, o gelenek de terkedilmişdir (B.: Dövmeliler Gemisi).

Son zamanlarda vücudunun zengin dövmeleri ile şöhret bulmuş bir adam Burhan Tabanak adında genc bir hâneberduş hırsız olmuşdur; çıplak gövdesinin resmi günlük gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanmış olan sersrînin taşıdığı dövmeleer şunlardır: Göğsünde bir denizaltı gemisi resmi ve altında «Şehit Dumlupınar» yazısı; omuzlarında, bâzularında, kollarında, ellerinin üstünde de mâşukası kıbti kızı Zühre'nin resmi, bir arab kızı (kendi tabiri ile Kral Farukun zevcelerinin en güzeli), ayyıldız, gemi çapası, hançer, yılan, gül, yürek resimleri (B.: Tabanak, Burhan).

DÖVMELİLER GEMİSİ — 1962 yılı eylülü sonlarında (27-30 eylül) İstanbul Limanını

H.M.S. Blake Amerikan Kruvazörünün dövmeli bariyelileri

(Resim2: Sabiha Bozcalı)

ziyaret etmiş bir ingiliz filosunun amiral gemisi olan H.M.S. Blake Kruvazörüne, filoyu ve bu arada bu gemiyi ziyâret eden İstanbullular tarafından verilmiş bir isimdir. Aşağıdaki satırları Hurriyet Gazetesinden oluyoruz: «Üç gündenberi limanımızda bulunan 9000 tonluk H.M. S. Blak Kruvazörü İngiliz bahriyesinin hava hücumlarına karşı en mükemmel techizatlı zemilerinden biridir. 1954 de hizmete girmişdir; bütün silâhları radar kontrollüdür. Mürettebatı 61 subay, 179 yardımcı subay, 32 kıraliyet gemicisi (gedikli) 424 erdir. Erlerin hemen yarısının el, kol, bacak, göğüs ve sırtları rengârenk, çeşitli kompozisyonlarda dövmelerle kaplıdır. İngiliz denizcileri arasında dövme yaptırmak, vazgeçilmez bir anane halindedir. Bahriyeliler, her gittikleri memlekette usta dövmecileri bulup, vücutlarına türlü şekiller yaptırırlar Blake'nin dövmeli gemiciler her biri ayrı birer uğur ve hâtıra olan dövmelerinin yegâne servetleri olduğunu söylemektedirler. Her iki kolunda, Honolulu'da tanışmış olduğu iki kızın renkli dövmeleri olan 26 yaşındaki Birmingham'lı Gibbins, dün büyük gurur duyduğu dövmeleri muhabirimize gösterirken, şu izahatı vermiştir:

— Tattoo'lar (dövmeler) bir denizcinin hayatta sahip olabileceği en büyük servettir. Biz, denizciler, bir kızı seviyorsak bu sevgiyi vücudumuzda taşırız; ama çok zaman kalbimizde değil de, dövme yaparak göğsümüz veya sırtımızda taşırız; vücudumuza yaptırttığımız dövmeler, usta bir sanatkâr tarafından yapılıyorsa, deri değiştirmemize rağmen, hayat boyunca kalır; dövme yaptırmanın en güç tarafı, içinde renkli mürekkep veya boya bulunan iğneli kalemin deriyi delip, çıkarken vermiş olduğu acıdır, fakat dövmeye alışık olanlar için, iğnenin batması acıdan ziyade zevk verir; aramızda kadına düşkün olanlar sevgililerinin, kahramanlık meraklılarının silâh resimlerini vücutlarına kazıtmaları gibi, meselâ dine düşkün olanlar İsa dövmeleri yaptırtırlar..

«15 santim uzunluğunda, 5 santim eninde şekillerin dövmeciler tarafından 20 liraya ve garantili olarak vücuda çizildiğini ifade eden Gibbins, birbirine karışmış kartal, kılıç, kalb ve kadın gibi kompozisyonların da asgarî 5 sterline (125 liraya) yapıldığını söylemiştir. Dövme meraklısı denizcilerin her gittikleri memleketlerde usta dövmecileri bulup, vücutlarında boş yer kalmayıncaya kadar şekil kazıttıklarını belirten Gibbins: — Bu, hayat boyunca bırakılamıyacak bir meraktır... demiştir» (Hürriyet Gazetesi).

DRAGON — Fransızcada Ejderha; o dilde atlı asker, sert huylu ve gürültücü çocuk, şirret karı anlamlarında da kullanılır, fransızda hayvan gözlerine ârız olan perdeye, kertenkelenin bir çeşidine ve bir yıldız kümesine de dragon adı verilmişdir.

Dragon, İstanbulun hâneberduş pırpırılar argosunda «Külhanbeyi», «it, kopuk», «vurucu, kırıcı» anlamlarında kullanılır; misaller:

Hayta şıkırdımına gözdağı verir:

— Bana Dragon Ali derler.. keskime piyaz verdiğini görürsem façanı hacamat ederim, bir kerede çırnık oldun mu, pami, at kendini denize!..

★ Hayta ayakdaşına övünerek anlatır:

— Benim erzincanlıyı bir yetiştiriyorum anam şorulu iki sene sonra Tophânede sigorya dragondur!..

Ferid Develioğlu «Türk Argosu» isimli pek değerli eserinde bu ismi yukardaki anlamda kaydettikden sonra yine o hâneberduşlar ağzında: «parasız, züğürt» mânâlarında da kullanıldığını söylüyor.

Eski tiyatromuzun namlı kantocu kızlarından Viktorya Hanımın rast bir Oragon Kantosu vardır:

Dragonuz omuzdaşlar
Biz biliriz ah biliriz
Bir kadehe telli de kurşun atarız
Mangiz olursa meyhânede çakarız
Narâyı da basarız
Basarız ah basarız

DRAGON KAHVEHÂNESİ — 1870 ile 188[illegible] arasında Galatada haşarat yatağı bitirim yeri bir batakhâne; Topcular Caddesi (Necâtibey Caddesi) üzerinde idi; Uzun Kahvehâne diye de anılırdı; Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin verdiği mâlûmata göre aynı zamanda bir kumarhâne-esrar tekkesi, şirvan adı verilir asma katında her gece kırk elli hâneberduş yatıb barınır imiş. Kimin tarafından işletildiği bilinmiyor, kalender halk şâiri: «1300 de içinden çıkan yangında yandı; bu batakhânede yatanlardan on kişi de yanarak öldü» diyor. Bu fâcida yanarak ölenlerden hüviyetleri tesbit edilen yedi kişi şunlar imiş: «Kahvehâne uşağı 19 yaşında Sa-

kızlı Tiryandafil, kahvehâne uşağı 16 yaşında Sakızlı Yamandi veledi Kosti, sabıkai mükerrere eshâbından 35 yaşında İstemat veledi Andon, sâbıkai mükerrere eshâbından 40 yaşında arabacı Arab Zeynel bin Abdullah, Kaatil diye mülakkab 70 yaşında kayıkcı Hasan Baba, hâneberduş esnâfı mühmelândan 16 yaşında Bursalı Derviş bin Mehmed, hâneberduş esnâfı mühmelândan 22 yaşında Arnavud Ramo bin İdris».

Âşık Râzi bu kahvehaneyi ve yangını tasvir yolunda yazdığı manzûmede, yangının, hallac çırağı iken bu kahvehâneye düşürülmüş bir laz genci tarafından, buranın sâkinleri eşirrâdan gördüğü vahşet ve şiddet karşısında cinnet getirerek intikâm kasdı ile kundaklanarak çıkarıldığını îmâ ediyor; manzûme şudur :

Gündüz kahvehâne gice hoteldir
İcâbında meyhâneye bedeldir
Topcularda mâlûm meşhur Dragon
Nice şâbü fetâ gence makteldir

Tophânenin odur Dârülnedvesi
Bir düşen giymekde şeytan kisvesi
İçilüb şerbeti hüsni bekâret
Güzellerin kalır posa telvesi

Sükkânında ne din ne mezheb tarik
Irkı milliyeti edilmez tefrik
Cehenneme kütük pelidü şaki
Râhi dalâletde şeytana refik

Mühmel dilberâna hâcedir İblis
Eşirrâ kurmuşdur fisk üzre meclis
Sayd idüb soydukda toy civanları
Libâsı katrânî iderler telbis

Kılıcı vururlar kıza oğlana
Bire üç koyarlar beyi bulana
Otuzbir pırafa pişpirik piket
Alkış tutarlar bir palaz yolana

Sirkaflı kâğıdla kurub şirketi
Alırlar üstünden pantol ceketi
Ayakda kundura çoraba kadar
Soymakda itlerin var mahâreti

Kurulmuş geride bir koca şirvan
Zeberdest haytalar piri nâtüvan
Balık istifi olub yaturlar
Hem dahi bir nice kemân ebruvan

Kârı kumar içki duman şeytanet
Gılzeti sefâlet içre mel'anet
Tîşei fuhş ile bâğı ismeti
Harâbezâr ider kavmi bed tıynet

Olmuş da zehrâlûd yabânî mantar
Şakî âguuşinde mestâne yatar
Hurda ve paspala ve toprağa fit
Bir nice gül gonca hüsni muattar

Dragon harikin idelim beyan
Esrârı değildir cümleye ayan
Enkaaz âresinde on kadar cesed
Çıkdı ki cümlesi serâpâ uryan

Ol harik gicesi ıskarça yatan
Kimi pîrü kâhil hem şâhi bütan
Dragonda belki kırk kişi varmış
Kurtarmış kendini dışarı atan

Cümlesi uryan ol gürûhi bednam
Sığınmış civarda bulub bir hamam
Dimişler tahkîke gelen komsere
Yangın kazâ değil kundak intikam

Âteşi seyrider gözler müntakim
Gördüm bir mürâhik tâze civan kim
Bir yalın ayaklı pırpırı oğlan
Teşhîse istemez müneccim hekim

Rûyi dilberinde cinnet nümâyan
Yan Dragon dirdi cayır cayır yan
Altun adım sende çıkdı bakıra
Kâşki ben olsaydım kundağı koyan

Kulunuz bu Âşık Râzi efendim
Dragon ahvâlin andan öğrendim
Anda gördüklerin hem çekdiklerin
Nakleyledi bir bir ol şehlevendim

Bir eyyam hânemde kaldı biçâre
Şefkat ile timar edildi yâre
Çirkâbı mezellet içinden alub
Şerefin iâde eyledim yâre

İsmi şerifini diyemem anın
Bini bir paraya yoksa bühtanın
Kundakcı aralar zirâ harike
Başına belâlar yağar oğlanın

Huyumdur duramam yazmasam olamaz
Müslüman laz oğlu o mühmel şehbaz

Düşmeden Dragon nâm o kahveye
Hallac idim didi o şûhi dilbaz

Ustam Köroğlunun Ayvazı idim
Velâkin kiymetü kadrim bilmedim
Hayta hezeleye uydurub ayak
Dragonda buldum bir gice kendim

Esrar ile kumar sözün doğrusu
Âdemde iffetü nâmus oğrusu
Beş parasız kaldım beş gün içinde
Harâret söndürdü buzluca bir su

Fes pantol pabuçla fermene cebken
Kumarda soyuldum hep mastor iken
İşte çul çaputla ayaklar çıplak
Sarıkız da oldu başda fesleğen

TARİH

Hallac Ayvazı pırpırı haylaz
İffetin hem aklın yitirmiş palaz
Yazdım yitirdiği cevherle târih
«Yakdı Dragonu deli çakır laz »

130 (1882)

Bibl.: Râzi, Defter; Vâsıf Hiç, Not.

DRAGOS DERESİ — 10 kilometre kadar uzunluğunda bir deredir, Yakacığın kuzeyindeki dağlardan çıkar, Soğanlı Dağı ile Maltepe Dağları arasındaki vâdiden geçerek Dragos Tepesi ile Maltepe arasında Marmaraya dökülür; Yakacık ve Soğanlı köylerinin kuzeyinden geçen yukarı kısmı Soğanlı Deresi adını taşır, Taş köprü mevkiinden sonra da Dragos Deresi ismini alır; yaz aylarında kurur (B.: Dragos Tepesi).

Sâlim ERDEM

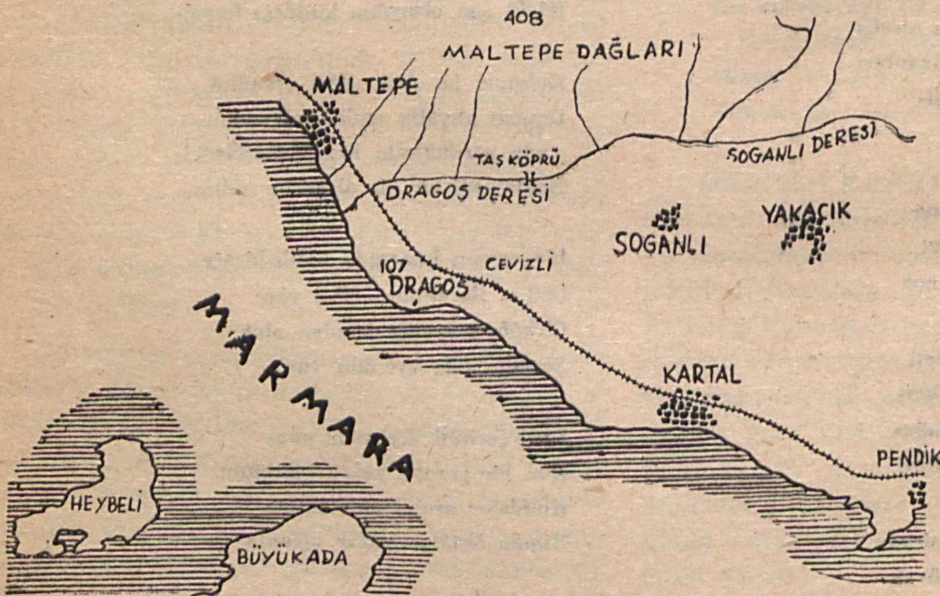
DRAGOS TEPESİ — Anadolu yakasında Marmara kıyısında Maltepe ile Kartal arasındadır; deniz sathından yüksekliği 107 metredir. Asırlar boyunca gayri meskûn ve fundalıkla kaplı olarak kalmış bu tepenin bu yabancı adı 1947 yılında değiştirilmiş, tepeye, Kocaeli Yarımadasının hükümdarlığı zamanında fethedildi Sultan Orhan'a nisbetle «Orhan Tepe» adı konmuşdur. Yine o 1947 yılında zamanın ileri gelen simâları tarafından «İstanbul Ankara Evleri kooperatifi» adı ile bir kooperatif kurulmuş, bu kurum da hazine arâzisinden olan Dragos Tepesini (Orhan Tepeyi) satın alarak parsellemiş ve üyelerine dağışmışdır, bu sûretle de tepenin îmârı ve iskânı başlamışdır; yollar açılmış, açılan yollar asfaltlanmış, dağıtılan arsalara güzel güzel binâlar, villâlar yapılmış, tepenin zirvesine de çam ağaçları dikilmişdir ki 1967 yılında bir çam korusu hâlini almış bulunuyordu; tepeye 6 kilometre mesâfeden de içme suyu getirilmişdir.

Tepenin Adalara ve Marmaraya bakan güzel bir manzarası vardır. Tepenin iç, doğu eteğinden geçen tren yolu üzerinde de Cevizli adı ile bir istasyon kurularak Drogosun şehir ile ana treni bağı temin edilmişdir. (B.: Maltepe Cevizlisi).

1967 de tepenin kuzey bölgesinden gayri tarafı tamâmen iskân edilmiş bulunuyordu; deniz kenarında da tepe sâkinlerine mahsus özel bir plâj bulunuyordu.

Denize karşı akşam manzarası çok güzeldir. Semt sâkinleri yazın her akşam Mor Kayalar mevkiinde toplanıp gurubu seyrederler.

Sâlim ERDEM

Dragos Tepesi ve civârı
(Eşref Bey haritasından)

DRAGOS TEPESİ KIR GAZİNOSU — Dragos Tepesinde son zamanlarda bir de kır gazinosu açılmışdır; ve bu gazinoda 1967 nisanının son günlerinde bir cinâyet işlenmişdir. Maltepe civarında manavlık yapan bir delikanlı yanında genc bir kadın ile gelmiş, bir müddet sonra bir işini hatırlayarak gazinodan kısa bir müddet için ayrılmış ve dönüşünde genc kadının gazino garsonu ve komisi tarafından tecâvüz edilmek üzere civardaki fundalığa cebirle sürüklendiğini görmüş, kadını kurtarmak için koşmuş, gazino uşakları bu sefer de kendisine saldırınca bıçağını çekerek mütecâviz garsonu öldürmüşdür. Vak'a bu huzur yerinin ilk cinâyetidir.

DRAGOS YALISI — Anadolu yakasında Dragos Tepesi ile Maltepe arasındaki yalı boyunun adı; yakın zamana kadar bu yalı boyunda İstanbulun en güzel bostanları, sebze bağçeleri bulunmakta idi; bu bostanların bilhassa sırık domatesleri, havucu ve pırasası çok meşhurdur. Son yıllarda sanayi bölgesi olmuş, bostanların yerine fabrikalar kurulmuşdur; bir kereste fabrikası, üç un fabrikası, Vinileks fabrikası, AGA fabrikası bunlar arasındadır. Bu yalının Nâfia İskelesi adı ile büyükce bir iskelesi vardır. Bu yalıda ancak bir kaç bostan kalmış bulunuyordu (ocak 1967).

Sâlim ERDEM

DRALDEDENİN DÜDÜĞÜ — Giyim kuşam üzerine halk ağzı deyim; «Kışın yaz kılık kıyâfeti ile dolaşma» yerinde kullanılır, meselâ baba zıpır oğluna çıkışır : «— Oğlum.. paltonu giysene, atkını alsana, bu havada Dral Dedenin Düdüğü gibi sokağa çıkılır mı !...». Dul kadın da bir işde çalışan hoppa kızına hitab eder : «— Eline geçeni fantâziyeye verdim.. işte kış geldi, kaldın mı Dral Dedenin Düdüğü gibi !...».

DRAMALI — Bıçkın meşreb hâneberduş hîzandan dilber bir delikanlı olub 1877 de Topkapusu civarında Şerbetci Odaları arkasındaki bostanda uygunsuz gürûhundan Karanfilci Mevvlud adında biri tarafından bir içki âlemi içinde katledilmiş, vak'a, cinâyetin işleniş şekli bakımından da emsâli görülmemiş olduğu için İstanbulda büyük heyecan uyandırmışdı. Bir yıldan fazla güzel genci sözde himâyesi altında gezdiren kaatil, aralarında çıkan bir münakaşa ve kavga sonunda Dramalıyı önce birkaç yerinden bıçaklayıp ağır yaralamış, sonra boğazına bir ip geçirerek ve bostan kuyusunun içine salarak kuyu içinde asmışdı. Kaatil kaçmış, maktulün de hüviyeti tesbit edilememiş, öldüren de ölen de mechul kalmışdı. Yalnız halk bostana «Kanlı Bostan» adını vermişdi.

Cinâyetden 36 yıl sonra, 1913 de Mahmud Şevket Paşanın katli üzerine halk arasında ittihadcılara karşı aşırı muhâlif bilinenler toplanıp sürgüne gönderilir iken yârânımızdan Mervenköylü Bitli Tevfik Efendi de Sinoba sürülmüşdü, hattâ altı ay kadar da Sinob zındanında yatmışdı. İşte orada Karanfilci Mevlud adında bir kaatil tanımışdı, yaşı altmışına yakın, İstanbulda bir ihtiyar kadını parasına tamah ederek öldürmekden îdâma bedel müebbed hapse mahkûm olmuş ve 12 yıl Sinob Zındanında kalarak 1909 da af edilen bu adam, tahliyesinde İstanbula dönmeyerek Sinobda mahbushânede kahvecilikle yerleşib kalmışdı. Tevfik Efendi de zındandan çıkıp sâhilde İstanbul usulü bir meyhâne açıp işletmeye başladığında Karanfilci de onun gedikli müşterilerinden biri olmuşdu. Bir gece aşırı sarhoş olarak düşmüş ve başından ağır yaralanarak bir kaç gün sonra ölmüşdü. Müşterisi olmak dolayısı ile hastalığında ziyâretine giden Tevfik'e : «Bak Tevfik Efendi !. ben on yıl ara ile iki kan işledim, birinin cezâsını on iki yıl zındanda yatarak çekdim, ilk cinâyetim mechul kaldı, fakat onun cezâsının hâlâ çekiyorum.. tam otuz altı otuz yedi yıl oluyor, kanadımın altına girmiş, velînimet kapusundan kaçarak itlik yolunda koşan ayağıma ayak uydurmuş Dramalı denilen bir genci hiç yüzünden bir gece bostanda bıçakladım, sonra boğazına ip geçirib bostan kuyusuna salıb asdım; delikanlının kuyuya salarken: — Kıyma bana Mevlud!.. diye inleyen sesi hâlâ kulaklarımda.. kırk yıla yaklaşdı peşimi bırakmadı.. o gece senin meyhâneden çıkarken de karşımda Dramalının hayâlini gördüm, şaşırdım ve düşdüm...» diye müdhiş bir îtirafda bulunmuşdur.

Tophâne ketebesinden Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin de «Dramalı» diye anılmış bir manzûmesi vardır; Râzi destan edâlı manzumesine şu notu eklemişdir :

«Peder merhumun gaayetle mahremi olub Vefâda Büyük Kovacılar Hamamı kurbinde konak ve hademe uşak sâhibi havlucu ve peştemalcı esnafından Bursalı Tâhir Efendi derler cemâl âşıkı bir zât vardı. Dramalı Galata hâneberdûşanından bir hîz bıçkın iken Tâhir Efendi mürüvvet gösterib anı konağına alarak giydirib kuşatıb adam içinde dolaşacak kılığa sokmuşdu, fakat oğlan nankör çıkarak o âlicenab velînimet kapusundan firar etmiş, her ne kadar bir kaç ay sonra peşiman olub affını taleb ile gelmiş ise de muhabbet ve kabul görmeyib konağa alınmamışdır. Destan Tâhir Efendi ağzındandır..».

DESTAN

Bıçkın nümâyişi tam meşrebimce
Gönül kapdırdım da o serkeş gence
Alub şâhin başın kaçdıkda o yâr
İstanbul bir kazan ben oldum kepçe

Bir şûhi şehlevend pırpırı âfet
Anda tamam olmuş hüsnü letâfet
Kalyoncu kesimi kılık kıyâfet
Târif idem size inceden ince

Dramalı dirler şûhi tannâze
Mürâhik civandır tâzeden tâze
Serde acem şalı tam üç endâze
Şıkırdım dilberim esmerdir tence

Dayı vâri adım atışı kıvrak
Çekiç gibi güm güm ya tırak tırak
Yalın ayaklarla topuk vurarak
Giriyor rüyâma ol çakırpençe

Kâkülü reyhandır perçemi sünbül
Sinem kafesinde sanırdım bülbül
Itrı füsünkârı seher vakti gül
Yâsemin ya şebbû kokardı gece

«Yeşiller giydikde tûtii gûyâ»
«Siyehpûş oldukda Kâbei ulyâ»
Gel gör yaraşan da o selvi boya
Ak sâde bez donla bir gömlek bence

Belinde bir futa o Dramalı
Uryan görenlere bir de sormalı
Yeşildirek ve hem Yıldız, Yamalı
Görmüş mü emsâlin sâkü sûrince

Firar ettiği bir tızmantırıl it
Yeni yakasında dizi dizi bit
Yağlı kara yanar çaksan bir kibrit
Anınçün yâresi oldu derince

Gûli beyâbandır şeklü şemâil
Bir kabihül vecih zehri helâhil
Vâcibülkatle o şeh ola mâil
Affı ne mümkündür dönüb gelince

Karanfilci Mevludun fecî şekilde öldürdüğü genc ile şânında Âşık Râzi tarafından destan yazılmış Dramalının aynı delikanlı olduğu âşikârdır.

Vâsıf HİÇ

DRAMA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdar İcâdiye semti sokaklarından ; semtin güney-doğu tarafında İmam Galip Sokağı ile İcâdiye - Bağlarbaşı yolu arasında uzanır; Kurtçelebi ve Ayarcıbaşı sokakları ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 B.Ş.R. Pafta 27); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1967).

DRAMA TÜRKÜSÜ — «Debreli Hasan Türküsü» diye de meşhurdur; Reşad Mimaroğlu'nun bir yazısına göre bu türkü geçen asrın ikinci yarısında İstanbul'da Tırnavalı Karaoğlan Dimitri diye meşhur bir tanbûrî tarafından bestelenmiştir (B.: Dimitri, Tırnavalı Karaoğlan, Cild 8, sayfa 4589).

DRAZ (Tarık) — «Makina yüksek mühendisi; 1909 da İstanbulda doğdu, babası (bir devrin meşhur iş adamı zenginlerinden) Sabur Sâmi Bey, annesi Zeynel Server Hanımdır; Tatbikat ilk okulunda, St. Joseph Fransız ortaokulunda, Robert Kolejde (1928) okudu; yüksek tahsilini Londrada Mühendislik Fakültesinde yaptı (1934); memlekete döndükten sonra İstanbul Belediyesi Atölyeler Müdürlüğünde (1936-1939) Ford Motor Co. Export İnc.'in Tophânedeki servis ve satış dâireleri şefliğinde (1939-1942), Sultanahmed Erkek Sanat Enstitüsü tatbikî mekanik öğretmenliğinde (1944-1948); Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları müessesesi enerji müdürlüğünde (1948), aynı bankanın Alım Satım müessesi dış alımlar şûbesi müdürlüğünde (1948-1949), Karayolları bölge müdürlüğünde (1949-1956), ve Nafıa vekâleti mıntaka teknik murâkabe dâiresi reisliğinde bulundu.

«Şefika (Erman) Hanımla evlidir, Mehmed adında 1941 doğumlu bir oğlu vardır. İngilizce, fransızca bilir; Avrupanın bir çok memleketini dolaşmış görmüşdür. Bir silâh koleksiyonuna sâhibdir; tenis, futbol ve basketbol sporlarını sever, Moda Deniz kulübü üyesidir» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

«D» RESİM GURUPU — Türk resim san'atında, 1928 yılından itibaren bazı yeni hareketlerin ve cereyanların başladığı görülmektedir. Bu kıpırdanışın başlangıcını aynı tarihlerde Avrupadan dönen ve batının yeni görüşlerini Türkiye'ye getiren genç bir sanatkâr zümresinin kurmuş olduğu «Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği» meydana getirmiştir.

Bu birliğin kurulmasını müteakip, 1933 yılı Eylülünde Zeki Faik İzer'in Cihangirdeki evinde «D Gurupu» ismi altında yeni bir ressamlar topluluğu teşekkül etmiştir.

Beş ressam ve bir heykeltıraşın kurduğu bu gurupa, alfabenin dördüncü harfinin verilişinin sebebi, Türkiyedeki resmin dördüncü merhalesini temsil etmiş olmalarındandır.

Gurupun kurucuları ressam Nurullah Berk, Elif Naci, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, Abidin Dino ve heykeltraş Zühtü Müridoğludur. Zamanla topluluğa Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Arif Kaptan, Eşref Üren, Sabri Berkel, Halil Dikmen, Turgut Zaim, Salih Urallı, Hakkı Anlı, Fahrünisa Zeid ve heykeltraş Nusret Suan dahil olmuştur.

D Gurupu, resmî bir teşekkül olmadığı gibi bir ekol de değildir; ve ayrıca mensupları da herhangi bir janrın temsilcileri olmamıştır. Hepsi ayrı ayrı birer üslub ve kişiliğe sahip olan D gurupu sanatçılarının resim yapmak, sık sık çalışmalarını sergilemek ve memlekette o zamanlar durgun olan san'at havasını harekete getirmek başlışa gayeleri idi. Böyle olmasına rağmen efkârı umumiye de ve hatta hükümetçe resmî bir teşekkül imiş gibi tanındılar.

D Gurupu sanatçıları «Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği»nin açmış olduğu inşâcı ve şekilci yolda yürümekle beraber, batının modern san'at cereyanlarını daha büyük bir cesaretle takip etmişlerdir. Bundan başka gurup, resmin sadece çizgi ve renkten ibaret olmıyarak, empresyonist ressamlar da olduğu gibi hacime, plâna ve boyaların yayılmamasına, darbeler halinde vurulmasına ehemmiyet verilmesi icab ettiğini ileri sürmüş, eserlerinde bu hususları tatbik etmiştir. Bu arada burada Leonardo da Vincinin «Resim sadece göz işi olmayıp, düşünce eseri olması lâzımdır» sözünü hatırlamak çok yerinde olacaktır.

D Gurupu sanatçıları Türk resminin daha hareketli, daha canlı ve düşünce bakımından daha kuvvetli bir hüviyete bürünmesini ve bunun içinde kübizme ehemmiyet verilmesini istiyorlardı. Esasen bu guruba mensup olan ressamların hemen hemen hepsi Paris de André Lhote, Fernand Léger, Gromaire gibi kübist ressamların atölyelerinde çalışmışlardı.

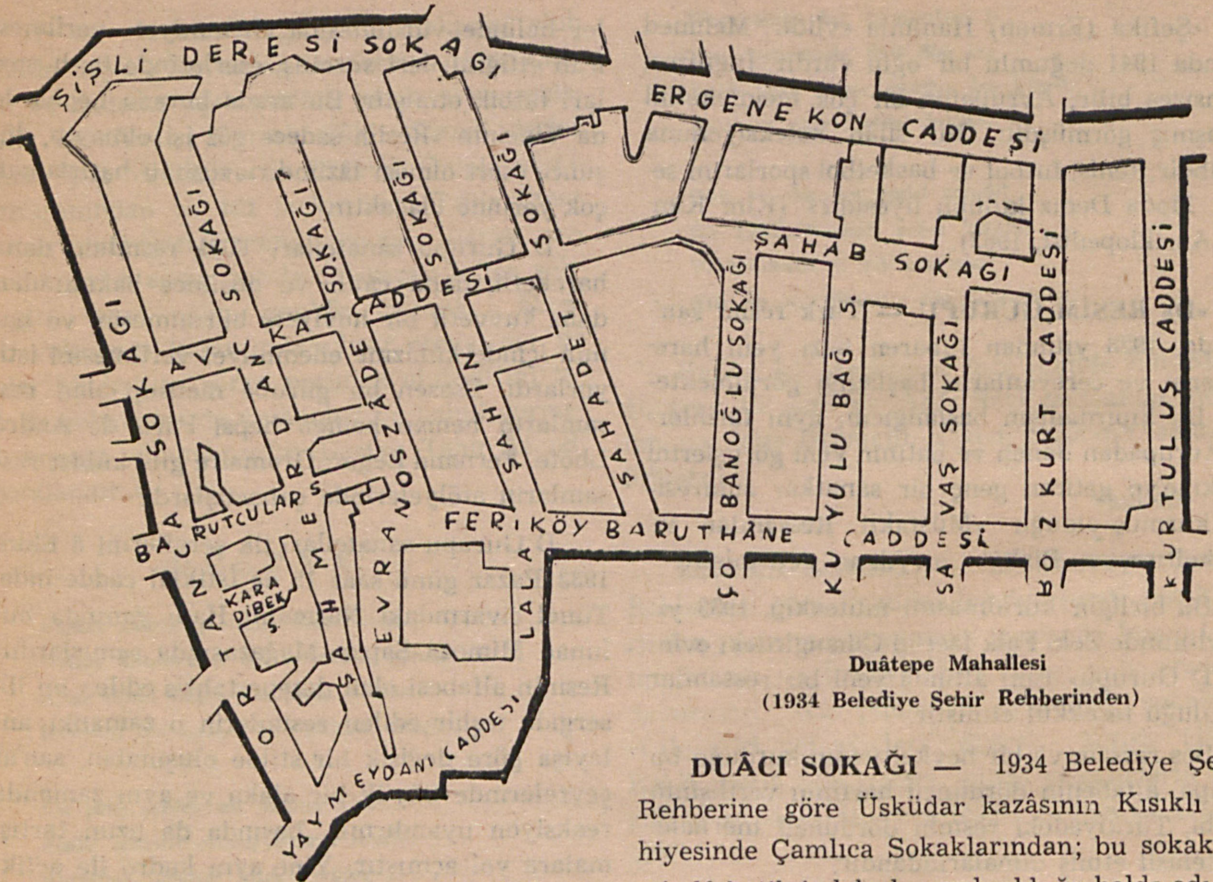
D Gurupu sanatçıları ilk sergilerini 8 Ekim 1933 Pazar günü saat 15 de İstiklâl caddesinde, Tünel civarındaki Narmanlı Hanı yanında bulunan Mimoza Şapka Mağazasında açmışlardır. Resmin alfabesi olan desene tahsis edilen bu ilk sergide teşhir edilen resimlerin o zamanki anlayışa göre değişik bir stilde oluşundan, san'at çevrelerinde büyük bir alaka ve aynı zamanda reaksiyon uyandırmış, basında da uzun tartışmalara yol açmıştır. Yine aynı kadro ile açtıkları ikinci sergileride büyük alâka toplamıştır. Bu arada reaksiyon gösteren bazı çevreler D ile başlıyan ne kadar kötü kelime varsa; Deliler, Düzenbazlar, Dalavereciler, Darkafalılar v.s gibi gurupa yakıştırmaktan da geri kalmadılar.

Gurup üçüncü sergisini 8 Haziran 1934 de «Taksim gazinosunun köşesinde bu gün yıkılmış bulunan «Dağcılık Kulübü» nün ahşap pavyonunda, dördüncü sergilerini de 27 Aralık 1934 de Beyoğlunda Galatasaraylılar Yurdunda açmıştır.

Memleket içi faaliyetlerinden ayrı olarak D Gurubu 1935 yılında Atina, Bükreş, Budapeşte, Moskova, Leningırat, Viyana gibi Avrupanın kültür merkezlerinde birer sergi açarak, milletler arası san'at çevrelerinde ve basında büyük yankılar uyandırdılar.

Bu günkü Dormen Tiyatrosunun giriş kapusunda açılan beşinci sergi, gurupun en ziyade rağbet gören sergisi olmuştur.

Bundan sonraki sergilerin hemen hepsi büyük ilgi ile karşılanmış olduğu halde 1947 yılı Ekiminde Fransız konsolosluğunda açılan 15. nci sergi, ressamların birlikte açtıkları son sergileri olmuştur. Bu tarihten sonra gurup üyelerinin herbirinin şahsi, özel sergiler açmışlardır. Bundan D gurupunun dağılmış olduğu hükmü de

Duâtepe Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

çıkarılabilir, fakat aydın netice olarak D Gurupu sanatçılarını, memleketimizde modern resmi tanıtan ve sevdiren ilk resim fedaileri kabul edebiliriz.

Erdem YÜCEL

DUÂCI — Eski müslüman esnaf teşkilâtında, birer loncada toplanmış çeşidli esnafın başında bulunan kimselerden birinin ünvânı; vazifesini, kelimenin lûgat mânâsı açıkça göstermektedir.

Duâcılar, esnaf arasında sâlih kimse olarak bilinmişlerden seçilirdi. Bir çırak kalfa, bir kalfa da usta olacağı zaman yapılan ananevî merâsimde duâları bu duâcı okurdu.

Berber esnafında ise, bu merâsimde son bir gösteri imtihânına tâbi tutulan çırak yahud kalfa evvelâ Duâcıyı tıraş ederdi; tıraştan sonra da Duâcı o gence meslekî ahlâk üzerine nasihatta bulunurdu.

Eskiden müslüman esnaf, her sabah dükkânını bir duâ okuyarak açardı; çarşı boylarında bu sabah suası toplu olarak yapılırdı, ve o zaman duâyı, o çarşı esnafı arasından yaşlı ve sâlih bir kimse okurdu; bazân da bu vazifeyi o çarşının bulunduğu mahallenin imamı görürdü.

Osman Nuri ERGİN

DUÂCI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdar kazâsının Kısıklı nâhiyesinde Çamlıca Sokaklarından; bu sokak ismi alfabetik indeksde yazılı olduğu halde adı geçen rahberin bu bölgeye âid paftasında bulunamadı (1934 B.Ş.R. Pafta 28), yerine gidilip arama imkânı da olmadı (Ocak 1967).

DUÂ MEYDANI — Eskiden müslüman esnaf her sabah dükkânını bir duâ okuduktan sonra açardı; zamanımızda da müslüman esnafın büyük çoğunluğu, bir duâ okumasa bile, dükkânın kilidini, kapusunu muhakkak ki besmele ile açar. Eskiden çarşı boylarında ise bu sabah duâsı esnaf tarafından toplu olarak yapılır, ve duâyı içlerinden sâlih kimse olarak tanınmış biri okurdu ki ona da ayrıca «duâcı» denilirdi (B.: Duâcı). İstanbulda Büyük Kapalı Çarşıda ise bu sabah duâsı, Çarşının «Duâ Meydanı» denilen yerinde yapılırdı; «Duâ Meydanı», Zenneciler Sokağı, Ferâcaciler Sokağı, Fesciler Caddesi ve Yağlıkcılar Caddesi'nin kavuşak noktası olan yerdir (B. : Büyük Kapalı Çarşı, cild 6, sayfa 3290).

Osman Nuri ERGİN

DUÂTEPE MAHALLESİ — Şişli İlçesi mahallelerinden; Cumhuriyet, Paşa, Feriköy, Bozkurt mahalleleri ile çevrilmişdir; sınır yolları

şunlardır : Şişli Deresi Sokağı, Ergenekon Caddesi (Cumhuriyet mahallesi ile), Ortanca Sokağı (Paşa Mahallesi ile), Yay Meydanı Caddesinin bir kısmı, Lala Şahin Sokağı, Feriköy Baruthane Caddesinin bir kısmı (Feriköy Mahallesi ile), Kurtuluş Caddesinin bir kısmı (Bozkurt Mahallesi ile); İç sokaklar şunlardır : Şahmerdan Sokağı, Karabiber Sokağı, Barutçular Sokağının bir kısmı, Keşfî Efendi Sokağı, Avukat Caddesi, Evranoszâde Sokağı, Lala Şahin Sokağının bir kısmı, Şahadet Sokağı, Çobanoğlu Sokağının bir kısmı, Yemişli bağçe Sokağı, Şahab Sokağı, Kuyu Sokağının bir kısmı, Savaş Sokağının bir kısmı, Bozkurt Caddesinin bir kısmı (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 18/156).

Bu mahallede 1 Rum ortodoks kilisesi (Ayii Apostoli Kilisesi), 1 ermeni kilisesi, 1 ermeni okulu, 1 dispanser, 1 polis karakolu, 295 ev, 197 apartıman, 181 dükkân vardır. 1960 sayımına göre nüfûsu 2656 erkek ve 2431 kadın olmak üzere 5087 kişidir. Bu satırların yazıldığı sırada mahalle muhtarlığında emekli polis Bay Nuri Atay bulunuyordu (ekim 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DUÂTEPE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköyünde Yeldeğirmeni semti sokaklarından; Yeldeğirmeni Sokağı ile demir yolu boyu arasına uzanır, demir yolu tarafındaki başı yarına sed üstündedir; Taşlıbayır ve Kırkahvesi sokakları ile kavuşakları vardır, Karakolhane Sokağı ile dörtyol ağzı yaparak kesişir (1934. B.Ş. R. Pafta 29); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1967).

DUBÂRA — «Dilimize farsçadan alınmış bir mürekkeb isim; farca söylenişi «dübâre», dü=ki, bâre, tavla oyununda iki zarın da benekli gelmesi; halk ağzında «hile, oyun» anlamında kullanılır, bu anlamda hilekâra da Dubâracı denilir» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

Gönül verdim gaayet bıçkın bir yâre
Âşıkından kaçıb gider ağyâre
Galatanın şıkırdımı besbelli
İşi gücü cevrü cefâ dubâre

* * *

Bir kayıkçı şuh dilberi
Göreli oldum müşteri
Dubâracı o çapkınım
İtti beni pek serseri

DUBÂRACI SOKAĞI — Boğaziçinde Arnavudköyünün sokaklarından, Düzyol Sokağı ile Arnavudköyü Caddesi arasında uzanır; Karakavak, Eğlence, Abdülhakmolla Sokaklar ve Francelacı Caddesi ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 21/2). Arnavudköyü Caddesi tarafından gelindiğine göre, bir araba geçebilecek genişlikte, paket taşı döşeli, hafif dikçe bir yokuş olarak başlar, Francelacı Caddesini aşdıktan sonra kaba taş döşeli daha dik bir yokuş olur; 2-3 katlı ahşab ve beton evler arasından geçer; 1 mobilyacı, 1 gazocağı-bisiklet tâmircisi vardır; kapu numaraları 1 - 39 ve 2 - 68 dir (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DUCOİN (Jacqueline) — 1965 ile 1966 arasında 22 yaşında bir Fransız kızı, 1965 yılı eylülünde memleketinden mâceracı bir turist olarak çıkmış ve oto-stop yaparak yedi ayda Pakistana kadar gitmiş ve oradan yine Türkiye yolu ile dönerken Bursada 600 liraya bir doru at satın almış, ve bir «Atlı turist kız» olmuşdur; Bursadan İstanbula atla gelmiş, Sultanahmedde oto-stopçu hırpânî turistlerin misafir oldukları otellerden birine inmişdir; atını da otelin karşısındaki boş arsaya bağlayan Matmazel Jacquelin ertesi sabah (9 nisan 1966) «Şeytan» adını verdiği atını yerinde bulamayınca derin bir üzüntüye düşmüşdür; hâdiseyi günün gazetlleri «cebinde on para kalmayan turist Fransız kızı atını çaldırınca memleketine yaya dönecek» diye nakletmişlerdir. Fakat iki gün sonra atın çalınmadığı öğrenilmişdir; gece bağından kurtulan hayvan İstanbul Vilâyet konağı bağçesine kadar inmiş, bekçiler tarafından da Gulhâne Parkındaki Hayvânat Bağçesine götürülerek muhâfâza altına alındığı öğrenilmişdir; Jacquelin Ducoin, şeytanına kavuşup parkdan Jeanne d'Arc kesimi saçları ile at üstünde çıkar iken halk tarafından alkışlanmışdır.

Burhaneddin OLKER

DUDAK BOYASI, TİPE GÖRE EN UYGUN DUDAK BOYASINI (RUJ'U) SEÇME MÜSABAKASI — Fransız Güzellik Mustahzarları Sanayiinin temsilcileri, Fransanın en ileri gelen yüz kadar moda yazarı ve gazetecisine 12 değişik tonda ruju (dudak kırmızısını) tanıtmak için İstanbulda bir müsabakalı gece eğlencesi tartib etmiş, özel bir uçakla Parisden İstanbula gelen

52 modacı ile 48 gagzeteci, ve İstanbulun yüksek sosyetesine mensub dâvetliler ve İstanbul basını temsilcileri 20/21 eylül 1966 salı/çarşamba gecesi Beylerbeyi sarayında, tâ besabah, gazetelerin târifi ile bir «1001 gece hayatı» yaşamışlardır.

Türkiye lehine turistik propaganda bakımından ne gibi ciddî faydalar sağladığını kaydedemediğimiz bu acâip gece eğlencesi ve yarışmasının İstanbul basınına aksetmiş satırları bu tarih kütüğüne alıyoruz; ilk haber şudur :

«7 eylül 1966 — Dünyanın en güzel dudağı İstanbulda seçiliyor : Fransız Scad firmasının Corolle (Korol) isimli yeni bir rujun dünyaya tanıtmak için tertip edeceği bu gösteriye katılmak üzere özel bir Karavel uçağı ile Türkiyeye gelecek olan 100 kişilik grupda Fransanın en meşhur kadın ve moda yazarlarından 48 gazeteci, modacılar, mankenler ve henüz ismi açıklanmayan bazı tanınmış şahıslar bulunacaktır.

«20 eylül salı günü Yeşilköy'e varacak olan grup, hava alanında Mehter Takımı tarafından karşılanacaktır. Aynı gece «Sait Halim Paşa Yalısında» büyük bir ziyafet verilecek ve yemekten sonra Bulgaristan'dan ithal edilen yüzden fazla çeşit ikiyüz bin lira değerindeki güller arasından, misafir ve yerli gazetecilerden kurulu jüri tarafından, en güzel renklisi seçilecek ve sonra da, yine yerli ve yabancı mankenler arasında bu seçilen renge en yaklaşık renge boyalı, en güzel dudak tespit edilecektir. Ve dünyanın en güzel dudağını süsleyen bu renk 1966-67 yılı dudak rengi ilân olunacaktır.

«Yeni rujlarını lânse etmek için iki milyon liradan fazla para harcayacak olan «Scad» firması temsilcisi, bu müsabaka için İstanbul'u seçmelerine, son zamanlarda bilhassa Fransa'da, Türkiye'ye karşı duyulan ilginin son derece artmış olmasından ileri geldiğini söylemişdir». (Hürriyet Gazetesi)

Bu ilk haberden sonra bâzı değişiklikler olmuş, kırmızı güller Bulgaristandan ithal edilecek yerde İzmir'den getirilmiş ve beklenilen muhteşem yarışma ziyafeti Said Halim Paşa yalısı yerine Beylerbeyi Sarayında verilmişdir. Aşağıdaki satırları günlük basından alıyoruz :

«Kırmızı rengin en güzel tonlarının Türk güllerinde bulunduğunu kabul eden Fransız S.C.A.D. Güzellik Müstahzarları Sanayii mensupları, Beylerbeyi Sarayında önceki gece, Fransa'nın en ileri gelen yüz kadar moda yazarı ve gazetecisine, 12 değişik tonda ruju tanıtmışlardır.»

Fransa Radyosu ile televizyonundan ve bütün Avrupa'nın iki saatlik bir program boyunca seyredeceği, binbir gece masallarını hatırlatır davette, «Allah Allah» nâraları atarak ortaya çıkan pehlivanların Fransız kadınlarını heyecanlandıran yağlı güreşi, Karagöz oyunu ve Fransız erkeklerini çılgınca coşturan Türk dansözlerinin kıvrak oyunları, misafirlere birer birer takdim edilmiştir.

«Gecede tertip edilen **«Tipe göre en uygun ruju seçme»** müsabaka oyunu için iki aydan beri İzmirde yetiştirilmekte olan çeşitli renklerde, 15 bin kadar gül getirtilmiştir. İstanbul, Ankara ve Samsun Olgunlaşma Enstitülerinin, misafirlerin hayranlığını kazanan, modernize edilmiş Türk motiflerinden kendi hazırladıkları millî kıyafetleri teşhir eden 12 güzel mankeni, misafirlere 12 değişik tonda gül göstermişlerdir.

«Bu arada misafirler de, İstanbul sosyetesinin en tanınmış ailelerinin kızlarından seçilmiş olan 12 kişilik bir diğer mankenler grubunun **«Tipine uygun gidecek»** rengi elinde tuttuğu gülün tonu ile temsil eden her güzeline en uygun olan ruj rengini bulmağa çalışmışlardır.

«Oyun sonunda en doğru neticeyi verebilen «Expresse» gazetesinden Franka de Mailly, «Elle» mecmuasından Pacha-Beyian ve«Bonnes Soirees» den Franncaine Gaubert adlarındaki üç genç moda yazarı arasından «Körebe» oyunu ile seçilen Matmazel Gaubert'e S.C.A.D. sanayii mensupları tarafından som altından birgül hediye edilmiştir.

«Bir ara manken genç kızlar, kendilerine saatler geçtiği halde yemek verilmediğini ve açlıktan bayılacaklarını ileri sürerek oyundan ayrılmak istemişlerse de vaziyet derhal düzeltilmiş ve gönüllü menkenlerimize bol bol döner-li pilâv getirilerek karınları doyurulmuştur.

«Geceyi organize eden, Fransız Hükümet ve özel Sektörün bir araya gelerek kurmuş oldukları «Havas Ajansı» mensupları : **—Sosyal münasebetler gayesiyle tertiplenen bu geceden sonra Topkapı filminin Topkapı Sarayı üzerinde yaptığı etki gibi Beylerbeyi Sarayı da daha çok tanınacaktır!..** demişlerdir.

«Beylerbeyi Sarayındaki geceye katılan tanınmış moda yazarları ve gazetecilerden her biri Fransızların 250 bin lira harcıyarak sarayda tertip ettikleri davetten başka İstanbul şehri ve Beylerbeyi Sarayı hakkında da yazılar yazacaklarını söylemişlerdir.» «Hürriyet Gazetesi»

R. E. KOÇU Ankara Yeni Tanin Gazetesine yazdığı günlük fıkralardan birinde övülen bu

geceyi «Beylerbeyi Sarayı Rezaleti» başlığı altında şöyle tenkid etmişdir:

«Kervansaraylar, Çınar Otelleri, Divan Otelleri, Konak Otelleri, Hiltonlar niçin yapıldılar?..

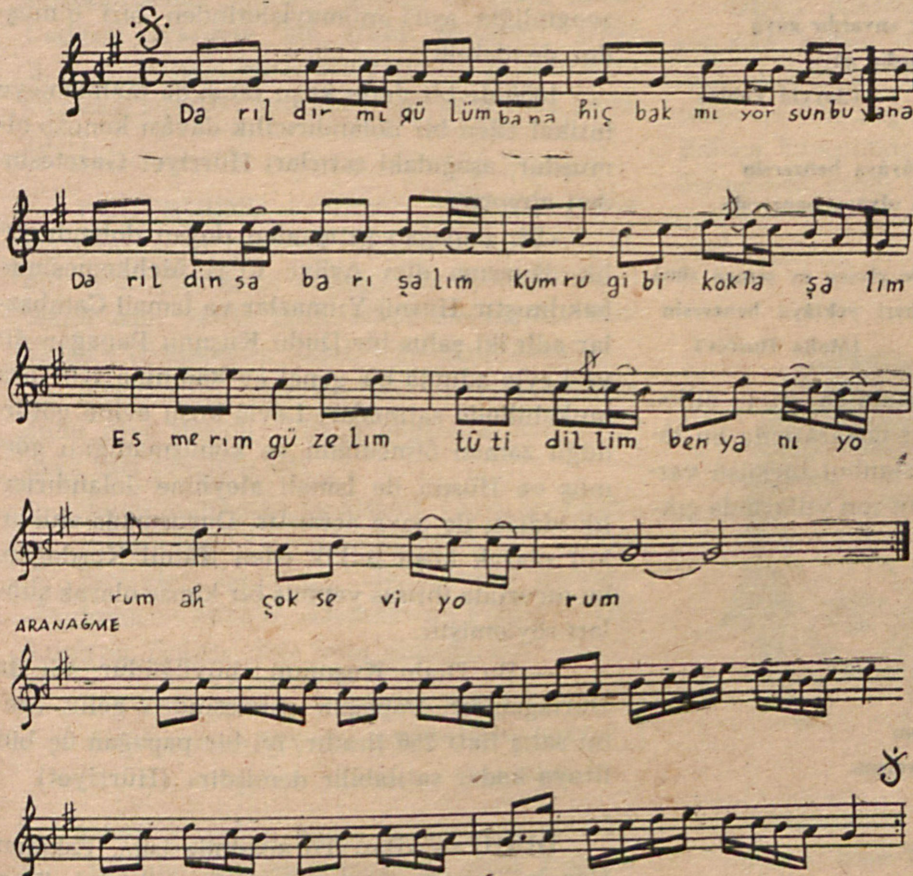
Turistler için, yerli milyonerler için, yüksek hayat toplantıları için, yine o âlemin düğünleri, defileleri, falanları filânları için...

«Bu oteller dururken bir Fransız dudak boyası müessesesinin reklâm defilesi Beylerbeyi Sarayında yapılmaz!.. Yersiz, uygunsuz, gülünç, acınacak yardakçılıkdır. Olmuş bitmiş vaka için suçlu aramayacağım.

«Saraylar bir usul, edeb dâiresinde ve bekçilerin fal taşı gibi açılmış gözleri önünde ancak gezilebilir (B.: Beylerbeyi Sarayı, cild 5, sayfa 2690)

«1967 rujlarına renk veren kırmızının en güzel tonlarının Türk güllerinde bulunduğunu kabul eden Fransızlar diyen bir palavraya kulak asarak Beylerbeyi Sarayının kapularını «dudak boyası» etrafında toplanmış lâubali kalabalığa şatafat gösterisi için açmak sâdece budalalıkdır.

«Lâubali kalabalık dedim, başka kelime bulamadığım için, işte haberleri:

Dududilli Kantosu

Kırkpınar usulü yağlı güreş gösterisi yapıldı, pırıl pırıl adeleleriyle sarmaş dolaş çıplak pehlivanlar Fransız kadınlarını çok heyecanlandırdı!..

Ve Fransız erkeklerini çılgınca çoşturan Türk dansözlerinin göbekleri!..

«Hayat Mecmuası: «Beylerbeyi Sarayının mufteşem salonları belki şimdiye kadar böyle garib bir geceye sahne olmamışdır..» diyor.

«Elbet ki görmemişdir.. O saray eski devirde İmparatoriçeleri, Prensleri, Cumhuriyet devrinde de Atatürk'ün misafirleri devlet başkanlarına misâfirhâne olmuşdur.

«Böyle garib bir gece!.. ne de güzel tâbir!.. Billur âvizeler altında ve ipek halılar üstünde yağlı pehlivan güreşdirmeyi; Celâl Şâhine perde kurdurtup Karagöz oynatmayı, kir köşede döner kebab çevirtmeyi, yaşlı erkeklerin gözlerini genç kızlara bağlatarak salon oyunu adı altında kör ebe soğukluğunu, Avrupa baskısı Binbirgece Masalları resimlerinde aşırma ferâce ile orta oyununda zenne kırıtması ile hanım cilvesi kepâzeliği Fransız dudak boyacılarının yerli göz boyacılarından başka kim düşünebilir?»

İlk mürâcaat edilecek yer olan makamı atlatarak alınan izin ile yapılan Beylerbeyi Sarayındaki curcunalı toplantıya İstanbul'un saygılı ve kültürlü vâlisi Vefa Poyraz o gece dâvetli olduğu halde münasib bir mâzeret serdi gitmemişdir; İstanbulu temsil şanına değer harekettir.

DUDU, TÛTÎ — Papağan soyundan bir kuş; ismin aslı farsça olub fasih söylenişi «tûti» dir, fakat asırlar boyunca, edebî metinler hâric, «dudu» denilegelmiş ve hattâ halk ağzında «Dudu Kuşu» denilmişdir.

«Mâruf kuş ki dili insan dili gibi kalın olduğundan işitdiği hayvânâtın sesini taklid eder, ve hattâ tâlim ile lakırdı dahi telâffuz eder» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

Eylesen tûtiye tâlimi edâyı kelimât
Sözü insan olur ammâ özü insan olmaz
(Fuzûli)

İşittiğini, yahud tâlim edileni anlamadan nakleden, ösyleyen kimselere «dudu kuşu» denilir.

Aslı, esâsı olmayan uydurma lâflara, cinli perili masallara «duduname» denilir, hattâ «Dudunâme» ismi ile meşhur bir de hikâye kitabı vardır.

Güzel konuşan dilberlere, şirin sözlü güzellere «tûtîi gûya» denilir; bu tâbir sâdece güzel şirin değil aşka gelip konuşanlar hakkında da kullanılır; eski dilimizde çok ufak farklarla aynı anlamda «tûtîi mûciz beyan», «tûtîi şekergüftar» gibi tâbirler de vardı :

Tab'ım ol âyinedir kim tûtii gûyâ olur
Nakşolunsa levhi icâzında lâ'lin sûreti
(Nevres)

Suhan bir tûtii mûcizbeyandır hâmem üstâdı
Kalem bir kahramânı tiğzendir dil silâhdârı
(Nef'i)

Teni simîni bir mir'atı pür envardır gûyâ
Lebi şirini tutii şekergüftardır gûya
(Seyyid Vehbi)

Yeşiller giydiğince tûtii gûyâya benzersin
Siyahpûş olduğunca Kâbei ulyâya benzersin

Kaçan kim nâz ile ak sâde giysen ey semen simâ
Sadefde hâsıl olmuş gevheri yektâya benzersin
(Molla Husrev)

Aynı anlamda halk ağzında da «dudu dili», «Tûti dilli» tabirleri vardır; nekarâtında bu tâbir geçen çok meşhur bir İstanbul türküsü vardır ki Birinci Cihan Harbinin son yıllarında çıkmış, yayılmışdır :

Darıldınmı gülüm bana
Hiç bakmıyorsun bu yana
Darıldınsa barışalım
Kumru gibi koklaşalım
Esmerim güzelim tûti dillim
Ben yanıyorum, çok seviyorum

Bir gün nâdim olacaksın
Beni çok arayacaksın
Ben ah edip eğladıkça
Sen Allahdan bulacaksın
Esmerim güzelim tûti dillim
Ben yanıyorum, çok seviyorum

Her zaman üzersin beni
Yaramaz çapkın seni
Benim hiç günâhım yok
Başdan sen çıkardın beni
Esmerim güzelim tûti dillim
Ben yanıyorum, çok seviyorum

1908 meşrûtiyetine gelinceye kadar, papağan ile dudu İstanbul konaklarının hem süsü, hem de eğlencesi ola gelmişdi. Hattâ bâzı meddahlar, zengin fakat yaşlı ve çirkin kocası ile ömrünü karartmak istemeyerek kendisine toy esnaf civanlarından yahud pırpırı gürûhunun dilber civanlarından bir oynaş bulma hevesine düşmüş yosma hanım konusu üzerine kurdukları hikâyelerine, konağın efendisine sâdık haberci olarak bir papağan veya dudu koyarlar; ve onlara talimli taklidin üstünde bir zekâ, hattâ mûzib bir zekâ verirler.

Zamanımızda papağan ve duduya zengin evlerinde ender olarak rastlanır; bilhassa yeni zenginliğin aşırı mümayişlerinden biri olmuşdur denilebilir.

1958 de bir dudu kuşu satışı da mahkemeye intikal eden bir dolandırıcılık dâvâsı konusu olmuşdur, aşağıdaki satırları Hürriyet Gazetesinden alıyoruz :

«Bir papağan satışından doğan dolandırıcılık dâvasına dün Asliye Ceza Mehkemesinde bakılmıştır. Hüsnü Yılmazlar ve İsmail Cambazlar adlı iki şahıs bir Dudu Kuşunu Papağan diye Leylâ adında bir genel ev kadınına 1500 lira mukabilinde satmışlar; Leylâ kuşu evine götürdüğü zaman ötmediğini ve konuşmadığını görmüş ve Hüsnü ile İsmail aleyhine dolandırıcılık iddiası ile dâva açmıştır. Duruşmada ehlivukuf olarak kuşu tetkik eden Kâmil Kuşdoğan, bu mevzuda ihtisas yapmış bir kimse olarak şunları söylemiştir.

— Bu Dudu Kuşunun büyüğüdür, adı da Durlağan'dır, Papağan sülâlesinden gelir, âzami satış fiatı 250 liradır, iyi bir papağan üç bin liraya kadar satılabilir demişdir» (Hürriyet)

DUDU — «Batı Türkçesinde isim. Eskiden Hanım yerinde ihtiyar kadınlara hitab edilen

tâbir idi. Son zamanlarda yalnız ihtiyar hiristiyan kadınlara dudu denilmişdir. Ender olarak müslüman kadınlarına da dudu denilir» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

Hüseyin Kâzım Beyin «hiristiyan» tâbiri mübhemdir, İstanbulda «Dudu» ünvânı yalnız ermeni kadınları için kullanılmışdır (B. : Dudu Odaları). Ünlü dil bilginin, müslüman kadınları hakkında ender olarak dudu isminin kullanıldığını söylemesi de kifâyetsizdir; müslüman kadınlarından dudu unvanı ile anılanlar,ayak takımı tabakasından çıkıp kendilerine «hanım» denilmeyen, fakat, yaş ve vakarları icabı sâdece isimleri ile de hitab edilemeyen kadınlar olmuşdur; bu gibi kadınlara meselâ« Hatice Dudu», «Emine Dudu» denilmişdir. Eğer bu kadınlar mevki, servet sâhibi biri ile evlenmiş ise semtlerinde, mahallelerinde «Dudu Hanım» diye şöhret bulmuşlardır.

DUDU ABDÜLLÂTİF MESCİDİ — (B.: Abdüllâtif mescidi cild 1, sayfa 124).

DUDUABDÜLLÂTİF SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih kazasının Karagümrük Nâhiyesinde Mimir Sinan Mahallesi sokaklarından, Zenbilli Sokağı ile Koca Sinan Caddesi arasında bir aralık sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 7/86); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DUDUBURNU — «Dudu,.Tûtî = Papağan soyundan türlü çeşidleri olan meşhur bir kuş ki, dili insan gibi kalın olduğu için işitdiği sesleri teklid eder, hattâ tâlim edilir ise lâkırdı dahi söyler» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

Duduburnu; tûti denilen ve halk ağzında dudu diye meşhur kuşun gagasının kırmızımtırak sarı renginin adı.

Hangi kumaşdan ve kesimi, yapısı ne biçimde olursa olsun bu renkdeki şalvarlar, entâriler, ferâceler, hotozlar, «Duduburnu Şalvar», «Duduburnu Entâri», «Duduburnu Ferâce», «Duduburnu Hotoz» diye isim almışlardır.

Nar çiçeği şemsiye, Duduburnu Ferâce
Bir ak yaşmak tutunmuş nakşi hayalden ince
(Âşık Râzi)

Yakın geçmişin kadın tuvaletinde bir Hotoz «Duduburnu» adını taşır. M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde «Duduburnu hotoz» maddesinde şunları yazıyor :

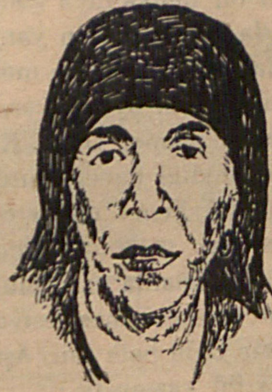
«Eskiden kadınların başlarına takdıkları (koydukları) hotoz nevilerinden birinin adı idi. Hatırı sayılır derecede büyük olan ermeni dudularının burunlarına benzediği için bu ad verilmişdir».

Tuhaf, garib, fazla cesaretli bir yakıştırmadır. Hotoz, kadın başının bir süsüdür; bir çeşidine böyle bir çirkin benzetişle isim takılması asla düşünülemez, kaldi ki iri burun ermeni kadınlarının da alâmeti farikası değildir. Duduburnu Totoz, yukarıda da kaydettiğimiz adını, kumaşın kırmızımtırak sarı renginden almış idi.

Renkli kumaşlardan hotozlar genç kadınlar tarafından taşınırdı. Geçen asır sonlarında yaşamış Üsküdarlı Kalender halk şâiri Âşık Râzi duduburnu hotozlu yaşlı bir yosmayı şöyle hicvediyor :

Hanımımın başında duduburnu hotozu
Âguuşune çekmiş bir gül ibikli horozu
Oğlanın adımına çil çil altın sayılmış
Aşmışken çift otuzu yosmanın kokorozu

DUDU KADIN — Yankesiciler piri, üstâdı bir kıbti kadın; 1881 de mechul bir yerde doğmuş, 1917 de 37 yaşında İstanbula İzmirden gelerek ilk hırsızlığını yapmış ve 11 mart 1963 de Edirne kapusunda Sultan Mahallesinde Kalfa Sokağında kendi malı olan evde 82 yaşında ölmüşdür; ölüm döşeğine yatıncaya kadar faaliyette bulunan Dudu Kadının İstanbul zabıtasında sâbıka fişinde 800 vak'ası kayıdlıdır ki ortalama hesab ile iki aya üç vak'a düşer; son yirmi yıl içinde kız ve oğlan 250-300 çırak yetişdirmişdir. Hiç evlenmemişdir; gönül işlerini pençesine geçirdiği toy ve körpe oğlanlarla fuhuş yolunda hal etmiş 1933 de ve 48 yaşında iken 22-23

Dudu Kadın
(Resim : Ömer Tel)

yaşlarında Karabiber lâkabı ile meşhur Niyazi adında gaayetle dilber şıkırdım bir kıbtı şehbaza aşık olmuş ve yirmi sene kadar onunla metres hayatı sürmüşdür ve jigolosu ayakdaşları arasında lâkabından başka Dudunun Niyazi diye de tanınmışdır; Kadını tarafından yankesiciliğe sülûk ettirilen, âkibeti bilinmeyen ve 1953 den sonra anaç yankesicinin yanında görülmeyen Niyaziden çocuğu olmamışdır.

Dudu Kadının ölüm haberi yankesici âileler tarafından iskân edilmiş Kasımpaşadaki Hacıhüsrev Mahallesinde duyulduğu zaman derin bir teessür uyandırmış ve yankesiciliğe onun tarafından alıştırılan kırk kadın heman Edirne kapusunda Kalfa Sokağındaki eve koşmuş, o geceyi orada berâberce ağlaşarak geçirmişlerdir; ertesi gün de cenâze erkekli kadınlı yüz kadar yankesici tarafından kaldırılarak Edirnekapusu dışındaki mezarlığa defnedilmiştir. Dudu Kadın gasil ve tekfin edilmemiş ve cenâzede sâir dinî merâsim de yapılmamışdır. İstanbul zâbıtasını yarım asır uğraştırmış bu fâcirei acûze çalınmış para ile yaptırılmış biri Kasımpaşada, biri Edirnekapusunda iki ev, ve yine Edirnekapusunda üç katlı bir apartıman bırakmışdır.

DUDU KADIN (Hamamcı) — Hicrî 1300 (M. 1882 — 1883) de Üsküdarda Büyük Hamamın kadınlar kısmının tezâh-çekmesinde oturur güzelliği dillere destan olmuş gene bir dul kadın idi; evlenmek için pek çok isteklisi, hatta bunların arasında ergen bekâr uşakları vardı. Selmanağa Mahallesinde güzel bir evi olup haylice de parası bulunduğu söylenen Dudu Kadın bütün evlenme tekliflerini red etmişti; meğer Bulgaristan muhâcirlerinden Eskizağralı Arabacı Mestan adında güzel bir delikanlıya gönül vermiş. Arabacı Mestan da kalenderlerin yanıp yakıldıkları nevcivanlardan olup gaayetle mahcub ve iffet ve ismet sâhibi yalın ayaklı yarım pabuçlu oğlandı. Bir gün Hamamcı Dudu Kadının Arabacı Mestanla evlendiği haberi bütün Üsküdar halkını hem hayret hem meserrete düşürdü; hayretin sebebi pek mazbut bilinen Dudu Kadının mahcub güzel oğlanla nasıl olupda mercimek aşını fırına verdiği meselesiydi. Bu vak'a üzerine Üsküdarın ünlü halk şairi Âşık Râzi şu manzumeyi ve tarihi yazmışdır:

Hamamcı Dudu Kadın bir mahlûke nigârdır
Hüsnü ânı şöhreti dillere oldu destan
Oynaşı da avretin bir nevhat şivekârdır
Urumeli şahbazı Eskizagralı Mestan

Mercimek aşın kadın virir iken külhana
Salmış haber imama gelsin kıysın nikâhı
Kondu muhâcir oğlan bir hamamla bir hana
Neş'esinden havaya fırlamıştır külâhı

Ey nigârla mabubun âşıkları döğünün
Bu sefer pek yerinde bir iş yapdı çöpçatan
«Laz İmam» çıkıp demiş târihini düğünün
«Bir yasdıkda kocasın Tûti Kadınla Mestan»
1420—120 (Laz İmam) = 1300 (M. 1882—1883)

Vâsıf HİÇ

DUDUKUŞU — Eski İstanbul ağzında gaayet tatlı ve parlak bir yeşil renk çeşidinin adı:

Dudukuşu ferâce
Yaşmak inceden ince

* * *

Dudukuşu mintan açar tâzeyi

Fatih Sultan Mehmedin hocalarından ve büyük şâir şeyhülislâmlardan Molla Husrev Mehmed bir gazelinde bu tatlı yeşil renkden (B.: Dudu, Tûti) şöylece bahsediyor:

Yeşiller giydiğince tûtii gûyâya benzersin
Siyapûş olduğunca Kâbei Ulyâya benzersin
Kaçan kim nâz ile ak sâde giysen ay semen zimâ
Sadefte hâsıl olmuş gevheri yektâya benzersin

....

DUDULAR ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu Kâzası merkez nâhiyesinin Hüseyin Ağa Mahallesinde Kalyoncu kolluğu Caddesinde bir çıkmaz sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 14/144). Beton bir yoldur; 2-7 katlı ve hepsi kâgir olan binaların altında manav, elektrikçi, soba tamircisi dükkânları ile bir lokanta, bir emlâkçi yazıhânesi ve bir kâğıt tüccarı mağazası vardır, kapu numaraları 1-13 ve 2-8 dir. (1967)

DUDULLU KÖYÜ — «Dudurlu» de denilir, (Eski Ankara Yolu) üzerindedir, ki bu yolun en eski adı da Alemdağı Caddesidir; Üsküdar Vapur İskelesinden 12 kilometre mesâfededir, aynı yol üzerinde bulunan Ümraniye ile Sarıgaazi Köyü arasındadır (B.: Bulgurlu, cild

6, sayfa 3113; Sarıgaazi); deniz yüzünden 135 metro yükseklikdedir; toprağı verimli dalgalı bir arâzi üzerinde, çınar ağaçları arasında şirin ve havadar bir köydür. Yukarı Dudullu ve Aşağı Dudullu adı ile iki mahalledir; Yukarı Dudullu köyün Şile Yolu (Eski Ankara Yolu) üzerindeki kısmını teşkil eder; Aşağı Dudullu 500-600 kuzeyde geniş bir vâdi içindedir, bir şose ile inilir, ki bu şosede Çekme köyüne gider (B.: Çekme Köyü, cild 7, sayfa 3807).

1967 mayısında Yukarı Dudullu 120-125 ev, Aşağı Dudullu 80 ev; 1965 sayımında da her iki mahallesi ile nüfusu 1900 kişi idi; nüfus geçen iki yıl içinde artmış, 2200 kişiyi bulmuştur.

Dudullu köyü halkı sağmalcılık ve bilhassa bağçıvancılıkla geçinmektedir; Köy bağçe ve bostanları İstanbul civarının en iyi sebzelerini yetiştirir ve domatesi çok meşhurdur; mahsulü Kadıköyü Halinde satılır.

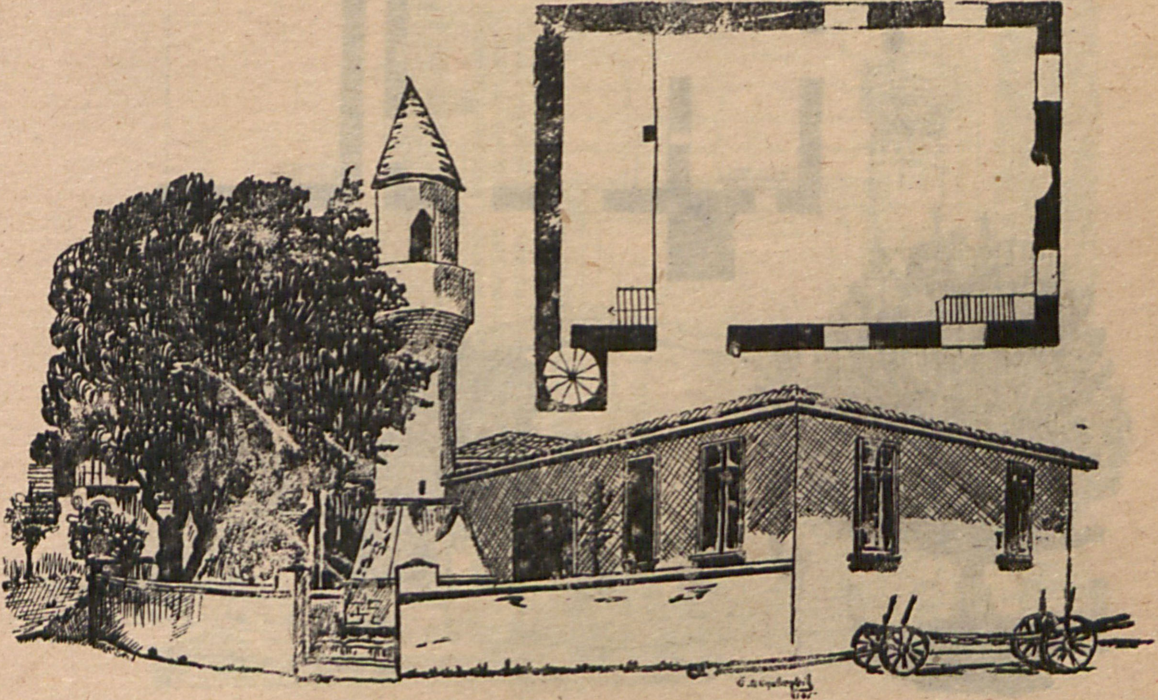
Çarşısı, esnafı Yukarı Dudulular; 1967 mayısında 5 bakkal (Ali Yaslı, Kâmil Tansu, Mustafa Er, Mehmed Zengin), 2 kasab (Sabahattin Demir, Mazhar Kestiren), 1 ekmek fırını (Mustafa Hüsem), 5 kahvehâne (Ali Mert, necmeddin Yanar, Bilâl Çoşkun, Orhan Küçük), 1 lokanta-aşçı (Hasan Küçük), 4 berber (Mustafa Ray, Halil Seçkin, Zeynel Yanar, Ali), 2 at-öküz arabası yapıcı-tamircisi (Mecid, Salih Çeliköz), 1 nalband (Mustafa), 1 arpacı (Faik Ulu), 1 tekel bayii (Fâik Uğur), 1 benzinci (Kemal Kırgız), 1 sinema (Yazlık ve kışlık Şirin Sineması, İbrahim Şirinoğlu, 1 menbâ sucusu (çırçır suyu, Hüseyin Metin)

Köyün Yukarı Dudullu Mahallesinde iki hâne kıbtisi vardır, köylüye çapa ve nacak yaparak geçinirler.

Yukarı Dudullu da, ana yol üstünde tek katlı yeni bir binâda köyün tam teşkilâtlı dispanseri vardır (1 doktor, 1 sağlık memuru, 1 ebe ve 1 cankurtaran arabası ile şoför).

Köyün ilkokulu önce iki mahalle arasındaki yol üzerine ve Aşağı Dudulluya yakınca bir yere yapılmışdı, son yıllarda Yukarı Dudulluya yeni bir mekteb yapılmış, 1, ve 2. sınıflar Eski Mekteb denilen Aşağı Dudulludaki binâda bırakılacak 3., 4. ve 5. sınıflar Yeni Mektebe alınmışdır; 1965 — 1966 ders yılında beş sınıflı bu ilk okulun 190 öğrencisi vardı.

2 çeşmesi, ve her iki mahallesinde birer cami vardır (Bu madde içinde 9.: Dudullu Çeşmeleri Dudullu Çırçır suyu; Aşağı Duduullu

Aşağıdudullu Camii

(Resim : S. Büyükerbil; Plân : Ömer Tel)

Camii; Yukarı Dudullu Camii). Parkımsı bir meydancıkda da bir Atatürk büstü vardır.

Köy civarında Nureddin Berksoy'un bir tavuk çiftliği vardır; Dudullu civarında meşhur Şerifali Çiftliğide 1967 de Muammer Akdeyin mülkiyetinde bulunuyordu. Köyde bir de tohum islah ittasyonu vardır.

1 mezbaha, ve köy civarında 6 mandra, 2 büyük tuğla harmanı vardır.

Budullu Köyünün Üsküdarla trafik bağını minübüsler sağlamaktadır, Dudullu — Ümraniye arası 50 kuruş, Dudullu — Üsküdar arası da 100 kuruşdur; her yarım saatte bir araba bulmak mümkündür.

1964 de Üsküdar — Alemdağ köyü arasında Belediye Otobüsleri işletilmeye başlanmış, Dudullu köyü halkı da bundan çok faydalanmış iken, İ. E. T. T. İdaresi bu hatdan zarar da etmemiş her ne sebebden ise 1966 da bu otobüs hattı ibtal edilmişdir.

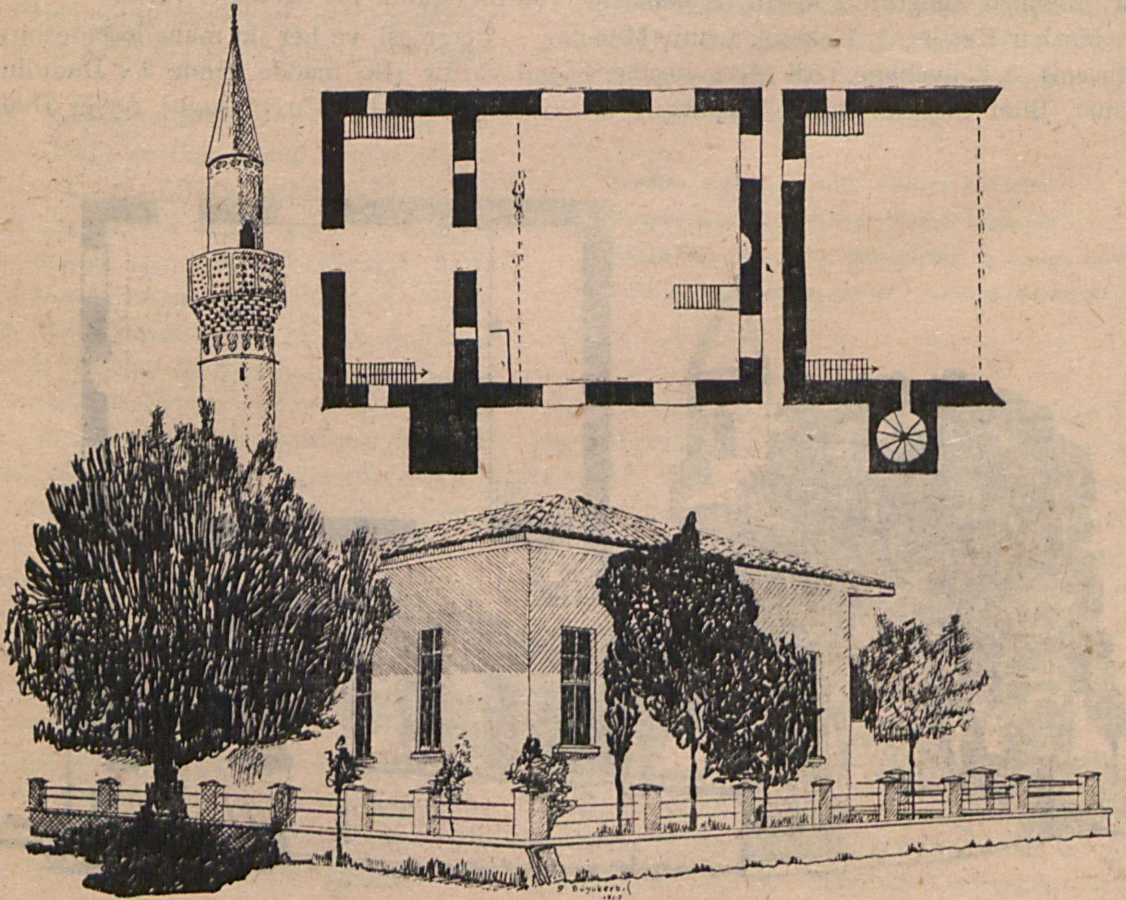
Dudullu Köyünün 1967 de en büyük noksanı elektrik idi; köy lüks ve gaz lâmbaları ile aydınlatılmakta idı; 1967 mayısın da Dudulluya elektrik verileceği söyleniyordu. Köyün sineması elektriği kendi özel motoru ve dinamo ile elde ediyordu.

İstanbul — Ankara yolunun değişmesi de Dudullu Köyünün inkişafına ve iktisadî hayatına ağır darbe vurmuşdur.

Dudullu Köyünün 1967 mayısında İstanbul Ansiklopedisi adına ziyâretimizde Aşağı Dudullu muhtarlığında çiftçi Bay Yaşar Arslan, Yukarı Dudullu muhtarlığında da sinamacı Bay İbrahim Şirinoğlu bulunuyorlardı.

Köyü dolaşıp gezerken bize refakat eden, köy hakkında bizi aydınlatan, şahsında münevver bir vatandaş bulduğumuz çiftçi ve menbâ suyu sâhibi Bay Hüseyin Metinin adını buraya şükran ve muhabbetle kaydediyoruz.

Aşağı Dudullu Camii — Aşağı dudullunun

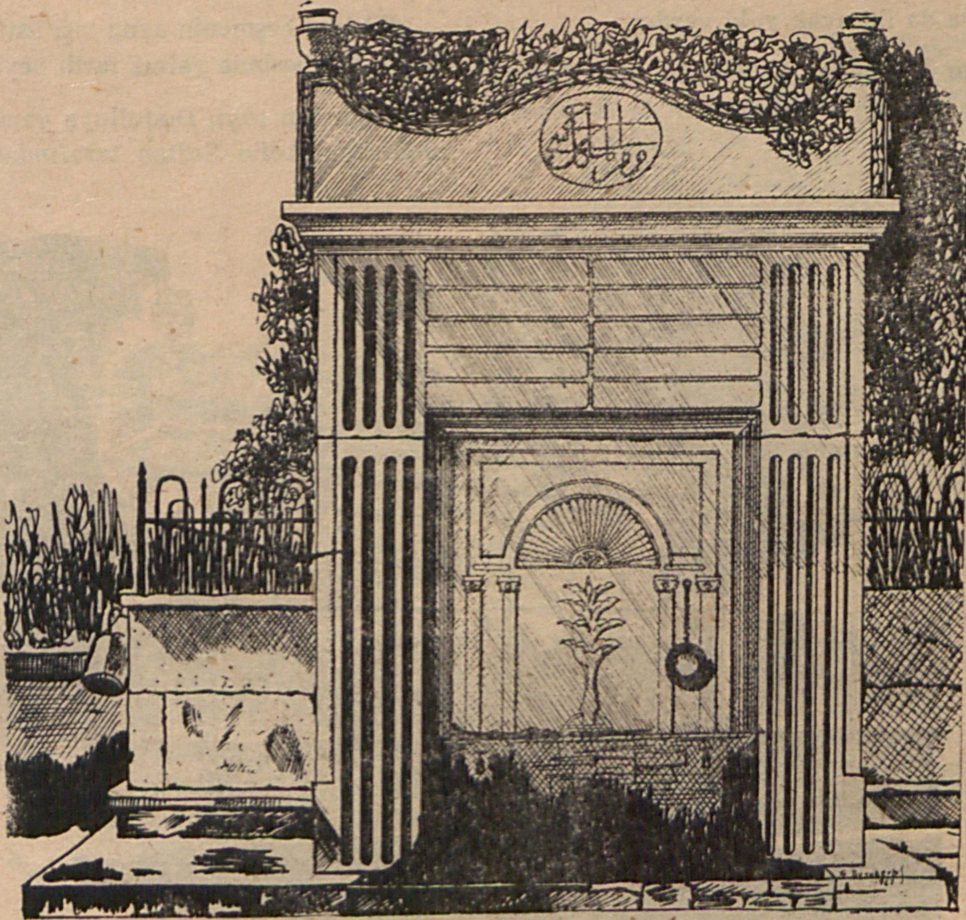
Yukarıdudullu Camii
(Resim : S. Büyükerbil; Plân : Ö. Tel)

ortasındaki meydancıkda, bu mahallenin içinden geçen Dudullu — Çekme köyü şosesi üzerindedir. Müstakil plânlı dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşab catı ile örtülmüş kalınca ve bodur kâgir minâreli küçücük fakat şirin bir camidir. Kapusu yan taraftandır; kapudan girilince sol taraftan beş basamak ahşab merdivencikle kadınlar mahbiline çıkılır; mahfilin hususiyeti bir ahşab peyke şeklinde oluşudur, ön kısmının ortasında ahşab tavana destek olan bir ahşab sütün—direk vardır; mahfilin ibâdet sahnına bakan ön kısmı, kafes yerine tavandan sarkıtılmış bir tül perde ile örtülmüşdür. Ahşab minberinin üst kısmı da tavana dayanmışdır. Cami sağ ve sol ve mihrap duvarlarında ikişer küçük pencere ile aydınlatılmışdır. Minare kapusu kadınlar mehfilindedir.

Yukarı Dudullu Camii — Yukarı Dudullu, Şile (Eski Ankara) Yolu ile aşağı Dudullu ve Çekme Köyüne giden şosenin kavuşağı köşesindedir. Etrafı demir parmaklıklı beton döşeli bir avlucuk içinde dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşab çatı ile örtülmüş taş minâreli bir camidir. Bânisinin kim olduğunu tesbit edemediğimiz eski bir köy caminin yerine 1921—1922 arasında köylü tarafından imece ile yapılmışdır. 1955 — 1956 arasında tâmir edilmişdir. Taş minaresi 1960 da yapılmışdır ki kâidesine konulan mermer kitâbe taşında şu satırlar bulunmaktadır :

Yapan
Orhan Eren
Yaptıran
Mehmed Yılmaz
1960

Cümle kapusundan müstatil şeklindeki son cemaat yerine girilir; zemine mozayik döşenmiş olan son cemaat yerine hasır serilmiştir; sağda

Yukarıdudullu Çeşmesi
(Resim : S. Büyükerbil)

ve solda kadınlar mahfiline çıkan kapulu iki merdiven vardır; soldaki merdiven ahşab olub 1960 da ihlâl edilmiş, o tarihden bu yana kapusu kapanarak tabutluk yerine kullanılmaktadır. Sağdaki taş merdiven 1960 da minâre yapılır iken yapılmışdır, minâre de bu merdivenin üst başındadır.

Kare plânlı olan ibâdet sahnı, iki yan duvarında ve mihrab duvarında ikişerden altı pencere ile aydınlatılmışdır; iki küçük pencere de son cemaat yeri duvarnda vardır. Minberi ve vâiz kürsüsü ahşabdır.

Son cemaat yerinin üstünü tamâmen kaplayan kadınlar mahfili ibâdet sahnına doğru balkon halinde de bir çıkıntı yapmışdır; üç duvarında birer küçük penceresi vardır.

Cami elektrikle tenvir edilmişdir. cereyânı özel motoru ve dinamosu olan yanındaki kasab vermektedir.

Camiin cümle kapusunun karşısında beton bir saçak altında abdest almak için dört musluklu bir su hazinesi vardır. Bu su hazinesinin arka tarafında da iki ayak yolu vardır.

Dudullu Çeşmeleri — Köyün biri Yukarı Dudullu da, biri de Aşağı Dudulluda iki çeşmesi vardır.

Yukarı Dudulludaki Çeşme Âdile Sultanın hayır eseridir; İbrahim Hilmi Tanışık 1945 de yayınlanmış «İstanbul Çeşmeleri» isimli eserinde «Dudullu Meydan Çeşmesi» adı ile 1142 (M. 1729—1730) yılında yapılmış gösteriyor ve asıl bânisinin mâlum olmadığını söylüyor; fakat aynı yılı gösteren ve bir kenarda dayalı duran şu kitabeyi kaydediyor:

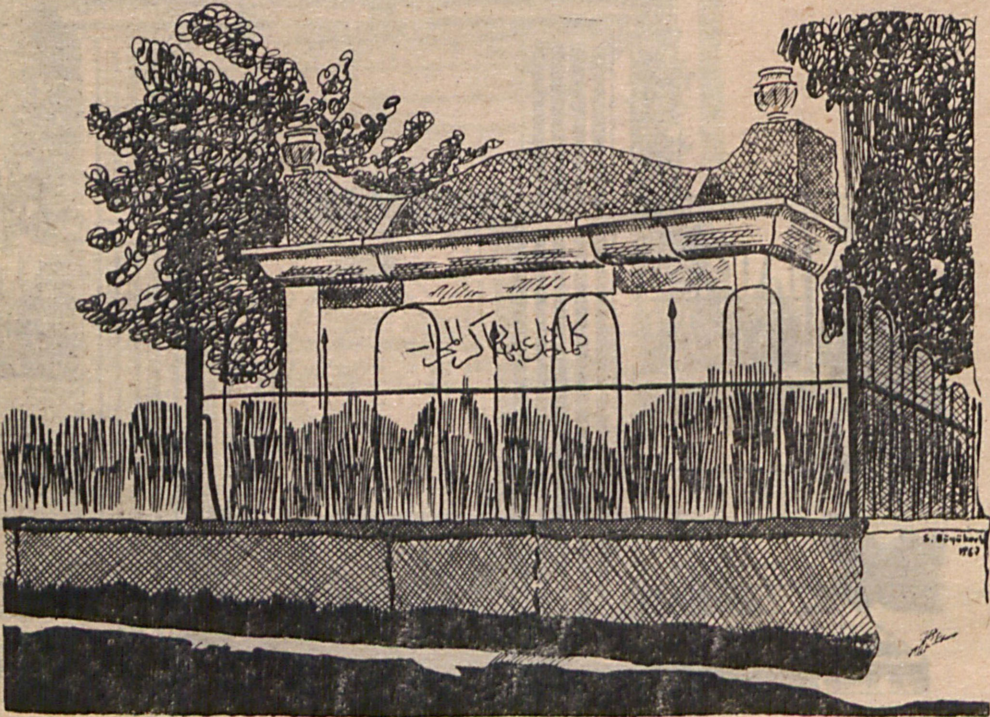
«Sâhibül hayrât ve ehasenât. Enderûni Hümâyundan çıkma Hafız Abdülkerim Ağa, sene 1142».

Bu Hâfız Abdülkerim Ağanın bâni olarak gösterilmesinin sebebini anlayamadık. Yine bir kenarda durmak da olduğunu söyleyerek yalnız târih beytini aldığı diger bir kitabe taşına göre de çeşmenin 1275 (M. 1858 — 1859) da ihya edildiğini imâ ediyor; Tanışık'ın kaydettiği beyit şudur:

Söyledi Fevzi kulu cehre gibi tarihini
«Şevkini hal usta nev çeşmesin âbad eyledi»

Nihâyet çeşmenin ayna taşı üstündeki Âdile Sultan kitâbesinde yalnız tarih beytini alıyor.

Çeşmenin suyu Dudulluya yarım kilometre mesâfeden Âdile Sultan tarafından getirilmiş-

Yukarıdudullu Namazgâhı
(Resim : S. Büyükerbil)

dir; kaynağı, kuyu gibi, 26 metre derinlikdedir, önce 300 metre boyunda bir taş tünel içinden akar, sonra 200 metroluk pik koru içine girerek çeşmeye gelir. Suyun getirilmesi ameliyesine 1301 (1884) de başlanmış ve çeşme 1304 (1886 — 1887 de yapılmışdır. Çeşme kesme taşdan yapılmışdır, cephesinde tâlik hat ile beş beyitlik menzum kitabesi şudur, târiki 3 rakamı ile tâmiyelidir :

Aliyyetüşşânı ismet menkibet Âdile Sultan kim
Elinden câri her sû su gibi ihsâm bi pâyan

Şehidi Kerbelâ aşkında dileû çeşme yaptırdı
Nazirin görmemişdir böyle yerde didei devranı

Dahi ziri zeminden yer yüzüne eyledi câri
Bu âbı hoşgüvârı mûş ide insan ile hayvan

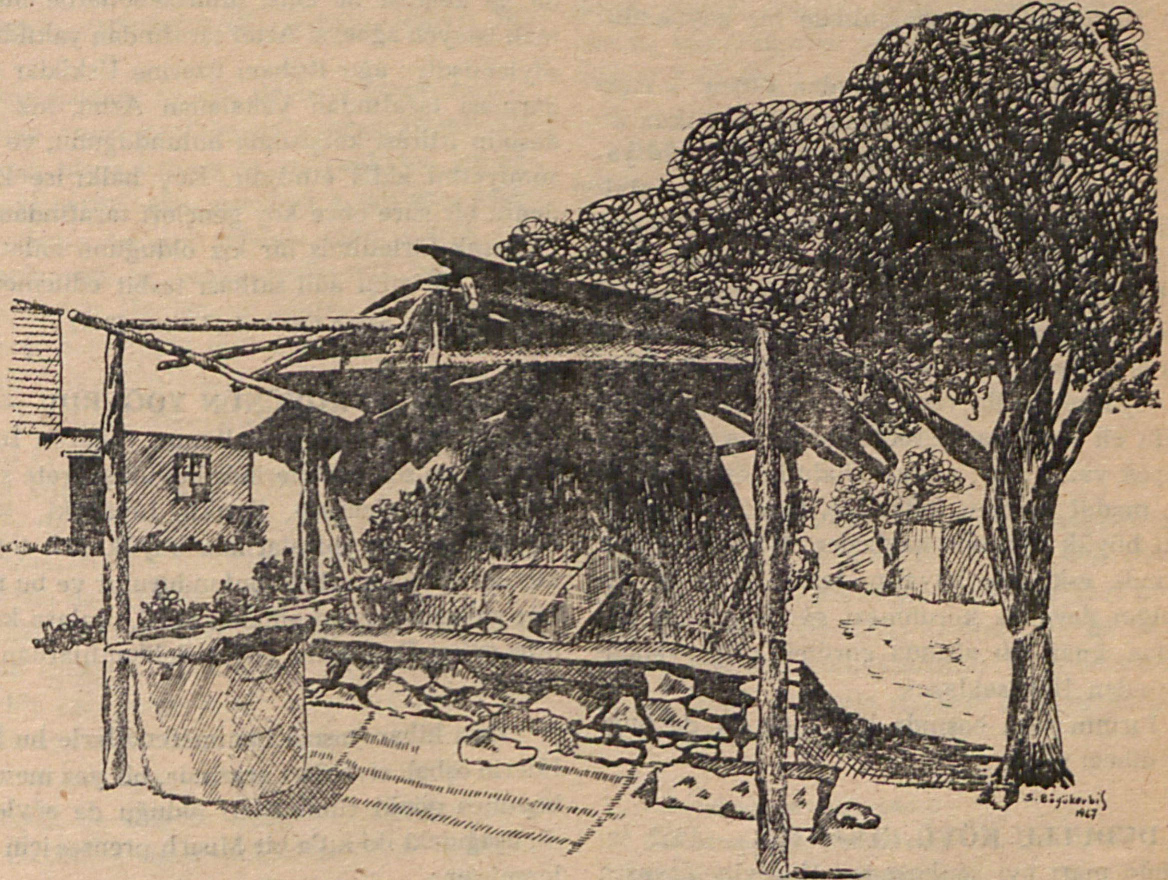
Meram bu âbı içen abdest alan bir fâtiha okusun
Revanı Hazreti Mahmud Hânı aylesün şâdan

Kalender çıkdılar üçler didiler yaz bu tarihi
«Revan bir çeşme yapdı Hak yolunda Âdile Sultan»
1307 — 3 = 1304

Dördüncü beytin ikinci mısrasının başındaki «Revânı» kelimesi câhil taşçı elinde yanlış hak edilmiş olacakdır, bu mısraın :

Rûhi Hazreti Mahmut Hânı eylesün şâdan olması gerekir; Âdile Sultan İkinci Sultan Mahmudun kızıdır ki bu çeşmeyi babasının rûhini şâd etmek için yapdırtmışdır (B. : Âdile Sultan, cild 1, sayfa 216). Kitâbede beyan edildiği gibi bir köy çeşmesi olduğu için köy hayvanları, sürüleri de düşünülmüş ve önüne tekne yerine yalak konmuşdur. Cebhenin üstüne üst kenarı dalgalı ve iki başında iki saksı bulunan bir alınlık konmuşdur.

Alınlığın ortasında bir madalyon içinde sülüs hat ile «Ve minel mâi külli şey'in hay» yazılıdır. Çeşmenin arka tarafı da bir namazgâh olarak tanzim edilmiş, etrafı demir parmaklık

Aşağıdudullu Fırını
(Resim : S. Büyükerbil)

ile çevrilmiş, çeşmenin su haznesinin namazgâha bakan yüzüne de güzel sülüs hat ve siyah boya ile: «Küllemâ dahale aleyha zekeriyel mihrâb» ayeti kerimesi yazılmıştır; bu güzel yazı 1967 mayısında, zaman ile haylice silinmiş, kaybolacak gibi görünüyordu.

Dudulluda ikinci çeşme Aşağı dudulluda şose üstünde eski mektebin önündedir; bir su haznesi yapısından ibaret olup dâimi akan çeşmedir; küçük bir mermer plâk üzerinde: «Aşağı dudullu suyu, 1953» yazılıdır.

Dudullu Çırçır Suyu — Yukarı Dudullu çiftçi ve sağmalcılarından Hüseyin Metin'nin arazisinde bulunmuş gaayetle güzel bir menbâ suydur; Hüseyin Metin bir sâri hastalıkla kısa bir zaman içinde medârı mâiyeti olan sağılır hayvanlarını kaybettikten sonra bulduğu bu suyu kıymetlendirmiş ve su satıcılığına başlamışdır; 1967 mayısında bir at arabası ile Ümrâniyeye kadar su tenekeleri içinde dağıtıyordu. İmkân el verib de gereken makineler temin edildiği takdirde, şişelerle İstanbulun her tarafına su verebilecek zenginlikde bir kaynakdır.

Aşağı Dudullu Köy Meydan Fırını — Aşağı Dudullu Camii karşısındaki meydancıkda ihtiyacı olan köylünün yakıp kullanması için yapılmış, küçücük, pek işirin bir fırıncıkdır; bilhassa İstanbul civârında bir benzeri olmayan bir eserdir. Fırın, bir sed üstünde toprak—kerpiçden bir kubbecikden ibâret olup, sedi ile birlikte dört direk üstüne atılmış çit bir saçak altına alınmışdır. Zamanımız için ibtidâi bir eserdir veya köyün ihtiyacı yokdur diyerek bir gün köylü eli ile veya idâreciler emri ile yıkdırılır ise pek yazık olur; sadece Dudullu değil, İstanbul, maddî kıymeti belki hiç, fakat tarihi kıymeti büyük bir eser kaybeder. İstanbulun pek yakında eski köy hayatını temsil eden bu fırıncığın devletce korunması gerekir. Kem nazardan, imar adı altında görülen cehil vandalizminden Hak saklasın.

Fırının yanı başında köy malı bir de buğday dibeği vardır.

DUDULLU KÖYÜ CİNÂYETİ — 1952 senesinin mart ayı sonlarında Hüseyin Yavaşca adında 47 yaşında bir köylü, aynı köyden 19 yaşında İsmail Tepe isminde bir delikanlı tarafından ormanda balta ile öldürülmüş, ve bu çeşid cinâyetlerin hemen hepsinde görüldüğü gibi tevkif edilen kaatil gene ırzına tasallut etmek isteyen maktulü nâmus yolunda öldürdüğünü söylemişdir.

İki köylü bir sabah erkenden odun kesmek için Hekimbaşı Çiftliği sınırı içinde Karanlık Dere denilen yere gitmişlerdir. O akşam ve ertesi sabah Hüseyin'in eve dönmediğini gören kardeşi keyfiyetten köy halkını haberdar etmiştir, kalabalık bir köylü kaafilesi ormana dağılarak bir kaç saat devam eden arama sonunda Karanlık Derede Hüseyinin başı balta ile parçalanmış cesedi bulunmuştur.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi

DUDULLU KÖYÜ CİNÂYETİ — Türlü yönden bir âile fâciasıdır; bir İstanbul köyü olan Dudulluda 1962 yılı nisanının ilk günlerinde üzerine gaz dökülerek kibritle tutuşturulmak sûretiyle yakılan Zâhide Akseki adında bir genç kız kaldırıldığı Haydarpaşa Nümune Hastanesinde ölmüş ve ölümünden önce verdiği ifade de kendisi ile cinsî münasebetlerde bulunmak isteyen ağbeysi Azmi tarafından yakıldığını söylemişdir: ağır ittiham üzerine Üsküdar Jandarması tarafından yakalanan Azmi, kız kardeşinin iftirâsı karşısında bulunduğunu, ve mâsûmiyetini iddiâ etmişdir. Köy halkı ise Zâhidenin bir süre önce köy gençleri tarafından kaçırılarak kirletilmiş bir kız olduğunu anlatmışlardır. Fâcianın adli safhası tesbit edilemedi.

Bibl.: Yeni Sabah Gazetesi (7 nisan 1962)

DUDULLU KÖYÜNÜN YOĞURDU — Bir sağmalcı köyü olan Dudullunun yoğurdu İmparatorluğun son devirlerinde büyük şöhrete sahib di; bilhassa Çamlıca, Kısıklı, Libâdeki kibar köşklerinin yaz sofralarında büyük sırlı toprak kâseler içinde mutlaka bulundurulur ve bu meşhur yoğurtlar esnaf elinden değil, oralara kadar atla gelen Dudullulu köylü delikanlılardan alınırdı.

Bâzı kibar yosma hanımefendilerle bu köylülerin eşbah civanları arasında, bir yaz mevsimi boyunca gönül cümbüşleri olduğu da söylenirdi; aşağıdaki iki kıt'a bir Mısırlı prenses için söylenmişdir:

Eli ayağı düzgün kaşı gözü yerinde
Oğlanın getirdiği has Dudurlu Yoğurdu

Kaçırır mı fırsat Mısırlı Hanım
Yoğurdcudan Paşaya bir toraman doğurdu

Kırmızı gömlek giyen ne kadar dikkat etse
Yakasını gizler de gözünüz yenin ucu
Çoban geldi söyledi mücevher tarihini
«Faruk Beyin babası Dudurlulu Yoğurdcu»
1229+62 (çoban) = 1291 (M. 1874)

Vâsıf HİÇ

DUDU ODALARI — Tanzimattan önceki devirde İstanbulun toplum hayatında çok önemli bir yeri olan «Mteehhilin Odaları» denilen, hem hayır eseri hem de gelir kaynağı yapıların en meşhurlarından biriydi; bu isim altında iki takım odalardı, biri Samatya ile Aksaray arasında Kürkçübaşı Mahellesinde ve Küçük Langa Caddesi üzerinde «Büyük Dudu Odaları» idi, ki zamanımıza bu odalardan adı geçen cadde üzerinde, odalara girilen bir çıkmaz sokak kalmışdır (B. : Dudu Odaları Çıkmazı); diğeri Beyoğlunda İngiltere Sefâreti Konağı karşısında Dudu Odaları Sokağında «Küçük Dudu Odaları» idi, 1870 Beyoğlu yangınında yanmışdır (B. : Dudu Odaları Sokağı).

Tanzimattan önceki devirde esnaf nizamlarına ve esnaf gediklerine uyarak İstanbulda her hangi bir iş tutmuş ve muvakkaten yerleşmiş diyar garibi bekâr uşakları, zincirleme kefâlet ve zâbıta nezâreti altında toplu olarak bekâr hanlarında ve bekâr odalarında iskân edilirlerdi. Bekâr Hanları ve odaları istisnâsız büyük çarşı boylarında inşâ edilirlerdi; bu arada Kayıkçı Odaları bilhassa sur dışında, yalı boyunda yapılırdı. Bunlardan memleketinde evli olub da ehlini yanına getirtmek isteyenler, yahud da İstanbulda küffü olan bir kadın ile evlenenler de yine toplu olarak «Müteehhilin (evliler) Odaları»nda iskân edilirlerdi; müteehhilin odaları da, içine tek sokak kapusundan girilen bekâr odaları plânında olub onlardan farkı mahalle içlerinde yapılmaları idi; bekâr odalarında bir kaç nefer bekâr uşağı bir odada yatar iken müteehhilin odalarının bir odasında bir karı koca yerleşir, barınır idi.

Küçük ve Büyük Dudu Odalarının gerek semtlerinden, gerekse isminden gayri müslim bilhassa ermeni müteehhilin odaları olduğunu tahmin ediyoruz (B. : Dudu)

DUDU ODALARI ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, Aksarayı Samatyaya bağlayan Küçük Langa Caddesi üzerinde ve Kürkçübaşı Mahallesi içindedir; eski müteehhilin odalarından olub tasbit edemediğimiz bir tarihde yanmış veya yıkılmış, yok olmuş Büyük Dudu Odalarının giriş yeri idi (B. : Dudu Odaları).

DUDU ODALARI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu ilçesi merkez nâhiyesinde Hüseyin ağa Mahallesi sokaklarından; bu mahallenin Asmalı mescid ve Kamerhatun mahallesi ile sınırı teşkil eden Hamalbaşı Caddesi ile Sahne Sokağı arasına uzanır; Hamalbaş Caddesi ile olan kavuşağı İngiltere Sefâret Konağı (İngiltere Konsoloshânesi) karşısına rastlar (1934 B. Ş. R. Pafta 13/1444). Sokak adını 1870 Beyoğlu yangınında yanmış Küçük Dudu Odaları isimli müteehhilin odalarından almışdır (B. : Dudu Odaları).

İki ile yedi kat arasında değişen binâlar arasından geçer; binaların altı dükkan ve mağazalar, faal bir çarşı boyudur; müteaddid bakkal kasab, ciğerci, manav, balıkçı, şekerci dükkânları ve kahvenâneler vardır. Kapu numaraları 1-37 ve 2-42 dir.

DUDUOĞLU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarda Nuhkuyusu semti sokaklarından, Beylerbeyi Sokağının devâmı olarak Cemal Efendi ve Sâir Talât sokakları ile Allâme Caddesi arasında uzanır (1934 B. Ş. R. Pafta 27); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DUHAN — (B. : Tütün)

DUHANCI CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen menzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Duhancı (Tütüncü) civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» isimli manzum risâlede Duhancı civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Duhancı civanı acem püseri
Tasviri melâhet Bihzad eseri
Muglim ustasının sîne bülbülü
Hem dalında açmış Şirâzi gülü
Rûyi humret üzre çeşmi siyah şâh
Uşşâkının âhı libâsı siyah

DUHANCI HACI MEHMED SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Bulgurlu Köyü sokaklarından (B. : Bulgurlu, cild , sayfa); Çilehâne Sokağı ile Bulgurlu Caddesi arasında uzanır uzunca bir sokakdır; Kaymakam Sokağı, Kartallı Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 28); yerine gidilip şu satrların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DUHANCI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihde Tevkiicâfer Mahallesi sokaklarından Usturacı Sokağı ile adı paftaya yazılmamış uzun bir sokak ardında uzanır, isimsiz yol tarafındaki başı merdivenlidir, Kutu Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 8/103); yerine gidilip son durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DUHAN DÎVÂNESİ — İstanbulda onyedinci asır ortalarında yaşamış bir mezcub; Evliyâ Çelebi adını «Dîvâne Duhan Keser Dede» diye kaydediyor ve : «Dilsiz hal sâhibi bir dîvâne idi. Burun otu (enfiye) çekmeye mübtelâ idi. Bâzı çocuklar burunotudur diye toprağı avucuna kor, dede hazretleri de burnuna çekerdi. Günde yüz dirhemden ziyâde toprak çekdiği olurdu. Bir kaç kere kerâmeti görülmüşdür» diyor. Hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı.

DUHÂNÎ (Said Naum) — Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü kurucu üyelerinden, kuruluşundan bu yana bu kulübün idâre müdürü, muharrir; 1886 da İstanbulda Beyoğlunda doğdu, Cibrail Duhânî Naum Paşa ile Franko Kusa Nasrî Paşanın kızı Meryem Hanımın oğludur. Babası, dedesi ve dayısı Cebeli Lübnan vâliliği etmiş üç Osmanlı veziridir. Dedesi Dr. Cibrail ile onun kardeşleri Mikhail Duhânî ve Yusuf Duhânî şimdiki Çiçek Pasajının (eski adı ile Hristaki Pasajının) yerinde bulunan meşhur Naum Operasını (Tiyatrosunu) kurmuş ve yönetmişlerdi.

Said Duhânî bu akrabalarının yanında 6 yaşından 16 yaşına kadar Cebel'de yaşadı, Beyrutda Cizvitlerin idâre ettiği «Üniversite de Saint Joseph» isimli okulda, kendi tâbiri ile «kötü bir yatılı talebe» olarak bir süre okudu, ve bu kolejden, tabiyetinde bulunduğu devletin aleyhine yapılan propaganlara tahammül edemeyerek ayrıldı; 1902 de 16 yaşında İstanbula gelerek tahsiline değerli hususî hocalar ile devam etti, ki bu hocalardan biri Albert Prost, diğeri de Enis Akaygendir, o zaman her ikisi de Galatasarayı Sultânîsinin tedris heyetinde bulunuyorlardı. 1907 de 21 yaşında iken İkinci Sultan Abdülhamidin irâdesi ile babasının müsteşar bulunduğu Hariciye Nezâretinde Tahrirâtı Ecnebiye kalemine kâtip tayin edildi; fakat bu ilk memuriyeti pek kısa sürdü, 1908 de meşrûtiyetin ilânı üzerine istifâ ederek o sırada Paris elçiliğine tayin edilen babası Naum Paşa ile birlikde ve babasının hususî kâtibi olarak Parise gitti. Naum Paşa 1911 de Parisde vazifesi başında vefat etti, Said Naum bu üç yıl içinde Fransız diplomatlarının pek, çoğu ile tanışma fırsatını buldu, bu arada Caıllaux, Doumergue, Briand, Pichon ve Barton gibi şöhretler dostları arasına girdi. Âile dostları olup kendisini himâye eden sadırâzam Hakkı Paşanın Çetine (Karadağ) sefâreti katibliği teklifini kabul etmeyerek Parise yerleşdi. «Echos de Turguie» nin çıkarılmasında ve «La Faillite Morale de la Politigne Occdentale en Orient» isimli eserinin yayınlanmasında Ahmed Riza Bey ile beraber çalışdı.

Yıllarca sonra, yine âilece yakından tanıdığı sâdık dostu Reşid Safvet Atabinen ile tekrar temas temin edince, kendisine yeni ve cazib bir çalışma yolu açıldı, Turkiye Turing ve Otomobil Kulübünün kurucuları arasına girdi ve ku-

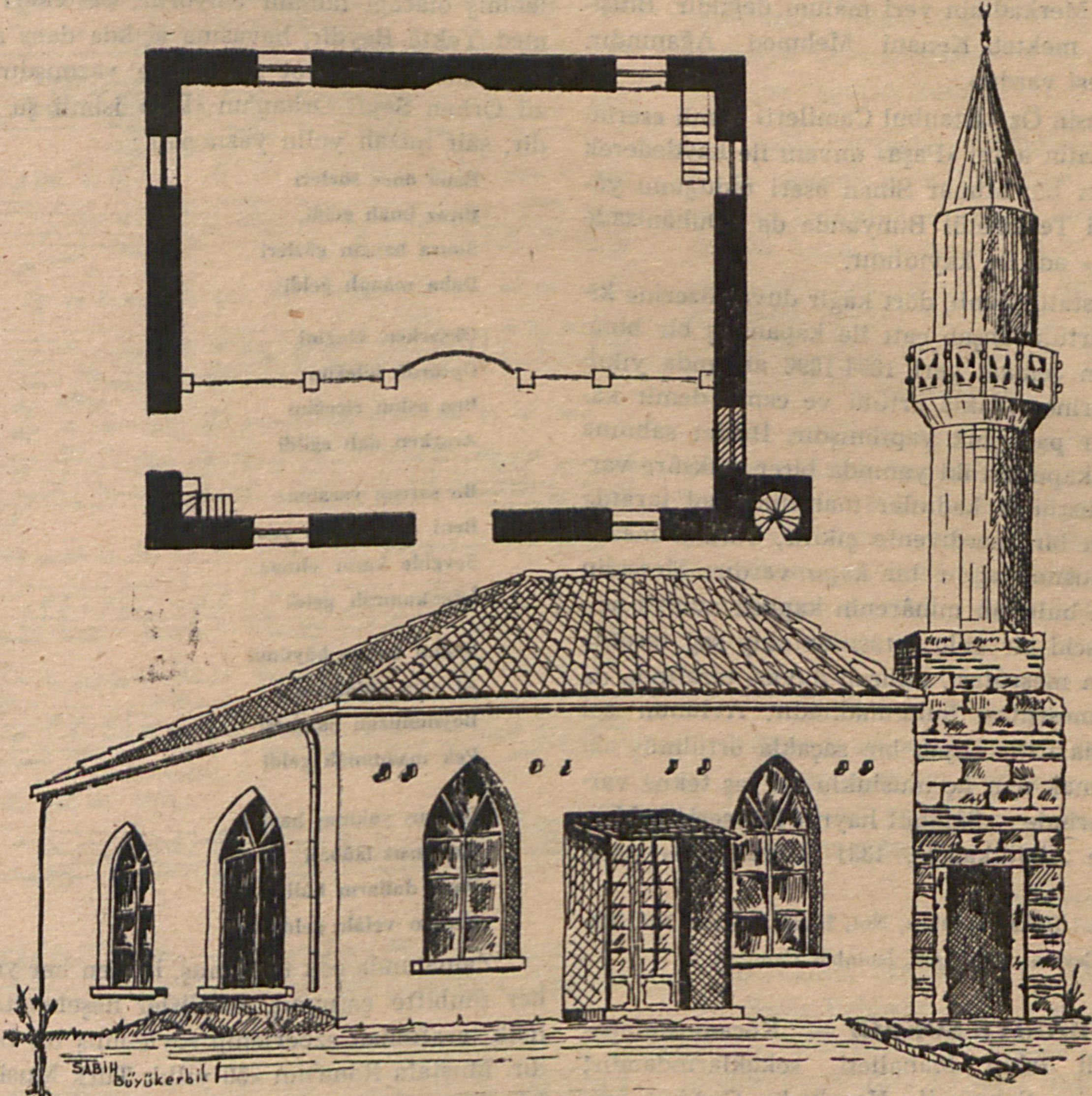
Said Naum Duhânî
(Resim : S. Bozcalı)

lübün müdürü olarak İstanbula döndü (B. : Atabinen; Reşid Safvet, cild 3, sayfa 1186)

Said Duhânî, Türkçe, Arabca, Fransızca, İngilizce ve Rumca konuşur. Paristeki uzun ikaameti sırasında «Faculte des Sciences» ile «Sorbonne» a devam etmişdi. Türkiye aleyhinde neşriyata «Carnet de la Semaine» isimli haftalık gazetede neşrettiği makalelerle cevab vermiş, ilk gençlik yıllarında da İstanbulda «Levant Herald» (sâhibi Levis—Mizzi) ve «Stamboul» (sâhibi Regis Delbeuf) de devamlı yazılar yazmışdı. Parisde iken gazeteci Pierre Bonardi'nin teşviki ile «Paris Soir» gazetesine «Parisdeki Türkler» konusunda bir sıra yazılar yazmışdı.

İstanbula döndükten sonra da muharrirliğe devam etti; önce Siirt mebusu Mahmud Beyin çıkardığı Milliyet Gazetesinde yazmaya başladı; Fransızca olarak kaleme aldığı «Vieilles Gens, Vieille Demeures» ve «Qnand Beyoğlu s'appelit Pera» isimli iki şirin kitabda Beyoğlunun sosyal tarihini; eski evleri ile o eski ailelerini, sâkinlerini anlattı. Yunus Nadi'nin çıkardığı «Republiqne» in yazı âilesi içinde bulandu, Fransızca «İstanbul» (sahibi Le Goff) ve «La Turquie Moderne» (sahibi Yusuf Ziya Mardin) de, ve«Journal d'Orient» da (sâhibi A. Karasu) makaleler yayınladı; bu sonuncu gazetede yazılarına devam etmekte idi.

Kibar, kültürlü, vekarlı, vatanı olan Türkiyeye samimî sevgi ile bağlı zâttır.

Duhâniye Mescidi

(Resim plân : Büyükerbil

DUHÂNİYE MAHALLESİ — Kocamustafapaşa semtinde İstanbulun eski mahallerinden Duhâniye Mescidinin mahallesi idi, 1875 deki bir kayde göre 26 hânelik küçük bir mahalle idi; Cumhuriyet devrinde Mahalleler büyütülürken Alifakih Mahallesine katılmışdır.

DUHÂNİYE MESCİDİ — Kocamustafapaşada Duhâniye Sokağındadır; Hadikatül Cevâmı şu mâlûmatı veriyor: «Bânisi (Duhânîzâde) Mustafa Efendidir ki Mısır fethinde Yavuz Sultan Selim hazretleri ile berâber bulunub İstanbula geldikte Mısırın tahriri iktizâ etmekle tekrar Mısıra gönderilip oradaki kariyeleri, mezreaları, vakıfları, mahalleleri, câmiler, evleri bilcümle tahrir idüb İstanbula döndüğünde bir mescid binâsına, mezun olmuş ve bu yeri seçmişdir. Merkadinin yeri mâlum değildir. Bitişiğindeki mekteb Kenanî Mehmed Ağanındır. Mahallesi vardır».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde bu zâtin adını «Paşa» unvanı ile kaydederek mescidin bir Mimar Sinan eseri olduğunu yazıyor ki Tezkiretül Bünyanda da «Duhânizade Mescidi» adı ile kayıdlıdır.

Mustatil plânlı, dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü ahşab çatı ile kapanmış bir binâdır. Son cemaat yeri 1894-1896 arasında yıkılmış, yerine saçakla örtülü ve camlı demir kapulu bir pabuçluk yapılmışdır. İbâdet sahnına girilen kapunun iki yanında birer maksûre vardır ki üstünde kadınlar mahfiline, sol tarafda bulunan bir merdivenle çıkılır, burada mescidin avlusuna açılır bir kapu vardır. Mescidin sağında bulunan minârenin kapusu avluya açılır. Mescid bir avlu ortasında olup sağ tarafda müezzin meşrûtası, mihrab duvarı tarafında da imam meşrûtası bulunmaktadır. Avlunun sol tarafında üstü ahşab bir saçakla örtülmüş abdest almak için üç musluklu bir taş tekne vardır, üzerinde: «Sâhibül hayrât Kayseriydi Merkezzâde Abdülkaadir, 1331 (1912-1913)» yazılıdır.

Bibl.: Hakkı Göktürk, Not; Halid Eraktan, Not; Hâdikatül Cevâmi, I; T. Öz, İstanbul Camileri, I.

DUHÂNİYE SOKAĞI — Kocamustafapaşada Ali fakih Mahallesi sokaklarındandır; Cambâziye Sokağı ile Hocakadin Caddesi arasında uzanır, Meşruta Çıkmazı ile bir kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 11/63). Cambâziye Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde ve kaba taş döşeli bir yol olup sağa doğru bir kavis çizer, ve çoğu ahşab birer ikişer katlı evler arasından geçer. Duhâniye Mescidi bu sokak üzerindedir ve sokağa adını vermişdir; 1 marangoz, 1 bakkal vardır; kapu numaraları 1-35 ve 2-24 dür (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DUHÂNİZADE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinde Beykozda Yalı köyü semti sokaklarından (1934 B. Ş. R. pafta 24); yerine gidilip son durumu tesbit edilemedi (ocak 1967)

DUL FOKSTROTU — Sözü Türkçe ilk dans havalarındandır; 1918 ile 1922 arasında bestelenmiş olacağı tahmin ediyoruz, bestekârı Ahmed Yektâ Beydir, havasına açıkda dans adını koymamış, «Fokstrot gibi» diye yazmışdır, sözü Orhan Seyfi Orhan'un «Dul» isimli şu şiiridir, şâir mizah yollu yazmışdır:

Bana önce sözleri
Biraz îmâlı geldi
Sonra baygın gözleri
Daha mânâlı geldi

Okşarken eteğini
Öptürdü bileğini
Ben aşkın çiçeğini
Ararken dalı eğildi

Bir sarışın yaramaz
Beni terketti bu yaz
Sevgide karar olmaz
İşte kumralı geldi

Dedim bu ne büyümü
Af edin güldüğümü
Boynunuzun bükümü
Pek maammâlı geldi

Dulmuş yokmuş hayâli
Korkusuz lâübâlî
Bana dulların hâli
Kızdan vefâlı geldi

Zamanında çok tutulmuş, hemen her yerde, her muhitte çalınmış, meclisler neşelendirmiş, halk tarafından ezberlenip söylenmiş bir bestedir. Mustafa Rona'nın «50 yıllık Türk Musikisi» isimli eserinde hüseyni düyek şarkı olarak kayıdlıdır. Münir Nureddin Selçuk tarafından bir Sahibinin Sesi plâğına okunmuşdur.

DULKADİROĞULLARI ÇIKMAZI — Boğaziçinde Arnavudköyündedir; aynı adı taşıyan sokaklardır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 21 numaralı paftasında T şeklinde isimsiz bir yol olarak gösterilmişdir, aynı rehberin sokak isimleri alfabetik cedvelinde de adı kaydedilmemiştir; yerinde isim levhası bulunan kaba taş döşeli bir merdivenli yoldur; üzerinde altı kadar ev vardır (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

Ba na ön ce söz le ri Bi raz i ma lı gel di
Son ra bay gın göz le ri Da ha mâ nâ lı gel di
Ok sar ken e te gi ni Öp tür dü bi le gi ni
Ben aş lın çi çe gi ni a rar ken da lı gel di
A rar ken da lı gel di Bir sa rı şın ya ra maz
Be ni terk et di bu yaz Sev gi de la rar ol maz
İş te kumra lı gel di De dim bu ne bü yü mü
Af e din gül dü gü mü Boy nu nu zun bü kü mü
Pek mu am ma lı gel di lı gel di Dul muş yok muş ya li ha
Kor ku suz la ü bâ li Ba na dul la rın hâ li Kız dan ve fâ
lı gel di ARANAGME KODA

Dul Fokstrotu

DULKADİROĞULLARI SOKAĞI — Boğaz içinde Arnavudköyünün yollarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 21 numaralı paftasında altbaşı Kuruçeşme — Arnavudköyü Caddesinde ve üst başı çıkmaz sokak olarak gösterilmişdir; Adalı fettah Sokağı, Arnavudköyü Çeşme Sokağı ve isimsiz bir yol ağzı yaparak kesişir.

Cadde başından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikte, paket taşı döşeli bir yokuşdur; sağa sola birer kavis çizerek kapu numaraları 1-53 ve 2-82 olan çoğu ahşab ikişer üçer katlı evler arasından geçer; bu binâlar arasında 4-5 katlı beton apartımanlar da görülür; bitimi bir bağçeye dayanır

Bu sokak üzerinde aynı adı taşıyan çıkmaz sokağın kavuşak yeri karşısında kesme taşdan klâsik üslubda geçen asır yapısı bir çeşme vardır; lülesi koparılıp çalınmış, teknesi toprak ile dolmuş, metrûk bir çeşmedir; iki kıt'alık manzum kitâbesinin tarih kıt' ası şudur :

Hayr ile eyle Ali Pâşâyı yâd
Bir su iç gel bu muâllâ çeşmeden
Su gibi ezberleyüb târihini
«Âbı kevser iç bu âlâ çeşmeden
1255 (1839)

Hakkı GÖKTÜRK

DULLAR ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihin Şehremini Nâhiyesinin Bayazıdağa Mahallesinde Topkapusu Caddesi üzerindedir (1934 B. Ş. R. Pafta 10/72); yerine gidilip son durumu tesbit edilmedi (ocak 1967).

DUMAN — Bu Türkçe isim eski İstanbul ağzında «sis» karşılığı kullanılmışdır. Sis'in İstanbul ağznda ne zamandanberi yerleşdiğini tesbid edemedik; Tevfik Fikretin «Sis» manzûmesinin, bu ismin yayılmasında çok önemli tesiri olduğu muhakkakdır.

DUMAN — Halk ağzında argo olarak «kötü, fena» anlamında ve hemen dâimâ «hâl» kelimesi ile beraber kullanılır; misaller :

Baba haylaz oğluna hitab ederek :

— Ben öldükten sonra senin hâlin dumandır evlâdım!..

Bir baba genç oğlu hakkında ikaz yollu söylenir :

— Ahmedi sık sık o Çopur haytası ile berâber görüyorum, dikkat eder, yoksa hâli duman olur!..

Hâne berduş pırpırılar argosunda da «esrar» anlamında kullanılır; misal :

Bir küçük apaş azılı serseriye yalvarır :

— Uşağın olayım abi.. nolur, bir duman ver bana..

DUMAN (Ahmed) — Yukarı Boğazın Anadolu yakasının namlı avcularından; Dereseki Köyündendir, 1898 de bu köyde doğmuş, 1966 da Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası su yolları ustabaşılığından emekli olarak köydeki evinde inzivâya çekilmiş bulunuyordu, avcular arasında Deresekili Koca Ahmed diye meşhurdur amatör avcılar tarafından iyi bir rehber olarak hâlâ aranmaktadır Hoş sohbetli bir zât idi. Oğlu B. Muhsin Duman trafik polisi olup babasının tatlı diline tevârüs etmiş münevver bir genç idi.

DUMAN (Rahmi) — Zamanımızın akıl ve sinir hastalıkları mütahassıslarından, Bakırköyünde «Duman Akıl-Sinir Hastalıkları Tedâvi Kliniği» nin sâhib, müdür ve baş hekimi; 1908 de Kayserinin Efkere Köyünde doğdu, Mustafa Efendi adında bir tüfekçi ustasının oğludur, annesinin adı Nazire Hanımdır. Birinci Cihan Harbinde babasının şehid olması üzerine Kayserinin Efkere Köyünde olan Dârülaytama verildi, ilk tahsilini üçüncü sınıfa kadar orada, sonra İstanbulda Bebekde Said Halim Paşa Yalısındaki Dârüleytamda yapdı; İstanbul Lisesine giderek 1927 de mezun oldu ve İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesine girdi, 1933 de diploma alarak Bakırköyü Akıl Hâstahanesinde asistanlık ile meslek hayatına atıldı. Zamanının ünlü hekimi Mazhar Osmanın baş asistanı oldu ve ihtisasını yapdı, 1938 ihtisas diploması alarak bilgisini genişletmek için Parise gitti, bir sene bir klinikde çalışdı, oradan İsviçreye geçerek bir yıl da Genevre akliye kliniğinde Dr. Ferdinand morel'in yanında çalışdı (1939-1940), dört orjinal çalışma yazısı neşretti, 1940 sonlarında memlekete dönerek İstanbul Üniversitesi doçentlik imtihanına girerek Nöroloji Kürsüsü doçenti oldu. 1950 yılına kadar Üniversitede kaldı, sonra Avrupada gördüğü ve içinde çalışdığı klinikler ayarında bir husûsî akıl-sinir hastalıkları kliniği açmak karârı ile Üniversiteden istifa etti, ve kendi adına nisbet bir akıl-sinir kliniği açdı (1951).

Rahmi Duman
(Resim : S. Bozcalı)

Bayan Cemile (Geç) ile evlidir; Rahmi (doğ. 1954) ve Hakan (doğ. 1956) adında iki evlâd sâhibidir. Türk Tıb Cemiyeti, Türk Tıb Encümeni, Husûsî Hastahâneler Cemiyeti, Türk Yükseltme Cemiyeti üyesidir. Meslek hayatı dışında şiir ve mûsikiye merâkı vardır; Ankara ve İstanbul radyolarında sık sık tekrarlanan şarkılardan yirmiden fazlasının güftesi onundur, Tıbbiye okurken yazdığı gençlik şiirleri «Can-veren Sultan» adı altında bir kitabcıkda toplamışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

DUMAN AKIL - SİNİR HASTALIKLARI TEDÂVİ KLİNİĞİ — Bakırköyünde İncirli asfaltı üzerindedir; akıl ve sinir hastalıkları mütahassısı Dr. Rahmi Duman tarafndan kurulmuş

ve halk hizmetine 1 nisan 1951 de açılmışdır. Klinik binâsı çam ağaçları ile bezenmiş yedi dönümlük bir bağçe içindedir; hastahâne olarak sûreti mahsusada yapılmış bir binâdır; mimarı yüksek mühendis Mahmud Bilen'dir. 24 yataklı bir hastahane olup 4 mütahassıs doktoru 24 müstahdemi vardır.

Klinikde ağır akıl ve sinir hastalıklarından başka fikir yorgunlukları, toksikamanları ve mefluçlar da kabul ve tedâvi edilir; Yalnız Türkiyede değil, yakın şarkda tanınmış bir hastahânedir; Yunanistan, İran ve Irakdan getirilmiş hastaları vardır.

DUMANSIZ SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Anadolu yakasında Beykozun sokaklarından, kasabanın gerisinde Şahinkaya Caddesinden kırlığa doğru uzanır (1934 B. Ş. R. Pafta 24); yerine gidilip son durumu tesbit edilemedi (ocak 1967).

DUMAS (Yani) — 1964 yılında Büyükderede Ayios Nikolaos Rum Ortodoks Kilisesinin bağçıvan 65 yaşında bir rum; o yıl içinde uyku hastalığına tutularak altı ay hiç uyanmadan devamlı uyumuşdur. Aşağıdaki satırları Hürriyet Gazetesinden alıyoruz :

«Yani Dumas, mart ayı başlarında bir akşam yatağına girmiş, sabahleyin uyanmamıştır. Kızkardeşi öğleye kadar yataktan kalkmıyan Yani'yi uyandırmak için demir karyolayı sarsmışsa da kardeşini uyandıramamıştır.

Müracaat edilen bir hekimin nezaretinde süt ve vitamin iğneleriyle beslenen Yani Dumas ancak (5 eylül sabahı) ilk defa uyandığını uzun uykusunu öğrenince şaşırmış : — Allahını seven benimle alay etmesin!.. diyerek sokağa fırlamıştır. Büyükdere'de deliler gibi koşub dolaşan Yani Dumas, önüne çıkana. Hangi aydayız? Bugün günlerden ne, Ayın kaçı? diye sormuştur. Dumas sonunda altı ay devamlı uyuduğuna kanaat getirmiştir.

Hiç uyanmadan altı ay yatakta yatan ve uzayan saçı ve sakalı birbirine karışan Yani Dumas, uzun uzun rüyalar gördüğünü anlatmaktadır».

DUMLU (Salâhaddin) — Maliyeci, yazar; 1913 de Erzurumda doğdu, aslı Karadeniz yalısından olup Erzurumda yerleşmiş Münir Beyin oğludur; annesi Erzurum eşrafından Hacı Kadir Tellinin kızı Zehrâ Hanımdır. Asker olan Münir Bey Birinci Cihan Harbinde Yemen cebhesinde bulunmuş, İstiklâl Harbine katılmış, yarbay rütbesinde ordudan ayrılarak Bursa, Samsun, İzmirde iskân müdürlükleri yapmış ve 1944 de İstanbulda vefat etmişdir; zevcine : «Allahın sevgili kulu isem beni senden sonraya bırakmasın» diye gelen Zehrâ Hanım da yirmi gün sonra ölmüşdür.

Salâhaddin Dumlu Samsun Orta Ticâret Mektebinde (1932), İstanbul Ticaret Lisesinde (1936) okumuş, 1939 İstanbul Yüksek Ticaret Mektebinden diploma almışdır.

Gazetecilik hayatına 1933 de, Ticaret Lisesinde talebe iken atılmış, basın ile ilgisini hiç kesmemişdir. Önce Hüseyin Cahid Yalçının çıkardığı Tanin Gazetesinde, sonra Yeni Sabah Vatan ve Tercüman gazetelerinde yıllarca mâli ve iktisadî konularda yazılar, kanunlar karşısında halkı uyarıcı makaleler yazmışdır.

Askerlik görevini Sarıkamışda 109. Motorlu Alayda Albay Cemal Gürsel'in emir subayı olarak yapmışdı. Terhisinden sonra bir müddet Sümerbankda çalışmış, sonra hesab uzmanı olarak Mâliye Vekâletine intisab etmişdir. Mâliye Vekâletinde de hesab uzmanı olarak 18 sene çalışmışdır. İstanbul basını ile yakın münasebeti, mâli kanunlardaki aksaklıkları, bâzı haksız tatbikatı imzân ile halka duyurması âmirlerince hoş karşılanmamış, birinci sınıf hesab uzmanı ve Tetkik Kurul üyesi iken 1960 ylının başında istifa ederek serbest iş hayatına atılmışdır; ve büyük ticâri müesseselerin mâli hesablarını tanzim ederek geniş bir çalışma sâhası bulmuş, bu satırların yazıldığı sırada Kafra Lâstik Ticaret T.A.Ş.'nin idâre meclisi üyesi ve umum müdürü olarak çalışıyordu (1967).

1953 de «Vergi Mecmuası» adı ile bir mecmua çıkarmış, bu mecmua 1963 yılına kadar önemli işlerinden biri olmuşdur.

1957 de «Vergi Usul Kanunu Şerh ve İzahları» isimli kitabını neşretmişdir; büyük himmet eseridir.

1947 de Edebiyat Fakültesi mezunu Muammer (Uras) Hanımla evlenmişdir; iki kız evlâd sahibidir.

Mesleğinin dışında resim yapar, marangozlukla meşgul olur, amatör balıkçıdır. Hoş sohbet meclis adamıdır.

DUMLUPINAR SOKAĞI — Kadıköyünün İskele civarı sokaklarından; Moda Caddesi ile Mühürdar Caddesi arasında uzanır. Güneşli bağçe Sokağı ile kavuşağı vardır; İskele tarafına doğru iner az menzilli bir yokuştur. Paket taşı döşelidir. İkişer, üçer, dörder katlı binaların hepsi kâğirdir; 4 terzi, 2 mobilyacı, 2 döşemeci, 1 gömlekçi 1 elektrikçi, 1 tuhafiyeci, 2 bakkal dükkânı ile 2 diş hekimi ve 1 doktor muayenehanesi vardır. Trafiğe tek yönle açıktır, taşıtlar Mühürdar Caddesi tarafından gelerek yokuş yukarı Moda Caddesine çıkarlar; kapı numaraları 1—33 ve 2—30 dur (1934 B.Ş.R. Pafta 29/İskele).

DUMRUL (Deli) — 1880 etrafında Kaptanpaşaya mahsus beş çifte sandalın kürekcilerinden gayetle yakışıklı bir bahriye neferi olup Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi tarafından şu manzume ile övülmüş; Kalender şâir bu gencin Tophanede yıkanmak üzere Yamalı Hamama girişi için de bir târih söylemiştir :

Vezir İskelesinde bir dilber fetâ gördüm
Perçem ile târi dil oldu heman kördüğüm
Bıçkınım çalım ile kalyon lenvendi misâl
Yalın ayak pırpırı topuk vururdu güm güm

Didim kimdir bu şahbaz, didiler Deli Dumrul
Cümle Tersâne halkı olmuşdur o şâha kul
Ey paşa hamlacısı terkeyleyüb nahveti
Gel de Âşık Râzinin gönül tahtına kurul

(TARİH)

Al ibrişim futayla salınurdu nîm uryan
Deli Dumrulu gördüm Yamalıda geçen gün
«İşmar» ile tarihin ittim dellâke beyan
«Yıkar iken civanı altun tasla su dökün»

743 + 552 (İşmar) = 1295 (M. 1878—1879)

Tarih tanziminde daimâ hüner göstermiş olan Âşık Râzi bu tarihinin mücevher olduğunu işâret etmemişdir; tarih mısraı «İşmar» kelimesi ile de tamiyelidir.

Vâsıf HİÇ

DUMRUL (Sivaslı Kara) — Geçen asır sonlarında yaşamış Üsküdarlı ünlü halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bir manzûmesi görülmüş yine o devrin halk şairlerinden; üzerinde Âşık Râzinin kalem oynattığını tahmin ettiğimiz manzûme şudur :

Hey Âşık Kara Dumrul âşıkların garibi
Sivas hâkinden kopmuş gariblerin edibi
Düşdün çâhi mihnete görki çâhi mihnetin
Gayyâ Kuyusu gibi asla bulunmaz dibi

Dilberleri arayub dolaşdın diyar diyar
Her vardığın beldede buldun meşrebince yar
Güzelleri muhakkak âşık hâtırı sayar
Rûzi Arzda misli yok şehri İstanbul gibi

Kahveci uşakları kayıkçı şehbazları
Çarşu pazar esnafın tâze rû dilbazları
Hüma pervaz şehlevend cümle aşk cambazları
Çek âguuşe sen de bir civelek şekerlebi

Arar iken pırpırı bıçkın kopuk nevcivan
Avretler pazarına kondu ansızın kervan
Bir peri peyker gördüm kalmadı tâb ü tüvan
Türlü cilve işvenin muhabbetin kevkebi

İşte böyle efendim âşıklık cilvesi bu
Koklarsın gül yâsemen gâhi menekşe şebbû
Çek âguuşe bir güzel geh nigâr gâh mahbubu
Lisânı Türkî üzre ol aşkın andebibi

Kara Dumrul garibsin bîvâyesin fakirsin
Hünerle mârifetin bâri eslâfın bilsin
Kilâbı akur olan rakib birbirin yisin
Virdi zebânın dâim nâmı ulvii Nebi

Gamzei fettan ile çakdı bana işmarı
Ol dem düşdüm peşine tâkib ettim nigârı
Sayyâdı hünerverim kaçırmam hiç şikârı
Râhi te'vilde didim buldum Bintülinebi

Ol duhteri pâkize sürdü götürdü beni
Âguuşi muhabbete çekdim gül pireheni
Bu Âşık Kara Dumrul döğe gelmiş âheni
Dir ki lâ şek efendim avret demir leblebi

Bu satırların muharriri, Sivaslı Âşık Kara Dumrulu bir kerre Tophâne ketebesinden olan üstadımız Âşık Râzinin meclisinde görmüş idim. Kendine mahsus bir tarzda saz çalan, kaval üflemekte de pek usta olan uzun boylu, esmer erkeğin güzeli, sohbeti gaayetle tatlı 35-40 yaşlarında bir adamdı. Duyulmamış fıkralar, tekerlemeler söylerdi, meselâ: «Deveye cilve yap demişler, dokuz dükkân yıkmış» sözünü ilk defa ondan duymuşumdur. İstanbulda bir sene kadar kalmış, hemşehri gayreti ile Tophânede Kılıçalipaşa Hamamında natırlık yapmışdır. Râzi

Efendinin rivâyetine göre ramazanda oruç tutmadığı için yakalanmış, önce götürüldüğü karakoldan, sonra da İstanbuldan kaçmışdır.

Vâsıf HİÇ

DUNK (Jufe) — Geçen asrın ikinci yarısında Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmuş, milliyetini tesbit edemediğimiz avrupalı bir bestekâr ve bando mensubu. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi; Edhem Üngör «Türk Marşları» isimli eserinde bu zât tarafından bestelenmiş bir Osmanlı Marşı bulunduğunu kaydediyor.

Bibl.: E. Üngör, Türk Marşları.

DUPONT (Jacques) — Hicrî 1326, milâdî 1908—1909 yılında İstanbul Limanına gelmiş dört direkli büyük bir fransız yelkenlisinin tayfalarından 19-20 yaşlarında gayetle dilber bir delikanlı olub her ne sebebden ise bir gece kayıkla gemisinden kaçmış ve Galatada Kapuiçi Hamamına sığınmış, hemen o gecenin sabahından îtibâren de soyunarak hamamda dellâk yamağı olarak hem gizlenmiş, hem de barındırılmışdır; gemisi limandan gittikden kısa bir müddet sonra da ihtidâ etmiş, masrafı mezkûr hamamın hamamcısı tarafından görülerek hamamda yapılan nümayişle bir düğün ile sünnet edilerek gemici Jacques Dupont «Mehmed» adını almış, hem güzelliği hem de ender rastlanır macerâsı ile «Frenk Mehmed» diye şöhret bulmuşdur. Oğlan gemiden kaçdığında hırsızlık suçu isnâdı ve Konsolosluğun zâbıtaya mürâcaatı üzerine bir müddet Galatada ve Beyoğlunda aranmış ise de bir hamamda soyunub hamam çıplağı dellâk kılığında saklanabileceği düşünülememiş idi; Vak'adan bir kaç ay sonra Meşrutiyetin ilânı ve 1909 başlarında İkinci Sultan Abdülhamidin tahtdan indirilmesi gürültüleri arasında firârî tayfa oğlan tamâmen unutulmuşdu. Yakından tanıdığımız Dellâk Frenk Mehmed 1918 de yine Kapuiçi Hamamının uşağı olarak çalışmakda idi. Aşağıdaki manzûme bu satırların muharririnin kalenderlik havasında bu gencin şânında yazılmışdır:

Kapuiçinden gelüb yayıldı haber şehre
Dellâk olub soyunmuş bir fransız gülçehre

Ondokuz-yaşlarında sırım gibi gemici
Hayli şan bulacaktır anınla Kapuiçi

Denizler melikesi dört direkli yelkenli
Hasretle ansın artık o şıkırdım güzeli

Sebebi firârını sorar iseniz nedir
Muglim olan kaptanın zulm ile vahşetidir

Kaptan elçi konsolos tutuşmuş etekleri
Zabtiyeye baş vurub arattılar dilberi

Usûldendir hırsızlık suçu isnâd eylemek
Yalan da yok ihbarda gönüller çalmış melek

Ak ketenin üstünde geniş mâvi yakalı
Gemici formasıyla fiyakalı cakalı

Sıvamış paçaları güm güm vurub topuğu
Güverte yıkar iken görmeliydi kopuğu

Şimdi belde peştemal ayaklarında nalın
O dayı revişinle hamam içinde salın

Zerrin kâkül perçemi dök cebini pâkine
Alkış tutsun uşşâkın sen frenk dellâkine

Soysop adı Düpondur şûhin göbek adı Cak
Aksi şem'i ruhiyle çekdi hamam al sancak

Ayakdaşı çıplaklar balta oldu şehbâza
Kabuli islâm için ol şûhi servi nâza

Kimi çeşmi nerkisin kimi pâyin öperek
Didiler düğün dahi hamamda olmak gerek

Kapuiçi Hamamı mürüvvetin şânına
Doldu hedâyâ ile ol frenk oğlanına

Velimei hitanda uşşâkına Cak Oğlan
İhdâ etti tasvirin peştemalla nim uryan

Bilin sizde târihin ey ümmeti Muhammed
«Fransız Dellâk Cak'ım oldu hamamda sünnet»
1326 (1908-1909)

Vâsıf HİÇ

DURA (Reşad) — Zamanımızın esvab yırtığı örücüsü çok hünerli bir usta; dükkânı Bağçekapusunda meşhur Börekçi Fırınının yanındadır.

Kumaşcı Ziya Efendi adında birinin oğlu olub 1907 de İstanbulda Kadırgada doğmuşdur; san'atını Bakırköylü Şükrü Usta adında bir örücüden öğrenmişdir, 1933 de de, içinde bir kişinin ancak oturarak çalışabileceği ve hâlen içinde bulunduğu kutu gibi dükkâncığı açarak

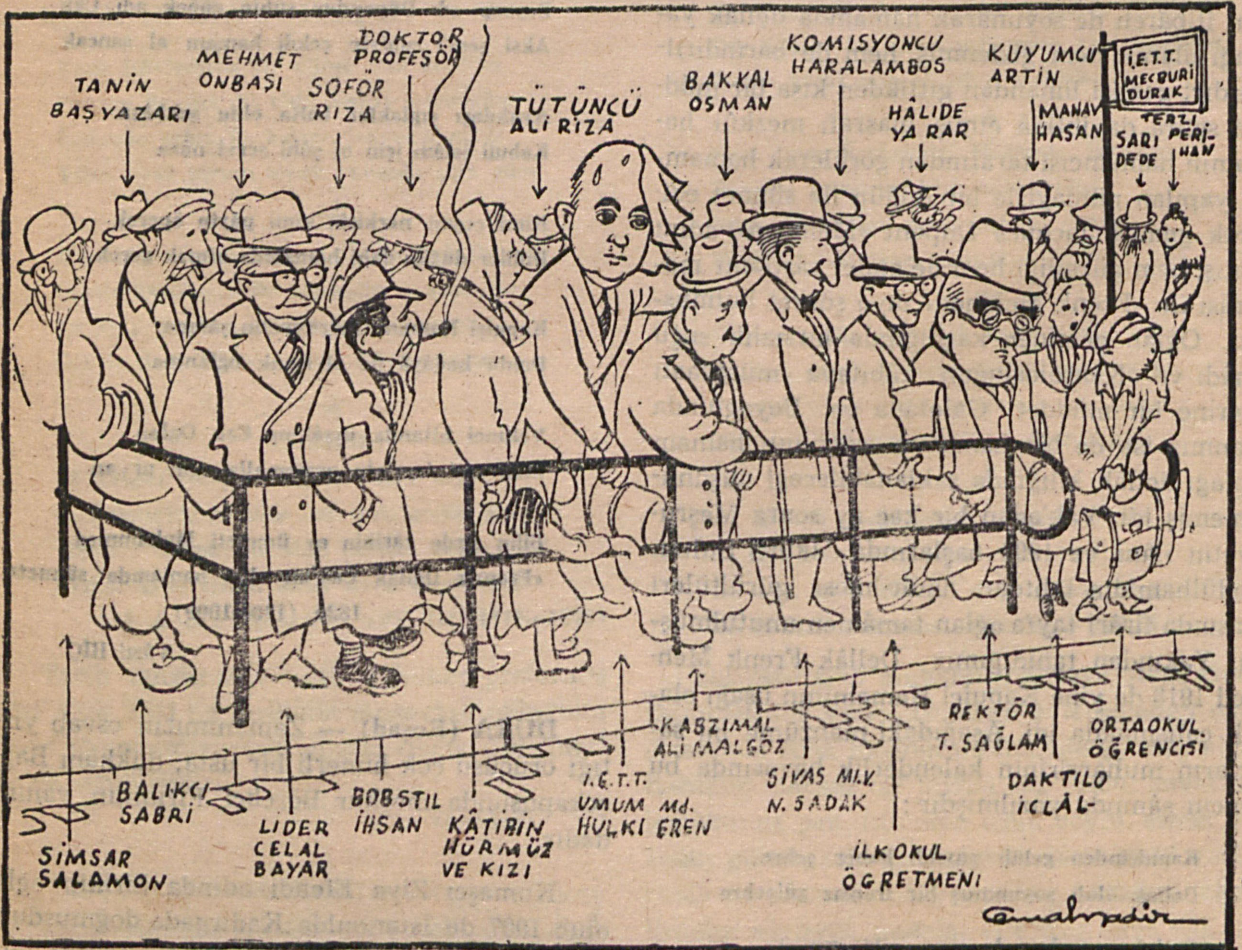
müstakilen iş hayatına atılmışdır. Bu satırların yazıldığı tarihe göre 32 yıl o daracık yerde oturub çalışmak, göz nuru ve el emeği harcamak sanatkâr âzim ve sebâtına asîl bir örnekdir; o küçücük dükkânın önünden her müşteri hoşnud ayrılmış, ve o küçük dükkânın çerçivesi içinde durmadan çalışan Reşad Dura Usta o noktanın manevî sâhibi olmuşdur; hergün bir insan selinin akıb geçdiği Bagçekapusu dört yol kavuşağı tahayyül edildiği zaman değişmez tek insan yüzü bu örücü ustasıdır.

Evli ve bir evlâd sâhibidir (1965).

DURAÇ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu Kazâsı merkez nâhiyesinin Kamerhatun Mahallesi sokaklarından; Ağaç Çileği ve Çekiç sokakları ile teşkil ettiği bir üç yol ağzı ile Arslan Sokağı arasında uzanır iki direkli bir sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 14/142). Yerine gidilip satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1966, kasım).

DURAK — Türk dinî mûsikîsine İstanbul tekkelerinin hediye ettiği bir beste şeklinin adı; M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde şöylece târif ediyor: «Zikirde birinci fasıldan sonra tek yahud çift zâkir tarafından okunan mutasavvifân güftelerdir ki taksime yakın ağır bir bestedir; duraklar her makamdan bestelenirdi. Bu bestelere «Durak» denilmesinin sebebi, zikre fâsıla verildiği sırada okunmasındandır. Mûsikimizde pek sanatkârâne, pek güzel duraklar vardır»;

Geçen asırın ikinci yarısında Kadıasker Mustafa İzzet Efendinin Hüzzam faslından bestelediği iki durak 1925-1926 arasında, harf inkilâbından önce Hâfız Saadeddin Efendi tarafından Neyzen Emin Efendinin refâkatı ile Türkiye Blumental Birâderler tarafından temsil edilen colombia (Kolombiya) marka gramofon plağına okunmuşdur; 13006 numaralı 30 santimetre çapında bir plakdır; bir yüzünde:

Nakil Vasıtası Durağı Karikatürde
«Hakiki Demokrasi»
(Karikatür: Cemal Nadir)

Ümmetinden bir siyeh rû âsiyim geldim sana
El aman ey melcei ümmet Muhammed Mustafâ

diğer yüzünde :

Ey Habîbi Kibriyâ vey matlai nuri Hüdâ
Nuri çeşmi enbiyâ vü rehnücnâyi evliyâ

beyitleri vardır.

DURAK, ŞEHİRİÇİ VE CİVARINDA UMUMİ NAKİL VASITALARI DURAKLARI— Bu duraklar İstanbulda ilk defa olarak atlı tramvaylar için kurulmuş ve seçilen noktalara «Tramvay Tevakkuf Mahalli» diye bir levha asılmış idi. Sonra sırası ile elektrikli tramvay, omnibüs, otobüs, troleybüs durakları kuruldu. Merkez duraklar ve ara duraklar diye ikiye ayrılabilir; ara duraklar bâzan az ileri geri alınarak yerlerini değiştirebilirler. Duraklar kapalı ve açık olarak da iki çeşiddir, ara durakların hepsi açık durakdır.

Son zamanlarda kapalı duraklarda demir çubuklu geçitler yapılmış, kalabalık zamanlarda nakil vâsıtası bekleyen yolcuların kuyruk nizâmına uymaları temin edilmiştir.

Durak yerleri, çoğu zaman sevişen gençlere, bir yere gidip eğlenmek, konuşmak, muhabbet etmek için buluşma noktası olur. Bilhassa akşamları, işden eve dönüş sırasında, halkın nakıl vâsıtası bulmak için yığılıp toplandığı zamanlar duraklar, yankesicilerin rahat çalışdıkları yerlerdir.

DURAK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eyyübde İslâmbey Mahallesinin sokaklarından; Sofular Deresi Sokağı ile Kuru Kavak Caddesi arasında uzanır, bir dirsekli bir sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 9/119). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DURAN (Fâik Sabri) — Tam yetkili bir kalemin yazdığı aşağıdaki hal tercemesini «Aylık Ansiklopedi» den alıyoruz :

«Memleketimizde coğrafya ilminin gerçek mânasiyle kuruluşunda kitablariyle, yazılariyle ve öğretimiyle öncülük etmiş değerli bir bilim ve yazı adamımızdır. 23 şubat 1883 te Üsküdar'da doğmuştur. Babası Posta ve Telgraf Nezareti Evrak Müdürlüğünden emekli merhum Hüseyin Sabri Beydir. Faik Sabri Duran, ilk öğrenimini Üsküdar'da Ravzai Terakki Okulunda (1890), orta öğrenimini Toptaşı Askerî Rüştiyesinde (1895) tamamlamış ve lise öğrenimini 1900 de mezun olduğu İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'nin idadî sınıflarında yaparken ilk yazısı olan bir küçük hikâyeyi 23 mart 1899 tarihli Tarik gazetesinde yayınlamıştır. 1900 de bir taraftan basın hayatına atılırken, bir taraftan da 1900-1902 yılları arasında Galata'da Sen Benuva Kolejine devam ederek fransızcasını ilerletmiştir. 1900 den 1906 ya kadar çoğu fen ve seyahat konulariyle ilgili telif ve tercüme on dört eser yayınlamış ve Malûmat, Mecmuayı Edebiye, Musavver Fen ve Edeb, Hanımlara Mahsus Gazete, Çocuklara Mahsus Gazete mecmualarının da başlıca yazarları arasında imzasını tanıtmıştır. İkinci Abdülhamid fennî yazılarından dolayı kendisini gümüş bir sanayi madalyasiyle mükâfatlandırmıştır.

Faik Sabri Duran
(Resim : S. Bozcalı)

«1906 da, münevver gençlerin yabancı memleketlere seyahat imkânsızlığı karşısında kaçmak suretiyle Paris'e gitmiş, orada da yayın hayatından uzak kalmamış, Müsteşrik Adolf Taloza ile işbirliği ederek onun Türk tiyatrosu hakkında yazdığı eserin hazırlanmasına yardımda bulunmuştur.

«Faik Sabri Duran, 1908 de İstanbul'a döner dönmez Resimli Kitab, Musavver Muhit ve Resimli Roman gibi dergileri çıkarmağa başlamışsa da öğrenmek ve yükselmek aşkı kendisini tekrar okul hayatına sürüklemiş, 1909 da Maarif Nezaretinin açtığı müsabakayı kazanmış ve Fransa'ya gönderilmiştir. Bununla

beraber, Şehbâl mecmuasına ve İkdam gazetesine gönderdiği mektublarla yazı ve yayın hayatına bağlılığını devam ettirmiştir. Paris'te bir yıl Lui Lö Gran lisesine devamdan sonra Sorbon Üniversitesi Edebiyat Fakültesine yazılmış ve 25 mayıs 1912 de coğrafyadan «Diplome d'Etudes Universitaires» alarak yüksek öğrenimini tamamlamış ve Balkan Savaşı arifesinde memleketine dönmüştür. Sorbon'da iken, İngilizce de öğrenmiştir. Bu öğrenim devresinde tatillerde İsviçre ve İngiltere'de inceleme seyahatleri yaparak bilgi ve görüşünü genişletmiştir.

«Memlekete döndüğü zaman 30 eylûl 1912 de Maarif Nezaretince öğretmen olarak görevlendirilmiş ve ilk öğretmenlik devresi istifa tarihi olan 5 ekim 1920 ye kadar sürmüştür. Bu devrede İstanbul Erkek Lisesi coğrafya (1912 - 1913), Maliye Mektebi Âlisi iktisadî coğrafya (lâğvına kadar; 1912-1915), Mülkiye Mektebi Türkiye coğrafyası (lâğvına kadar; 1913-1915), İstanbul Darülfünunu coğrafya ve bir müddet sonra etnografya (1913-1915), Darülhülâfe Medresesi coğrafya (1914), Selçukhatun Kız Sanayi Mektebi coğrafya (1914-1915), Kız Darülfünun coğrafya (1914-1919) öğretmenliklerini yapmış, Darülfünun tensikatında Darülfünun tabiî coğrafya, İslâm ve Türk coğrafyası kürsüsüne müderris tâyin edilmiş (1915-1920), Almanya'dan getirilen Prof. Obst ile birlikte memlekette ilk defa müstakil bir coğrafya enstitüsü kurmuş, 1918 yılında Maarif Nezareti tarafından Almanya'da bastırılan okul ve duvar haritalarının basım işleriyle görevlendirilmiş ve bu sırada Berlin ve Laypzig'deki Alman öğretim kurumlarını, coğrafya enstitü ve cemiyetlerinin çalışmalarını incelemiş, Ticaret Mektebi Âlisi iktisadi coğrafya öğretmenliğini (1918 - 1920) yapmıştır.

«İstifasından sonra Paris ve Londra'da ekonomik bazı teşebbüs ve faaliyetlere katılmış, 1925 te Paris'te açılan Milletlerarası Süsleme Sanatları Sergisindeki Türk pavyonunun fahrî komiserliğini de yapmıştır. 1926 da memlekete dönünce Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesinde tercüme işleri üzerinde çalıştıktan sonra, Galatasaray Lisesine Coğrafya Öğretmeni olmuş (1926-1930), bu sırada Devlet Matbaası Müdürlüğü vazifesini görmüş (1927 - 1930), 1929 ve 1930 yıllarında faaliyette bulunan Matbaacılık Okuluna Müdür Vekilliği etmiş, sonra Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürü ve Coğrafya Öğretmeni olmuş (1930 - 1931), tekrar İstanbul'da Galatasaray Lisesi Coğrafya Öğretmenliğine naklolunmuş (1931 - 1936), bir müddet Haydarpaşa Lisesi Coğrafya Öğretmenliğinde çalışmış (1937-1939), tekrar Galatasaray Lisesi Coğrafya Öğretmenliğine geçerek 7 mayıs 1943 te ölümüne kadar bu vazifede bulunmuştur.

6 Haziran 1941 de memlekette ilk defa olarak toplanan Birinci Coğrafya Kongresinin çalışmalarında Faik Sabri Duran'ın faydalı tesirleri görülmüş ve 12 mart 1942 de kurulan Türk Coğrafya Kurumunun Genel Merkez Heyeti üyeliğine seçilmiştir.

«1942 ilkbaharında geçirdiği bir yarım paralizi kendisini çok sevdiği sınıftan ve harta başından ayırmışsa da, kısa zamanda iyileşerek evinde ve kütüphanesinde okul ders kitabları üzerindeki çalışmalarına devam etmek suretiyle öğretmenlik ödevini, memleketin hemen bütün orta okul ve liselerinde kitablariyle yapmıya uğraşmıştır.

Şahsan çok kibar, intizamı sever ve çalışkan bir insandı. Vazifesine bağlı, hürmet telkin eden, öğrencilerine çalışmayı öğreten ve sevdiren bir öğretmendi. Zengin bir kütüphanesinden başka coğrafya ile ilgili başlıca yayınları muntazaman takibederek, bunlardan ayırdığı resimleri ve kupürleri tasnif etmek suretiyle tertibettiği zengin koleksiyonları ve müracaat dosyaları vardı.

«Faik Sabri Duran'ın, her derecede okullar için yazdığı ve içlerinde on sekiz, yirmi defa basılmak suretiyle rekor kıranlar otuzdan fazla olan coğrafya ders kitabları, iş defterleri, okul atlasları ve duvar hartalarından başka millî kütüphanemize telif veya tercüme olarak kazandırdığı başlıca eserleri şunlardır: Mösyö Elektrik, Kaptan Faradel, Buzlar Arasında Bir Kış, 15 Yaşında Bir Kaptan, Bir Haftada Devriâlem, Müntehab Parçalar, Hoket, Bedava Loca Bileti, Miniminin Kalbi, Emektar, Köylü, Panayırcılar, Sir Williamın Muaşakası, Onsekizinci Asır Vekayii, İngiliz'ler ve Macar'lar, Japonlar ve Almanlar (Sâti Beyle Birlikte), Ondokuzuncu Asır Tarihi, Arzın Merkezine Seyahat, Amelî Topografya Mümareseleri, Ulûmu Tabiîye ve Riyaziye Cep Muhtırası, Hayvanlar Âlemi, İnsanlar Âlemi, Yeryüzü - Gökyüzü, İstanbul'dan Londra'ya Şileple Seyahat, Nere-

den Geliyoruz , Jül Vern'in hayatı, Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu, Akdeniz'de Bir Yaz Gezintisi, İkinci Cihan Harbinde Milletler ve Devletler (en son kitabı), Kâşifler Âlemi (basılırken yarıda kalmış ve ölümünden sonra tamamlattırılmıştır). Bunlardan başka muharrir Velz'in bir heyet tarafndan dilimize beş cild halinde Millî Eğitim Bakanlığınca çevriltilmiş olan «Cihan Tarihinin Ana Hatları» eserinin tercümesine de büyük ölçüde iştirak eyliyerek eserin tercüme ve basımını idare etmiştir» (Fâik Reşid Unat; Aylık Ansiklopedi).

DURAN (Güzin) — Kadın ressamlarımızdan; aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «1898 de İstanbul'da doğdu; İstanbul Kız Sanâyii Nefîse Mektebi Âlîsini (Güzel Sanatlar Akademisini) bitirdi, 1925 de açılan Avrupa yarışmasını kazandı; Cağaloğlu Kız Orta Okulunda resim öğretmenliği yapdı.

«Ressam Feyhaman Duranın eşidir; Güzel Sanatlar Birliği üyesidir; eserleri ile devlet sergilerine, sanat gösterilerine katılmışdır. Eserlerini empreniyonist görüşle uygulamışdır, çok güzel peyzajlar ve natürmortlar yapmışdır.» (Türk Ansiklopedisi).

DURAN (İbrahim Feyhaman) — Bilhassa portreleri ile tanınmış ünlü ressam; yazılan mektuba cevab alamadığımız için Türk Ansiklopedisinden naklettiğimiz aşağıdaki satırlarla yetiniyoruz: «1888 de İstanbulda doğdu. Babası Rüsümat Eminliği memurlarından Süleyman Hayri Beydir. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra resim ğğretmenliği sınavını kazandı, beş yıl kadar bu görevde çalışdı; ayrca hat (güzel yazı) dersleri de verdi. Resimde gösterdiği yetenek az zamanda dikkati çekdi, Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa tarafından resim öğrenimi için görgü ve bilgisi arttırmak üzere 1910 da Parise gönderildi. Parisde bir süre Julian Akademisinde çalışdı, sonra Güzel Sanatlar Okuluna girdi, devrin tanınmış üstadlarından Jean - Paul Lanren ve Cormon'un atölyelerinde dört yıl çalışdı; 1914 de yurda döndü, Kız Sanâyii Nefîse Mektebinde resim öğretmenliği yapdı, daha sonra Sanayii Nefise Mektebi Âlîsi (Güzel Sanatlar Akademisi) resim atölyesi öğretmeni oldu. Türk Ressamları Cemiyetinin kurucularındandır. 1914 sonrası kuşağı içinde yer alan arkadaşları gibi Feyhaman Duran da natürmort, binâ işleri, manzara ve figürlü resimlerini empresyonist bir anlayışla işlemiş olduğu halde kendisi daha çok bir portre ressamı olarak tanınmışdır. Bu portreler arasında «Hattat Hacı Kâmil» ve «Ressam Hoca Ali Riza Bey» bilhassa yer alır» (Türk Ansiklopedisi).

Feyhaman Duran'ın İstanbul Resim ve Heykel Müzesi ile İstanbul Deniz Müzesinde çok güzel eserleri vardır.

Zevcesi Güzin Duran da tanınmış bir ressamdır.

DURAN (Türkân) — 1966 yılı temmuzunda yakalanmış azılı esrar kaçakcısı ve satıcısı bir kadın; kucağında altı aylık çocuğu ile dolaşarak dilencilik yapmakda ve asıl işini dilenci kisveti altında gizlemekte idi. Sirkeci Otobüs durağında yakalandığı zaman: «Üç çocuğum daha var, kocam hapishânede, ona bakmak için dileniyorum» demiş fakat kucağındaki çocuğun kundağı içinde 26 parça esrar bulunmuşdur. Hayat ve mâceraları hakkında bilgi edinilemedi.

Burhaneddin OLKER

DURGUNER (Erol) — 1955 ile 1956 yılları arasında 14-15 yaşlarında hünerli bir akrobat çocuk idi; bu çocuğu bir gece Göztepede And Sineması sahnesinde seyreden R. E. Koçu, onun hakkında 2 ekim 1956 tarihli Her Gün Gazetesinde günlük sohbet yazıları arasında şunları yazmışdır :

«Onu bir sene ara ile iki defa gördüm, köyümüzün yazlık sinemasında verilen konserlere geldi, kelimenin has mânâsı ile hünerler gösterdi, küçük yaşından hiç umulmayan hünerler gösterdi.

«Beyaz pabuçları, beyaz pantalonu, göğsü ayyıldızlı beyaz fanilâsı ile ve hüner meydanına soyunuk çıkdığı zaman kısacık beyaz şortu ile ve tertemiz sevimli yüzü ve bir efendi tavrı, edebi ve terbiyesi ile batı ülkelerindeki emsâlinin seviyesinde olduğunu derhal gösteriyordu.

«Nârin çocuk vücudunun aklın zor kavradığı elâstikî bükülüşleri, kıvrılışları, insanı hayretden hayrete sürükleyen çâlâk hareketleri, havada uçuyormuş gibi perendeleri ile yirmiyi aşan numarası zengin bir programdı. Birini târif edeyim: Dört bira şişesinin üstüne dört bacaklı bir masa koydular, masanın üstüne de dört bira şişesi koyarak onların üzerine de bir iskem-

le koydular, Erol iskemleye çıkdı, göğsünü iskemle üstüne yatırdı, bacaklarını arkaya kıvırarak ayaklarını boynunun altndan kavuşdurdu; sonra, bir zenberek gibi boşanıp havaya fırladı ve yere ayak üstünde inerek seyircilerini güzel yüzünün tatlı tebessümü ile selâmladı. Pes efendim.

«Ama işin bir de hazin tarafı vardır. Programını bitirdikten sonra elinde bir tepsi ile parsaya çıkması! Hemen acı acı kaydedeyim, alkış toplayan çocuk para toplayamadı. Yüzünde sanatkâr hicâbı, üstünde sanatkâr vekaarı, yılışamadığı, sırnaşamadığ içindir ki para toplayamadı. Boynu bükük derken bakdım, tepside sekiz on aded beş kuruşluk ve on kuruşluk arasında bir tek gümüş lira vardı. Erol, her mürüvvet sahibine üstünde resmi bulunan bir de kart veriyordu, bu kartın üstünde şunlar yazılıydı: Türk akrobat sanatkârı küçük Erol'un hâtırası...

Akrobat çocuk Erol Durguner
(Resim : S. Bozcalı)

«O kartı muhakkak ki kıymetli vesikalarım arasında saklayacağım. Bu gün o güzel şey bir hârika çocukdur, ama zaman onun için zâlimdir, Erol büyüdükçe hârika olmakdan çıkacakdır. Erol'a refah içinde bir istikbal dilerim...».

Erol Durguner'den sekiz yıl ara ile aldığımız iki mektubdan öğrendiğimize göre akrobatlığa aynı yolda hayatını kazanan babasının yanında beş yaşında iken başlamış, babasının geçirdiği bir ameliyattan sonra da aileyi geçindirme yükü tamamen çocuğun omuzlarına yüklenmişdir. 1964 tarihli ikinci mektubunda istediğimiz hal tercemesi notlarının babası tarafından verileceği yazılmış ise de bize o zat tarafından hiç bir bilgi verilmemişdir. Erol 1964 de Ankarada Bahriye neferi olarak askerlik görevini yapmakda idi.

DURMAZER (Nesibe) — 1964 de, İstanbul zâbıtasının târifi ile «İstanbulun en azılı mücevher hırsızı» olan 12 yaşında bir çingene kızı; ırkında daima tez gelişen cinsî câzibeye sâhib, vücud yapısı haşarı oğlan çevikliğine sâhib, uzun kumral saçlı olan bu kız en az yirmi ev ve apartmandan toplum değeri 200 bin lirayı bulan mücevher çalmış ve 1964 mayısında girdiği yerde suç üstü yakalanarak Savcılıkda bütün mâcerâlarını tafsilâtı ile anlatmışdır. Yaşar Durmazer adında bir kötü yol adamının kızı olan Nesibe bilhassâ dikkate değer şu itirafta bulunmuşdur : «Beni hırsızlığa babam teşvik ederdi, ve soyguna anamla berâber giderdim. İşe çıkacağımız zaman babam bizi karşısına alır ve : «— Allah sizi hırsızlık masası memurlarının şerrinden korusun!.. diye dua eder, üzerimize okur, üflerdi. Anamla beraber gözümüze kestirdiğimiz apartmana veya eve gider, kapuyu çalarız; kapu açılırsa yılışır, giyecek eski püskü isterim, hemen her kapudan da yok cevabı ile savulurum. Kapuyu çaldım, açan olmazsa ısrar ile iki üç defa çalarım, yine açılmadımı içerde kimse yok demekdir, döner, kalçamla kilide bir hızlıca vurdum mu kapu açılır; iş kalır mücevher toplamaya, yerlerini elim ile koymuş gibi bulurum; her girdiğim yerde soygun beş dakika bile sürmez; altını, plâtini, gümüşü, elmasın kendisini sahtesini kuyumcu gibi bir görüşde anlarım, parası ağır olmayınca götürmesi ne kadar kolay olmuş olsa almam..».

Savcılığa kızı ile beraber gelmiş olan menejer baba gazete fotografcılarına mârifetli kızı Nesibe ile pek muhabbetli poz vermiş, ve pervâsız bir edâ ile: «Nesibe ile övünürüm!..» demişdir ki «Şecaat arz iderken merd kıbtî sirkatin söyler» hikmetinin kıymeti bir kere daha görülmüşdür.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi, mayıs 1964.

DURMUŞ (Düztaban) — Sahhaf Nizameddin Aktuç (B.: Aktuç, Nizameddin, cild 1, sayfa 564) tarafından verilmiş perâkende evrak arasındaki bir tezkire ile bir hesab pusulasından öğrenildiğine göre 1890 yılında Rasim Paşa adında bir zâtin kapusundan düztaban olduğu için çıkarılmış genç bir uşak. Dikkate değer tezkire ile pusula şunlardır:

«Kâhya Hacı Mustafaya;

«Bu kerre Hudâverdi Efendinin getirdiği Durmuş nam tâze uşak gerçi tamam matlubumuz üzere gaayetle mehlikaa ve dilrübâ ve karşumuza alub sohbete kaabil maarife âşinâ oğlan ise de dünkü gün yalun ayak hizmetimizde olur iken oğlanın düztaban olduğunu müşâhede eylediğimde aşıru kederlendim, zirâ hükemâyi eslâb ayağı tabanı düz olan oğlan basdığı gülistanı çengelistan ider ki düztaban oğlana bir vechile takarrübde yümün yokdur neüzibillâh cüzamlıya takarrüb andan yekdir buyurmuşlardır. Ben oğlana harbi vahid söylemeyüb sana söylerim ki hüsnü melâhatine hürmeten hatırın rencide etmeyüb kapumuzdan verilen çamaşır ve urubayı dahi oğlana terk ve bir mikdar bahşiş ile gönlün alup kapumuzdan yol viresin ve Hüdâverdi Efendiye dahi bildiresin ki bana tiz bir başka tâze uşak bulup ammaayakların dahi görüb zinhar düztaban olmasun...»

Durmuş Oğlanın hesabı pusulasıdır
fi receb 1308 (şubat 1890)

15 ilâ 25 receb onbir günlük hizmeti yevmiyesi maaziyâde 12,5 kuruş.

Rasim Paşa Efendimizin emri devleti ile bahşiş 30 kuruş.

Oğlana verilen çamaşır esmânı 45 kuruş.

Oğlana verilen pantolon maa sako ve köhnece palton esmânı 100 kuruş.

Cem'an 187,5 kuruşdur.

DURMUŞ (Hafikli) — İstanbul'a hicrî 1305 (M. 1887-1888) yılında gelerek ilk defa Çukurcuma Hamamında işe başlamış genç bir dellâk; Üsküdarlı kalender halk şâiri Âşık Râzi tarafından şu tarih manzumesi ile övülmüşdür; târih mücevher ve tâmiyelidir:

Çukurcuma Hamamında soyunmuş
Dellâki pâkize Hafikli Durmuş

Ondokuz yaşında şâhi hübâne
Cemal âşıkları selâma durmuş

Dellâkin darası bir siyeh futa
Tahtı mülki hüsne uryan oturmuş

Şâhin başından tâ pâyi billûre
Desti Hak zülâli sîm ile yunmuş

Encüm ile târih kuşandığına
«Kara peştemalın Hafikli Durmuş»
1255 + (encüm) 50 = 1305 (1887-1888)

DURMUŞ DEDE — Onyedinci asrın ilk yarısında Rumeli Hisarında yaşamış ilâhî cezbe sâhibi bir derviş; Hadikatül Cevâmi Kayalar Mescidi maddesinde (B.: Kayalar Mescidi) bu zât hakkında şunları yazıyor:

«Durmuş Dede mecâzibi ilâhiyeden olub Akkirman beldesinde sâkin iken bir gün gemilerin biri ile İstanbula gelip Rumeli Hisarı kurbinde Kayalar Mezarlığı nihayetinde deniz kenarındaki tekkede şeyh olan hemşehrilerinden Ali Baba adındaki zâtin yanında yerleşip kalmışdır. Gelib geçen gemilerden Durmuş Dedeyi bilenler hediye olarak tekkeye zahîre verirler ve dedenin hayır duâsını alırlardı; bu bütün gemi sahipleri arasında an'ane olarak yerleşip kaldı, tekkenin gemiciler tarafından verilen hediye erzâkı el'an eksik değildir; Durmuş Dedenin İstanbula gelmesi Birinci Sultan Ahmed devrinde olub ölümü de yine o pâdişahın zamanında hicrî 1025 (m. 1616) senesindedir; tekkenin dışında bir yere defnedilmişdir, sonra muhiblerinden biri üstüne bir ahşab türbe yapdırmışdır; bu türbenin duvarında şu beyit yazılıdır:

Hâkipâyi evliyâya yüzünü sürmüş dede
Bu hisarın kutbu olmuş hazreti Durmuş Dede

«Aslında tekkenin bânisi İbrahim Gülşenî halîfelerinden Hasan Zârifi Efendi olduğu halde tekke bundan sonra Durmuş Dede Tekkesi adını almış ve artık o isimle anıla gelmişdir.» (B.: Durmuş Dede Tekkesi).

Durmuş Dedeyi şahsen görmüş olan büyük yazar Evliya Çelebi de şöyle anlatıyor: «Durmuş Dede Rumeli Hisarında idi, bütün gemici-

ler bu adamcağıza sadaka verirlerdi. Birisi sefere gidecek olsa gelüb bu dedeye sorardı, dede o adama: «— Falan yere git, filân yere gitme!» diye beyânı hakikat eylerdi. Filhakika o adam dedenin tâyin ettiği yere giderse selâmet ve ganimetle döner, men ettiği yere giderse zarar görür, ya gelir, ya gelmezdi; işte böyle bir esrârı Hak sâhibi olub durmuş kalmış durulmuş Durmuş Dede idi».

DURMUŞ DEDE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinde Rumeli Hisarının sokaklarından, köyün kuzey bölgesindedir, Arpacı Çeşmesi Sokağı ile Rumeli Hisarı Mezarlık Sokağı arasında uzanır, Halim paşa Sokağı ve Hisar Bayırı Sokağ ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 22); Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (şubat 1967).

DURMUŞ DEDE TEKKESİ — Boğaziçinde Rumeli Hisarında meşhur kalenin yenındaki Kayalar Mezarlığının nihâyetinde (B. : Kayalar Mezarlığı) deniz kenarında bir tekke idi; tekkenin kurucusu Kanunî Sultan Süleyman zamanında Mısırdan İstanbula gelmiş olan Şeyh İbrahim Gülşenî halîfelerinden Hasan Zarîfî Efendidir; bu zât hicrî 977 (m. 1569 - 1570) de vefât etmiştir. On yedinci asır başlarında ve Birinci Sultan Ahmedin pâdişahlığı zamanında bu tekkedepost nişin olan Akkirmanlı Ali Baba isminde bir zatin hemşehri ilâhî çezbe sâhibi Durmuş Dede adında biri İstanbula gelip bu tekkede yerleşmiş, kısa bir zaman içinde Boğazdan girib çıkan müslüman kaptan ve gemicileri arasında çok büyük bir şöhret kazanmış ve tekke o tarihden bu yana Durmuş Dede Tekkesi adı ile anıla gelmişdir. (B. : Durmuş Dede).

Bir gülşenî tekkesi olarak kurulmuşdu. Üsküdarlı Münib Efendi Mecmuai Tekâyâ isimli eserinde Durmuş Dede Tekkesini âyin günü çarşanba olan bir şâbânî dergâhı olarak göstermektedir.

DURSUN (Hasankaleli Âşık) — Geçen asır sonlarında yaşamış Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrukesi arasında bir defterden öğrendiğimize göre 1304-1305 (M. 1886-1888) arasında İstanbula gelmiş ve pek genç yaşında Üsküdarda ölmüş bir halk şâiridir. Âşık Râzi şunları yazıyor: «Üsküdarlı Muytab Hanı da denilen Hânı Sebil'de buldum, görüşdüm, gaayetle enîsim yâri gaarım olmuş idi ki henüz nevhat tâze civan âşık idi. Memleketi tarafında Paşa lakabı ile mâruf şakînin sâzendesi imiş, levend meclislerinde çok cevrü cefâlar çekmiş ve nihayet şakîi merkumun pençesinden halâsa fırsat bulup firar ve o taraflarda duramayub İstanbulumuza gelmişdir. Kan tükürür kusar müteverrim iken mestânelik havasından ve aşk belâsından kurtulamadı, beş altı sene garîbâne inleyüb merhum oldu, Karacaahmedsultanda Mimar Kasım Ağa merkadi kurbinde çatal selvi altına defneyledik, garîki rahmetler».

TARİH

Garibler anılmaz kabir taşında
Kur'an okuyalım kabri başında
Yâdigârım olsun o yâre tarih
«Göçdü Âşık Dursun pek genç yaşında»
1310 (M. 1892 - 1893)

Hasankaleli Âşık Dursun'un Kara Oğlan diye mâruf Tulumbacı bıçkın şânında İstanbul semtlerini işâretle yazdığı manzumedir :

Kara Oğlan, Kara Oğlan
Bağ bağçe bostan dolan
Bıçkınların şâhısın sen
Akıl fikir gönül çalan
Tahtakale Küçükpazar
Oğlana değmesin nazar

Tulumbacı Kara Oğlan
Gönül evim ettin talan
Kopukların serverisin
İşin gücün yalan dolan
Yalıköy Beykoz Çubuklu
Kara Oğlanım Topuklu

Tulumbacı şıkırdımı
Tâlimlidir her adımı
Hançerbedest Kara Oğlan
Vururum dir sayyâdımı
Bağçekapu Sultanhamam
Tığ gibidir boy bos endam

Kara Oğlan Mestânedir
Mahmur gözler kestânedir
Koğuşunda uşakların
İçinde o bir tânedir
Kasımpaşa Hasköy Balat
Arada gel bizde de yat

Kara Perçem pür tumturak
Savruluyor yaprak yaprak
Tulumbacı Kara Oğlan
Topuk vurur tırak tırak
Taksim Galata Beşiktaş
Tam ondokuz oğlanda yaş

Kalem parmak nakılları
Diş kırıyor çakılları
Kara Oğlan soyununca
Oynatıyor akılları
Sarıyer İstinye Kavak
Tulumbacım yalın ayak

Kara Oğlan sarhoş çapkın
Kırdığı koz boydan aşkın
Atar şehbaz perendesi
Canbazıdır râhi aşkın
Kuzguncuk Kanlıca Bebek
Yaman koşarlı civelek

Kara Oğlan gaayet serkeş
Sâli hicret binüçyüzbeş
Kise bomboş cebler delik
Nakşi pâyin öpdüm beleş
Ayastefanos Çekmece
Merhamet kıl gel bu gece

Kara Oğlanın kurumu
Yatsıya dek yanar mumu
Arkamda bırakıp geldim
Hasankale Erzurumu
Samandıra Sarıgaazi
Âşık Dursun çekmez nazı

Tulumbacımın çalımı
Sormaz gelip hiç halımı
O güzelim esmer yüze
Vurmuş yangının yalımı
Bulgurlu Üsküdar Kartal
Yandı dostlar sazla kaval

Âşık Râzinin kendine has tâbir ve teşbihler bulunan bu manzûme üstünde hayli kalem oynattığını tahmin ediyoruz, hattâ, tümünü kendisi yazarak diyar garibi genç âşıka izâfe etmiş olduğu da söylenebilir.

Vâsıf HİÇ

DURSUN (Târık) — Gazeteci, muharrir, hikâyeci; münekkid, sinema rejisörü; 1931 de İzmirde doğdu, babasının adı Mehmed Hâlid, annesinin adı Ayşedir; Ankara Necatibey İlkokulunda (1934) okudu, bir hayat cilvesi eseri 1947-1949 arasında (16 - 18 yaşlarında) İzmir Belediyesi otobüslerinde biletçilik yapdı, 1950 de Ankara 4. Ortaokulunda okudu, tekrar iş hayatına atılarak 1954 - 1955 arasında Emekli Sandığı muhâsebe müdürlüğünde çalışdı ve çok câzib bulduğu gazetlcilik yoluna girdi, Ankarada Pazar Postası, Yeni Gün, Ulus gazetelerinde, İstanbulda Son Posta Gazetesinde çalışdı.

Çetin şartlar içinde geçdiği anlaşılan ilk gençliğinde tahsilini ihmal etmeyip kendisini otodidakt olarak yetişdirdi; İngilizce öğrendi; etrâfı görmlsini, gördüklerini ve duyduklarını kalem diline vermesini bildi. Sinemacılığa merak sararak o alanda bir eleştirici ve tenkidci olarak tanındı.

Bayan Nermin ile evlidir; Muzaffer Kakınç (doğumu 1955) adında bir oğlu vardır.

Eserleri: «Devriâlem» (Cengiz Tuncer ile beraber), «Hasangiller», «Vezir Düşü», «Şu babamın işleri», «Riza Bey Âile evi», «Çağdaş Amerikan Şiiri Antolojisi» (Özdemir Nutku ile beraber), «İnsan Kurdu», «Ya hep, ya hiç», «Güzelavrat Otu».

oki polisiye filmin rejisörlüğünü yapdı, «Aramıza Kan Girdi» (Baş rolde Ahmed Mekin), «Korkusuz kabadayı» (Baş rolde Eşref Kolçak.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi; Hayat Mecmuası.

DURSUN BÂLÎ — Geçen asır ortalarında yaşamış bedbaht bir delikanlı; hayat hikâyesini, dayım Ali Emîrî Efendinin bana bağışladığı kitablar arasında müellifi mechul isimsiz bir risâleden alıyorum :

«Dursun Bâli kânı irfan ve mehdi hûban medînei İstanbuldan zühur ve hüsn ile reşk âveri gilmânı cümhur bir tâze rû mahbub olub Kasımpaşa İskeleci Kebîrinde dolmuşa işler növbet kayığında deryâya pala çalar hizberi behrî yâni hamlacı dilberi idi.

(Beyit)

Fürûgi şûlei nâri muhabbet oldu âlemgîr
Nola âb olsa âteş hâk âteş rûzigâr âteş

(Beyit)

Pâ bûsi yâre teşne lebi cûyibarden
Tâkib idüb birbirin itmez karâr mevc

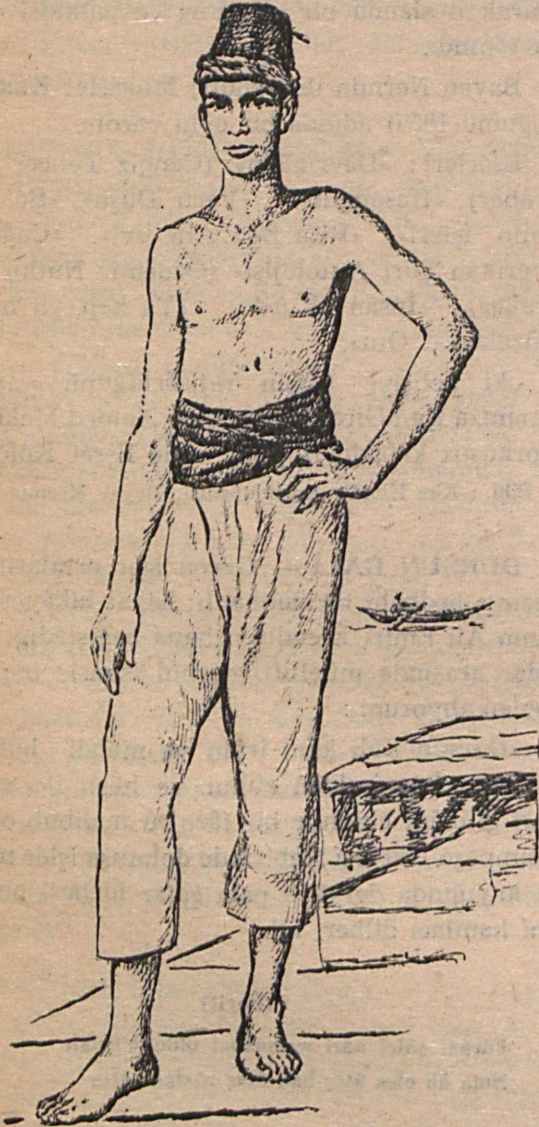
«Libâsı köhne pâ bürehne :

«Ammâ gümüş topuk nevcivan kopuk ki kâküli gümrâh üzere külâhı ol şehbâzı melâhatpenâhı şöyle açmışdır ki kasem Hudâya anı sevenin zarre mikdârı günâhı yok :

(Beyit)

Efseri husrevi kordum benim olsa serine
O kayıkcı güzelin kendi külâhı yerine

«Dursun Bâlînin ayağında çıban çıkub ufûnet eyledikde oğlan Galatada frenk cerrah Candolyon'a (Jean de Lion ?) varmış timar için, cerrahı merkum gaayetle hünerver musavvir nakkaş imiş ki çıbanı timar ve hem hamlacı civanın tasvirin nakşeylemişdir ki dükkânına varan yâran ol nakşi gördükde vâlehü hayran kalurdu. Mahbûbi mühmelin ibtidâi şöhreti işte bu nakşi sûretidir ki Kaptanpaşa Dîvânı kalemi ketebesinden ve ketebenin kibârından Mehmed Paşa zâde Kâşif Bey bu nakşi gördükde derdi aşka mübtelâ ve bu derd ile şûrü sevdâ ile şeydâ olub :

Kayıkçı Dursun Bâlî
(Resim : Sabiha Bozcalı)

(Beyit)

Heyret alur aklımı, baksam gözüne kaaşına
Sad hezâr âferin o! sûretin rakkaaşına

«Divan çavuşlarından Behlul Çavuş ki o beyin mahremi râzı idi ve beyin pâkdâmenliğın bilir idi, oğlanı almış götürmüş elin öpdürmüş ammâ ki asıldа Kâşif Bey pâyi yâre düşmüşdür :

(Beyit)

Düşdüm efendim pâyi şehi dilber üstüne
Ol gonce gülüp didi yüzün güller üstüne

«Kaddi mevzûni servi dilârâ, cümle âzâsı kıl kadar kusurdan müberrâ, lisâna gelse tûtii gûyâ ammâ kelâmında noksanı edebü hayâ, esâfili nâsden olmağla şecaat arz eylese itlik dâvâsı, türkü ırlasa uçkur havâsı :

(Mısrâ)

Mahbub oldur ki nâzik ola echel olmaya

(Beyit)

Ne bilsün ırzı kadrini erâzil
Eâlî yolunu tutmaz esâfil

«Kâşif Bey görmüş ki hamlacı şehbazı Dursun Bâli muhtâcı terbiyedir, hâli üzre terk eylese mâşuk sûretinde beliyedir :

(Beyit)

Levhi dilde nakşolunmuşken hayâli rûyi yâr
Çirki cehli mezelletde terk eylemek revâ mı ?

«Hak kelâm budur ki Dursun Balî civan rengi rûyi humret üzre mahbûbi mühmel, el ayak letâfet ile müşekkel, reftârı levendâne, âşıka riâyetde merdânedir, terbiye kabul idüb sen Köroğlusun beyim demiş ben Ayvaz, ammâ gel gör ki böyle sînesi uryan daltaban dilrübâlar tızman tırıl engelsiz olmaz, Hamlacı Dursun Bâlînin dahi kalyoncu itlerinden Karaçomar diye mülâkkab bir dîvi Ehremen sûret ve bed tıynet refîki varmış ki anınla mâdevü ner mertebesinde mahremü yâr imiş :

(Mısrâ)

İt değmiş aşa dönmüş hâni visâli yâr

(Mısrâ)

Zâğı kör ki hümâyi itmiş şikâr

«Kara kılları libâsı katrânî ve Dursun Bâlînin nakşi pâyinde sâye misâli belâyı âsümânî Karaçomar ki destinde bıçak kayış bacak :

(Beyit)

Hânene gelse de ol şûhi peri şive yine
Bilesince heman ol düşmeni bed hû bulunur

«İplikçi Hamamında dellâk olub mahbûbu mühmelinin kendûsunden yüz çevirüp bir eyyam teşrif etmediğin gördükde :

(Mısrâ)

Gün gibi tolundu çeşmimden o şemsi hâveri

«Külheni hicrü heybetde kara kütük misâli yanmış, o ki bir kerre mescide varub yüzün secdeye koymamış iken neûzibillâh :

(Mısrâ)

Ey sanem sen mazharullahsın

«Deyüb Dursun Bâlîye tapar idi ammâ velâkin aslaa renk vermeyüb ol yâri şivekârı iyşü işret ve seyrü safâ behânesi ile Kâğadhâneye dâvet eylemiş :

(Beyit)

Şakit kinehâh ile seyrâna gitme hiç
Gel gör ki noldu Yûsüfe yabâne gitme hiç

«Ammâ Dursun Bâlîye gaflet galebe idüb Karaçomar ile Kâğıdhâneye vardıkda kara dellâk putberest iken putşiken olmuş :

(Beyit)

Bahtımız çünki siyehdir hattı eş'ar gibi
Hâlimi şerh ideler defterü divanlar ile

«Deyüb ol şakîi mel'anet pîşe heman hançeri gadri uryan idüp Dursun Bâlîyi katlü helâk etmişdir.

(Tarih)

Mücevherdir tarihi ol nevcivanın «nur» ile
«Karaçomar şehid itti Hamlacı Dursun Şâhı»

1206 + 50 = 1256 (M. 1840)

«Kalyoncu dellâki Kasımpaşa İskelei Kebîrinde berdar ettiler, Kâşif Beye sevdâ gelüp bir eyyam yalın ayak başı kabak saç sakala karışmış İskelei Kebirde dolaşır Dursun Bâlî növbete girmez mi diye şuna buna sual ederdi, hâlini bilenler Beyim şimdi müşteri aldı gitti dirlerdi, bilmeyenler güler geçerdi. Âhir Mevlevihânede derviş olub kapandı şöyle ki şeyh efendi cerrah Candolyondan Hamlacının tasvirini iştirâ idüp gel senin mahbubun dergâhı şerifdedir demiş ve Kâşif Beyi o tesvir ile avutub kapatmışdır».

Muzaffer ESEN

DURSUN BEY — Asıl adı «Tûrisına Bey» dır. Çağdaşları arasında Dursun Bey diye tanınmıştır; XV. yüzyılda yaşamış kalem sâhibi asker ve idâreci, mâliyeci; İstanbul muhasarası ve fethinde bulunmuş ve fetihden sonra Türk İstanbulun ilk tahriri (kütük sayımı ve tanzimini) yapmış olan zât; hicrî 846 — 893 yılları (M. 1442 — 1488) arası 48 senelik bir Osmanlı vekaayinâmesi kaleme almış ve eserine hizmetinde bulunduğu büyük hükümdara nisbetle «Târihi Ebül - Feth» adını vermişdir.

Bursalıdır, bu vilâyetin timarlı sipâhilerindendir, doğum tarihi ve babasının adı bilinmiyor; vekaayinâmesinde dağınık ve çok kısa kayıdlara göre Fâtih Sultan Mehmedin ünlü kumandanlarından Cebe Ali Bey bu Dursun Beyin amıcası ve hâmîsidir; Karıştıranlı Süleyman Bey de eniştesidir.

Timar sâhibi bir sipâhi olarak katıldığı İstanbul cenginden sonra Bursa Sancak Beyliğine tâyin edilen amıcasının yanında hizmeti kabul ederek timarını terketmişdir, kendi tâbiri ile «Bursa safâsını timara tercih etmişdir»; Cebe Ali Bey İstanbul tahririne memur olduğunda bu ağır ve çok önemli işi yeğenine havâle etmiş, Dursun Bey de yüz akı ile başararak Fatih Sultan Mehmedin teveccüh ve îtimâdını kazanmışdır. Dîvânı Hümâyun kaleminde çalışmış, Defterdar ve nihâyet Baş deftardar (mâliye bakanı) olmuşdur. O devrin geleneğince memuri-

yeti icabı ordu emrinde bâzı seferlere de katılmışdır.

Meşhur vekaayinâmesini, kendi tâbiri ile «pirlik» zamanında, hicrî 903 - 905 (M. 1497 - 1500 arasında yazmışdır; eserini tamamladıktan sonra ne kadar yaşadığı bilinmiyor.

«Târihi Ebül — Feth» in ikisi Topkapusu Sarayı Müzesi Kütübhânesinde biri de Ayasofya Kütübhânesinde üç yazma nushası vardır; eser 1911 de Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuasında ilâve şeklinde basılarak yayınlanmış ve neşir işi adı geçen encümenin üyelerinden Mehmed Ârif Beyin nezâretinde yapılmışdır.

Dunsun Beyin hayli çetrefilce ağır bir üslûbu vardır.

DURSUN CEVLÂNÎ (Âşık) — Çağdaş halk şâiri, aslı Sarıkamışlıdır, 1900 de orada doğmuş, şiirler yazmış ve 135 yaşında ölmüş bir askerin oğludur; 7-8 yaşında ilk okula giderken Yusuf Dayı adında omuzunda sazı ile bir âşık görmüş, saza hayran olmuş, anasına yalvarmış ve bir saz aldırmışdır ve kendisini âşıklık yoluna, önce farkında olmadan, böylece sürüklenmişdir. Halasının Çiçek adındaki kızını sevmiş, iki çocuk arasında mâsum bir aşk başlamış, o sıralarda Birinci Cihan Harbi başlamış ve Dursun Ermeni çetecilerinin eline esir düşmüş, türlü

Dursun Cevlânî
(Resim : anonim)

eziyet altında Tiflise götürülmüş. İki sene kadar sonra kurtulup Sarıkamışa döndüğünde bütün âilesi halkının, mâşukası Çiçek Kız da dahil, ermeniler tarafından vahşiyâne kesilmiş olduğunu öğrenmiş; ve sazı ile acıları terennüm ede ede diyar diyar dolaşmaya başlamış. Kağızmanın Yalnızağaç mevkiinde Çiçeğe benzeyen bir kız görmüş, sevmiş, sevilmiş ve adı Lâlezar olan bu kız ile evlenmiş, üç oğlu olmuş, fakat Lâlezarı da ânî bir ölümle kaybedince tekrar perişan olmuş, üç evlâdının sefıl olmaması için tekrar evlenmiş, o kadından da bir kızı ile bir oğlu olmuş, fakat bu ikinci hanımla rûhen bağdaşamamış, çocuklarını mekteplere yerleşdirerek hanımı terketmiş ve yine dolaşmaya başlamış.

1945 yılında İstanbula gelen Âşık Dursun Cevlânî Büyük Doğu mecmuası muhâbiri Nejad Muhsinoğluna şunları söylemişdir :

«İstanbula konser vermek ve pilâk doldurmak için geldim ama... evveliyatı var bu işin; halkevlerinin 10 uncu yıldönümünde Ankaraya gittimdi. Gösterdiğim muvaffakiyet üzerine bana bonservis verdiler, beni takdir ettiler. İyi, hoş; ben de altta kalmıyayım dedim. Devlet konservatuarı hesabına meccanî olarak pilâk doldurdum; şimdi radyoda boyuna eserlerim çalınır, söylenir, bize aç mısın, tok musun diyen yok... Bu bir tarafa; Kağızmandan İstanbula kadar uğradığım şehirlerdeki halkevlerinden ekserisinde karşılaştığım muamele beni ayrıca üzmüşdür.

«Evvelâ Erzuruma geldim, halkevinde konser verdim. İyi karşıladılar, yardımda bulundular. Keza Erzincan Halkevinde de öyle... Oradan eşya treniyle Divrigiye giderken trenler çarpıştı, yetişen imdat treni bizi Sıvasa getirdi. Oranın Halkevinde bu vak'ayı sazla anlattım. Yıldızeli Enstitüsünde de konserler verdikten sonra Tokada geldim. Tokad Halkevi Reisi yüzüme bakmadı. Orada perişan kaldım. Oradan Amasyaya geldim. Orada saz şairi Feryadî İsmail Hakkı ile boy ölçüştük. Sonra Samsuna, oradan Sinoba geçtim. Oranın Halkevi Reisi terzi Murad Bey namında biri hiç yüzüme bakmadı. Ben «konser vermek istiyorum» deyince, bu zat «konser de nedir?» diye sordu. Zonguldaktan da birgüzel kovulduktan sonra geldim İstanbula... Asıl, Eminönü Halkevinde karşılaş-

tığım vak'a güzeldir. Oraya müracatımda tanımadığım bir zat bana aynen şöyle dedi: «Biz buradaki sahnemizde, alafranga çalgı - çalıyoruz. Size burada sıra ve yer yoktur.» Bu cevap üzerine yüreğimdeki ateş söndü. Halkevinden müteessir ve bitkin çıktım.

«Şimdi Beşiktaşta Kilise Meydanında bir kahveye bağlandım. Her gün o kahvede çalıp söylüyor ve nafakamı çıkarıyorum. Bütün emelim de burada pilâk doldurmak veya buna benzer bir musikî işi yaparak yol masrafımı çıkarmaktan ibaret... Karımı değil ama, çocuklarımı çok özledim.» (Büyük Doğu, 1945).

Bu satırların yazıldığı sırada, 1967, Âşık Dursun Cevlânî Ankarada yerleşmiş bulunuyordu. Hayatını kalenderâne ve kanaatkârâne temine çalışıyordu.

DURSUN FAKİH SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Sarıyer'in sokaklarından; bu köyün şimal - doğu yarısında Ortaçeşme Caddesi ile Türbe Çeşme Sokağı arasında uzun bir yoldur; Atabey Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; Kudretullah Sokağı, Kekik Sokağı ve Sarı Hüseyin Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 23); Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım, 1967-.

DURSUN PAŞA KIZI — Geçen asır sonlarında yaşamış bir nâzenin kibar hanım, hayat hikâyesini dayım Ali Emîrî Efendinin bana bağışladığı kitablar arasında müellifi meçhul isimsiz bir risâleden alıyorum:

«Altmışını aşmış mekkârei acûz Dursun Paşa Kızı dedikleri avret ile tâzeden tâze mürâhik mahbub Külhanbeyi Yâdigâr Oğlanın sergüzeşti bir tarihde duyulmuş değildir (B.: Yâdigâr; Fatma Hanım; Atlıases). Gedikpaşa Hamamı külhanı perverdesi Yâdigâr Bey dedikleri pırpırı hümâpervaz dalfesli şehbaz nahveti hüsn ile pâ bürehne güm güm topuk vurup âteşi şebab ile yalım yalım ve levendâne alım çalım mürur eyledikde Tavşantaşında Çeşmeli Konakda pîrezeni nâzenîn Durmuş Paşa Kızı oğlana taaşşuk etmişdir:

Mısrâ

Hirâman olduğu dem fitnei âhir zeman oldu

Mısrâ

Düşdü dâmeni dile bir şereri sûz efken

«Al fesin altından kâküllerin dökmüş çapkın:

Mısrâ

Sanasın kara bulut ardından gün doğmuş

«Rengi rûyi humret üzre civan:

Mısrâ

Sanasın nikaabı var al canfes

«Çatuk kaşlı oğlan:

Mısrâ

Sanasın uşşakını berdâr idecek

«Mestâne nigâhında vahşet fetâ:

Mısrâ

Gözü bîmârveş illâ ki kattâl

Mısrâ

Şerâbı nâz ile sermest tigi gamze bedest

«Diheni müşkin lebleri rengîn cilasın:

Mısrâ

Sanasın lâli lebinden çeker şarab hicâb

«Pîrehen köhne sîne küşâde pistânı saydi uşşâka dâne eşbeh şehlevend:

Mısrâ

Gümüş tepside sarı iki nar dânesi

Mısrâ

Kendûsu çakıl dir amma şehdâne yâkut

«Kuşaklı bıçaklı mûmiyan tâze yiğit:

Mısrâ

Kuşağın sürür ardından nümayiş ile

Mısrâ

Sanasın tigi Mısrîdir mücellâ

«Pençeli topuklu balaban:

Mısrâ

Gümüş bilekli gümüş topuklu

«Dursun Paşa Kızı pîrezen işte bu oğlanı görüp taaşşuk eyledi :

Mısrâ

Hâb girmez çeşmime fikri kaddi dildâr ile

«Üç kocadan arda kalmış ve nice eşbeh civanları ve zeberdest pehlivanları câme hâbına almış ve âr ü nâmus şîşesin taşa çalmış hanımdır :

Mısrâ

Sergüzeştim dâsitan olmuş söylenir

«Yolun buldu adamın buldu. Gedikpaşadan Tavşantaşına oğlanın yalun ayaklarının her bir adımına bir kuruşdan şu kadar kuruş harci râhın virüb Külhenî Yâdigâr Bey bir şebi dîcûr içre Tavşantaşında paşa konağını teşrîf ve ol acûzun ihzar eylediği sofrai işreti nûri şebâbı ile çerâgan eyledi :

Beyit

Sahnı emelim tâze gülistan olsun
Envârı cemâlinle fürûzan olsun

Beyti Avâmî

Yar doldurub ben içdim
Ben doldurdum yar içdi

«Ammâ külhen perverdesi ol mahbûbi mâderbehatâ maarifden bî behre ve meclisi muhabbetde usûlü edeb bilmez :

Beyit

Maarif bilmez dilber heman bir nakşi divardır
Bakar şâhin gibi ammâ hakikatda sığırcıkdır

«Hanım ise âşüfte ve gül ibikli körpe horos oğlanın nümâyişi hüsni şebâbına ve himmeti bâzûyi dilâverîsine firifte, şarâbı erguvanı dolu dolu sunar ki çalıdan halıya çekdiği daltaban âhûyi âvârenin vahşetini gidere :

Mısrâ

Bir katre mey kişinin cümle hicâbın giderir

Beyit

Câmı minâdan içüb bir iki üç katre şarâb
Sonra girdi câme hâba eşbehi vâlâcenâb

«Külhenî oğlan destebaşı (B. : Destebaşı, cild 8 sayfa 4527) Mastor şakîye nakli mâcerâ eyledikde:

Mısrâ

Dün bahri muhabbetde şinaverlik eyledim

«Mastor dahi mahbûbun dü dîdei nerkisin bûs ile âferin sad hezar âferin tamam itaat üzere ol aman diye nasihat etmiş :

Kıt'ai Külhenî

Öter Layharın horozu
Tüneği hanım hotozu
Küflüleri uçlansın
Sarayım kokorozu

«Ve demiş ki sen dahi beyliğin göstermek gerekir :

Kıt'ai Avâmî

Ayağım yalun ne gam
Berat nişanım tamam
Babam uşak olsa da
Hanımdır benim anam

«Mastor oğlanın sîmin bâzûsuna mücevher bâzûbend bağlar ki destabaşıda emânet durur imiş yâni Yâdigâr Bey şol kadar sene evvel Çınar Mescidi hareminde kundağı ile bulundukda mücevher bâzûbendi dahi kundak içinde bulmuşlardır ve oğlan külhana girdikde bâzûbendi destebaşısına emânet komuşdur. Ertesi gice dahi Tavşantaşındaki konağa vardığında iyşü işretten sonra câme hâba girdiklerinde oğlan pîrehenin atup uryan oldukda ben dahi hanım evlâdıyım deyüb zâzubendin gösterdi :

Mısrâ

Fâş itti âşüftesine râzı nihânını

«Hanım ki Yâdigâr Beyin bâzusunda mücevher bâzûbendi görmüşdür bir âhi canhirâş atub düşmüş ve ol anda selâmen kavle nüzül isâbeti ile fevt olmuşdur. Ârife târif gerekmez, neûzibillah..».

Müellif, Yadigâr Beyin yaşlı kadının kendi öz oğlu çıkdığını söylemek ister.

Muzaffer ESEN

DURU (Kâzım Nâmi) — Eğitimci, öğretmen yazar; 1876 da Üsküdarda doğdu, babasının adı Mustafa Sıdkı, anasının adı Fatma Zehrâdır; Toptaşı, Edirne, Selânik askeri rüşdiyelerinde okudu (1891), ve 1894 de Manastır askerî idâdisinden mezun olarak Harbiye Mektebine girdi, 1897 de de o yüksek askerî okulu bitirerek ordu hizmetine girdi, 1905 de yüzbaşı oldu, 1908 de İkinci Sultan Abdülhamide karşı askerî hükümet darbesini hazırlamış genç mektebli zâbitler arasında bulundu ve meşrûtiyetin ilânını müteakib ordudan ayrılarak maarif hizmetine geçdi. Millî mücadele yıllarında Ankarada Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin maarif vekâletinde orta eğitim umum müdürlüğü yapdı; Cumhuriyet devrinde de öğretmen ve yazar olarak çalışdı. İkinci Cihan Harbi içinde bir devre Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak mebus seçildi. fakat mebusluğu ancak bir devre devam etti.

Bu satırların yazıldığı sırada 89 yaşında olduğu halde geçimini temin için Denizcilik Bankasında çalışıyordu. Kalem sâhibi askerlerin, muallimlerin ve gazetecilerin en yaşlısıydı. Kendine has şirin lâübâliliği, kalenderliği ve şuur zindegîsi ile çok geniş sevgi toplamış sempatik aydın ihtiyardı. Telif ve tercüme elliden fazla münteşir eseri vardır. Gazetelerde, dergilerde neşredilmiş ve bir kitap hâlinde toplanmamış makaleleri binleri aşar. Sohbeti tatlı bir meclis adamıdır. Türk Ocağı, Sosyoloji Cemiyeti, Eski Muhâribler Cemiyeti ve Gazeteciler Cemiyeti üyesidir. Fransızca bilir.

Kâzım Nâmi Duru
(Resim : S. Bozcalı)

Sabiha adında bir hanımla evlenmiş ve beş evlâdı olmuşdur; Necdet (doğumu 1902), Mansur (doğumu 1906), Mübeccel (doğumu 1908), Ülker (doğumu 1914,) Özdemir (doğumu 1924).

Aşağıdaki satırların Hayat Mecmuasının «Uzun yaşayanların sırrı» başlıklı bir roportaj serisinden alıyoruz :

«İşte karşımızda 1.62 boyunda, 65 kilodan ne eksilir, ne de artar, doksana yaklaşmış olmasına rağmen yerinde duramıyan bir erkek haşarı var : Bâbıâli'nin tanınmış siması, öğretmen, pedagog, muharrir Kâzım Nâmi Duru...

«İttihat ve Terakki'nin 10 kurucusundan hayatta kalan 8 - 31 sicil numaralı tek üyesi.

«Kâzım Nâmi üstadımızı bugün emektar yokuşun matbaa ve gazete idarehanelerinde görmek lâzım. Onun : «Şu miniminilere bakınız!...» diye gösterdiği muharrirlere bir göz atacak olursanız hepsinin, 50 - 55 lik; saçları, sakalları ağarmış kimseler olduğunu görürsünüz!... Mininiler bunlar!... Çünkü dört çocuğundan en büyüğü bugün 60 yaşındadır (1962)

«Eriştiği yaşa, onca hayat tecrübesine, katıldığı önemli memleket dâvalarına, meydana getirdiği eserlere bakınca; insan onu, yüz hatları sert, dalgın, durgun, çekitaşı gibi ağır sanır. Oysa hiç de öyle değil!... Bir çocuk neşesi ve davranışlariyle, karşınıza uçarı bir delikanlı gibi çıkan müstesna kimselerdendir,

— Benim dış görünüşümdeki yaşlılığa bakma, içimde, şuracıkta (kalbinin bulunduğu yeri gösteriyor) bir çocuk var, o hiç ihtiyarlamıyor; beni bu yaşıma getiren büyükannemin bir nasihatidir, Hayatımda aldığım en kıymetli nasihat bu oldu, ne yazık ki bu nasihatin ancak yüzde altmışını tatbik edebildim. Fakat bu yüzde altmış bile beni bu yaşa getirmeye yetti. Eğer nasihatin geri kalan yüzde kırkını da tutmuş olsaydım, belki de ikinci bir Zaro Ağa olabilirdim! (B. : Zaro Ağa); (ninemin nasihati şudur):

Az yemek, az söylemek,
Eder insanı melek!
Çok yemek, çok söylemek,
Eder insanı helâk!

«— Çenemi tutsaydım, sağlam yüz elliyi aşardım. Fakat mide yoliyle yaptığım ömür iktisadını, çene yoliyle yitirdim!» (Turgut Etingü, Hayat Mecmuası).

DURU (Naci) — İş adamı, Sinema prodüktörlerinden, «Duru Film müessesesinin sahibi ve kurucusu; aslı Samsunludur; 1906 da Samsunda doğdu: Matbaacı Süreyya Efendi adında bir zâtın oğludur, annesinin adı Perver Hanımdır; orta tahsilini memleketinde yaparak babasının matbaasında iş hayatına atıldı, 1925 de babasının ölümü üzerine henüz 18 yaşında işinin sahibi oldu; yine o yıllar içinde Samsunda ilk sinemayı açarak 1945 yılına kadar sinemacılık ile matbaacılığı yanyana başarı ile yürüttü. 1945 de Samsundaki işlerini tasfiye ederek İstanbula yerleşti ve sinemacılığı tek meşgale seçerek «Duru Film» müessesesini kurdu (B. : Duru Film).

Süreyya Duru — Naci Durunun oğlu; 1930 da Samsunda doğdu, annesinin adı Şükriye Hanımdır. Tahsilini Galatasaray Lisesinde yapdı; babasının yolunda iş hayatına atıldı; Duru Film müessesesinde rejisörlük yapdı, ve kendi adına da «Murad Film» adı ile ayrı bir film müessesesi kurdu.

Hakkı GÖKTÜRK

DURU (Nazif) — İş adamı, Sinema prodüktörlerinden; 1907 de Samsunda doğdu; aynı iş üzerinde çalışır Naci Duru'nun ana ve baba bir kardeşi (B. : Duru, Naci); Kabataş Lisesini onuncu sınıfda terk ederek iş hayatına atıldı. Yerli Filmciler ve Türkiye Film İmalcileri Cemiyetinin idarecilerindendir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi (1962).

DURU (Selim) — Tanınmış spor öğretmenlerinden; eski mutasarriflardan Yusuf Kâmil Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Nüzhet Hanımdır; İstanbulda doğmuşdur (1911-1912? Topkapusu ilk okulunda Vefa lisesi orta ve lise kısımlarında okumuş, lise diplomasını 1933 de İstanbul Erkek Lisesinden almış, Ankarada Gazi Eğitim Enstitüsü ile Üniversite Edebiyat Fakültesini bitirmiş ve 1937 yılında beden eğitimi öğretmeni olarak meslek hayatına atılmışdır; bu satırların yazıldığı sırada, 1966, İstanbul Erkek Lisesi beden eğitimi öğretmeni bulunuyordu.

Gençliğinde futbol oynamış, kalecilik yapmışdır; iyi bir yüzücü idi, 1932-1933 yıllarında İstanbul yüzme birincisi olmuşdu; kızı Sevgi Duru (Erim) de rekorlar kırmış şampiyon bir yüzücüdür.

Bibl. : E. Yücel, Not.

DURU (Yılmaz) — Tiyatro ve Sinema aktörü, dansör, dans hocası; 1930 da Adanada doğdu; babasının adı Turhan, annesinin adı Ülkerdir; Adanada orta okulu bitirdikten sonra çocuk sayılacak yaşta sahne hayatına atıldı ve ilk defa 1944 de Ses Tiyatrosunda «Kadınlar Adası» operetinde oynadı. 1957 de İstanbula turist olarak gelen John Philips adındaki Amerikalının delâleti ile Manhattan tiyatro ve bale mektebine angaje edildi, üç yıl Amerikada kaldı ve çalışdı, Türkiyeye 1960 da döndü. Tiyatro aktörü iken dansör, film aktörü dans hocası oldu. Aslan Film, Erman Film, Burç Film, Tafi Film ve Taksim Gazinosunda çalışdı. Rol aldığı filmlerden başlıcaları şunlardır: «İki Ateş Arasında», «Oyuncu Kız», «Kırmızı Karanfiller», «Hancı», «Sepetçioğlu», «Beni Şafakta Vurdular», «Püsküllü Belâ», «Arzû».

İngilizce, Fransızca, İspanyolca bilir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi; Ses Mecmuası

DURUD (Kazdağlı) — Çağdaş büyük halk şâiri Kahveci Ali Çamiç Ağanın kahvehâne uşaklarından (B. : Çamiç Ağa, cild 7, sayfa 3700); bu gencin asıl adının farsca «selâm», «senâ», «duâ» anlamlarında «dürûd» olduğunu,

Kazdağlı Durud
(Resim : S. Bozcalı)

ve Kaz Dağları yörükleri ağzında Durud şeklini aldığını zan ediyoruz, Yörük ağzı ile de çok güzeldir. Durudun Çamiç Ağa yanına gelişi şöyle olmuşdur :

1888 — 1889 kışında bir gece yatsıdan sonra çırağı ile birlikde aynı zamanda yatıp barındıkları kahvehânesini kaparken içeriye bir delikanlı girmiş. 16 yaşlarında güzellikde âfeti devran bir oğlan. Üst baş dökük, perişan, yarım pabucun içinde ayakları sağuk su ve soğuk çamurla morarmış, kararmış, avurdlar açlıkdan çökmüş, gözler korkudan gelen vahşetle açılmış : «Babacığım.. beni ısıt, doyur.. ölüyorum...» demiş.

İşte bu adı güzel kendi güzel Durud o gece acı macerâsını en açık itiraflarla anlatmış; bir köy ağasının çobanı imiş. Ağasının kızı oğlanı sevmiş. Bir gün Durudun çıplak ayaklarına kapanarak : «Beni sana vermezler.. kaçır beni!..» diye yalvarırken kızın babası gelmiş..

Durud artık o kapuda barınamıyacağını anlamış, heybesini hazırlamış gidecek. Ağada birikmiş parası vardır, ertesi sabah boynunu bükmüş, ağanın huzuruna çıkmış, «Ağam.. benim suçum yok.. gönül kuşunu uçurup perçemime konduran senin kızın» diyerek yara deşmeye lüzum görmemiş : «Paramı ver.. gidiyorum» demiş. Ağanın kaşları çatık, oğlanın parasını vermiş ama : «Yerine adam buluncaya kadar üç beş gün daha kal!..» demiş.

Durud oğlan toy; kızının her şeyi göze alarak bu güzel oğlana kaçacağını kesin olarak gören ağanın maksadını anlayamamış. Aradan üç beş gün geçmiş, bir sabah alaca aydınlıkda köye gelen jandarmalar Durudu yatağında uyurken don paça basmışlar, yol için hazırladığı heybesini aramışlar, bir meşin kese, kese içinde de on altın bulmuşlar. Ağa tahmininde yanılmamış, parasını çalan Çoban Durudmuş.. Aslında ise Durudun ne keseden ne de altından haberi var. Oğlanın elleri bağlanmış ,heybesi omuzuna verilmiş ve karakola götürülmüş. Karakol bir dağ başında. Zavallı Durud orada üç gece kalmışdır. Çekdiği ezâ ve cefânın en hafifi, kendisini her emre râm ettiren ve hattâ «Parayı çaldım..» diye tutulan bir zabıt kâğıdına da pencesini bastırdan kıyasıya atılan dayakdır.

Üçüncü gün karakola ağanın bir adamı gelmiş, kızarmış bir kuzu, bir lenger pilâv, iki binlik de rakı getirmiş, üç jandarma bir de ağa uşağı işret sofrasına oturmuşlar. Yörük Durud da sâki. İşret meclisi tamam kıvâmına geldikde oğlan duvarda asılı tüfeklerden birini kavramış : «Kıpırdamayın yakarım!..» diye bir nâra atarak karakoldan dışarı fırlamış.. Kör kütük sarhoşlar tığ gibi yürük gencin elbet ki peşine düşüp de yakalayacak değildir.

O dağ senin, bu dağ benim. Gündüzleri sinmiş, geceleri yürümüş; dağ, derbend, çay, dere, taş toprak düşe kalka, günler, haftalar, aylar boyunca gitmiş.

Bir gün bitik bir halde uyurken bir ayak hışırtısı ile gözlerini açınca karşısında pür silâk bir adam bulmuş. Bir haydud. İki ay kadar da onun yanında dolaşmış, öyle ki geceleri yatarken, oğlan kaçmasın diye Durudu bileğinden bir iple kendi bileğine bağlarmış. Durud bu haydudun adını bile sorup öğrenmemişdir. Yalnız Biga Dağlarında olduklarını öğrenmişdir, bir de İstanbulun adını öğrenmişdir. «Bir adam İstanbula varsa, onu kırk yıl arasalar bulamazlarmış!.

Ama İstanbul nerde?

Durud İstanbul'un yolunu, kendisini pençesine geçirmiş olan haydud onun küçük bir ayak çelmesi ile yardan yuvarlanıp öldükten sonra bulmuşdur. Kaz Dağlarından Biga Dağlarına geldiği gibi yine gündüzleri sinmiş, geceleri yürümüşdü, ama artık mevsim kış ortası idi. Yollarda yalnız çobanlara yaklaşıyor ve onlara İstanbulu soruyordu. Bir akşam nihayet Üsküdara ulaşmış ve Üsküdara yolcu getirip Yemiş İskelesine dönecek ihtiyar bir kayıkcının lutuf ve merhameti ile denizi aşmış. Ve yine o kayıkcının tarifi ile o sıralarda kahvehânesi Yemiş İskelesinde olan Ali Çamiç Ağaya gelerek sığınmış.

Kazdağlı Durudu kanadı altına alan Çamiç Ağa ilk iş olarak oğlanın adını değişdirmişdir, oğlana «Ahmed» adını vermişdir. Bu isim değişikliği, bir Jandarma karakolunda tutulmuş zabıtkâğıdında hırsızlığını itiraf ile pençe nişanı bulunan bir genç için elbet ki zarurî idi.

Çamiç Ağanın İstanbulda 75 yıllık kahvecilik hayatı boyunca yanında otuz nefer oğlan çıraklık yapmışdır; kalender halk şâiri yıllarca sonra bu çırakları şânında birer manzûme yazmışdır. Durud için yazdığı da şudur :

Kaz Dağlarından kopmuş yörük dilberi Durud
Bir şebi şitâ içre kahveme itti vürud

Şöyle zeberdest fetâ mürâhik şehi hûban
Medhi şânında anın yokdur efendim hudud

Hüsün ile merdlikde ayağına uşağın
Kasem ki su dökemez ne İskender ne Davud

Sirkat bühtânı ile zabtiye pençesinden
Firâr idüb dağ derbend olayazmışken haydud

Girdi kanad altına terkeyleyüb vahşeti
Sarmış iken etrâfın kahhâr âteşi Nemrud

Kılık kıyâfetini hattâ ismi şerifin
Tebdil eyledim oldu bâbı endişe mesdud

Çerâğı hüsnü ile rûşen oldu kahvemiz
Gönül tahtına Ahmed böylece itti kuud

(Çırak oluşuna Mücevher Târih)

Onaltı yaşındayken doğdu necmi ikbâli
«Kâhveci Güzelidir Kazdağlı Civan Ahmed»
1290 + 16=1306 (M. 1888 — 1889)

Kahveci güzeli Ahmed şâir hâmisine üç sene kadar hizmet ettikten sonra yine onun yardımı ile Üsküdarda müstakil bir kahvehâne açmış, kendi boyundan güzel bir kızla evlenerek yuvaçığını da kurmuşdur. Çamiç Ağa bu gencin hayat hikâyesini pek tatlı bağlıyor: En büyük üzüntüsü köydeki dul anacığı idi. Köyünü öğrendim, oğlana bir şey söylemeden bir gün kalkdım, Edremite gittim, oradan Kaz Dağlarına kadar uzanarak köyü ve anasını buldum. Kadıncağızı hayli hırpalamışlar, oğlun nerede saklandı diye. Aradan üç yıl geçmiş. Duruddan haber alamamış, onun güzel yüzü gözünün önüne geldikçe ağlarmış. Kadını aldım, İstanbula getirdim, Durud anasını görünce gözlerine inanamadı, önce şaşkın şaşkın, bakındı sonra... Ana ile oğulun kavuşmasını hiç bir kalem târif edemez...».

DURU FİLM — Yerli film müesseselerinden; 25 şubat 1946 da İstanbulda Bey oğlunda Yeşilçam Sokağında Naci Duru tarafından kuruldu; 1962 de yine Beyoğlunda Kuloğlu sokağında Nedimbey Apartımanında bir dâirei mahsusaya nakledildi.

Çevrilen kordelaların iç sahneleri kiralanan bir platoda, dış sahneleri de İstanbulda veya muhtelif şehirlerde tabii dekorlardan faydalanarak çevrilir.

Bu firmanın ilk çevirdiği film, senaryosu Refik Hâlid Karay'ın «Çete» dir; İstanbulda çevrilmişdir; baş rollerde oynayanlar Neriman Köksal ile İhsan Evrim'dir.

Müessesenin kurulduğu tarihden 1963 yılına kadar geçen on yedi sene içinde 30 film çevrilmidir ki isimleri şunlardır: «Yüzbaşı Tahsin» (Nedret Ergüvenç, Orhan Arıburnu); «Kanlı Para» (Ayhan Işık, Nedret Ergüvenç, Orhan Arıburnu, Aliye Rona); «Altı Ölü Var» (Nevin aypar, Turan Seyfioğlu); «İki ateş arasında» (Neriman Köksal, Nazım İnan); «Dağları bekleyen kız» (Sezer Sezin, Kenan Artun); «Günah Köprüsü» (Mine Çoşkun, Settar Körmükçü); «Ana hasreti» (Leylâ Altun, Saltuğ Kaplangı); «Kin» (Eşref Kolçak, Nedret Ergüvenç, Ahmed Tarık Tekçe); «Gelinin Muradı» (Fikret Hakan, Pervin Par, Hulusi Kentmen); «Bir şoförün gizli defteri» (Eşref Kolçak, Çolpan İlhan, Kadri Savun, Nurhan Nur, Ahmed Tarık Tekçe); «Kabadayılar Kıralı» (Ahmed Tarık Tekçe, Peri Han, Tavhid Bilge); «Dişi Kurt» (Sezer Sezin, Müşfik Kenter); «Sessiz Harb» (Müşfik Kenter, Aysel Tanju, Peri Han); «Ölüm Perdesi» (Orhan Günşiray, Leylâ Sayar); «Şoför Nebahat» (Sezer Sezin, Kenan Pars, Kadri Savun); «İstanbulda aşk başkadır» (Fikret Hakan, Gizela Dali, Subhi Kaner); «Leylâ ve Mecnun gibi» (Göksel Arsoy, Leylâ Sayar, Ulvi Uraz, Subhi Kaner); «Yakılacak Kitab» (Leylâ Sayar, Ahmed Tarık Tekçe, Sami Hazineses, Mürüvvet Sim, Sadi Tek); «Sürgün» (Nedret Ergüvenç, Ayla Karaca, Orhan Arıburnu); «Efelerin Efesi» (Ayfer Feray, İhsan Evrim); «Vahşi İntikam» (Mualla Kaynak, Kadri Savun, Ahmed Tarık Tekçe); «Bu vatan bizimdir» (Ahmed Mekin, Nevin Aypar); «Kumpanya» (Eşref Kolçak, Serpil Gül); «Tütün zamanı» (Cavidan Dora, Ahmed Tarık Tekçe); «İki çalgıcının seyahati» (Leylâ Sayar, Ahmed Tarık Tekçe, Sami Hazineses, Mürüvved Sim, Sadi Tek, Muazzez Arçay); «Ateşli Kan» (Gönül Yazar, Özden Çelik, Aysel Tanju, Hüseyin Baradan, Reha Yurdakul); «Beyaz mendil» (Fikret Hakan, Ruth Elizabeth, Feridun Karakaya); «Ateşden damla»

(Muhterem Nur, Turgut Özatay); «Genç Osman» (Muhterem Nur, Turgud Özatay).

Bu otuz filmin dış sahnelerine gelince «Yüzbaşı Tahsin» ile «Efelerin Efesi» İzmirde, «Sürgün» Irakda, «Vahşi İntikam» Karadeniz yalısı kasabalarında, «Bu vatan bizimdir» ve «Kumpanya» Adapazarında «İki çalgıcının seyahati» Adana ve Adapazarında, «Tütün zamanı» Düzcede, «Ateşli Kan» Gölcükde; diğer 21 film de İstanbulda çevrilmişdir.

Hakkı GÖKTÜRK

DURUFLE (Madam) — Türk dostu ve İstanbulun âşıkı fransız edîbi ve romancısı Pierre Loti'nin torunu (B. : Loti, Pierre); 11 temmuz 1963 de Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle'ün yeğeni Madam Rougelle ve bu bayanın eşi ile birlikde bir yat ile dede«sinin hayran olduğu İstanbula ilk defa olarak geldi; ilk götürüldüğü yerlerden biri de Eyyubda Karyağdı Bayırında «Piyerloti Kahvehânesi» oldu (B. : Piyerloti Kahvehânesi); büyük edib romancı pek sevdiği yerlerden biri olub yarım asrı aşmış bir zamandanberi onun adını taşıyan bir kahvehânede ünlü dedesinin eski bir resmini gören Madam Durufle : «İşte sevgili büyük babam!..» diye ağlamış ve yanında fotoğraf makinası ile o eski resmin resmini çekmişdir; ve gazetecilere : «Dedem Türkiyeyi ikinci bir vatan bilirdi, ama ben burada onun hâtırasına bu kadar sevgi ve saygı gösterildiğini bilmezdim; benim için övünülecek en büyük şeydir» demişdir.

DURUGÖNÜL (Mustafa) — Hayatının son günlerinde hâveberduş bir serseri olan eski bir tapu memuru, «Bandırmalı» adı ile meşhur bir şarkısı ünlü sanatkâr Bimen Şen tarafından bestelenmiş kalender meşreb bir şâir; 1880 de İstanbulda Kocamustafapaşada doğdu, babası Kocamustafapaşa Askerî Rüşdiyesinde imam Bandırmalı Habib Efendi adında bir zâttır; Mustafa ilk mektebi semtinde okumuş, Kocamustafapaşa Askerî Rüşdiyesine girmiş, 1896-1897 arasında 16-17 yaşlarında iken tulumbacılığa heves etmiş, bu yüzden yapılan tenbihler ve ihtarlar ve verilen dayak ve habis cezâları ile uslanmamış, bir cuma günü üzerinde üniforması olduğu halde uygunsuz gürûhundan Şıpıtık Receb adında bir tulumbacı ile Kâğıdhanede işret meclisinde sarhoş yakalanarak askerî rüşdiyeden tard edilmişdir. Bu tard hâdisesi ile altın adı bakır olunca semtinde duramamış, Bandırmada oturan dul bir halasının yanına git-

Bandırmalı Türküsü

miş, rüşdiye tahsilini orada bitirmiş, tapu dâiresinde kâtip olmuş, 1909 da meşrûtiyetin ilânı üzerine, kendisini çok seven bir mümeyyiz efendinin İstanbula nakli ve bu zâtin himâyesi ile Mustafa Durugönül de İstanbul Tapu Müdürlüğünde bir katibliğe alınmışdır, ve 1919 yılına kadar bu vazifede kalmışdır. Evlenmemiş; babası, anası ve halası öldükleri için kimsesiz kalmış, Tavukpazarında bir bekâr hanı odasına yerleşerek memuriyeti, odası ve meyhâneler, kahvehâneler arasında kalenderâne bir hayat sürmüşdür. Maaşı maişetine ucu ucuna yetmiş, bir köşeye bir kaç kuruş atıp biriktirmemiş, fakat keyfince meşrebince saz ve söz ile, mey ile mahbub ile yaşamışdır. 1919-1920 arasında, İstanbulun işgal yıllarında geniş ölçüde yapılan memur tensîkaatında (devlet dâirelerindeki memurların azaltılarak memurlara yeni bir nizam verilmesinde) ayyaşlığı dolayısı ile kadro dışı açıkda kalmışdır. O tarihde kırk yaşlarında olan Mustafa Durugönül Bandırmaya gitmiş, babasından ve halasından kalmış üç göz dükkan ile bir evi satarak onların parası ile de iki sene kadar yine İstanbulda eski hayatını devam ettirmiş, bu arada Râzi Bey isminde bir dostunun delâleti ile Anadoludaki Kuvâyi Milliye adına çalışan M. M. Grupuna girmiş, İngilizler tarafından yakalanmışı, haftalarca işkence görmüşdür. Cumhuriyetin ilânında 3000 lira nakdî mükâfat ile taltif edilmiş, o parayı da kalenderlik yolunda yemiş, bir iş tutmamışdır.

Mustafa Durugönül

(Resim : S. Bozcalı)

1950 senesinde bütün aşyası et üzerine giydiği lîme lîme bir ceketle bir pantolon; başındaki yün örgüsü bir külâhla çıplak ayaklarındaki takunyaları idi; tam bir hâneberduş, âdembaba idi (B. : Âdembaba, cild 1, sayfa 210). Bize Sirkecide Doktorun şarabhânesinde hal tercemesini verirken : «Bu hâle üç sene evvel düşdüm; bir gece acıyarak ve melâhati vechiyesine aldanarak handaki odama aldığım hâneberduş bir delikanlı meğer hırsız imiş, gece ben uyur iken bütün eşyamı alıp kaçmış, bana da şu üstümde gördüğünüz kendi ceketiyle pantolonunu bırakmış; polise mürâcaat ettim ise de oğlanı bulamadılar; hana bir senelik oda kirası borcum vardı, ona karşılık yatağımı yorganımı zabtettiler, beni handan attılar, âdem baba olup sokağa düşdük; işte üç senedir bu haldeyim, gücümün yettiği kadar hammallık yapıyorum, bir şarap parası çıkarıyorum, çıkarmadığım zamanda, Doktorla anlaşdık, iki bardak veresiye kredim var burada..» demişdir. Mustafa Durugönül, gönlü para ile hoş edilerek ertesi günü Eminönü Meydanında Foto Selde bu ansiklopedi için bir kaç poz resmini çekdirmişdir.

Şarkıları, türküleri ve koşma, semâî, destan bir koca defter dolusu şiirleri olduğunu söyleyen bu kalenderin o defteri de sâir evraki ile birlikde hırsız kötü delikanlı tarafından götürülmüşdür. Bimen Şenin güftesini kendisinden alarak muhayyerden bestelediği «Bandırmalı» şarkısının güftesi ile notasını ünlü sanatkârın Şamlı İskender Kudmânî tarafından neşredilmiş külliyâtı ârâsında bulduk: aşağıya aldığımız metin edâsı ile bir az eskice görünür, eğer bilmediğimiz bir yerden intihal edilmemiş ise, Durugönül için ortanın üstünde bir şâir diyebiliriz :

Geminin kıçına yaydırdık halı
Oturduk üstüne beyli paşalı

Karşımızda durmuş şirin edâlı
Allanmış ballanmış bir Bandırmalı

Aman yavrum canım kuzum Bandırmalı
Bilmem eni nasıl nasıl kandırmalı

Bandırma yolunda aradık liman
Gemimiz yalpalar almıyor dümen
Perişan kâkül de bırakmış aman
Bandırma güzeli yamandır yaman

Aman yavrum canım kuzum Bandırmalı
Bilmem eni nasıl nasıl kandırmalı

Geminin kıçında kaynattık çayı
Döküldü taşdı kaynayı kaynayı
Yan gelmiş bir yana sürer safâyı
Bandırma güzeline yakdık abayı

Aman yavrum canım kuzum Bandırmalı
Bilmem eni nasıl nasıl kandırmalı

Bu şarkının kıymetli bir tarafı da Bandırma — İstanbul arasında güverte yolculuğunun şirin bir sahnesi çizilmiş oluşudur. Kalender şâir bu şarkıyı gençliğinde, 1908 - 1910 arasında yazmışdır.

Mustafa Durugönül 1950 - 1951 kışında Sirkecide içinde barındığı boş bir yük vagonunda soğuktan donmuş olarak bulunmuşdur.

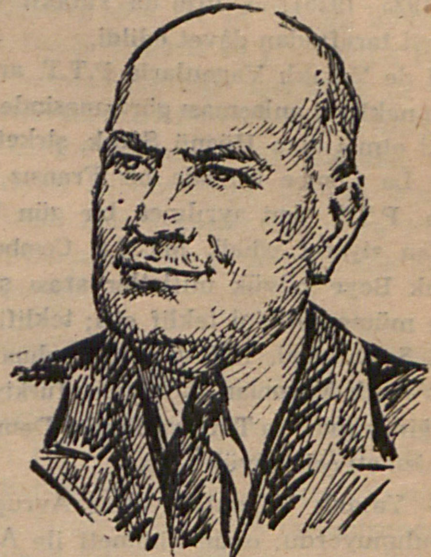
Hüsnü KINAYLI

DURUKAL (Halûk) — Gazeteci; 1917 de İstanbulda doğdu; Yataklı Vagonlar Şirketi Türkiye mümessili Hüsnü Sâdık Durukalın oğludur, annesinin adı Kâmile Hanımdır; 44. İlk okulda (1933), Haydarpaşa Lisesi orta kısmında (1936), İstanbul Erkek Lisesinde (1940) okudu; İstanbul Üniversitesinin Hukuk Fakültesini üçüncü sınıfından terk ederek gazetecilikde iş hayatına atıldı; Akşam Gazetesinde (1940-1947), Cumhuriyet Gazetesinde (1947-1952) çalışdı; Denizcilik Bankası neşriyat müdürü oldu (1952-1954), tekrar Cumhuriyet Gazetesine girdi (1954-1958); 1958 de Amerikan Sefâreti basın müşaviri oldu ADS Aktüalite Ajansının kurucusu ve sâhiblerindendir.

Gazeteciler Cemiyeti, Galatasaray Spor kulübü üyesidir. Armatör balıkçı ve fotoğrafçıdır. İngilizce, Fransızca bilir. Yurd dışında çok dolaşmış olanlardanıır, 1936 da Fransa ve Yugoslavyaya, 1948 de İngiltereye, 1949 da Finlandiya, İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda ve Fransaya, 1950 de Finlandiya, İsvveç, İngiltereye, 1951 de Amerikaya, 1952 de Suriyeye, 1953 de İtalya, Fransa, Almanyaya, 1954 de Çekoslavakyaya, 1955 de İngiltereye, 1956 da Fransaya, 1957 de Çekoslavakyaya, 1958 de Yunanistana, 1959 da Fransa ve İngiltereye, 1960 Amerikaya gitti. Seyahat notlarını çalışdığı gazetelerde neşretmişdir. Semâ Hanımla evlidir ve Cenk (doğumu 1953) adında bir evlâdı vardır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi

DURUKAL (Hüsnü Sâdık) — Türk P.T.T. İdâresinin en seçkin sîmâlarından, Milletler Arası Yataklı Vagonlar Şirketinin Türkiye mümessili; 1889 da İneboluda doğdu; Sâdık Efendi adında bir zâtin oğludur; annesinin adı Hatice Hanımdır; ilk tahsilini memleketinde yapmış, babasını küçük yaşda kaybederek İstanbulda Darüşşefâkanın âguuşi himâyesinde yetişen değerli evlâdı vatandan biri olmuşdur. 1907 Darüşşefakayı parlak bir imtihanla bitirmiş, bu okulun geleneğince (B. : Dârüşşefaka) Telgrafhâneye girmiş, 1908 de meşrûtiyet ilân edilince, yenı devrim Avrupaya tahsile gönderdiği ilk seçkin gençler arasında Dârüşşefakalı Hüsnü Sâdık da Parise giderek «Posta ve Telekominikasiyon Yüksek Okulu» na girmişdir; 1911 de de o yüksek okuldan seçkin bir talebe şöhreti ile diplo-

Hüsnü Sadık Durukal
(Resim : S. Bozcalı)

ma aldı ve vatana dönünce Edirne P.T.T. fen müfettişliğine tâyin edildi (1911-1912). 1912 de Balkan Harbinde Ordu hizmetine geçmiş, sekiz ay Geliboluda Kuvâyi Mürettebe muhâberat müfettişliği yapmışdır; bu hizmeti sırasındadır ki, Kuvâyi Mürettebe Erkânı Harbiyesi 1. Şube müdürü Binbaşı Mustafa Kemal Bey (Atatürk) ile tanışmış ve istikbâlin büyük asker - diplomatının sevgi ve güvenini kazanmışdır. Balkan Harbi sonunda posta telgraf Nazırı Öskan Efendi tarafından Bağdad ile Basra arasında Nâsisiye P. T. T. müdürlüğüne tâyin edildi, bu tâyini memuriyet adı altında sürgün telâkkî ederek gitmedi ve P.T.T. idâresinden istifa ederek ayrıldı; böyle bir seçkin meslek adamını kendi teşkilâtı içine almak isteyen İstanbul Telefon Şirketi tarafından (o zamanlar İstanbul Telefon Şirketi imtiyazlı bir İngiliz şirketidir) otomatik telefon kolunda etüd yapmak üzere Parise gönderildi; bu ikinci Paris ikaameti ve tahsili dört sene sürdü (1912-1914). 1914 de Birinci Dünya Harbi başlayınca yurda döndü ve tekrar ordu hizmetine alınarak Bağdada gitti. 1914 - 1916 arasında Bağdad, Trabzon, Samsun, ve tekrar Bağdadda P.T.T. müfettişlikleri yapdı. Birinci Cihan Harbi sonundan 1925 yılına kadar P.T.T. de Talgraf Fabrikasında mühendislik, Telgraf Fen kalemi müdür vekilliği, Posta işleri müdür muavinliği gibi vazifelerde bulundu, kurslarda muallimlik yapdı ve nihayet 1925 de P.T.T. den yine bir istifa ile ayrıldı; bir yıl kadar Türkiye Sanâyi ve Maadin Bankasının satış şûbesi şefliğinde bulundu (1925 - 1926), ve 1926 da Yataklı Vagonlar Şirketi tarafından dâvet edildi.

1924 de Yataklı Vagonlarla P.T.T. arasında bir posta nakliyat anlaşması görüşmesinde P.T.T. yi temsil etmiş olan Hüsnü Sâdık, şirketi temsil eden La Combe isminde bir Fransız ile tanışmışdı. P.T.T. den ayrılınca bir gün bu zât tarafından ziyâret edildi, Mr. La Combe Hüsnü Sâdık Beye büyük milletler arası şirketin Türkiye mümessilliğini teklif etti; teklifi kabul eden H. S. Durukal, 1926 dan 1959 yılına kadar 33 yıl Yataklı Vagonlar Şirketinin Türkiye mümessilliğini yapdı; ve Türkiye Devlet Demir Yollarına hizmeti çok büyük oldu :

1 — Yataklı Vagonlar yalnız Avrupa hattında bulunuyordu; onun himmeti ile Anadolu hattına da geçirildi;

2 — 1927 de yalnız yataklı vagonlardan ve bir lokanta vagonundan mürekkeb bir Haydarpaşa - Ankara ekspres katarı ihdas edildi (Bu katar 1964 kaldırılmışdır).

3 — Türkiyedeki yataklı vagonlar ahşab arabalardı; bu vagonlar mâdeni vagonlarla değiştirildi ve adedleri çoğaltıldı, 1959 da Türkiye demir yolları üzerinde 60 yataklı vagon ile 20 lokanta vagonu çalıştırılıyordu.

4 — Lokantalı vagonların mutfağı, en usta türk ahçılarının elinde, milletler arası şirketin en mükemmel mutfaklarından biri oldu.

5 — 1930 da Haydarpaşa - Mısır demiryolu üzerinde Toros Ekspresinin tesisinde önemli rolü oldu.

Hüsnü Sâdık Durukal 1959 da Yataklı Vagon Şirketi Türkiye mümessilliğinden emekliye ayrıldı; 11 haziran 1962 de 73 yaşında vefat etti.

Güzel konuşur bir meclis adamı, tatlı bir uslûba sâhib bir yazar idi. Cumhuriyet Gazetesinde, İktisâdî Yürüyüş Mecmuasında, Turing Kulüb Belleteninde turizm üzerine pek çok ve pek güzel makaleleri çıkmışdır. P.T.T. Mecmuasında da asıl mesleği üzerine yazıları vardır.

Halûk (doğumu 1917) ve Gülseren (doğumu 1924) iki evlâdı olmuşdur. Cumhuriyet Halk Partisi üyesi idi.

Bibl. : Cumhuriyet Gazetesi; Kim Kimdir Ansiklopedisi

DURUÖZ (Hâfız Fahri) — Mevlidhan, neyzen; 1927 de Üsküdarda Namazgâh semtinde dünyaya geldi, Selimiye Camii başimamı Hâfız Mustafa Duruözün oğludur (B. : Duruöz, Hâfız Mustafa). Çamlıca 13. İlk Okulunda, Üsküdar 3. Orta Okulunda okudu ve 1950 de Haydarpaşa Lisesinden diploma aldı; yedek subay olarak askerlik görevini yapdıkdan sonra 1952 de Yapı ve Kredi Bankasına intisab etti.

Kur'an hıfzına ve mevlidhanlık meşkine çocukluk çağında başlamışdı, hocaları, rehberleri başda babası, Beşiktaşlı Hâfız Riza Bey ile Eyyublu zâkirbaşı Mehmed Emir Efendi olmuşlardı. Ney üflemeğe hevesi ve o yoldaki istîdadı orta okul ve lise talebesi iken uyanmış ve gelişmişdi ve Konservatuvar tâlim heyetinden büyük sanatkâr Kemal Niyazı Seyhun ile neyzenbaşı Ali Can Beyden feyz almışdı. Ayhan Özışık'dan Cümbüş çalmasını öğrenmiş, muallim Feride Büyükaksoy ile de nota ve solfej üzerinde çalışmışdı. İstanbul Musiki Derneğine devam

etmiş ve orada Osman Nıhad Akın'ın (B.: Akın, Osman Nihad) takdir ve teşvikini görmüşdü; Hâfız Fahri Duruözün çok tatlı bir sesi olduğunu ilk fark eden de Osman Nihad olmuşdu; bir meclisde delikanlıdan bir gazel okumasını istemiş, ünlü bestekârın hatırını kıramayan Hâfız Fahri gazeli okudukdan sonra da: «Eğer istersen bir ses sanatkârı olarak kısa zamanda şöhret sâhibi olursun» demişdi; kendisi şöyle anlatıyor: «Merhum Osman Nihad Bey belki haklıydı, o ilk gençlik çağında gazel, şarkı, türkü okumak bana pek kolay gelir, fakat okur iken bir sanat hüneri göstermenin zevkini alamıyordum; bana zor gelen Kur'an ve Mevlid okuma idi, çok emek ve büyük kaabiliyet istediğini idrâk ettim» diyor.

1957 de Yapı ve Kredi Bankasındaki memuriyetnden istifâ etti; hayatını mevlidhan olarak kazanmaya başladı, halk ve meslekdaşları arasında «Selimiyeli Hâfız Fahri» diye meşhurdur.

Bu satırların yazıldığı sırada, 1965, otuzsekiz otuzdokuz yaşlarında 1,78 boyunda ince uzun bir zât idi; güzel giyinir, güzel konuşur, edebi kültürü sağlam, İngilizce bilir, vekarlı, hâzini Kur'an olmaya elhak lâyık bir zât idi.

Gençliğinde Selimiye Spor Kulübünün futbol takımında sağ açık oynamışdı, bir ara da boks dersleri almışdı. Seyahati sever, ata binmesini sever.

Bankada çalışdığı zamanlara âid bir hâtırayı banka arkadaşlarından biri şöyle anlatıyor: «Dört beş kişi Bebekde Yalı Gazinosunun önünden sandal ile geçiyorduk; gazino ışıklar içinde biz de deniz zifiri karanlığa gömülmüşüz; gazinoda solist bir bayan mikrofonda bir gazel okuyordu; Hafız Fahriye yalvardık, sandalda aynı gazeli okumaya başladı, hem mikrofonu basdıran bir ses, hem de gazelin hakkını veren usta bir ses.. ortada bir yerde bir âh çekdi, ve son mısraı bitirince de bir meded hey!.. dedi ki gazinoda bayanın sesi ağaçdan bir çürük yaprak düşer gibi silindi gitti..».

Hakkı GÖKTÜRK

DURUÖZ (Hâfız Mustafa) — İlmiyeden mevlidhan; 1900 de Üsküdarda doğdu, Çamlıcada bir çiftlikte çalışır Arslan adında bir zâtin oğludur; okumaya heves etmiş, Altûnîzâde Rüşdiyesinden mezun olmuş. Bulgurlulu Hoca Sâlim Efendiden de hıfzını ikmal etmişdi. İslâmî ilimlerde feyz aldığı hocaları İstanbul Yeni Camii hatibi ve Topkapusu kütübhânesi musannifi Şekercizâde Hoca Hayreddin Efendi, ulemâdan Kastamonili Ömer Efendi, ulemâdan Enderunî Ömer Efendi, Üsküdar Balaban Mescidi imamı vâiz Yusuf Efendidir. Mevlidhanlık yolunda da Beşiktaşlı Hâfız Riza Beyden usul ve makam öğrendi. 1936 da imtihan ile Üsküdarda Devâti Mustafa Efendi Camiine imam ve hatib tayin edildi, 1940 da Altûnîzâde Camiine naklolundu, 1942 de de Selimiye Camii baş imamlığına tâyin edildi; 1955 de baş imamlık üzerinde kalmak üzere Üsküdar Merkez Kur'an Kursu muallimliğine, az sonra da kurs müdürlüğüne tâyin edildi. Bu satırların yazıldığı 1965 yılında aynı vâzifeleri ifâ etmekde idi; Hâfız Selimiyeli Fahrinin babasıdır (B.: Duruöz, Hâfız Fahri).

Hakkı GÖKTÜRK

DURUSOY (Emin Âlî) — Asker hukukculardan hâkim, general; 1886 da İstanbulda doğdu; Ahmed Nureddin Bey adında bir zâtin oğludur; İstanbulda Medresei Edebiyede (1896) ve Vefâ İdâdisinde (1900) okudu, 1901 - 1905 arasında Şûrayı Devletde kâtib mülazimliği yapar iken hukuk tahsiline de devam etti ve 1905 de Hukuk Fakültesini bitirdi; Harbiye Nezâretine askerî kâtib olarak girdi ve bu nezâretin hukuk müşavirliği bürosunda çalışdı 1919 - 1924 arasında eskerî adlî hâkimlik yapdı; Askerî Temyiz Mahkemesi âzâlığında ve müddeiumumîliğinde bulundu; Seyri Sefâin İdâresinin hukuk müşaviri oldu, ve bu büyük müessesenin «Devlet Deniz Yolları» ve «Denizcilik Bankası» isimleri altında anıldığı devirlerde de bu vazifesine devam etti (1923 - 1949); bu arada, 1925-1937, muhtelif hakem mahkemelerinde Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin umumî ajanlığını yapdı; 1936 - 1938 arasında Barut ve Fişek inhisarları umum müdürlüğünün hukuk müşavirliğinde bulundu:

Cumhuriyet Halk Partisinin İstanbul teşkilâtı kurulur iken en faal sîmâlardan biri olmuşdur; Adaları Güzelleştirme Cemiyetinin kurucusudur; Kızılay'ın fahrî üyelerindendi ve İstanbul Barosunda kayıdlı avukat idi; almanca, fransızca, farsca bilirdi. 1965 temmuzunda vefat etti; Heybeli Ada kabristanına defnedildi.

«Türk Deniz Hukuku Ansiklopedisi» adı

ile tamamlanmamış pek orjinal bir eser bırakmışdır; veresesi elinde kaybolmaması temenni olunur.

DURUSOY (Mustafa Orhan) — Çok değerli bibliyograf, tarih bilgini; bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Belediyesi Kütübhânesi ve Müzeleri müdürü; 1914 de İstanbulda Süleymâniye semtinde doğdu; maarif müfettişlerinden Mehmed Nuri Bey ile Memnûne Hanımın oğludur. Baba tarafından Yozgadın, ana tarafından İstanbulun iki kibar âilesinin evlâdıdır; Nuri Beyin babası geçen asır sonlarında İstanbulun seçkin ulemâsından Yozgaadî Ahmed Vasfi Efendidir ki bu zât İbnül-Emin Mahmud Kemal İnal'ın feyz hocalarından biri olup M. K. İnal tarafından dâima rahmetle anılmışdır; Memnûne Hanım da Cambazbaşızâde Şerafeddin Efendinin kızıdır; Şerâfeddin Efendi Cerrahpaşada ve Kocamustafapaşadaki Canbâziye mescidlerinin bânisi Mustafa Ağanın torunlarındandır; Mustafa Ağa XV. yüzyıl sonlarında yaşamışdır (B.: Canbaziye Mescidi; cild 6, sayfa 3367); Kocamuştafapaşada Sünbül Efendi Camiinin arkasında meşhur Canbaz Bostanı son zamanlara kadar bu âilenin mülkiyetinde idi, hâlen satılmış, mahalleye katılmışdır.

Annesini henüz bir aylık kundak çocuğu iken kaybeden M. Orhan Durusoy Samatyada Davudpaşa İskelesinde Yirmibeşinci ilk okulda,

Orhan Durusoy
(Resim : S. Bozcalı)

Kabataş Lisesinde okumuş, 1937 de lise diploması alarak yedek subay olarak askere gitmişdir; 1938 de terhis edilmiş, İstanbul Belediyesi Hukuk Müdürlüğü kütübhâne memurluğuna tayin edilmişdir, aynı yıl içinde de babası Mehmed Nuri Bey vefât etmişdir. Bu vazifede iken yüksek tahsiline devam imkânını bulmuş, İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girmişdir. 1939 da bir hemşîre olan Bahriye Hanım (Pınarlı) ile evlenmişdir. 1944 de Üniversite diplomasını almış, 1946 da Belediye Kütübhânesine tâyin edilmişdir; 1952 de bu kütübhânenin yaş haddi ile emekliye ayrılan müdürü Şemseddin Güneren'in yerine kütübhâne müdürü olmuşdur. 1960 da Belediye Müzeleri Müdürlüğü lağvedilerek bu müzelerin idâresi kütübhâne müdürlüğüne bağlanmış, bu sûretle M. Orhan Durusoy İstanbul Belediyesi Kütübhânesi ve Müzeleri müdürü olmuşdur.

M. Orhan Durusoyun Nuri Barlas adında bir oğlu vardır (doğ. 1942); çok ciddî bir tahsil görmüş olan bu genç Parisde Sorbon Üniversitesinin Nükleer Fizik bölümünü bitirmiş olup bu satırların yazıldığı sırada, 1967 Fransada bulunuyordu.

Orta boylu, melih bir sîmâya sahib, gaayetle nâzik, sohbeti tatlı, bilgisi sağlam, çalışması titiz hakikî aydın adamdır.

Eserleri : 1 — «Evliyâ Çelebiye göre XVII. asırda Osmanlı Memâlikinin İdârî ve İktisâdi Coğrafiyası»; O. Durusoy gayri matbû olan bu eserin Evliyâ Çelebinin seyahatlarının bugünkü Türkiye sınırları içindeki kısımları üzerine 16 pafta harita çizmişdir ki çok kıymetlidir. Millî Eğitim Bakanlığı veya Dil-Tarih Kurumu tarafından basılması gereken bu çok kıymetli eserin müellifin kütübhanesinde tek nüsha olarak durması pek hazindir.

2 — «Belediye Kütübhânesi alfabetik kataloğu, I; Osman Nuri Ergin Kitabları, arabca ve farsca basma eserler».

3 — «Belediye kütübhânesi alfabetik katoloğu, II; Belediye ve muallim M. Cevdet Kitabları, arabca ve farsca basma eserler».

4 — «Belediye Kütübhânesi alfabetik kataloğu, III; Osman Nuri Ergin Kitabları, türkçe ve sâir yabancı dillerde basma eserler».

5 — «Belediye Kütübhânesi alfabetik kataloğu, IV. Türkçe eserler» (Bu kataloğun bu en

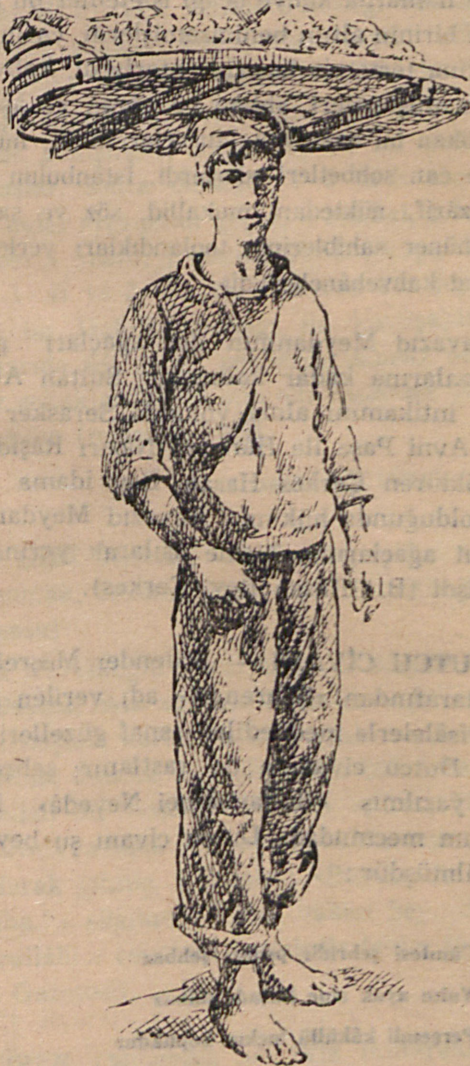
önemli cildi 1967 yılında henüz baskı altında idi, ve 10 forması basılmış bulunuyordu).

6 — «Osman Nuri Ergin bibliyografyası» (Türk Tıb Tarihi Enstitüsü yayınlarından).

DUSSAP PAŞA (Paul de) — Geçen asrın ikinci yarısında Muzikai Hümâyunda çalışdığını ve gaalib ihtimal ile bir fransız olduğunu tahmin ettiğimiz bir sanatkâr. Ordu bandoları için getirilmiş bir bando şefi de olabilir; hayatı hakkında Edhem Üngör'ün «Türk Marşları» isimli eserinde adından başka bir kayda rastlanmadı; İkinci Sultan Abdülhamid için bir «Marşı Sultâni» bestelemişdir.

Bibl.: E. Üngör, Türk Marşları.

DUT AĞACI, DUT SATICILARI — İstanbulda dut, manav dükkânına pek ender olarak düşen bir meyvadır; mevsiminde ve ancak 1 - 1,5 ay kadar süren kısa bir zaman içinde, haziran ayı başından temmuzun ortalarına kadar seyyar satıcılar tarafından satılır; yakın zamana kadar dut satıcılar İstanbul halkının ayak takımı arasından çıkardı, hemen hapsi başlarında tabla - işportalarla yalın ayak, pırpırı kıyâfet dolaşırlardı, ve çoğu semtlerinin yangın tulumbası sandığında kayıdlı tulumbacılardı. Son zamanlarda o şehir uşaklarının yerini Anadoludan gelmiş bekâr uşakları, bilhassa Çerkeşliler almışdır; ve bu yeni dut satıcıları başda taşınır tabla - işportalı tek satıcı olarak değil, bir teskere - işporta ile iki kişi olarak dolaşmaya başlamışlardır.

Dut Satıcısı
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Dut, bağçe sahiblerinden ağaç hesabı ile satın alınır; zamanımıza göre ortak iki dut satıcısı 15 - 20 ağaç mahsulü satın alırlar, bu ağaçları ya bir dutlukta toplu olarak bulurlar, yahud muhtelif bağçelerden 4 - 5 ağaç olarak alırlar.

100 - 120 kilo arasında meyva veren büyükce bir dut ağacı 1965 - 1966 yıllarında 50 liraya satın alınabiliyordu, ve dutun kilosu halka 2-2,5 liraya satılıyordu; bir ağaç ortalama 100 kilo mahsul üzerinden satıcısına 1 - 1,5 ay içinde 150 lira, 20 ağaç da 3000 kâr temin etmekdedir ki o diyar garibi iki bekâr uşağı için tatlı kazancdır. Bu satıcılar dut mevsiminin dışında yine aynı usul ve şekilde caneriği ve incir alıp satarlar ki, büyükşehir İstanbul yalnız bu üç taze yemişi ile pek çok bekâr uşağının yüzünü güldürmektedir.

Dut yemişinin en makbulleri iri aşılı dutlardır, bunlar da beyaz, gül penbesi ve kara dut olmak üzere üç çeşiddir.

Dut ağaçları, satıcıları eliyle, yere serilen çadır bezinden örtüler üstüne sabahın çok erken saatlerinde gün aşırı yahud iki günde bir silkilir.

1965 - 1966 yıllarında İstanbulun en meşhur dut bağçeleri Mecidiye köyü ve civârında bulunuyordu.

DUT AĞACI YAPRAĞI KURUSU İLÂNI (İstanbulun ahşab evlerindeki tahta kurularına karşı) — İstanbul basınında görülmüş garib ilânlardan biridir; Tasviri Efkâr Gazetesinin 5 cemâziyelevvel 1280 (18 ekim 1863) tarihli nüshasında çıkmışdır; o devrin büyük ahşab İstanbulun en büyük derdlerinden biri olan «Tahta kurusu» adındaki haşereye karşı halka gaa-

yet basit, îmâli, tedâriki kolay bir ilâc tavsiye eden ilânın metni şudur :

«Dut ağacının yaprağı biraz kurutularak toz yapılıp bir odaya ekildiği halde orada Tahta kehlesi (Tahta biti, Tahta kurusu) var ise helâk eylediğini, ve hattâ Avrupadan gelib burada yüksek fiatlarla satılmakda olan Tahta kehlesi ilâcı dahi bu tozdan ibâret olduğunu ve mezkûr yaprak yaş iken dahi mahalle konsa orada bulunan tahta kehlelerinin kaçdığını bir zât tecrübe ederek umuma ilân eder».

DUT, BEYAZID MEYDANINDA DUT AĞAÇLARI — Evliya Çelebî Onyedinci asırdaki İstanbulu tasvir ederken : «Bayazıd Camii'nin etrafı ve Bayazıd Meydanı ulu ağaçlarla müzeyyendir, ağaçların ekserisi de çeşid çeşid dut ağaçlarıdır» diyor. R. Ekrem Koçu da o asrın İstanbulunu romanlaştırarak anlatma yolunda bir kalem denemesi yapmış, bu arada Bayazıd Meydanın meşhur dut ağaçlarını da, camiin bânisi İkinci Sultan Bayazıdın velîlik hâtırasından da faydalanarak şu satırlarla kaydetmişdir :

«İstanbul halkı Bayazıd Camii şerifine «ruhâniyetli camidir derdi, etrafı da çarşı olduğundan beş vakitte cemaatî fevkalâde kalabalık, cemâati kübrâ olurdu. Meydanın etrafını fırdolayı büyük dut ağaçları çevirmişti. Bu ağaçların yemişlerine de bir ruhâniyet sinmişti, abdestsiz ele alınmaz, ağıza atılmazdı. Ağaçlar her sabah merâsimle silkilirdi. Ve ağaçlara herkes binip silkemezdi.

«Bayazıd Meydanının dutları, üç dört yaşına bastığı halde konuşamayan dili bağlı çocuklara, korkudan dilitutulmuş hastalara, kekemelere şifa niyetine yedirilirdi, ve bi iznillâhi tealâ yiyenin dili açılıverird. Kırk kadar ağaçtı; her yıl dut mevsiminde, çarşılının çıraklarından onbeşer on altışar yaşında ve yüzlerinde nûri melâhet berk urur kırk kadar Hâfızı kur'an oğlan dutcu yazılırdı.

«Küçük hâfızlar her sabah, Bayazıd Hamamına girerler, yıkanıp boy ebdesti alırlar, sabah namazından sonra da kolları sıvalı, çıplak ayaklarında takonyalarla ilâhiler okuyorak meydanı bir defa dolaşırlar ve sonra ağaçlara çıkıp, yerlere serilmiş tertemiz çarşaflara dalları silkerlerdi : ve her çocuk kendi silkdiği ağacın yemişini gümüş kepçelerle :

— Sultan Bayazıd Veli ruhu için!.. diyerek İstanbul halkına dağıtırlardı'

«Şehrin en uzak semtlerinden her sabah yüzlerce kişi ellerinde yepyeni sepetler, kalaylı siniler, tencereler dut yemişi almağa gelirdi.

«Ağaçların yalnız meyvalarında değil, dallarında dahi derdlere derman hassalar olduğuna inanılırdı; kuluncdan muzdarip olanlar, cuma sabahları Bayazıd Hamamına gelir, sırtlarını, çıplak ayakları dut ağaçlarının dallarına basmış küçük hâfızlara şifa niyetine çiğnetirlerdi; hikmeti hüdâ ağrı sızı kalmazdı. Hamamcı ağa da kulunç çiğneyici o çocuklardan hamam akçesi almadıkdan gayri üste bahşiş verirdi.

Civar çarşı boylarındaki, kahvehane sahibleri ve hanlarda kahve ocağı işletenler bu ağaçlardan birinin altını benimsemişlerdi, yazın dutlar altına tertemiz hasırlar atarlardı, kahvehânelerin müşterileri, ahbap ve yâran ve aşıkaanı sâdıkan bu hasırlara otururlar, ülfet, muhabbet ve can sohbetleri ederlerdi. İstanbulun şair, edip, zârif, nüktedan, mukallid, söz ve saz ve türlü hüner sahiblerinin toplandıkları yerler de Bayazıd kahvehâneleriydi».

Bayazıd Meydanının dut ağaçları geçen asır sonlarına kadar kalmışdır; Sultan Abdülazizin intikamını alma yolunda Serasker Hüseyin Avni Paşa ile Hâriciye Nâzırı Râşid Paşayı öldüren Çerkes Hasan Bey îdama mahkûm olduğunda hüküm Bayazıd Meydanında bu dut ağaçlarının birine asılarak yerine getirilmişdi (B. : Hasan Bey, Çerkes).

DUTCU CİVANI — Kalender Meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Dutcu civanına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» isimli manzum mecmudada Dutcu civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Cümlesi şehridir pırpırı şehbaz
Yalın ayak sîne küşade dilbaz
Perçemli kâküllü bıçkın kopukdur
Veznei letâfet gülle topukdur
Destinde parmaklar kınalı âhû
Köçek reftârına hû diyelim hû

DUTCUZÂDE TEKKESİ — Üsküdarda bir halvetî tekkesi idi; On yedinci asır ortasında Evliyâ Çelebinin Üsküdarda kaydettiği altı tekkeden biri bu Dutenzâde Tekkesidir. Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendinin 1307 (1889 - 1890) da neşredilmiş «Mecmuai Tekâyâ» isimli eserinde bu isimde bir halvetî dergâhı yokdur. Öyle tahmin ediyoruz ki Mecmuai Tekâyâda Üsküdarda Karacaahmed civârında «Şeyh Hafızefendi Tekkesi» gösterilen halvetî tekkesi, Evliyânın kaydettiği Dutcuzâde Tekkesi olacakdır; 1889 - 1890 arasında Şeyh Hafızefendi Tekkesi yıkılmış yeri arsa halinde idi.

DUTDİBİ SOKAĞI — Kasımpaşada Kadımehmed efendi Mahallesi sokaklarından; İbâdullah Sokağı ile Kasımpaşa Kabristan Sokağı arasında uzanır; Doğramacı Kemal Sokağı, Seyyidali Mescidi Sokağı, Yenidere Sokağı ve isimsiz iki aralık sokakla kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 16/188). İbâdullah Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, bozuk toprak bir yokuş olarak başlar, sonra düzleşir, 1 - 3 katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer; 2 bakkal, 1 terzi, 1 berber 1 kasab, 1 manav vardır, kapu numaraları 1 - 47 ve 2 - 62 dir. Yukarda adı geçen rehberde bu Dutdibi Sokağı ile kavuşakları olup yukarıda adı geçen rehberde isimsiz olan iki aralık sokaklardan birinin adı Kulaksız Çeşme Sokağıdır (temmuz 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

DUT GİBİ OLMAK — «Deyim; mahcu bulmak, utanmak, bozum olmak» (F. Devellioğlu, Türk Argosu).

Ferid Devellioğlu güzel eserinde kaydetmiyor, bu deyim, halk ağzında bilhassa «aşırı derecede sarhoşluk, körkötük sarhoşluk» anlamında kullanılır; meselâ, ayyaşlığından ötürü karısı tarafından bir boşanma dâvâsı açılmış Hüseyin Helvacı adında bir adam mahkemeye de sarhoş olarak gitmiş, hâkimin : «Bugün de içdin gaaliba.?.» süaline : «İçtim hâkim bey.. dut gibiyim vallâhi..» cevabını vermişdir (ekim 1966, Hürriyet Gazetesi).

DUTİPEK (Mustafa) — 1918 mütârekesi yıllarında bir gün aziz rüfekânızdan Yaşar Sâdi Beyle birlikde Defterdar İskelesinden iki çifte kayığına bindiğimiz halk şâiri İnebolulu bir kayıkcı; memleketinde âilesi Dutipekoğullar diye anılırmış, kısaltmış, kendisine mahlas yapmış, asıl adını sorduğumda : «Karada râhi aşkde yalın ayak taban deptik, şimdi de deryâyı aşkda yalın ayak kürek çalarız. Âşıkın adı olur mu beyim, bize isim değil cemâl ile kemâl, muhabbet ile sâdıkaane ülfet lâzım, şu yamağının adını bilmem inan bana, Tokatlı der geçerim» dedi. Elli yaşlarında, top sakallı, sakalı kırçıl, uzun boylu güçlü kuvvetli, güler yüzlü melih bir sîmâya sâhib rind bir adamdı; Tokatlı dediği yamağı kaşlı gözlü, erkek güzeli bir delikanlı idi. Yolda şiir ile meşgul olduğumuzu anladı; açıldı, rahat konuşdu : «Sizin âsârınız yanında bizimkiler güle sümbüle nisbet kuşburnu ile çiğdemdir» dedi. Defterinden şu manzûmesini bütün halk şâirlerinde görülen türlü nâzına katlanarak aldık; hattâ silâhdarağaya kadar uzandığımız o günün akşamı kayıkcı âşık ile hamlacı yamağına Balatda bir meyhâne mükellef bir ziyâfet verin manzumeyi o içki sofrasında istinsah ettiğimizi düşünür isek satın aldık diyebilirim.

KAYICI DESTANI

1. Evler dükkânlar kat kat
Hasköy karşısı Balat
Yalnızlık cana yitti
Bir güzeli al da yat

2. Meskenim olmuş kayık
Kâh sarhoşum kâh ayık
Fesi kaş üstüne yık
Zevkimce sürdüm hayat

3. Her gülün bir hâri var
Herkesin bir yâri var
Sev dilberi sen de var
Çıkar acıyı kat kat

4. Seçem bir şahinbaşı
Olsun onsekiz yaşı
O sana can yoldaşı
Sen ona siper kanat

5. Yorgan döşek çul çaput
Olsa da yâri hoş tut
Tap ona misâli put
Göster hüner zanaat

6. Eyyub Defterdar Yemiş
Kürek çalmak zorca iş

Kayıkcılık ne imiş
İnce tarafın anlat

7. Bey paşa it serseri
Binbir çeşid müşteri
Görsünler ol dilberi
Akıllarını oynat

8. Adım Âşık Dutipek
İhsan eyledi Felek
Bir yârim var civelek
Vatanı olmuş Tokat

9. İstanbulun denizi
Besliyor ikimizi
Hünkâr kıskanır bizi
Dünyâyı bir pula sat

Bu rind kayıkcıya yıllarca sonra, 1941 senesinde R. E. Koçu ile birlikde Galata Balıkpazarında bir şarabhânede rastladık. Gayetle çökmüş, pek perişan bir halde idi, bir hâneberduş, «âdembaba» kılığında idi. Asıl adının Mustafa olduğunu o akşam öğrendik. Tokatlısını sordum, irticâlen şu iki kıt,a ile cevab verdi:

Beyim deşme yâremi
Sorma ciğerpâremi
Şarâbı erguvan diye
İçsem helâldir demi

Nankör çıkdı o çapkın
Ne hâle düşdüm bakın
Onun için zındanda
Yattım beş yıla yakın

Mâcerasını anlatmadı, biz de deşilen yâresini kanatmadık. Sefâletin girdâbında ayağını sürüyerek daha ne kadar yaşadığını bilemeyiz. Fakat, o yalın ayaklı yarım pabuçlu kayıkçı parçasının avâmî basit mazmunlar ile de olsa ağzındaki temiz türkçe, artık emsâlinin ağzında değil, kâtib ağzında yokdur.

İhsan HAMAMİOĞLU

DUTLUBAĞÇE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beşiktaşda Abbasağa Mahallesinde Abbasağa Kuyu Sokağı ile Kalas Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 20/175); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DUTLUBAKKAL SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih Kazâsının Şehremini Nâhiyesinin Melekhâtun Mahallesi sokaklarından; Melekhâtun Camii Sokağı ile Bıçkı Sokağı arasında uzanır; Sezâi Hasan ve Başbakkal sokakları ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 10/71). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DUTLU KAHVEHÂNE — Geçen asrın sonlarınada Üsküdarın meşhur kahvehânelerinden biridir; Toptaşı Caddesinin alt başında esnaf ve ayak takımı uğrağı bir yerdi; kalem sâhiblerinin kalender meşreb olanları lâübâli sohbet ve ülfet fırsatları elde etmek için uğrardı; hayli hoş meclisler kurulmuş, âşıkaane sâdıkaane muhabbetler edilmiş kahvehânelerden biri idi. 1886-1887 arasında bu kahvehânede çıraklık etmiş Yanbollu Süleyman adında Rumeli muhacirlerinden bir genç şânında Üsküdarlı halk şâiri bu Dutlu kahvehânenin has müşterilerinden biri Âşık Râzi şu manzûmeyi yazmışdır:

Siyehçerde şehbazım topuk vur tırak tırak
Koş âşık hizmetine hâli vahşeti bırak

Dal fesinin altında dökülsün kâküllerin
Târi şûlei zerrin vurma istemez tarak

Sinei billûrunu setriden pirehenin
Açılsın gül goncesi misâli yaprak yaprak

Onaltı yaşındasın bil kadrü kiymetini
Kitâbı aşk içinde bu çağdır altun varak

Teşrifinle hizmete ey Yanbollu Süleyman
Dutlu kahvenin şânı buldu kat kat tumturak

Üçler, yediler, kırklar tarih sinnü sâlinle
«Yüzler akı kahvenin bıçkın Süleyman Çırak»

1230 + 3 + 7 + 40 + 16 = 1296 (1878 - 1879)

Tarih 3, 7, 40 rakamları ve çırak oğlanın 16 yaşı ile tâmiyelidir.

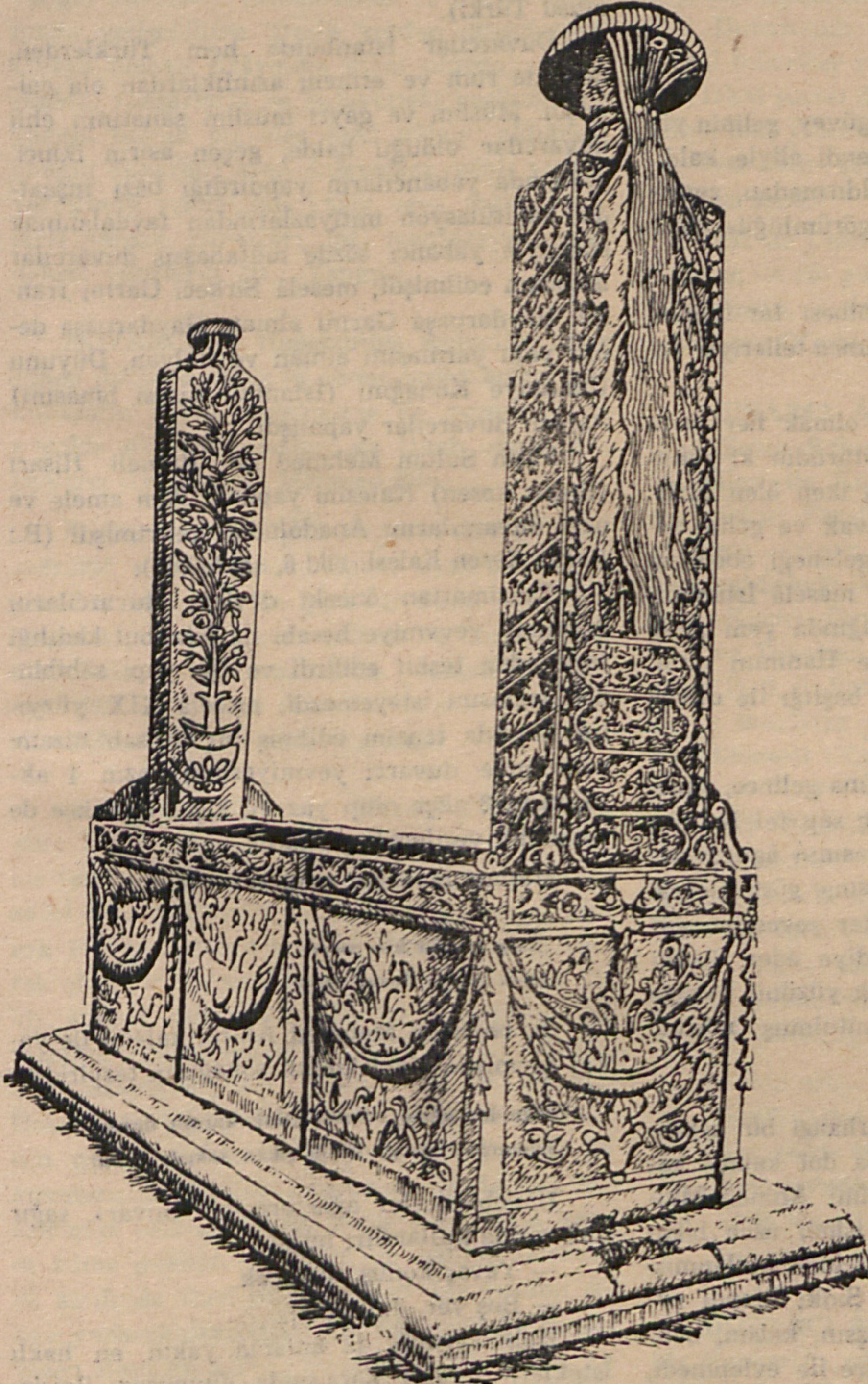
Dutlu kahvehânenin son kiymetli müşterilerinden biri Üsküdarlı ressam Hoca Ali Riza Beydir.

DUTLUK ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Ömeravni Ma-

hallesinde Beytülmalci Sokağı üzerinde bir çıkmaz sokakdır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1967).

DUTLUK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beşiktaşda Abbasağa Mahallesi sokaklarından; Kalas sokağı ile Kasab Kâmil Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 20/175); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DUT YEMİŞ BÜLBÜL — Halk ağzı deyim, «Kabahatli, suçlu durumda konuşamamak, haklı ittihamlar karşısında susmak; aşırı hayranlık ve âşıklık hâlinde dili tutulup konuşamamak» karşılığında kullanılır; misâller:

Hatice Nefise Hanımın telli duvaklı kabir taşı
(Resim : Behcet Cantok)

— Polislik gösteriş, kalıp değil, yürek ister.. işte bizim komiser Çiroz Hayri Bey, üflesen uçacak ama Kalyoncu kolluğunun her gece nâraları gök yüzünü tutan ejder gibi kabadayıları dut yemiş bülbüle döndürdü.

*Bir fabrikatörün garib işçi kızlardan birini iğfâl davası üzerine konuşulur:

— Herifde bir afur azamet, namusundan haysiyetden, şerefden bahsederek şantajdır diye bar bar bağırdı, fakat kendi adamlarından tam yirmi şahid dinlendikden ve kız da Beyfendinin iç çamaşırlarını târif ederek vücudunun görünmez iki yerinde iki nişanını söyledikden sonra dut yemiş bülbüle döndü..

*Bir âşık anlatır:

— Neler söyleyeceğim, neler anlatacağım.. fakat karşılaşınca dut yemiş bülbüle dönüyorum!..

DUVAK — «Gelinin veya yeni doğmuş çocuğun başına takılıp yüzünü örten ve telli süslü örtü» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türki). Eski gelin duvakları gelin telleri ile berâber başın üstünden diz

kapakları altına kadar inerdi. Şehirlerde ve kasabalarda beyaz tülden yapılırdı. Zamanımızda büyükşehirlerde ve bilhassa yüksek tabakadan gelinlerin baş tuvvaletleri üstünde büyükce bir mendil kadar kalmışdır. Köylü gelinlerin duvaklarında ise, bâzı bölgeler için hâlâ kırmızı tülden duvaklar tercih edile gelmişdir.

Gelibolulu Sunîi nin bir manzûmesinden XVI. yüz yılda gelin duvaklarının al valadan yapıldığı öğreniliyor; şâirin bu konudaki mısraı şudur:

Duvağ etmişler ana al vala

Eski toplum hayatımızda güvey, gelinin yüzünü zifaf gecesi duvağını kendi eliyle kaldırarak görürdü, ve duvağı kaldırmadan, zevcesine yine kendi eliyle «Yüz görümlüğü» denilen bir mücevher takardı.

Duvak zifâfın sabahı sâhibesi tarafından sandığa konulur ve ömür boyunca telleriyle beraber saklanırdı.

Teli ile duvağı ile gelin olmak her kızın en büyük ideâli idi; bundan ötürüdür ki gelinlik çağında yahud yeni gelin iken ölen kızların, tâzelerin tabutları bir duvak ve gelin telleri ile süslenirdi; bu hazin geleneği ebedileştirmiş kabir taşları da vardır; meselâ İstanbulda Muradpaşa Camii mezarlığında yeni gelin iken ölmüş bir Hatice Nefise Hanımın muhteşem kabir taşına bir gelin başlığı ile duvak ve gelin telleri nakşedilmişdir.

Yeni doğmuş çocuk duvağına gelince, annesinin gelin tellerinden bir kaç sap tel ile süslenir, ve loğusa döşeğinde anasının âguuşunda yatan bebeğin yüzüne, babasına gösterileceği sırada örtülürdü; baba bu sefer zevcesine yüz görümlüğü bir mücevher hediye eder, kadın da bebeğin duvağını kaldırarak yüzünü babaya gösterirdi. Zamanımızda unutulmuş mâsum şirin ve âsil bir gelenekdi.

DUVAK DÜŞKÜNÜ — Herhangi bir sebeble kocasından pek genç yaşda dul kalmış kadın anlamında halk ağzı deyim; Ahmed Midhat Efendi «Emanetçi Sıdkı» isimli uzun hikâyesinde bu deyimi şu cümle içinde kullanmışdır: «...Evet, evet, Emânetci Sıdkı Efendi evlendi; fakat isterse herkes şaşsın, kalsın, belli başlı bir familyadan bir bâkire ile evlenmedi, ne idüğü belirsiz bir dul kadın aldı. Bâri duvak düşkünü olsa!.. Otuzbeşlik, kırklık bir kadın!..».

DUVAR, DUVARCILAR — «Gerek binânın bir tarafının teşkil etmek ve gerek bir yeri çevirmek, bölmek için taşdan, tuğladan veya kerpiçden sed, hâil. Duvar isminin aslı farsca «dîvar» dır, (arab asıllı Türk harleri ile divar yazılır, duvar okunurdu); Duvarcı, duvarı ve kâgir binâlar yapan sanatkâr» (Kaamusu Türkî).

Duvarcılar İstanbulda hem Türklerden, hem de rum ve ermeni azınlıklardan ola gelmişdi. Müslim ve gayri müslim sanatının ehli duvarcılar olduğu halde, geçen asırın ikinci yarısında yabancıların yapdırdığı bâzı inşaatda, kapitülasyon imtiyazlarından faydalanmak sûretiyle yabancı sözde mütahassis duvarcılar istihdam edilmişdi; meselâ Sirkeci Garını fransız, Haydarpaşa Garını alman, Haydarpaşa demir yolu yarmasını alman ve italyan, Düyunu Umumiye Konağını (İstanbul Lisesi binâsını) italyan duvarcılar yapmışdı.

Fatih Sultan Mehmed ise Rumeli Hisarı (Boğaz kesen) Kalesini yapdırır iken amele ve usta duvarcılarını Anadoludan getirtmişdi (B.: Boğaz Kesen Kalesi, cild 6, sayfa2910).

Tanzimattan önceki devirde duvarcıların ücretleri, yevvmiye hesabı ile İstanbul kadılığı tarafından tesbit edilirdi ve işçi yapı sâhibinden fazlasını isteyemezdi; meselâ XIX. yüzyılın başında tanzim edilmiş bir ihtisab nizamnâmesinde duvarcı yevmiyesinin yazın 4 akçe, kışın 8 akçe olup yaz ve kış 2 şer akçe de yemeklik verileceği yazılıdır.

Meşhur manzum tekerlemedir:

Âşık etrâfın kör sanır
Dört yanını duvar sanır

Şu beyit de Mehmed Âkifin kalemi ile yakın geçmişde bir İstanbul sokağının tasviridir:

Sağında: ağrısı tutmuş çıkık karınlı duvar
Salounda: lâstiğe sâhib çıkan sakızlı çamur...

Haneberduşlar ağzı argoda «duvar», sağır anlamında kullanılır; misal:

— Yavaş konuş, duyacak..

— Boş ver, duvardır!.

Halk ağzında da anlama yakın, en haklı istekler, derdler karşısında duygusuz, ilgisiz kalanlar hakkında kullanılır, misal:

— Hâlimi olduğu gibi anlatdım, herif duvar!..

İstanbulun Kale Duvarları — (B. : Surlar).

İstanbulun Yangın Duvarları — Eski ahşab İstanbulda yangınlara karşı bir korunma tedbiri olarak ahşab evler arasına temelden çatıya kadar tuğladan tecrid duvarları yapılırdı; XIX yüzyıl başında yapılmaya başlanmış bu yangın duvarları, tulumbacılar ve itfâiye zamanında yetişebilirse, ateşin yerden bitişiğindeki binâya heman sirâyetine mâni olurdu, fakat şiddetli rüzgârlarla ve bidayetteki gecikmelerle yangın büyük bir ateş âfeti hâlini aldığında yangın duvarları ateşi önleyemez, geniş yangın yerlerinde yıkılmamış kâğir veya tuğla bacalarla yangın duvarları, fecî menzaraya ayrıca dehşet verirlerdi (B. : Yangın).

DUVARCI — Haneberduş serserîler argosunda duvar delerek iş gören hırsız anlamınd kullanılır, zâbıta lugatçesine de geçmişdir ve o yolda çalışan hırsızlara da lakab olmuşdur : Duvarcı Ali, Duvarcı Mehmed gibi.

F. Devellioğlu Türk Argosu» isimli güzel eserinde «duvarcı» için «duvar aşan hırsız» diyor; her hırsız yerine göre bir duvar aşabilir«, hırsızlık yolunda duvar delmek ve bunu imkân ölçüsünde sürat ve sesizlikle yapmak bir ihtisas işidir ki bu argo anlamda duvarcı, bizim târif ettiğimiz duvar delen hırsızdır.

DUVARCI (Kirkor) — Kendi çizdiği plâna göre kendi eliyle yapdığı 13,5 kilo ağırlığında bir feza roketini gereken izni aldıktan sonra 20 eylül 1962 de Umrâniye sırtlarından fezâya atarak 10 bin metreye kadar yükseltmeye muvaffak olan bir ermeni kuyumcu; 1937 de çok fakir âilenin oğlu olarak Elâzığ'da doğmuş, ilk tahsilini orada yapuış ve 1948 de 11 yaşında iken İstanbula hicret eden âilesi ile beraber Üsküdarda İcâdiye semtinde yerleşerek, âilesinin geçim sıkıntısı karşısında tahsili terk ile kuyumcu çırağı olmuş ve bu meslekde kısa bir zamanda usta sayılacak hüner elde etmiş, kendi adına dükkân açmışdır. İlk okulun dördüncü sınıfında iken pil ile çalışır bir telefon cihazı yaparak arkadaşları ile 200 metrelik mesâfeden konuşan Kirkor Duvarcı fennî îcadlar ve bâzı cihazlar yapma yolundaki merâkını yıllar geçdikce öylesine ileri götürmüşdür ki asıl mesleği olan kuyumculuğu ve dükkânını ihmal etmeğe başlamış ve muhîtinde «Roketci Kirkor» lakabı ile tanınmışdır. Bütün yakınları, dostları: «Dükkânına gir çalış, para kazanmaya bak» diye nasihatda bulunurken, onun bir mûcid olduğuna yalnız nişanlısı Manusek Hanım ile âletlerini ve bu arada fezâya attığı roketini îmal eden Üsküdarda kaynakçı Jirayir Zerunyan Usta inanmışdır. Kendi ifâdesine göre bütün bilgisi gazete dergi ve filmlere dayanan Roketci Kirkor Duvarcının bilmediği hakikat, dünyânın ummî mûcidler çağını çokdan geçirmiş olmasıdır; fakat şurası da bir hakikatdir ki Kirkor Duvarcı, fezâ yolculukları araştırmalı yolunda, aşk ile beslenmiş kaabiliyetinden istifâde edilecek insanlardandır.

1962 de Umrâniyeden fezâya attığı roketi dolayısı ile adı günlük gazetelere geçmiş Kirkor Duvarcının, o tarihden sonraki hayatı tesbit edilemedi (Kemal Kınacı, Hürriyet Gazetesi).

DUVARCI ÂDEM SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Taksimde Bülbül Mahallesi ile Kocatepe Mahallesi arasında sınır yoldur; Farabi Sokağı ile Yenikafa Sokağı arasında uzanır; Âşıklar Sokağı ve Taksim Çeşmesi Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir, Küçük Duvarcı Sokağı, Canbazoğlu Sokağı ve Tenekeci Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 19/148 ve 149). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DUVARCI CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında duvarcı civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» isimli manzum mecmuada duvarcı civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Divarcı civanı boşnak ya hırvat
Güzeller şâhıdır olursa nevhat
Âşık kadrin bilür sâdık vefâkâr
Harcı muhabbetle örülür divar
Pâyin bûs eyle gel öyle şehbâzın
Ne gam çkesen dahi azıcık nâzın

DUVARCI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Ortaköyün sokaklarından; Köyün dere boyunun doğusunda kalan kısmının kenarında, Gürcü kızı Sokağı ile Şâir Necati Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934

B. Ş. R. Pafta 20/192). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DUVAR DİBİ, DUVARDİBİ MEYDAN — Haydarpaşayı Üsküdara bağlayan ana cadde üzerinde bir mevkiin adı; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Tıbbiye Caddesi ile Nuh kuyusu ve Kavak İskelesi Caddelerinin ve Selimiye kışlası Sokağının bir beşyol ağzı yaparak kesişdikleri nokta ve burada bulunan meydancıkdır.

1934 den önce Tıbbiye Caddesinin Haydarpaşa ile bu mevki arasındaki kısmı «Haydarpaşa Caddesi», bu mevkiden sonraki kısmı da Tunusbağı Caddesi adını taşırdı. Kavak İskelesi Caddesi ile Harem İskelesi Caddesi arasında uzanan Eczâhâne Sokağının Kavak İskelesi Caddesi ile Selimiye Kışlası Sokağı arasında kalan parçanın adı da «Duvardibi Sokağı» idi.

Duvardibi Meydanında bulunan su terâzisi vaktiyle burada bulunan büyük Üsküdar Sarayının su yollarının terâzisidir ki Üçüncü Sultan Selim zamanında Saray sahasının bir kısmına Nızamı Cedid Kışlası (Selimiye Kışlası) inşâ ettirildiğinde eski su yollarından ve bu terâziden kışla için de faydalanılmışdı. Burada bir askeri karakolhâne yaptırılmış ona da Duvardıbı Noktası adı verilmişdi. Bu binâ zamanımızda durmakta idi.

Duvardibi adının nereden geldiğini kesin olarak tasbit edemedik; kışlanın inşâsından önce, burada, bir yanı Karacaahmed Mezarlığı bir yanı da Saray duvarı çimenli sofa halinde bir mesîre varmış, ve saray duvarına nisbetle «Duvardibi» diye anılırmış denilir.

DUVAR İLÂNI, AFİŞ — İstanbulda halka hitab ederek duvara ilk yapıştırılan kâğıd, 1808 de diktatör sadırazam Alemdar Mustafa Paşa aleyhinde el ile yazılmış ve Bâbıâlînin avlu duvarının sokak yüzüne yapıştırılmış bir yafta olmuşdur (B. : Alemdar Paşa Vak'ası, cild 2, sayfa 596). Ondan sonra sokaklardan duvarlara, mâhiyeti ne olursa olsun kâğıd yapıştırılmaması zabıtaca dikkatle takib edildi. Geçen asır sonlarında Avrupada ticâret âleminde, iş hayatında duvar ilâncılığı süratle yayıldığı ve gelişdiği halde memleketimizde ve dolayısı ile İstanbulda tatbîki, yukarda kaydettiğimiz yaftadan tam yüz sene sonra, 1908 de ikinci meşrutiyetin ilânından sonra mümkin olabilmişdir.

İstanbul duvar ilâncılığının gelişmesi, kudretli afiş rassamlarının yetişmesi ise Cumhuriyet devrindedir. İstanbulda resimli, çok renkli hakiki sanat eseri çok güzel afişler basılmışdır.

Duvar ilânlarından en çok faydalanan müesseselerden bâzıları şunlardır:

Yeni çıkacağı zaman veya önem verdiği yeni bir yazı serisine, bir tefrikaya başlayacağı zaman gazeteler, dergiler; küçük cârî hesab sâhiblerine ikrâmiye evler ve apartıman katları dağıtımına başladıkdan sonra bankalar; Tiyatrolar; Film Şirketleri; Millî Piyango İdâresi; Pehlivan güreşleri organizatörleri; yılda bir defa Hac seferleri organizatörleri; mebus seçimlerinde sivasî partiler.

Duvar İlânı Yapışdırıcısı
(Resim : S. Bozcalı)

Zamanımızda ışıklı gece reklâmları, ilânları, ve bilhassa radyolarla yapılan reklâmlar, ilânlar duvar ilâncılığına çok ağır bir darbe indirmişdir.

Bu satırların yazıldığı sırada en ünlü afış ressamları şu zatler idi: İhab Hulûsi, Fikret, Remzi Türkmen, Yurdaer ve Cemal Dündar.

Bir afış resmi, rengine, konusuna, kompozisyon zenginliğine göre 500 - 1000 lira arasında yapılmakta idi. Tek renkli 1000 afiş 200 lira baskı ve 300 lira kâğıd masrafı ile 500 liraya mal olmakta idi.

Ofset baskı dört veya daha çok renkli bir afişin 1000 adedi için 2000 lira film ücreti, 100 lira baskı ücreti ve 300 lira kâğıd bedeli ki cem'an 2400 alınmakta idi.

Duvar ilânı yapıştırıcılığı ayrı bir iş konusudur. Küçük ölçüde de olsa bir teşkilât kurmaya muhtacdır. Bu işe 1908 - 1910 arasında başlamış en eski afiş yapıştırıcı Nuri Tezcan'dır; onun beyânına göre İstanbul içinde, Beyoğlunda, Halic boyunda, Boğaziçinde, Pendike kadar Anadolu yakasında, Yeşilköye kadar Rumeli yakasında ve Adalarda afiş yapıştırmak için 106 yer vardır, bu 106 yere en az 145, ve en çok 582 afiş yapıştırılabilir; bir afişin üstüne başka bir yapıştırılabileceği düşünülürek tezine bir kontrolden sonra tekrar yapıştırmak hesabı ile afişler en az 250 ve en çok 750 aded basılmalıdır. 1000 aded basılan afişler İstanbul dışına da gönderilebilir.

Hâlen duvar ilâncılığının en faal olduğu sâha film afişciliğidir.

Afiş yapışdırıcılığı da bâzı şartlara bağlıdır; önce ayağından yana dayanıklı bıçkın delikanlı olmak şarttır, omuzundan asılı bir kayışa, resimli kısmı içeri gelmek üzere afişler ayrı ayrı katlanarak konulur, yerleştirilir; bir elde de büyük bir kap, kova, teneke içinde suluca kola taşınır, kola - tutkal fırçası uzunca bir sırık üstündedir, o yapıştırıcı madde duvara sürülür, ve afiş kâğıdı kendine has hünerle ve yine o fırça sırığı ile duvara takbik edilerek yapıştırılır.

Burhaneddin OLKER

DUVAR YAZILARI VE RESİMLERİ (Müstehcen ve Çirkin) — Umumî yerlerde, bu arada bilhassa cami ve mescid avlularında, okullarda kışlalarda, vapur ve tren gibi nakil vâsıtalarında bulunan umumî ayak yollarında ihtibas edilmiş cinsî arzû ve hırsların tepkisi altında dünyânın her tarafında müstehcen yazılar yazılmış, müstehcen resimler yapılmıştır. Bunlar, dünyânın her tarafında olduğu gibi memleketimizde ve öncelikle yüzbinlerce milyonlarca nüfus barındıra gelmiş İstanbulda da görülür.

Bilhassa cami ve mescid avlularındaki umumî ayak yolları duvarlarına yazılmış yazılar arasında cinsî sapıklık vâdisinde gaayetle müs-

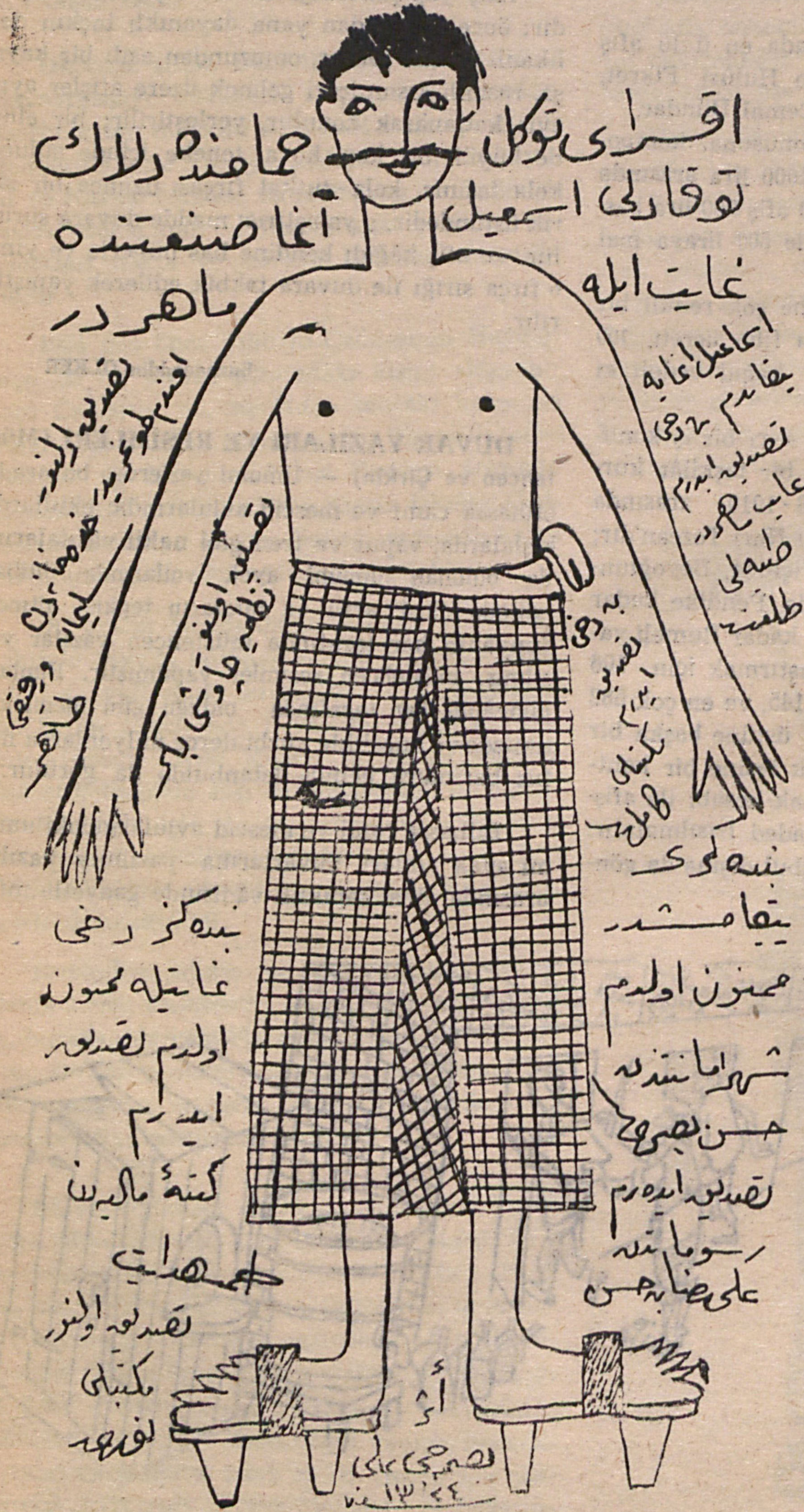

Helâcı — Duvarlar doldu hemşerim, bir şey yazacaksan buyur sana defter kalem !

Müstehcen duvar yazıları karikatür konusu

(Câfer Zorlu, Akbaba Mecmuası, 1964)

tehcen kayıdlar vardır. İhtibas edilmiş arzû ve hırslarının esîri bir takım adamlar, o hırs ve arzûları o yazılarda hakikat olmuş gibi göstererek semtlerinin güzel genclerini iftirâ ile kırletmekden çekinmemişlerdir. Aynı yolda bir takım ruh hastalarıda, kendilerine benzer mechul şahıslara duvar mektubları yazmışlar, bu mektublara cevablar yazılmış, randevular verilmiş, kolay tanışmak için alâmeti fârikalar, işaretler bildirilmişdir.

Bir Duvar Resmi : Dellâk İsmail Ağa
(Hüsnü'nün eli ile yerinden kopya)

Cami ve mescid avlularındaki ayak yolları duvarlarına bu çeşid yazılar bilhassa geçen asır sonlarında ve asrımız başında 1880 ile 1913 e kadar çok olmuşdur ki duvarlarda ve kapu arkalarında boş bir yer kalmamışdır. Duvarların kara boya ile boyanması ve katranla sıvanması bu kötü ve çirkin telvîsatı önleyememiş, yazılar çakı ile, bıçakla kazınarak yazılmışdır. Yine o devir içinde ibtidâî müstehcen resimler, **portreler,** hatta müstehcen kompozisyonlar yapılmışdır. Bunların arasında konuları çirkin ve müstehcen olsa da ibtidâî fakat hakiki sanat eserlerine rastlanmıştır.

Örnek olarak Aksarayda Muradpaşa Camii ayak yollarından birine yapılmış bir uşağın resmini alıyoruz; 1324 de (1906) Basamcı Ali tarafından kömürle yapılmış olan bu resmin etrâfı doğru yahud uydurma yazılarla donatılmış ve âdetâ bir duvar ilânı hâline getirilmişdir; bu yazılar kurşun kalemleri ile yazılmışdır; 1933 de resim de yazılarda tarâvetini muhafaza etmekde idi:

Yukarıda : Aksaray Tevekkül Hamamında Dellâk Tokadlı İsmail Ağa sanatında gaayet ile mâhirdir;

Solda yukardan aşağı : Tasdik olunur efendim doğrudur, Haddehâneden Süleyman ve refiki Tâhir; Tasdik olunur, nızâmiye çavuşu Bekir; Bendeniz dahi gaayetle memnun oldum, tasdik ederim, Ketebci mâliyeden Ahmed Hidâyet; Tasdik olunur, Mektebli Nuri;

Sağda yukardan aşağı : İsmail Ağaya yıkandım, ben dahi tasdik ederim, gaayetle mâhirdir, Tıbbâyeli Talât; Ben dahi tasdik ederim, Mektebli Kâmil; Bendenizi de yıkamışdır, memnun oldum, Şehremânetinden Hasan Basri; Tasdik ederim, Rüsûmatdan Ali Riza, ben Hasan;

İki ayak arasında imzâ: Eseri Basmacı Ali, sene 1324.

DUVAR YAZILARI VE RESİMLERİ (Siyasî) — Bir takım ruh hastalarının elinden çıkmış yazılar ve resimlerdir (Bundan önceki maddeye bakınız); bunların müstehcen ve çirkin duvar yazı ve resimlerinden ayrıldıkları nokta, ayak yolları duvarları yerine tercihan sokak duvarlarına yazılar oluşudur. Gizli yazılar. yazılmak için geceler uygun görülür. Siyasî kanaatlerini açık ifâdeden korkanların eseridir denilebilir. Siyasî yazılar ve resimler, işâretler bazân da kışla ve okul gibi müesseselerin ayak yolları duvarlarında rastlanır; onlar için de, kanaat ifâdesinde korkudan ziyâde, sinsî bir fesâd tahrikî, huzur kaçırma faaliyeti hâkimdir diyebiliriz ki komünizm sembolü orak - çekiç resimleri bu kabilden; meselâ komunizm ile hiç ilgisi olmayan haylaz ve tenbel bir oğlanın okul ayak yoluna çizdiği bir orak-çekiç resmi okul müdürünü ve idâresini, bazı öğretmenleri, ve maarif müfettişlerini üzen ve uğraşdıran bir mesele olur.

6 nisan 1962 tarihli Yeni Sabah Gazetesinde Beyoğlunun yan sokaklarında duvarlarda «gamalı haç» resmi çizildiği yazılıdır; ayni günlerde Cağaloğlundaki bir duvarda : «Cezâyirde ölen hem Türk hem İslâmdır» ibâresi yazılmışdı. 31 ağustos 1962 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de şöyle bir yazı vardı: «Bundan bir müddet önce af lehinde duvarlara yazılanlara karşılık gençler de bu yazıların yazıldığı duvarları «Şehit verdik af yok, af istiyen politikacılar biz coplanırken, dövülürken neredeydiniz?» ibarelerini yazmaya başlamışlardır.», bu haberin yanında bahsedilen duvar yazılarının resimleri yayınlamışdır.

DUYAR (Fethi) — Öğretmen, Edebiyatcı; Kadıköy Kolejinin kurucularından; 1905 de İstanbulda doğdu, babasının adı Mustafa annesinin adı Hâcerdir. Gelenbevî Sultanisinin ilk kısmında (1917), İstanbul Muallim Mektebi orta kısmında (1922), İstanbul Muallim Mektebinde (1926) okudu; Trabzon Gazı Paşa İlkokulunda (1927), Galatasaray Lisesi ilk kısmında (1927-1934) muallimlik yapdı. 1936 da Ankara Gazi Terbiye Enstitüsünü bitirdi; Çubuklu İlkokulu başöğretmeni oldu 1936-1937), Gazianteb Lisesi Edebiyat muallimliğine tayin edildi (1938 - 1943) Lüleburgaz Orta Okulu müdürü oldu (1943-1947), Maarif Vekâleti Hukuk İşleri raportölüğüne tayin edildi (1947-1950), tekrar muallimliğine dönerek Beykoz Orta Okul müdürü (1950-1953), Galatasaray Lisesi müdür muavini (1953-1956), Tatbikî Güzel Sanatlar Okulu müdür muavini (1956-1962) oldu. Resmî okullardaki vazifesinin yanında 1930 - 1932 yıllarında hususî Işık Lisesinde de muallimlik yapdı.

. : **Kim Kimdir Ansiklopedisi**

DUYAR (Fuad) — Gazeteci; 1897 de İstanbulda doğdu; Vefâ Lisesinde okumuş, eczacı yüzbaşı Mustafa Beyin oğludur, annesinin adı Hâcer Hanımdır baba tarafından Arabkirli olup babasını 5-6 yaşlarında iken kaybetmiş, dede himâyesinde yetişmiş, Vafâ İdâdisinde okumuş, Birinci Cihan Harbinde asker olarak yüksek tahsilini yapamamışdır; 1918 de terhis edilmiş, muhabirlikle gazetecilik hayatına atılmış, 1924 de Cumhuriyet Gazetesine girmiş ve 33 yıl o gazetede hizmet ederek ve yıllarca gazetenin istihbarat şefliğini yaparak 1957 de 60 yaşında meslek hayatından ayrılmışdır; Esentepede Gazeteciler Mahallesindeki evinde bir münzevî hayatı sürerken 1959 yılında bir akşam Zincirlikuyu tarafından gelen ve şoförü tarafından şımarık cinnet eseri sür'atle sürülen hususî bir otomobilin altında 100 metrodan fazla sürüklenerek fecî bir şekilde ölmüşdür. Kazâyı yapan ve vak'adan sonra firar eden adamın tanınmış iş adamı zenginlerden Nuri Çapa'nın oğlu olduğu ancak zâbıta tarafından tesbit edilmişdir.

Kısa boylu, şişmanca, gaayetle halûk bir zât olan Fuad Duyar devrinin en başarılı bir muhabiri olarak tanınmış ve mesleğinin genc-

leri tarafından «Fuad Ağabey» adı ile sevilmişdi. Hiç evlenmemiş, aşırı sevgi ile bağlı annesiyle yaşamakda idi. Kazâ akşamı da elinde anası için alınmış bir paketcik bulunuyordu.

Gazeteciliğinin yanı sıra azınlık okullarında yıllarca türkçe muallimliği de yapmışdır.

Bibl. : Cumhuriyet Gazetesi.

DUYARLAR (Ali) — Piyasa sâzendelerinden bir kemânî, 1913 de İzmirde doğdu, Karinetci Aluş'un oğlu, yine piyasa çalar kemânî Bahaddin Duyarlar ile ûdî Bâki Duyarların babasıdır. Kemanı Haydar Tatlıyay'dan öğrenmiş ve hânende Agopos ile de uzun zaman meşketmişdir. Gazinolarda çalar.

Hakkı GÖKTÜRK

DUYARLAR (Bahaddin) — Piyasa sâzendelerinden, kemânî; 1942 de İzmirde doğdu, Kemanî Ali Duyarların oğlu, ûdî ve bestekâr Bâki Duyarların kardeşidir; Kasımpaşa Atatürk Orta Okulunda okudu ve çocuk sayılacak bir çağda önce babasının yanında piyasa saz topluluklarına katılarak hayat, geçim yoluna atıldı. Gazinolarda çalmaktadır.

Hakkı GÖKTÜRK

DUYARLAR (Bâki) — Piyasa sâzendelerinden bir ûdî; 1935 de İzmirde doğdu, soyca piyasada saz çala gelmiş bir âileye mensubdur; Kemânî Alinin oğlu, Kemânî Bahaeddinnin küçük kardeşi, Karinetci Aluşun torunudur. Küçük yaşda İstanbula gelerek Tophâne Sanat Enstitüsünde okudu ve 1949 da 14 yaşında bu okuldan tesviyeci olarak mezun oldu; fakat babasının yolunu tercih etti, 1953 de 18 yaşında yakışıklı bir genç olarak piyasanın saz topluluklarına ûdî olarak katıldı; Maksim, Tepebaşı, Cumhuriyet ve Kazablanka gibi başlıca gazinolarda çalışmışdır. İstanbul Radyosunda da, kardeşi ve babası ile berâber oyun havaları programında çalmışdır. Piyasanın ünlü kadın okuyucularından Müzeyyen Senar ve Muallâ Mukadderden yakın alâka ve himâye gördü ve bu hanımla birlikde turnelere çıkdı; hattâ Müzeyyen Senar, saz takımının genç üdisinin bestelediği şarkıları konser programına alıp okumak sûreti ile, o âlemde herkese nasib olmayan aşırı iltifatda bulunmuşdur, bir bakıma da bu delikanlının kötü bestekâr olmadığına delildir. Evlidir.

Hakkı GÖKTÜRK

DUYGUER (M. Nuri) — «Musikişinas ve sâzende; 1877 de İstanbulda Kadıköyünde doğmuşdur, Ali Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Hatice Hanımdır. İlk musiki derslerini pek küçük yaşda iken ablasından almışdır, sonra Hânende Kel Ali Beyden bir çok fasıllar geçmiş, onun ölümünden sonra da Tophâneli Sabri Beyden feyz almışdır. Önce, o zamanlar pek revaçda olan kantolar, sonra şarkılar besteleyerek musikimize hizmet etmişdir. Konservatuvar tasnif heyetinde çalışmış, heveskâr gençlerin yetişmesine de ayrıca himmet harcamışdır. Kuvvetli bir icrâkârdır; muhitinde gaayetle nâzik bir sîma olarak tanınmış, sevilmişdir, «Sîne kemânî Nuri Bey» diye anılır» (M. Rona, Elli Yıllık Türk Musikisi).

DUYGULU (Hamiyet) — Ses sanatkârı; 1921 de İstanbulda doğdu, polis memuru Mustafa Sadeddin Efendinin kızıdır; ilk tahsilinden sonra Akşam Kız Sanat Okulunu bitirdi. Musikiye karşı temâyül ve istidâdı çocukluk çağında başlamışdır. İlk mûsiki terbiyesini Dârüttâlimi Mûsiki İcrâ Heyetinde musiki hocası Fahri Kopuzdan alan Hamiyet Duygulu ilk defa olarak sahneye Dârüttâlim Musiki Heyeti le Küçükçiftlik Parkında çıkdı. Bestekâr Zeki Duygulu ile evlendi, bu izdivaç onun mûsikide ilerlemesine geniş imkân verdi; eşinin refâkatinde Mulenruj ve Küçükçiftlik Parkı sahnelerinde okuyarak temiz ve berrak sesi ile hemen şöhret sâhibi oldu. Bir ara Ankara Radyosunda açılan bir musabakayı kazandığı halde piyasa sanatkârı olması dolayısı ile radyoya okuyucu olarak alınmadı. Polidor, Odeon ve Columbiya plaklarına pek çok şarkı okumuşdur.

Hamiyet Duygulu
(Resim : S. Bozcalı

1950 de zevci ile birlikde Ankarada yerleşdi ve garib sanat aforozu kaldırılarak 1957 ye kadar Ankara Radyosunda o k u d u ;

1957 de İstanbula geldiler ve Hamiyet Duygulu okuyuculuğu terk ederek tamamen evinin harîmine çekildi.

Hakkı GÖKTÜRK

DUYGULU (Zeki) — Bestekâr ve sâzende; 1907 de babasının memuriyetle bulunduğu Beyrutda doğdu; babası İstanköylü Mehmed Fethi Efendi, annesi İzmirin Limoncuzâdeler âilesinden Afife Hanımdır. Babasının Trablusgarb İtalyan Harbinde esir düşmesi üzerine annesi ile beraber İzmire geldi; ilk ve orta tahsilini Dârüleytam da yapdı, Aydın Sultanisinde okudu. Musikye olan hevesi 8 - 10 yaşlarında iken başlamışdı, o yolda ilk feyzini İzmir de Şeyh Hâfız Ali Efendiden aldı; şeyhinin mensub olduğu kaadirî dergâhına devama başladı, zâkirlik etti, okuduğu kasîdelerde sesi de dikkati çekdi. İzmir işgalinin son günlerinde (11-12 yaşlarında) çetelere katılarak Millî Mücâdeleye iştirâk etti. 1924 de Bandırmaya giderek bir ara meşhur İsmail Hakkı Beyden ders aldı; ve gönüllü olarak küçük zâbit rütbesi ile Konyada 5. Kolordu Bandosuna girdi. Musiki bilgisini geceli gündüzlü gayretiyle arttırarak bir musiki topluluğu kurdu ve askerî mahfilde konserler verdi; bandoda on yıl hizmet ederek 1934 de İstanbula geldi ve piyasa saz topluluklarına katıldı; ud, cümbüş, keman ve viyolensel çalmasını öğrendi. Çeşidli makamlardan peşrev, semî, şarkılar (2000 den fazla) besteledi; ki yüzden fazlasının notası basılmışdır. Bestelediği şarkıların bir kısmının güftesi de kendisinindir. Odeon, Sahibinin Sesi ve Columbiya müesseselerinde plaklar doldurdu. Halk film stüdyosunda çevrilen filmlerin bestekârlığını yapdı. İlk plâğı «Harmandalı Mustafa» türküsüdür; zamanının meşhur muganniyesi Eyyublu Riza Beyin kızı Tanbârî Şükûfe Hanıma okutmuşdu; üzerinde sanatkârın adı yazılı plakların sayısı beşyüzü aşmışdır. «Sürûrefzâ» adı ile bir makam terkib etmiş ve bu makamca peşrev, semâî ve şarkı olarak ortaya bir eser koymuşdur.

Zeki Duygulu
(Resim: S. Bozcalı

İstanbulun başlıca gazinolarında çalışan Z. Duygulu 1950 de Ankara Radyosuna girerek zevcesi Hamiyet Duygulu ile birlikde Ankaraya gitti ye yedi yıl orada kaldı; 1957 de İstanbul Radyosuna nakledildi, fakat on bir yıl çalışdı.. Mualla Mukadder ve Müzeyyen Senar gibi okuyuculara sazı refâketi, piyasa kayatını tercih etti. Plak ve film işleri ile meşgul oldu.

Zengin bir posta pulları kolleksiyonuna sâhibdir.

Bâzı eserleri : «Gönlümde hazan bülbülü var» (Uşşak, türk aksağı), «Yıllarca peşinde ağlatan kadın» (Karcıgar, vals), «Sabah yıllardanberi ilk defa oldu bence» (Nihâvend, curcuna), «Bir gün geleceksin diye bekler deli gönlüm» (Hicaz, curcuna), «Ayrılık ah ayrılık» (Hicazkâr, düyek), «Yörük Ali İzmirin yaman efesi» (Muhayyer aksak), «Parlak saçını bir gecelik okşayabilsem» (Hüzzam, aksak), «Bir sabah uyanır aşkımın güneşinden» (Nihâvend, curcuna), «Urla meydanında vardır bir çeşme *Harmandalı Mustafa düşme pemış yollara bakar *O bakışların canları yakar» şime» (Hüseyini düyek türkû), «Ayşem çık- (Hüseyni Sofiyan türkü), «Eminem Eminem Çakır Eminem» (Hüseyni Sofiyan türkü), «Aman olasin Ömer *Benim olasın Ömer» (Uşşak Sofiyan türkü), «Dudakların ne ince * Mest olursun gülünce» (Tango), «Olacak ah olacak *Oyar benim olacak (Tango), «Kadınlar benim olacak» (Fokstrot).

1937 de bestelemiş «Zafer Marşı» adı ile bir de marşı vardır.

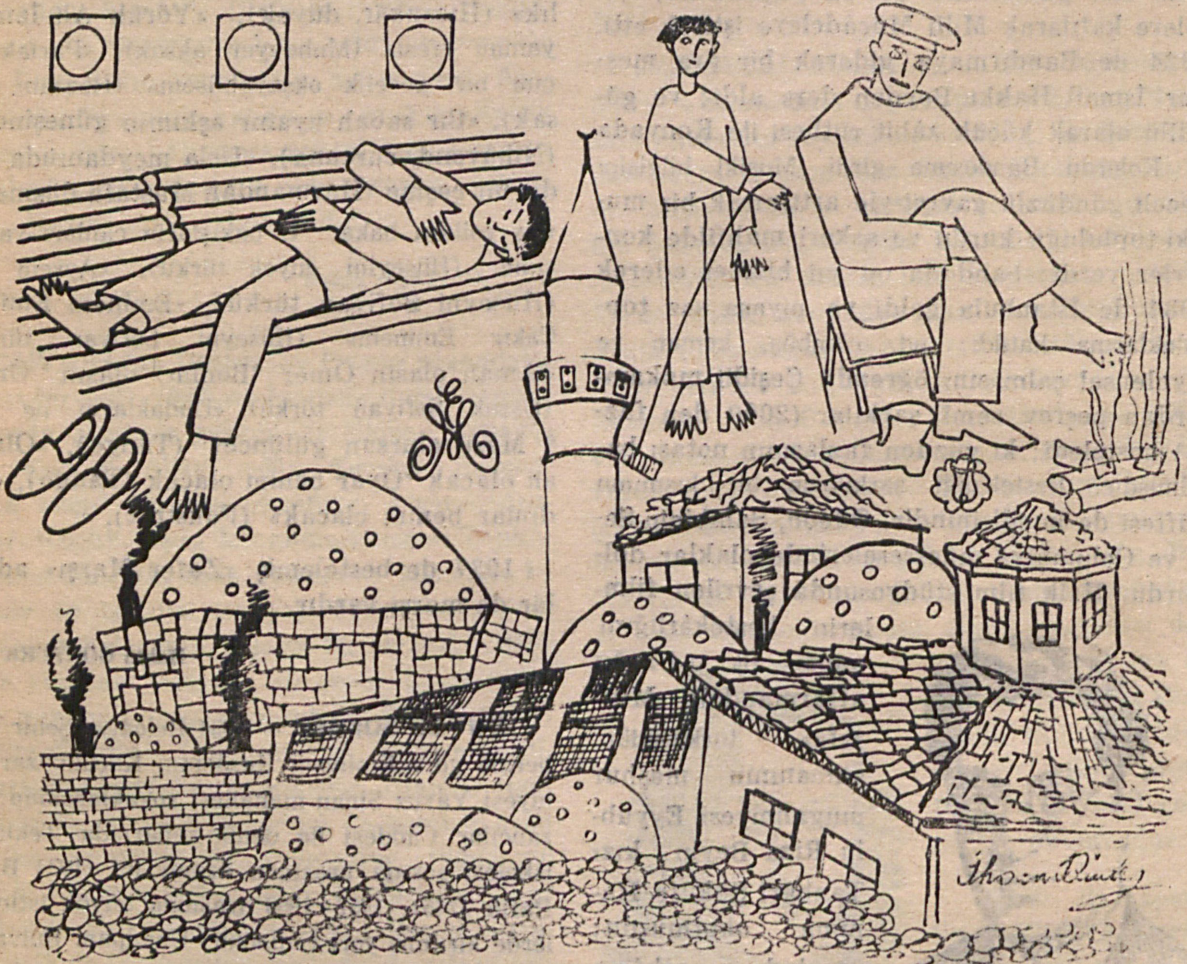
Hakkı GÖKTÜRK

DUYGU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Küçükpazar Nâhiyesi Yavuz Sinan mahallesi sokaklarından; Kazancılar Caddesi ile deniz kenarında Tekirdağı iskelesi sokağı arasında uzanır idi (1934 B.Ş.R. Pafta 5/46); 1957 - 1960 arasında büyük istimlâklerde kırılmış yeri Eminönü - Unkapanı Bulvarına katılmışdır.

DÜDEN (İhsan) — 1944 yılında İstanbul Ansiklopedisine iki ay kadar hizmet etmiş bedbaht bir küçük delikanlıdır; 1929 da Bursada doğ-

müşdur; bir kahvehâne ocakcısının oğlu olup, anasını ilk okula giderken kaybetmiş, zâlim bir üveyananın cevrü cefâsına tahammül edemeyerek İstanbula kaçmış ve büyük şehre ayak basar basmaz, henüz onüç yaşında iken hâneberduşların pençesine düşerek sefâlet ve zillet batağına gömülüvermişdir; çalamamış ve dilenememiş, fakat iki sene içinde, başda esrar gelmek üzere en kötü ve çirkin alışkanlıklara sürüklenmişdir. Bir akşam Sirkecide, bu İstanbul Ansiklopedisinin büyük dostu muallim ve muharrir Muzaffer Esen tarafından yarı çıplak ve koma hâlinde denilecek kadar perişan bir halde bulunmuş, o büyük insan bedbaht çocuğa hemen şefkat elini uzatarak bir hastahâneye kaldırtmış ve İhsan Düdeni kurtarma imkânlarını aramışdır, ve onu, o zamanlar Ankara Caddesinde 50 numaralı binânın alt katında bulunan İstanbul Ansiklopedisinin bürosuna getirmişdir. Fakat, yine büyük insanlardan Dr. Ömer Edib Bey bir muâyenesinde İhsanın son devresinde müteverrim olduğunu tesbit etmiş, İhsan Düden iki ay sonra kaldırıldığı hastahânede ölmüşdür.

Bu çocuğun resim sanatına karşı büyük bir istidadı vardı. İstanbul Ansiklopedisinde iki aylık hizmeti de resme çalışmakdan ibâret olmuşdu, şehir gezilerine götürülmüş, bu gezilerde çizdiği resimler ilerisi için çok şeyler vaad etmişdi; İhsan Düden, üzerinde dikkatle çalışıldığı takdirde iyi bir illüstratör olarak yetiştirilebilirdi. Israrımız üzerine kaleme aldığı otobiyografisi, İstanbul hâneberduşlarının muhayyile hududları dışındaki hayatını bütün çıplaklığı ile anlatan bir dram konusudur (B. : Pazvand, Ali; Oflaz Orhan).

İhsan Düden'in resimleri

Vapurun alt kamarasında uyuyan hâneberduş çocuk; Balık tutan hâneberduş çocuk; Ateşte ayağını ısıtan gemici; Muzaffer Esen için bir marka; Üsküdarda Ağa Hamamı ve Ağa Camii.

DÜDÜK — «Batı türkçesinde isim : 1 — İçi boş çubuk, kamış; 2 — ağız ile üflenip öttürülen veya buhar makinalarında ses çıkaran âlet; 3 — ince, uzun, dar olan şey».

Dar ve gergin esvaba «Düdük gibi» denilir; çubuk şeklindeki makarnaların bir adı da «Düdük Makarnası» dır. Dilimizde «Parayı veren düdüğü çalar...» diye bir deyim vardır ki günlük sohbet diline meşhur bir Nasreddin Hoca fıkrasından geçmişdir.

İstanbulun günlük hayatında çeşidli düdük sesleri dinlenir.

Limanda çeşidli kalınlıkda vapur düdükleri; liman hatları vapurlarının iskelelerden kalkarken ve iskelelere yaklaşır iken düdük öttürmeleri kadimden devam ede gelen bir seyrüsefer kaaidesidir. Liman vapurlarında düdükler bacaların ön tarafına takılır ve ekseriyâ çift düdük bulunup bu düdüklerden biri paralayıcı, canhiraş bir ses çıkarır ki «Canavar düdüğü» denilir; vapurlar bu düdükleri diğer deniz vasıtalarına karşı sert ihtarlarda bulunmak için öttürürler. Yolda karşılaşan vapurlar, tek veya çift düdük öttürerek tâkib edeceği yönü bildirir, dolayısı ile düdük muhâvere vâsitası olarak kullanılır. Limana yaklaşan büyük posta vapurları, şilebler de belli bir şekilde düdük çalarak kılavuz veya gümrük motoru çağırırlar.

İhsan Düden
(Resim : S. Bozcalı)

Limanı sis (duman) basdığı zaman, limanda demirli gemiler fâsılalarla sis çanı çalarlar, seyir hâlindeki vapurlar da kısa aralıklarla mütemâdiyen düdük öttürerek yürürler.

Sisde liman deniz fenerleri de (Ahırkapı Feneri, Kızkulesi Feneri, Fenerbahçesi Feneri, Haydarpaşa Mendireği Feneri) sis düdükleri öttürürler.

Denizcilik Bayramında ve İstanbulun işgalden kurtuluş gününde yapılacak merâsim, limandaki bütün vapurların düdük öttürmeleri ile başlar, ve İstanbul semâsını kaplayan bu düdük sesleri 1 dakika sürer.

Mahalle bekçileri ve gece devriye gezen polisler düdük kullanırlar; bekci kontrolu düdükle yapılır, bulundukları yeri devriye arkadaşlarına düdükle bildirirler, ve icâbında düdük ile istimdadda, yardım talebinde bulunurlar.

Meydanlarda, önmeli yol kavuşaklarında trafik polisleri kol işaretleri ile birlikde düdük kullanırlar.

Stadyomlarda futbol maçları hakemler tarafından düdükle idâre edilir. Maç hastaları, tuttukları takım gaalib durumda ise, hakemin maçın bittiğini ilân edecek son düdüğünü aşırı heyecanla beklerler ve bu düdük ötünce stadyomu müdhiş bir oğultu kaplar.

Fabrikalar iş başı yapar iken ve paydoslarda düdük öttürürler.

İzci gençlerin techizatı arasında da bir polis düdüğü vardır.

Son zamanlarda da mutfak eşyası arasında «Düdüklü Tencere» ler İstanbulda gaayetle yayılmışdır; hatta ayak takımı, mahalle karıları : «Düdüklü tencere de aldım, kaynanama yine yaranamadım...», «Elin dâmâdı karısına kat alıyor, benim ki kızıma bir düdüklü tencere bile almadı...» gibi lâflar çok duyulmuşdur.

DÜDÜKÇALANLAR — Onyedinci asır ortasında İstanbulda Kadızâdeliler diye anılan koyu sofuların âyinlerinde ney üflendiği için mevlevilere takdıkları isim (B. : Kadızâdeliler).

DÜDÜKLEMEK — Halk ve pırpırı hâneberduşlar, apaşlar argosunda cimâ, livâta. Bir işportaya doldurduğu çeşidli malları tek fiat ile satan İstanbul bıçkını, çığırtkan ağzında şu kinâyeli sözler meşhurdur : «Ne alırsan yirmişer paraya!.. Her tarafı yirmişer paraya!.. Makaslarım, taraklarım, aynalarım yirmişer paraya!.. Çakılarım, kalemlerim yirmişer paraya!.. Sabunlarım, düdüklerim yirmişer paraya!...».

DÜGÂH — Musikimizde meşhur faslın adı; Ahmed Rasimin eski İstanbul hayatı üzerine «Ah

efendim.. Dügâh!..» çok şirin bir yazısı vardır :

«Evâilde adamın biri Yedikule semtinde otururmuş. Kızını evlendireceği tutmuş, tedârikâta başlamış, bu iş güç arasında ahbablarına da reca etmiş : Bir saz takımı!

«O zaman tıramvay, araba yok. İçlerinden biri daltaban yürümüş. Hayrâtiye Köprüsünden parasız geçmiş, Meyit Yokuşu budur diye tırmanmış, Galata Mevlevîhânesinden girmiş, neyzenbaşı efendiyi bulmuş. El öpmüş, hatır sormuş. Bir kahve, bir kahve daha. Arz etmiş :

— Bu çarşamba akşamı üstâdımızın Yedikulede kale civârında Bakkal İstavrinin hizasında kanarya boyalı hâneye teşriflerine muntazırız.. demiş.

«Dedem de eyvallahı basmış.

«Çarşamba hulûl eder. Mesâfe uzak. Sabahdan davranmak lâzım. Üstad ney torbasını koltuğa alır, yola düşer. Git bire git. Unkapanı sıra kahvelerinde dinlenir, Sıra Odalarda, duvara dayanır, Yenikapuda çubuğu tâzeler, Samatyada bir simid alır, yer, akşama doğru Yedikuleye varır. Bakkal İstavriyi bulur, hizâyı güzetler, kanarya boyalı evi görür. Zâten bekci de sopa elinde kapuyu kesmiş, giren çıkan da çok. Dalar ki, mâhaşerallah!.. Kim kime?.. Nasılsa dâvete giden görür, koltuklar, bir köşeye sıkışdırır.

«Düğün evi bu.. çakan çakana, okuyan okuyana!.. Bir iki dem, beyin biri üstâdı çakar, yaklaşır :

— Efendi hazretleri, mürüvvet buyurmayacak mısınız?

— Eyvallah!..

«Torbayı çözer, kendi kendisine bir Ferahfezâ taksim eder, eder ama dinleyen kim? Keser. Biraz sonra beyin biri daha yaklaşır :

— Pek çok recâ ederim... bir taksim daha!..

— Eyvallah!..

«Bir Dilkeşhâveran başlar.. başlar ama yine dinleyen kim?

«Üçüncüsü bir beylerbeyi zibidi karşısına dikilir :

— Bana bir şinanay çal da sakalından öpeyim!.. deyince dede de şafak atar :

— Bende yok!.. der.

— Yoksa ne geldin buraya?

«Böyle namuslu zatlar seriütteessür olurlar. Herifi önünden çekerler ama üstad evden kaçmayı kurar. Fakat nereye gitsin? Han yok, otel yok, bildik yok. Düşünür, taşınır, herçibadâbâd der, torbayı koltuğa asar, usulca evden çıkar. Sokaklar şimdikiler gibi zifiri karanlık, köpekler avavede, ihtimal ki saldırırlar da, mütevekkelen âlallah yürüyüp dururken bir dükkân kepenginin aralığından sızan ışık gözüne ilişir. Sezinler, görür ki bir koltuk meyhâne!.. Tamam!.. Burada gecelemek kaabil. Urur, kuzu kapusu açılır, neyzenim eğilir, önce sikke, sonra da kendisi girer. Bir ohh!.. çeker. Peykeye kurulur :

— Bir şişe!.. der. Getirirler.

«Teessürü zâil olmaya başlar. Bakar ki dükkânda kendi gibi biri daha var, hâmûş ve müstağrak!..

Ehli dil birbirini bilmemel insâf değil

— Şuna bir Dügâh taksim ideyim!.. der.

«Eder. Filvâki hitâmında o adamın ağzından dört elif mikdârı :

— Âh!.. efendim Dügâh!.. telehhüfü çıkar.

«Dede neşelenir, yine kendi kendisine :

— Ben demedim mi?.. ehli dil.. ehli dil.. dur bir tâne daha parlatayım da bir de Sebâ..

«Sabâ da üfler, fakat yine :

— Âh!.. efendim Dügâh!..

«Birbirini korur makamlar olduğu için zühul ettiğine hükmeder, bir az sonra bir de Hicaz gezinir, yine :

— Âh!.. efendim Dügâh!..

«İçinden işte bunda halt ettin der ama bir kere de sormak ister, kalkar, yanına gider, der ki:

— Sana bir Dügâh taksim ettim, anladın, haydi biraz yüklüsün, Sabâyı benzettin, Hicaza ne diyeceksin?

«Herif başını kaldırır, dedeye bakar, bir daha bakar :

— Sen düdüğünü çala dur... der, burada Dügâh isminde bir miço vardı, gitti, ben ona âh ediyorum!...» (Ahmed Râsim, Gülüp ağladıklarım)

DÜĞME, DÜĞMECİLER — Eski Türk giyim kuşamında «düğme», gördüğü işden başka esvabın süsleri arasında önemli yer alırdı. Tarihimizde servet ve kudreti temsil eden kimselerin altın tel ve ipekli nakışlı en ağır, en kıymetli kumaşlardan yapılmış esvablarındaki düğmeler, o esvabların maddî değerini yükselten elmas, yakut, zümrüd, fîrûze, zeberced, akik gibi kıymetli taşlardan konurdu, ayrıca mercandan, yeşimden, ve oya gibi işlenerek altın tellerden, gümüş tellerden emsalsiz güzellikde düğmeler yapılırdı. Küçük

Türk Güzel Sanatları arasına koyabileceğimiz bu eski Türk düğmeleri el tezgâhlarında yapılırdı. Ondokuzuncu asrın ikinci yarısında piyasamıza fabrika işi Avrupa düğmeleri hâkim oluncaya kadar düğmeci sanatkârlar İstanbulda Eyyubda toplanmışlardı ki zamanımızda o semt hâlâ Düğmeciler adını taşımaktadır, o semtde bulunan bir mescid de «Düğmeciler Mescidi» ismi ile anıla gelir (B. : Düğmeciler Mescidi). Yalnız kibar esvablarının değil, ayak takımının giydikleri cebkenlerin, câmedanların, fermenelerin düğmeleri de, ibtidâî malzemesi alelâde şeyler olduğu halde birer sanat eseriydi.

Lâle Devrinin ilk yıllarında sefir zevcesi olarak İstanbula gelmiş İngiliz edîbesi Lady Montagu, Hafize Sultanın tuvaletinden bahsederken: «... sırtındaki erguvan renginde dolamanın kollarının etrâfı ve yakasından eteğine önü elmas düğmelerle süslüydü. Dolamanın açık yakasından görünen iç gömleğinin yakasında da baklava biçiminde yontulmuş gaayet iri bir elmas düğme vardı» diyor.

Güzel bir vücud yapısı, güzel yüzlü bir baş taşıdığı zaman açık, uryan bir sîne o güzelliğe ayrı bir revnak verir, fakat bir gömlek yakasındaki bir tek düğme, âşık gözlerinin sîne temâşâsına engel olur; aşağıdaki mısrâlar Nedîm'indir :

Küşâd eyle aman ol düğmei zerrîni bir pâre

*
**

Çözülmüş düğmeler, çâkî girîbân nâfedek inmiş

Şu beyit de yine o büyük şâirindir :

Küşâd et düğmemi, pîrehenim aç, sînemi yokla
Hele gör neylemişdir bana şemşîr nigâhın, gel

Zamanımızda fabrika işi düğmecilik memleketimizde de çok gelişmişdir; bilhassa kadın düğmeleri arasında zevk ile seyredilecek pek güzel düğmeler yapılmaktadır.

Eski ve yeni Türk düğmeleri, koleksiyon meraklıları için üzerinde önemle durulacak bir konudur.

DÜĞMECİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında, Düğmeci civanlarına da rastlanır; Şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» isimli manzum mecmuada Düğmeci civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Kimi sadefden pâk elmasdır kimi
Şalvar pîreheni bıçkın kesimi
Pistânı ol şâhın mercan düğmedir
Kaaşı hilâli nev cebîni bedir
Pâyi billûruna yakmışdır kına
Üftâdelerinin hûni aşkına

DÜĞMECİLER CADDESİ — Eyyubda İslâmbey ve Düğmeciler mahallelerinin sokaklarından; Düğmeciler Mahallesinde başı, Düğmeciler Mektebi Sokağı ve Çavuşbaşı Sokağı ile teşkil ettiği bir dört yol ağzıdır; İslâmbey Mahallesindeki başı da Zemzem ve Dipcik sokakları ve bir isimsiz sokakla teşkil ettiği yine bir dört yol ağzıdır; Ümmî Sinan Sokağı, Oluklubayır Sokağı, Tahta Minâre Caddesi ve bir isimsiz sokakla kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 9/119 - 121).

İslâmbey Mahallesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kaba taş döşelidir, önce sola sonra sağa doğru bir kavis çizer, Tahtaminâre Caddesi ile olan kavuşağı karşısında Süleyman Ağa adında mazanneden bir zâtın kabri vardır. Ahşab, kâgir, beton evler ve büyük bostanlar arasından geçer. Yerinde bu cadde Düğmeciler mahallesinde Ahmed Dede Sokağına kadar uzanır; bu sokakla olan kavuşağı karşısında da kesme taşdan, klâsik üslûbda kemerli ve kitâbesiz metrûk bir çeşme vardır.

Ahmed Dede Sokağı kavuşağından sonra klâsik üslûbda bir çeşme enkazı vardır, bu çeşmenin karşısında da iki katlı bir ahşab binâ görülür ki bir zamanlar pek meşhur olan ve «Kirpâsî Dergâhı» diye anılan nakşî tekkesidir. Caddenin buradan ötesi bir dere - sel yatağı halinde uzanır.

Düğmeciler Mescidi bu cadde üzerinde, caddenin Oluklubayır Sokağı ile olan kavuşağındadır. 3 bakkal dükkânı vardır, kapu numaraları 7 - 45 ve 2 - 72 dir 40 kapu numaralı ahşab bina geçen asırdan kalmış güzel bir konak yavrusudur. (mayıs 1966)

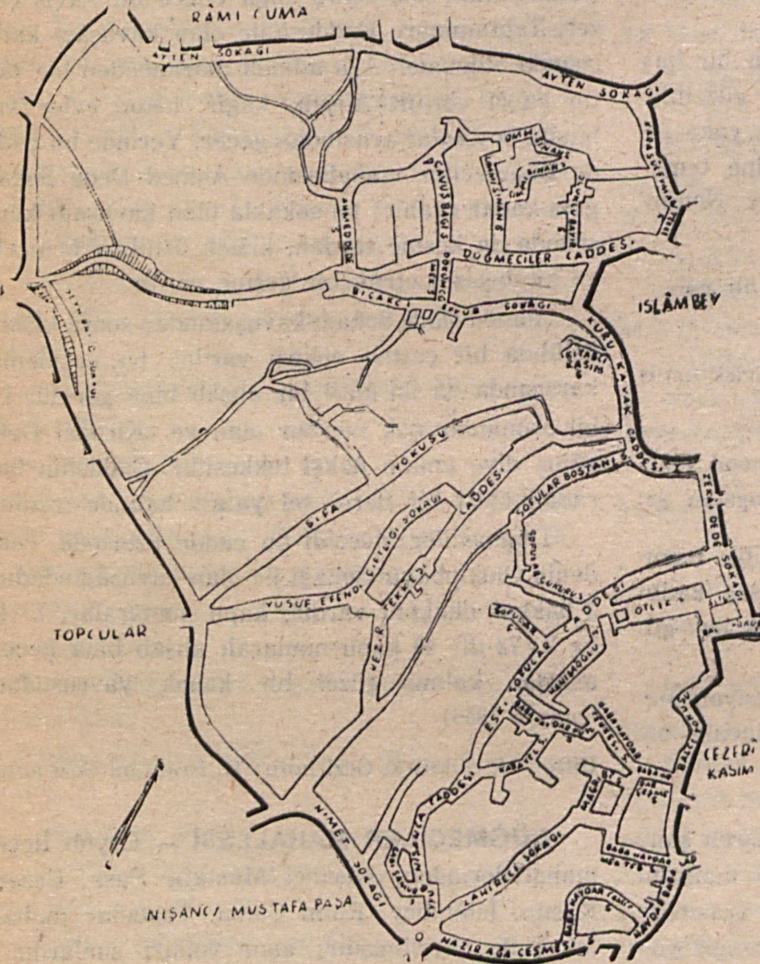
Bilb. : H. Göktürk, Gezi notu; H. Eraktan, Gezi notu.

DÜĞMECİLER MAHALLESİ — Eyyub İlçesi mahallelerinden; Nişancı Mustafa Paşa, Cezerî Kasım, İslâmbey, Ramî Cuma, Topcular mahalleleri ile çevrilmişdir; sınır yolları şunlardır : Nimet Sokağı, Nazır Ağa Çeşme Sokağı (Nişancı Mustafa Paşa Mahallesi ile), Haydar Baba Caddesi'nin bir kısmı, Balcı Yokuşu (Cezerî Kasım

Mahallesi ile), Zekâi Dede Sokağı, Kurukavak Caddesi, isimsiz bir aralık sokak, Düğmeciler Caddesinin bir kısmı, Tahtaminâre Caddesi'nin bir kısmı, Kara Süleyman Tekke Sokağı (İslâmbey Mahallesi ile), Ayten Sokağı (Rami Cuma Mahallesi ile), isimsiz bir yol, Şeyh Râşid Sokağı (Topcular Mahallesi ile). İç sokakları şunlardır : Bıçakçı Eyyub Sokağı, Ahmed Dede Sokağı, Çavuşbaşı Sokağı, Düğmeciler Mektebi Sokağı, Düğmeciler Caddesi'nin bir kısmı, Ümmî Sinan Sokağı, Oluklu Bayır Sokağı, Kitabcı Kasım Sokağı, Şifâ Yokuşu, Yusuf efendi Çiftliği Sokağı, Çövenci Sokağı, Vezir Tekkesi Caddesi, Sofular Bostanı Sokağı, Sofular Çukuru Sokağı, Sofular Çıkmazı, Eski Sofular Caddesi; Ötlek Sokağı, Setli Çıkmaz, Hanımoğlu Sokağı, Baba Haydar Kuyu Soağı, Baba Haydar Tekkesi Sokağı, Haydar Çeşmesi Sokağı, Karayel Sokağı, Kâhya Çıkmazı, Üzümbağı Sokağı, Sarısamur Sokağı, Eyyub Nişancı Caddesi, Zâhireci Sokağı, Bab Haydar Camii Sokağı; ve mahallenin Rami ve Topculara doğru uzanan yerlerinde pek çok isimsiz sokak (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 9/121).

1963 yılında Düğmeciler Mahallesi muhtarlığında bulunan malmüdürlüğünden emekli Bay Cevad İpteş'in verdiği mâlumata göre mahalle sınırları içinde 4 Cami (Baba Haydar Camii, Düğmeciler Camii, Nişanca Camii, Sofular Camii; B. : Babahaydar Mescidi, cild 4, sayfa 1743; Düğmeciler Mescidi; Nişancılar Camii; Sofular Mescidi), 5 tekke (Vezir Tekkesi, Karasüleyman Tekkesi, Ümmî Sinan Tekkesi, Arpaemini Tekkesi, Sivâsî Tekkesi), 1 medrese (Hacı Beşir Ağa Medresesi), 1200 ev ve 7 dükkân vardır; mahalle nüfusu 9600 kişidir (1964, ekim).

Hakkı GÖKTÜRK

Düğmeciler Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

DÜĞMECİLER MEKTEBİ SOKAĞI — Eyyubda Düğmeciler Mahallesindedir; Düğmeciler Caddesi ile Bıçakcı Eyyub Sokağı arasında uzanır; bir kenarında bir bostan, öbür kenarında da ağaçlarla bezenmiş bir arsa, biri kâgir biri ahşab iki ev bulunan bir aralık sokakdır (mayıs 1966).

1934 Belediye Şehir Rehberinin bu semte âid plânında kartograf bu sokağın adını yanlış olarak «Dökümcüler Sokağı diye yazmışdır; aynı rehberin alfabetik sokak isimleri cedvelinde ise, Düğmeciler Sokağı diye kayıdlıdır ve aynı paftada aynı yere atfedilmişdir; cedvelde «Dökümcüler Sokağı» diye de bir sokak yoktur (Adı geçen rehber, pafta 9/121).

Hakkı GÖKTÜRK

DÜĞMECİLER MESCİDİ — Eyyubda Düğmeciler semtinde, Düğmeciler Caddesi ile Oluklubayır Sokağı kavuşağındadır. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor :

«Oluklubayır kurbindedir; bânisi Düğmecizâde Mehmed Bâkır Efendidir, kendisi de orada medfundur, Anadolu kadıaskerliğinden mâzul iken hicrî 998 de (milâdî 1589 - 1590) vefât etmişdir, Mehmed Bâkir Efendi iki defâ da İstanbul Kadılığında bulunmuşdur. Bu mescid bir kaç defâ tâmir edilmişdir, ve son olarak Sultan Mahmud Han efendimizin (İkinci Sultan Mahmudun) haremi hümâyunlarında üçüncü haznedar Lülezar Kalfanın himmeti ile beş kese akçe sarfedilerek hicrî 1238 yılında (milâdî 1822 - 1823) tâmir edildi, evvela şadırvan yolları yapılarak su getirildi, tâmir edilen binâ da yeni hasırlarla döşendi. Mescidin mahallesi vardır»; Hadikatül Cevâmi müellifi Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, Lâlezar Kalfayı bu mescidin tâmirine kendisinin teşvik ettiğini de kaydediyor.

Tahsin Öz «İstanbul Câmileri» isimli eserinde bu mescidi «Dökmeciler Câmii» adı ile almışdır; semt ve mescid halk ağzında yüz yıllar boyunca Düğmeciler diye anıla gelmişdir; arab asıllı Türk harfleri ile «Düğmeciler» ve «Dökmeciler» aynı şekilde yazılır, üstâdın bu imlâ benzerliği karşısında yanıldığını zan ediyoruz.

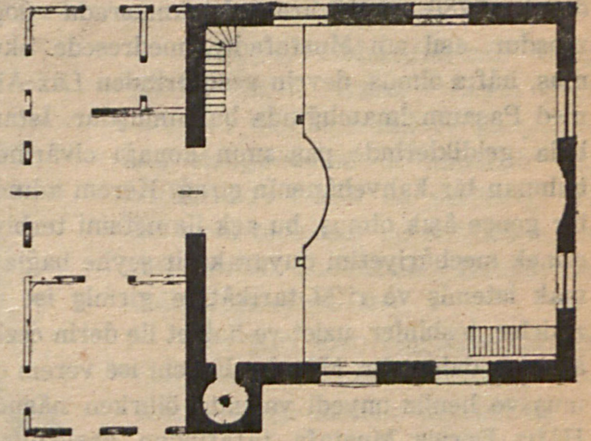
1894 yılındaki büyük zelzelede yıkılmış, Emine ve Fatma adında hayır sâhibi iki kadın tarafından yeniden yapdırılmışdır, hicrî 1313 (milâdî 1895 - 1896) tarihli manzum tâmir - tecdid kitâbesi şudur:

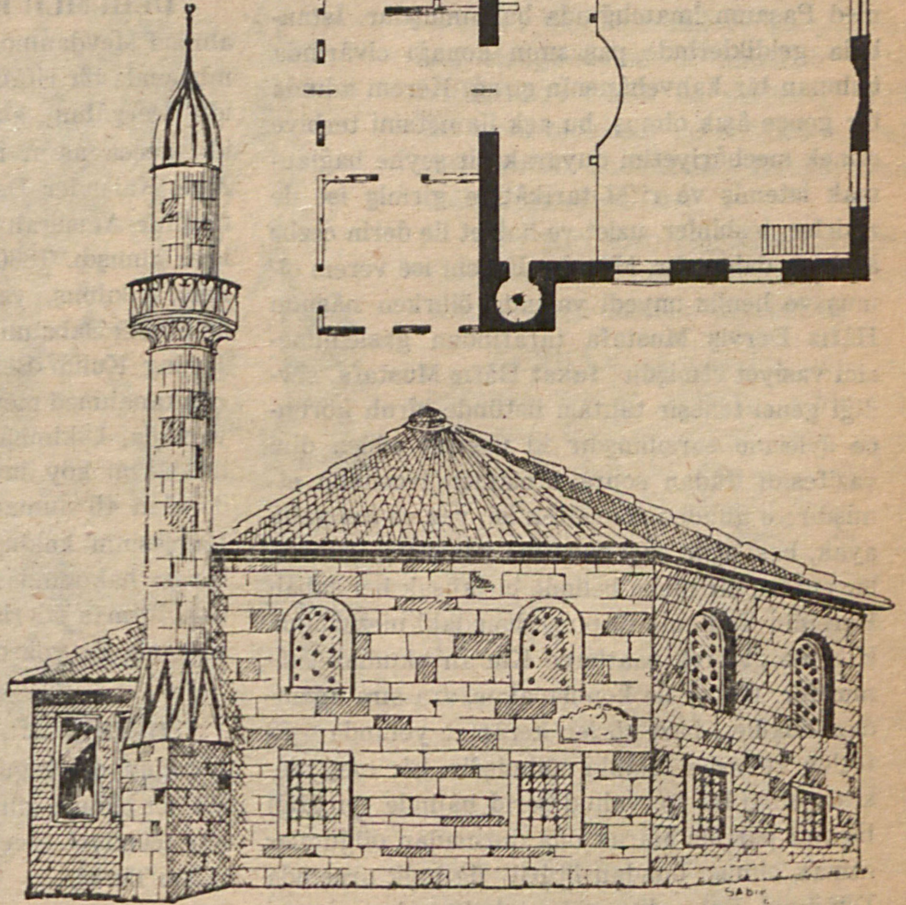
Yâ mâlikül - mülk
Rahnedar olmuş idi mescidimiz
Hamdullah bu yıl oldu serâpâ âbâd
İde Allah derûninde kıldıkca namaz
Emîne Fatma hanımların ervâhını şâd

Bu kitâbeden anlaşıldığına göre mescid, daha önce vefat etmiş olan bu iki hanımın adına, vesîlei rahmetolmak üzere, yakınları tarafından tecdid edilmişdir.

Düğmeciler Mescidi 1966 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından yeniden tâmir ettirilmişdir.

Kare plânlı kâğir bir binâ olup kiremitli ahşab çatı ile örtülüdür, ve taş minârelidir. Son cemaat yeri ahşab olup, zemini mermer döşeli pabucluğun iki yanında birer odacık vardır; ibâdet sahnına girildiğinde sağlı sollu iki maksûre vardır, üstündeki kadınlar mahfiline soldaki maksûreden ahşab merdivenle çıkılır; sağ duvar ile mihrab duvarında altlı üstlü dörder, sol duvarda da yalnız altda iki pencere vardır,

Düğmeciler Mescidi
(Resim ve plân: Sabih Büyükerbil)

mescid cem'an on pencere ile aydınlatılmışdır.

Mescidin sağ tarafında bulunan avluda ulu bir çınar ağacının altında dört musluklu bir şadırvan vardır, üzerinde şu kitâbe bulunmaktadır:

Abdest al Fatma Hanıma kıl duâ
1286 (M. 1869 - 1870)

Bu Fatma Hanımın, ,yukarda adı geçen Fatma Hanım olduğu muhakkakdır, şadırvanı hayatda iken, ve camiin kendi adına tâmirinden 25 - 26 yıl önce yapdırmışdır.

Mescidin hazîresindeki kabir taşları 1966 da toprağa gömülmüş bulunuyordu, kimlere âid oldukları tesbit edilemedi.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I; T. Öz, İstanbul Camileri, I; Hakkı Göktürk, Not; Hâlid Eraktan, Not.

DÜĞÜMLÜ BABA — Geçen asrın ilk yarısında yaşamış ilâhî cezbe sâhibi kalender bir derviş; 1780 - 1790 arasında Amasrada doğmuşdur, asıl adı Mustafadır, medresede okumuş, hâfız olmuş, devrin vezirlerinden Laz Ahmed Paşanın imamlığında bulunmuşdur. İstanbula geldiklerinde paşasının konağı civârında bulunan bir kahvehânenin çırağı Kerem adında bir gence âşık olmuş, bu aşk ile nefsini terbiye etmek mecbûriyetini duyarak bir şeyhe bağlanmak istemiş ve rifâî tarikâtine girmiş ise de zikirler, tesbihler, uzlet ve halvet ile derin cezbe âlemine dalmışdır. Mâşuku Kerem ise verem olmuş ve henüz onyedi yaşında ölürken nâşının Hâfız Derviş Mustafa tarafından gasledilmesini vasiyet etmişdir; fakat Hâfız Mustafa, sevdiği genci teneşir tahtası üstünde bîruh görünce öylesine sarsılmışdır ki vasiyet edilen dinî vazifesini îfâdan sonra tamamen tecennün etmişdir; o günden sonra tek işi, yaz ve kış yalın ayak, başı açık, saçı sakalına karışmış, üstünde bir entâri, bir hırka belinde bir kuşak her sabah Keremin Yedikule Kapusu dışındaki mezarlıkda kabrine giderek saatlerce Kur'an okumak olmuşdur. Kimse ile konuşmamış, ara sıra ağzından dökülen bâzı sözler kerâmet yolunda işâretler, remizler telâkkî edilmişdir. Bir meşgalesi de eline bir ip, yahud şerid hâlinde yırtdığı bir bez parçası alarak ona durmadan düğümler atmak olmuş, bundan ötürü de halk arasında Düğümlü Baba diye şöhret bulmuşdur; onun düğümlü ipleri, bezleri de hastalıklara, bilhassa aşk ve sevdâ hastalarına şifâlı bilinmişdir. 1866 da İstanbulun büyük şöhretlerinden biri ve yaşı sekseni bulmuş olarak ölmüş, Sultanahmed Camii karşısında Tapu Dâiresinin hemen yanındaki Nakşî Dergâhının haziresine defnedilmişdir ki bu dergâh, meczubun daha hâli hayatında Düğümlü Baba Tekkesi diye anılırdı. Ölümüne devrinin şâirleri tarihler yazmışlardır:

Yazılsun akdi gevher gibi bendi sengine tarih
«Düyümlü çözdü dünyâda hayatı riştesin göçdü»

1283 (1866)

«Alâiki ukdesin çözdü Düyümlü kaydi hestâden»

1283 (1866)

Şu tarih kıt'ası da Kahveci çırağı Keremin ölümü üzerinedir:

Döküp gevher misal eşki çeşmini
Gasbetti Keremi Mustafa İmam
Ben de söyledim bir mücevher tarih
«Yatur teneşurda gör o nûr endam»

1260 (1844)

Hüsnü KINAYLI

DÜĞÜMLÜ BABA TEKKESİ — Sultanahmed Meydanında Tapu Dâiresinin hemen yanıbaşında bir rifâî dergâhı idi; âyin günü pazar idi; Dergâhın asıl adı «Arabacıbaşı Tekkesi» idi; geçen asrın ilk yarısında yaşamış Cezbeli Âşık Kalender Derviş «Düğümlü Baba» diye meşhur Amasralı Hâfız Mustafaya nisbetle bu ismi almışdı. 1880 - 1890 dan sonra harab olmuş, yıkılmış, yalnız hazîresi ve bu hazîrede Düğümlü Babanın kabri duruyordu; şu satırları Turing Kulüb Belleteninden (1955) alıyoruz: «Sultanahmed meydanında Tapu Dâiresinin tam yanında, Dikimhânenin önünde pek çirkin ve ibtidâî bir köy duvarı ile çevrilmiş çıkıntı hâlinde olan 46 numaralı Düğümlü Baba Dergâhı Bağçesinin kaldırılmasını şehrin medenî manzarası bakımından Belediyeden ve Mr. Prost'-dan iltimas ederiz». O Bahçe ve kabir de son zamanlarda yok olmuşdur (1965).

Hüsnü KINAYLI

DÜĞÜN — «Bir adamın evlendiği veya bir çocuğun doğduğu, yahud bir oğlan çocuğun sünnet olduğu gün yapılan şenlik; velîme, hitan, sûr, cemiyet, dernek» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

İstanbul ağzında darbı meseller, tekerlemeler vardır:

Deliye hergün düğün bayram
Düğünde zurnaya, hamamda kurnaya

Düğün görmemiş ev olur, ölü çıkmamış ev yokdur

Düğünde Fatmacığı kim bilir
Düğün dernek, hep bir örnek.

DÜĞÜN — (B. : Evlenme Düğünleri; Sünnet Düğünleri).

DÜĞÜN EVİ — «Her ağızdan bir laf çıkan, herkes konuşur fakat dinlemez şamatalı kalabalık yer, toplantı» anlamında halk ağzı deyim; misâl: «Kongre değil, düğün evi!..»; «Bu nasıl mekteb yahu, düğün evi, giren çıkan belirsiz!..»

DÜĞÜN SALONLARI — (B. : Evlenme düğünleri).

İç Bedestanda bir dükkân
(Resim: C. Biseo)

DÜĞÜN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu kazâsının Merkez Nâhiyesinin Kalyoncukolluğu Mahallesi ile Taksim Nâhiyesinin Bostan Mahallesi arasında bir sınır sokakdır; Kurdele Sokağı ile Kalyoncukolluğu Caddesi arasında bir aralık sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 14/145 ve Pafta 19/143); yerine gidip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1967).

DÜHAN — (B. : Duhan; Duman; Tütün).

DÜKBEC — (İsim karine ile böyle okunmuşdur, Dekbec veya Dikbeç de olabilir) Kafkasyanın Ruslar tarafından kesin işgaali üzerine 1856 dan sonra Kafkasya müslümanlarının Türkiyeye kaafile kaafile muhaceretinde İstanbula gelmiş güzel ve asil bir Nogay kızı; Cerîdei Hâdis Gazetesinin 9 ramazan 1276 (M. 31 mart 1860) tarih ve 985 numaralı nushasında bu kız hakkında şöyle bir yazı vardır:

«Nogay muhâcirlerinde Kobçak Kabîlesinden Arslan Beyin yeğeni Dükbec nâm kız asil ve gaayet hasnâ olduğu halde bir münâsib tâlibi zuhûrunda nikâh ile verileceği ifâde kılınmış olunması ile izdivâcına rağbet edenin Muhâcirin Komisyonuna mürâcaat eylemesi».

Bu yazı için, hiç tereddüd etmeden Türkiyede basına verilmiş ilk evlenme isteği ilânıdır diyebiliriz.

DÜKKÂN — «Arabca isim, perâkende satılan eşyânın teşhir edildiği yer. Dükkân açmak, alış verişe başlamak, ticâret etmek; dükkân tutmak, alış veriş, ticâret için yer kiralamak; dükkâncı, dükkânda alış veriş eden esnaf; dükkâncılık, alış veriş, ticâret. Cem'i Dekâkin'dir, garb türkçesinde de kullanılmışdır» (Türk Lugatı).

Eski İstanbulda çarşı boylarındaki dükkânların hemen hepsinin üstünde bir bekâr odası vardı ki bekâr uşağı garib çıraklar, kalfalar bu odalarda yatar barınırlardı. Kendisi de bekâr olan ve dükkânı evinin semtine çok uzak olan dükkâncının, ustanın da çırak veya kalfası ile birlikde bu odada yattığı olurdu.

Dükkân üstü bekâr odalarında barınan esnaf akşam ezânında yemeklerini yerler, ve hemen yatarlardı; bâzan da yatsıya kadar bir mum ışığında oturulur, sohbet, muhabbet edilirdi. Bu bekâr odalarının eşyâsı büyükce bir

zenbil içinde bir çamaşır boğçası, bazan küçük bir sandık, tek şilteli, tek yorganlı, tek yasdıklı bir yer yatağı idi. Dükkânın lüzumsuz hırdavatı ile bazı fazla ticâret malları da bu odada muhafaza olunurdu.

Hicrî 1242 yılı başında (M. ağustos 1826) tanzim edilmiş İhtisab Nizamnâmesinde (B.: İhtisab, İhtisab Ağalığı) dükkânlar üstündeki odalar hakkında şu hükümler vardı: «... Dükkânların üzerindeki odalara gece olsun gündüz olsun sâhibinden gayri (usta ve çırağından gayri) kimse eğlenemez (kalamaz); dükkân sahibi vilâyetinden gelmiş akrabamdır veya hemşehrimdir diye dükkânı üstündeki odaya bir nefer bekâr alırsa ve bunu İhtisab Ağası haber alırsa o misâfiri odadan derhal çıkarıp dükkân sâhibini tedib eder...».

Bekâr uşağı çırakların, ve bu çırakların arasında bilhassa güzel çocukların dükkân üstündeki odalarda geçmiş hayatları üzerine pek çok şey yazılmışdır, bunların arasında garib ve namuslu çocukların doğruluk yolunda nasıl mükâfat gördüklerini anlatan çok güzel hikâyeler vardır. (B.: Helvacı Güzeli Mehmed Hikâyesi) Kalenderlik yollarında âşıkaane vak'alar, cinâyetler de nakledilmişdir, yine aynı yollarda kaleme alınmış destanlar vardır. (B.: Doğramacı Destanı).

Dükkân üstündeki odalarda yatar kalkar bekâr uşaklarının ellerinden çıkmış kazâ ateşleri ile İstanbulda yangınlar da olmuşdur, hattâ şehrin büyük bir parçasını yok eden ateş âfetleri olmuşdur.

Dükkân üstündeki bekâr odalarında yatıp kalkma, hem ahlâkî mahzurlar dolayısı ile hem de yangın tehlikesine karşı, Cumhuriyet devrinde kesin olarak yasak edilmişdir. Fakat bâzı dükkânlarda kaçak olarak yatar kalkar çıraklar zamanımızda da görülür. Bu yasak için tamamen tavsamışdır diyebiliriz.

Eski kahvehâne dükkânlarında ise çıraklar, kahvehâne uşakları yataklarını geceleri kahvehâne peykeleri üstüne sererlerdi. Eski kahvehânelerde ayrıca «Şirvan» denilen balkonumsu yerler vardı, kahve çırakları, uşakları ve kahvehânelerde mekân tutmuş bâzı bekâr tâifesi geceleri, konar kalkar bir merdivenle çıkılır bu şirvanlarda serilen döşeklerde yatarlardı.

Eski esnaf hayatı gedik usulüne bağlı olduğu için İstanbulda dükkânların sayısı ve yerleri belli, sâbit idi (B.: Gedik), onun içindir ki dükkân üstündeki bekâr odalarında yatar kalkar esnafın kontrolü çok daha kolaydı. Çırak keyfe göre koğulamaz, istenildiği zaman yeni çırak alınamaz, çarşı boylarının bütün çırak ve kalfaları, dükkân üstündeki odalarda yatar kalkar tâife isimleriyle ve meşreb ve ahlâkları ile çarşı bekçilerinin mâlumuydu.

Meyhâneler, Kahvehâneler ve Kasablar müstesnâ, hemen bütün dükkânlara sokakdan en az iki üç basamak merdivenle çıkılarak girilirdi. Çarşı boylarında yol ile aynı seviyede dükkân yokdu. Dükkânlara, tıbkı evlerde olduğu gibi sokak pabucu ile girilemezdi; usta, kalfa, çırak merdivenin alt eşiğinde pabuçlarını çıkarırlar ve dükkâna çorabla yahud çıplak ayakla çıkarlardı, dükkân içinde de öyle oturulur, dolaşılırdı. Ustanın dostu ahbabı olmayan ve sâdece alış veriş için gelen müşteriler dükkân içine alınmazdı, tezgâh önünden alış veriş edilirdi.

Dükkâncının misâfirleri de dükkâncı ve çırakları gibi pabuçlarını çıkarıp dükkâna çıkarlardı, bundan ötürüdür ki eski metinlerde «Dükkâna girdi» yerine hemen dâimâ «Dükkâna çıkdı» diye yazılıdır. Hattâ bu tâbir, güzel esnaf çıraklarının medhi yolunda yazılmış manzûmelerle edebiyatımıza girmişdir:

Kanlu peykânı ki bu sînei uryana çıka
Benzer ol goncai nevresteye dükkâna çıka
(Yahyâ)

★

Bir gümüş topuklu tâzerû çırak
Şan virir dükkâna nazla çıkarak
Ger bûsi pâyine izni olursa
Piştahtesine sen nakdi can bırak

★

Seherî dükkâna çıkar ol mehrû
Pâyine ustası döker âbi rû

Dükkânın zemini dâimâ tahta döşeli olurdu. Bâzan tahta döşeme üzerine kilim, hasır serilirdi. Dükkâncı ve çırakları, kalfası yer minderleri üzerinde otururlardı.

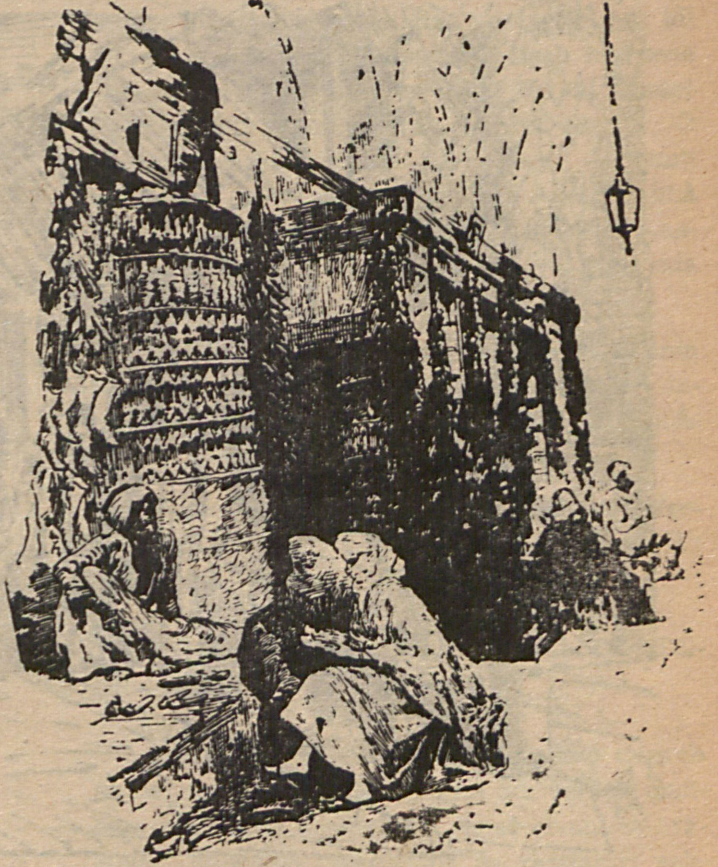
1826 yılına kadar berber dükkânları gedikleri kahvehânelerle birlikde ola gelmişdi. Kahvehânelerin zemini taş döşeli olmak mecburiyetinde idi ve kahveci çırakları dükkânda çıplak ayakla ve çıplak ayaklarında nalın veya takunya ile hizmet etmek mecburiyetinde idiler, onun içindir ki kahvehânelerin bir köşesinde kurulur berber dükkânları da aynı nızama tâbi idi (B.: Kahvehâne; Berber, cild 5, sayfa 2514).

Büyük Ordu - Esnaf alaylarında İstanbul esnafı arabalar üzerinde dükkânlar kurar, mallarını, işlerini, zanaatlarını halka teşhir ederek geçerlerdi, bu alayları tasvir eden eski metinlerde çok canlı, çok renkli sahneler vardır. (B.: Esnaf - Ordu Alayı).

İstanbulda temizlik amelesi (çöpcü) teşkilâtı kurulmadan önce esnaf dükkânlarının önlerini temiz tutmaya ve sabah akşam dükkân önlerini temizlemeye mecbur idiler. (B.: Çöpçü, Çöpçüler, cild 8, sayfa 4122).

Dükkânlara sahiblerinin ismi yazılarak tabelâ asılması mecbûriyeti geçen asır sonlarında konmuşdur; sâhibleri tarafından isimler verilmesi de tabelâlar asıldıkdan sonra başlamışdır. Kadimden beri bâzı İstanbul dükkânlarına, tabelâ yerine, o dükkânı halka tanıtacak Kule, Minâre, Merdiven, Arslan, At, Deve, Horoz, Kuş, Balık, Çiçek, Ağaç, Gemi, Kayık, Araba, Çizme, Kafes, Zincir gibi alâmeti farika teşkil edecek bir resim şekil asılır, hattâ bâzan bunların mücessem modelleri, maketleri yaptırılarak asılırdı; bu model - maketlerin içinde bugün için pek yüksek kıymetli sanat eserleri vardı; meselâ Mısır Çarşısında Hamlacı başının Bahâratcı Dükkânında 1,5 metro kadar boyunda altı çifte çok güzel bir saltanat kayığı modeli vardı ki, yeri İstanbul Deniz Müzesi olan bu model bugün nerededir, kimin elinde kalmışdır bilmiyoruz.

Abdülaziz devrinde bâzı dükkân sahibleri alâmeti fârika olarak Osmanlı Arması asmaya

Kapalı Çarşıda bir Kavaf dükkânı (Resim: C. Biseo)

başladılar; İkinci Sultan Abdülhamid dükkânlara devleti temsil eden armanın asılmasını yasak etti.

Meşrûtiyet devrinde bir bayrak modası çıkdı, meyhânelere varınca dükkân camekânlarına kırmızı yağlı boya ile ayyıldız resimleri yapdırıldı, bayrak nakşımızı lâübâlî bir ibtizâle düşüren bu nakışlar da yasak edildi.

İstanbulda dükkân isimleri de devir devir modaya, zamanın ahvaline tâbi ola gelmektedir:

İkinci Meşrûtiyet devrinde «Meşrûtiyet», «Kanunu Esâsî», «Donanma», «Ordu», «Selânik»; Birinci Cihan Harbi içinde «Berlin», «Viyana», «Yavuz», «Midilli», «Çanakkale», «Kars», «Batum»; Mütareke ve işgal yıllarında «Garden», «Pariziyen», «Londra», «Haylayf»; Beyaz Rusların memleketlerinden kaçıp İstanbula uğradıkları sıralarda «Petrograt», «Moskova», «Novotni»; Zaferden sonra «Anadolu»,

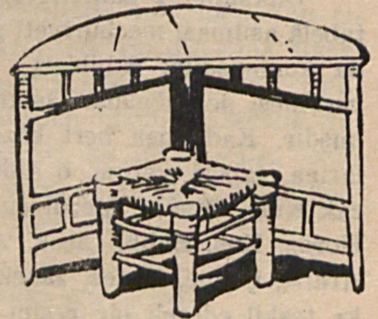
Geçen asır sonlarında bir çarşı boyunda dükkânlar (Fotoğrafdan Bülend Şeren eli ile)

«Ankara», «Hakimiyeti Milliye», «Sakarya», «İnönü»; sıkı fıkı Amerika dostluğu zamanlarında «Amerikan», «Holivud», «Atlantik», «Teksas»; piyasaya yeni zenginlerin, yeni para görmüşlerin katıldığı devirde «Özen», «İmren», «Doyum» ve daha bunlara benzer pek çok isimler kullanılmışdır.

Son yıllar içinde İstanbul dükkânlarının iç dekorları, vitrinin tanzimi hakikaten sanatkâr ellerle yapılmaya başlanmışdır. Bilhassa elektrik ışığından, dükkânları câzib göstermede çok faydalanılmaktadır.

Zamanımızda büyük piyasa yerlerinde ve ana caddelerde, yeni işler için dükkân bulmak çok zordur, misal olarak kaydederiz ki Ankara Caddesinde 15-50 bin, Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde 100 bin liradan yukarı hava parası verilmeden bir dükkân bulunamaz.

DÜKKÂN (Orta Oyununda — Orta Oyunu Türk Tiyatrosunun sahneden önce yüz yıllar boyunca sürmüş ilk devrinde bir açık hava, meydan tiyatrosudur; «Dükkân», o meydan tiyatrosunun, oyununun iki dekorundan biridir ki yerine göre ya sâdece bir dükkân, yahud bir çarşı boyunu temsil ederdi: ikinci dekor da «Yeni Dünya» adını taşır ve ev'i temsil ederdi (B.: Orta Oyunu; Yeni Dünya).

Orta Oyununda Dükkân (S. N. Gerçekden)

Orta Oyununda Dükkân dört bacaklı bir bodur hasırlı iskemle ile iki cebheli, ön tarafı açık ve üstü yarım dâire şeklinde bir tahta ile kapatılmış bir tezgâhcıkdan ibâret idi.

DÜLBEND — «Pek ince beyaz bez, sarıklık bez» (Türk Lugatı);

Günlük hayatda çok çeşidli yerde kullanıla gelmişdir; bu arada en önemli hizmeti tabâbette, cerrâhîde görür, yara bezleri, sargı bezleri dülbendden yapılır. Sık ve seyrek dokunuşuna, keten ve pamuk ipliğinden oluşuna göre çeşidleri vardır. Eski Türk giyim kuşamında da sarıklık en makbul bez olmuşdur; değirmi kesilen parçaları üzerine yazma usulü ile nakışlar basılarak kadınlara baş yemenileri, namaz bezleri yapılmışdır.

Evliya Çelebi dülbendci esnafı için: «Pirleri Peygamberimizdir, kendileri de bir zamanlar beyaz destar sarmışlardır» diyor.

Onaltıncı asır şâirlerinden Nihânî, medrese ulemâsının alâmeti fârikası ilim faziletleri yerine başlarında dülbend sarıklar ile sırtlarındaki cübbeler olduğunu söyliyererek şu hicviyeyi yazmışdır:

Sofuluk tâc ile abâ oldu
Hayf kim mârifet hebâ oldu
Dânişü fadlı ehli ilm olanın
Kaba dülbend ile kabâ oldu

DÜLBEND AĞASI — Eski Osmanlı Sarayı teşkilâtında Enderunu Hümâyundaki iç oğlanların (pâdişah hizmetindeki seçme saray uşaklarının) en itibarlı sınıfını teşkil eden 40 nefer Has Odalı Ağadan birinin unvânı (B.: Enderunu Hümâyun; Has Oda; Zülüflü Ağalar). Has Odanın ve bütün Enderunun en büyük zâbiti Silâhdar Ağa idi (B.: Silâhdar Ağa); mevcudu dâima 40 kişi olagelmiş Has odalıların kıdemlileri, gördükleri hizmetle ilgili olarak aşağıdan yukarıya şu unvanları taşırlardı: Biniş Peşkir Ağası, Köşe Peşkir Ağası, Baş Peşkir Ağası, Anahtar Ağası, Dülbend Ağası, Rikâbdar Ağa, Çuhadar Ağa (B.: Peşkir Ağası; Anahdar Ağası, cild 2, sayfa 835; Rikabdar Ağa; Çuhadar Ağa, cild 8, sayfa 4159). Çuhadar Ağa Silâhdarlığa terfi ederse, yahud bir memuriyet ile saraydan çıkarsa, onun altındaki kademelerde bulunan altı has odalı ağa otomatik olarak terfi ederlerdi, meselâ Anahdar Ağası Dülbend Ağası olur, Dülbend Ağası Rikâbdar, Rikâbdar da Çuhadar olurdu.

Dülbend Ağasının en önemli vazifesi, muhâfazası Has Odalılara bırakılmış olan Hırkai Saadet Dâiresinin temizliğine nezâret etmek idi (B.: Hırkai Saadet Dâiresi). Pâdişah her sene Ramazan ayının onbeşinci günü Hırkai Saadet Dâiresini bir anane olarak ziyâret ederdi. O gün bu ziyâret merâsimi de Dülbend Ağasının rehberliği ile yapılırdı. Dülbend Ağası dâimâ Topkapusu Sarayında bulunur, pâdişahın yazlık saraylara göçlerinde, sâir maiyet arasında götürülmezdi.

Pâdişahın sarıklarının ve iç çamaşırlarının bakım ve muhafazası da Dülbend Ağasına bırakılmışdı; Dülbend Ağasına «Dülbend Gulâmı», «Dülbend Oğlanı» da denilirdi.

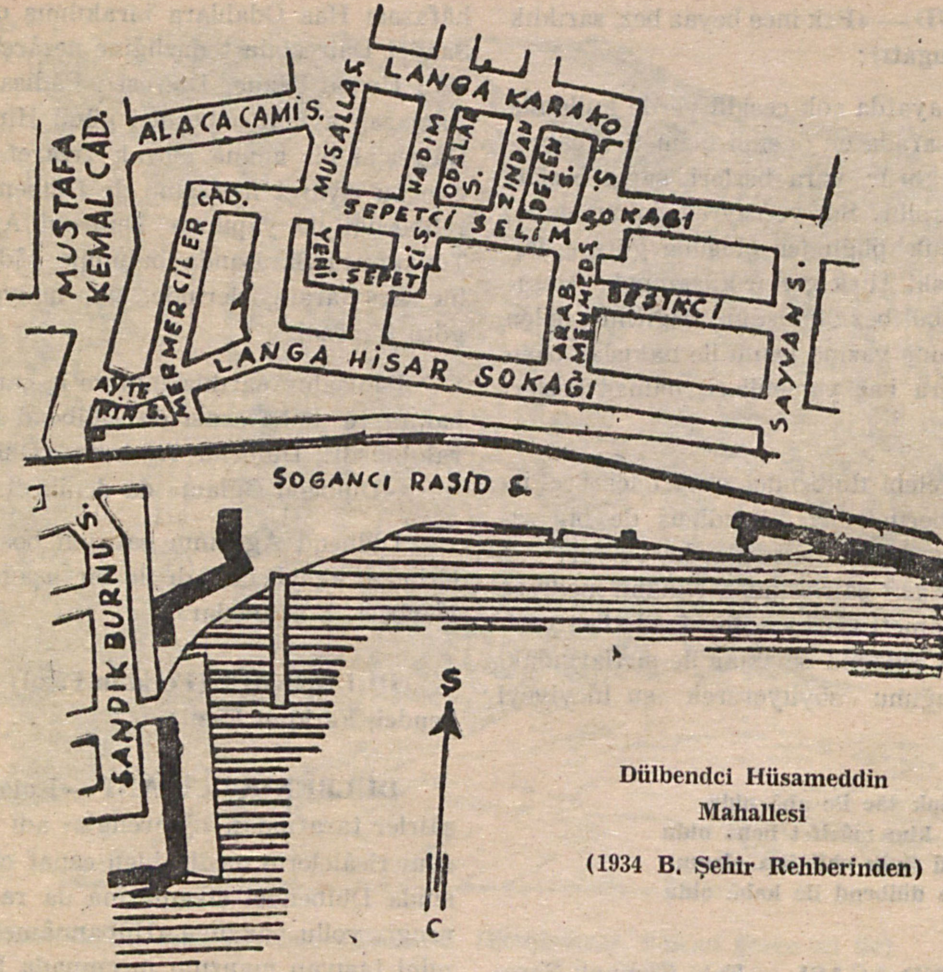
Dülbend Ağasının sarayın bostancı neferlerinden «heybeci» adı ile bir uşağı vardı (B.: Heybeci; Bostancılar).

DÜLBENDCİ (Feridun Fâzıl) — (B.: Tülbendci, Feridun Fâzıl).

DÜLBENDCİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf civanları arasında Dülbendci civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» ismini taşıyan manzum mecmuada Dülbendci civan şu beyitlerle övülmüşdür:

Rûyi pâki anın ak dülbendden ak
Kesme billur misâl dülbendci elhak
Cümle uşşâkının baştâcı dilber
Hâki pâyi anın kûhlü muanber
Ustanındır kâkül taramak işi
Reşk ider ustaya şâh olsa kişi

DÜLBENDCİ HÜSAMEDDİN MAHALLESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Kumkapu Nâhiyesi mahallelerinden; aslında Aksarayın güneyinde Yenikapuda, deniz kıyısında küçük bir mahalledir; Kumkapu Nâhiyesinin Kazanî Sâdi ve Kâtib Kasım, ve Samatyanın Yalı mahalleleri ve Marmara Denizi ile çevrilmişdir; bu mahalleye adını veren ve zamanımızda mevcud olmayan Dülbendci Hüsameddin Mescidinin yeri o cıvarda Molataşı Caddesindedir ki bu cadde 1934 Rehberinin tanzimi sırasında Kazânî Sâdi Mahallesi içinde kalmışdır (B.: Dülbendci Hüsameddin din Mescidi).

Dülbendci Hüsameddin Mahallesi

(1934 B. Şehir Rehberinden)

Dülbendci Hüsameddin Mahallesinin sınır sokakları şunlardır: Sandıkburnu Sokağı, Mustafa Kemal Caddesi (Yalı Mahallesi ile), Alaca Cami Sokağı, Langa Karakolu Sokağı (Kâtib Kasım Mahallesi ile), Sayvan Sokağı (Kazânî Sâdi Mahallesi ile). İç yolları şunlardır: Soğancı Râşid Sokağı, Aytekin Sokağı, Langa Hisarı Sokağı, Mermerciler Caddesi, Yeni Sepetci Sokağı, Arab Mehmed Sokağı, Beşikci Sokağı, Zındandelen Sokağı, Hadım Odaları Sokağı, Sepetçi Selim Sokağı, Musalla Sokağı.

Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki ahvâli, durumu tesbit edilemedi (Ekim 1966).

DÜLBENDCİ HÜSAMEDDİN MESCİDİ — Yenikapu civârında idi;Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Dülbendci Hüsameddin Çelebidir, mescidi yanında medfundur; minberini Dergâhıâlî (Saray) kapucubaşılarından reis kethüdân Elhac Mustafa Ağa koymuşdur ki Karacaahmed civârında fevkaanî mektebi yanında medfundur, ölüm tarihi 1169 (m. 1755 - 1756) dur. Bu camiin etrâfında sâkin olanlar çarşı ve pazar erbâbı olduklarından yalnız üç vakit namaz edâ olunur (öğle, ikindi ,akşam); mahallesi vardır».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «XVI. yüzyılda yapılmış ve İkinci Mahmud zamanında 1815 de tecdid edilmiş ise de tekrar harab olarak yıkılmış ve arsası satılmışdır» (1962).

Molataşı Caddesi üzerinde idi. İkinci Sultan Mahmud tarafından yaptırılan tamiri üzerine yazdığı tarih manzûmesinde şâir Ayıntablı Aynî Efendi Mescidin bânisi Dülbendci Hüsâmeddini Fatih Sultah Mehmed devri adamlarından gösteriyor:

Fâtihin asrında Dülbendî Hüsâmeddin kim
Eylemişdir mevkiinde câmii vâlâ binâ

Bî namazın âteşi şûmundan oldu muhterik
Yapmağa vakfında yokdu kudretü feyzü nemâ

Muktedâyi ehli iman pîşivâyi sünnîyan
Hazreti Sultan Mahmûdül amel zıllı Hüdâ

İtti nev bünyad ü ihyâ bu muallâ mâbedi
Kıl salâti hamsede ol şâhi devrâne duâ

Her seher aynî idüb güldestei nazma urûc
Bu iki târih ile şâirlere kıldım salâ

«Lütfen ihyâ kıldı bu nev camii Mahmud Han»
1231 (1815)
«Câmii Sultan Mahmudüşşiyem itti binâ»
1231 (1815)

Tekrar Nişanca yangınında yanıp kadro dışı edildikden sonra arsası Vakıflar Müdürlüğü tarafından Bagdasar Kalfa adında birine satılmış, ondan da bir başkası satın almış, ve bir dükkân yaptırmış bulunuyordu. Bânisinin kabri, etrâfı taş ile çevrilerek muhâfaza edilmiş, 1945 - 1948 arasında halk tarafından adak mumları yakılmakda idi.

DÜLBENDCİ MESCİDİ — Denizabdal semtinde Odabaşı Camii civârında idi. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Elhâc Mehmeddir, fevkaanî bir mesciddir, bitişiğindeki müteehhilîn odaları (B.: Müteehhilin Odaları) da mescidin vakıf yapılarıdır. Bânisinin kabrinin nerede olduğu bilinmiyor, mahallesi yokdur».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde bu mâbedden eser kalmamış olduğunu yazıyor (1962).

DÜLDÜL — İsim arabcadır; «Mısırda İskenderiye meliki Mukavkes'in Peygamberimiz Hz. Muhammed'e hediye olarak gönderdiği kır esterin (katırın) adı.» (Türk Lügatı)

İstanbul civârında Karaburun ile Terkos Gölü arasında işleyen dar hatlı tirenin - dekovilin 1893 den bu yana hiç ârızasız işleyen lokomotifine o civar halkı bu adı takmışdır. Aşağıdaki satırları 13 eylül 1962 tarihli Hürriyet Gazetesinden alıyoruz:

«Trenle ilgili mütehassıslarının belirttiklerine göre, dünyanın en küçük, en yaşlı, en az personelli ve en az sefer yapan treni, halen her gün Karadeniz sahilindeki Karaburun ile Terkos Gölü arasında çalışmaktadır.

«1893 yılından bu yana, Karaburun - Terkos Gölü arasındaki 30 kilometrelik dar hattın üzerinde, hiç ârıza yapmadan çalışıp duran bu 69 yaşındaki minyatür trenin, Demiryolları Arşivlerinde bile siciline ve resmine rastlanamıyan, ufacık, bir lokomotifi vardır. Kendisine raptedilen yanları açık, üstü otlarla kaplı ve 15 yolcu taşıyabilen 2 adet vagoneti, saatte 40 kilometre süratle çeken lokomotife, civar halkı «Düldül» adını vermiştir. Yalnız 1 kişilik makinisti ve bakıcısı tarafından çalıştırılan tren, her sabah Karaburunda oturan Terkos Gölü İşletmesinin işçi ve memurlarını alıp, iş yerine getirmekte, akşamları da Karaburun'a götürmektedir. Tatil günlerinde ise, civara piknik için gelenleri, Sular İdâresinin cemilesi olarak ücretsiz taşımaktadır.

«6 tekerlekli olan ve ancak 300 kilo kömür alabilen 18 numaralı lokomotif, çalıştığı dar hat üzerinde havalinin vazgeçilemez bir süsü olarak oflaya - puflaya günlük hayatına devam etmektedir» (Hürriyet.).

Bu şirin lokomotifin ve tirenin şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi.

DÜLGER, DÜLGERLER — «Dilimize farsca dervger kelimesinden alınmışdır, ev yapan sanatkâr» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lugatı).

Bilhassa eski büyük ahşab İstanbulda, birer âfet hâlini alan ve şehrin bir kaç mahallesini, dörtde birini, yarısını, ve hattâ dörtde üçünü yakıp yok eden yangınlardan sonra (B.: Yangın; Ayazmakapusu Yangınları, cild 3, sayfa 1512); Balat Yangınları, cild 4, sayfa 1975; Hocapaşa Yangınları) şehrin ihyâsı yolunda önemli esnaf zümresini teşkil etmişdir.

Eski metinlerde «bennâ» ve «neccar» isimleri ile anılırlar; mimarlar, marangozlar ve doğramacılar için de aynı isimler kullanılır. Yangınlardan sonra, kerestecilerle beraber (B.: keresteciler) fırsatdan istifâ ederek fazla gündelik istemek, aldıkları yapı işini uzatmak yolları ile halka cefâ çektirmemeleri için sıkı bir nizâma bağlanmışlar, iş saatleri ve gündelikleri de İstanbul Kadılığınca tesbit edilmişdi.

Bütün diğer esnaf gibi zincirleme kefâlet ile bir loncaya bağlı idiler. Haklarındaki nizamların tatbikinden sorumlu pirleri, yiğitbaşıları ve halîfeleri vardı (B.: Esnaf). Bir kişinin İstanbulda dülgerlik yapabilmesi için Devlet Başmimarı huzurunda imtihan verip ondan izin alması da şart idi.

«... (mîrî binâlarda ve büyük kapularında çalışan) dülgerlere ücretleri muntazaman verilir iken bâzı kimseler kendi yapılarında çalışdırmak için fazla gündelik vermeye başlamışlar, dülgerler ile yapı amelesi mîrî binâları bırakıp o gibi yerlerde çalışmaya başlamışlardır, ve mîrî binalar muattal kalmışdır. Bunun sür'atle ve şiddetle önüne geçilecekdir. Mîrî yapıları bırakıp ve paraya tamah edip hâricde çalışanlar,

dülgerleri ve yapı amelesini para ile kandırıp kendi yapılarında çalışdıranlar tâkib edilecek ve cezâlandırılacaklardır. Mîrî binâlarda ve şahıs yapılarında dülger gündeliği yazın 12 akçe, kışın 10 akçedir (bundan fazlasını istemek de, vermek de suçdur)» (hicrî 993 - milâdî 1585 tarihli fermandan).

«... Mimarbaşının 12 akçe dülgerlerin ve yapı amelesinin geçimine yetmediğini beyan etmesi üzerine gündelikleri 16 akçeye çıkarılmışdı. Halen Mehmed Paşanın yapdırmakda olduğu camii şerifde (Cerrah Mehmed Paşa Camii; B.: Cerrahpaşa Camii, cild 7, sayfa 3504) çalışanlara da 16 akçe gündelik verilir iken fazla gündelik istemişler, vermez iseniz çalışmayız demişler. Nizama itaat etmeyenin hakkından gelmek lâzımdır. İşini bırakıp gidenler tesbit edilecek ve o adamlar İstanbulda dülgerlik ve yapı ameleliği yapamayacakdır» (hicrî 995 - milâdî 1587 tarihli fermandan).

«... Yapılarda çalışan dülgerlere ve yapı amelesine yazın 12 ve kışın 10 akçe gündelik ve yaz ve kış 2 akçe de yemek parası verilir. Yapılarda çalışanlar gün doğarken işe başlarlar ve gün batmayınca işi bırakamazlar» (hicrî 1091 - milâdî 1680 tarihli esnaf nizamnâmesi).

XVII. yüzyılın büyük muharriri Evliya Çelebi, Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılan bir esnaf - ordu alayı dolayısı ile dülgerler hakkında şunları yazıyor:

«Esnâfı neccârânı mîmâran - Kârhâneleri Vefâ kurlerinde Doğramacıbaşı Kârhânesidir. Büyük ağalık olduğundan cümle ihtiyarları ile üstadları kendi evlerinde oturur. 70 nefer hâlîfesi (kalfası) vardır; ki bu halîfelerin her biri İstanbul Kalesi gibi bir kale, Ayasofya ve Süleymaniye gibi bir cami yapmaya kaadirdir. Yetmiş kethüda, yetmiş çavuş bütün gün atlar ile İstanbulu dolaşırlar, usul ve nizam dışı yapılan binâları, yahud bir garibin, fakirin evine havâle yapılmış yapıları teftiş edip yıkdırırlar, ve onları yapanların hakkından gelirler. 300 nefer esnaf yamakları vardır. Pirleri Habib Neccardır, kabri Antakyadadır (Bu satırlar mîri dülgerler hakkındadır; B.: Mimarbaşı). İstanbulda cümle esnâfı neccâran (dülger esnâfı) 4000 neferdir» (B.: Balta, Balta asmak).

DÜLGER (Bahadır) — Gazeteci, hukukcu, politika adamı; 1911 de İstanbulda doğdu; babasının adı Ragıb, annesinin adı Pakizedir; 1933 de Galatasaray Lisesini bitirdi, 1937 de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden diploma aldı. Doğu Gazetesinde fıkra yazarlığı ve yazı işleri müdürlüğü (1937), Tasvir ve Sonsaat gazetesinde fıkra yazarlığı ve yazı işleri müdürlüğü (1945 - 1960) yapdı; Hürriyet Gazetesinde Türkiye Yayınevinde çalışdı.

1950 seçiminde Demokrat Parti adayı olarak Erzurum millet vekilliğine seçildi; partisinin gazetesi olan Ankarada münteşir Zafer Gazetesinde fıkra yazarlığı ve yazı işleri müdürlüğü yapdı (1950 - 1955); yine aynı partinin İstanbulda yayın organı olan Havâdis Gazetesinin sâhibi oldu (1955 - 1960) 27 Mayıs 1960 ihtilâlinde tevkif edilerek Yassı Adada çok ızdırablı günler yaşadı, mahkûm oldu, Kayseri Cezâevinde yattı; son af kanunu ile hürriyetine kavuşdu. Bir çok kitabları, tercümeleri, makaleleri vardır. Siyâset hayatının kaçınılması güç acı cilveleri dışında muhitinde iyi tanınmış, temiz tanınmış bir sîmâdır; bir aydın adamdır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DÜLGER (Hanife) — Zamanımızda sayıları pek çok kaybolmuş güzel kızlardan biri; yoksulluk ile lüksün çatışmasından doğmuş yaygın bir toplum krizinin olaylarındandır, ya bir câninin pençesinde yahud fuhuş girdabında kapanır; ve hiç şüphesizdir ki bu gibi vak'alarda her iki sonuç da yorulmak istenmez. Muhit ve dekorlar ve tipler güzel işlenirse bir roman konusu olabilecek vak'anın ilk safhası şudur:

16 yaşında zarif yapılı ve güzel yüzlü Hanife Dülger Küçükçekmecede bir kulübemsi evde oturan Mehmed adında bir kundura boyacısının kızıdır, anası da İstanbul'da hizmetcilik yapmakdadır. Ana baba, Hanifeyi akrânı kızlar gibi giydirip gezdirememenin acısını duymaktadırlar. Kendi giyim kuşam ihtiyaçlarını temin yolunda Hanife Küçükçekmecede bir iş bulmuşdur ve uzunca bir müddet bu işe gidip gelmiş ve 1967 nisanında bir akşam evine dönmemişdir. Babası gazetecilere şunları anlatmışdır. «Polis izini bulamadı, biz bâzı şeyler duyduk, bildirdik ama ilgilenen olmadı; Hanife garsonluk yapan bir gençle sevişiyormuş; oğlan askerliğini yapdıkdan sonra evlenmeye karar vermişler; oğlanın adını da öğrendik, Tokadın Zile nahiyesinden Hüseyin Yılmaz,

çalışdığı otele sorduk, Hanifenin kaybolduğu sıralar o da otelden ayrılmış» demişdir. Güzel kızın, sevdiği oğlan askere gidince kendisini başkasına verirler korkusu ile kaçmış olduğu tahmin edilebilir. Bu mâcerâ üzerine aşağıdaki manzûme hâlen İstanbul ile Anadolu kasabaları arasında eski esvab ticâreti ile meşgul Hafikli natır Halil Ağanındır:

Oteldeki garson oğlan Zileli
Civelekdir yakışıklı besbelli
Güzel olur o tarafın şehbazı
Ayağı koşarlı iş bilir eli

Vilâyetin toprağında sır hikmet
Güzel erkek kopa gelmiş memleket
Ya Tokatdan ya Hafikden, Zileden
Nam virmişdir nice şâhi melâhet

Aşkbaz olur o tarafın oğlanı
Yokdur oynaş muhabbetde yalanı
Sevdiğine sadâkatle bağlanır
Bilmez kahbelikle gönül talanı

Hüseyin de bir içim su dilberdir
Şühi hûban bebrü pelenk hizberdir
Hanifeyi kaçıran o uşaksa
Nâmus ile iffet ona rehberdir

Beyhûdedir düşülmesin telâşe
Helâlinden çeker kızı âguuşe
Hemşehriyiz medih ile destanı
Yazmak da elbet ki bizlere düşe

Emreyledin beyim fakir Halile
Mâcerâyı virem destanla dile
Hanife Kız bir yasdıkda kocasın
Kendini kaçıran Hüseyin ile

DÜLGER BALIĞI — İstanbul sularının geçici balıklarındandır; «Dülger» adını taşımasının sebebi, vücudunu teşkil eden kemik - kılçıklar arasında destere, keser, burgu, çekiç gibi dülger âletlerine az çok benzeyen kemikler bulunmasıdır; bundan dolayı Fransızlar da «forgeron = demirci» derler. Fransa halk ağzındaki adı ise «Sen Piyer (Saint Pierre) Balığı»dır; rivâyet edildiğine göre Sen Piyer bu balığı tutduğunda denizden çıkarken inlemeye başlamış, Aziz de balığı sağ elinin iki parmağı ile tutarak:

— Haydi git.. âilenden ayrılma!.. diye denize atmış; balığın iki yanında parmak izi şeklinde iki kara damga vardır ki Sen Piyerin parmak izleri imiş. Bu hikâye memleketimiz hiristiyanları arasında da söylenir. Hakikatde de Dülger Balığı denizden çıkarılır iken iniltiye benzer bir ses çıkarır.

Hanife Dülger
(Resim: S. Bozcalı)

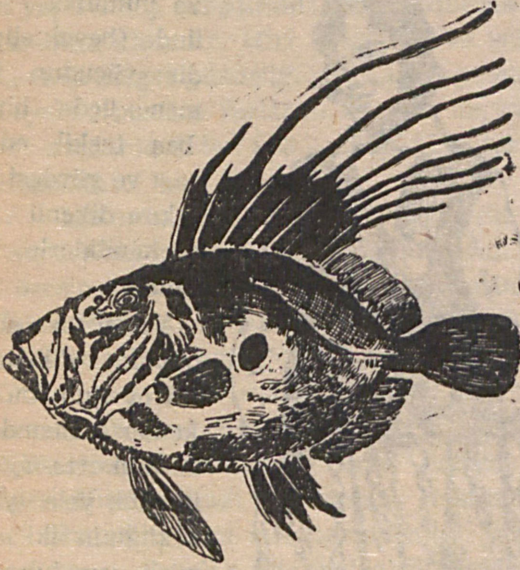
Vücudu yassı ve yumurta şeklinde (beyzî, elips) dir; vücudun hemen üçde birini baş teşkil eder; başı ve gövdesi bir takım dikenli pul ve kemiklerle örtülüdür.

Yelesi on aded büyük dikenden ibâret olup bu dikenler arasındaki derinin orta uçları, ip gibi, yele yüksekliğinin iki üç misli uzundur, dokuz örgü kadın saçını andırır. Yelesine bağlı ve kuyruk sokumuna kadar uzanan sırt yüzme kanadı yirmi iki kılçıkdan müteşekkildir. Makad yüzme kanadı iki kısımdır, birincisi makada bitişik, dört aded uzun dikenden ve bu dikenler arasında gerili deriden müteşekkildir, yelesine benzer; ikinci kısmı ise 20 - 21 kılçıklı olub kuyruk sokumuna kadar uzanır ve sırt yüzme kanadı büyüklüğündedir. Karın kanadları ince ve uzun, birer dikenli ve altışar çift kılçıklıdır. Ufak olan yan kanatları ise gaayet ince kılçıklıdır.

Başı, sırtı, vücudunun arka tarafı kahve rengi, sarımtırak ve sincâbî renkli ve kısmen yaldızlıdır. Karnının ön tarafı beyazdır. Yüzme kanadları vücudunun rengindedir, bazan soluk bir yeşil renk vardır.

Ağzı gaayet genişdir, kadife dişlerle mücehhezdir. Sarımtırak gözleri başının tepesindedir.

Vücudunun iki yanında ve tam ortada yuvarlak birer kara damga vardır ki âdeta parmak izine benzer, ki bu balığın hiristiyanlarca Havvâriyundan Sen Piyere nisbet edilmesi bu damgalar dolayısı iledir. Kuyruk kanadı yelpâze şek-

Dülger Balığı
(Resim: Ömer Tel)

lindedir. Vücudunun çevresinde, altda ve üstde birer sıra ucu sivri pulları vardır. Büyükleri 8 - 10 kilo ağırlığında ve yarım metro boyundadır. Hayvânatı mukasşere, balık yumurtaları ve yavruları yer. İstanbul sularına Akdenizden gelip girer; sardalya, kolyos ve emsâli geçici balıkları kovalayarak Karadeniz Boğazına girer fakat Karadenize çıkmaz, yukarı boğazdan geri döner.

İstanbul Balıkhânesine senede 1000 - 1200 aded (3000 - 4000 kilo) Dülger Balığı gelir (1915 istatistiği). Adalar civârında, sonbahar ve kış mevsimlerinde tutulur. Derin su balığıdır. Bizde sûreti mahsusada tutulmaz, ığrıp ile çevrilen uskumru, sardalya (ateşbalığı) ve hamsi balıkları ile beraber çıkar. Dalyanlara da girer. Sudan çıkar çıkmaz, pek tez ölür. Şiddetli fırtınalarda sersemleşir ve deniz yüzüne baygın olarak çıkar; baygın dülger balıklarının balıkçılar, sandalcılar tarafından el ile toplandığı çok görülmüşdür.

Yalnız pek tâze iken yenilir, lezzetli bir eti olduğu halde makbul balıklardan değildir, günlük balık piyasasının dâima ucuz balıkları arasında satılır, alıcıları da hemen hep gayri müslimlerdir.

Bibl.: Karakin Bey Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

DÜLGER CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında dülger civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbanâmei Nevedâ» isimli manzum mecmuada dülger civanı şu beyitlerle övülmüşdür:

Ermeni güzeli dülger civanı
Kara gümrah olur hep ebruvânı
Aybı mâlum cümle tiz kıllanurlar
Çağın geçirmeden gelmeli ahbar
Kumkapı Samatya Sulumanastır
Kınalı kuzuyken olur bir katır

DÜLGEROĞLU — Onaltıncı asırda yaşamış ve güzelliği ile İstanbulun şöhretlerinden olmuş bir delikanlı; asrın büyük şâirlerinden Taşlıcalı Yahya Bey tarafından meşhur «Şehrengiz»inde şu beyitlerle övülmüşdür:

Birisi Dülgeroğlu şûhi âlem
Binâyi hüsn anınla oldu muhkem

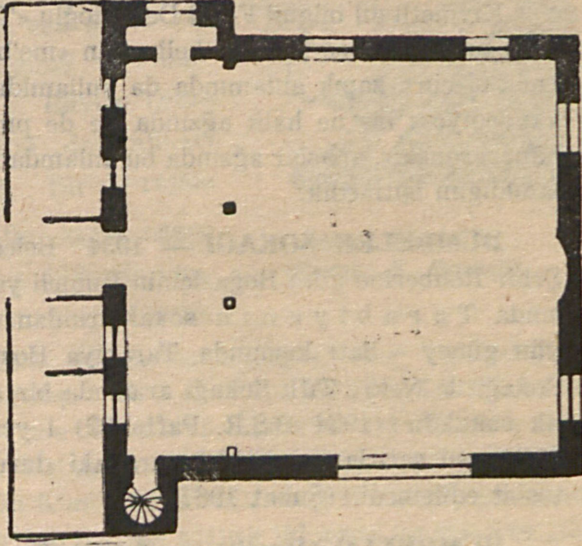
İki kaaşı iki tâkı muanber
Cemâli şemsesi anda musavver

Didim yıkdın gönül mülkini yap yap
Yıkıl didi kakıyub ol şekerleb

DÜLGEROĞLU — Geçen asır sonlarında Balatın yedi meşhur gedikli meyhânesinden biri; yerinin Balatın neresinde olduğu tesbit edilemedi (B.: Meyhâne).

DÜLGEROĞLU CAMİİ — Fâtih Sultan Mehmed devri eserlerinden; Saraçhânebaşından Fâtihe doğru giderken, ana cadde üzerinde sol koldadır; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Şemseddin Habib (aslında Ahmed) Efendidir, kabri mihrab duvarı önündedir. Mescidin altında zîri zeminde merdivenle inilir medresesi vardır. Minberini Çalık Osman Ağa koymuşdur. Câmiin büyük kapusu Caddede, küçük kapusu Kavafhâne içindedir. Bitişiğinde Kul kethüdâsı Süleyman Paşanın türbesi vardır, bu Süleyman Paşanın Sarıgez Mescidi karşısında bir mektebi vardır, kendisi Azakda medfundur; türbenin yerinde Saraçhâne Mahkemesi vardı, Davudpaşa Camii semtinde mahkemeye lüzum olunca buradan o semte nakledildi, mahkeme binâsının yerine de Süleyman Paşa türbesini yaptırdı. Dülgeroğlu Mescidinin mahallesi vardır».

Ekrem Hakkı Ayverdi «Fatih Devri Mimârisi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Çatılı camidir. Kesme taşdan bir binâ olmakla berâber bir çok tâmir ve tâdil görmüş, eski hâlini kaybetmişdir. Yalnız duvarlarının bir kısmı eski haldedir. Bir tâmirde sağ duvara üç metro genişliğinde, kemerli acâib bir pencere açılmışdır. 1946-1947 senelerindeki son tamirinde de ahşab bir son cemaat mahalli ilâve edilmiş, çatısına yeni zaman kiremitleri konmuşdur. Camiin altında, tahtezzemin, bir medrese vardır ki böyle yer altında medreseye başka yerde tesâdüf edilmez. Bânisinin kabri sağ taraftadır. Namaza açıkdır».

Dülgeroğlu Camii
(Plân: S. Büyükerbil)

Bu camii ziyaretimizde şu notlar tesbit edildi: :Ahşab son cemaat yeri odacıklar hâlinde bölünmüş olup ziyâretimiz tarihinde burada «Fâtih Merkez Kur'an Kursu» öğrencileri ders görmekde idiler. Buradan bir ahşab merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır.

İbâdet sahnının mihrab duvarında iki pencere vardır. Sağ duvarda biri çok büyük ve kemerli olmak kezâ iki pencere bulunup küçük pencere örülmüş, dolab hâline konmuşdur. Sol

Dülgeroğlu Camii
(Resim: Sabih Büyükerbil)

duvarda içerden iki, dışardan da biri çıkıntılı olmak üzere üç pencere görülür, bu çıkıntılı pencere de içerden pencereli bir genişçe dolapdır. Dört küçük pencere de son cemaat yeri duvarında bulunmaktadır.

Hadikatül Cevâmiin ve E. Hakkı Ayverdinin bahsettikleri merdivenle inilir yer altındaki medrese görülemedi; yerini tesbit edemediğimiz medhalinin ibtâl edilmiş olduğunu zan ediyoruz; bu medresenin mevcûdiyetinden semtin yaşlıları da bahsetmektedir.

Câmiin bânisinin kâbir taşındaki kitâbe şudur:

Hüvelbâki
Bânii câmiişerif
Merhum ve mağfur
Dülgeroğlu Hoca
Şemseddin Ahmed
Efendi rûhu içün
el fâtiha

887 (M. 1482)

Camii ziyaretimizde imamlığında Bay Hacı Tevfik Mollamahmedoğlu, müezzinliğinde de Bay Nuri Erkür bulunuyordu (şubat 1967).

DÜLGEROĞLU CAMİİ ÇEŞMESİ — «Fatihde (Dülgeroğlu Camii) yanındadır. H. 1195 (1780) de yapılmışdır. Üçüzlü mermer aynataşlarından ortadakinin kemerinin üst tarafındaki mermer levhada nefis bir besmelei şerif oyuludur. Çeşme hâlen muattaldır ve az bir himmetle ihyâ edilebilir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; 1943).

DÜLGEROĞLU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih Kazâsı merkez nâhiyesinin Hüsambey Mahallesi sokaklarından (Pafta 6/65); Macar Kardeşler Caddesi ile Su yolu Sokağı (Bozdoğan su kemeri) arasında uzanır; Büyük Karaman Caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişir; birer dörtgen şeklinde olan Sırımcılar Sokağı ve Gemiciler Sokağı ile de çifter dört yol ağzı yaparak kesişir (B.: Hüsambey Mahallesi); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ağustos 1967).

DÜMBELEK — Halk argosunda «Abdal», «Enâi» anlamlarında kullanılır, misaller:

Arkadaşına sokakdan geçen birini gösterek sorar:

— Kim bu kasalak herif?

— Dümbeleğin biri!..

Aklının almadığı, idrâkinin yetmediği işlere karışan, fikir beyanına kalkışanlara da «Ukalâ dümbeleği» denilir.

Kıymetli dil bilgini Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» isimli eserinde bu kelimenin «me'bun» (mef'ul cinsî sapık anlamında da kullanıldığını kaydediyor; biz ne halk ağzında ne de pırpırı hâneberduşlar, apaşlar ağzında bu anlamda kullanıldığını işitmedik.

DÜMBELEK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında T a r a b i y a n ı n sokaklarından; köyün güney - batı kısmında Tarabiya Bostanı Sokağı ile Nekre Tıflı Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 22) i yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi. (Şubat 1967)

DÜMBÜLLÜ (İsmail) — Tulûat Tiyatrosunun son mümessili, ünlü halk sanatkârı; 1905 de Üsküdarda doğdu, babasının adını Zeynelabidin, annesinin adı Fatma Azizedir. Baba tarafından Dimetokalı olub «Dümbüllü» adı dedesinden kalmadır; komediyen oulşu da bir heves ve tesâdifden ziyâde yine dedesine bağlanan bir verâsetden gelir; R. E. Koçu çağdaş filozof ve pedagog ve astet merhum Hamdi Kayalıdan dinlediği çok şirin bir hatırayı şöyle naklediyor:

«İsmail Dümbüllünün adı geçen bir meclisde Hamdi Kayalı: — O benim hemşehrimdir... diye başlayarak anlattı, biz Dimetokalıyız.. Dimetoka, frenklerin tipik dedikleri antika adam yetiştirmekle meşhur... İstanbulda Sirkecide bir kıpti maymun oynatıp para toplayacak olur, fakat maymunun inadı tutar oynamaz, kıpti etrafına melül melül bakarak:

— Allahaşkına, içinizde Dimetokalı varsa çıksın gitsin, Dimetokalının önünde maymun oynamaz! der.. İşte antika adam, önünde maymun oynatmayan aşırı, taşkın zekşya sahiptir...

İsmail Efendinin dedesi büyük Dümbüllü benim dedem Kayalı Ali Ağanın akranıdır.. Kayalı Ali Ağa jandarma kolağası idi, sesi güzel, ken di güzel bir adamdı... Büyük Dümbüllü de talikacı idi... Bir de rejide tütün kolcu başısı olup asıl adı unutulmuş ve Kumbüllü adıyla anılagelmiş bir arkadaşları varmış; Dümbüllü ile Kumbüllü Dimetokanın Lorel ile Hardisi, Pat ile Pataşonu, Hacivad ile Karagözü imiş.. Bir gün Kumbüllü hastalanmış, Dümbüllü omuzuna bir top patiska atarak iki ırgad ile ziyarete gitmiş... ırgadlara bahçede bir yer göstererek: «Çabuk şuraya bir mezar kazın!» demiş ve sonra hastaya:

İsmail Dümbüllü
(Resim: S. Bozcalı)

— Mezar hazır, kefeni de getirdim, ayağını çabuk tut, işim var, senin yerine beni kolcu tâyin ettiler, kaçakçı kovalamağa çıkıyorum.. Demiş.. Kumbüllü:

— Bir top patiska kefen için çok değil mi? diye sorunca:

— Hayır.. Kefeni yırtıp çıkmaman için sana bu bir top bez az bile gelir!.. demiş..»

Orhan Tahsin 1961 yılında Hayat Mecmuasında çıkmış bir yazısında Dümbüllü İsmaili hünerli bir kalemle anlatıyor:

«... boyu 1,59... gözleri kahverengi... Burnu, kendi deyimiyle armudi... Berberinin anlattığına göre, 40 yıldır başına ustura vurduruyor, tepesinde bir tutam saç bırakıyor. Dilinden düşürmediğine bakılırsa, en sevdiği şarkı, «Üsküdara gider iken aldı da bir yağmur...». Saz çalmasını bilmiyor, ama lâf olsun diye udlu bir fotoğraf çektirmiş. Evine, kapıdan değil de, balkondan giriyor. Bir konu açılıp de söz verildi mi, iki cümlede bir, «ondan sonra» diyor. Bu söz dilinin persengi olmuş.

«Babası Sultan Hamid'in silâhşorlarından Abidin Efendiymiş. Ancak, iki yaşındayken annesi babasından ayrılmış. Aynı yıl da Şirketi Hayriye memurlarından Şişman Hakkı Efendi ile evlenmiş. Ondan sonra, üvey babasının uğurundan olacak, talihi lâkaplı adamlardan açılmış. En iyi arkadaşları «Kel» Hasan, «Polis» Apti, «İmam» Hakkı, «Tavuk Hırsızı» İhsan'mış... Bunlarla, Şehzadebaşı tiyatrolarında tanışmış.

«İlkokulu bitirdikten sonra, ailesi onu Toptaşı Askerî Rüştiyesine yazdırmış. Arapça dersinden iki yıl üstüste sınıfta kaldığı için, okuldan çıkarılmış. Üvey babası, Şirketi Hayriye Fabrikasına işçi olarak sokmuş. Ancak, ilk günü eve yağlı işçi tulumu ile dönünce, annesi «Ben onu yağlar içinde görmeğe dayanamıyorum» diye ağlamağa başlamış. Birkaç gün evde oturmuş. Oyunculuğa karşı ilgi duyuyormuş. Annesi, üvey babası bir gün çocuklarının «tiyatro oyuncusu» olduğunu öğrenmişler. Üzülmüşler, ama onu sahneden indirememişler. Önce Komik Şevki'yle, sonra Hasan Efendi'yle, daha sonra da Naşit Bey'le çalışmış. Bunlar teker teker sahneden çekilince, kendi adına bir tiyatro kurmuş.

«Bugünkü eşi Feriha ile bir aşk mektubu sonunda evlenmiş. Hikâyeyi Feriha Hanım şöyle anlatıyor: «Ortaokulda öğrenciydim. Dümbüllü'nün oyunlarını çok seviyordum. Hele onun «Kanlı Nigâr» oyununa bayılıyordum. Hemen bir aşk mektubu yazdım. Dümbüllü randevuya gelmedi. Yolunu bekledim, zorla bir mahallebiciye soktum. Bana bekâr olduğunu söyledi. Oysa evliymiş. Durumu aileme açtım. Yaşı büyük dediler, evli dediler, oyuncu dediler, kısaca bu evliliğe razı olmadılar. Ama sonunda, karısından ayrıldı, biz de evlendik. İsmail Beyi çok sevdim, ama soyadına bir türlü ısınamadım.

«Hayatında karısı ve kızı ile yan yana yürümez. O önden kös kös gider, karısı ve kızları üç metre geriden. Denizden, hele lodostan çok korkar. Bir gün Üsküdar'a geçerken vapur batacak olmuş, 7 yıl vapura binmeğe tövbe etmiş.. 50 filimde oynamış. İlk filmi «Memiş...» Sanat hayatiyle filim sayısı eşit. 50 yıllık eski bir hesap defterine göre bu yıl «altın yıl»ını kutlıyan Dümbüllü, yarım yüzyılda 50 bin altın kazanmış.

«Hayatı evi ile tiyatro sahneleri arasında geçer; eşinin, kızlarının bir dediğini iki etmez» (Orhan Tahsin, Hayat Mecmuası).

İki kızı vardır, İpek (doğumu 1944) ve Serpil (doğumu 1954). Sporlardan yağlı güreşi sever, hatta gençliğinde güreşmişdir. Türk Tiyatro Cemiyeti ve Sahne Sanatkârları Derneği üyesidir.

DÜMEN — Halk ağzı argo ile hâneberduşlar argosunda hîle, dalavere; «İşi gücü hep dümen..» (F. Devellioğlu, Türk Argosu), «Tüyünü düzmek için dümen çevireceksin anam, yoksa yalın ayak yarım pabuç çok sürter durursun!..».

DÜMEN (Haydar) — Değerli bir asabiye mütahassısı hekim, mesleği üzerinde değerli bir yazar; 1931 yılında Uşak'ın İkisaray Köyünde doğdu; baba, okuma yazmayı kendi kendisine öğrenmiş yaradılışı uyanık insanlardan mütevâzı gelirli bir çiftci idi; ilk ve orta okulları Uşakda bitirdi, lise tahsilini Afyon Karahisarda yapdı, İstanbul Üniversitesinin Tıb Fakültesini bitirdi. 1955 de doktor oldu, ve aynı yıl içinde aynı fakültenin Nöroloji ve Psikiyatri Kliniklerinde ihtisasa başlayarak 1958 de ihtisas diplomasını aldı; 1959 - 1960 yıllarında Adana Askerî Hastahânesinde asabiye mutahassısı olarak çalışdı. 1960 da Uşak Devlet Hastahânesine tâyin edildi; 1962 de Erzurum Numûne Hastahânesine nakledildi, 1965 de İlk Yardım Hastahanesinin asabiye mütehassısı olarak İstanbula geldi; bu satırların yazıldığı sırada bu vazifede bulunuyordu.

Dr. Haydar Dümen
(Resim: S. Bozcalı)

Meslekî çalışmaların yanında sosyal psikoloji sahâsında araştırmaları vardır; bu araştırmalarının çoğunu 1960 dan sonra ilgili dergi ve gazetelerde yayınlamışdır. Yazılarını rahat ve zevkle okutan ilgi çekici bir üslûba sâhibdir. Son yıllarda bilhassa cinsel konular üzerinde durmaktadır. İstanbulda büyük bir hafta sonu gazetesi olan «A.B.C»deki yazıları, zamanımızda cinsî sapıklığın türlü tezahürlerinin cinâyetlere kadar varan vak'aları karşısında analar, babalar, mürebbîler, ve bilhassa kanun adamları tarafından dikkatle okunmaya değer makaalelerdir; değerli genc hekim Haydar Dümenin bu yazıları, en önemli bir konuya ışık tutmaktadır.

DÜMENCİ — Halk ağzı argo; 1. hilekâr, dalaveracı; 2 — en geride olan, sonuncu: «Ali sınıfın dümencisidir» (F. Devellioğlu, Türk Argosu).

DÜMEN KIRMAK, DÜMENİ KIRMAK — İstanbul ağzı argoda «Kaçmak, sıvışmak»; misaller:

Gitdikleri memleketlerde gitar çalarak ve şarkı söyleyerek dilenen ve ayrıca fuhuş ile de geçinen biri kız biri oğlan iki tâze turist üzerine konuşulur:

— Yedik içdik, kuş dili ile muhabbet ettik, çantada keklik dedik... bir saklambaç oyunu tutturdular... tam curcunadayız... neden sonra farkına vardık... ikisi de ortada yok... dümeni kırmışlar.. (B.: Hâneberduş turistler).

Bir fındıkcı şâha kaptırdım gönül
Bıçkın cilvesiyle mest etti beni
Vaslın vâdi ile gelmişken kâfir
Eşik atlamadan kırdı dümeni

DÜMEN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatada Ömer Avni Mahallesi sokaklarından; Bağodaları Sokağı ile Hacı İzzet Paşa Sokağı arasında uzanır, isimsiz bir sokakla Gümüşsuyu Caddesine bağlanır (1934 B.Ş.R. Pafta 15/169), yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi. (Şubat 1967).

DÜMER (Ekrem) — Aktör; 1928 de İstanbulda doğdu, Sami Dümer adında bir kunduracının oğludur, annesinin adı Nazmiye Hanımdır; Kasımpaşa 9. İlk Okulunda (1939), Beyoğlu Orta Okulunda (1942) okudu ve 1945 de İstanbul Ticâret Lisesini bitirdi. Doğan Nakliyat Şirketinde (1945 - 1948), Nevzad Sertel İhrâcat ve Komisyon İşlerinde (1950), Mermeriş T.A. Şirketinde (1951 - 1962) çalışdı.

Sahneye henüz talebe iken amatör olarak Halk Evlerinin temsil kollarında çıkdı (1930 - 1949); 1949 da Avni Dilligil'in açdığı tiyatroya intisab etti, 1950 de Tevhid Bilge - Aziz Basmacı topluluğuna katıldı; 1952 de Ses Tiyatrosuna girdi ve sekiz sene bu tiyatroda çalışdı Çığır Sahne — Ekrem Dümer firmasını, Tiyatro - Operet - Film İşletmesini kurdu. Türk Sahne Sanatkârları Derneği idâre meclisi üyesidir. Posta pulu ve tiyatro afişleri koleksiyoncusudur.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; H. Göktürk, Not.

DÜNDAR (Ali) — Ankara Caddesinin Sirkeci tarafında İstanbulunu büyük ve güzel lokantalarından İstanbul Lokantasının sâhiblerinden; 1921 de Adıyaman'da doğdu, Mustafa adında bir yapı ustasının oğludur, annesinin adı Hanife Hanımdır. İlk tahsilini Adıyamanda yapdı; Malatya Orta Okulunun üçüncü sınıfında sınıfda kalınca, ailesi yanına dönmekden, baba huzûruna çıkmakdan utanarak 1939 da 17-18 yaşlarında iken İstanbula kaçdı. Bir kaç gün âvâre dolaşdıkdan sonra Karaköyde Tünel yanında Ermenice Jamanak Gazetesi idârehânesinin bulunduğu binânın alt katında Filip Efendinin lokantasına bulaşıkcı olarak girdi. Filip Efendi o zamanın çok ünlü Tokatlıyan Otelinin mutfağından yetişmiş bir aşcıbaşı, ve lokantası Karaköy ve civârının şöhretli yerlerinden biri idi. Filip Efendi yeni bulaşıkcısı gencin bir ortaokul talebesi olduğunu öğrendikden sonra, işine gelmeyen haylâz bir kominin yerine onu mutfakdan alıp lokantaya verdi; bir müddet sonra da komilikden garsonluğa çıkardı.

Ali Dündar
(Resim: S. Bozcalı)

Ali Dündar Filip Efendinin lokantasında bir buçuk sene kadar kaldı. Lokanta akşamları erken kapanıyordu; işinden ayrıldıkdan sonra Galatadaki tiyatrolara giden Ali Dündar o devrin tulûat aktörlerinden Âtıf Koç'un nazarı dikkatini çekdi, ve bu sanatkârın delâleti ile Karabaş Tiyatrosuna figüran olarak girdi, artık her gece lokantadan çıkıp tiyatroda figüranlık yapmaya başladı. Fakat bir müddet sonra Eminönünde Madam Angelikinin lokantasından çok tatmin edici şartlarla garsonluk teklifinde kalınca Filip Efendiden izin alarak Madam Angelikinin yanına gitti, Galatadaki tiyatro figüranlığını da bırakdı.

Madam Angelikinin lokantası eski Eminönü Meydanında idi, meydan açıldıktan sonra yine o civarda Yağcı Sokağına nakletmişdi. O tarihlerde çok ünlü aşcıbaşı Pandeli'nin Kerestecilerdeki lokantasının ilk parlak devri idi (B.: Çobanoğlu, Pandeli), ve İstanbul tarafında tek rakibi Madam Angeliki idi.

Ali Dündar biraz gecikmiş olarak 1943 de askere alındı, 1945 de terhis edildi ve 1946 da Pandeli'nin Lokantasına garson olarak girdi; ve 1957 yılına kadar on iki sene orada çalışdı.

Pandelinin damadı Hristo Petro pek usta bir aşçibaşı idi. Pandeli ile çok iyi geçindiği halde kayınbirâderlerinin yersiz ve hoş görülmeyecek bâzı hareketlerine tahammül edememiş ve ayrı bir lokanta açmışdı. Ali Dündarın çok dürüst halleri, iş bilirliği dikkatini çekdiği için beraber çalışma teklifinde bulundu; Ali Dündar da Hristonun büyük aşçı olduğuna inanmışdı, birikmiş bir az parası vardı, ve artık şahsen bir müessese sâhibi olmak istiyordu, Hristonun dâvetini kabul etti ve ortaklaşa Ankara Caddesinde İstanbul Lokantasını satın aldılar (B.: İstanbul Lokantası); ve kısa zamanda bu lokanta İstanbulun en güzel, en temiz, ağız tadı ile yemek yenilen, ağız tadı ile içki içilen yerlerinden biri oldu. 1962 yılı mayısının 18-19 uncu gecesi civarda bir dükkândan çıkan bir yangında bu güzel lokanta yandı. Bu ateş afeti karşısında Ali Dündar metanetle göğüs verdi, Hristo yıldı,

Hristonun yetişkin oğlu Pandeli Ali Dündara destek oldu, İstanbul Lokantası Ali Dündar ile Küçük Pandeli ortaklığı ile ihyâ edildi ve dört ay sonra dost müşterilerine kapusunu tekrar açdı.

Hristo Petro Yunan uyruklu idi, 1964 de Türkiye hududu dışına çıkarıldı; oğlu Türk uyruklu Pandeli anası ile birlikde babasının kaderine boyun eğdi ve o da Türkiyeden ayrılınca hissesini Muhammed ve Yusuf Salahî kardeşlere sattı; bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Lokantası bu iki kardeş ile Ali Dündarın elinde bulunuyordu.

Orta boylu, temiz bir yüze sâhib olan, terbiyesi ile, nezâketi ile lokantasının çoğu seçkin sîmâlar olan müşterilerinin sevgisini kazanmış Ali Dündar Tole (Türkiye Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikası)nın kurucularındandır. 1950 yılında Bayan Cemile (Akın) ile evlenmişdir; Müzeyyen (doğumu 1951), Mustafa (doğumu 1953) ve Hülyâ (doğumu 1956) adında üç evlâd sâhibidir.

Sirk ve canbaz seyrini pek sever; yağlı Türk güreşinin hayranlarındandır. Bu İstanbul Ansiklopedisine «Döner Kebab» maddesini yazmışdır.

DÜNDAR SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarın İcâdiye semti yollarından, bu semtin göbeğinde Çifteçınar Sokağı ile Türkân Hâtun Sokağı arasında uzanır uzun bir sokakdır; Yazmacı Sokağı, Mağazacı Sokağı ve Sıvacı Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 27/ İcâdiye): yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1967)

DÜNGELEN (Hüseyin Fahri) — Zamanımızın ünlü tanbûrîlerinden, ihyâ edilen Mehter Takımının ritmik mehter yürüyüşünün mûcidi, gün görmüş sanatkâr bir İstanbullu sohbet ve meclis adamı, kısa bir süre bu İstanbul Ansiklopedisine kalemi ile yardımda bulunmuş dost bir sîmâ; 1898 de İstanbulda Sarıyerde doğdu, babası uzun zaman İstanbul Askerî Mahbushâne müdürlüğünde bulunmuş ve bu vazifede iken 1911 de emekliye ayrılmış binbaşı İsmail Hakkı Beydir, Annesi Rumelihisarlı Ülker Hanımdır. Bağçe kapusunda Hamidiye İbtidâisinde, Yerebatan Rüşdiyesinde, Vefâ İdâdisinde okudu, idâdi talebesi ve 18 yaşında iken Birinci Cihan Harbi içinde 1916 da ihtiyat zâbit olarak askere alındı ve altı aylık bir tâlimden sonra Irak Cebhesine sevk edildi; Kût El-Amâre muhârebeleri ve muhâsarasında bulundu, bu şehrin İngilizler elinden istirdâdında esir edilen General Charles Townshend'in İstanbula sevkinde muhâfızlarından biri olarak İstanbula geldi, ve İstanbulda Efrad ve Zâbitan Âile Erzak Komisyonunda görevlendirildi; 1918 mütârekesine kadar bu komisyonda çalışarak terhis edildi, ve hemen bir tanbûrî olarak Dârülfeyzi mûsikî topluluğuna katıldı.

Musikiye incizâbi ve tanbura hevesi çosukluk çağında başlamışdı, sünnet düğününde hediye olarak gelen bir gramofon ile Tanbûrî Cemilin bir kaç plağı Hüseyin Fahriye o geniş âlemin kapusunu açmışdı; rüşdiye talebesi iken Tanbûrî Hikmet Beyden ilk tanbur derslerini almış, idâdi de iken ikinci saz hocası da emekli süvâri binbaşılarından ressam ve tanbûrî Tahsin Bey olmuşdu.

Bir sâzende olarak piyasa hayatına 1920 - 1921 arasında 22 yaşında iken Kuşdilinde Hamdi Beyin Gazinosunda çalan ve Kemânî Memduh Beyin idâresinde bulunan saz takımında atıldı. O tarihden bu yana ömrü o âlemin

Fahri Düngelen
(Resim: S. Bozcalı)

içinde geçmekdedir; çalışdığı yerlerin başında Kristal, Panorama, Küçük Çiftlik Parkı, Tepebaşı ve Cumhuriyet Gazinoları gelmektedir, 1964 de de Kazablankada bulunuyordu.

Sâzendeliği gece işi olmuşdur, memuriyetleri de vardır, 1918 den 1953 yılına kadar otuzbeş yıl Eyyubda ve sonra Sirkecide Askerî Levâzım Gayrî Mâmul Anbarlarında bulunmuşdur; 1953 de İstanbul fethi 500. yılı hazırlıkları arasında Mehter Takımını ihyâ eden General Şükrü Kanatlı, törenin yapılmasından onbeş gün evvel Hüseyin Fahri Düngeleni bu takıma musiki öğretmeni olarak tâyin etmiş, ve sanatkâr, bir yandan seçilmiş neferlere saz ve tegannî öğretmiş, bir yandan da o günlerden beri tatbik edilegelen ritmik mehter yürüyüşünü îcad etmişdir; kendisi gösterilerde, takımın başında eski kıyâfet ile elinde hocalık alâmeti bir tuğ taşıyarak bulunurdu. Mehter hocalığından 1955 - 1956 arasında gücenik olarak ayrıldı.

1926 da Burdur telgrafhânesi müdürlüğünde bulunmuş bir zâtın kızı Bahriye Hanımla evlenmişdir. Bu hanım, sanatkârın acı ve tatlı günlerinin kırk yıllık şefkatli hayat arkadışıdır; evlâdları olmamışdır.

Fahri Düngelen 1,78 boyunda, güzel yüzlü, tatlı dilli, hatır sayar, vefâ bilir, rind meşreb adamdır; bâdeye iltifat eder, hattâ onu pek sever, ve sigara tiryâkisidir; bağçıvan denilecek kadar çiçek meraklısı, balıkcı denilecek kadar hünerli olta balıkcısıdır.

Bu satırların yazıldığı sırada Kadıköyünde Cevizlikde Halil Edhem Sokağında kendi milki olan evde oturmakda idi.

DÜNYA GAZETESİ — İstanbulun hâlen yayınlanmakda olan günlük sabah gazetelerinden biri; 1 Mart 1952 de ünlü gazeteci, edib politika adamı Falih Rıfkı Atay tarafından kuruldu; 1953 de tanınmış fıkra yazarlarından Bediî Faik ile bir ortaklık tesis edildi; 1963 de Falih Rıfkı hissesini Bediî Faike devrederek Dünyâda sadece başmuharrir olarak kaldı. (B.: Atay, F. Rıfkı, Cild 3. Sayfa 1260; Bedii Faik, Cilt 5; Sayfa 2368).

Bu gazetenin sâhibi B. Bediî Faik ile gazetenin yazı işleri müdürlüğüne gönderdiğimiz mektublar cevabsız kaldığı için Dünyâda çalışan gazetecilerin, ve yazılarını bu gazete ile yayınlayan sanat ve fikir adamlarının kimler olduğunu tesbit edemedik.

Aşağıdaki satırları 22 Ağustos tarihli nushaya atfen kaydediyoruz:

8 sayfa olarak yayınlanmaktadır. Baş muharrir F. R. Atay'ın makaleleri «Politika» başlığını taşımaktadır. 2, 3, 4, 5, 6, 8. sayfalara isimler verilmiş olup gazetenin çeşidli yazıları belli sayfalarda toplanmak istenmişdir; şöyle ki:

2. Sayfa «Düşünce Yorum» — «Bugünkü Dünya bunalımı ve insanlığın geleceği» başlıklı eski Bolu milletvekili Fuad Ümid'in bir makaalesi; «Her salı» başlıklı Yılmaz Öztuna'nın bir fıkrası; bir terceme roman tefrikası; «Dışardan» başlıklı bir sütunda iki fıkra: Liz'in (ünlü sinema aktrisi) derdi ve İsveç usûlü hırsızlık.

3. sayfa «Yurddan ve Dünyadan» — Çeşidli dünya haberleri.

4. sayfa «Dünyadan Dünyaya» — Dünya gazetelerinden aktarmalar ve Çubuk resimli 5 roman tefrikası.

5. sayfa «Düşünce Tarih» — Naşid Uluğ'un «Çanakkale Zaferinin şâhikası Anafartalar Meydan Muhârebesi» isimli tarihî tefrikası ve

DÜNYA

HEP BU VATAN HEP BU HALK İÇİN

Tel: 22 68 08 - 22 83 94 Santral: 27 99 10 — Başyazarı: Falih Rıfkı ATAY — YIL: 16 Sayı: 3756 — 25 Kr.

Dünya Gazetesinin başlığı

bir terceme roman tefrikası.

6. sayfa «Olaylar Magazin» — Dünya magazin ve gazetelerinden resimli aktarmalar.

8. sayfa «Dünya Spor» — Spor haberleri.

7. sayfa, diğer sayfalardaki yazıların geri kalan kısımları ile küçük haberlere tahsis edilmiş bulunuyordu.

Dünya Gazetesinin idârehânesi Cağaloğlunda Narlıbağçe Sokağında 15 numaralı binâda idi, ve kendi matbaasında basılmakda idi (1967).

Bürhaneddin OLKER

DÜRBÂLİ — Asıl adı Ali Bâli Ağadır, Fâtih Sultan Mehmedin İstanbul muhasarası ve cenginde bulunanlardan, ni'melceyş'dendir; Üsküdarda Dürbâli Mescidinin bânisi; kabri de Üsküdarda, Tavukcularda Itriyatcı Ali Beyin dükkânının içindedir. Dürbâli adının «Torbalı Ali»den yakıştırma olduğunu kaydedenler vardır.

Bibl.: E. H. Ayverdi, Fatih Devri Mimârisi.

DÜRBÂLİ CAMİİ SOKAĞI — Üsküdarda Çavuşderesinde Dürbâli Mahallesi sokaklarından, Torbalı Sokağı ile Şâirûhi Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 27). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, dirsekli bir yoldur. Sokağa adını veren ve bu sokak üstünde bulunan mescidden eser kalmamışdır, fakat adı geçen rehberin paftasında yeri gösterilmişdir. Büyüklü küçüklü ahşab ve kâğir evler arasından geçer; kapu numaraları 3 - 13 ve 2 - 18 dir (Şubat 1963).

Hakkı GÖKTÜRK

DÜRBÂLİ MAHALLESİ — Üsküdarın en eski mahallelerinden biridir, adını Fatih Sultan Mehmed devrinde yapılmış Dürbâli Mescidinden almışdır; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Bülbül deresi ve Çavuşderesi arasına düşer (adı geçen rehberde pafta 27); Toygarhamza, Tenbel Hacı Ahmed, Solak Sinan ve İnkilâb mahalleleri ile çevrilmişdir, sokakları şunlarıdır: Selâmsız Caddesi, Kevâkibzâde Çıkmazı, Solak Çıkmazı, Koltukcu Musa Sokağı, Hacı Mutsalip Sokağı, Torbalı Sokağı, Halil Efendi Çeşmesi Sokağı, Toygar Hamza Sokağı, Dibeki Ahmed Sokağı, Kuşoğlu Yokuşu, Zenciler Sokağı, Dürbâli Camii Sokağı, Himmetbaba Sokağı, Hatmi Sokağı.

1963 yılında mahalle muhtarlığında B. Mehmed Alemdaroğlu (bakkal) bulunuyordu, onun verdiği nota göre mahallede 315 ev, 5 dükkân, 1 eski tekke (Saçlı Ahmed Efendi Tekkesi) var idi.

Hakkı GÖKTÜRK

DÜRBÂLİ MESCİDİ — Üsküdarda adını verdiği mahallede, ve aynı adı taşıyan sokakda idi; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Ali Bâli Ağa nam sâhibi hayırdır ki Fatih Sultan Mehmed Han hazretleri ile gelen ni'melceyşdendir; merkadi şerifleri Kavukcular içinde bir mahallî mahsusda ziyâretgâh iken mürûri eyyâm ile dükkânlar arasında kalmışdır. Mahallesi vardır». Üsküdarlı Vâsıf Hiç'in notlarında çok harab bir halde iken meşrûtiyetin ilânında (1908 - 1910 arasında) yıkdırılmış olduğu yazılıdır. Mahalle halkının rivâyetine göre de, dört kâğir duvar üzerine kiremitli ahşab bir çatıdan ibâret Dürbâli Mescidi 1923 (?) yılında ibâdete açık iken harab durumundan ötürü kadro dışı bırakılmış, yıktırılıp enkaazı satılmış, yeri de her nasıl ise şahıs milki olmuşdur.

Ekrem Hakkı Ayverdi ise bu mescidin yıkılmasını çok daha yakın bir zamana alıyor, «Fatih Devri Mimârisi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Toygartepede bulunan bu mescid 1950 senesinde yıkılmış ve arsası satılmışdır..». Mescid 1934 Belediye Şehir Rehberinde de gösterildiğine göre Vâsıf Hiç'in hedim tarihini 1908 - 1909 arasında kaydetmesi hatâlıdır.

Hakkı GÖKTÜRK

DÜRBİNOĞLU — Geçen asırda yaşamış bir bestekâr ve sâzende; Ayvansarayın Lonca çingenelerinden olduğunu tahmin ediyoruz (B.: Ayvansarayda Lonca, cild 3. sayfa 1644); asıl adı bilinmiyor; Hâşim Bey, kendi adına nisbetle anılan meşhur mecmuasında bu Dürbinoğlunun arezbar faslında bestelediği bir şarkısını kaydediyor; şarkının güftesi Vehbi Efendinindir:

Mutrib yine bir nağme serâgaz iderek gel
Âhengi def ü nâyini demsâz iderek gel
Uşşâka nevâ senc hem âgaz iderek gel
Gerdan kırarak sâlınarak nâz iderek gel

Teşrîfe bulunmazsa eğer gündüze imkân
Akşâma karib olsun aman ey mehi tâbân
Yüz sürsün ayâğın tozuna Vehbii nâlan
Gerdan kırarak sâlınarak nâz iderek gel

DÜRDÂNE (Çengi) — Geçen asrın büyük kalender şâirlerinden Enderunlu Fâzıl Beyin (B.: Fâzıl Bey, Enderunlu) bir gazel ile övdüğü bir rakkaase (B.: Çengi, cild 7, sayfa 3840):

Gülerek raks iderek her yâne
Çıkdı ol çengi kızı meydâne

Ele almış yine çarpâresini
El aman böyle gerek cânâne

Ne aceb raks ideyor seyr eyle
Sabra tâkat mı kalur insâne

Nağmesin mutrib unutdu göricek
Sazları oldu dahi mestâne

Yerdedir havf ile çeşmi neyzen
Yüzüne baksa olur dîvâne

Ruhi zîbâsı güzel çeşmi güzel
Kadi bâlâsı güzel Dürdâne

Gamzesi akl alıcı mahremi râz
İşvesi can verici bîgâne

Fâzılı haste dili atma sakın
Nâzenînim güzelim yâbâne

Gazelin altıncı beytindeki «Dürdâne» ismi, şâir tarafından övülmüş rakkaaseye «İnci dânesi» anlamında sıfatdan ziyâde bir has isim olarak mânâlı, ve yakışık almakdadır.

Hüsnü KINAYLI

DÜRDÂNE (Çengi) — Geçen asır sonlarına doğru İstanbulun namlı çengilerinden bir kıbti kızı; Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi tarafından bu kızın bir gönül mâcerâsı manzum olarak anlatılmışdır. Zâbit veya nefer, genc ve güzel bir fransız gemicisine âşık olmuş, fakat iki köçek oğlan kardeşinin kendisine tercih edildiğini gören çengi kız bir gece Halicde kendisini denize atarak intihar etmek istemiş ise de bindiği kayığın kayıkcısı tarafından kurtarılmışdır. Yarı mizah yollu yazılmış manzûme şudur:

Babası zurnacı anası çengi
Cümlenin mâlumu Lonca âhengi

İki köçek oğlan kardeşi vardır
Ananın babanın ablanın dengi

Dürdâne esmerin güzeli âhû
Oğlanlar andırır yavru pelengi

Topuklu İboyla Karakız Receb
Şâhin başda hüsni şe'bab çelengi

Siyehçerde kıbti müzehheb teni
Menekşe mor zanbak gözlerin rengi

Bellerinde birer hençeri pûlâd
Tîri müzgân ile muhabbet cengi

Üç kardeş çıkdıkda meydânı raksa
Lâl ider tevsimde görse Ferhengi

Cümle uşşâkının gözden gönülden
Süngeri vasl ile silerle jengi

Âh kim Dürdânemin derdi büyükdür
Sever bir gemici civan frengi

Gel görki ol seyyâd tevcih eylemiş
Birâderlerine gönül tüfengi

Napolyonlar atar nişangâhına
Kaybedüb meclisi meyde direngi

Kâğıdhâne Göksu germâbe hotel
Gezdirir o iki kara pelengi

Nâ murad nâ ümîd giryânü nâlân
Kasd etti cânına Dürdâne Çengi

DÜRDÂNE (Kaçakcı) — Hicrî 1306 (milâdî 1888 - 1889) da kanlı bir vak'anın kahramanı olmuş tütün kaçakcısı bir kadın, o tarihde henüz 18 yaşında ve son derecede güzel, gaayetle dilbaz, pervâsız, korkusuz bir kenar mahalle yosması imiş. Genç bir arabacı olan kocası tütün kaçakcılığında yakalanıp hapse mahkûm olunca yatalak kaynatasına, ihtiyar kaynanasına, ve nihâyet kendisi ile kundakdaki bebeğine bakabilmek için geniş bir kaçakcı şebekesi arasında kocasından boşalan yeri almışdı. ve altı ay kadar Mardivenköyü ile Üsküdar arasında, kucağında bebeği ile kolcuların dikkatini çekmeden gidip gelmiş, kaçak tütün taşımışdı, ve her seferinde 10 okka tütünü, koynunda ve çocuğunun kundağında rahat rahat taşımışdı.

Bir seferinde 20 okkalık bir malı Merdivenköyünden alıp Üsküdara götürmesi icab etti, ve bu iş için ilk defa olarak çocuksuz yola çıkdı. Tütünlerin hepsini bir kundak bebeği şekline

sokarak yalancı çocuğun yüzünü de bir dülbend ile örtmüşdü. Merdivenköyünden ortalık karardıktan sonra yola çıkmış, Dürdâneyi korumak için Kürd Halil adında birini de yanına katmışlardı. Aslında şakî tiynetli olan Halilin genç kadında gözü varmış. O zamanlar o havâlide büyük bir beylik orman vardı. Halil kestirme yoldur diyerek Dürdâneyi ormana sokmuş ve orada bıçağını çekerek ölüm tehdidi altında genç kadına tecâvüz etmiş. Ertesi sabah kaçak tütünlerle perişan bir halde evine dönen güzel kaçakcı, başından geçeni kaynanasına olduğu gibi anlattıktan sonra ondan mahbushânedeki kocasının tabancasını almışdı. Bir hafta on gün kadar sonra da yine Merdiven Köyüne gelmiş. Kaçak tütün paketlerinden bir kundak çocuğu daha yapılmış ve genç kadın: «Geçen sefer Kürd Halilin arkadaşlığından pek memnun oldum, bu sefer de onu isterim..» demişdi. Kendisini genç ve güzel kadına beğendirmiş olduğunu zan eden şaki bu sefer yanına uygunsuz gürûhundan Parlak Hasan adında genç bir bostan yanaşmasını da almışdı. Dürdâne Kürd Halile karşı küskün görünmediği için artık bıçak çekmeye, ölümle tehdide lüzum görülmeden eğlenebileceklerini sanan iki hayta, beylik ormanın can sohbetine elverişli ıssız bir yerine geldiklerinde Halil: «Haydi bakalım Dürdâne.. ferâceyi çıkar at da muhabbete başlayalım!» demiş, Kundak çocuğu şeklindeki tütün dengi Parlak Hasanın kucağında imiş, Halilin elinde bir muşamba fener varmış, ormana girerler iken söndürmüş. Zifirî karanlık, önde Halil, ortada Dürdâne, arkada Hasan, elele tutuşmuş olarak yürüyorlarmış. Kürd Halil durup da kadına yukardaki sözü sarfedince Dürdâne ferâcesini çıkarıyormuş gibi yaparak tabancayı çekmiş ve hemen burnunun dibindeki Halinin beynine boşaltmış, o yere devrilirken neye uğradıklarını anlayamayan Parlak Hasanın göğsüne de iki el ateş etmiş. Kürd de oğlan da o anda ölmüşler. Dürdâne gayet soğuk kanlı el yordamı ile arayıp bulduğu muşamba feneri yakmış, ve kaçmamış. Kundak çocuğu şeklindeki tütün denginin üstüne oturarak fenerin cılız ışığında ölüleri seyretmiş. Silâh seslerine koşan orman bekçileri genç kaatil kadını fenerin ışığı ile kolayca bulup yakalamışlar.

Bu vak'a Merdivenköyünde ve Üsküdarda o kadar derin akisler yapmışdır ki Dürdâneden yıllarca bahsedilmişdir.

Bir namus intikamı yolunda iki kişi öldüren Kaçakcı Dürdâne cinâyetini işlediği anda tecennün etmiş, bir müdet Toptaşı Timarhânesinde yatmış, zararsız deli olarak âilesine teslim edilmiş. Dört beş yıl kadar yaşamış, ve kendisini hep erkek bilmiş, saçlarını kesmiş, kocasının poturunu cebkenini giyer, başında fes sokaklarda dolaşır, kimsin diye soranlara: «Bana Kanlı Acem Ali Bey derler!» cevabını verirmiş. Bahtsız kadının o devrin büyük halk romancısı Ahmed Midhat Efendi «Dürdâne Hanım» ismindeki romanını okuyanlardan olduğu anlaşılıyor (B.: Dürdâne Hanım).

DÜRDÂNE (Oyacı) — Geçen asır sonlarında Üsküdarda yaşamış, hem kendi güzelliği, hem de işlediği gaayetle sanatlı oyalarının güzelliği büyük şehir İstanbulda şöhret olmuş bir kız; 1876 Türk - Rus harbinin Bulgaristan muhâcirlerinden Kızanlıklı idi, babası çıkırıkcı esnafındandı, Üsküdarda Büyük Hamam civârında otururlar, anası Fatma Dudu da o hamamın kadınlar kısmında natırlık yapardı. Dürdâne bir şöhret olduğu zaman çocuk sayılacak yaşda idi, fakat oyacılıkda bir dehâ idi; işlediği oyaları bilinen motiflerden, şekillerden almaz, oya motiflerini îcâd ederdi; oya, başda ipek gelmek üzere çeşidli iplikle yapılır iken bu sanatkâr kız incecik altın ve gümüş teller hattâ saç kılından bile oya işlemişdir; her hafta başında Bedestende müzâyede ile sattırdığı oyalarının isimlerini de kendisi koymuşdur. Tersâne çavuşlarından Himmet adında çok güzel bir delikanlı ile evlenmiş, nâmuskârâne ve zengince bir esnaf hayatı sürerek yaşamışlardır. Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin bu kız şânında şirin bir destanı vardır; destanın son kıt'ası Dürdâne ile Himmet Çavuşun hicrî 1297 (M. 1880) yılında evlendiklerine tarihdir; tarih mısraı kız ile oğlanın yaşları tutarı ile tâmiyelidir.»

Güzellerden sorar isen sen bize
Bir kız bildim bin içinde bir dâne
Oyacıdır ol duhteri pâkîze
Çıkırıkcı Abdi kızı Dürdâne

Dürdânenin oyaları bellidir
Has ipekle altın gümüş tellidir

Bir arşını çil kuruşdan ellidir
Nam vermişdir koskoca Bedestâne

«Civankaşı», «Kızperçemi», «Aldudak»,
«Narçiçeği», «Mormenekşe», «Dişbudak»,
«Şeytanyolu», «Çarkıfelek», «Fırıldak»,
Oyaların ismi belki yüz dâne

Oyasından güzel o gül goncesi
Bahtı açık doğmuş Kadir Gecesi
Natır Fatma anası hem hâcesi
Gamzeleri tâlimlidir mestâne

Büyük Hamam arkasında hânesi
Ol duhteri pâkîzenin lânesi
Yüzden artık oğlan var pervânesi
Târif idem onları da rindâne

Çulha dülger manav saka ya berber
Yûsifi Mısrîden verirler haber
Pelenk misâl şâhin misâli dilber
Tâlib olmuş oyacıya merdâne

Oyasını görmüş de bir beyzâde
Âşık olmuş nakkaaşı perîzâde
Hafta başı dâim varır mezâde
Yazam ben de mâcerâyı destâne

Bıçkın kopuk hâneberduş külhenî
Çul çaputdan don ile pîrâheni
Anlarda da vardır öyle albeni
Akıl çeler itler şehlevendâne

Kiminde kaş göz ile perçem kâkûl
Kimi dile gelse misâli bülbül
Kiminin gözleri güler de gül gül
Kimi topuk vurub çıkmış meydâne

Şöyle yazmış Levhimahfuz kısmeti
Âgâh olun ey Muhammed Ümmeti
Yosmam sever Tersâneli Himmeti
Filiz Çavuş dirler güli handâne

Karadeniz yalısının uşağı
Güzel formasında aldır kuşağı
Yaşın biçdim yirmisindan aşağı
Târihini tahrir ile destâne

Şehri İstanbula ideyim ilân
Yaşları tarihi koyar meydâne
Kız ondört yaşında ondokuz oğlan
«Himmet Çavuş sînesinde Dürdâne»

1264 + 33 = 1297 (M. 1880)

Vâsıf HİÇ

«DÜRDÂNE HANIM» — Ahmed Midhat Efendinin bir romanı; Tercemânı Hakikat Gazetesinde tefrika edildikden sonra hicrî 1299 (M. 1882) de kitab olarak neşredilmişdir. Muharrir romandaki vak'anın zamanını kesin olarak göstermiyor: «Ne çok eski, ne de dün veya evvelki gün denilemez..» diyor. Vak'anın büyük kısmı da köyün adı verilmeden Boğaziçinde geçiyor.

Kibar bir ailenin evlâdı toy ve hoppa, çocuk sayılacak yaşda bir genç kız olan Dürdâne Hanım'ın yakışıklı ve kibar bir delikanlı Mergub Bey ile olan muâşakasının hikâyesidir. Geceleri yalıdaki yatak odasına aldığı Mergub Beye, igfal edilmeden, oğlana aşırı iştiyâkı dolayısı ile teslim olan Dürdânenin hâmile kalması üzerine kurulmuş entrikalar, o eski devir için de, ondan sonrası için de toplum hayatı düzenimize aslâa uymamaktadır. Muhayyilenin zoraki gayreti ile zincirleme sıralanmış soğukluklar fantezisidir.

Bu romanın Ulviye Hanım isminde en en ön plânda bir kahramanı ise, genç ve güzel bir dul, kıyafetini tebdil ederek Acem Ali Bey adı altında dolaşır, meyhânelere girer, yankesiciler, hırsızlar, mavunacılarla konuşur, yârenlik eder; bu arada, Çerkes Sohbet adında ve otuz beş yaşında bir mavunacı ile senli benli dost olur; mavunacı Sohbet, tâzelik zamanında kendisine göz koymuş bir adamı öldürmüş bir kaatildir; bir esmer güzeli olan Acem Ali Bey (Ulviye Hanım) müdhiş mavunacı ile âdî bir otelde aynı odada yatacak kadar cüret'et, cesaret sahibidir; sekiz on mavunacıyı, hamlacıyı ve hammalı bir kavgada birer birer yere çalarak çil yavrusu gibi dağıtacak kadar da pençe ve bâzu kuvvetine sahib aâib bir tipdir. Acâibliğinden sarfı nazar, bu halleri ile Ulviye Hanım (Acem Ali bey), müslüman fâhişelerin bile sokağa örtü altında çıkdığı o devir için, islâm edeb ve akidelerini ayak altına almış bir fâcirei kâfiredir ki, o hayatı sürebilmek için bir kadının cesâreti aslâa düşünülemez, ancak tecennün etmiş olması şarttır.

Elektriksiz, hattâ petrol lâmbasının bulunmadığı İstanbulda, iki mikrofon ile aralarına gerilmiş bir telden ibâret ve durduğu yerde devamlı faaliyet hâlinde bir de telefon vardır ki, «Hâcei Evvel», Başöğretmen gibi pek şerefli bir lakab taşıyan Ahmed Midhat Efendinin fenni bahislere sardığı merak ile bilgiçlik iddialarının eseri bir maskaralıkdır.

Dürdâne Hanım romanının kıymetli yerleri de vardır. Meselâ Galatada büyük bir gedikli meyhânenin tasviri, muhitinde tehlikeli bir kaatil olarak tanınmış bir mavunacı ile dilber ve zengin bir delikanlının âdî bir otelde içkili gece yatısı âlemi, bir paşa yalısındaki selâmlık hayatı gibi, XIX yüz yıl İstanbul hayatından ilgi çekici sahnelerdir. Otel âlemi sahnesinde de genç beyin romanda olduğu gibi bir düzmece erkek değil, hakiki erkek olması şarttır.

Bu romanın okuyucularından biri, yine Dürdâne adında bahtsız bir genç kadın olmuşdur (B.: Dürdâne, Kaçakcı). Hakiki hayatdan büyük bir roman konusu, tecennün ettikden sonra erkek kıyâfeti ile ve «Acem Ali Bey» adı altında dolaşan bu kadının hayatıdır: Hepsi pek yaman tütün kaçakçıları; devlet içinde devlet Reji İdâresi, o idarenin kolcuları, kahvehâneler, meyhâneler, sabahcı hamamları, apaşlar, hâneberduşlar, bıçkınlar, şıkırdımlar, oteller, bitirim yerler, timarhâne, kaçak tütünlerden savrulan dumanlar arasında bir mâcerâ filmi konusudur. Bir gece bir ormanın zifri karanlığı içinde iki haytayı öldürmüş ve kendisini erkek zan eden bir deli kızın hayatı...

DÜRDÂNE HANIM (Şamlı) — Geçen asır sonlarında yaşamış namlı bir fâhişe; gaayetle iri yarı, dev anası gibi bir arab karısı idi, Hasköyde meşhur Hasköy Hamamının külhan kapusu karşısında bir konakda tururdu; babadan, sülâleden kalma emlâkinin geliri ile geçinir, atı arabası, uşakları olan pek şatafatlı, tantanalı ve zamanının en şık, en süslü yosması idi. Başı darda olanlara fâizsiz, karzi hasen yolu ile para verir, bundan dolayı da ahvâline göz yumulur, himâye görürdü. 1315 (1897 - 1898) de ölmüş ve Kasımpaşada Kulaksız mezarlığına defnedilmişdir. Ölümünde Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi tarafından şu manzûme ile hicvedilmişdir:

Şamlı Dürdâne Hanım şöhreti tutmuş şehri
Mühmel gariban civan kırkdan artık şevheri

Dîv hey'et bir kart karı idi kahbei zîbâ
On ere meydan okur o bî bâkû muhâbâ

Ebrûleri haspanın san ef'ii siyeh renk
Müjgânı dahi akreb her an âmâdei cenk

Çekerek pırpırıdan şöyle eşbeh civanı
Ya kayıkcı ya hammal kopuk bir daltabanı

Eline düşer ise olsa da Zâli zeman
Döner kiraz sapına üç günde tâze civan

Oynaşı şehbazını ısırıp vahşet ile
Âlûdei hun olur lebleri dehşet ile

Sebebi mevti anın şıkırdım cevri imiş
Nâmı şâniyle mâruf Kızanlıklı Kız Memiş

Red eylemiş dâveti aç çıplak oğlan iken
Olmuş harîmi dilde bir şereri sûzefken

Aşkbazlığın doğrusu takdirle anmak gerek
Can vermiş son deminde Memiş Memiş diyerek

Tas tarağın topladı üçyüzonbeşde hele
Tabutu nerde ise dam olurdu bir file

Koşdular son hizmete bakmayub para pula
Dört zeberdest uşakla düşdü omuzda yola

Yine Âşık Râzinin rivâyetine göre oynaşları delikanlıları önce Hasköy Hamamına getirtir, orada bir âlâ yıkattıkdan sonra külhan kapusu yolu ile konağına aldırtır imiş. Râzinin evrâkı metrûkesi arasından bu hanım şânında «Kitâbei sengi mezârıdır» diye bir manzûme daha çıkmışdır, yarım kaldığı görülen bir yazıdır, hakikaten mezar taşına geçirilmiş midir bilemeyiz, Kulaksız Mezarlığında kabri bulunamadı:

Hû dost
Kırk gün günahkâr bir gün tevbekâr
Hâli âşikâr işte bu nigâr

Şamlı Dürdâne elde peymâne
Göçdü mestâne ne lâzım inkâr

Oynaşı en az pırpırı haylaz
Kırk nefer şehbaz ile dilfikâr

Ak keten başı yetmişken yaşı
Bir keman kaşı eylerdi şikâr

Ey zâir, kul günahsız olmaz, hatâ Hakdan gizlenmez, bu sengi mezâra ibretle nazar eyle ki bunda medfune Dürdâne Hâtunun başından kırk nikâh geçmiş olub hâtun kırk nefer şehbazlarına doyamayub âhir delikanlı cevrü cefâsı ile terki dağdağai hayat eyledi, müznibenin ruhi içün merhameten elfâtiha, sene 1315.

Râzi diyor ki: «Kaptanın Ziyâ diye meşhur İmam Ziyâ ki eyyâmı nevcivânîsinde orta

oyununda zenneye çıkardı, bu Dürdâne Hanımın dâim eli altında idi; Dürdâne getirilen oğlanı câmehâbına almadan imam Ziyâ konakda hazır olub akdi nikâh eylerdi, delikanlı üç gün beş gün konakda mihman olub hanım tarafından azad edilecek oldukda hanımı tatlîk ider ve hediyesin alub giderdi, anın içindir ki başından kırk nikâh geçdiğini işâret eyledik:

İşimiz subh ü mesâ cürm ü hatâ
Mülketi cân ü dile verdi fenâ
Garkî isyan olmuşam iğfir lenâ
Rabbenâ yâ Rabbenâ fağfirlenâ».

Vâsıf HİÇ

DÜRDÂNE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Anadoluhisarında Yenimahallenin sokaklarından, Nişangâh Caddesi ile Yenimahalle Kuyu Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B. Ş. R., Pafta 25); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1967).

DÜRDER (Baha) — Maarifci, muharrir; 1912 de İstanbulda doğdu; Ahmed Hulûsi Bey ile Şamile Hanımın oğludur; Akşemseddin ilk okulunda okudu; 1930 İstanbul Örğetmen okulundan diploma alarak pek genc yaşda ilk okul öğretmenliği ile meslek hayatına atıldı (1930 - 1936); fakat tahsil yolundaki aşkı onu tekrar talebelik hayatına sevk ederek 1938 de Ankara Gazi Terbiye Enstitüsünü, 1950 yılında da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden diploma alarak orta öğretim muallim kadrosuna geçdi.

1942 - 1944 arasında orta okul müdürlüğü, 1944 - 1947 arasında İstanbul Maarif Müdürü Muavinliği yapdı; 1944 - 1947 arasında ayni zamanda İstanbul Lisesinde de Edebiyat muallimi oldu; 1947 de Eğitim Enstitüsü Edebiyat Muallimliği ile müdür muavinliğine tâyin edildi; bu sırada üçüncü bir tahsil hamlesi ile 1950 de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden diploma aldı; 1950 de Ankarada Maarif Vekâleti Orta öğretim şûbe müdürlüğüne tâyin edildi, muallimliği idâreciliğe tercih ederek aynı yıl içinde İstanbul Eğitim Enstitüsündeki görevine döndü; bu satırların yazıldığı sırada (1962), ayni işinde idi.

Muhtelif tarihlerde Cumhuriyet Gencler Mahfilinde, Amatör Tiyatro Kulübünde, Halk Evinde, Türk Kültür Derneğinde çalışmış, Senjorj Avusturya Erkek Lisesinin de Türk müdürlüğünü yapmışdır. Türk Dil Kurumu yönetim kurulu üyesidir.

Eserleri: Okul piyesleri ve ilk okul öğrenci hikâyeleri (Bir Cesaret Rekoru, Kürsüden Uzakda, İsimsiz Fâcia, Tahta Adamlar, Kör Kuyu, Küfeci); «Şâirler ve Edibler» (Orta okullar için el kitabı); «Hâlide Edib Adıvar ve Eserleri» (Etüd); «Namık Kemalin romanları» (Etüd); «Okul Antolojisi» (El kitabı; Mustafa Nihad ile müşterek); «Ahmed Midhatın bir hikâyesi» (Ali Erbaa ile müşterek); pek çok okul kitabı ve öğretmen kitabları, «Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi» (M. Nihat Özön ile müşterek).

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DÜRİYE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Haliç boyunda Balatda Balat Karabaş Mahallesi yollarından; Kürkçüçeşmesi Sokağı ile Mahkemealtı Caddesi arasında uzanır, Kamış Sokağı ile kavuşağı vardır ve üzerinde Tavukçu Çıkmazı adı ile bir çıkmaz sokak vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 8/113; yerine gidilip son durumu tesbit edilemedi (Şubat 1967).

DÜRRÎ — On altıncı asır şâirlerinden; aslı Üsküblüdür, İstanbulda yerleşmişdir; lâübâli ve kalender meşreb bir zât olub ömrü boyunca yoksulluk, sıkıntı çekmiş, fakat kimseye minnet etmemiş, «iki akçeyi bir yere bağlayamamış» olduğu halde hâline kanaat etmişdi. Şu iki beyiti kendini tasvir yolunda yazılmışdır:

Ey hâce fakrü fâkemiz mülk ü ganâye vermeyiz
Bu köhne şâlü hırkamız atlasu kabâye vermeyiz

★

Ne bilsün lezzeti fakrü fenâyi mâlü cah ehli
Bu zevki gel kanaat kûşesinde merdi hakdan sor

Tek şikâyetinin de bir sîne bülbülü yoldaşının cevrü cefâsı, vefâsızlığı olduğu şu beytinden anlaşılıyor:

Sen gidersen senin ardınca gözüm yaşı gider
Müşkil oldur ki kişi kalır ve yoldaşı gider

Lâtifeye ve hicve de meyletmişdir. Zengin bir adam şiir yazmaya hevesli olub şiir-

lerinde «Cülâbî» mahlasını kullanırdı. Cülâb, gül suyu ve şeker ile yapılan şerbetin adı idi ve bilhassa yazın kar ile soğutulurdu; yaz günlerinde İstanbula kar, Bursada Uludağdaki kar kuyularından «Buz Kayığı» denilen husûsî kayıklarla getirilirdi, ve su, şerbet soğutmak için ancak zengin konaklarında bulunurdu. Bunaltıcı bir temmuz sıcağında kalender Dürrî zengin Cülâbiden şu cinaslı beyit ile kar istemişdi:

Bre Cülâbî gel ihsânı tâm et
Karından isteriz in'âmı âm et

Bibl. : Lâtifî, Şuerâ Tezkiresi.

DÜRRÎ — Onsekizinci asır şâirlerinden; asrın ilk yarısında yaşamış ve bilhassa Üçüncü Sultan Ahmed zamanın, Lâle Devrinin seçkin sîmalarından olmuş; gazeller, kasîdeler yazmakla berâber büyük şöhretini târihcilikde yapmışdır.

Asıl adı Ahmeddir. Van'lıdır; ilk tahsilini memleketinde yapmış, genc yaşında İstanbula gelmiş, kâtiblik ile Dîvânı Hümayuna girmiş, zekâsı, güzel yazısı, edebi kültürü, ana dili gibi farsca bilmesi ile derhal nazarı dikkati çekmiş, devrinin ricâlinden, vezirlerinden iltifat ve himâye görmüş, Dîvânı Hümâyun kâtiblerine verile gelen memûriyetler yolunda sür'atle yükselmiş, hicrî 1132 yılı sonlarında (milâdî 1720) İrana elçilikle gönderilmişdi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Üçüncü Sultan Ahmedin Filikai Hümâyuna yazılan ve mesîre çadırına işlenen târih manzumeleri bu şairin idi (B.: Ahmed III. ün Çadırı; Ahmed III. ün Filikası; cild 1, sayfa 298 ve 299). Aynı pâdişahın sakal saldığında da şu tarihi söylemiş ve zamanında çok beğenilmişdi:

Değil hattı hümâyun kıl kalemle kâtibi kudret
Cemâli pâkinin icmâlin etmiş bir yere tafsil
Utârid levhi mihre Dürriyâ yazdı bu târihi
«Cemâli Ahmedîye saldı sâye şehperi Cibril»

1115 (M. 1703 - 1704)

Bibl. : Sâlim, Şuera Tezkiresi.

DÜRRÎ BEY (Hazîneli) — On sekizinci asırda Birinci Sultan Abdülhamid zamanında bir Enderunlu; aslı Tay Kabîlesinden bir arab olub pek küçük yaşda köle olarak Rikâb kaymakamlığında bulunmuş Silâhdar Mustafa Paşa adında bir zâta gönderilmiş, o da bu arab çocuğunu tebennî ettikden sonra hizmet ve tahsil için pâdişah sarayına vermiş. Enderunda Hâzîne koğuşunda bulunan Dürrî Bey, Kiler Koğuşundan Yâkubağazâde Kahveci Ahmed Ağa adında çok dilber bir gence yakın alâka göstermiş, bâzı kıymetli hediyeler vermiş, fakat bu yakınlık sarayda çirkin dedikodulara yol açmış, pek çok emsâli gibi şiir ile meşgul olan Dürrî Bey pâdişahdan şu manzûme ile af dilemişdir:

Âyâ ne idem ol şehi hûbane hediyye
Bu tuhfei cânım ola cânâne hediyye

Bûsi pâyi gülbûyine nola virse ruhsat
Bir lutfi azimdir ki bu kurbâne hediyye

Evlâdı arebim Tâyî aşk ile perverde
Bir kulunun abdi iken sen Hâne hediyye

Beni af it pâdişehim dîvânei aşkım
Affın ol şûha bedeldir rindâne hediyye

Hak zâti hümâyunu dâim ide âmin
Dürrî bu duâdır hele şâhâne hediyye

Önce hoş görülmüş, fakat bir müddet sonra Dürrî Bey, haysiyeti rencîde edilmeden saraydan çıkarılmışdır; Yâkubağazâde de memleketi olan Susurluğa, dayısının yanına gönderilmişdir.

Bibl. : Atâ, Erderun Tarihi; Selim, mecmua.

DÜRRÎ MEHMED EFENDİ — On sekizinci asrın ilk yarısında Birinci Sultan Mahmud devrinin şeyhülislâmlarından, Osmanlı Şeyhülislâmlarının altmış ikincisi; ulemâdan İlyas Efendi adında bir zâtin oğludur; baba mesleğini tutarak ilmiyeye intisâb etmiş, muhtelif medreselerde müderrislik yapmış; Haleb kadısı, 1121 (M. 1709) de Mısır kadısı, 1132 (M. 1719 - 1720) İstanbul kadısı, az sonra Anadolu kadıaskerî, Rumeli kadıaskeri olmuş, 1147 (M. 1734) de İshak Efendinin yerine Şeyhülislâm olmuşdur. İlmiyenin bu en yüksek makaamında ancak bir yıl kadar kalabildi; bilgili, yetkili bir zât olduğu halde hasta ve âlil olmasından ötürü şeyhülislâmlık vazifesini hakkı ile yapamadı, fetvâlara imzâ atacak mecâli olmadığından mühür basmasına izin verildi, bu sûretle de şahsından istifâde edilemeyeceği anlaşılarak vazifesinden af edildi. Üsküdardaki

konağına çekilen Dürrî Mehmed Efendi 1149 (M. 1736 - 1737) orada vefât etti; kabri Karacaahmed mezarlığındadır.

Dürri Mehmed Efendinin bir fetvâsı (İlmiye Salnâmesinden)

Kendisinden sonra evlâdı ve ahfâdı ilmiyenin kibar bir âilesi olarak «Dürrîzâdeler» diye tanınmışdır, ve Dürrzîzâdelerden şeyhülislâm gelmişdir: Dürrî Mehmed Efendinin oğlu Mustafa Efendi (B.: Mustafa Efendi, Dürrîzâde), Mustafa Efendinin oğlu Atâullah Efendi (B.: Atâullah Efendi; Dürrîzâde Mehmed, C. 3, S. 1258), Mustafa Efendinin oğlu Mehmed Ârif Efendi (B.: Mehmed Ârif Efendi, Dürrîzâde), Mehmed Ârif Efendinin oğlu Abdullah Efendi (B.: Abdullah Efendi, Dürrîzâde); ve son Osmanlı pâdişahı Altıncı Mehmed Vahdeddinin şeyhülislâmı Dürrîzâde Abdullah Efendi (B.: Abdullah Efendi, Dürrîzâde, cild 1, sayfa 39).

DÜRRÎZÂDE KONAĞI — XVIII. Yüz yıl başında Şeyhülislâm Dürrî Mehmed Efendi tarafından yapdırılmış Doğancılar semtinin Üsküdarın en meşhur ve en büyük eski ahşab konaklarından biriydi; pek çok emsâli gibi bir resmi yokdur. Bu meşhur konak geçen asır ortalarına kadar durmuş, sonra istimlâk edilerek yerine «Paşakapusu» diye meşhur Üsküdar Müşürlüğü dâiresi yapılmışdı ki bu isim Doğancıların o noktasına da isim olmuşdu. Paşakapusu da 1919 da içinde İngiliz işgal kuvvetlerinden bir kıt'a otururken yanmış, bir parçası kurtulmuşdur ki zamanımızda Üsküdar Paşakapusu Cezâ Evi binâsıdır.

Bu konağın son sâkinlerinden biri Dürrî Mehmed Efendinin ikinci kuşakdan torunu Şeyhülislâm Abdullah Efendidir. Bu Abdullah Efendi B.: Abdullah Efendi, Dürrîzâde, cild 1, sayfa 39) serveti, vekaarı ve sofrasının zenginliği ile meşhurdu, Vakanüvis Abdürrahman Şeref Bey bu konakda geçen bir olayı şöyle anlatıyor: «İkinci Sultan Mahmud ve vükelâ (o zamana göre kabine erkânı, bakanlar) bir ramazan akşamı ansızın Üsküdarda Dürrîzâdeye iftara gitmişler, Efendi de o sıralar Şeyhülislâmlıkdan azledilmiş bulunuyormuş; Efendi kâhyasının fevkalâde telâş ettiğini görünce: — Telâş etme, telâş etme!.. Benim sofram efendimize (pâdişaha), haremin sofrasını da vükelâya çıkarın, maiyetlerinde bulunanları da sen idâre ediver.. demiş. Ve hiç sıkınılmamış. Dürrîzâdenin mutfağında her akşam 40 - 50 tabla yemek çıkarmış. Hattâ Sultan Mahmud gördüğü ikramdan ve yemeklerin nefâsetinden memnun olup Dürrîzâdeye: — Efendi.. sizin aşçı benim aşçıdan daha usta.. aşçıları değişelim!.. diye iltifatda bulunmuş» (A. Şeref; Fuad Paşa Konağı makaalesinin notu, Tarih Encümeni Mecmuası).

DÜRRÎZÂDE YALISI — XVIII. asrın ilk yarısında Eyyubun meşhur ve büyük yalılarından biri idi; o devrin şeyhülislâmlarından Dürrî Mehmed Efendi tarafından yapdırılmışdı; Sadâbada gidip gelirken Üçüncü Sultan Ahmedin sık sık uğradığı bir yalı idi. Geçen asır ortalarında içinden çıkan bir yangında yanmışdır.

DÜRÜST (Mustafa Kâmil) — Ticâret ile iştigal eder bir mûsikişinas, bestekâr; aşağıdaki hal tercemesini Mustafa Rona'nın «50 yıllık Türk Musikisi» isimli eserinden alıyoruz: «1924 de İstanbulda doğdu; Selânik eşrâfından Fişekci Hacı Mustafa Efendizâde Abdullah Efendi ile Râbia Hanımın

oğludur. Mutaassıb bir âile muhitinde yetişmiş, muhitinin meşgul olduğu dinî musiki ile beslenmiş, tasavvuf ile meşgul olmuşdur. Lâdînî Türk musikisine Veznecilerde Letâfet Apartımanında Leon Hanciyan Efendinin idâre ettiği Musiki Koruma Cemiyetinde başlamış, pek çok eser meşk etmişdir. Elliden fazla eser besteleyen Mustafa Kâmil Dürüst bestelediği şarkı, türkü ve ilâhîlerin çoğunun güftesini de kendisi yazmışdır. Üstad Sadeddin Kaynak'a intisab ile de feyz almışdır. Hâlen ticaretle meşgul olan bestekâr evlidir ve Avni adında bir oğlu vardır; Beşiktaşda oturur».

DÜŞEŞ — «Farsca dü = iki, şeş = altı; tavla oyununda iki zarın da altı benekli taraflarının üste gelmesi; mecâzen: iyi tesâdif, rast gelme» (Şemseddin Sâmi, Kaamusu Türkî). Düşeşin İstanbul ağzında mecâzi manâsı ile kullanılmasına Rifat Beyin bûselik faslında bestelenmiş bir şarkısından aldığımız aşağıdaki kıt'a güzel bir örnekdir:

Aklım aldın ey mehveş
Nâz itme gel olalım eş
Ele girmez böyle düşeş
Nâz itme gel olalım eş
Kıl mürüvvet olma serkeş

DÜŞMEK — Halk ağzı argo: «Ansızın gelmek, beklenmediği yere gitmek»; misal: Bir hâneberduş anlatır: «Dün gece benim kokorozlu şıkırdımı aldım, istim de var, Çatladıkapudaki kayalarda denize karşı efkâr dağıtayım dedim, senin Çamur düşdü, üstelik bulut, benimkine işmarı çakdım, filim çeviremeden dümeni kırdık...».

DÜŞÜNSEL (Feridun Fikri) — Geniş hukukî bilgisi ile tanınmış avukat; 1893 de İstanbulda doğdu, İkinci Sultan Abdülhamid devrinde vâliliklerde bulunmuş Çemişkezekli Hüseyin Fikri Paşanın torunu, millî romanları ile zamanın edebi şöhretlerinden Mehmed Münci Beyin oğlu, İkinci Meşrûtiyet devrinin meşhur fikir ve poletika adamlarından, İttihad ve Terakkî Fırkasının en cessur muhâliflerinden ve kısa bir süre Meclisi Mebusana Dersim mebusu olarak girmiş avukat ve muharrir Lütfi Fikri Beyin yeğenidir. Mektebi Tefeyyüz'de, Mercan İdâdisinde, İstanbul Sultanisinde okumuş, İstanbul Dârülfünunu Hukuk Fakültesini bitirdikden sonra Paris Hukuk Fakültesinden doktor unvanını almışdır; fransızca olarak kaleme aldığı doktora tezi «Türkiyede Anayasa Hareketleri» adını taşır.

Memlekete döndükden az sonra Birinci Cihan Harbine topcu ihtiyat zâbiti (yedeksubay) olarak iştirak etti, Filistin muhârebelerinde batarya kumandanlığı yapdı. Harb sonunda İstanbul Barosunda avukatlık yapdı. Mesleğinde muvaffak olmuş sîmalardan bulunuyordu ki 1939 da Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Bingöl Vilâyetinden Milletvekili seçildi; 1950 yılına kadar Büyük Millet Meclisinde Adliye encümeninde çalışdı.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarınâ karşı Demokrat Parti kuruldukdan sonra Feridun Fikri Düşünsel, 1946 seçimlerinde ve 1946 - 1950 arasında Meclisde Halk Partisinin en mufrid hatiblerinden biri oldu, Meclisde partinin haysiyet divânında da üyelik yaparak aynı ifrat havası altında çalışdı. Meselâ bir halk partisi milletvekili iken fikir ihtilâfları dolayısı ile hem partiden hem millet vekiliğinden istifa eden şâir Behçet Kemal Çağlar meclis oturumundan ayrılırken «Güle güle!..» diye bağırarak nümayişde bulunan tek ses Feridun Fikri Düşünselin sesi oldu. Fakat 1950 seçiminde Halk Partisi iktidârı kaybedince bir müddet sükût eden Düşünsel, o sessizlik içinde Demokrat Partiye intisab ederek Meclise bu partinin mebusu olarak girince prensiblere kıymet veren kişileri hayretlere düşürdü. 1960 dan önce tesbit edemediğimiz bir tarihde vefat etti.

DÜTDÜRÜ LEYLÂ — İstanbul ağzı deyim: «daracık, kısacık ve bâzan modası geçmiş şeyler giyerek bir acâib kılık kıyâfet alan kadın veya kız» hakkında kullanılır; misal: Bir ana mini etek yapdırmış kızına çıkışır:

— Ben moda falan bilmem, seni böyle Dütdürü Leylâ sokağa çıkartmam!...

Hüseyin Kâzım Bey «Dütdürü» tâbirinin «düdük» kökünden yapıldığını işaret ederek «Dütdürü Leylâ» deyimi için: «Geveze kadın» diyor ki biz bu deyimin geveze kadını ifâde yolunda kullanıldığına rastlamadık.

DÜVENCİ (Şirzâd) — Kendisini yakarak intihar etmiş 32 - 33 yaşında Tarsuslu bahtsız güzel bir kadın; İstanbulda benzeri gaayetle ender görülür bu fecî vak'a 1966 yılı şubatının beşinci günü Caddebostanda Toprakyol Sokağında bir apartımanın bir dâiresinde gün ortasında geçmişdir. Bir diş hekimi ile onsekiz yıldanberi nikâhsız olarak yaşayan ve o erkekden 13 yaşında bir de kızı bulunan Şîrzâd Düvenci, aralarında geçimsizlik de başlamış olan erkeğe nikâh akdi için ısrarla tekliflerde bulunmuş ve bu isteği her zaman red edilince, son teklifinden sonra üstüne gaz dökerek kızının ve kızının babasının gözleri önünde entârisini bir kibritle tutuşturarak yanmaya başlamışdır; kaldırıldığı Haydarpaşa Nümûne Hastahânesinde ölümünden az önce polise ve doktorlara son ifâdesi şu olmuşdur: «Kızımın meşrû annesi olmak istiyordum, kocamı korkutub nikâha râzı etmek istedim, fakat ben yanarken onun kılı bile kıpırdamadı, vahşîce seyretti..» (Hürriyet Gazetesi, 6.11.1966).

Şirzâd Düvenci

DÜYÛNU UMÛMİYE KONAĞI — (B.: İstanbul Erkek Lisesi).

DÜZ (Mustafa) — 1961 senesinde Nişantaşı civârında on kadar zengin evi ve apartımanı soymuş ve girdiği yerlerden 100,000 liraya yakın kıymet taşıyan eşya kaldırmış bir hırsız; bu vak'aların faali olduğu 1961 yılında otuz yaşlarında, eli ayağı düzgün ve kaşı gözü yerinde gaayetle yakışıklı şehbaz ve şehlevend bir delikanlı olub hırsızlıklarında albenisini ve güzelliğini bir vasıta olarak kullanmış; soymaya karar verip nişanladığı zengin ev ve apartımanlarının evvelâ bir yolunu bularak hizmetcileriyle sözde sevişmiş, evde yalnız bulundukları zamanlar o kadınlar tarafından bir âşık kırık olarak içeri alınmış, bir müddet türlü cünbüşlerle gönül eylemiş, hizmetci jigolosu olarak girdiği yerlerden de, ilk fırsatda yükde hafif bahâda ağır vurgunu yapmış ve kaçmışdır.

Mustafa Düz
(Resim: S. Bozcalı)

Yakalandığı zaman resimleri İstanbul gazetelerinin birinci sayfalarında intişar etmiş olan Mustafa Düz'ün aslen nereli olduğu tesbit edilemedi.

Bibl.: Hüriyet Gazetesi.

DÜZAYAK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Heybeli Adanın yollarından; adanın iskele bölgesi yalı boyundadır; bir başı Ayyıldız Caddesi üzerindedir, öbür başı Uluğ Bey, Heybeli Meydanı ve Orhan sokaklarının teşkil ettiği bir dört yol ağzındadır (1934 B.Ş.R. Pafta 33); yerine gidilip son durumu tesbit edilemedi (Şubat 1967).

DÜZ, DÜZ RAKI — Zamanımızda sâdece rakı denilen ve üzümden çekilen alkollü ve anasonlu içkinin yakın geçmişe kadar adı; anason yerine sakız katılan ve «Mastika» denilen rakı çeşidinden ayırd etmekiçin «düz», «düz rakı» denilirdi; zamanımızda rakı îmâli devlet inhisârı altındadır ve bu idâre mastika yapmamakdadır, piyasada rakılarımızın anasonlu düz rakı olduğu için halk ağzında eski tâbir terk edilmiş, sâdece rakı denilmekdedir. Türkiye devlet inhisârı, Tekel İdâresi erik, dut, elma gibi meyvalardan da rakı çekmemektedir.

....

Rakı şarab boldur
Mastika Düz doldur
Azıcık da Konyak olsun
Mezeleri piyaz
Tabakda kiraz
Biraz da havyar
Karşımda da bir yar olsun

Mastika Düz Fertek
İçelim birer tek
(Şamram, Küplü Kantosu)

★

Mastika Düz hoş olur
Rakı içen sarhoş olur
Kalmadı rakı parası
Elimde kadeh yarası
Yandı ciğer kebab oldu
Vefâsız yar yüzünden
Benim hâlim harab oldu
(Küçük Virjini, Küplü Kantosu)

★

Düz Rakıyı içelim
Çapkın bir yâr seçelim
Anam babam horuzum bıçkınım aman
Mestâne gamzenin işmarı yaman
Ayağında kamerçin omuzda mendil
Gel çapkınım olalım şöyle körkandil
Doldur oğlan şişhâneyi
Pek severiz meyhâneyi
Aman rakı düz olsun
Gece olsun gündüz olsun
Doldur be çakalım
Bir dolu daha çakalım
Çapkınımla yatarız aman peykede
Cihanda bulunmaz böyle meygede
(Peruz, Küplü Kantosu)

İstanbul rumları da düz rakıya «Duziko» derlerdi.

DÜZENLİK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlunun Taksim Nâhiyesinin Yenişehir Mahallesi sokaklarından, Gülleci Sokağı ile Çakmak Sokağı arasında bir aralık sokakdır, Koçyiğit Sokağı ile dört yol ağzı aparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 19/181); yerine gidilip son durumu tesbit edilemedi (şubat 1967).

DÜZGÜN, DÜZGÜNCÜ — Eski usul makiyajda kadınların yüzlerine sürdükleri beyaz ve kırmızı boyalar karşılığı kullanılmış bir isimdir; ayrı ayrı olarak da beyaz boyaya «aklık», kırmızı boyaya «allık», yüz boyamada hüner ve zevk sâhibi olub kibar hanımlara o yolda hizmet eden kadınlara da «düzgüncü» denilirdi; bilhassa düğünlerde gelin kızın yüzü muhakkak bir düzgüncü eli ile boyanırdı.

Yaşlı yosmalar, erkek canlısı zengin dul kadınlar düzgünlerine son derecede dikkat ederlerdi. Allık zararsız bir kırmızı boa ile sağlanır, aklıkda ise üstübeçli bir su kullanıldığı için hem yüzün tarâvetini tahrib eder, hem de yanak derisinden geçerek dişlerin minesi üzerinde tesir gösterir, yıllar boyunca hergün düzgünlenmiş kadınların dişleri kapkara olurdu.

Bâzı kadınların üst dudakları üzerinde bıyık denilecek kadar kıllar biter; öyle kıllarını cımbızla veyâ ipekle yoldurmuş kart bir İstanbul yosması hanımı Sünbülzâde Vehbi şöyle hicvediyor:

Çokdur öyle bıyığın yoldurmuş
Çehresin düzgün ile soldurmuş

Şu beyit de aynı şâir tarafından allıklı âşifte hanım için söylenmişdir:

Düzgün ile yanağın al eyler
Âl ile âşıkın abdal eyler

Boyalı âşifteyi Abdülhak Hâmid de şöyle tasvir ediyor:

Yüzü düzgünlü, sözleri düzme,
İşi can yakma, ya gönül üzme..

XIX. Yüzyıl sonunda çıkmış bir İstanbul türküsüdür:

Akşamdan sabaha kadar düzgünü düzme
Gündüz akşamlara kadar sokakda gezme
Efendi hazretlerinin gönlünü üzme
Canımdan usandım dime bu da mı moda?

DÜZMEK, DÜZÜŞMEK — Hâneberduş pırpırlar argosunda cimâ, livâta, mücâmaa; «Teskini şehvet etmek» (H. Kâzım, Büyük Türk Lugatı).

DÜZOĞLU — Geçen asır sonlarında Kumkapunun namlı gedikli meyhânelerinden, sâdece adı tesbit edilebildi.

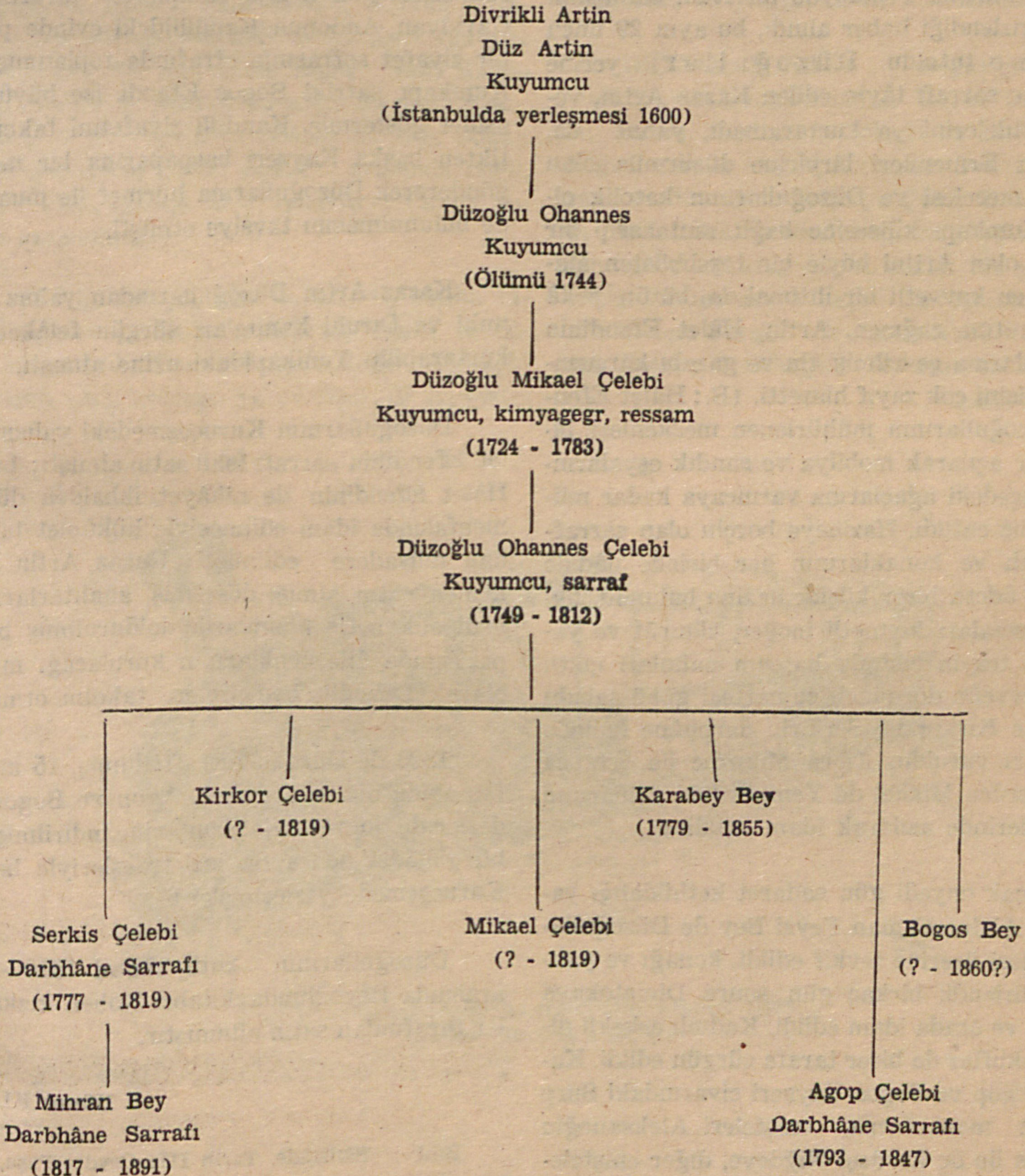
Bibl. : Mehmed Tevfik, Meyhâne.

DÜZOĞULLARI — On dokuzuncu asır başında, Ermenilerin Amira dedikleri zenginlerden bir ermeni sarraf âilesidir; ticaret âlemindeki şöhretinden başka katolik mezhebinin Ermeniler arasında yayıldığı sıralarda bu mezhebi kabul edenlerin başında bulunmakla meşhurdurlar. Bu âilenin Osmanlı tarihindeki ilk büyük şöhreti Ohannes Düzyandır; bunun da Kirkor, Serkiz, Karabet, Mikael, Agop ve Bogos adında altı oğlu vardır.

Ohannes, 1802 de ipek resmini iltizam etmiş ve bu yüzden çok para kazanmıştı; kanlı

bir ihtilâl ile başlayan Dördüncü Mustafa devrinde yeniçeri ocağı zorba ağaları, İstanbuldaki ekalliyetlerin de gözlerini yıldırmak için her cemaattan birer namlı zenginin idamını kararlaştırmışlar, Ermeni katoliklerden de Düzoğlu Ohannesi seçmişlerken muhakkak bir ölümden, adamlarından Kazaz Artin tarafından kurtarılmıştı. (B.: Artin, Kazaz).

Düzoğlu Serkiz Çelebi ipek vergisi iltizamındaki muvaffakiyeti üzerine İkinci Mahmudun ilk saltanat yıllarında Darphâne sarrafı oldu; bir müddet sonra da ölünce bu iş oğullarına kaldı; fakat darphâne idâresinin intizamını kaybetmesi, bâzı erkânın israf ve sefahatı, bilhassa darphâne nazırı Abdurrahman Feyzi Beyin âlâyiş düşkünlüğü ile iş bilmezliği Düzoğullarını gayri meşru kazanç yollarına, hazîne zararına milyonları aşan sûistimallere sürükledi. Nâzır ile hükümdarın gözdesi Hâlet Efendi arasındaki husûmet ve Abdurrahman Beyi mahvetmek için kurulmuş entrikalar Düzoğullarının da mahvına sebep oldu. Abdurrahman Bey evvelâ sadâret kâhyalığı (Dahiliye Nazırlığı) ile darphâneden uzaklaştırıldı; yerine getirilen can düşmanlarından şehremini Hayrullah Efendi darphâne ahvalinin teftişine Düzoğullarının he-

Düzoğulları şeceresi

sabından başladı ve sarrafların 38.000 kese gibi pek büyük bir açığı çıktı. 29 ağustos 1819 da evvelâ büyükleri Kirkor ile Serkiz darphânede hapsedildi, ve sandık odaları mühürlendi; iki gün sonra da diğer kardeşler ile amcaları Mıgırdıç ve damatları Aleksanoğlu Ohannnes ve Aznavuroğlu Osep bütün âileleri efradı ve kapuları halkı ile tevkif edildiler ve hepsinin yalı, konak ve evleri mühürlendi; kapularına da nöbetçiler dikildi; erkekler Bostancıbaşı hapsine verildi, kadınlar da Kumkapı Ermeni kilisesine gönderildi. Yalnız Mikael bulunamadı. Eylülün on yedisinde Kirkor ile Serkiz darphâneden Bostancıbaşı hapishanesine nakledildiler; Mikailin de Yeniköyde bir Rum balıkçının evinde gizlendiği haber alındı, bu ayın 29 uncu günü de o tutuldu. Düzoğulları yerine darphâne sarrafı tâyin edilen Kazaz Artin, velinimetzâdelerini ya kurtaramadı, yahut da, o sırada Ermenileri birbirine düşürmüş olan katolik meselesi ve Düzoğullarının katolik olması, Kumkapı kilisesine bağlı mutaassıp bir Ermeni olan Artini böyle bir teşebbüsten alakoydu; en kuvvetli bir ihtimal da, bütün zekâ ve cesaretine rağmen, Artin, Hâlet Efendinin Düzoğullarına çevrilmiş kin ve gazabı karşısında kendisini çok zayıf hissetti. (B.: Hâlet Efendi). Düzoğullarının mühürlenen meskenleri birer birer açılarak mobilya ve sandık eşyalarından bahçedeki ağaçlarına varıncaya kadar müzayede ile satıldı. Hazineye borçlu olan sarrafların yalı ve konaklarının her birinde nâdide eşya ile âdeta birer küçük hazine bulundu, öyle ki tasmaları kıymetli inciler, zümrüt ve yakutlarla tezyin edilmiş hamam nalınları çıktı. Teşrinievvelin dördüncü cumartesi günü sabahı erkenden Kirkor ile Serkizin darphâne önünde boyunları vuruldu. Amca Mıgırdıç ile ortanca kardeşlerden Mikael de Yeniköydeki yalılarının pencerelerinde asılarak idam edildiler.

Ancak onyedi gün sadaret kethüdalığı yapabilen Abdurrahman Feyzi Bey de Düzoğulları meselesi üzerine tevkif edildi, konağı ve yalısı mühürlendi, birkaç gün sonra Dimetokaya sürüldü ve orada idam edildi. Kadınlı erkekli diğer mevkuflar da birer tarafa sürgün edildi. Karabet, Agop ve Bogos Kayseri civarındaki Surp Karabet manastırına, enişteleri Aleksanoğlu Ohannes ile üç kardeşi Niğdeye, diğer enişteleri Osep Camcıyan Midilliye, yengeleri Maryana kadın ile oğlu Artin İstanköye, Aznavuroğlu Osep ile iki kardeşi Limniye, Düzoğullarının damadı Tıngıroğlu Artin ile kâtibi Kıbrısa, küçük Ohannes Rodosa, Düzoğullarının tevkif edildikleri gece evlerinde bulunan katolik rahibi İstepan Limniye gönderildi. Ermeni zenginlerinin katolik mezhebine temayülleri Ermeni kilisesini endişeye düşürüyordu, katolik Ermeni ruhbanını himaye edenlerin başında bulunan Düzoğullarının felâketi, Kumkapı Kilisesine geniş bir nefes aldırdı. Bundan başka katolik ermeni rahipleri de «Kolejliler» ve «Appayanlar» diye düşman iki zümreye ayrılmışlardı; Düzoğulları bunlardan ikincilerin hâmisi idi; idam edildikleri gün kolejli rahiplerle taraftarları, Davidyan Andonun Kandillideki evinde parlak bir ziyafet sofrasının etrafında toplanmışlardı. Kumkapı patriki Bogos Efendi ise büyük bir asâlet göstermiş, Kandilli ziyafetini takbih ettikten başka Kayseri başpapazına bir mektup göndererek Düzoğullarına hürmet ile muamelede bulunulmasını tavsiye etmişti.

Kazaz Artin Düzoğullarından yalnız Yeranuhi ve Dıruhi hanımları sürgün felâketinden kurtarabilip Yenikapıdaki evine almıştı.

Düzoğullarının Kuruçeşmedeki yalısını Hâlet Efendinin sarrafı İshil satın almıştı; bu yalı, Hâlet Efendinin de nihayet ikbalden düşerek menfasında idam edilmesiyle hükûmet tarafından müsadere edilmişti; Kazaz Artin yalıyı hemen satın almış, döşetmiş, anahtarlarını da hediyelik nefis limonlarla doldurulmuş bir sepet içinde âile ocaklarının kurulacağı müjdesi olarak Düzoğlu hemşirelere takdim etmişti.

1823 de Düzoğulları affedilmiş, 15 nisanda İstanbula dönen Karabet, Agop ve Bogos kardeşler de doğruca Kazazın evine indirilmişlerdi; bir müddet sonra da kızkardeşleriyle beraber Kurueşçmede yerleşmişlerdi.

Düzoğullarının kütüphânesi 1940 - 1945 arasında Beyoğlunda kitabcı Kohen kızkardeşler tarafından satın alınmıştır.

Hüsnü KINAYLI

Bibl. : Şânizâde, Tarih III; Cevdet Paşa, Tarih XI.

DÜZ SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköy Kazâsının merkez nâhiyesinin Rıhtım ve Yeldeğirmeni semtleri sokaklarından; adı geçen rehberin 29 numaralı paftasında Kadıköy - Haydarpaşa Rıhtım Caddesi ile bir yarma içinden geçen demiryolu boyu arasında uzanır; bu Düz Sokak ile Haydarpaşa Çayırı Sokağı arasında Çeltikçi Sokağı ismi ile ve yine bu Düz Sokak ile Rasim Paşa Sokağı arasında Âkif Bey Sokağı ismi ile birer aralık sokak vardır; ve Düz Sokak, Yeldeğirmeni Sokağı, Taşlıbayır Sokağı, Yeldeğirmeni Karakol Caddesi ve Kırkâhyası Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir. 29 numaralı paftanın bu noktası çok yanlıştır; şöyle ki: 1 — Yerinde Düz Sokak, Rıhtım Caddesinden başlamaz. Rasim Paşa Sokağı üzerinde ve rıhtıma nisbetle hayli geride bir noktadan başlar, yâni Rasim Paşa Sokağı ile demiryolu boyu arasında uzanmaktadır; 2 — Çeltikçi Sokağı da Düz Sokak ile Haydarpaşa Çayırı Sokağı arasında değil, Rasim Paşa Sokağı ile Haydarpaşa Çayırı Sokağı arasındadır.

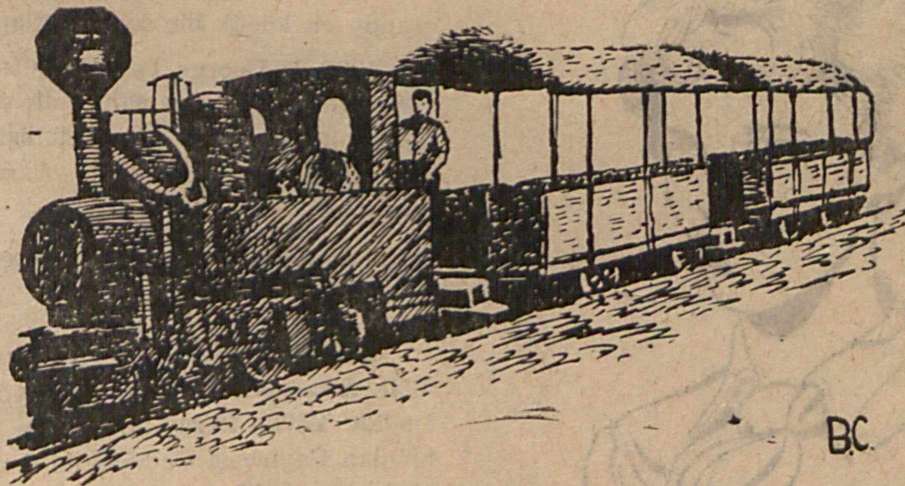
1967 Şubatında Düz Sokak iki araba rahat geçecek genişlikde, kabataş döşeli ve bozuk bir yol idi; Rasim Paşa Sokağı üzerindeki kavuşağından Yeldeğirmeni Sokağı ile olan dört yol ağzına kadar hafif meyilli bir yokuş olup, o noktadan demiryolu yarmasının üst kenarına kadar düzlükde uzanmakta idi. 2 - 3 katlı eski kâgir ve yeni beton binalar arasında üç dört tâne de eski ahşap evlerden kalmışdır; ondan fazla da arsa bulunmakta idi.

Sâlim ERDEM

DÜZ TABAN — «Düztaban; ayak tabanının oyuk, muakkar (köprülü) olmayıp düz olanı» (Kaamusu Türkî); ayak tabanının düz oluşu kadimden beri sâhibi için özür bilinmiş, hattâ «düz taban» halk ağzı deyim «Uğursuz adam» anlamında kullanılır; meselâ yolculuklarda türlü aksiliklerle karşılaşıldığı zaman: «İçimizde bir düztaban var!..» denilir.

DÜZYOL SOKAĞI — Boğaziçinde Arnavudköyünün sokaklarından; köyün üst kısmında, sırtda, Sekbanlar Sokağı ile Beyazgül Sokağı arasında uzanır, Dubaracı Sokağı ile kavuşağı vardır. 1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 21/2). Sekbanlar Sokağı tarafından gelindiğine göre kabataş döşeli bozuk bir yol olarak başlar, Dubaracı Sokağı kavuşağını geçince, adı ile tezad teşkil eden merdivenli bir yol olarak Beyazgül Sokağına kavuşur (Mayıs 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

Terkos Gölü ile Karaburun arasındaki dekovil Düldül
(Resim: Behcet Cantok)

Ebüzziya Tevfik Beyin Yıldız Câmii mihrabının üstündeki Kûfî Besmelesi
(Fotoğrafdan Ömer Tel eli ile kopya)

E

EARHART (Amelia) — Ünlü Amerikan kadın havacısı; 1898 de Kansas'da Atchison kasabasında; bir genç kız iken pilot olmak isteğine âilesi izin vermediğinden uçuş dersleri almak için kürklü paltosunu satmak zorunda kalmıştı; uçuş izni aldıktan sonra havacılık âlemine kendisini bütün dünyaya tanıtacak cesâretle atıldı; 1932 de tek başına Newfoundland'dan İrlanda'ya uçarak Atlantiği aşan ilk kadın pilot oldu; 1935 de yine tek başına Hawai adalarından Kaliforniyaya uçdu. Amerika Birleşik Devletlerinin «En uzun sürekli kıt'alar arası uçuş armağanı» ile National Geographis Society'nin altun madalyasını aldı. 1937 de Amerikanın tanınmış havacılarından George Noonan ile birlikde bir Lockheed Electra uçağı ile dünyâ turuna çıkdı, Kaliforniyadan hareket ederek Atlantiği aşdılar; Avrupa kıt'asını aşarak Yeşilköy Hava Alanında İstanbula indiler; Amelia Earhart Atatürk'ün bir selâm mesajı ile taltif edildi. Fakat bu hava seyahatı tamamlanamadı, bir felâketle bağlandı; Amelia Earhart'ın uçağı 1937 yılı temmuzunda Yeni Gineden Howland Adasına giderken Pasifik Okyanusunda kayboldu, gemiler ve uçaklarla arandı, en küçük bir izine rastlanmadı.

Amelia Earhart
(Resim: Douglas Rolf)

1931 de George Palmer Putnam ile evlenmişdi. Güzel bir yüze sâhib idi; dâima dağınık saçları ile çocuksu bir görünüşü vardı, pek çok kimse onu ünlü pilot Albay Lindberg'e benzetirdi.

Bibl.: American İnternational Encyclopedia; B. Olker, not.

EBÂBİL SOKAĞI — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Büyükdere köyünün sokaklarından; köyün kuzey doğusunda, ana sâhil yolu olan Çayırbaşı Caddesi ile deniz kıyısı arasında bir aralık sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 23/Büyükdere). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

EBÂEYYUB EL-ENSÂRÎ — (B.: Eyyub Sultan)

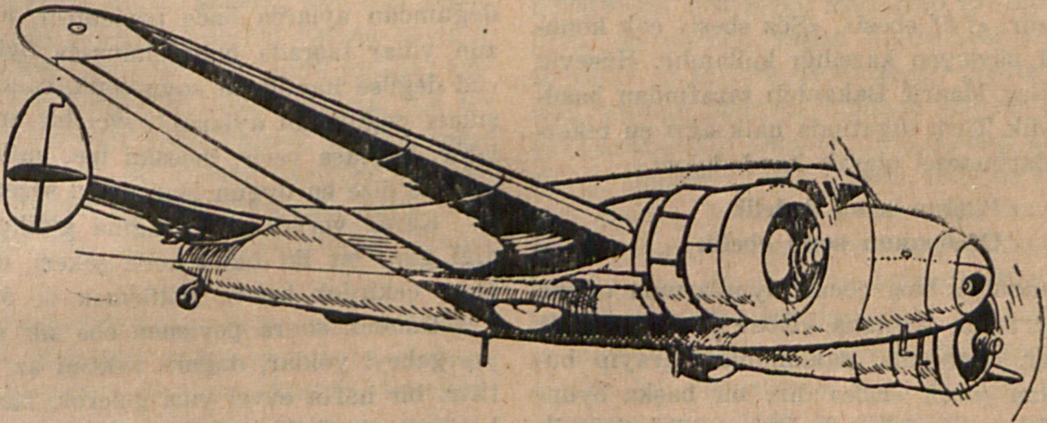
EBCİOĞLU (Fecri) — İstanbul Radyosunun hafif batı müziği plâk takdimciliğinde bulunan bir sanatcı; aşağıdaki satırları «Ses» mecmuasından alıyoruz: «... 1927 de İstanbulda Cihangirde doğdu; lise tahsili gördü, sporla meşgul olarak kupalar, madalyalar aldı. Cağaloğlundaki ufacık odasında yüzlerce plâk ve band vardır; bütün gününü burada geçirip batı müziğini Türkiyede tanıtmak için çalışmaktadır; «Hancı», «Yaban Gülü», «Canbaz Kızın Aşkı» ve «Yaman Gazeteci» gibi bâzı filmlerde fon müziğini hazırlamışdır». (1966)

Geniş kültürünün ve batı müziği üzerindeki derin bilgisinin verdiği yetki ile münekkidlik yapdığı da duyulmuş, emsalsiz tenkid yazılarının birinde R.E. Koçu'nun «Acı Su» isimli kitabda toplanıp yayınlanmış şiirleri için: «Şiirden başka her şeye benziyor» hükmünü verdiği bize nakledilmişdir; F. Ebcioğlunun san'atcı hüviyetini tamamlayacak kıymet ifâde ettiği için bu kütüğe kaydettik.

EBCİOĞLU (Hikmet Münir) — Gazeteci, tanınmış radyo spikeri, sözcüsü; 1907 de İstanbulda doğdu, Harputlu muallim Mehmed Ali Beyin oğludur. Gazeteciliğe tahsil hayatı içinde İngilizce mütercimi olarak başladı, sonra fıkra muharrirliği, yazı işleri müdürlüğü yapdı, bilhassa Vakit, Haber ve Son Dakika gazetelerinde çalışdı! «7 Gün» mecmuasında da röportajlar yayınladı. İstanbul Radyosuna girdi, skeçler ve diyologlar hazırladı, spikerlik yapdı; 1942 de Ankara Radyosuna alındı ve yirmi yıldan fazla orada kaldı; bu arada Basın-Yayın Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan kültür filmlerinde konuşdu; Ankara Radyosunun baş spikeri oldu. 27 Mayıs 1960 hükûmet darbesinde tevkif edilerek Yassıada'ya götürüldü, orada iki ay kaldı, Yüce Divan adı verilmiş fevkalâde mahkeme H.M. Ebcioğlunun mikrofonda okuduğu metinlerden so-

Hikmet Münir Ebcioğlu
(Resim: S. Bozcalı)

Amelia Earhart'ın iki kişilik Lockheed Electra U.S. uçağı
(Resim: Douglas Rolf)

rumlu görmedi, serbest bırakıldı. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı radyolar arası merkez program ve yurd içi enformasiyon teşkilâtı müdürü oldu. Bu satırların yazıldığı sırada (1967) Turizm ve Tanıtma Bakanlığının İstanbul il basın temsilciliğini yapmakda idi.

Gazeteci olarak Basın Şerefkartını taşır. Fransızca öğretmeni Türkân Hanım ile evlidir; iki çocuğu vardır, kızı Gülsüm ressamdır, İstanbul Radyosunda da spikerlik yapmaktadır; oğlu Kemal Ebcioğlu gitaristdir, hafif batı müziğinde besteleri plâk halinde yayınlanmışdır.

Bürhaneddin OLKER

EBCİOĞLU (Seyfi) — 1947 ile 1950 arasında hünerli ve şöhretli bir dolma kalem tâmircisi; 1896 da doğmuşdur; 1916 da asker olarak Birinci Cihan Harbine iştirâk etmiş, 1920 de terhis edilince polislik mesleğine intisab etmiş, 1933 de de polislikden ayrılarak dolma kalem tâmirciliği ile iş hayatına atılmışdır. Önceleri İstanbul merkez postahânesinin merdivenlerinde seyyar esnaf olarak çalışmış, sonra yine o civarda bir dükkâncığa girmişdir. 1947 yılında aylık kazancı yazın 150 - 200, kışın 200 - 300 lira arasında idi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Cemaleddin Bildiğin bir röportaj yazısı, Akşam Gazetesi, 1947.

EBE — Asıl mânası ile uzakdan ilgili olarak İstanbulun halk ağzı deyimlerine girmiş bir isimdir, «Lâf ebesi», «Söz ebesi» çok konuşan, çok söyleyen karşılığı kullanılır. Hüseyin Kâzım Bey Maarif Bakanlığı tarafından basılmış Büyük Türk lûgatında halk ağzı şu tekerlemeyi darbımesel olarak kaydediyor:

Puştun sonu dedelik
Orospunun sonu ebelik

İstanbulda bazı çocuk oyunlarında oyuna cezalı durumda katılana «Ebe» denilir, meselâ saklanbaç oyununda, saklananları arayıp bulacak olan çocuk «Ebe» dir; bir başka oyunda ise Ebe'nin gözleri bağlanır, gözleri bağlı çocuk arkadaşlarından birini yakalamaya çalışır ki oyunun adı da «Kör Ebe» dir. Aynı iş üzerinde çalışan kimselerin bir âhenk sağlayamamasına, herkesin aklına geleni yapmasına bu oyundan alınarak «Körebe» denilir; misal: «On yıl evvel sattığım evden ötürü geçen yıl bir şerefiye vergisi geldi; o ev mülkiyetimden çıkmıştır diye itiraz ettim, komisyon itirazımı haklı buldu, tahakkuk âmirliği de bu karara mürûru zaman yokdur diye itiraz etti.» Bizim itirazımız mürûru zaman meselesi midir? Açık, kesin haklar üzerinde körebe oyunu!..»

EBE, EBELER — «Gebe kadınları doğurtma san'atını icrâ eden kadın veya tabib; Ebe Kadın (Kaabile)» (Kaamusu Türkî).

Yakın geçmişe kadar Türkiyede ebelik kadınlara mahsus bir iş idi.

Eski ebeler hep yaşlı başlı, saçı çoktan ağartmış, hemen hepsi bu zanaati anadan, nineden görüp kabullenmiş kadınlardı; bâzıları da kocası ölüp dulluğunda nafakasını yedirecek evlâd ve torundan mahrum kalınca; ebelikte karar kılmış takımdı.

Nineden, anadan mirasa konmıyan, altın bileziği bileğine sonradan geçiren takım, bu zanaati tanıdığı ebelerden öğrenir, ona yardım derken usta çıkar, mesleği tutardı. Bilgisi hep görenek, pratik; o vakitler mektep görme, imtihan verme, ruhsatname alma gibi şeyler yokdu.

Görgüsüz, acemi, cahil ebenin maazallah başlara derd açtığı; sürur ve şenlik içindekileri, dağlara, taşlara, döşek bozgunluğu ile yaslandırdığı çok görülürdü.

Ailece el üslûbluluğu denenmiş, birçok tâzeleri kolaycacık kurtarmış; evdekilere övür olmuş bir ebe kadın varsa güçlük çekilmez, doğumdan aylarca önce peylenirdi. Faraza uzun yıllar taşrada bulunulmuş ta öylesi mevcud değilse hamilenin soyu sopu, candan komşuları doğumdan aylarca evvel bir araya toplanır, başbaşa verir, incesini ipe, kalınının çöpe dize dize en uygun olan ebeyi seçerlerdi.

Karar verildi mi, ayağına gidilip bildirildiği gün, bir iki okka kelle şekeri, en az bir okka çekirdek kahve götürmek de âdetti.

Bundan sonra peylenen ebe sık sık uğrayıp gebeyi yoklar, doğum vaktini az çok kestirir, bir hafta evvel yine gelerek, başkalarına kat'iyen el sürdürmeksizin çocuğun kundağını hazırlardı.

Evlerden ırak keyfiyetler de var!

Tâze şeytana uyuvermiş. Kızoğlan kız, altı aylık gebe veya tâze dul; yahud erkeği pinpon, gözü dışarıda bir hoppa. Binaenaleyh etrafa sızdırmadan gizlice doğuracak, alttarafını bir biçimine sokacak; derhal emin, kapalı kutu, sır saklar ebelerden birinin tedariki el-

zem; bu makuule ebelerin ekserisi Balatlı, Hasköylü kadınlar; çoğu da o biçim gebeleri misâfir kılığı altında getirip kendi evlerinde doğurturlardı.

Doğum alâmetleri belirmeğe, sancılar hafiften hafife başgöstermeğe başlayınca ebe kadına haber koşturulur, gündüz, gece, yağış, kar kıyamet demeyip, göbek kesecek çakısı, göbek bağlayacak pamuk ipliği, mengene tozu bulunan çantasını alır almaz seğirtir gelir, dört ayaklı, kısacıcık, tahta ebe iskemlesini de gebe tarafının bir adamı, uşağı taşır, getirirdi. Yine etrafta yaygaralarla karışık, türlü türvecâdan kıvranan lohusanın etrafında; kapı önlerinde, sofalarda okuyup üflemeler, evliyâlara adaklar, türbeler nezirler yapılırdı.

Bu heyecanlı anlarda patavatsızın biri de ortalığı birbirine katabilirdi: Lavta (zor doğumlarda çocuğu ana rahminden almaya mahsus bir âlet, bu âleti kullananlar erkek hekimler olduğu için onlara da halk ağzında Lavta denilirdi.) Bunun üzerine her ağızdan bir lâf çıkardı: «İmkânı yok, erkeği razı olmaz. Lavta diye kazık kadar adamı mı yanına sokacağız? Alimallah kocası talâkı selâse ile boşar».

Şom ağızlılar da bulunurdu: «Çocuk ters mi geliyor, yoksa canipden mi nedir? Bu geliş lâvta harcı değilse arap olayım» derdi.

Yine etrafta yaygaralarla karışık, türlü türlü terâneler: «Hep bir ağızdan dön dön baba, hacılara gidelim, lokum şerbet içelimi söyliyelim!»; «Sekiz on cevizle iğne iplik getirin. Oğlansa cevizleri görünce oynamak için, kız ise iğne ipliği görünce dikiş dikmek için doğrulur yâhû!..»; «Bakın, şu duvara yazıyorum; gidişat lavta istiyor, dediğim çıkmazsa bütün mahalleli toplansın, hak tû diye yüzüme tükürsün!..».

Bu gibi kestirişlerin yüzde onu çıkar, şaşırıp iki eli böğründe kalan ebenin de lavtaya lüzum göstermesi üzerine tâzenin kocasına anan yahşi, baban yahşilerle yalvarıp yakarılır, o da lavta kişinin Vâhid Bey, Pavlaki Paşa gibi saçlı sakallı olmak şartiyle getirilmesine razı olur, lohusa kazâ berzahından kurtulurdu.

Çocuk doğar doğmaz, kuru kalabalık avazı basardı: «Müjde!. Bir oğlumuz (veya bir kızımız oldu!..».

Herkes sevinç içinde. Büyüklere, ihtiyarlara tebşirde. Tekrar okuyup üflemeler; adakları, nezirleri edâlar; fukaralara sadakalar; köpeklere ekmek doğramalar; varlıklılar da koç, varlıksızlarda horoz kurban etmeler...

Ebe kadın sabîyi kavrar, sesi güzel olması için göbeğini uzunca keser; yıkar, tuzlar; gözlerine limon sıkar, tatlı dilli olması için de ağzına şeker sürer; kundaklayıp yaşlılardan başlıyarak herkesin kucağına verirdi. Hepsinden ayrı ayrı ceplediği bahşişler kundağın arasına sokulur; bir kat entarilik, birkaç kalıp sabun da bir bohçaya konup peşkeş çekilirdi.

Mürüvvetli zenginlerin ebe kadına hediye ve bahşişleri ise pek üstün olurdu. İçinde şu kadar altın bulunan ebelik hakkı keseden başka elmas yüzük, küpe, samur kürk verilirdi.

Sanatında mâhir, uğuru ile tanınmış ebe kadınların çoğu da gaayet mağrur olurdu; nâzından durulmaz, gözünün üstünde kaşın var denilmez, suratından düşen bin parça olurdu; bundan ötürü: «Karnı burnunda, Gebe; burnu karnında, Ebe!..» denilirdi.

Ebeliği tıb ilminin kanadı altına alan, ilk ebe mektebini açan, Türkiyede fennî ebeliğin babası olan merhum Dr. Besim Ömer Paşadır (B.: Akalın, General Besim Ömer, Cild 1. Sayfa 497)

Sermed Muhtar ALUS

EBE, EBE MEKTEBİ, EBE OKULLARI — Memleketimizde ebeliğin tecrübeli ve yaşlı kadınların elinden ve bilhassa bir takım hurâfelerin tesirinden kurtarılıp tıb ilminin bir kolu, bir meslek hâline getirilmesi 1838 den sonradır. O tarihte Galatasaray mektebi binasına taşınan Mektebi Tıbbiyei Adliyei Şâhâneye (Askerî Tıb Okulu) Viyanadan çağırılan Dr. A. Bernard (1808 - 1844) 1839 da bir «Eczâcı Sınıfı», 1842 de de bir «Ebe Sınıfı» açmıştır. Buraya alınan ve ekserisi yaşlı gayri müslim olan ebe kadınlar haftada iki gün özel bir öğretime ve kurslara tâbi tutulmuşlardır ve muvaffak olanlara ebelik diploması verilmişdir. İşte bu suretle kurulan Ebe Mektebi ilk mezunlarını 1845 de vermişdir.

Bu maksatla çıkarılan ve azınlıkların dinî liderlerine gönderilen 20 Safer 1258 (2 Nisan 1842) tarihli emirnâmenin bu günkü dil ile özetlenmiş sûreti şudur:

«Bir sene önce meslekî bilgileri kuvvetli olan iki ebe kadın Askerî Tıbbiye'ye getirilmiştir. Bunlar rahim hastalığına tutulmuş olan kadınları kapalı bir yerde muayene ettikten

sonra nöbetçi hekime danışarak ilâçlar vermekte ve hastaları tedavi etmektedirler.

«Bu kerre 3 millet (Yahudi, Rum, Ermeni) ebeleri de haftada iki gün bu polikliniğe gelecekler ve Tıbbiye muallimlerinden Türkçe ders göreceklerdir. Tabiî Türkçeyi ne kadar anlarlarsa bu derslerden o kadar faydalanacaklardır. Derslerde muallimlerden başka erkek bulunmayacak ve öğrenciler bu derslerden sonra öğretmen ebelerin nezaretinde fantom çalışmaları yapacaklardır. Yani göderiden yapılmış çocukları, gene modellerden doğurtacaklardır. Ayrıca 60 kadar doğumla ilgili öğretim tablosunda ders görecekler, doğum ârızalarını ve hastalıklarını öğreneceklerdir. Bundan böyle özel bir deftere kaydolarak bu kurslara devam etmeyenler muvaffak olup diploma almayanlar İstanbul'da ebelik yapamayacaklardır.

«Şöhretlerine mağrur olarak bu kurslara gelmeyen ebeler bilmelidirler ki artık eline bir doğum iskemlesi alan İstanbulda doğum yaptıramıyacaktır.

«Bu husus hekimbaşı'nın teklifi üzerine Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliyece karar altına alınmıştır, ve padişahca da tasdik edilerek gerekenlere duyurulması yolunda irâde çıkmıştır.»

Doğum ve ebelik derslerinin tıb talebelerine ne zaman başladığını kesin olarak bilemiyorsak da 1852 yılında Fenerli rumlardan Dr. Pavlaki'nin Askerî Tıbbiye öğrencilerine de Fenn-i Kıbale yani doğum dersleri verdiğini biliyoruz. Tabiî bu derslerin tamamiyle nazarî olduğuna şüphe yoktur.

1858 den sonra tıp ve ebelik öğrencilerine doğum dersleri veren muallimler ayrılmıştır. Hattâ Askerî Tıbbiye'de o zamana kadar fransızca olan öğretimi türkçeleştirmek gayretiyle gene aynı binada 13 Mart 1867 bir Mektebi Tıbbiyei Mülkiye (Sivil Tıbbiye) açılınca buraya da ayrı bir doğum muallimi tâyin edilmişdir.

İşte başlangıçda yalnız Sivil Tıbbiyeye doğum dersi veren Dr. Mehmed Vâhid Bey sonra her iki tıbbiyeye de muallim olmuştur. Ebeler sınıfına ise Dr. Vuçino ve yardımcılığına da Madam Robert isimli Belçikalı bir ebe verilmiştir. Tabiî ayrıca yerli ebelerden de yardımcıları vardı. Meselâ 1294/1877 Devlet Yıllığında Madam Robert'ten başka Zeliha, Nâile, Nasibe ve Azime Hanımlarla Madam Munya'nın isimleri yazılmışdır.

Ebelere ders gene bermutad haftada iki gün birer saat tatbikî ve nazarî olarak veriliyordu. Fakat ne Dr. Vuçino, ne de Madam Robert doğru dürüst türkçe biliyorlardı. Kaldı ki gelen öğrenci ebelerin de çoğu azınlığa mensub olduğundan onlar da türkçe okuyup yazamaz, hattâ konuşamazlardı. Bu sebeble kendilerine bu bir saat içinde bâzen türkçe, bâzen ispanyolca, ermenice veya rumca ders verilirdi. Bu sebeble ebeler dersanesi âdetâ bir Babil Kulesi olmuşdu. Bu durum 1895 de Dr. Vuçino'nun vefâtına ve yerine Besim Ömer (Paşa) Beyin tâyinine kadar devam etmiştir. Esasen Besim Ömer Bey (B.: Akalın, General Besim Ömer, Cild 1, Sayfa 497) 1890 da Paris'den yurda döndüğü zaman memleketimizde gebelik hummâsının pek fazla olduğunu görerek resmî makamları ikaz etmişti. İşte onun raporu üzerinedir ki Meclisi Tıbbiyei Mülkiye ve Sıhhiyei Umumiye (Sağlık Bakanlığının nüvesi olmuş bir meclisdir) 7 haziran 1891 tarihli Takvimi Vekaayi ile yayınladığı bir kararnâme ile İstanbulda çalışan bütün ebeler asepsi- antisepsi bakımından sıkı kayıdlara tâbi tutulmuşlardır; devletin resmî gazetesi ile yayınlanan tâlimatnâmenin sûreti şudur:

«1 — Ebelerin bir lohusaya çağırıldıklarında temizliğe dikkat etmeleri, ellerini iyice yıkamaları, doğurmuş ve doğuracak olanların kirli, kan ve benzeri gebelik artıkları bulaşmış bezleri ve sâir temiz olmayan şeylerin hiç birini, hiç bir bahane ile bırakmamaları.

2 — Tırnaklarını dikkatlice kesip temizlemiş oldukları ellerini, bütün İstanbul eczanelerine terkibi verilmiş olan antiseptik ilâcı havi su ile yıkamaları.

3 — Bir ebe lohusanın hasta olduğunu anlar ve tabib tarafından hastalığın gebelik humması olduğu teşhis kılınır ise o ebe hamama gidip iyice temizlenip elbiselerini değiştirmeksizin diğer bir lohusaya gitmekten sakınmalıdır.

4 — Yukarıki hususları yapmakta ihmali görülenler şiddetle cezalandırılacaklardır».

O zamana kadar her iki Tıbbiye talebeleri ile, ebelere doğum dersleri teorik olarak, bâzan da fantomlar üzerinde gösterilirdi. Besim Ömer

Bey Askerî Tıbbiyeye Fenni Kıbâle (Doğum) muallimi olduktan sonra, 1892 de, o zaman Sirkeci'de Demirkapı'da saray içinde bulunan okulun bahçesinde, Botanik Bahçesi gerisinde kale duvarına bitişik 3 oda, 1 sofadan ibaret küçük bir binâyı Seririyatı Vilâdiye (Doğum Kliniği) hâline getirerek doğum derslerini tıbbiye öğrencilerine pratik olarak vermeğe başladı. Besim Ömer Paşa'nın Dr. Vuçino yerine ebe öğrencilerine de muallim olmasından sonradır ki onlar da bu dersleri pratik olarak hasta başında görmeğe başladılar. Yani ebe sınıfı, fransız usûlü kliniğe bağlı bir okul haline geldi.

Gene onun işe başlaması iledir ki ebe öğrencilerinin 30 yaşından küçük olmaları, Türkçe okuyup anlamaları ve kendi dillerinde de yazabilmeleri şart koşulmuştur. İlk olarak bir ders programı yapılmıştır. Birinci sene kısa anatomi, fizyoloji, mikrobiyoloji, hijyen ve hasta bakımı; ikinci sene de doğum dersleri konulmuşdur.

1897 de Besim Ömer Paşanın asker ve sivil her iki tıbbiyeye de muallim olunca işleri çoğalmış ve bu sebeble ebe sınıfının Hasta bakıcılık derslerini o tarihten sonra muavini Dr. Kenan Tevfik, doğum derslerini de gene muavini Dr. İsmail Derviş Bey vermeğe başlamıştır. Hattâ İsmail Derviş Bey zamanla anatomi, hijyen gibi hazırlık sınıfı derslerini de üzerine almıştır.

Ebe sınıflarında hem öğretime, hem de halka faydalı olmak için haftada altı gün poliklinik çalışmaları da yapılmışdır. 1900 senesinde muâyenehane çalışan, yâni poliklinik yapan ebelerin isimleri şunlardır:

Cumartesi: Kasımpaşalı Emine Hanım, Haydarlı Zeliha Hanım, Mme. Mari

Pazar: Ayşe Sıdıka Hanım, Mme. Linner, Emine Hanım

Pazartesi: Hacı Azime Hanım, Hacı Zinetî Hanım, Ayşe Hanım, Mme. Mari

Salı: Servet Hanım

Çarşamba: Tevhide Hanım, Hayriye Hanım, Lûtfiye Hanım

Perşembe: Hacı Nesibe Hanım, Müfide Hanım, Emine Hanım

1903 de Askerî Tıbbiye Haydarpaşa'da yeni yapılan binaya taşınınca her ne kadar 25 yataklı bir koğuş Doğum Kliniğine ayrılmış ise de yerin uzaklığı sebebi ile hasta müracaatı azalmış, tıbbiye ve ebe sınıfı öğrencileri fazla pratik yapma imkânını kaybetmişdir.

Kadırga'daki Tıbbiyei Mülkiye (Sivil Tıbbiye) de 1909 da Haydarpaşa'daki binaya nakledilerek her iki tıbbiye «Tıb Fakültesi» ismi ile birleştirildi. Böylece Kadırga'daki Sivil Tıbbiye binası boş kaldı ve burada da fakülteye bağlı olarak bir Eczacı ve Dişçi Mektebi ile bir Ebeler Mektebi ve ikinci bir Doğum Servisi kuruldu.

Besim Ömer Paşa Kadırga'daki Doğum Kliniği, Dr. Asaf Derviş Paşa da Haydarpaşa'daki Nisâiye (Kadın)Hastalıkları Kliniği başına müderris (Ord. Profesör) olarak verildiler. Fakat zamanla her iki klinik de Seririyatı Nisâiye ve Vilâdiye (Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği) ismini aldılar.

Böylece birinci sınıfta yardımcı derslerle birlikte hasta ve çocuk bakımını öğrenen ve fantom üzerinde doğum dersleri alan Ebeler Mektebi öğrencileri ikinci sınıfta da Fakülte talebeleri gibi Kadırga'daki «Doğumhâne» de de geceleri nöbetci kalarak hekimlerin kontrolünde bol bol doğum yaptırıyorlardı.

Dr. Prof. General Cemil Topuzlu şöylece anlatıyor:

«Kadırga'da boş kalan eski Mektebi Tıbbiyei Mülkiye binasını baştan aşağı tamir ettirerek üst katını eczacılara, alt katını da dişçilere tahsis ettik. İşte eczacı ve dişçi mektepleri böylece kurulmuş oldu. Bundan sonra mektebin harap hastahane paviyonlarını da, Besim Ömer Paşa'nın himmeti ile, tamir ettirerek ebeler için bir anfi-dershâne ve doğumevi yaptırdım. Bunu da Ebeler Mektebi hâline soktum. Her üç mektebin başına da Tıbbiyei Mülkiye hocalığından kadro dışı kalan Dr. Mustafa Münif Paşa (1856 - 1937) yı getirdik.»

Bil'ahare 1920 de Dr. Fuad Fehim Caculi, 1924 de de Dr. Tevfik Remzi Beyler imtihanla Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniğine muavin (doçent) olmuşlardır.

1928 de Kadırga'daki servis de Haydarpaşa'ya taşınarak her iki klinik evkafca yaptırılan geniş ve kâgir bir binaya yerleşmiştir. Yatak sayısı daha çok ise de gene semt sapa olduğu için müracaat az olmuşdu. Tabiî bu arada Ebeler Mektebi de Haydarpaşa'ya taşınmıştır.

1933 Üniversite reformu ile fakülte İstanbula taşınınca Ebe Mektebi Haseki Hastahanesine yerleşmiştir. Buradaki doğum kliniğinin Cerrahpaşa'daki yeni binaya nakli sebebiyle de 1966 dan beri «İstanbul Tıp Fakültesi Ebe-Hemşire Okulu» Cerrahpaşa Hastahanesinde çalışmaktadır.

Ancak Ebe Mektebi'nden çıkan ebeler Anadoluya gitmedikleri için 1920 de, Sıhhiye Müdiriyeti Umumiyesi vilâyetlerin ebe ihtiyaçlarını karşılamak üzere masrafları belediyelerce ödenmek üzere Kadırga'daki Hilâli Ahmer (Kızılay) barakalarında yatılı bir Ebe Mektebi açmıştı. Buraya okuma ve yazma bilen kızlar alınarak iki senelik bir öğretimden sonra ebe olmuşlardır.

Cumhuriyet devrinde Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti 1924 de İstanbul Tıp Fakültesi Ebe Okulu'na bağlı bir «Yatılı Ebe Öğrenci Yurdu» açmıştır. Buraya alınan Orta Okul mezunu genç kızlar iki yıllık bir öğrenimden sonra ebe diploması almışlardır.

1947 de Sıhhiye Bakanlığı Şişli Çocuk Hastahânesinde yatılı bir Ebe Okulu açdı, bu okul bir müddet sonra «Ebe-Laborant-Hemşire Okulu» adını aldı. İstanbulda Haydarpaşa Nümûne Hastahânesinde de bir Ebe Okulu açıldı.

Zamanımızda ebeler karma öğretim yapan Sağlık Kollejleri'nde de yetişmektedirler. Ebe - Hemşire - Sağlık Memuru yetiştiren bu okullara orta okul mezunları alınmaktadır, tahsil müddeti dört senedir.

Haydarpaşa Nümûne Hastahanesindeki okuldan başka İstanbul'da Kızılay ve Zeynep Kâmil «Ebe-Hemşire Okulları» vardır. (B.: Zeyneb Kâmil Hastahanesi)

Dr. Bedi ŞEHSÜVAROĞLU

EBEHANIM SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Ömer Avni Mahallesi sokaklarından; bu mahallenin sınır yollarından Çiftevav Sokağı ile Sulakçeşme Sokağı arasında bir aralık sokakdır; Hacıhanım Sokağına çıkar isimsiz bir sokakla kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 15/169).

Çiftevav Sokağı başından gelindiğine göre 8 basamak beton merdivenle inilir bir yokuşdur; zemini kabataş döşeli olup bir araba geçecek genişlikdedir. Hacıhanım Sokağına çıkan aralık yol da basamaklıdır; üzerinde kâgir ve ahşap evler arasında yedişer katlı bir kaç beton apartıman vardır (Ocak 1967)

Hakkı GÖKTÜRK

EBEHÂTUN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kasımpaşanın Kadı Mehmed Efendi Mahallesi sokaklarından; adı geçen rehberde sokak olarak kaydedildiği halde paftada Kulaksız Caddesi üzerinde bir çıkmaz sokak olarak gösterilmişdir. (1934 B.Ş.R. Pafta 16/188); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

EBE İSKEMLESİ — Ebeliğin bir hekimlik kolu olmasından önce eski ebelerin gebe kadınları doğurtur iken oturtdukları iskemle, arkalıklı ve oturulan yerinin ortası delik bir iskemle idi; ebe kadınlar bir doğuma giderken iskemlelerini de götürürlerdi; gidecekleri bir kibar konağı ise ebe kadının iskemlesini o konağın uşaklarından biri taşırdı; halk tabakasından bir kadının doğumu için çağırıldıkları zaman ebenin iskemlesini o âilenin şehbaz delikanlıları götürürdü. (B.: Ebe kadın vak'ası).

EBE KADIN CAMİİ — Aksaray'da Sofularda Sülüklü Sokağında idi; Hammal Hayreddin Camii adı ile de anılırdı; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Aksaray kürbindedir, bu Ebekadın Camiinin asıl bânisi Hammal Hayreddin Çelebi olub bu mescidin karşısındaki bir köşebaşında bulunan mezarlıkda medfundur, kabir taşı yangınlar sebebi ile harab olmuş, tarihî bilinmiyor. İkinci bânisi Ebe Kadının ismi Ayşedir, İstanbula Benderden gelmiş, bu mescid civarında oturmuş, mescidi yeniden yaptırarak ve minber de koyarak ihya etmişdir.»

1894 yılındaki büyük depremde yer ile bir olarak yıkılmış, ve yine o semtin halkından beylikci muavini Nasır Beyin dul zevcesi Çerkes Fatma Hanım tarafından üçüncü defa olarak ihya edilmiş idi. 1943 - 1944 arasında çok harab bir halde bulunan bu camiin «Tevfik» imzalı tâlik hat ile kitâbesi duruyordu ki metni şudur: «Hammal Hayreddin inşâsı ve Ebe Hatice (?) Hanım tâmir ile tecdid etmiş idi ve hareketi arzdan hâk ile yeksan olmuş iken beylikci muâvini merhum Nasır Beyfendinin

halîlesi Çerkesîyül asıl Fatma Hanım tecdid ve inşâ ettirmişdir; 1313 (1895 - 1896)».

1962 de Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde: «kadro hârici ve arsadır» diyor.

EBE KADIN VAK'ASI — Vak'nüvis Şânîzâde Atâullah Efendinin kaydına göre hicrî 1233 recebinde (M. Mayıs 1818) İstanbulda büyük heyecan uyandırmış bir vak'adır; bir gece Fâtih semtinde oturan bir ebenin kapusu çalınır, medreseli kılık ve kıyâfetinde iki kişi: «Şu civarda doğuracak bir hâtun vardır, aman tez ol!..» diyerek ebe kadını alırlar, biri iskemleyi yüklenip (B.: Ebe İskemlesi) biri fener çekerek (B.: Fener Çekmek) sür'at ile tamam Timarhâne önüne vardıklarında ebe kadını içeri sokarlar ve o gece icrâyı habâset ederek seher vakti kadını serbest bırakırlar. Kadın da doğruca Şeyhülislâm Kapusuna varıp istidâ ile şikâyet eder. Derhal tâkîbâta geçilerek Tetimme Medresesinde oda sâhibi olup Timarhâne içindeki bir menzilde oturan mütecâvizler yakalanır; İzmitli Hacı İbrahim ve Kastamonulu Hüseyin adındaki bu iki yobaz derhal Kıbrıs Adasına sürülerek Magosa Zindanına atılırlar. Bu vak'anın şüyûundan sonra bir müddet İstanbul ebeleri geceleyin tam emniyet getirmedikce sokağa çıkmaz olur.

R. E. Koçu bu vak'ayı almış, sağlam tarih bilgisine dayanarak uslûbkâr kalemi ile bir tarihî hikâye olarak işlemiş, genişletmiş, ve Cumhuriyet Gazetesinde tefrika edilen «İstanbul Yosmaları» isimli eserinin bir parçası olarak «Güzel Ebe» adı ile yayınlamışdır. Aşağıdaki satırları bir film konusu olacak bu güzel hikâyeden alıyoruz:

«Saray Ebesi diye meşhur bir ebenin kızı

«Güzel Ebe Bolu Dağında bir han odasında karı-koca süsü altında Uşak Kerem ile bir bal ayı yaşadı.»
(Resim: Sabi ha Bozcalı)

olan Hâcer Dudu anasının mesleğini tutmuş ve İstanbulda Güzel Ebe diye şöhret bulmuşdur. Evi Fatihde Çukurhamam Sokağında idi. On üç yaşında iken 51. Yeniçeri ortası neferlerinden Kara Mustafa adında güzel bir delikanlı ile evlenmişdi, ve ondan Süleyman adında bir oğlu olmuşdu. Hâcer Dudu aslında bir hayta olan genç ve güzel Kara Mustafayı koca olarak ancak dört gece görebilmişdi. Kara Mustafa haytaca zevkler peşinde idi. Karısı Süleymanı doğururken bile evinde bulunmamışdı. Saray Ebesini aratmayan ve çok para kazanan karısını, ceb harclığı almak için kapu eşiğinde ayak üstü görürdü. Kara Mustafa 1808 de Alemdar Paşa Vak'asında Paşanın havaya uçurduğu mahzen üstündeki yeniçeriler arasında parçalanarak ölünce Hâcer Dudu rahat bir nefes aldı, Süleyman o zaman 11 yaşında idi; anası tarafından ihmâl edilen oğlanın günleri yalın ayak, hırpâni sokaklarda geçerken Ocakdan gelen bir çorbacı tarafından babasının ortasına alındı, 51. orta çorbacısının göz bebeği mahbub civeleği oldu, ve ocakda «Güzelebeoğlu» lâkabını aldı; ve anasını hiç aramadı, kadının adı yalnız lakabında kaldı.

Tam hürriyetine kavuşmuş olan Hâcer Dudu 1809 temmuzunda bir doğum için ulemâdan Kadızâde Mehmed Tâhir Efendinin konağına çağırıldı, doğuracak tâze Tâhir Efendinin kızı idi. Konağa giderken ebenin iskemlesini 30 yaşlarında sırım gibi bir genç uşak götürmüşdü; yüz çizgileri de güzel olan uşağın adı Kerem idi, ve yolda Ebe Kadının gözleri uşak Keremin üstünden ayrılamadı; Tâhir Efendinin kızını kolaylıkla kurtaran Güzel Ebe, konakda kaldığı bir hafta içinde alt katda bağçe üstünde bir odada misâfir edilmişdi. Doğumdan sonra mumunu söndürüp pencerenin camını da açarak yatıyor idi, bir gece, yolda alıcı gözle bakdığı Uşak Keremi odasında buldu; ve konakdan evine murâdına ermenin çılğınlığı içinde döndü.

Bir müdet sonra bir gece Uşak Kerem gelerek ebe kadını yine doğuma çağırdı, yanında 18-19 yaşlarında fener çeken bir seyis oğlan vardı; ebeyi yine iskemlesi ile aldılar, fakat bu sefer Tâhir Efendinin konağına değil, konağın arabalığı üstündeki uşak odasına götürüldü, ve orada «ser verip sır vermeyen» Seyis Oğlan ve Uşak Keremle üç gece kapandı.

1809 dan 1818 yılına kadar geçen dokuz sene içinde Güzel Ebenin en büyük mâcerâsı, Ankara Kadısı olan Tâhir Efendinin kızının ikinci çocuğunun doğumu için yapdığı bir Ankara seyahati oldu; kendisini Ankaraya yine Uşak Kerem götürüp getirdi. Dönüşde bir tipiye tutularak Bolu Dağında bir han odasında karı-koca süs altında Kerem ile bir bal ayı yaşadı.

1818 yılı mayısında bir gece kapusunu otuzluk bir softa olan İzmitli Hacı İbrahim ile onsekizlik yalabuk çömezi Kastamonlu Hüseyin çaldılar ve ebe kadını doğuma çağırdılar. Bu vak'a, Şânizâdenin kaydetdiği Ebe Kadın Vak'asıdır. Güzel Ebe, canına da kasdecek tiynetde olan bu yobazların elinden kimseye şikâyetde bulunmayacağına yemin ederek kurtulabildi. Fakat çömez oğlan, sabahın alaca aydınlığında Timarhâneden çıkarak ebe kadını evine götürürken yolda kol gezen Fâtih Kolluğu çorbacısı tarafından yaklandılar. O saatde lohusa evinden dönülmezdi; yeminli kadın bir şey söylemedi, fakat Çömez oğlan falakaya yatırılınca dile geldi ve vak'ayı olduğu gibi anlattı. Çorbacı tecavüze uğrayan kadını suçsuz gördü. Softa ile çömezi yakalandı, Kıbrısda Magosa Zindanına konulması üzere bir gemiye bindirildiler, kaptana verilen gizli emir ile de gemi Boğazdan çıkınca boğularak denize atıldılar.

Vak'a bütün İstanbulun diline düşdü. Güzel Ebeye İstanbulda bütün kapular kapandı, Hâcer Dudu evini satarak Bursaya hicrete karar verdi.

Süleyman 20-21 yaşına gelmişdi. Anasının vak'asını bir nâmus meselesi bildi; bir gece Kalyoncu Kolluğunda bir meyhânede iki muglim kalyoncu kopuğu ile işret ettikden sonra Güzel Ebeyi evinden kaldırarak yeni tanıdıkları Süleyman oğlana peşkeş çekmek isteyen o adamlara takıldı. Maksadı anasının hakikaten fâhişe olup olmadığını öğrenmek idi. İstanbuldan ayrılmak üzere olan Hâcer Dudu, gece, kendisini sözde doğuma çağıran kalyoncuların dâvetini kabul etti. İstanbulda dalyan gibi iki gemici ve tığ gibi bir oğlan son cünbüş fırsatı bulmuşdu. Fakat o gece götürüldüğü bir virânede oğlunun bıçağı altında can verdi. Ana kaatili Süleyman da Rumeli Hisarı Zindanında idam olundu.

Gaayetle kısaltarak aldığımız bu hikâyeyi Cumhuriyet gazetesinde büyük sanatkâr Sabiha Bozcalı resimlendirmişdir.

Bürhaneddin OLKER

EBE KIZI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, Şişli nâhiyesinin Şişli Mahallesi sokaklarından, Halâskâr Gazi Caddesi ile Kevser Sokağı arasında uzanır, Samanyolu Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, Âfitap Sokağı ve Kodaman Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 18/160). Halâskâr Gazi Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli bir yol olup önce hafif meyilli bir yokuş iner, Saman Yolu Sokağı ile kesişdikden sonra düzleşir, 1934 B. Ş. Rehberindeki Âfitap Sokağı yerinde Matbaacı Osman Bey Sokağı adını taşımaktadır, ve Ebekızı Sokağı onun ile de dört yol ağzı yaparak kesişmektedir.

Bu sokak hepsi yeni beton yapı 4-7 katlı apartımanlar arasından geçer. Halâskâr Gazi Caddesi ile Kodaman Sokağı arasında kalan kısmında Ömür Kliniği ile 1 eczâhâne, 1 kuvaför (berber), 1 kebabcı, 1 tekel bâyii, 1 garaj, 3 bakkal, 1 şekerci, 1 manav, 1 elbise temizleme evi, 1 büfe, 1 kunduracı, 1 terzi, 1 sıhhî tesisat - radyo elektrik işleri mağazası vardır. Kodaman Sokağı kavuşağından sonra sağa doğru kıvrılır, yolun sol tarafı yüksekce bir sed teşkil eder, ve zemin döşemesi kaba taşa tahavvül eder; kapu numaraları 1-53 ve 4-24 dür. (ocak 1967)

Hakkı GÖKTÜRK

EBE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtihin Fener nahiyesinin Atik Mustafa Paşa Mahallesi sokaklarından; Sakalar Yokuşu ile Pazarcık Sokağı arasında uzanır; Bekâr Odaları Sokağı, Yatağan Külhanı Sokağı, Şehid Muhtar Sokağı, Eğrikale Çıkmazı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 8/114). Bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur, birer ikişer katlı ahşab evler arasından geçer; Şehid Muhtar Sokağı ile arasında bir meydancık vardır ki salıncaklı bir çocuk bağçesi hâline konmuşdur, kapu numaraları 7-33 ve 2-68 dir (temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EBEYAN (A. Kapriyel) — Ermeni asıllı bestekâr; 1882 de Üsküdarda Selâmsızda doğdu, babası Kapriyel Efendi de mûsiki ile meşgul idi, tanınmış hânendelerden Osep Kapriyelin ağabeyisidir. Asıl mesleği râhiblikdir; mûsiki ile uğraşır da hem babadan gelme görenek, hem de kiliseye intisâbı dolayısı iledir. İlk dinî mûsiki tahsilini Reteos Papasyan Efendiden, Türk mûsikisi derslerini de Leon Hanciyan Efendiden almışdır; «Nihânî» mahlası ile şiirler, bu arada şarkılar yazmışdır. İlk bestesini yirmi yaşında iken yapmışdı. Bestelediği eserler az, fakat hepsi güzel, kudretle ortaya konmuş sanat eserleridir. Mustafa Rona «Elli yıllık Türk Mûsikisi» isimli eserine dört şarkısını almışdır: «Hayâlin gitmiyor benden» (Kürdilihicazkâr), «Görünce rûyini cânım» (Uşşak), «Şen olur kalbi virânım» (Türk aksağı), «Vasla çare olsa bende» (Türk aksağı).

Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

EBEZÂDE ÇEŞMESİ — «Fatihde Bakkalzâde Camii karşısındadır; bânisi Şeyhülislâm Ebezâde Abdullah Efendidir. Çeşmenin ilk kitâbesinin târih beyti şudur:

Lûlesi tarih içün dehre bırakdı velvele
«Çeşmei ayni şifâdan gel gel iç mâi zülâl»
1138 (M. 1725 -1726)

«İkinci bir kitabeye göre Köstenceli Elhac İsmail Ağa ruhu için 1309 (M. 1891 - 1892) da kırmızı tuğladan yenilenmişdir. Bugün susuz ve muattaldır» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; 1943).

EBRÎ, EBRU — «Farsca bulut anlamında Ebr isminden gelir; bulutları andıran dalgalı, damarlı nakışlar, böyle nakışlarla boyanmış, bezenmiş kâğıt; Ebrulamak: Kağıdı damarlı, dalgalı olarak boyamak» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

«Ebrî, Ebru», süsleme, bilhassa kâğıd süsleme sanatında önemli bir yer almış; tek rengin çeşidli tonları ile, bir iki renkle, çok renkle, şekil letâfeti ve renk âhengi bakımlarından asırlar boyunca şaheser ebrîler yapılmışdır; ve bu güzelik hârikası kâğıdlar, levha yazılarının etrâfı, kitab cildlerinin cild kapağı içlerini süslemede kullanılmışdır.

Ebrî, bilhassa levhalarda çok titiz bir dikkatle kullanılmışdır; yazının tâlik, sülüs veya nesih hatlarla yazıldığına göre ebrînin dalgalı ve damarlı nakışlarının yazı ile olan âhengini

bulmak muhakkak ki bir sanat kâsesi idi. Cild ebrîleri ve levha ebrîleri de ayrı idi; cild ebrîlerinde koyu, koyuca ve çok renkler. kuvvetli dalga ve damarlar kitaba âdeta bir salâbet verdiği halde, aynı ebrîler yazıyı boğar, öldürebilirdi.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi «Tuhfei Hattâtin» isimli meşhur eserin bir hattatın hal tercemesi içinde, Türkiyede ebrînin İstanbullu Ahmed Efendi adında bir zat tarafından îcad edildiğini kaydediyor: «Mehmed bin Ahmed - İstanbulludur; Ayasofya Camii hatibi olan pîri mübarekdir, 1187 muharreminde (haziran - temmuz 1765) evinden yangın çıkarak eviyle birlikde yanarak öldü; ebrî tâbir edilir münakkaş, musannâ kâzıd bu zâtin babasının îcâdıdır».

Güzel Sanatlar Akademisinin Türk tezyinî sanatları bölümünde zamanımızda da çok güzel ebrîler yapılmaktadır.

Hüsnü KINAYLI

EBRÛ — (B.: Kaş).

EBRU HANIM — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde yaşamış kibar bir yosma hanım; Göztepede yazlık köşkünün bulunduğu bir sokak onun adını taşır (B.: Ebru Sokağı). Şu türkü zamanında onun için çıkmışdır:

Ebrûnun ebrûleri o hançer-ebrûleri
Çileden çıkarıyor toy uşaklar beyleri
Aman ebrû canım ebrû
Bir bakış bakdın aman
O ateşli bakışla
Beni de yakdın aman

Çeker âğûşe yosmam küçük beyden uşakdan
Güzel güzel gencleri tâze fidan başakdan
Aman ebrû canım ebrû
Aman yandım ben sana
Beni de bir gecelik be
Aman nolur alsana

Arabacı Murad adında gaayetle güzel eşbeh bir delikanlı ile baskın verdikden sonra ayağını Göztepeden kesmiş, az sonra da ölmüş ve köşkü satılmışdır.

EBRU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköy kazasının Kızıltoprak nâhiyesinde Göztepenin sokaklarından; adı geçen rehberin 30 numaralı paftasında Göztepe Çakıl Sokağı ile Göztepeden geçen demir yolu arasında uzanır, ve Tarık Bey Sokağı ile de bir dört yol ağzı yaparak kesişir, demir yolu altından bir tünel ile demir yolunun öbür tarafında Câvit Paşa Sokağı ile kavuşurmuş gibi gösterilmişdir.

O bölgenin durumu, rehber paftasının yapıldığı 1934 yılında bile böyle değildi. Çift hat demir yolu Göztepeden derin bir yarma içinde geçer, Göztepe tiren istasyonu bile demir yolunun üstüne inşâ edilmişdir, binanın temeli bir tüneldir. Bu takdirde çok yüksekde olan Ebru Sokağının, demir yolunun öbür tarafında bir tünel ile demir yolunun öbür tarafında başka bir sokağa kavuşması imkânsızdır, kaldı ki Ebru Sokağı Göztepe Çakıl Sokağı ile Tarık Bey Sokağı (Yeni adı Kurt Dereli Mehmed Sokağı) arasında uzanır; bu sokağın öbür tarafı, son zamanlarda parsellenerek üzerine apartımanlar inşa edilmiş Nâdir ağa Çayırı diye anılır büyükçe bir çayır - alan idi (B.: Göztepe; Nâdir Ağa).

Bu satırların yazıldığı sırada (eylül 1967) Ebru Sokağı bir araba rahat geçebilecek genişlikde kabataş döşeli bozuk bir yol idi. Göztepe Çakıl Sokağı tarafından gelindiğine göre sağ kolda 1958 - 1960 arasında inşâ edilmiş dört katlı büyük bir apartıman (Ekşioğlu - Konak Apartımanı) vardır; bu binadan Kurtdereli Mehmed Sokağı kavuşağına kadar, kapusu Kurtdereli Mehmed Sokağında semtin eski güzel büyük ahşab köşklerinden, köşkün bağçe duvarı uzanır. Bu köşk bağçesi duvarına kavuşak noktasında pirinç burma lüleli bir çeşme yapılmışdır; kitabesi şudur: «Nasırzâde Hacı Osman ve oğlu Fethullah Nasırın hayrâtı için. 1.18.1956». Sol tarafda büyükçe bir bağçe içinde yanmaya veya yıkıcı eliyle yıkılmaya mahkûm bırakıldığı görülen üç katlı büyük bir ahşab köşk vardır. Ebru Sokağının bu binâdan sonra sol yanı boyunca da son sâhibi Avut Vedat Bey olan büyük ahşap köşkün bahçe duvarı uzanmaktadır; Vedat Bey bu güzel büyük köşkü bakımlı durumda iken yıkdırtmış, büyük ve mâmur bağçesini parselletmiş, bu arsalar üzerine de yüzleri Kurtdereli Mehmed sokağında dörder katlı ve altları dükkânlı iki büyük apartıman yapılmışdır.

Ebru Sokağı adını İkinci Sultan Abdülha-

mid zamanında Göztepede bu sokak üstündeki köşküne yazlığa gelir kibar bir nâzenin hanıma nisbetle almışdır; Ebru Hanımın köşkü ölümünden sonra satılmış, bir hayli zaman sonra da yanındaki evlerle birlikde yıkılarak yerine Ekşioğlu - Konak Apartımanı yapılmış; (B.: Ebru Hanımın).

EBÛBEKİRAĞA ÇEŞMESİ — «Fatihde Nişancı Mehmed Paşa camiinin avlu kapusu karşısındadır; cebhesi mermerden yapılmış, ayna taşı kabartma tezyihatlıdır. Üç beyitlik kitâbesinin târih beyti şudur:

Vehbiyâ cevher târîhi verir tab'a safâ
«Bî adîl âbı revan kıldı Ebûbekir Ağa»
1208 (M. 1793 - 1794)

Manzûme Sünbülzâ Vehbi Efendinindir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II, 1945).

Bânisi Rumeli Kadıaskerliği muhzirlerindendir. Bir yanında camiin, ortadan geçen yol ile ikiye bölünmüş haziresinin bir kısmı, arkasında da adeta çeşmeye bitişik ahşap bir ev bulunmaktadır. Barok tarzda inşa edilmiş olup tâlik hat ile üç beyitlik tarih kitâbesinin tam metni şudur:

Muhzirânı deri feyz âveri sadri rûmun
Safvet tab ile mümtâzı rizâ cûyi Hüdâ
Yâni ol sâhibi hayrat semiyyi Sıddîk
İtdi bu çeşmei dilcûyi yolunda icrâ
Vehbiyâ cevher târihi virir tab'a safâ
«Bî adil âbı revan kıldı Ebûbekir Ağa»

Beyaz mermerden ayna taşının ortasında, inşa edildiği barok devrin hususiyeti istiridya kabuğu motifi görülmektedir. Bundan başka teknenin önünde de aynı tarz bir kabartma relief bulunmaktadır.

Son zamanlarda tamir gören bu çeşmeye terkos suyu bağlanmış olup gaayet iyi bir durumdadır.

Erdem YÜCEL

EBÛBEKİRAĞA ÇEŞMESİ — «Aksarayda Çakırağa Camii karşısındaki taş mektebe bitişikdir; üç beyitlik kitâbesinin tarih beyti şudur:

Didim bir mısrai dilcû ile Rahmi ana tarih
«Ebûbekrin için mâ âbı zemzem çeşme sârından»
1137 (M. 1724 - 1725)

«Bânisi Ebûbekir Ağa Divan başçavuşlarındandır» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; 1943).

Aksarayda Namık Kemal Caddesindedir; vaktiyle karşısında bulunan Çakırağa Camii zamanımızda mevcud değildir. Bitişiğindeki taş mekteb de Çeşmenin bânisi Ebubekir Ağanın hayır eseridir. Klâsik üslûbda kesme köfeki taşından yapılmışdır. Önünden geçen caddeye nisbetle bir az çukurda kalmışdır. Lülesi çalınmış, sekileri kısmen kırılmış, susuz, tamamen yok olmaya terkedilmiş durumdadır.

Erdem YÜCEL

EBÛBEKİRAĞA ÇEŞMESİ — «Eyyubda Bahâriyede Şahsultan Camii civârında eski Karakola bitişik bir çeşmedir; kesme taşdan yapılmış büyük haznesinin üstüne sarılan bir asmanın gölgesi altında pek lâtif görünüşü vardır. Teknesinin ön kenarı kırılmış ise de diğer yerleri sağlam idi. Beş beyitlik kitâbesinin tarih beyti şudur:

Âbı cevherle yazıldı Vehbiyâ târihi de
«Eyledi Bûbekr hakkaaki icrâ mâi saf»
1207 (M. 1792 - 1793)

Manzûme Sünbülzâde Vehbi Efendinindir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II, 1945).

EBUBEKİR BEY — Onsekizinci asır hattatlarından; Kesriyeli Ahmed Paşanın oğludur. Medrese tahsili görmüş, devlet kalemlerinde hizmet etmiş, bu arada yeniçeri kâtibliği de yapmışdır.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EBÛBEKİR ÇAVUŞ (Eyyubî) — Ebûbekir Çelebi ve Ebûbekir Ağa diye de anılır; XVIII. asırda yaşamış emsalsiz bir hanende ve pek değerli bir musikişinas; adına nisbetle anılır bir mûsiki risâlesi vardır. Enderunlu Ahmed Refî', Enderundan petişmiş şâir, hattat ve musiki sanatkârları hakkında hicrî 1131 (M. 1718 - 1719) da yazdığı manzum tezkirede Ebûbekir Çavuşdan şöyle bahsediyor :

HÂNENDE BEKİR ÇELEBİİ KİLÂRÎ
Biri dahi Bû-Bekir Eyyûbîdir
Savtı hûbu cümlenin matlûbidir
Destine ger dâire alsa heman
Def gibi pür tâb olurdu âşıkan
Ger nevâya başlayub etse dügâh
Nâlei uşşâkı eylerdi segâh
Pençgâh içün ikaamet etse ger
Hû sadâsı evci âlâya çıkar

Ne Acemde ne Irakda misli var
Sû be sû etsen Sıfâhâna güzar
Tâbii olsa aceb mi sünbüle
Kârı idi bülbül âsâ gulgule
Râstı inkâr olunmaz hoş sadâ
Mâilim ben de sadâya bî riyâ
Nağme perdâz ola bülbülveş hemân
Mîvei me'mûlü ola râyegân

«Atrabül Âsar» hulâsasında Veled Çelebi şöylece yazmaktadır: «Ebûbekir Ağa şehri olub semti Eyyubdur. Üçüncü Sultan Ahmed devrinde Enderun Çavuşlarında olub Kiler ağalarından idi. Hânendelerin en namlılarından imiş. Kavâidi Edvar üzerine güzel bir eseri vardır».

«Türk Mûsikisi Lûgatı» müellifi T. Yılmaz Öztuna Beyin tesbit ettiğine göre yüzlerce lâdinî eserinden zamanımıza ancak otuz üçü intikal etmişdir: 1 kâr, 12 beste, 19 semâî ve 1 şarkı; T. Y. Öztuna Bey bu eserleri lûğatında tesrih etmişdir.

Musiki Mecmuasının 74. saysında «Bestekârların mezarlarına dâir bir tedkik» isimli makaalenin muharriri İhsan Hisarlı Bey, Ebûbekir Çavuşun 1172 (M. 1758 - 1759) tarihinde irtihal etmiş olduğunu, Sinanpaşa Medresesi ve Türbesi hazîresinde bulunan bir mezar taşından istidlâle çalışmaktadır. Bu iddiâsının sihhatini tevsik etmeye yarayacak bir ip ucu henüz mevcud değildir. Bununla berâber Ebûbekir Çavuşun o tarihlerde vefat etmiş olduğu tahmin olunabilir.

Ebubekir Çavuşun Üniversite Kütübhânesi türkçe yazmaları arasında bulunan mecmuasında, kendi zamanı bestekârları ile eslâfdan bâzılarının ve bilhana kendi eserleri yazılıdır.

«İlmi musikide Fârâbîye adîl ve vâzıı edvârû usûli makaamat olan Aristatalise mesil olan Ebûbekir Çavuş Ağanın mecmuasıdır» ve «Temellekehül fakîrül hakîr Ebûbekir El-Çavuşanı Enderûni Hümâyun sene 1152 (M. 1739 - 1740)» kayıdlarını ihtivâ eden bu cöngün varak numaraları teker teker konmuş olduğuna ve rakamların bir kısmı cildlenirken kesilmiş bulunduğuna göre, mecmua evrakının dağıldıkca sırasının bozulduğu, bâzılarının kaybolduğu, her cildlenişinde yeniden varak numarası konduğu, hattâ muhtelif makamlı bestelerin birbirine karışdığı anlaşılmaktadır. Mecmuanın yazısı bâzan okunamayacak kadar kötü, imlâsı bozuk, kelimeler yanlış veyâ eksikdir. Ebûbekir Çavuşun bu mecmuada bulunan eserlerinden bâzıları şunlardır:

Ruhâvî Şarkı
(Güfte Hıfzî'nin)

Ey âfeti âşûbi can
Aşkınla hâlim pek yaman
Çâresizim ben her zaman
Lûtfeyle sultânım yeter

★

Mâhur devri revan şarkı
(Güfte Âdem'in)

Yâri meclisde derâğûş idene aşk olsun
Sâgarı vasl çeküb nûş idene aşk oslun
Dil firîbâne temennâ ile âğuuşa alub
Lebi düşnâmını hâmûş idene aşk olsun

★

Uşşak Şarkı
(Güfte Nedim'in)

Vasfı hüsnü behceti bir vech ile sığmaz dile
Gel şerefâbâdı gör şevketlû hünkârım hele

★

Mâhûr Semâî

Sen benim hiç bilir misin nemsin
Nûri dîdem sürûri sînemsin
Kurretül ayni çeşmi pür nemsin
Nûri dîdem sürûri sînemsin

★

Uşşak devri revan şarkı
(Güfte Sa'dî'nin)

Nevbahâr oldu salındı çemene cânânım
Yine cûler gibi cûş itti dili nâlânım
Teşnei bâdei lâ'liyle ferahnâk oldum
Bezl idersem yoluna çok mu serü sâmânım

★

Uşşak Sofiyan şarkı

Dil virdim ey mehrû sana
Bîgânelik itme bana
Kıl bir nigâhı âşinâ
Aşkın zebûn itti beni

★

Uşşak Semâî

Ey goncei gülzârı letâfet
Vey servi serefrâzı kıyâmet
Kurbânın olam eyle tekellüm
Ey tûtii gûyâyı belâgat

★

Uşşak Şarkı

Hüsnünü gördüm, sevdim beğendim
Artmakda derdim, rahmet efendim
Cevr ise efzun, kalb ise mahzun
Gam ise şebhun, rahmet efendim

★

Uşşak devri revan Şarkı
(Güfte Nahîfî'nin)

Sakın tâbı nigehden rûyine zülfün nikaab itme
Murâd üzre bakılmaz sana bîhûde hicâb itme

★

Uşşak Semâî
(Güfte Gedâî'nin)
Dahî tıfl iken ol âfet
İderdi âşıka rağbet
Hezâran eyledi ülfet
İşâretle işâretle
Bu Gevherî fedâ oldu
Derinde bir gedâ oldu
Mâhasal mübtelâ oldu
İşâretle işâretle

★

Beyâtî Beste
Yine cûyan olalım tarfı Stanbul diyerek
Bezmi işretgehi cânâneye medhul diyerek
Sebkati pâyine bin özr ile rûmâl eyle
Oldu sad gûne cefâ âşıka mebzul diyerek
Cânım yel lel lel lel lel li ömrüm tere lel
lel lel lel lel li âşıka mebzul diyerek

★

Bayâtî sofiyan şarkı
Hayâli rûyi dilber çeşmi zârımda nihânımdır
O dilcûnun şitâbı sû gibi gözde revânımdır
Görünmez gözüme faslı gülistânın temâşâsı
Görünen gözüme şimdi bahâr âsâ civânımdır

Beyâtî Şarkı
Beni cevrinle zâr itme
Kerem kıl gel bana küsme
Gamınla bî karar itme
Kerem kıl gel bana küsme

★

Beyâtî devri revan Şarkı
Hasreti şîvei reftârınla
Beni ferdâya salan sensin
Hevesi zülfi siyehkârınla
Beni ferdâya salan sensin

★

Beyâtî sofiyan Şarkı
Çeşmim sana bakmakdan usansın mı efendim
Nûri basarım hüsnine kansın mı efendim
Bir lâhza nihan olmamada didelerimden
Bir demde gönül aşkına yansın mı efendim

★

Arazbar muhammes Beste
Nedim ey şûh bu bîhûde gazab n'oldu sana
Meşrebin düşmeni nâz idi aceb n'oldu sana
Câmehâb içre bırakdın beni ey mihri münîr
Durmadın çâk olıcak perdei şeb n'oldu sana
Âh cânım yelelel lel le le lel lel lel le lel
lel le le lel lel li
Yâr yâr perdei şeb n'oldu sana

★

Bûselik aşîran Şarkı
Güfte Derviş'in
Râm olasın sâde rû
Hat gelicek sû be sû
Ben de olub tünd hû
Sen gibi serkeşlere

Acemaşîran Şarkı
Güfte kendisinin

Tamam münevverdir hüsnü cemâlin
Nûrdan ibâretdir ruhsâri âlin
Meded irmeden husûfa mâhin
Düşeyim pâyine sen nevcivânin
Dinle ben âşıkın feryâdü zârin

Âteşi aşkınla büryan gezeyim
Sûzi firâkınla giryan gezeyim
Satayım kürkümü uryan gezeyim
Vaslın hevesiyle her an gezeyim
Ben bülbüle hemdem nâlân gezeyim

Çıkayım gideyim Hüsrevâbâde
Def'i gam içün çekeyim 'bâde
Meclisimiz hazır olsun âmâde
Buyur ey sevgilim mahfice sâde
Muntazırdır sana Çavuş üftâde

Bu şarkının güftesi gösteriyor ki Ebûbekir Çavuşun edebî kültürü musikideki kudreti ile aslaa mütenâsib değildir.

Ebûbekir Çavuşun eserlerinden bâzıları, notaları ile birlikde Dr. Subhi Ezgi Beyin «Nazarî ve Amelî Türk Musikisi» isimli eserinde mündericdir.

Rıfkı Melûl MERİÇ

EBUBEKİR DEDE — Onsekizinci asır hattatlarından, aslı Kastamonuludur; genç yaşında İstanbula gelmiş, yazıyı zamanının büyük üstadlarından «Yayla İmamı» lakabı ile meşhur Ramazan Efendiden öğrenmişdi. Mimaracem Tekkesi şeyhi Habîbî İsmail Dede Efendiye intisab etmiş, o tekkede yaşamış, hicrî 1132 (M. 1719 - 1720) de vefat ederek mürşidinin kabri civârına deftedilmişdir.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EBUBEKİR EFENDİ — Onyedinci asrın ikinci yarısında ve onsekizinci asır başlarında yaşamış bir hattat ve şâir; aslı Şirvanlı olub çağdaşları arasında «Acem Bekir Efendi» diye anılırdı; çeşidli hüner ve mârifet sahibi idi. Sülüs ve nesih yazıyı memleketinde öğrenmiş, sonra Mısıra giderek medrese tahsili görmüş, edebiyat ile meşgul olmuş, oradan İstanbula gelerek sadırâzam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşaya intisab etmiş, o büyük ilim ve irfan ocağı kapuda asrın büyük hattatlarından Derviş Alidan tekrar yazı meşk ederek yazılarına imzâ atma iznini almışdı. Devlet ricâli arasına yükselmiş, yedi defa Reisülküttablık (Hariciye

Bakanlığı yapmışdır); hattâ bir defa Tersâneye intisab ederek çekdiri beyliği kadırga kaptanlığı yapmışdı.

Nevruz Kadın isminde bir saraylı ile evlenmişdi; hicrî 1135 (M. 1722 - 1723) de vefat etti, kabri Kirazlı Mescid civârında zevcesinin hayır eseri mektebin karşısındaki mezarlıkda idi, kabir taşı kitâbesinin tarih mısraı şudur:

Ola bu Bekir Efendinin mekânı cennet

Bibl: Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtin

EBUBEKİR EFENDİ — Onyedinci asrın ikinci yarısında ve onsekizinci asrın başında yaşamış bir hattat; 1660 - 1661 arasında İstanbulda doğmuşdur, Ahmed Efendi adında bir zâtin oğludur; sülüs ve nesih yazıyı Eyyublu Suyolcuzâde Mustafa Efendiden öğrenmişdi. Kaariye Camii civârında otururdu. Üstâdından yazılarına imzâ koyma iznini aldığı tarihden ölümüne kadar yetmişe yakın mushafı şerif yazmışdır; hicrî 1141 ortalarında (M. 1729 - 1730) vefa tetti, sur dışında Eğrikapu mezarlığına defnedildi.

Bibl.: Müstakimzâde Tuhfei Hattâtin

EBÜBEKİR EFENDİ (Darbhâne Emini) — *Üçüncü Sultan Selim devrinin Nızâmı Cedid tarafdarlığı ile tanınmış ricâlinden;* aslı Safranboluludur; genc yaşında İstanbula gelmiş ve hemşehrilerinin delâleti ile Darbhâneye hammal olarak girmişdir. İsmini okuyub yazacak kadar yazı bilir, başkasına muhtac olmayacak kadar da kara cümle deresinde hesab yapabilir imiş; o vakit her sınıfda okur yazar kimse nâdir olduğundan bir hammalın bu kadarcık olsun yazı ve rakam bilmesi garâizden görülmüş; herkesin mizacına göre muamele etmesini de bildiğinden adını tanıtmış, kendisini sevdirmiş ve hammallıkdan Darbhânede bir memuriyete alınmışdır; ve yıllarca dürüst bir memur olarak çalışmışdır; zaman ile Darbhânede Kepçe Nazırı, Ayarcıbaşı, hicrî 1216 (M. 1801 - 1802) damâdı Ahmed Şâkir Efendinin yerine Darbhâne Emini olmuşdur; 1807 ye kadar bu vazifede kalmışdır. Kabakcı İhtilâlinde, ihtilâlciler tarafından başı istenenlerden Nızâmı Cedidcilerden biri olmuş ve Bâbıâlide boğularak îdam edilerek kesik başı Et Meydanındaki ihtilâlcilere gönderilmişdir (B.: Selim III, Sultan; Nızâmı Cedid; Mustafa Çavuş, Kabakcı; Boğaz Kaleleri Yamaklarının ayaklanması, cild 6, sayfa 2909) Müverrih Cevdet Paşa: «Bir pîri fâni olduğu halde mazlumlar gürûhuna katıldı» diyor. Başsız cesedi Karacaahmed Mezarlığına defnedildi.

EBÜBEKİR EFENDİ (Hacı) — Geçen asır ortasında İstanbulun namlı tönbekicilerinden, dükkânı Eminönünde Asmaaltında idi; «içimi güzel, kokusu hoş Şîraz tönbekisi» bulunduğu gazete ile sık sık ilân ederdi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi..

Bibl.: Tercemânı Ahval Gazetesi

EBÜBEKİR EFENDİ (Mutfak Emini) — Onsekizinci asır hattat ve kemankeşlerinden; sülüs ve nesih yazıyı amcası hattat Derviş Aliden öğrenmişdi. Hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EBÜBEKİR EFENDİ (Seyyid) — Onsekizinci asır hattatlarından; aslı Diyarbekirlidir, sülüs ve nesih yazıyı memleketinde öğrenmişdir, hicrî 1162 (M. 1749) de seyahat ve ziyâret kasdı ile İstanbula gelmiş, fakat hastalanarak aynı yıl içinde İstanbulda misâfir iken vefat etmişdir.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

***EBÜBEKİR EFENDİ* (*Şehrî*) — *Onyedin*ci** asır sonu ile onsekizinci asır başında yaşamış hattatlardan, «Eski Bekir» lâkabı ile anılır, sesi de gaayetle güzel olduğu için hünkâr müezzinliği yapmışdı. Yazıyı «Karakız» lakabı ile meşhur Hocazâde Mehmed Enverî Efendiden öğrenmiş, bilhassa celî yazıda zamanının en hünerli hattatlarından biri olarak tanınmışdı.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EBUBEKİR FERİD BEY — Onsekizinci asır şâir ve hattatlarından ve İstanbul kibarlarından; Onyedinci asır ortalarında Zurnacı Mustafa Paşanın sadrıâzamlığında başdefterdar olmuş Karagöz Mehmed Paşanın oğludur; Mustafa Paşanın sadrıâzamlığı ancak birkaç saat sürmüş, bu kısacık zamanda tek işi de Karagöz Mehmed Efendiyi (sonra paşa) baş defterdarlığa getirmek olmuşdu, devrin zürefâsından bir zat de lâtife yollu:

Çalıcak (çalınca) zurnasını cebinden çıkdı Karagöz demişdi.

Ebubekir Bey Enderundan yetişmiş, saraydan mevkuufatcılıkla çırağ ediliş, devlet kalemlerinde mühim mevkîlerde bulunmuş,

edib ve zarif bir İstanbûl kibarı olarak tanınmış ve Hicrî 1181 (M. 1767-1768) de hayli yaşlı olarak vefat etmişdi, Silivrikapusu dışında babası Karagöz Mehmed Paşanın kabri yanında defnedildi.

Şiirlerinde «Şâhid» mahlâsını kullanmışdır. Eyyublu Ebubekir Çavuşun mecmuasında görülmüş şu şarkısı zamanında hüzzâm makaamında devri revan usûlü ile bestelenmişdi.

Bî vefâ dildâr elinden âh âh
Eylerim şeb tâ seher bî iştibah
Hasretinle hâlim oldu bak tebâh
Merhametsiz yâr elinden âh âh

Dem be dem ağyâr ile ülfetdedir
Gîceler tâ subha dek işretdedir
Ol vefâ düşmen aceb meşrebdedir
Merhametsiz yâr elinden âh âh

Enderundan yetişmiş şâirler, hattatlar ve musiki san'atkârları hakkında Kilerli Ahmed Refî'in yazdığı manzum tezkirede (H. 1131; M. 1718-1719) bu zât hakkındaki kıt'a şudur:

Biri dahi Mîr Ebî-Bekr-i Ferîd
Bî bedeldir Hak ide ömrün mezîd
Enderunde misli yok bî iştibâh
Mahlasın nisbeti besdir güvâh
Hattı tâlik ü divâni güzel
Neshine şeyh denürse mahal
Yokdur akrânı desem görme baîd
Nazmu inşâda yegâne hem vahîd

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin; Ahmed Refi Tezkiresi (R. Melûl Meric, İstanbul Enstitüsü Mecmuası).

EBUBEKİR FİRDEVSÎ EFENDİ (Seyyid) — Onsekizinci asır hattatlarından; aslı Erzincanlıdır, pek genç yaşda İstanbula gelmiş, Küçükruznâme Kalemine girmiş, orada kâtiblerden Seyyid Ali Efendiden sülüs ve nesih yazı öğrenmiş, sonra Divân-ı Hümâyun kâtibleri arasına alınmış ve orada divânî ve celî yazıları en güzel yazanlardan biri olarak tanınmışdı. Bir ara Anadolu muhâsebecisi olmuş ve hicrî 1136 (M. 1723-1724) da vefat etmişdir; kabri Mahmud Paşa Câmii hazîresindedir.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EBUBEKİR PAŞA (Mühendis) — Bekir Paşa diye de anılır; Mühendishânei Berrîi Hümâyundan yetişmiş ilk asker mühendislerden, Askerî Matbaanın hakikî kurucusu denilmeye lâyık bir sîmâ; doğum tarihi bilinmiyor, Mühendishânenin ilk sınıfının baş kalfası (öğretmen yardımcısı) Hacı Ömer Efendinin oğludur. Çocuk denilecek bir yaşda Mühendishâneye girmiş, mektebi seçkin bir talebe olarak bitirmiş, aynı mektebde muallim olmuş. 1833-1834 arasında kaymakam (yarbay) rütbesi ile Lâğımcı (İstihkâm) Alayına kumandan tâyin edilmişdir. 1835 - 1836 da miralay (albay) olmuş ve dört arkadaşı ile ihtisas tahsili yapmak üzere İngiltereye gönderilmişdir; İngilterede bulunurken mîrilivâ (paşa, general) olmuşdur; memlekete döndüğünde Tüfenkhâne nâzırı (müdürü) olmuş, kısa bir müddet sonra Erzurum ve havâlisi müfettişliğine tâyin edilmişdir; ve 1846 da Mühendishâne nâzırı olmuşdur. Feyzini ve mesleğini borçlu olduğu bu müesseseye büyük hizmetlerde bulunmuşdur, bu arada bilhassa Mühendishâne Matbaasını ihyâ etmişdir bu matbaa da zamanımızın Askerî Matbaasının temeli olmuşdur. Matbaada taş ve bakır üzerine grave sanatını sokmuş, Avrupadan getirttiği bir muallim-ustanın yanına, mektebin resme hevesli talebelerinden birkaçını vermiş (Hasköylü Riza, Hasköylü Emin, Balatlı Sâlim Efendiler) ve bu gençler hem san'at öğrenmişler, hem de çok eserler vücuda getirmişler. Ebûbekir Paşa her güzel eseri kendi kesesinden verdiği nakdî mükâfatlarla karşılamış, askerî konularda fennî kitab terceme eden talebeleri de devletce taltif ettirmişdir.

1853 de Mühendishâne nâzırlığı üzerinde kalarak Medinei Münevveredeki kudsal binaların tâmirine memur edilmişdir. Bu vazifeyi de yüz akı ile başarmış, fakat İstanbula dönmek nasib olmayarak 1854 de Medinede vefat etmişdir, orada Cennetül bâkî mezarlığına defnedilmişdir.

Bibl.: M. Esad, Mir'âtı Mühendishâne

EBUBEKİR SIDKI — Onsekizinci asır hattatlarından, aslı Ahıshalıdır; genç yaşında İstanbula gelmiş berber esnafından bir zât idi, yazıyı Hasırcılar İmamı Mustafa Efendiden öğrenmişdi. Seher vaktinde dükkânını açar, müşteri gelinceye kadar ve arada eli boş kaldıkca yazı meşk ederdi. Yazılarına imza atma izni dolayısı ile yapılan törenle beraber sakal salma duasını da yapdırmış, her iki dinî

törene şu mısrâ tarih olarak söylenmişdir:

Hüsnühat Hallak Bûbekirde peydâ oldu
1173 — M. 1759-1760

Vefat tarihi bilinmiyor.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EBU EL-DERDÂ, EBU-D-DERDÂ — «Dürdâ» da okunur; Sahâbei kirâmdan, arabların İstanbul muhasarası şühedâsından, İstanbulda biri Eyyubda, biri Üsküdarda bu isim ile iki makamdır.

1. Makam — Eyyubda Cezerî Kasımpaşa Mahallesinde Zal Mahmud Paşa Camii kurbindedir. İkinci Sultan Mahmud zamanında 1251 (M. 1835-1836) yılında ihyâ edilmiş bir makam-kabirdir (B.: Eshâbı Kirâm Kabirleri, İstanbulda); Sahaflar şeyhizâde Esad Efendi vekaayinâmesinde bu kabir için şu tarih beytini kaydediyor:

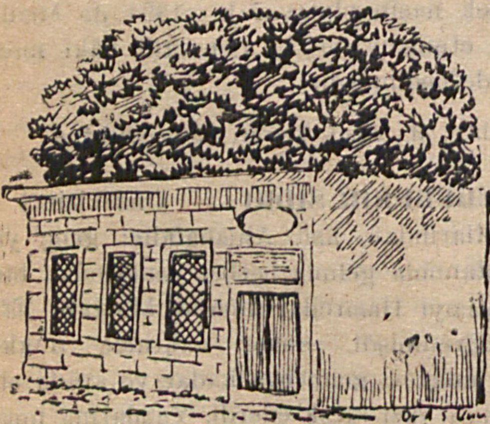
Kıldı mîmârı kalem târîhin inşâ Es'adâ
Yapdı Şeh Mahmud Ebud-Derdâ içün rânâ makam
1251

Türbenin içinde yan yana yazısız iki taş vardır. Kesme taşdan yapılmış türbe binâsının üstü çökmüş, içinde bitip büyüyen bir incir ağacı her tarafını kaplamışdır. Türbe yeri bu zâtın meşhedi sayılmaktadır. Sahâbeler levhasında hakkındaki kıt'a şudur:

Züvvârın şâhü gedâ
şefaatden itme cüdâ
Ya hazreti Ebu-d-Derdâ
Şefaate ir gör bizi

2. Makam — Üsküdarda Karacaahmed ittisâlindedir. Eyyubdaki makaama nisbetle daha mâmur durumdadır.

Ord. Prof. Dr. Süheyl ÜNVER

Ebû El-Derdâ Türbesi
(Resim: Dr. S. Ünver)

EBÛ SAİD EFENDİ (Hocazâde) — Onyedinci asır ulemasından, Sultan İbrahim ile Dördüncü Sultan Mehmedin şeyhül'islâmlarından; hicrî 1002 (M. 1593-1594) de İstanbulda doğdu, babası Şeyhül'islâm Mehmed Esad Efendi, onun babası da Şeyhül'islâm ve ünlü müverrih Hoca Sadeddin Efendidir (B.: Esad Efendi, Mehmed; Sadeddin Efendi, Hoca). İstanbulun çok zengin ve nüfuzlu bir ilmiye âilesinin evlâdı olarak geniş imkânlar içinde yetişdi, ve ilmiye mesleğinde sür'atle yükseldi, 1030 (M. 1620-1621) da Şam kadısı, 1032 (M. 1622-1623) de Bursa kadısı, 1034 (M. 1624-1625) ve 1036 (M. 1626-1627) da iki defa İstanbul kadısı. 1038 (M. 1628-1629) de Anadolu kadı askeri, 1039 (M. 1629-1630) da Rumeli kadıaskeri oldu. Henüz 36 yaşında iken ilmiye mesleğinin son durağına varmışdı ve yine o yıl içinde azledildi; artık şeyhül'islâmlık sırasını bekleyecek idi; on yıl, kışın İstanbul içindeki sarayında, yazın Boğaziçindeki yalısında, debdebeli, tantanalı bir kibar zengin hayatı sürdü; 1049 (M. 1639-1640) ikinci defa Rumeli kadıaskeri oldu, bu makamda bulunur iken asrın büyük şâiri Şeyhül'islâm Yahya Efendinin ölümü üzerine 18 Zilhicce 1053 (M. 27 Şubat 1644 de şeyhül'islâm oldu. Bu ilk müftülüğü iki seneden az sürdü, Sadrıâzam Civankapucubaşı Mehmed Paşa ile geçinemediği için 29 Zilkaade 1055 (16 Ocak 1646) de azledildi.

Ebû Said Efendinin bir fetvâsı
(İlmiye Salnâmesinden)

17 Ramazan 1061 (M. 3 Eylül 1651) de Karaçelebizâde Abdülâziz Efendinin yerine (B.: Abdülâziz Efendi, Karaçelebizâde) ikinci defa şeyhül'islâm oldu, ve bu sefer ilmiyenin bu en

yüksek mevkiinde daha az, ancak on bir ay kalabildi; 11 Ramazan 1062 (M. 16 Ağustos 1652) de azledildi; azlinin sebebi, ulemâ efendiler arasında derin teessür uyandıran bir rezâlet oldu. Ebû Said Efendi hânedânının şöhret ve serveti ile mağrur, çok asabî ve sert adamdı; vak'anın tertip ve tahrik eseri olduğu söylenir.

Ramazanın yedinci günü birbiri ile geçinemeyen Rumeli ve Anadolu kadı askerleri azledildiler; Ebû Said Efendi Rumeli kadıaskerliğine Tulumcuzâdeyi, Anadolu kadıaskerliğine de Bâlizâdeyi tâyin etti. İstanbul kadılığından azledilmiş olub Anadolu kadıaskerliğine tâyin sırası kendisinde olan Esad Efendi ertesi gün müftü efendiye gitti ve huzura çıkar çıkmaz selâm vermeden:

— Bre Allahdan korkmaz, bre mürteşî zâlim, Anadolu kadıaskerliği benim hakkım iken niçin başkasına verdin!.. diye bağırdı.

Görülmemiş, duyulmamış hürmetsizlik, tecâvüz idi. Ebû Said efendi o anda şuurunu kaybetdi:

— Bre câhil edebsiz, hayâsız, sen ne zaman adam oldun da böyle küstahlaşırsın, sen Sünbül Alinin kahve oğlanı Esad değil misin, bu makamlara hep rüşvetle, himâye ile gelmedin mi!.. dedi.

Esad Efendi cevab verecek oldu, Ebû Said efendi uşaklarına:

— Falaka değnek getirin, kaldırın yıkın şunu!.. diye bağırdı.

Uşaklar koşdular, Esad Efendinin koltuklarından tutup dışarı çıkaracak oldular, beriki yine ayak direyince, Ebû Said Efendi yerinden kalkdı, Esad Efendinin yakasına yapışdı, başını yüzünü yumruklamaya başladı. Esad Efendinin başından kavuğu düşdü, vak'anüvis efendinin tâbiri ile «öyle bir rezâlet oldu ki, neûzübillâh. Falaka bulunamadığı için Esad Efendi müftünün uşakları eliyle de hayli muştalandı, hırpalandı ve baş açık bir odaya tıkılıp kapatıldı. Devrin vezirlerinden İshak Paşa ile Ketağaç Paşa müftünün meclisinde idiler, vak'aya şâhid olmuşlardı, Ebû Said Efendinin ayağına düşdüler, onu teskine çalışdılar, Esad Efendinin affını recâ etdiler, kadıyı mahbesinden çıkarıp başına kavuğunu giydirdiler, tekrar huzura sokup: «Var efendi hazretlerinin eteğini öp!..» dediler. Sersemlemiş olan Esad Efendi etek öpecek oldukda müftü tekrar gazaba geldi, mâzul İstanbul kadısının yarı yakasından yarı sakalından tutub: «Bre habis oğlan!..» diye tekrar tokatladı, paşalar adamı güçlükle kurtarıp ve o hal ile bir ata bindirip evine yolladılar. Fakat Esad Efendi doğruca Sadrıâzam Tarhuncu Ahmed Paşaya gitti (B.: Ahmed Paşa Tarhuncu), «arslan iken tilki olmuşdu», vak'ayı anlattı, cezâda yediği dayakla yetinilerek sürgüne gönderilmemesi için «zelîlâne» yalvardı. Fakat müftü efendi sürgünde ısrar edince Ahmed Paşa hemen bir gemiye bindirilerek Sakız adasına sürgün emri ile Çavuşbaşı ağası Esad Efendinin evine yolladı, kadı gizlendi, bulunmadı. Esad Efendi ise o gece kibar ulemânın konaklarını dolaşdı. Çoğu Ebû Said Efendiye kırgın idiler; mesele büyütüldü, hattâ İstanbulda bir ihtilâl havası eser gibi oldu. Ulemânın büyük bir kısmının kendisine karşı cebhe aldığı Ebu Said Efendi pâdişah tarafından azledildi, Bahâî Efendi şeyhül'islâm oldu.

Ebû Said Efendi o tarihde 11 - 12 yaşlarında bir çocuk olan Dördüncü Sultan Mehmedin kesin güvenini kazanmış bir zât idi. İki sene kadar sonra Bahâî Efendinin ölümü üzerine, 12 Safer 1064 (M. 2 Ocak 1654) de Ebû Said Efendi üçüncü defa şeyhül'islâm oldu, ve 5 Receb 1065 (M. 11 Mayıs 1655) de Sadrıâzam İbşir Paşaya karşı sipahî ayaklanmasında azledildi; bu üçüncü ve sonuncu müftülüğünün azlinde hattâ bir idam edilme tehlikesi de atlatdı.

Sadrıâzam Derviş Paşanın ağır bir felç darbesi ile ölüm döşeğine yatdığında mührü hümâyûnun devlete karşı isyan etmiş Haleb Vâlisi İbşir Mustafa Paşa'ya gönderilmesinde Şeyhül'islâm Ebû Said Efendinin büyük rolü olmuşdu (B.: İbşir Mustafa Paşa). İhtilâlde vezire tarafdar çıkmakla suçlandırıldı ve İstanbuldaki sarayı yağma ve tahrib edildi; Vak'anüvis Naîma Efendi şöyle kaydediyor: «... Yüz elli senelik Hasan Can Hânedanının (Yavuz Sultan Selim'in ünlü nedîmi Hasan Can, Hoca Sadeddin Efendinin babasıdır; B.: Hasan Can) kıymetine bahâ biçilmez hazinesi, nâdide eşyâ, altun ve gümüş takımlar, eşsiz kıymetde nefîs kitablar, sarayın hârikulâde

eşyası bir anda talan ve tahrib edildi; paraladıkları eşyâyı yol ortasında bıraktılar; sarayı pencere demirlerine, su yollarına, hamamlarına varınca tahrib ettiler; Ebû Said Efendinin kütübhânesi ile kendi odasının sadefkârî ve halkârî dolab kapaklarına varınca koparıp götürdüler; ve kaldırdıkları eşyâyı yok bahâsına satmak için yollarda adam aradılar». İbşir Paşa sığındığı pâdişah sarayında îdam edildi. Ebû Said Efendinin başı istenmişdi; onun da îdamı fermanı verilmek üzere iken Nakibül eşraf Zeyrekzâde Efendinin kesin direnmesi üzerine azl ile kurtuldu; İstanbul kadısı olan oğlu Feyzullah Efendi de azledildi ve Geliboluya sürgün edildiler; bir müddet sonra, şehir içine girmemek ve İstanbul civârında Azadlıdaki çiftliğinde oturmak şartı ile affedildi ise de geldiğinin tezine düşmanlarının entrikaları ile tekrar Geliboluya gönderildi; nihayet 1071 de (M. 1661) hastalığı dolayısı ile affedildi ve İstanbulda 1662 haziranında vefat etti; Eyyubda dedesi Hoca Sadeddin Efendi hazîresine defnedildi.

Bibl.: İlmiye Salnâmesi; Naîmâ Târihi, III-VI; Silâhdar Târihi, I; İ. Hâmi Danişmend, Kronoloji, III.

EBÛ SAİD EFENDİ (Şeyh) — Kanunî Sultan Süleyman devri ulemasından, aslı İranlıdır; İstanbulda yerleşmiş, ilmiyle, fazliyle hürmet görmüş, bilhassa Sadrıâzam Semiz Ali Paşa tarafından himaye edilerek devlet hazinesinden yevmiye yüz akçe bağlanmıştı; o zamanlar için bu para şeyh efendiye müreffeh bir hayat teminine kâfi idi. Ebû Said Efendinin tek kusuru hastalık derecesine varmış olan temizlik merâkı idi, hem basit mânasiyle temizlik, hem de şer'î temizlik.

Evlenmemişti; konağında eli yüzü temiz, edebli terbiyeli birkaç uşağı hizmet ederdi. Şeyh Efendi her sabah muhakkak yıkanırdı, abdest alırdı; çamaşırları da yıkandıktan sonra dokuz defa sudan geçip şartlanırdı. Konağın bütün hizmetkârları da her sabah hamama girmek mecburiyetinde idiler. Konağa asla misafir kabul edilmezdi; ev esvabiyle sokağa çıkılmaz, sokak esvabı ile içeri girilmezdi. Sokaktan gelen muhakkak soyunur, hamama girer, yıkanır, abdest alırdı. Efendi de hâmisi Ali Paşa'nın sarayı müestesna, kimsenin evine gitmez, dışarıda bir yudum su içmez, el ve etek öptürmez, kendisi de kimse ile musafaha etmez, el kavuşturup hafifçe eğilmekle iktifâ ederdi.

Semiz Ali Paşa, lâtifeyi çok seven bir zât idi. Bir Ramazanda Ebû Said Efendiye bir kürk hediye etmişti; fakat kürk gelince efendi düşüp bayılacak kadar sıkılmıştı. Çünkü protokol îcâbı bayramda hâmisinin gönderdiği kürkü giyerek paşaya bayram tebrikine gitmeğe mecburdu. Ebû Said Efendi için kürk, şer'an temizliğinden her an şüphe edilecek bir şeydi. Evvelâ söylendi, sonra kürkü dokuz defa yıkattı, kuruttu, yıkattı, kuruttu. Bayram sabahı sırtına giymeden evvel de uşaklarından güçlü kuvvetli bir delikanlıya dokuz defa silkmesini emretti. Uşak, evvelâ hamama girdi, yıkandı, boy abdesti aldı ve sonra kürkün yakasına yapışıp da silkmeğe başlayınca, Şeyh Efendi feryadü figan ederek deliler gibi çırpınmağa başladı; kürk yıkana kuruya çürümüştü, konağın içinde milyarca kıl gök bulut halinde uçuşuyordu. Ebû Said Efendi bir kat Ali Paşaya, bir kat da kendisine ağzına geleni söyliyerek çocuklar gibi ağlamağa başlamıştı. Hemen adamlarından birkaç kişiyi ırgat pazarına göndermiş, gözünde, kulağında illeti olmıyan, vücudunda yarası, âzasında noksanı, sakatı bulunmayan elli nefer ırgad seçtirmiş, bu adamlar hamama sokulmuş, yıkanmışlar, abdest almışlar, kendilerine temiz çamaşırlar giydirilmiş ve sonra da koca konağın dört köşesine dağılan kürk kıllarını günlerce uğraşarak elleriyle teker teker toplamışlardı. Konakta, şer'an temiz olmayan süpürge kullanılmazdı. Semiz Ali Paşanın beklediği de bu idi. Haber alınca kahkahaları attı ve bir vesile bulup padişaha da anlattı. Kanunî Ebû Said Efendiyi görmek istedi. Bu sefer mesele büsbütün çatallaştı: Efendi saraya gelince, muhakkak koltuklarına girilecek, eteği öpülecek, o da huzura çıkınca padişahın elini öpecekti. Sadrıâzam bu protokolun tatbiki Şeyh Efendiyi kahrından helâk edebileceğini arzedince koca Kanunî: Said Efendi için saray protokolunun tatbik edilmemesini, şeyhin de huzurda bir temenna ile iktifa etmesini emretti. Ebû Said Efendi heyecan içinde huzura çıktı.. Kanunî:

— Efendi.. İlminizi, irfanınızı işittim.. Ümmeti Muhammedin talim ve irşadında sa'-

yiniz meşkûr olsun!.. diye iltifat etti; sonra Ali Paşa'ya dönerek:

— Efendinin tahsisatı ne kadardır?! diye sordu; paşa:

— Yevmiye yüz akçedir!. cevabını verince Sultan Süleyman:

— Azdır!.. dedi, yevmiyesine yüz akçe daha ilâve ediniz, biraz da içindeki vehim ve vesvese çirkini temizlesin!..

Sultan Süleymanın bu şâhâne hakaaretinden sonradır ki Şeyh Efendi pâdişahın ayaklarına kapanarak af diledi.

EBÛ SAİD EFENDİ BAĞÇESİ — XVII yüzyıl ortasında Fındıklıda İstanbulun en mâmur ve büyük bağçelerinden biri idi; Şeyhülislâm Ebû Said Efendinin milki olan bu bağçe için, o asırda İstanbula gelmiş Antoine Galland (B.: Galland, Antoine) «Güzel bir çeşmesi, portakal ağaçları, çiçekleri ve bilhassa lâleleri» ile meşhur olduğunu yazıyor. Yalı boyundan gerideki tepelerin yamacında kat kat uzanır bir bağçe imiş.

EBÛ SAİD EFENDİ YALISI — XVII yüzyıl ortasında Tophâne ile Fındıklı arasında İstanbulun muhteşem binâlarından biri idi; ahşab bir binâ olduğu muhakkakdır; zamanımıza yalnız adı kalmışdır; civarında ve muhtemel ki hemen arkasında Ebû Said Efendi'nin bir de meşhur bağçesi vardı (B.: Ebû Said Efendi Bağçesi).

EBÛ SAİD EL-HUDRÎ — Sahâbei Kiramdan, arabların İstanbul muhasarası şühedâsından, kabri İstanbulda Kaariye Camii civârındadır; Ayvansaraylı Hüseyin Efendinin Topkapı Sarayı Müzesinin hazîne kütübhânesinde bulunan mecmuasında şu malûmat veriliyor: «Kaariye Câmii demekle mâruf kiliseden münkalib câmiin ittisâlinde vâki medrese avlusu dâhilinde medfundur ki caddeye penceresi olup pencere üstünde ismi şöyle yazılmışdır:

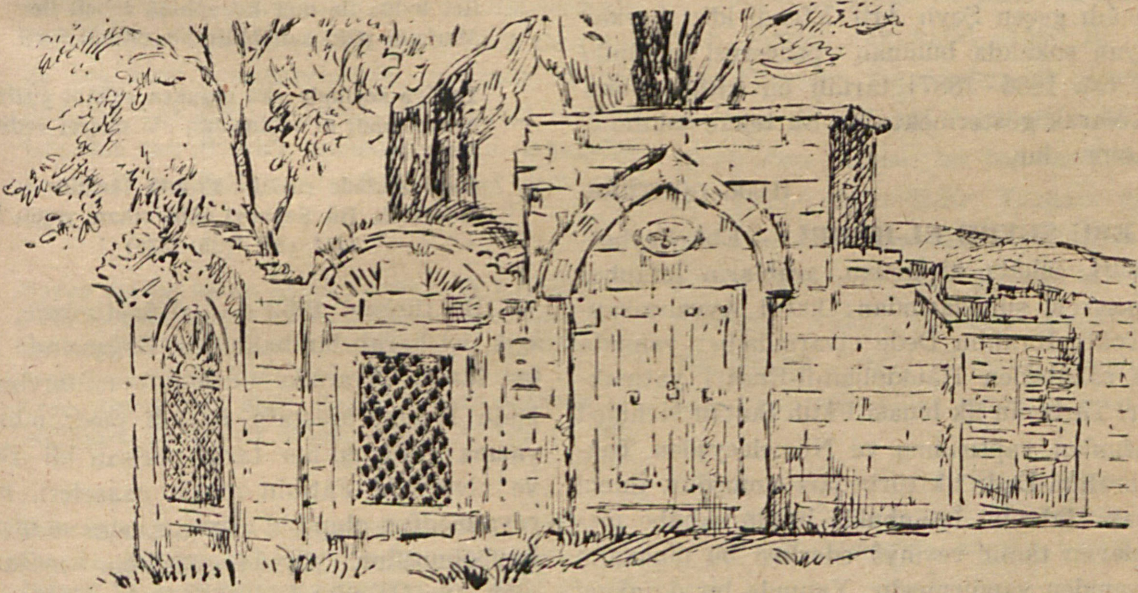
Hû
Eshâbi kirâmdan
Ebî Said-il-Hudrî
radıyallahüanh
Hicrî 46 (M. 666)

İçerde de bu kitâbenin bir aynı olup ayrıca şu kitâbe vardır:

Eshâbı Kirâmdan Ebî Said-il-Hudrî radıyallahüanh hazretlerinin merkadi şerîfidir. Ketebehu Hıdır mütevellii Haseki Sultan sene 1177 (M. 1763 - 1764)

Yan sokak penceresi üzerinde şu kitâbe okunmaktadır:

«Ecillei Eshâbı kirâmdan Hazret-i Ebi Said-il-Hudri Eshâbdan Mâlil ibni Sinan hazretlerinin mahdumudur. On beş yaşında iken Beni Mustalik gazâsına teşrif idüb femi saâdeti peygamberiden (hazreti peygamberin ağzından) bin yüz yetmiş hadisi şerif rivâyet buyurmuşdur. Bânii in hankah Şeyh Muhammed Ârifest; 1304 (M. 1886-1887)»

Ebû Said El-Hudrî türbesi
(Bir krokiden S. Bozcalı eli ile)

Açık türbesi ortasında çok yaşlı güzel bir şimşir ağacı ve hazîresinde muazzam serviler vardır.

Taş baskısı bir levhada da şunlar yazılıdır: «Sultan Hamamı (Edirnekapusunda Mihrimah Sultan Hamamı) civarında Kaariye Câmii kurbinde

Fetholurdu anın fahri
Yâ Ebâ Said-il-Hudrî
Şefaate ir gör bizi»

Türbesi çok harab olmuş duvarlarla çevrilidir. İstanbulun en pitoresk yerlerindendir. İkinci Sultan Mahmud tarafından 1251 (1835-1836) tarihinde tamir ettirilmiş ve bu tâmirde kapusunun üstüne Hâşim imzâlı tuğrası konmuşdur ki hâlen bu tuğra yerine konulmak üzere Kaariye Câmiinde saklanmaktadır. (B.: Eshâbı Kirâm Kabirleri, İstanbulda)

Ord. Prof. Dr. Süheyl ÜNVER

EBÛ SAİD EL-HUDRÎ TEKKESİ — Üsküdarlı Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendinin 1307 (M. 1889-1890) de yayınladığı Mecmuai Tekâyadaki kayda göre Edirnekapusu içinde Kaariye Câmii yakınında âyin günü cuma olan bir nakşî dergâhı idi; o tarihde şeyhliğinde de Ârif Efendi adında bir zât bulunuyordu.

Sahâbei Kirâmdan ve arabların İstanbul muhasarası şühedâsından olan Ebû Said El-Hudrînin merkadi yanında yapıldığı için bu ismi taşıyan tekkenin bânisi de Mecmuai Tekâyâda adı geçen Şeyh Ârif Efendi idi; merkadin yan sokakda bulunan penceresi üzerinde 1304 (M. 1886-1887) tarihli bir kitâbe bunu açık olarak göstermektedir. Bu tekke yıkılmış, yok olmuşdur.

Hakkı GÖKTÜRK

EBÛ ŞEYBE EL-HUDRÎ — Ebû Şeybet-il-Hudrî, eshâbı kirâmdan, arabların İstanbul muhasarası şühedâsından; kabri Ayvansarayda Toklu İbrahim Dede civarındadır; yanında yine sahâbeden Hamdullah-il-Ensârî yatmaktadır. Türbenin ilk binası Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış ve Ni'melceyşden Toklu İbrahim Dede ilk türbedârı olmuşdur. İkinci Sultan Mahmud İstanbulda bütün sahâbe makamlarını tâmir ve ihyâ ederken bu makaamı da yeniden yapdırmışdır. Yanında bir de ayazma vardır. Ayvansaraylı Hüseyin Efendi Topkapu Sarayı Müzesi Kütübhânesinde bulunan el yazması mecmuasında şunları yazıyor: «Ebû Şeybet-il-Hudrî Ayvansaray Kapusu dâhilinde Eğri Kapu tarafında Tokludede Mahallesi demekle mâruf mahalde medfundur ki mescidi kiliseden münkalibdir; Toklu Dede hîni fetihde türbedâr olub Ebû Şeybe'nin türbesi hâricinde medfundur; türbedarları onun neslindendir. Ebû Şeybe radıyallahü anh hazretlerinin türbelerinin tâmirine Vâsıf Efendi bu tarihi söylemişdir:

Tâmire yazdı târih Vâsıf görünce bî pâk
Bin yüz sekizde cânâ pâk oldu ravzi pâk
1108 (M. 1696-1697)»

Vâsıf Dîvânında bu tarih manzûmesi yanlış olarak Ebû Said-il-Hudrî'nin türbesi adına kaydedilmişdir. (B.: Toklu Dede Mescidi).

Pek eskiden burası İkinci Sultan Bayazıd evkafına bağlı imiş. İkinci Sultan Mahmud yeniçerilerin kaldırılması dolayısı ile halkın kendisine kırılan kalblerini hoşnud etmek için bir takım eski makamları ihyâ ederken Ebû Şeybe türbesini de yeniden yaptırmıştır. Kapusunun üzerinde Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendinin yazısı ile şu tarih manzumesi Sahhaflar şeyhizâde Esad Efendinindir:

Dâveri ashâb sîret Şâhi Mahmûdişşiyem
Zâtidir girdârı hayr âsr ile herdem elîf

Hazreti Bû Şeybet-il-Hudrîye tâzim eyledi
Türbesin tecdid ile ol şâhi âgâh ü arif

Gel hulûs ile duâ kıl zâhidâ tebcil ile
Merkadi pâki sahâbîdir bu me'vâi şerîf

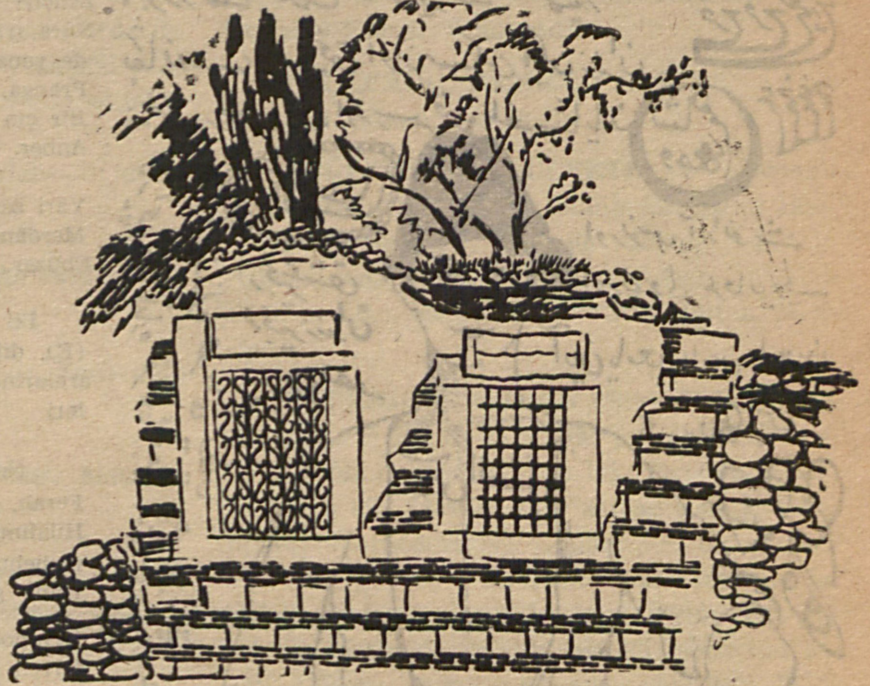
Tasliye zeylinde yâd oldukca ashâbi güzîn
Nazmı ahdi ol şehinşâhın ola nusret redîf

Oldu dildâde melâik Es'adâ târihine
«Merkadi Bû Şeybeyi şâhi cihan yapdı lâtif»
1251 (M. 1835-1836)

Bu türbeyi 1952 de ziyâretimizde, üstü açık, içi harab bir halde idi. Bağçesinde mümtaz zevât, bu arada «Kanun» mütercimi Tokadlı Hekim Mustafa Efendi medfundur. Ayazma yıkılmış, her taraf perişan idi. Burada ve civarında Fâtihin mutlu askerleri, ni'melceyş medfun olup bir kısmının isim ve nişanları kaybolmuşdur. Orada güzel bir mezar taşı olan (vefâtı 908, M. 1502) Çavuş Sinan bin İskender ile yine sahâbeden Ahmedül Ensârînin mütevâzı kabri vardır. Ebû Şeybet-il-Hudrî, peygamberimizin süt kardeşidir; bir zaman

kabrinin ziyaretçileri Ebâ Eyyûbül Ensârî'nin türbesinin ziyaretcileri kadar kalabalık olurmuş. Toklu Dedenin kabrinden eser kalmamışdır; dışına gece kondular yapılmış; kapu üzerindeki büyük kitâbe taşı da yerinde yok idi.

Ord. Prof. Dr. Süheyl ÜNVER

Ebû Şeybe El-Hudrî türbesi
(Resim: Nezih)

EBÛZER (Safranbolulu Pasacı) — Hırsız, kaatil; 1301 ile 1311 (M. 1883 - 1894) arasında Tophânede mîrî fırın pasacısı 17 - 18 yaşlarında bir genç iken hemşehrilerinden birinin bekâr odasında misâfir kaldığı gece bir gümüş koyun saati çalmışdır. İstanbul Mahbushânesinde damağalarından Kahveci Nusret'in şıkırdım uşağı olmuş, bir gün teneffüs zamanı avluda gezerlerken kıskançlık maddesinden kendilerine kin bağlamış azılı kaatillerden ve yine damağalarından Arab Süleyman ile avanesinin öldürmek kasdı ile hücumlarında, zeberdest bir delikanlı olduğundan Süleymanın elindeki şişi alıp azılı şerîri vurup öldürmüş, hem kendisini, hem Nusreti kurtarmış, mahbushânede nefis müdafaası ile işlediği cinâyetden de ayrıca beş sene prangabendliğe mahkûm olmuşdur. Bu vak'adan sonradır ki Kahveci Nusret İstanbul'dan Sinob'a gönderilmişdir. Aşağıdaki semâî bu Ebûzer şânında Kahveci Nusretindir:

Bugün sarsar bütün eflâki bu hicranlı feryâdım
Ezelden gülmedim yâ Rab cefâkârım hem nâşâdım
Şehâ bahtım dahi kaare yazık gadr ile pûyânım
Aceb nerde âyâ şimdi Ebûzerim perîzâdım
Cezâ yirse kasem olsun feryâd eylerdi vicdânım
Mürüvvet merhamet senden rahmeyle sen ey sultânım

Sarartır saçları her kalbi ahzan vaktine benzer
Gurûbu bahtımı îma ider her bir seher ekser
Levend kaametli sultânım gazanfer bir hadid peyker
Sîmâyı aşkını kalbim ezelden eylemiş ezber
Cezâ yirse kasem olsun feryâd eylerdi vicdânım
Mürüvvet merhamet senden rahmeyle sen ey sultânım

Eger pâzârı mahşerde idilse böylece ilân
Cihan bulmuş sana karşı garîbdir işte bir kurban
Ne nîmetdir huzûrunda olursam kulluğa şâyan
Cezâ yirse kasem olsun feryâd eylerdi vicdânım
Mürüvvet merhamet senden rahmeyle sen ey sultânım

Aynı zamanda bir halk ressamı olan Kahveci Nusret yukardaki semâî ile övdüğü Pasacı Ebûzerin kara kalem ile güzel bir resmini yapmışdır, fakat bu resmin büyük kıymeti, etrafına yazılan bir takım yazılarla bir tılsım resmi oluşundadır. Yazıları yazan, katilden mahkûm olup «Zından Kutbu» lâkabı ile anılan Somuncu Baba isminde bir büyücü-üfürükcüdür. Aslından ressam Hüsnü eliyle kopye ettirdiğimiz Pasacı Ebûzerin resminin etrafındaki yazı ve şekiller şunlardır; en üstte:

Ebûzer şâhımın tasviri mutalsamıdır.
Bana nusret budur ancak âvânı mesken iken zından
Ne nîmetdir huzurunda olursam kulluğa şâyan

Sağ tarafda yukardan aşağı:

Zincirden bir çerçive ve içinde «Kurretü âli kesâ (?) abâ».

Safranbolulu Ebûzerin tılsımlı resmi
(aslından Hüsnü eli ile kopya)

Zenciri aşk, zenciri zından, pîrimize hû.
Nûra irişenlere her şey yakın, nâr içinde yananlara her şey baid.
Pranga, pâbend, bukağu, ağu, ağ.
Bir çın tamanı motifi.
Anber, kanber, şebi rûz beraber.

Yâri serkeş çık meydâne meydâne
Merdâne merdâne girdik yâhu zındâne
Ebûzer Şah bir dânedir bir dâne.

İki yürek şekli, birinin içinde elif (E), diğerinin içinde nun (N) harfi, ve aralarında zincirleme yazılmış vav harfleri.

Sol tarafta yukardan aşağı:
Ferah, ferruh, nefih, rih.
Hilâlimsi bir şekil ve içinde «Şâhım vechehu»
Ham, gam, hem.

Evranos ardanos
Evren velî irfan bolî

Âmin yâ muîn, âmin yâ muîn
Bi hörmeti Tâ Hâ ü Yâsin

İki yürek şekli, birinin içinde ayın, (A), öbürünün içinde mim (M) harfi ve altında çifte vav (V) harfi.
Yâri serkeş merd isen can virüb cânânı gör
Benlik olmaz zındanda küfrü ko îmânı gör
Sultânı aşkı kıldım serdar, şeytânı nahveti eyledim berdar.
Kutbi zından dört duvar karındaşı Şeyh Somuncu Baba, tılsımı mücerreb.

En altda:
Delikanlının iki ayağı arasında bir kesik kelle ve murad kapusunun anahtarı.
Âşık başı binek taşı
Somuncu Baba pişirdi aşı.

(B.: Nusret, Kahveci; Damağaları, cild 8, sayfa 4224; Zından Şiirleri)
Bibl.: Nusret, Zından Şiirleri.

EBÛZER EL-GAFFÂRÎ — Arab harfleri ile yazılışı Ebû Zerr-il Gıfârî diye de okunur; eshâbı kirâmdan, arabların İstanbul muhasarası şühedâsından; Ayvansarayda Çınarlıçeşme Mescidi yanında bulunan kabri XVIII. yüzyılın ilk yarısında Sadrıâzam Şehid Ali Paşa tarafından gördüğü bir rüyâ üzerine

ihyâ edilmişdir; Çınarlıçeşme Mescidi de bu türbe ile birlikde yapılmışdır; geçen asırda da İkinci Sultan Mahmudun anası Nakşidil Vâlide Sultan tarafından tâmir ve tecdid edilmişdir.

Makaamın ihyâsına tarih olan şu mısrâ Vâsıf İbrahim Efendinindir:

Bu kabri eyledi ihyâ Şehid Ali Paşa
1128 (M. 1716)

Tamiri tarihi olan şu mısrâ da Enderunlu Vâsıf Efendinindir:

Bu âlî meşhedi yaptırdı rânâ Vâlide Sultan
1227 (M. 1812)

Ziyaretimiz tarihinde harab ve perişan yok olmak üzere idi (B.: Çınarlıçeşme Mescidi, cild 7, sayfa 3917).

EBÛZER EL-GAFFÂRÎ MESCİDİ — Tahsin Öz «İstanbul Câmileri» isimli eserinde bu isimle Ayvansarayda bir mescid kaydediyor ve: «Yapıldığı tarih tesbit edilemedi, eser kalmamışdır» diyor. Ayvansarayda Ebuzer El - Gaffârî'nin merkadi yanında Çınarlıçeşme Mescidi adı ile anılan bir mescid vardı; 1947 de ziyaretimizde yalnız mihrab duvarı kalmış, yok olmak üzere idi (B.: Çınarlıçeşme Mescidi, cild 7, sayfa 3917). Tahsin Öz Çınarlıçeşme Mescidini de ayrıca kayd ederken: «Bânisi Şehid Ali Paşadır; XVIII. yüzyıl ibtidâlarında fevkaanî olarak yaptırılan bu mescidin duvar bakiyeleri kalmışdır. Mescid yanında ashabdan Ebûzeri Gaffârî'ye âid açık türbe de aynı zat tarafından yaptırılmışdır» diyor. Üstâdın aynı mescidi, ayrı birer mescid imiş gibi ikinci defa Ebûzer El-Gaffârî adı ile kaydı bir zühul eseridir. İleride erbabı tedkiki yanıltmamak için bu şehir kütüğüne böyle bir madde koyduk.

EBÜLFADIL CAMİİ — (B.: Defterdar Câmii, cild 8, Sayfa 4339)

EBÜLFADIL KONAĞI VE BAĞÇESİ — XVI. yüzyılda Tophânede sırt üstünde limana, Marmaraya ve Anadolu yakasına fevkalâde nezâreti olan bir konak ve bağçe idi; zamanında çok meşhur olan bu binâ ve bağçe hakkında bilinen bir şuerâ tezkiresi müellifi olan Atâî Çelebinin bir satırlık bir «meskeni dilküşâ ve bağçei cennet âsâ» kaydından ibâretdir (B.: Mehmed Efendi, Ebülfadıl).

EBÜLFADIL MEHMED EFENDİ — (B.: Mehmed Efendi, Ebülfadıl).

EBÜLFETİH, EBÜLFETH — Osmanlı müverrihleri tarafından İstanbulun fâtihi İkinci Sultan Mehmede verilmiş unvan, «Fethin Babası» anlamındadır, bugün sâdece «Fâtih» diyoruz (B.: Mehmed II. Fâtih Sultan Mehmed).

EBÜLHÜDÂ EFENDİ (Şeyh Mehmed) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ünlü remilci - falcı; aslı magribî idi, Tunuslu yahud Cezâyirli idi; İstanbula ne zaman geldiği bilinmiyor, Nuruosmâniye Caddesinde bir dükkânı vardı, gelenlere remil dökmek sûreti ile fal bakar, geçinirdi. Uzun boylu ve ırkının çok güzel bir adamı idi, ve çok zekî idi; şöhretini evvelâ bilhassa kadınlar arasında yapmışdı, 1875-1876 arasında 25 yaşlarında idi; gaayetle mahbub memleketlisi bir yamağı, çömezi vardı, o da ayrı vâdide şan ve şöhret salmışdı. Devrin kalender şairlerinden Nebil Kaptanın aşağıdaki iki kıt'ası onun şânındadır:

Şâkirdi fatini Ebülhüdânın
Misli yok andeki cilve edânın
Siyehçerde Magrib uşağı oğlan
Eseri bedii sun'i Hüdânın

Niyyetim keşfine dökdürüp remil
D.dim ki Şeyhzâdem gel murâdım bil
Heman bâsi pâye izin virdiler
Diyüb nâzikâne: Yâ ahi sebil!..

Ebülhüdâ Efendi ayrıca hastalara okur, çeşidli muradlar için muska yazar ve rüyâ tâbirinde de çok isabetli imiş; İkinci Sultan Hamidin şehzâdeliği zamanında bir kadının rüyâsını: «Pek garib bir.. senin efendin pâdişah olacak!.» diye tâbir etmiş. Sultan Abdülhamid tahta çıkdıkdan sonra, şâkirdi ile dükkânının üstündeki bekâr odasında barınır bu remmali ihyâ etmişdir. Kendisi anlatırmış, memleketinde çok fakir bir âilenin oğlu imiş, on beş yaşlarında bir gemiye tayfa olarak girmiş, Beyrut'a gitmişler; geminin kaptanı Ebülhüdâyı alıp oradan da karadan Bağdad'a gitmiş. Bağdadda Ravvas adında bir şeyh bu oğlanı görmüş, kaptana: «Bu oğlanı bana bırak, bir sene kadar onu irşad edeyim, kalb gözünü de

açayım, rüyâsını gördüm, bu oğlan İstanbulda Âli Osman pâdişahına müsâhib ve nedîm olacakdır» demiş, ve Ebülhüdâ İstanbula gelerek kendisine tebşir edilen ikbâle kavuşmuş.

İkinci Sultan Abdülhamide intisabından kısa bir zaman sonra bu pâdişahın hem bir nevî müneccimbaşı remilcisi oldu, hem de mahrem siyasî müşâvirleri arasına girdi; Beşiktaşda Serencebey Yokuşunda mükellef bir konağa yerleşdi, atlı arabalı, uşaklı, bendeli ricâli meşâyihden oldu. Hasan Hâlid Efendi adındaki genç oğlunu kütübhânecilikle Yıldız sarayına aldılar. İkinci Sultan Hamid tahtdan indirildikden sonra oğlu ile birlikde «hafiyelik» ile suçlandırıldılar; oğlu İstanbuldan kaçdı, Ebülhüdâ Efendi tevkif edildi (1909); mevkuf iken Serencebey yokuşundaki konağı Dârüşşefakaya bağışladı ve kendisi sürgüne gönderildi; ve adından bahsedilmez oldu. O devri görmüş olanlardan muharrir Süleyman Tevfik Bey «Abdülhamidin Cinci Hocası» isimli bir makaalede Ebülhüdâdan bahseder; evâili hayatı hakkında bizim kaydettiğimiz notla Nebil Kaptandan alınmışdır ki Ebülhüdânın gençliğinde çömezi yerinde olan mağribli oğlandan dinlediğini söyler.

İkbâlini çekemeyenler, eğer yanılmıyorsam ona «Ebülhüdâyı bol türük vel üfürük» derler idi.

Vâsıf HİÇ

EBÜLMEYÂMİN ÇEŞMESİ — «Yok olmuş bir çeşmedir, Çinili Köşk Müzesine kaldırılmış kitabe taşının tarih beyti şudur:

> **Bu çeşmeyi görecek tarihini melekler**
> **«Kevser oldu sebil Allah içün» dediler**
> **1015 (M. 1606 — 1607)**

«Bânisi Şeyhülislâm Ebülmeyâmin Mustafa Efendidir. B.: Mustafa Efendi; Ebülmeyâmin)» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; 1943).

EBÜRRİZÂ DERGÂHI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu Taksimde Hacı Ahmed Efendi Mahallesinde kendi adını taşıyan sokakda idi. Bir Bedevî Tekkesi idi; 1307 (M. 1889 - 1890) da yayınlanmış Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendinin «Mecmuai Tekâya» adlı eserinde semti Kasımpaşada Tatavla civârında diye tesbit edilmişdir ki 1934 B. Ş. Rehberindeki Hacı Ahmed Efendi Mahallesi Kasımpaşa arkalarına düşer; Mecmuai Tekâyâda âyin günü pazar, o tarihdeki şeyhi de Şemseddin Efendi olarak kayıdlıdır. Rifâiye şeyhlerinden sayın Muhiddin Ensârî'nin verdiği mâlûmata göre haremi, selâmlığı ve büyük bir simâhânesi ile üç katlı ahşab bir binâ idi: dergâh yanındaki Ebürrizâ Türbesi de ahşab idi; son şeyhi de Beyoğlu Mahkemesi başkâtibi Nureddin Bey idi. Dergâh 1926 - 1930 arasında yıkılmışdır. Hâlen Şeyh Ebürrizâ'nın türbesi beton yapıya çevrilmişdir. Dergâh haziresinin bir kısmı da yanındaki bir evin sâhibleri tarafından bağçe hâline getirilmiş bulunuyordu (1966).

Bibl.: Hakkı Göktürk, Not.

EBÜRRİZÂ DERGÂHI ÇIKMAZI — Ebürrizâ Dergâhı Sokağı üzerindedi (B.: Ebürrizâ Dergâhı Sokağı); sokağa nisbetle çukurda kalan bozuk toprak bir sokakdır; üzerinde birer katlı bir kaç evceğiz ile Ebürrizâ Dergâhının haziresi vardır; sol başında da Ebürrizâ Türbesi bulunmaktadır (haziran 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

EBÜRRİZÂ DERGÂHI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlunda Taksimin Hacı Ahmed Efendi Mahallesi sokaklarından; Pir Hüsemeddin - Kurtoğlu sokakları ile Yaya köprüsü - Dalfes sokakları arasında uzanır, üzerinde aynı adı taşıyan bir çıkmaz sokak vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 19/No. 182). Pir Hüsemeddin Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, kavisli, önce az meyilli yokuş, sonra düzleşen bir sokakdır. İkişer katlı ahşâb ve kâgir evler arasından geçer; sağ kolda bir bostan, aynı adı taşıyan çıkmaz sokak, Ebürziyâ Türbesi görülür. 1 buz dolabı tamircis, 1 doğramacı, ve üç göz kapalı dükkân vardır; kapu numaraları 1-41 ve 2-26 dır (haziran 1966). Sokağa adını veren dergâh 1926 - 1930 arasında yıkılmışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

EBÜSSUUD BAĞÇESİ — Halicin bitiminde Sütlücede deniz kenarında meşhur bir bağçe idi; Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi yazları bu bağçedeki evinde otururdu; Evliyâ Çelebi: «Karaağaç Yalısına bitişik sanavber (fıstık çamı) ağaçları ile müzeyyen güllü bülbüllü bir bağdır; Ebüssuud Efendi meşhur tefsîrini bu bağda

yazmışdır» diyor. XVII. yüzyıl ortasında Ebüssuud Efendi veresesinden satın alınarak Karaağaç Kasrı Bağçesine katıldı. (B.: Karaağaç Kasrı).

EBÜSSUUD CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesinin merkez nâhiyesinin Hocapaşa Mahalesi sokaklarından; Ankara Caddesi ile Alemdar Caddesi arasında uzanır; Hocapaşa Camii Sokağı, Orhâniye Caddesi, Safvetpaşa Sokağı, Mehmed Murad Sokağı ve Erdoğan Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 1/2).

Ankara Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba rahat geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir. Büyük şehrin bir iş bölgesinde ve üzerinde oteller, hanlar ve nakliye anbarları bulunan çok işlek bir yoldur; şu binalar ve müesseseler tesbit edildi: Meserret Oteli (B.: Meserret Oteli), Antalya Palâs Oteli, Safâ Oteli, Trabzon Palas Oteli, Gümüş Palas Oteli, Yeni Işık Oteli, Samsun Oteli, Alpan Oteli, Gülyurdu Oteli, Şan Oteli, Yeni Aydın Oteli, Kilis Palas Oteli, Özpak Oteli, Nur Oteli, Yeni Konya Oteli, Ekmel Hanı, Yıldız Hanı, Hak Hanı, Tek Han, Afyon Nakliyat Anbarı Üçkurt Nakliyat Anbarı, Mevlâna Nakliyat Anbarı, Siirt - Batman Nakliyat Anbarı, Ankara Güneş Nakliyat Anbarı, Merkez Nakliyat Anbarı, Doğu Nakliyat Anbarı, Yıldırım Nakliyat Anbarı, Şafak Nakliyat Anbarı, Antalya Horoz Nakliyat Anbarı, Van - Diyarıbakır Nakliyat Anbarı, Güveniş Nakliyat Anbarı, Yeni Sivas Sürat Nakliyat Anbarı, Adana Mersin Nakliyat Anbarı, şehirler arası otobüs acentalarına ait 4 şûbe, Ata Han Ecza Deposu, Türk Basın Birliği, Yeni Hayat Itriyat Deposu, Cemaller Elektrik Mağazası, İstanbul Vilâyeti Özel İdâre Müdürlüğü, İst. V. Levâzım Müdürlüğü, İbrahim Müteferrika İlk Okulu, Erkmen Matbaası, Asrî Matbaa, Halk Matbaası, Öztürk Matbaası, Hâkimiyet Matbaası, Öğüt Matbaası, Ekspres Klişehânesi, Nazmi Eren ve Ortakları Komandit Şirketi, 3 oto lâstiği alım - satım yeri, 1 elektrik tâmircisi, 2 lokanta, 1 berber, 1 sandık yapıcı,

Alemdar Caddesine çıkar iken sol köşede çok derin - çukur bir arsada üç gecekondu bulunuyordu.

Kapu numaraları 1 - 87 ve 2 - 86 dır (1966, kasım).

Ebüssuud Caddesi 1959 yılında pek çok can kaybına sebeb olan bir dinamit infilâkı fâciasına sahne olmuşdu. (B.: Ebüssuud Caddesi İnfilâkı Fâciası).

Hakkı GÖKTÜRK

EBÜSSUUD CADDESİ İNFİLÂKI — İstanbulda şehir içinde, şehrin göbeğinde eşi görülmemiş bir fâcia; bu caddede Neyyir Hanında Kumla Mâdencilik Şirketinde gizli olarak bulundurulan 300 kilo dinamit tesbit edilemeyen bir sebeble 6 ocak 1959 salı günü saat 10,23 de infilâk etmiş, ve bu infilâk öyle bir şiddetde olmuşdur ki adı geçen han binâsı ile her iki yanındaki binâlar bir anda yer ile bir yıkılmış, fâcia noktasının ardındaki ve karşısındaki binâlar da çok ağır hasara uğramış, infilâk sademesi ile veyâ yıkılan binâların enkaazı altında kalan 38 kişi ölmüşdür. Bu arada ölüm sahnesi olan ve ağır hasara uğrayan binâlardan biri de, kendisi Ankara Caddesi üzerinde bulunduğu halde arka tarafından sademeye mâruz kalmış ve o sıralarda içinde bu İstanbul Ansiklopedisinin, Yeni Gazetenin ve stanbul Ekspres Gazetesinin basıldığı Tan Matbaası ile, Ebüssuud ve Ankara caddelerinin kavuşağında ve infilâk noktasının karşısında bulunan büyük Meserret Oteli olmuşdur. Bu müdhiş infilâkın geniş tafsilâtı 7, 8, 9 ve 10 ocak 1959 tarihli İstanbul gazetelerinde tüyler ürpertici resimlerle yayınlanmışdır.

Facia kurbanlarından 32 kişinin hüviyeti tesbit edilmiş, 5 erkek ile 1 kadın cesedinin kime aid olduğu anlaşılamamışdır; hüviyeti tesbit edilenler şunlardır:

1. Mustafa Atik, Kumla Mâdencilik Şirketinin iki ortağından biri,
2. Feriha Bal, Mustafa Atik'in (evli bir adam) nişanlı adı altında metresi,
3. Sâima Bal, Ferihanın anası,
4. Özdemir Tuncer, İstanbul Ekspres Gazetesi yazı işleri müdürü,
5. Erdoğan Türkseven, İstanbul Ekspres Gazetesi idâre müdürü,
6. Aydın Onsun, İstanbul Ekspres Gazetesi foto muhâbiri,
7. İsmail Solaklar, matbaa mürettibi,
8. Nihad Polat, matbaa mürettibi,
9. Mazhar Uraz, matbaa mürettibi,
10. Çetin Tüzün, matba mürettibi ,

11. Mehmed Koyuncu, matba rotatif matriscisi,
12. Faik Adalan, gazete satıcısı,
13. İzak Renkver, Renkver matbaa mürekkebleri müessesesi sahibi,
14. Şener Olucak, Vefâ Lisesi öğrencisi,
15. Ali Ünverdi, 15 yaşında bir çocuk
16. Hasan Özer, berber kalfası,
17. İhsan, köfteci
18. Mahmud Uzun, Niğdenin Tepeköyünden hammal,
19. İsmail Ergün, Niğdenin Tepeköyünden hammal,
20. Alâeddin Bozboğa, Niğdenin Tepeköyünden hammal,
21. Osman Bozboğa, Niğdenin Tepeköyünden hammal,
22. Mustafa Acar, Niğdenin Tepeköyünden hammal,
23. Hacı Sungue, Niğdenin Tepeköyünden hammal,
24. Ahmed Duran, Niğdenin Tepeköyünden hammal,
25. Şükrü Tunca,
26. Hüseyin Bektaş,
27. Bedreddin Siner,
28. Osman Kayga,
29. Ali Tanrıverdi,
30. Şahan Tanıkyan
31. Mehmed
32. Leon.

Bürhaneddin ÖLKER

EBÜSSUUD EFENDİ (Mehmed) — Onaltıncı asır ulemâsından, Osmanlı şeyhülislâmlarının ondördüncüsü ve en ünlülerinden biri; hicrî 896 da (M. 1490 - 1491) İstanbul civarında Müderris Köyünde, bir rivâyete göre de Eyyubda Sivâsî Tekkesinde doğdu (B.: Müderris Köyü), ulemâdan Şeyh Muhyiddin Mehmed bin Mustafa El-İmâdî'nin oğludur; Eyyubdaki Sivâsî Tekkesi bu Şeyh Muhyiddin için yaptırılmışdı, Muhyiddin Efendi de o tekkenin hazîresine defnedilmişdi; Muhyiddin Efendinin aslen İskilibli olduğu zan ediliyor. İlmini irfânını pek tumturaklı öven müverrih Peçevili İbrahim Efendi de aslen Kürd olduğunu söyler.

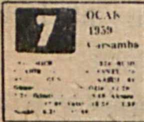
İlk tahsilini babasından gördü, devrinin en büyük din bilginlerinden Müeyyedzâde Abdürrahman Efendinin en seçkin talebelerinden

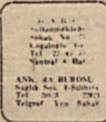
Cumhuriyet

34 üncü yıl Sayı 12.376 — Çarşamba 7 Ocak 1959

DÜNKÜ BÜYÜK İNFİLÂK FACİASI

Ankara caddesinde Tan matbaasının bulunduğu ada, dün sabah sebebi henuz bilinmiyen korkunç bir infilâk neticesinde kısmen çöktü, kısmen berhava oldu, zayiat buyuk

Yeni Sabah

GÜNLÜK TARAFSIZ SİYASİ GAZETE

SAFA KILIÇLIOĞLU

KORKUNÇ İNFİLÂK

Çarşamba 7 OCAK 1959

Hürriyet

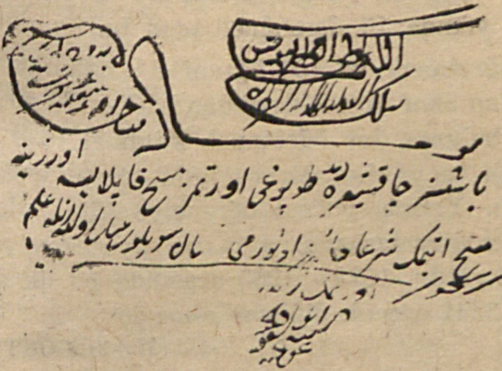
GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

SEDAT SIMAVİ

Sirkeci'nin bir kısmı infilâkla havaya uçtu

Ebüssuud Caddesi infilâki haberi İstanbul gazetelerinde

biri oldu, öyle ki, henüz 15-16 yaşlarında bir genc iken, İkinci Sultan Bayazıd yanında iti bârı çok yüksek olan hoca Müeyyedzâdenin kendisinden sitâyişle bahsetmesi üzerine bu pâdişah tarafından Mehmed bin Muhyiddin Efendiye kitab alma imkânını temin için hazînei hassadan yevmiye 30 akçe «Çelebi Ulûfesi» bağlandı; o devre göre bir genc için şâhâne cömerdlikde himâyedir. Senelerce sonra 922 de (M. 1516 - 1517) İnegöl Medresesine müderris olduğu zaman aldığı ücret yine yevmiye 30 akçe idi. 922 - 939 arasında (M. 1517 - 1532) İstanbulda Davudpaşa, Mahmudpaşa Medreselerinde, Gebzede Mustafapaşa Medresesinde, Bursada müderrislik yapdı, 939 da (M. 1532) Bursa kadısı, 940 da (M.1533-1534) İstanbul kadısı, az sonra Anadolu Kadıaskeri, 944 de (1537 - 1538) Rumeli Kadıaskeri, ve nihâyet 952 de (M. 1545) Fenârîzâde Muhyiddin Efendinin yerine Şeyhülislâm oldu; ve ilmiye mesleğinin bu en yüksek makaamında hiç azil görmeden 982 de (M. 1574) ölümüne kadar devamlı olarak 29 yıl kadı; ölümünde 84 yaşlarında idi; Cenâze namazını Eyyub Camiinde Muhaşşî Sinan Efendi kıldırdı. Eyyubda yapdırtdığı bir sibyan mektebinin yanına defnedildi. Ölüm haberini aldıkları zaman Mekke ve Medîne uleması, bir hürmet eseri olarak o uzak ülkede gâibe cenâze namazı kıldırdılar.

Ebüssuud Efendinin bir fetvâsı
(İlmiye Salnâmesinden)

Yirmi üç yıl Kanunî Sultan Süleymanın altı yılı da İkinci Sultan Selimin zamanlarında geçen şeyhülislâmlığında siyâsetle uğraşmadı, yüksek makaamının dinî ve ilmî şerefini titiz dikkat ve vekarla korudu. İslâmî hayatın âdâbı üzerine, miras, arâzî, vakıflar üzerine verdiği fetvâlar, yüz yıllar boyunca ulemânın elinde pek çok müşkilleri hal eden hükümler olarak kaldı. İslâm ulemasınca makbul «Keşşaf» ve «Hidâye» gibi eserlere hâşiyeler, dinî konularda bir kaç makbul risâle yazmışdır; büyük eseri meşhur Kur'an Tefsîridir; Ebüssuud Efendinin bu eseri üzerinedir ki Kanunî Sultan Süleyman şeyhülislâmlık makaamın tahsisâtını yevmiye 300 akçeden 500 akçeye çıkarmışdı.

Belki hocası Müeyyedzâdenin tesiri ile şiir ile de meşgul olmuşdu; fakat Müeyyedzâde nin:

Bâğı sînemde biten servi hirâmanımdır

★

Ahretde olur şarâba hesab
Biz anı bunda bî hesab içelim

gibi âşıkaane ve rindâne terennümleri yerine:

Mahvolub gitmez mürûri dehr ile bâki kalur
Hâme ile saflai evrakda mastur olan

beyti gibi hakîmâne şeyler yazmışdı. Arabca bir Kasîdei Mimîyesi meşhurdur; Kanunî Sultan Süleymana da arabca bir mersiye yazmışdı.

Hayır eseri olarak İstanbula kendi adı ile anılan bir su getirtmişdi; İstanbulda çeşme ve bir hamam, Eyyubda bir sibyan mektebi ve İskilipde bir cami yaptırmışdır. Kendisini tenkid eden ulemâdan Arabzade Muhyiddin Efendiyi nüfûzunu kullanarak sürgüne göndertmesi, parlak hayatında tek lekedir. (B.: Muhyiddin Efendi, Arabzâde). Peçevili İbrahim Efendi: «Bostanzâde Efendi ile Muhaşşî Sinan Efendi ayaklarına kapandıkları halde Arabzâdeyi af etmedi, aslı kürd olup tab'ı haşin idi, bilâkis hışmı ve gazabı arttı» diyor; yine ayni müverrih Ebüssuud Efendiyi şöyle târif ediyor: «... uzun boylu idi, (bıyığı sakalı köse çimsi); sarığını tekellüfsüz sarar, evzâı mollayâne idi» diyor.

EBÜSSUUD EFENDİ (Mısırlı) — Onyedinci asır ulemâsından; Abdürrahim adında bir zâtin oğlu olub babasının amcası ünlü islâm ulemâsından Abdülvehhab Şa'rânî'dir; Mısırda Rimleli Şems Efendiden hadîs okumuş, Medrese tahsilini Mısırda yapdıktan sonra İstanbula gelmiş ve Üsküdarlı Hasan Efendiden güzel yazı sanatı öğrenmişdi. Müderrislik yapmış,

bir ara da İstanbul kadılığında bulunmuşdu. Hicrî 1082 (M. 1671 - 1672) de vefa tetti. Arabca şiirleri vardır.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EBÜSSUUD EFENDİ ÇEŞMESİ — «Hicrî 982 (M. 1574 - 1575) den önce yapılmışdır; Çapa civârında Mâcuncu Hamamı kurbindedir. Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi yaptırmışdır; zaman ile harab olmuş, 1235 (M. 1819 - 1820) tarihinde Küttabdan Emin Efendi tarafından îmar edilmişdir. Hâlen metrûk ve susuzdur; kesme taşdan klâsik üslûbda kemerli bir çeşmedir; üstü kiremit örtülü, teknesi kırık ve musluğu koparılmışdır» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; 1943).

İki yolun kavuşak köşesinde bulunduğu için binâ olarak iki yüzlü ise de yalnız bir yüzüne lüle konmuş, su akıtılmışdır; bu yüzünün köfeki taşından örülmüş kemerinin altında bir «Mâşallâh» ve dört beyitlik bir tâmir tarihi taşıyan mermer bir kitâbe taşı vardır. Yola gömülmüş teknesinin her iki yanında su kaplarını koymaya mahsus sedlerden biri de kırılmışdır. Kitâbe metni şudur (İ. H. Tanışık bütün çeşmelerde yapdığı gibi bu kitâbenin de yalnız tarih beytini almışdır):

Çeşmei müfti ül enam ol hazreti Ebüssuud
Kim bu dilcû aynı bunda yapmış ol âlicenâb

Hak rizâsiyçün ibâdullah olmuş iken sebil
Nice müddet ki ihrak ile olmuşdu harab

Zikri hayr olsun Emin Efendi küttâbdan
Kıldı âbâdan bu hayrı bula eczin bî hesâb

Sırrı vahdet ile Kâlâyî didi tarihini
«Gel İmâmeyn aşkına bu çeşmeden iç âbi nâb»
1236 (M. 1820 - 1821)

İbrahim Hilmi Tanışık tarih mısrâında «mâi» kelimesinin karşılığı 1 olan hemzesini hesab etmemişdir.

Dr. Sâdi Nâzım NİRVEN

EBÜSSUUD EFENDİ HAMAMI — Hayır eserlerinin vakfına gelir kaynağı olarak XVI. yüzyılda Ebüssuud Efendi tarafından yaptırılmış bir çarşı hamamı, Çapada Mâcuncu semtinde idi, semtine nisbetle «Mâcuncu Hamamı», bânisine nisbet ile de «Müftü Hamamı» isimleri ile anılırdı. Bir Mimar Sinan yapısı olub Tezkiretül Bünyan'da «Mâcuncuda Müftü Hamamı» diye kayıdlıdır. Vakfından icârei müeccele denilen usul ile satılmış, şahıs mülkiyetine geçmiş, tarihini tesbit edemediğimiz bir yangında harab olmuş, bir müddet yanık ve kapalı kalmış, yıktırılmışdır. Zamanımızda mevcud değildir. Aşağıdaki zâbıta vak'asına göre yandıkdan kapanışı 1890 dan sonra olması gerekir: «Dellâk takımından Mâcuncu Hamamında işler Mustafa bin Tayyib nam şahıs genclere harf endazlık ettiğinden derdest edilmişdir» (Sabah Gazetesi 1890).

«EBÜSSUUD EFENDİNİN TORUNU» — İstanbulda halk ağzı deyim; bilhassa dinî konularda bilgiçlik taslayarak konuşanlar hakkında ve hemen dâimâ tezyif yollu kullanılır, misâl:

— Kim bu fetvâ verir gibi konuşan yâhu?
— Ebüssuud Efendinin torunu!

EBÜSSUUD İLK OKULU — Eyyubda Defterdar Caddesinde iki katlı kâğir bir binâdır. Binâ 1870 de Askerî Baytar Okulu olarak yapılmışdır; 1884 de Eyyub Askerî Rüşdiyesi 1912 de Eyyub Kız Nümûne Mektebi, 1928 - 1929 ders yılıda da Ebüssuud İlk Okulu olmuşdur. 1956 da ilk okul tedrisatı öğleden önceye alınmış, öğleden sonrası için de binâ Ebüssuud Orta Okuluna tahsis edilmişdir. 1964 - 1965 ders yılında 13 dershâneli olan bu ilk okulun 14 öğretmeni ve 700 öğrencisi bulunuyordu. Okulun sınıf kitablıklarından başka 175 cild kitab bulunan bir öğretmen kitablığı okul aile birliği ve yardım derneği gibi sosyal teşkilâtı vardı. Yetmiş yoksul öğrenciye kitab, defter vesâir ders levâzımı, gıdâ ve giyecek yardımı yapılıyordu. 1928 - 1965 arasında bu ilk okuldan 3231 çoçcuk diploma almışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

EBÜSSUUD ORTA OKULU — Eyyubda Defterdar Caddesinde Ebüssuud ilk okulu binâsında 1956 yılında açılmışdır; öğleden sonra tedrisat yapılmakdadır; 13 dershâneli olan okulun 1964 - 1965 ders yılında 11 maaşlı asil, 10 ücretli öğretmeni ve 696 öğrencisi vardı. Okulun 1300 cildlik bir kitablığı, okul âile birliği ve öğrenci koruma derneği gibi sosyal teşkilâtı bulunuyordu; her sene yetmiş kadar yok-

sul çocuğa kitab, defter ve sâir ders levâzımı, gıdâ ve giyecek yardımı yapılıyordu. Ayrıca yardım derneği tarafından laboratuvarlar için çeşidli ders araçları, haritalar, kız öğrenciler için bir dikiş makinası ve müzik dersleri için kemanlar ve mandolinler alınmışdı; program dışında ücretsiz müzik ve dikiş dersleri verilmekteydi. Okulun holünde, mermer bir kâide üstünde Atatürk'ün büstü etrafında Attilâ, Cengiz Han, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Köprülü Mehmed Paşa, Mimar Sinan, Midhat Paşa ve Namık Kemalin resimleri ile, noksan da olsa, bir Türk büyükleri köşesi yapılmışdı. Bu orta okuldan 1956 - 1965 arasında 340 öğrenci diploma almışdır. (B.: Ebüssuud İlk Okulu).

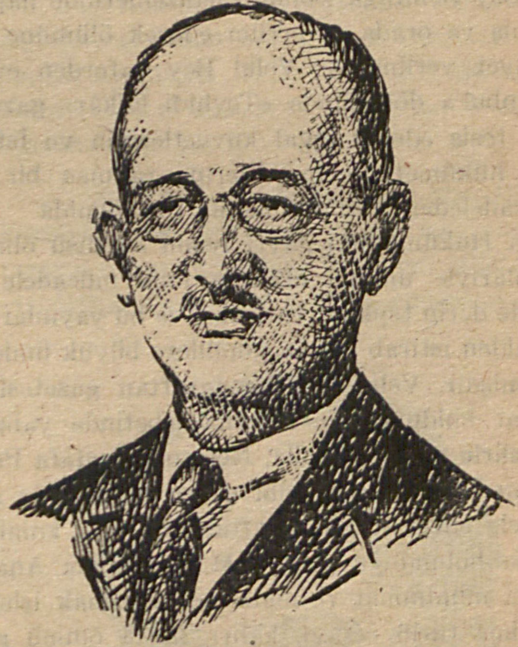
Hakkı GÖKTÜRK

EBÜSSUUD SUYU — Şehre Ebüssuud Efendinin hayır eseri olarak (B.: Ebüssuud Efendi) hicri 976 (M. 1568 - 1569) yıllarında akıtılmış, Halkalı sularından biridir. Ebüssuud Efendi Halkalı köyü civarında Müderris köyünde doğmuşdu.

Suyun kaynağı, şehir suları dışında, Maltepe kışlasının Kuzeyinde Ferhad Paşa Çiftliği doğusunda Demirkapı denilen yerdedir. Buradan künklere giren sular, Ciçoz Merasından Gümüş Suyu yolu ile diğer Halkalı sularının künklerinin toplandığı, bugün artık bir kaç harap yıkık duvarından başka bir şey kalmamış bulunan Ciçoz Çiftliğindeki su kubbesine gelirdi. Bu kubbeden sonra su yolu şehre doğru devam ederek Mevlevihâne Kapısı ile Topkapısı arasından surları geçerdi. Surlardan sonra suyun şehir içi şebekesi Topkapı, Taşmektep, Şehremini ve Macuncuda nihayetlenir, burada su borusu Çifte Maslaklar terazisi denilen su terazisine yükselerek civardaki hayrat çeşmelerden akardı. Buraya kadar olan su yolunun boyu bir buçuk kilometreyi buluyordu. Sonradan tekrarlanan onarmalarla künk yollar pik boruya çevrilmişdi. Ebüssuud Efendi suyunun yakın zamana kadar şehirde Macuncuda, Şehremininde akar halde yedi çeşmesi vardı. Bunlardan Çapa civarında Macuncu Hamamı yakınındaki Ebüssuud Efendinin çeşmesi Türk klasik mimari devrinden kalma eski bir yapıdır. (B.: Ebüssuud Efendi Çeşmesi)

Sâdi Nâzım NİRVEN

EBÜZZİYA (Velid) — Büyük gazeteci, matbaacı, yurdunun en kara günlerinde en sîl ve temiz duyguları vatan uğrunda mücâhid, Türk basınının yüz akı temsilcilerinden, bilhassa «Tevhîdi Efkâr» gazetesinin sâhibi ve başmuharriri; 1884 de İstanbulda doğdu; büyük gazeteci ve matbaacı Ebüzziya Mehmed Tevfik Beyin üçüncü oğludur (B.: Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey; Ebüzziyazâde Talha Bey). Önceleri Ebüzziyazâde Velid Bey diye tanınmış, soyadı kanunu çıkdıkdan sonra babasının kullandığı Ebüzziyâ künyesini soyadı olarak almışdır.

Veild Ebüzziya
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Kendisinden iki yaş kadar büyük kardeşi Talha Beyle birlikde Galatasarayı Sultanisinde okur ve bu mektebin sekizinci sınıfında iken (1900) babasının ve on birinci sınıf talebesi ağabeyisi Talha'nın Konya'ya sürülmeleri üzerine mektebden çıkarılmıştır. Daha sonra Sen Benua Fransız Lisesine girmiş ve buradan diploma almıştır. Liseyi bitirdikten sonra hukuka devama başlamış, fakat geçim mecburiyeti karşısında terkederek Düyunu Umumiye Tercüme Kaleminde memur olmuştur.

1908 de İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerine babası ve kardeşi Konya'dan İstanbul'a dönmüşler; Velid Bey de Avrupa'ya gitmek fırsatını bulmuş ve hukuk tahsilini Paris'te ikmal etmiş, aynı zamanda Siyasî İlimler Mektebinden de mezun olmuşdur. Memlekete dönünce baba-

sının malı olan Tasviri Efkâr gazetesinde ve babasının yanında gazetecilik hayatına atılmıştır. 1913 te babasının ölümü üzerine gazetenin başmuharrirliğini üstüne almış ve kardeşi Talha ile birlikte 1918 e kadar gazeteyi çıkarmağa devam etmiştir.

Birinci Cihan Harbi içinde Tasviri Efkâr Türkiyenin en çok satan resimli günlük gazetesi olmuşdu. Mütarekede İstanbul'un işgali sırasında Şehzadebaşı'nda şehid edilen askerlerin fotoğrafilerini çekip teksir ederek etrafa yaydığı için İngilizler tarafından tevkif edilerek Malta'ya sürülmüştür. Bu arada ağabeyisi Talha Bey Bekirağa Bölüğü mahzenlerinde hapsedilmiş ve orada teverrüm ederek ölümüne sebebiyet verilmiştir. Velid Bey zaferden evvel İstanbul'a dönüşünde «Tevhidi Efkâr» gazetesini tesis ederek işgal kuvvetlerinin ve İstanbul hükûmetinin tazyiklerine rağmen bir an mücadeleden geri kalmamış, İstanbulda Ankara Hükûmetinin gayri resmî sözcüsü olmuş, yazılariyle umumî efkârda millî mücadele lehinde derin tepkiler yaratmış ve bu yayınlariyle işgalden ıstırab duyan gönüllere büyük ümidler vermişdir. Velid Bey bir taraftan gazetesinde fırsat buldukça ve imkân nisbetinde yabancı sansürle ve Said Molla, Nemrud Mustafa Paşa, Damad Ferid Paşa gibi vatan hainleriyle mücadele ederken bir taraftan da icra komitesi âzası bulunduğu gizli M.M. Grupunda Anadolu'ya mühimmat ve malzeme kaçırmak işlerinde her türlü cefâyı, kahrı, hattâ ölümü göze alarak kahramanca çalışmıştır. Velid Bey bu işlerde çok defa, yalnız bir idareci gibi çalışmamış, zaman zaman fedâî, hammal, gemici gibi, cephane depolarını soymak, mavnadan mavnaya sırtında çuval, sandık taşımak ve cephane yüklü mavnaların dümenine geçip bunları işgal filolarının arasından geçirerek Karadeniz yoliyle Anadolu'ya ulaştırmak suretile de yapmıştır. Zaferden sonra gazetesindeki vatanperverane neşriyatı ve M.M. Grupundaki değerli hizmetleri dolayısiyle İstiklâl Madalyasiyle taltif edilmiştir.

Fakat, Cumhuriyetin ilânından sonra gazetesindeki bazı neşriyat dolayısiyle evvelâ İstanbul, sonra Diyarbakır İstiklâl Mahkemelerine sevkedilmiş, beraat etmiş ve Takriri Sükûn Kanunu mucibince kapanan gazetesine neşir müsaadesi verilmiştir. Ancak, bir müddet gazetecilik hayatından çekilerek 1881 de babasının tesis ettiği «Matbaai Ebüzziya» nın idaresi ve kitabları ile meşgul olmuştur.

Sonra 11 haziran 1935 te «Zaman» gazetesini tesis ederek bunu 19 nisan 1936 tarihine kadar devam ettirmiştir.

1940 ta kardeşi Talha'nın oğlu Ziyad'ın tesis ettiği Tasviri Efkâr'da tekrar başmuharrirliğe başlamış, bir taraftan da matbaasında bastırdığı kitab yayınlarında bulunmuş, son zamanlarda da başında bulunduğu bir yazı heyeti marifetiyle «Fen ve Sanat Ansiklopedisi» ni forma forma neşre başlamıştır.

Büyük gazeteci Velid Ebüzziyâ 1944 sonlarında zatürreeye yakalanmış, fakat birkaç kere tepen hastalık, nihayet Alman Hastanesine yatarılmış ve 11 ocak 1945 te vefat etmişdir. Bakırköydeki ailesi mezarlığına gömülmüştür.

R.E. Koçu cenâzenin kaldırılışını şöyle anlatıyor: «... Kar bir karış, tipi bütün dehşeti ile devam ediyor. Bayazıd Camiinin musalla taşlarında iki tabut, biri Velid Ebüzziyanın, öbürü General Ali Fuad Cebesoyun vâlidesi Zekiye Hanım efendinin, bir de, bir tahta parçası üzerinde, üstüne mor grep iliştirilmiş bir kundak... Namazlar kılındı, cenâzeler kalkıyor... Bando, yüz kişi kadar resmî temsilciler, polisler, askerler Zekiye Hanımın tabutunu almış, Veznecilere doğru yürüyor, Chopin'in cenâze marşının nağmeleri karayel ile savrula savrula uzaklaşıyor. Kundak, yanında üç arkadaşı bulunan bir babanın kucağında, mor yemeni, grep bir zambak yaprağı gibi uçuyor.. Velid Bey Yenikapı İstasyonuna ve oradan trenle Bakırköyüne götürülecek. Bando yok, resmî temsilciler yok, ama o tabutun ardında, koca İstanbul şehri var, tabaka tabaka, sınıf sınıf Türk milleti var..»

O gün cenazede bulunmuş Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hocanın tarihidir:

Fırtınaya tipiye aldırış iden mi var
Toprağa verilecek vatanperverin biri
Beş namaz vakti ile çıkdı tarihin üstad
«Tevhidcinin ardında koca İstanbul şehri»

1950 — 5 = 1945

Tarih 5 rakamı ile tâmiyelidir.

Velid Beyin matbaası ve gazetesi Türk gazetecilerinden birçoğuna mekteb vazifesi görmüşdür. Avrupa gazetecilik ve matbaacılığının yeniliklerini ilk defa memlekete sokan Velid Bey olmuştur. Meselâ ilk rotatifi getirip kullanan, gazeteyi ilk defa resim ve haritalarla süsliyerek daha çekici bir hale getiren o olduğu gibi gündelik gazetelerde spor yazılarına ve tenkidlerine ilk defa yer veren, hattâ bir futbol maçına bir gazete namına ilk defa bir kupa koyan o olmuştur. Türkiye'de modern gazetecilik, Velid Ebüzziyânın çıkardığı Tasviri Efkâr ve Tevhidi Efkâr gazeteleri ile başlamış ve gelişmişdir.

Aylık Ansiklopedide (1945 «G.R.» imzalı bir makaale yukardaki satırların başlıca kaynağı olmuşdur. «G.R.» remzinin sâhibini bulamadık, fakat, hak ve hakikatleri yazmasını bilen muharrir güzel yazısını şöylece bağlamışdır:

«Kuvvetli bir seciye sahibi idi. İnandığı fikirlere, her ne pahasına olursa olsun bağlı kalır, bu hususta fedakârlık yapmaktan ise, daima, hususî menfaatlerini, hattâ rahat ve huzurunu feda etmekten çekinmezdi. Şahsına karşı yapılan fenalıkları müsamaha ile karşılar, fakat memleket menfaatine aykırı bir hareket katiyen affetmezdi. Fikir ve kanaatlerine taassub derecesine varan bağlılığı birçok itirazlara vesile olmuş, fakat bu bağlılıklarında samimî oluşu ve hiç bir menfaat hissile hareket etmeyişi, muarızlarının bile takdirini celbetmiştir. Pek çok sahalarda ileri fikirli olan Velid Bey millî ananelerin muhafazasında son derece muhafazakârdı. Ananeye bağlılığı ve akide kuvvetini millî muvaffakiyetin temeli sayar ve bunun terakkiye bir engel teşkil etmediğine misal olarak İngiltere ve Japonya'yı gösterirdi.

«İstanbul Basın Birliğinin kendisi hakkında verdiği hüküm şudur: Türk matbuatının yüz akı. Bu tavsif Velid Ebüzziyanın karakter ve şahsiyetini izaha kâfidir».

EBÜZZİYA (Ziyad) — Gazeteci, Matbaacı, editör; 1911 ünlü bir matbaacı - gazeteci âilenin oğlu olarak İstanbulda doğdudu; babası Ebüzziye Talha Beydir, annesinin adı Hâdiye Hanımdır, Tepedelenli Ali Paşanın torunlarındandır (B.: Selimoğlu, Hâdiye); Ebüzziye Mehmed Tevfik Bey dedesi, büyük vatanperver gazeteci Velid Ebüzziya amcası olur; babasını ölümünde on yaşında idi, amcasının himâyesinde âilenin şânına lâyık dikkatle yetişdirildi (B.: Ebüzziya, Velid; Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey; Ebüzziya Talha Bey); ilk kısmından başlayarak Galatasarayı Lisesinde okudu, 1932 de lise tahsilini, 1936 da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi; 1944 de Nuri Demirağ'ın Gök Okulunda uçuş pilot brövesi aldı.

Liseyi bitirince Ebüzziya Matbaasının idâre müdürlüğünü yapmaya başlayarak amcasının en yakın yardımcısı olmuş, dolayısı ile basın hayatına atılmışdı. Hukuk Fakültesinden diploma aldıkdan sonra da matbaadan ve basından ayrılmadı; 1939-1943 arasında bir ek iş alarak Robert Kolede türkçe, tarih ve coğrafya öğretmenliği yapdı.

Velid Ebüzziya hayatının son yıllarında gazetecilikden çekilmiş, yalnız matbaacılık ile meşgul oluyordu; Ziyad Ebüzziya 1940 da Tasviri Efkâr Gazetesini yeniden çıkarmaya başla-

Ziyad Ebüzziya
(Resim: Sabiha Bozcalı)

dı; Türkiye basın tarihinde çok şerefli bir yeri olan bu gazetenin bu yeni ve son devri on sene kadar sürdü; 1947 de hastalandı, İsviçrede bir sanatoryomda tedâviye gitti, başsız kalan Tasvir gazetesi, İstanbulun ikinci kademede bir gazetesi iken ihmaller yüzünden 1949 da kapandı. Kendisi İsviçrede bulunur iken 1950 seçiminde Demokrat Partinin adayı olarak Konyadan millet vekili seçildi. Fakat âile mesleğini ihmal etmedi, «Tasvir Neşriyati» adı terceme ve telif eserler basdı, Beyoğlunda Gen Kitab Sarayı adı ile büyük bir kitabevi kurdu. Amıcasından müdevver bir iş olarak her yıl Ebüzziya Takvimini çıkarmak da başlıca meşgalelerinden biri oldu. 1956 - 1957 arasında poletika hayatından tamamen çekildi.

İki defa evlenmişdir; ilk zevcesi Azerbaycan istiklâline çalışmış olanlardan ve o memleketin kısa süren müstakil Türk cumhuriyeti devrinde mâliye nazırlığı yapmış Abdülali Emircan Beyin kızı Vâlâ Hanımdır, bu hanımdan Alev (doğumu 1938) ve Talha (doğumu 1941) adında iki evlâdı olmuşdur. İkinci zevcesi isviçreli Selva (Lussy) Hanım olup bu satırların yazıldığı sırada (1967) ondan da ayrılmış bulunuyordu.

Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rumca bilir. Galatasaray Spor Kulübünün, Galatasaraylılar Cemiyetinin, Gen-Ar Kulübünün, Anadolu Kulübünün, Kızılayın, Çocuk Esirgeme Kurumunun üyesidir. İskandinavya hâric, Demir Perde ülkeleriyle birlikde bütün Avrupayı, Şimali Afrikayı, Mısırı ve yakın doğu memleketlerini görmüşdür. Melâhati vechiyeye sâhib, ince, zarif, çok güzel konuşur, gaayetle nâzik, gaayetle kibar bir meclis adamıdır.

EBÜZZİYA CADDESİ — Bakırköyünün yollarındandır; 1934 Belediye şehir rehberi tanzim edilir iken Belediye Mektubcusu Osman Nuri Ergin tarafından bu köyde otura gelmiş ünlü matbaacı ve gazetecinin hâtırasına hürmeten konmuş bir isimdir.

1934 Belediye Şehir Rehberine göre, köyün yalı boyunda Mormenekşe Sokağı ile Fişekhâne Caddesi ve Bakırköy - İstanbul yolu arasında uzanır; Ekrem Bey Sokağı, Sakızlı Yalı Sokağı, Hasan Lâmi Bey Sokağı, Hamdi Paşa Mektebi Sokağı, Kartopu Sokağı, Bilgi Sokağı, Mâbed Sokağı, Taşevler Sokağı, ve Ömer Naci Sokağın bir kıvrımı ve Yenimoda Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 12).

Fişenkhâne Caddesi ve İstanbul yolu tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde asfalt bir yol olup 2-3 katlı ahşab ve kâgir evler, 4-5 katlı beton apartımanlar arasından geçer. Caddenin yalı boyunda Mormenekşe Sokağı ile bütün kavuşağında lebideryâda Bakırköyünün meşhur Viyana Gazinosu bulunmaktadır. Bu gazinonun yanından gaayet dar bir merdivenle sâhil yoluna inilir. Cadde üzerine Ayios Yorgiyos Rum Ortodoks Kilisesi, Surp astvazazin Ermeni Kilisesi, Bakırköy Özel Dadyan Ermeni Orta Okulu, Şafak Sineması, Mehtab sineması, Emniyet Sandığı şûbesı bulunmaktadır. 1 kunduracı-çantacı mağazası, 1 saatçi, 1 kuruyemişci, 1 berber, 1 lokanta, 3 itriyatcı, 1 nalbur, 1 inşaat malzemesi mağazası, 1 yüncü, 1 yumurtacı, 4 bakkal, 1 bisikletci, 3 kunduracı, 1 mobilyacı - halıcı, 1 şekerci - helvacı, 1 tekel bâyii - kurukahveci, 1 kasab, 1 fotografcı, 1 ekmek fırını, 1 yorgancı, 1 manav, 1 yumurtacı ile işlek bir çarşı boyudur (Haziran 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

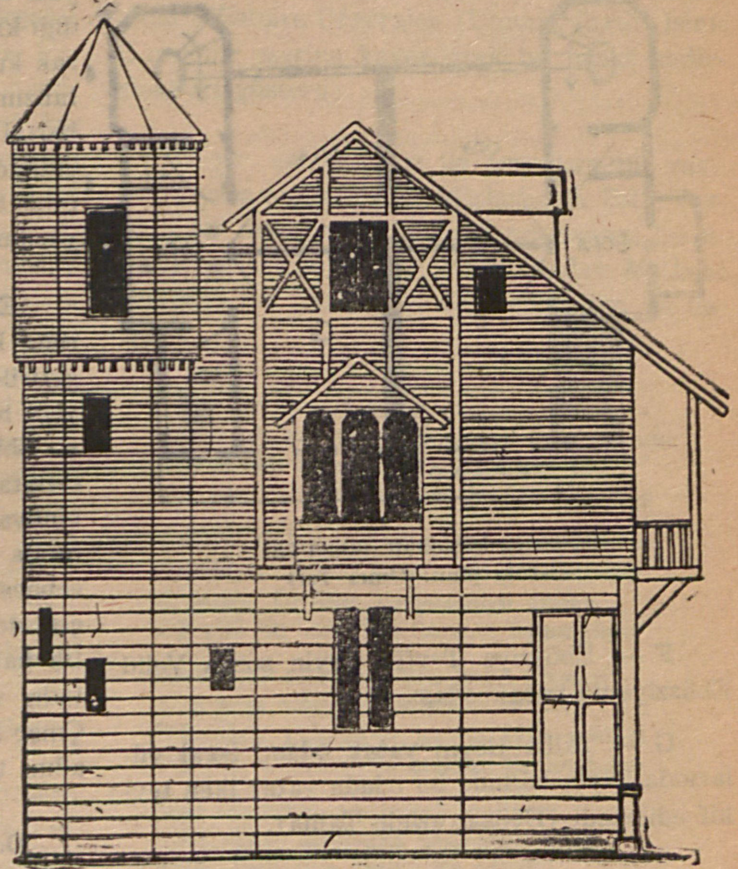
EBÜZZİYA KÖŞKÜ — Bakırköyünde İskele Caddesinde İskele Çıkmazı adındaki sokakdadır; bir bodurum katı üstünde iki katlı ve bir de çatı katı bulunan, bodurumu ve birinci katı kâğir, ikinci katı ile çatı katı ahşab, geçen asır ortalarında bir İngiliz tarafından yaptırılmış devrinin İngiliz mimârîsi tarzında bir binâ olup Ebüzziyâ Mehmed Tevfik Bey tarafından 1882 de satın alınmışdır; yapdıran İngilizin adı tesbit edilemedi. Aslında, ayni plânda mütenazır bitişik iki köşk iken Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey birinci katda orta duvarın bir parçasını kaldırtmış, ikinci katda da orta duvarda bir kapu açdırarak iki köşkü bir büyük köşk yapmışdır.

Birinci katdan ikinci kata, ikinci katdan çatı katına çıkan spiral (helezonî) merdivenler binânın arka bağçe tarafında olup sekizer köşeli iki kulecik içindedir ve bu kulelerin üstü sekizer köşeli piramid (ehran) şeklinde birer külâh ile örtülmüşdür. Köşkün ön yüzünde

ikinci katın önünde boydan boya bir balkon vardır, balkonun üstü 7 ahşab sütün üzerine atılmış meyilli bir saçakla örtülmüşdür. Cebheden bakıldığına göre ikinci katda, soldaki köşkün yan yüzünde bir cumba (Şahnişin), sağdaki köşkün yan yüzünde de bir küçük balkon vardır. Köşkün mutfağı, kileri ve çamaşırlığı arka bağçede, binâ dışında müstakil çatı altında yapılmışdır, birinci katdan üstü örtülü iki koridor ile geçilir.

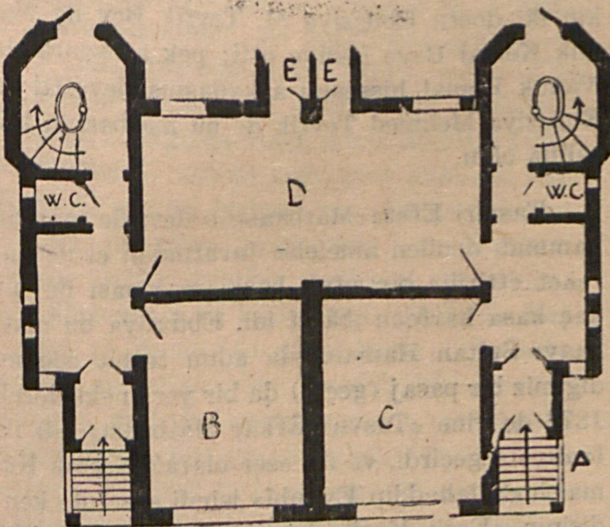
Bu köşk ünlü bir matbaacı âileye 78 yıl mesken olmuşdur. 1960 yılında Mehmed Baş adında Zonguldaklı bir demir tüccarına satılmışdır, bu zâtin ilk işi de ,ahşab olan ikinci kat ile çatı katının ve merdivenleri ihtivâ eden kuleleri betonlaşdırarak binanın mimarî hüviyetini yok etmek olmuşdur.

Tarihi köşkün birinci ve ikinci kat plânları üzerinde bâzı hâtıraları şöylece tesbit edebildik:

Bakırköyünde Ebüzziya köşkü
(Kroki resim: Ömer Tel)

A — Cebhede sağdaki kapu. Birinci Cihan Harbinden sonra İstanbulun işgal altında bulunduğu kara yıllar içinde Velid Beyi Malta Adasına sürmek üzere sabahın saat dördünde tevkife gelen bir İngiliz tüfenk dipciği ve baltalarla kırmışlardı. Bu acı tarih hâtırası 1960 yılına kadar muhafaza edilmişdi.

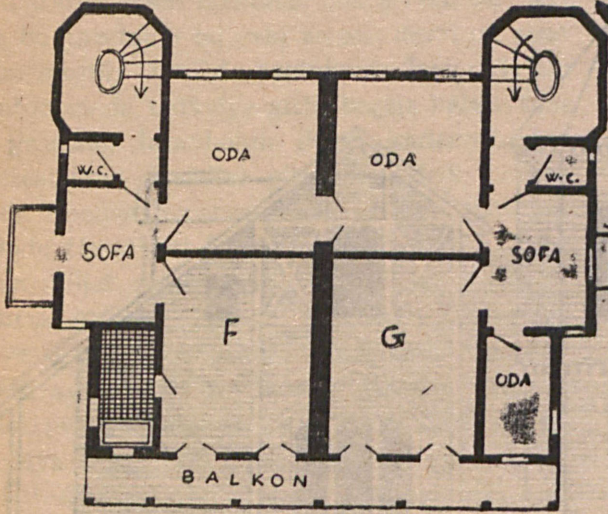
Ebüzziya köşkünde birinci kat
(Kroki plân: Ömer Tel)

B — Ebüzzîyâ Tevfik Beyin, sonra Velid Ebüzziyanın çalışma odası ve kütübhânesi. Bu oda İkinci Abdülhamid zamanında üç defa basılmış ve içinde bulunan evrak zabtiye nazırlığına götürülmüşdür. Mütâreke ve işgal yıllarında köşkü basan İngilizler Velid Beyi bu odada tevkif etmiş, ve buradan alıp götürmüşlerdir. Velid Bey M.M. Grupunda çalışır iken arkadaşları ile bu odada toplanır ve bâzı geceler sabaha kadar çalışırlardı (B.: Ebüzziya, Velid).

C — Oturma odası,

D — Yemek odası - Salon. Ebüzziya Tevfik Bey tarafından, iki köşk birleşdirilir iken ara duvarı bu kısımda yıktırılmışdır, iki köşkün birer odası birleşerek bir salon olmuşdur.

E — Mutfağa, kilere, çamaşırlığa giden koridorlar.

Ebüzziya köşkünde ikinci kat
(Kroki plân: Ömer Tel)

F — Ebüzziya Tevfik Beyin sonra Velid Ebüzziyanın yatak odası.

G — Talha Beyin yatak odası, işgal yıllarında hasta hâlinde bu odada yatar iken tevkif edilmişdi (Ebüzziyazâde Talha).

Köşkün diğer odaları hanımların oturma odaları, çocukların yatak ve çalışma odaları olmuşdur. Çatı katında bulunan dört odanın üçü başdan başa kitab, gazete ve mecmua koleksiyonları ile dolu idi. Bir oda da sandık odası idi.

EBÜZZİYA MATBAASI — Türk basın ve maarifi tarihinde hizmeti çok büyük olmuş bir müessesedir; Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey tarafından hicrî 1299 (M. 1881 - 1882) senesinde Galatada Mahkeme Sokağında Arab Camii minâresi yanında 8 numaralı binâda kurulmuşdur.

Bu binâ aynı sokakda hâlâ durur; zamanında «Ticârethane» diye anılırdı; dört katlı eski taş bir yapı olup cephesinde Ebüzziya Matbaasının yağlı boya ile türkçe ve fransızca olarak yazılmış adı da pek açık olarak okunmakda idi. Matbaanın kapusu olduğu muhakkakdır, beton ile örülüp kapatılmış bir kapunun üstünde, duvarın sarı zemini üstüne kenarları kırmızı zırhlı penbe boya ile ve kûfî hat ile «Matbaai Ebüzziya» yazılmışdır; ki bu kûfî yazı Ebüzziya M. Tevfik Bey tarafından basdığı kitablar üzerinde matbaasının amblemi olarak kullanılmışdır, ve bizzat kendisi tarafından tanzim edilerek yazılmışdır. Beton ile örülüp battal edilmiş kapunun üstündeki pencerenin üstünde de koyu kırmızı boya ile ve batone kapital harflerle fransızca «İmprimerie Ebüzzia» yazılmışdır.

Ebüzziya Matbaasının bu binâda iki üç sene kaldığını tahmin ediyoruz. Avrupadan getirilen yeni baskı makinaları ve çoğaltılan yeni harf kasaları ile matbaaya küçük gelmiş ve Ebüzziya Matbaası 1884-1885 arasında yine Galatada Çınar Sokağında daha müsâid bir taş binâya nakledilmiş ve asıl parlak gelişmesini orada yapmışdır. Çınar Sokağındaki binânın cebhesine de türkçe ve fransızca yazılar, Türkçesi değişik bir kûfî hat ile, fransızcası da gotik harflerle yazılmışdır; bu binâ da durmaktadır ve yazılar aydın olarak okunmakdadır. Çınar Sokağı zamanımızda «Kartçınar Sokağı» adını taşımaktadır.

Devrinin büyük gazetecisi ve muharriri Ebüzziya Tevfik Bey matbaacılığa 1872 de 23 yaşında başlamışdı. 1871 de kendisinin de muharrirlerinden bulunduğu Tasviri Efkâr Gazetesinin ve Matbaasının sâhibi Şinâsi Efendi vefat etti (B.: Şinâsi Efendi). Hükûmet tarafından satışa çıkarılan Tasviri Efkâr Matbaasını Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa satın alarak (B.: Mustafa Fâzıl Paşa, Mısırlı), Şinâsinin en yakın iki dostu Ebüzziya M. Tevfik Bey ile Namık Kemal Beye hediye etti; pek az sonra da Namık Kemal hissesini arkadaşına devretti ve Ebüzziya Mehmed Tevfik de bu matbaanın tek sâhibi oldu.

Tasviri Efkâr Matbaası, o devirde matbaa hammalı denilen ameleler tarafından el ile hareket ettirilir bir ufak baskı makinası ile bir kaç kasa harfden ibâret idi. Ebüzziya bu matbaayı Sultan Hamamında adını tesbit edemediğimiz bir pasaj (geçid) da bir yere neklederek 1872 de yine «Tasviri Efkâr Matbaası» adı ile faaliyete geçirdi, ve ilk eser olarak Namık Kemal in«Salahaddin Eyyubî» isimli eseri ile kendisinin «Eceli Kazâ» isimli piyesini basdı. Bu küçük matbaayı aynı yıl içinde Beyoğlunda Caddei kebirde (İstiklâl Caddesinde) Galata-

sarayı mevkiine yakın bir noktada Hacopulo Pasajında bir yere nakletti; 1872 - 1873 yıllarında burada «Hadîka» ve «Sirac» (Meşale) isimli gazeteleri çıkardı. Sirac'da Namık Kemalin Vatan piyesini medheden yazıları üzerine Sultan Abdülaziz tarafından gazetesi kapattırıldı, kendisi de Rodos'a sürgün olarak gönderildi. Rodosa giderken makina ve harf kasalarını Bâbıâli Caddesinde (Ankara Caddesinde) 28 numarada Mihran Matbaasına emânet bırakdı. Mihran Matbaasının (Sabah Gazetesi Matbaası) sâhibi Mihran Efendi, bu mesleğe Şinâsinin Tasviri Efkâr Matbaasında matbaa hammalı olarak girmişdi ve Ebüzziya Tevfik Beyi o zamandan tanır ve ona karşı bir hürmet beslerdi; üç sene kadar sonra, kendisi Rodosda iken, yine Mihranın delâleti ile matbaasını Bâbıâli Caddesinde 2 numaralı yere naklettirip işletmeye muvaffak oldu. 1875 'de «Muharrir» adı ile ilk mecmuasını çıkartmaya başladı ve bu mecmuadadır ki yazılarında ilk defa olarak oğlu Ziya Beye izâfetle «Ebüzziya» (Ziyanın Babası) imzâsını kullanmaya başladı.

Sürgünden Abdülazizin tahtdan indirilmesi üzerine 6 haziran 1876 da döndü ve İstanbul gazetelerinde yayınladığı bir ilânla bundan böyle «Ebüzziya» adını kullanacağını bildirdi. Bosna Vilâyeti mektubculuğu ile İstanbuldan ayrılmak zorunda kalınca 1880 yılına kadar matbaacılık faaliyetine fâsıla verdi; bu yıllar içinde bâzı eserlerini Mihran Matbaasında basdırttı, fakat Tasviri Efkâr Matbaasını dağıtmadı; 1880 de Avrupadan getirtdiği iki yeni makina ile müessesesini zamanının en mükemmel matbaalarından biri seviyesine getirdi, ve 1881 - 1882 arasında (Hicrî 1299), yukarda'da kaydettiğimiz gibi yeni matbaasını, Galatada Mahkeme Sokağında kendi adına nisbetle «Matbaai Ebüzziya» adı ile açdı, yine yukarda kaydettiğimiz gibi bu matbaa kısa bir zaman sonra Çınar Sokağına nakledildi, ve Ebüzziyâ Mehmed Tevfik Bey bir matbaacı olarak devrinde Türkiyenin ve bütün yakın doğu ile Balkanların en itinâlı, en güzel baskı eserlerini vermeye muvaffak oldu, basdığı bâzı eserleri Avrupada milletler arası basın - matbaacılık sergilerinde teşhir ederek takdirnâmeler, diplomalar aldı. 1890 da Londranın büyük gazetelerinden Times, bu matbaadan, matbaacılık sanatının en nefis eserlerini veren müesseseler arasında bahsetti; büyük fransız müverrihi Ernest Lavisse de Ebüzziya ile matbaasının adını «Histoire Générale» (Umumî Tarih) isimli meşhur eserine kaydederek bir sanat kadirşinaslığı gösterdi.

Geçen asır sonları ile asrımızın ilk yarısında yaşamış kalender şâirlerinden Bitli Tevfikin bir manzumesi bu ünlü matbaanın tarihçesini şirin bir hâtıra olduğu kadar Matbaai Ebüzziya'nın halk arasındaki şöhretine de delildir:

Pırpırılar serveri henüz onsekiz yaşı
Eşbeh bir yar peyledim sanma orta malıdır
Mürekkebli boyalı yüz el ayak üst başı
Tığ gibi bir nevcivan matbaa hammalıdır

Çapkını Galatada birkaç gün evvel gördüm
Kakülüyle târi dil heman oldu kördüğüm
Ebüzziya Tevfikin amelesinden gülüm
Tığ gibi bir nevcivan matbaa hammalıdır

İlmü irfan yolunda canla başla hizmeti
Anın içün atmışdır vahşetini nahveti
Mürekkeb yalamışdır gaayet tatlı sohbeti
Tığ gibi bir nevcivan matbaa hammalıdır

Aşkı mecâzîde var evliyâ kerâmeti
Yârü ağyar sezmeden dildâdeyle ülfeti
Rebii mârifettir işmar ile dâveti
Tığ gibi bir nevcivan matbaa hammalıdır

O bâzûyi sîmînin himmetiyle dönen çark
Hep âsârı nefîse tab'u temsil ider bak
Kendisi de takvimi aşkda bir altun varak
Tığ gibi bir nevcivan matbaa hammalıdır

Anın tavsîri hüsnü benim efkârı aşkım
Durûbu emsal gibi dillerde salkım salkım
Arab Camiindedir gicevle gündüz aklım
Tığ gibi bir nevcivan matbaa hammalıdır

Gerçi yalın ayaklı bir şûhi mühmeldir o
Ammâ timsâli iffet bir al'un heykeldir o
Ayb u kusurdan berî bir hulki ekmeldir o
Tığ gibi bir nevcivan matbaa hammalıdır

Gerçi bugün hammaldır ammâ yokdur tasası
İstikbâli müemmen matbaanın ustası
Hüsnü şânına lâyık âsârı nefîseyi
Tab u temsil idecek Ebüzziya Matbaası

Bitli Tevfik Efendi tarafından övülmüş bir genç, yine kendi kaydine göre, matbaa hammallığından yetişerek 1898 - 1900 arasında Ebüzziya Matbaasının ustabaşısı olmuş Kosti Ustadır (B.: Kosti Usta).

Ebüzziya Matbaasının bu parlak devri,

kurucusu Konyaya sürgün edildiği 9 nisan 1900 tarihine kadar 18 - 19 yıl sürmüşdür.

Konya sürgününden 1908 de meşrutiyetin ilânı üzerine dönen Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey Matbaai Ebüzziyayı Divan Yolunda, zamanımızda Sağlık Müzesinin bulunduğu binânın zemin katında tekrar tesis etti, ve 1909 da faaliyete geçirdi; yetişmiş olan oğulları Talha ve Velid Beylerle birlikde Yeni Tasviri Efkâr gazetesini bu binâda çıkardı; 1913 de vefatında matbaası bu binâda bulunuyordu. Kurucusunun ölümünden az sonra Talha ve Velid Beylere kalan matbaa Divan Yolundan Cağaloğlunda Şerefefendi Sokağında 35-37 kapu numaralarını taşıyan Münif Paşa Konağına taşındı. (B.: Münif Paşa) ve 1954 yılına kadar «Matbaai Ebüzziya» adı ile faaliyetde bulundu.

Baba, iki oğlu ve bir torunu (B.: Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey; Ebüzziya Talha Bey; Ebüzziya, Velid; Ebüzziya, Ziyad) Ebüzziya âilesinin matbaacılığı 82 sene sürmüşdür (Tasviri Efkâr Matbaası 1872 - 1880; Ebüzziyâ Matbaası 1881 - 1954); bu seksen iki yıl içinde Abdülaziz, İkinci Abdülhamid, İttihad ve Terakkî iktidarı, İstanbuldaki yabancı işgal kuvvetleri ve Hürriyet ve İtilâf iktidarı, Cumhuriyet devrinde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı zamanlarında hükûmet icrâatını tenkid yüzünden çıkardıkları siyasî gazeteler 39 defa, matbaaları da 20 defa kapatılmışdır. Fakat Ebüzziya Matbaasının son kapanışına Ziyad Ebüzziyanın hastalanarak İsviçrede bir sanatoryomda tedâviye gitmesi, matbaanın müstahdem elinde kalarak perişan oluşu sebeb olmuşdur.

Ebüzziya yayınları — Gazeteci ve muharrir ve bilhassa bir matbaacı olarak Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey telif ve terceme biyoğrafiler, tarihi ve edebi metinler, yıllıklar (salnâme, almanaklar), takvimler, mecmualar ve gazeteler, millî kütübhânemize pek çok eser vermişdir. Bu yayınlar arasında çok önemli teşebbüsleri şunlar olmuşdur:

Kitabhânei Meşâhir:

Dünyâ şöhretlerinin hal tercemelerini ihtivâ eden kitabcıklar serisi..

Kitabhânei Ebüzziya:

Kâtib Çelebinin «mizânül Hakk»ı, Ahmed Azmi Efendinin «Sefaretnâme»si gibi tarihi metinler, Nef'î ve Şinasinin «Divan»ları, Nâmık Kemalin «Kanije»si gibi manzum ve mensur edebi metinlerden mürekkeb seriler.

Mecmuai Ebüzziya:

Batılı kafası metodu ile çıkarılmış bir edebi, târihi, fikrî mecmua; 1880 - 1913 arasında 31 yıl devam etmişdir, 15 cild içinde 159 sayı yayınlanmışdır; sürgünleri, tevkifleri ve sansürlerle fâsılalara uğramış, fakat kurucunun vefâtı yılına kadar devam etmiş; tam bir koleksiyonu zamanımızda büyük kıymet ifâde eder; ve bir tarih kaynağı olmuşdur.

Yıllıklar, Takvimler:

Avrupa almanakları tarzında, içinde o yılın takvim mâlûmâtından başka geçirilmiş yıla âid mühim olayların kaydı, hâtıraları ve halkın her zaman için faydalanacağı bilgiler ve uzunca bir zaman oyalanacağı yazılar bulunan ilk senelik takvimi «salnâme» adı ile hazırlayan ve yayınlayan Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey olmuşdur. İlk salnâmesinin (yıllığının, almanağının) adı hicrî 1290 (M. 1873) yılı için hazırladığı ve yayınladığı «Salnâmei Hadîka»dır; bu eserin yayınlanmasından az sonra da Rodos'a sürgün gitmişdir.

Hicrî 1296 (M. 1878 - 1879) yılı için hazırlayıp basdığı «Salnâmei Ebüzziya» daha satış için dağıtılmadan hükûmet tarafından matbaada imhâ ettirilmişdir; bu ağır darbeye sebeb salnâmede hükûmetin icrâatını tenkid eden bir yazının bulunması, ve matbaada çalışanlardan birinin bunu ihbar etmiş olmasıdır. İmhâdan ancak iki nusha kaçırılabilmişdir, biri İstanbulda Bayazıd Umumî Kütübhânesinde, biri de Ziyad Ebüzziyâdadır.

Hicri 1297 (M. 1879 - 1880) senesi için «Rebiî Mârifet» adında bir salnâme takvim yayınlamışdır; bu salnâme o tarihden hicrî 1305 (M. 1887 - 1888) yılına kadar devam etmişdir.

Hicrî 1306 (M. 1888 - 1889) - hicrî 1309 (M. 1891 - 1892) yıllıklarını «Nevsâli Mârifet» ismi ile çıkarmışdır.

«Rebii Mârifet» ve «Nevsâli Mârifet»in husûsiyeti, baskılarındaki fevkalâde nefâsettir; Avrupa basın sergilerinde altın madalya ile mükâfatlandırılmışdır.

«Rebii Mârifet»in hicrî 1302 (M. 1885 - 1886) yılı için hazırlanan 5. nushasının husu-

siyeti de Türkiyede basılmış ilk resimli salnâme (yıllık) oluşudur.

Hicrî 1310 (M. 1892-1893) — hicrî 1316 (M. 1898 - 1899) arasında ancak 3 nüsha «Takvimi Ebüzziya» yı neşredebilmişdir; bu eserin adını hicrî 1317 de (M. 1899 - 1900) «Takvimünnisâ» ya çevirmişdir. 1900 de Konya'ya sürülmüş, sürgünlük yıllarında ve sürgünden döndükden sonra artık takvim-salnâme ile uğraşmamışdır.

1943 senesinde Velid Ebüzziya, Ebüzziya Matbaasının bu geleneğini, her gün bir yaprağı koparılan duvar takvimi hâlinde, ve yapraklar altına ansiklopedik bilgiler, tarihî yazılar koyarak «Ebüzziyâ Takvimi» adı ile ihyâ etmişdir, bu takvimin neşrine de ölümünden sonra yeğeni Ziyad Ebüzziya devam etmişdir.

Siyasî Gazeteler:

Ebüzziya Âilesi tarafından Ebüzziya Matbaasında basılmış günlük siyasî gazeteler şunlardır: «Sirac» (1873), «Yeni Tasviri Efkâr» (1909), ve «Tasviri Efkâr» (1911) Ebüzziya Tevfik Bey tarafından; «Tasviri Efkâr» (1911 - 1914), «Tefsiri Efkâr», «Tafsiri Efkâr» (1914 - 1917), Velid ve Talha Beyler tarafından, «Tevhidi Efkâr» (1922 - 1925), «Zaman» (1931 - 1932) Velid Ebüzziya tarafından; «Tasviri Efkâr» (1939 - 1945) Velid Ebüzziya ve Ziyad Ebüzziya tarafından; «Tasvir» (1945 - 1949) ve «Son Saat» (1946 - 1947) Ziyad Ebüzziya tarafından.

EBÜZZİYA MEHMED TEVFİK BEY — Politika adamı, büyük gazeteci ve matbaacı; aşağıdaki satırlar, Türk edebiyatı ve basın tarihi üzerinde kesin yetki sâhibi merhum İhsan Sungu'nun yazdığı hal tercemesidir:

«Konya'nın Koçhisar kasabası eşrafından ve Evkaf mümeyyizlerinden Kâmil Efendi'nin oğludur. 1266 (1849) da İstanbulda doğmuştur. Pek genç iken Maliyede Sergi Muhasebesinin İrad Odasına devama başladı. Kalem arkadaşı Ziya Bey (eski Maarif Nazırı Ziya Paşa) idi. Üç ay kadar buraya devam ettikten sonra Maliye Mektupçu Odasına terfi etti. Burada kaleme devam eden büyük şair Abdülhak Hâmid'le tanıştı. Kalem Şefi, Trabzon Valiliğinde vefat eden Kadri Bey, kendisine her gün Nef'i Divanından ders veriyordu. Tevfik Bey 1867 de teşekkül eden Esham-ı Umumiye Emaneti Tahrirat Kalemi müsevvidliğine tayin olundu. Matbuat hayatına o sırada ve pek genç yaşında Ruzname-i Ceride-i Havadis'te yazı yazmakla atıldı. Şinasi'nin sâhibi bulunduğu Tasvir-i Efkârın 19 cemaziyelevvel 1282 (10 ekim 1865) tarihli sayısında Kemal Paşazade Said Bey'in kaleminden çıkan bir istatistik fıkrasına Tevfik Bey'in Ruzname-i Ceride-i Havadis'de itiraz etmesi üzerine Namık Kemal Tasvir-i Efkâr'da kendisine cevab verdi. Bu münakaşa Tevfik Bey'in Namık Kemal ile tanışmasına vesile oldu. Büyük vatanseverle bu tarihte başlıyan arkadaşlığı samimî bir fikir ve ülkü kardeşliği hâlinde hayatlarının sonuna kadar devam etti. Tevfik Bey Namık Kemal'in teşviki ile Tasvir-i Efkâr'a yazı yazmıya başladı, Şinasi Efendiyi yakından ve ona sevgi ile bağlandı; o sırada Namık Kemal ile arkadaşlarının memlekette meşrutiyeti tesis etmek üzere kurdukları İttifak-ı Hamiyet'e dahil oldu. Sonradan Yeni Osmanlılar adını alan bu cemiyetin faal âzasından biri de Tevfik Bey'dir.

«11 zilkade 1284 (6 mart 1868) te Şûrayı Devlet Reisliğine tayin olunan Midhat Paşa, birçok değerli adamı Şûrayı Devlette topladığı gibi Tevfik Bey'i de Şûrayı Devletin Maarif Dâiresine mülâzım olarak aldı. Maarif tarihimizde mühim mevkii bulunan 1286 (1869) tarihli Maarif Nizamnamesini bu dâire hazırlamış ve Midhat Paşa'nın takdirini kazanmıştı. Midhat Paşa'nın Bağdad Valiliğine tâyin olunması üzerine (1869) Şûrayı Devlet Reisliğine gelen Yusuf Kâmil Paşa Şûrayı Devlette yaptığı tensikatta Tevfik Bey'i Adliye Dâiresi mülâzımlığına geçirdi. Orada Suphi Paşazade Ayetullah Bey de Tevfik Bey'le tanıştı. Tevfik Bey Şûrayı Devlete devam ettiği sırada «Terakki» gazetesi ile Diyojen isimli mizah gazetesine yazılar yazıyordu. Bu arada Diyojen'in 23 eylül 1871 tarihli sayısında Şinasi'nin ölümü münasebetiyle ciddî ve mühim bir fıkra yazmıştı.

«1872 de kendisini büsbütün gazeteciliğe vermek üzere Şûrayı Devletteki vazifesinden istifa etti. Namık Kemal'in Reşad ve Nuri Beylerle birlikte 7 rebiulâhir 1289 (13 haziran 1872) tarihinde çıkardığı İbret gazetesi muharrirleri arasına iltihak etti. Bu dört arkadaş

Esbkeşan Atçeken Horasanlı

Hacı Hasan Ağa
(Mevlâna Celâleddin Rûmî ile birlikde Horasandan
Anadoluya göç eden aşîrete mensub; Koçhisarda
yerleşdi; XIII. Yüzyıl)

Hacı Hâmid Efendi

İmam Nuri Efendi

Şeyh Enbiyâ Dede

Koçhisarda Enbiya dede zaviyesinin banisi

(Bu zâtin babadan oğula evlâdı: Esbkeşan Hüseyin Ağa, Timarlı Sipâhi Esbkeşan Şehid Ahmed Ağa, T.S.E. Hacı Mehmed Ağa, T.S. Hasan Ağa, Esbkeşan Şehid Mehmed Ağa, İmam Kara Halil Efendi, Hacı Hasan Abdullah Efendi, Şeyh Mehmed Ali Efendi, Şeyh Mustafa Fazli Efendi, Hacı Mehmed Kâmil Ağa, Hasan Ferid Hoca, Evkâf memuru Kâmil Efendi).

Kâmil Efendi
(Evkâf Memuru)

Ebüzziyâ Mehmed Tevfik Bey
(1848 — 1913)

Behçet Bey
(Midilli Kaymakamı iken 1305 (M. 1887) de rumlar tarafından şehid edildi).

Ziyâ Bey
(1870 — 1896)

Talha Bey
(1882 — 1922)

(1884 — 1945)
Velid Ebüzziyâ

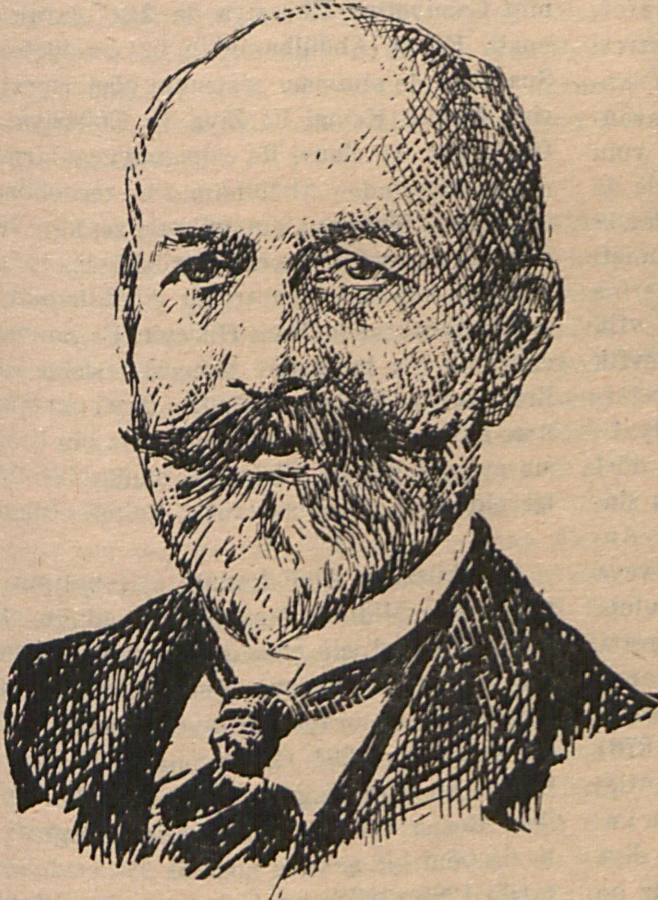
Ziyad Ebüzziya
(Doğ. 1911)

Selim Ebüzziya
(Doğ. 1921)

Alev
(Doğ. 1938)

Talha
(Doğ. 1941)

ile gazetenin müdürü Mahir Bey tarafından imza edilen ve İbret'in ilk üç sayısının başında çıkan beyannamede «Zaten kitabet mesleğinden yetişmiş olduğumuz gibi elimizden geldiği mertebe vatana bir hizmet etmeyi ve taayyüşümüzü dahi bu yolda aramağı arzu ediyoruz» denilmektedir, ve bu beyannâmede «En mukaddes bildiğimiz bir vazife dahi matbuat nizamnamesinin müsaid olduğu derecede doğru söylemektir» cümlesiyle bitiyordu. Tevfik Bey'in İbret'te çıkan yazıları arasında «Şık Beyleri Müdafaa», «Vazifeşinaslık», «Maarif» hakkındaki makaleleri bilhassa dikkate değer. Şinasi'nin vefatı üzerine Tasvir'i Efkâr matbaası Mustafa Fazıl Paşa tarafından terekesinden satın alınarak Tevfik Beyle üç arkadaşına hediye edilmişti. Üç arkadaş da hisselerini Tevfik Bey'e hibe ettiklerinden Tasvir-i Efkâr matbaası Tevfik Bey'e kaldı. Tevfik Bey, «Evrak-ı Siyasiye-i Reşid Paşa» yı ilk defa olarak bu matbaada bastı. İbret gazetesi de bu matbaada basılıyordu. Gazete, şiddetli yazılarından dolayı hükûmetçe tatil edilerek Başmuharriri Namık Kemal Gelibolu Mutasarrıflığı ile İstanbuldan uzaklaştırılınca Namık Kemal Tevfik Bey'i de muvakkat bir müddet için Gelibolu'ya götürdü. Çok geçmeden Gelibolu'dan dönen Tevfik Bey yalnız başına 8 ramazan 1289 (9 kasım 1872) da Hadika adlı bir günlük gazete çıkardı. Namık Kemal de Hadika'nın her sayısına yazı yetiştiriyordu. Tevfik Bey Hadîka gazetesi adına memleketimizde ilk defa olarak, 1290 (1873) senesi için, bir almanak neşretti. «Salname-i Hadika» adını verdiği bu eserde Hadika gazetesinde çıkan ve çoğu Namık Kemal tarafından yazılmış olan makalelerin bir kısmını koyduğu gibi o vakte kadar memleketimizde çıkmış olan Türk gazeteleri ile Avrupa ve Amerika'da çıkan gazeteler hakkında da izahat verdi. Bunlardan başka 11 senelik dahilî vak'aların kronolojisini ve birçok istatistikleri de ilâve etti. Tevfik Bey Hadika'yı çıkardığı sırada 1289 (1872) da Cüzdan adı altında bir mecmua neşrine başlıyarak yalnız bir sayısını çıkardı. Hadika'nın kullandığı lisanı şiddetli bulan hükûmet, 29 zilkade 1289 (29 ocak 1873) tarihinde çıkan 56 ncı sayısında gazeteyi kapattı. Tevfik Bey bunun yerine 16 muharrem 1290 (15 mart 1873) da Siraç adı altında başka bir günlük gazete çıkardı. Namık Kemal, İbret'e yazdığı bir fıkrada Siraç'ın çıkmasını büyük bir memnuniyetle karşıladı. Tevfik Bey de Siraç'da fikir arkadaşına karşı samimî bir surette teşekkür etti. Namık Kemal'in, kitabların neşirden evvel Maarif Meclisince tetkiki hakkında Maarif Nezaretince alınan karar dolayısiyle İbret'te yazdığı şiddetli yazılara Siraç gazetesi de iltihak etti. Şemseddin Sami Bey de Siraç gazetesinde mütercim olarak çalışıyordu.

Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey
(Resim: Sabiha Bozcalı)

«O zaman hükûmet adamları arasında oldukça revaçta bulunan «Devlet istikrarsız yaşıyamaz» fikrine şiddetle hücum eden Siraç'ın, son nüshalarında Abdülâziz'in Viyana sergisini ziyaret edip etmiyeceği hakkında yazdığı bir fıkrada Padişah hakkında ötedenberi kullanılması âdet olan elkabı yazmıyarak sadece «Padişah» deyip geçmesi Abdülâziz'in hiddetini mucib oldu. O sırada memlekette sahne edebiyatını inkişaf ettirmek istiyen ve başlarında Namık Kemal bulunan muharrirler ara-

sına Tevfik Bey de katıldı. Gedikpaşa tiyatrosunda 26 zilkade 1289 (26 ocak 1873) akşamı Âli Bey'in Molyer'den adapte ettiği Ayyar Hamza ile Tevfik Bey'in yazdığı ve 1872 eylûlünde neşrettiği Ecel-i Kaza piyesi oynandı. 1 nisan 1873 te Namık Kemal'in Vatan yahud Silistire piyesinin temsili sırasında halkın eseri heyecanla ve «Yaşa Kemal!» sesleriyle alkışlamaları Abdülâziz'i çok ürküttü. İbret ve Siraç gazetelerinin şiddetli yazıları da onu gazaba getirmişti. Hükûmet hem İbret'i, hem Siraç'ı kapattı. Namık Kemal ile arkadaşları Tevfik Bey, Ahmed Midhat Efendi, Nuri ve Hakkı Beyler 8 safer 1290 (6 nisan 1873) 'da Hepsi hapse mahkûm oldu; Namık Kemal'i Magosa'ya, Tevfik Beyle Ahmed Midhat Efendiyi Rodos'a, Nuri ve Hakkı Beyleri de Akke'ye gönderildiler. Tevfik Beyle Ahmed Midhat Efendi Rodos zindanında neşriyata devam ettiler. Ahmed Midhat Efendi zındandaki suçlu çocuklara bir okul açtığı gibi Tevfik Bey de zindandaki mahpusların yaptığı kaba saba tahta işlerini ele alarak bunlara çok zarif bir şekil verdi. Mahpusları istidatlarına ve mahâretlerine göre iş bölümüne tâbi tutarak nezareti altında yaptırdığı çeşidli ve zarif elişleri, memleket içinde ve dışında büyük bir rağbet kazandı. Hapiste bulunanlara geniş bir kazanç yolu açan bu çalışma, onların karakteri üzerinde de hayırlı bir tesir bıraktı. Tevfik Bey zindanda mahpuslar üzerinde o kadar nüfuz kazanmıştı ki bir defa yüzelli nefer prangalının üzerine saldırdıkları taburağasının hayatını, Tevfik Beyin bir küçücük işareti kurtarmıştı. Tevfik Bey Türk nesrinin geçirdiği tekâmülü göstermek üzere 1296 (1879) da Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye adı ile çıkardığı ve hayatında dört defa daha bastırdığı mühim eserini Rodos zindanında iken tertibetti. Viktor Hügo'nun «Angelo» adlı piyesinden adapte ettiği Habibe veya Semahat-ı Aşk adlı eserini de zindanda bulunduğu sırada yazdı ve eylûl 1875 te neşretti. Bundan başka Tevfik Bey, zindanda Muharrir adı altında aylık bir mecmua neşrine de başladı. İlk sayısını muharrem 1293 (28 ocak 1876) da çıkardı. Tevfik Bey zindanda iken neşrettiği eserlere adını koyamadığından bu eserlerde imzasını oğlu Ziya'ya nispetle «Ebüzziya» diye atardı. Ebüzziya Rodos zindanında bin yüz on beş gün kaldıktan sonra Abdülâziz'in tahttan indirilmesi ve yerine Beşinci Murad'ın geçmesi üzerine affedildi ve 10 haziran 1876 da İstanbul'a döndü. (Zındana 24 yaşında girmiş ve zindandan 27 yaşında çıkmışdı) Ebüzziya Tavfik, Şemseddin Sami'nin Başmuharriri olduğu Sabah gazetesinin 20 cemaziyelâhir 1293 (12 temmuz 1876) tarihli sayısında neşrettiği bir yazıda mahkûmiyeti zamanında eserlerine kendi adını koymağa imkân bulamamış olduğundan eserlerine oğlunun adına nispetle Ebüzziya diye imza koyduğunu, artık eserlerini kendi adı ile çıkarmaya bir engel kalmamış ise de o felâketli günlerinde sığındığı bir ismi artık terk edemeyeceğini, bundan sonra da imzasını Ebüzziya Tevfik şeklinde atacağını ilân etti.

«Abdülhamid, daha Şehzade iken Namık Kemal tarafından 1289 recebinde (1872 eylûlünde) kendisine takdim edilmiş olan Ebüzziya'yı tahta çıktıktan sonra unutmadı ve kendisini birkaç defa saraya çağırtarak iltifat etti. Mabeyn feriki Eğinli Said Paşanın delâletiyle Abdülhamid tarafından sarayda toplanmak üzere şevval 1293 (ekim 1876) da kurulan Mütercimin Cemiyetine Ebüzziya da âza olarak alınmıştı. Fakat Abdülhamid'in bu cemiyete Ali Suavi'nin de alınması arzusunu göstermesi üzerine Namık Kemal ile Ziya ve Ebüzziya Tevfik Beyler Ali Suavi ile çalışamıyacaklarını ileri sürdüklerinden Abdülhamid bu teşebbüsü geri bıraktı. Ebüzziya'nın yüksek zevkini takdir eden ve saraydaki merasim köşkünün bazı tezyinatını kendisine yaptırtan Abdülhamid bir aralık Beşiktaş'ta Hacı Hüseyin Bağını tanzim ettirerek bir hayvanat bahçesi tesisine altmış lira maaşla Ebüzziya Tevfik Bey'i memur etmiş, hattâ bu iş için emrine altmış bin lira tahsis eylemiş ise de Ebüzziya bunun bir ihtisas işi olduğunu ileri sürerek kabul etmemişti.

«Ebüzziya Abdülhamid saltanatının ilk günlerinde Midhat Paşa başta olduğu halde Kanunu Esasî için çalışanların arasında bulundu. Bir aralık Kosova Mektubçuluğuna tâyin olundu ise de oraya gitmiyerek istifa etti. 21 cemaziyelâhir 1294 (2 temmuz 1877) tarihinde Bosna Mektubçuluğuna tâyin olundu. Burada iken Bosna Vilâyeti Salnamesini tipografi baskı ile yeni bir şekilde çıkardı. Bu salnamenin tarihi 1295 (1878) tir. Çok geçmeden İstanbul'a dönen Ebüzziya Tevfik Bey 1296 (1879) senesi için Salname-i Ebüzziya adiyle bir salname

basmış ise de bu salnamede kullandığı serbest lisandan kuşkulanan Abdülhamid, eserin neşrine meydan vermiyerek nüshalarını toptan satın aldırtarak yokettirdi. Bugün yalnız üç nüshası elde kalan ve bir nüshası kütüphanemde bulunan bu eserde Ebüzziya, muhtelif memleketlerin durumları ve maarifi hakkında istatistik malûmatı verdikten başka bir senelik vakalardan, o sene çıkan eserlerden bahsetmiş ve Namık Kemalin Vaveylâ'sı ile Abdülhak Hâmid'in Sahrâ'sından bir parçayı kitaba almıştı. Ebüzziya 1297 (1880) yılı için Salname-i Kamerî adı altında bir almanak daha neşretti. Gene o seneden itibaren her sene Rebi-i Marifet adı altında nefis birer almanak çıkardı. Altıncı ve sekizinci seneleri resimli olarak basılan Revi-i Marifet'ten sonra 1889 dan itibaren birbiri ardınca üç defa Nevsal-i Marifet ve 1894, 1898 ve 1899 seneleri nüshalarını da Takvim-i Ebüzziya adiyle neşretti ve 1899 senesinde ayrıca bayanlar için Takvim-ün Nisa adiyle bir almanak çıkardı. Türk matbaacılık tarihinde çok önemli mevkii olan bu nefis almanakların her biri Ebüzziya'nın Avrupa'da yaptığı seyahatlerden topladığı zengin malzeme, vesikalar, çeişdli bilgiler, Türk ve ecnebi meşhur adamların hayatı hakkında menkıbelerle dolu resimli birer hazînedir.

«Ebüzziya Tevfik Bey 15 ramazan 1297 (10 ağustos 1880) de Mecmua-i Ebüzziya adı altında onbeş günde bir çıkar bir dergi neşrine başladı. 15 receb 1299 (2 haziran 1882) tarihli saysından itibaren Galata'da Arab Camii bitişiğinde Matbaai Ebüzziya'da basılmağa başlanan mecmua 1 safer 1304 (7 ekim 1888) tarihli elli üçüncü sayısına kadar devam etti. O sırada mecmuaların basımdan önce Maarif Nezaretince tetkike tâbi tutulması üzerine mecmuasını kendi arzusu ile kapatan Ebüzziya, Zühtü Paşanın Maarif Nazırlığında, Hasib Efendi'nin Teftiş ve Muayene Encümeni Reisliğinde durumu müsaid görerek mecmuasını 1313 şevvalinde (1896 martında) tekrar çıkarmağa başladı. 10 nisan 1900 de Konya'ya nefyedildiği tarihe kadar çıkarmakta devam etti. Nefyinden evvel son çıkardığı doksan üçüncü sayının tarihi zilhicce 1317 (nisan 1900) dir. Namık Kemal'in birkaç eserini tefrika olarak neşreden Mecmua-i Ebüzziya, büyük vatanpervenin birçok mektublarını ve Ebüzziya ile diğer muharrirlerin değerli yazılarını ihtiva etmesi ve zamanında en güzel basılan mecmua olması bakımından hem edebiyat. hem basın tarihimiz için önemli bir eserdir.

«Ebüzziya 1303 (1886) te Kitaphane-i Ebüzziya başlığı altında bir seri faydalı kitablar neşrine başladı. Nefyolunduğu tarihe kadar yüz on dört cüzünü çıkardığı bu seride Namık Kemal'in Tahrib-i Harabat, Takib-i Harabat, İrfan Paşaya Mektub, Mukaddime-i Celâl, Müntahabat-ı Edebiye-i Tasvir-i Efkâr (Şinasi ve Kemal), Müntahabat-ı Siyasiye-i Tasvir-i Efkâr (Şinasi ve Kemal), Barika-i Zafer, Devr-i İstilâ, Kanije Tarihi, Nevruz Bey, Bahar-ı Daniş; Şinasi'nin Divanı, Mephusetün Anha Mübahesesi; Ziya Paşanın Harabat Mukaddimesi, Engizisyon Tarihi, Tartüf Tercümesi, Terci ve Terkib-i Bendi; Recâizâde Ekrem'in Kudemadan Birkaç Şair; Muallim Naci'nin Sanihatül Acem ve Emsal-i İmam-ı Ali; Said Beyin Fazail-i Ahlâkiye, Sefirler ve Şehbenderler; Cevdet Paşanın Kırım ve Kafkas Tarihçesi; Ethem Pertev Paşanın Itlakül Efkâr; Ebüzziya'nın Nef'i, Sururi, Ezop, Büfon, Diyojen, Şamfor Franklen, İmparator Vilhelm, Millet-i İsrailiye eserlerini ihtiva ettikten başka eski eserlerden Sinan Paşanın Tazarruatı, Hüsnü Aşk, Hilye-i Hâkaani, Hayriye-i Nabi, Tabsire, Koçu Bey Risalesi, Hülâsatül İtibar, Sefaretnameler, Zafername-i Sâbit, Mîzânül Hak ile yenilerden Ahmed Rasim, Necib Asım, Tahir Beyler'in ve başka muharrirlerin birçok eserleri vardır.

«Ebüzziya 1299 (1882) de Kitaphane-i Meşahir başlığı altında meşhur adamların hayatlarını havi bir seri eser neşrine başlıyarak Gütenberk, Galile, Napolyon, Diyojen, Franklen, Hasan Sabbah, Büfon, Ezop, Bermekilerden Yahya, Harunürreşid ve İbni Sina'ya aid olanları çıkarmıştır. Ebüzziya bunlardan başka 1305 (1888) te Namık Kemal'in tarihini neşre başlamış ve eserin methal kısmını çıkarmış ise de Abdülhamid'in iradesiyle toplattırılmıştır. Şinasi ve Namık Kemal'in eserlerini millete [illegible]mak ve onları yaymak için son derecede [illegible]nmet sarfetmiş olan Ebüzziya, Namık Kemal'in eserlerinden topladığı dikkate değer ibareleri «Cümel-i Müntahabe-i Kemal» adı altında üç defa bastırmış ve Namık Kemal'in vefatında hayatını anlatan ayrı bir risale çıkar-

mıştır. Ebüzziya, Lûgâti Ebüzziya adiyle resimli ve dikkate değer bir lûgât yazarak bir kısmını bastırmış, Şinasi'nin ilk defa 1280 (1864) de, ikinci defa 1287 (1870) de bastırdığı Durub-ı Emsal-i Osmaniye'sini birçok ilâvelerle 1302 şevvalinde (1885 temmuzunda) neşretmiştir.

«Güzel sanatların her sahasında büyük bir zevk sahibi olan Ebüzziya Tevfik Bey, 1892 de İstanbul Sanat Okuluna Müdür oldu. 1894 te Şûrayı Devlet Bidayet Mahkemesi âzalığına tâyin edildi. 15 muharrem 1305 (3 ekim 1887) te Ulâ Evveli rütbesini aldı. Abdülhamid devrinde birçok defalar hiçten sebeblerle tevkif edilerek isticvab edilen Ebüzziya, 10 nisan 1900 de gene hiçten bir sebeb yüzünden henüz Galatasaray Lisesinde talebe olan onsekiz yaşındaki büyük oğlu Talha ile beraber Konya'ya nefyedildi. 1908 de meşrutiyetin yeniden ilânı üzerine İstanbul'a döndü. Antalya Mebusluğuna seçildi. 31 mayıs 1909 da Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'ını «Yeni Tasvir-i Efkâr» adiyle sekiz sahife olarak neşretmeye başladı. Basımı, tertibi, çeşidli ve ciddî mündericatı ile yayın tarihimizde önemli bir mevkii olan Yeni Tasvir-i Efkâr'da Ebüzziya bir taraftan en değerli eseri olan «Yeni Osmanlılar Tarihi»ni tefrika olarak yaydığı gibi Moltke'nin Şark Hâtıraları Tercümesini, Aleksandr Düma'nın Üç Tüfekçi'sini, Âli Paşa'nın Girid'e aid lâyihalarını, Leh ve Macar mültecilerine, Süveyş Kanalının inşasına, Midhat Paşa muhakemesine, Kont Kavur ve Bismark'a, İran İnkılâbına, mebuslardan mürekkeb bir heyetle Londra'ya yaptığı seyahate aid hâtıralar ve vesikaları da tefrika olarak neşretti.

«Ebüzziya İstanbul'a döndükten sonra Mecmua-i Ebüzziya'yı yeniden neşre başladı ve vefatına kadar altmış altı sayısını çıkardı. Meşrutiyetten sonra çıkardığı nefis eserler arasında kendisinin Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye'sinin son tab'ı ile «Ne Edat-ı Nefyi Hakkında Tetebbüat» adlı eseri, Mehmed Galib Bey'in «Sadullah Paşa yahud Mezardan Nida» sı ve Sıvas Mebusu Sayın İbrahim Âlaeddin Gövsa'nın «Çocuk Şiirleri» vardır.

«Tasvir-i Efkâr gazetesi Kâmil Paşa Kabinesi tarafından 25 aralık 1912 de kapatıldığı için yerine Ebüzziya, İntihab-ı Efkâr gazetesini çıkardı. 11 ocak 1913 tarihli sayısında çıkan başmakale üzerine bu gazete de hükûmetçe kapatıldı. Yerine 13 ocak 1913 te Tefsir-i Efkâr çıktı. Fakat bu gazete de ilk sayısında tatil edildi ve matbaası kapatıldı. Ebüzziya da tevkif edilmek istendi. Çok sert bir havada esasen rahatsız olan Ebüzziya'nın Erenköy'ünden İstanbul'a kadar getirilmesi romatizmasını şiddetlendirdi. Evinde birkaç gün istirahat etmeğe mecbur oldu. Kâmil Paşa Kabinesinin 23 ocak 1913 te istifaya mecbur olması üzerine yerine gelen Mahmud Şevket Paşa Kabinesi, 25 ocak 1913 te Tasvir-i Efkâr'ın yeniden çıkmasına müsaade etti. Ebüzziya,yeni kabinenin yaptığı tevkifler üzerine «Yeni Mevkuflar» başlığı altında yazdığı son makalesini 27 ocak 1913 te gazete idaresine bizzat getirdi ve oğlu Velide verdi. Evine gitmek üzere köprüden Haydarpaşa vapuruna binmiş iken vapurun hareketinden önce kendisine bir fenalık geldi. Ve yanında bulunan Dr. Besim Ömer Paşa tarafından alınan tedbirlere rağmen hayata gözlerini yumdu.

«Ebüzziya Tevfik Bey; ve Namık Kemal okulunda yetişmiş değerli bir inkılâbcı, bu ediblerin eserlerini memlekette neşir ve tamime çalışmış ve birçok faydalı eserlerle halkın seviyesini yükseltmeğe uğraşmış değerli bir edebiyatçıdır. Yüksek zevki, güzel sanatların her şubesinde kendisine mumtaz bir mevki temin etmiştir. Kûfî yazısına yeni ve güzel bir inkişaf vermişti. Arabesk tezyinatta üstaddı. Yıldız Camiinin iç duvarlarını süsliyen kûfî yazılı âyetler ve tezyinat onun eseridir. Konya'da sürgün bulunurken de orada arabesk tezyinatlı ve kûfî yazılı duvar seccadeleri işine revaç verdirmişti. Güzel yazar ve yazdığını tatlı tatlı okuturdu. Hayatında daima ileri fikirleri müdafaa etmekten geri durmamıştır. 1908 de Meclisi Mebusanda Midhat Paşanın Heykelini dikmek için verilen takriri imzalıyanlar arasında o da başta gelmektedir. Ebüzziya Tevfik'in memlekete büyük bir hizmeti de Türk matbaacılığını garptaki örneklerine göre en yüksek dereceye çıkarmağa muvaffak olmasıdır. Bastığı eserlerin nefâseti, zamanında garb basım âleminin bilhassa takdirini celbederdi. «Times» gazetesinin Ebüzziya Matbaası hakkında takdirini havi fıkrasının 1891 senesine mahsus Nevsal-i Marifet'in kabında basılan resmine baktıkça insan bunun elli dört sene (1967 de 77 yıl önce) evvel

basıldığına inanmaz ve güzelliğine bakmakla doyamaz. Laypzig'de Matbuat Cemiyeti 1890 da Ebüzziya'ya neşrettiği eserlerden dolayı bilhassa kendisine bir takdirname ve bir şeref madalyası göndermiştir. Matbaai Ebüzziya'nın her sene çıkardığı birbirinden güzel eserler, basım âleminin en yüksek merkezi olan Laypzigde Basın Cemiyeti tarafından kabul edilir ve Cemiyet tarafından basılan albüme alınırdı. Her sene dünyanın her tarafından gelen dört binden ziyade örnekten ancak dört yüzü Cemiyet tarafından kabul edilerek albüme konulduğu halde Ebüzziya Matbaasında çıkan bütün eserlerin kabul edilmesi Ebüzziya'nın Türk matbaacılığını ne kadar yüksek bir dereceye çıkardığını ispat eder.

«Büyük oğlu «Ziya» sını (1870 - 1896) kendi sağlığında kaybetmiş ve bu ölümün acısı onu hayatının sonuna kadar zehirlemişti. Türk yayın âleminde mühim mevkileri olan diğer iki oğlundan Talha Ebüzziya (1882 - 1921) kendisinden sekiz sene sonra ve küçük oğlu Velid Ebüzziya ise (1884 - 1945) kendisinden otuz iki sene sonra hayata gözlerini yumdular» (İhsan Sungu; Aylık Ansiklopedi, 1945).

Elleri her işe yatkın çok hünerli bir zât idi; hattatlık iddiası yokdu, fakat arab harfleri ile el yazısı, eskilerin tâbiri ile inci gibi, pek güzeldi. Kûfî hat üzerinde çok çalışmış, kendi yazdığı harflerle kûfî matbaa harfleri dökdürerek bu yazıyı Türk matbaacılığına da mal etmişdi, Yıldızda Hamidiye Camii mihrabı üstündeki çini panoda kûfî hat ile besmele onun yazısıdır.

Güzel resim yapardı. Konyada sürgünde iken halıcılık ile meşgul olmuş, yine kendi yazısı ile âyeti kerimeler ve arabesk tezyini motifler taşıyan duvar seccâdeleri dokutmuşdu, bunlardan birini de İkinci Sultan Abdülhamide hediye olarak yollamış idi ki hâlen Dolmabağçe Sarayında bir duvarda asılıdır.

EBİZZİYA SOKAĞI — Yeşilköy ile Küçük Çekmece arasında kurulan Basınköy isimli yeni mahalledeki blok apartımanlara Türk basınına hizmet etmiş kimselerin isimleri verilmiş, o blok binâların bulundukları sokaklara da ayni isim konmuşdur; bunlardan biri de «Ebüzziya» adını taşımaktadır. Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1967, ağustos).

Konya ile Ankarada da birer Ebüzziya Sokağı vardır.

EBÜZZİYAZÂDE TALHA BEY — Gazeteci, matbaacı, muharrir; Tasviri Efkâr ve Tevhidi Efkâr gazetelerinin sâhiblerinden; Ebüzziyâ Tevfik Beyin ikinci oğlu, Velid Ebüzziyanın ağabeyi, Ziyad Ebüzziyânın babası (B.: Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey; Ebüzziya, Velid; Ebüzziya, Ziyad); 1882 de İstanbulda doğdu, Tahsilini Galatasarayı Sultanisinde yapdı; bu mektebin onbirinci sınıfında ve henüz 18 yaşında bir genç iken 1900 de babası ile birlikde Konyaya sürgün olarak gönderildi; meşrutiyetin ilânında (1908) yine babası ile birlikde İstanbula dönerek Tasviri Efkâr Gazetesinde basın ve siyâset hayatına atıldı. Tevfik Beyin ölümünden sonra küçük kardeşi Velid Beyle birlikde Tasviri Efkâr ve sonra Tevhidi Efkâr gazetesinde yazılar yazdı; mütâreke senelerinde bu iki vatan perver kardeşin gazetesi, Ankara hükûmetinin gayrî resmî sözcüsü oldu; kardeşi Velid Bey İngiliz tarafından tevkif edilerek Malta Adasına sürülür iken Talha Bey de Damad Ferid Paşa hükûmeti tarafından

Ebüzziya zâde Talha Bey
(Resim: Sabiha Bozcalı)

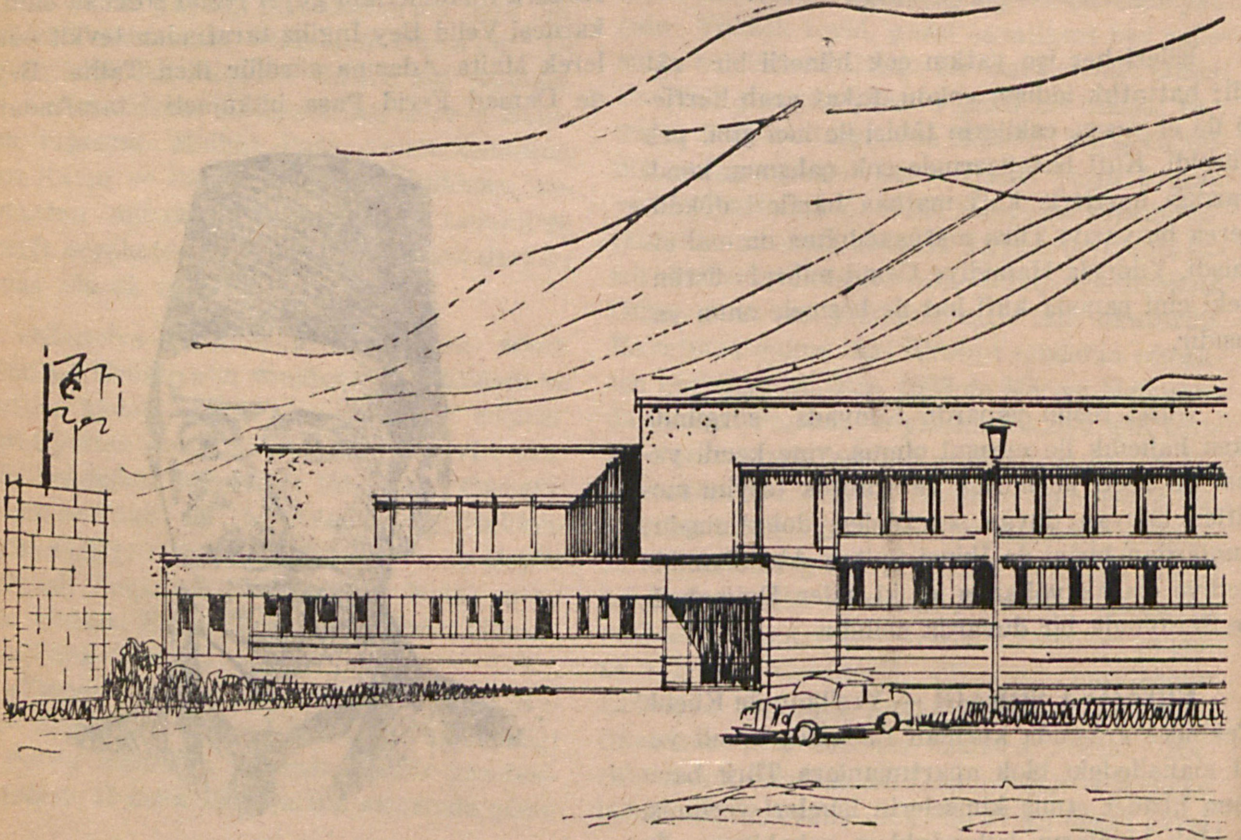
Bayazıddaki askerî tevkifhânede zindanımsı bir mahzende hapsettirildi; çelimsiz bir vücud yapısı vardı, muhâkeme edilmeden uzunca bir zaman kaldığı o zindan - mahzende teverrüm etti, tahliye edilir edilmez önce Avusturyada sonra İsviçrede bir sanatoryoma gitdi ise amansız hastalıkdan kurtulamayarak 1921 de İsviçrede Azra Sanatoryomunda vefât etti. Ölümü Türk basını için büyük kayıb olmuşdu. Kabri Bakırköyü mezarlığında âile hazîresindedir.

E.C.A. PRESDÖKÜM SANAYİİ ANONİM ŞİRKETİ VE FABRİKASI — «E.C.A.», bu büyük sanayii şirketinin kurucuları olan yüksek mühendis Ekrem Elginkan, kardeşi yüksek mühendis Câhid Elginkan ve babaları Ahmed Elginkan'ın isimlerinin ilk harfleridir (B.: Elginkan, Ekrem; Elginkan, Hüseyin Câhid; Elginler İnşaat Şirketi). Sermâyesi 5 milyon Türk lirası olan E.C.A. Presdöküm Sanayii Şirketi İstanbulda Maltepe ile Kartal arasında Türkiyenin en büyük ve en modern presdöküm fabrikasını kurmuşdur; E.C.A. Presdöküm Fabrikası bu satırların yazıldığı 1967 yılında, bilhassa sıhhî tesisât armatürleri imâl etmekde ve Türkiye ağır sanayiinin yüz akı olan müesseselerden biri idi.

E.C.A

E.C.A. Presdöküm fabrikasının kendi mâmulleri üzerindeki alâmeti fârikası

Fabrika Maltepe ile Kartal arasında, demir yolunun deniz tarafında, Çayırlar denilen mevkîde 22,000 m2 lik bir arâzi üzerinde 1957 yılında kurulmuşdur; hâlen binâları 8,000 m2 lik bir sâha kaplamaktadır.

E.C.A. Presdöküm fabrikasının cepheden görünüşü

1956 yılı fabrika binâlarının yapısı ile geçmiş, 1957 fabrikanın tecrübe faaliyeti yılı olmuş, ve üstün kaliteli olmasında son derecede titiz dikkatle durulan mâmullerini Türkiyeye ve yabancı piyasalara 1957 yılı sonlarından itibâren vermeye başlamışdır; hakkı olan rağbeti de görmüşdür, öyle ki 1960 - 1967 arasında imâlâtı her yıl mantazaam % 40 - % 50 artmışdır.

Fabrikanın standard mâmulâtı 180 çeşide yaklaşmış bulunmaktadır, bir kaç mamul adını fabrika kataloğundan alıyoruz: «Ankastre banyo takımları, banyo bataryaları, tek gövdeli banyo bataryası, sâbit evye bataryası, döner evye bataryası, ankastre kumandalı ve kumandasız lavabo bataryası, çeşidli musluklar ve ara musluklar, sifon, otomatik rezervuar, köşe radyatör valfı, şiber valfları, stop valfları, çek valfları, düz ve köşe radyatör rakorları, faltörler, pislik ayırıcı».

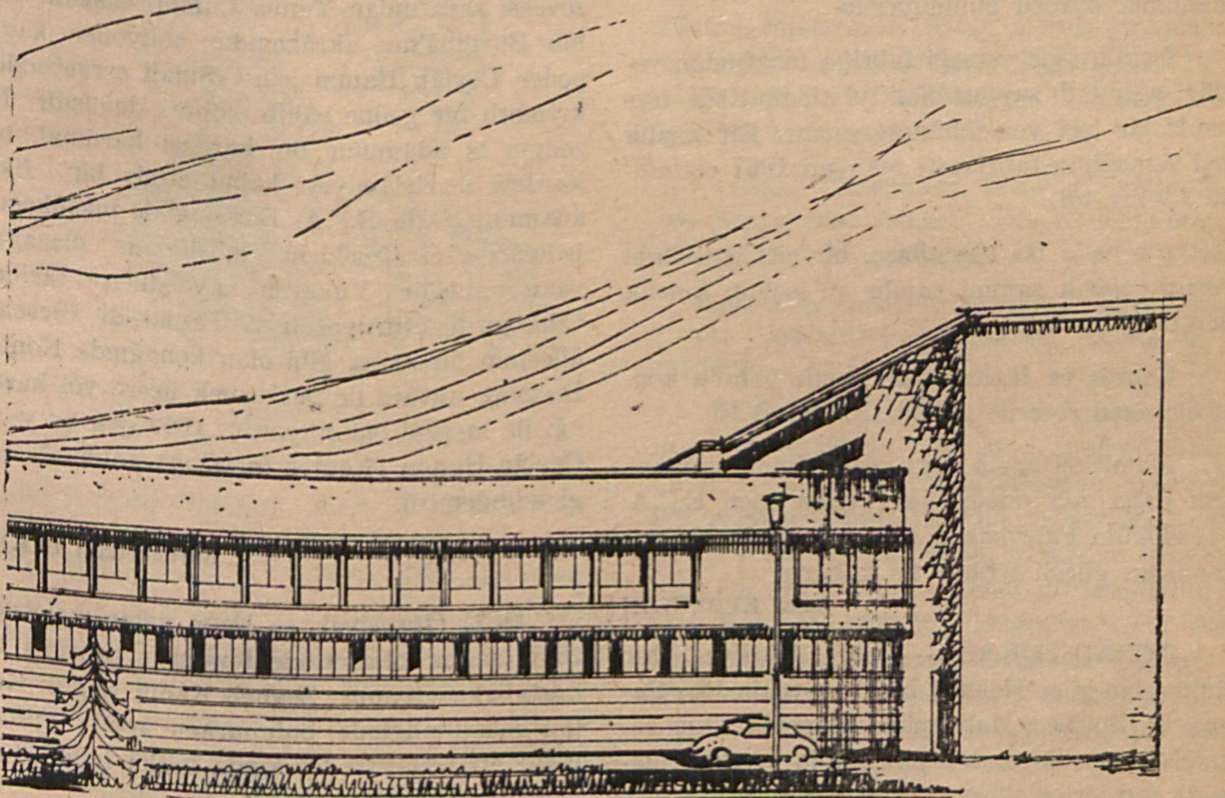
Fabrikanın 180 çeşid mâmulû 1200 parçanın birleşmesi ile vücud bulmaktadır, meselâ musluğu 16 parçadan, muhtelif tip musluklar bir banyo bataryası 60 parçadan, bir kalorifer 12-16 parçadan mürekkebdir; bu sûretle fabrikada bir sene içinde sirkülâsiyon gören ve her biri teker teker kontrolden geçen parça sayısı 25,000,000 un üstündedir.

Fabrikada 7 büyük atöliye vardır:

1. Presdöküm Atöliyesi
2. Kokildöküm Atöliyesi
3. Bronzdöküm Atöliyesi
4. Makina Atöliyesi
5. Polissaj ve kromaj Atöliyesi
6. Montaj Atöliyesi
7. Takım ve Kalıb Atöliyesi.

Bu yedi atöliyede birer atöliye şefinin idâresinde 400 mustahsil işçi çalışmakta idi.

E.C.A. Presdöküm Fabrikası kendi standard imâlâtının dışında özel sipârişleri de ka-

(Resim: Reşad Sevinçsoy)

bul ve imâl etmektedir, bu arada yazı ve hesab makinası parçaları, çamaşır makinası ve buzdolabı parçaları, otomobil aksâmı, pikap ve radyo parçaları, su saati parçaları, ve zirâî âletlere âid parçalar, likid gaz tüpleri için detamtör ve musluklar yapmaktadır.

E.C.A. mâmulâtının kalite üstünlüğü üzerinde dikkate değer bir misal verebiliriz: Türkiyede şehir şebekelerinde en yüksek su tazyiki 5 atmosferdir, her çeşid E.C.A. muslukları batı sanayiinin kabul ettiği 16 atmosfer tazyika dayanıklı olarak yapılır. Bundan ötürüdür ki E.C.A. Presdöküm Fabrikası Almanya ile Avusturyaya ihrâcat yapmaktadır.

1967 de fabrikanın idâre personeli 70 kişi idi. Tek müdürlüğünde, fabrikanın kuruluşundan beri çalışan yüksek mühendis Halûk Turan, imâlât müdürlüğünde ve yüksek mühendis Fikret Çelikoğlu bulunuyordu; ayrıca çeşidli sahâlarda ihtisas sâhibi 5 mühendis çalışmakta idi. Fabrikanın büyük bir kimyâ laboratuvarı, bir etüd araştırma bürosu ve bir imâlât plânlama bürosu bulunuyordu.

İşçinin öğle yemeği fabrika tarafından verilir; ağız tadı saygısı olan iyi bir mutfağı, tertemiz bir işçi yemekhânesi vardır. Bir kişilik işçi yemeğinin fabrikaya mâliyeti 1967 ekiminde 3,5 lira idi.

İşçiye senede iki kat elbise, bir çift ayakkabı verilir; çocuk zammı yapılır ve işçinin senelik ücretli izni vardır.

Fabrikaya Maltepeden, demir yolunu köprü ile aşan şöse ile gidilir.

Memleketimizin ağır sanayiinde istikbal için daha pek önemli işler vaad eden E.C.A. Presdöküm Fabrikasını gören duygulu bir vatandaşın göğsü iftihar ile kabarır.

Sami KURTULAN

ECDAD SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Hasköy Nahiyeyesinin Pîrî Çavuş ve Sütlüce Mahalleleri arasında sınır sokakdır; her iki mahallenin Halic kıyısına nisbetle gerilerine düşer (1934 B.Ş.R. Pafta 17/186 ve 190). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

ECE (Ceylân) — Türkiye güzellik kraliçelerinden bir hanım kız, 1962 yılında 24 yaşında bulunur iken Avrupada tanışdığı yine aynı yaşda Bernard Fredrich Antonius Blessing adında milyoner bir kont ile evlenmiş, nikâh ve düğünleri İstanbulda yapılarak haberi bâzı günlük gazetelerin ilk sayfalarında yer almışdır. Ceylân Ece, «siyah saçlı, iri siyah gözlü tipik bir esmer güzeli» diye târif edilerek âşıkı ve kocası genç Kont Blessing için de mâlumat verilmişdir. Delikanlı İngiliz asıllı olub Belçikada yerleşmiş bir âilenin oğludur; büyük bir iş adamı olan babası bütün dünyâda elliye yakın şûbesi bulunan bir elektronik fabrikasının sâhibi ve zevcesi tarafından Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın akrâbasıdır; milyoner kayın peder Ceylân Hanım için: «Şimdi servetimden kıymetli bir geline sâhib oldum» demişdir. Bu zengin iş adamının bir kardeşi kardinal, bir kardeşi de islâmiyeti kabul etmiş bir fikir adamıdır. Oğlu B.F.A. Blessing de mâşûkasını izdivâcı râzı etmekiçin müslüman olacağını vaad etmişdir. Yukarda kaydedilen târihde Cihangirde oturuyordu ve Brukselde Blessing âilesinin bir saray gibi olan konağında Kontes Blessing unvânı ile yerleşmek üzere yol hazırlığı ile meşgul bulunuyordu. 1962 den bu yana Ceylân Hanım (Kontes Blessing) hakkında bilgi edinilemedi.

Ceylân Ece
(Resim: S. Bozcalı)

Burhaneddin OLKER

ECE (Hayriye) — Uzun yıllar memleketimiz sağlık hizmetinde ferâgatle çalışmış bir hastabakıcı hanım; Zeyneb Kâmil Sağlık Koleji muallimliğinde bulunurken 1965 yılında vefât etti; Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

ECE (Semrâ) — Sinema aktrisi; 1935 yılında İstanbulda doğdu; ilk defa olarak «Kelepçe» filminde rol aldı; sonra «Garibler Sokağı», «Avâre Şoför», «Fakir Şarkıcı», «Üsküdar

İskelesi» filmlerinde oynadı; hal tercemesi elde edilemedi.

Bibl.: Ses Mecmuası.

ECE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköyünün Yeldeğirmeni semti sokaklarından; Yurtdaş Sokağı ile Yeşilay Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 29/Yeldeğirmeni); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967)

ECEVİT (Bülend) — Gazeteci, siyâset adamı; bu satırların yazıldığı sırada Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği yapıyor idi; 1925 de İstanbulda doğdu; Kastamonu milletvekilliği yapmış Prof. Dr. Fahri Ecevit ile ressam Nazlı Ecevit'in oğludur. Mimar Kemal İlkokulunda ve Robert Kollejde okudu; 1944 de bu kolejin yüksek kısmının edebiyat bölümünden diploma aldı aynı yıl içinde Basın - Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğüne İngilizce mütercimi olarak girdi; bu arada bir süre Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine devam etti. 1946 da Londra Elçiliği Basın Ataşeliği kâtipliğine tâyin edildi; 1949 da ataşe yardımcısı oldu; bu görevi sırasında da Londra Üniversitesinde Sanat Tarihi konusunda çalışdı. 1950 de kendi isteği ile yurda döndü ve Ankara Ulus Gazetesinde basın hayatına atıldı, Ulus, Yeni Ulus ve Halkcı gazetelerinde politika muharrirliği, yazı işleri ve genel yayın müdürlükleri yaptı. 1954 de Birleşik Amerika'ya giderek «Winston - Salem Journal» gazetesinde misâfir yazarlık yapdı. 1957 de Rockfeller tesisinin bursu ile Harward Üniversitesinde sosyal psikoloji ve Orta Doğu siyasî tarihi üzerinde çalışdı; 1957 seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Ankara milletvekilliğine seçildi; 1961 de yine aynı partinin adayı olarak Temsilciler Meclisi üyesi oldu; aynı yıl yapılan genel seçimlerde yine Ankaradan milletvekili seçildi; İsmet İnönü'nün koalisyon kabinelerinde Çalışma Bakanlığı yaptı. 1965 seçiminde partisinin adayı olarak üçüncü defa Ankara Milletvekili oldu. Seçimi azametli çoğunlukla kazanarak iktidara geçmiş olan Adalet Partisinin karşısında bir muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisinin ağır siyasî sorumluluk taşıyan Genel Sekreterliğine seçildi.

Bülend Ecevit
(Resim: S. Bozcalı)

Rahşan (Aral) Hanımla evlidir; ana dili gibi çok iyi İngilizce bilir; gazeteci ve Avrupa Konseyi üyesi olarak Avrupa memleketlerinin çoğunu dolaşmıştır. Kitab olarak yayınlanmış «Gitanjali» (Rabindranath Tagore'dan, 1941), «Âvâre Kuşlar» (1943) ve «Ortanın Solu» isimli üç eseri vardır.

Ankara Gazeteciler Cemiyeti, Milletlerarası Sanat Tenkidcileri Cemiyeti, Milletlerarası Basın Enstitüsü üyesidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; Bülend Ecevit Kimdir (Cumhuriyet Gazetesinde çıkmış bir hal tercemesi)

ECEVİT (Fahri) — Tıb doktoru, Ankara Üniversitesinde Âlî Tıb Profesörlüğünde bulunmuş ve bir devre Kastamonu milletvekilliği yapmış seçkin bir ilim ve siyâset adamı; 1896 da İstanbulda doğdu, ulemâdan Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi ile İstanbullu İsmet Hanımın oğludur; Mustafa Şükrü dersiâmlık yapmış, Meclisi Tedkikatı Şer'iye ve Meclisi Eytam âzâlıklarında bulunmuş ve selâmetine inandığı fikirleri söylemekten çekinmemekle tanınmış bir zât idi.

Fahri Ecevit, Vefâ İdâdîsinde ve İstanbul Tıb Fakültesinde okudu. Meslek hayatını memuriyetlerde geçirdi; Harbiye Nezâreti dâire tabibliği ile başlayarak Kırkağaç hükûmet ta-

bibliği ile P.T.T. Umum Müdürlüğü tabibliğinde bulundu; İstiklâl Savaşında Anadoluya geçerek İnebolu, Taşköprü, Kastamonu, Kocaelide hükûmet tabibliği yapdı; sonra bir hükûmet tabibi olarak toplum hayatında karşılaşdığı vak'alardan duyduğu ihtiyac ile İstanbul'-

Dr. Fahri Ecevit
(Resim: S. Bozcalı)

da Adlî Tıb müessesesinde ihtisas yapdı, Ankara Tabibi Adlîsi oldu; Adliye Meslek Mektebinde (Bu okul hâlen mevcud değildir) «Tıb Kanunu» ve Ankara Polis Enstitüsü ile Jandarma Subay Okulunda «Tıbbı Adlî» ve «Sıhhat Bilgisi» muallimliği yapdı ve Ankara Hukuk Fakültesinin Adlî Tıb kürsüsü profesörlüğüne getirildi.

Bir aydın adam hayatının icabı edebiyat ile ve güzel san'atlarla yakın ilgisi olmuşdu; roman ve tiyatro tenkidleri, toplum hayatı vak'alarının tahlilleri ve politika üzerine yazılar yayınladı, ve bir süre seri halinde yaptığı radyo konuşmaları geniş alâka topladı. Şahsen, sohbeti tatlı, konuşmaları nüktelerle süsler bir meclis adamı idi. 1943 seçiminde Kastamonu milletvekili oldu; 1950 yılına kadar iki devre Türkiye Büyük Millet Meclisinde bulundu ve 1950 ekiminde vefat etti.

1924 de ressam Nazlı Hanım ile evlenmişdi (B.: Ecevit, Nazlı); Bülend adında bir oğlu olmuşdur (B.: Ecevit, Bülend).

Bürhâneddin OLKER

ECEVİT (Fatma Nazlı) — Kadın ressamlarımızdan bir İstanbul Hanımefendisi; 17 ocak 1901 de İstanbulda doğdu, Albay Mehmed Emin Bey ile Adeviye Hanımın kızıdır, Mehmed Emin Beyin babası ilk erkânıharblerden Salih Zeki Paşa ,Adeviya Hanımın babası da hünkâr yâverlerinden Ali Paşadır. İlk tahsilini hususî olarak gördü, sonra Darülmuallimânı (Kız Öğretmen Okulunu) bitirdi; Sanayii Nefîse Mektebinin (Güzel San'atlar Akademisi) kız kısmına girerek resme başladı, ressam Mihri Müşfik Hanım ile Feyhaman Duranın seçkin talebelerinden biri oldu. Bilhassa portre üzerinde çalışdı.

1924 de Profesör Dr. Fahri Ecevit ile evlendi; gazeteci, politika adamı ve bu satırların yazıldığı sırada Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Sekreteri Bülend Ecevit bu san'atkâr kibar kadının tek evlâdı oğludur.

Galatasarayı Lisesinde açılan resim sergilerine, Güzel San'atlar Birliğinin resim sergilerine, 1952 de açılan Hamâsî Resim Sergisine, 1956 da açılan Vilâyet Tabloları Resim Sergisine ve Milletlerarası Kadınlar Kulübünün tertiblediği Milletlerarası Kadın Ressamlar Sergisine iştirâk etmişdir. Özel olarak da 1959 da Ankarada bir resim sergisi açmışdır.

Ressam F. Nazlı Ecevit
(Resim: S. Bozcalı)

Kendisinin en beğendiği eserleri Kerime Salahor'un, Leman Alp'ın, Fatma Adalan'ın, Şeref Akdik'in, zevci Fahri Ecevit'in ve oğlu Bülend Ecevit'in portreleridir.

Resim meşgalesinin dışında ev kadını hayatı sürer, dikiş diker, yemek pişirir, ve okur, sabah çayı tiryakisidir. Üsküdarda Salacakta oturmaktadır (1967).

ECEVİT (Mülkiye) — Ses san'atkârı; 1936 da Romanyada doğdu; 1938 de âilesi ile birlikde anavatana göçmen olarak geldi; musikiye on yaşında iken hususî dersler alarak çalışdı; Ahmed Midhat Efendinin torunu ve Muallim Nacinin kızı Nigâr Galib Hanımın talebesi oldu; feyzini Nigâr Hanıma borçlu olduğunu söyler. 1952 de İstanbul Radyosuna stajiyer olarak girdi; 1953 de İstanbul Konservatuvarının klâsik Türk mûsikisi bölümüne girerek 1956 da Konservatuvardan diploma aldı. Bu satırların yazıldığı sırada (1965) İstanbul Radyosunun ünlü kadın okuyucularındandı. Bir ses san'atkârı için önemli kazançlar sağlayan sahne okuyuculuğuna, radyo mikrofonunun asâletini tercih eden sîmâlardan olmuşdur. Mesleği dışında okuyan, ev işleri ile, bilhassa dikiş ile meşgul olan bir ev hanımıdır.

Mülkiye Ecevit
(Resim: S. Bozcalı)

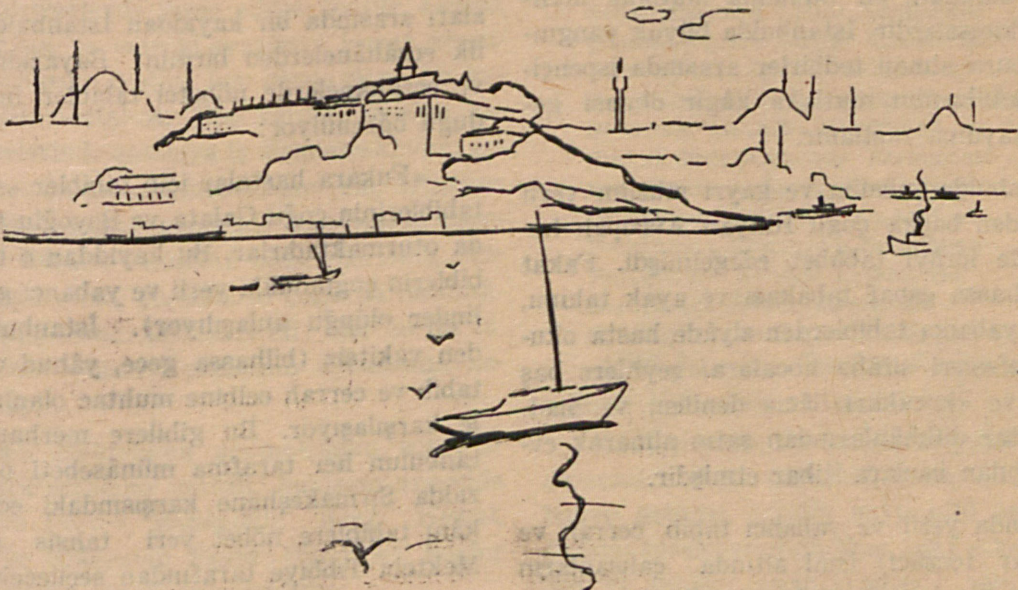
Bibl.: Ses Mecmuası

ECZÂ — «Kısım, parça, bölük anlamında cüzü'ün, cüz'ün cem'i» (Kaamûsu Türkî); İstanbulda halk ağzı deyim olarak son zamanlara kadar ciltlenmemiş kitab anlamında kullanılırdı; eski gazetelerde kitab îlânlarında çok rastlanır:

«Merhum Ali Sâtı Efendinin tertib kerdesi olan Hadikatül Cevâmi nam kitabın ikinci cildi dahi Matbaai Âmirede tab'u temsil olunmakla Sahhaf Çarşısında Esad Efendi ve Bayazıd'da Kâğıdcı Hocapaşalı Hacı Mustafa Ağa ve Hamidiye Türbesi yanındaki mücellidde ve Üsküdarda Valde Camii karşısında Yazıcı Osman Efendinin dükkânlarında mücelledi 25 ve eczâsı 20 kuruş fiatla satılmaktadır» (Tasvir-i Efkâr 1282 = M. 1865 - 1866).

ECZÂ — «Bir terkîbi kimyevî ile vücuda gelip parlama hassasını hâiz olan şey» (Kaamusu Türkî). İstanbulda halk ağzı deyim olarak ilk çıktığı zamanlar kibrit karşılığı olarak kullanılmışdır.

ECZÂCI, ECZÂCILAR, ECZAHANELER — Eskiden ve yüz yıllar boyunca eczâcıya «İspençiyar», onların işledikleri yerlere, eczâhânelere de «İspençiyar Dükkânı» denilmişdir; bu isim dilimize «Speziale» kelimesinden alınmışdır.

Nazlı Ecevit'in bir deseni

İstanbulda hekimler ve ispençiyar diye anılan eczacılar küçük dükkânlarda otururlardı. Hekimler bu dükkânlarda hasta bekler, ispençiyarlar da ilâçları yaparlardı.

Diğer bütün esnaf gibi ispençiyar dükkânları (eski eczahâneler) da gedik usûlüne tâbi idi, ispençiyarların ahval ve ehliyetinin teftişi, herhangi bir sebeble sâhibsiz kalan bir ispençiyar dükkânı gediğin bir ehline verilmesi, satılması Hekimbaşılara bırakılmışdı. İspençiyarlar, hekimlere yamak esnafdandı. Evliyâ Çelebi şunları yazıyor:

«Esnâfı İspençiyarîyan yâni ot bulucular — Pirleri Hazreti Lokmandır; yer yüzünde Cenabı Hak ne kadar nebat halk eyledi ise cümlesine lisan virüb ben filân derde devâyım diye Hazret-i Lokmana söyletmişdir. İspençiyarların peygamberimiz asrındaki pirleri Hidâyetullah bin Zinnûnî Mısrî'dir, nebat devşirirken yılan sokmuş, şehirden ilâç yetişinceye kadar vefât etmişdir, kabri Hicaz dağlarındadır. Bu otcular pazar kurup labada kökü, güneyk kökü, lisâni sevir kökü, miyan kökü, za'ter kökü, daha binlerce devâ otlarını toplayup satarlar».

Evliyâ Çelebinin bu kaydından ispençiyarların dükkân sâhibi olmayub âdeta pazarcı esnafdan olduğu anlaşılıyor; büyük yazarın hatâya düşdüğü muhakkakdır; ispençiyarlar sâdece ot (yaprak) ve kök toplayıp satıcısı değil, onlardan ilâclar yapan, o ilâcları yapmak için de çeşidli âletleri ve ilâc kaynatdıkları ocakları bulunan, bir dükkâna mutlaka muhtac olan kimselerdir. İstanbulda büyük yangınlardan sonra alınan tedbirler arasında ispençiyar dükkânlarının mutlaka kâgir olması gerekdiği kaydına rastlanır.

İstanbulda müslim ve gayrı müslim yerli hekimlerden başka çoğu İtalyan Avrupalı hekimler de icrâyı tabâbet edegelmişdi. Fakat halk, bilhassa esnaf tabakası ve ayak takımı, yerli ve yabancı tabiblerden ziyâde hasta okuyucu «nefesleri şifâlı» hocalara, şeyhlere baş vurmuş ve «kocakarı ilâcı» denilen, ve maddeleri attar dükkânlarından satın alınarak evlerde yapılan ilâclara îtibar etmişdir.

Aslında yerli ve yabancı tabib, cerrah ve ispençiyar (eczâcı) ismi altında çalışanların ehliyetsiz olanları da pek çok idi. Zaman zaman bunlar hakkında tedbirler alınır, tabib, cerrah ve ispençiyar esnafından nâ ehil olanlara gedik verilmemesi hakkında fermanlar çıkardı.

İstanbulda asıl eczâhâne ispençiyar dükkânlarının yanı sıra attar dükkânlarıydı. Mahallelerin ekserisinde bulunan bu attar dükkânlarında papatya ve mürver çiçeği ve çay gibi bazı şeyler satılır ve bu arada attarlar meslekleri hududunu aşarak kimyevî maddeler satarlar ve bazıları bu maddelerin hangi ârazda kullanılacağı hususunda bir bilgi ve ihtisas takınıp işi hekimliğe kadar götürürlerdi (B.: Attar, cild. 3, sayfa 1326

İkinci Sultan Mahmudun ölümünden sekiz ay evvel eczâhânelerin ıslahı maksadiyle Viyanadan Hoffman adında bir eczâcı getirtilmişti.

İstanbulda zamanımızın anlamı ile ilk eczâhânelerin açılması bu zâtin celbinden sonra başlamışdır denilebilir.

XIX. Yüzyılın ikinci yarısında nefsi İstanbulda, Galata ve Beyoğlunda ve büyük şehrin Boğaziçi ve Anadolu yakası gibi sâir yerlerinde kaç eczâhâne açılmış olduğunu bilemiyoruz. Bilinen bu ilk eczâhânelerin, şehrin ihtiyacını karşılayacak sayıda olmayışıdır, ve ilk eczâhânelerin de azınlıklardan ermeniler ve rumlar ile Avrupalı yabancılar tarafından açılmış olmasıdır.

Lütfî Tarihinde hicrî 1261 (M. 1845) vak'aları arasında bir kayıddan İstanbulda açılmış ilk eczâhânelerden birinin Bayazıdda olduğu ve eczâhânelerde nöbetci tabibler bulundurulduğu öğreniliyor:

«Fukara hastalar için tabibler — İstanbul tabiblerinin çoğu Galata ve Beyoğlu taraflarında oturmaktadırlar. Bu kayıddan o tarihte tabiblerin çoğunlukla yerli ve yabancı gayrı müslimler olduğu anlaşılıyor). İstanbul ehâlisinden vakitsiz (bilhassa gece, yâhud çok acele) tabib ve cerrah celbine muhtac olanlar güçlükle karşılaşıyor. Bu gibilere merhameten, İstanbulun her tarafına münâsebeti olan Bayazıdda Sırmakeşhâne karşısındaki eczâcı dükkânı tabiblere nöbet yeri tahsis edilmişdir. Mektebi Tıbbiye tarafından seçilecek tecrübeli on doktor ile iki cerrah (operatör) geceleri sa-

baha kadar o eczâhânede bulunup nöbet tutacaklardır. Bunların maaşları ile fukara ve muhtâcîne meccânen verilecek ilâcların bedelleri her ay mâliye hazînesinden ödenecekdir».

1863 yılında İstanbulda Bayazıd ile Aksarayda on altı eczacı dükkânı vardı. Aksaraydan Topkapı ve Yedikuleye kadar uzanan semtlerde ise, nüfus kesafetine rağmen ne eczahane ne de doktor bulunuyordu.

Her eczanede hasta bekleyen bir iki doktor bulunurdu. Hastası olanlar doktor aramak için eczanelere koşarlardı. Doktorlar ya hastanın evine gider yahut da eczanenin üstünde veya arkasındaki odada hastaları muayene ve tedavi ederlerdi. Profesörlerle meşhur doktorların Cağaloğlunda ve Beyoğlunda muayenehaneleri vardı.

Eczanelerin vitrinlerinde mavi ve kırmızı su dolu yuvarlak koca kavanozların yanında (Mustahzarât-ı Tıbbiye-i Osmaniye) ve (Mustahzarât-ı Tıbbiye-i Ecnebiye) yazılı levhalara rağmen şimdiki gibi bol mustahzar ilâç yoktu. O zamanki mustahzar yerli ilâçlar, Dakik Ziya, Ethem Pertev Kuvvet şurubu ve Krem Pertev, Katran Hakkı Ekrem öksürük şurubu, Kemal müshil şekeri gibi basit şeylerdi. Ama eczanelerde neler bulunmazdı ki: En meşhur Fransız şarap ve şampanyaları, Evian, Vittel, Vichy, Apollinaris, Gesübler mâden suları, Villacabras, Hünyadı - Yanos müshilleri, Tobler, Caillier sütlü çikolataları, Atkinson kolonyaları hemen her eczanede vardı.

Yakın geçmişde eczacılık bir san'attı. Şimdi laboratuvarlarda ihzar edilen tentür, ekstre, İksir, ongan ve saireyi eczacılar bizzat kendileri yaparlardı. Bugün her derde deva bu kadar çeşitli mustahzar ilâç vardır; yazılan tabib reçetelerinde eczâcıya iş düşmemektedir; eczacılar hemen hemen mustahzar ilâç satıcıları olmuşlardır. Yakın geçmişde ise yazılan reçetelerdeki ilâçları eczacılar imâl ederlerdi, bir reçeteye göre ilâç yapıcıların çoğu da çıraklıktan yetişme eczacı kalfaları idi; işte bu da İstanbula bir Eczacı Mektebinin açılmasına zarûrî kılmışdı.

Eczacı Mektebinin açılmasından sonradır ki ilk Türk eczacılar yetişdi; bunların arasında da Edhem Pertev, Bahâeddin Âsaf, Kemal, Hamdi, ve Süleyman Ferid (İzmirde) Beyler tıb tarihimizin büyük isimleridirler.

Geçen asır sonları ile asrımız başında (1899 - 1900) İstanbulda 252 eczahâne vardı. büyük şehrin başlıca bölgelerine göre şöyle yayılmışlardı:

96 Eczahâne İstanbul içi ile Eyyub ve Yeşilköye kadar
13 » Halicin iki yakasında
72 » Galata ve Beyoğlunda
20 » Boğazın Rumeli yakasında
44 » Boğazın Anadolu yakasında, Üsküdar ve Kadıköyde
7 » Adalarda
Yekûn: 252

Bu eczahâneleri sâlik oldukları dinlere göre şu nisbetde idi:

222 Muhtelif mezheblerde hıristiyan
15 Mûsevî
15 Müslüman
252

Onbeş müslüman Türk eczahânesi semtleride şunlardır:

1 — Aksarayda Edhem Pertev Eczahânesi
2 — Lâlelide Bahaeddin Âsaf Eczahânesi
3 — Fatihde Mehmed Kâzım Eczahânesi
4 — Unkapanında Ali Galib Eczahânesi
5 — Şehzâdebaşında M. Sâmi Eczahânesi
6 — Vezneçilerde Hamdi Eczahânesi
7 — Divanyolunda Ahmed Nüzhet Eczahânesi
8 — Divanyolunda Ali Süreyyâ Eczahânesi
9 — Divanyolunda Hasan Rauf Eczahânesi
10 — Bâbıâlide Ali Haydar Eczahânesi
11 — Bayazıdda Mehmed Kâmil Eczahânesi
12 — Sirkecide Beşir Kemal Eczahânesi
13 — Beşiktaşda Kâzım Eczahânesi
14 — Üsküdarda Cemal Kâzım Eczahânesi
15 — Kadıköyünde Hasan Nâfiz Eczahânesi

Yine o devirde meşhur gayri müslim eczahâneleri şunlardır:

Sarachânebaşında Fotaki Eczahânesi
Şehzâdebaşında Lefter Eczahânesi
Şehzâdebaşında Sokrat Eczahânesi
Vezneciierde Açıkbaş Eczahânesi
Bağçekapusunda İkikapulu Eczahâne
Sirkecide Arsenâki Eczahânesi
Eminönünde Minasyon Eczahânesi
Beyoğlunda Matkoviç Eczahânesi
Beyoğlunda Dellâsuda Eczahânesi
Beyoğlunda Klonaridis Eczahânesi
Beyoğlunda Kanzuk Eczahânesi
Beyoğlunda Rebul Eczahânesi
Erenköyünde Karakin Hosdikyan Eczahânesi

1966 İstanbul Telefon Rehberinde büyük şehirde 464 eczahâne kayıdlıdır.

1967 yılında, bu satırların yazıldığı sırada da eczahânelerin çoğunda, krem, kolonya suyu, banyo sabunu, mâden suyu gibi şeyler şöyle dursun tarak, çengelli iğne, plâj şilteleri, simitleri ve topları, anahtarlıklar, jilet bıçakları,

gözlük, haşerât ilâcı pompaları satıldığı görülmektedir.

Bürhâneddin OLKER

ECZÂCIBAŞI (Nejad Ferid) — Büyük iş adamı, İstanbulda Eczâcıbaşı ilâç Fabrikası ile Eczâcıbaşı Seramik Fabrikasının kurucusu, Dr. Kimyager; 5 Ocak 1913 de İzmirde doğdu; Süleyman Ferid Eczâcıbaşı ile Safvet Hanımın en büyük oğludur. İzmir İtalyan İlk Okulunda (1924), İzmir Amerikan Kolejinde (1927), İstanbul Amerikan Robert Kolejinde okudu; 1932 de Robert Kolejden diploma alarak aynı yıl içinde yüksek tahsil için Almanyaya gitti, 1932 - 1934 yılları arasında Heidelberg Üniversitesinde okuyarak kimyager diploması aldı; oradan Amerikaya gitti, Chicago Üniversitesinde okuyarak (1934 - 1935) yüksek kimyağer diploması aldı; tekrar Almanyaya döndü, yüksek tahsilini Berlin Üniversitesinde (1935 - 1938) tamamladı, doktora imtihanı verdi ve kimya doktoru oldu, 1938 - 1939 arasında da Almanyada Kaiser Wilhelm Enstitüsünde Biokimya (hayatî kimya) araştırmaları yapdı.

Tahsilini tamamladıktan sonra 1939 yılında memlekete dönen Dr. Nejad F. Eczâcıbaşı, askerlik vazifesini 1940 - 1941 senelerinde Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nde yapdı.

Türkiye'de modern anlamda bir ilâç sanayii yaratmak azmiyle iş hayatına başlayan Nejad Eczâcıbaşı, hâlen İdâre Meclisi Başkanı ve Umum Müdürü bulunduğu Eczâcıbaşı İlâçları Limited Şirketi'ni 1941 yılında kurdu (B.: Eczâcıbaşı İlâç Fabrikası).

Nejad Ferid Eczacıbaşı
(Resim: S. Bozcalı)

İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği o günlerde, ithalât yapılamadığı için, memlekette büyük bir porselen eşya sıkıntısı başlamıştı. Bu sıkıntıyı, basit bir şekilde de olsa, millî kaynaklarımızdan yararlanarak giderebilmek düşüncesi, Dr. Nejad F. Eczâcıbaşı'yı, gene aynı yıl içinde, ikinci bir sanâyi koluna atılmaya teşvik etti ve hâlen İdare Meclisi Başkanı bulunduğu Dr. Nejad F. Eczâcıbaşı Seramik Fabrikaları Anonim Şirketi'ni kurdu (B.: Eczâcıbaşı Seramik Fabrikaları).

Dr. Nejad F. Eczâcıbaşı, bu iki sanayi kolu dışındaki bâzı iş sahalarına da yatırımlar yapmıştır. Meselâ, bunlardan biri olan Türk - Pirelli Lâstikleri Anonim Şirketi'nin İdâre Meclisi'nde üyesidir; aynı zamanda kurucuları arasında da bulunduğu Tam Sigorta Anonim Şirketi'nin İdare Meclisi'nde ise Başkan Vekili olarak vazife görmektedir.

Tıbbî, ekonomik ve sosyal alanlarda ve kültür, sanat âleminde faaliyet gösteren milletlerarası ve millî yirmiden fazla dernek ve teşekkülün üyesi bulunmaktadır ki şunlardır:

Türkiye Binicilik Federasyonu, Türk Seramik Sanatçıları Derneği, İstanbul Rotary Kulübü, İstanbul Türk - İtalyan Dostluk Derneği, İstanbul Türk - İngiliz Kültür Derneği, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, American Chemical Society, Fondation Européenne de La Culture, The New York Academy of Sciebces, Propeller Club, Türk - Alman Dostluk Cemiyeti, Türk - Amerikan Okutma Derneği, Türk - Amerikan Üniversiteliler Derneği, Türk Kimya Mühendisleri Odası, Türkiye Kimya Cemiyeti, Vakıf Gurebâ Hastahânesine Yardım Derneği, Deniz Kulübü, Marmara Yelken Kulübü, İstanbul Filarmoni Derneği, Taşlık Tenis Kulübü, İşletme İktisadî Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mütevellî Heyeti, İstanbul Sanayi Odası, Milletlerarası Ticaret Odaları Birliği. Bunlardan bir kısmının idâre meclislerinde veya danışma kurullarında çalışmaktadır; 1967 de de Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu başkanlığına seçilmişdir.

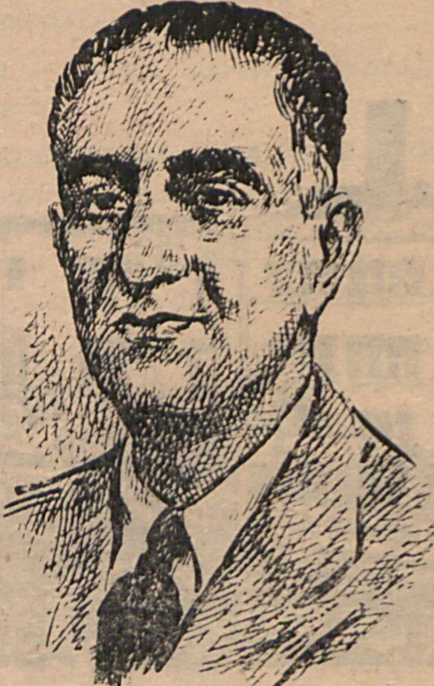
1946 da Beyhan (Ergene) Hanım ile evlen-

mişdir; Bülend (doğumu 1949) ve Faruk (doğumu 1954) adında iki oğulları vardır.

Dr. Nejad Ferid Eczâcıbaşı İngilizce, Almanca ve Fransızca bilir; spordan hoşlanır, bilhassa at sporu ile yakından ilgilidir; aslında atın kendisini, hattâ resmini, heykelini seven Klâsik müzik üzerinde bilgi sâhibidir.

ECZÂCIBAŞI (Süleyman Ferid) — İstanbuldaki Eczâcıbaşı Müesseselerinin kurucusu Dr. Nejad Ferid Eczâcıbaşının babası; ona iş aşkını vermiş ve başarı yolunu göstermiş, dolayısı ile, büyük şehrin tarih ve günlük hayat kütüğü olan bu ansiklopedide yeri olması gereken bir zât; 1888 de İzmirde doğdu, Hacı Hâfız Şâkir Bey ile Şerife Hanımın iki oğlundan biridir; İzmirde Hamidiye Mektebinde (1895), İzmir Rüşdiyesinde (1898), İzmir İdâdisinde (1900) okudu; 1903 de henüz 15 yaşında iken İstanbul Eczâcı Mektebini bitirerek İzmir Gurebâ Hastahânesinde eczâcılık meslek hayatına başladı.

O devirde eczâcılık, Türkiyenin her tarafında olduğu gibi İzmirde de gayri müslimlerin elinde idi; üç sene kadar hastahânede çalışan Süleyman Ferid Bey memuriyetden istifâ etti, hastahânedeki vazîfesine fahrî olarak devam etti, ve Tilkilik semtinde «Eczâhâneî Umûmî»

Süleyman Ferid Eczacıbaşı
(Resim: S. Bozcalı)

isimli eczâneyi satın alarak İzmirin ilk Türk eczânesi olarak işletmeye, bir tarafdan da ilk tıbbî mustahzarlarını yapmaya başladı (1910). İzmirin Konak mevkiinde Şifâ Eczâhânesi adı ile yeni ve büyük bir eczâhâne açdı, laboratuvarını genişletti.

Kendi işinin bu ilk gelişme devri, Türkiyenin İtalyan Harbi, Balkan Harbi, Birinci Cihan Harbi gibi zincirleme üç harbe girdiği zamanlara, ve nihâyet Birinci Cihan Harbi mütarekesi ve İzmirin Yunanlılar tarafından işgali gibi karanlık devre rastlar; Süleyman Ferid Bey kendi işinin dışında memleketi için çeşidli hizmetlere koşdu. Birinci Cihan Harbi içinde aş evleri ile ordu ihtiyaçları için gıdâ maddeleri ve ilâç hazırlayarak, bizzat kurup idâre ettiği bir teşkilât ile bunları yerlerine ulaşdırdı. Balkan Harbi ve Birinci Cihan Harbi yıllarında başgösteren tifüs salgınına karşı, yine kendisinin kurup idâre ettiği teşkilât ile âfete karşı korunma imkânları sağladı, bu arada fukara halkın parasız temizlendiği halk hamamları açdı. Karanlık işgal yıllarında Müdafaai Milliye teşkilâtında çalışdı.

Bu hizmetlerinin sâdece mânevî mükâfatını gördü, İzmir Vilâyet Meclisi kendisine kaydı hayat şartı ile «İzmirin Eczâcıbaşısı» unvânı verdi, soy adı kanunu çıkdığında da «Eczâcıbaşı» unvanı Süleyman Ferid Beye Türkiye Cumhuriyeti adına İzmir Vâlisi tarafından soy adı olarak verildi.

Kızılay İzmir Şubesi başkanlığı, İzmir Belediye Meclisi üyeliği, Ticâret Odası başkanlığı, Göçmenleri Himâye Heyeti reisliği, Hastahâneler Derneği başkanlığı yapdı; on arkadaşı ile birlikde 75.000 cild kitabla İzmir Millî Kütübhânesini kurdu; ve nihâyet, en modern anlayışla yapdırdığı şu hayır tesislerini ilgili bakanlıklara devretti:

1 — Senede otuzbin vatandaşın muayene ve tedavisinin yapıldığı Kahramanlar semtindeki «Süleyman Ferit Eczacıbaşı Verem Dispanseri»

2 — Bayraklı semtindeki «Süleyman Ferid Eczâcıbaşı İlkokulu»

3 — Babasının rûhunu şâd etmek, Karataş semtindeki «Hacı Şakir Eczâcıbaşı Ortaokulu»

4 — Anasının rûhini şâd etmek için Eşrefpaşa semtindeki «Şerife Eczâcıbaşı İlkokulu»

5 — Sâbi iken ölen bir oğlunun rûhini şâd etmek için «Sedat Eczacıbaşı Ana ve Çocuk Sağlığı Merkezi»

İzmirli Safvet Hanımla evlidir; bu hanımdan yedi erkek evlâdı olmuşdur; Sedad sâbi iken ölmüşdür, Vedad Eczâcıbaşı 1961 de vefât etmişdir, diğer be şevlâdı babalarının hayrûl halefleri olarak hayatdadırlar.

Fransızca bilir; 1926 - 1936 arasında Fransaya, İngiltereye, Almanyaya gitmişdir. Spor olarak yaya ve atla dolaşmayı sever, at yarışlarına meraklıdır.

ECZÂCIBAŞI İLÂÇ FABRİKASI — Türkiyenin ve dolayısı ile İstanbulun en büyük eczâ fabrikası; aşağıdaki satırları talebimiz üzerine Dr. Nejad Ferid Eczacıbaşının hususî kaleminden gönderilmiş notlardan alıyoruz:

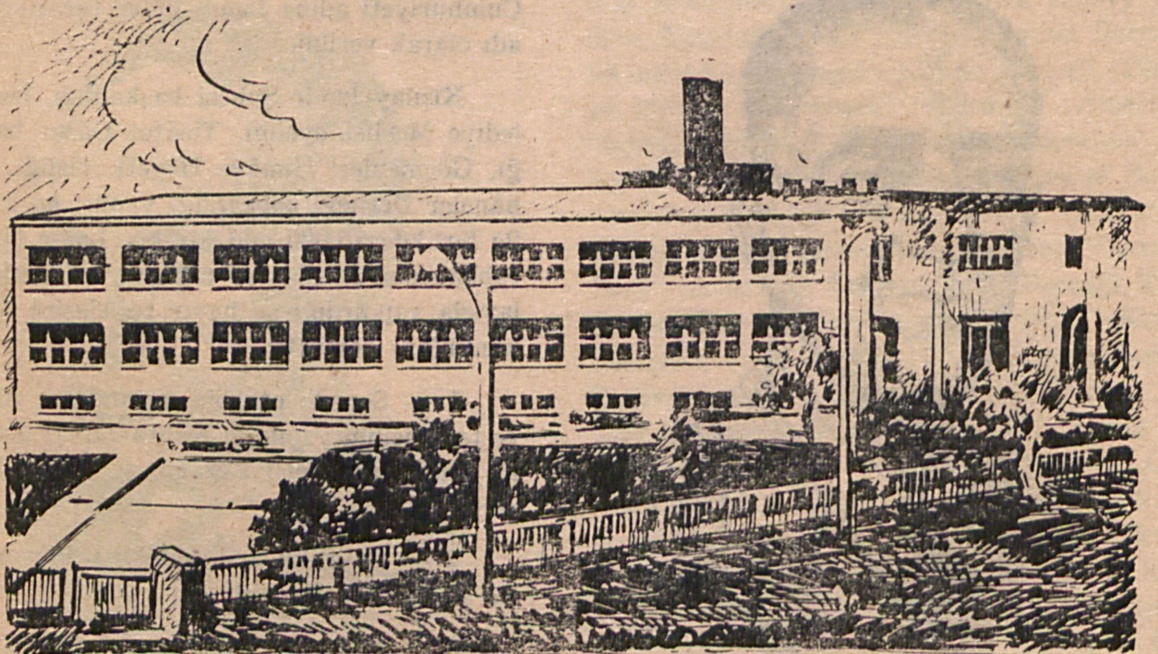
«Eczâcıbaşı İlâçları Limited Şirketi, 1941 yılında Dr. Nejat F. Eczâcıbaşı tarafından kurulmuş ve ilk imalâtına Lâleli'deki bir apartmanda başlamıştır.

«Müessesenin birinci hamlesi, 1943 yılında Galata'daki altı odalı lâboratuara geçmekle olmuştur. Burada oldukça hızlı gelişen teşekkül, ilmî literatürü çok iyi takip ederek, ilâç sahasındaki yenilikleri daima memlekete ilk getiren lâboratuar olmaya çalışmıştır.

«Levent'te bulunan bugünkü fabrikanın İlk Türk İlâç Fabrikası olarak işletmeye açılması, 1952 yılına rastlar.

«Dürüst ve disiplinli çalışması sâyesinde her geçen gün biraz daha gelişen müessese, hâlen Türkiye'nin en büyük ilâç fabrikasıdır ve kendi markasıyla yaptığı ilâçlar yanında muhtelif Amerika ve Avrupa firmalarının müstahzarlarını da lisans altında imâl etmektedir. Bu mühim ecnebî müesseselerin, ilâçlarının kendi isim ve ambalâjlarıyla bir Türk fabrikasında yapılmasına müsaade etmeleri, sanayimize gösterilen itimadın bâriz bir delilidir.

«Eczacıbaşı İlâç Fabrikası'nın 900 kişilik personel kadrosu vardır (1966). Teknik elemanlara gösterilen ehemmiyetin ifadesi olarak, beş altı işçiye bir teknik eleman isabet etmektedir. Fabrikanın geniş teşkilâtı, bir umum müdür, bir fabrika müdürü ve pazarlama, propaganda, hukuk, muhasebe, plânlama, personel, imalât, araştırma, kalite kontrol, satınalma müdürlerinden müteşekkil bir heyetle sevk ve idâre edilir. İşletmede modern işletmecilik zihniyeti hâkimdir. Çalışma, selâhiyet ve mes'uliyete dayanan bir desantralizasyon anlayışla yapılır.

Eczacıbaşı ilâç fabrikası
(Resim: S. Bozcalı)

«Fabrika, bugün için küçük bir çapta başladığı ihracatı önümüzdeki senelerde daha da arttıracaktır. Bu ihracatın her geçen yıl daha fazlalaşması için büyük bir dikkatle hazırlanan programın tatbiki, memleketin ilâç ham maddesi ithali suretiyle harcadığı dövizin bir kısmının tekrar yurda dönmesine imkân verecektir.

Eczacıbaşı Fabrikasının amblemi

«Eczacıbaşı İlâç Fabrikası, çalıştığı muhitin kültürü ve sosyal dâvâlarıyla ilgilenmeyi daima bir vazife bilmiştir; bu arada şu işleri sayabiliriz:

1 — Eczâcıbaşı İlmî Araştırma ve Mükâfat Fonu,

2 — Eczâcıbaşı Kültür Filmleri,

3 — Eczâcıbaşı Yayınları,

4 — Eczâcıbaşı Talebe Okutma Fonu,

5 — Eczâcıbaşı Dinlenme Kampı (personelin, bütün aile efradı ile birlikde yazlık istirahati için).

6 — Eczâcıbaşı Yardımlaşma Sandığı,

7 — Eczâcıbaşı İkâmetgâh Kooperatifi,

8 — Çocuk Kreşi (inşasına 1967 - 1968 de başlanacak).

9 — Yaşlılık Sigortası (hazırlığı yapılmaktadır)».

ECZÂCIBAŞI SERAMİK FABRİKALARI — Anadolu yakasında Kartal'ın Yunus mevkiinde, demiryolu boyunda, Yunus tren istasyonunun hemen karşısındadır, bu iş alanında Türkiyenin en büyük müesseselerinden biridir.

1941 yılında, İkinci Cihan Harbinin çok buhranlı bir devrinde Dr. Nejad Ferid Eczâcıbaşı tarafından kurulmuşdur, fabrikanın bir prospektusunda «Bir fincanın, bir kâsenin çok güçlükle bulunduğu zamanlardı» deniliyor. Yunus mevkiinde çok mütevâzı olan bu temel tesisde küçük bir fırın etrafında sekiz on işçi çalışmışdır; bâzı sofra eşyâsı ve bu arada deneme mâhiyetinde vazolar, resimler ve teyzinî Türk motiflerini taşıyan duvar tabakları yapılmışdır. Fakat bu temel tesisin en büyük işi memleket topraklarının etüdü ile kalifiye işçiler yetişdirmesi olmuşdur, ve yetişdirdiği elemanın sağladığı imkândan faydalanan müessese 1945 senesinde ilk hamlesini yaparak orta çapda bir seramik fabrikası hâline gelmişdir; ve sofra eşyâsı ile süs eşyasının yanında ikinci bir işletme kurmuş, porselenden sıhhî tesisat malzemesi îmâline başlamışdır, bu ikinci işletmesi de 1958 de ikinci bir hamle ile Türkiyenin ilk seramik fabrikası olarak ticârî alana açılmışdır; 1958 de Eczâcıbaşı Seramik Fabrikası 365 işçinin çalışdığı, 16.000 m2 lik bir sâhada ve 64 metre boyunda iki fırını bulunan bir fabrika olmuşdu, Türkiye piyasasına arz ettiği yıllık mâmulatı 3000 ton idi. Bu suretle Türkiyeye senede 1.250.000 dolarlık bir döviz tasarrufu sağlamış bulunuyordu.

1964 de fabrikanın ikinci işletmesinin genişletilmesi hazırlığına balşandı, 27.000.000 TL. tutarında bir yatırıma mal olacak bu yeni tesis her biri 65 metre boyunda iki fırını ve 123 metrelik tünel fırını ile 1966 yılı eylülünde işletmeye açıldı; fabrikanın işgal ettiği sâha da 25.000 m2 ye yükselmiş bulunuyordu, senelik mâmulât kapasitesi 9000 ton olmuşdu, ve fabrikada 840 kalifiye işçi çalışıyordu.

Fabrikanın son zamanlarda basılmış bir prospektusunda şunlar yazılıdır: «1967 de 14.000 tona çıkacak yıllık üretim gücü ile Eczâcıbaşı Seramik Fabrikası Balkanların ve Yakın ve Orta Doğunun en büyük sıhhî tesisat malzemesi fabrikasıdır».

Aşağıdaki satırları da talebimiz üzerine Dr. Nejad Ferid Eczâcıbaşının hususî kaleminden gönderilmiş notlardan alıyoruz:

«Bugüne kadar klâsik ve modern olmak üzere süs ve mutfak eşyası ile evler için sıhhı tesisat imâl etmekde olan seramik fabrikası, çok yakında mekteb, hastahâne ve kışla gibi yerlerde kullanılmak üzere büyük boyda ve haricî tesislere çok mukaavim bir malzeme olan vitrous china ile foyarton'dan mâmul sıhhî tesisat ve ayrıca keralit duvar plâkas ıîmâline başlayacakdır.

«Memleketin bütün sıhhî tesisat ihtiyacını karşıladıkdan sonra önümüzdeki yıl (1968) ihrâcâta başlayacak olan fabrikanın, îmâlât kalite ve prodüktivitesi Almanya ayarında, fiyatları ise dış piyasalara nazaran daha ucuz oldu-

ğu için kendine kolayca pazar bulması mümkün olacakdır.

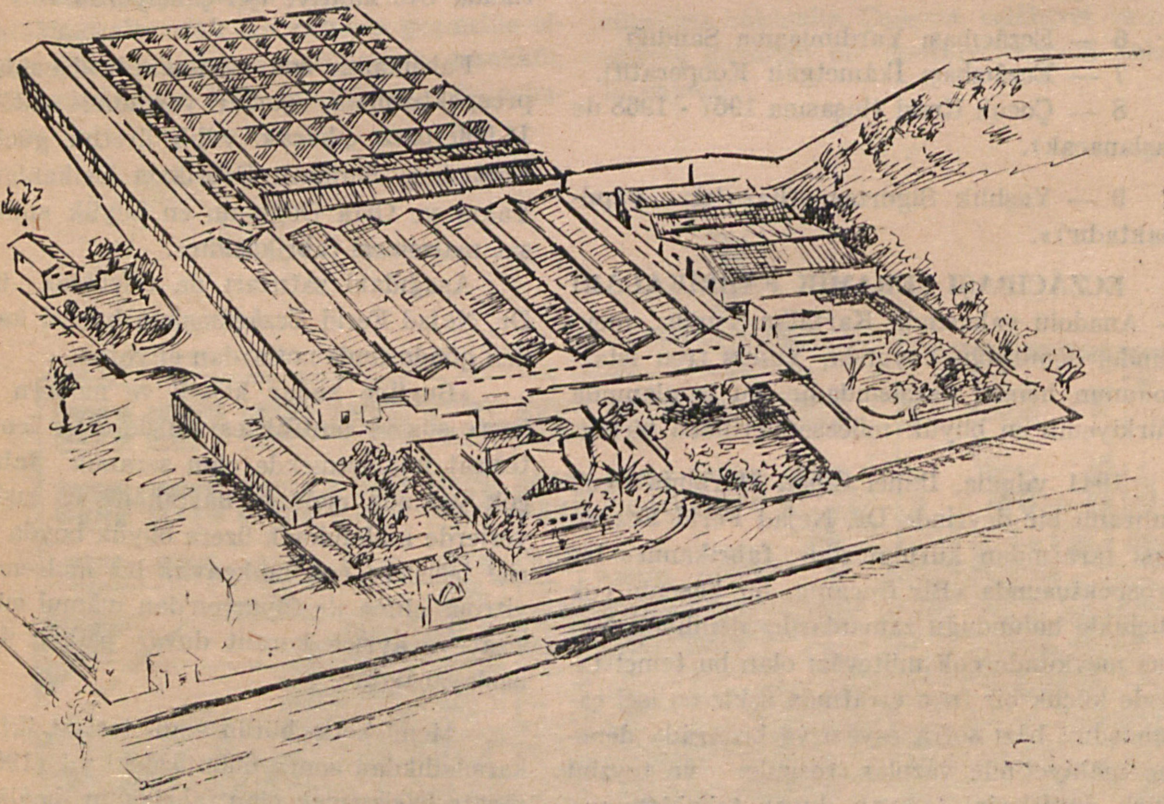
«Eczâcıbaşı Seramik Fabrikası da, Eczâcıbaşı İlâç Fabrikası gibi çevresinin kültürel ve sosyal meseleleri ile ilgilenerek mümkün olan yardımda bulunmayı kendisi için bir vazîfe ad etmişdir. Ayrı bir talebe okutma fonu, ilâc fabrikası ile müşterek dinlenme kampı, yardımlaşma sandığı, ikaametgâh kooperatifi ve çocuk kreşi ile yaşlılık sigortası konusunda hazırlanmakda olan programları vardır».

Eczâcıbaşı Seramik Fabrikaları bir Anonim Şirket olarak idâre edilmekdedir, şirketin idâre meclisi başkanı Dr. Nejad Ferid Eczâcıbaşıdır. 1967 temmuzunda seramik fabrikasının umum müdürlüğünde eski vakıflar umum müdürü Bay Orhan Çapcı bulunuyordu; umum müdür muavini Bay Çetin Tokcan, teknik müdür yüksek mühendis Adnan Turgul idi. Süsleme işlerini yapan birinci işletmenin başında da Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyelerinden Bay Sâdi Diren bulunuyordu.

Bibl.: Müesseseden alınan notlar; R.E.K., Ziyat notları

ECZÂCIBAŞI SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin merkez nâhiyesinin Kamerhâtun Mahallesi Sokaklarından; Hammalbaşı ve Ömer Hayyam Caddeleri ile Kalyoncu Kolluğu Caddesi arasında uzanır; Damacana Sokağı, Daracık Sokak ve Balık Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 14/142). Hammalbaşı ve Ömer Hayyam Caddeleri tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli bir yol olup sağa doğru bir kavis çizer; 5-6 katlı kâğir binâlar arasından geçer; 1 demir işleri atöliyesi, 1 tabelâ atöliyesi, 1 kahvehâne, 1 müskirat deposu, 1 lokanta, 1 terzi, 1 kunduracı, 1 kundura tâmircisi vardır (haziran 1967).

ECZÂCI MEKTEBİ VE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ECZÂCILIK FAKÜLTESİ — Türklerde eczâcılık çok eski bir meslekdir, Türk eczâcılığının târihçesi bu ansiklopedinin konusu dışındadır. Aşağıdaki satırları Prof. Dr. Bedi Şehsüvaroğlu'nun «Anadolu Türklerinde eczâcılık öğretimine bir bakış ve İstanbul Eczâcılık Fakültesi» isimli eserinden kısaltarak alıyoruz:

Eczacıbaşı Seramik Fabrikası
(Resim: S. Bozcalı)

«Memleketimizde yakın çağlara kadar hekimler aynı zamanda eczâcı olmuş, hastalarının ilâçlarını da yapmışdır. Onların yanında eczâcılığa kökcüler ve attarlar da hizmet etmişdir; ve eczâcılık usta - çırak öğretimi yolu ile XIX. yüzyıl ortalarına kadar gelmişdir.

«İlk defa olarak 1839 da Galatasaraydaki Mektebi Tıbbiyei Şâhâne (Askerî Tıbbiye) modernleştirilirken Dr. Bernard'ın eli ile bir askerî eczâcılık sınıfı, yani Askerî Tıbbiyeye bağlı bir Askerî Eczâcı Okulu kurulmuş ve aynı yıl içinde öğretime açılmışdır. Bu sınıfın öğretim süresi 3 yıl idi. Dersler Türkçe idi. 1844 de Dr. Bernard yardımcı eser kitab olarak «Pharmacopée Militaire Ottomane» isimli fransızca eserini yazdı ki o da ilk kodeksimiz oldu. Reçeteler lâtince yazdırılır, Türkçe karşılıkları da öğretilirdi.

«1867 de Askerî Tıbbiyenin bir köşesinde Mektebi Tıbbiyei Mülkiye kuruldu, ve 1870 de bir eczâcı sınıfı da orada açıldı, ve bir sivil eczâcı okulu ilk mezunlarını 1872 de verdi.

«Eczâcılık sınıfının Tıbbîyeden ayrılarak müstakil bir binâda müstakil bir okul hâline gelmesi ancak İkinci Meşrûtiyetden sonra mümkün olmuşdur.

«Tıbbiyeler Haydarpaşada yapılan yeni bir binâda (Haydarpaaş Lisesi binâsı) Haydarpaşa Tıb Fakültesi adı ile birleştirildi. Tıbbiyei Mülkiyeni Kadırga Meydanında boşalan binasında bir Eczâcı Mektebi ile bir Dişçi Mektebi açıldı. Mükemmelen tâmir edilen bu binanın üst katı da dişçilere tahsis edildi. Kadırgadaki bu konak Menemenli Mustafa Paşanın konağıdır, Eczâcı Mektebinin açılış tarihi de 6 ekim 1909 dur.

«Eczâcı Mektebi 1925 de Kadırgadaki konakdan Bayazıdda Umumî Kütübhânenin yanındaki Dişçi Okulu diye anılan binânın üst katına nakledildi. 1959 da da oradan yine Bayazıdda, bir zamanlar Mâliye Nezâreti, sonra İstanbul Lisesi, daha sonra da Askerî Tıbbîye olan Fuad Paşa Konağına taşındı.

«4 Şubat 1961 de İstanbul Tıb Fakültesi profesörler kurulu Eczâcı Okulunun fakülte hâline getirilmesine karar verdi; bu karar 16 kasım 1961 de İstanbul Üniversitesi Senatosu, 15 Ocak 1962 de de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tasdik edildi, son formaliteleri de tamamlanarak 4 Kasım 1963 de, eski Eczâcı Okulu fakülte olarak çalışmaya başladı» (Prof. Dr. B. Şehsüvaroğlu).

Ayni eserdeki kayde göre 1965 de İstanbul Üniversitesi Eczâcılık Fakültesi kürsülerinde şu zatlar bulunuyordu:

Analitik Kimya	Prof. Dr. Rasim Tulus
Farmakognozi	Prof. Dr. Sarım Çelebioğlu
	Prof. Dr. Turhan Baytop
	Doç. Dr. Mekin Tomker
Farmasötik Kimya	Prof. Dr. Hayriye Amâl
	Doç. Dr. Semiha Tulus
	Doç. Dr. Nedime Ergenç
Galenik Farmasi	Prof. Dr. Cemal Güven
Toksi Koloji	Doç. Hayri Sözen

Şu dersler de diğer fakülteler profesörleri tarafından veriliyordu:

Bio Kimya (Doç. Dr. Şevket Tekman, Tıb Fa.), Eczâcılık Mevzuâtı (Prof. Dr. Kasım Cemal Güven), Eczâcılık Tarihi ve Deontoloji (Prof. Dr. Bedi Şehsüvâroğiu, Tıb Fa.), Farmakoloji (Prof. Dr. Alâeddin Akçasu, Tıb Fa.), Fizyoloji (Doç. Dr. Nurhan Gökhan, Tıb Fa.), Gıda Kimyası (Doç. Dr. Hayri Sözen), Hijiyen (Prof. Dr. Sıdkı Velicangil, Tıb Fa.), İlk Tıbbi Yardım (Prof. Dr. Derviş Manizâde, Tıb Fa.), İnsan Anatomisi (Prof. Dr. Fazıl Noyan, Tıb Fa.), Mesleki Lâtince (Dr. Heinrich H. Brunner), Mikrobioloji (Prof. Dr. E. Tali Çetin, Tıb Fa.), Zooloji (Prof. Dr. Atıf Şengün, Fen Fa.).

Kuruluşundan Fakülte hâline gelinceye kadar (54 yıl içinde) Eczâcı Mektebi müdürlüğünde bulunan zatler şunlardır:

Dr. Mustafa Münif Paşa (1909 - 1916)
Dr. Mazhar Hüsnü Bey (1916 - 1920)
(1920 - 1922 arasında müdür vekilleri)
Dr. Server Hilmi Bey (1922 - 1930)
Dr. Said Cemil Bey (1930 - 1932)
Dr. Mahir Tokay (1932 - 1933)
Dr. Arif Aykut (1933 - 1934)
(1934 - 1944 arasında müdür vekilleri)
Ord. Prof. Dr. Ziya Öktem (1945 - 1948)
Ord. Prof. Dr. Üveys Maskar (1948 - 1955)
Prof. Dr. Ömer Özek (1955 - 1959)
Prof. Dr. Rasim Tulus (1959 - 1962)
Prof. Dr. Alâeddin Akçasu (1962 - 1963)

Eczâcılık Fakültesi Dekanları:

Prof. Dr. Turan Baytok (1963 —.)

ECZÂCI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberinin alfabetik endeksine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Yeniköyün sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

ECZÂHÂNE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarda Selimiye semti sokaklarından; Kavak İskelesi Caddesi ile Harem İskelesi Sokağı arasında uzanır; Şâir Nesimi Sokağı, Selimiye Camii Sokağı ve Selimiye Kışlası Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 B.Ş.R. Pafta 7/Selimiye); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

ECZANE — Eczâhâne karşılığı olacak, zamanımızda güzel türkçe çöküntüsünü en yaygın şekilde ilân eden isim olmuşdur, başda İstanbul, memleketimizde bütün eczâhânelerin kapusunda bu mânâsız isim yazılıdır. «Eczane», Eczâhânenin ayak takımı gürûhu ağzı ile söylenişidir; mürekkeb isim unsurlarına bölününce «Ecza + ne» olur; ecza, belli, eczâ olacak, fakat geriye kalan «ne» nedir? Ev karşılığı «hâne»yi dilimizden atma cabası güdülerek Kütübhâne yerine Kitabevi denildiği misilli «Eczâevi» demek daha isâbetli olurdu (B.: Eczâhâne).

EDÂÎ SOKAĞI — Fâtihde Arpaemini Mahallesi yollarından; Tatlıpınar Caddesi ile Müneccim Odaları Sokağı arasında uzanır dirsekli bir sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 10/83); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

EDEBİYATI CEDÎDE MÜZESİ — İstanbul Vâlisi ve Belediye reisi merhum Doktor Lütfi Kırdarın bu şehre yadigârı olmuş eserlerinden biridir, 19 ağustos 1945 pazar günü Tevfik Fikretin Rumelihisarında «Aşiyan» adı ile meşhur evinde açılmışdır, «Âşiyan Müzesi» adı ile de anılır (B.: Âşiyan, cild 3; sayfa 1161).

EDEBİYE CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eyyubun Üçşehitler ve Râmi Cuma mahalleleri arasında bir hudud yoldur, yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbi tedilemedi (temmuz 1967).

Üzerinde aynı ad taşıyan bir çıkmaz sokak vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 9/123-124).

EDEBLİK — Eski külhan beyleri argosunda hamam peştemalı (B.: Külhan Beyleri).

EDHEM (Arabacı Şumnulu) — 1890-1900 arasında Fenerbağçesi, Kızıltoprak, Feneryolu taraflarında güzelliği dillere destan olmuş Rumeli muhacirlerinden bir delikanlı; devrin pâdişahı İkinci Sultan Abdülhamidin şehzâdelerinden çapkınlığı ile meşhur Abdülkaadir Efendinin arabacısı idi. Prensin pek muhteşem lüks faytonunun şatafatına denk olarak Rumeli kesimi al çuhadan sırmalı cebken ve poturla pek süslü giydirilir, kuşatılır, güzel oğlan bir kat daha göze çarpardı. O devrin yüksek ecnebî sosyetesinin şöhretlerinden bir Madam Kati vardı; Kati adı Katerin (Catherine) den kısaltma olacakdır, Osmanlı Bankasının ileri gelen memurlarından birinin zevcesi olduğu söylenirdi, bu Şumnulu Edhem Oğlana gönül vermiş ve bir yolunu bularak güzel arabacıyı ayartmış, onunla Kalamış Koyunda bir otelde bir mevsim boyunca bâzı geceler gizlice buluşub kapanmaya muvaffak olmuşdu. Fakat otel uşaklarının ağzından sızan dedikodular üzerine Kati'nin zevci Şehzâdeye mahrem bir arîza sonmuş, Abdülkaadir Efendi de güzel arabacısını bir müddet için bir çiftliğine göndererek mâşukasından uzaklaşdırmışdı. Bu arabacı Edhem şânında aşağıdaki türkü Merdivenköylü Bitli Tevfikindir:

Araba sürerken gördüm ben onu
Kırmızı mintanı beyazdır donu
Kavuşdursun bizi bu yolun sonu
Araba sürerken kaş çatma bana
Vurgunum vurgunum Edhemim sana

Edhemimin boyu bir gümüş direk
Alım çalımına dayanmaz yürek
Altın saat kordon hediye gerek
Araba sürerken kaş çatma oğlan
Kaş çatub akıllar oynatma oğlan

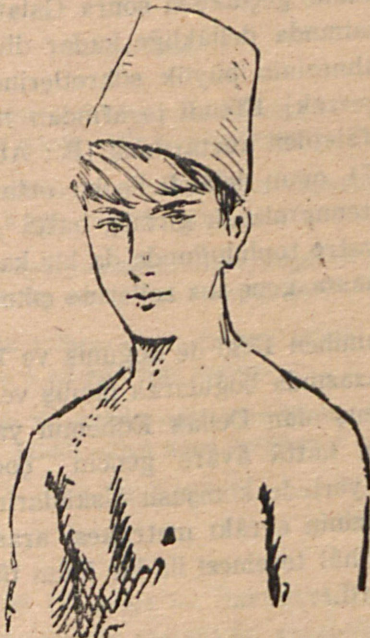
Esmerim dilberi hurmadır hurma
Ne de yakışıyor kamçı savurma
Demir topukları çalımla vurma
Edhemim faytoncu güzeli bıçkın
Öpüp sev dediği kitâbı aşkın

Edhemime mektub salmış madama
«Atub pabucunu kocamın dama
Gel oğlan alayım seni odama»
Attırub yüzünden hicabla arı
Oğlanı ayarttı o yosma karı

Al çuha Edhemin potur cebkeni
Toy olur oğlanın böyle ergeni
Suya kolay iner aşkın yelkeni
Edhemim dillere destan Edhemim
Madama kendini satan Edhemim

EDHEM (Çorabsız) — Hicrî 1297 (milâdî 1879 - 1880) de Drağmanda Kaya Bostanı diye anılan meşhur bostanda bir şehbaz mürâhik arnavud yanaşma idi ki güzelliği İstanbulun külhânî meşreb şâirleri ve kalender rindleri arasında şöhret olmuşdu; beyaz abadan kesilmiş arnavud esvabı ve başında ak keçeden arnavud külâhı ile dolaşır, o tarihlerde 18 - 19 yaşlarında bir bıçkındı. Ortasında büyük bir havuzu bulunan Kaya Dostanı efendiden kimselerin toplanıp edîbâne hakîmâne iyşü işret ettikleri yerlerdendi, ki o meclislerde bu genç ve dilber yanaşma da sâkîlik ederdi. O yaşa gelinceye kadar ayaklarına çorab giymemiş olan delikanlıya «Çorabsız» lakabını bostanın müdâvimlerinden olan Muallim Nacinin yârânından Şeyh Vasfî takmış, yanaşma öğlanın asıl adı unutulmuşdur; esmer, kara kaşlı kara gözlü, arnavudlar arasında ender görülen tiplerden olan Çorabsızın babası kendi rivâyetine göre bir Cezâyirli imiş, ki Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzi de Çorabsıza «Kara at», «Yağız» mânâsında «Edhem» adını koymuşdu.

Bostanın yanında Drağman Çeşmesi Yokuşunda Gedikler Kâtibi Bekir Efendinin konağı varmış, Bekir Efendi ölmüş, otuz yaşlarında bir tâze olan dul zevcesi konağın penceresinden bostanı dürbin ile seyrederken genç, gürbüz ve güzel yanaşmayı görmüş, sevmiş ve araya bir kılavuz kadın koymuş, Çorabsız Edhem kandırılıp konağa getirilmiş, imam efendiye de haber salınarak, şâhidler, vekiller de hazır, hemen nikâh kıyılmış, şehbaz yanaşma helâlinden dul hanımın kocası olup konağa yerleşmiş ise de etrâfın dedikodusundan rahat edemeyeceklerini bilen hanım hazırlığını da yapmış, oğlanı câmehâbına aldığı gecenin ertesi günü Drağmandan Libâdede veya Çamlıcadaki bir köşke kaçmışlar.

Çorabsız Edhem
(Resim: S. Bozcalı)

Âşık Râzinin aşağıdaki manzûmesi bu vak'a üzerine yazılmışdır:

Çorabsızı bildin mi?
Yanık yürek merhemi

Veznei muhabbetin
Odur altın dirhemi

Hâki pâki Elbesan
Mat mıdır, ya Debre mi

Yanaşmadır bostanda
Kalenderin hemdemi

Çimer iken havuzda
Gör mukaşşer bâdemi

Topuk nümâyişi var
Deli ider âdemi

Kaşlarıyla çatışır
Karaoğlan perçemi

Haydud nigâhı anın
Talanda virânemi

Pençe atar sîneme
Timar için yâremi

Koynunda gezdirirken
Tasvirimle nâmemi

Bir nigârı nâzenin
Kandırmış mehpâremi

Çorapsız şehbazımla
Açdı kahbe âremi

Sonra alub kaçırdı
Aşk cambazı Edhemi

Elde kaldı solukca
Bir tasviri mübhemi

★

Gitti elden Çorapsız
Boş lafa kulak asma
Tarih oldu vak'aya
«Oğlanı çaldı yosma»
1297 (1879 - 1880)

★

Üçlerden üç nefer dizin
Olurlar beytin canbazı
Tarihidir Çorapsızın
«Karı kaçırdı şehbazı»
964 + 333 = 1297 (1880)

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Deliormanlı Seyis) — Ayak takımından bir delikanlı olub bir macerâsı Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi tarafından şöyle tesbit edilmişdir: «1307 ile 1308 arasında idi (1889 - 1890) Rumeli muhâcirlerinden Deliormanlı Edhem nâmında tâze civan gerçi yalın ayağı yarım pabuçlu gaayetle mühmel seyis parçası ammâ serveri hûban idi; Aksarayda Tevekkül kurbinde Şamlı Arab Paşanın konağında ahur yanışması olub araba dahi sürerdi; Yusufpaşada kahveye çıkar, bu günahkâr Râziyi mahrem bilüb konak ahvâlini nakl ider idi. Şamlıların ahvâli kapu kapamaca rezâlet olub oğlandan duyduklarımızı Edhemin arzusu üzerine yâdigâr rûzikâr eyledik.

Hanım sever sakayı
Ayvaz halayık payı

Büyük hanım bulmuşdur
Bir mürâhik softayı

Çift otuzluk teyzeye
Düşmüş kayıkçı dayı

Atmış nevhat uşağa
Küçük hanım kancayı

Aşçı kadın koynunda
Kasab çırağı ayı

Sormayın küçükbeyi
Koçan misal paşayı

Züppe didon dâmadı
Enişte amıcayı

Oynaşırlar onlar da
Çeküb bir mehlikaayı

Unutmamak gerekdir
Kodoş tilki kâhyayı

Kurşuncu dudu karı
Çöpçatan o haspayı

Mesîre yollarında
Sürerken arabayı

Gelin hanım da meğer
Yakmış bana abayı

Hor görme Edhemi sen
Ahırda yanaşmayı

Sırım gibi oğlanım
Bir yağız arab tayı

Kaşım gözüm perçemim
Tamam kurmuş armayı

Bıçkınlık şânı bilmiş
Güm güm topuk vurmayı

Bende görsün o hanım
Çaprast künde sarmayı

Ne mümkindir unutmak
Ol şebi çarşanbayı

Sâli bin üç yüz yedi
Yazın ağustos ayı

Bibl.: Âşık Râzi, Defter.

EDHEM (Dellâk) — Geçen asır sonlarınyaşamış, yirmi yaşına kadar ilk gençliği uygunsuz şehir eşkiyâsı pençesinde hayli fırtınalı ve sefîlâne geçdikden sonra Galatada Kapuiçi Hamamında dellâkliğe kadar düşmüş iken, Türk sahnesinin büyük şöhretlerinden Abdi (Abdürrezzak) Efendi tarafından himâye edilerek sefâletden kurtarılmış (B.: Abdi, cild 1, sayfa 17), onun delâleti ile bir orta oyunu takımına zenne olarak girmiş, hattâ Abdi Efendinin tiyatro topluluğunda da bir kaç sefer kadın, bilhassa genç kız rollerine çıkmışdır.

Tahminen 1880 de doğmuş ve 1905 de bir deniz kazasında boğularak ölmüş ve cesedi bulunamamış olan Dellâk Edhemin yakın âşinâlarından, hattâ âvâre gencin çocukluğunda ağabeyi yerinde komşusu Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında manzum bir hâl tecemesi ile bir ölüm târihi vardır ki şunlardır:

Kanaat ehli bir dervişin oğlu
Dellâk Edhem diye mülâkkab zenne

Şehri Üsküdardan kapu komşumuz
Ülfetimiz vardır birâderâne

Aman ne de güzel gonca gül misal
Muattar ve nâzik bir civan idi
Rûhi habis gibi eyledi hulûl
Edheme Piç Hasan denilen gidi

Atmaca kuzguna kaptırdı yazık
Hamâmei hüsnü şe'bâbı oğlan
Bilemeyüb kendi kadrü kiymetin
Genci iffetini ittirdi talan

Galata Tophâne Salıpazarı
Dolaşdı bir eyyam eşirrâ ile
Çul çaput içinde hem bürehne pâ
Kurşun attırdılar tek meteliğe

Âhir câyi halâs germâbe diyüb
Varub savunmuşdu Kapuiçinde
Târihin yakînen idemem beyan
Ya üçyüz ondört ya on beş içinde

Koca Abdürrezzak Efendi bir gün
Varub gördükde ol tâze dellâki
Öyle bir müstesnâ şehrî dilberin
Sukuutun almamış aklü idrâki

Nükuuşi hüsnüne zerâfetine
Hem yâlü 'bâline çâlâk çıplağın
Değer behâsını biçerek demiş
Yürü gel toplayub tasın tarağın

Efendim bu Dellâk Edhem üstüne
Zenne ne gelmişdir ne de gelecek
Gülpenbe ferâce ak yaşmak ile
Cihan kasem ider kız deyû gerçek

Tarihi Kazâ

Zannım cerîdeler yazdı kazâyı
Nasıl gaaib ettik o mehlikaayı

Yirmidört numara Rüchan Vapuru
Bir kayık batırdı ağustos ayı

Üç nefer yolcunun hepsi boğuldu
Kurtulan can yalnız kayıkçı dayı

Dellâk Edhem civan oyuncu zenne
Tuttu o kazâda râhi ukbâyı

Zenne şöhretiyle mücevher târih
«Cây idindi oğlan ka'ri deryâyı»

1266 + 57 = 1323 (1905)

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Derviş) — Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bulunmuş notlara göre Başıbüyük (Dâver Baba) Bektâşi Tekkesi canlarından bir genç, 1315 (M. 1897 - 1898) de bilinmeyen bir sebebden henüz ondokuz yaşında iken kendisini tekkenin önündeki bir ceviz ağacına asarak intihar etmişdir (B.: Dâver Baba Tekkesi

Râzinin bu genc şânında iki manzûmesi vardır; biri şu mücevher târihdir:

Zülâli aşkını ihsan eyledi
Kûşei dergâhda derviş levendim
Necmi geysûdardan mülhem târihi
«Gamküsârım şehbaz dilber Edhemim»
1311 (M. 1893 — 1894)

Diğer manzûme dört yıl kadar sonra gencin intiharı üzerine yazılmışdır:

Kûşei dergâhda cânımız Edhem
Kurretül aynımdı gamküsârım hem
Pâyi büsegâhım yâri vefâkâr
Kelâmı şîrîni yâreme merhem
Hayf sad hezâr hayf ki ol dilrübâ
Kıydı tatlı câne esbâbı mübhem
(Sinni 19 idi sene 1315, Tekkede ceviz ağacında)

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Gedikpaaşlı Berber) — Geçen asır sonlarında yaşamış güzelliği ile meşhur bir delikanlı; o devrin kalender şâirlerinden Nebil Kaptan bu gençin şânında ,adını veren üç maamma ve biri şöhreti üzerine, diğeri de ilk defa olarak Beyoğlunda bir fotoğrafhârede resmini çıkartması dolayısı ile iki tarih yazmışdır:

Berber Edhem
(Resim: S. Bozcalı)

«Edhem» adına maammâ

Üftâdesi oldum şuh bir berberin
Elde bıçak delikanlı hizberin
«Dal» kaametim «Âhım» ile cem olub
Nâmı çıkar çapkınım ol dilberin

«Edhem» adına maammâ

Atub «Bâd»ın başını, «Hümâ»nın kes kuyruğun
Nakşolur levhi dile nâmı bıçkın kopuğun

«Edhem» adına maammâ

Bir kûşede mescid bir yanda hamam
Çarşusunda cümle nümâyiş tamam

Sine bülbülleri şakır dururlar
Namaz kıldıramaz müezzin imam

Gedikpaşa dirler bıçkın çapkını
Kâdimden berûdur meşhûri enam

Germâbesi dolar dolar boşalur
Dilberânı olur uşşâkına râm

Kevseri muhabbet olmuş selsebil
Âşıklar mâşuklar elif ile lâm

Hoblerin serveri bir şuh berberi
İdem âşıklara şöylece ilâm

«Bâd» den «Himmet» ile çıkdı gör ol «Büt»
Salınur meydanda ol şûhi benam

Tarih

Nâlin tıkırdatarak pâ bürehne reftârı
Mest ider uşşâkını beyan idem an samim
Hüsnü ânı dillere düşdüğüne tarihdir
«Gedik paşalı çapkın dilber berber Edhemim»

1284 (M. 1867 - 1868)

Tarih

Mücevher tarihidir «Ondokuz» yaşı ile
«Beyoğlunda resmini çekdirdi Berber Edhem»

1129 + 157 (Ondokuz) = 1286 (M. 1869 - 1870)

EDHEM (Haddehâneli) — İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarında İstanbulun çalgılı tulumbacı kahvehânelerinde mâni, semai, destan okuyuculardan (B.: Çalgılı Kahvehâneler); o tulumbacılık âleminde şöhret sâhibi olduğunda Tersânede Haddehâne ismi ile meşhur çırak mektebinde talebe, çocuk sayılacak yaşlarda idi; nârin yapılı, esmer, esmerin güzeli, güzelin şirini bir gençdi: aslı Kesmekayalı idi, âilesi onun meşhur olduğu zamanlar Balatda oturduğu için Balatlı Edhem diye de anılırdı. Haddehânede yetişdikden sonra Bahriye Çarkcı Mektebini de bitirmişdir; bundan ötürü Çarkcı Edhem diyenler de olmuşdur; onu Balatlı Çarkcı Edhem diye tanıtan Osman Cemal Kaygılı «Semâî Kahveleri ve Meydan şâirleri» isimli eserinde şunları yazıyor :

«Müstezada benzeyen ve meydan şâirlerince Yıldız denilen şeyi herkes söyleyemezdi, çünki makaamı ötekilerden büsbütün başka idi. Bu çeşidlerin hepsini birden pürüzsüz okuyanlar parmakla gösterilirdi ki Çiroz Ali, Dolmacı Mihran, Çarkçı Edhem, Arnavudun Mehmed, Tersâneli Osman Nuri, Otakcılarlı Cevad onlardan biridir .Hâlen Çarkcı Edhem ile onun yetişdirmesi Derûnî Ahmed Balatda kahvecilik yapmakda idiler (Osman Cemalin kitabının neşri 1937). Kadıköyündeki çalgılı kahvelerden birine Balatlı Çarkcı Edhemi misâfir olarak dâvet etmişler ve Kadıköy ayaklı bir mâni istemişler, Edhem şu mâniyi söylemiş:

Adam aman...dı köye...
Arzuladık ihvan biz geldik şu Kadıköye
Müftü haraç keserken ne yapar kadı köye..»

Üsküdarlı Vâsıf Hoca Edhemi Haddehânedeki çıraklık zamanından tanımış olub Haddehâneli lakabı ile yâd etmektedir; şu şirin hâtırayı kaydediyor:

«En çok ondokuz yaşlarında bir delikanlıydı, bıyıkları henüz duman hâlindeydi, bir ramazan akşamı Üsküdardaki çalgılı kahveye gelerek cümle halkı kendisine öylesine hayran bırakmışdı ki o akşamı hiç unutamam. Nârin yapılı vücuduna gaayetle yaraşmış bahriyeli forması ve bahriyeli namlı bıçkınlardan sekiz on kişinin yanında gelmişdi. Koca kaptânıderyâ Hacı Vesim Paaş hazretleri de teşrifleri ile kahvehâneyi ihyâ etmişlerdi. Güzel şirin delikanlı gemicilik üzerine önce kısa bir divan ve sonra altı ayak üzerine onu tamamlayıcı altı mâni okudu ki her babayiğitin kârı olamaz. Vesim Paşa çocuğu yanına çağırdı, alnından öpdü ve kesesini çıkarıp Edhemin yakasından koynuna attı ki içinde ne vardı bilemem ama herhalde Edhemin ömrü boyunca bir arada göremediği bir para olacakdı; o divan ve mâniler şunlardır:

Akdenize gemi saldım seksen parça yelkeni
Üçyüz nefer tayfa koşdum cümle yalı ergeni
Şalvarları ak dimiden al çuhadan cebkeni

Adam aman... cezâ.. yir
Yalın ayak, baldır çıplak, ocağımız Cezâyir
Bu ocakda yar tutmayan kanun olmuş cezâ yir!

Adam aman... serenler
Yalın ayak, baldır çıplak tırmanırız serenler
Evliyâmız umanlara aşk ile post serenler!

Adam aman... dersin
Yalın ayak, baldır çıplak civanlara ne dersin?
Ne diyeyim.. ilmi aşkda gel de benden al dersin!

Adam aman... lengeri
Yalın ayak, baldır çıplak çifte attık lengeri
Gaazi olur seferlerden sağlıkla gelen geri!

Adam aman... vardı.. ya
Yalın ayak, baldır çıplak üç nöbettir vardıya
Nâme salmış idim yâre güvercinim vardı ya!».

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not; Osman Cemal Kaygılı, Semâi Kahveleri ve Meydan şâirleri.

EDHEM (Hamlacı) — Geçen asır sonlarında Sultan Abdülhamidin kızları ya Cemile Sultanın yahud Fatma Sultanın hamlacılarından gaayetle yakışıklı bir delikanlı idi; halk ağzında «Hamlacı güzeli» lakabı ile meşhurdu; bilhassa yazın Göksu Deresindeki kayık piyasasında sultanının üç çifte kayığı ile görünmesi, dere boyuna dolmuş ayak takımı ve esnaf tabakasından kadınlar ve kızlar arasında heyecanlı bir hava uyandırırdı; üç çifte kayığın baş küreğinde oturur, iki ayakdaşı ile ağır ağır kürek çekerken arada bir başını arkaya çevirerek gür delikanlı sesi ile: «Sandal varda!.. kayık varda!..» diye seslenirdi; sesi, magrûrâne edâsı, bıçkın cakası ile bakışı kıyıdaki vurgunlarını çileden çıkarırdı. Nazlı adında bir imam kızı bu oğlana deli gibi vurulmuş, dile düşüp rezil olmayı göze alarak bir yolunu bulmuş, Sultanın kâhyasının ayaklarına düşerek yalvarmış, ve o adamın lutufkâr delâleti ile hamlacısına kavuşmuş, Edhemle evlenmişdi. Aşağıdaki mâniler ve tarih kıt'ası bu aşk mâcerasının hâtırasıdır:

Göksu Deresi başı
Dinmez gözümün yaşı
İzin ver gelsin yârim
Zâlim hamlacıbaşı

Göksu Deresi derin
Sevdiğim oğlan nârin
Kayığını gözlerim
Hamlacı şehbaz yârin

Göksu Deresi çamur
Yârimde gözler mahmur
Hamlacım her gün gelse
Ulur nûri alâ nur

Göksu Deresi mâvi
Hamlacım pek havâî
Şehbazımın sırtında
Mintan telli sivâî

Göksu Deresi çakıl
Oğlan oynatır akıl
Pırpırı hamlacının
Aşkıyla yanıp yakıl

Göksu Deresi durgun
Âlem yârime vurgun
Düşdüm dostlar pâyine
Ben o gümüş topuğun

Göksu Deresi batak
Hamlacım yalın ayak
Don paçayla oğlanın
Bıçkın çalımına bak

Göksu Deresi sazlı
Kayık altın pervazlı
Âşıkı şurîdesi
İmamın kızı Nazlı

Göksu Deresi perçem
Yârimin adı Edhem
Naz ile kendisini
Satıyor dirhem dirhem

Göksu Deresi yayık
Üstünde kuşlu kayık
Hamlacı Edhemime
Ben olayım halayık

Göksu Deresi pek dar
Bin civan kayıkcı var
Edhemim güzellikde
Olmuş onlara serdar

Göksu Deresi taşkın
Hamlacı yârim şaşkın
Açmamış yaprağını
Henüz kitâbı aşkın

Göksu Deresi tuzlu
Edhem yumuşak yüzlü
Hamlacıma dizimde
Şerbet içirdim buzlu

Göksu Deresi berrak
Hamlacım selvi kavak
Edhemim benim olsun
İstemem telle duvak

Göksu Deresi ayaz
Kabul olundu niyaz
Geldi güzel Edhemim
İrdim murâda bu yaz

Göksu Deresi ayna
Hamlacım oldu mayna
Kalk be deli kız heman
Göbek atarak oyna

TARİH

Oğlan yirmi, kız onbeş yaşında çöp çatıldı
Biri kenar yosması biri şehbaz daltaban
Mücevher tarihine yaş yekûnu katıldı
«İmam kızı Nazlıyı aldı hamlacı oğlan»
1277 + 35 = 1312 (M. 1894 - 1895)

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Horhorlu) — Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bir defterdeki kayda göre geçen asır sonlarında yaşamış Nebil Kaptanın aynı edâda birer manzûme ile övdüğü Edhem adında üç gençden biri (B.: Edhem, Tosyalı; Edhem, Suyolcuzâda):

Külhânî bıçkın o dilpesendim
O tulumbacı servi bülendim
Yalın ayakla dizlikle şâhı
Sandık kolunda gördüm beğendim

Reyhan kâkülün üstünde külâh
Pâyi uşşâka olmuş bûsegâh
Topuk ardınca sürünür kuşak
Âfeti devran dilberi gümrâh

Bir dolu bâde çakdım elinden
Şöyle mest oldum yâlü bâlinden
Şeb tâ beseher hem ser bezânû
Atdı hicâbını gül cemâlinden

Anın üstüne ben güzel bilemem
Açdığı yâreye cilvesi merhem
Koşarlı ayakla tığ gibi fetâ
Yangıncı bıçkınım Horhorlu Edhem

Bas acı nârayı şaklat kırbacı
Yangın saçakdadır koş tutulumbacı
Nebilin aldı bak müjde gamzeden
Bu şeb teşrîfine bâşımın tâcı

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Kara) — 1885 ile 1890 arasında İstanbul'un namlı damacılarından; damacı olarak şöhret bulduğu sıralarda Galatada Yağkapanı İskelesinde kayıkcılık yapar 18-19 yaşlarında yalın ayaklı yarım pabuçlu bir delikanlı idi; önce Toni Kaptan adında bir İtalyanı mat etmişdi; damacılar arasında «Karaoğlan Açmazı», «Kayıkcı Oyunu» ve «Laz Oyunu» diye isimlendirilmiş üç açmazı vardır; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

EDHEM (Sandıkcı Güzeli) — 1885 ile 1890 arasında aşırı derecede güzelliği ile muhitinin şöhreti olmuş bir delikanlı; kendisi ile yakın bir dostluk kurmuş olan Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi bu gencin hayatını şöylece anlatıyor ki geçen asrın ikinci yarısında İstanbulun esnaf tabakasının yaşayışı üzerine hakiki hayattan bir hikâye mevzuudur: «Yâri azizim Sandıkcı Edhem Efendi birâderim ile Samatyada Büyük Kuleli Meyhânesinde teşerrüf eylemişdim. Tahtakalede Sandıkcı Âgâh Ustanın çırağıdır, bir ihtiyâre vâlidesi ile Samatya Ağa Hamamı kurbinde ikaamet ederdi. Yirmibir yirmi iki yaşlarında, uzun boylu, nârin endamlı, esmerin idlberi, gurûri nevcivânî ile tıraşını ihmâl ider, ekseriye güzel yüzünü zer çemen bürümüş olarak dolaşır, bu hal de elhak yaraşır idi; gaayetle nâzik olduğundan ve mürekkep de yalamış bulunduğundan ayakdaşları arasında «Küçükbey» lakabı ile de anılırdı. Başında karaya yakın güvez fes, mintan üstünde siyah kadife yelek, belde beyaz yün kuşak, altında bol paça, paçaları bilek hızâsı kıvrılmış tulumbacı kesimi pantalon, yalın ayakda ökçeleri basık kamerçin yemeni; kışın yelek üstünde şayak ceket ve ayaklarda yün çorab; hüsnünü açan bu şehbaz kıyafeti ile gelir, her akşam Büyük Kulelinin tezgâhı başında bir karefâki rakısını içer, evceğizine giderdi. Ahlâken gaayetle mazbut bir delikanlı idi. Meyhâne âlemi cilvesi, Samatya kopukları ile konuşur iken o hezele ve it gürûhu türlü türlü cinaslı laflarla Sandıkçı Edheme takılırlar, kızar ise de ses çıkaramaz, anlamazlıkdan gelir, fakat o bir karafâki rakısı da güzel gence zehir olurdu. Bir akşam irticâlen şu nasihatnâmeyi yazdım ve kimseye çakdırmadan eline tutuşdurdum; işte efendim Sandıkcı Edhemin beni bir ağabey bilüp yaklaşması ve artık sözümden dışarı

çıkmaması o akşamdan sonradır. Yazup verdiğim nasihatnâme şudur:

Aman küçükbeyin vekaarın takın
O it gürûbiyle oturma yakın
Perde bîrûnâne tecâvuzlerle
Zehir olur inan üç kadeh rakın

Bir gün kalemde çalışır iken tanımadığım bir çocuk geldi: — Bunu Edhem Ağabey gönderdi... diyerek bir pusula verdi. Heman açub okudum: «İftirâya uğradım, zabtiyeler alup götürüyor, aman Ağabey gel beni kurtar» diye yazmış. Kâğıdı getiren çocuğa sordum. Meselenin ne olduğunu becerip söyleyemedi, sâdece siyâset imiş dedi. İzin alıp zabtiye nezâretine gittim. Edhemi nezârethânede buldum. Neye, kimin şerrine uğradığını bilmez; dükkâna bir komiser ile iki sivil hafiye gelmiş; — Edhem kim?.. diye sormuşlar. Delikan: — Benim deyince: — Evrâkı muzirre sakladığın hakkında ihbar var!.. diyere kdükkânı gûya aramışlar ama, aslında elleri ile koymuş gibi bir sandığın içinde bir deste gazete bulmuşlar, ve o gazetelerle berâber Edhemi alup götürmüşler. Mâhud gazetelerden ne çocuğun haberi var, ne ustasının. Aslında ise şöyle bir vak'a cereyan etmiş. İki gün evvel bir adam, bir selvi sandıkla bir ceviz sandığa bakmış; cevizi bahalıca bulup selviyi alup götürmüş, bir kaç saat sonra da aldığı sandığı geri getirip:

— Biz yine cevizi alacağız!.. demiş, para farkını vermiş, ceviz sandığı götürmüş; işte o gazeteler iâde edilen mâhud sandığın içinden çıkmış. Kabasakal Mehmed Paşa hazretleri (B.: Mehmed Paşa, Kabasakal) peder merhumdan iyilik görmüş olub beni birâderi gibi sever. Heman ona koşdum. Ellerini öperek meseleyi arz ettim. İnsaniyet ve şefkat gösterdiler, alâkadar olup emirler verdiler:

— Süslü Tâhirin işidir, getirip iti bana!.. dedi. Süslü Tâhir hafiye olup dâim işi mel'anet imiş. Bizim Paşanın huzuruna çıkınca: — Paşam işde elim yok, iki mecidiyeye yol gösterdim.. demiş. Edhemcik her sabah işine Langa Caddesinden geçerek gelirmiş. Bir beyin kızı Sandıkcı güzeline âşık olmuş, her sabah cumbada oğlanın geçmesini beklermiş; pederi halden haberdar olunca:

Söyleyin o külhâniye, yolunu değişdirsin!. diye haber yollamış. Edhem de: — Benim kızdan haberim yok, nâmusumla yaşıyorum, bana yol değiştireceğine beyfendi evvelâ kızına söz geçirsin!.. cevabını vermiş. Süslü Tâhiri bulmuşlar: — Bir ceviz sandık parasına mesele hal olur, oğlanı İstanbuldan sürerler!.. demiş ve sandıkda bulunan gazeteleri de tedârik edip getirmiş. Tâhirin bulunup Edhemin kurtulması üç gün sürdü. Edhem temize çıkdı ama o üç gün içined çocuğu zabtiye nezâretinde bir kaç sefer falakaya yatırmışlar, hayli hırpalamışlar. Ayaklarının üstünde duramaz, hânesine arabaya koyub götürmüş idim.

Kıt'a

Sebîkei sîm o pâyi dilbere
Ne revâ falaka yüz aded sopa
Sandıcı Edhemi yıkıp dövenin
O gaddar elleri bilekden kopa

«Bu vak'adan sonra Sandıkcı Edhem Susurluğa, dayısının yanına hicret etmişdir» (Âşık Râzi).

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Suyolcuzâde) — Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bir defterdeki kayde göre geçen asır sonlarında yaşamış Nebil Kaptanın aynı edâda birer manzûme ile medhettiği Edhem isminde üç gencden biri (B.: Edhem, Tosyalı; Edhem, Horhorlu):

Kalemde şâkird o dilpesendim
Esmer güzeli servi bülendim
Göksuda gördüm onu geçende
Beyazlar giymiş pek şık beğendim

İki çifteye kurulmuş ol şâh
Şâhin başda tuğ ol zülfi siyâh
Beyi gezdiren tuvâna şehbaz
Hamlacılara hezar mâşallâh

Duman dumandır hattı muanber
Pâyi bûsegâh ebruvan minber
Cem olmuş bütün nukunşt hüsün
Şöyle bir fettan çelebi dilber

Yârei aşka nigâhı merhem
Anın üstüne ben güzel bilmem
Şehrî civandır âfeti zeman
Çukurçeşmeli Suyolcu Edhem

Gamzen ucundan aldım müjdeyi
Şevka gelüb de atdım hey heyi
Suyolcuzâdem kölendir Nebil
Hâki pâyindir iştirâ peyi

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Terlikci güzeli) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış bir terlik dikici olub aşırı derdecede güzelliği ile İstanbulun şöhretlerinden biri olmuş, onun sâyesinde çalışdığı, işlediği dükkân da şöhret kazanmışdır; hayatı hakkında aşağıdaki şarkıdan başka kayde rastlanmadı:

Terlikcigüzeli dikmiş terliği
O nazlı elleri çekmiş ipliği
Ayağa düşer mi onun emeği
O sebebden ayak basub giyemem
Aman Edhem, nazlı Edhem, can Edhem

Mercan çarşısında Kafesli Dükkân
Müşterisi bey paşa rical zâdegân
Terlikci civanda edeble erkân
Bûsi pâye izin terlik istemem
Aman Edhem, nazlı Edhem, can Edhem

Bibl. : Vâsif Hiç, Not.

EDHEM (Tophâneli Yemenici) — 1865 ile 1870 arasında aşırı güzelliği ile tanınmış esnaf civanlarından; bir boğçacı dul kadının oğluydu, Mengene yangın tulumbası sandığının acemi uşaklarındandı, tutkunlarından zengin bir hanıma bıçkınlık nahvetiyle pek çok cefâ ettiği söylenirdi; kendisi anlatırmış, hanımına gittiğinde kadıncağız neresini öpecek olsa: «El öpülür mü?.. ayak öpülür mü?.. ense öpülür mü?..» diye kaçınırmış; devrin büyük kalenderlerinden Üsküdarlı Âşık Râzi aşağıdaki manzûmeyi bu Tophâneli Yemenici Edhem şânında ve hanımının ağzından yazmışdır:

Pırpırıdan yalın ayak
Bir yar tutdum gaayet kıyak
Kibar zengin hanım iken
Neler geldi başıma bak

Eşbehimin adı Edhem
Tulumbacı üstelik hem
Bûsi pâyin niyâz ettim
Didi Vallah öpüdüremem

Bıçkınımda çalıma bak
Topuk vurur tırak tırak
Cilven nedir nazın kime
Öpülmez mi be şu ayak

Şâhin başda kavak yeli
Kaddi şimşâd ince beli
Parmakları kalem kalem
Öpülmez mi güzel eli

Ları şe'bâb bûyi zanbak
Henüz el değmemiş elhak
Hicab ile al al olmuş
Öpülmez mi şu gül yanak

Câzibesi al benisi
Eğri koyar fino fesi
Reyhan misal saçlar ile
Öpülmez mi ya ensesi

Sîne çeler akılları
Altın tozu nakılları
Ne dersiniz ey erenler
Öpülmez mi çakılları

Bir fûtei gülgûn ile
Uryan geçirsen bir ele
Goncei nâf öpülmez mi
Şöyle koklayarak hele

Semti şûhin Tophânedir
Yeminici mestânedir
Yaman koşar tulumbacı
Şah Edhemim bir tânedir

Bu Yemenici Edhemi yine yemenici esnafından Tatar Hakkı adında bir sabıkalı bir hiç yüzünden falçeta ile vurarak öldürmüşdür, aşağıdaki târih de Âşık Râzinindir:

Târihi mânidârı şehîde lâyık elbet
«Son sözüdür Edhemin Kelimei Şehâdet»

1289 (M. 1872 - 1873)

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Tosyalı) — Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bir defterdeki kayde göre geçen ası rsonlarında yaşamış Nebil Kantanın aynı edâda birer manzûme ile medhettiği Edhem isminde üç gencden biri. (B.: Edhem, Horhorlu; Edhem, Suyolcuzâde):

Tosyanın gülü o dilpesendim
Zeyni avamda servi levendim
Mektûbî Beyin hademesidir
Paşa kapusunda gördüm beğendim

Eğmiş al fesi şâhım kaşına
Onsekiz biçdim civan yaşına
Güzellikde yok misli menendi
Gümüş topukdan şâhin başına

Nakışlar aldım zülüf telinden
Pür sefâ içdim kahve elinden
Zeberdest dayı revişli dilber
Ver bir yudum da şerbet lebinden

Anın üstüne ben güzel bilmem
Cennet kaçkınıdır Tosyalı Edhem
Öpüb kokmaya kıyamam solar
Şöyle bir korsanca pâyin bûs idem

Sen efendim ol ben sana uşak
Kemendim olsun be beldeki kuşak
Gamzenin ucundan çakdım işmarı
Müjdei teşrîfe Nebilin şıpşak

Vâsıf HİÇ

EDHEM (Üsküdarlı) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında yaşamış ses sanatkârı bir genç; ayak takımının okumuşlarından olub Ziraat Bankasında ya küçük bir kâtib yâhud odacı idi, piyasa saz takımlarına henüz girmemiş, adı yavaş yavaş yayılmakda, ve duyuldukça Kayışdağı, Alemdağı gibi yerlerde yapılan yârân âlemlerine çağırılıp götürülmekde idi, 1905 - 1908 arasında yirmi iki yirmi beş yaşlarında pek yakışıklı bir genç idi. Gazel okumada üstüne hânende bulunamazdı diyebilirim; okuduğunu anlayanlardan olduğu için seslendirdiği şiir dinleyeni teshir ederdi. Bir sefer Kayışdağında dinlemişdim; yalnız iştirâk ettiği meclisi değil, cümle mesîrecileri mest etti idi. Bir sefer de orta oyununda kavukluya çıkdığını gördüm. Aktörlük kaabiliyeti de çok üstün idi. O genç yaşında ölmüşdür, ömrü vefâ etseydi, orta oyunculuğundan sahneye geçeceği muhakkak idi.

Sermed Muhtar ALUS

EDHEM AĞA (Küçük) — Ondokuzuncu asrın ilk yarısında, İkinci Sultan Mahmud devrinde Sarayda Enderunu Hümûyundan yetişmiş ünlü sâzendelerden; bu sanatkârın adını kaydeden Enderun Tarihi müellifi Tayyarzâde Atâ Bey hangi saz üzerinde şöhret yapdığını söylemiyor. Hâşim Bey musiki mecmuasında Mihri'nin bir şarkısını arezbar bûselik faslından bestelemiş gösterilen Kemânî Edhem Ağanın bu zât olduğu kuvvetle söylenebilir.

EDHEMAĞA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarda Bülbülderesi semti sokaklarından; her iki başı Tekkeiçi Sokağı üzerinde yarım dâire şeklinde mukavves bir sokakdır, Selâmi Hamamı Sokağı, Selâmsız Külhanı Sokağı ve Selâmsız Mumhânesi Sokağı ile kavuşakları vardır. (1934 B. Ş. R. Pafta 27/Bülbüldere); Bir araba geçeeck genişlikde, kabataş döşeli ikişer katlı ahşab ve kâğir evler arasından geçer.

Üsküdar Güven Spor Kulübünün lokali bu sokakdadır. Kapu numaraları 1 - 23 ve 2 - 20 dir (Ağustos 1967)

Hakkı GÖKTÜRK

EDHEM BABA (Aydonatlı) — Geçen asır sonlarında yaşamış bektâşî fukarâsından kalender şâir; mâlum olan tek manzûmesinden anlaşıldığına göre bir müddet Merdiven Köyünde Şahkulu Dergâhında bulunmuş; hicrî 1324 (M. 1906) kışında Üsküdarda Doğancılardaki meşhur bekâr hanındaki odasında, kalenderlik yolunda kendisine ayak uydurmuş ve Edhem Baba tarafından Kişmir adı verilmiş uşağı ile beraber mangaldaki kömür ateşi çarpmasından zehirlenerek ölmüşdür. Koynunda bulunan garib bir vasiyetnâmede ölümünde nâşının Kişmirin kabrine konulmasını istemişdir. Han odabaşısının rivâyetine göre delikanlı müteverrim imiş, son günlerde yatakdan çıkamayacak kadar ağır hasta imiş, bundan da anlaşılmışdır ki Edhem Baba Kişmirin artık son deminin geldiğini tahmin ettiği gece odaya kasden yarı yanmış kömür dolu bir mangal koymuş, pek sevdiği gencin ufulünü görmeden intihar etmişdir. Vasiyeti tutulmuş ve Karacaahmed Mezarlığında Miskinler Tekkesi yakınında ayni kabre gömülmüşlerdir; fakir bektâşinin kesesinden çıkan bir mikdar para ile de bir taş dikilmişdir, kitâbesi şudur:

Hû dost

İyi kötü, iğri doğru, ak kara, ne ki gelir kullara, cümle Tanrı işidir. Baş kırıb cefâyı sîneye çeken derviş kişidir. Mesmûmen göçdüler eseri kazâ, kazâya rizâ.

Bir pîri gedâ bir de civan ki
İklîmi hüsne olmuşdu emîr
İki can yatur bu kabir içre
Aşk ile olmuş ezelden tebşîr
Târihin didi necmi keysûdâr
«Edhem Baba hem gulâmı Kişmîr»
1324 (1906)
Garîban ruhlerine elfâtiha

Asıl adı bilinmeyen Kişmir de Rumelili imiş. Aydonat Yanya Vilâyetinin bir kazasıdır, her ikisi de gaayet güzel rumca konuşurlarmış, hattâ Kişmirin türkçesi çok zayıf olduğundan oğlan için rum mühtedisidir denilirmiş. Edhem Babanın yukarda bahsedilen tek manzûmesi şudur:

Elde asâ sırtda aba
Başı açık bürehne pâ
Cezbe ile aşk yolunda
Aydonatlı Edhem Baba

Hacı Bektaş Veli pîrim
Hâneberduş bir fâkirim
Ammâ ki gel gör dalımda
Eksik olmaz bir emîrim

Çıplak gezer giydiririm
Aç dolaşır yidiririm
Şehi hûban köçeğimi
Diyar diyar gezdiririm

Döşek hasır ne gam bize
Sevişdikde biz göz göze
Ben uyanık yârim uyur
Koyub şâhin başın dize

Hû erenler kalenderler
Bizlere destur verenler
Dalub yârin bağçesine
Sünbül karanfil derenler

Güzel Allah sevmiş güzel
Biz de aldık mürşidden el
Dervişlere mâşuk gerek
İlelebed minel ezel

Mâi tahûr olmuş şarab
Gönül mâmur hâne harab
Bu Edheme güzel yârin
Ayakları çifte mihrab

Pâk itikad hem pâk beden
Ayak atma gaslitmeden
Hem mâşukun yıka pâk it
Zîrâ sual olur senden

Sultânım Şahkuluna pes
Hamam kurmuş mermer kafes
Lûlesine kurnasına
Âşıkaane sinmiş nefes

Yunduk attık çirkimizi
Râhimizde bulduk izi
Vahdetdedir ulu Tanrı
Biz bir ittik ikimizi

Başı açık bürehne pâ
Geldi Âşık Edhem Baba
Şeb çerâğı yâri ile
Ey hamamcı can merhabâ

Bibl. : Vâsıf Hiç, Not.

EDHEM BEY (Kemânî) — Ondokuzuncu asrın ilk yarısında İkinci Sultan Mahmud devrinde Sarayda Enderunu Hümâyundan yetişmiş ünlü bir sâzende. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: Tayyarzâde Atâ, Enderun Tarihi, III.

EDHEM BEY (Santûrî İbrahim) — Ünlü musikişinas, bestekâr ve santur icrâkârı; aşağıdaki hal tercemesini Mustafa Ronanın «50 Yıllık Türk Musikisi» isimli eserinden alıyoruz: «1855 de İstanbulda Bayazıdda Soğanağa Mahallesinde doğdu; Kaptan Ali Efendinin oğludur, annesinin adı Fatma Hanımdır. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesini bitirdikden sonra Enderunu Hümâyuna girmiş ve mızıka tahsiline orada başlamışdır; musikiye karşı yüksek kaabiliyeti ile Hacı Ârif ve Rifat Beylerin takdirini kazanarak parlamaya başlamış, bidâyetde keman çalmak isterken hocalarının ısrârı ile santura başlamış, kısa bir zamnda gösterdiği büyük terakkîlerle kaabiliyetinin üstünlüğünü bir kere daha isbat etmişdir. Enderundan ayrıldıkdan sonra Mâliye Nezâreti Tereke memurluğuna tâyin edilmiş ve emekliye ayrılıncaya kadar mâliyede kalmışdır. Ali ve Münir adındaki iki oğlundan büyüğü Ali Bey Birinci Cihan Harbinde şehid olmuş, küçüğü Münir Pekçebaşak hayatdadır.

«Santûrî Edhem Bey devrinin şöhret almış bir çok sanatkârı ile saz ve söz arkadaşlığı

yapmış, ve açılan musiki dershânelerinde hocalık ederek çok talebe yetişdirmişdir. Bestelediği kıymetli eserleri ile ayrıca şöhret yapmış olan Edhem Bey «Hicazkâr buselik» ve «Ciharağazin» adlı iki makam ibdâ etmişdir. Şarkılarının çoğu fasıllarda tekrar edilmektedir. Bilhassa Şehnaz Longa'sının ilk zamanındaki parlaklığını ilâ nihâye muhâfaza edeceği muhakkakdır.

«Elli sekiz yaşında iken sağ tarafı felce uğrayarak 14 yıl yatak esiri kalmış ve 1 eylül 1926 da yanı başında bulunan mangaldan sıçrayan ateşle yorganı tutuşarak feci bir şekilde yanarak ölmüşdür. Kabri Anadolu Hisarında Göksu Mezarlığınaddır» (M. Rona).

Mustafa Rona «50 yıllık Türk Musikisi»nde santûri Edhem Beyin 242 eserinin güftesi ile peşrev, saz semâisi, longa, polka ve vals 57 saz eserini tesbit etmişdir.

Aşağıdaki satırları da Aka Gündüz'ün bir makaalesinden alıyoruz:

«Santurî Etem bey denilen müzik şahı bir amatördü. Anadoluhisarlıdır. Göksuya giderken birinci köprüye yaklaşırken solda yayvan ve mütevazı bir yalısı vardı. Kalabalık bir aile değildi. Galiba bir oğlu vardı. O devirlerde Cemil Bey tanburda ne idiyse, Etem Bey de santurda o idi. Santuru açık çalışta bir dehâ, ve üstüne tüylü bir havlu örterek kapalı çalışta derin bir lirizm yaratırdı.

Santûri Edhem Bey
(Resim: S. Bozcalı)

«Bizim birçok müzik üstadlarımız müziği bilirmiş de edebiyatı bilmezlermiş. Seçtikleri güfetler bunu gösterir. Neyse geçelim. Amatör Etem Bey denilen santurun yarı tanrısı, bir gün, birdenbire hastalandı. Nısıf tülânî denilen yarı baştan topuğa (felce) inmeye uğradı. Ondan sonra Göksu deresine pek yakın olan yalısının penceresinden Cuma günleri seyrana gelenleri seyrederdi. Onu ziyaret edip sevindiren bir insan kızı insan vardı: Şair Nigâr binti Osman Hanım.

«Rumelihisarından maun sandalı ile gelir, ve Edhem Beyi selamlamak için Göksü Deresine girerdi; çok güzel, çok alımlı çalımlı bir Hanımefendi idi; Santûrî Edhem Beyi anlayanların başında gelirdi.

«Sonra bu dâhi sanatkâr ne oldu? Yanılmıyorsam, yalnızlık dolayısile bir yangına - Âşık Kerem gibi - kurban olup gitti.

«Sağa sola, şuna buna, küçüğe büyüğe yıldönümleri yapıyoruz. Hiç birine itirazımız yok.

«Artık ortadan kalkmakta olduğunu acı acı gördüğüm santurun bu kâbına erişilmez üstadı için de bir anma töreni yapamaz mıyız? (Aka Gündüz, Gece Postası, 1941).

EDHEM BEY (Üsküdarlı Miralay İbrâhim) — Doğum tarihi tesbit edilemedi; Mühendishânei Berrii Hümâyunun mühendis sınıfından 1277 (1860 - 1861) senesinde birincilikle mezun olmuşdur, 1894 - 1895 de aynı yüksek asker okulunda en seçkin talebelerden teşkil edilmiş sınıflarında (mümtaz sınıflarda) yüksek matematik (riyaziyei âliye) muallimliği yapıyordu; «Müsellesâtı Müsteviye ve Küreviye», «Cebri Âdi», «Hendesei Halliye» ve «Fenni Mihanik» isimli eserleri devrinde mûteber ders kitabları idi; hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl. : M. Esad, Mirâtı Mühendishâne

EDHEM ÇAVUŞLAR — Mâlûmat Mecmuasının 12 mart 1308, 26 mart 1308 ve 2 nisan 1308 (M. 1892) tarihli nushalarında «Kıyâfeti Askerîyei Osmaniye» resimleri arasında biri bahriyeli, biri topcu piyâde, biri de Sarıklı Zuhaf Alayından üç borazan çavuşunun resimleri neşredilmişdir; «Mirâtı İstanbul» müellifi merhum pederim Mehmed Râif Beyin evrâkı metrûkesi arasındaki bir nota göre bu üç askerin üçünün de adı Edhem imiş; Mehmed Râif Bey «Garâibi tesâdüfdendir ki bu üç nefer borazanların isimleri Edhemdir, Tersâneli Rizeli Edhem bin Temel, Topcu İbrahim Edhem bin Hasan, Zuhaf da Kastamonulu Edhem bin Velidir» diye künyelerini de kaydetmişdir.

General H. R. AYYILDIZ

EDHEM DEDE — Topkapusu ile Edirnekapusu arasında kale duvarının iç yüzü boyunca uzanan meşhur Sulukule Çingene mahallesinde bir yatır (B.: Çingene, cild, 7 sayfa 3786; Sulukule). Kimliği bilinmiyor, Fatih Sultan Mehmedin Sakalarından olduğu rivâyet edilir; yaşadığı zaman gösterilmeyerek sokaklarda göbek atarak dolaşan bir meczub olduğu söylenir; hatta Sulukule adı verilen bu yerde bir oba çingeneyi yerleştirerek meşhur çingene mahalesini bu zâtin kurduğu anlatılır.

Bilhassa bir muradı, hâceti olan kadınlar tarafından ziyâret edilir; makaamın bakıcısı da Sulukuleli yaşlı bir çingene karısı olagelmişdir; önce dilek için ziyâret edilir; çingene

Edhem Çavuşlar
(Soldan sağa: ahriyeli, Topçu, Sarıklı Zuhaf)
(Resim: S. Bozcalı)

çocuklarına sadaka dağıtılır, bakıcı - türbedar kadına mum parası, gaz parası verilir; en az yüz yıldan bu yana halk arasında yayılmış şu sözlerle garib bir adakda bulunulur:

Edhem Dede Edhem Dede
Gömleği keten dede
Murâdım hâsıl olsun
(Beş) göbek atam dede

Göbek atma adağının sayısı muhayyerdir; on, otuz, kırk göbek adayan olur. Murâdı hasıl olan kadın Edhem Dedeyi tekrar ziyâret eder ve adağı üzere kabrin önünde göbek atar; bu sahne, mahalle halkı çingeneler tarafından da edeb ve terbiye ile seyredilir, hatta bir def ile tempo da tutulur. Yine sadakalar dağıtılır, mum ve gaz parası verilir; hatta kurban kesen bile olur.

Ercümend Kocatürk'ün İstanbul Ekspres gazetesinde yayınladığı «İstanbul Evliyâları» isimli yazılarından birinde Edhem Dede makaamı hakkında şunlar yazılıdır: «Edhem Dedenin bir sed üzerinde bulunan türbesinin (makaamın) etrafı, yeşile boyalı, üzeri pembe minelerle süslü tahta bir parmaklıkla çevrilmişti. İçerde yine yeşile boyalı üç mezar taşı vardı. Bu taşlardan biri Fethi Abdullah Paşaya, diğeri Fatih Sultan Mehmedin sakalarından birine, üçüncüsü ise kim olduğu bilinmeyen Ethem Dedeye aitti. Mezar taşlarının gerisinde, boyu surları aşan bir selvi vardı. Geceleri bir gemici feneri ile aydınlatılan türbeye, hemen bitişiğindeki gecekonduda oturan «Güllü» adlı bir kocakarı bakıyordu. Ondan başka hiç kimse türbenin yanına sokulamıyor, hattâ Ethem Dede hakkında uzun boylu konuşamıyordu.

«Edhem Dedeye göbek atma adağı belki de bir çingene kurnazlığından doğmuş olacakdır. Yıllar boyu göbek atarak İstanbul halkını eğlendiren çingeneler, hususî otomobillerle Edhem Dedeyi ziyarete gelen ve alenen göbek atan kürk mantolu hanımefendilerden böylece intikam alıyorlardı. Fakat kim ne derse desin ve kim ne düşünürse düşünsün, Edhem Dedeye inananlar ve onun ruhaniyetinden istimdatta bulunanlar gün geçtikçe artıyor» (E. Kocatürk).

EDHEM EFENDİ (Damacı) — Geçen asır sonlarında yaşamış namlı damacılardan; bir rivâyete göre attar, bir rivâyete göre de berber idi; damacılar arasında «Kedi Merdiveni» diye isimlendirilmiş bir açmazı vardır; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Dama Risâlesi

EDHEM EFENDİ (Nasuh efendizâde Seyyid İbrahim) — Geçen asırda yaşamış seçkin ulemâdan, dersiam ve huzur dersleri muhâtab hocalarından (B.: Huzur Dersi, Dersiam, cild 8, sayfa 4490; Cami Dersleri, cild 6, sayfa 3356). Huzur dersleri mukarrirlerinden Uşşâki Mehmed Nasuf Efendi'nin büyük oğludur, 1264 (M. 1848) de Fatihde Kumrulumescid Mahallesinde doğdu; Hâfızpaşa Mektebinde okudu; Fatih Camiinde o devrin namlı hocalarından Tophâne müftüsü Bekir, Edirne müftüsü Mehmed Fevzi, Gelibolulu Tâhir, Hacı İsmail, Berkofçalı Abdürrahim Efendilerin derslerine devam etti. 1291 de (M. 1874) babası Nasuh Efendinin derslerine devam ederek 1293 (M. 1876) da icâzetnâme aldı; 1293 - 1306 (M. 1874 - 1889) arasında onbeş yıl huzur derslerinde muhâtab olarak bulundu. Bu arada meslekî memuriyetlerde bulundu, Fetvâhânede kâtiblik, Galata Kadılığı, Medine kadılığı yapdı; Fetvâhânede başkâtib oldu, İstanbul kadılığı pâyesi aldı, 1323 de (M. 1905) Anadolu Kadıaskeri, 1324 de (M. 1906) Rumeli Kadıaskeri oldu; 1334 de (M. 1916) vefât etti; Fâtih Camii haziresine defnedildi.

Şevket KARAKAŞ

EDHEM EFENDİ (Rif'ati) — Geçen asır ortalarında yaşamış Meclisi Vâlâ kâtiblerinden bir delikanlı, hicrî 1264, milâdî 1848 de yirmi iki yaşında iken teverrüm ederek ölmüşdür. Devrin şairlerinden Fatin ölümüne şu tarih manzûmesini yazmışdır:

Hayf kim yirmi iki yaşında bir sâhibi hüner
Terk idüb dâri fenâyi oldu ukbâye revan
Meclisi Vâlâde kâtiblikle müstahdem idi
Dânişiyle olmuş idi hâcei sâhib nişan
Herkese lütfü nezâketle hitâb eyler idi
Kimseyi azürde hâtır itmemişdi bî küman
Âkibet aynı kemâle uğrayub ol verd-i ter
İrdi berki ömrüne bâdi verem ile hazan
Vâlideyni dâderi ahbâbı etbâı bütün
Fevtine mâtem idüb itti hezar âhü figan
İrdi hâtifden nidâ bir le bu tarihi güher
«Rif'atî Edhem Efendi cenneti kıldı mekân»
(Hicrî 1264)

EDHEM EFENDİ (Şeyh Hacı) — Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış ünlü bir bestekâr; hicrî 1277 (M. 1860 - 1861) de İstanbulda Fatihde Hoca Hayreddin Mahallesinde doğdu; kadılıklarda bulunmuş Hakkı Efendi adında bir zâtin oğludur.

Mustafa Rona «50 yıllık Türk Musikisi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Babasını küçük yaşda kaybetdi, o devrin bir dârûleytâmı gibi olan bahriye Haddehânesine kaydedildi, ve oradan yetişdi. Haddehâneyi bitirdikden sonra Bahriye Nezâretinde bir kâtibliğe tâyin olundu ve o vazifede uzun müddet çalışdı. Kaadiri tarikatına mensub idi, bir tarafdan tekkeye devam ederek mûsikî ile meşgul oldu. Fatihde Sarıgüzel civârındaki evinde hevesli gençlere musiki meşkederdi; 1918 de vuku bulan Fatih yangınında evi yanınca Çarşambada Murad Molla Tekkesinde ikaametine müsâade edilmiş, aynı zamanda tekkenin bir odasında gençlere musiki dersleri vererek kıymetli talebeler yetiştirmişdir. Nâyi Süleyman Erguner, Hâfız Saminin yeğeni Hâfız Cevdet, Necati, Alâeddin Turkun, Teşvikiye İmamı Hâfız Celâl bunlar arasındadır. Bahriye Nezâreti kâtibliğinden emekliye ayrıldıkdan sonra tamamen tekke hayatına bağlanmış, bir ara musiki ile uğraşmayı terk ederek Hicaza gitmiş, fakat avdetinde sanat ayrılığına dayanamamış, etrafına topladığı heveskâr gençlere musiki dersleri vermeye tekrar başlamış ve bu arada kıymetli eserler bestelemişdir. Bestelediği eserleri bir araya getirerek «Bergüzârı Edhem» adı ile neşretmişdir. Hoş meşreb, halim, mutevâzı bir zât idi. Hâlen hayatda Ensâr, Ebrâr, Ahyâr, Cezmi ve Münir adında beş oğlu vardır. Fethiyedeki Keferî tekkesine, Şeyh Arab Said Efendinin halifesi olarak şeyh olmuş, uzun zaman bu tekkede şeyhlik yapmış, 1934 de vefât etmişdir».

Mahmud Kemal İnal'ın vefâtı ile yarım bırakdığı «Hoş Sadâ» isimli son eserini tamamlayan Avni Aktuç, Şeyh Hacı Edhem Efendinin hal tercemesini Mustafa Ronadan çok farklı olarak naklediyor: «Hafız Paşa Mektebinde ilk tahsilini tamamladıkdan sonra süt babası Şeyhülislâm Kara Halil Efendinin delâleti ile Mâbeyin Muzikasına girmiş, askerî vazifesinden tezkire aldıkdan sonra (?) Defteri Hâkaaniye devam etmiş, 1913 de oradan emekliye ayrılmışdır. Bir ara Fatihde Hafızpaşa Kıraathânesinin bağçesinde bir odada musiki dersleri verirken İkinci Sultan Abdülhamidin bir irâdesi ile bu musiki topluluğu dağıtılmışdır. «Bergüzârı Edhem» adı ile 1304 (1886) da basılmış bir eseri vardır; bu eserde bestekâr Hacı Fâik Bey ile Muallim Nacinin birer takrizi vardır; Muallim Nacinin manzun takrizi şudur:

Gûş et nevâyı Edhemi lâyık değil midir
Erbâbı nağme etse vücûdiyle iftihar
Meydana koymamış tutalım başka bir eser
Olmaz mı hüsni tab'ına bürhan şu Bergüzar

«Hac farîzasını ifâ için Mekkeye gitmiş, dönüşde Medinede ilk defa olarak Türkçe mevlid okumuşdur. Bir aralık Edirnekapısı civârında Keferî Tekkesi şeyliğinde de bulunan Şeyh Edhem Efendinin vefat tarihi kesin olarak belli değildir. Bir çok şarkı ve ilâhileri vardır. 1295 (1878) de ilk bestelediği Nihâvend bir şarkıdır, güftesi şudur:

Gönlüm yine bir âteşi hicrana dolaşdı
Sevdâyı muhabbet başıma gör neler açdı
Bu hâli perîşânıma düşman bile şaşdı
Sevdâyı muhabbet başıma gör neler açdı..».

Yakın geçmişin şöhretli bir bestekârının hal tercemesi üzerinde iki müellifin bu ayrılığı hayret verici bir şeydir. Bizim, Mustafa Ronanın mesâisine güvenimiz daha fazladır.

«50 yıllık Türk Musikisi»nde Şeyh Hacı Edhem Efendinin bestelediği 136 eserin güfteleri kaydedilmişdir.

EDHEM EFENDİ (Yüzbaşı Beşiktaşlı) — Birinci Cihan Harbinde Çanakkalede batan Barbaros Zırhlısı şehidlerinden bir bahriye zâ-

Yüzbaşı Edhem Efendi
(Resim: S. Bozcalı)

biti (B.: Barbaros Zırhlısı, Cild 4, sayfa 2113); hâl tercemesi bulunamadı, İstanbullu diğer şühedâ gibi adı bu şehir kütüğüne vesîlei rahmet olmak üzere kaydedildi.

EDHEM EFENDİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköyü kazâsının Kızıltoprak ve Erenköyü nâhiyeleri arasında sınır yoldur; Caddebostanı İskelesi civârında Marmara Denizi kıyısından geriye, Sahrâyı Cedide kadar uzanır uzun bir yoldur. Bağdad Caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişir; Göztepe Hamam Sokağı, Kokar Pınar Sokağı, Taş mekteb Sokağı, Kâşâneler Sokağı, Hacı Hakkı Bey Sokağı, İkinci Orta Sokak ile kavuşakları vardır; Göztepe Fırın Sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir; bu mevkide çift hat olan Anadolu Demiryolu ile de kesişir. (1934 B.Ş.R. Pafta 30 ve 31). Bağdad Caddesi ile deniz kenarı arasındaki ilk parçası iki araba geçecek genişlikde ve asfalt kaplıdır. Üzerinde son zamanlarda yapılan bir camie nisketle bu parçaya halk ağzında Cami Sokağı da denilmektedir. Bağçeli iki ahşab ev ile, bağçeli beton villalar ve apartımanlar arasından geçer.

Bağdad Caddesini aşdıkdan sonra da aynı genişliği muhafaza etmektedir, yine asfalt kaplıdır, ve iki kenarı ağaçlarla bezenmiş, gölgelendirilmişdir; hemen hepsi bağçeli eski ahşab köşkler, yeni beton villalar ve apartımanlar arasından geçer. Kapu numaraları 1-147 ve 2-112 olan bu uzun yol yer yer serpilmiş dükkânlarla bir çarşı boyu manzarası da arz eder, şöyle ki: 6 bakkal, 1 elbise temizleyici, 2 nalbur, 4 yorgancı, 1 mobilya marangozu, 1 kuvaför, 3 kunduracı, 1 fotografcı, 2 manav, 1 tuhafiyeci, 4 marangoz, 1 ekmek fırını, 2 kasab, 2 kahvehâne; 4 kereste mağazası, 1 Tekel satış mağazası, 1 eczâhâne, 1 lokanta, 1 terzi, 1 zücaciye - tuhâfiye mağazası, 1 saatci, 1 radyo - elektrik atöliyesi, 3 berber, 1 Tekel bâyii, 2 sobacı, 1 tenekeci, 1 camcı, 1 yumurtacı, 1 kırtasiyeci, 1 şekerci - pastacı, 1 radyo - bobinaj atöliyesi vardır (nisan 1967)

Hakkı GÖKTÜRK

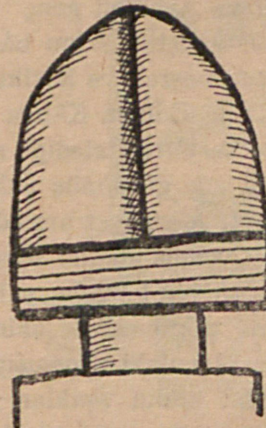
EDHEMÎ EFENDİ (Şeyh İbrahim) — Onsekizinci asırda yaşamış nakşî şeyhlerinden ve hattat; güzel yazı sanatını Emirefendizâde Halim Efendiden öğrenmişdi. Odabaşı Çarşısı semtinde otururdu, Kocamustafapaşa Camiinin de imamı idi. Hacca gidip geldikden sonra Odabaşı Camii İmamı ve Mahmud Paşa Camiinin de cuma vâizi oldu. Hicrî 1193 (M. 1779) de öldü, kabri Silivri kapusu dışındadır.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EDHEMÎ TÂC — «(Tarikat erbâbının giydiği) dört dilimli bir tâc. Edebiyatımızda Tâcı Edhem diye bir tâbir vardır ki istiğnâyı, (dünyâ nîmetlerine kıymet vermemeyi) temsil eder; İbrahim Edhemin tâcu tahtını terk etmesinden kinâyedir» (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri).

M. Zeki Pakalın «Tâcı Edhem» tâbirinin istiğna ifâde ettiğine örnek olarak Nef'înin şu mısraını alıyor:

Sernigûn peymanei cem Tâcı Edhemdir bana

Edhemî Tac
(Resim: S. Bozcalı)

Edhemî Tâcı, kalenderâne fukarâlığı fazîlet bilen bektâşiler giyerdi; üst tarafı sivri olan bu külâhın «Elifî Tâc» denilen ve yine tarikat erbabı tarafından giyilen diğer bir serpuş ile çok ya-

kın benzerliği vardır; yine dört dilimli olan elîfî tâc ile ayırd edilen tek noktası, elîfî tâcın biraz daha yüksek, uzun oluşudur; bir de Edhemî Tâca dâima yeşil bir destar sarıldığı halde, elîfî tâca her çeşid destarın, hatta burma sarığın dahi dolana bildiğidir (Bakınız: Elîfî Tâc).

EDHEM KÂHYA (Sakızlı) — 1914 de 101 yaşında olarak vefat etmiş Fındıklı İskelesi kayıkcılar kâhyası, elli yıldan fazla da aynı iskelede bir kayıkcı kahvehânesini işletmişdir. İstanbula gençliğinde kalyoncu olarak gelmiş, Nâvekibahrî Firkateyninde nefer iken Sinop baskını fâicasında bulunmuş, bu firkateynin süvârisi kahraman İmamoğlu Ali Bey Kaptan Ruslar tarafından zabtedilmemesi için cebhâneliği ateşliyerek gemisiyle birlikde intihar ettiğinde, gemiyi terk emri ile denize atlayıp o müdhiş bâdirede kurtulanlardan biri olmuşdur. Kırım Harbinden sonra uzun zaman Fındıklı İskelesinde kayıkcılık yapmış, ve bu münâsebetle o semtde yerleşip kalmışdır. Sakızlı Edhem Kâhyayı çok yakından tanımış olan Üsküdarlı ünlü halk şâiri Vâsıf Hoca: «Sohbeti gaayetle tatlı olup canlı bir tarih idi ;bilhassa eski donanmamızın gemileri, Tersâne hayatı, tanıdığı meşhur kaptanlar, kumandası altında bir nefer olarak bulunduğu İmamoğlu Ali Bey hakkında pek canlı hâtıraları vardı, ondan dinlediklerimi bir deftere kaydetmediğime bin peşîmanım. Eski İstanbul hayatı, bıçkınlık, kabadayılık, tulumbacılık âlemleri, tâze uşak ve nigâr dalgaları üzerine anlattıkları âdetâ mâcerâ hikâyeleri, romanları gibiydi.» diyor.

Bu Sakızlı Edhem Kâhya bir gün Vâsıf Hocadan vaktiyle kanadı altında bulunmuş, kahvehânesinde yatıp barınmış Arhavili genç bir kayıkçı için bir destan istemiştir. Adını hâmisinin bile unuttuğu bıçkın meşreb ve hârikulâde dilber bu bahtsız oğlanın Edhem Kâhya tarafından destan hâlinde tesbitini istediği mâcerâsı, o eski İstanbulda sık görülmüş vak'alardandır, sâdece küçük bir hususiyet arz eder, şöyle ki: pırpırı oğlan - yosma hanım oynaşması, yalın ayaklı şehbazın bir konağa, yalıya alınarak hanım âguuşuna çekilmesi ile kalmamışdır. Arhavilinin mâcerâsındaki hususiyet, hanımın üç nefer haydud kılıklı uşakları ile cna önce müdhiş bir dayak attırması, güzel ve genç kayıkcının bu uşaklar pençesinde bir kaç gün türlü ezâ ve cefâ altında kaldıkdan sonra, yalıda gördüklerini, yapdıklarını ve kendi başına gelenleri kimseye söylemeyeceğine dâir mushafı şerif üstüne el basarak yemin etmesi, bu yeminden sonra da haydud uşaklar pençesinden alınıp yosma hanım koynuna konulmasıdır. Hanımın güzel oğlana bu zulmü, onun bıçkınlık şânından nahvet çalımını kırarak kendisini dile düşürmesine mâni olmak kaygusu olsa gerekdir, yahud ki güzel oğlanlara tecâvüzle cevrü cefâdan lezzet alır sadist bir kadın olacakdır (B.: Esma Sultan). Vâsıf Hocanın Edhem Kâhyaya yazdığı destan şudur:

1. Bahtım için hey hey be, kara bahtıma hey hey
Ne ağayım ne paşa, toy oğlan yanaşmayım
Güzellikde pâyime su dökemez küçükbey
Beni hor zelîl eden kara bahta yanayım

2. Yalın ayak pırpırı, tığ gibi şehlevendim
Haddimi bilmeyerek bir hanımı beğendim
Atabilsem boynuna yağlı zülüf kemendim
Sevincimden doğrusu şıkır şıkır oynayım

3. Kopuk şehbaz düşkünü sanmış idim nigârı
Kâhya kadın olacak yanında bir kart karı
İşmar çakdım atarak yüzümden hicab arı
Dedim ben bu haspaya altın telli turnayım

4. Yaş otuzun üstünde o nigârı pâkîze
Topuğumdan perçeme aldı beni dikize
Cevab verdi işmara düş peşime gel bize
Tâ be sabah yüzünden gözümü ayırmayım

5. Şâhin başımda eğri durur keçe külâhım
Ümid verir korkutur vahşet üzre nigâhım
O âne dek yok idi o yollarda günâhım
Karar verdim o anda hanımla oynaşayım

6. Hüsnü Yûsuf reşk ider kaşım gözüm nakşine
Kayıkcı güzeliyim rastlanmamış eşine
Düşdüm hemen bî pervâ ol nigârın peşine
Arz eyledik efendim bir garib toy fetâyım

7. Sîne uryan, don paça hamlacıyım daltaban
Ammâ şöyle zeberdest âteşpâre balaban
Bir iş geldi başıma hâlim oldu pek yaman
Ol haspa fâcirenin fendini anlatayım

8. Gel şehbazım diyerek sen çalıdan halıya
Aldılar ard kapudan nâzikâne yalıya
Rastlayınca içerde üç nefer paşalıya
Ramak kaldı o anda aklımı oynatayım

9. Nigâr ferman eyledi: «Yıkın şu it palazı
Yüz deynekdir çapkının hakkı bugün en azı»

Hükmünü icrâ ider alna yazılmış yazı
Câme hâbı umarken falakaya yatayım

10. Irzımı dayak ile pâyümâl eyler iken
Temâşâ etti avret ol kahbei ahdşiken
Âlûdei hûn oldu tuman kuşak pîrehen
Kime şekvâ ideyim, derdim kime yanayım

11. Boza pişdi hamlacı garibin ensesinde
Esîri firâş oldum uşaklar pençesinde
Mushafa el basarak kasemler sâyesinde
Didim râhi halâsa aman bir can atayım

12. Mushaf üzre kasemle vurunca ağza kilid
O an buyur etti bir dellâk kılıklı pelid
Dedi: «Buyur şehbazım, bugün sana yevmi îd
Önce koyub hamama bir güzel yıkatayım»

13. «Toyca oğlansın ammâ çakdın elbet dalgayı
Bizim kahbe dul karı yakmış sana abayı
Dayakla sâir cefâ oynaşın peşin payı
Gel hamlacım halvete bir âlâca yunayım»

14. Misk sabunu lif kise desti çâlâki dellâk
Perçemimden topuğa kıldı beni pîrü pâk
Girdim hanım koynuna bıçkın naziyle bî bâk
Ahd eyledim kendimi kırat kırat satayım

15. Bıçkınlık nâmusu var unutmam dayağını
Tüketeyim gönlünün kandilinde yağını
Öpdürürken nigâra hamlacı ayağını
Ol kahbenin başına gülle topuk kakayım

16. Kimdir diye sorarsan bu hamlacı şehbazı
Kayıkcılar kâhyası Edhem Ağa ayvazı
Arhavili mürâhik Karadeniz poyrazı
Can oğrusu şâhı bir put yaparak tapayım

EDHEM KAPTAN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköyde Gazhâne semti sokaklarından; Uzunçayır Sokağı ile Boyacı Mehmed Sokağı arasında uzanır (1934. B.Ş.R. Pafta 29/Gazhâne); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

EDHEM PAŞA — Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış ünlü bir asker matematik muallimi; 1844 de İstanbulda doğdu, halkdan Hacı Abdullah adında bir zâtın oğludur; 1855 de Askerî Mühendishâneye girerek teğmen rütbesi ile şahâdetnâme almış, ayni okulda hocası Nuri Beye (sonra Nuri Paşa) muavin tâyin edilmiş; Mühendishânede, Harbiye Mektebinde, Kuleli Askerî İdâdisinde, Darüşşefakada ve Galata Sarayı Sultanisinde

Muallim Edhem Paşa
(Resim: S. Bozcalı)

kırk yıldan fazla muallimlik yapmışdır. Dârüşşefakayı kuran Cemiyeti Tedrisiyei İdaniyenin azâlarındandı; «Cebri Âdî ve Alâ», «Hendesei Halliye», «Müsellesât», «Makina ve Riyaziye» isimli eserleri basılmışdır; 1933 de ölmüşdür.

Bibl.: İbrahim Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları

EDHEM PAŞA (Damad Mahmud) — Geçen asırda yaşamış Osmanlı müşirlerinden,

Dâmad Edhem Paşa
(Resim: S. Bozcalı)

Kaptanıderyâ Mehmed Ali Paşanın oğludur, İstanbulda doğdu, doğum tarihi tesbit edilemedi; Harbiye Mektebinde okumuş, Sultan Abdülmecidin kızlarından Refia Sultanla evlenmiş, bu münasebetle çabuk yükselerek genç yaşda müşir (marşal) olmuşdu. Meclisi Vâlâ ve Şurâyı Devlet azâlıklarınd abulundu, 1877 de de ilk Âyan Meclisine (Osmanlı Senatosuna) âza oldu; 1886 da İstanbulda öldü, Sultan Mahmud Türbesine defnedildi.

Çok temiz, pek kibar bir zât olarak tanınmışdı. Çocukluğundan edindiği itiyad ile namazlarını dâimâ çıplak ayakla kılardı. Akşamları selâmlıkda demlenirdi, sofrasında bir misâfiri yoksa, karşısına uşaklarından makbûlü olan iki üç genci oturtur, onlarla içerdi, fakat aslaa yüz vermez, bilâkis edeb, terbiye öğretir; onlara tarihî fıkralar nakleder ve her fırsatda askerliğin ulviyetinden bahsederdi. Kosti adında gaayet yakışıklı genç bir rum berberi vardı, ona da islâmiyetin faziletlerini öylesine telkin etmiş idiki 19-20 yaşlarında olan bu genç müslüman olmuş, ve Paşa tarafından Mehmed Selman adı verilmişdi, bu satırların yazarı o berber Selman Efendinin oğludur.

Edhem Selman YENİKÖYLÜ

EDHEM PAŞA (Gazi İbrahim) — Osmanlı İmparatorluğunun son devrinin değerli kumandanlarından, bilhassa 1897 Yunan Harbindeki başkumandanlığı ile büyük şöhret kazanmış bir müşir (Marşal); 1844 de İstanbulda doğdu; uzun zaman gümrük damgacı başılığında bulunmuş Mustafa Ferhad Efendinin oğludur; 1859 da Dârülmaarif mülkiye rüşdiyesini, 1861 de askerî îdâdiyi bitirmiş, 1964 de Harbiye Mektebinden diploma alarak İkinci mülâzımlikle Türk ordusuna katılmışdır. Kolağalığına kadar muhtelif birliklerde bulundukdan sonra 1873 de İlbesan Redif Taburu binbaşısı, 1876 da kaymakam (yarbay) rütbesi ile Bursa Tâlî Redif Alayı kumandanı olmuş ve alayı ile Sırbistan muharebesine katılmış, Kızıltepede harb mevkiinde miralay (albay) olmuşdur. Türk - Rus Harbinde 1877 de Orhaniye kumandanlığına tâyin edilmiş, miriliva (general, paşa) olmuş ve Ahmed Hıfzı Paşa ile birlikde muhasara altındaki Plevneye erzak yetişdirmeğe memur edilmiş, Dubnik mevkiinde vukuu bulan muhârebede başından yaralandığı halde Rus muhâsara hatlarını yararak getirdiği erzâkı Plevneye sokmaya muvaffak olmuşdur; Plevnede Gazi Osmàn Paşa tarafından Griviça Tabyaları kumandanlığına tâyin edilmişdir. Harbden sonra İstanbula döndüğünde kısa bir müddet İstanbul Merkez Kumandanı, sonra Beşiktaş ve Yıldız muhâfızı olmuş, rütbesi ferikliğe yükselmiş, 1878 de Rumeli Kuvâyi Askeriye müfettişliğine tâyin edilmişdir; Yunan hududunda İkinci Kolordu Kumandanlığına, az sonra da Girid Fırkası kumandanlığına tâyin edilmişdir. 1888 de Arnavudlukda Debre mutasarrıfı ve kumandanı oldu, 1889 da Kosova Kumanadnlığı da ilâve olarak verildi, ve o sıralarda müslümanlarla hiristiyanlar arasında kanlı kargaşalıkları yatıştırmaya memur edildi; 1892 de kumandanlıkları üzerinde kalarak Kosova vâlisi oldu; İpek havâlisindeki karışıklıkları önleyip yatışdırdı. 1893 de Fırka kumandanlığı ile Halebe tâyin edildi; o sırada Ermeni komitacıların Zeytin ayaklanması üzerine on beş taburdan mürekkeb olarak teşkil edilen Zeytin Fırkası kumandanlığına getirildi, aynı zamanda büyük devletler konsolosları ile bu ermeni meselesini müzâkereye memur edildi; ve hâdiseyi devlet şânına lâyık şekilde yatışdırmaya muvaffak oldu, 1896 da müşür (marşal), Haleb ve Adana ve havâlisi umum kumandanı oldu. Yunanis-

Gazi Edhem Paşa
(Resim: S. Bozcalı)

tan ile olan münasebetlerin gerginleşmesi üzerine Yunan hududunda toplanan Alasonya Ordusu kumandanlığına; az sonra da umum Yunan hududu başkumandanlığına tâyin edildi, ve büyük kumandan kudretini, sorumluluğu çok ağır bu vazifede gösterdi; 18 nisan 1697 de başlayan Türk - Yunan harbi 32 gün sürdü, 19 mayıs 1897 de Edhem Paşanın kumandasındaki Türk ordusunun (Yunan ordusu başkumandanı veliahd Prens Kostantin idi) kesin zaferi ile sona erdi; «Gazi» unvanı ile taltif edilen Müşir Edhem Paşaya devrin padişahı İkinci Sultan Abdülhamid de murassâ bir kılıç verdi. 1898 de İstanbula döndüğünde Teftişi Askerî Komisyonu reisliğine tâyin edildi. 1908 de ikinci meşrûtiyetde Âyan Meclisi âzası (senatör) oldu. 31 mart 1325 13 nisan 1909 vak'asında Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin yerine kurulan Tevfik Paşa kabinesinde, hasta olduğu halde, şöhret ve nufûzunun o nâzik günlerde devlete hayırlı olacağını bildiği için harbiye nazırlığını kabul etti; Hareket Ordusunun İstanbula gelmesi üzerine, aslında geçici olan Tevfik Paşanın kabinesinin istifası ile nazırlıkdan ayrıldı, aynı yıl içinde hava tebdili ve tedavi için gittiği Mısırda 17 aralık 1909 da vefât etti; nâşi İstanbula getirilerek Eyyub Camii Kebiri avlusundaki merkadine defnedildi.

EDHEM PAŞA (İbrahim) — Mühendishânei Berrîi Hümâyunun en eski mezunlarından bir topçu kumandanı; Mehmed Esad Bey (B.: Esad Bey, Mehmed) «Mir'atı Mühendishâne» ismi ile bu asker okulunun târihçesini yazarken, bu İbrahim Edhem Paşadır ki okulun en eski durumu hakkında müellife görgüye dayanan geniş mâlûmat vermişdir.

1776 - 1777 arasında Eyyubda doğmuşdur; fakir bir kayıkcının oğludur; 15-16 yaşlarında iken sarayın hamlacılar (Kayıkcılar) ocağına girmiş, yakışıklı bir genç olduğu için bir ara Üçüncü Sultan Selimin şahsî hizmetinde tebdil çavuşluğu yapmışdır; 1807 de Sultan Selimin tahtdan çekilmesi üzerine o tarihde 30-31 yaşında bulunan tebdil çavuşu Eyyublu İbrahim de saraydan ayrılmışdır, ve bir müddet sonra Kumbaracılar Ocağına neferlikle girmişdir; 1810 da bu asker ocağına bağlı bir mekteb olarak Mühendishâne kurulmuş, 1814 de Kumbaracı Ocağı neferleri arasından okumaya hevesli ve zâbit olmaya lâyık kimseler seçilerek mühendishâneye alınır iken İbrahim Edhem de 38 yaşında Mühendishâneye geçmiş, okuma yazma öğrenmekden başlayarak tahsil hayatına büyük aşk ve şevk ile atılmışdır. Tahsil hayatı kademe kademe onbeş sene sürmüş. Mühendishâneden 1829 da 53 yaşında iken binbaşı rütbesi ile diploma alarak Rumeli kalelerinin tâmiri işlerine memur edilmişdir. Ordu hizmetinde Anadolu ve Rumelinde pek çok yer dolaşmış, mirilivâlığa (paşalığa) yükselmiş 1846 — 1850 arasında emekliye ayrılarak Üsküdarda Valideiatikdeki konağına çekilmiş, ibâdet ile meşgul olmuş, 1886 da 110 yaşında bir pîri muhterem olarak vefât etmişdir.

Bibl.: M. Esad, Mir'aâtı Mühendishâne

EDHEM PAŞA (İbrahim) — Geçen asırda yaşamış ve müşirliğe (marşalliğe) kadar yükselmiş kalem sâhibi bir asker, muallim; 1835 de İstanbulda doğdu, 1856 da Harbiye Mektebini kurmay yüzbaşı olarak bitirdi, tahsili ikmal için Fransaya gönderildi, dönüşünde 1864 de Harbiye Mektebinin muallimleri arasına alındı ve bu meslekde kaldı; muhtelif askerî mekteblerde muallimlik, müdürlük, ders nâzırlığı yapdı; 1876 da bütün askerî mektebler ders nâzırı oldu; 1880 de Erkânı Harbiyei Umumiye (Genel kurmay) reis vekili oldu, bu vazifede iken 1905 de vefât etti; «Fenni Harb», «Fırka Tâbiyesi», «İğneli tüfek Talimatnâmesi» isimli eserleri basılmışdır.

Bibl.: İbrahim Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları

EDHEM PAŞA (Sakızlı İbrahim) — Devlet ve ilim adamı; Birinci meşrûtiyetin ve İkinci Sultan Abdülhamidin ikinci sadırâzamı; İstanbul Arkeoloji Müzesinin kurucusu arkeoloğ ve ressam Osman Hamdi Bey ile ünlü nümismatik (eski paralar ilmi bilgini) Galib Edhem ve müzeler müdürü, tarih bilgini Halil Edhem Beylerin babası; 1818 de Sakızda doğmuşdur; rivâyete göre fakir bir rum balıkçının oğlu idi; 1822 de Sakız rumlarının Mora ihtilâlcilerine ve Yunan istiklâli davâsına katılarak isyanında, Kaptanıderya Nasuhzâde Ali Paşa kumandasındaki donanmanın adaya gelmesi ve Sakız ihtilânin basdırıldığı sırada, dört yaşında iken İstanbula getirilmiş ve köle olarak devrin büyük şöhretlerinden Koca Hüsrev Mehmed Paşaya satılmışdır. Vâliliklerde bulunmuş, yıllar-

ca seraskerlik ve kaptanı deryâlık yapmış, ve Abdülmecidin ilk saltanat yıllarında sadırâzam olmuş Hüsrev Mehmed Paşa köle yahud kimsesiz çocuklar yetiştirme meraklısı idi; bu büyük vezirin en büyük lutufkâr himâyesine nâil olanlardan biri de Sakızlı Edhem oldu.

Ünlü biyograf Mahmud Kemal İnal «Son sadırâzamlar» isimli eserini hazırlar iken Halil Edhem Beyden babasının hal tercemesini istemiş, ve Halil Edhem her ne sebebden ise İbrahim Edhem Paşanın Sakızlı bir rum mühtedisi olduğunu gizlemiş, babasının İstanbula getirilişini şu muhayyel hikâye ile anlatmışdır: «Hüsrev Mehmed Paşanın adamlarından Hacı Efendi isminde biri Edhemi Karadenizin Anadolu sâhillerinden bir yerde bularak 1 yaşında olduğu halde Paşanın konağına getirmiş ve bu öksüzü paşanın hanımı evlâd gibi severek büyütmüş idi; Edhem Anadolu sâhilinin hangi tarafından, babasının adını bilmez, yalnız Çerkes dağları eteklerinden getirildiğini zan ederdi» diyor. M. K. İnal bu hikâyeyi kayd ile geçmiş, Edhem Paşanın İstanbula Sakızlı bir rum çocuğu olarak getirildiği hakikati üzerinde ısrarla durmuşdur.

Aşağıdaki satırları Üstad M. K. İnal'ın «Son Sadrâzamlar»ından alıyoruz:

«Kölelerini ve kimsesiz çocukları konağında tâlim ve terbiye ettirerek yetişdiren, yetişdikden sonra büyük memuriyetlerde kullanılmalarına delâlet eden Hüsrev Paşa onlardan Hüseyin, Ahmed, Abdüllâtif ve Edhem isimlerinde dört çocuğu, bütün masraflarını ödeyerek tahsil ettirmek üzere Parise göndermeye karar verdi; kaptan paşalığı sırasında idi; «oğullarım» dediği bu dört çocuğu Aynalıkavak kasrında İkinci Sultan Mahmuda takdim etti, çocuklar 1830 da Fransız müsteşriklerinden Amédée Jaubert ile birlikde bir yelkenli gemi ile Marsilyaya gönedrildi, deniz yolculuğu kırk gün sürdü. Edhem o sırada 12 yaşında idi.

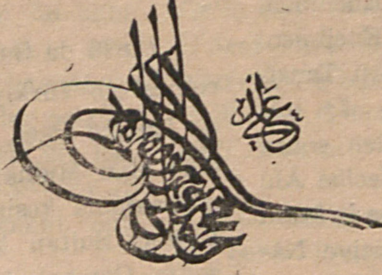
Sakızlı Edhem Paşa
(Resim: S. Bozcalı)

«Bu dört çocuğun Parisde çekilmiş (ve üzerinde İkinci Sultan Mahmudun turası bulunan) bir resmi vardır. Hüseyin (Hüseyin Paşa) topcu feriki (korgeneral) iken İstanbulda öldü; Ahmed Breste Bahriye Mektebinde okudu, (stajını yapar iken) bir Fransız harb gemisinde şehid oldu; Abdüllâtif erkânı harb miralayı (kurmay albay) iken İstanbulda vefât etti.

«Parise vardıklarında dört çocuk evvelâ Fransız lisanını öğrenmek için İnstitution Barbet isimli leylî bir mektebe kaydolundular; Edhem 1835 de oradan şahâdetnâme alarak Paris Mâden Mühendisliği Mektebine girdi, ve 1839 da bu yüksek okulu sınıfının birincisi olarak bitirdi.

«Rivâyet olunduğuna göre İmparator Üçüncü Napoleon, yüksek mekteblerden sınıfının birincisi olarak çıkanların şerefine ziyâfet vermeyi itiyad edinmişdi. O sene Edhem de dâvetli gençler arasında bulundu; İmparator yemekden sonra gençleri bir kaç sözle taltif etti; Edhem güzel bir cevâbı nutuk îrad etti, fakat bir kelime hatâsı yapdığını farkederek nutkunun sonunda özür diledi; Napoleon: — Ben böyle bir hatayı bir ecnebi için değil, bir Fransız için de af ederim!.. dedi.

«Memlekete döndüğünde miralay (albay) rütbesi ile Dâri Şûrâyi Askerî'ye alındı; bir müddet sonra Sarıyer Bakır mâdenine, 1842 de Gümüş Hacı köyü mâdenine, 1845 de de Koban ve Ergani mâdenleri baş mühendisliğine tâyin edildi; aynı yıl içinde İstanbula getirtilerek Erkânı Harbiye Dâiresine alındı, ve bir müddet sonra rütbesi mirilivalığa (paşalığa) yükseltilerek 1849 da rikâbı hümâyuna

Edhem Paşa ile üç arkadaşının Fransadan gönderilmiş resimleri. Resmin üstünde İkinci Sultan Mahmudun turası; Edhem elinde kitab tutan soldan ikinci çocuktur.

(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

(pâdişah maiyetine) memur oldu; 1851 de mâbeyin feriki (korgenerali) oldu, genc pâdişah Abdülmecide Fransızca muallimliği yapdı. Mâbeyin feriki iken yeni kurulan Encümeni Dâniş'e (Akademiye) âzâ oldu (B.: Encümeni Dâniş); ve yine âzâ olarak Meclisi Âli Tanzîmât'a devam etti. Kırım Harbi içinde bâzı irâdeleri tebliğ için Kırıma gitti. Harbden sonra mâbeyindeki hizmetinden af edildi, Meclisi Âlîi Tanzimat âzâlığında kaldı. 1856 da sadırâzam Mustafa Reşid Paşa tarafından Hariciye Nâzırlığına getirildi, fakat, meslekden yetişmemişdi, imparatorluğun dış poletikasını çeviremeyeceği görülerek eski vazifesine iâde edildi.

«Sırbistanda (Rusya poletikası güder) eski prens Miloşîun entrikaları ile yeni prens Aleksandır Karayorgi Bey ile ehâli arasında anlaşmazlık çıkmışdı, 1858 de bu meselenin halli için Edhem Paşa Sırbistana gönderildi, vazîfesini gereği gibi yaparak (Sırbistanda sükûneti tesis etti).

«1859 da Ticâret Nâzırı, 1861 de Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye âzâsı, 1863 de ikinci defa Ticâret Nazırı, bir müddet sonra ilâveten Maarif ve Nâfıa Nâzırı oldu; üsütnde üç nazırlık toplanmış iken aynı yıl içinde Ticâret Nâzırlığı alınarak diğer iki nezâretde kaldı. Fakat Ticaret Nazırı Safvet Paşanın Paris elçiliğine tâyini üzerine Edhem Paşa da Maarif Nazırlığınadn ayrıldı, üçüncü defa olarak Nâfia ile birleştirilen Ticâret Nazırlığına tâyin edildi. (Abdülaziz devrinde bütün devlet ricâli gibi huzursuzluğa düşmüşdü); 1866 ya kadar bu vazifede kalarak o tarihde Tırhala Vâliliğine tâyin edildi; 1867 de Yanya Vâlisi oldu, 1868 de Şûrâyi Devlet (Danıştay) âzâlığı ile İstanbula geldi, aynı yıl içinde Nâfıa Dâiresi ikinci reisi; 1870 de Divânı Ahkâmı Adliye Nâzırı oldu. (Durmadan değişen memuriyetlerinde maaş istikrârı da yokdu, aylığı kâh 500 altına çıkıyor. kâh 180 altına düşüyordu). 1871 de Nafia Nazırlığına nakledildi, ve aynı yıl içinde ilâveten Ticâret Nazırı oldu, fakat az sonra bu iki nazırlık tekrar ayrılarak Edhem Paşa Nâfia Nazırlığında kaldı; 1872 de oradan da azil edilerek kendisine ayda 100 lira mâzûliyet maaşı bağlandı; 1873 de tekrar Şûrayı Devlet âzâlığına tayin edildi (maaşı 150 lira); 1874 de Nafia Nazırı oldu (maaşı 475 lira), 1875 de Şurâyı Devlete döndü (maaşı 150 lira), 1876 da Berlin Elçisi oldu (maaşı 490 lira).

(1876 da Sultan Abdülazizin tahtdan indirilmesi ve Türkiye'de meşrûtiyetin ilânı üzerine Edhem Paşa, genç Türklerin ve onların lideri olan Midhat Paşanın nazarında saltanat mâkaamına kesin sadâkatle bağlı bir zât idi. Beşinci Sultan Muradın üç aylık devrinden sonra Osmanlı tahtına oturmuş İkinci Sultan Abdülhamidin nazarında ise babasının muhterem hocası, tahtının en sâdık bendesi idi.). Kasımpaşada Bahriye Nezâreti Binâsında 1856 Paris Muahedesini imzalamış devletlerin murahhaslarının iştirâki ile toplanan İstanbul Konferansına, Hariciye Nazırı Safvet Paşanın yanında Osmanlı ikinci murahhaslığına bizzat pâdişâhın arzusu ile Berlin Elçisi Edhem Paşa tâyin edildi. Asabî mizaclı, devletinin haysiyetini gözeten hamiyetli bir devlet adamı idi; 9 defa toplanmış olan bu konferansda mütehakkimâne ve hattâ muhakkirâne konuşan yabancı murahhaslara hak ettikleri en ağır cevabları vermekte hiç teerddüd etmedi.

«5 şubat 1876 da Midhat Paşanın azli üzerine İbrahim Edhem Paşa sadırâzam oldu, ve ilk Osmanlı Meclisi Mebîusanı 19 mart 1877 de onun sadâreti devrinde açıldı, ağır bir mağlubiyet ile sone erecek 1877 Türk - Rus harbi de (24 nisan) onun zamanında başladı; fakat Edhem Paşanın sadâreti çok kısa, Meclisle ve bilhassa meclisi reisi Ahmed Vefik Paşa ile geçinemedi, koca bir devleti harb hâlinde idâre edecek celâdeti de gösteremedi, 11 ay 4 gün süren sadırâzamlığından 11 ocak 1878 de azledildi. Devletin en yüksek siyasî makaamından azledilirken padişahdan, hiç bir sâdırâzama nasib olmamış bir hususî mektub aldı; İkinci Sultan Abdülhamid sonsuz güven beslediği Edhem Paşaya: «Sizin dirâyet ve hamiyetiniz, devletimize ve bilhassa tarafımıza fartı sadâkâtınız mâlumumuzdur. Bu tebeddül sizi pek yorgun gördüğümden ve zamanın mâlum olan ağırlığındandır. Her zaman himâyei mahsusanı altındasınız. Yine bir memuriyetle istihdâmınız mukarrerdir. İstediğiniz vakitde nezdimize gelmeye mezunsunuz» diye yazıyordu.

«1879 da Viyana Elçiliğine tâyin edildi; 1883 yılına kadar orada kaldı. 1883 de Said Paşa kabinesinde Dahiliye Nazırı oldu; bu kabinenin 1885 de istifâsında açıkda kaldı; ayni gün Paris Elçiliğine tâyin edilmek istendi ise de kabul etmedi, 30 lira gibi küçük bir mâzûliyet maaşı bağlandı, ve vefâtına kadar bir memuriyete tâyin edilmedi. 19 mart 1893 de 75 yaşında vefat etti; Üsküdarda Mihrimah Sultan Camii hâzîresine defnedildi.

«Edhem Paşa tâliin lutfuna mazhar olan insanlardandır. Sakızdan esir olarak getirilen ve köle olarak satılan bir rum çocuğu olduğu halde, hür ve kibardan kişilerin evlâdlarına nasib olmamış saadetlere kavuşdu; bu saadetlerin en büyüğü selâmeti dâreyni temin eden dînî islâm ile müşerref olması ve hayatını islâm muhitinde muazzezen itmam etmesidir.

«Henüz hayır ile şerri ayırd edemeyeceği bir yaşda Avrupaya gönderilmişdi; Paris gibi zevk ve cünbüş cevlângâhı bir şehirde havâ ve hevesi arkasında koşmamış, ilim tahsiline koyulmuş, sınıfının birincisi olarak diploma almışdı.

«Kendisini sevmeyenlerin deli diyecekleri kadar asabî idi; fakat irtikâba, irtişâya aslaa tenezzül etmemiş dürüst ve nâmuskâr adamdı. Fransızcayı bir münevver fransız gibi konuşur, yazardı; ve az almanca bilirdi.

«1869 da Türkiyede bütün ölçülerin aşârî usul üzerine ayarlanması için bir nizamnâme hazırlanmışdı ve bu konuda «Yeni mikyaslara dâir risâle» diye yazdığı eseri oğlu Galib Beyin imzası ile bastırıp yayınlamışdı; Edhem Paşanın o zamanlar kabul ettiremediği bu usulu Türkiyede Cumhuriyet Hükûmeti kabul ve tatbik etti.

«Nâfia Nazırlığı zamanında 1873 de Viyanada açılan milletler arası sergi için «Usûli Mimâri'i Osma'nî» isimli büyük eseri hazırlatmış, bu eser türkçe, fransızca ve almanca üç dil üzerine basılmış, türkçe metnini Ahmed Vefik Paşa ile birlikde yazmışdı. Yine o sergiye konmak üzere «Osmanlı Kiyâfeti» (Elibesi Osmaniye) adlı ve vilâyetlerdeki muhtelif halkın millî kıyâfetlerini gösteren erkek ve kadın resimlerini hâvi albümün fransızca metnini, o sergide Osmanlı komiseri olan oğlu Osman Hamdi Beye yazdırmışdı. Dârüşşefakanın kuruluşuna hizmeti geçmiş, bu okulun laboratuvarlarına ilk ders âletlerini tedârik ve hediye etmişdi; ve nihâyet dört oğlundan üçü, İsmail Galib Bey, Osman Hamdi Bey ve Halil Edhem Eldem Türk ilmine, irfânına, sanatına büyük hizmetlerde bulunmuş simâlar olmuşlardı» (B.: Galib Bey, İsmail; Hamdi Bey, Osman; Eldem, Halil Edhem).

EDHEM PAŞA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarın İhsaniye semti sokaklarından; Çatmacılar Sokağı ile Tunus bağı Caddesi arasında uzanır; Büyük Mustafa Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B. Ş.R. Pafta 27/İhsaniye); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

EDHEM PERTEV BEY — Ünlü eczâcı; aşağıdaki hal tercemesini İbrahim Alâeddin Gövsanın «Türk Meşhurları» adındaki eserinden alıyoruz: «Memleketimizde ilk tıbbî mustahzarât meydana getiren eczacılarımızdan; aslı Tırnovalıdır, 1871 de doğdu, 1895 de eczâcılık diploması aldı; eczâcılık gayrimüslimlerin elinde iken Hamdi Beyden sonra (B.: Hamdi Bey, Ahmed) Türklerden İstanbulda eczâhâne açan odur; anasından kalan evi satarak Aksarayda hâlâ adını taşıyan eczâhâneyi açmışdır. Mesleğine Türk gençlerinden kalfa yetiş-

Eczâcı Edhem Pertev Bey
(Resim: S. Bozcalı)

tirmek sûretiyle hizmet ettiği gibi, o zamana kadar en basiti bile Avrupadan gelen bir takım mustahzarâtı kurduğu laboratuvarda yapmak sûretiyle de memlekete faydalı olmuşdur; ilk mustahzarı «Pertev Kuvvet Şurubu»dur. Bir aralık Almanyaya giderek mesleğine dâir tedkiklerde bulunmuş, ve dönüşünde laboratuvarı bir ilâç fabrikası hâline getirmiş, mustahzarlarını çoğaltmışdı; 1923 de vefat etti».

Bu değerli adamın hayatı hakkında şânına lâyık tafsilât ile bir hal tercemesini tam yetki ile kaleme alacak bu ansiklopedinin aziz dostlarından Nâşid Baylav'ın hastalığı bizi o kıymetli notlardan mahrum kılmışdır.

EDHEM PERTEV ECZÂHÂNESİ — Türk eczâcılar tarafından açılmış ilk eczâhânelerden biri; adını kurucusu sâhibinden almışdır (B. Edhem Pertev Bey). Kurulmuş, öyle tahmin ediyoruz ki sermâye azlığından kapanmış, sonra Edhem Pertev Beyin servet sâhibi arkadaşlarından Eczâcı Hasan Nâfiz Beyle bir ortaklık tesis etmesi ile 1897 de tekrar açılmışdır; bu münâsebetle devrin gazetelerinden Tercemânı Hakikatde şu yazı çıkmışdır:

«Aksarayda tramvay merkezinin ilerisinde 188 numaralı dükkânda bulunan Eczâhanei Edhem Pertev bu kerre meşâhiri Etıbbâdan Nâfız Paşa hazretlerinin mahdumu Hasan Bey ile müştereken yeniden küşad edilecekdir. Cemiyeti Tıbbiyei Mülkiyece muâmelei lâzimesi derdesti icrâ bulunan mezkûr eczâhânenin bir kat daha mükemmel olarak önümüzdeki cumartesi günü tekrar küşad edileceği haber alınmışdır. Hasan Bey ve Edhem Pertev Efendi Mektebi Tıbbiyei Mülkiyeden şahâdetnâme (diploma) almış ve eczâcılık fenninde meleke kesbetmiş muktedir, zekî faal gençlerimizdendir, teşebbüslerinde muvaffak olmaları temenni olunur» (Tercemanı Hakikat, 29 aralık 1897).

Bu ortaklığın uzun sürdüğünü zan etmiyoruz. Edhem Pertev Beyin yapdığı krem, diş mâcunu, kolanya suyu gibi şeylerle mâlî vaziyetini düzeltmesi, hattâ zengin olması, ve Hasan Nâfiz Beyin de Kadıköyünde bir eczâhâne açması üzerine iki arkadaş meslekdaş işlerinde istiklâli tercih etmişlerdir.

Yıllarca yıllarca sonra Edhem Pertev Eczânesi Aksaraydan Beyoğluna nakledilmiş, ve orada iken kapanmışdır. Kapandığı tarih tesbit edilemedi.

Bilhassa kremleri o kadar şöhret bulmuş idi ki, zamanımızda hâlâ, cild taraveti için kullanılan kremlere «Krem pertev» adı âlem olmuşdur; bilhassa yaşı kırkın üstünde olanlar: «Bir krem pertev var!..» derler. (1967).

Bürhaneddin OLKER

EDHEM REİS — İkinci Sultan Abdülhamid devrinin namlı tulumbacılarından; Üsküdar Dâirelilerdendir; reisliği de o sandıkdadır; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not.

EDİB EFENDİ (Süleyman) — Onsekizinci asır şâirlerinden, İstanbullu, Abdullah Ağa adında birinin oğludur, sadırâzam Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın kapusundan yetişmiş, bir ara bu büyük vezirin kitabcılığını yapmış idi; hicrî 1134 (M. 1721-1722) de Divânı Hümâyun kalemi kâtibliği ile çırağ edildi. Bir beyti:

Âşık neler çeker rehi aşkında ey Edîb
Vâsıl olanca menzili kasrı visâline

Hayatı hakkında başka, kayde rastlanmadı.

Bibl.: Sâlim, Şuerâ Tezkiresi.

EDİB EFENDİ (Rüsûmatemini) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış osmanlı devlet adamlarından; mâliye kaleminden yetişmiş, defterdarlıklarda bulunmuş dürüst, bilgili, kibar bir zât idi; Tuna Vilâyeti defterdarı iken 1872 de mâliye müsteşarı, 1873 de Şûrâyı Devlet âzası, sonra Defteri Hâkaanî Nazırı, Divanı Muhâsebât (Sayıştay) reisi, 1879 da Mâliye Nâzırı oldu. En uzun memûriyetini Rüsûmat Eminliğinde yapdığı için bu unvan ile anılırdı. 1888 de vefât etti. Boğaziçinde Kandillide Akıntı Burnundaki yalısı, zamanımızda sayısı çok azalmış eski ahşab Türk yalılarının en eskilerinden biridir. (B.: Edib efendi yalısı).

Halûk Y. ŞEHSÜVAROĞLU

EDİB EFENDİ (Tophâneli) — Asker ressamlardan, batıdan gelen Türk resim sanatının öncülerinden, doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor; 1856 da Mühendishânei Berrîi Hümâyundan topcu zâbiti olarak çıkmış, binbaşı rütbesinde ve 5. Ordu hizmetinde iken Şamda ölmüşdür.

Bibl.: P. Boyar, Türk Ressamları.

EDİBEFENDİ YALISI — Boğaziçinde Kandillide Akıntıburnuda lebi deryâda zamanımızda sayısı çok azalmış eski ahşab Türk yalılarının en eskilerinden biri; ne zaman yapıldığı bilinmiyor, her halde 1850 den önce inşâ edilmiş olacakdır; ilk sâhibinin Muammer Paşa olduğu söylenir, ondan Kâni Paşa, Kâni Paşadan da 1887 de Rüsûmâtemini Edib Efendi satın almışdır Edib Efendi yalıyı eski şeklini hiç bozmadan tâmir ettirmiş, zamanının en güzel eşyası ile döeşltmiş, fakat içinde bir yıl bile oturamayarak 1888 de vefat etmişdir.

Yalı, Vaniköy tarafında Selâmlık kısmı, Kandilli tarafında Harem kısmı olmak üzere, iki bölüktür. İki bölük de birbirine alt ve üst katlardan, uzun koridorlarla bağlanmıştır. Aynı zamanda Harem köşesinden Selâmlık köşesine kadar, oda ve salonlara, kapılarla birbirinin içinden geçilmektedir. Bütün kapılar açıldığı vakit, yalı bir başından diğer başına kadar görülebilir.

Yalının karakteristik taraflarından biri de, Harem ve Selâmlık kısımlarında, birbirine mütenazır olan büyük taşlıkla, bunların üstündeki beyzî sofalardır.

Taşlıklar, eski Boğaziçi mimarisinin geniş, ferah ve serin manzarasını tamamen muhafaza etmektedir. İki tarafındaki pencerelerle bahçeden ışık almakta ve diğer taraftaki uzun koridoru aydınlatmaktadır.

Taklışlarda, iki büyük ahşap sütunlu tek ve yayvan bir merdivenle bir sahanlığa, oradan da çift taraflı bir merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Harem kısmının üst katındaki beyzî sofadan setli bahçeye çıkılan bir kapı vardır. Bahçe üzerindeki odalar da, çiçeklere ve yeşilliklere açılan bol pencereleriyle, eski karakterini muhafaza etmektedir.

Binanın asıl cümle kapısı, Selâmlık tarafındadır. Buraadn Selâmlık taşlığına girilmekte ve Mabeyne açılan bir kapıdan Hareme geçilmektedir.

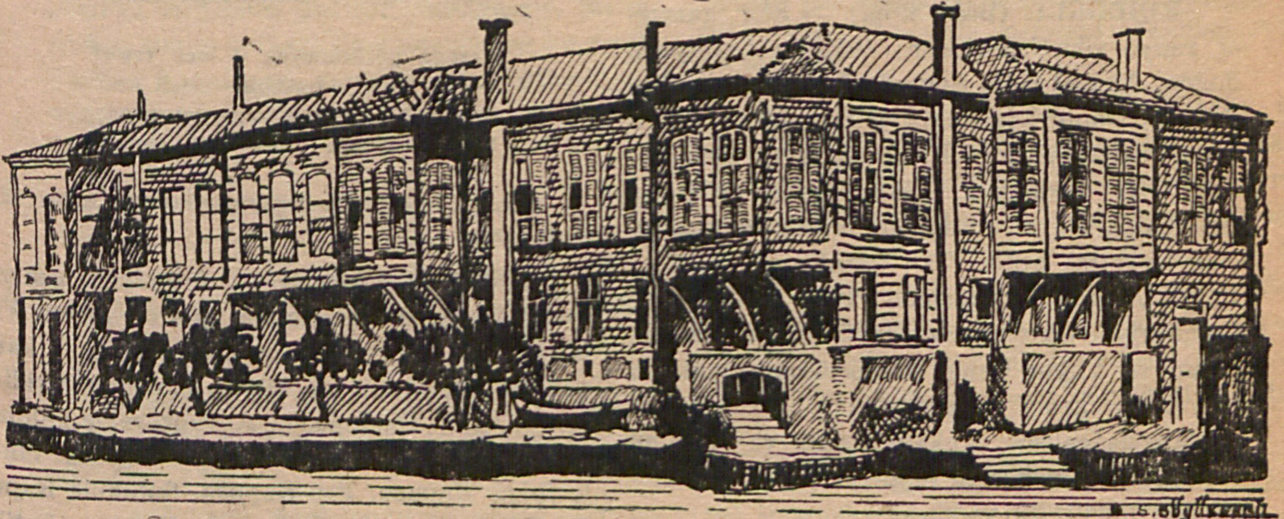
Selâmlık dairesinde, aşağıda beş oda, bodrum katında beş bölme ve ve üst katta dört oda, iki salon, bir büyük sofa vardır.

Selâmlıkta, tavanları yaldız nakışlı ve süslü salonlara daha fazla yer verilmiştir. Tavan nakışları arasına, 1887 tarihinde yapılan tamir sırasında, bazı tablolar da resmolunmuştur. Selâmlık salonlarının yerleri parkedir.

Harem tarafında, üst katta sekiz oda, bir salon, bir sofa, alt katta bir dehliz üzerine üç oda ve zemin katında da üç oda ile bir hol mevcuttur.

Yalının biri Haremde, diğeri Selâmlık tarafında olmak üzere, kayaların kâse gibi oyulmasiyle vücuda getirilmiş iki sarnıcı vardı. Selâmlık sarnıcının önünde, 1179 (M. 1765 - 1766) senesinde Mehmed Paşa ruhuna yapılmış bir çeşmenin kitabesi mevcuttur.

III. Selim zamanında tutulmuş bir bostancıbaşı defterinde ise, Akıntıburnu yalısı civârında bir yerde, Mehmed Paşa oğlunun bir sahilhanesi bulunduğu kayıtlıdır.

Kandillide Edib efendi yalısı
(Resim: S. Büyükerbil)

II. Mahmut devrinin diğer bir bostancıbaşı defteri ise, bu mahalden, «Şâdilerin sakin olduğu Akıntıburnu» diye bahsetmektedir.

XIX. asrın başında, muhtemelen bir İtalyan sanatkârı tarafından yapılmış olan bir Boğaziçi panoramasında, Edib Efendi Yalısının yerinde, cümle kapısı cephede, ortada olan iki katlı, yayvan yalı görülmektedir.

Edib Efendinin vefatından sonra iki oğlu arasında taksim edilen yalının bugün sadece Harem kısmı verese elinde bulunmaktadır.

Edib Efendi Yalısı, Boğaziçinin, muhafaza edilmesi gereken, eski, güzel binalarından biridir.

Halûk Y. ŞEHSÜVAROĞLU

EDİBOĞLU (Afife) — Değerli kadın ses sanatkârlarından, bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Radyosunda okuyordu (1967); 1924 de Eskişehirde doğdu, Hasan Fehmi Bey adında bir zâtin kızıdır, annesinin adı Nuriye Hanımdır. Ankara Mimar Kemal İlk Okulunda okudu, 1939 Ankara Kız Lisesini bitirdi ve 1940 da Ankara Radyosuna intisab etti. O tarihden bu yana Ankara Radyosunda, sonra İstanbul Radyosunda değerli bir ses sanatkârı olarak çalışmaktadır. Bâki Süha Ediboğlu ile evlidir ve bir kız bir oğlan iki evlad sâhibidir (B.: Ediboğlu, Bâki Süha); zevci ile birlikde Fransa ve İngiltereye gitti. Sanat hayatının dışında, ağır mutfak işlerine varınca uğraşan hakiki bir hanımefendidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

EDİBOĞLU (Bâki Süha) — Şâir, gazeteci, radyo yöneticilerinden; 1915 de Antalyada doğdu, Ahmed Edib Bey adında bir zâtın oğludur, annesinin adı Remziye Hanımdır; Antalyada Mâderi Vatan İlk Okulunda (1926), Antalya Orta Okulunda (1930) okudu, 1934 de İstanbulda Harbiye Lisesini bitirdi ve gazetecilik hayatına atıldı; Tan Gazetesinde (1934 - 1935), Akşam Gazetesinde (1935 - 1936) ve Cumhuriyet Gazetesinde (1936 - 1940) çalışdı. Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne intisab ederek bu genel müdürlüğün muhtelif seksiyonlarında çalışdı; Ankara, İzmir ve İstanbul radyolarında spikerlik, raportörlük, şeflik, temsilcilik, müdürlük yapdı.

Kıymetli ses sanatkârı Afife Hanımla evlidir. (B.: Ediboğlu, Afife); Ayşe (Doğumu 1943) ve Fâtih (doğumu 1952) adında iki evlâdı vardır. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Türk Edebiyatcılar Birliği, Yahya Kemali Sevenler Cemiyeti, Beşiktaş Spor Kulübü üyesidir. Futbol, kürekcilik, dağcılık sporlarını sever. Çiçek yetiştirmeye meraklıdır. Mesleği icabı Almanya, İtalya, Fransa ve İsviçreye gitmişdir; 1952 de BBC radyosunda staj görmek için, 1955 de de televizyon tatbikaatı için Londrada bulunmuşdur; İngilizce ve Fransızca bilir. Kitab hâlinde yayınlanmış eserleri şunlardır: «Cenub» (Şiirler, 1942), «Sel Geliyor» (Hikâyeler, 1943), «Falih Rıfkı Atay Konuşuyor» (Tahlil ve Biografi, 1944), «Gece Yağmuru» (Şiirler, 1947), «Türk Şiirinden Örnekler» (Antoloji, 1944), «İşâret» (Şiirler, 1953), «Karanlıkda Geçen Gemiler» (şiirler, 1958), «Meşhur Türk Bestekârları» (Tarih ve Biografi, 1961).

12.9.1972 de öldü

Şiir diline örnek olarak bir parça alıyoruz:

SIR

Nerede bitiyor bu sonsuz sefer,
Bu güller, bu havuz ve bu akşamlar?
Açmıyor sırrını bana çiçekler,
Akıyor Allaha doğru bir rüzgâr..

Emiyor beynimi bin türlü heves,
Sarsıyor omzumu gizli bir merak,
İstiyor benimle istiyor her ses,
O güne, o yere, o sırra çıkmak.

İçmiş gibi geceyi bir yudumda,
Göğün magrur bakışlı bulutları.
Bense bu sabah üşüyen ufkumda,
Gözlüyorum o sarhoş haydudları.

Nerede görünmeyen o ince renk?
— Bir kadehe boşalmış ıslak sesi —
Ömrümü dolduran hava, su, çiçek
Nerede, n'oldu o sükûtun annesi...

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; S. Batur, Yeni Şiirimiz.

EDİRNE KAPUSU — İstanbul şehrini kuşatmış Bizansdan kalma kale duvarının Yedikule ile Ayvansaray arasında uzanan kara parçası üzerindeki on büyük kapudan biridir; bu on kapu Yedikuleden Ayvansaraya Yaldızlı Kapu, Yedikule Kapusu, Silivri Kapusu, Mevlevihâne Kapusu, Top Kapusu, Sulukule Kapusu, Edirne Kapusu, Konstantin Kapusu (Fetihden zamanımıza kadar örülüdür), Eğri Kapu,

Ayvansaray Kapusudur (Bütün bu isimlere bakınız).

Edirne Kapusu adını, kadim İstanbul - Edirne yolunun bu kapudan başlaması dolayısı ile almışdır, zamanımızda Edirne yolu Top Kapusundan başlar.

Celâl Esad Arseven «Eski İstanbul» isimli eserinde Edirne Kapusu için şunları yazıyor: «Kapular hakkında eski müverrihlerin verdikleri isimler birbirine karışmışdır. Harisyos, Harisi veya Miryandri, veyahud Polyandri, yani Edirne Kapusunun mevkii hakkında pek çok yanlışlıklar edilmişdir. Bâzıları Harisyos, Harisi Kapusunun bizim Eğri Kapu dediğimiz kapu olduğunu söylerse de bu kapu bugünkü Edirne Kapusudur».

Aşağıdaki satırları Erdem Yücelden alıyoruz: «(İstanbul şehrini kuşatmış olan kale duvarları IV. yüzyıl başında Büyük Konstantin (303-337) zamanında yapıldı. Şehir kara tarafından sür'atle büyüdü; kale duvarları dışındaki yeni mahalleri de şehir içine almak için) İkinci Teodosyos (408-450) Marmara denizi kıyısındaki surları Samatyadan Yedikuleye kadar uzattı ve Yedikuleden Haliç yalısındaki Ayvansaraya kadar da yeni ve daha kuvvetli bir kara suru inşâ ettirdi. İstanbulun bu yeni kara kale duvarında büyüklü küçüklü 400 den fazla burc (kule) ve yine büyüklü küçüklü 50 kadar kale kapusu bulunuyordu. Bu kapuların arasında en önemlilerinden biri de Edirne Kapusudur. İnşâsından a zsonra 447 depreminde ağır hasar görmüş ve hemen yeniden yapılmışdır. Bu tarihden sonra da kale duvarlarının ve bu arada Edirne Kapusunun devamlı tamir görmüş olduğu yer yer rastlanan kitâbelerden öğrenilmektedir.

«Edirne Kapusu, Top Kapusu ile Eğri Kapu arasındadır; Top Kapusuna olan mesâfesi takriben 1250 metre, Eğri Kapuda Tekfur Sarayına olan mesâfesi de takrîben 650 metredir.

«Kuvvetli bir silme ile çerçive içine alınmış olan bu kapunun gövde yüksekliği 77 metreyi bulmaktadır.

«Asıl kapu dehlizinin (geçidinin) üstü bir tonoz ile örtülmüşdür; tonoz, horasan harçlı bizans tuğlasından yapılmışdır; tonozun şehir tarafındaki kısmı yıkılmışdır. Dehlizin (geçidin) yan duvarları kesme blok taşlarla örülmüşdür ve dehlizin iki yanına taşdan iki seki (peyke) ilâve edilmişdir» (Erdem Yücel).

Edirne Kapusunun şehre bakan yüzünde Türkler tarafından konmuş üç kitabe vardır. Sol tarafta yukarda altı beyitlik manzum kitâbe (dört satır üzerine üçer mısrâ olarak yazılmışdır) ziyâretimiz tarihinde göz kudreti kifâyetsizliğinden okunamadı, okunmuş metni de bulunamadı. Sağ tarafdaki iki kitâbeden birinde «Lâ ilâhe illâllah, Muhammed Resûlullah», diğerinde de «Yâ Allah, Yâ Muhammed» yazılıdır; bu sonuncu kitâbenin yanında da duvara bir taş gülle asılmışdır.

Kapunun içinde de taş topuzlu bir gürz (bozdoğan) asılıdır. Tesbit edilemeyen bir tarihde, belki de fethi müteâkib konmuşdur.

Kapunun şehir dışına bakan yüzünün kapu alınlığında dört kartuşlu bir kitâbe vardır, aynı sebeble bu kitâbe de okunamadı ve okunmuş metni bulunamadı. Kapunun bu yüzünde sağ tarafa, İstanbulun Türkler tarafından 500. fetih yılı törenleri arasında İstanbul Fethi Derneği tarafından gaayetle büyük mermer bir plâk konmuşdur; üzerindeki yazılar şunlardır; Üstde eski harfler ve sülüs hat ile âyeti kerime:

İnnâ Fetahnâleke Fethan Mübinâ

altında lâtin harfleri ile âyetin tercemesi:

Biz sana bir fethi mübin açdık

Onun altında lâtin harfleri ile:

Hicretin 20 Cemaziyel ûlâ 887 ve milâdın 29 mayıs 1453 Salı sabahı bu civarda açılan gedikden Fâtihin ordusu İstanbula girmişdir; İstanbul Fetih Derneği 1953.

Yine o tarihlerdedir ki Edirne Kapusu, tulûat tiyatroları dekorlarına benzeyen kepâze bir restorasyon tecâvüzüne uğramışdır; harab kapunun üstüne kesme taş ve tuğla ile kale dişleri yapılmış ve kapu yanındaki bedenin bir kısmı de yine göstermelik ayni şekilde yenilenmişdir. Bizce hazin ve gülünç, yukarda da kaydettiğimiz gibi demagojik bir kepâzelikdir; tarihî kapunun harab vekaarı ve azameti zedelenmişdir.

Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbulun muhasarası ve fethinde, Türk askerlerinin şehre kale duvarlarında topların yıkdığı gediklerden girdiği ve sonra kale kapularının

açıldığı, Türk Ordusuna ilk açılan kapunun da Edirne Kapusu olduğu söylenir.

Tanzimatdan önceki devirde İstanbula gelen fevkalâde elçiler şehre Edirne Kapusundan alınır ve bu vesile ile mükellef bir alay düzenlenirdi. Kara yolu ile gelen Avusturya elçileri için Edirne Kapusundan giriş tabiî görülür; fakat deniz yolu ile gelen Fransız, İngiliz, Venedik elçileri de bu geleneğe tâbi tutulurdu; önce Galataya çıkarlar, sonra alayla Halic etrâfını dolaşarak İstanbula Edirne Kapusundan girerlerdi. Anadolu üzerinden kara yolu ile gelen İran elçileri için de aynı protokol tatbik edilirdi, onlar da Üsküdardan Beşiktaşa geçirilir ve ordan Halic dolaştırılarak Edirne Kapusuna getirilirdi. Naimâ hicrî 1028 (M. 1618, İkinci Sultan Osman devri) Kasım Han adındaki İran elçisi için şunları yazıyor: «.. Yüz yük ipek ve dört fil ve bir gergeden ve bâzı hediyeleri ile Üsküdardan Beşiktaşa geçüb mükellef alay ile Edirne Kapusundan girdi..».

Ünlü yazar Hüseyin Rahmi «Hayatdan Sayfalar» isimli uzun hikâyesinin ilk yapraklarında Edirne Kapusunun İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarındak hâlini şöylece tasvir ediyor:

«İstanbulun Edirne Kapusu, kale duvarının içine oyulmuş üstü tonos, zemini mustatil bir geçiddir. Bu geçidin iki yanı boydan boya sedir gibi uzatılmış, eni arşından az fazla, taşdan iki peykeye benzer. İsmi kapudur, iri iri çivilerle saç kaplı, aşı boyalı, paslanmış bu iki ağır kanadın açılıp kapandığını hemen gören yokdur. Üst sökenin üzerinde iri çivilerle duvara asılı sapı demir başı taş, hemen yirmibeş otuz santimetre kutrunda bir topuz vardır. Zelzeleden evvel (1894 depremi) bu topuzlar üç dört aded imiş, diğerleri kaldırılarak nümûnelik bir dâne bırakılmış. Tonosun üçde bir kısmı zelzelede göçmüş, yarası tamirsiz terk edilmiş.

«Bu topuzlar hakkında rivâyetler vardır. Birine göre bunları Hazreti Süleyman aleyhüsselâm Kanûnî Sultan Süleymana hediye olarak göndermiş. Diğer rivâyete göre devlerle olan kanlı bir muhârebe neticesinde Cenevizliler tarafından devlerden alınmış. Topuz rivâyetlerinin hepsi bir efsâne kitabı olur; her birinde bir isim, hazreti Ali'nin, Yâvedud, Baba Câfer, Emir Buhârî ve Yûşâ Nebinin isimleri geçer. Mezarlıkların karanlık komşuluğunda yaşayan bu taraf halkı, mânevî zatlardan hiç birini gücendirmemek için, müslüman, gayri müslim, putperest, büyük vak'alara karıştırdıkları isimlere birer hazretleri ilâvesine üşenmezler.

«Topuzun üstündeki duvar sathına yirmi otuz âileye yuva olacak tahta güvercinlikler yaptırılmış. Bu yuvacıklar tamâmiyle dolmuş. Her sene artan bu âilelerin fazla efrâdı kâgir kemerin bütün deliklerini, kovuklarını istilâ etmişler. Bir kaçını dâimâ, topuzun sapı yahud güllesi üzerinde târihî bir remiz gibi kabarmış, düşünür veyâ uyur görürsünüz...» (H. Rahmi, Hayatdan Sayfalar).

Hüseyin Rahminin bahsettiği güvercinlikler 1967 yılı kasımında yerinde duruyordu; fakat güvercinler yokdu. (B.: Edirne Kapusu Kapu İçi Kahvehânesi).

Bürhâneddin OLKER

EDİRNEKAPUSU — İstanbulun meşhur semtlerinden; Fatih İlçesi sınırı içindedir; adını, Bizansdan kalma kale duvarlarında Edirne Kapusu denilen kapudan almışdır, aynı kapunun sur dışı etrafı da, semtin, Eyyub İlçesi sınırı içined ikinci parçasını teşkil eder (B.: Edirne Kapusu Dışı).

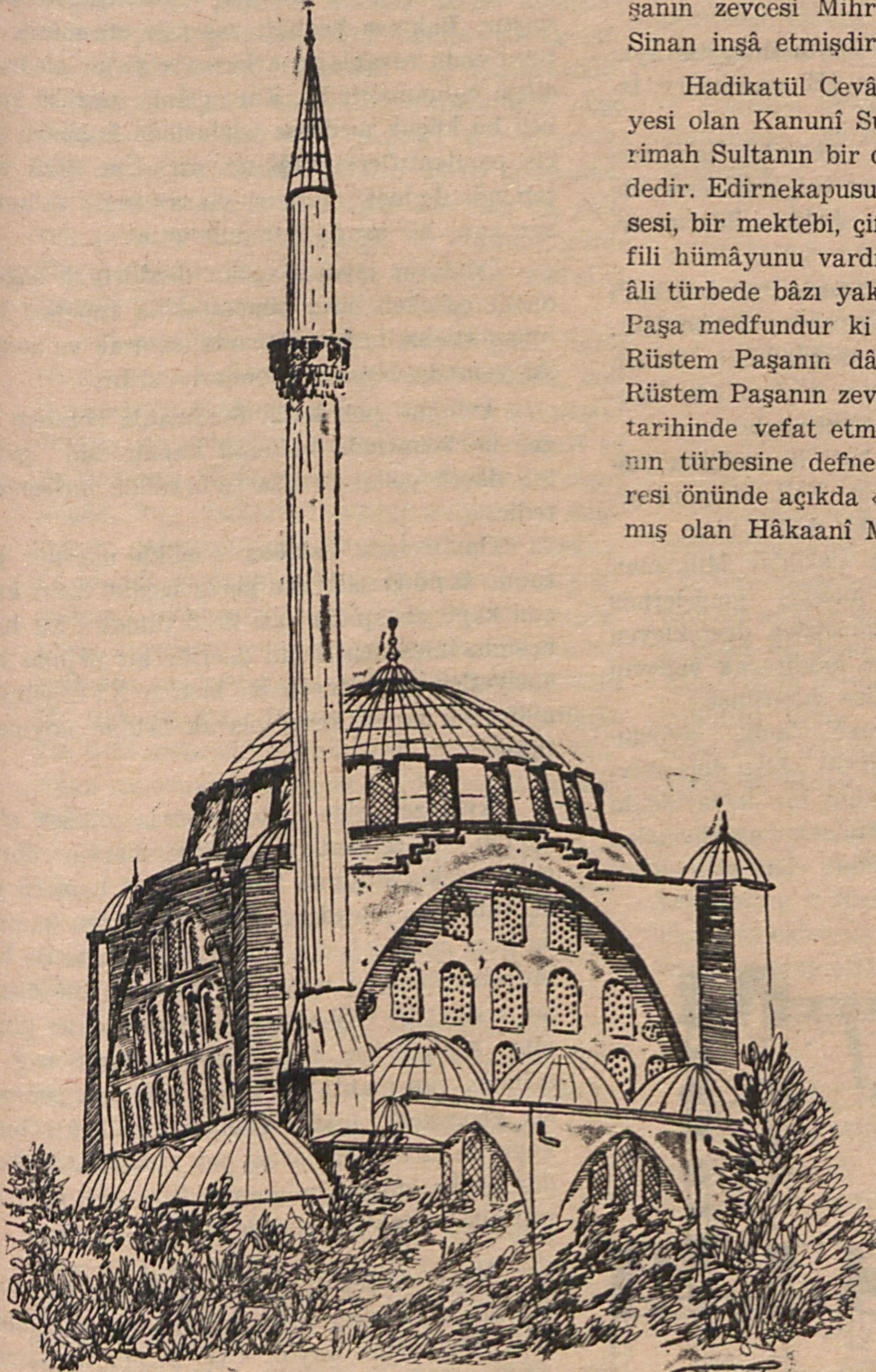
Semtin sur içi kısmı 1934 Belediye Şehir Rehberinin 7 numaralı paftasına göre Fatihin Karagümrük Nâhiyesinin Kaariye, Atik Ali Paşa ve Hatice Sultan mahallelerini ihtivâ eder. Semtin sur dışı kısmı da, aynı rehberin 9 numaralı paftasına göre Eyyubun Topçular ve Fethi Çelebi mahalleleri eteklerinde uzanır.

Bir kenar semt olan Edirnekapusunu Fatihe, dolayısı ile şehrin içine bağlayan ana yol Fevzi Paşa Caddesidir.

Çok eskiden Eminönü, Bağçekapusu, Sirkeci gibi şehrin faat ticârî bölgesinden Edirnekapusuna gitmek hayli güç bir iş idi. Bu semtde oturan esnafın sabahları alaca aydınlıkda evlerinden çıkıp yola düzülmesi gerekirdi. Ata binme ruhsatları olan kimseler de atla gidip gelirlerdi. XIX yüz yılda kira ile tutulur sürücü beygirleri, kira arabaları vardı, asrın sonuna doğru tramvay hattı döşendi. Şehirde otobüsler işletilmeye başlayınca Edirnekapusu sâkinleri biraz daha rahatladı. Zamanımızda Edinekapu-

su şehrin merkezine troleybüs, otobüs, taksi otomobiller ve dolmuş yapan taksi otomobillerle bağlanmış bulunuyordu.

Bürhâneddin OLKER

Edirnekapusu Camii
(Resim: Tekin Gökçen)

EDİRNEKAPUSU CAMİİ — İstanbulun bir kenarında, fakat hâkim bir noktasında, İkinci Teodosius Surları yayında, surlarda Edirne Kapusu diye anıla gelen kale kapusunun da yakınında bulunan bu camii, Kanunî Sultan Süleymanın kızı ve sadırâzam Rüstem Paşanın zevcesi Mihrimah Sultan adına Mimar Sinan inşâ etmişdir.

Hadikatül Cevâmi şunları yazıyor: «Bâniyesi olan Kanunî Sultan Süleymanın kızı Mihrimah Sultanın bir camii de Üsküdar İskelesindedir. Edirnekapusundaki bu camiin iki medresesi, bir mektebi, çifte hamamı ve içinde mahfili hümâyunu vardır. Mektebin bitişiğinde bir âli türbede bâzı yakınları ile sadıazam Ahmed Paşa medfundur ki (ölümü H. 988, M. 1590) Rüstem Paşanın dâmâdıdır; Mihrimah Sultan Rüstem Paşanın zevcesi olup H. 965 (M. 1557) tarihinde vefat etmiş, babası Sultan Süleymanın türbesine defnedilmişdir. Mektebin penceresi önünde açıkda «Hilyei Peygamberî»yi yazmış olan Hâkaanî Mehmed Bey medfundur ki Rüstem Paşanın kerîmezâdesidır, sadırâzam Ayas Paşanın da akrâbasıdır, 1015 (M. 1606 - 1607) de vefât etmişdir, kabir taşında yazı yokdur; camiin harem duvarı içinde İstanbul fethi gazilerinden biri medfundur ki ziyâret olunur. Bu camiin minâresi yüz sene kadar evvel bir zelzelede zedelenmiş, üstden 18 basamak yeri yıkılarak geri kalan kısmı ile iktifâ edilmişdir. Mahallesi yokdur» (B.: Mihrimah Sultan; Üsküdar Mihrimah Sultan Camii; Ahmed Paşa, Arnavud, cild 1, sayfa 402; Mehmed Bay, Hâkaanî).

Klâsik tarzdaki bu camiin kitabesi elimize geçmediğinden, inşâ tarihi olarak kat'i bir rakam veremiyoruz. Fa-

kat bazı sanat tarihçileri camiin Mihrimah Sultanın ölüm tarihi olan H. 965 (1557) den sonra kocası Rüstem Paşa tarafından yapıldığını iddia ederler. Celâl Esad Arseven, H. 957 - 963 (1550 - 1555) yılları arasında inşa edildiğini kabul eder. (Celâl Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi).

Ernest Mamboury de kaydı ihtiyatla aynı tarih üzerinde durmaktadır. (E. Mamboury, İstanbul - Rehberi Seyyahin)

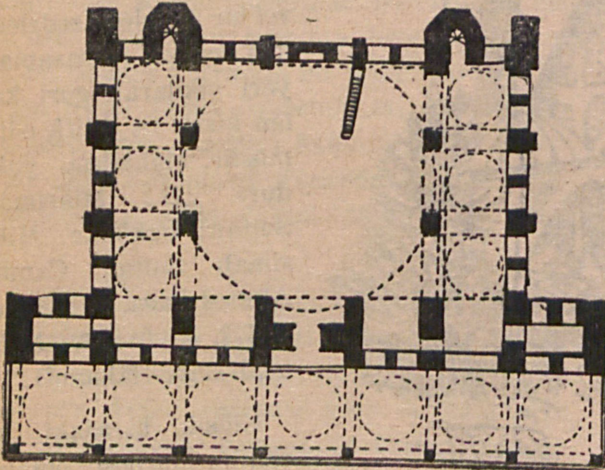
Camiin, 1910 yılında geçirdiği tamirleri hesaba katmıyan ve sadece tezyinatı üzerinde duran Ernst Egli ise 1543 - 1546 tarihlerini ortaya atar. (E. Egli, Sinan).

Albert Gabriel de bu mesele üzerinde kat'î bir tarihden kaçınmakla beraber, camiin Mihrimah Sultanın 1539 daki düğününün hemen akabinde yapılmış olduğunu söyler. (A. Gabriel, Les Mosquées de Constantinople).

İnşâ tarihi üzerinde kati bir rakamı tespit edemediğimiz camii için, XVI. yüzyılın ortalarında yapılmışdır demek doğru olur.

Mimar Sinan burada Üsküdar Mihrimah Camiinde gördüğümüz iç mekânı genişletmiş ayrıca merkezi kubbeyi kuzeyden destekleyen yarım kubbeyi de ortadan kaldırarak yepyeni bir plân şemasını karşımıza çıkarmıştır.

Edirnekapusu Mihrimah Camii avlusuna, cadde seviyesinden yüksek oluşu dolayısiyla bugün medrese odalarının bir kenarındaki küçük yapı blokunun altındaki merdivenden çıkılarak girilmektedir. Kare bir plân şekli gösteren, üzeri kubbeli bu küçük yapının biri Fevzipaşa caddesine diğeride avluya bakan küçük birer penceresi ile kapısı bulunmaktadır. Bir dereceye kadar Mesih Paşa ve Kadırgadaki Sokullu Mahmed Paşa camilerinin avlularına benzeyen avlu, üç taraftan revaklarla kuşatılmıştır. Baklava başlıklı, mermer sütunlara istinat eedn revakların arkasında yirmi medrese odası bulunmaktadır. Kare plânlı, üzerleri kubbeli bu küçük medrese odalarında kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Üst örtü sisteminde de inşâi malzeme olarak tuğla ve horasan harç bir arada kullanılmıştır.

Edirnekapusu Camii
(Plân - kroki: Ömer Tel)

Odaların revaka açılan dikdörtgen söğeli, demir çebekeli birer penceresi ile kapuları bulunmaktadır. İç kısımlarında ise ocak ve bunun iki yanında birer pencereleri vardır.

Avlunun pek kullanılmamakla beraber diğer üç kenarında bulunan kapulardan gelen taş döşeli yollar ortada şadırvanda birleşmektedir.

Onaltı ince baklava başlıklı mermer sütunun taşıdığı şadırvan geniş saçaklı üzeri kurşun kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Su haznesinin tamamen Sinan devrine ait orjinal hususiyetler göstermesi, bu kısmın XVI. yüzyıla aidiyetini gayet kesin olarak ortaya koymaktadır.

Avlu zeminine nisbetle biraz yüksek olan camiin son cemaat yeri, dördü mermer dördü granit sekiz sütunun taşıdığı, sivri kemerli yedi kubbeden meydana gelmiştir. Aynı zamanda hem camiin beden duvarlarına, hem de birbirlerine demir gergiler ile bağlanan bu sütunlar stalaktitli başlıkları ile dikkat çekici görünüşe sahipdirler.. Son cemaat yerinin sağ ve solunda yan mahfillere geçişi sağlıyan geometrik geçmelerle tezyin edilmiş kündekâri birer kapu ile camiin minaresi yer almaktadır. Bundan başka burada bulunan çok veçheli iki mihrap nişi stalaktitli olarak nihayete erer.

Biraz yüksek tutulan orta kubbe ile beraber bir kavis meydana getiren çatı kornişinin belirttiği portal, büyük sivri kemer içerisinde, dikdörtgen sögelidir; baklava motiflerinden ibaret friz de bunu üç taraftan kuşatır. Mevcud olmıyan kitabe boşluğu üzerinde üçgen bir alınlık ile bunu sınırlayan stilize palmet ve rûmiler dikkat çekici bir kompozisyonu mey-

dana getirirler. Ayrıca portalin içerisinde iki mihrap nişi ile dış köşede bunu sınırlayan alt ve üstü kum saati motifli iki sütuncuk bulunmaktadır.

Oldukça ferah ve aydınlık olan camiin ibâdet sahnını örten merkezî kubbe, dışarıdan çok vecheli köşe pâyeleri arasına atılan kemerler vasıtasıyla taşınmakta olup bunlar aynı zamanda ağırlık kulesi vazifesini de görmektedir. Kubbe ağırlığının bu şekilde karşılanmış oluşu duvarlara bol miktarda pencere açılma imkânını vermiştir. Kubbe intikali geniş pandantifler ile sağlanmışdır; bunların üzerinde de, yüksek pencerelerin bulunduğu bir kasnak görülür. Ayrıca kubbe kasnağı dışarıdan, nisbeten meyilli payandalarla desteklenmiştir.

Camiin ibâdet sahnını, mihrap yönü hariç olmak üzere, üç taraftan galeriler kuşatır. Aynı zamanda kubbenin dışarıya doğru açılmasını önleyen bu galeriler, zeminden biraz yüksek ve iki katlıdır. Giriş ve yan cephelerde yedişer küçük, ince ,baklava başlıklı sütunların taşıdığı bu galeriler; yeşil, beyaz renklerde alternatif olarak sıralanmış kemerlerle birbirine bağlanırlar. Sütunların taşıdığı kemerlerin arasında meydana gelen üçgen boşluklara da somakiden madalyonlar yerleştirilmiştir. Klâsik bir baklava frizi ile sınırlanan bu galerilerin üst örtü sistemini alttan beşik tonozlar, yukarıdan da pandantifli üçer kubbe teşkil etmektedir.

İbâdet sahnı, kubbe kasnağında yirmidört, yan duvarlarda ise üç sıra halindeki pencereler ile aydınlatılmaktadır. Duvarlardaki pencerelerden dördü rozet, onbeşi de sivri kemerlidir.

Camiin içerisinde çini bulunmamakla beraber böyle bir durumu belirtecek ize de rastlamak mümkün değildir. İç duvarları ile birlikte kubbe tamamen kalem işleriyle tezyin edilmiştir.

Portalin tam aksindeki mihrap, beyaz mermerden olup beş vecheli bir görünüş arz eder. Bundan başka stalaktitli olarak nihayete eren bu mihrap nişinde yer yer altın yaldız izlerine rastlanmaktadır. Nişin hemen üzerine, yeşil zemine altın yaldızla bir âyeti kerime yazılmış ve mihrap ile birlikte dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır. Stilize palmetlerle tezyin edilmiş üçgen alınlık ile nihayete eren mihrabın iki yanında duvara gömülmüş köşe sütunları da dikkate değer.

Hemen hemen klâsik devrin bütün hususiyetini üzerinde toplıyan beyaz mermer minberin korkuluk levhaları, geometrik ve yıldız motifleriyle tezyin edilmiştir. Düz satıhlar da rûmi, palmet ve kıvrık dallar ile süslenmiştir. Minberin külahı baklava başlıklı yeşil ve beyaz renkte dört mermer sütuna istinad etmektedir.

Evliya Çelebi, Edirnekapusu Mihrimah Camiinde bir hünkâr mahfili olmadığından bahseder.

Fakat yukarda Hadikatül Cevâmi metninde görüldüğü gibi camiin doğusunda ve kısmen bu kısımdaki galeriyi içerisine alarak, hünkâr mahfili ismiyle anılan bir mekân bugün mevcut bulunmaktadır. Sanat tarihi bakımından bir hususiyet arz etmeyen bu mahfilin geç devirlerde buraya ilâve edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Camiin sağında bulunan minâre orjinal hüviyetini tamamiyel kaybetmiştir. Klâsik devrin bir hususiyeti olarak nisbeten kalın olan kaidesi aniden kesilerek incelmekte ve minâre gövdesi de buna uymaktadır. Bu minarenin XIX. yüzyıl barok karekterine uygun olarak yapıldığına şüphe yoktur. Zirâ minarenin yarısının 1894 zelzelesinde yıkıldığını biliyoruz. (E. Diez - H. Glück, Die Kunst des İslâm).

Dr. Semavi Eyice ise XX. yüzyıl başlarında burasını tamir eden mimarların mevcud parçalarını indirerek Sinan üslubunda yeniden inşa edeceklerine, gövdenin üst kısmını tamamlamağı tercih ettiklerini belirtmektedir. (Semavi Eyice, İstanbul Minareleri).

Erdem YÜCEL

EDİRNEKAPUSU DIŞI — Edirnekapusunun dışı İstanbulun en eski ve en büyük bir mezarlığıdır, ve bu mezarlığın başlangıcında, kale kapusu önünde küçük bir çarşı boyu vardır.

Aşağıdaki notlar 1967 yılı kasım ayında tesbit edilmişdir:

Kapudan çıkınca hemen sağ tarafda iki barakada bir manav ve bir büfe, tekel bâyii vardır. Onnu yanında bağçeli büyük bir kahvehâne vardır ki Dedenin Kahvehânesi diye meşhur eski bir kahvehânenin yerindedir. Bu

kahvehânenin yanında ve Savaklar Caddesi üzerinde bir aşcı dükkânı, sonra aynı cadde üzerinde sağ tarafda bir sıra oto tâmircisi atöliyeleri uzanır. Hepsi derme çatma, kulübemsi yapılar olan bu atöliyelerin arkasında kalmış olan eski kale hendeği içi de tamir edilecek yahud parçalanıp satılacak eski kamyon ve otomobillerle dolmuşdur. Aynı cadde üzerinde ve yine sağ kolda daha aşağıda bulgar mezarlığı vardır.

Yukarda kaydedilen kahvehânenin karşısında ve Savaklar Caddesinin sol başında bir taşcı dükkânı - atöliyesi vardır. Bu atöliyeden sonra Edirnekapusu Mezarlığının bakımsız, harab, kabir taşı hırsızlarına terk edilmiş görünen bir parçası uzanır. Bu arada harabca ve bir aile tarafından iskân edilmiş Sultan Osman Rifâî Tekkesi vardır (B.: Sultan Osman Tekkesi). Savaklar Caddesinin sol kenarında yakın geçmişe kadar bir mesîre olan Mısır Tarlası diye meşhur yer futbol sahası hâline konmuş bulunuyordu.

Kale kapusundan çıkıldığına göre sol köşede sed üstünde her iki yanı bağçeli bir kahvehâne vardır ki eski Çavuşun Kahvehânesinin yeridir. Bu kahvehânenin altında ve Edirnekapusu - Topkapusu Caddesinin sol kenarında bir aşcı dükkânı ile on gözden fazla oto tâmirhânesi ile oto yedek parça satıcısı bir küçücük çarşı teşkil etmişdir. Bu barakamsı dükkânların arkasında eski kale hendeği içi, hendeğin diğer üst kısmında olduğu gibi tâmir edilecek veya parçalanıp satılacak kamyon ve otomobillerin çekildiği bir açık garaj olarak kullanılmakta idi.

Edirnekapusu-Topkapusu Caddesinin karşı tarafı mezarlıkdır. Mezarlık önünde cadde kenarında hergün bir hayvan pazarı kurulmakmakda idi.

Kale kapusunun karşısında Edirnekapusu - Râmi Caddesinin sol başında bir işkembeci dükkânı vardır, eski Külhanbeyinin Kahvehânesinin yeridir (B.: Edirnekapusu Kahvehâneleri). Edirnekapusu - Râmi Caddesinin sol kenarını Edirnekapusu Şehidliği kaplar. Bu caddenin sağ kenarı başında bir aşcı dükkânı ve bir taşcı atöliyesi vardır. Taşcının arkası, Edirnekapusu - Râmi Caddesinin sağ kenarı mezarlıkdır. Yukarda da kaydedildiği gibi bu meşhur mezarlığın bu kısmı da bakımsız, harab, kabir taşı hırsızlarına terkedilmişdir.

Edirnekapusu - Râmi Caddesinin sağından ve mezarlık içinden geçerek Eyyuba giden Fethiçelebi Caddesi başlar. Fethiçelebi caddesinin başlarında ve sol kolda Lâ'lîzâde Çeşmesi, çeşmenin yanıbaşında da küçücük bir odacıkdan ibâret bir mescid vardır (B.: Edirnekapusu Mezarlığı Mescidi).

Edirnekapusu dışı günün her saatinde kalabalık, sesli, renkli, hareketli bir yerdir. Kalabalığın çoğunluğunu da büyükşehrin ayak takımı teşkil eden. Buradaki iki kahvehâne, aşcı dükkânları, romancılar ve hikâyeciler için muhayyile sınırı dışında tipler bulunacak yerlerdir.

Bürhâneddin OLKER

EDİRNEKAPUSU DIŞI KAHVEHÂNELERİ — Sur dışında idi, ikisi bu satırların yazıldığı sırada, 1967, yine kahvehâne olarak durmakda, biri işkembeci dükkânı olmuşdur Üçü de bağçeli olan bu kahvehânelerin geçen asır başlarında, yeniçerilik devrinde de mevcud olduğunu tahmin ediyoruz. Edirne Kapusundan çıkıldığına göre, hendek üstündeki köprü geçilince köprünün hemen sağ başında «Dedenin Kahvehânesi», köprünün sol başında «Çavuşun Kahvehânesi», Çavuşun Kahvehânesinin karşısında ve yolun öbür kenarında küşe başınra «Külhanbeyinin Kahvehânesi» (hâlen işkembeci dükkânı).

Bu isimleri geçen asrın ikinci yarısında yaşamış kalender halk sâiri Nebil Kaptanın bu kahvehâneler şanındaki bir manzûmesinden öğreniyoruz; manzûme şudur:

Edirne Kapusu hârici sahrâ
Üç kahvehânesi var cihan pîrâ
Selâmü aleyküm buyur efendim
Ehli dil olana câyi dilârâ

Dedenin Kahvesi mahfili edeb
Rağbeti yârâna pek çokdur sebeb
Ammâki âşıkı şeydâya sorsan
Kahve fürûşi nâz olan şekerleb

Güzellerle dolmuş her küşe her yer
Muhabbet ülfete istemez rehber
Kadri âşık tanır tâze fetâlar
Bilirler kitâbı aşkı hep ezber

Çavuşun Kahvesi Kasri Havernak
Yûsufû zamandır uşaklar elhak
Zerrin perçeminden gümüş topuğa
Temâşâ bahşişi nakdi can bırak

Çavuşun da vardır bir gonca gülü
Dal fesin altında top top kâkülü
Teşrîfe behâne Tavşankanı çay
Yâhud kahvesinin Turunç Köpüğü

Külhanbeyinin Kahvesi de pek hoş
Varanlar oluyor içmeden sarhoş
Pırpırı kıyâfet kalenderâne
Temâşâyi hüsne yalın ayak koş

Şehrî dilberânı bîkes garîban
Pelâspâre bedüş serveri hüban
Anlarla bağ bostan gülistan olur
Gönül vîrânesi deşti beyâban

At bahtı siyâha Nebil sen de zar
Çekme beyhûdeye renci intizar
Serdin mi bir kerre postu şirvana
Alipaşa narhı üzredir pazar

Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bulduğumuz bu manzûmenin yanına Râzi de şu satırları kaydetmişdir: «Dede dedikleri mevlevî dervişi Murtazâ Efendidir ki zamanımızda kahvehâneyi işletir Âşık Hasanın büyük pederinin babasıdır, kemânîlik ile de şöhreti olup Sultan Selimi Şehidin (Üçüncü Sultan Selim) meclislerinde bulunanlardan imiş, Âşık Hasan pek çok menâkib naklederdi, meselâ Sultan Selimin beş namaz vaktinde dâimâ abdest tâzelediğini, huzuru ilâhiye yalın ayakla çıkdığını, yâni beş vakit namazını dâima çıplak ayak kıldığını ondan duymuşumdur. Dedenin kahvehânesi Âşık Hasanın zamanında İstanbulumuzun kalender meşreb üdebâ ve zürefâsının rağbet eylediği mahfili edebdir. Avamdan olanlar havâsın sohbet ve ülfetinden hisse kapar, havâs dahi avâmın serbestii lâübâliyânesinden neşveyâb ve küşâde bâl olur. Âşıkaane sâdıkaane meclisler kurulub hüsnü behçet rağbet ve iltifat görür, güzeller şânında irticâlen gazeller, semâiler söylenir, şarkılar yapılır, lâkin şiârı islâma mugaayir iffet ve ismet şikenâne alâkar olmaz, yahud olur da duyulmaz; eğri bakan, eğri basana sepet havası çalınır. Nebil Kaptan merhumun bahsettiği şirvanda bir kaç geceler biz de mihman olduk».

Birinci Cihan Harbine kadar sur dışındaki Edirnekapusu Kahvehânelerinin dâimi müşterileri arabacılar, beygir sürücüleri, Râmi kışlasına gidip gelen askerlerle cenâze getirip definden sonra dönen cemaat idi.

EDİRNEKAPUSU HAMAMI — Edirnekapusu Hamamı, Edirnekapusu Mihrimah Sultan Camii'nin güney-batısında, Fevzi Paşa caddesi üzerinde bulunmaktadır.

Bir çifte hamamdır; XVI. yüzyıl ortasında Mihrimah Sultan tarafınadn kendi ismini taşıyan camiinin külliyesine ait bir yapı olarak inşâ ettirilmişdir.

İstanbul hamamlarını inceleyen H. Glück, burasının inşâ tarihi olarak 1548 yılını göstermektedir. (H. Glück, Die Bader Konstantinoples).

Hamamın erkekler kısmına cadde üzerinden, kadınlar kısmına ise güneyde bir yan kapudan girilmektedir.

Simetrik bir plâna göre inşa edilen hamamın cemakân kısmının kenar uzunluğu 12 metre dir, duvarlar küçük moloz, köşeler ise muntazam kesme taşlarla örülmüştür. Burada bulunan sivri kemerli pencerelerde câmekanın cephe görünüşünü süslemektedir.

Sıcaklık kısmının duvarları moloz taş ve tuğla ile karışık bir inşâ sistemi göstermekte; üzerindeki kubbeler ise son zamanlarda harçla kapatılarak körletilmiştir. Hamamın erkekler kısmında iki sıra halinde, kadınlar kısmında ise sadece üst sırada pencereler açıldığı ve altda yalnız sivri kemerli nişlerin bulunduğu görülmektedir. Her iki kısımda da soğukluk üçe ayrılmış, ortadaki dikdörtgen bölüm de ayna tonozlu bir üst örtüyle kapatılmıştır. Bunun sağında kubbeli bir oda, solunda da kemerlerle ayrılmış bir başka bölüm bulunmakta, kadınlar kısmının soğukluğunda ise; dikdörtgen mekânın her ki tarafında kubbeli birer oda yer almıştır.

Sıcaklık, hamamın her iki kısmında da tam manasıyla bir simetri gösterir. Hârâre, klâsik Türk hamamı yapısı plânındadır, bir göbek taşı etrafında dört halvet, üç sofa toplanmış, ortada büyük kubbe, halvetler yarım kubbelerle örtülmüşdür.

Hamamın üzerinde görülen ahşap sütunların taşıdığı çatıları, H. Glück zelzeleden son-

ra yıkılan kubbeler yerine yapıldığını söylemektedir.

Mimar Sinan'ın eseri olduğuna şüphe olmıyan bu hamamın önüne H. 1192 (M. 1778) yılında bir çeşme yapılmışdır.

Edirnekapusu Hamamı hâlen harap bir vaziyette bulunmaktadır; kısmen depo, kısmen da ikametgâh olarak kullanılmaktadır. Ayrıca etrafını gecekondular sarmış, bir kenarına da yeni bir inşaata başlanılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğünün mülkiyetinden çıkmış olan bu hamamı istimlâk ederek kurtarmak ve eski hâline getirmek zannederim Türk sanatına yapılacak hizmetlerden biri olacaktır.

Erdem YÜCEL

EDİRNEKAPUSUKAPU İÇİ KAHVEHÂNESİ — Hüseyin Rahmi «Hayatdan Sayfalar» isimli uzun hikâyesine Edirnekapusunun İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarında bir tasviri ile başlar, ve kapu içinde Rumeli muhacirlerinden yaşlıca bir adamın kahvecilik yapdığınadn bahseder.

Bir arabanın ancak geçebileceği genişlikde olan Edirnekapusu içinde zamanımızda kahvecilik yapmak imkânsızdır, günün erken saatlerinden geç vakitlere kadar şehir içinden kale dışına doğru otomobil, minibüs, kamyon, çeşidli nakil vâsıtası zincirleme akarak geçmektedir, öylesine ki, bu kapudan girib çıkan yayaların çiğnenmemek için çok dikkatli ve hızlı yürümesi lâzımdır. Fakat, ünlü yazarın tasvir ettiği devirde, İstanbulda motorlu nakil vâsıtası hemen yok gibidir ve bu tarihi kale kapusunun içinde kahvecilik yapmak mümkündür. Hattâ bu kapu içi kahvehânesinin 1826 dan önce, Yeniçerilik devrinde, İstanbul Kalesi kapularının sabahları açılıp akşamları kapandığı devirlerde de mevcud olduğu, belki de kahvecisinin ve çırağının da, şehrin içine ve dışına açılan kapuları kapandıkdan sonra kapu içinde yatdıkları söylenebilir.

Aşağıdaki satırları Hüseyin Rahmi'nin yukarda adı geçen hikâyesinden alıyoruz:

«İstanbulun Edirne Kapusu, sur duvarının içine oyulmuş üstü tonos, zemini mustatil bir geçiddir. Bu geçidin iki yanı, boydan boya sedir gibi uzatılmış, eni arşından az fazla taşdan iki peykedir. Kapudan çıkıldığına göre, sağdaki sed-peykeye bakarsanız, eski hasır parçalarını sermiş, saç mangalını köşeye yerleştirmiş, finacnlarını dizmiş, bir kaç eski iskemle koymuş bir kahvecinin burayı âdetâ bir sohbet dükkâncığı hâline getirmiş olduğunu görürsünüz.

«Şehrin her gün ölenlerinden mühim adedda tabut, bu kapu içinden geçer; kapu altı (kapu içi) kahvehânesinde keyif yetiştiren müşteriler de sıkca sıkca kahvelerini ellerinden bırakarak, geçen tabutun altına girmek, yahud sâdece arkasından bir kaç adım yürümek sûretiyle ölüye dindârâne hürmet vazifesini ifâ ederler.

«Kirlice baş örtülü, siyah yeldirmeli, esmer cildli kırkbeşlik bir kadın, adı Sâbire'dir, bu kapu içinin hiç ayrılmaz bir perisi gibidir. Bu geçid bir tekke ,ak sakallı muhâcir kahveci şeyh, Sâbire de bu dergâhın yegâne mürîdesidir. Hergün sabah karanlığında gelir, akşam karanlığında gider. Bu kapu içi onun evi barkı ve ticâretgâhıdır. Burayı temizler, gözetir. Kapunun yanında bir meydan süpürgesi vardır; gelip geçen binek ve yük araba hayvanları zemini kirletdikçe derhal süpürür, taş ve çamur atan haylaz çocuklara bağırır, çağırır; gelip geçen mürüvvet sâhibi cenâze sâhiblerinden beş on para alarak geçinir» (B.: Edirne Kapusu; Edirnekapusu Kahvehâneleri; Hayatdan Sayfalar; Sâbire).

EDİRNEKAPUSU MEYHÂNESİ — Edirnekapusunda Ayios Yeoryios Rum kilisesinin yanında idi, büyük bir gedikli meyhâne idi, Hançerli adı ile meşhurdu; geçen asrın kalender şâirlerinden Nebil kaptan tarafından şu manzume ile övülmüşdür:

Edirnekapusu Kilisa yanı
Bir âlî meyhâne Hançerli derler
Cem ider her akşam nice hûbânı
Aşk ile şarâbı gülgûn içerler

Rûyi kabul görmez nâkesle nâdan
Cümle müşterisi ehli keyf rindan
Cemal âşıkları hep merdi meydan
Güzeller içinden gonca seçerler

Sâkii gülçehre i:dikçe pervaz
Uşşâkı bir bûse eyliyor niyaz
Bıçkınlık şânıdır işve cilve naz
Çatuk ebrûleri çifte hançerler

Gümüş topukları sebîkei sîm
Levandâne çalım şûhâne kesim
Pâyini o şâhın idenler telsîm
Mest olup ol anda candan geçerler

Böyle bir dilküşâ işrethânedir
İşret muhabbete bir bahânedir
Dünyâ muhabbetden gayri yâ nedir
Mezraai ömrü bir gün biçerler

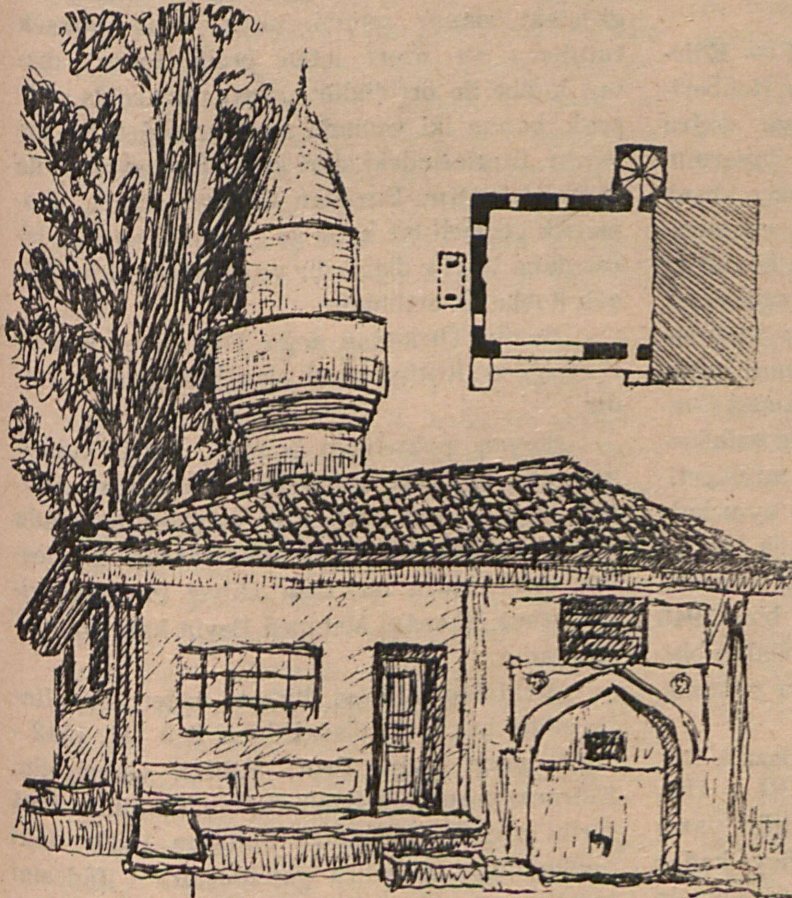
1934 Belediye Şehir Rehberine göre kale duvarı dibinden geçen Hocaçakır sokağında idi, (Pafta 7/190), 1943 yılında yerinde bir bayrak fabrikası bulunuyordu.

Vâsıf HİÇ

EDİRNEKAPUSU MEZARLIĞI — Kale kapusu dışında büyüklü küçüklü pafta pafta İstanbulun en eski ve en büyük mezarlıklarından biridir. Edirnekapusu - Râmi Caddesinin her iki yanını, Edirnekapusundan Eyyuba doğru inen Fethi Çelebi Caddesinin üst kısmının her iki yanını, Edirnekapusundan Eyyub Nişancısına doğru uzanan Münezi Kışla Caddesinin her iki yanını, Edirnekapusundan Eğrikapuya doğru inen Savaklar Caddesinin sol yanını, Edirnekapusundan Topkapusuna giden caddenin sa ğyanını kaplamışdır. 28,000 m2 lik bir sâhada tesis edilmiş olan Edirnekapusu Şehidliği bu mezarlığın üçde birini teşkil eden bir parçasıdır.

Onbinlerce kabir taşının içinde taş içciliği, güzel yazı, pek güzel motiflerle tezyinat ve sâhiblerini ntarihimizdeki şöhretleri ile gaayet kıymetli olan kabir taşları pek çokdur. Fakat, Şehidlik haric, Edirnekapusu Mezarlığının çok geniş parçası bakımsız, perişan, yürekler sızlatıcı bir durumdadır. Hasis menfaat hırsları ile sırtlanlaşmış kimseler bu mezarlıkdan, sanatkârâne işçiliğine, yazısına, sahibine bakmadan mütemadi taş çalmakda ve bu çalınan taşlar kabir taşı işleyicilerien satılmaktadır. Ne mezarlığı koruyan, ne de taşcıları kontrol eden, cllerindeki yığın yığın mermerlerin nereden ve ne şekilde temin edildiğini soran vardır.

Bürhâneddin OLKER

Edirnekapusu Mezarlığı Mescidi
(Resim - plân: Ömer Tel)

EDİRNEKAPUSU MEZARLIĞI MESCİDİ — Edirnekapusu Mezarlığı içinde Lâ'lîzâde Çeşmesine bitişik 1,5×2 metre eb'adında bir odacıkdan ibârettir, içinde en çok sekiz on kişi namaz kılabilir. Çeşme ile bilrikde kiremitli bir ahşab çatı ile örtülmüşdür. Kalınca ve bodur bir minâresi vardır. Mesciidn ne zaman yapıldığını tesbit edemedik. Bütün ömrünün o semtde geçdiğini söyliyen yetmiş yaşındaki Bay Halil Horasan mescidin mihrab duvarı önündeki bir kabri mescidin bânisi olarak göstermişdir. Demir parmaklık içinde ve pek müzeyyen olan bu kabir taşının kitâbesi şudur:

«Hüvel Hay, Huzûru hümâyûnu cenâbı mülûkâne müezzinlerinden ve Musikai Hümâyun kolağalarından, fenni mûsiki üstâdı bînazirlerinden, tarîkati aliyyei bedeviyye ricâlinden olub irtihâii dâri naîm eden merhum Mehmed Tevfik Beyin ruhi için

elfâtiha. 15 ramazan 1321 (M. aralık 1903)».

Bürhâneddin OLKER

EDİRNEKAPUSU MÜREKKEBİ VE MÜREKKEBHÂNESİ — İstanbulda yapılan yazı mürekkeblerinin en âlâlarından biri Edirnekapusu Mürekkebi olmuşdur; bu mürekkebi yapan imâlâthânenin XVI. yüz yıl sonlarında kurulmuş olacağını tahmin ediyoruz. Mürekkebhâne Edirnekapusunda Hoca Çakır Caddesinde kale duvar dibinde büyük taş binâ idi. 1942 - 1943 arasında metrûk, boş bir harâbe idi. Bu imâlâthânede çalışmış bir ustanın ikinci kuşakdan torunu olan Bay Nuri Denizman: «Dedemden dinlemiştim; Edirnekapusu mürekkebhânesi Kanunî Sultan Süleyman fermanı ile devlete vergi vermezmiş, ona karşılık saraydaki Enderun gilmanı ile Süleymaniye Medreselerinde okuyan talebeye her seen en alâsından şu kadar okka mürekkeb verirmiş» diye anlatmışdı.

Bibl.: Muzaffer Esen ve R. E. Koçu, Gezi notu, 1942.

EDİRNEKAPUS RUM ORTODOKS KİLİSESİ — B.: Ayios Yeoryios Rum Ortodoks Kilisesi; cild 3; sayfa 1592).

EDİRNEKAPUSU SALHÂNESİ — Edirnekapusu dışında, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Edirnekapusundan Eğrikapuya doğru inen Savaklar Caddesi üzerinde, kale duvarının dış yüzüne yamanarak yapılmış büyükçe ahşab bir salhâne idi. İstanbul kasablarının eti burada ve Yedikule Salhânelerinde kesilen koyun ve sığırlarla temin edilirdi. Hepsi mîrî salhâneler olub kesicileri acemi oğlanları arasından seçilirdi, bu acemi oğlanları da salhânenin bekâr odalarında barındırılırdı. 1826 da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Yedikule salhâneleri ile Edirnekapusu Salhanesi şahıs mülkiyetine geçdi; Edirnekapusu Salhânesinin aynı kale duvarı boyunda ve Eğrikapu yakınında bir de Tabakhânesi vardı. Köhnedikce tâmir edilerek mimârî sîmâsı çok değişmiş olan son binâ 1943 - 1944 arasında duruyordu; ve bekâr odaları olarak kullanılmakda idi; 1945 den sonra yıkılmış, kaldırılmışdır.

Bibl.: Ahmed Refik, Sokullu; Kâhya İsmail, Not.

EDİRNEKAPUSU SIĞIR PAZARI — Hicrî 995 (M. 1587) tarihli bir fermana göre yazın pastırma zamanı hergün sabahdan öğleye kadar sığır celebleri tarafından Edirnekapusu dışında kurulan bir pazar idi; fermanda celeblerin bu pazarı ikindiye kadar uzattıkları, bunun da sığır kasablarına zarar verdiği, bundan böyle kadimden olageldiği üzere bu sığır pazarının öğleden sonra mutlakaa kapanması emredilmektedir.

Bu sığır pazarı hakkında başka kaydı rastlanmadı.

Bibl.: Ahmed Refik, X. hicrî asırda İstanbul Hayatı.

EDİRNEKAPUSU SİBYAN MEKTEBİ — Edirnekapusu Mihrimah Sultan Camii külliyesine dahil olan sibyan mektebi, camiin sağında ve hazîrenin ortasında inşâ edilmişdir. Sokak tarafında bulunan kiâtbesinde «Yaptı Mihrimah Sultan Mektebi iptidâii Sibyan» yazılıdır. Mihrimah Sultanın eseridir.

Camiin minâresinin bulunduğu kısım ile medrese odaları arasındaki bir geçitten girince tam karşıya mektebin yuvarlak kemerli, kırmızı ve beyaz taşlardan alternatif olarak sıralanmış kapısı gelmektedir.

Son zamanlarda restore edilen yapı, 18×7 metre ebadında dikdörtgen bir plân şekli arz eder. İçeriden 3.50×7.45 ve 350×4.15 metre ölçülerinde iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan girişteki odanın zemini biraz daha yüksek tutulmuş ve üzeri içten beşik tonoz, dıştan kubbe ile örtülüdür. Batı duvarında bir ocak, bunun iki yanında mermer söğeli iki niş vardır, üzerlerindeki sivri kemerli pencereler ile aydınlatılmıştır. Buradan mermer sögeli, geometrik geçmeli bir kapu ile girilen diğer oda biraz daha büyük ölçüdedir ve pandantifli iki küçük kubbe ile örtülüdür.

Bugün Türkistan doğu Türk İlleri Kültür Derneği ve Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Sibyan mektebinin önünde halen kubbeleri çökmüş, fakat beden duvarları restore edilmiş Ahmed Paşa Türbesi ile kabirler, bu arada XVI. yüzyılda Türk dinî edebiyatının en meşhur eserlerinden biri olan Hilyei Peygamberiyi yazmış Hâkaanî Mehmed Beyin kabri bulunmaktadır.

Mektebin kitâbesi dikkate değer; bu kitabe mücevher tarih olarak hicrî 949 (M. 1542 - 1543) yılını verir. Prof. Albert Gabriyelin, Edirnekapusu Mihrimah Sultan Camiinin inşâ tarihi olarak «Mihrimah Sultanın 1539 daki düğününden az sonra yapılmışdır» ifâdesini tamâmen teyid etmektedir (İstanbul Ansiklopedisi).

Erdem YÜCEL

EDİRNEKAPUSU ŞEHİDLİĞİ — Edirnekapusu dışında, Edirnekapusu Rami caddesi üzerindedir; İstanbulun en mâmur ve büyük kabristanıdır; iki büyük parçadan mürekkeb olup büyük kısım, asıl şehidlik, kale kapusu tarafından gelindiğine göre caddenin sol tarafındadır. «Sakızağacı Şehidliği» ismi ile de anılan ikinci kısım az ileride caddenin sağ tarafındadır. Aynı cadde üzerinde bu iki kabristanın Şehidlik adı, Balkan Harbinde ve Birinci Cihan Harbinde cebhelerden ağır yaralı olarak getirilmiş ve İstanbul hastahânelerinde rahmeti Rahmana kavuşmuş askerlerimiz ile 16 Mart şehidlerinin kabirlerinden gelir; Balkan Harbi şehidlerinin kabirleri Sakızağacı Şehidliğinden (B.: Sakızağacı Şehidliği). İstanbuldaki bu iki şehidlik önce Harbiye Nezâretinin, sonra Millî Müdafaa Vekâletinin emir ve idâresinde iken 1924 de İstanbul Merkez Kumandanı Albay Şâkir Güleçin himmet ve gayreti ile İstanbul Merkez Kumandanı, İstanbul Mebânii İslâmiye Müdürü ve İstanbul Evkaf Müdüründen mürekkep «Şehidlikleri İmar Komisyonu» adı ile 3 kişilik resmî bir komisyon kurulmuş, fakat şehidliğin geniş ihtiyacları karşısında, hususî teşebbüslerle yeni yardım ve gelir kaynakları bulacak bir hayır cemiyetinin kurulması zarurî görülmüş, yine Şâkir Güleçin teşebbüs ve gayreti ile 1926 da Şehidlikler İmar Cemiyeti kurularak Şehidlikleri bu cemiyete devredilmişdir.

Edirnekapusu Şehidliği 28.000 metre kare bir sâha kaplar; bu geniş kabristanın yarısına yakın kısmı şüheda kabirleri sofalarıdır; bunlar Seddülbahir Caddesi, Conk Bayırı Caddesi, Anafartalar Caddesi ve Arıburnu Caddesi isimlerini taşıyan Şehidliğin dört ana yolu üzerinde 160 sofadır. Toplu kabirleri ihtivâ eden sofalar bu millî vazifeye katılan hükûmet müesseseleri ile gayrı resmî müesseseler ve hayır sâhibi kimseler tarafından yaptırılmış, her sofaya yapdıranın adı ile orada medfun şehidlerin isim ve künyelerini ihtivâ eden kitâbe taşları konmuşdur; bâzılarına tanzim tarihi de konmuşdur.

Seddülbahir Caddesinde 24 sofa, yapdıranlar: Cumhuriyet Halk Partisi, Nafia Vekâleti İstanbul Elektrik İşleri Umum Müdürlüğü, Sinob Vilâyeti, Millî Reasürans Türk A. Ş., İstanbul Ticâret ve Sanayi Odası, Edirne Vilâyeti, Ziraat Bankası, Vakıflar İdâresi, İş Bankası, Devlet Demir Yolları, Trabzon Vilâyeti, Cumhuriyet Merkez Bankası, Sümerbank, Tahlisiye Umum Müdürlüğü, Zonguldak Vilâyeti Hususî İdâresi.

Conk Bayırı Caddesinde 41 sofa, yapdıranlar: Cumhuriyet Halk Partisi, P.T.T. Memurları, Seyhan Vilâyeti, Manisa Vilâyeti, Şehidlikleri İmar Cemiyeti (14 sofa), Şark Deri A.Ş., İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Esnaf Cemiyetleri, Çalmı Kulüb, Prenses Cavidan, Hikmet Balkara, Ali Albayrak, İhsan Doruk, Edirneli Karabekir, Mustafa Özgün, Nuh Hacı, Vehbi Koç, Muhtar Alemdar refikası, B. Cemile, Hasan Fehmi Dağlar, Yunus Nadi Abalıoğlu, Ragıb Sarımahmudoğlu, Eşref Sarımahmudoğlu.

Anafartalar Caddesinde 49 sofa, yapdıranlar: Şehidlikleri İmar Cemiyeti (28 sofa), Millî Savunma Bakanlığı (15 sofa), İçel Vilâyeti, Tekirdağ Vilâyeti, Sıvas Erkek Lisesi, A. Nuri Meserretcioğlu, Salâhaddin Rifat ve kardeşi M. Hayri

Arıburnu Caddesinde 47 sofa, yapdıranlar: Hepsini Şehidlikleri İmar Cemiyeti yapdırmıştır. Bu sofalar arasında 3 sofada Türk Kara Kuvvetlerine mensub muhtelif tarihlerde şehid olmuş subay ve erler, 3 sofada Harb Malûlu Gaziler, bir sofada vazife başında şehid olmuş eski tulumbacılar, bir sofada da yine vazife başında şehid olmuş İtfaiye mensubları medfundur, bu sonuncu sofayı İstanbul İtfaiye Müdürlüğü yaptırmış, İstanbulda ilk yangın tulumbacılığı teşkilâtını kuran Davud Gerçek Ağanın kabri de yerinden buraya nakledilmişdir.

Şehidliğin sokak kapusundan yarım dâire şeklinde bir meydancığa girilir. Bu meydancıkdan Şehidlik içine doğru üç cadde uzanır: Sağda Conk Bayırı Caddesi, karşıda Cemal Gürsel Caddesi, solda Atatürk Caddesi.

Meydancıkda Conk Bayırı ve Cemal Gürsel Caddeleri başlangıcı arasında güzel bir selsebil (B.: Edirnekapusu Şehidliği Selsebili), Cemal Gürsel ve Atatürk Caddeleri başlangıcı arasında âbidevî bir çeşme (B.: Edirnekapusu Şehidliği Çeşmesi), Atatürk Caddesinin başlangıcının sol başında Şehidlik Mescidi

(B.: Edirnekapusu Şehidliği Mescidi), mescidin gerisinde de Şehidlikleri İmar Cemiyetinin İdare binası bulunmaktadır.

Şüheda kabirleri sofaları Conk Bayırı Caddesi ile Cemal Gürsel Caddesi arasındaki sâhadadır; bu sâhanın merkezî bir yerinde de Çanakkale Müdafaası ve zaferi şânında bir âbide yapılmışdır (B.: Edirnekapusu Şehidliği Âbidesi).

Yukarıda kaydettiğimiz ana caddeler arasında da tâli caddeler ve yollar vardır; meselâ Atatrük Caddesinin hemen başlangıcından Cevdet Kerim İncedayı Caddesi ayrılır ve Cemal Gürsel Caddesine paralel olarak uzanır. Atatürk Caddesinden ayrılan ve birbirlerine paralel olarak uzanan diğer tâli caddelerin isimleri şunlardır: Prof. Dr. Sâni Yaver Caddesi, Hayri Yaman Caddesi, Hüsrev Gerede Caddesi, Cemal Nemlioğlu Caddesi; Receb Peker Caddesi, Dr. Hikmet Arda Caddesi, Şair Hamâmizâde İhsan Caddesi.

Umumî mezarlık kısmında gerek ana caddeler üzerinde, gerekse tâli caddeler ve yollar üzerinde, şahıs yahud âile adına yaptırılmış pek muhteşem, pek mükellef makberler vardır.

Atatürk Caddesinin hemen başında sol tarafda eski kabir taşlarının bulunduğu bir sofada: «Nesli necîbi hazreti nebevî İmam Hasan ve Hüseyin hazerâtı ile Ebûbekir Sıddık hazretlerinin sülâle-i tâhireleri makbereleridir» yazılı bir kitâbe vardır. Bu sofanın yanında diğer genişçe bir sofada da, şehidlik mezarlığı yeni bir kabristan olarak tanzim edilirken burada toplanmış eski kabir taşları bulunmaktadır.

Zamanımızın şöhretlerinden Edirnekapusu Şehidliğinde medfun tesbit edebildiğimiz isimler şunlardır:

Mehmed Âkif, Yunus Nâdi, İhsan Hamamioğlu, Sâim Turgud Aktansel, Peyami Safa, Receb Peker, General Halis Bıyıktay, General Cemil Cahid Toydemir, General İzzeddin Çalışlar, Dr. Niyazi İsmet Gözcü, Eczacı Beşir kemal Pelin, Edhem İzzet Benice, Adalı Avni Yağız, Ragıp Hulûsi Özden, Husrev Gerede, Ahmed Reşid Rey, Ekrem Reşid Rey, Abidin Dâver, General Tevfik Sağlam, Prof. Bruno Taut (Atatürk'ün katafalkını yapan sanatkâr), Galib Kemâli Söylemezoğlu, Tâhir Nâdi, General Âsım Tınaztepe, Halid Nazmi Kişmir, Cevriye Temelli (İsmet İnönünün annesi).

İdâre binâsı kapusunun iki yanındaki şeref levhalarında şu isimler yazılıdır:

Şehidliği îmârına maddeten ve mânen yardım eden zevât

General Şükrü Nâilî Gökberk
General Şâkir Güleç,
Cemal Nemlioğlu,
Cevdet Kerim İncedayı,
Yunus Nadi,
Vehbi Koç
Mehmed Kavala,
İhsan Doruk,
Ahmed Kara,
Bekir Kara,
Mâlulsubay Avni Öksüzgil,
General İsmail Hakkı Tunaboylu,
Emekli emniyet âmirlerinden Vasfi Aktin,
Prof. Dr. Sâni Yâver,
Prof. Dr. Niyâzi İsmet Gözcü,
Belediye müdürlerinden Mehmed Ali Arel,
Avukat Hayri Yaman,
General Neşet Torun,
İstanbul Vilâyeti hukuk işleri müdürü Tevfik Borlu,
Tapu memuru Şâkir Yalçınalp,
Vakıflar müdürü Ekrem Sezen.

Şehidliklerin îmârına bin lira ve daha fazla nakden yardım eden zevât

Bürhan Pekkip,
Nâzime Yunus Nadi,
Dahiliye müsteşarı Ali Riza Çevik,
Ali Riza Çevik eşi Bedia Çevik
İhsan Mermerci,
Niyazi İsmet eşi Meliha Gözcü,
Salahaddin Bey eşi Kâşife Dilman,
Mehmed Ali Bey eşi Ganime Arel,
Ali Vasfi Bayrakdar,
Vâlilerden Mazhar Payzin,
Mazhar Payzin eşi Münire Payzin,
M. Payzin torunu Ali Riza Çevik oğlu Adnan Çevik,
Sami Besler,
Fehmi Besler,
Dr. Hilmi Akkoyunlu,
Binbaşı Osman Kiper,
Öğretmen Bahriya Bayrakdar,
Halil Erdoğan,
Naki Bey eşi Hatice Yücegök,
Yarbay Ahmed Akdoğu,
Alâeddin Kıral,
Necati Uğur,
Mümtaz Kavalcıoğlu.

Şehidliğin îmârına bedenen yardım eden zevât

Dr. Sıdkı Yener eşi Mürüvet Yener,
Seyyid Mustafa Saydan,
Dr. General Taceddin İz.

Şehidlikleri İmar Cemiyetinin Edirnekapusu Şehidliğinde bir idâre müdürü, bir mezar bakım ve satış memuru, bir kâtib ve anbar memuru, haftada bir gün gelir bir muhâsebeci ile 40 mezar kazıcı ve bağçıvan - amele bulunuyordu. (B.: Şehidlikleri İmar Cemiyeti; cemiyetin Edirnekapusu Şehidliğinden gayrı îmar ettiği şehidlikler şunlardır: İstanbulda Sakızağacı Şehidliği, Çanakkale Âbidesi, Çanakkale Hastahâne Bayırı Şehidliği, Çanakkale Hamidiye Tabyası Şehidliği, Çanakkale Nâra Burnu Barbaros Şehidliği. Bözöyük İntikam Tepe Şehidliği, Hadımköy Şehidliği, Kırklareli Şehidliği, Kırklareli Kırk Kimseler Şehidliği, Tercan şehidliği, Sinob Şehidliği).

Bu satırların yazıldığı sırada Şehidlikleri İmar Cemiyetinin başında Türk kadınlığının medârı iftihârı sîmâlardan Hasene Ilgaz Hanımefendi bulunuyordu (B.: Ilgaz, Hasene).

EDİRNEKAPU ŞEHİDLİĞİ ÂBİDESİ — Edirnekapusu Şehidliğinde Birinci Cihan Harbinin Çanakkale Muhârebeleri şehidlerinin şânında yapılmış bir âbidedir; Şehidlikleri İmar Cemiyeti tarafından 1926 yılında yaptırılmışdır; mimarının adı tesbit edilemedi. Şehidlikde bir meydancığın ortasında bulunan âbideye, şehidlik içi yollarından Anafartalar Caddesi ile gidilir; ve bu meydancığın ortasındaki küçük bir parkdan, parke döşeli dört kısa yol ile anıtın yanına ulaşılır. Yan tarafda mozaik bir kaide üzerine «Kemalyeri» ibâresi yazılmıştır.

Tamamiyle beyaz mermer olan âbide sekiz veçheli bir kaide üzerine inşa edilmiştir. Bir atlıyarak, alternatif olarak yerleştirilen dört kenardaki üçer basamaklı merdivenler vasıtasıyla platforma çıkılır.

Platformun ortasından sekiz yüzlü bir sümamen alçak korkuluklarla kuşatılmıştır. Her korkuluğun, iki kenarında sekiz köşeli birer korkuluk dayanağı vardır ki bunun da içerisinde oyma suretiyle sivri kemerli sağır nişler işlenmiştir.

Platformun ortasından sekiz yüzlü bir sütun olarak yükselen âbidenin altı yüzüne yeni ve eski harflerle Çanakkale Muhârebelerinin safhalarının tarihleri, iki yüzüne de âbidenin inşâ ve resmi küşad tarihleri kaydedilmişdir; sırası sağdan sola doğrudur:

1 — Umumi harbin ilânı
11 İkinciteşrin 1914
2 — Çanakkaleye denizden taarruz
18 Mart 1915
3 — Seddülbahir muharebeleri
12 Temmuz 1915
4 — Anafartalar zaferi
10 Ağustos 1915
5 — Anafartalar Arıburnu tahliyesi
19-20 Birincikânun 1915
6 — Seddülbahirin tahliyesi
8-9 Şubat 1915
7 — Abidenin tarihi inşaası
30 Ağustos 1926
8 — Resmî küşad
30 Ağustos 1926

Âbidenin bundan sonraki kısmında mukarnaslı gayet güzel işçiliği olan iki sıra halinde bir friz vardır. Frizin üzerindeki silindirik bölüm de tunçtan defne yaprakları ile tezyin edilmişdir.

Erdem YÜCEL

EDİRNEKAPUSU ŞEHİDLİĞİ ÇEŞMESİ — Edirnekapusu Şehidliğine girilince kapunun hemen karşısında, Şehidliğin ana yollarından Cemal Gürsel ve Atatürk Caddelerinin arasında XIX. yüzyıl yapısı âbidevî bir çeşmedir; üzerinde lâtin asıllı harflerle iki kayıddan buraya Gümüşsuyundan getirildiği öğreniliyor, sol tarafda: «Bu çeşme 1862 senesinde Gümüşsuyu askerî hastahânesi yanında inşâ edilmişdir», sağ tarafda da: «1939 senesinde Şehidlikleri İmar Cemiyeti tarafından buraya naklolundu» yazılıdır. Bu nakilde çeşmenin arab asıllı Türk harfleri ile asıl kitâbesi yok olmuşdur, ve bânisinin kim olduğu bilinmiyor. (Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmış son çeşmelerinden biri olduğunu tahmin ediyoruz; bu kadar güzel ve büyük bir çeşmenin aslında kitâbesiz olduğu söylenemez, yazı olmasa dahi bir tura bulunacağı muhakkakdır). Ampir üslûbundadır; zengin kabartma tezyinatı batıdan alınmış motiflerle yapılmışdır. Teknesi iki yandaki seki hizâlarından dışarıya hafif bombelidir; ayna taşının üstündeki kitâbeliğine lâtin asıllı yazımızla: «Bir Türk bin hasme bedeldir; ne mutlu Türküm diyene» sözü yazılmış, onun üzerinde eskiden bir turanın bulunması muhtemel bir madalyon içine de Türkiye Cumhuriyetinin remzi olan «T.C.» harfleri konmuşdur.

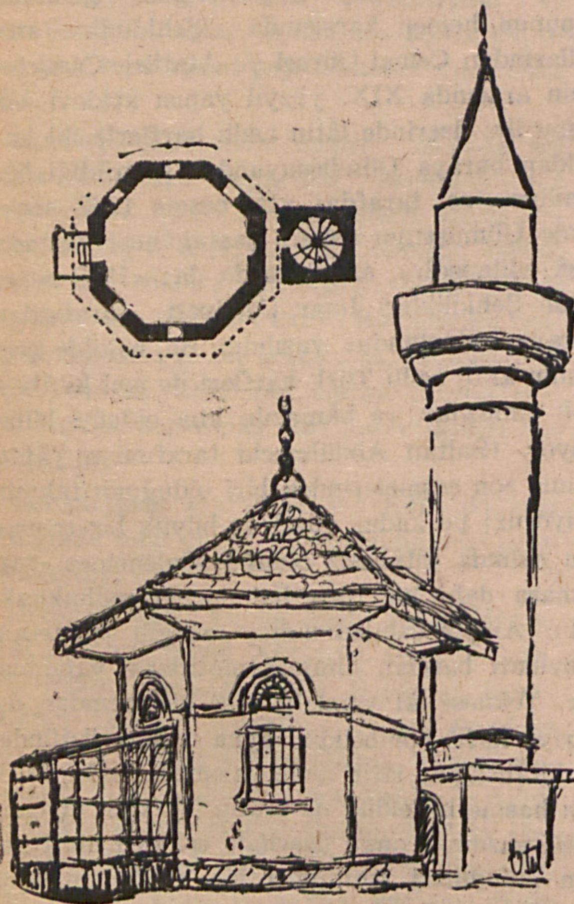
Bibl.: Erdem Yücel, Not.

EDİRNEKAPUSU ŞEHİDLİĞİ MESCİDİ — Şehidliğe girildiğinde kapu önündeki meydancığın sol tarafındadır. Şehidlikleri İmar Cemiyeti tarafından 1948-1949 da yaptırılmışdır; sekiz köşeli küçücük bir mescid olup kesme taş ve tuğla ile örülmüş duvarlarının üstü yine sekiz paftalı piramid şeklinde kiremitli bir ahşap çatı ile örtülmüşdür; duvarları sıvanmış ve sıva üstüne de sarı bir badana çekilmişdir. Kalın ve binâya nisbetle iri düşmüş minâresi, mihrab duvarının hemen yanı başına ve mescid binâsından ayrı olarak yapılmışdır.

Mescidin medhal kapusu ile mihrabın bulunduğu duvarlarda, ve mihrab duvarının sağındaki duvarda pencere yokdur, diğer duvarlarda da birer pencere bulunmaktadır; bu pencereler dik dörtgen söğelidir ve üzerlerinde, yarım dâire şeklinde renkli camlarla süslenmiş birer tepelikleri bulunmaktadır. Son cemaat yeri yokdur, doğrudan doğruya ibâdet sahnına girilir, fakat, mescid kapusunun önüne demir çerçeveli ve camlı bir pabuçluk yapılmışdır.

İbâdet sahnının üstü düz ve sade bir ahşab tavanla kapanmışdır; duvarlar renkli kalem işleri ile tezyin edilmişdir. Minber yokdur.

Erdem YÜCEL

Edirnekapusu Şehidliği Mescidi
(Resim - plân: Ömer Tel)

EDİRNEKAPUSU ŞEHİDLİĞİ SELSEBİLİ — Edirnekapusu Şehidliğine girilince yarım dâire şeklindeki meydancığın sağ tarafında, Conk Bayırı ve Cemal Gürsel Caddeleri arasındadır; üzerindeki yazıdan öğrenildiğine göre Şehidliğe Hayri Arapoğlu tarafından bağışlanmışdır. Tamamen beyaz mermerden yapılmış XIX. yüzyıl ampir üslûbundadır.

Dikdörtgen, yine beyaz mermerden bir kaide üzerindedir. (Cebhesi) iki keskin hatlı silme ile çerçevelenmiştir. Bunun alt ve üstü, kabartma akantas yaprakları, istiridye kabuğu şekilleri ile süslüdür.

Esas sathın ortasında üzerine kabartma yapraklarla tezyin edilmiş, suyun âhenkli şırıltısını temin eden üç mermer çanak vardır. Ayrıca bu çanakların hemen iki yanında da dörder küçük çanakcık daha bulunmaktadır ki; bunların üst satıhları düz, altları ise üç yapraklı palmet şeklindedir. Çanakların üzerinde kanatlarını açmış vaziyetteki kabartma tavus kuşu tasviri ile bu selsebilin şâyanı dikkat bir hususiyetidir. Selsebilin teknesi, ampir üslûbunun bir hususiyeti olarak oval ve kenarları dışarıya doğru çıkıntılı, üzeri de kabartma silmelidir.

Selsebil yuvarlak kemerli olarak nihayetlenmişdir, en üst kısmında akantus yapraklarından bir korniş vardır.

Erdem YÜCEL

EDİRNEKAPUSU YAĞHÂNESİ ÇIKMAZI — Fatihde Karagümrükde Kaariye Atik Ali Paşa Mahallesi sokaklarından (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 7/109); bir araba geçecek genişlikde, aslı kabataş döşeli iken bakımsızlıktan olmuş bir çıkmaz sokakdır; mütevazı gelirli âileler tarafından iskân edilmiş. (Aralık 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

EDİRNEKAPUSU YANGINLARI — Eski büyük ahşab şehir İstanbulun hemen her semti gibi Edirnekapusu semti de büyük ateş

âfetlerinde birkaç defa yanmışdır; semtin kendi içinden çıkmış yangınlar şunlardır:

Hicrî 5 Safer 1285 (M. 28 Mayıs 1868) yangını — Acıçeşmede 35 ev yandı.

Hicrî 7 Safer 1288 (M. 28 Nisan 1871) yangını — 305 binâ yandı; ateş bir yorgancı dükkânından çıkmışdı; yangına ertesi günü şu tarih kıt'ası söylenmişdir:

Yanardı hüsnüne zâten semt halkı
Yorgancı Güzeli başların tâcı
Semtin ihrâkına dahi tarihdir
Saferin sekizi ile yorgancı

1280 (Yorgancı) + 8 =1288

Mâlî 6 Temmuz 1316 (M. 19 Temmuz 1900) yangını — 150 binâ yandı.

EDİRNEKAPUSU YANGIN TULUMBASI SANDIĞI, EDİRNEKAPULULAR — İstanbulun ikinci sınıf yangın tulumbası sandıklarındandı; Edirnekapusu semtinde tulumbacı gençlerin yetiştiği ayak tabakası çoğunlukda olduğu halde, bu sandıkda parlayan koşarlı yaman gençler diğer zengin muhitlerin, bilhassa Beyoğlunun sandıkları tarafından paraca tatmin edilerek ayartılır alınırdı. Edirnekapusu Sandığının en parlak devri 1880 - 1890 arasında Arab Hüseyin Reisin zamanı olmuşdu; nâralarını: «Zemini yüksek kapulu» diye atarlardı. O parlak devrinde bu sandığın adını tesbit edemediğimiz genç bir tulumbacısı şu manzume ile övülmüşdür:

Ayaklar kanadlı bir deli poyraz
Edirnekapuda nam virdi bu yaz
Sırım gibi kara bir yağız oğlan
Yaşını onsekiz ya ondokuz yaz

O zemîni yüksek kapılı civan
Vücûdu tığ gibi yapılı civan
Tîri müjgânının her biri aman
Ta gönül evime çakılı civan

Şâhinim kuzgunum şehbaz çakalım
Meyhâne muhabbet yeri çakalım
Mest olup ra'dü berk misâli şöyle
Kâh gürleyelim be kâh da çakalım

Bozdoğan topuklu yangıncı çapkın
Çatub kaşlarını gazabın takın
Kasem Hüdâya ki sana yaraşan
Hâleti vahşeti terk itme sakın

Ölürüm de billâh söylemem adın
Destanımda kalsın sâdece yâdın
Tasvîri rengînim yanında yâhû
Kaale alınır mı nakşi Bihzâdın

Vâsıf HİÇ

EDİRNELİ KUNDURA BOYACILARI — Türkiyede kundura boyacılığı işi geçen asrın ortalarında, Tanzimat devrinde başlamışdır; hammallık gibi süflî hizmetlerden sayılan kundura boyacılığı bizde bulunmuş bir iş sahası mıdır, yoksa bize Kırım Harbi sırasında Avrupadan mı gelmişdir bilemeyiz, benim tahminim Kırım Harbinde İstanbula gelen müttefik orduları efradının kunduraları boyadıkları görülmüş, kundura boyacı ve boya cilâsı tedârik eden bir kimse de bu işi İstanbul sokaklarına bir geçim vâsıtası olarak getirmişdir (B.: Kundura boyacıları).

İstanbuldaki ilk kundura boyacılarının Edirneden gelip yayıldıklarını duymuşdum; esnaf türküleri arasında Edirneli kundura boyacıları üzerine bir de meşhur türkü vardır, bestesi de pek güzeldir; bu türkünün İstanbulda çıkdığını da duymuşdum; türkü şudur:

Çarşıdan aldım pirinci pirinci
Edirnenin boyacısı birinci
Aman da boyacı boyacı
Cilâna vurgunum boyacı
Fırçana vurgunum boyacı

Boyacının elleri boyalı
Benim yârim boyacı olmalı
Aman da boyacı boyacı
Cilâna vurgunum boyacı
Fırçana vurgunum boyacı

«Edirnenin Boyacıları»
(Nota Sâdi Yâver Atamandan)

Boyacının boyası boyası
Parıldayor aynası aynası
Aman aman yorgunum boyacı
Cilâna da vurgunum boyacı
Fırçana da vurgunum boyacı

İstanbulun Edirneli kundura boyacıları için bir türkü daha vardır, onun da bestesi çok güzeldir, rast makaamında, vals edâsındadır:

Aman Edirneli ah Edirneli
Yakdın ateşlere geldin geleli
Sarıp da aşk ile o ince beli
Seni doya doya sevip öpmeli
Şimdi İstanbulun boyacıları
Edirne şehrinin seçme güzeli

Gözleri kudretten sürmeli güzel
Levendâne kesim endam müheykel
Gaayetle biçimli ayak ile el
Gümrah kâkülünü savurur tel tel
Şimdi İstanbulun boyacıları
Edirne şehrinin seçme güzeli

Ceviz sandığına koyamam ayak
Cümlesi baş tâcı olmaya elyak
Gönül yâresine merhemi tiryak
Kundakla boyacım İstanbulu yak
Şimdi İstanbulun boyacıları
Edirne şehrinin seçme güzeli

Alımlı çalımlı topuklu çapkın
Türlü işve cilve ne yapsan hakkın
Şöyle nazlı nazlı sokul gel yakın
Rindan meclisidir sıkılma sakın
Şimdi İstanbulun boyacıları
Edirne şehrinin seçme güzeli

Edirne dört konak yoldur güzelim
Seçme güzelleri yola düzelim
Boyalı ellerden nakış sezelim
Gelin İstanbulu gelin gezelim
Şimdi İstanbulun boyacıları
Edirne şehrinin seçme güzeli

Edirneli Sülo
(Karikatür: Necmi Riza, Akbaba Mecmuası)

Bu türkülerle medhedilen İstanbulun Edirneli kundura boyacıları, Edirnenin yine çok meşhur olan çingenesinin esmer güzeli tâze civanları olsa gerekdir. 1900 - 1905 arasında Eminönü Meydanında köprübaşında yıkılan Vâlide Hanın kapusunda durur pos bıyıklı, iri yarı, yaşı altmışın üstünde bir çingene kundura boyacısı vardı, perçemli İbo diye meşhurdu: «Bu işi Edirneden İstanbula biz getirdik, İstanbul uşakları boyacılığı bizden görmüş öğrenmişdir» der idi.

Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal

EDİRNELİ SÜLO — 1966 yılında ayısı ve yanında kendi cinsinden bir zurnacı ile birlikde İstanbula gelmiş, 25 yaşlarında ayıcı kıbti oğlan; İstanbulun en kalabalık yerlerinde, bitnik denilen hırpanî genç turislerin kılığında, uzun yağlı saçlarının üstünde yırtık bir şapka, göğüs bağır açık, şalvarımsı yırtık külot pantalonundan dizleri, baldırları görünür ve yalın ayakla dolaşırdı, belediyece sözde yasak edilmiş olmasına rağmen ayı oynatmış, resimleri günlük gazetelere, haftalık magazinlere geçecek kadar alâka çekmiş, hattâ bir gün Dansöz Birsen Nur Hanım, Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde Edirneli Sülo'nun ayısı ile karşılıklı göbek atıp oynatacak kadar ayıcıya aşırı iltifatda bulununca Sülo'nun nâmı dillere destan olmuşdur. İstanbulda ne kadar kaldığını tesbit edemediğimiz bu bitnik taslakcısı yalın ayaklı hırpanî zeberdest kıbtî oğlan için yazılmış aşağıdaki manzume, bu İstanbul Ansiklopedisinin sâdık dost okuyucularından Devlet Demir Yollarından emekli Bay Şükrü Girit (Cirit?) tarafından gönderilmişdir; kendileri «Meşhur Üsküdarlı Âşık Râzi edâsında yazılmışdır» diyorlar:

Edirne çingenesi karayağız şu dilber
Şopara bakın hele getirip çalımına
Beyoğlu Caddesinde ayısiyle beraber
Attırıyor göbeği İstanbul Hanımına.

Üstbaş dökük hırpanî turistlerin yerlisi
Saçlar yağlı böcekli yalın ayaklı eşbeh
Ayısı ile beraber oynatırken hanımı
Alkış tutup diyelim Sülo Oğlana peh peh

Göbeğin adı çilek, memelerin çakıldır
Daltaban Sülonun da yerindedir süksesi
Paylaşamazlar imiş İstanbul yosmaları
Açık arttırmadadır kara kıbti prensi

Hanımları sokakda şakır şakır oynatan
Sülo oğlan nam verdi ayısiyle beraber
Şoförlerden dinledim ben inandım doğrusu
Her gece bir villâda yatmış o kara anber

Şu kadar bin lirayı 'bankalara yatırdın
Azıcık da üstünü düzüp bey ol demişler
Yok efendim yok demiş ben işimi bilirim
Kendi has kabuğumda makbul cümle yemişler

Şimdi gencin geçeri yalın ayaklı saçlı
Üstü başı da dökük kirli paslı olacak
Aranan bu hırpanî Sülodur Sülo bilin
Hanım eli soyacak hanım eli yunacak

EDİZ (Hasan Âlî) — Muharrir, mütercim; 1905 de İstanbulda doğdu babasının adı Mustafa Remzi, anasının adı Hayriyedir; Mercan İbtidâî Mektebinde, Mercan Orta Okulunda okudu, 1922 de Vefâ Sultanîsinden (lisesinden) diploma aldı; İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesine üç devre devam etti, tıb tahsilini terk ederek Avrupada beş sene sosyoloji ve edebiyat tahsil etti; sonra basın hayatına atılarak gazete ve dergilerde terceme ve telif eserler yayınlamaya başladı. İstanbulda Devlet Kitabları Mütedâvil Sermâyesi Müdürlüğünde de bir vazifesi vardır.

Rusca ve fransızca bilir; çok eser vermiş değerli bir mütercim; bilhassa Rus edebiyatının dünyaca tanınmış eserleri türkçeye onun kalemi ile nakledilmişdir; tercemelerinden bâzıları şunlardır:

Puşkin'den: «Maça Kızı» (1937), «Dubrovski» (1937), «Mısır Geceleri» (1937), «Bijelkinin Hikâyeleri» (1945); Turgenyev'den: «Babalar ve Çocuklar» (1938), «Köyde Bir Ay» (1946), «Duman» (1961); Gogol'dan: «Mayıs Gecesi» (1938), «Portre» (1955); Dostoyevski'den: «Suç ve Cezâ» (1947 - 1959); Çehov'dan: «Bir Ressamın Hikâyesi» (1944), «Üç Kız Kardeş» (1946), «Kılıflı Adam» (1939); Gorki'den: «Aşk Rüyâsı» (1939), «Benim Üniversitelerim» (1940), «Körlerin Türküsü» (1943), «Soytarı» (1944), «Ekmeğimi Kazanırken» (1951); V. Katayev'den: «Rus Hikâyeleri» (1938), Zoşçenko'dan: «Çarın Çizmeleri» (1939), «At Hırsızı» (1958); Averenko'dan: «Sahtekârsız Memleket» (1957); V. Cov'dan: «Cengiz Han» (1953); V. Ardov'dan: «Haydud» (1943); Kurpin'den: «Bahtı Kara Kız» (1947); Çapek'den: «Kaybolan Bacak» (1953); Y. Haşek'den «Aşk Aşk Sen Herşeye

Kaadirsin» (1944); O. Henry'den: «Boli var İki Kişiyi Çekemez» (1939), «Saf Bir Taşralı» (1946); M. İlin'den: «Eşyâların Hikâyesi» (1959), «Işığın Hikâyesi» (1959), «Saatin Hikâyesi» (1959), «Yazının Hikâyesi» (1961); A. Simon'dan: «Hitler ve Arkadaşları» (1945); B. Newmann'dan: «Almanyada Bir İngiliz Casusu» (1947); L. Lenç'den: «Rus Hikâyeleri» (1938); Ahmed Ağaoğlu'dan: «İslâmda Kadın» (1959). 3.7.1972 de öldü.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

EFDALZÂDE MESCİDİ — Fatih'de Nişancı Camii yakınında idi; Hadikatül Cevâmide «Keskin Dede Mescidi» adı ile kayıdlıdır, ve şu malûmat verilmektedir: «Bânisi Efdalzâde Şeyhülislâm Hamidüddin Efendidir; Fatihde Şekerciler Hanına bitişik medresesi vardır, merkadi Eyyub Türbesi hâricindedir, vefatı tarihi 908 (M. 1502 - 1503) dir. Keskin Dede ni'mel ceyşden olup merkadi bu mescidin yanındaki mezarlıkda olduğundan Keskin Dede Mescidi diye şöhret bulmuşdur; mahallesi vardır».

Mescid tamamen yıkılmış; yerine Karagümrük Orta Okulu yapılmışdır.

EFE (Necdet Rüşdü) — «Gazeteci, muharrir; 1900 de İstanbulda doğdu, Dr. Rüşdü Hakkı Beyin oğludur, annesinin adı Fatma Melihadır; Mektebi Saadetde (1912), Fatih Nümûne Mektebinde (1915), Vefâ Sultânîsinde ve İstanbul Tıb Fakültesinde okudu, fakat fakülteyi bitirmedi; gazetecilik hayatına atıldı; Yapı-Kredi Bankasında (1932), Anadolu Sigorta Şirketinde (1935), Ünyon Sigorta Şirketinde (1941) çalışdı; Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığında şube müdürlüğü (1953 - 1960) yapdı; 1960 dan sonra serbest gazetecilik yapmakda idi. Fransızca bilir. Gazeteciler Cemiyeti üyesidir. Mekteb çağlarından bu yana İstanbulda münteşir gazete ve mizah mecmualarının hemen hepsinde yazılar (bu arada bilhassa manzum hikâyeler) yazmışdır. Kitab hâlinde yayınlanmış eserleri şunlardır: «Âhenk» (Şiirler, 1920), «Bir Damla Göz Yaşı» (Şiirler, 1924), «Aşkın Gözü» (Manzum roman, 1928), «Kadın Asker Olursa» (Komediler, 1934), «Yürekler Acısı» (Hikâyeler, 1937), «Gazinin Destanı» (Biyografi, 933), «Yurdum ve Sevgilim» (Şiirler, 1934), «Bahçe» (Şiirler, 1939), «Gönül Masalları» (Manzum hikâyeler, 1950), «Çadır Fâhişesi» (Roman, 1954)» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962). 24.9.1969da öldü Zincirlikuyu Mezarlığına gömüldü.

Necdet Rüşdi Efe
(Resim: Anonim)

EFE (Suad) — Tıb doktoru, dâhiliye mütehassısı; 1925 de Aydında doğdu, babasının adı Ahmed Hilmi, annesinin adı Nuriyedir; Aydın İncirliova ilk okulunda, Aydın Orta Okulunda okudu, 1943 de İzmir İnönü Lisesini bitirdi, 1949 da İstanbul Tıb Fakültesinden diploma aldı (1949); 1955 de İstanbul Emniyet Müdürlüğü dahiliye mütehassıslığına tâyin edildi.

Bayan Füruzan (Serim) ile evlidir, bir oğlu vardır. Almanca ve fransızca bilir. İstanbul Türk Tıb Cemiyeti üyesidir. Yüzme, güreş, futbol sporlarını sever, amatör fotoğrafcıdır; 1951 den beri Varlık dergisinde yazıları neşredilmektedir; tıbbî dergilere de meslekî yazılar yazar; «Sağlık Dünyası» dergisinin almanca mütercimidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

EFE (Uzun) — Karagözde «Karagözün Evlenmesi» oyununda bir tip; oyunun konusu şudur: Karagöz karısı ile kavga eder ve onun üstüne evlenmek ister, Haceyvadın aracılığı ile Kadıköylü Mesrûre adında bir yosma yeni tuttuğu ayrı bir eve getirir. Mesrûrenin Züppe Râci Bey, Külhanbeyi Gevşek Mehmed ve Aydınlı Uzun Efe adında üç dostu vardır; önce Râci Bey, sonra Gevşek Mehmed yeni karısının akrabâlarını olduklarını söylerek Karagözün evine gelirler; onlarla başa çıkamayan zavallı Karagöz şaşkın durumda iken amıcamın kızı Mesrûreyi arıyorum diyerek Uzun Efe de gelir. Uzun Efe perdeye:

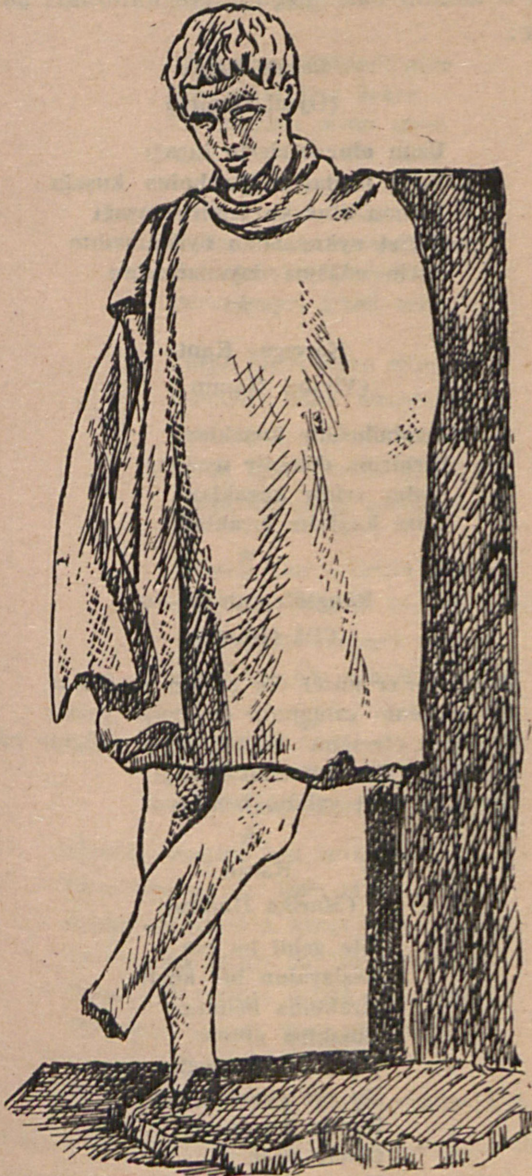
Efeyim severim ben zevki safâyı
Gam bilmen ne imiş attım ben cefâyı
Hangi efe sevmez su başında safâyı

kantosunu okuyarak çıkar. Merd Efe Karagözün başına gelene acır: «Bu sokak süpürgesi-

ni ne diye evine getirdin, yürü, kadınının gönlünü yapayım, sizi barıştırayım» der ve Karagözle birlikde perdeden çekilerek oyun biter. Bu oyunda Uzun Efe Aydın ağzı ile konuşur.

Nâşid BAYLAV

EFEBOS HEYKELİ — İstanbul Arkeoloji Müzesinde kendi adına nisbetle anılan salonun ortasında tahminen 1,50 metre boyunda mermer bir oğlan çocuk-atlet heykelidir. Milâddan önce III. yüz yılda yapılmış ve Anadoluda Aydın civarında kadim Tralles'de bulunmuşdur; sanat literatüründe bulunduğu yere nisbetle «Tralles Efebosu» diye anılır; Eski Yunan heykelcilik sanatının hellenistik devrinin şaheserlerinden, İstanbul Arkeoloji Müzesinin de en kıymetli eserlerinden biridir. Yapan sanatkâr mechuldür; zamanında bir Gimnasion'u yahut bir Palestra'yı (spor sâhası) süslediği muhakkakdır. Efebos, çocuk atlet, belki bir pehlivan, idmanı bitirmiş, yorulmuş, terlemiş, peplos'unu (kısa kollu ve etekleri diz kapağının hayli üstünde kolu ve belden bir kuşakla bağlanır gömleğini) giydikden sonra omuzunda bir klamid (harmâni - pelerin) atıp sarınmış, ayakda, bir sütuna dayanarak dinlenmektedir; duruşunda asîl bir tevâzu, güzel yüzünde başka letafet veren uçucu, belirsiz bir tebessüm vardır. Birer sandal geçirildiği bacaklarındaki bağlardan anlaşılan çıplak ayakları bileklerden kırılmış, kaybolmuş, geçen asır sonlarında daha toprak altından çıkarılır iken bulunamamışdır.

Tralles Efebosu
(Resim: S. Bozcalı)

Mürâhiklik çağında bir atletin güzel vücûdunu çıplak olarak arzetmek eski Yunan heykelciğilin başda gelen isteklerinden biri iken mechul sanatkârın bu heykelde efebosunun vücudunu bir harmânîye sararak gizlemesi heykel yapmadaki kudretinden gelmiş ve Tralles Efebosunu dünyâ şaheserleri arasına konmuşdur, heykele siklet ve sakaalet vermeyen bu harmânînin altındaki vücudu tehayyül etmek mümkindir, hattâ bir ucundan tutup o harmânîyi güzel çocuğun üzerinden çekip alabilirmişiz gibidir. Efebosun uçar tebessümlü yüzünde de tevâzu ile karışık bir gençlik nahveti ifâdesi vardır, ve çok güzeldir.

«Tarih Dünyası» mecmuasında bu heykel hakkında «Amerikalı kadınların putlaştırdıkları heykel» başlıklı imzasız bir yazı vardır. Muharriri heykelin o kadar câhilidir ki bu meşhur mermer heykeli tunçtan yapılmış göstermektedir, fakat aşağıdaki satırları kaydedilmeğe değer:

«Gençliğinin en çiçekli, neşeli ve sevdâlı çağını yaşayan bir Efebi tasvir eden bu heykel müzenin en çok beğenilen ve resimleri en çok satılan bir eseridir.

«Salonun en eski memuru heykelin Ame-

rikalı ve Fransız kadınlar tarafından çok sevildiğini, bilhassa Amerikalı kadınların bunu bir mâbud gibi; kendilerinden geçerek tavaf ettiklerini söylüyor. Müzede önünde en çok durulan heykel de budur. Filhakika seyircilerin ayaklarının heykelin etrafında yere döşeli katı mermerleri aşındırdıkları görülmektedir».

EFEKAN (Efgan) — Sinema aktörü; o âlemin dili ile «yakışıklı jön» lerin en şöhretlilerinden biri; 1935 de İzmirde doğdu; ilk defa olarak 17 yaşında iken 1952 de Sâmi Âyanoğlunun çevirdiği «Battal Gazi» filminde oynadı. 1952 ile 1955 arasında S. Âyanoğlunun da ortaklarından biri bulunduğu bir film yazıhânesinde çalışdı; 1,78 boyunda, 75 kilo ağırlığında, koyu siyah saçlı ve gözleri kahve rengi bu yakışıklı delikanlı orada ünlü sinema aktörü Âtıf Kaptan'ın dikkatini çekdi, ve onun delâlet ve himâyesi ile 1958 de «Ölmeyen Aşk» filminin baş rolünde oynatıldı ve film Efgan Efekanın şöhretinin başlangıcı oldu; 1959 - 1964 arasında yirmi beş filmde oynadı ki «Cilâlı İbonun Çilesi», «Mahallenin Sevgilisi», «Felâket Kadını», «Yangın Var» bunların arasındadır; fakat 1961 de bir gazeteciye: «Günümüzün gençliğinin yaşayışını belirten bir filmde oynamak istiyorum» diyen aktör bu arzusuna kavuşma imkânını bulamadan otuz yaşını aşdı. 1965 de Ankarada bir ses san'atkârı olarak sahneye çıkdı; halk tarafından alkışlandı, gazeteler «yeni bir üslûb ve edâ ile okuyor» diye yazdılar; aynı yılın yazında, Ağustos, İstanbulda Japon Bağçesinin sahnesinde okudu ve o kış mevsimi için Maksim Gazinosunda okuyacağı söylendi; fakat ses san'atkârı olarak muvaffakıyeti devam edemedi, sinema âlemindeki yerini de yeni jönlere kaptırdığı söylendi (1967)

Efkan Efekan
(Resim: S. Bozcalı)

Efgan Efekan adı takma ismidir; yakışıklı mahmîsine Âtıf Kaptan tarafından bulunduğu söylenir. Beyoğlu Orta Okulundan mezun olduğunu ve lise tahsili yapamadığını söyliyen Efgan Efekanın kimin oğlu olduğu, nasıl bir muhitten çıkıp sinema âlemine girdiği tesbit edilemedi.

Bürhaneddin OLKER

EFE KANTOLARI — Türk tiyatrosunda kantoların, kantocu kızların (şantöz - dansözlerin) önemli yer aldığı geçen asır sonlarında «Efe» üzerine âşıkaane terennümler İstanbul halkı, kantoların bilhassa meftunu olan ayak takımı tarafından çok tutulmuşdur; o devrin ve o âlemin bazı meşhur efe kantoları şunlardır:

Segâh Kanto
(Öjeni Hanım)

Uzun olur efelerin bıçağı
Yeşil bağlarım Tırabulus kuşağı
Yaman olur şu İzmirin uşağı
Gaflet uykusundan uyanamadım
Yârin edâsına dayanamadım

★

Karcıgar Kanto
(Virjini Hanım

Tırabulusdur kuşaklar
Birbirine denkdir uşaklar
Aydın eridir kocaklar
Altın kaplıdır bıçaklar

★

Râhatülervah Kanto
Cilâ (Hanım)

Bana derler güzel efe çalsın şu sazlar
Zevketmenin zamanıdır geçmesin yazlar
Efeciğim efeciğim düğme bağlar düğme bağlar
Tırabulus Tırabulus âh kuşağı
Efeciğim beni yakdın beni sen

★

Kanto
(Marika Hanım)

İşte geldi bu efe
Başlayalım biz keyfe
Tırabulus belinde
Kulaklısı elinde
Çayır çemen ovalar
Bu efe güzel oynar
Hayda hayda
Oynar efem
Hayda hayda
Çakar çakar da rakıyı
Oynar efem

★

Kanto
(Marika Hanım)

Dere tepe gezeriz
Düz mastika içeriz
Dağda sefâ ederiz
Böyle gamsız efeyiz
Hayda hayda hayda
Oynar efe oynar efe
Can veririz böyle zevke.

★

Kanto
(Peruz Hanım)

Efelerin körpesi
Dağdan geliyor sesi
Dalında gezdiriyor
Efelerin efesi

Düşürdün gönlümü nâre
Sen âvâre ben âvâre
Bir nigâhın civan efem
Açdı gönülde bin yâre

Efem efesiyle içer
Yollar kesip kervan biçer
Bal alacak çiçekleri
Peruz gayet güzel seçer

Körpe efem civan efem
Hüsnüne baha biçemem
Çek bıçağı vur sîneye
Senin için candan geçdim
Senin aşkından geçemem

Yaman olur efelerin kancası
Hepsinin dalında var bir goncası
Oynayayım efelerin aşkına
Kurulsun da efelerin loncası

★

Nihâvend Kanto
(Tereza Hanım)

Efeyim severim ben zevki safâyı
Gam bilmem ne imiş attım cefâyı
Hangi efe sevmez hangi yiğit sevmez
Su başında safâyı su başında safâyı
Hangi efe sarmaz hangi efe sarmaz
Tırabulus kuşağı Tırabulus kuşağı

EFENDİ — «Batı türkcesinde isim; okuyup yazması olanlara verilen unvan; dilimize rumcadan alınmışdır» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk lûgatı). «Büyütme, tâzim unvânıdır, bilhassa okumuşlara, ulemâya, kalem sâhiblerine verilir. Bir isim, bir yerin, bir kulun sâhibi; hem erkeğe, hem kadına verilir unvandır. Terbiyeli, edib, vekar sâhibi kimselere de efendi denilir» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Mekteb muallimlerine, medreselerde müderrislere, camilerde dersiâmlara «Hoca Efendi»; talebe «Mekteb Efendisi», kâtiblere «Kalem Efendisi», resmî dairelerde baş kâtibe «Baş Efendi», eski teşkilâtda da vezirlerin vesair kibarların hususî kâtiblerine «Divan Efendisi», reisülküttablara (dışişleri bakanlarına) «Reis Efendi», ve İstanbul kadılarına «İstanbul Efendisi» denilirdi (B.: Efendi, İstanbul Efendisi).

İstanbul ağzında «Efendi adam» ve «Efendiden adam» tâbirleri gaayet terbiyeli, vekarlı, temkinli kimse anlamına gelir.

Yerine, işine, hizmetindeki adamlara nisbetle «Evin efendisi», «Uşağın efendisi», «Bağçıvanın efendisi» gibi tâbirler vardır.

Tâzim unvânı olarak diğer unvanlara da eklenir: «Paşa Efendi, Bey Efendi, Çelebi Efendi, Hanım Efendi» gibi.

«Efendi» hem unvan hem de tâzim için gayrı müslimlere de kullanılır: Vasil Efendi, Artin Efendi, Mois Efendi, Papas Efendi, Keşiş Efendi, Haham Efendi denilir.

«Efendilik», Efendi unvânını taşımasa da lûtufda, ihsanda bulunmasını, iyilik yapmasını bilen kimselere verilen bir sıfat olmuşdur; kendi akrânı da olsa birinden yardım istenirken: «Bana bir efendilik göster!..» denilir.

Aynı yolda bir zâti överken: «Efendiliğini yapdı!..», «Efendilik olursa bu kadar olur!» denilir.

«Perişan bir kadın, elinde bir çift yenice erkek ayakkabısı, bir adam geldi:

— Hanım satılık mı onlar?.. diye sordu.

— Evet!..

— Ne istiyorsun?.

«Kadın elindeki bir reçeteyi göstererek:

— Bilmem.. oğlum ölüm döşeğinde, bir daha kalkıp da bunları giyecek değil, şu ilâçları yaptırabilecek...

Bu konuşmayı dinleyen yalın ayaklı bir kayıkcı oğlan atıldı, kadının elinden reçeteyi kapdı eczahâneye koşdu. Öbür adam:

— Gelince harcını sor, bu kunduralar fazla eder!.. dedi.

«Oğlan döndü, bir hasta gencin son deminde ızdıraplarını dindirecek ilâçları getirdi; kadın kaç para verdiğini ancak bakışı ile sorabildi, kayıkcı oğlan zekî:

— Teyze ben pabuca tamah etmedim, yalın ayak dolaşmaya alışmışım, sen oğlunun pabuçlarını satma, eve götür, bunu da al!.. dedi ve kadının eline kesesini vererek kaçdı.. yalın ayaklı bez donlu bir kayıkcı oğlanda bu ne efendilikdir!..» (Üsküdarlı Sâlih Sâim Bey, hâtıra notları).

Peygamberimiz şânında «Peygamberimiz Efendimiz» denilir. Eskiden pâdişahlara da «Efendimiz» denilirdi; şehzâdelerin resmî unvânı da «Efendi» idi, onların bendegânı da «Şehzâde Efendimiz» derlerdi.

Büyüklere, âmirlere karşı da hitab mevkiinde: «Efendimiz; Efendimizin kuluyum; Ferman Efendimizin; Efendimiz sağ olsun» denilirdi.

«Efendim», İstanbul ağzı sohbet dilinin alâmeti farikası idi, «İstanbullu Efendimsiz konuşmaz» denilirdi (B.: Efendim). Ses ile dâvetin karşılığı «Efendim!..» idi. İstanbullular, İstanbul nezâket ve zerâfeti ülfet ve sohbetde hürmet, sevgi, serzeniş ifâdelerinde: «A benim efendim», «Efendiciğim», «Cânım efendim», «Baştâcım efendim», «Vay efendim vay!..», «Be hey efendi!..» der.

EFENDİ KAPUSU — İstanbulda Süleymaniyede Yeniçeri Asker Ocağının «Ağakapusu» denilen mirî kumandanlık sarayında Yeniçeri Kâtibi Efendinin dâiresine verilen isimdir ki bu dâire asırlar boyunca diğer devlet dâirelerinde olduğu gibi birçok gençler yetişdiren bir mekteb olmuşdur.

Yeniçeri Efendisi de denilen ocak kaleminin âmiri Yeniçeri Kâtibi, Yeniçerilerin künye kütük defterleri, kanun gereğince, bizzat kendi eliyle tutmaya mecbur idi; yapılacak tashihleri de kendi eliyle yapardı (B.: Ağakapusu)

Ulûfe denilen yeniçeri maaşları peşin olarak üç ayda bir üç aylık olarak verilir; üçer aylık maaş defterleri Efendi Kapusunda yazılıp hazırlanırdı.

Yeniçeri Ağasının bütün muhâberatı da Efendi Kapusundan çıkar, gelen resmî evrak ile gidenlerin sûretleri orada saklanırdı. Gerek bu muhâberat gerekse maaş işleri, mâlî hesablar için Yeniçeri Efendisinin (kâtibinin) maiyetinde şâkird denilen genç kâtiblerden mürekkeb bir büyük kalem vardı.

Efendi Kapusundaki şâkirdlere, hem diğer devlet dâirelerinde olduğu gibi çeşidli yazılar (divanî, sülüs, nesih, rik'a gibi), hem de Defterdarlık Kapusunda olduğu gibi şikâyet yazısı ve rakamları (bir nevi şifre yazı ve rakam) öğretilirdi. Bu bakımdan Efendi Kapusu hem idârî, hem mâlî kayıdları tutmaya muktedir kâtibler yetişdiren bir kalem mektebi idi.

Osman Nuri ERGİN

EFENDİLER GÖTÜRSÜN — İstanbulda halk ağzı bir bedduâ deyimi; cenâzeleri imam efendilerin kaldırtıp götürdüklerinden kinâye: «Öl, geber, ölsün, gebersin..» yerine, bilhassa eski mahalle karıları tarafından söylenirdi; misâl: Hayırsız oğlan evin bir şeyini satıp akşama rakı parası yapacakdır, anasına:

— Anne.. bu duvar saati kalk gidelim diyor bana!..

— Seni de efendiler götürsün!..

EFENDİM — İstanbul ağzı sohbet ve ülfetin alâmeti fârikası olmuş bir kelimedir; «İstanbullular efendimsiz konuşmaz» denilirdi; ses ile çağırılmanın karşılığı da dâima ve mutlaka bir «Efendim idi. Kendisine seslenildiği zaman «Ne var?..», «Ha!..» diye cevab vermek büyük ayıbdı. İstanbulda efendimsiz konuşanlar ancak ayak takımının hayta, hezele, kopuk güruhu idi. Aşağıdaki çok şirin manzume İsmail Safâ'nındır:

OĞLUMUN ŞİİRİ

... ...
Bir mükedder peder için bence
Çocuğu en safâlı eğlence.
— Sana oğlum lakırdı söylerken
Dime «Ha!..» bir daha, «Efendim» de!.
Çağırırken seni uzak yerden
O nedir öyle «Ha!..».. «Efendim» de!

Diyerek eyleriz tekdir.
Yavru bir gün yanımda, minderde

Okuyor cehr ile: — Elif.. be.. te.. se...
«Cim» dedim, «cim» dedi; dedim ki «ha» de!
Ben verince bu emrimi ne dise?
Beğenir, hem takdir edersiniz, takdir:

— Ha deme bey baba, Efendim de!..

İstanbul ağzının «efendim»i şarkılara, türkülere de girmişdir; aşağıdaki kıt'a geçen asır başlarında yaşamış Abdi Efendinin tarzı nevin bir şarkısındandır:

Pek yosma edâ gördüm efendim
Aşk âteşine yandım efendim
Doğrusu seni sevdim efendim
Aşk âteşine yandım efendim

Aşağıdaki beyitleri de geçen asır sonunda genç bir müezzin şânında yazılmış bir manzûmeden alıyoruz (B.: Gazanfer Efendi):

Gaayet nâzik pek güzelsin efendim
Efendimsin efendimsin efendim

Müezzinlik biçilmez kaftan sana
Dâvûdîdir tatlı sesin efendim

Hele seher vakti abdest alurken
Mutâfısın sen herkesin efendim

Beş vakitde mescid dolar lebâleb
Sofuluğa sebeb sensin efendim

Ayaklarının cevlângâhı yerlere
Yüz sürmeğe cihan gelsin efendim

Yüz yıllar boyunca İstanbul saraylarının Çerkes kavminden câriyeleri ağzında «Efendim» kelimesinin tok telâffuzu bozulmuş, ve bu kelime yayvan ve peltek bir «Efeeem!..» olmuşdur; birçok İstanbul hanımları da çerkes saraylı ağzını taklid etmiş ve güzel «Efendim» yerine «Efeeem!..» demek kibarlık sayılmışdır. Efendinin bu bozuk söylenişini «Efe» kelimesine bağlayarak, İstanbul kadınlarının kocalarına, sevgililerine «Efem!..» diye hitab ettiklerini yazan gaafil muharrirler de olmuşdur.

İstanbul ağzında «Efendim», hürmet, sevgi, dostluk ifâde ederek «A benim efendim», «Cânım efendim», «Başım tâcı efendim», «Sultanım efendim» denilmişdir. Yakın geçmişe kadar efendimsiz konuşmayan İstanbullu zamanımızda kaybolmuş gibidir; bilhassa zamanımız delikanlıları, sohbetlerinde yukardaki efendimli hitabların yerine «Ulan», «İnek», «Kova», «Hırbo», «Enâyi» gibi kaba, çirkin, müstehcen ve müstekreh lâfları koymuşlardır.

İsmail Safâ Bey merhum küçücük oğlunu azarlayarak:

— O nedir öyle «Ha!..», «Efendim» de!..

diyor; biz, elli yıl sonra İstanbulda o «Ha!..» yı da arıyoruz.

EFENİN KAHVEHÂNESİ — İkinci Abdülhamid devrinde tulumbacılığın en revnaklı zamanında Gedikpaşa tulumbacılarının kahvehânesi idi; Divanyolunda Çarşukapusu durağından Bayazıda giderken sağ koldaki gazinonun yeridir (1943). Gazino Efenin kahvehânesine nisbetle hayli küçülmüş; kahvehânenin dip tarafında merdivenle çıkılır bir büyük şirvan (yatakhâne - koğuş) var idi ki tamâmen yok olmuşdur.

Asıl adı unutulmuş, lâkabı ile anıla gelen kahveci aslen kürd, gümrük hammallarından olup Fehim Paşanın hafiye çetesine girmiş ve paşanın sâyesinde bu büyük tulumbacı kahvehanesini açmışdı. Dev yapılı, kıllı kara, sakalı matruş, pos bıyıklı, câhil, ayyaş, muğlim bir adamdı, fakat; şekil ve şemâilinden umulmıyacak derecede nâzik, kaba görünüşü ile tam tezad hâlinde zevk sâhibi idi. Kahvehânesi zamanının en mükellef, en temiz kahvehânelerinden biri idi; bütün duvarları, o zamana göre cömerdce para harcanarak İstanbul tulumbacılarının grup hâlinde veya münferid fotoğrafları ile süslenmişdi; büyüklü küçüklü, hepsi camlı çerçiveli 200 parçadan fazla fotoğraf vardı ki bu zengin kolleksiyon kimin elinde kalmışdır bilemeyiz. Bu satırların muharriri bu günahkâr Vâsıf ramazan aylarında Efenin kahvehânesini tutar, bir ay çalgılı kahvehâne olarak işletirdim. Merkezî yerde olduğu için pek kalabalık olurdu (B.: Çalgılı Kahvehâneler, cild 7, sayfa 3683)

Bu hâtıraları anar iken eski destancılığımızın depreşdi, aşağıdaki kırık dökük manzûme de son yadigârlarımızdan olsun dedik:

İskemleler hezâren peykeler kadifeli
Kahvecinin zevk ehli olduğu da besbelli

Duvarlar tulumbacı resmi ile donanmış
Kıymetini üç Mısır hazînesi biçmeli

Billûrdur nargileler, en âlâ fincan çubuk
Ocağa da kondurmuş bir kahveci güzeli

Efenin şorolosu Gedikpaşa bıçkını
Hem ayağı koşarlı hem işe yatkın eli

İki nefer uşaklar alımlı çalımlıdır
Çapkınların başında esiyor kavak yeli

Ya efendim kahveyi dolduran müşteriler
Semtin cümle şübbânı birbirinden cilveli

Esnafın şehbazın pırpırının eşbehi
İnletiyor kalender sazındaki bam teli

Kâkül ile perçemi ebrû ile müjgânı
Pençe ile topuğu o şahlarda görmeli

Nigâhı mestânedir işmar çakar gamzesi
Yanağında fülfülü gözler kudret sürmeli

Gelsin kahve çay çubuk burda kaanunu ülfet
Bilâ kaydu şart herkes yâr seçüp peylemeli

Bûsi pâyine ruhsat aldın mı dilberinden
Heman postu kahvenin şirvanına sermeli

Altmışaltı pişpirik piket ile pırafa
Cimdallı bom pastıra bir hüner göstermeli

Efenin kahvesinde benim de bir şıkırdım
Siyehçerde yârim var Reisoğlu Pandeli

Çalımlı tulumbacı fenerci mürâhikdir
Topuklar demir gülle perçemi ipek teli

Kahvenin duvarına koydum ama resmini
Yangın kulelerine heykelini dikmeli

Birer turunç köpüklü kahve içüp şâhımla
Kahvehâne medhini burada bitirmeli

Sonra çıkup kahveden o sabah keyfi ile
Gedik Ahmed Paşanın hamamına girmeli

Vâsıf HİÇ

EFE SOKAĞI — Şişlinin Cumhuriyet Mahallesi sokaklarından; Rumeli Caddesi ile İzzetpaşa Sokağı arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 18/157); bir araba geçecek genişlikte paket taşı döşeli bir yoldur. 2-3 katlı evler, 4-8 katlı apartmanlar arasından geçer; 1 sinagog, 1 oto-elektrikci; 1 marangoz, 1 mobilyacı, 1 arpacı - samancı, 1 kahvehâne, 1 garaj, 1 soba tâmircisi vardır; kapu numaraları 3 - 39 ve 2 - 48 dir (Ocak 1967)

EFLÂKİ DEDE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberinin alfabetik endeksine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Tarabiyanın sokaklarından; paftada gösterilmemişdir (1934 B.Ş.R., pafta 23/Tarabya), ve yerine gidilip durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

EFLÂK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihde Karagümrükde Kâariye Atik Ali Paşa Mahallesi sokaklarından; Fevzipaşa Caddesi üzerinde Attarkerim Sokağı başı ile Kalfa efendi sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B.Ş.R. pafta 7/109). 1955 - 1957 arasında bir yanındaki adacık istimlâk edilmiş ve sokak caddeye katılmışdır (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EFLÂTUN ÇIKMAZI — Galatanın Emek yemez Mahallesi sokaklarından; Tersâne Caddesindedir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/131); 5-6 adım genişlikde, asfalt kaplıdır; ahşab ve kâgir ona yakın ev ile 1 demir ticarethanesi, 1 torna-freze atölyesi, 1 hurdacı, 1 kahvehâne, 1 köfteci ve 1 çocuk bisikletleri imalâthanesi vardır, kapu numaraları 1-19 ve 2-12 dir (temmuz 1966).

EFRÂDI CEDÎDE MEKTEBİ — (B.: Deniz Asker Okulları, cild 7, sayfa 4408).

EFTALİPOS (EPTALİPOS) GAZİNOSU — 1918 ile 1922 arasında Galatanın en meşhur birinci sınıf bir gazinosu idi; Necatibey Caddesi üzerinde, Kapuiçi Hamamına yakın bir yerde idi, ki o zamanlar caddenin adı da Topcular Caddesiydi. Havyara şampanyaya varınca her çeşid meze ve içki bulunur ve pek süslü bir yerdi; sahibi Yunanistanlı, kırlaşmış pos bıyıklı ve banker kılıklı bir adamdı, kasada onsekiz yaşlarında pek yakışıklı bir delikanlı olan oğlu otururdu; on kadar garsonu da yaşları 15 - 20 arasında güzel güzel rum çocuklarıydı; siyah pantolon beyaz ceketlerle kılık kıyafetleri de pek temizdi. Eftalipos gazinosu İstanbulun düşman askeri kuvvetleri tarafından işgal altında bulunduğu o karanlık yıllarda ingiliz ve fransız askerlerinin ve bilhassa bahriyelilerin akşam ve gece karargâhı olmuşdu. Geceleri geç vakitlere kadar gürültülü, neş'e ile içerler, gazinonun genç rum uşakları rezîlâne cümbüşler olurdu.

Eftaliposa fesli bir türk giremezdi; gaflet idüp de girse, hizmet edilmez, istiskal görür, anlamaz ise bozuk bir türkce ile: «Yok sen burda içecek» diye kovulurdu. Patronzâdenin de haftada birkaç gece tekrarlattığı bir numarası vardı; gemici, kayıkcı, yahud serserî

takımından bir rumun başına giydirilerek müşteri kılıklı gazinoya getirilirdi, türlü hakaaretlerle alay edilir, o da zelîlâne tavırlar takınır, nihâyet garson oğlanlardan biri başından fesini kapar, ingiliz veya fransız askerlerine atar, fes havada elden ele dolaşır ve en sonunda patronun oğlu yere çalarak ayağı altına alırdı.

Gazinoda büyük bir borulu gramofon vardı, gece yarısına doğru, kapanma saatine yakın tango, vals, polkalar çalınır, yabancı askerler garson oğlanlarla dans ederlerdi, ve gazino kapandıktan sonra devam edecek cümbüşün sözleşmesi bu danslar arasında olurdu. Aşağıdaki manzûme bu günahkâr Vâsıfındır:

Eftalipos Gazinosu Galatada meşhurdur
Kapusundan şöyle bak da içeri girmeden dur

Tezgâh başı, masaları, doldurmuşdur her yeri
İngilizle fransızın çavuşları neferi

Kimi İstanbulun rumu, kimi Yunanistanlı
Ondan fazla uşağı var şıkırdım delikanlı

Palikarya kırmaları kaldırım kopilleri
Şımardıkca şımarmışdır, bir karışdır dilleri

Gaflet ile gelmiş olsa bir fesli türk müşteri
Karşılamaz hürmet ile, hizmet etmez hiç biri

Önce alay, istiskalle şöyle bir süzer onu
O kâselis küstah rezil çırak oğlan, garsonu

İstiskaali fark etmeyip hemen çıkıp gitmezse
Tecâvüze yeltenirler başında duran fese

İngilizle fıransızın hele bahriyelisi
Gaayet ile muglim olup urum kopil delisi

Şıkırdımlar düden hazır, sırnaşdıkca sırnaşır
Çârebrûsu tüysüzü de kucaklarda dolaşır

Ben şöyle bir çıtlatayım, sen ayıkla pirinci
Gazinoya pek yakındır Yamalı Kapuiçi

Çırak oğlan garson değil, Eftaliposun kendi
Mahdûmu güzîni de şıkırdım kalopedi

Hem o mahdûmu güzînin dildâdesi ateşci
Bir cehennem zebânisi Tanganikalı zenci

Eftalipos Gazinosu Galatada meşhurdur
Şöhretinin esbâbı da işte efendim budur

İşgal kuvvetlerinin İstanbuldan ayrılacağına yakın bir cuma günü Eftalipos Gazinosunun kapusuna bir Türk bayrağı çekildi, şımarık oğlanları da yoldan geçen feslilere: «Buyurun pasam, buyurun beyim!..» diye seslenmeye başladılar. Millî Mücadele kahramanlarından meşhur İpsiz Receb Reisin İstanbuldaki adamı olarak bilinen Laz Temel Reis bir yunan bayrağı bulmuş, iri yarı iki mavunası ile Eftalipose geldi, kapudaki Türk bayrağını indirerek dürdü, öpdü ve mavunacılardan birine verdi ve onun yerine Yunan bayrağını asdı. Bunun mânasını pek iyi anlayan patron da gazinosunu bir daha açmamak üzere hemen kapadı. Yine o günlerdedir ki patronun yakışıklı oğlu da kayboldu, birkaç gün sonra Salıpazarı sâhilinde tamâmen uryan olarak cesedi bulundu, tam ense köküne saplanmış bir bıçakla katledilmişdi, bu bıçakdan oğlanın kaatilinin zenci ateşcisi olduğu anlaşıldı; fakat nereye götürülüp soyulduğu ve niçin öldürüldüğü anlaşılamadı.

Vâsıf HİÇ

EFTALYA HANIM (Deniz kızı) — Rum asıllı ünlü bir hanende; doğum tarihi tesbit edilemedi, genc kızlığı zamanında Galata balozlarında hânende olarak sahneye çıkışı İkinci Sultan Abdülhamid devrinin son yıllarına rastlar; pürüzsüz sesi, güzelliği ile devrin her tabakadan gencleri tarafından hayli alkışlanmış iken meşrûtiyet devrinin siyasî gürültüleri ,zincirleme üç harbin (İtalya, Balkan ve Birinci Cihan Harbleri) felâketleri, ve nihâyet İstanbulun karanlık işgal yıllarında tamâmen unutulmuşdu. Bir sahne yıldızı için yaşını hayli geçirmiş bulunur ve geçim sıkıntısı içinde yaşarken bir tesâdüf Denizkizi Eftalya Hanımı birden şöhrete ve dolayısı ile servet ve refaha kavuşdurdu. Şöyle ki, Türkiye Cumhuriyetinin kurucu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa zaferden sonra 1927 de İstanbula ilk gelişinde, 5 Ağustos günü refâkatlerinde Başvekil İsmet Paşa ve Meclis Reisi Kâzım Paşa (Özalp) bulunduğu halde Ertuğrul Yatı ile Modada yapılan deniz yarışlarına gittiler; yarışlar paşanın huzuru ile coşkun neş'e ve şetâret içinde pek parlak oldu. Saat 12.45 den 21 e kadar Modada kalan Gazi, dönüşde Kalamış koyundaki Belvü gazinosuna uğradı ve gecenin çok geç saatlerine kadar Belvüde kaldı. Kendisini yakından görmek isteyen halk kalabalığına iltifatlarda bulundu, bu arada gençliğinden tanıdığı Denizkızı Eftalya Hanımı gördü; birkaç şarkı okumasını istedi ve Başkanın emrini coşkun bir heyecanla yerine getiren Eftalya Hanımı

alkışladı. Bu iltifat Denizkızının derhal yeniden parlaması için kâfi geldi ve en büyük çalgılı gazinolardan ve plâk şirketlerinden parlak teklifler yağmaya başladı.

Denizkızı Eftalya Hanım, Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında sahneye çıkan, plâk dolduran gayrı müslim tek kadın hânendedir. Bir devrin büyük şöhreti olan bu sanatkâr kadının ölüm tarihi de tesbit edilemedi.

EFTİK (Benli) — 1890 ile 1900 arasında Galatanın namlı umumhânecilerinden, evi Zürafâ Sokağında idi, ki bu sokak aynı adı taşımaktadır; Yüksekkaldırım'a paralel merdivenli yokuşdur. O tarihlerde hayli yaşlıca bir kadın Benli Eftik'in araba sürücülerinden Ferhad adında bir kırığı vardı ki, bu arabacı Ferhad, Mehmed adında bir ayakdaşı ile berâber 1900 yılı nisanın sonlarında fransız Messageries Maritimes kumpanyası vapurlarından birinde garsonluk yapan Henri adında bir delikanlıyı bıçakla vurarak katletmiş, Ferhadının kaatil olarak tevkif ve mahkûmiyetinden sonra da Benli Eftik evini başkasına devrederek levis batağından çekilmişdir. İki sene kadar Hasköyde tevbekâr hayatı sürmüş, 1902 de evinde kayışla boğulmuş olarak ölüsü bulunmuşdur; şübhe üzerine yakalanan Adalının Yorgo adında şıkırdım gürûhundan mürâhik bir rum oğlanı umumhânesinden tanıdığı Eftik Duduyu parasına tamah ederek öldürdüğünü itiraf etmişdir.

EFTİM (Lord) — (B.: Eftimiya)

EFTİMİN MEYHÂNESİ — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Kadıköyünde ayak takımı uğramayan, efendiden kişilerin kafa denkleri ile huzur içinde demlendikleri bir meyhâne idi; çarşı içinde, rum kilisesinin arka tarafındaki köşede bir bakkal dükkânının üstünde idi, bakkal dükkânı da Eftimin idi ve meyhâneye bakkal dükkânı içinden merdivenle çıkılırdı. Ahmed Rasim, İttihad ve Terakki Fırkası erkânından Bahriye Nâzırı Cemal Paşayı ilk defa bu meyhânede görüp tanıdığını şöyle anlatır: «... Bildiklerimden bir kemençeci, karcığar yâhud beyâtî araban olacak, bir şarkının doğru olup olmadığını tahkik için beni Eftimin Meyhânesine götürdü, bu esnada orta boylu, yakışıklı, kumral bıyıklı bir erkân-ı harb yüzbaşısı ile zarif ve nazif, kır sakallı bir zat da geldiler, karşımıza oturdular. Kemençe çalıyordu. Yeni gelen bu iki zât da mütehassis oluyorlardı. Yüzbaşı gazoz, sakallısı bira içiyordu, kemençeci ile ben de hafif hafif düz çakıyorduk. İşte bu yüzbaşı bu günlerde Tiflisde yâveri ile birlikde katledildiğinden bahsedilen Bahriye Nâzırı Cemal Paşadır...» (A. Rasim, Cemal Paşa, Muharrir buya).

EFTİMİYA — Birinci Cihan Harbinden sonra İstanbulun acı ve karanlık işgal yıllarında «Poliş Kaatili» diye tanınmış azılı palikarya Hrisantosun metresi gaayetle dilber bir rum kızı fâhişe ki erkek kardeşi Eftim de o devrin yine kötü şöhretlerinden «Lord» lâkabı ile mâruf bir kirli oğlan idi. Bu kardeş Sarhoş Marika denilen bir umumhâne sermâyesinin babaları ayrı fuhuş mahsulleri ile; 1920 yılında esmer, kara saçlı, kara gözlü Eftimiya 16 yaşında, beyaz tenli, kumral saçlı, çakır gözlü Eftim de 19 yaşında idi. Galatada bir birahânede garsonluk yapar iken işgal kuvvetlerine mensub bir ingiliz bahriye çavuşunun mahbubu olan Eftim, sırtına da ingiliz bahriye neferi üniforması giydirilerek çavuşu ile beraber Galata ve Beyoğlu meyhânelerinde, hamamlarında iki sene kadar rezîlâne nümayişlerle dolaşmışdır. Şenaat bâzîçesi pis delikanlı İstanbulun tahliyesinde çavuşu tarafından gemi ile götürülmüştür. Eftimiye da Hrisantosun Tatavlada Direkcibaşı Sokağında basılıp katlinden sonra bir Yunanlı kaptanın metresi olmuş ve onun ile berâber Yunanistana gitmişdir (B.: Direkçibaşı Sokağı; Hrisantos).

EGE (Hasan Fehmi) — Değerli müzisyen, viyolonist, orkestra şefi, ilk türkce tangolar bestekârı, Türkiyede batı müziğinin halk tarafından benimsenmesinde öncülük yapmış, adı bu yönden inkılâp tarihine dahi geçmesi lâzım gelen pek kıymetli bir san'atkâr; temiz insan, sevimli insan, nâzik ve kültürlü meclis adamı; çok hünerli ellere sâhip eskilerin «Hezarfen» dedikleri kişilerden: resim yapar, fotoğrafcıdır, tesviyecilik, tornacılık, tenekecilik, marangozluk bilir, pek güzel ayakkabı îmal eder kunduracı, kusursuz esvab diker terzi, çok iyi bir motosiklet, saat, radyo, fotoğraf makinası, sinema makinası tâmircisi, usta bir sandal yapıcısıdır, usta bir

bağçıvan ve çiçekcidir; 27 mayıs 1902 de İstanbulda Fatihde Kıztaşında doğdu, baba Bartınlı Çolakoğlu Halil Beydir, Nafia Nezâretinde fransızca mütercimliği yapmış, Mâliye Nezâreti Evrâkı Nakdiye kaleminde bulunmuş, ressam ve kaanûnî, Nümunei Terakki Mektebinde resim, fransızca, riyâziye muallimi olmuşdur (vefâtı 1911); annesi Sıdıka Hanım İstanbulludur.

İlk tahsilini Hocapaşa İbtidâî Mektebinde, sonra babasının muallimlik yapdığı Nümunei Terakkiye devam etmişdir, babasını henüz 9 yaşında iken kaybetmiş olduğundan bir müddet Ticâret ve Dişçi mekteblerine devam etti ise de geçim zoru karşısında okulu terketti, ve bir müzisiyen olarak iş hayatına atıldı.

Musiki tahsiline 3-4 yaşlarında iken babasından yapmışdı; önce Aleksan Efendiden, sonra Mâbeyni Hümâyundan Büyük Zeki Bey ve Goldenberg'den keman dersleri aldı; Sokolofdan armoni ve kompozisyon, Riyâseti Cumhur Orkestrası şefi Pretorios'dan da orkestrazasyon ve orkestra idaresi dersleri aldı.

Bir müzisiyen olarak iş hayatına tiyatrolarda başladı; kendisi tarihler kaydetmeden şöylece anlatıyor:

«İlk çalışdığım yerler Şehzâdebaşında Ferah Tiyatrosunda Kel Hasan Efendi kumpanyası; Nâşid, Fahri, Rıfkı, Büyük Şevki; Beylerin, Dünbüllü İsmail Efendinin tiyatro kumpanyalarıdır; bu topluluklarda Küçük Peruz, Küçük Şamram, Küçük Virjin, Raa Dilberyan, Mari Feraha, Victorya Haçikyan, Hermine, Zarife, Denizkızı Viktorya gibi bir devrin en ünlü kantocularına çaldım; Serzâzende İsmail Hakkı Beyin, Cemal Sahir Beyin, Nevart Hanımın Azerbaycan ve Benliyan Efendi operet topluluklarında ostra şefliği yapdım; ve sessiz sinema devrinde uzun yıllar sinema orkestraları idâre etdim...».

Fehmi Ege
(Resim: S. Bozcalı)

O devrin bu san'at âlemleri, müntesiblerini maddeten tatmin edemez, sadece meslek aşkı ile doyururdu; bundan ötürüdür ki Fehmi Ege de Seyri sefâin İdâresinin Karaköy Acentalığında manifesto memurluğu yapdı, az sonra asker oldu ve kıt'asının bağlı olduğu 3. Kolordunun bandosuna alındı ve bütün nefesli sazları orada tanıdı. Atatürkün Gülcemal vapuru ile bir seyahatında büyük adamın huzurunda solist olarak keman çaldı ve takdir kazandı; terhisinden sonra Seyri Sefâin İdâresinin İzmir Acentalığı havâle memurluğuna tâyin edildi. Bu idâreden ayrıldıkdan sonra bir müddet gümrük komisyonculuğu yapdı. Atatürkün bir İzmir ziyaretinde şerefine verilen baloda orkestrayı idâre etti ve yine takdirlerini kazanarak, o zaman Türkiyenin en büyük ve lüks yolcu gemisi olan Ege Vapurunun orkestra şefliğine tâyin edildi; ve «Ege» soy adını bu münâsebetle aldı, ortasına da «Ege Caz» adını koydu. Sonra gemiden ayrılıp İstanbulda Tepebaşında büyük Gardenbar'da çalışmaya başladı, üçüncü bir defa Atatürk'ün takdir ve iltifatlarına orada nâil oldu ve emirleri ile Riyaseti Cumhur Küçük Orkestrasına alındı; üç buçuk yıl Atatürke, sekiz yıl İsmet İnönüye, cem'an 12 yıl bu seçkin orkestraya hizmet etti. Büyük sanatkâr Muhsin Ertuğrulun delâleti ile 11 çocuk opereti yazdı. İlk İstanbul ve Ankara Radyolarında çaldı. Sıhhî sebeblerle (böbrek hastalığı) Riyaseti Cumhur Orkestrasından ayrılarak hekim tavsiyesi ile 1947 de İstanbula geldi; yedi sene Turan Bar'da ve Londra Pavyonda ve bir sene kadar Beyaz Parkda çalışdı; 1950 de İstanbul Şehir Orkestrasına girdi ve bir yaş gününde, 27 Mayıs 1967 de bu ortestradan emekliye ayrıldı. Bu satırların yazıldığı sırada, ağustos 1967, Şato gazinosunda çalışıyordu; ve İstanbul Radyosunda hem senfoni orkestrasında ve hem de adını taşıyan orkestrasında çalmaktaydı.

[Bolero]

Söz-müzik: Fehmi Ege

Fehmi Egenin kendi el yazısı ile bir bolerosu

Bir bestekâr olarak ilk eseri «Pîri Aşka» isimli rast bir valsdir. İlk batı müziği bestesi de «Meçhul» isimli operetin müzikleridir; ilk türkce tangosunu da bu operete koymuşdur; ilk tango plâğı da «Mehtablı bir gece» dir. Onbiri çocuklar için 21 operet bestelemişdir; şarkı, türkü, halk oyun havası, vals, tango, bolero, rumba, fantezi eserler bütün bestelerinin sayısı bini bulur. Asıl sazı kemandan başka saksfon, klarnet, piyano, flüt, çello, bas, trompet, ud çalar, ney üfler, hemen bütün sazların âşinasıdır; İstanbul Radyosunda 12 kişilik Tango ve Dans Orkestrası, hariçde de 6 kişilik Folklor ve Çigan Orkestrası vardır.

1935 de Herekeli Hafize (Hoşgör) Hanımla evlenmişdir; iki çocuğu vardır, oğlu Engin Ege (doğumu 1941) piyanisttir, Almanyada bir alman orkestrasında çalmaktadır; kızı Nermin Ege (doğumu 1944) İstanbulda Güzel Sanatlar Akademisinin Dekorasiyon ve tekstil bölümünde son sınıf öğrencisi idi.

Bir zamanlar içkiye iltifat etmiş, 1950 den sonra terketmişdir; tütün tiryâkisidir. Bu kıymetli sanatkârın hünerli ellerinin hiç temas etmediği şeylerden biri iskambil kâğıdı, biri de tavla, oyun zarıdır.

1946 da kendisinden «Tango Kıralı Fehmi Ege, genç kızların ve delikanlıların dillerinden düşürmedikleri tangoları ile haklı bir şöhret yapmış üstad» diye bahsedecek bir gazeteciye (Edib Akın'a) şunları söylemişdir:

«Hayatımda müdhiş bir ölüm tehlikesi geçirdim. Ankaradan konser vermek için İstanbula gelmişdim ve bir gece Vasfi Râşidin jübilesinden misâfir kaldığım pansiyona dönmüşdüm. Uykumun en tatlı derinliğinden yangın var feryâdı ile fırladım, odamın kapusunu açdım ki hol, tavan, merdiven alev içinde, gözüm eşyâ namına hiç bir şey görmedi, kemanımı aldım, notalarımı aldım ve kendimi yalın ayak alevler içindeki merdivene attım, ateşlere basdıkca tabanlarım cayır cayır yanıyordu, vücudumu kemanımla notalarıma siper ettim, vücudumun da bazı yerleri yandı, on on beş gün hastahanede yattım.

«Beni batı müziğine doğru ilk kamçılayan üstad Cemal Reşid Reydir.

«24 saatim şöyle geçer: 4 saat uyku, 18 saat çalışma, 1 saat yemek zamanları, 1 saat de böbrek sancısı ile kıvranma.

«Aşkı vuslat tâkib eder, vuslatın meşrûu izdivacdır, âşık evlenince ya Mevlâsını bulur, ya belâsını..»

Bir mektubunda (1967): «... Soğukdan, sıcakdan hoşlanmam, korkarım, baharı, hele İstanbulun son baharını severim; gün ortasının bol ışığı ve gece karanlığını sevmem, sabahların mat aydınlığını ve akşamların esmerliğini severim. Kahkahalarla nasıl gülünür bilmem, insan yüzünün süsü tebessümdr; hayatın asâleti hüzündür, bütün şâheserler büyük ızdıraplardan doğmuşdur» diyor.

EGE (Nezâhet Nureddin) — Aydın bir Türk kadını, yazar ve mütercim, maarifci, bu satırların yazıldığı sırada Erenköy Güneş Kolejinin kurucu sâhibi, müdîresi; 1901 de İstanbul'da doğdu, babası, Harbiye Nezâreti muhâsebat ve levâzimat dâirelerinde müdürlük yapmış şair ve edib Mustafa Nazmi Bey (B.: Ersin, Mustafa Nazmi), annesi de Bahriye Nezâreti Nakkaşhâne ve Matbaai Bahriye müdürlerinden Binbaşı Fethi Beyin kızı Hatice Dilşah Hanımdır.

Menbai Füyûzâtı Osmaniye Mektebinde, Süleymaniye Kız Rüşdiyesinde okudu, 1918 de Bezmiâlem Kız Sultânîsinden pek iyi derece ile diploma aldı.

Osmanlı İmparatorluğunun en buhranlı devrine rastlayan o kara yıllarda Türk aydınlarının toplandığı Türk Ocağına intisab etti, Himâyei Etfal Cemiyetinde (Çocuk Esirgeme

Nezahat Nureddin Ege
(Resim: S. Bozcalı)

Kurumu) çalışdı. Bilhassa, İzmirin Yunanlılar tarafından işgali üzerine İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyetinin İstanbuldaki faaliyetinde Aydın, Manisa ve havâlisindeki Yunan mezâliminin raporlarının yazılmasında ve neşrinde büyük gayreti, yardımları görüldü.

1919 da Prens Sabahaddinnin mesleki ictimâisini benimsedi; Türkiye Science Sociale (Cemiyet - Toplum İlmi) ile ilk uğraşanlardan biri oldu ve bu konuda konferanslar verdi. (Bu iimi sosializm ile karıştırmamalıdır). 1930 da Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Umum Müdürü Ragıb Nureddin Beyle evlendi. (B.: Ege, Ragıb Nureddin); 1933 de Amerika Talebe Müfettişliğine tâyin edilen zevci ile birlikde Amerikaya gitti ve 1940 yılına kadar yedi sene Amerikada kaldı, terbiye (pedagoji) müesseselerinde ve üniversitelerde tedkiklerde bulundu; memlekete döndükden sonra 1940 - 1947 arasında Ulus, Cumhuriyet, Son Posta gazeteleri ile Zirâat Ticâret Mecmuasında ingilizceden terceme ziraî, iktisadî, pedagojik yazılar yayınladı.

1953 de zevci Ragıb Nureddin Ege ile birlikde Erenköy Güneş Kollejini kurdu (B.: Erenköy Güneş Kolleji); zevcinin vefâtından sonra bu irfan müessesesinin maddî ve manevî bütün sorumluluğunu yüklendi; bu kolej R.N. Egenin bir ideali idi; Nezâhet Ege, müesseseyi geçim için iş değil, kendisine bir idealistin vediası olarak gördü ve elindeki imkânları kolejin inkişâfı yolunda harcadı.

Seyhan ve Güneş isminde iki kızı vardır. Seyhan Nureddin Ege Birleşik Amerikada Mişigan Üniversitesinde uzvî, kimya asistan profesörüdür; Güneş Nureddin Ege de Dr. Operatör olup Londrada radyo terapi ve kanser tedâvisi üzerinde çalışmışdır, 1967 de Kanadada Prenses Margaret Hastahânesinde bulunuyordu.

Eserleri: «Turgut Livesin Turkey» (ingilizce, 1939 Milletlerarası New York Sergisinin Türk paviyonunda satılmışdır); «The Magie School Boğ» (ingilizce çocuk piyesi); «Demokrasi Cihanında Kadın», «Amerikada Yeni Terbiye Cereyanları», «Amerika» (Stephen Vincent Benet'den terceme).

EGE (Ragıb Nureddin) — Ünlü maarifci, pedagog, muallim, tıb doktoru; hassas ve yanılmaz zevk ölçüleri ile san'at ve güzellik eserlerini değerlendirmesini bilen ve geniş bilgi ve görgü sâhibi, benzerleri çok az yetişir tam aydın adam; Erenköy Güneş Kolejinin kurucusu; 1868 de İstanbulda doğdu; babası tıb doktoru Abdurrahman Nureddin Beydir; bu zâtın ecdâdı Türkistanlı ve ulemâdan olup üç yüz sene kadar Moskova cemâati İslâmiyesine müftülük yapmışdır; annesinin adı Şerife Sâlihadır, bu hanımefendi ve Kırım eşrâfından ve ulemâsından bir zâtın kızıdır. Her iki âile geçen asır ortalarında Türkiyeye hicret ederek yerleşmişdir.

Ragıb Nureddin Ege idâdî tahsilini babasının hükûmet doktorluğu ile bulunduğu İzmirde yapdı; İstanbulda Tıbbiye Mektebinde okurken meşrûtiyetin ilânında (1908-1909) İsviçreye tabiî ilimler tahsiline gönderildi, ve Lozan'da dört sene kadar kaldı. Hem okudu, hem de orada tahsilde bulunan Türk talebeleri arasında bir cemiyet kurmaya muvaffak oldu, ki bu cemiyetde ortaya konulan düşünceler az sonra memleketde kurulacak Türk Ocağının temeli oldu. Büyük mütefekkir Prens Sabahaddinin mesleki içtimaisini benimsemiş, Prensin en harâretli müdâfilerinden biri olmuşdu.

Lozan'da tahsilde iken Balkan Harbi başlayınca vatanına döndü ve gönüllü asker oldu, Yenicevardar muhârebesinde bulundu. Birinci Cihan Harbine de ihtiyat zâbiti olarak katıldı,

Ragıp Nureddin Ege
(Resim: S. Bozcalı)

harbin başından sonuna kadar muhtelif cebhelerde bulundu. Mondros mütarekesinden sonra İzmirin Yunanlılar tarafından işgaali tehlikesini sezerek birkaç hamiyetli arkadaşı ile İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyetinde çalışdı ve 14/15 mayıs gecesi İzmirin işgaalini şiddetle protesto eden beyannâmeler dağıtarak halkı müdafaaya dâvet etti, ve bu yolda en faal sîmalardan biri oldu. Anadoluda Yunan işgaline son veren zaferden sonra Adana Lisesi müdürlüğüne tâyin edildi, sonra Adana maarif emini oldu, altı sene kadar İlk Tedrisat (ilk eğitim) Umum Müdürlüğünde bulundu; ve 1933 de Maarif Vekâletinde müdafaa ettiği yeni bir maarif felsefesinin tatbikatını gerçekleşdirmek emeli ile ilk defa ihdas edilen Amerika Talebe Müfettişliği ile New York'a gitti, Amerikada temas ettiği üniversite muhitlerinde Türk maarifini liyâkatle temsil etti. Amerikada dokuz yıl kalarak geniş tedkiklerde bulundu. İkinci Dünyâ Harbinin başlamak üzere olduğunu gördü, Avrupaya, bilhassa Almanyaya talebe gönderilmesinin doğru olmayacağını zamanın maarif Vekili Hasan Âlî Yücel'e bildirdi, ilgi görmedi, meseleyi bir yazı ile cumhurbaşkanına arzetti. Mercîleri tecâvüz etmesini iyi karşılamadı, Amerikadaki vazifesinden alınarak bir orta okul öğretmenliğine tâyin edildi, bu muameleden müteessir oldu, fakat metânet ile karşıladı, Türkiyenin kaderinin yarattığı hususiyetlerden biri olarak kabul etti. 1953 de yaş haddi ile emekliye ayrıldıktan sonra, hayat ve fikir arkadaşı zevcesi Nezâhet Hanımla birlikde, en büyük ideali olarak tasarladığı Erenköy Güneş Kolejini kurdu. 1960 da vefat etti; Eyyubda Mareşal Fevzi Çakmak'ın kabrinin karşısında bulunan âile haziresine defnedildi.

EGELİ (Ekrem Şerif) — Tıb doktoru, İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesi Ordinaryüs Profesörlerinden; bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Üniversitesi Rektörü; bu değerli ve ünlü profesörün hal tercemesini şânına lâyık şekilde yazabilmek için kendisine gönderdiğimiz mektuba cevab a'amadığımızdan Kim Kimdir Ansiklopedisinden aldığımız notlarla yetiniyoruz:

«1901 de Bandırmada doğdu; babası Şerif Yakub Bey, anası Emine Hanımdır. Bandırma Rüşdiyesinde (1913), İstanbul Sultânîsinde (1917) okudu, sultânînin 9. sınıfından imtihan ile Askerî Tıbbiyeye geçdi, 1922 de İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi. Gülhâne Hastahânesinde dâhiliye asistanı (1923), dâhiliye mütehassısı, ordu sıhhiye mütehassısı (1925), ordu sıhhiye müşâviri (1927), Ankara Merkez Hastahânesi Dâhiliye Şefi (1927-1933), İstanbul Tıb Fakültesi 2. iç hastalıkları doçenti (1933), 2. iç hastalıkları kliniği profesörü (1940), 3. iç hastalıkları kliniği profesörü (1952), aynı kliniğin ordinaryüs profesörü (1953), Tıb Fakültesi Dekanı (1951-1953), ikinci defa Tıb Fakültesi Dekanı (1957-1959), oldu. 1954 den beri Yüksek Sağlık Şûrası üyesidir. 3. Mıntaka Etibbâ Oda Reisliği (1947 - 1951), Türkiye Tıb Cemiyeti Başkanlığı (1950 - 1952), Türkiye Tıb Akademisi başkanlığı (1955-1957), Millî Tesânüd Birliği başkanlığı (1956-1958) yapmışdır. Milletlerarası Kardiyoloji Cemiyeti, Milletlerarası Hematoloji Cemiyeti, Milletlerarası Dâhiliyeciler Cemiyeti, Türk Tıb Cemiyeti, Türk Tıb Akademisi üyesidir. Milletlerarası kongrelere katılarak yahud turist olarak Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İspanya, Hollanda, Belçika, İsveç, Danimarka, Rumanya, Bulgaristan, Rusya, Japonya, Pakistan, Irak, Lübnan, Formoza, Hindistan, İtalya, İsrail, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavyaya gitmişdir.

«Türkce, almanca, fransızca ve ingilizce yüz elliye yakın tıbbî yayını vardır; bunların mühim bir kısmı karaciğer hastalıkları üzerine müşahede ve etüdleri olup en mühim ana tıb kitablarında yer almışlardır. Bunlar arasında tamamen şahsî sayılacak metodlar, fikirler ve buluşlar vardır. Kitab olarak baş eserleri «Kalb Damarı Hastalıkları» (1948) ve «Klinikden Notlar» (1957) isimlerini taşır. Katıldığı kongreler şunlardır: Milletlerarası Askerî Tıb Kongresi (Lyon 1931), Milletlerarası Karaciğer Hastalıkları Kongresi (Marsilya 1956; raportör). 1950 de iki ders vermek için Münih Üniversitesi, 1953 de Tanscome Dâhiliye Kürsüsünde ders vermek için Lozan Üniversitesi, 1958 de iki konferans vermek için Bükreş Üniversitesi, 1959 da birer konferans vermek için İsrail Üniversitesinin Kudüs ve Tel-Aviv Fakülteleri tarafından dâvet olundu.

«Fransızca, almanca, ingilizce bilir. Fut-

bol oyununu, at ve otomobil yarışlarını sever. Yazı yazmaya, roman okumaya, musikiye, tiyatro ve operaya ve seyahata meraklıdır. Vecihe (Selgil) Hanım ile evlidir. (Kim Kimdir Ansiklopedisi)

Yaman adında bir oğlu olmuşdur. Yaman Egeli, meslek yoluna adımını atmak üzere yetişkin bir delikanlı iken bir gece kullandığı otomobil ile Boğaiçinde denize uçarak boğulmuşdur. Bu hazin ölüm Ekrem Şerif ve Vecihe Egeli için unutulmaz bir acı olmuşdur. Baba, oğlunun adına, her yıl Tıb Fakültesini birincilikle bitirecek gence verilmek üzere 4000 liralık bir «Yaman Egeli Ödülü» tesis etmiş; ana da, acılarını «Bir Yaman Vardı» isimli bir eserde kalem diline vermişdir.

Bürhaneddin OLKER

EGELİ (Erdoğan) — Editör, «Ceylan Yayınları» müessesesinin sâhibi; 1924 de Trabzonda doğdu; muharrir Münir Hayri Egelinin büyük oğludur. (Küçük kardeşi yüksek mimar Can Egeli, doğ. 1926); annesinin adı Şefika Hanımdır; Ankarada Devrim İlk Okulunda ve Ankara Gazi Lisesinde okudu, bir müddet de Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinin fizik bölümüne devam etti, sonra gazeteciliğe başladı, bir ara İstanbulda Son Telgraf Gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yapdı. Almanca ve İtalyanca bilir; matbaacılık üzerinde bilgisi vardır; evli ve iki erkek evlâd sahibidir (1962).

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

EGELİ (Münir Hayri) — Tanınmış yazar ve sanatcı; 1903 de İstanbulda Gedikpaşada doğdu; babası uzunca bir zaman İzmir Mektubculuğunda bulunmuş aslı Ruscuklu Mehmed Hayri Beydir, annesinin adı Seniye Hanım.

Mehmed Hayri Bey, Ruscuk âyanı sadrıâzam Alemdar Mustafa Paşanın erkek kardeşinin oğlu Ali Paşanın oğludur; İkinci Sultan Mahmud Rumelinde ve Anadoluda âyanların nüfuzunu kırma mücâdelesine girişdiğinde Ali Paşayı da bütün âilesi halkı ile Ruscukdan kaldırtarak İzmirde yerleştirmiş ve Mehmed Hayri Bey İzmirde doğmuşdur. Varlıklı bir âilenin geniş imkânları içinde yetişmiş, ingilizce ve fransızca bilir, edebiyat ile ve güzel san'atlarla meşgul olmuş idi, Münir Hayri Egeli, babasının bu kıymetlerine de tevârüs etmişdir. İzmirin meşhur saat kulesi mektubculuğunda onun teşebbüsü ile yapılmış, hatta bir rivayete göre bu kulenin resmini de Mehmed Hayri Bey çizmişdir; İzmirin Mektubcu semti de adını onun hâtırasından almışdır; 1909 da vefat etmişdir; Mehmed Hayri Beyin üç oğlunun en küçüğü olan Münir Hayri Egeli altı yaşında yetim kalmışdır. M.H. Egelinin annesi Seniye Hanım da Telgraf Nâzırı Hasan Âli Efendi'nin torunu; Maarif Vekili ve edib Hasan Âli Yücel ile kardeş çocuklarıdır.

Kadıköy Nümûne Mektebinde, İstanbul Muallim Mektebinde okudu (1919); Sorbon Üniversitesi psikoloji enstitüsünü bitirdi (1922); 1920 - 1922 arasında, ki Millî Mücâdele yıllarıdır, yurda döndüğünde Ankarada maarif müfettişliği, Trabzon lisesinde muallimlik yapdı; Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) neşriyat müdürü, Ankara lisesinde muallim, sırası ile İzmit, Bolu ve Balıkesir maarif müdürü, İsmet Paşa Kız Enstitüsü Müdürü, Millî Temsil Akademisi (Devlet Tiyatrosu) ve Güzel Sanatlar müdürü oldu. Polis Enstitüsünde muallimlik yapdı. Atatürk tarafından filmcilik ihtisası yapmak üzere Almanyaya ve Rusyaya gönderildi. Bu arada Atatürk dokümanter filmini çevirdi.

Türkiye Serinofil Derneğinin kurucusdur, Türkiye Film Sanatcıları Cemiyeti üyesidir. İki defa, önce Şefika Hanımla, ondan ayrılarak Saadet Hanımla evlenmişdir; Erdoğan, Can (Şefika Hanımdan), Gülsüm ve Gülbüm (Saadet Hanımdan) adında dört evlâdı var-

Münir Hayri Egeli
(Resim: S. Bozcalı)

dır. Fransızca, ingilizce, almanca bilir. Arjantin, Almanya, İtalya, Rusya, Hindistan ve Pakistana gitmişdir. Resim yapar, heykel yapar. Sahne sanatı ve filmcilik üzerine geniş bilgiye sâhibdir. Atatürkün sofralarında bulunmuş, güzel konuşur bir meclis adamıdır. Çok sempatikdir, hârikulâde bir iknâ kudretine sâhibdir.

Üç yüzden fazla çocuk hikâyesi, okul piyesi yazmışdır; «Terleyen Efe» ve «Kadın Geçerken» adında iki romanı, «Yiğit Hamza» ve «Yörük Emine» isimli iki piyesi vardır. «Atatürkden Bilinmeyen Hâtıralar» isimli bir monografi yapmışdır. Cumhuriyetin 10. yıl posta pullarının resimlerini o çizmişdir. Atatürkün emriyle Mimar Sinanın simasını tesbit eden madalyonu ve Paris salonuna kabul edilen zeybek heykelini, bir kısım gümüş paralarımızın resmiyle İzmir Kültürparkı büyük Endüstri heykelini yapmışdır.

Orhan PEKGİRGİN

EGELİ (Reşid) — Bankacı; 1911 de Bandırmada doğdu; babasının adı Şerif, annesinin adı Eminedir; Halıcıoğlunda Hoca İshak Efendi Nümûne Mektebinde (1923), Kabataş Lisesinde (diploma 1930) okudu, 1934 de Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi, aynı yıl içinde Ziraat Bankasına intisab etti, on beş yıl bu bankada müfettişlik, müdürlük yapdı, 1949 - 1952 arasında İller Bankası umum müdürlüğünde çalışdı; Anadolu Türk Sigorta Şirketi müdürlüğünde bulundu (1952 - 1953); 1953 - 1961 arasında Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının umum müdürlüğünde ve idâre meclisi üyeliğinde bulundu.

Jâle (Taylan) Hanımla evlidir, iki oğul sâhibidir; fransızca ve ingilizce bilir; Anadolu Kulübü, Büyük Kulüb, Türk Kooperatifciler Cemiyeti, Türkiye Turizm Kurumu ve Banka - Sigorta - Ticâret Hukuku Enstitüsü Danışma Kurulu üyesidir. 1949 - 1961 arasında hemen bütün Avrupa memleketlerini dolaşdı, Amerikaya ve Pâkistana gitti.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

EGELİ (Vasfi) — İstanbulda ve bütün Türkiyede Cumhuriyet devrinde yapılmış en büyük câmi olan Şişli camiini yapan mimar, İstanbul Vakıflar baş mimarı; Neoklâsik Türk mimârisinin temsilcileri Mimar Kemâleddin, Vedad ve Nihat beylerin hemen arkasından aynı inançla yetişen bu san'atkâr 1890 da İstanbulun Şehzadebaşı semtinde doğdu. Mabeyinci Ömer Lütfi bey ile Seher hanımın dört çocuğundan biridir, hayatı boyunca hiç evlenmemişdir.

İdadî tahsilinden sonra Sanâyii Nefîse Mektebinin (Güzel Sanatlar Akademisi) mimârî şûbesine giren Vasfi Egeli, 1913 yılında diploma alarak zamanın Evkaf Nezâretinin fen heyetinde ilk vazifesine başlamıştır. Fakat bu esnada Birinci Dünya Harbi'nin çıkması ile askere alınmış ve harbin devamı müddetince harbiye nezaretinin harita şubesinde yedek subay olarak askerlik görevini yapmışdır. Terhisini müteakip tekrar Vakıflar idaresindeki vazifesine dönmüş ve burada Mimar Kemâleddin ve Nihad beylerin yanında çalışarak meslekî tecrübesini ve görüşünü arttırmıştır, ve artık bütün meslek hayatı boyunca daima eski eserlere karşı hayranlık duymuş, onların onarımı, ihyâsı için çalışmışdır.

Zamanla Mimar Nihad Beyin yaş haddini doldurarak tekaüde sevkedilmesi üzerine onun yerine İstanbul Vakıflar Başmimarı olmuş ve idareden ayrılıncaya kadar da bu görevde kalmıştır. Onun Türk klâsik mimarisine olan sadâkatı, mesâisinde bilhassa kendini göstermiş, İstanbulun sayısız âbidelerinin mühim

Vasfi Egeli
(Resim: S. Bozcalı)

onarımları bu devreye rastlamıştır. O tarihlerde Yüksek Mimar Süreyya Yücel, Mustafa Rona ve Sâlim Gürşen'den müteşekkil vakıflar fen heyetinin başında bulunan Vasfi Egeli, başta hayranı olduğu Mimar Sinan'ın türbesi, Süleymaniye Camii, Yeni Cami, Hünkâr Kasrı gelmek üzere birçok âbideyi dikkatle restore etmiştir.

Bu önemli restorasyon işleri ile meşgul olan Vasfi Egeli, kendi yaptığı mescid ve camilerde klâsik Türk mimârisini tatbik etmiş, zamanında yeni yeni memleketimize giren yenî bir İslâm yapısı olamaması dolayısiyle te-

Feneryolunda, Güzide Belerman'ın kocası ile oğlu nâmına inşa ettirdiği cami de onun projesine göre yapılmıştır. Ayrıca bu cami, tamamen klâsik tarz kalem işleriyle tezyin edilmiştir. Bundan sonra Beyoğlu cihetinin merkezî bölgesinde, Ağa Camiinden başka din îbir İslâm yapısı olamaması dolayısiyle teşekkül eden «Şişlide Bir Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği» bu yapının inşâsını Vasfi Egeliye tevdi etmiştir.

Şübhesiz ki Şişli Camii onun en büyük eseridir. Tamamen 17. yüzyıl Türk mimarîsi tarzında inşâ edilen bu camide Vasfi Egeli, en büyük meziyeti olan organizatörlüğünü göstermiş, hat, tezyinat ve taş sanatkârlarını memleketimizdekilerin en iyileri arasından seçmiştir. Camiin açılmasından bir müddet önce, Vakıflar Genel Müdürlüğünden emekliliğini istemiş ve bundan sonra mesaisinin tamamını Şişli Camiine vermiştir. Arkitekt dergisi bu ayrılışı şu şekilde tefsir etmiştir: «Senelerden beri İstanbul Vakıflar Başmimarlığını yapmış olan kıymetli idareci ve Yüksek Mimar Vasfi Egeli umum müdürle aralarında çıkan fikir ihtilâfı sonunda emekliliğini istemiş ve isteği kabul edilmiştir. Vasfi Egeli'nin ayrılması mimarlık mahâfilinde teessür uyandırmıştır. Egeli mesâisini Şişli Camiinin ikmâline hasredecektir» (Arkitekt, 1945)

Şişli Camiinin inşâsından sonra bâzı meslekdaşları sohbet esnasında yapıyı bâzı noktalardan tenkid etmişlerse de ondan sonra yapılan ve tamamen hüviyetini kaybeden camiler, Egeli'nin bu eserinin değerini göstermişdir.

Camiin ibâdete açılmasından sonra Prof. Albert Gabriel onun hakkında şunları yazmıştır: «Geçenlerde açılan Şişli Camii, üzerinde konuşulmaya değer bir eserdir. Bu camiin inşâatını idare eden Mimar Vasfi Egeli'yi sâde bir görmüşlüğüm var, nasıl yetiştiğini bilmem. Fakat eserini bîtaraf bir gözle tetkik etmek zahmetini gösterecek herkesin teslim edeceği gibi, ben de onun usta bir mimar olduğunu söyliyebilirim» (Cumhuriyet Gazetesi, 1949)

Şişli Camii, Vasfi Egeli'nin şöhretini memleket iç ve dışında yaymış ve bu yüzden cami yaptıranların dâima aradıkları, danıştıkları bir mimar olmuştur. Bundan sonra M. Ali Cinnah'ın türbesini inşâ için aldığı teklif üzerine Pakistana gitmiştir. İstanbula dönüşünden bir müddet sonra da hazırladığı projeyi Pakistana göndermiş ve ayrıca bu konu ile ilgili ingilizce küçük bir broşür de neşretmiştir.

Vasfi Egeli, M. Ali Cinnah türbesi için hazırladığı proje tamamiyle klâsik Türk mimarisi tarzında olmasına rağmen, mahallî tesirlerden de uzak kalmamış ve Hind mimarîsine ait unsurları da ilâve etmiştir. Fakat zamanın siyasî sebepleri dolayısıyla Pakistan hükûmeti, inşâatı onun yerine İngiliz mimarı Raglan Squire'e havâle etmişse de halk bu projeyi benimseyerek tâdil ettirmiştir.

Şişli Camiinden sonra Vasfi Egeli'nin meslekî faaliyetinin büyük bir kısmını Eyyub Camii ve civarındaki eski eser onarımları teşkil etmiştir. Fakat ne yazık ki bu işle meşgul olduğu sırada sarfettiği fazla gayretin neticesi hastalanmış, iki yıllık bir mücadeleden sonra 10 Nisan 1962 günü Kadıköyünde Moda Caddesindeki 107 numaralı evinde vefât etmişdir.

Vasfi Egeli, asabî, fakat çok nâzik ve bir İstanbul efendisi terbiyesine sahibdi. Dostlarına olan yakınlığı başlıca vasfıdır. İnşâ ve restore ettiği eserlerin yanı sıra, neşriyata pek az yer verebilmişdir. Pek az olan neşredilmiş makaleleri şunlardır: «Mimar Nihad Nigizberk» (Arkitekt 1946), «Feneryolunda Bir Mescid» (Arkitekt 1947), «Şişli Camii» (Arkitekt 1953), «Şişli Camii Şerifi» (İstanbul Enstitüsü Dergisi 1956).

Kabri Zincirlikuyu mezarlığındadır. Ölümünün üzerinden yedi yıl geçdiği halde, kabrinin üzerinde bir isim taşıyan basit bir taş bile yokdu (1967, temmuz).

Erdem YÜCEL

EGEMEN (Ahmed Şemseddin) — «Asker ressamlardan; 1876 da İstanbulda doğdu; Harbiye Mektebinden 1894 de piyâde zâbiti olarak mezun oldu, an'anevî mekteb künyesi «Ahmed Şemseddin Cerrahpaşa» dır. Ressam Nuri Paşa ile Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey gibi iki büyük san'atkârın talebesi olmuş ve Harbiyede iken seçkin bir ressam olarak tanınmışdır. Mezun olduğu yıl Selânik Müşirliği erkânı harbiyesine tâyin edilmiş ve 1898 yılına kadar bu vazifede kalmışdır. Bu dört yıl içinde iki büyük ve güzel tablo yapmışdır, biri Beyaz Kuleyi de içine alan bir Selânik panoraması, diğeri Beyazıd Camiidir, birincisini Selânik emlâki hümâyun müdürü Hâfız Hüseyin Paşa'ya, ikincisini Selânik vâlisi Zihni Paşaya takdim etmiş ve sanat kudreti büyük takdirle karşılanmışdır; iki sene kadar Selânik Askerî Rüşdiyesi ile Terakki Mektebinde resim muallimliği yapmışdır, hatta gençlere resim zevki vermek ve ondan resim sanatı öğrenmek için bu iki okulun ders programlarına ilk defa olan resim dersleri A.Ş. Egemenin muallimliği dolayısı ile konmuşdur. 1898 de birinci mülâzim, 1903 de yüzbaşı olmuş, Beşik ve Doyran göllerinin haritalarını resmetmiş, 1905 kolağası olarak İstanbulda Erkânı Harbiyei Umumiye Riyâseti resimhânesine alınmışdır, yine o sıralarda harita dairesi kurulmuş, oraya da âzâ olmuşdur. 1912 de binbaşı olmuş, Rizeden Erzuruma kadar yirmi paftanın nîrengisini yapmışdır. Birinci Cihan Harbinde 3. Ordu levâzımında çalışmış, 1915 de kaymakam (yarbay) rütbesi ile İstanbulda harita dâiresine dönmüşdür. 1921 de on yedi arkadaşı İstanbuldan Anadoluya kaçarak Millî Mücâdeleye iştirâk etmişdir; ve kaçarken Anadoluda işe yarayacak haritaları, vesikaları, bir harita basma makinesi ile sâir lüzumlu âletleri de alıp götürmeye muvaffak olmuşdur. Ankarada millî ordunun harita dairesini kurmuş ve emrine verilen topografları derhal faaliyete geçirerek İnönü meydan muhârebesi mıntakası ile Sakarya müdafaa hattının haritalarını tanzim etmişdir ki harekâtı askeriyede pek büyük faydaları görülmüşdür, 1921 de miralay (Albay) olmuş, 1924 de harita umum müdürlüğü kontografi şûbesi müdürü olmuş, sekiz sene bu vazifede kalarak geniş yenilikler yapmışdır, harita matbaasını yeniden kurarcasına ıslâh etmişdir; 1932 de, yeteri kadar hizmet ettiği vicdan kanâati ile isteği ile emekliye ayrılmış, kendi tâbiri ile: «Zindeliğim üstümde iken Türk mimarlarının güzel güzel eserlerinin resimlerini yapmak ve o yolda bol bol çalışmak için» İstanbula gelmişdir. Albay Şemseddin Egemen mâruf bir kartograf olmakla beraber yağlı boya fırçasını elinden bırakmamış ince duygulu, müdekkik bir ressamdır. 1946 da Ankarada açılan Emekli Ressam Subaylar Birliği sergisinde teşhir edilen Ankara sokaklarında isimli iki tablosu, onun prespektife dayanan kuvvetli bir realist sanatkâr olduğunu gösterir. (Bu satırların yazıldığı 1948 yılında) gözleri görme kudretinin onda sekizini ve (bir hançere hastalığı ile de) sesini kaybetmiş bulunuyordu, fakat Kızıltoprakta Kuyubaşı Mahallesindeki mütevâzı evinde tamamen inzivâya çekilmiş bulunuyordu, 72 yaşında idi» (P. Boyar, Türk Ressamları).

Bu vatanperver kıymetli sanatkâr 1948 - 1950 arasında ölmüşdür.

EGEMEN (Ferih) — «Aktör; 1918 de İstanbulda doğdu; babasının adı Ferid Bey, annesinin adı Bedriye Hanımdır; İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları sanatkârlarındandır; İzmir İnönü İlk Okulunda (1929), İzmir Karataş Orta Okulunda (1929) okudu. İstanbul Şehir Tiyatrosunda çocuk piyesleri oynadı ve bu sâhada ihtisas yapdı. Deniz, futbol, tenis sporlarını sever, tezhib ve yağlı boya resim sanatlarına meraklıdır. Çocuk Tiyatrosu için şu eserleri yazmışdır: Ben Çalmadım (1944), Rüya Ülkesi (1950), Küçük Reis (1951), Altın Zincir (Gülhiz Tugar ile, 1952), Harami Çeşmesi (1950), Üç Hikâye (1959)» (Kim Kimdir Ansiklopedisi)

EĞER — (B.: Eyer).

EĞERLİ (Haydar) — 1962 yılında Tunceli'nin Malazgirt kazâsından 14 yaşında bir köylü çocuk; atdan düşmüş, sağ bacağı kırılmış, sakat kalınca anasına babasına yardımcı olamayacağı, çalışıp geçinemeyeceği düşüncesi ile ve derin ızdırap içinde bir gün babasının kendisine verdiği 35 lira harçlıkla ve şifa bulma ümidi ile İstanbul yoluna düşmüş, ve 1300 kilometrelik yolun büyük bir kısmını elinde bir değnek, sakat bacağı ile yürüyerek bir azim ve cesâret timsâli olmuşdur. Sevimli ve zekî bir çocukdur; kırık bacağının ameli-

yat ile düzelmesi için İstanbul Emniyet Müdürlüğünün çocuk bürosunun himâyesinde Cerrahpaşa Hastahânesine yatırılmışdır. İlk işi köyündeki anasına şu mektubu yazmak olmuşdur: «Yarın ameliyat olacağım; doktor bey bacağımın düzeleceğini söyledi, yakında köye sağlam olarak döneceğim anacığım». Haydar Eğerlinin ameliyatı muvaffakıyetle sonuçlanmışdır. Çocuğun köyüne dönüşü izlenip tesbit edilemedi.

Bürhaneddin OLKER

EĞERLİ BABA — Merdiven Köyünde Şahkulu Bektâşi tekkesi canların bir baba; ne zaman yaşadığı tesbit edilemedi; Merdiven köyü mezarlığındaki kabrinde baş ve ayak taşları yokdur, eğer biçiminde bir taş bulunduğundan derviş bu isimle anıla gelmişdir; kerâmet sâhibi olduğuna inanılmışdır. Yakın zamanlara kadar çağı gelip de yürümeyen çocuklar bu Bektâşi babasının kabrine götürülür, eğer biçimindeki taşa bindirilir, oturtulur, babanın ruhuna bir fâtiha okunur, çocuğun yürümesi için duâ edilerek himmeti recâ olunurdu, bu vesîle ile tekkedeki canlara da para veya ziyâfet gibi bir şey adanırdı.

EGE VAPURU — Denizcilik Bankasının uzun hat yolcu gemilerinden (B.: Denizcilik Bankası, cild 8, sayfa 4416); Denizcilik Bankası tarafından 1955 yılında Almanyada Bremenhaven'de A. G. Weser Werk tezgâhında yaptırılmış ve 1956 yılı mart ayında da hizmete girmişdir. 6042 groston hacmindedir, boyu 122,65 metre, sür'ati saatte 14 mildir.

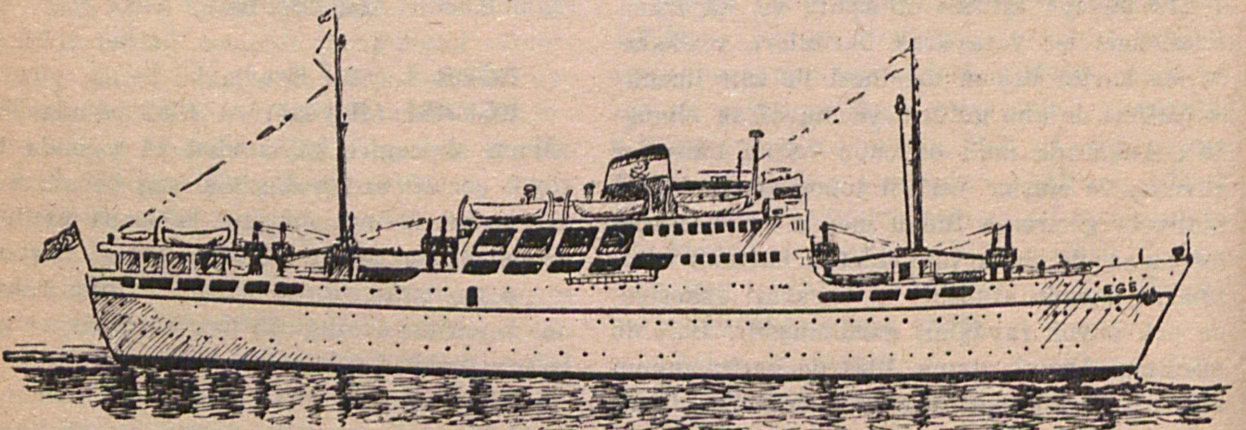
Yolcu taşıma haddi I. mevki 68, II. mevki 74, III. mevki 448 olmak üzere 590 kişidir.

Gemi mürettebatı:
4 güverte zâbiti
3 makina zâbiti
9 makina personeli
1 kamara memuru
1 baş kamarot
3 şef kamarot
(ihtiyaca göre kamarot)
22 gemicidir.

Bu satırların yazıldığı 1967 yılı Aralık ayında Ege Vapurunun birinci kaptanlığında İhsan Kazanlıoğlu, ikinci kaptanlığında Tâceddin Köymen, üçüncü kaptanlığında Ziya Doğansoy ve çarkçıbaşılığında Hilmi Gürkan bulunuyordu; gemi İskenderun ve Karadeniz hatlarında seferler yapmakta idi.

Bibl.: Denizcilik Bankasından alınan not.

EĞİLMEZ (Semuh) — «Tıb doktoru, operatör, akciğer cerrâhîsi mütehassısı; bu satırların yazıldığı sırada Samatya İşçi Sigortaları Hastahânesinde bulunuyordu ve İstanbul Hilton Otelinin doktorluğunu yapıyordu; 1929 da Gemlikde doğdu; babasının adı Fahri, annesinin adı Medihadır; Ankarada Gazi lisesinde okudu, 1948 de İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi; (1951 - 1953) çalışdı; 1958 - 1959 da Harford Mac Cook Memoral Hospital'de ihtisas tahsilini yapdı; Amerika'da Missouri State Sanatorium'da (1959 - 1960) çalışdı. Türk Tabibler Odası üyesidir. Bel kemiği fıtığı üzerine bir eseri vardır ve tıbbî etüdler yayınlamışdır.» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

Ege vapuru
(Resim: Behcet Cantok)

EĞİNLİ SARRAF VAK'ASI — Hicrî 1229 yılının zilkaade ayında (ekim 1814) işlenmiş bir cinâyetdir; Cevdet Târihinde o yılın vak'aları arasında şöylece kaydedilmişdir:

Sultanahmed Câmii yanında Cebeciler Kolluğu civârında geceden bırakılmış ağzı kapalı bir fıçı bulundu; sâhibi çıkmadığı için açıldı ve içinde katledilmiş bir adamın cesedi görüldü, vak'a Cebecibaşı Ağaya, onun tarafından da Bâbıâliye bildirildi. Cinâyetin tahkikine memur edilen İstanbul Kadılığı maktulün «Eğinli Sarraf» diye meşhur bir ermeni zengini olduğunu tesbit etti, fakat kaatil bulunamadı ve cinayetin sebebi öğrenilemedi. Tahkikat derinleştirildi, nihâyet Eğinli Sarrafın Ocak bezirgânlarından (B.: Ocak Bezirgânı) bir mûsevî ile geniş ölçüde malî münasebeti olduğu ve mûsevîden pek çok alacaklı bulunduğu tesbit edildi; bu husus tesbit edilince de Eğinli Sarrafın Ocak Bezirgânı tarafından verilen para karşılığı Sultanahmeddeki Cebeciler Kolluğu çorbacısı tarafından öldürüldüğü meydana çıkdı. Musevî sürgün edildi (?), ve kaatil çorbacı îdam olundu.

EĞLENCEHÂNEİ OSMÂNÎ — İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarında Komik Şevki Efendinin kurduğu tiyatro topluluğunun adı; M. Nihad Özön ile Baha Dürderin «Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi» isimli eserinde bu maddede şu malûmat veriliyor: «... Şehzadebaşında Letâfet Apartımanının karşısında Ömer Ağanın binâsında bulunuyordu. Kel Hasanın Hayalhânei Osmânî'sinden sonra gelen bir oyuncu topluluğu idi. 1919 ve 1920 de Beşiktaş'da Pazariçi, Bitpazarındaki tiyatroda oyunlarını sürdürmüşdür. Parlak devirlerinin sonlarında kadrosunun önemli kimseleri şunlardır: Büyük İsmail, Pozant, Yervant Papazyan, Rafael, Tulumbacı Kemal, Kalfa Armanak, Küçük Ali; kantocu ve oyuncu kadınlar da: Peruz, Küçük Eleni, Virjin, Annik, Mari Ferha. Oynadığı bâzı eserleri: Kaplan Avcıları, Paris Arabacısı, Deniz Kızı, Azâbı Vicdânî, Elli bin frank poliçe, Bir âilei Hükümdârînin sergüzeşti elîmesi, Sevdâ Fâhişeleri, Merdud Karı, Gece Kuşları, Nasreddin Hoca, Cinâyet Çiçeği, Paris'de Rüyâ, Çoban Kızı, Paris Paçavracıları, Amerikada Vahşî Kız, Komiğin Mâşukası» (T.T. Ansiklopedisi).

Eğlencehânei Osmanî adının binâ ile ilgisi yokdur; kışın Şehzâdebaşında, yazın İstanbul civarında bir yerde, meselâ Kadıköyünde Kuşdilindeki tiyatro binasında aynı isim altında oynarlardı.

Bu maddenin yanında Eğlencehâne-i Osmânî'nin bir el ilânının klişesi vardır; devrin geleneğince bu ilân 74x24,5 santim ebâdında bir kâğıda basılmışdır. Yılı kaydedilmemiş olan bu ilânın 1909-1910 yılları arasına âid olduğunu tahmin ediyoruz.

EĞLENCE SOKAĞI — Boğazın Rumeli yakasında Arnavudköyünün yollarından, Sekbanlar Sokağı ile Arnavudköy Kireçhâne Sokağı arasında uzanır. Takkeci Sokağı, Ceviz Sokağı ile kavuşakları olup Durâracı Sokağı, Beyaz Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 21/2). Arnavudköy Kireçhâne Sokağı tarafından gelindiğine göre bir arabanın rahat geçebileceği genişlikde, Kabataş döşeli yokuş bir yoldur. Kapu numaraları 1-33 ve 2-24 olup ahşab ve kâgir evler arasından geçer (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EĞREKCİLER — «Eğrek: Türkce isim, hayvan sulanan yer, gölcük; tarlada suyun akması için açılan çizgi, hendek» (Türk lûgatı).

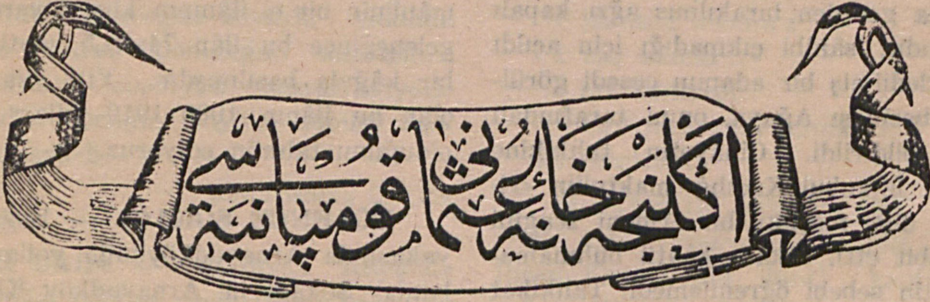
Evliyâ Çelebi XVII. asrın ortalarında Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılan büyük esnaf-ordu alayı tasvir ederken bu isme nisbetle «Eğrekci» adını verdiği bir amele, ırgad takımından bahsediyor ve şunları yazıyor:

«Esnâfı Eğrekciyan — İstanbul etrâfında 800 eğrek vardır; dağlar ormanlar içinde sığır, keçi, koyun yataklarıdır; eğreklerin her birinde onar ter oğlanları vardır, cümlesi şehbazdır».

EĞRİÇINAR SOKAĞI — Beşiktaş İlçesinin Yıldız Mahallesi yollarından, her iki başı da Müvezzi Caddesindedir; Yeşilfıstık Sokağı, Asmasalkım Sokağı, Âsâriye Caddesi ve Eskikonak Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 20/177).

Gayri muntazam bir üçgenin kaaidesi Müvezzi Caddesi olursa iki yan hattını teşkil eder, bir araba geçecek genişlikde paket taşı

﴿ قاضی کویده قوش دیلی چایرنده واقع تیاتروده ﴾

شوقی افندی اداره سنده

توزك ٢٤ نجی صالی کونی کوندوز ساعت ٧ ده بدا اولنه جقدر

زیرده ذکر اولنان ﴿ بدری عاشقنه ترجیح ایدن بر قز ﴾ نام کولنجلی اویون قومپانیه‌مز طرفندن غایت مکمل صورتده اجرا اولنه جقدر. لعبیاتمزه رونق ویرمك ایچون آیروجه طاوول زورنالر دخی بولندیریله جقدر. الحاصل لعبیاتمزك مکملیتی ایچون الدن کلن غیرت دریغ ایدلمیوب تشریفه رغبت بیوره جق تیاترو پرورانك ممنون قاله جقلری امیدنده یز.

فوق العاده لعبیات

فوق العاده اوله‌رق پارلاق صورتده اجرا اولنه جقدر

برنجی دفعه اوله‌رق پارلاق صورتده اجرا اولنه جقدر

﴿ کولنجلی اویون ٤ پرده ١ طابلو ﴾

Eğlencehânei Osmanînin bir el ilânı

اشخاص

حسام افندی — زنکین بر آدم…… حمدی افندی
بدری — یازیجیسی……………… قدری »
ماهر — کهیاسی……………… پوزانت »
ایدش — اوشاغی……………… (شوقی) »
قاسم — ماهرک رفیقلری……… پروانه »
جازم — کذا……………… احمد »
عاصم — کذا……………… لئون »
راتب — کذا……………… محمد »
صالقم — کذا……………… ابراهیم »
شکری افندی — زنکین بر آدم…… رفائل »
فائق — شکرینک آدملری……… باباسیان »
غمسز — کذا……………… قوسطاند »
اغلامش — کذا……………… یانی »
طورتون — کذا……………… جوسیکیان »
کاظم — کذا……………… محمد »

اورکك — کذا……………… راشد افندی
قبوراق — کذا……………… آندون »
جاقق — کذا……………… آرشاق »
زورناجی……………… شاهین آغا
زورناجی……………… یاقوب »
آوماز — کویلی……………… خلیل افندی
تك بیق — کذا……………… عاصم »
دورمش — کذا……………… راشد »
ناجیه — حسام افندینک قزی…… پروز خانم
دلبر — بسلمه‌سی……………… شامرام »
حسیبه — کویلی قزلری……… م. ویرژینی »
کلناز — کذا……………… آنژه‌ل »

کویلیلر، مسافرلر و سائره.

یکی یکی قنطولر
پروز خانم طرفندن

قنطو ۱ پرده
شامرام خانم طرفندن

قنطولر ۱ پرده
مینیون ویرژینی خانم طرفندن

دوشو [illegible]
پروز و شامرام خانملر طرفندن

کولنجلی قومدی ۱ پرده
عموم قومپانیه طرفندن

پرده آره‌لرنده و پرده آچلمزدن اول کمنجه‌ٔ شهیر انسطاش و قانونی میخال و لاوطاجی لامبو و حواننده‌ٔ مشهور علیکیان افندی و رفیقلرندن مرکب مکمل اینجه‌ساز طاقمی طرفندن اجرای آهنك اوله‌جقدر.

موسیو نیقولاکینك اداره‌سنده بولنان اورکستره قومپانیه‌سی طرفندن اوروپا پارچه‌لری اجرای ترنم اوله‌جقدر.

معلومات و ترونه — طاهر بك مطبعه‌سی

Eğlencehânei Osmanî'nin el ilânının metni şudur, en üstde:
Kadıköyünde Kuşdili Çayırında vâki tiyatroda
Kordelâ çerçive içinde ve altında:
EĞLENCEHÂNEİ OSMÂNÎ KUMPANYASI
Şevki Efendi İdâresinde
Temmuzun 24. salı günü gündüz saat 7 de bed'olunacakdır
İki çizgi arasında:
Zirde zikrolunan «Pederini Âşıkına tercih eden bir kız» nam külünçlü oyun kumpanyamız tarafından gaayet mükemmel icrâ olunacakdır. Lûbiyatımıza bir kat daha revnak vermek için ayrıca davul zurnalar dahi bulundurulacakdır. Elhâsıl lûbiyatımızın mükemmeliyeti için elden gelen gayret diriğ edilmeyip teşrife rağbet buyuracak tiyatroperverânın memnun kalacakları ümidindeyiz.
Onun altında:
FEVKALÂDE LÛBİYAT
Defne dalı çerçive içinde:
Pederini Âşıkına Tercih Eden Bir Kız
İki yanda yukardan aşağı iki satır:
Birinci defa olarak parlak surette icrâ olunacakdır
Fevkalâde olarak parlak suretde icrâ olunacakdır
Çerçive altında:
Gülünçlü oyun 4 perde 1 tablo
Onun altında ve iki sütun hâlinde:

EŞHAS

Hüsam Efendi — Zengin bir adam .... **Hamdi Efendi**
Bedri - Yazıcısı .... **Kadri Efendi**
Mâhir - Kâhyası .... **Puzant Efendi**
İbiş - Uşağı .... **Şevki Efendi**
Kasım - Mâhirin refikleri .... **Yervant Efendi**
Câzim - Kezâ .... **Ahmed Efendi**
Âsım - Kezâ .... **Leon Efendi**
Râtib - Kezâ .... **Mehmed Efendi**
Salkım - Kezâ .... **Abraham Efendi**
Şükrü Efendi - Zengin bir adam .... **Rafael Efendi**
Fâik - Şükrünün adamları .... **Papazyan Efendi**
Gamsız - Kezâ .... **Kostan Efendi**
Ağlamış - Kezâ .... **Yani Efendi**
Tursun - Kezâ .... **Hosikyan Efendi**
Kâzım - Kezâ .... **Mehmed Efendi**
Ürkek - Kezâ .... **Raşid Efendi**
Kıvrak - Kezâ .... **Andon Efendi**
Çakmak - Kezâ .... **Arşak Efendi**
Zurnacı .... **Şahin Ağa**
Zurnacı .... **Yakomi Ağa**
Gülmez - Köylüler .... **Halil Efendi**
Tekbıyık - Kezâ .... **Âsım Efendi**
Durmuş - Kezâ .... **Râşid Efendi**
Nâciye - Hüsam Efendinin kızı .... **Peruz Hanım**
Dilber - Beslemesi .... **Şamram Hanım**
Hasibe - Köylü kızları .... **M. Virjini**
Gülnaz - Kezâ .... **Aznif Hanım**

Köylüler, misâfirler ve sâire
Ortada çerçive içinde:
Yeni yeni kantolar
Peruz Hanım tarafından
Sağda ve solda çerçiveler içinde:
Kantolar 1 perde
Minyon Virjini Hanım tarafından
Kantolar 1 perde
Şamram Hanım tarafından
Onların altında:
Gülünçlü komedi 1 perde
Umum kumpanya tarafından
Düeto kantolar
Peruz ve Şamram Hanımlar tarafından
En alttaki satırlar:
Perde aralarında ve perde açılmazdan evvel Kemençeci şehîr Anastas ve Kanunî Mihal ve Lavtacı Lambo ve Hânendei meşhur Aleksan efendi ve refiklerinden mürekkep mükemmel incesaz takımı tarafından icrâyi âhenk olunacakdır.
Mösyö Nikolâkinin idâresinde bulunan orkestra kumpanyası tarafından opera parçaları icrâyi terennüm olunacakdır.
Mâlûmat ve Servet - Tâhir Bey Matbaası

döşeli, meyilli bir yoldur. Üzerinde Hamidiye çeşmelerinin güzellerinden iki çeşme vardır. İki kenarındaki evlerin çoğu ahşabdır. Yeni yapılmış beton apartımanlar da görülür. Kapu numaraları 1-23 ve 2-52 dir (Temmuz 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

EĞRİDUT SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih Kazâsının Samatya nâhiyesinin Hacı Evhadüddin Mahallesi sokaklarından; Hacı Evhad Sokağı ile Hacı Husrev Çeşme Sokağı arasında uzanır, Samancı Odaları Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş. R. Pafta 11/61); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Aralık 1967).

EĞRİÇINAR SOKAĞI ÇEŞMESİ — «Beşiktaşda Yıldız civârında Âsâriye Camiine inen Eğriçınar Sokağında muattal bir çeşmedir. Teknesinin önü dağılmış, musluğu koparılmış, yalnız ayna taşı ile bunu çerçiveliyen iki düz sütun ve bir üst kornişden ibâret bir haldedir. Celî sülüs yazı ile ayna taşının üzerine hakkedilmiş olan kitâbesinin tarih beyti şudur:

Gûş edin Muhtar'dan târihini ey teşnegân
«Nûş edin bu çeşmeden âbıhayâtı lâ yezal»
1302 (M. 1884 - 1885)

«Çeşmenin bânisinin kim olduğu kitâbede işâret edilmemişdir. Nâzımı, bir hayli yıllar İkinci Sultan Abdülhamidin mâbeyin kâtibliğinde bulunmuş Muhtar Efendi olsa gerekdir; 1292 (M. 1875) de hizmetinden ayrılmış, bir aralık maarif mektubcusu olmuşdur, 1309 (M. 1891) da ölmüşdür»

(İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri II; 1945).

EĞRİ FES MODASI — Fesin İkinci Sultan Mahmud zamanında erkek serpuşu olarak kabûlünden 1925 de bir kanun ile Türkiyede fes giyilmesi yasak edildiği tarihe kadar gençler arasında devam edegelmiş bir modadır; eski şâirlerin «eşbeh civan» dedikleri uçarlı koşarlı ve alımlı çalımlı yakışıklı delikanlılar feslerini dâima bir kaş üstüne, ve tercih ile sağ kaş üzerine eğmişler, bu edâya perçem, kâkül, püskül cünbüşleri de katılmışdır (Bakınız: Fes; Püskül; Perçem; Geysû; Kâkül).

Şarkılarda türkülerde eğri fesli nevcivan tasvirlerine pek çok rastlanır; aşağıdaki manzûme genç bir yangın tulumbacısının tasviridir:

Çıkalım Bağlarbaşına
Mâilim samur kaşına
Yaraşmış şâhin başına
Elde gümüşlü kırbacı
Eğri fesli tulumbacı

Koşarlı ayağı güzel
Yangıncı uşağı güzel
Tırabulus kuşağı güzel
At nârayı acı acı
Eğri fesli tulumbacı

Gel sîneye ayvazım gel
At vahşeti haylazım gel
Şıkırdımım şehbazım gel
Gözüm nuru başım tacı
Eğri fesli tulumbacı

Şirin adı Dilâverdir
Şâhi hûban semenderdir
Hüznî'nin bahtı yâverdir
Alur güzellerden bacı
Eğri fesli tulumbacı

İkinci Sultan Mahmud devrinin bestekârlarından Enderunlu Rifat Beyin askere setire pantalon ve fes giydirilmesi üzerine hicazkâr bir şarkısı vardır; bu şarkının bir kıt'ası dikkate değer, şöyle ki, başlarına fes giydirilen Asâkir-i Mansûrei Muhammediye efrâdının feslerini eğri giydikleri açıkca ifâde edilmişdir.

Etdin ihyâ askeri başdan başa
Pâdişahım devletinle çok yaşa
Düşmenin gelsin başı taştan taşa
Pâdişahım devletinle çok yaşa

Pek yaraşdı eğri sarık eğri fes
Resmine erbâb-ı irfan dedi pes
Bu sözü tekrar iderler her nefes
Pâdişahım devletinle çok yaşa

Şu kıt'a Nikagos Ağanın bir hüseynî şarkısındandır:

Bir yana eğdir fesin ey nevcivan
Halka halka kâkülün olsun iyan
Parlayıp lâhdi ciğerden âşıkan
Âteşi aşkınla yansın her zaman

Şu kıt'a da Enderunlu Şâkir Beyin bir bestenigâr şarkısındandır:

Gel meclise nûş it şarâb
Nolsun bu rütbe ictinâb
Eğdir fesin etme hicâb
Pek güzeldir perçemin

Yakın geçmişin İstanbul hayatı üzerine anlatdıklarına inanılır kimselerden Ali Çamiç Ağa (B.: Camiç Ağa, cild 7, sayfa 3700) bize verdiği bir notda: «Eğri Fes ve Eğri Külâh, gerçi bıçkın meşreb gençlerin başlarında görülür ama, bunlar aslında eğri olarak yapılır serpuşlardı, yani alt kısmı başa geçirildiğinde başda eğri dururlardı» diyor.

EĞRİKALE ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fenerde Atikmustafapaşa Mahallesinde Ebe Sokağındadır, bir araba geeçcek genişlikde olup kabataş döşeli iken bakımsızlıkdan toprak yol hâline gelmişdir, birer katlı ahşab ve kâgir evceğizlerinin sekenesi kıbtii müslimlerdir (temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EĞRİ KAPU — İstanbulun Bizans devrinden kalma kale duvarlarının Marmara kıyısında Yedikuleden Haliç kıyısında Ayvansaraya uzanan kara parçası üzerindeki büyük kale kapularından biri; bu sâhada 11 büyük kapudan, Marmara sâhilinden gelindiğine göre 9. ve Haliç sâhilinden gelindiğine göre 3. kapudur (Marmara - Haliç istikametinde diğer kapular: Yaldızlı Kapu, Yedikule Kapusu, Silivri Kapusu, Mevlevihâne Kapusu, Top Kapusu, Sulukule Kapusu, Edirne Kapusu, Konstantin Kapusu — örülmüş, Türkce adı yok — Eğri Kapu, Ayvansaray Kapusu, Ayios Kaliniko Kapusu — Türkce adı yok — B.: Surlar). Celâl Esad Bey «Eski İstanbul» isimli eserinde: «Kaligarya yâhud Ayios İoanis Kapusu (Eğri Kapu) — Bu kapu Kaligarya isimli mahallenin kapusu idi» demekle yetiniyor. Fâtih Sultan Mehmedin İstanbul muhâsarasında en kanlı döğüşlere sahne olmuş mevkilerden biridir.

EĞRİKAPU — Bu adı taşıyan kale kapusuna nisbetle bir semt adı; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih Kazâsının Fener nâhiyesinin Avcubey, Atik Mustafapaşa ve Mollaaşki mahallesinin bu kale kapusu civârına rastlayan birer parçasını kapar ,1934 B.Ş.R. Pafta 8/110,113,114).

Bürhaneddin OLKER

EĞRİKAPU CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih İlçesinin Fener nâhiyesinin Avcubey ve Atikmustafapaşa mahalleleri arasında sınır yoldur; Eğrikapu mumhânesi Caddesi ve Çedikpabuçlu Sokağının kavuşak noktası ile Eğrikapu adını taşıyan kale kapusu arasında uzanır; Şişehâne Caddesi, Avcubey Maslağı Sokağı, Kandillitürbe Sokağı, Kavata Sokağı ve Dervişzâde Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 8/110 ve 114). Bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur, sağa sola kavisler çizerek 1-3 katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer. 1 kahvehâne, 3 bakkala, 1 kasap, 1 manav, 1 berber, 1 kundura tâmircisi vardır kapu numaraları 1-25 ve 10-46 dır, semtin işlek bir yoludur (Temmuz 1966).

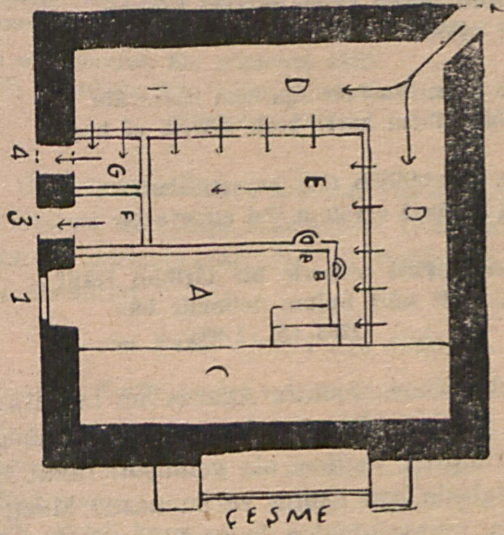
Hakkı GÖKTÜRK

EĞRİKAPU FIRIN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihin Fener nâhiyesinin Atikmustafapaşa Mahallesi yollarından, Aktarma Sokağı ile Esnaf loncası Caddesi arasında uzanır, Pazarcık Sokağı ile kavuşağı vardır. Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli iken bakımsızlıktan toprak yol hâlini almışdır, ikişer üçer katlı evler arasından geçer, 1 bakkal dükkânı vardır, kapu numaraları 1-19 ve 4-18 dir (Temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EĞRİKAPU KIRKÇEŞME SULARI MAKSEMİ, SAVAKLAR ÇEŞMESİ — Kanunî Sultan Süleymanın su hayrı olarak Mimar Sinanın Belgrad Ormanlarından ve Kâğıdhâne Deresi vâdilerinden yer altı kanalları ve kemerlerle İstanbul Şehri kale duvarı önüne kadar getirdiği Kırkçeşme Sularının büyük şehrin muhtelif semtlerindeki çeşmelere, cami ve medrese ve mekteb gibi hayır tesislerine dağıtılması için yapılmış bir maksemdir. Kırkçeşme Sularının su kemerleri ve su yolları gibi bu maksem de Mimar Sinanın eseridir (B.: Kırkçeşme Suları).

Sur dışında Eğrikapu yakınında Savaklar Caddesi üzerinde Hirâmî Ahmed Paşa Camii karşısındadır; cadde gibi bu cami de bu maksem-çeşmeye nisbetle Savaklar Mescidi adı ile anıla gelmişdir (B.: Ahmedpaşa....

Eğrikapu Maksemi
(Plân: Ömer Tel)

Maksemin caddeye bakan yüzünde klâsik üslûbda büyük bir çeşme vardır. Geniş, yuvarlak kemerli bir çeşmedir. İri bronz lülesinin iki yanında, savakdan çeşmenin yalaklarına su akıtan dört köşeli birer delik vardır. Çeşmenin kitâbesi yokdur.

Maslak dört köşe plânlı olup içine, Haliç tarafına (Eğri kapu tarafına) bakan yüzündeki kapudan girilir. Üstü piramid şeklinde bir damla örtülmüşdür, ortası, hava ve ışık almak için fener pencerelidir; duvarlarda da dar birer pencere bulunmaktadır.

Merhum Mimar Sedad Çetintaş Eğrikapu Meksemini şöyle anlatıyor:

«... Kırkçeşme Suyu, Eyyubda İslâmbey Mahallesindeki Savakdan doğruca Eğrikapudaki Savaklar Çeşmesine gelir. Bu yapı dışardan büyükce bir çeşme gibi görülür; fakat yandan bir demir kapu ile girilince içerisi geniş bir oda hâlindedir. Bu oda - maksemin târifini bir plân krokisi üzerinde yapalım:

1 — Maksemin kapusu; bu kapudan zemini mermer döşeli bir gezinti yerine girilir (A). Bu gezinti yerinin havuz tarafındaki köşesinin iki yanında birer su tası yatağı vardır (B); savağı ziyâret edenler, güzel suya imrendiklerinde buralardaki taslarla, elleri ile doldurup içerlerdi. Ziyaretimizde iki maşraba hâlâ bulunuyordu. Gezinti yerinden iki basamak mermer merdivenle mermer döşeli bir sedir - peykeye çıkılır (C); eskiden bu sedir - peykeye hasır serilir, üstüne şilteler atılıp oturulurmuş; yaz sıcağında cidden zevkle oturulacak yerdir. Sedir - peyke, mermerleri sökülmüş, harab halde idi.

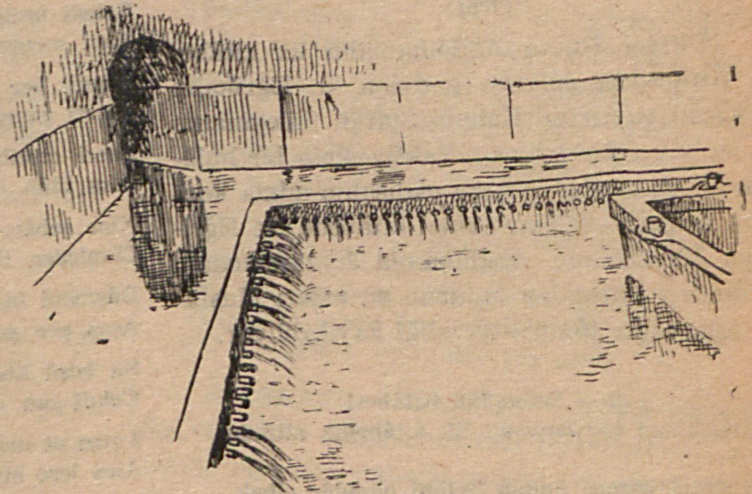
2 — Eyyub Savağından gelen suyun bu makseme giriş kanalı. Maslağa gelen su ilk tevzi havuzunu (D) doldurur; bunun mermer sedine yüze yakın tunç lüler dizilmişdir; Su ilk havuzdan (D), bu lülelerle hesablı olarak ikinci tevzi havuzuna (E) dökülür; oradan bir kanala (F) geçer, bu kanal; su bu kanaldan şehir içinde Ayasofya ve Tahtakale ve etraflarına dağılması üzere bir ana yola geçer (3). İlk tevzi havuzunda ikinci bir kanala (G) dökülen sular da bu kanaldan Yedikule ve etrafına giden ana yola akar (4).

«Eğrikapu Maksemi - Maslağının içinde ikisi Birinci Sultan Abdülhamid, biri Üçüncü Sultan Selim, biri İkinci Sultan Mahmud biri de su nâzırı Hamid Ağa adına beş kitâbe vardır. Kitâbelerin metinleri şunlardır:

1 — Abdülhamid I. Kitâbesi

(Kapunun karşısındaki duvarda)

Bâisi ta'lîki levha oldur ki cennetmekân ve firdevsâşiyan vâzıı kavânini Devleti Osmâniye ve mûcidi âyini saltanatı hâkaaniye merhum ve magfiret nişan ebülfütûhât velmegaazi Es-Sultan Süleyman

Eğrikapu Makseminde havuzlar ve su tevzi lüleleri
(Resim: Ömer Tel)

Han El-Gaazi nûrüllâhı merkadüma hazretleri sây-ü gûşisi beliğ ve sarfı dirhemü dînârı bi deriğ ile mahmiyei İstanbula icrâyi mâi zülâl hususan Eğrikapu Maksemin inşâ ve ihdas ile ahâlisi İstanbula inâyet eyleyüb tanzîmi evkaf ile nezâretini sadrıaâzam ve düstûru devletlere tefviz idüb bu su yolları harab oldukça merhum ve mağfire'nişânın sülâlei tayyibesinden zîveri tahtı saltanat olan pâdişahlara gerek ziyneti sadrı devlet olan vezirlere gerek şeyhülislâmı asra vâcibei zimmet olub her kim pâdişâhdan ve vüzerâdan bu su yolları harâba meyledikçe tamim ve termim ederler ise mazharı duâi hayr ola, sülûk ettiği umûrunda muvaffak olsun ve mansur ve muzaffer ve âdâsına galib ve dâreynde aziz ve muhterem ola deyû merhum ve mağfurun vakfiyesinde mastur olub hilâfından tehâşi ve mücânebet eylemek vükelâ ve vüzerâya elzemi umurdan olduğu vâzıh ve rüşendir, sene 1201 (1786)».

2 — Abdülhamid I. Kitâbesi
(Kapudan girildiğine göre sol köşede)

Her sefer besmeleyle açılır taksimimiz
Hazreti Bâyezidi Bestamîdir bizim ustâdımız
Sâhibi kanunu devlet menbâi cûdi hayr
Hazreti Sultan Süleyman Han dehrin âzamı
Çeşmesârı rahmetinde Hak anı âb gark ide
Eylemiş sîrâb lûtfu teşnegânı âlemi
Cümle aksâmı hayrında bu taksimi kim müdâm
Teşnegâna etmede taksimi âbı zemzemi
Şimdi vîran olmağın ferman ile su nâzırı
Oldu çün memur tâmire bu câyi hurremi
Mustafa Ağa o zâti hoşhisâlü nîk huy
Hazreti Abdülhamid Hanın nedîmü hemdemi
İhtimâmı tam ile tâmirine sây eyleyüb
Bezl idüb makdûrunu oldu bu hayre müntemi
Âb veş cûşan olub târihi hâmemden (isim okunamamış)
«Oldu mâmûrü lâtif Eğrikapunun Maksemi»
(1201)

«Birinci Sultan Abdülhamidin ilk kitâbesi, Kırkçeşme sularını getirten ve Eğrikapu Meksemi yaptırtan Kanunî Sultan Süleymanın bu su hayrı üzerine olan vakfiyesinin bir hulâsası mâhiyetindedir. Aynı pâdişahın adına konmuş ve manzum olan ikinci kitâbede ise Eğrikapu Makseminin Abdülhamid I. tarafından, medimleri arasından bulunan su nazırı Mustafa Ağa eliyle tâmir ettirildiği kaydediliyor.

3 — Selim III. Kitâbesi
(Kapunun karşısındaki ilk kitâbenin altında)

Şehi devri kamer Sultan Selimi nâmdâr elhak
Zemânı devletinde hâba vardı fitne vü câdû

Su verdi tîgi adle mevcei nakşi şecâatden
Nice görsün adüvvü bed meniş handiyle bir hubrû

Unutturdu sedâdı şermeyi şevki Sfahanı
Gubâri pâyine muhtac olurken didei âhû

Nedîmi hassı Mustafa Ağa hem nâzırı âbı
Şehinşâhı cihânı hayre sevk eylerdi ol hoşgû

Yapıldı fî sebilillâh tâkı hayreti âlem
Getirdi Kerbelâ ervâhını şâd etmeye bir su

Tutardım kıt'ayi cevherle bir târihini Hâtif
«Değil... lutfi nûri Sultan Selimdir bu»
1203 (M. 1789)

«Su nâzırı Mustafa Ağanın adı bu kitâbede de geçmektedir. Su nâzırlığı, hassa mimarbaşılarının ek vazifesi ola gelmişdi; fakat her iki kitabede has nedim ve su nazırı Mustafa Ağanın mimarlığından bahsedilmemişdir. Bu kitabenin 5. beytinin ilk mısraından Mustafa Ağanın bir su kemeri inşâ ettiği anlaşılıyor; bundan kendisinin aynı zamanda hassa mimarlarıbaşı olduğu söylenebilirse de tetkike muhtacdır.

4 — Mahmud II. Kitâbesi

Yapdı Mevlâ yoluna bu eseri Han Mahmud
Âlemin pâdişehi dâdveri Han Mahmud

Döndü bir şatırı zerrin kemere Bendi Atik
Harcedüb su yerine sîmü zeri Han Mahmud

Abgûn kubbei gerdûne dönüb bu Maksem
İki tas eyledi şemsü kameri Han Mahmud

Âbler kâbei dergâhına oldu rûmâl
Eyleyüb nakdiyle memlû kemeri Han Mahmud

Eyledi bezli atâ bendei dîrînesine
Yani memur idüb ol mûteberi Han Mahmud

Döndü ber vechi letâfet su yolu âyîneye
Sûreti gamden idüb ânı berî Han Mahmud

Eseri ceddine lutfiyle halâvet verdi
Zam idüb üstüne şîrü şekeri Han Mahmud

Nice şehânı cihan aldı egerçi meydan
Cümleden tîrini sürdü ileri Han Mahmud

Düşmeni bâl açamaz Kafda ankaa olsa
Açsa ger şehberi mürgi nazarı Han Mahmud

Sû besû kişverine verdi suhûletle nızam
Çekdi san riştei âbı güheri Han Mahmud

Lutfu ol mertebedir katrei ihsânından
Âteş içre bitirir verdi teri Han Mahmud

Kahrı şol mertebdir âteş akar sû yerine
Koysa bu Makseme ednâ şereri Han Mahmud

Çıkmadı kimse başa rezmde ol husrev ile
Edeli tâcı zeri ziybü seri Han Mahmud

Vermesün tab'ı sefâ nuhuna Allah elem
Görmesin rûyi cihanda kederi Han Mahmud
İzzet etti cereyan âbı güherveş târih
«Kıldı İstanbula icrâ suları Han Mahmud»
(1235 (M. 1819)

«Keçecizâde İzzet Mollanın yazdığı bu tarih kitâbesi Eğrikapı Maksemine İkinci Sultan Mahmud zamanındaki yeni bir tâmirinde konmuş olacakdır.

5 — Su Nazırı Hamid Ağa Kitâbesi

Tarihi berâyi mevludu şerif

Şehinşâhı cihan Mahmud Gazii hânı adâlet kim
Su yolunda akıttı sîmü zer ahkâmı mecrâdır
O şâhın bendesi su nazırı Hamid Ağa her dem
Ederdi niyyeti hayrı bu da tevfîki mevlâdır
Suyolcular Ocağı mâli mevkuufundan ihdas
Ki yüz elli kuruş mevlûd için tâyini inhâdır
Eserde kethüdâsı Sadık Ağa dâhildir
Bölükbaşı ağalar reyi bittekmîl imzâdır
Gerek merhum olan nazır ağa ve geçmiş ervâha
Hediye her sene mevlûdi mürsel ile ihyâdır
Olur ki mâhazarda nâzır ağa ve bölükbaşı
Beşartı an kıraatle duayı hayrî ihdâdır
Olub kaydi mahallinde emânet cümle a'vâna
Müdâmı ihtimâmı sâyi bisyar ile icrâdır
Tevessül kerdei nükte olan tarih ey Sâkıb
«Bu mevlûdünnebeviye bâdî ancak Hamid Ağadır»
1239 (M. 1823)

«Bu kitâbeden öğreniliyor ki 1239 (M. 1823) da su nâzırı Hâmid Ağa ile kethüdası Sadık Ağa, Suyolcuları Ocağı sandığından ayırtdıkları 150 kuruş ile her sene su nazırlarından ölenlerin ruhlarını şâd etmek için Eğrikapu Savaklar Çeşmesinde mevlûd okutmak için bir tesis yapmışlardır» (Sedad Çetintaş; Türklerde Su, Çeşme, Sebil, Güzel Sanatlar Mecmuası).

Sadi Nâzım NİRVEN

EĞRİKAPU MASLAĞI SOKAĞI — Fatih'in Fener Nahiyesinin Mollaaşkî ve Atikmustafapaşa mahalleleri arasında sınır yoldur, Eğrikapu mumhânesi Sokağı ile Sakalar Yokuşu arasında uzanır (1934 B.Ş.R. pafta 8/113 ve 114). Dar, bozuk, meyilli bir toprak yoldur (Temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EĞRİKAPU MESCİDİ — (B.: Avcıbey Camii; cild 3, sayfa 1345)

EĞRİKAPU MUMHÂNESİ CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihin Fener Nâhiyesinin Avcubey, Mollaaşkî ve Atikmustafapaşa mahallelerinin sınır yollarındandır, Paşahamam Sokağı ile Eğrikapu Caddesi arasında uzanır; Beşirgazi Sokağı ile dört yolağzı yaparak kesişir, İsrail Çıkmazı, Karagözcü Sokağı, Çakır Sokağı, Sulu Sokak, Eğrikapu Maslağı Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 8/110, 113 ve 114). Paşahamamı Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli dikce bir yokuş olarak başlar, Karagözcü Sokağı kavuşağından sonra düzleşir. Büyüklü küçüklü kâgir ve ahşab evler arasından geçer. Kapu numaraları 3-69 ve 2-28 dir (Temmuz 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

EĞRİKAPU RÜŞDİYESİ — İstanbuldaki eski rüşdiye mekteplerinden biri; 1319 (1903) tarihli bir maarif istatistiğinde 15 muallimi, 277 talebesi ve 2 hademesi bulunduğu kayıdlıdır; binasının yeri tesbit edilemedi.

Bibl.: O. Nuri Ergin, Türkiye Maarif tarihi.

EĞRİKAPU YANGINLARI — İstanbulun her semti gibi Eğrikapu semti de büyük yangın felâketleri görmüşdür, bilhassa Ayvansarayda çıkan yangınlar, şiddetli poyraz rüzgârları ile Eğrikapu içinde bir ateş âfeti olmuştur. Semtin kendi içinden de yangınlar çıkmışdır.

24 Ağustos 1901 (Mâlî 11 Ağustos 1317) yangını — Avcubey Mahallesinde 90 bina yandı. Eğrikapu sandığından 17 yaşında genç bir tulumbacı da, meflûç bir kadını kurtarmak için girdiği bir evde, çöken çatı altında kalarak telef oldu. Şu mücevher tarih halk şâiri Vâsıf Hoca tarafından adı tesbit edilemiyen bu genç hakkında yazılmışdır:

On yedi yaşı ile yazdım menkut târihin
«Yangında yandı vah vah nevcivan tulumbacı»
1300 + 17 = 1317 (M. 1901)

EĞRİKAPU YANGIN TULUMBASI SANDIĞI — İstanbulun eski tulumbacılık âleminde iki sınıf mahalle yangın tulumbası sandıklarından idi. İkinci Abdülhamid devri sonlarında, 1890 ile 1900 arasında bu sandıkda Bahriye Çarkcı Mektebi talebesinden birkaç delikanlı, posta memurlarından İngilizce, fran-

sızca ve italyanca bilir İsmail Bey adında bir genç, serasker kapusundan iki kâtib, o zamanın okur yazar, efendiden gençleri de koşarlardı. Bir de bir havyar tüccarının oğlu, hem koşarlı ayakları hem de aşırı derecede güzelliği ile nam vermiş bir rum genci vardı, o da mektebli idi, ve İsmail Beyin pek yakın arkadaşı idi; Merdivenköylü Bitli Tevfiğin (Tevfik Karkan) Eğrikapulu bir rum tulumbacı için yazılmış bir şarkısı vardır ki bu genç için olduğu muhakkakdır; şarkı şudur:

Aman Eğrikapulu eğri basma ayığan
Misli yok sandıklarda senin gibi uşağın
Ak dizliğin üstüne yaraşmış al kuşağın
Kara kâküllerini ne hoş kesmiş berberi
Kendi Eğrikapulu serde külâhı eğri

Aman Eğrikapulu vursun güm güm topuğun
Semenderlik şânıdır tulumbacı kopuğun
Şu gönül âteşinden yakmaz mısın çubuğun
Gül Bağçesi oluyor vardığı yangın yeri
Kendi Eğrikapulu serde külâhı eğri

Aman Eğrikapulu gel çakalım başbaşa
Gel yalın ayaklarla şehbazım koşa koşa
Mestânelik yaraşır ateşli yirmi yaşa
Yangıncı uşakların bebrü pelenk hizberi
Kendi Eğrikapulu serde külâhı eğri

Aman Eğrikapulu çalımlı çapkın aman
Sen dilberi tersâya fırsat düşmez her zaman
Zâhû berzemin olup ayak öpsün müslüman
Gel bu şeb meyhâneye asalım gel feneri
Kendi Eğrikapulu serde külâhı eğri

Aman Eğrikapulu gel yakından yakına
Gerdanım muallâk çelîpânın aşkına
Kadehkârım olduğun gören dönsün şaşkına
Kadehi çeşmindedir bu Tevfikin iksiri
Kendi Eğrikapulu serde külâhı eğri

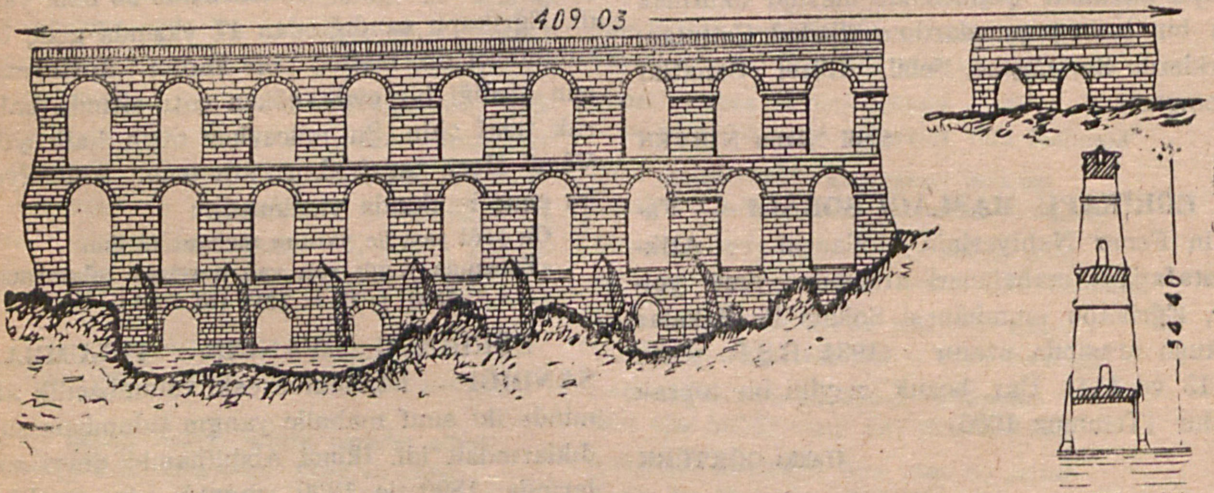
Uşakları yarı mektebli, yarı kâtib olan bu sandıkda Bahriyeli Kadri Çavuş reislik yapmışdır. Osman Cemal Kaygılı: «Bir Mevlevihâne Kapusunda çıkan bir yagına, hastalanmış olan Kadri Çavuşun yerine Sarı Sadeddin idâresinde koşmuşlardı. Hemen hepsi okur yazar gençlerden mürekkep Eğrikapulular, durgun ve sıcak yaz gecesinde Topkapusunda kale duvarları dışından bir geçiş geçdiler, yol boyundaki yüzlerce seyirci peşlerine takılıp sel gibi akıp gitti idi» diyor.

Bibl.: Osman Cemal Kaygılı, Not; Tevfik Karkan, Not; Vâsıf Hiç, Not.

EĞRİ KEMER —Kâğıdhâne Suyunu şehre akıtmak için kurulmuş şebekenin su kemerlerinden; Kemerburgaz Köyünün bulunduğu vâdide, Kemerburgaz Köyü - Kâğıdhâne Köyü şosesi ile Kâğıdhâne Deresi üzerinde, Kemerburgaz Köyünün 1,5 kilometre güney - doğusundadır. Cornelius Gurlitt «Die Baukunst Konstantinopel» isimli meşhur eserinde İstanbulun zabtından sonra Türkler tarafından yaptırıldığını bildirmektedir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Mimar Sinan tarafından kurulmuş ve bu suretle Kâğıdhâne suyu Baş Havuza akıtılmıştır.

Kemer üç sıra kavis (göz) üzerinden kurulmuşdur; en altda ve tam Kâğıdhâne Deresi üzerinde 4, orta sırada 10 ve üst sırada uclara doğru küçülerek 33 kavis (göz) vardır; (orta sıradaki gözlerin sonuncusunun içinden Kemerburgaz - Kâğıdhâne şosesi geçer.

Kemerin tüm uzunluğu 409 metredir;

Eğri Kemer
(Resim: Dr. S. N. Nirven'den)

(dümdüz uzanmayıp 320 + 19 + 70 metrelik kısımlarla iki direk yaparak kırılmışdır; 320 metrelik büyük kısmı Baş Havuz tarafına, 70 metrelik kısmı da bendler tarafında olup Eğri Kemer adını bu dirsekler münâsebeti ile almışdır). 8 istinad payandası vardır. Âzamî yüksekliği 34,40 metre, üstünden geçen su galerisinin yüksekliği 1,75 metredir.

Eğri Kemerin yapısı çok sağlamdır; yaklaşdıkca ihtişamı artan bir güzelliği vardır.

Dr. Sâdi Nâzım NİRVEN

EĞRİ KÜLÂH MODASI — Bu eski serpuşun çeşidlerini kadimden beri asker tâifesinin alt kademelerinde bulunanlar ile esnaf tabakası, uşak ve ırgad takımı giye gelmiş idi (B.: Külâh); onların arasında bıçkın meşreb olanlar, «eşbeh civan» diye anılır alımlı, çalımlı, yakışıklı gençler, kendilerine ayrıca bir nümâyiş, gösteri verdiği için külâhları eğri giyerlerdi. Edebî metinlerde böyle eğri külâhlı güzel delikanlılar şânında yazılmış şarkılar vardır.

ŞARKI

Hâlini eşkâlini kılık kıyâfetini
Tasvir ideyim size zemâne âfetini
Esmerin en tatlısı en güzelidir teni
Tasvir ideyim size zemâne âfetini

Topuklardan âşüfte perçemin tellerine
O güzel ayaklardan o dilber ellerine
Bıçkın nümâyişine çapkın cilvelerine
Tasvir ideyim size zemâne âfetini

Yalın ayak bolpaça şalvar elifî kesim
Yerde sürünen kuşak ucu vâcibültelsîm
Kadife fermene Kırlangıç olmuş isim
Tasvir ideyim size zemâne âfetini

Omuzunda destimal pîreheni helâli
Serde eğri külâhı açnuş o meh cemâli
Ana Fitne Şah demiş müttefikan ehâli
Tasvir ideyim size zemâne âfetini

MEŞ'ALKEŞ

Dâim tâze olmak gerek meş'alkeş
Dayı revişli bir mürâhik dilkeş

Eğri durur şâh'ın başda külâhı
Şe'bi dîcür içre andırır mâhı

Sönse destindeki çekdiği fener
Rûyi dilberinin tâbeşi yeter

Yakın geçmişin İstanbul hayatı üzerine anlattıklarına inanılır kimselerden Ali Çamiç Ağa (B.: Camiç Ağa, cild 7, sayfa 3700) bize verdiği bir notda: «Eğri Fes ve Eğri Külâh, gerçi bıçkın meşreb gençlerin başlarında görüldü ama, bunlar aslında eğri olarak yapılır serpuşlardı, yani alt kısmı başa geçirildiğinde başda eğri dururlardı» diyor.

EĞRİ MİNARE MESCİDİ — «Softa Sinan Mescidi» adı ile de anılır; Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Halıcılar köşkü civarında Mollaşeref Mescidi yanındadır; bânisi Softa Sinan Fatih Sultan Mehmedle gelenlerdendir, mescidi yanında medfundur; bu mescidin mahallesi vardır.» Ekrem Hakkı Ayverdi «Fâtih Devri Mimârisi» isimli eserinde: «Halıcılarda, Halıcılar köşkünün çok yakınında idi; tamamen yanmış, birkaç mezarla etraf duvarları kalmışdır; bâniinin mezarı kaybolmuşdur (1953) diyor.

1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih kazâsının İskenderpaşa Mahallesinde Softa Sinan Sokağı ile Tomrukcu Sokağı kavuşağı köşesinde idi. Vatan Caddesi açılırken son kalıntısı da kalkmıştır.

EĞRİ SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberinin alfabetik cedveline göre Büyükadanın İskele bölgesi sokaklarından; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Aralık 1967).

EĞRİTAŞ — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Yenimahalle ile Rumeli Kavağı arasında sâhilde bir mevkiin adı.

EHLENSTRASSE (Hanni) — 1958 de İstanbulda yapılan Milletlerarası Avrupa Güzellik Yarışmasında «Avrupa Güzeli — Güzellik Kraliçesi» seçilen Avusturya güzeli kız; İstanbulda güzellik kraliçesi tâcını giydiği zaman: «Parada, mücevherde gözüm yok, saadeti arayacağım» diyen bu güzel Avrupa güzeli seçildikden sonra bir müddet Viyanada ve Parisde modellik yapmış, sonra Londra'ya giderek İngiltere Kraliçesi İkinci Elisabeth'in terzisi Norman Hartnell'in yanına manken olarak girmişdir ve orada Fritz Salus adında yakışıklı bir delikanlı ile nişanlanmışdır; fakat 1960 yılının Ocak ayında bir kuyumcu dük-

kânından 1245 sterlin (40 bin Türk lirası) değerinde iki pırlanta yüzük çalarken suç üstü yakalanmışdır; gazeteler: «Avrupa Güzeli ömrünün en güzel yıllarını cezâ evinde geçirecek» diye yazmışlardır.

EHLİDİL SOKAĞI — Kumkapuda Kazânisâdi Mahallesinin yollarından; Tabur Sokağı ile Molataşı Caddesi arasında bir aralık sokakdır (1934 Belediye Ş.R. Pafta 3/29). İki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşelidir; 2-4 katlı kâgir ve beton evler ve apartımanlar arasından geçer. Kapu numaraları 1-9 ve 2-12 dir (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EHRAM SOKAĞI — Üsküdarda Doğancılar semtinin yollarından; Halk Caddesi ile Gündoğdu Caddesi arasında uzanır. Esvabcı Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Ş. R. Pafta 27/Doğancılar). Halk Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba rahat geçecek genişlikde kaba taş döşeli olarak başlar, 2-3 katlı apartımanlar arasından geçer; 1 kahvehâne, 1 lokanta, 1 kebabcı - lahmiacuncu, 1 bakkal, 1 kornişci, 1 koltukcu, 1 kunduracı, 1 doğramacı, 1 mobilya maragnozu vardır. Esvabcı Sokağı kavuşağından sonra toprak bir yol olarak sağlı sollu bostanlar arasından geçer, sağa bir dirsekle kırılarak bir meydancıkda sona erer; yukarda adı keçen rehberde gösterildiği gibi Gündoğdu Caddesine ulaşmaz (Mayıs 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

EHRAM YOKUŞU — Boğaziçinde Bebek köyünün yollarından; vapur iskelesinden Rumelihisarı tarafına yüründüğünde, ana sahil yolunun buradan geçen parçasını teşkil eden Bebek - Rumelihisarı Caddesinden köyün gerisindeki bayıra, kırlığa uzanan uzun bir yoldur (1934 Belediye Ş.R. Pafta 21/3). Caddeden, dar ve 120 beton basamaklı bir merdivenli yokuş olarak başlar; bu basamaklar bir kayalıkda sona erer; sağdan ikinci bir toprak yol halinde ve kavisler çizerek sırta çıkmakta devam eder; çok dikdir; ve yolun bu parçasının toprak zemininde de basamaklar yapılmışdır. Sol tarafda yüksek kayalar üstünde birkaç beton ev görülür; toprak yokuş da bir çamlıkda sona erer (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EJDERİ BAHRÎ — İlk defa olarak Abdülmecid zamanında hicrî 1264 ramazanında (milâdî 1848 ağustosu) Tophânenin sıra kahvehânelerinin en namlılarından Tozluklu Yusufun kahvehânesinde devrin meddahlarından Şekaayık Mustafa Çavuş tarafından nakledilmiş «Üsküdarlı Berber Bâlî» hikâyesinde adı geçen bir korsan gemisi; korsanlar bu gemi ile Üsküdardan yani bir imparatorluğun taht şehrinin liman suyundan Berber Bâli adındaki bir genci kaçırmışlardır. (B.: Bâlî, Üsküdarlı Berber, cild 4, sayfa 2042).

EJDER TEKKESİ — Karagümrükde Neslişah Mahallesinde Niyâzii Mısrî Sokağında 1 kapu numarasını taşıyan binâdır; bir Sâdî Dergâhı ki; «Mecmuai Tekâya»da âyin gününün salı olduğu kayıdlıdır. Sokak kapusundan büyük bir avluya girilir; tekke, harem ve selâmlık altı odalı ve iki katlı ahşab bir binâdır; avlu kapusunun yanında ince tuğla ve kesme taşdan bir minâre kaaidesi görülmektedir; kapunun üstünde «Yâ Hazreti Pîr Aziz Mahmud» 1276 (M. 1859 - 1860) ibâresi okunur; malûmdur ki XVII. asırda yaşamış Aziz Mahmud Efendi Celvetiye tarikatının büyük şeyhidir. Avluda iki kabir bulunmaktadır, biri, Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi dergâhında hatiblik ve bu Ejder Tekkesinde şeyhlik yapmış Hâfız Ahmed Efendinin kabri olup ölüm tarihi 1300 (M. 1882 - 1883) dür.

Hakkı GÖKTÜRK

EKBERG (Anita) — Zamanımızın ünlü sinema yıldızlarından bir kadın, İsveçlidir, 1934 - 1935 arasında doğdu, 17-18 yaşlarında iken şehlevend vücud yapısı ve sarı saçları, mâvi gözleri yarı uryan çektirdiği resimleriyle önce resimli moda mecmualarının kapak kızları arasında şöhret yapdı; İsveçde güzellik kıraliçesi seçildikden sonra sinema yıldızı olmak gayesi ile Amerikaya gitti; önceleri ancak bâzı reklâm şirketlerinde iş bulabildi. Nihayet Amerika sinemacılığının şöhretlerinden John Wayne ile tanışması Anita Ekberg'e yıldızlık yolunu açdı. Rol aldığı filmlerden bâzıları şunlardır: «La dolce vita», «Zarak Khan», «Sheba and the Gladiator».

Husûsî hayatında soğukluklarından ötürü Amerikan sinemacılarının mizahcıları ona «Ekberg» soya adı ile kaafiyeli «İceberg»

(Buzdağı» lâkabını takdılar.

Anita Ekberg 1966 mayısı başlarında kocası film aktörü Rick Van Nutter ile İstanbula geldi; gazetecilerle her konuşmasında cehli sırıttı, bu arada «Pâdişahlığı kaldırdığınıza hiç iyi etmemişsiniz» gibi soğuk lâflar etti. Basın da kendisi ile ilgiyi kesdi. İstanbul hâtırası olarak taşcılardan kavuklu iki mezar taşı satın aldı fakat gümrük bu taşların memleketden çıkarılmasını men etti; Anita Ekberg bu vesile ile karikatürist Necmi Rizaya bir karikatür konusu olabildi; ve İstanbuldan sessizce alelâde bir kadın gibi çekilip gitti.

Bürhaneddin OLKER

EKMEK — «Ziraat maksadı ile toprağa tohum saçmak, çekirdek atmak» (Türk lûgatı); İstanbulun hâneberduş pırpırıları argosunda şu anlamlarda kullanılır: 1 — Yanında bulunduğu halde gideceği yere birlikte gitmek istemediği bir kimseden başka bir bahâne ile ayrılmak; misâl: «Bu gece sana gelmeye söz verdim, yolda Çopura rastladım, Mastorun oraya gidelim diye balta oldu, herifi zor ekdim..»; 2 — Dayak kasdı ile vurmak; misâl: «Toz ol ulan, iki dâne ekersem ağzın burnuna karışır..»; 3 — Para harcamak; misâl: «Dün gece benim kırığı meyhâneye götürdüm, tam otuz papel ettim, ama o parçaya fedâ olsun..»; 4 — Yere düşürmek suretiyle bir şey veya kaybetmek: «Dün gece buluttum, falçataye ekmişim..»; 5 — Yaya olarak yahud bir nakil vâsıtası ile bir yol boyunca önündekileri geçmek; misâl: «Şu kara tazı gibi oğlanı gördün mü, öyle koşarlı ayakları var ki hepinizi eker, eski zaman olsaydı yaman tulumbacı olurdu».

Revâ mıdır bu âşıkın Râziyi
Ekip kaçmak tızmantırıl yabana
Hele senden hele senden ummazdım
Ne kadar saf görünürdün sen bana

(Âşık Râzi)

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk argosu

EKMEK — Arab asıllı Türk harfleri ile doğru yazılışına göre «etmek»; fakat halk ağzında yüz yıllar boyunca «ekmek» denilegelmiş ve lâtin harflerinin kabûlünden sonra «ekmek» diye yazılmışdır; «Etmek, ekmek = Muhtelif hububat unundan yapılmış hamurun ateşde, fırında veya tepside, saçda pişmesi ki insan gıdâsının esâsıdır; buğday ekmeği, mısır ekmeği, çavdar ekmeği» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

İstanbul ağzı günlük sohbet dilinde iş, geçim vâsıtası, memuriyet anlamlarında kullanılır; meselâ: «İşimden, memuriyetimden attıracaksınız» anlamında: «Beni ekmeğimden edeceksiniz» denilir.

Günlük sohbet dilinde Ekmek kelimesi ile pek çok darbı mesel ve deyim vardır:

Koca ekmeği meydan ekmeği, oğul ekmeği zindan ekmeği

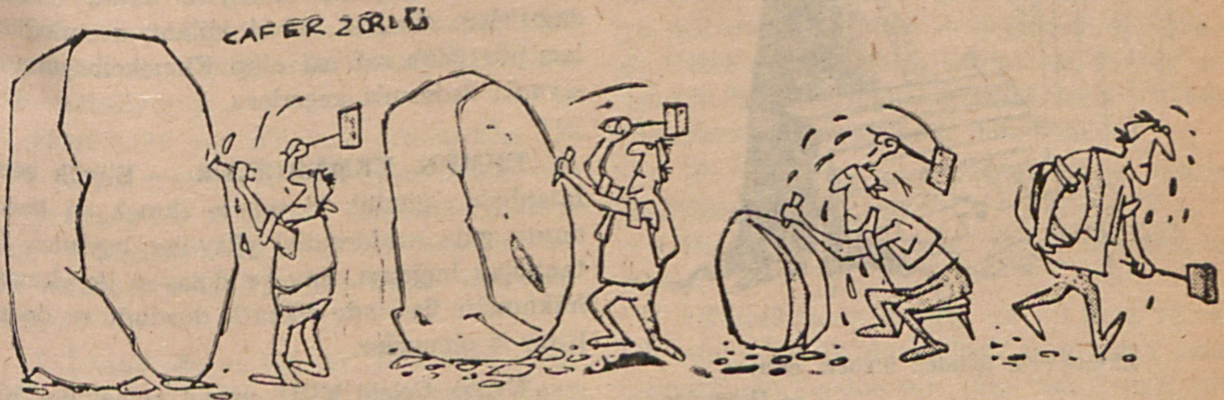
Ekmek çiğnenmeyince yutulmaz (Ekmeksiz, gayretsiz kazanç olmaz)

Er olan ekmeğini taşdan çıkarır (Gayret sahibi en müşkil durumlarda da muvaffak olur)

Ekmeğine yağ sürülmek (İsteğine fazlası ile kavuşmak)

Ekmeğini ayağı ile depmek (Geçim, hayat yolunda, bir işi, memuriyeti, fırsatı kendi analyışsızlığı, gafleti ile geri çevirmek, kabul etmemek, kaçırmak)

Tuz ekmek hakkı (Görülen iyiliğe karşı şükran duygusu).

Ekmeğini taşdan çıkaran
(Karikatür: Câfer Zorlu, Akbaba, 1967)

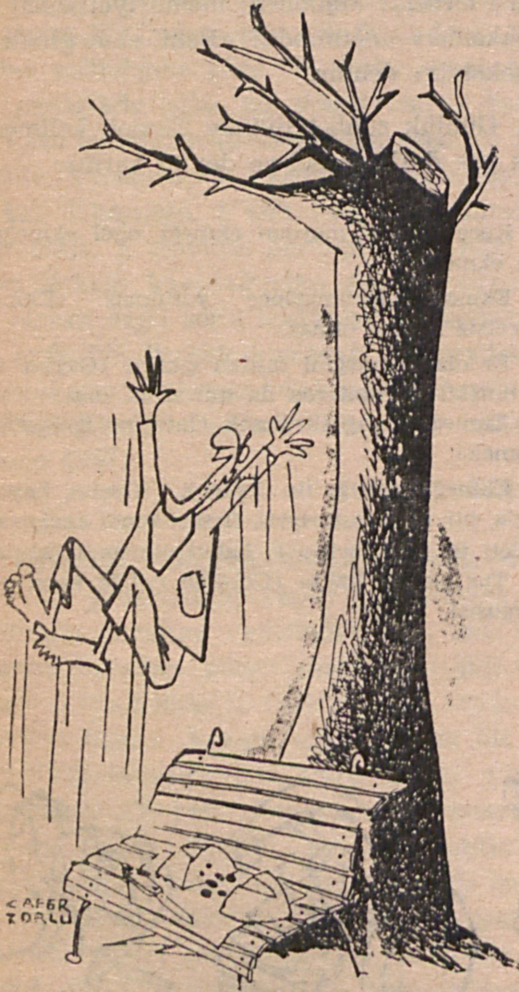
Yalvarub yakarma ben taş yürekliyim
Diyerek âdemi başdan çıkarır
Vız gelir bana be a külhanbeyim
Er olan ekmeği taşdan çıkarır

Âşık Râzi

Seyyar ekmekci esnafına «Ekmekci Tablakârı», o esnafın üzerine büyük küfelerle ekmek yükledikleri beygirlere «Ekmekci Beygiri», veresiye satışlarında kullandıkları çetelere de «Ekmekçi Çeteleri» denilirdi (B.: Çetele, cild 7; sayfa 3881). Evlerde ekmek kesmeye mahsus büyükce bıçaklar da «Ekmek Bıçağı» adını taşır.

Türk mutfağında bir hamur tatlısının adı da «Ekmek kadayıfı» dır.

Yüz yıllar boyunca büyük şehir İstanbulun günlük iâşesinde ekmek en başda duran

Ekmeklerin içinden öteberi çıkıyor
— Gazeteler —
— Yaşasın!.. Zeytin çıkdı..
(Karikatür: Câfer Zorlu, Akaba, 1966)

gıda maddesi olagelmişdir; bilhassa fakir halkın yegâne baş ğıdâsı olmuşdur; önce ekmek tedârikine bakılmış, sonra yanına bir katık aranmışdır; aşağıdaki manzûme Ali Ekrem Bolayırındır:

Akşam olmuş, fırının peykesi ekmekle dolu
Nar kadar kırmızı, pişkin, sıcacık ekmekle..
Kuuti yekrûze ki, tahsîline kâfidir onun
Bir kuruşcuk getiren en ufacık bir himmet..
Çokluğuyla doyurur halkı mübârek nîmet!

EKMEK, ASKER EKMEĞİ, FODLA, TAYIN — İstanbulda yüzyıllar boyunca kalabalık bir kitle teşkil etmiş askerin ekmeği hususî fırınlarda pişirilmişdir; Vak'a-i Hayriyeden önce Yeniçeriler devrinde Yeniçeri ekmeğine «Tayın» denilir; siyah, fakat çok lezzetli olan bu ekmeğe halk «Fodla» adını vermişdi; Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra asker ekmeğine de «Tayın», «Tayın Ekmeği» denildi. Padişah sarayındaki müstahdemlerin ekmeklerine «Fodla» denilirdi (B.: Fodla).

Yeniçeri Tayın - Fodlları Şehzâde Camii karşısında Eski Odalar denilen Yeniçeri Kışlası ile Acemioğlanları Kışları arasında bulunan büyük bir mîrî fırında pişirilirdi.

Bu fırın ve Yeniçeri ekmekcisi esnafı için Evliyâ Çelebi şunları yazıyor: «1 Kârhâne (fırın), 300 neferdir, cümlesi acemioğlanlarıdır (B.: Acemioğlanları, cild 1, sayfa 186); Eski Odalar ile Acemioğlanları Odaları arasında bir kârhânei azimdir; 1 çorbacısı, 1 fodla kâtibi, 7 nefer mûtemedleri, 1 ekmekcibaşı, 1 ekmekciler kethüdâsı ve bölükbaşıları vardır. Bunlar da Ordu - Esnaf Alayında arabalar üzerinde dükkân kurarak ekmek yaparak, un eleyerek geçerler ve seyirci halka ekmek dağıtırlar; cümlesi sivri külâhlı acemioğlanları pür silâh saf saf olup Ekmekcibaşının alayında ihtişamla geçerler».

EKMEK EKMEKCİLER — Büyük şehir İstanbulun günlük iâşesinde ekmek en başda duran gıda maddesidir; yüzyıllar boyunca İstanbulun buğdayı, unu ve dolayısı ile ekmeği, hükûmetin üzerinde dikkatle durduğu en önemli bir iş olmuşdur.

Evliya Çelebi XVII. yüzyıl ortasında Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılan Ordu - Esnaf Alayı münasebetiyle ekmekci es-

nafından şöyle bahsediyor:

«Pirleri Hazreti Âdemdir, yer yüzüne indiğinde Cibrîli Emin'in tâlimi ile buğdayı un idüb hamur yapub ekmek pişirdi. Peygamberimiz zamanında Amr bin Umran ekmekcilere ikinci pîr olmuşdur, 87 yaşında ölmüşdür, kabri Medînededir. Bu ekmekci esnafının dükkânları 999 olup 10.000 neferdir. Arabalar üzerine ekmekci dükkânları kurup alayda kimi hamurkârlık yaparak, kimi ekmek pişirerek ve halka küçücük ekmekler dağıtarak geçerler. Ayrıca hamam kubbesi kadar üstü çörek otulu has beyaz ekmekleri de kızaklar üstüne koyarak bu ekmekleri 70-80 çift mandalar çeker. Lâkin bu iri ekmekleri fırında pişirmek mümkün değildir; yeri hendek gibi yarıp üstüne kül döküp dört tarafını ateş ederler; yavaş yavaş pişer, görmeğe muhtacdır. Bu büyük ekmeklerin birkaç tânesini Alay Köşkü denilen pâdişah huzurundan geçirirler; İstanbul Kadısının evi önünde de halka yağma ettirirler..».

Evliya Çelebi yaşadığı devirde Galatanın has francala ekmeği ile Tophânede İsâ Çelebi adında bir ekmekcinin çıkardığı «has beyaz pamuk misâli sünger gibi göz göz pişmiş gaayet lezzetli somunlarını» övüyor; Tophâne ekmeği için: «Bu kârhânenin sâhibi İsâ Çelebiye ehli dilden dervişin biri duâ idüb bir vefk (tılsım) vermiş, ondan sonra ekmeğinin şöhreti cihana yayılmış. Acem şahlarına bu Tophâne somunundan götürülmüş, İstanbuldan Isfahana üç ayda varabildiği halde bozulmamış» diyor.

Tanzimattan önceki devirde ekmek narhı, fırıncı ve ekmekci esnafı nizâmı İstanbul, Eyyub, Galata ve Üsküdar kadılıklarının günlük işlerinin başında gelmişdir. Bu konuda tarih kaynaklarımızda rastladığımız kayıdları aşağıya naklediyoruz:

Hicrî 1181 yılı zilhiccesi ortalarında (M. 1768 mayısı) İstanbul Kadılığına hitab ederek yazılmış bir fermanda ekmekcilerle fırınların ve uncularla değirmenlerin eskiden beri tâbi oldukları nizam şöylece tekrar hatırlatılmışdır:

1. İstanbulda ve idâresi İstanbula bağlı yerlerde bulunan ekmekciler ve uncular vakit ve zamanında altı aylık zahireyi anbarlarına koymaya ve hergün hâlis ve beyaz ekmek işleyip karârında pişirmeye ve tesbit edilmiş narh üzerinden tartısı tam olarak satmaya mecburdurlar.

2. Kış mevsiminde İstanbula gelen zahire gemileri azalır. Bundan ötürüdür ki kışın sıkıntıya düşülmemesi, halkın ekmeksiz kalmaması için ekmekciler ve uncular vakit ve zamanında kış için altı aylık zahireyi mîrîden ve Unkapanı tüccarından satın alarak anbarlarına koymaya mecburdurlar. Bu husus ekmekcilerin ve uncuların (fırınların ve değirmenlerin) anbarları teftiş edilerek tâkib olunur.

3 — Fırınlarını hiç bir sebeble kapayamazlar.

4 — Mîrîden ve Unkapanı tüccarından aldıkları zahirenin parasını gecikdirmeden vâdesinde ödemeye mecburdurlar.

5 — Ekmekci esnafının her biri isim ve şöhreti ile nizam defterinde tesbit edilir ve hepsi kefâlete bağlanır, kefilsiz ekmekcilik yapılmaz ve suç işlediklerinde kendileri ile birlikde kefilleri de sorumludur.

6 — Memleketine gitmek istese veya her hangi bir sebeble işini terketse sâhibi bulunduğu ekmekci ve fırın gedik'ini (B.: Gedik) kethüdâları ve ihtiyar ustaları ile birlikde şer'î mahkemeye gelerek hâkim huzurunda bir başkasına satmayı ve bu satışı mahkemede tescil ettirmeye mecburdurlar.

7. Uncuların değirmen gedikleri de bu nizama bağlıdır.

8 — Bu nizama riâyet etmeyen ekmekcilerin ve uncuların fırın ve değirmen ellerinden alınarak bir başkasına aynı suretle devredilir.

9. Ekmekci veya uncu fırınını ve değirmenini dilediği herhangi bir kimseye buyruk devredemez ve kiraya veremez. Bir fırın veya değirmen gedikinin el değiştirmesi yukarda tesbit edildiği gibi kethüdaların, ihtiyar ustaların da bulunduğu bir mahkemede hâkim huzurunda tescil edilerek mümkündür.

10. Çörekciler ve simitciler de bu nizama tâbidirler.

Hicrî 1094 (M. 1683) esnaf nizamnâmesinden:

«Ekmekcilerin ekmeği çiy ve kara ve eksik olmaya, eğer olursa kadı tarafından cezâlandırılıp dirhemine bir akçe nakdî cezâ alına. Elekleri sık olup ekmek kepekli olmaya, olursa muhkem siyâset oluna:..».

Osman Nuri Ergin «Mecellei Umûri Belediye» de Ahmed Cevad Paşanın «Tarihi Askerîi Osmânî» sinden naklen şunları yazıyor:

«Ekmeğe verilen narhdan noksan çıkaran ekmekciler envâi cezâya müstahak olub bâzı kere sadrıâzamlar tebdil gezerken eksik ekmek gördüklerinde fırının önünde ekmekciyi kulağından duvara mıhladığı gibi İstanbul Kadısı da arkada kola çıkıp ve kırmızı çuhadan kılıf içinde falaka ve değnekleri omuzunda falakacıları ile gezerek terâzi tutan esnafla ekmekcilerden günde beş on adamı halkın gözü önünde sokakda toprak ve çamurlar üzerine yatırıp tabanlarına sopa çekmek belediye kaaidesindendi...»

Yeniçeri Asker ocağının disiplini bozuldukdan ve yeniçeriler esnaflıkla da uğraşır oldukdan sonra ekmekci esnafının çoğu da ocaklı yoldaşlardan ola gelmişdi; İstanbul Kadılığı sicil defterinden alınmış aşağıdaki vesikalar da hîle yoluna sapmış yeniçeri ekmekcilerin cezâlandırılması üzerinedir; aydın olarak görülüyor ki kadılık tarafından verilen cezânın infâzı sadrıâzama bırakılmışdır:

İstanbul Kadılığından Sadırâzama Tezkire

«60. Cemaat Ortası yoldaşların Bekir Kadırga Limanında ekmekci olub bundan önce iki defa ekmeği yedişer ve onbeşer dirhem noksan işlediğinden yakalanmış ve habsedilmiş, bundan sonra noksan ekmek işlemeyüb beyaz ve vezni tam ekmek çıkaracağını taahhüd etmiş ve esnafın kefâleti ile tahliye edilmişdi, fakat yine uslanmayub üç gün evvel ekmeği yirmişer dirhem noksan işlemiş ve yine yakalanarak artık gereği gibi cezâlandırılması icab etmişdir; Boğazkesen Kalesinde kalebend edilmesi için huzûri âlîlerine ilâm olundu; 3 muharrem 1180 (M. 11 haziran 1766)».

İstanbul Kadılığından Sadırâzama Tezkire

«51. Bölük Ortası yoldaşlarından Hasan Altımermerde ekmekci olub dört gün evvel yirmişer dirhem noksan işlediği ekmekleri ile yakalanmışdır. Bir ekmekde yirmi dirhem noksanlık fâhiş oldukdan başka böyle noksan ekmek çıkarmayı âdet edindiği için şiddetle tedibi gerekdiğinden Boğazkesen Kalesinde kalebend olmak üzere huzûri âlîlerine ilâm olundu; 3 muharrem 1180».

İstanbul Kadılığından Sadırâzama Tezkire

«Muharremin üçünden beri Boğazkesen Kalesinde kalebend olan Altımermerde ekmekci Hasan arzuhal vererek bundan böyle noksan ekmek işlemeyeceğini taahhüd etmişdir. Nızam ustaları ile ekmekciler kethüdâsı da kefil olmuşlar ve kefâletleri kadılığımızca tescil eidlmişdir; merkum Hasanın affı emri âlîlerine ilâm olundu; 17 rebiülevvel 1180 (M. 9 ağustos 1766)».

Ekmek fırın tezgâhlarında ve «ekmekci tablakârı» adı verilen seyyar ekmekciler eli ile mahalle aralarında, pazar yerlerinde de «iskemle» denilen sergi tahtalarında fırınları adına nisbetle ve çarşı boylarında da müstakil ekmekci dükkânlarında satılmışdır.

Seyyar ekmekciler ekmekleri küfelere doldurup ve onları da beygirlere yükleyip dolaşmışlardır.

Garib halleri ile meşhur İhtisab Ağası Hüseyin Beye âid bir fıkradır:

Bir ekmekci tablakârı atını bir ağaca bağlayıp kendisi karşıdaki kahvehâneye girip tavla oynamaya başlar. O sırada Hüseyin Bey peşinde adamları ile oradan geçer ve ekmekci beygirinin sâhibini sorar; adam kahvehâneden çıkıp geldiğinde:

— Sen otur, dinlen, eğlen, ama bu hayvancağızın günâhı nedir ki üstünde iki koca küfe ile senin keyfini beklesin!.. der.

Beygirden küfeleri indirirler, başına yem torbasını asarlar, küfelerden birini tablakârın sırtna yükletirler ve adamı da boynundan ağaca bağlarlar, Hüseyin Bey de kahvehâne önünde oturur; tablakâre:

— Yemini bitirinceye kadar şimdi de sen beygirin keyfinin yerine gelmesini bekle!.. der.

Ekmeğin bakkal dükkânlarında satılması Tanzimatdan sonra başlamışdır.

Zamanımızda ekmeği maahlle aralarında, bu arada mahalle bakkallarına bazı fırın kamyonet ve at arabaları vardır, arabalar sandık şeklinde kapalı olup dışı çinko kaplı olmak belediye nizamı icabıdır.

Pek yakın zamanlara kadar fırınlarda çalı yakılmışdır, hâlen bâzı küçük fırınlar çalı yakarlar. Son zaman çoğunlukla çalının yerine püskürme mazot alevi almışdır. Pek çok fırın da ekmek fabrikasına tahvil edilmektedir. Son yıllarda mazot alevinin bir mazot bidonuna sirâyeti ile Göztepede bir fırın yangını fâciası da olmuşdur (B.: Göbtepe Fırını Yangını).

Ekmek hamuru fırınlarda yüz yıllar boyunca hamurkârlar tarafından ayak ile yoğurulmuşdur. Hemen kaydedelim ki her fırında

bir hamurkâr ustanın emrinde çalışan ve hamur yoğuran genç hamurkârların ayakları dikkatle çok temiz tutulmuşdur; aşağıdaki kıt'a geçen asır sonlarında yaşamış kalender meşreb bir halk şâirinindir, Üsküdarlı Âşık Râzinin yahud Bitli Tevfikin olması muhtemeldir:

Öpülmeye lâyıkdır o ayaklar bilhassa
Hakkıdır gurur ile yalın ayak salınsa
Aç kalırız cümleten bu şehri İstanbulda
Şehbazın ayakları hamuru yoğurmasa

Zamanımızda İstanbulda ayakla hamur yoğurulur fırın kalmamışdır diyebiliriz (B.: Fırın; Fırın Uşakları).

EKMEK, EKMEKCİLERE YAMAK ESNAF — Vak'ai Hayriyeden önceki devirde bâzı esnaf ekmekcilere yamak kabul edilmişdi, eski büyük Ordu - Esnaf Alaylarında Ekmekcibaşı Ağa ve Ekmekciler alayına katılarak geçerlerdi; ekmekcilere yamak esnaf şunlardır:

Tuzcular (Bu esnaf ekmekciye yamakdır, zîra ekmek tuzsuz olmaz; Evliya Çelebi), Çörekciler, Börekciler, Gevrekciler, Kâhiciler, Simitciler, Kurabiyeciler, Kadayıfcılar, Şehriyeciler, Lokmacılar, Gözlemeciler, Değirmenciler, Uncular, Unelekciler, Buğday Çalkayıcılar, Kalburcular, Elekciler, Nişastacılar, Güllaçcılar, Peksimetciler.

EKMEK, EKMEK SIKINTISI (Harb zamanlarında ve büyük yangınlardan sonra İstanbulda) — Eski ahşab İstanbulda şehrin dörtde birini, yarısını, yarısından fazlasını yok etmiş ateş âfeti büyük yangınlardan sonra felâketzede onbinlerce insan bir de açlıkla karşılaşmışdır, ve ilk aranıp da bulunamayan ekmek olmuşdur.

Aşağıdaki satırları, şehrin dörtte üçünü yok etmiş hicrî 1070 (M. 1660) Ayazmakapusu Yangınını anlatan Mehmed Halifenin «Tarihi Gilmânî» sinden alıyoruz:

«... bâdehû akılları başına geldikde üç günden beri aç ve susuz helâk olma mertebesine vardılar. Zira ateş su yollarını bozdu, değirmenleri, unu, buğdayı, fırınları, ekmekci dükkânlarını bilkülliyet harâb etdi. Bir ekmek bulunsa bin akçeye alırlardı. Dört beş gün aç ve susuz ve evsiz, herkes ne yerde ateşden kurtuldu ise orada kaldı, sonra Üsküdardan, Eyyubdan, Tophâneden yüz bin derdü belâ ile bir mikdar ekmek geldi; toprağa benzer, on dirhemi bir akçeye, o da bulunmaz...» (B.: Ayazmakapusu Yangınları cil 3, sayfa 1512).

Harb zamanlarında çekilen ekmek sıkıntısına örnek olarak da aşağıdaki satırları Cevdet Tarihinden hicrî 1225 yılı (M. 1810) vak'aları arasından alıyoruz:

«Rusya harbi dolayısı ile boğaz kapandı, kışın İstanbulda zahire, dolayısı ile ekmek sıkıntısı çekildi. Devlet İstanbul için kilesi (Her memlekete göre değişir zahîre ölçeği; 1 İstanbul kilesi 18-20 okka, ortalama 25 kilogram) 7 kuruşdan buğday ve 3,5 kuruşdan arpa satın alarak karışdırdı ve mahlutun kilesi 5 kuruşdan fazla tuttuğu halde 4 kuruş 5 paradan fırınlara 40.000 kile zahire dağıttı ve yapılacak buğday ile arpa mahlutu 80 dirhemlik bir ekmeğe 1 para narh kondu. İstanbul halkını beslemek için hazîne 55.000 kuruş zarar ettiği halde âcizler, kadınlar, ihtiyarlar yine ekmeksiz kaldılar. Fırınların önlerindeki kalabalık devam etti, bâzı ekmekciler 80 dirhem yerine 60, hattâ 50 dirhemlik ekmek işlediler. Zorba takımı da fırınlara girerek ihtiyaçlarından fazla ekmek aldılar ve iki kat bahası ile aceze gürûhuna satdılar. Nihayet narh değiştirildi, 50 dirhemlik ekmek 1 paraya olunca fırınlarda ekmek bulunur oldu» (Cevdet Tarihi, Cild 9).

EKMEKCİ BABA — (B.: Muhiddin, Ekmekcibaşı Hacı)

EKMEKCİBAŞI — Askere ekmek temini iltizam usûlü ile üzerine alan müteahhidlere kadimden beri verile gelmiş unvandır; zahîreyi ekmekcibaşılar temin eder, askerî birliklere tayınları da onlar dağıtırdı; devlet sâdece mîrî bir fırın verirdi; yeniçerilik devrinde de acemioğlanlarından fırın işçileri temin edilmişdi. Ekmekcibaşılık hicrî 1280 (M. 1863) de kaldırıldı, ve askerin ekmeğinin temini işi askerî levazım idaresine verildi; M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde Lütfi Tarihinden nakl ederek şu malûmatı veriliyor:

«... O vakte kadar asakiri şâhânenin nânı aziz (ekmek) tâyinatı iltizam sureti ile bil

ihâle Ekmekcibaşı unvânı ile bir takım kimseler tarafından idare olunurdu. Bu idârede her zaman türlü irtikâblar ve fesadlar karışarak nümuneye mutâbık ekmekler yalnız ümerâ ve zâbitan tayınlarına mahsus olup efrâdı askeriye ekmeklerine dikkat olunmazdı. Çünkü bu ekmekcibaşıların yazlı kışlı ümerâ ve memurini ekseriyeye verdiklerini ziyâfetler ve tiyatro dâvetleri ve bâzılarının konaklarına odun gönderme gibi birçok masrafları ekmek hamurlarının katılarak hamur işlerine karışanların ağızlarını kaparlar idi. Seraskerlik veznesinden aldıkları akçalar dâima alelhesab sureti ile yürür, hesap kesme, kapatma muamelesi yapılmazdı. Bu müteahhidlerin tebeddülünde, senelerce uğraşılarak, kiminin borcu, kiminin de pek çok tahsili imkânsız alacağı çıkardı, ve iflâs ederlerdi. Ekmekcibaşılık kaldırıldıkdan ve askerin ekmek işi levâzım idâresine verildikden sonra askerin ekmeği (tayını) beyaz francala gibi çıkmaya başladı».

EKMEKCİBAŞI MESCİDİ — Hadikatül Cevâmide «Hacı Muhiddin Mescidi» adı ile kayıdlı olup şu malûmat verilmektedir: «Edirne Kapusu kurbindedir, bânisi Fâtih Sultan Mehmedin ekmekcibaşısıdır, kabri mescidinin mihrabı önündedir, mahallesi vardır». Hâlen mevcud değildir; Ekrem Hakkı Ayverdi «Fâtih Devri Mimârisi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Edirnekapusuna giderken yolun sol kenarında idi; büyük Balat Yangınında yanmış, tekrar îmar edilmiş, bu sefer de çatısı çökerek bir iki duvar parçası kalmışdır; bânisi Fâtihin ekmekcibaşısı Hacı Muhiddin Efendinin kabri de bu mescidin mihrab duvarı önündedir, 874 (1469) tarihini taşır; bu zâtin Hasekide Nevbahar adı ile ikinci bir camii vardır (1953)» (B.: Muhiddin, Ekmekcibaşı Hacı).

Kabir duruyordu, ve halk ağzında «Ekmekci Baba» adı ile İstanbul Evliyaları arasına konulmuş olup geceleri adak mumları yakılmakda idi (gezi notu, 1955).

EKMEKCİBAŞI MESCİDİ — Beyoğlunda Firuzağa Mahallesinde kendi adına nisbetle Ekmekci Camii Sokağında idi. Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Tophâne kurbindedir, bânisi Ali Ağadır, mescidi yanında medfundur, mescidin mahallesi vardır». Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde «yapıldığı tarih malûm değildir, bina kalıntıları vardır» diyor (1965). Dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşab çatı örtülü bir binâ idi, bakımsızlıkdan yıkılmış, bir mihrab duvarı ile taş duvarla çevrili hazîresi kalmışdır; bânisinin kabir taşında kitabe yokdur (1966)

Hakkı GÖKTÜRK

EKMEKÇİBAŞI MESCİDİ — Beşiktaşda Vişnezâde Mahallesinde Dibekci Kâmil Sokağındadır; Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Beşiktaş kurbindedir; bânisi Ekmek-

Beşiktaşda Ekmekcibaşı Mescidi

(Resim: Serpil Büyükerbil; plân: H. Eraktan)

ci Ali Ağa Fâtih Sultan Mehmedin adamlarındandır, merkadi malûm değildir; bu mescidin mahallesi vardır». Ekrem Hakkı Ayverdi «Fâtih Devri Mimârîsi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Beşiktaşda Valdeçeşmesi semtinin Ihlamura bakan sathı mâilinde tamamen yeni yapı, ahşab, ufak bir mesciddir. Birinci ve ikinci bânilerinin kabirleri de oradadır; namaza açıkdır (1953)». Tahsin Öz de «İstanbul Camileri» isimli eserinde: «Dibek Câmii de denilir, bânisi Fâtihin ekmekcibaşısı Ali Ağanın bu mescid hazîresinde bulunan kâbir taşında 890 (M. 1485) tarihi vardır; Câmii 1277 (M. 1860) da Refia Hanım tecdid ettirmişdir; ufak, ahşap binâdır (1965)» diyor.

Bu satırların yazıldığı sırada görülen mescid ahşab değildi, dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşab çatı örtülü bir binâ idi. İki taş basamakla çıkılan pabuçluk - medhalin karşısında bir ders odası bulunuyordu, sol tarafda bir ahşab merdivenle üstdeki kadınlar mahfiline çıkılmakda, sağdaki bir kapudan da ibâdet sahnına girilmektedir. İbâdet sahnında sağlı sollu iki maksûre vardır, bu maksûrelerin üstünde de kafesli kadınlar mahfili bulunmakdadır; iki yan ve mihrab duvarlarında ikişer pencere vardır, kadınlar mahfilinde de sokağa bakan iki pencere bulunmaktadır. Pek çok tâmir ve tâdil görmüş olan minâresinin kaaidesine konmuş bir kitâbeden son zamanlarda yapıldığı anlaşılıyor, kitâbe metni şudur: «Bu minâreyi Balkır Ailesinin nezih ruhlarına ithaf ediyorum; E. Karakaş; A. Kâşif; 1965».

Avluda mihrab duvarı tarafından müezzin meşrutası evvelce ahşab imiş, o meşrûta da 1965 de Edirneli Ayşe Edâ Hanımın ruhunu şâd etmek için kâgir olarak yenilenmişdir. İmam meşrûtası mescidin karşısında iki katlı ahşab bir binâdır.

İlk bânisinin minâre tarafında olan kabrinin baş taşındaki tarihli kitâbe şudur: «Ebülfeth Sultan Mehmed Han Hazretlerinin ekmekcibaşısı Ali Ağa rûhuna el fâtiha; 890».

Hadikatül Cevâmi Ali Ağanın kabrinin nerede olduğunun bilinmediğini yazıyor; mescid 1277 (M. 1860) da Râşid Ağa adında bir zâtin zevcesi olan Refia Hanım tarafından yeniden yapılmışdı; 1276 (M. 1859) da vefat eden Râşid Ağanın kabri de oradadır; öyle tahmin ederiz ki, ilk bânii, Ali Ağanın adına bir taşı, vesilei rahmet olmak üzere 1860 da Refia Hanım konmuş olacakdır, bu takdirde Ali Ağanın kabri sembolik bir kabirdir. Aynı hazîrede mescidin imamlarından Elhac Hâfız Mustafa Zihni Efendinin kabri bulunmaktadır, 1322 (1906) da 110 yaşında vefat etmiş olan bu zat bu mecsidde bir asra yakın, 80 sene imamlık yapmıştı. Ziyaretimiz tarihinde mescidin imâmetini Bay Tayfun Demirkol, müezzinliğini de Bay Osman Kılıç ifâ etmekde idiler (1966)

Bibl.: Hâlid Eraktan, Gezi notu; Hakkı Göktürk, Gezi notu.

EKMEKCİBAŞI SOKAĞI — Üsküdarın Selâmsız semti yollarından; Selâmsız Caddesi ile Fıstıkağacı Sokağı arasındadır; Selâmsız mektebi Sokağı, Kozanoğlu Sokağı, Isırgan Sokağı, Doğramacı Mehmed Sokağı, Babacan Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi Pafta 27/Selâmsız); Selâmsız Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli, aralarında ahşab evler de bulunan büyüklü, küçüklü beton binâlar arasından geçer, boş arsalar da vardır; sola sağa birer dirsekle kırılır, Doğramacı Mehmed Sokağı kavuşağından sonra az meyilli yokuş aşağı iner; kapu numaraları 1 - 31 ve 2 - 48 dir (Ağustos 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

EKMEKCİ BAYIRI SOKAĞI — Boğaziçinde Beykozun Yalıköyü semti yollarından; Yalıköyü - Beykozçayı Sokağı ile bayır üstünde Adâlet Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi paftasında Adâlet Sokağının adı yazılmamışdır). Beykoz Kuyu Sokağı, Fıstıklı Yalı Sokağı, Yalıköyü Meydanı Sokağı, Yalıköyü Mektebi Sokağı, Hanım Sokağı ve Kavak Mustafa Sokağı ile kavuşakları vardır. Yalıköyü - Beykozçayı okağı tarafından gelindiğine göre paket taşı döşeli 26 basamaklı bir merdivenle başlar, oldukca dik bir yokuşdur, bir araba geçecek genişlikdedir; çoğu ahşab 1-2 katlı evler arasından geçer, üst tarafından Beykoz çayırı kuş bakışı görülür. 3 bakkal, 1 terzi, 1 kunduracı dükkânı vardır; Yalıköyü Mahallesi muhtarlığı da

bu sokakdadır. Kapu numaraları 1-61 ve 2-82 dir (Mayıs 1967)

Hakkı GÖKTÜRK

EKMEKCİ CAMİİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu kazâsının merkez nahiyesinin Firuzağa Mahallesi sokaklarından; Çukurcuma Caddesi ile Kadiriler Yokuşu arasında uzanır (1934 B.Ş.R. pafta 14/165); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi.

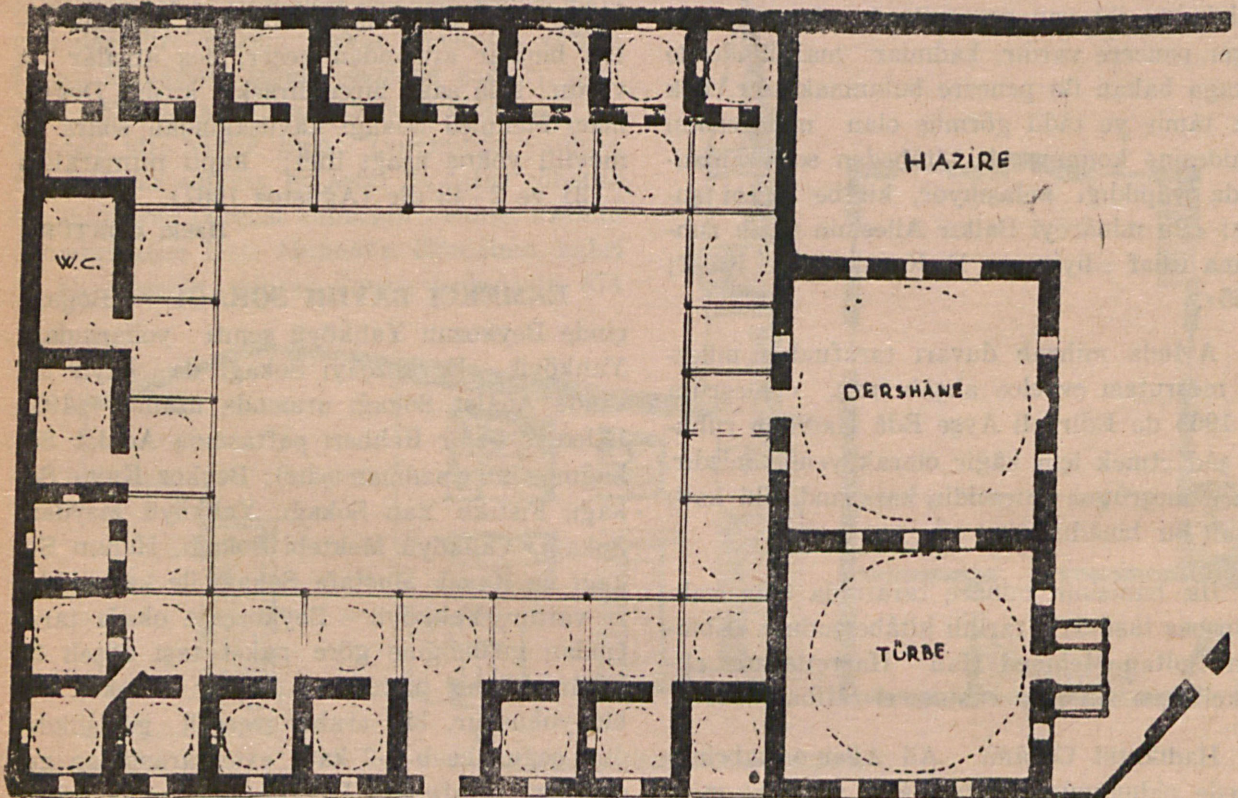
EKMEKCİOĞLU DERESİ — İkinci Sultan Mahmud zamanında 1814 - 1815 arasında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde, Boğaziçinin Rumeli yakasında Ortaköy ile Kuruçeşme arasında gösterilmiş bir deredir (B.: Bostancıbaşı Defterleri, cild 6, sayfa 2979); hâlen mevcud olmayan bu dere yine mevcud olmayan Hibetullah Sultan ve Esma Sultan sâhilsarayları arasından denize dökülmekte idi.

EKMEKCİ SİNAN ÇEŞMESİ — «Yenibağçede Mimar Sinan Mescidi yakınındadır; dâima akar kaba ve acı sulu bir çeşmedir; yapdıran Ekmekçi Sinan adında bir hayır sâhibidir, yapdırılmasına Mehmed Bey adında bir zâtin sebeb olduğu kitâbesinde işâret edilmişdir; kitâbesinin tarih mısraı şudur:

Oldu safâ vü lûtf ile çeşme zehî ayni zülâl
(950 (M. 1543)

«Cebhesi ve cidarları kesme taşdan yapılmıştır, teknesi yalak şeklindedir; ayna taşının üst tarafında tas koymaya mahsus iki yuva mevcuddur» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; 1943).

EKMEKCİZÂDE AHMED PAŞA MEDRESESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 4/49) Vefâda Kovacılar Caddesi üzerindedir; haziresinin yan duvarı da Taştekneler Sokağı kenarınca uzanır. XVII. yüz yılın ilk yarısında yapılmışdır, kitâbesi bulunmadığı için yapı tarihi kesin olarak bilinmiyor; mimarı da mechuldür, devrinin hassa mimarlarından biri olması gerekir; medresenin bânisi Ekmekcizâde Ahmed Paşa uzunca bir zaman başdefterdarlık yapmış ünlü Osmanlı vezirlerindendir (B.: Ahmed Paşa, Ekmekcizâde, cild 1, sayfa 403; ölümü 1618); türbesi de medresesinin yanında, medrese dershânesine bitişikdir.

Ekmekcizâde Ahmed Paşa Medresesi
(Kroki - plân : Ömer Tel)

Kapusu Kovacılar Caddesi üzerinde bulunan medrese, müstatil bir avlunun üç kenarı boyunda 17 odadır; bu odalardan cadde üzerinde türbeye bitişik olanı, tesbit edemediğimiz bir tarihde şahıs mülkiyetine geçmiş, medreseyi içine alan medhali örülerek tecrid edilmiş ve bir dükkân hâline konmuş bulunuyordu. Bir leblebici dükkânıdır; eski medrese odasının ocağından da leblebi kavurmada istifâde edilmekde idi.

Kare plânlı olan dershâne avlunun doğu - güney (Kıble) duvarında olup sekiz köşeli bir konak üstünde bir kubbe ile örtülmüşdür. Altlı üstlü iki sıra pencere ile aydınlatılmışdır; alt pencereler dik dörtgen röveli, üst pencereler de yuvarlak kemerlidir, ve içlikli dışlıklı müzeyyen alçı pencerelerdir. Dershâne kapusundan girilince tam karşıda bir mihrab vardır, bundan anlaşılır ki dershâne, medresedeki talebeye aynı zamanda mescid vazifesini görmüşdür; bu duvarda altda mihrabın iki yanında birer, ve üstde, biri mihrab üstünde üç pencere vardır. Kubbenin içi kalem işleri ile tezyin edilmişdir; tezyini motiflerden bu kalem işlerinin XVIII. yüzyıla âid olması icab eder.

Avlunun dört yanı, dershâne ile odaların önü baklava başlıklı 19 mermer sütunun taşıdığı kubbeli ruvaklarla çevrilmişdir; ruvak sütunları birbirine ve medrese odalarına, ve kıble yönündeki dershâne ile türbe duvarına fazla sivrice kemerlerle bağlanmışdır. Medresenin Kovacılar Caddesi üzerindeki ön kısmında, büyük kapunun iki yanında dördü solda, üçü sağda 7 oda vardır; yukarda da kaydetdik, bu odalardan sağda türbe duvarına bitişik olanı, şahıs mülkiyetine geçmiş, medreseden tecrid edilerek bir dükkâna kalbedilmişdir; küçük kubbelerle örtülmüş diğer altı odanın sokağa bakar birer penceresi, her odada birer ocak ve birer de küçük dolab boşluğu (niş) vardır; soldan sonuncu odaya kısa bir koridorla girilir ki bu odanın dolablığı iki tânedir.

Karşıda, medresenin arka yüzünde, ön yüzün mütenâzırı, aynı plâna sâhib 8 oda bulunmaktadır, bir fazla oda, ön yüzdeki kapunun karşılığıdır; bu cebhede bir değişiklik de, odaların pencerelerinin ruvak altına, dolayısı ile medrese avlusuna bakmasıdır, bu odanın dışarı penceresi yokdur; ve her birinde birer ocak ile ikişer dolab (niş) vardır.

Avlunun dershâne karşısına rastlayan kuzey-batı kısmında da 2 oda, hamam - gusulhâne olarak kullanıldığını tahmin ettiğimiz bir mekân ve ayak yolları bulunmaktadır.

Odaların pencereleri de dershâne pencerelerinin aynıdır, altlı üstlüdür, altdaki demir kafes şebîkeli, üstdekiler alçı şebîkelidir.

Medrese dershânesinin sağ duvarına bitişik olarak inşâ edilmiş olan Ekmekcizâde Ahmed Paşanın türbesi de merkezi bir kubbe ile örtülmüşdür. Dershâne ile türbe arasındaki duvarda, her iki mekâna nazır altlı üstlü üç pencere vardır, altdakiler dik dörtgen röveli, üstdekiler kemerli ve alçı şebîkelidir; türbenin cadde üzerindeki yüzünde de, bunların mütenazırı altlı üstlü üçerden altı pencere bulunmaktadır. Türbeye medresenin hazîresinden girilir.

Türbede, kitabe, levha taşımayan büyüklü küçüklü dokuz tahta sanduka vardır; kesin tarih kaydı ile, İstanbulda vefat eden Ekmekcizâde Ahmed Paşa bu türbeye defnedilmişdir, diğer sekiz kabir de âilesi efradına âid olacakdır.

Medresenin Taştekneler Sokağı köşesinde pek hazin bir durumda bir sebil vardır. Beyaz mermerden, gaayet ince işciliği olan stalaktit başlıklı üç sütunun ve aralarındaki geometrik motifli demir şebîkelerin alt kısımlarına kadar toprağa gömülmüş olan bu sebilin de kitâbesi yokdur; işciliğinden, medreseden sonra yapılmış olduğunu tahmin ediyoruz.

Medresenin hazîresi de pek perişan bir haldedir, hemen bütün kabir taşları toprağa gömülmüşdür.

Ekmekcizâde Ahmed Paşa Medresesinin cadde cebhesi kesme köfeki taşından, diğer aksamı da tuğla ile karışık kesme taşdan yapılmışdır. Onyedinci yüzyılın sâdeliği içinde çok güzel eserlerinden biridir.

Uzun zaman bakımsız kalmış, bir ara dilenci kılıklı bir takım insanlar tarafından işgal, ve hayli tahrib ve telvis edilmişdir. Bu güzel eser 1963 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğünce tahliye ettirilmiş, restore edilmeye değer binalar arasına alınmış, 1966-1967 yıllarında başlanan restorasyonu bu satırların yazıldığı 1968 yılı şubatında bitmek üzere idi ve restorasyonu yüksek mimar Câhide Tamer yapmakda idi.

Erdem YÜCEL

EKMEK FABRİKASI SOKAĞI — Şişlinin yollarından; Elhan Sokağı ile Valikonağı Caddesi arasında uzanır, Akkirmanlı Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Ş.R. Pafta 18/160). Valikonağı Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli olarak başlar, sonra daralır ve kanburlaşır; sokağın başında iki köşede, kapuları Valikonağı Caddesinde yedişer katlı iki apartıman vardır; sokak boyunca da beton evler ve apartımanlar dizilmişdir; Akkirmanlı Sokağı kavuşağında Hamidiye Camii vardır; kapu numaraları 3 - 53 ve 2 - 40 dır (Şubat 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

EKMEK FIRINCILARI İMAL VE SATICILARI DERNEĞİ — Cağaloğlunda Şerefefendi Sokağında Esnaf hanındadır; 507 sayılı kanuna göre 10 Kasım 1965 tarihinde kurulmuşdur, kurucuları 411 işyerini temsil eden 50 kişidir. Her üye 10 lira kaydiye ücreti ve yılda 150 lira âidat öder (İstanbulda 441 ekmek fırını ve fabrikası vardır). Derneğin üyelerine karşı vazifesi, umumî heyet kararı ile birlik mevzuatının tahakkuku, fırınlara un tahsisi, fırınların türlü ihtiyaclarının sağlanması, fabrikasyon, hastalık yardımları, hastahâneye yatırma gibi işlerdir. İstanbul Esnaf ve Sanatkârları Dernekleri Birliğine dahil olup gelirinin yüzde beşini bu birliğe âidat olarak öder. 1967 de idâre heyetini şu zatlar teşkil etmiş bulunuyordu: Abdullah Özaydın, Rıza Varol, Mehmed Safranoğlu, İbrahim Özeri, Orhan Görbekoğlu (1967).

Hakkı GÖKTÜRK

EKMEKLİK — Argo; «(Bilhassa kumar oyunlarında) elinden parası kolay alınır enâyi, (saf, bön adam), misâl: — Bir ekmeklik düşdü, doğrulturuz otuz kırk kâğıdı» (Ferid Devellioğlu, Türk Argosu).

EKMEL TEKKESİ — Fatihde Sofular Caddesinde, bu caddenin Sofular Tekkesi Sokağı ile olan kavuşağı köşesindedir; Aksaraydan Fatihe doğru gidilirken sol koldadır; Mecmuai Tekâyanın kaydına göre bir Şâbânî dergâhı olup âyin günü cuma idi. Onbeşinci asır sonları ile onaltıncı asır başlarında yaşamış Şeyh Süleyman Ekmelüddin Efendi tarafından kurulmuşdur.

Hiç şübhesiz ki yüz yıllar boyunca o semti bir kaç defa mahvetmiş büyük yangınlarda yanmış olup geçen asır yapısı olan son ahşab binâsı, çatısı çökmüş, gaayetle harab durumda idi. Bir avlusu ve avluda bir hazîre vardır.

Kapudan girilince sağda bir oda, solda türbe, karşıda da semâhâne vardır; türbenin tavanı ve zemini çökmüşdür, içinde üç sanduka bulunmaktadır, üçü semâhâneye, biri de avluda hazîreye (mezarlığa) bakan dört penceresi vardır. Aynı zamanda mescid olan semâhânenin de tavanı çökmüşdür; sağında bir maksûre ve üstünde kadınlar mahfili vardır; mahfile çıkan ahşab merdivenin orta yerinde ikinci bir merdiven görülür ki yan avlu ile semâhânenin altına iner. Semâhânenin maksûre tarafında bir, mihrab duvarında iki, ve yukarıda da kaydedildiği gibi türbe duvarında üç penceresi vardır.

Avlu kapusundan girilince sağda tek katlı ve gaayetle harab bir meşrûta ev görülür; türbenin önünde de içinde yoksul bir ailenin barındığı bir kulübe vardır.

Tekkenin bânisinin kabri, semâhânenin mihrab duvarı önündedir; kabir taşındaki ölüm tarihi H. 916 (M. 1510 - 1511) olup taş H. 1202 (M. 1787 - 1788) de yenilenerek konmuşdur.

Avluda etrafı demir parmaklıkla çevrili üç kabir vardır; parmaklığa asılmış mâdenî levhada: «İstanbul fethinde bulunan Sofular rûhuna fâtiha» yazılıdır.

Türkiyede tekkelerin kapatılmasından sonra Ekmel Tekkesi 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisinin Sofular semti lokali olarak kullanılmışdı; semâhânede de o semtin düğünleri yapılır idi ki bu yönden İstanbulun ilk düğün salonlarından biridir denilebilir.

Sofular Caddesinin bu noktası gaayet dardır; harab tekkenin ve mezarlığının tamamen kaldırılarak yerlerinin caddeye katılacağı söyleniyordu (1967).

Hakkı GÖKTÜRK

EKMEL TEKKESİ MESCİDİ — İstanbuldaki bâzı dergâhların semâhâne - mescidlerini kaydetmiş olan Hadikatül Cevâmi bu tekkenin semâhâne - mescidini almıyor; Ekmel Tekkesinin karşısında bulunan Sofular

Mescidi maddesinde bu tekkeden şu satırlarla bahsediyor: «Sofular Mescidinin karşısında mezaristanı dahilinde Ekmel Tekkesi denmekle mâruf bir zâviye vardır ki Şeyh Süleyman Efendi binâsıdır». Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde «Şeyh Ekmeleddin Tekkesi Mescidi» adı ile kaydetmişdir (B.: Ekmel Tekkesi).

EKONOMOS — Geçen asır sonlarında Galatanın en meşhur meyhânelerinden biri; Necatibey Caddesinde (O zamanki adı Topcular Caddesi) idi; 1891 de İstanbula gelmiş bir Fransız gazetecisi, Figaro Gazetesinin muharrirlerinden Emile Berr, bu meyhâneyi şöyle tasvir ediyor:

«Galatada karakol karşısında İstanbul Boğazına müvazi olarak uzanan sokakta (Ekonomos) isimli meşhur bir meyhane bulunmaktadır.

«Bu meyhane, kum dökülmüş zeminiyle, akaju ağacından yapılmış takımlariyle insana kırk elli sene evvelki Paris meyhanelerini hatırlatmaktadır.

«Ekonomosun mutfağı Avrupa usulündedir. Usta bir aşçısı vardır. Ekonomosun kendine mahsus yemekleri arasında enginar kızartması pek meşhurdur. Anadoluda yetişen ve dünyanın hiç bir yerinde bu derece güzeline raslanmıyan enginarları İstanbulda çok iyi pişiriyorlar.

«Ekonomosta birkaç defa bu güzel yemeği yedim. Burada Türk kahvesiyle kokulu Girit tütünü içmek pek zevkli oluyor.» (E. Berr; H. Şehsuvaroğlunun bir makalesinden; Cumhuriyet).

EKREM (Birecikli Namık) — Geçen asır sonlarında yaşamış bir şâir, hayatı hakkında en küçük bir bilgi edinilemedi. Malûmat Mecmuasının ağustos 1318 (Milâdî 1902) nüshasında «Edebiyat» sütununda görüp aşağıya aldığımız şu manzumesinden İstanbul ağzı Türkçeye hâkim bir şâir olduğu aşikârdır:

Ben ağlayayım da hurrem ol sen,
Allah içün ey civan, gücenme!

Beyhûde yere tefekkür etme,
Her hâlet için teessür etme,
Gel, nazlı perî, tahassür etme,
Sevsin seni kalb ü can, gücenme!

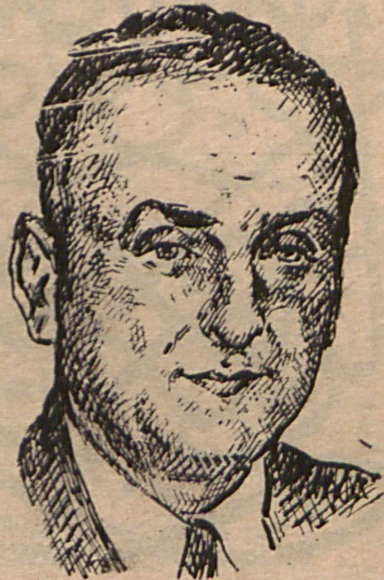
Sen gül meleğim, cihan kül olsun!
Destin de benefşe, sünbül olsun!
Aşkından ölen de bülbül olsun!
Zevk eyle de sen heman, gücenme!

Ağyâra aman sakın inanma!
Her yâri sana vefâlı sanma!
Bu sözlerimi işit, usanma,
Ruhum sana mihriban, gücenme!

Bu manzumenin, o devirlerde İstanbulda kalenderlik yollarında dolaşanların karşılaşdıkları rakib, engel yüzünden duyulan üzüntülerle yazıldığı anlaşılıyor. Malûmat Mecmuasının Edebiyat sütunları, şâir âşıkların sevdikleri hercâî dillerle beyânı hâl etmesine çok yardım etmiştir.

EKREM BEY (Mehmed) — Değerli bir çağdaş hattat, eski meşhur bir sporcu; 1901 de İstanbulda doğdu, Mabeyin kâtiblerinden hattat Mehmed Tevfik Beyin oğludur; orta okulu bitirdikden sonra Adliye Meslek Mektebine girdi ve bu mektebin müstantik bölümünden diploma aldı. Bir müddet Adliyede zabıt kâtipliği yapdı.

Gülle ve Disk atmada uzun müddet Türkiye birinciliğini muhafaza etti ve bu spor kolunda Türkiyeyi temsil ederek 1924 Olimpiyadına iştirâk etti. 1925 de İş Bankasına intisab etti, 1955 de bu bankanın hukuk müşavirliğinde büro şefi bulunuyordu.

Mehmed Ekrem Bey
(Resim: S. Bozcalı)

Yazı san'atını babasından öğrenmişdi, bilhassa sülüs ve divâni celî yazılarda zamanımızın değerli bir sanatkârı olmuşdur. Tâlik yazısı da güzeldir. Gölcükde yapılan camiin mihrab yazıları ile ismi Celâl, ismi Nebî ve çehâriyar levhalarını bu sanatkâr yazmışdır. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi, soyadı da tesbit edilemedi.

Bibl.: M. K. İnal, Son Hattatlar (1955).

EKREM BEY (**Rezâizâde Mahmud**) — Yakın geçmişin en büyük edebî sîmâlarından; aşağıdaki hal tercemesi oğlu gazeteci ve edib Ercümend Ekrem Talu tarafından yazılmışdır:

«14 mart 1847 (1 mart 1263) de İstanbulda Vaniköyünde doğdu. Babası Takvimhâne Nazırı, Vak'anüvis ve Hattat Mehmed Şakir Recai Efendi, annesi de Sultan Mahmudun mabeyincilerinden Seyfullah Beyin kızı Rabia Adviye Hanımdır.

Mehmed Ekrem Beyin müsennâ besmelesi
(M. K. İnal'ın Son Hattatlar adlı eserinden)

«Recai Efendinin silsilenâmesi Segedin Serçeşmesi Mahmud Çelebiye, ondan da Gazi Demirtaşoğlu Umur Beye dayanır. Ailenin menşei Balıkesir vilâyetinin Kepsut nahiyesidir.

«Ekrem Bey iptidaî tahsilini Vaniköy Sibyan mektebinde, rüşdiye tahsilini de Beyazıddaki Mektebi İrfanda tamamladıktan sonra Harbiye İdadisine verildi, orayı da bitirip Harbiyeye geçdi. Fakat zayıf ve nahif bir çocuk olduğundan, zabitliğe elverişli görülmediği için açığa çıkarıldı. O zaman vergi kalemi kâtipliği ile devlet hizmetine girdi. Az zaman sonra Hariciye Mektubî Kalemine nakledildi. O münasebetle, Hariciye Tercüme odasında bulunan Namık Kemal ile tanıştı. Büyük ihtilâlci şair, Ekrem Beye kendi ülküsünü kolayca aşıladı. Edebî yeniliğin, temellerini birlikte kurmayı kararlaştırdılar.

«O sırada, meşhur Hürriyet Sadrâzamı Midhat Paşa Şûrayı Devlet Reisliğine nasbolunmuş, orada ıslahat yapmaya girişmişti. Recâizâdenin, daha o zamanlar söylenmekte olan seciye selâbeti, Midhat Paşanın da mazharı takdiri olmuştu. Henüz yirmi iki yaşındaki bu değerli genci, Paşa yeniden ve üç bin kuruş aylıkla Mülkiye Dairesi muavinliğine getirdi.

«1874 yılında Şûrayı Devlete âza, 1877 de Mebusan Meclisi nezdinde komiser tayin edilen Ekrem Bey, 1908 de İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar Şûra âzalığında kaldı. Ayni sene, ilk Meşrutiyet kabinesini kuran Kâmil Paşa, onu yüksek tahsil gençliğinin ve efkârı umumiyenin ısrarlı talebleri üzerine kabinesine Efkaf Nâzırı olarak aldı. Bir kaç ay sonra, Evkaftan Maarife geçen Ekrem Bey bilâhare âyan âzalığına seçilmekle nâzırlıktan istifa etti.

«Doğduğu gündenberi bünyece zayıf ve hastalıklı olan ve hattâ bu yüzden askerlik mesleğinden ayrılan Ekrem Bey bir bir ölen üç evlâdının acısı ile mânen de zedelenmiş

olarak 31 ocak 1913 (18 kânunusani 1329) te anjin de puvatrin'den öldü ve vasiyeti mucibince Kandillide küçük mezarlığa sevgili oğlu Nejadın yanına gömüldü.

«Tanzimat edebiyatının en yüksek simalarından biri olan Recâizade Ekrem Bey için büyük bir şairdi denemez. Edebiyat tarihimizin onun hakkında bugün vermekte olduğu hüküm, kendisinin edebî yeniliğimizin alemdarlık ve mücahidlik vazifesini ifa etmiş olmasıdır.

«Şinasi ile Namık Kemalin edebî ideolojisini, hasımlarına karşı müdafaa eden, Mülkiyede ve Galatasaraydaki yedişer yıllık muallimliği esnasında o ideolojiyi yayan ve yürüten, tek başına Ekrem Bey olmuşdur demek yanlış olmaz. Muallim Naci'nin gerek şahsiyeti ve gerek taraftarlariyle mücadeleleri meşhurdur.

«Edebiyat tarihimizde başlı başına bir devir teşkil etmiş olan «Serveti Fünun» mektebini kuran, genç istidatları bir araya toplayıp onların birer şöhret olmasını temin eden de yine Ekrem Beydir. Onun edebî mürebbiliğini ve edebiyat bahsindeki yeditulâsını takdir ve tevkir eden o devrin edibleri, kendisine «Üstadı Ekrem» ünvanını lâyık görmüşlerdi ve o ünvan ile hitab ederlerdi.

Recâizâde Mahmud Ekrem Bey
(Resim: Sabiha Bozcalı)

«Son derece afif, nezih, mütedeyyin, zarif ve bununla beraber ziyadece alıngan ve seriülinfial olan Ekrem Bey hal ve tavırlariyle de zamanının insanlarına örnek olmuş ve âmmenin hürmetini ve muhabbetini kazanmıştı. Cenazesine resmî şahsiyetlerle orta ve yüksek tahsil gençliğinden ve münevver kütleden başka halktan da binlerce kişinin iştiraki, yol üzerindeki bütün mağaza ve dükkânların kapanması, hele Harb Okulu talebesinden bir müfrezenin «eski mekteb ve silâh arkadaşları» nın tabutunu taşımak civanmerdliğini göstermesi o umumî sevgi ve saygıların pek önemli bir delilidir.

«Eserleri: Ekrem Bey edebiyatın her nevinde muhtelif kıymetlerde eserler vermiştir. Manzum eserleri arasında: «Tefekkür», «Nağmei Seher», «Zemzeme», «İkinci Zemzeme», «Üçüncü Zemzeme» ve «Nijadı Ekrem» (2 cild) en meşhurlarıdır. Roman olarak, yeni harflerle de basılmış olan «Araba Sevdası» gerçekten muvaffak olmuş bir eserdir. «Takdiri Elhan» adı ile ve Menemenli Zade Tahir Beyin «Elhan» ismindeki şiir mecmuasını vesile ederek yazmış olduğu tenkid eseri, zamanında bir fırtına koparmış ve eskilik - yenilik dâvasının yenilik lehine neticelenmesini sağlamıştır. Ekrem Beyin, ölümünden sonra yayınlanmış, «Çok bilen Çok Yanılır» adında bir de güzel tiyatro piyesi vardır.

«Recaizâde Ekrem Beyin diğer eserleri şunlardır: Talimi Edebiyat, Lânei Seher, Yadigârı Şebab, Nâçiz, Pejmürde, Şemsa, Müntahabat Mecmuası, Mes prisones tercümesi, Takrizat, Afife Anjelik, Atala Tercümesi, Muhsin Bey, Kudemadan Birkaç Şair» (Ercümend Ekrem Talu, Aylık Ansiklopedi, 1945).

EKREM BEY (Ûdî) — «1879 da Fatih civarında dünyaya gelmişdir; Rüsûmat Emâneti kâtiblerinden Hulûsi Beyin oğludur. Musiki tahsiline pek küçük yaşda başlamış, ilk ud derslerini Şamlı Selimden almışdır; Mızıkalı bestekâr İsmail Hakkı Bey ile uzun zaman arkadaşlık etmek sûretiyle musiki ilminin bütün incelik ve derinliklerine vukuf peydâ etmişdir; kendisi de pek çok talebe yetişdirmişdir. Bestekâr olarak az, fakat kıymetli eserler vücûde getirmişdir; aşağıdaki kıt'a çok meşhur acemkürdî bir şarkıdır:

Kemend olmuş idi zülfün neden bilmem çözüldü
Aşkın bana girift iken bu günlerde söküldü
Bu halleri görünce hep kaddim boynum büküldü
Gözümdeki kanlı yaşlar hep göğsüme döküldü

Maliyede memur idi. Dedesinin ölümü ile annesine intikal eden serveti, sefihâne harcamış, bu arada sporun canbazlık çeşidine merak sarmış, devrin meşhur canbaz sporcusu Riza Beyin talebeleri arasına katılmışdır; Canbaz Riza Beyle idman hareketleri yaparken çekdirilmiş resimleri vardır. Mâliyede memur idi; 1932 de vefat etti, Edirnekapusu mezarlığına defnedildi» (M. Rona, 50 Yıllık Türk Musikisi; M. K. İnal ve A. Aktuç, Hoş Sadâ).

EKREMBEY SOKAĞI — Bakırköyünün yollarından; Odabaşı Sokağı ile Ebüzziya Caddesi arasındadır; Pancar Sokağı ve Ömer Naci Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 Belediye Ş. R. Pafta 12); yerinde sokak levhasında adı «Şehit Murat Sokağı» diye yazılıdır. Bir araba rahat geçecek genişlikde, kabataş döşeli, iki kenarı yaya kaldırımlı bir sokakdır. İki yanı boyunca ikişer üçer katlı kâgir ve beton evler sıralanmışdır; bir de 5 katlı bir apartıman vardır; bir mobilya - doğramacı, dekorasiyon atölyesi vardır; kapu numaraları 1-33 ve 2-38 dir (aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EKREM REŞAD BEY (Mehmed) — Bu İstanbul Ansiklopedisinin yapıcısı Reşad Ekrem Koçu'nun babası, gazeteci ve maarifci; 1877 de İstanbulda doğdu; Yemen ve Sivas Defterdarlıklarında bulunmuş, son memuriyeti İstanbul Şehremâneti muhâsebeciliği olan Abdullah Reşad Bey ile Osman Paşa kızı Melek Hanımın oğludur (B.: Reşad Bey, Abdullah). İsmi gibi güzel olan annesini pek küçük yaşda kaybetdi; varlıklı bir ailenin oğlu idi, devrin âdetince hususî tahsil gördü; arabca, farsca, fransızca öğrendi; yazı öğrendi, bilhassa sülüs, nesih ve tâlik yazıda hattat denilecek kadar muvaffakiyet gösterdi, resme karşı da fıtrî bir istidâdı vardı. Babasının Sultanahmedde Kabasakal Caddesindeki konağı bir sanat ve ilim mahfili idi; âlimlerin, şâirlerin, hattatların, musikişinasların, dervişlerin, şeyhlerin kurdukları meclislerden geniş ölçüde feyz aldı. Anasından yüz güzelliğini almışdı, ve emsalsiz tatlı bir sese sâhibdi; 15-16 yaşlarında bir küçük delikanlı iken, bilhassa ramazanlarda Sultanahmed yahud Ayasofya Camilerinde sabah ezanı okurdu. Türk dostu bir Fransız bahriyelisi olarak bir ramazan gecesi konakda misafir olan Pierre Loti onun sabah ezanını dinlemiş, güzel sesin sâhibini muhakkak görmek istemiş, karşısına evin küçük beyini çıkardıkları zaman hayretler içinde kalmışdır.

1889 da 9 yaşında iken Nümunei Terakki Mektebine girdi, mektebin seçkin bir talebesi olarak 1893 de şehâdetnâme aldı, aynı yıl içinde Maarif Nezâreti terceme kalemine girdi; gazeteciliğe de o küçük yaşlarında heves etti. Muharrir Selânikli Tevfik Bey Kabasakaldaki konağın müdavimlerinden, bir gün ona: «Bana gazetenizde iş verir misiniz?.. Kalemden çıkınca gelir, geç vakte kadar çalışırım..» dedi; bu sözü ile «Tarik» gazetesinde asıl mesleğine girmiş oldu. Tarikde gazetenin fransızca mütercimi Ahmed Cevdet Beyle tanışdı; Ahmed Cevdet «İkdam» gazetesini çıkarmaya başlayınca Ekrem Reşad da bu yeni gazeteye geçdi; yazı işleri müdürlüğünü Samih Rifat Bey yapıyordu; Ahmed Cevdetle geçinemeyip vazifesini bırakınca Ekrem Reşad yazı işleri müdürü oldu; bu gazetede altı yıl aşk ile, şevk ile çalışdı; Ahmed Cevdetin cimriliği karşısında muharrir ve muhâbirlerin yapdığı grevde, gazeteyi tek başına bir hafta çıkardı ve bu bir hafta içinde arkadaşlarına hakları olan zammı sağladı ise de kendisi hastalandı. Hastalığı mâzeret saymayan Ahmed Cevdetin huşunetine sinirlendi; İkdamı bırakdı, en yakın dostu, arkadaşı, bâzan günlerce Kabasakaldaki konakda kalan Ahmed Râsimin delâleti ile Malûmat gazetesine girdi; ve orada Yûnus Nâdi ile tanışdı; Ahmed Rasim, Ekrem Reşad ve Yunus Nâdi, dostlukları ölümlerine kadar sürecek arkadaşlar oldular.

1908 de meşrûtiyetin ilânından sonra, Ahmed Cevdet Beyin ısrarlı dâveti üzerine ikinci defa olarak İkdam Gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü kabul etti; 1910 da Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa tarafından Kavalada kurulan mekteblerine «Medârisi Hidiviye Nâzırı» unvânı ile umum müdür tâyin edildi. Kavalanın düşman tarafından işgali sırasında İstanbulda bulunuyordu, düşman eline geçmiş bir kasa-

Ekrem Reşad Bey
(Resim: Sabiha Bozcalı)

badaki vazifesine dönmesi, istifayı tercih etti. Birinci Cihan Harbi balşarında, Ceridei Havadis Gazetesinin sâhibi Nuri Efendinin oğlu Ahmed Fethi Bey bu gazeteyi tekrar çıkarmaya başlayınca Ekrem Reşadı baş muharrir olarak aldı. Fakat az sonra Konya Sanayi Mektebi Müdürlüğüne tayin edildi.

1900 yılında 23 yaşında iken Bulgaristanda Eskizağra kasabasının eşrafından Eminpaşazâde Şevket Beyin kızı Hacı Fatma Hanımla evlenmişdi; bu hanımdan Emine Hâlet (doğumu 1903) ve Ahsen Melek (doğumu 1914) adında iki kızı ile Mehmed Reşad (doğumu 1905) adında bir oğlu olmuşdu. Kavalaya giderken âilesini İstanbulda bırakmış ve büyük bir gaflet göstererek sâdece zengin kütübhânesini götürmüşdü; ki o kütübhâne orada tamamen yağma edildi. Konyaya giderken zevcesini ve çocuklarını da götürerek İstanbul ile bütün ilişiğini kesdi. Konyada Millî Mücadelenin sonuna kadar kaldı.

Konya Sanayi Mektebini bir terzilik ve bir kunduracılık atölyesinden ibaret bulmuşdu; birkaç sene içinde bir marangozluk, bir demircilik ve bir demir dökümcülüğü atölyeleri kurdu. Ayrıca mektebde bir bando takımı vücuda getirdi. Mektebi Sanayi Bandosu Konyanın Birinci Cihan Harbi ve Millî Mücadele yıllarında, yapılan çeşidli törenlerde şehrin medârı iftiharı oldu. Ayrıca okulda «Mektebi Sanayi Sineması» adı ile Konyanın ilk sinemasını açdı. Konyanın en eski gazetesi olan Babalık Gazetesinin de baş muharrirliğini yapdı.

Mektebinin değerli bir mezununu dökümhâneye ustabaşı tayin etmişdi. Ali adındaki bu sanatkâr bir talebesine çok çirkin yakınlık göstermeye yeltenmiş, çocuğun müdüre şikâyeti üzerine, Ekrem Reşad Bey, hâdiseyi bir zâbıta vak'ası yapmak istememiş, Ali Ustayı istifaya dâvet ederek mektebden uzaklaşdırmışdı. Behimî hırslarının zebunu olan bu bahtsız adam, siyasî yoldan türlü tezvirlerde bulunmuş, ve Ekrem Reşad Bey Sanayi Mektebi Müdürlüğünden ayrılarak Babalık Gazetesi muharrirliği ile geçinmeye çalışmışdır. Kayda değer bir vak'adır, hususî bir dökümhâne açan Ali Usta, bir gün mâden potasının patlaması ile iki gözünü birden kaybetmiş, velinimetine yapdığı ahlâksızlığın cezâsını pek tez görerek adâleti ilâhiye bütün azameti ve dehşeti ile tecellî etmişdir.

Zaferden sonra zevcesini ve çocuklarını İstanbula göndermiş, kendisi de yeni kurulan Millî İdhâlât ve İhrâcat Şirketinin Ankara Şûbesi Müdürlüğü ile Ankaraya gitmişdir.

Şirin bir hâtıradır: Ankarada çocukluk arkadaşı Memduh Şevket Esendal ile Samanpazarında bir han odasında barınmaktadırlar. Bir gece top atılmaya başlar. Memduh Şevket camı açar, sokakda bir köylüye: «Arslanım, bu toplar neye atılıyor?» diye sorar; köylü: «Amerika olmuşuz Bey!..» der; Memduh Şevket bir şey anlamaz, Ekrem Reşad: «Cumhuriyet ilân edildi!» der.

Millî İdhâlât ve İhrâcat Şirketinin gizli bir takım siyasî işler peşinde olduğunu hisseden Ekrem Reşad bu şirketin Ankara şubesi müdürlüğünü bırakarak İstanbula âilesinin yanına döndü. O sıralarda Yunus Nadi İstanbulda Cumhuriyet Gazetesini kurdu ve ilk hatırladığı Ekrem Reşad oldu, onu gazetesinin memleket haberleri masasının başına geçirdi. Ekrem Reşad 1925 den ölüm tarihi olan 1933 yılına kadar Cumhuriyetde çalışdı; ve 12 ocak 1933 (15 ramazan 1351) gecesi Göztepede Kayışdağı Caddesinde 119 numaralı evinde oğlu Reşad Ekrem Koçunun kucağında kalb sektesinden vefât etdi. Sahrâyı Cedid Mezarlığına defnedildi.

Ben Ekrem Reşadı ne yazık ki çok geç tanıdım; bir akşam Ahmed Rasim onunla İştaynburuh Birahânesinde buluşacaklarını söylemişdi; yazılarını okuduğum ve gıyâben sevdiğim o zât ile tanışdırmasını rica ettim; Ahmed Rasim beni de götürdü. Ekrem Reşad on yılı aşmış ayrılıkdan sonra İstanbula yeni dönmüşdü. Güzel yüzlü, vekarlı, necib ve asîl bir insanla karşılaşdım. Gazeteciliği o kadar kutsal bir meslek bilmişdi ki hiç bir kuvvet karşısında eğilmeyecek bir başa sâhibdi. Geniş bilgisini tevâzu ile örtmüş, hoş sohbet, görgülü, tecrübeli, mutlaka sayılır bir adamdı.

Meşrutiyetde Osman Ferid ile birlikde çıkardığı Nevsâli Osmânî, millî kütübhanemizde almanaklarımızın en güzellerinden biridir.

1933 de oğlu Reşad Ekrem Koçu Kuleli Askerî Lisesinde tarih muallimliği yapıyordu; bir gün Ekrem Reşad Bey bana şöyle bir şey anlattı: «Perşenbe günleri Kuleli talebesini İstanbula hususî bir vapur getiriyor, ben de köprüye gidiyorum, bir kenarda durarak, oğlumun talebelerinin önümden geçişi, bilemez-

sin Münir Süleyman, bilemezsin, beni kendimden geçiriyor, mest oluyorum...» dedi. Ölümünde tabutunu, oğlunun Kulelili yüz talebesi ellerinin üstünde götürdüler.

Aşağıdaki satırları da Reşad Ekrem Koçunun bana yazdığı bir mektubdan alıyorum:

«Kardeşim Münir Süleyman;

«... kalemimi onun için her ele alışımda, aşkım sel gibi iniyor, yazacak yerde ağlıyorum. Ne güzelliğinin, ne fazîletlerinin, ne de iffet ve nâmusunun, ve ne ilmü irfânının vârisi olabildim. Dünyâ misafirliğinde onu övündürecek bir şeyler yapabildim diyemem, her an aczimi idrâk edişim belki rûhunu şâd eder. İstanbul Ansiklopedisini tüm olarak adına ithaf ettiğim babam Ekrem Reşad Beyin hal tercemesini senin kalemine emânet ediyorum. 3 marta 1944. R. E. Koçu».

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

EKSERCİ MESCİDİ — (Ekser = dövme demir çivi, mismar) Mismarcı Mescidi adı ile de anılır; Halic Fenerinin üstünde Kâtib Muslihiddin Mahallesinde Mismarcı Sokağındadır; Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Sultanselim kurbindedir, bânisi Şücâeddin nam kimsedir, kabri de oradadır. Minberini, hânesi bu mescidin bitişiğinde olduğu için Şeyhülislâm İsmail Efendi koymuşdur; mescidin mahallesi vardır». Tahsin Öz «İstanbul Câmileri» isimli eserinde «... ancak duvar bakiyeleri kalmışdır» diyor.

Mismarcı Sokağı, Sultanselim Caminin avlu kapusundan çıkılınca sağ koldaki sokakdır. Mescidden eser kalmamışdır; taş duvarlarının bir parçası ile minâre kaaidesi, ve minare gövdesinden ince tuğla ile örülmüş küçücük bir parça duruyordu. Duvar kalıntılarının arasına bir gecekondu oturtulmuş idi; ince tuğla ve kesme taşdan mihrab duvarı kalıntısı önünde bânisinin kabri ile Medine kadılığında bulunmuş ve 1217 (1802-1803) de vefat etmiş Hacı Abdurrahman Efendinin kabri durmakda idi.

Avlu kapusunun yanında geniş kemerli, susuz, metrûk bir çeşme vardır, kitâbesi şudur: «Tüccârânı mûteberandan sâhibül hayr Uzunköprülü Ali Efendinin halîlesi merhume Ayşe Eşref Hanımın ve kâffei ehli ihyânın ervâhına elfâtiha; 1241 (1825-1826)».

Söylendiğine göre Ekserci Mescidi yarım asır kadar evvel bu havâliyi mahveden bir yangında yanmış ve ihyâsı imkânı bulunamamışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

EKSERCİ MİŞON — Geçen asrın ikinci yarısında İstanbulun eski gedikli meyhânelerinden; Tekfur Sarayı civârında idi; yeri tesbit edilemedi.

Bibl.: Mehmed Tevfik, Meyhâne.

EKSERCİ NESİM — Geçen asrın ikinci yarısında İstanbulun eski gedikli meyhânelerinden ;Balatda idi, yeri tesbit edilemedi (B.: Meyhâne).

Bibl.: Mehmed Tevfik, Meyhâne.

EKSERCİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinde Büyükderenin sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık 1967).

EKSERCİYAN (Tatyos) — Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış ermeni asıllı büyük bestekâr ve kemâni; 1858 de Ortaköyde doğdu, kilise mugannilerinden Manuk Ağanın oğludur, bu zâtin âile adını Avni Aktuç, müellifi Mahmud Kemal İnalın vefâtı ile tamamlanması kendisine bırakılmış «Hoş Sadâ» da «Keseryan» diye kaydetmiş ise âile isimleri Ekserciyan'dır.

Bir müddet Ortaköydeki ermeni mektebine devam etmiş ve bir müddet de çilingir çıraklığı yapmış, fakat ne okuma ile ve nede zanaat ile bağdaşamayacağı görülerek dayısı Movses Papazyandan ilk musiki ve keman derslerini alarak, kendisini, tahammülü güç geçim sıkıntıları içinde büyük şöhretine götürecek yola sapmışdır. İlk hocası olan dayısından sonra bestekâr Civan ve Astik Ağalardan faydalandı; kemanda asıl hocası ise Kör Sebuk oldu.

Bir piyasa sâzendesi olarak pek genç, 16-17 yaşlarında iken Beyoğlunda Caddeikebirde Pirinççi Gazinosunda çalmışdır (B.: Pirinççi Gazinosu). Fakat şöhretine Şehzâdebaşında, Direklerarasında Mehmed Efendinin kıraathânesinde ulaşmışdır ki bu kıraathâne son zamanlarda Millî Sinema olan binânın yerinde

idi. Hayranlarından Ahmed Rasim Bey büyük sanatkârı ilk defa burada gördüğünü söyler. Sonra Fevziye Kıraathânesine devâma başladı ki üstâdâne eserleri artık bütün musiki mahfillerine yayılmış bulunuyordu.

Büyük sanatkâr 1913 de 55 yaşında Kadıköyünde vefat etti; Uzunçayırdaki Ermeni mezarlığına defnedildi. Aşağıdaki satırlar hayranlarından Ahmed Râsimindir:

«... zavallı musikişinas ömrünün sonunu fakrü sefâlet içinde geçiriyordu. Bir çok seneden beri çekdiği karaciğer hastalığı senelerden beri uğradığı maddî muzayakanın sîmâsına serptiği sarılığı siyaha tebdil ede ede bîçâreyi kara toprağa kadar sürükledi.

«Son bestelerinden olan kesikkerem tarzındaki bir eserciğinin şu iki kıt'asında hâlini ne kadar sâfiyâne tasvir etmişdi:

Gamzedeyim devâ bulmam
Garibim bir yuva bulmam
Kaderimdir hep çekdiğim
İnlerim hiç rehâ bulmam

Ehli dilin yokdur kadri
Uğraşma gel Tatyos gayri
Eserin çok kıymetin yok
Tâliine gel küs bâri

«Bir zamanlar kemanını dinlemek için etrâfında toplanan binlerce dinleyiciden dün cenâzesinde on onbeş kişi bulunamadı. Kadıköy Ermeni Kilisesinde istirâhati ruhu için âyin yapıldığı zaman mâbed gaayet tenha idi. Mezarlıkda kabrini bile âdeden sarıp çeviremedik.

«Üç fakir hemşîresi, bir dul zevcesi şimdi mâtemgüzârıdırlar. Türk mûsikisine Rast, Kürdili hicazkâr, Karcığar ve Uşşak peşrevleri ile Rast, Kürdilihicazkâr, karcığar, Sûzinâk ve Hüseynî saz semâilerini ve muhtelif makamlardan pek çok şarkı hediye etmişdir.

«Bilhassa Rastdan:

Çeşmi cellâdın ne kanlar dökdü Kâğıthânede

★

Beni dilsîr iderken visîli âh visâli

★

Meyi lâ'linle dil mestâne olsun

«Uşakdan :

Rahmi yok bir yâde düşdüm el aman ey gonce dihen

★

Bu akşam gün batarken gel

«Kürdilihicazkârdan:

Ehli aşkın neşvegâhı kûşei meyhânedir

★

İltiyâmı zahmi aşkın var mı doktor çâresi

★

Ye'sü mâtemhânedir şimdengerû âlem bana

«Sûzinâkden :

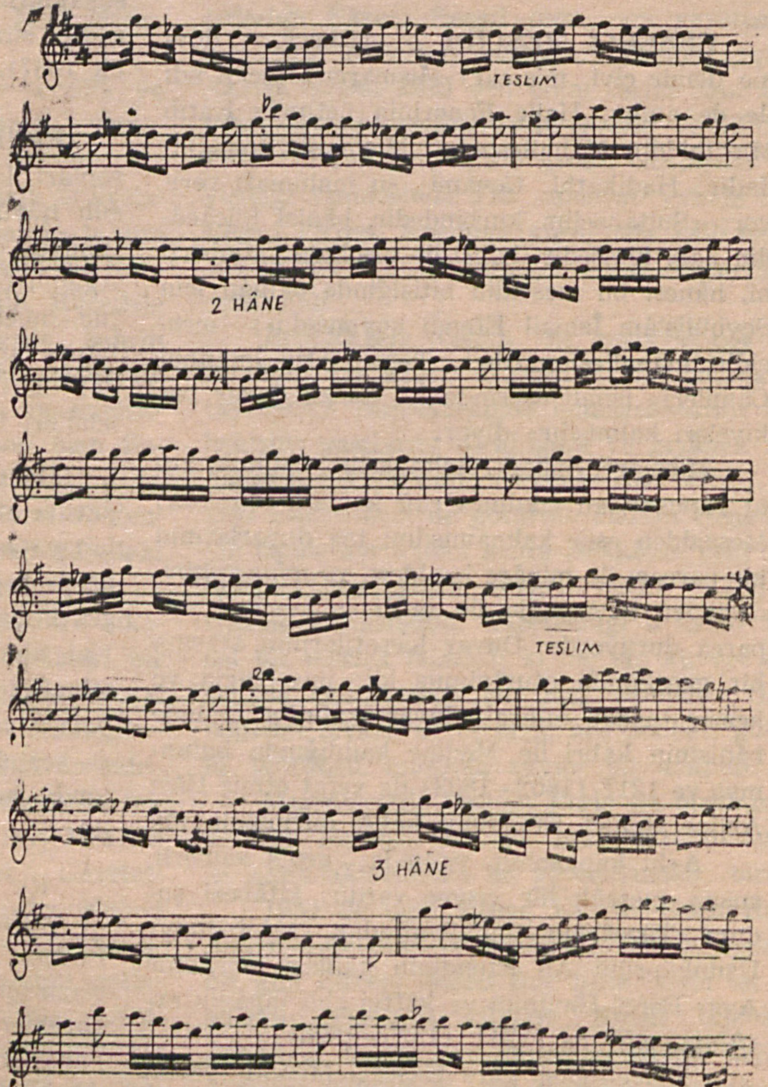
Sûzinâki faslı aşkı söyleyim dinle yeter

★

Affetme sakın hançeri üzgânımı nâgâh

★

Gel elâ gözlü efendim yanıma

«Hüseyniden :
Çekdim elimi gayri bu dünyâ hevesinden

★

Pek cüdâ düşdüm gülimden âh
«Hicazdan :
Bilsen ne belâ geçdi şu bîçâre serimden.
hâfızalardan silinebilir mi?

«Notası gaayet kuvvetliydi. Kemanı bir zamanlar pesendîdei mûsikiperveran idi. Şarkı ara nağmelerinin tanziminde kimse onun seviyesine varamamışdır. Peşrevlerindeki letâfetle de ayrıca şöhret kazanmışdı. Karcığar makaamını müteveffa Tatyos'un peşrev ve saz semâisine borcluyuz desem çok görülmez. Bu makamdan:

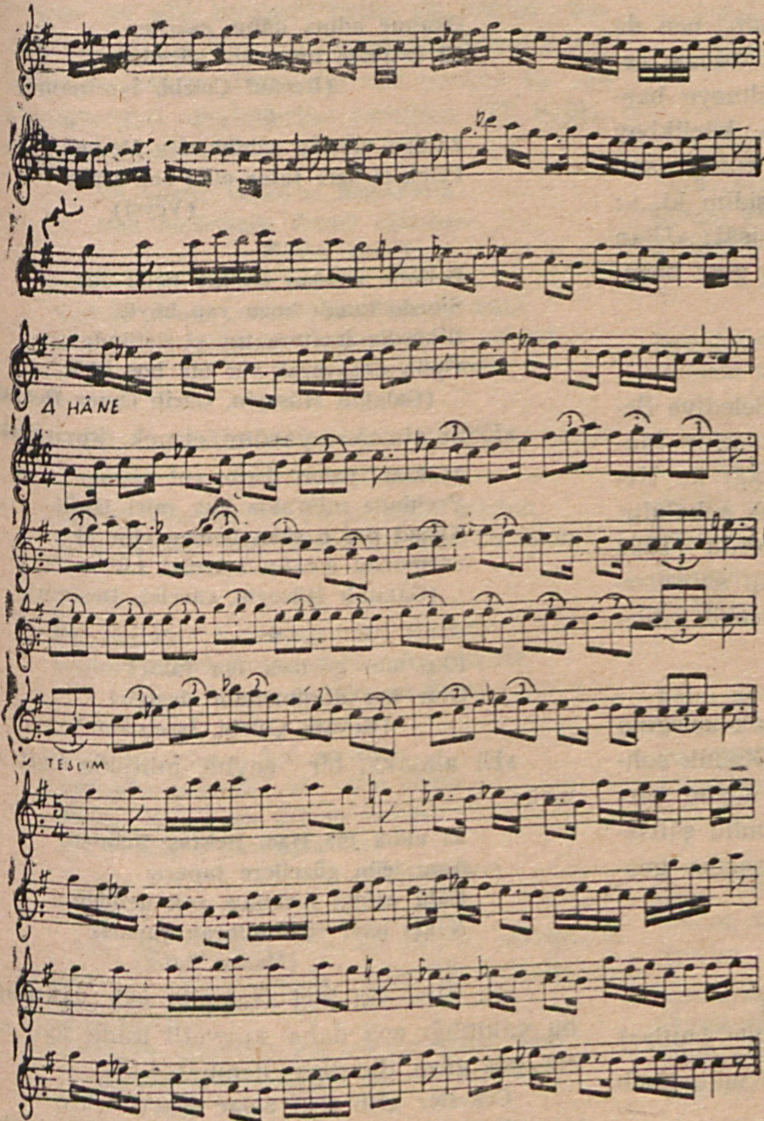
O mâhitâbe aşka...

terkibi ile başlayan çenber usûlünde bir de bestesi olduğunu biliyorum. Kendisi gibi yine bu sanatın hor ve hakir darbeleri altında ezilip terki hayat eden Kemençeci Vasil her ne zaman Tatyosun ustalığından bahsedilse:

— O yapsın, ben çalayım!.. derdi.

«Hakikatde de pek çok rastladım, Tatyos Vasili ağlamadan dinleyemezdi...» (A. Rasim, Ciddü Mizah).

İşrete son derece düşkündü. Kendisini en olgun yaşında yıkan hastalığı da işret ibtilâsından idi. Son zamanlarında bir saz icrâkârı olarak kemanı da eski şöhretini kaybetmişdi, bunu, üzgün bir îmâ ile yukardaki satırlar arasında Ahmed Rasim de kaydediyor.

Tatyos Ekserciyanın Karcıgar Sazsemâisi

EKŞİKARADUT — Eski bir semt adı, Aksarayda Oruc Gazi Camiinin bulunduğu yerin adı idi; meyvası yıllarca gelip geçen halk tarafından toplandığı için semtinin adı ile adlandırılmış olan dut ağacının da Oruc Gazi Camiinin avlusunda olduğu söylenir. Zamanımızda bu isim semt adı olarak unutulmuştur; Atatürk Bulvarının hemen kenarında bulunan Oruc Gazi Camii de ibadete açık iken 1950 - 1955 arasında yıktırılmışdır, yerinde Pertevniyâl Lisesine ek binâ yapılmışdır.

Ayıntablı Aynî Efendinin (B.: Aynî Efendi; Ayıntablı Hasan, cild 3, sayfa 1624) «Kaparız, Taparız, Çaparız, Yaparız» kaafiyeleri ile yazdığı beşer beyitlik yirmi gazeline nazîre olarak yazılmış şâiri bilinmeyen bir gazelde Ekşikaradut semtinin adı geçmektedir:

Şöyle bir pençe atup eşbehi avlar kaparız
Pâyini bûs ederek hevesi vaslı kaparız

Ekşikaradutlunun o Aksaray çapkının biz
Olsa da râhi belâ semtine elbet saparız

Soyarız hem beline fûtei gülgûn sararak
Eseri sun'î Hüdâdır diyerek de taparız

Başı açık yalın ayak abdalıyız o şehin
Perçemi zenciri cunun işimiz pek çapariz

Severiz de pırpırıdan tâzeleri amma biz
Anı tenvir ederek kâtibü şâir yaparız

EKŞİMEK — İstanbulun hâneberduş pırpırıları argosunda şu anlamlarda kullanılır: 1 — Kendi yalanı, palavrası, düzeni, her hangi bir münasebetsizliği yüzünden utanmak, kızarmak, mat olmak; misâl: yalın ayaklı yarı çıplak bir delikanlı anlatır: «Kadıköy vapur iskelesinde mini etekli bir piliç beni bitli turist zannetti, işmar çakdı gibi geldi, hemen ablanın peşinden vapura bindim, o lüküsde oturdu, alengirli olmak için bir gazete aldım, ben de girdim, karşısına kuruldum, bacak bacak üstüne attım, gazeteyi açdım, kız gülmeye başladı, kime gülüyorsun abla dedim, küçükbey fiyakan yerinde ama gazeteyi ters tutuyorsun deyince bir bozum oldum, bir ekşidim ki...»; 2 — Sıkıntı vermek, sırnaşmak, misâl: «Ulan nereden öğrettim keçiye o yeri, her gece boşuna ekşimeye başladı».

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk Argosu

EKŞİNAR SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Taksimin Yenişehir Mahallesi sokaklarından! Gülleci sokağı ile Keresteci Ali Sokağı arasında bir aralık sokakdır. Yeni Bostan Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. pafta 19/181); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık 1967).

EL — «Kolda bilekden parmak uclarına kadar olan uzuv» (Türk Lûgatı). Günlük sohbet ve ülfetde el üzerine pek çok deyim vardır. Bu deyimlerin bir kısmı İstanbullu şâirlerin kalemleri ile edebî metinler arasına geçmişdir.

«El açmak», dilenmek:

El açar olmasa dahi muhtac
Karnı tok olsa yine gözleri aç
(Sünbülzâde Vehbi, Lûtfiye)

«Eli ağzına uygun» yakışıklı, mütenâsib âzalı:

Beli her cilvesi can perver idi
Eli ağzına uyar dilber idi

Gerçi kıbti idi ol servi sehî
Aşk onu kıldı gönül pâdişehi
(Enderunlu Fazıl; Defteri Aşk; Köçek İsmail)

Eli düz ağzı da düz berber idi
Eli ağzına uyar dilber idi
(Sâbit; Berbernâme)

★

Eli ağzına uyar
Seçdim bir külhenî yar
Bîkes garîbüddiyar
Pırpırılar serveri
(Galatalı Hüseyin, Peremeci Destanı)

«El üstünde», muazzez, muhterem:

El üstünde idi bâşımın tâcı
Nankörlüğü geldi anın'çün acı
(Bitli Tevfik)

«El üstünde tutmak», îzaz etmek, hürmet etmek, ağırlamak:

Okunur adına dâim gazeller
El üstünde tutar ânı güzeller
(Revânî Çelebi, İşretnâme)

★

Zamân ıdevleti sâhibkırânı âlemde
Felek el üzre tutar oldu ehli irfânı
(Veysî)

★

Bellidir anadan emmiş helâl süt
Sînede kınalı kuzu yap büyüt
Bîkesdir incitme tut el üstünde
Öpüb okşayarak ver bir hoş öğüt
(Galatalı Hüseyin, Garib Ömer Destanı)

«Elini almak», yardım etmek, korumak:

Ayakları yalun üstde çul çaput
Vechinde mün'akis bak mîri lâhût
Kanad ger o şâha hemen elin al
Sarmadan etrâfın eşirrâyi Lût
(Galatalı Hüseyin, Civelek Destanı)

★

Elin alur göricek her fakîri
Olur her derdmendin destgîri
(Revânî Çelebi, İşretnâme)

«El almak», bir şeyhe, mürşide bîat etmek:

El aldık biz Hacı Bektaş Velîden
Anın içün güzellere taparız
Râhi aşkda farkımız yok deliden
Nakşi pâyi yâri mihrab yaparız
(Hasan Baba)

«El ele», iki kişi arasında aşk yakınlığı; bu yakınlığı çok daha kuvvetli ifâde için «El ele, göz göze, diz dize» denilir:

Çekerler gizli gizli âhlar uşşâkı âvâre
Gezerler dilrübâlar el ele bir özge seyrandır
(Ziya Paşa)

★

El eleyiz göz gözeyiz diz dize
Gizli değil lüzum var mı dikize
(Nebil Kaptan)

«Elden ele geçmek, gezmek», güzeller şânında ibtizâle düşmek, orta malı olmak:

Bâ husus elden ele gezmiş ola
Açıla perdesi gül gibi sola
(Sünbülzâde Vehbi, Lûtfiye)

★

Yakışır mı gül gonce senin gibi güzele
Gece gündüz refikî yağlı kara hezele
Altın adın çarçabuk çıkar kızıl bakıra
Elden ele geçdiğin duyula görsün hele

«El bağlamak», iki elini birbiri üzerine koyup divan durmak, kadim İstanbul terbiyesinde ana baba, yaşlılar, velînimet efendiler hanımlar, büyükler, muallimler, âmirler huzûrunda dâima böyle durulurdu; bu duruşa «El pençe» ve «El kavuşdurmak» da denilir; namaz ibâdetinde Hak huzûrunda da böyle durulurdu ve namaz duruşuna «El pençe» ve «El kavuşturma» deyimlerine tercîhan «El bağlamak» denilir:

Ne saadet varub el bağlayasın
Hak huzûrunda durub ağlayasın
(Nâbi, Hayriye)

★

Kadrini senki musallâda bilüb ey Bâki
Durup el bağlayalar karşuna yâran saf saf
(Bâki)

«Eli bayraklı», edebsiz, utanmaz, arlanmaz, şerir:

Bâbıâlî Yokuşundan çıkıyordum, bakdım
Yolu boydan boya tutmuş eli bayraklı takım

★

Eli bayraklı Kasımpaşalıdır, erzeldir
Küberâ hânelerinden hele müstaskaldir
(Süleyman Paşa)

★

Ayakları yalın o bol paçalım
Bıçkınlık şânından bir alım çalım
Topuk vura vura geliyor bakın
Eli bıçaklı o Kasımpaşalım
(Âşık Râzi)

«El bir etmek», ittifak etmek, anlaşmak, birleşmek; zamanımızda «Elbirliği etmek» diye kullanılıyor:

Zülfünün zencîrine kul eyledin şâhım beni
Kulluğundan kılmasun âzad Allahım beni

Cevri dilber ta'ni düşmen sûzi firkat za'fı dil
Dürlü dürlü derd için yaratmış Allahım beni
Yıkmaya ve yakmaya sâyile el bir etdiler
Sûzi sîne eşki dîde âteşi âhım beni
(Fâtih Sultan Mehmed)

«El çekmek», vaz geçmek, bir alâkayı kesmek:

Çekdim elimi gayri bu dünyâ hevesinden
Âzad ideyim mürgi dili ten kafesinden
(Meşhur bir şarkı)

«El çırpmak», iki elin avuçlarını birbirine vurarak alkış tutmak, alkışlamak; yâhud el çırpmanın çıkardığı sesle birini çağırmak; eski İstanbul konaklarında, saraylarında câriyeler, uşaklar, bendeler el çırparak çağırılırdı:

Evet, şenâate el çırpıyordılar hepsi
Senin elinde yok ancak bu alkışın levsi
(Mehmed Âkif)

★

Koşdum el çırpınca lebbeyk efendim
Emrin bâşım üzre ey şehlevendim
(Âşık Râzi)

«El sunmak», el uzatmak, el uzatıp yoklamak, aramak:

Sanma rahminden sunar destin dili mecrûhuma
Ol kemân ebrû sînede tîri müjgânın arar
(Süleyman Nahîfî)

★

Bezmi meyde nukle el sunmaz heman ancak Nedim
Dilberin unnâbi lâ'lin çeşmi bâdâmın bilir.
(Nedim)

«Ele su dökememek», güzellik konusunda bir dilberin üstünlüğünü ifâde yolunda kullanılır:

Dökemez su eline çeşmei mihri rahşan
Viremez dilberimin destine nâhid leğen
(İzzet Molla)

★

Yalın ayak pırpırı kopuklar serveridir
Râzinin bin güzelden seçdiği dilberidir
Su dökemez eline beyzâde paşazâde
Gönül tahtı sultanı şimdi bir serserîdir
(Âşık Râzi)

«Elde kalmak», bir malın satılamayan kısmı, bir işin nemâsı, kârı, bir mâcerânın hâtırası:

Bir ayağının üstünde söyliyerek bin yalan
Gönül evimi etti haydud misâli talan
Kurt yavrusu kurt olur âkibet kaçdı gitdi
O çapkından bir soluk resimdir elde kalan
(Bitli Tevfik)

«Ele geçirmek», tutmak, yakalamak, bir

güzelin peşine düşüp âşinâlık, dostluk kurmak; aynı anlamda «ele girmek» deyimi de kullanılır:

Ruhsat bulunur dâmeni cânan ele girmez
Cânan bulunur kûşei dâman ele girmez
(Haşmet)

★

Dolaşırken peşinde kanlı bir kaç hergele
O âhûyi vahşîyi Tevfik geçirdi ele
(Bitli Tevfik)

«El yumak» (el yıkamak), sorumluluğu kabul etmemek, bir işden, alâkadan, dostlukdan vaz geçmek:

Kim ki haz eylemez letâifden
El yusun çeşmei maarifden
(Nâbi)

Mâsivâdan el yuyub mahlûkdan ümmîdi kes
Virdin olsun her nefes Allah bes bâki heves
(Nâbi)

«El varmak», bir kıymeti, bir güzelliği, bir sanat eserini tahrib etme, yok etme cesâretini ve duygusuzluğunu göstermek:

Delirmedikce bir insan nasıl varır eli de
Kıyar şu mahfile, yâhud şu muhteşem geçide
(Mehmed Âkif)

★

Nasıl eli varmışdır hangi zâlim berberin
Âşifte perçemini kesmek içün dilberin
(Âşık Râzi)

«El vermek», yardım etmek, destur vermek, izin vermek; aynı deyim yeterli olmak anlamında da kullanılır:

El verdi pîrim kokladım gülü
Boynumda kemend müşkîn kâkülü
Sînemiz kafes yârin bülbülü
Ayağım yalın açık hem başım
Gözüm güzelde yüz iken yaşım

★

Elvermez mi yapdığın bunca cevrü cefâ be
Uymaz kaanûnu aşka, hem terbiye edebe
Âşıklar kadri bilmişdir bu şehri İstanbulda
Senin gibi mahbûbi kulûb olan ketebe

«Elden gitmek», mahvolmak, perişan olmak, ölmek:

Sâkiyâ mey ver ki bir gün lâlezar elden gider
İrişür faslı hazan bâğ ü bahar elden gider
(Fâtih Sultan Mehmed)

★

Şimdi burdaydi gitdi elden
Gitdi ebede gelüb ezelden
(Abdülhâk Hâmid)

Bu deyimin başına irâde anlamında «ihtiyar» kelimesi eklenerek nefsine hâkim olamamak yerinde kullanılır:

Nevcivan sevmekde ben pîrânı tâyib eylemem
Hüsn olur kim bir görüşde ihtiyar elden gider
(Ziya Paşa)

Ziya Paşanın bu beytinde hem deyimin ölüm anlamına, hem de ihtiyarın yaşlılık anlamına şirin takılışı vardır.

«El altında», hazır, mevcud, peylenmiş; «El altından», gizli; «Eli açık», cömerd; «Eli uzun», hırsız; «Eli altında» ve «Eli içinde», hüküm ve nüfuzu altında; «El etek çekilmek», tenhalık; «Elde bir», hazır, mutlakaa bulunur; «Ele bakmak», muhtac olmak; «Eli böğründe kalmak», şaşırmak, bütün ümidleri kaybetmek; «El çekdirmek», işden atmak; «El çabukluğu», hîleli bir işi ustalıkla başarmak; «El değmek», müsâid zaman, vakit bulmak; «Elinden tutmak», yardım etmek, korumak; «Eli kırılmak», bir işde çırağın, aceminin elinin o işe alışması; «Eli yatmak», aynı anlamda; «Eli kulağında», hemen, derhal; «Eli koynunda», boşda, işsiz; «Eli sıkı», tutumlu, hasis; «El kiri» hırsızlık lekesi; «İki eli yanına gelmek», ölmek; «Dört elle sarılmak», vazîfe, iş aşkı, gayret, aşırı bağlılık; «Ellenmek», bir şeyin yabancı tarafından gizlice karıştırılması, bir güzelin fuhuş yolunda okşanması.

Dilimizde ve bilhassa İstanbul Ağzında «El» üzerine pek çok darbı mesel vardır:

Âlet işler, el övünür
Çok el işde, az el aşda

Elinin hamuru ile erkek işine karışır
El ile ellenmeyen elli yıl durur

Elinle ver, ayağınla ara
Elimi sallasam ellisi, başımı sallasam tellisi

Eli işde, gözü oynaşda
El elden üstündür arşa çıkıncaya

El eli yıkar, eller de döner yüzü yıkar
El öpmekle dudak aşınmaz

El uzatılan yere dil uzanmaz
Elini veren kolunu alamaz

İki el bir baş için
Ne verirsen elinle, o gider seninle

El mizan, göz terâzi
El elde, baş başda

Elinden gelse bir kaşık suda boğar
Elinden geleni ardına koyma

ELİ BÖĞRÜNDE — Ahşab binâlarda, ikinci veya üçüncü katlarda sokak yâhud bağçe üstüne doğru yapılan çıkmalarda, o kısmın altı ile duvar arasına atılan kalas desteklerin adı, bu çıkmalara «Şahnişin» denilirdi; eski ahşab mîmarîmizin şirin bir husûsiyeti idi (B.: Şahnişin).

ELÂDO ETMEK — Argo; «Çekip almak, misâl: — Ulan bu değirmeni (saati) hangi hiyardan elâdo ettin?...» (Ferid Devellioğlu, Türk Argosu).

ELÂDO TÜRKÜSÜ — Geçen asrın ilk yarısında çıkmış bir İstanbul türküsü; zamanında hicaz faslından bestelenilmiştir; notası bulunamadı; «Elâ do» rumca «Buraya gel, beri gel» demekdir:

Düşdü çâre nedir gönül o yâre
Tabibler idemez bu derde çâre
Çekdiğim söyleyin o zâlim yâre
Elâdo dedim ben sana
Bir şeftali ver bana

Feleğin elinden aman bulamam
Gönlüm eğleyecek civan bulamam
Yüzünü görmeğe zaman bulamam
Elâdo dedim ben sana
Bir şeftali ver bana

Geçen asır sonlarında da nekaarâtında rumca «Elâdo» sözü geçen meşhur bir eviç şarkı vardı, tabaka tabaka bütün İstanbulluların ağzına düşmüşdü. Aşağıdaki satırları Ahmed Rasimin «Fuhşi Atik» (Eski Fuhuş) isimli ölmez eserinden alıyoruz; üstâd Dârüşşafakadaki mâsum çocukluk yıllarını anlatmaktadır:

«... Mektebde musiki de vardı. Zekâi Dede merhum gibi kâmil ve ârif bir üstâd meşk ediyordu. Bu münâsebetle mektebe gaaliba bir «Hâşim Bey Mecmuası» kaçırmışdık; evet, kaçırmışdık, çünki Dârüşşafaka, kendisinin matbû, gayrı matbû tek varakın nezdimizde meccânen verdiği ders kitablarından maadâ bulunmasına mâni olurdu. Ya o günü yahud ertesi gün idi ki mecmuaya göz gezdirirken bir sayfasında, hâlâ hâfızamda menkuş kalmış olan bir eviç şarkı görmeyeyim mi:

Galatada güzel çokdur
Hiç birinde vefâ yokdur
Gül yanakdan güzel öpdür
Elâdo elâdo ey çeşmi âhu!..

«Galata!.. Güzeli çok!.. Vefa?.. O zamanın idrâkince mahalle adı.. Gül yanak!.. Öptür!.. bunların hepsi anlaşılıyor ama ya Elâdo!...».

Zâten Ahmed Râsim ihtiyat ile kaydediyor; Hâşim Bey Mecmuasında Evic faslında böyle bir şarkı yokdur.

EL ARABASINA BİNMEK — Argo; «İstimnâi bil-yed» (Ferid Devellioğlu; Türk Argosu).

ELBİ (Safiye Hüseyin) — Türkiye'de gönüllü hastabakıcılığın öncüsü bir hanımefendi; ömrü boyunca bu yolda çalışmışdır; şânına lâyık mufassal hal tercemesini tesbit edemedik, aşağıdaki satırları Kim Kimdir Ansiklopedisinden alıyoruz:

«1888 de İstanbulda doğdu, babasının adı Ahmed Paşa, annesinin adı Firdevs Hanımdır; İngiliz ve Alman kız mekteblerinde okudu, Balkan Harbinde ilk gönüllü Kızılay Hemşiresi olarak çalışdı, aynı hizmeti İstanbuldaki askerî hastahânelerde, Birinci Cihan Harbinde de gördü; 350 yataklı bir hastahânenin baş hemşiresi oldu, Reşid Paşa Hastahâne Gemisinde Alman ve Avusturyalı hemşireler arasında tek Türk hemşire olarak çalışdı. Kızılay Hemşire Okulunun kurucularından biri oldu ve okulda muallimlik yapdı. Veremle Savaş Derneğinin kurucu üyelerinden, Yeşilay Cemiyetinin de idâre heyeti üyelerindendir. Himâyei Etfal Cemiyetinin (Çocuk Esirgeme Kurumu) ve Türkiye Kadınlar Derneğinin de kurucularındandır; Florence Nightingale Derneğinin kurucu üyesidir (B.: Nightingale, Florence). İngilizce, Almanca, Fransızca, bilir. Bütün Avrupayı, Kuzey Amerikayı, Hindistanı görmüşdür. Şefkat nişanları, harb madalyaları aldı; mühim bir sayı tutan makaaleleri vardır; konferanslar vermiş ve bu konferanslardan bir kısmı basılmışdır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1961 - 1962).

Bahriye ümerâsından Hüseyin Beyle evlenmişdir; Fatma Nihade ve Tarık adında iki evlâdı olmuşdur; 8 temmuz 1964 de vefât etdi, Zincirlikuyu mezarlığında defnedildi.

ELBİR (Halid Kemal) — Avukat, Hukuk Fakültesi profesörlerinden; aşağıdaki hal ter-

cemesini Kim Kimdir Ansiklopedisinden alıyoruz:

«1920 de İstanbulda doğdu, babasının adı (Prof) Ali Kemal Bey, annesinin adı Şaziye Hanımdır; Sainte Jeanne d'Arc Fransız mektebinde (1932 - 1936), Galatasaray lisesinde (1936 - 1940) okudu, 1944 de İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi, Medenî Hukuk kürsüsünün doçenti, (sonra profesörü) oldu. Yüksek İslâm Enstitüsünde de İslâm Hukuku okuttu. Türkiye İş Bankasının müşâvir avukatlığı yapdı. Avrupanın geniş bir kısmını gezmiş, görmüşdür. Eserleri: Türk Eşyâ Hukuku (1954), Türk Medenî Hukuku, Âile Hukuku (1960), Türk Borclar Hukuku, umumî hükümler (1958) Medenî Hukuk Pratik Çalışmaları (1953), Türk İctihadlar Külliyâtı (13 cild, 1951 - 1960) ve yüzden fazla meslekî makaale» (Kim Kimdir Ansiklopedisi.)

ELBİR (İsmail Kemal) — Ünlü bir avukat; Prof. Avukat Halid Kemal Elbir'in ağabeyi (B.: Elbir, Halid Kemal); hal tercemesi tesbit edilemedi; 1965 de Parisde öldü, nâşi yurda getirilerek Feriköy Mezarlığında defnedildi.

ELCİK, ELLİK — (B.: Eldiven)

ELÇİ HANI — Yüz yıllar boyunca yabancı elçilerin ikaametine tahsis edilmiş büyük ve meşhur han; Çenberlitaşda Divanyolunda idi (B.: Divanyolu, cild 9; sayfa 4624); zamanımızda mevcud değildir; yerine geçen asrın ikinci yarısında yeni bir han yapılmış ve bu han içindeki büyük bir matbaaya nisbet «Osmanbey Matbaası» diye anılmışdı; Darüşşafafakaya bağışlanmış olan bu binâ da son yıllar içinde yıkdırılarak yerine muazzam bir binâ, «Darüşşafaka Osmanbey Sitesi» inşâ edilmişdir.

Elçi Hanının resmi bulunamadı, binânın târifine de rastlanamadı, kesin bilinen tek şey, Beyoğlunda dâimî sefâret binaları ihdas edilmeden, herhangi sebeple hükümdârından bir nâme ile gelen ve vazifesini yapdıkdan sonra memleketine dönen gayri müslim elçilerin bu handa ikaamet ettikleridir. Elçi Hanının nasıl döşenmiş olduğu, elçilerin maiyetleriyle birlikde bu handaki günlük hayatları, elçilerin ulaklık vazifesini gören kavaslarla muhâfızlarına memur yeniçerilerin handaki durumları, hanın bulunması zarurî görülen mutfak ve alın gibi müştemilâtı hakkında kayıtlara rastlamadık.

Kaanunî Sultan Süleyman zamanında İstanbula gelmiş Avusturya elçisi Buslecq «Türk Mektubları» isimli hâtıralarının üçüncü mektubunda han hakkında mübhem bir kaç satır yazıyor. Han kapusunun anahtarının kavasda durduğunu, bu adamın gece evine giderken kapuyu dışardan kilidleyerek gittiğini; muhâfız yeniçerilerin gece ve gündüz han kapusu önünde durduklarının, ve geceleri kapu önünde yattıklarını; iki kanadlı olan han kapusunun metânetsiz olduğunu; bir sabah kavas hana kasden gelmediği için, içerden kendi adamlarının, dışardan da yeniçerilerin yardımı ile kilidli han kapusunu aralayarak dışarı çıkmaya muvaffak olduğunu yazıyor.

Naîma Efendi hicrî 1067 (M. 1656) vak'aları arasında ve Köprülü Mehmed Paşanın sadâretinin başında İstanbula ulûfelerini almak için gelmiş kapukulu sipâhilerinin bir ayaklanmasını kaydederken, kapukulu sipâhilerinin İstanbulda kaldıkları müddetce Yenicami Hanı (Sultanahmed - At Meydanı Hanı) ile Elçi Hanında kaldıklarını söylüyor. Elçi Hanı için çok önemli bir kayıddır; XVII. yüz yıl ortasında gayri müslim yabancı elçilerin artık Çenberlitaşdaki Elçi Hanında ikaamet etmedikleri, adını muhâfaza eden bu hanın kapukulu sipâhilerine tahsis edildiği söylenebilir.

ELÇİ SOKAĞI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Arnavudköyünün sokaklarından, köyün kuzeyinde ve gerisinde kırlıkdadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 21/2); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1968).

ELDEM (Halil Edhem) — Arkeolog ve ünlü müzeci; 1861 de İstanbulda doğdu, sadrâzam Sakızlı Edhem Paşanın oğlu, arkeoloğ, ressam ve Türk müzelerinin babası Osman Hamdi Beyin küçük kardeşidir (B.: Edhem Paşa, Sakızlı; Hamdi Bey, Osman); ilk ve orta tahsilini İstanbulda yapdı; 1876 da elçi olan babasının yanına Berline gitdi; hevesi ve merâkı tarih ve arkeolojiye olduğu halde tabiî ilimler ve kimyâ tahsiline mecbur oldu,

Halil Edhem Eldem
Resim: S. Bozcalı

sonra İsviçrede Bern Üniversitesine devam ile felsefe okudu ve bir doktora imtihan vererek diploma aldı. İstanbula döndüğünde bir müddet askerî fabrikalarda, Erkânı Harbiyei Umumiyede (Genel Kurmay Başkanlığında) tercüme kaleminde çalışdı; Mülkiye Mektebinde, Ticaret Mektebinde, Dârüşşafakada muallimlik yapdı; 1892 de müzeler müdürü olan büyük kardeşi Osman Hamdi Beye muavin tâyin edildi. 1909 da İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) oldu; fakat bu vazifede ancak beş ay kaldı, Osman Hamdi Beyin vefâtı üzerine müzeler müdürlüğüne tâyin edildi ve müzeler müdürlüğünde 22 sene kaldı, 1931 de isteği üzerine emekliye ayrıldı, ve aynı yıl içinde Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak İstanbul Milletvekilliğine seçildi ve İstanbul Milletvekili iken 16 Kasım 1938 de Şişlide Osmanbeyindeki evinde vefât etti; Edirnekapusu dışında aile hazîresine defnedildi.

İstanbulda Arkeoloji Müzesinin yanında eski Sanâyii Nefîse Mektebi «Güzel Sanatlar Akademisi) binâsında Şark Eserleri Müzesi onun tarafından kurulmuş, yine onun müzeler müdürlüğü zamanındadır ki Topkapusu Sarayı bir müze olarak tanzim edilmiş ve açılmışdır.

İlmî eserlerinden ötürü İstanbul Üniversitesi kendisine fahrî profesörlük unvânı vermiş, Leypzig ve Bâl üniversiteleri de doktorluk unvânı vermişlerdir; birçok ilmî enstitülerin de fahrî âzası bulunuyordu. Muhtelif tarihlerde Moskovada, Münihde, Romada ve Berlinde toplanan arkeoloji kongrelerinde Türkiyeyi temsil etmişdir; «Eski Eserleri Koruma Encümeni» onun himmeti ile kurulmuşdu.

Eserleri: «Meskûkâtı Osmaniye Katalogu» (Osmanlı mâdenî paraları kataloğu), birinci cild; «Sivas ve Divriği şehirlerinin İslâmî kitâbeleri» (Van Berchen ile birlikde, fransızca); «Düveli İslâmiye Tarihi» (İslâm Devletleri Tarihi; Lan Poole'un eserinden genişletilerek terceme); «Topkapu Sarayı»; «Yedikule Hisarı», «Câmilerimiz»; gazete ve dergilerde makaaleler.

ELDEM (Ömer Sedad) — Yüksek mimar, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin mimarlık bölümünün öğretim üyelerinden, ve çağdaş Türk mimârîsinin en yetkili, en seçkin sîmalarından; 31 Ağustos 1908 de İstanbulda Kadıköyünde Bahariye Caddesinde devrinin güzel binâlarından «Vidalı Köşk» diye meşhur bir evde doğdu, ki zamanımızda yerinde Kadıköy Halkevi binâsı bulunmaktadır. Babası yakın geçmişin ünlü yazarlarından ve diplomatlarından, batı metodu ile ilk biyografi (hal tercemesi) denemesini henüz on beş yaşında iken yapmış Âlişanzâde İsmail Hakkı Beydir (B.: Eldem, İsmail Hakkı); ve annesi Azize Hanım, memleketimizin seçkin ilim ve sanat adamları yetişdirmiş bir âilesine mensubdur, sadrâzam Sakızlı İbrahim Edhem Paşanın torunu ve paşanın büyük oğlu âlim

Sedad Eldem
Resim: S. Bozcalı

ve târih bilgini İsmail Galib Beyin kızıdır. Edhem Paşanın oğullarından Türk müzeciliğinin babası arkeoloğ ve ressam Osman Hamdi Bey ile uzun zaman müzeler müdürlüğünde bulunmuş ilim adamı Halil Edhem Bey Ö. Sedad Hakkı Eldemin büyük dayıları olurlar; sanat tarihi üzerinde otoriter yazıları ve eski kitâbeler üzerine eserleri ile tanınmış Mübârek Galib Bey de dayısıdır (B.: Edhem Paşa, Sakızlı İbrahim; Hamdi Bey, Osman; Eldem, Halil Eldem; Galib Bey, İsmail; Mübârek Galib Bey).

Dört kardeşin üçüncüsü olan Ö. Sedad Hakkı Eldem ilk ve orta tahsilini babasının memuriyetle bulunduğu Avrupada yapdı, İsviçrede Geneve'de Ecole Cuchet'de, Almanyada Münich'de Altes Realgymnasium'da (1924) okudu, 1928 de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin mimarlık bölümünü bitirdi, meslekî ihtisasını Almanyada Charlottenburg'da Technishe Hoch Schule'de yaptı.

Mimarlık diplomasını aldığı tarihde asistanlıkla intisap ettiği İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinden hiç ayrılmadı, bu satırların yazıldığı tarihde, 1967, aynı akademinin öğretim üyelerinden, Türk Mimarisi kürsüsünde bulunuyordu.

Yetiştirdiği meslek adamı kıymetlerden başka Türk mimârîsine ve sanat tarihine yazıları ve yapdığı binâlar ile de hizmeti çok büyük olmuşdur. Türk Evi ve Türk Mimârîsi konularında makaaleleri kıymetli yazılardır. «Türk Evi Plân Tipleri» adındaki eseri bu konuda tek kitabdır; «Köşk ve Kasırlar» ve «Türk Bağçesi» isimli iki eseri de 1967 de basılmakda idi.

Yapdığı binâlar şunlardır; İstanbulda:

Beyazıdda Fen ve Edebiyat Fakültesi
Sultanahmedde Adliye Sarayı (Emin Onat ile birlikde)
Zeyrekde Sosyal Sigortalar Külliyesi
Fındıklıda Güzel Sanatlar Akademisi (Yangından sonra ihyâsı; M. Ali Handan ile birlikde)
Salıpazarı Şantiye Binâsı ve bir müddet sonra bu binâ yıktırılarak aynı yerde Liman Büro Binâları (Kampsax ile birlikde; bu büro binalarının tatbikatı plâna uygun değildir.)
Harbiyede Hilton Oteli (Skidmore, Owings ve Merill ile birlikde)
Yalova Oteli
Florya Plâj ve Motelleri (Orhan Çakınakcı ile birlikde)
Pakistan Hava Yolları
Taşlık Kahvehânesi
Harbiye'de Kessd Apartımanı
Ceylân Apartımanı
Beylerbeyinde Nusret Sadullah Yalısı
Yeniköyde Tahsin Güney Yalısı
Yeniköyde Azmi Yalısı
Yeniköyde Sirer Yalısı
Yeniköyde Cihangir Safyurtlu Köşkü
Emirgânda Uşaklıgil Köşkü
Büyükadada Derviş Köşkü
Büyükadada Okyar Köşkü
Teşvikiyede Ağaoğlu Köşkü

Ankarada:

Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti (şimdiki Başbakanlık)
Fen Fakültesi
Hindistan Sefareti (O. Çakmakcı ile)
Naci Edeniz Köşkü

Kıymetli sanat ve ilim adamı bir mektubumuzu cevaplandırırken şunları yazıyor:

«Mimarlık dünyasına girdiğim talebelik zamanından beri, Türk evini tanımak ve yeniden canlandırmak hülyâ ve gayesini güttüm. Bunun için daha talebe iken tatillerde Anadolunun muhtelif yerlerinde rölöveler yaparak bilgimi arttırmak istedim. O zamanlar Vedat Bey ve Monceri gibi hocaların elinde tamamiyle klâsik ve akademik olan tahsilin dar çerçevelerini yararak ilk olarak modern mimarî esprisinde projeler yaptım. Diploma projem bu şekilde ve Akademi an'anesine tamamiyle aykırı olduğu halde, birincilik ile mükâfatlandırıldı. O zamana kadar Osmanlı mimarîsi sadece dinî binalarıyle biliniyordu. Gaayem Türk evi mimarisinin modern mimarî anlayışına ne kadar uygun olduğunu ve bu sûretle hem modern, hem de bizden olan bir mimarînin mevcud olabileceğini göstermek idi. Bu yoldaki çabalarımı daha sonra seminer şeklinde talebeye de aşılamak istedim. Yeni mimarlar neslinin Türk evinin hayranı olmasını istedim. Maalesef taklitcilik her hangi başka bir kuvvete galip geldi. Türk evi vücud bulmadı. Bilâkis Türk şehirleri ve bunların başında İstanbul, korkunç tahribata maruz kaldı ve mahalle ve evlerinden, yani asıl beden ve vücudundan mahrum kaldı. Veyahud kalan kısımlarını gecekondu denilen o korkunç hastalık kemirdi.»

Aynı mektubumuzda Güzel Sanatlar Akademisi yangını üzerine bir sorumuza da şu cevabı vermiştir:

«Akademi yangınında memleket için olan en büyük ziyan, millî mimarî arşivinin yanması olmuştur. Yanan rölöveler arasında 1926 da Ankara, 1932 de Alanya da yapmış olduğum ev rölöveleri vardır ki, bu evlerin orijinalleri de bugün mevcud olmadığından zarar Türk kültürü için gayrı kabili telâfidir. Aynı şey Bebek ve Çengelköydeki Köçeoğlu yalıları için söylenebilir. Bebekteki yalı ayakta duran son büyük yalı idi. Rölövesi en son teferruatına kadar yıllarca süren emekle tamamlanmıştı. İstanbuldaki Taş odaları ve içlerindeki Lâle devri alçı tazyinat da detaylı rölöve mevzuu olmuştu. Bunlar da yandıkları gibi binaların kendileri yıkılmıştır. Bu surette orijinal bir yapı tipi unutulmağa mahkûm olmuştur. İstanbul ve Anadoluya ait ikibine yakın ev rölövesi yanmıştır. Bir başka önemli kayıp da Atatrük'ün Adada dilde yapılacak köşkü (vazgeçilip yerine Floria deniz köşkü yapıldı) ve Yalova oteline ilâve edilecek dairesi için kendi eliyle yazdığı ve çizdiği kroki direktivlerdir. Bunlar kısmen resimlerimin üstünde, kısmen ayrı kâğıt üzerinde ve on parça kadar idi. Atatürk'ün bu iki proje için gösterdiği ilgi ve takdir notlarından anlaşılabiliyordu. Kendi elinden başkaca buna benzer krokiler çıktığını bilmiyorum».

Sedad Eldem yabancı memleketlerin tanıdığı bir Türk sanatkârı olarak 1929 da Fransa'da Salon d'Automne'da tunç madalya aldı, 1936 da İngiltere'de Kraliyet Mimarlık Enstitüsüne şeref üyesi seçildi, 1954 de Amerikan Mimarlar Birliğinin ödülünü kazandı.

Eski Eserleri Koruma Encümeni azasıdır, bu encümenin reisliğinde de bulunmuşdur. İstanbul Kulübü, Deniz Kulübü, Golf Kulübü, Moda Kulübü ve Büyükada Anadou Kulübü üyesidir.

Fransızca, Almanca, İngilizce bilir. 1941 de Fâhire (Baraz) Hanımla evlenmişdir, çocukları yokdur. Uzunca boylu, melih bir yüze sâhib, güzel konuşur bir meclis adamıdır.

ELDİVEN — «Ele geçirilen ve deriden, kumaşdan kesilip dikilen yâhud yün veya pamuk ipliğinden örülen el mahfazası; ellik, elcik de denilir» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

Köylümüz kendlimiz tarafından kadimdenberi kullanılmışdır; eski Türk eldivenleri de (deri, kumaş ve örgü) üç şekil üzerinedir:

1 — Parmak yerleri olmayan, hamam veya para keselerine benzeyen ve bilekden bir bağcıkla bağlanan eldivenler; 2 — Yine kese şeklinde olup yalnız baş parmak için ayrı bir yer yapılmış olan eldivenler; 3 — Pençe şeklinde, beş parmak için de ayrı ayrı yeri bulunan eldivenler.

Eski Türk deri eldivenlerde bilhassa ceylân ve deve derileri kullanılmış, ve sâhibinin ictimâî mevkiine göre, ipek ve altın tel ile fevkalâde işlemeli eldivenler yapılmışdır. Deri süslemeciliğinde «çalına», «çarpma», «kabartma», «yapıştırma», «elvan (türlü renk veya altın yaldızlı boyama)» denilen usulleri ile deri üstüne ipek veya altun tel işlemden eldivencilikde de kullanılmışdır.

Eldiven, giyim kuşamda, elleri soğuğa karşı korumak için evvelâ kışlık olarak yapılmış, ve bu yönden eldiven, köylü kadınlarımız tarafından da kullanılmışdır. Eldivenin şehirli Türk hanımları tarafından mutlak ihtiyacdan ziyâde süs tamamlamak için kullanılması, alafrangalık yolunun açıldığı Tanzimat devrinden sonra başlamışdır. XIX yüz yılın ikinci yarısındadır ki, Avrupa mâmulâtı erkek ve kadın eldivenleri Türkiyenin idhal ettiği giyim ve süs arasına girmişdir, ve yakın zamanlara kadar, memleketimizde eldivencilik, Avrupa eldivenleri ile rekabeti düşünmemişdir. Fakat 1945 - 1950 arasında Türk eldivenciliği birden öylesine gelişmişdir ki, zamanımızda, en müşkilpesend şık Avrupalıyı tatmin edecek erkek ve kadın eldivenleri yapılmaktadır.

Kadın eldivenleri arasında, geçen asır sonlarında pek süslü Türk hanımları tarafından kullanılmış Bruksel dantelinden yazlık yarım eldivenleri kaydetmek lâzımdır. Ağır tuvaletlerle giyilen bu eldivenler, dirsekden elde parmak enlerine kadar kolu ve eli örtmüş, parmaklar, taşıdıkları elmas yüzükleri tam zâşaan ile teşhir edebilmesi için eldiven dışında kalmışdır.

ELDİVEN SOKAĞI — Haliçde Balatın sokaklarından; Balat Karabaş Mahallesindedir, Karabaş Salhânesi Sokağı ile Oluklu Sokak arasında bir aralık sokakdır, Humas Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 8/112); yerine gidilip şu satır-

ların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1968).

ELEBAŞI SOKAĞI — Eminönü Kazâsısın Alemdar Nâhiyesinin Sultanahmed Mahallesi Sokaklarındandır; bu mahalleden geçen demir yolu yakınında Akbıyık Caddesi üzerinde iki dirsekli bir sokakdır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/17); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1968)

ELEKCİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Elekci Civanına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada Elekci Civanı Kıbtı olduğu da îmâ edilerek şu beyitlerle övülmüşdür:

Keşmirî tenlüdür ol kaddi şimşâd
Cümle uşşâkını itmekde dilşad

Sorma gel neslini sen ol cıvanın
Sâfâsın sür mâkesi hüsnü ânın

Kaçırma fırsatı tez geçer çağı
Son durağı anın ayu kucağı

ELEKCİ DEDE — Onyedinci asırda yaşamış ve zamanının şöhretlerinden olmuş bir meczub; devrin büyük muharriri Evliya Çelebi Elekci Dedeyi şöylece anlatıyor: «Elekci Divânesi, dilsiz bir divâne idi. Elekden başka bir şey yemezdi. Elekci avretleri (Elek satıcı çingene karıları) bu divânenin yanısıra gidip murad etdikleri adamı deliye göstererek o adama musallat idüb elek aldırtdırırlar. Divâne ise alınan eleği kırarak çenberini atıp gerisini helva gibi ağzını köpürdeterek yedikden sonra çeşmi mestini süzüp safâ iderdi. En garibi şudur ki bu kadar müddet zarfında divânenin (büyük küçük) abdest bozduğunu hiç bir kimse görmemişdir. Daima ana doğması uryan gezip dünya kelâmı etmemişken ölümünden bir gün evvel yanına gelen sâlih bir kimseye selâmdan sonra: — İnşaallah bizi gaslederek techiz ve tekfinimiz masraflarını helâl zülâl mahımızdan verip bizi (kale) kapusunan dışına defn eyle; yürek oynamasına mübtelâ olanlar gelip ziyaret ederek bir nice toprağımı biraz su ile ezip içeler, biemrillâh şifâ bulalar.. demiş. Sonra o adam Elekci Divânesini vasiyeti üzerine defnider. Hâlen avâmın havâsın ziyâretgâhıdır. Hafakan illetine mübtelâ olanlar ziyâret idüb şifâ bulurlar..».

Aynı asırda yaşamış ünlü ermeni yazarı Eremiyâ Çelebi Kömürciyan ise bu Elekçi Dede hakkında şunları yazıyor:

«Silivri Kapusunun dışında Elekci Dedenin mezarı bulunmaktadır. Elekci Dede hiç konuşmazdı. Dâimâ elek yer ve Çingenelerin peşinde gezerdi. Kendisine acıyanlar ona elek yedirirlerdi. Bu adamın vücûdu kapkara kesilmişdi, yaz ve kış ana doğması çıplak gezerdi. Öldüğü vakit bir velî telâkkî edildi ve herkes cenâzesine koşdu. Ağavât ile vüzerâ ölünün başına toplandılar; etrafı kefenle doldu; herkes, onun kendi rüyâsına girdiğini ve kefen istediğini söylüyordu. Bir müna ve gürültü kopdu. Nihâyet sadırâzam Ahmed Paşanın, 1653 tarihinde (1653 de sadâret kaymakamı Melek Ahmed Paşa), göndermiş olduğu kefene sarılarak defnedildi. Ölen sanki bir müftü veyâ bir sultanmış gibi büyük bir cenâze merâsimi yapdılar ve meyit namazı kıldılar. Onun için bir velîyullahdır dediler, ve meyit namazında bulunmayı sevab saydılar. Fakat o bence bir yabanadamı idi, ve aynihi bir torlak idi. Topkapulu piskopos Der Margos'un bana naklettiğine göre, kendisi bir gün Hisardibi yolundan geçdiği sırada, veli sayılan bu adamın bir çingene karısını altına alıp hırpaladığını, çingenenin de haykırarak istimdad ettiğini görmüşdü. Müslümanlar bu adamı asîl bir zât olan Mustafaya benzeterek onu velîyullah ad etmiş ve kendisini hürmetkârâne cenâze merâsimine lâyık görmüşlerdir (B.: Mustafa, Çıplak). Elekci Dede için bir türbe yapılmış ve üzerine alâmet olmak üzere elek-asılmışdır. Buranın bir şifâ yeri olduğunu söylerler. Hâtun ve hanım kadınlar ve hattâ sultanlar arabaları ile buraya gelirler; bâzıları fâtiha okuyup hastalıklarına şifâ niyaz ederler. Mezarın üzerinde kısır olan veyâ erkek çocuk doğurmak isteyen kadınlara devâ olarak su ile dolu ibrikler konulmuşdur, kadınlar bu suyu göğüslerine, karınlarına, göbeklerine ve vücudlarının en mahrem yerlerine sürerler».

Bir çingene mahallesi olan Sulukuledeki Edhem Dede ile dâimâ elekci çingene karıları-

nın peşinde dolaşmış Silivri Kapusu dışındaki Elekci Dede arasında çok yakın bir benzerlik vardır (B.: Edhem Dede).

Ahmed Hilmi Efendi «Ziyâreti Evliyâ» isimli eserinde bu Elekci Dede için «Silivrikapulu meczub Saçlı Mehmed Çelebinin mürîdi idi, cezbeye tutulduğu günden ölümüne kadar konuşmamışdı; kendisine alınan eleğin kasnağını kırıp atar, ibrişimini veya kılını ağzına doldurup yerdi; mürşidinin türbesine gömülmüşdür» diyor.

ELEKTRİK — İstanbul'da elektrikin şehri ışıklandırmada, troleybüs, elektrikli tramvay ve elektrikli tiren gibi nakil vasıtalarında ve sanâyide kullanılması, şehrin manzarası ve günlük hayat şartları değişdiren en büyük şey olmuşdur. Bunun bir tarihçesi olarak aşağıdaki satırları merhum Osman Nuri Erginin «Mecellei Umûri Belediye» isimli büyük eserinden alıyoruz:

«... 1878 den sonra elektrik ile tenvirât usûlü hemen bütün Avrupa memleketleri tarafından kabul edildi ve hârikulâde süratle yayılarak tatbik edilmeye başladı. Türkiyeden mâdâ cihanın her tarafında, en ufak şehirler bile fennin bu keşfinden geniş elektrik alât ve edevâtının memleketimize sokulması İkinci Sultan Abdülhamid idâresi tarafından sûreti katiyede ve şiddetle yasaklanmışdı; o idârenin son zamanlarda Şam ve Selânik gibi vilâyet merkezlerinde elektrik tesislerine müsaade olunmuş, fakat İstanbul gibi dünyanın gıbta ettiği bir beldenin elektrikle aydınlatılmasına ve İstanbulda elektrikli nakil vâsıtalarının kullanılmasına izin verilmemişdi. İstanbul bu nimete ancak 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) inkilâbından sonra kavuşdu. Fakat İstanbulda bir şirkete elektrik tesisleri imtiyazı verilmesi bazı hukukî zorluklar ile karşılaşdı; zirâ daha önce, sokakların ve meskenlerin ışıklandırılması için bir Havagazı Şirketine, nakil vasıtası içinde bir Atlı Tramvay Şirketine imtiyazlar verilmiş ve bu imtiyazların müddetleri bitmemişdi. Bu engellerin kaldırılması kurulacak elektrik şirketi ile bu şirketler arasındaki anlaşmalarla hal edilecekdi; (meselâ elektrikli tramvay elektrik şirketinin imtiyaz inhisarı dışında bırakılacakdı, tramvay şirketi atlı tramvayları elektrikli tramvaya tahvil edecek, elektriğini, tesbit edilecek tarife üzerinden elektrik şirketinden alacakdı. Sanayide kullanılacak elektrik kuvveti elektrik şirketinin imtiyazı içinde idi. Tenvirat için de, havagazı şirketine verilmiş imtiyaz ile çatışmayan hususlar elektrik şirketinin imtiyaz inhisarı içine alınacakdı).

«Elektrik imtiyazı mukavelenâmesi bir Macar firması olan Ganz şirketi ile 20 şevval 1328 (M. 25 ekim 1910) de imzalandı; elektrik fabrikasının inşâsına Halicin bitiminde Silâhdarağa mevkiinde başlandı (B.: Silâhdarağa Elektrik Fabrikası); şehirde yer altından döşenecek elektrik hatları 1912 de tamamlanmış olacakdı; fabrikanın inşası Balkan Harbi dolayısı ile gecikdi 1913 eylülünde büyük sel baskını kurulan binalarda ağır tahribat yapdı, ve Silâhdarağa İstanbul Elektrik Fabrikası ancak 1914 martında işletilmeye başlandı».

Aşağıdaki notları İstanbul Belediyesi Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İ.E.T.T.) Umum Müdürlüğünden aldık:

«İstanbul'da önceleri şehrin Rumeli yakasında iki şirket, Anadolu yakasında da bir şirket elektrik imtiyazı almışlardı. Bir kasım 1910 da Hükûmet bir eksiltme neticesinde, şehrin her tarafına şâmil elektrik kudreti istihsal ve tevzii hizmetini bir Macar Firması olan Ganz Anonim ortaklığına 50 yıllık imtiyaz hâlinde vermiştir.

«Şirketin ilk sermayesi 12.000.000. frank (528.000 lira) idi. Şirket kurucuları Banque General de Credit d'Hungarie ile Banque Bruxelles iken 1914 te Şirket Belçika Sofina guru buna intikal etmiştir.

«Şehre ilk cereyan, Silâhtarağadaki fabrikasından 11 Şubat 1914 günü verilmiştir. Elektrikli Tramvaylara da ilk cereyan 14 Şubat 1914 te verilmiştir (B.: Tramvay).

«Silâhtarağa fabrikasında, başlangıçta beheri 5000 kilowat olmak üzere cem'an 15.000 Kilowat güçte, 3 adet türbojeneratör gurubu ile beheri saatte 12 ton olmak üzere cem'an 72 ton buhar verebilecek 6 buhar kazanı vardı. Buharın sıcaklığı 350 derece, basıncı da saatte metrekareye 16 Kg. idi. Cereyan 50 periyod üzerinden ve 10.000 volt olarak istihsal edilmekte idi.

«1921 de Makinelere 12.000 kilowatlık bir

makine ile beheri 12 ton saatte tazyikli iki buhar kazanı ilâve olunmuştur.

«Bu ilk yıllarda fabrikanın kudreti hakkındaki rakamlar şunlardır:

1921 de muhavvile merkezi adedi	60
Elektrik Şebekesi	258.3 km.
Abone adedi	2055
İstihsâl	4.694.073 Kws

Cumhuriyetin ilânı yılı olan 1923 te	
Muhavvile merkezi adedi	152
Şebeke tûlü	265 km.
Müşteri sayısı	30.228
İstihsal	34.500.000 Kws

«1923 te bir makine sökülerek yerine 10.000 kilowatlık yeni bir türboalternatör konulmuş ve Büyükdere ile Bakırköye kadar elektrik görütülmüştür.

7 Eylül 1926 da mukavelede şu tâdilat yapıldı:

Şirket sermayesi 59 Milyon İsviçre frangına çıkarıldı; imtiyaz müddeti 1993 yılına kadar uzatıldı; fabrika kudretinin 48 bin kilowata iblâğına ve hükûmetce satın alma hakkının 1960 yılı olmasına karar verildi.

1926 da Silâhtarağadan Anadolu yakasına cereyan verilmesine başlandı; bu tarihdeki rakamlar şunlardır:

Muhavvile merkezi adedi	183
Şebeke tûlü	540 km.
Müşteri sayısı	40.640
İstihsal	52.000.000 Kws

«Elektrik Şirketi 21 Nisan 1931 de Kadıköy Elektrik ve Havagazı fabrikasını satın alarak faaliyet sahasını Kartal - Pendik ve adalara kadar genişletmiştir. İlk makinelerden sonuncusunun yerine 22.500 kilowatlık A. E.G. gurubu hizmete konulmuş, fabrika gücü 65.000 kilowata çıkarılmıştır.

1931 de Büyükadaya ve 1932 de Heybeliadaya elektrik cereyanı verilmiştir.

1926 mukavelesine göre hükûmet lüzum gördüğü takdirde elektrik şirketini ancak 1960 yılından sonra satın alabilecekdi. Yeni bir anlaşma ile elektrik şirketi 31 aralık 1937 de hükûmet tarafından satın alınmış ve kurulan Nafıa muvakkat idaresine tevdi edilmiştir. Satın alınma bedeli 11.5 Milyon T.L. % 5 faizle ve 20 yılda ödenmiştir.

Bu tarihte Silâhtarağa fabrikasında 5 muhtelif gurup halinde 65.000 kilowat takatlik makineler ile toplam gücü 40.000 kilowat olan 12 buhar kazanı mevcud idi. 1937 de:

Muhavvile merkezi adedi	301	
Transmormatör adedi	422	
Transformatör takati	70.846 KVA	
Şebeke :		
Yüksek tevettür:	340 Km.	Yeraltı hat
	12 »	Denizaltı hat
	53 »	Havaî hat
Alçak tevettür:	409 Km.	Yeraltı hat
	478 »	Havaî hat
	55 »	Pilot kablo
Müşteri adedi	111.744	
Umumî aydınlatma lâmbası	3.669 adet	
İstihsal	121.000.000 Kws	
Sarfettiği kömür	76.242 Ton	

«Şirket satın alındıktan sonra 3481 sayılı kanunla Nafıa Bakanlığına bağlı muvakkat Umum Müdürlük kurulmuş ve bu Umum Müdürlük 16 Haziran 1939 tarihli kanunla kurulan, İstanbul Belediyesine bağlı bugünkü idareye sâtın alma mukavelesinin tasdiki hakkındaki kanunla, bu kanuna bağlı mukavele mucibince Hükûmete intikal eden imtiyaz hakları, vecibeleri ve bilcümle tesisatı ile intikal etmiştir.

«Muhtelif tarihlerdeki tevsi ve ıslahlar neticesinde Silâhtar Ağa Fabrikasının bugünkü gücü 120.000 Kilowata ve enerji istihsal imkânı da 505.000.000 Kilowat saat olmuştur.

«Hâlen fabrikanın en eski kazanlar 1940 da kurulmuş olup 220.000 saatten fazla çalışmıştır. En yeni kazanlarda 1956 da kurulmuş olup 50 - 60 bin saatten fazla çalışmıştır.

«Buhar türbinlerinden en eski türbin 1923 te konulmuştur. 65.000 saatten fazla çalışmıştır. En yeni türbinler 1956 da konulmuş olup 70 - 75 bin saat çalışmıştır. İki tanesi 10.000, biri 22.500, biri 20.000, biri 30.000, biri de 35.000 kilowat takattedir.

«Fabrikada 1956 danberi yenilemeye ve genişletmeye müsaade verilmemektedir. Bu sebeble Fabrika hâlen şehir inhtiyacının ancak üçte birine cevap verebilecek güçtedir.

«Şehire 1952 den itibaren Etibank'ın Şehirler arası şebekesinden, yıldan yıla artan miktarda cereyan alınmaktadır. Etibank'ın 154.000 voltluk çift devre hat ile getirmekte

olduğu cereyan gerek istihsalde bulunan fabrikaların yetersizliğinden ve gerekse havaî hat kapasitesinin dolmuş bulunmasından dolayı ihtiyaca cevap verememektedir. 1964 te yapılsına zaruret görülen Elektrik tahdidatı sadece sanayide bir yılda 280 milyon liralık zarara sebebiyet vermiştir. Etibankın verdiği cereyan, yetersizdir, düşük ve mütehavvil voltajlı ve emniyetsizdir .1967 de servise giren Ambarlının temin ettiği düzelme kısa bir zaman sürecektir. Zira, şehirdeki cereyan istihlâki yılda % 13 - 14 civarında bir artış kaydetmekte bulunduğundan, her 5 yılda bir mevcud tesisatın iki misline çıkarılması zaruridir.

«Fabrikanın çok eski teknik ile yapılmış makineleri dolayısile randımanı düşük olup bu yüzden tam kapasite ile çalıştığında senede 20 - 25 Milyon lira değerinde 120.000 ton kömür israf edilmektedir. Bu sebeblerle Silâhtarağa Fabrikasının yenilenmesine veya şehirde yeni bir santral yapılmasına mutlak zaruret vardır. 1967 sonundaki rakamlar şunlardır:

Abona sayısı	528.000	
Muhavvile merkezi	1.180	
Muhavvile merkezleri kurulu gücü	1.025.000	KWA.
35.000 Voltluk Şebeke:	285	Km.
10.000 Voltluk Şebeke:	1250	»
Alçak tevettür şebekesi	2310	»
Genel aydınlatma şebekesi	855	»
Genel aydınlatma lâmbası	33500	Adet
Yıllık enerji ihtiyacı	1.376.000.000	Kws
Azamî güç	292.000	Kilowat
Yıl içinde nüfus başına istihlâk	500	Kws
Abone başına yıllık istihlâk	2.300	Kws

«İstanbul Elektrik İdaresi, şehrin elektriğinden başka her iki yakada havagazı istihsal eder ve Şebekesi ile şehre tevzi eder.

«Ayrıca; 500 metrelik tüneli, 100 arabalık troleybüs araba'arı ile ve 478 otobüs ile şehir içi yolcu taşıma işlerini yapar (B.: Troleybüs; Otobüs; Tünel).».

İstanbul Ansiklopedisi bu notları tevdî eden İ.E.T.T. Umum Müdürlüğüne, ve o makaamı olgun şahsiyeti ile dolduran Safvet Gürtav'a burada teşekkürü bilmeyi bir vecibe sayar.

Yüksek Tevettürlü Elektrik Kablolarının Boğazdan Geçirilmesi — Silâhdarağa Elektrik Fabrikasından Üsküdara ve Kadıköyüne ve o yakadaki sâir yerlere elektrik cereyanı vermek için Boğazın iki kıyısını uzun ve dayanıklı kablolarla bağlamak lâzım gelmişdir ki bu kabloların Boğazın dibine döşenmesi ilgi uyandırıcı safhalar arz eder.

60 milimetre çapında ve 28,000 kilogram ağırlığındaki bu kalın kablo 2,5 metre boyunda ve 2 metre çapında bir makaraya sarılmış, bu makara demirden bir mihverle bir demir sehpa ya oturtulmuş idi; frenleri ,sehpası ve mihveri ile bu makara - dolabın ağırlığı da 6250 kilogram idi.

Boğazın gaayet kuvvetli akıntıları, kablo döşeyecek vapurların, kablonun çözülmesi için çok ağır hareket etmeyi mecbur olduklarından, bir sahilden öbürüne müstakim, dümdüz bir hat tâkib etmelerine, ve kablonun Boğazın dibine böylece döşenmesi ne büyük engel teşkil ediyordu.

Akıntıların yönü ve kuvveti iyice tedkik edildi. Güvertesi kablonun çözülmesini idâre ve ona nezâret edecek müteaddid memurları alabilecek büyüklükde bir gemiye kablo makara - dolabını yerleştirdiler. Bu ameliyatı yapmak için de Şirketi Hayriye Sâhilbend adındaki araba vapuru seçildi (B.: Sâhilbend Araba vapuru). Kablonun kabul edilen hat dışına akıp kaymaması için, Boğaz akıntısına karşı bu vapuru düz seyir hattı üstünde tutucak kuvvetli bir romorkörün de yardımı sağlandı.

Vapur kaptanları ile kablo döşemeye memur mühendisler arasında yapılan bir konferans neticesinde kablo döşeme ameliyatı, Boğazda seyrü seferin en az ve Boğaz akıntısının da o nisbetde hafif olduğu bir vakitde, güneşin doğduğu sırada yapılmışdır.

Vapurlar ön direklerine kablo döşeyen gemilere mahsus sancaklar çekmişlerdi. Boğazdan geçmek isteyecek gemileri de, icâb ederse durdurmak için sahilere işâretci memurlar konmuşdu.

Evvelâ geceleyin kablonun ucu, Boğazın Rumeli yakasında Arnavudköyünde bu iş için açılan kanala gaayet muhkem suretde bağlanmışdı.

Boğazda deniz dibine iki kablo döşenmiş olup Anadolu yakasındaki köylerin elektrik ih-

tiyacını, o tarihde, 1927 de, bu kabloların yalnız bir dânesi bile karşılamaya kâfi geliyordu.

Her biri 2500 metre uzunluğunda olan bu kablolar Fransada Geumont kablo fabrikasında sûreti mahsusada yaptırılmışdı.

Her kablo, beheri bir çok kâğıd tabakaları ile tecrid edilmiş 35 milimetre kare üç nâkilden mürekkebdir. Tecrid, gaayet ince bir aluminyom tabakası ile örtülmüşdür. Böylece tecrid edilen üç tel bir pamuk burraji ile muhâfaza edilmiş ve hepsi 3 - 4 milimetre kalınlığında bir kurşun zarf içine konmuşdur, bu da, kara sakızlı iplerden bir şilte ile armatürden muhfaaza edilmişdir.

Kablo, havası tamamen boşaltılmış geniş bir adada yekpâre olarak yapılmışdır.

10.000 volt için yapılan kablo, yapılan tecrübelerinde 1 saat müddetle 20.000 voltluk bir tevettüre, ve 3 dakika müddetle de 30.000 volta arz edilmiş ve dayanmış, ancak 90.000 voltluk tevettüre mukavemet edememişdir. Son bir tecrübede kablo 35.000 voltluk bir tevettüre arz edilmiş, en küçük zâyiâta meydan vermediği anlaşılmışdır.

Kablo, heyecan içinde ve ancak 20 dakika gibi kısa bir zaman içinde başarı ile döşendi.

Birinci kablo 16 mayıs 1926 tarihinde Arnavudköyü Burnu ile Vaniköy İskelesi arasında döşendi.

Şimal kablosu denilen ikinci kablo da 29 mayıs 1926 da Rumelihisarı Mezarlığı Burnu ile Kandilli Burnu arasına döşendi.

ELEKTRİKLİ TİREN — (B.: Tiren, Ara Tirenleri).

ELEKTRİK SOKAĞI — Kasımpaşada Çatme Mescid Mahallesinde Tozkoparan Caddesi üzerinde bir aralık sokağın yeni konmuş adıdır; bir yanında beşer katlı 7 apartıman ile 1 kasab dükkânı, öbür yanında da iki katlı bir elektrik muhavvile merkezi binâsı vardır, ki bu binânın üst katı mühendis lojmanıdır (Mayıs 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ELEKTRİK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih Kazâsının Şehremini Nâhiyesinin Veledikarabaş Mahallesi sokaklarından; Aynalı Bakkal Sokağı ile Mimar Kasım Caddesi arasında uzanır; Tiryakcı Sokağı ile dörtyol ağzı yaparak kesişir; Kürtler Sokağı, Yayla Caddesi, Karabaş Akarcası Sokağı, Tarsuslu Camii Sokağı ve Asmalı Aktar Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 10/68).

Mimar Kasım Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli bir yol olup sağa sola kavisler çizerek birer ikişer katlı ahşab ve kâğir evler arasından geçer; bu arada Arâkiyeci Câfer Çelebi Camii ile Çorlulu Ali Paşanın hayır eseri bir çeşme vardır; XVIII. yüzyıl yapısı güzel bir eser olan çeşme kesme taş ve ince tuğladan yapılmış olub kemerli cebhesi mermerle kaplanmışdır; kendi lülesi battal edilmiş, kenarına takılan bir muslukdan terkos suyu akıtılmışdır.

Mahale muhtarlığı bu sokak üzerindedir; 1 kahvehâne, 1 bakkal, 2 marangoz, 1 radyo tâmircisi vardır; kapu numaraları 1-31 ve 2-44 dür (Haziran 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ELEKTRİK TEKNİSYENLERİ DERNEĞİ (İstanbul) — 1965 de kurulmuş olup dernek merkezi Cağaloğlunda Şerefendi Sokağında Esnaf Hanındadır; 507 sayılı küçük sanatkârlar kanuna göre kurulmuş ilk kongresini 17 mayıs 1966 da yapmışdır; radyo ve bobinaj teknisyenleri de derneğe dâhildir. İstanbulda serbest iş hayatında çalışan tahminen üç binin üstünde elektrik teknisyeni vardır ve bu rakam her yıl artmaktadır; bu satırların yazıldığı sırada, mayıs 1967, derneğin 699 üyesi bulunuyordu. Üyelerden 10 lira kaydiye ile 30 - 150 lira arasında âidat alınır; dernek İstanbul Esnaf ve Sanatkârları Dernekleri Birliğine dâhildir. 1967 de idâre heyetini şu zatlar teşkil ediyordu:

İsmail Hakkı Karabulut, başkan
Ali Haydar Fono; ikinci başkan
Hakkı İlhan; İkinci başkan
İsmail Türksel; sekreter
Mehmed Buldur; muhâsib
Necati Molder; üye
Hasan Cankaya; üye
Enver Aydan; üye
Necati Yazgan; üye

Hakkı GÖKTÜRK

ELEKTRONİK BEYİN — İstanbulun büyük derdlerinden biri olan günlük şehir trafiğinin elektronik beyin ile idâre edileceği, 1967 yılında bir şehir haberi olarak gazetelerde yayınlandı; ne dereceye kadar ciddî bir haberdi bilinmez, fakat çağdaş büyük humorist Câfer Zorlu, bu haber üzerine Akbaba mizah mecmuasında şaheser karikatürlerinden birini yayınladı ki o karikatürü bu şehir kütüğüne aldık.

ELEMEK — Zamanımız pırpırıları ağzına kadar gelmiş eski külhanbeyi argosu (B.: Külhanbeyi); uygun bir yere çekip bâzu, pençe kuvveti ile, ve bir kaç kişi üstüne çullanarak bir adamı soymak; aşağıdaki satırları R. E. Koçonun «Patrona Halil» isimli eserinden alıyoruz:

«(Bir salı günü şâir Nedim ile Esircibaşı Muhsin Çelebi Kağıdhâne Çayırına gitmişlerdir. Çayırda iki genc külhanbeyi güreşmekde ve bir kaç külhanbeyi de onları seyretmektedir) Nedim ile Muhsin Çelebi kahveden kalkıp güreşen gencleri yakından seyre gittiler. Külhanbeyleri bir şeyler konuşmuş, anlamamışlardı. Biri:

— Hindileri eleyelim (Abdalları üstlerine çullanıp soyalım) demişdi; öbürü de:

— Makas bre!.. Hâtem akrebi (Sus bre!. vezir câsusu bunlar!.) cevabını vermişdi...» (B.: Külhan Beyleri).

ELENİ (Burunsuz) — 1880 ile 1900 arasında Galatada Kuledibinde umumhâneci bir rum karısı; Boğaziçinde Yeniköyde bir kayıkcının kızı iken çocuk sayılacak yaşda fuhuş girdâbına düşürülmüş, bütün gencliği curcunalı bir zillet içinde geçmiş; hayta gürûhundan kıskanç bir âşıkı tarafından burnu kesildikden bir müddet sonra da kendisine acıyan diğer bir dostunun yardımı ile Kuledibindeki evi açarak mama olmuşdu. Pek çok kızı ve mürahik genci kötü yola sürüklemiş, 1905 de kötü yola sürüklediği Pandeli adındaki bir gencin babası olan bir bağçıvan tarafından kuşakla boğularak öldürülmüşdür (B.: Despina, Kara, cild 8, sayfa 4518; İstefo, Kalpazan Yamağı; Kosti, Kartallı Bağçıvan).

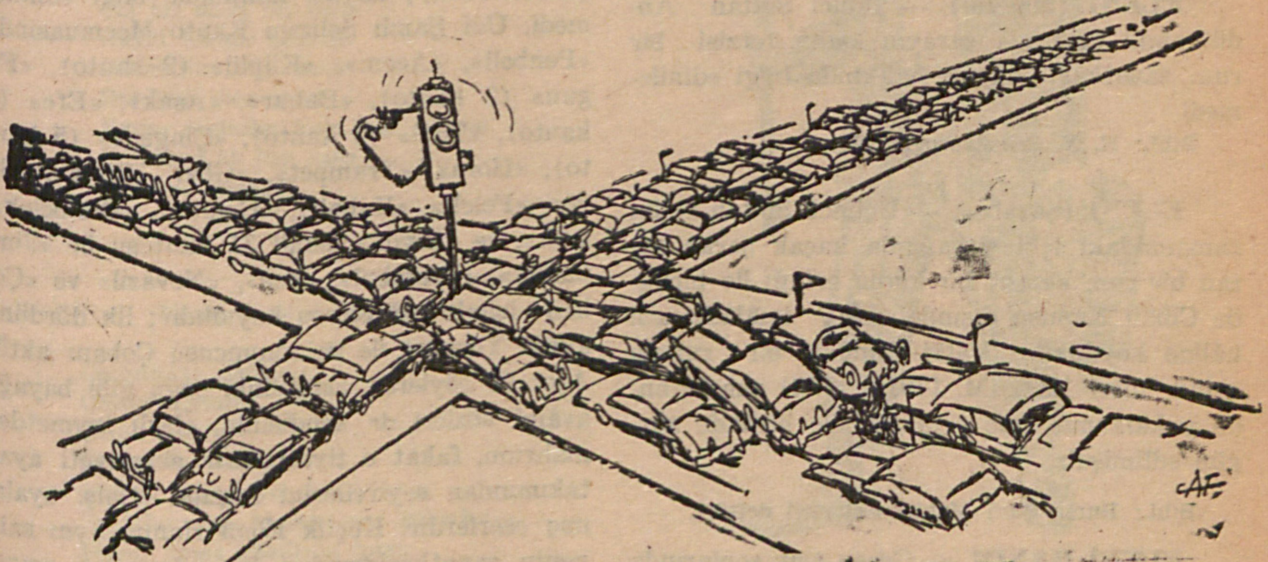
ELENİ (Çıplak) — (B.: Despina, Kara, cild 8, sayfa 4518).

ELENİ (Güzel) — (B.: Güzel Eleni).

ELENİ (Kuruçeşmeli Banker Kızı) — Geçen asır sonlarında yaşamış zengin ve güzel bir rum kızı; devrin kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından bir manzume ile övülmüşdür:

Banker Andonun kızı Eleni bir içim su
Gül sünbül yâsemeni utandırır kokusu

Beyzâde pırpırıdan urum oğlanlarının
Kaçıyor onun için geceleri uykusu

Elektronik Beyin karikatürde
(Karikatür: Caf, Akbaba, 1967)

Gel sor kızın kendine vurgunlarının şâhı
Kayıkcı Pandelinin zenâne Alekosu

Duman duman bıyıklar söğüd yaprağı perçem
Gümüş topuklar ile Bıçkının apikosu

Nikaabı hicâbını çokdan atmış yüzünden
Çatlamış ar damarı kimseden yok korkusu

Banker kızıyla vermiş mercimeği fırına
Herkesin ağzındadır mâcerânın fiskosu

Hasır üstünde yatub hünkâr rüyâsı gören
Çıplak oğlana vurdu muhabbet piyangosu

Kayıkçı Pandelinin hissesine düşen de
Pençesinden şorolo kaçırma fiyaskosu

Başını taşdan taşa vursun divâne gibi
Avucunu yalayub içsin mâi Terkosu

Tarih

Eleni banker kızı Aleko bıçkın kopuk
Dillere destan oldu bu aşkın terânesi

Kayıkhâne çıplağı oğlana açdı kucak
Kuruçeşmede saray gibi banker hânesi

Kız şampanya içirdi kayıkçı palazına
Düz rakıyı vermezken köyün üç meyhânesi

Yalın ayak pırpırı şorolo parmağına
Takıldı gül yüzüğün belki en şâhânesi

Geldi papas söyledi çöp çatarken târihi
«Vardı banker kızına kayıkçı zenânesi»
1221 + 66 (papas) = 1287 (M. 1870 — 1871)

ELENİ (Madam) — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde sarayın kadın terzisi bir rum sanatkârı; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: H. Y. Şehsüvaroğlu, Not.

ELENİ (Şarabcı) — Üçüncü Sultan Selim zamanındaki içki yasağında kaçak şarab satan bir rum karısı; bir kadın ortağı ile birlikde Cibâli Kapusu dışında şarab imâlâthanesi hâline koydukları Vafri adındaki bir rumun evinde hicrî 1206 (M. 1791 - 1792) suç üstünde yakalanmış, suç ortakları ile birlikde sürgün edlimişdir.

Bibl.: Bursa Şer'i Mahkemesi sicil defteri.

ELENİ HANIM — Geçen asır sonlarında yaşamış tulûat tiyatrosu aktrislerinden ve meşhur kantoculardan (dansöz - şantözlerden); hayatı hakkında bilgi edinilemedi. Tek başına kanto söylemede beceriksiz olduğu için sahneye dâima aktör Yervant ile birlikde düettoya çıkardı. Ûdî Şamlı Selimin Kanto Mecmuasında «Kahkaha», «Tiktak», «Zevk», «Filorina», «Mezad», «Merhamet» ve «Topal» isimleri ile yedi düettosu kayıdlıdır. Emsâlinin çoğu gibi bayağı, avâmî sözleri de kendisinin edebi kıymeti olmayan, o tiyatroların ekseriyeti ayak takımından ve göbek seyrine gelmiş ayak takımından seyircileri güldürmüş, oyalamış eserlerdir.

Tiktak Düettosu

Yervant — Bu ne hazin curcuna
Eleni — Merhametsiz bî vefâ
Aldatdın sen beni hayfâ..
Yervant — Alırım seni sürersin safâ
Eleni — Beni bırakıp gitme
Yüreğimi inçitme
Yervant — Alıp da bir kaçsam
Yüreğim çarpar
Tik tik tak tak
Eleni — Babam duymasın
Beni görmesin
Yüreğim çarparak
Tik tik tik tak tak!..

ELENİ HANIM (Küçük) — Geçen asır sonlarında yaşamış tulûat tiyatrosu aktrislerinden ve meşhur kantoculardan (dansöz - şantözlerden); hayatı hakkında bilgi edinilemedi. Ûdî Şamlı Selimin Kanto Mecmuasında «Penbeli», «Acem», «Küplü» (2 kanto), «Figan» (2 kanto), «Bahar», «Aşak», «Efe» (5 kanto), «Todi» (2 kanto), «Çingene» (5 kanto), «Hora», «Trampet», «Göz», «Rüyâ», «Şîve», «Felek», «Kabak», «Gemici», «Dünbelek», «Âh», ve «Sevdâ» isimli 31 kantosu ile «Jimnastik», «Trambol», «Ses», «Nevâzil» ve «Çoban» isimli 5 düettosu kayıdlıdır; ilk dördünü aktör Yervant ile ve sonuncusu Çobanı aktör Aşot ile söylerdi. Emsâlinin çoğu gibi bayağı, avâmî sözleri de kendisinin, ebedî kıymetden mahrum, fakat o tiyatroların ekseriyeti ayak takımından seyircilerini hoşnud etmiş, oyalamış eserlerdir. Küçük Eleni Hanım aynı sahnenin sanatkârlarından bir adaşından azıcık daha körpe, azıcık daha işveli cilveli olduğu için kantoculukda zamanının çok alkış topla-

mış yosmalarından olmuşdu; şânında bir de türkü yapılmışdır:

Ah Eleni Eleni yosma Küçük Eleni
Alma gece odana benden gayri geleni
Sana çorab alayım
Şıkır şıkır ipekli
Pencerenden dalayım
Uzat o nâzik eli

Elenimin kokusu gül yâsemen menekşe
Küplüde rakı içdim aşkına şişe şişe
Sana şapka alayım
Kordelâlı çiçekli
Sazıma bağlayayım
Saçından çifte teli

Elenimin yatağı kuş tüyünden atlasdan
Zehri kaatil içirir yosmam bir gümüş tasdan
Sana fistan alayım
Kadifeden taftadan
Koğsan çıkmam dışarı
En azı üç haftadan

Elenimin koynunda tez oluyor sabahlar
Nazlı fettan yosmamın boynunda hep günâhlar
Sana pabuç alayım
Bağcıkları sırmadan
Haşre kadar kalayım
Ben koynunda doymadan

Şamlı Selimin mecmuasından bir kaç kantosunu örnek olarak alıyoruz:

Uşşak Dünbelek Kantosu

Çalsın davul dünbelek ile zurna
Göz süzerek oynarım ben sana
Niçin durdun Yorgi niçin
Çal bir daha bir daha
Haydi Kirkor çalsana
Gücenirim ben sana
Darılırım ben sana
Kanto söylerim hem raks ederim
Be nsana âh ben sana
Çalsana çalsana

★

Mâhur Gemici Kantosu

Coşkundur dalgalar
Cessur tayfalar
Şarab içerler
Cessur tayfalar
Dâimâ güler oynarlar
Tayfalar hep birden sıya çekerler
Haydi hopla çözülsün ipler
Sıyamola bizim gemi
Hayamola bizim gemi

★

Sûzinâk Çingene Kantosu

Zibo aynalı zurna çalar
İbo çergede funda bağlar
Kızlar çayırda oynar
Ey şıngıl şıngıl şıngıldam
Şıngıl şıngıl şıngıl
Şıngıl şıngıl şingıldam

ELENİ ŞARKISI — Geçen asır sonlarında Galata meyhâne ve umumhânelerinde curcunalı içki âlemlerinde mutlaka söylenir rumca bir şarkıdır; metnini elde edemedik; Ahmed Râsimin «Fuhşi Atik» isimli ölmez eserinde yarı türkçe olan nekarâtına rastladık:

Sevdim seni âh!.. nasepu Eleni
Mazi mazi matis kaymeni...

EL FENERLERİ — İstanbul sokaklarının sokak fenerleri ile aydınlatılmadığı devirlerde gece sokağa çıkanlar el fenerleri ile çı-

Köşklü elinde muşamba el feneri
(Resim: Bülend Şeren)

karlar idi, ve gece fenersiz sokağa çıkmak yasakdı. Fenersiz dolaşanlar uygunsuz, hırsız gürûhundan sayılır, yakalandıkları zaman kolluklarda (karakollarda) dayak yerler, sabıkalı takımından ise zindana atılırlardı. Mahalle Bekçileri fenerle dolaşırlar, gece yangınlarını halka ve tulumbacılara haber veren Köşklüler ellerinde bir fenerle koşarlar, Tulumbacılar da gece yangınlarına giderken takımın en önünde bir fenerci koşdururlardı (B.: Köşklü; Fenerci; Tulumbacılar). Cami ve mescidlere yatsı namazına gidenler de el fenerleri ile gidip gelirlerdi.

El fenerleri başlıca üç çeşid idi:

1 — Deri fenerler; çeşidli büyüklükde, yarı şeffaflaştırılmış ince deriden ustuvane (silindir) şeklinde ve körüklü olarak yapılırdı; dâire şeklinde olan alt ve üst kısımları da mâdenî, dökme pirinçden yapılırdı; üst kısmının ortasında yine dâire şeklinde bir hava deliği ve bu deliğin icâbında kapanan bir kapağı vardı; üst tarafında bir de mâdeni çenber sapı vardı; büyüklüğüne göre tek mumlu, çift mumlu, üç mumlu fenerler olurdu; en büyük deri fenerler de tulumbacı fenerleri idi. Bu fenerler kullanılmadığı zaman mumu alınır, körük bastırılır, fener bir kurs (disk) şeklinde toplanırdı. Kibar konaklarının deri el fenerleri içinde, mâdeni kısımları süslü, nakışlı yapılmış sanat eserlerine rastlanırdı.

Deri fenerlere halk ağzında önceleri «İşkenbe Fener» denilirdi; aşağıdaki beyit XVIII. yüzyıl şâirlerinden Sâbit'indir:

Elde İşkembe Fener, arkada Zenbili Sahur
Gece vaktinde şikemhârelerindir seyran

Sonraları deri fenerlere «Muşamba Fener» denilir oldu. Bu fenerlerin en küçüklerine de «Zampara Feneri» denilirdi. Baskın tehlikesini göze alarak bir nâzenin hanımla cümbüşe giden çapkın, gece fenersiz dolaşmak yasak olduğu için eline küçücük bir fener olarak yola çıkar, hanımın evine yaklaşınca fenerini bir püf demeyle söndürür ve karanlıkda aralanan kapudan içeri girerdi.

2 — Camlı teneke fenerler; dört köşeli ve dört yanı camlı olarak yapılırdı; kare şeklinde olan üst kısmında dâirevi bir hava deliği, bu deliğin etrafında, 3-4 parmak boyunda üstüvanî bir bilezik, onun üstünde mahrûtî bir külâhcık, külâhcığın üstünde de feneri tutacak bir halka vardı. İçine mum dikilip yakılırdı. Petrol lâmbaları yayıldıkdan sonra «İdâre lâmbası» yahud «İdâre kandili» denilen küçücük lâmbalar da konmaya başlandı. Bu el fenerleri hâlâ yapılır, satılır, İstanbulda pek rastlanmasa bile memleketimizin pek çok yerinde kullanılmaktadır.

3 — Kâğıd fenerler; bir deri fener ve camlı teneke fener tedâriki ayak takımına külfetli geldiğinden, onlar mahalle bakkallarında bile satılan kâğıd el fenerlerini kullanırlardı; bu fenerler de ya deri fenerler şeklinde, yahud yine körüklü olarak karpuz şeklinde yapılır ve ince telden bir sapla taşınırdı; dikkatle kullanması lâzım gelirdi, mum devrilir ise tutuşur, yanardı, hattâ taşıyanın elini, esvabını bile yakabilirdi.

Balıkhâne nazırı Ali Riza Bey «Onüçüncü asri hicrîde İstanbul Hayatı» başlığı altında yayınladığı makaalelerden birinde şu fıkrayı naklediyor:

«Bir de kâğıd fenerler vardı ki kolaylıkla tedârik edildiğinden halkın ekseri onlarla gezerlerdi. Fakat (haylaz) mahalle çocukları geceleri fener kapmak için yolculara pusu kurardı, şöyle ki bir kaçı sokakların köşe başlarına gizlenirler, içlerinden biri meydanda gezip bir kâğıd fenerlinin geldiğini gördüğünde o adamı yukardan aşağı süzer, dalgınca biri ise meselâ Üzüm diye bağırarak işâret verir, hemen pusudan bir çocuk çıkıp adamın arkasından yavaş yavaş yanaşıp feneri ya yakar, ya patlatır, yahud kapar kaçardı. Fenerli adam azılıca biriyse gözcü Fındık diye işaret verir, kimse pusudan çıkmazdı. Ekseri yolcular gece sokakda bir çocuk gördükleri zaman kendilerini toplayıp etrafına bakınır, ve fenerini bir eliyle halkasından, diğer eliyle de dibinden tutup önüne alır, muhafaza etmeye mecbur olurdu. Bir Ramazan gecesi Fatih Camii civarında zabtiye kolu fenersiz bir adam yakalamış. Adam hâlini ifâde ile fenerinin çocuklar tarafından kapıldığını anlattı. Kol ile birlikde oraya gidildi, çocuklar zabtiyeleri görünce her biri bir tarafa kaçdılar, adamın mâzereti kabul edildi ve yanına bir zabtiye neferi katılarak evine gönderildi».

Kibar konaklarında gündüzden gelip de

geç vakte kadar alakonulmuş misafirler evlerine, bir fenerci uşak katılarak gönderilirdi; buna da «fener çekmek» denilirdi. Aşağıdaki kıt'a, divan edebiyatının son büyük şâirlerinden Tâhirül mevlevî (Tahir Olgun) tarafından gençliğinde genç ve güzel bir fenerci uşak şânında yazılmışdır: (B.: Cemil, Meş'alkeş).

Bir Fener Çekene

İn'ikâsı tâbi ruhsârınla ey kudsî fürûğ
Âteş ender âteş oldum âteş ender âteşim
Tâbişi âhım yeter söndür o şem'i bî feri
Şûleye hâcet mi var ey dilber meş'alkeşim

ELGİNKAN (Ekrem) — İş adamı, fabrikatör, yüksek mühendis; 1924 de İzmirde doğdu; tüccardan Ruscuklu Necibzâde Ahmed Beyin oğludur, annesi İzmir tüccarlarından Manisalı Mehmed Beyin (Özsaruhan) kızı Ümmehan Hanımdır, bu satırların yazıldığı sırada, 1967, hayatda idiler ve İstanbulda yerleşmiş, oğulları Ekrem Elginkanla birlikde oturmakda ve aynı soyadını taşımakda idiler.

İlk ve orta tahsilini İzmirde yapdı; İstanbulda Teknik Üniversitede okudu, 1948 de bu üniversitenin Makina Fakültesinden yüksek mühendis diploması aldı, ve askerlik görevini yapdıkdan sonra şahsî teşebbüsle iş hayatına atıldı. Baba ve ana tarafından varlıklı âilenin evlâdı olarak elindeki imkânla Ankarada teshin tesisleri kurmaya başladı, kısa bir zaman

Ekrem Elginkan
(Resim: Sabiha Bozcalı)

sonra yanına gelen küçük kardeşi yüksek mühendis Hüseyin Cahid Elginkanla bir ortaklık kurarak yapı müteahhidliğine başladılar (B.: Elginkan, Hüseyin Cahid); bir yandan da teshin tesisi işini hem Ankarada hem de memleketin muhtelif yerlerinde devam ettirdiler. Bu arada İller Bankasına içme suyu tesisleri, kara yollarına yol, Devlet su işlerine aid yol, baraj, P.T.T. İdâresine aid kuranportör ve radyoling binâ ve yol inşaatını yapdılar. Bunlar büyüklü küçüklü ikiyüzelli iş yeridir.

1955 de Elginkan Kolektif Şirketini kurdular; bu şirket geniş bir makina parkına sâhib büyük bir müteahhid firma olarak çalışmaya başlayınca evvelâ teshin tesisciliğinden çekildiler. Buna mukaabil, 1957 de «E.C.A. Presdöküm Sanayii Şirketi»ni kurdular ve İstanbulda Maltepe ile Kartal arasında büyük bir Pres döküm Fabrikasının temelini attılar (B.: E. C. A. Presdöküm Cilt 9, Sayfa 482).

Yine 1957 yılında Ankarada Elginler İnşaat Limited Şirketi ile Elsel İnşaat Limited Şirketini kurdular ve bütün teahhüd işlerini bu şirketlerde topladılar; evvelce kurulmuş Elginkan Kollektif Şirketini finansman işleriyle meşgul bir şirket hâline getirdiler.

Elginler İnşaat Limited Şirketinin kendi büyük makina parkındaki makinaların tâmir ve reviziyonu için tesis edilen tamir atöliyesi, kısa bir zaman sonra, 1963 de İstanbulda Cevizli - Kartal arasında «Elginler İnşaat Makinaları ve Nakil Vâsıtaları Fabrikasının temeli oldu (B.: Elginler İnşaat Makinaları ve Nakil Vâsıtaları Fabrikası).

Elginler İnşaat Ltd. Şirketi bir anonim şirket hâlinde esas faaliyet konusu fabrikacılığa intikal edince, Elginler Fabrikası ve E.C.A. Presdöküm A.Ş. ve Presdöküm Fabrikası da İstanbulda olduğu için, Elginler İnşaat Ltd. Şirketinin çalışma merkezi de Ankaradan İstanbula nakledildi ve böylece Elginkan Âilesi İstanbulda yerleşdi.

Elginkanların bütün şirketlerinin kuruluş, sevk ve idaresinde Ekrem ve Cahid Elginkan kardeşler dâimâ beraber çalışdılar; Ekrem Elginkan daha ziyade teknik sevk ve idâre ile meşgul oldu, şirketlerin diğer işlerini Cahid Elginkan gördü. Fakat her husus da dâima müşterek kararlarla işleri yürüttüler. İkisi de evlenmediler, ticaret hayatından tamamen çekilen

babalarını ve analarını yanlarına alarak birlikde yaşarlar iken Cahid Elginkanın bir deniz kazasında genc yaşında vefâtı âileye ağır bir mânevî darbe oldu, bilhassa Ekrem Elginkan bu ölümle hem sevgili bir kardeş, hem de her hususda tamamen anlaşdığı iş arkadaşını kaybetmiş oldu, ve bütün işler Ekrem Elginkanın üzerinde toplandı.

Bu âile şirketlerinin hissedarları hâlen Ekrem Bey, babası Ahmed Bey ve annesi Ümmehan Hanımdır. Elginler İnşaat Anonim Şirketi diğer âile şirketlerinin ortağıdır ve fiilen bir holding şirket vazifesi görmektedir; bu durum 1967 yılı sonlarında değişmiş, Elginler İnşaat Anonim Şirketinin adı değiştirilmiş, «Elginler Holding Anonim Şti.» unvânını almışdır, ve bütün şirketler bu holding şirkete bağlanmışdır. Bu âile şirketlerinin içinde en büyüğü E.C.A. Presdöküm Sanayi Şirketidir.

Bu büyük şirket de kendi bünyesinden Eltor Torna Sanayii Şirketini, Ar Ticâret Şirketini, Elmor Ticâret ve Mümessillik Şirketini, Elsat Sınaî Maddeler Satın Alma Şirketini, ve Maltepede büyük bir Sanayi Çarşısını yaratmışdır.

Sanayi çarşısında hâlen 11 atöliye vardır, ve artdırılması düşünülüyor. Bu dükkânlarda fabrika mevzuu ile ilgili bâzı yardımcı faaliyetler küçük müteşebbisler tarafından yapılmaktadır. Ezcümle torna, tesviye, boya, kaynak işleri gibi mevzularda çalışılıyor.

ELGİNKAN (Hüseyin Câhid) — İş adamı, fabrikatör, yüksek mühendis; 1927 de İzmirde doğdu; tüccardan Ruscuklu Necibzâde Ahmed Bey ile İzmir tüccar ve eşrâfından Manisalı Mehmed Fevzi Beyin kızı Ümmehan (Özsaruhan) Hanımın oğlu, ve iş adamı fabrikatör yüksek mühendis Ekrem Elginkanın küçük kardeşidir. İlk ve orta tahsilini İzmirde yapdı İstanbulda Teknik Üniversitede okudu ve 1951 de bu üniversitenin İnşaat Fakültesinden diploma aldı. Askerlik görevini yapdıkdan sonra kısa bir müddet bir inşaat firmasının kontrol mühendisliğini yapdı, sonra Ankarada büyük kardeşi Ekrem Elginkanın yanında iş hayatına atıldı, ve vefâtına kadar ağabeyinden ayrılmadı, onun kıymetli bir ortağı oldu (B.: Elginkan, Ekrem; E.C.A. Presdöküm Sanayii Anonim Şirketi ve Fabrikası; Elginler İnşaat Makinaları ve Nakil Vâsıtaları Fabrikası). Evlenmemişdi.

4 Ağustos 1965 Çarşanba günü sabahı Kilyosda yüzmek için girdiği denizde asabî bir kriz neticesi vefat etti, ölümünde 38 yaşında idi; aşağıdaki satırları günün gazetelerinden alıyoruz:

«... fazla çalışdığı için yorulan ve yorgunluğunu denizde gidermek isteyen iş adamı ve fabrikatör yüksek mühendis Cahid Elginkan Kilyosda sabah saat 7 de denize girmiş ve bir müddet yüzmüşdür, sonra kaybolmuşdur. Genc iş adamının denize girdiğini görenler denizin fırtınalı olduğunu, büyük bir dalganın Cahid Elginkanı Karadenize doğru sürüklediğini anlatmışlardır. Facianın şâhidleri faciayı genc mühendisin İstanbulda Kervansaray Apartımanında oturan âilesine bildirmişlerdir. Cahid Elginkanın cesedi ancak perşenbe günü Kilyos civârında sâhile yakın bir yerde bulunmuşdur. Dindar bir âilenin çocuğu olan genc mühendis sigara içmez ve içki kullanmazdı, gece hayatı yokdu, bütün zamanını büyük kardeşi Ekrem Elginkanla birlikde iş hayatında geçirmekte idi, ve çok iyi yüzme çok iyi ata biner, dağcılığı sever bir sportmen idi. Yabancı dil olarak da Fransızca bilirdi...».

Kabri Zincirlikuyudaki Asrî Mezarlıkta-

Hüseyin Câhid Elginkan
(Resim: Sabiha Bozcalı)

dır; kardeşiyle birlikde kurduğu bütün şirket müesseselerin ihtiram köşelerinde fotoğrafları asılmışdır. Çok genc yaşında ölümü Türkiyenin özel teşebbüse dayanan iş hayatında ve sanayi hayatında büyük kayıb olmuşdur.

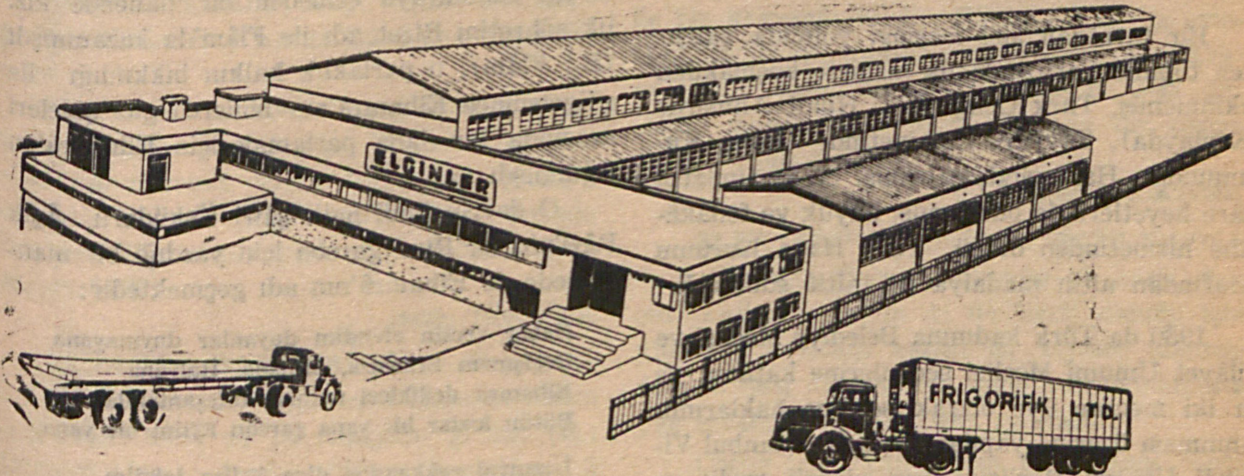
ELGİNLER İNŞAAT ANONİM ŞİRKETİ VE ELGİNKAN HOLDİNG ANONİM ŞİRKETİ — (B.: Elginkan, Ekrem).

ELGİNLER İNŞAAT MAKİNELERİ VE NAKİL VÂSITALARI FABRİKASI — Temeli 1957 de Ankarada Elginler İnşaat Limited Şirketi tarafından kendi makina parkındaki makinaların tâmir ve reviziyonu için bir tâmir atölyesi olarak atılmışdı. Bu atölye kısa zamanda sipârişler alan işinde muvaffak olmuş bir müessese hâline geldi. O zamana kadar memlekete dışardan getirtilen eleme yıkama makinaları, damperler gibi muhtelif inşaat makinalarını yerli olarak imâl edip satmaya başladı. Bunun üzerinedir ki Elginler İnşaat Limited Şirketi 1963 de İstanbulda Maltepede Cevizlide Gülsuyu mevkiinde inşaat makinaları ve nakil vâsıtaları imâl etmek üzere bir fabrika kurmaya başladı ve bu fabrika «Elginler İnşaat Makinaları ve Nakil Vâsıtaları Fabrikası» adı ile 1964 yılında faaliyete geçdi.

O yıl içinde bu fabrikanın imâlâtı bir gazete ilânında şöylece sıralanmışdır: «Frigorifik treylerler, kapalı vanlar, low-bed ve düz platform treylerler, akaryakıt tankerleri, damperler, lâstik tekerlekli silindirler, keçi ayakları, kum - çakıl yıkama eleme tesisleri, elekler, bandlı konveyörler, taş kırma ve eleme tesisleri».

1965 de memleketimizde büyük montaj fabrikaları kurulmaya başlayınca, Elginler Fabrikasında frigorifik treyler, damperli kamyon ve treyler imâlâtında çok büyük sermâye yatırımlarına ihtiyac görülmüş, bu durum karşısında da yeni bir mâlî organizasyona gidilmişdir. Sermâyesi 25 milyon Türk lirasına yükselen «Otoyol Şirketi» kurulmuş, Elginler Fabrikası bu yeni şirkete devredilmişdir. Hâlen Koç Holding, Akbank ve diğer firmalarla birlikde Elginler İnşaat Şirketi de yeni kurulan Otoyol Sanayi Türk Anonim Şirketinin bir ortağıdır ve Cevizlideki fabrika 1966 yılı başından beri bu yeni şirket adına çalışmaktadır (B.: Elginkan, Ekrem; Elginkan, Hüseyin Câhid; E.C.A. Presdöküm Sanayii Anonim Şirketi ve Fabrikası).

ELGİZ (Bahâeddin) — «Gemi makinaları yüksek mühendisi; 1908 de İstanbulda doğdu; babasının adı Şükrü Bey, annesinin adı Sadberk Hanımdır; Şehid Niyazi Numûne Mektebinde (1919), İstanbul Sultânisinde (1921), Heybeliada Bahriye Mektebinde (1927) okudu; 1937 de Berlin Technische Hochschule'yi bitirdi, Denizbankda (1938), Devlet Deniz Yollarında (1939) çalışdı, 1952 de Denizcilik Bankası işletme mühendisi oldu, ayni müessesede baş mühendis, Şehir Hatları Müdürü, Tersâneler Grup Müdürü, Deniz Yolları İşletmesi Müdürü oldu; ek vazife olarak Yıldız Teknik

Cevizlide Gülsuyu mev kiinde Elginler Fabrikası
(Resim: Fabrika kataloğundan)

Okulu ile Yüksek Denizcilik Okulunda muallimlik yapdı (1940 - 1950). Türk Denizcilik Cemiyeti ile Kasımpaşa Gençlik Kulübü üyesidir; klâsik batı müziğini sever ve bir plâk koleksiyonu vardır; amatör olarak fotoğrafcılıkla meşgul olmuşdur; deniz sporlarını ve atletizmi sever. Almanca, İtalyanca bilir. Bayan Müzdan (Kulaksızoğlu) ile evlidir, Can adında (doğumu 1950) bir evlâdları vardır. Muhtelif mesleki proeleri, bu arada yeni bir gemi inşâ tersânesi projesi vardır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ELGÜN (Nakiye) — Fikir ve toplum hayatında, ve bilhassa kadın haklarını koruma yolunda yazıları ve faaliyetleri ile tanınmış bir sîma; şapka inkilâbında İstanbulda şapka ile sokağa çıkan ilk Türk - müslüman kadın; 1882 de İstanbulda doğdu; Sivaslı Gedikoğullarından Mehmed Ali Efendinin kızıdır; İstanbul Dârülmualimât'ında (Kız Öğretmen Okulunda) okudu, 1901 de diploma alarak muallimlik mesleğine girdi, ve ilk vâzifesi Dârülmuallimatda türkçe ve edebiyat muallimliği oldu; 1908 de meşrûtiyetin ilânı üzerine İstanbul Kız İdâdisine müdür oldu; bu idâdinin yatılı okula çevrilmesinde Maarif Nezâreti ile fikir ayrılığına düşerek vazifesinden istifâ etti, Evkâf Nezâreti hizmetine geçerek bir müddet Vâkıf mekteblerin idâre ve programların ıslah işleri ile uğraşdı, sonra özel olarak kurulan Feyziye Mektebine müdür oldu; Cumhuriyetin ilânından sonra tekrar Maarif Vekâleti hizmetine geçerek İstanbul Kız Lisesi müdürlüğüne tâyin edildi.

Bir tarafdan asıl mesleği yolunda çalışır iken toplum hayatında da hizmete koşmakdan çekinmemiş, Türk Ocağında, Hilâli Ahmerde (Kızılayda), Tayyâre Cemiyetinde (Hava Kurumunda), Halkevinde çalışmış, bu kurumların idâre heyetlerinde bulunmuş, büyük ve fedâkârâne hizmetinden ötürü Türk Hava Kurumu tarafından altın madalya ile taltif edilmişdi.

1930 da Türk kadınına Belediye Meclisi ve Vilâyet Umumî Meclisi seçimlerine katılma ve bu iki meclise üye olarak seçilme haklarının tanınması üzerine yapılan seçimde İstanbul Vilâyeti Umûmî Meclisine üye olarak girdi, ve beş sene dâimi encümende çalışdı, 1935 de de kadınlar için milletvekili olma hakkını sağlayan kanun çıkınca, Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Erzurumdan mebus seçildi, ve Türkiye Büyük Millet Meclisine giren ilk Türk kadınlarından biri oldu. Mebus oldukdan sonrada toplum hayatındaki faaliyetine devam etti, Çocuk Esirgeme Kurumunda merkez idâre heyeti üyeliği yapdı, Topkapu Fakirlere Yardım Kurumu başkanlığında bulundu; Maarif Vekâleti tarafından bir fazîlet mükâfatı ile taltif edildi.

Nakiye Elgün'ün hal tercemesinde büyük hâtıralardan biri de, Birinci Cihan Harbi mütârekesinin karanlık yıllarında İzmirin Yunanlılar tarafından işgaalini protesto için yapılan Sultanahmed mitinginde kadın hatiblerden biri olmasıdır (B.: Sultanahmed Mitingi).

Dört devre mebusluk yapdıkdan sonra inzivâ çekildi, tek işi Topkapu Fakirleri Koruma Cemiyetinde çalışmak oldu, ve 1954 de 72 yaşında vefât etti.

ELHAMRÂ, ALHAMBRA — 1880 ile 1900 arasında Beyoğlunun sazlı sözlü ve içkili gece eğlence yerlerinden biri. İstanbulda yaşar frenklerin (Avrupalıların), onların yaşayışına özenir gayri müslim azınlıklar ile alafrangalık iddiasında Türk gençlerinin devam ettiği bir yer idi. Yerini kesin olarak tesbit edemedik, o zamanlar Caddei Kebir adını taşıyan İstiklâl Caddesi üzerinde bulunması lâzımdır; Ahmed Midhat Efendi 1302 (M. 1884 - 1885) de yayınladığı «Bahtiyarlık» adındaki uzun hikâyesinde (B.: Bahtiyarlık, cild 4, sayfa 1880) Elhamrâ'dan İstanbulda iş tutmuş bir Fransız şarkıcı kızı dolayısı ile bahsediyor: «... Finet, cihanı Elhamrâya celbeden bir hânende kız. İlk şöhretini Rizet adı ile Flâm'da kazanmışdı (B.: Flâm), o parlaklık halkın bıkkınlığı ile gölgelenince Elhamrâ'nın binlerce gaz şûleleri arasında bir daha parlamak için Elhamrâ'ya sığınmışdı...».

O devrin ünlü halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi'nin bir Rum garson için yazdığı bir manzûmede de Elhamrâ'nın adı geçmektedir:

Haber versin efendim duyanlar duymayana
Değişmem Fransıza, Almana, İtalyana
Elhamrâ dedikleri mâhud kafeşantanda
Bütün kızlar bir yana garson Eftim bir yana

İspanyol rakkaasesi diye ittiler takdim
Geçen gece sahneye kız olup çıkdı Etfim
O ne oyun o ne ses hayran oldum efendim
Rastlamadım Karmeni böyle hoş oynayana

1896 senesi şubatında da bir zâbıta vak'asına adı karışmışdır, aşağıdaki satırları Servet Gazetesinden alıyoruz: «Elhamrâda uşaklardan olub geçenlerde kendisini tavana asmak suretiyle intihar eden Pandeli namındaki delikânlının mezkûr kafeşantanda oyuncu ve şarkıcı Alman kızına taaşşuk ile kızdan yüz bulamayub kara sevdâ getirdiği söylenmektedir».

ELHAMRÂ HANI — Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde, bu caddenin Tünel ile Galatasarayı arasındaki kısmında, Tünel tarafından gelindiğine göre sol koldadır; biri asma kat olmak üzere beş katlı kâğir bir handır; her katda 8 ve asma katda 20 oda olmak üzere cem'an 52 odalıdır, asansörü vardır. Birinci Cihan Harbinden sonra, 1920 - 1922 arasında inşâ edilmiş, mimârî zevkince arabesk motiflerle tezyin edildiği için Elhamrâ adı konmuş idi; iş adamı Said Adapazarlı tarafından yaptırılmış olup hâlen bu zâtın oğlu ve varisi Cevad Adapazarlının mülkiyetinde bulunuyor idi.

Hana zemin katındaki pasajdan, pasajın bitimine doğru sağlı sollu iki mermer merdivenle girilir, ki bu pasaj da aynı adı taşımaktadır.

Asma katda 1 pulcu (koleksiyon için posta pulları alıcı - satıcısı), 3 terzi, 3 manifaturacı, 1 şapkacı ve 1 İdhâlât - Dâhili Ticâret bürosu; ikinci katda Elhamrâ Filmcilik ve Sinemacılık Şirketi, İstanbul Filâtelist Kulübü; diğer katlarda da Türkiye - Kafkas Kültür ve Yardım Derneği, 1 diş hekimi, 2 doktor muâyenehânesi vardır; bâzı odalarını âileler iskân etmiş, bir kaç oda da boş bulunuyordu.

Hanın bir de kahve ocağı vardır; oda başılığı Bay Kerim Bay Kerim Büyükbaş yapmakda idi.

1922 - 1940 arasında Beyoğlunun en meşhur sinemalarından biri olan Elhamrâ Sineması bu hanın zemin katını teşkil eden pasajın bitiminde olup bu satırların yazıldığı tarihde «İstanbul Tiyatrosu» yerleşmiş bulunuyordu. (Mayıs 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ELHAMRÂ HANI PASAJI — Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde Elhamrâ Hanının zemin katındadır, hana da bu pasajdan girilir. (B.: Elhamrâ Hanı); 1 yün, düğme, dantelâcı, 2 gelin evsabcısı, 1 kürkcü, 1 abajurcu, 1 kadın elbisecisi, 1 tuhâfiyeci, 1 ıtriyatcı, 1 kolyeci ve bir göz de boş olmak üzere 10 dükkân, bitiminde İstanbul Tiyatrosu (Eski Elhamrâ Sineması) bulunmaktadır. (Mayıs 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ELHAMRÂ SİNEMASI — Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde Elhamrâ Hanının zemin katındaki pasajın bitiminde, bu satırların yazıldığı sırada İstanbul iyatrosunun bulunduğu yerde idi. 1922 - 1940 arasında küçük, fakat Beyoğlunun en meşhur ve en süslü sinemalarından biri idi.

ELHAN SOKAĞI — Şişlinin yollarından, Ekmek Fabrikası Sokağı ile Fulya Bayırına giden isimsiz bir yol arasında olup Kelek Sokağı ile bir kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 18/160). Yerinde ise manzara çok değişikdir; bu sokak Doktor Ahmed Muhtar Efendi Sokağının alt başından başlar, evvelâ paket taşı döşeli merdivenli bir yol olarak iner, sonra, Ekmek Fabrikası Sokağı ile olan kavuşağını sağda bırakarak kaba taş döşeli dar bir yol olur, sağa bir kavis çizerek devam eder, Kelek Sokağı kavuşağını geçince beton basamaklı merdivenli bir yol olarak toprak bir yola iner, sola bir dirsekle kırılır, üzerine bir çıkmaz sokak görülür, bu çıkmazın kavuşağından sonra sağa kıvrılır, toprak yol olur ve böylece toprak bir meydancığa ulaşır. Elhan Sokağının sağ arka tarafında paralel olarak Ekmek Fabrikası Sokağı başlayıp Elhan Sokağının sonuna doğru biter, halk ağzında Yeni Elhan Sokağı diye adlandırılmışdır; yeni bir yol olup 1934 Rehberinde gösterilmemişdir. Sokağın bitiminde sağ kolda Akkirmanlı Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Elhan Sokağının evleri mütevâzi âile meskenleridir. 2 bakkal dükkânı vardır; kapu numaraları 1-65 ve 2-62 dir. Beton merdivenli kısmının altında bir çeşme vardır. (Şubat 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ELİF, ALIN ORTASINA ELİF YAZMA — Arab asıllı Türk alfabesinin ilk harfi olan elif, «Allah» isminin de ilk harfi olduğu için yüzyıllar boyunca kutsal bir kıymet taşımışdır; ve bâzı durumlarda, yine kutsal inanlarla yüz tuvalet ve makiyajına girmişdir.

Çocuk iken, yahud pek genç yaşda tahta oturtulan pâdişahların «Cülûs» denilen tahta oturma törenindeki muhteşem giyim kuşam-

ları, alınlarının ortasına, ve iki kaşın arasına koyu siyah mürekkeb ile elif harfi yazılarak tamamlanırdı; çocuk yahud küçük delikanlı pâdişahın, alnında Allah adının (ismi Celâlin) ilk harfi ile, ogün kendisine sadâkat yemini verecek devlet ve ordu erkânına heybetli, Celâlli görüneceğine inanılırdı. Yedi yaşında iken pâdişah olan Dördüncü Sultan alnı elifli olarak tahta oturtulmuşdu. Şu beyit çocuk yaşda posta oturmuş bir şey için söylenmişdir:

Mâkesi hüsni lâhût o sîmâyi lâtîfi
Zeyn içün cebînine yazdım sülüs elîfi

Şehzâde alnında elif
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Şu kıt'a da bir yeniçeri civeleği için ortasının bektâşi babası ağzındandır (B.: Balta, Balta Asma, cild 4, sayfa 2067):

Elif çekdim yârimin
İki kaş ortasına
Gören didi aşk olsun
Babanın baltasına

Alına yazılan elifin sülüs hat ile yazıldığı anlaşılıyor; şu manzûme de bir elif harfinin genç dellâk alınlarına dahi yazılabildiğini gösteriyor:

Şahlığı sihri Felek idüb kullukla te'lif
Teşrif itti halvete dellâki pâkü zarîf
Destinde kîsei kir lengerinde sabun lîf
İsmi şerîfin sordum didi Hafikli Ârif
Nakşidelim cebîni pâkine nurdan elif
Ceddi Ubeydi Mısrî şöyle dellâki tarîf

ELİF, ELİFLİ KABİR TAŞI — Merdiven Köyünde Şahkulu Baba Bektâşi Tekkesi hazîresinde, benzerini hiç bir yerde görmediğimiz bir kabir taşıdır; hazirenin tekke binâsı arkasına rastlayan kısmında sed üstünde, Şahkulu Baba merkadinin yakınında ve solunda, toprak üstündeki kısmı 75 santim boyunda, mermerden ustuvânî bir taşdır; üstünde kabir sâhibinin adı yokdur; sâdece, dervişlik tevâzû ve mahviyetinin en yüksek kademesine çıkılarak, ilk harfi olan 24 santim sülüs hat ile, İsmi Celâlin boyunda kabartma bir «Elif» harfi yazılmış ve altına da «Sene 1150 (M. 1737 — 1738)» diye ölüm tarihi kaydedilmişdir. Eşsiz güzellikde bulunan bu kabir taşının son derecede dikkatle korunması gerekir (B.: Şahkulu Baba Tekkesi).

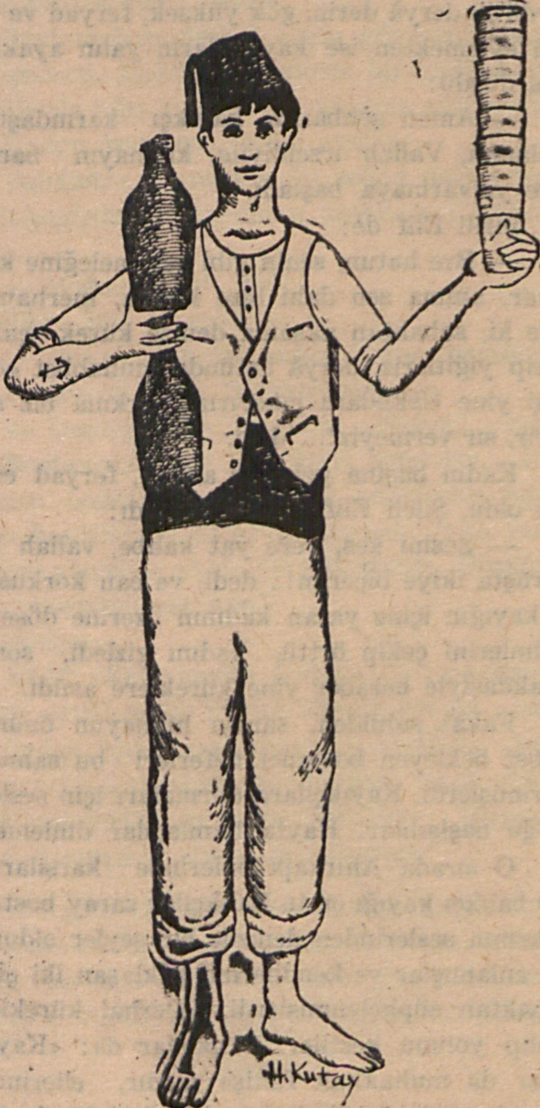

Merdivenköyünde Şahkulu tekkesinde elifli kabir taşı

ELİF (Engürülü Zenâne) — 1881 ile 1882 arasında Yeni Dünya isminde bir çırnıkda Bartınlı Mustafa Kaptan adında bir gemicinin gaayetle makbul tayfası iken Mustafa Kaptanın tütün kaçakçılığından yakalanması üzerine İstanbulda hâ-

misiz kalmış, Eminönünde Yeni Cami arkasındaki kuşbazlar kahvehanesine çıraklıkla sığınmış güzel bir delikanlı olup devrin kalender şâirlerinden Nebil Kaptan tarafından bir manzûme ile övülmüş, ayrıca, ikisi kahvede şan ve şöhret bulduğuna, biri de ilk defa olarak bir resmini çekdirdiğine üç tarih yazılmışdır; âslının Engürülü olduğu Nebil Kaptan tarafından kaydedilmiş, «Zenâne» lâkabı da çırnıkdaki hizmeti dolayısı ile takılmışdır. Manzûme ve tarihler şunlardır:

Hey güzel nedir be sende bu hâlet
Bu çalım bu yapuk turfa kıyâfet
Ey gözümün nûru gönlüm sürûru
Hüsnün olmaktadır gün günden âfet

Engürülü Elif
(Resim: H. Kutay)

Topukların vurub yalun ayakla
Çelmeler takarsun idrâkü akla
Gamzei fettânın çakar işmarı
Cilveyle işveyle bin tumturakla

Şakakda perçemin alnında kâkül
Dikenler içinde açmış gonca gül
Reşkâveri ezhâr ıtrı şebâbın
Başımda belâsın be püskül püskül

Çul çaput içinde güzelsin güzel
Soyunsan tüm uryan hüsnün 'bî bedel
Velâkin sen şâhı başkaca açar
Londrin 'çuhadan urba alam gel

Bıçkın nümâyişin her gün bir türlü
Âşûbi cihansın hey Engürülü
Hemdemin olmuş bir zeberdest tırıl
Yakasında dizi dizi bülbülü

Kaddin sülüs elif hem nâmın Elif
Şekaavetle aşkı eyledin te'lif
Bil ki hüsnü şebab yeldir uçar be
Hendek beylerine olursun redif

TARİH

Kuşbazların kahvesi şâhimimin lânesi
Meydancıdır Elifim çıraklar dürdânesi
Cümlenin maksûdu hem matluubu ol uşakdır
Kahve çubuk sohbetin ülfetin 'bahânesi

Kuşbazlar kahvesinin Elifdir şânı süsü
Çıkdı o bıçkın için meşhur Elif Türküsü
Mücevher tarih oldu darbı meseli meşhur
«Çırağın topuklusu kahvenin köpüklüsü»
1299 (M. 1881 — 1882)

TARİH

Mücevher tarih oldu «Zenâne» şöhretiyle
«Kuşbazlar Kahvesine bıçkın Elif şan verdi»

1192 + 107 (Zenâne) = 1299

RESMİ İÇİN TARİH
Kaptanın zenânesi kahvehânede çırak
Vuruyor levendâne topuğu tırak tırak
Onyedi yaşı ile mücevher tarih bırak
«Gör efendim güzeldir Elif Oğlanın resmi»

1287 + 17 = 1304 (M. 1886 — 1887)

Tarih manzûmelerine Zenâne Elifin Kuşbazlar Kahvehanesine çırak olduğu sırada 14 - 15 yaşlarında bulunduğu anlaşılıyor. Bu manzûmeler Üsküdarlı Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bulunmuşdur. Nebil Kaptan «yakasında dizi dizi biti» olan bir «zeberdest

tırıl»dan bahsediyor, Âşık Râzi o kıt'anın kenarına «Karanfilci Arab Zeynel iti» diye yazmışdır; ve ayrıca şu satırları yazmışdır:

«Meşhur kahbelerden Fıtnat'ın Kalfa Hanımı Arabacı Recebden şöhretini duyduğu Elif'i haylice para harcı ile saydeylemiş ve o tâze uşak ile dünyâ evine girüb tövbekâr olmuşdur (B.: Fıtnat; Kalfa Hanım; Receb, Arabacı)».

TARİH

Karı aşmış altmışı oğlan ondokuz yirmi
Ammâ elhak dengini buldu civan külhanım
Yazdı Üçler Yediler mücevher târihimi
«Zenâne Elif ile evlendi Kalfa Hanım»

1288 + 3 + 7 = 1308 (M. 1899)

Engürülü Elif'in Bayazıdda Andriyomenas Fotoğrafhânesinde çıkartılmış resmi yıkıldığı güne kadar kahvehânenin duvarında asılı durmuşdur.

Vâsıf HİÇ

ELİF (Hanımsultan Hamlacısı Şileli) — 1810 da (Hicrî 1225) Bahçekapusundaki Üsküdar İskelesinde iki çifte bir kayıkda işker bekâr uşağı genc bir hamlacı (kayıkcı); aynı kayıkda çalışan ayakdaşının adı da Yedibelâ Câfer olup, o tarihde her ikisi de 25-30 yaşlarında yalın ayaklı pırpırı zeberdest delikanlılardır, ve tarih kaynaklarına geçmiş kayık ile bir cebren kadın kaçırma vak'asının kahramanı olmuşlardır; Şileli Elif, adı kaydedilmemiş bir sultanın da hamlacısı olup o hânedan kadınının izni ile piyasa kayığında çalışırmış. Vak'a şöylece geçdi:

Bir gün ikindiye doğru Bahçekapısının Üsküdar iskelesinde nöbette otururlarken bu iki zıpırın kayığına telâş içinde bir kadın geldi:

— Benim şehbaz yiğitlerim.. tez beni Üsküdara geçirin, hastam vardır, hakkınızın iki mislini vereyim.. dedi. Şileli de:

— Gel hatun.. Seni uçuralım!... diyerek: Kadını kayığa aldığı gibi yalın ayağını iskeleye dayadı ve kayığı açtı.

Üsküdar yolu mâlum, Beşiktaşa kadar Rumeliyakası boyunca çıkılacak, oradan baş kırıp boğaz akıntısı aşılarak Şemsi Paşa sahili açıklarına düşülecek, ve sonra çala kürek Üsküdar iskelesi tutulacaktı.

İki delikanlı bâzularının acı kuvvetiyle k ü r e k l e r e asıldılar. F a k a a t liman ortasından dosdoğru gidiyorlardı. Kayık bir ok gibi hakikaten uçuyordu. Sarayburnu bir hayli geçildikten sonra, denizin tam ortasında kayığın başı birdenbire Marmaraya döndü.. Kadın, Şilelinin kendi yüzünden ayrılmayan sâbit ve mânâlı bakışı karşısında buz gibi bir ter dökerek:

— Bre şehbazım, beni nereye götürürsünüz, ben Üsküdara giderim!.. dedi.

Kayıkçı:

— Bre yer meleği sesini kes!.. Seni Üsküdara uçururuz, burası akıntıdır, volta vururuz!. cevabını verdi.

Kayık iki genç erkek bâzusiyle akıntı suyu üstünde göz açıp kapayıncaya kadar Sarayı hümayunda İncili Köşk hizâsını buldu. Kadın gördü ki deryâ derin, gök yüksek, feryad ve figan eylemekten ise kayıkçıların yalın ayaklarına düşdü:

— Aman şehbazım, kayıkçı karındaşım, arslanım, Vallah ırzehliyim, kıymayın bana! diye yalvarmaya başladı.

Şileli Elif de:

— Bre hatun, senin gibi yer meleğine kim kıyar, amma sen dahi bize kıyma, merhamet eyle ki, sabahtan akşama denize kürek çalar garip yiğitleriz, deryâ üstünde muhabbet edip seni yine Üsküdara çıkarırız, korkma biz ser verir, sır vermeyiz!... dedi.

Kadın başına geleceği anladı, feryad edecek oldu, Şileli Elif palasını sıyırdı:

— Sesini kes, yere yat kahbe, vallah bir vuruşta ikiye biçerim!.. dedi, ve can korkusiyle kayığın içine yatan kadının üzerine döşeme kilimlerini çekip örttü, kadını gizledi, sonra ayakdaşiyle beraber yine küreklere asıldı.

Fakat sahilden, sarayı hümayun önünde nöbet bekleyen bostancı neferleri bu sahneyi görmüşlerdi. Kayıkçılara durmaları için seslenmeğe başladılar. Hayta hamlacılar dinlemedi.

O sırada Ahırkapı önlerinde karşılarına bir balıkçı kayığı çıktı. Balıkçılar saray bostancılarının seslerinden denizde bir şeyler olduğunu anlamışlar ve kendilerine yaklaşan iki çifte kayıktan şüphelenmişlerdi. Derhal küreklere asılıp yolunu kestiler. Balıkçılar da: «Kayıkçılar da muhakkak fâhişe vardır, ellerinden alırız!.» demişlerdi. Onlar da gözleri pek, bellerinde pala, pençeleri palalarına hâkim külhanî, zıpır gençlerdi..

Yollarının kesildiğini gören Elif ile Câfer evvelâ tabancalarına sarıldılar, ve:

— Alarga!.. Vallah yakarız!... diye bağırarak tabancaları birer el ateşlediler. Kurşunlar boşa gitti. Bu sefer palalarını çektiler, şiddetle çatışan kayıklar arasında müthiş bir pala döğüşü başladı. Balıkçılar altı kişi idi, ikisi ağır yaralandı, fakat haytalarda da tâkat kalmadı.. Bostancılar da bir kayık ile yetişince Elif ile Cafer teslim oldu. Derhal sarayın Balıkhâne Kapısı önüne çıkarıldılar (B.: Balıkhâne Kapusu). Pala döğüşü esnasında kilimler altındaki kadın bayılmıştı. Onu da baygın olarak çıkardılar. Kadın kendine gelince mâcerayı olduğu gibi anlattı.

— Falan yerde filanın karısıyım.. Irz ehliyim, tahkik edin!.. dedi.

Bostancıbaşı derhal adam gönderip kocasını getirtti. Hakikate nâmuslu bir kadındı ve Üsküdarda ağır hasta olan anasına gidiyordu.

Kadını kocasına teslim ettiler.

Balıkhâne Kapısında iki cellâd daima hazır bulunurdu. Bostancıbaşı kayıkçıları işaretle:

— Boğun itleri!.. dedi.

Şileli Elif de cellâda:

— Bre el çek!. Biz hanım Sultan hamlacısıyız.. diyecek oldu; Bostancıbaşı:

— Derdini balıklara anlat.. Boğun!.. dedi.

Bostancılar Elif ile Câferi boğdular, cesedlerin boğazlarına ve ayak bileklerine ağır taşlar bağlandı ve az evvel üzerinde volta vurdukları akıntıya atıldı (B.: Bostancı, Bostancılar; Bostancıbaşı Ağa).

ELİF (Kalaycıoğlu Dellâk) — Onsekizinci asır ortalarında Yakub Efendi adında biri tarafından kaleme alınmış bir risâlede hal tercemesi kaydedilmiş bir hamam uşağı delikanlı, aşağıdaki satırları «Meşâkul Mâşuk» ismini taşıyan o risâleden alıyoruz:

«Ol şûhi vâcibüt telsîmin ismi şerîfi Elifdir, kaameti lâtîfine redifdir. Gülistânı hüsni şebâb içre tâze nihâli dilâşûb ve germâbei muhabbetde reşkâveri hârâ mahbûbi dilârâdır.

(Beyit)

Salındı dilrübâlar gülşene âşûbi can oldu
Kiyâmetler kopardı serv kaametler revan oldu

«Mâdeni behcet ü iklîmi tarâvet beldei Kostantiniyyede Hocapaşa Çarşûyi kebîrinde Kalaycı Kıa Ahmed dedikleri yâdigârın ferzendi ercümendi bî menendi servi serâzâd ki libâsı köhne pâ bürehne, şâhin başında bostancı baratası ya tulumbacı tası pırpırı kesim kifâyet ile devran âfeti, rûzigâr kıyâmeti

(Beyit)

Bûsi pâyin virdi cânâ neş'ei diğer bana
Dûdi âhı âteşînimdir külâhı ser bana

«Nice vüzerâyi izâm ve ulemâyi kiram ve ilmü ledün sâhibi meşâyihi benam ve mâli Kaarrûna mühür vurmuş hâcegîler ol mühmel civânı pâkîzeyi şikâr idüb halvet sarâyında çerâğı hüsnüne pervâne ve sekri vaslı ile divâne olmuşlar iken

(Mısrâ)

Hiç ne yâr ağyarsız olur ne hod gül hârsız

«O nâdirei güheri hüsni bîbehâ kadrü kıymetin bilmeyüb baldırı çıplak yalun ayak tozlu topraklu kıllu çapaklu resenbaz cundabaz haylaz yaramaz ve kavmiyeti laz Çulsuz Kara Hıdır dedikleri zehri mâr çomar ile nihânice zenü şevher mertebesinde mahremi yâr idi yâni çerâğı hüsnü behcet o dîv hey'et ehremeni bed likaa hergelenin iskelesinde yanar idi

(Beyit)

Lâ'li lebini dilber bir dîve dişledirmiş
Sîm üzre âhengere veşmi aşk işledirmiş

«Şebi dîcûr içre ol pelîdi vahşî ile hembezmi muhabbet oldukda

(Beyit)

Düşmüş pâyi sîmîni şehi dilber üstüne
Dildârı magrûr dimiş yüzün güller üstüne

«Pîşgâhı Kostantiniyyede olan deryâçei rânâde deruni zevrakçede ol siyehçerde iblîs mecbûru Elîf ile meclisi işrete celîs oldukda

(Beyit)

Nice bir kûşede hamûş olalım
Beri gel sâkî bâdenûş olalım

(Mısrâ)

Gelmez lezzeti vuslat ile hâb bir yere

«Ol goncei letâfet meclis halvet sanur iken şahnei belde kancabaş ile berki hâtıfdan nişan virüb kazâyi nâgihânî ve belâyi âsümânî gibi irişüb geldikde

(Beyit)

Gör ne deklü olsa mâhir fenni usturlâb ile
Ol pelîdi bed likaa da nâbud olur girdâb ile

«Ammâ şahnei gaddârü bîaman görür ki Kalaycıoğlu Elif şöyle bir âfeti devran pırpırı servi revandır, Laz Kara Hıdırı Tersâne Zindanına koyub oğlanı derkenâr eyler

(Beyit)

Rakîbi zağ elinden bir tezrev şivekâr aldım
Dahi ben şehbâzı aşk olalıdan bir şikâr aldım

«Ol şîvekâr râhi muhabbetde vefâkâr olub şahnei beldenin ayağına düşmek ile

(Mısrâ)

Gördü eşki revânım itti hicâb

«Âhen olsa idi erir ki şahne dahi insâfa gelüb Kara Hıdır Lazı şehbâzı dilbâzı şânına Zindan belâsında azad etmişdir.

(Mısrâ)

Böyle onarır kişiyi Allah onarınca

«Bu mecellei bî nâzîri kalenderânemizin Dellâki Pâk Oğlan tarihinde (Dellâki Pâk Oğlan cümlesi ebced hesâbı ile hicrî 1166 tarihini verir ki milâdî takvimde karşılığı 1752 - 1753 yıllarıdır) Kalaycıoğlu Elif bir nevtıraş dellâki pâk ve hizmetinde çâbüki çâlâk olub pederi mülâkkabı Kız Ahmedin olduğu çarşûyi kebirde Hocapaşa Hamamının âbı rûyi idi

(Beyit)

Şol arak kim ol gül endâmın yanâğından çıkar
Selsebîlin aynıdır Firdevs Bâğından çıkar

«Şehrimiz kibârının mâlûmu ve gaayet ile makbûlüdür

(Kıt'a)

Ol dellâki rânâ ile halvetde yunarsın
Ey âşıkı mihnetzede buldukça bunarsın
Bir fûtei gülgûn ile uryan iken ol mâh
Yetmez mi temâşâyi cemal el de sunarsın».

Muzaffer ESEN

ELİF (İbrahim Naci); ELİF NACİ — Ressam, estet, sanat tenkidcisi ve muharrir; zarâfeti, nezâketi, nükteleri ve tatlı sohbeti ile meclis adamı; emsâli pek az kalmış, yeni kuşaklardan yetişmesi güç bir İstanbul Efendisi; 1898 de babasının vazife icâbı bulunduğu Geliboluda doğdu; piyâde miralayı Hacı Hüsnü Bey ile Hacı Sıdıka Hanımın üçüncü oğlu-

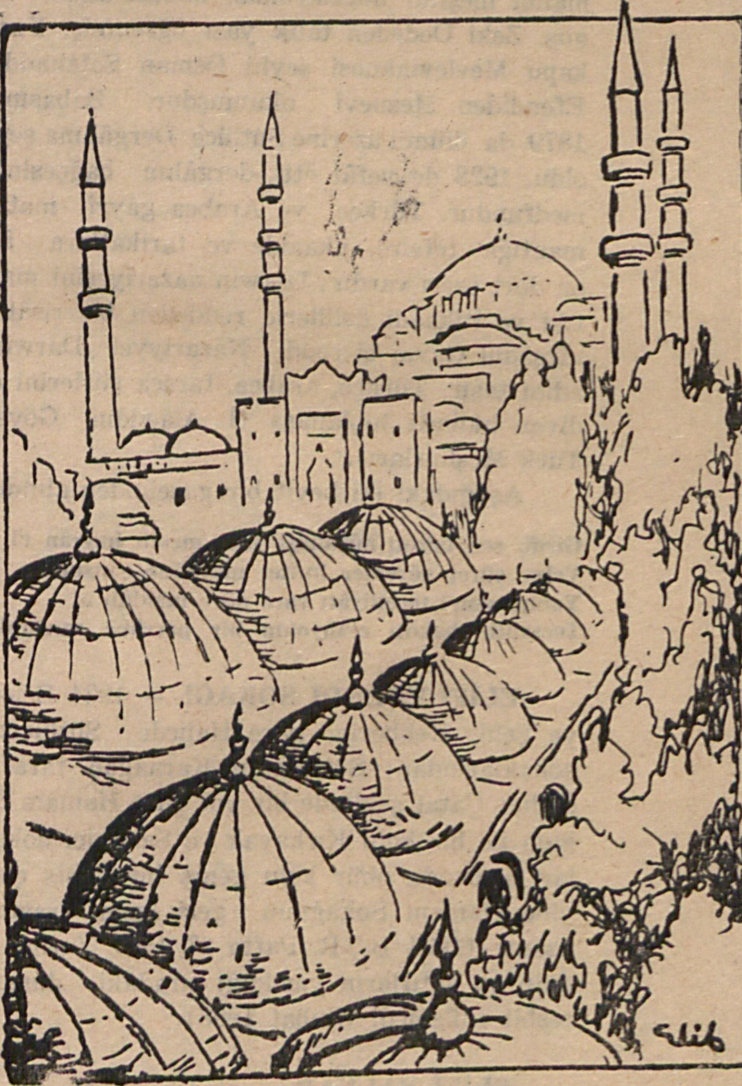
Kompozisyon
(Elif Naci)

Elif Naci
(Resim: S. Bozcalı)

dur (Ağabeyleri Albay Raufî Bey ve Avukat Remzi Bey); Edirnede Dârülirfan Mektebinde, İstanbulda Ayasofya Rüşdiyesinde ve Vefâ Sultânisinde (Lisesinde) okudu (1914); 1937 de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin Resim bölümünü bitirdi.

Birinci Cihan Harbinin son yılında ihtiyat zâbiti olarak askere alınmışdı; mütâreke yıllarında gazetecilik hayatına atıldı, 1919 - 1920 yıllarında İfham ve İleri gazetelerinde çalışdı; ve o tarihlerden başlayarak gazetecilik ressam Elif Nacinin, devlet kapusunda memuriyetlerinin yanında asıl mesleği olarak devam etti; 1926 - 1936 arasında Milliyet, 1936 - 1937 arasında Son Telgraf, 1937 den itibâren de Cumhuriyet gazetelerinde çalışdı, bu satırların yazıldığı 1968 yılı martında Cumhuriyet Gazetesi yazı ailesi içinde bulunuyor ve bu büyük günlük gazetenin arşiv müdürlüğünü yapıyordu.

Elif Naci'nin bir deseni: «Kubbelerden Süleymaniyeye bir bakış»

1937 de Türk ve İslâm Eserleri Müzesi müdürlüğüne tâyin edildi, 1943 de bu müzenin müdürü oldu, Topkapusu Sarayı Müzesi müdür muavinliğine nakledildi ve 1964 de emekliye ayrıldı.

Sanat tarihimizde «D Grupu» diye anılan ressamlar topluluğunun kurucularından biri olarak Türkiye modern resmin öncülerinden biri olmuşdur. (B.: «D» Resim Grupu, cild 9, sayfa 4741). Sanatkârın abatre resim çalışmaları hattâ bu sanatkârlar topluluğunun kurulmasından önce başlar, 1930 de Alay Köşkü salonunda açdığı şahsî bir resim sergisinde «Sarhoş» isimli tablosu, Türkiyede yeni bir resim çığırının açılmakta olduğunu göstermişdi. Şurasını da önemle kaydederiz ki Elif Nacinin klâsik resim kültürü çok sağlamdır.

Elif adını soyadı kanunundan çok evvel kullanmışdı; küçüklüğünde babası bu sonuncu oğluna «Gözümün elifi..» der ve ona «Elifim» diye hitab ederdi; Elif Naci de bu sıcak hatırayı, imzasını «Elif (elif, ya, fe harfleri ile yazarak) Naci» diye atarak yaşattı.

1925 de bir ev kadını olan Makbûle Hanımla evlendi; Pelin (doğ. 1927) adında bir kızı vardır.

Alaturka musiki ile amatörce meşgul olmuşdur. Bâdeye edibâne, ârifâne iltifat eder.

D Grupu, Türk Ressamlar Cemiyeti, Yeni Resim Cemiyeti, Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği, Güzel Sanatlar Birliği, İstanbul Fetih Derneği ve Gazeteciler Cemiyeti üyesidir.

«Cumhuriyet Devrinde Resim» ve «Şarkda Resim» isimli iki kitabı vardır; gazete ve dergilerde de pek çok makaale ve fıkraları yayınlanmışdır.

ELİF (Poyrazlı) — Hicrî 1280, milâdî 1863 - 1864 arasında Çardak iskelesi kayıkcılarından

mürâhik bir delikanlı; muhitinde güzelliği ile şöhret bulmuş, Şivekâr Hanımsultan isminde bir yosmanın oynaşı olmuş, bu yüzden de dile düşmüş, ve Kalender adında bir halk şâiri tarafından destan yollu bir manzûme ile de övülmüşdür; şâirin «Kara Çocuk» dediği kayıkcının esmer bir genç olduğu bellidir:

Kara Çocuk Kara Çocuk
Tüysüz zanpara çocuk
Bıçkınlığa külhanlığa
Mâşaallah kırkbirbuçuk

Tığ gibi be ince boyun
Âli Dâvud mudur soyun
Bir de çıplak görem soyun
Kara Çocuk Kara Çocuk

Ah o yosma dul karılar
Bey yemiş azgın arılar
Ömrün yolunu yarılar
Kara Çocuk Kara Çocuk

Yumru yumru topukların
Çalımlısı kopukların
Pek yaman be yapukların
Kara Çocuk Kara Çocuk

Ondokuza basmış yaşı
Hanım sultanın oynaşı
Hamlacıların yoldaşı
Kara Çocuk Kara Çocuk

Don gömlek ak, al fes kuşak
Yalın ayak levend uşak
Alkış tutam sana şak şak
Kara Çocuk Kara Çocuk

İskelede piyâdesi
Bu Kalender dildâdesi
Yokdur medhin ziyâdesi
Kara Çocuk Kara Çocuk

Yapdım tasvir târifini
Yazsam ismi şerîfini
Bil Poyrazın Elifini
Kara Çocuk Kara Çocuk

Civan hamlacıyla yatan
Şîvekâr nam Hanımsultan
Ol mâcerâyı anlatan
Kara Çocuk Kara Çocuk

Hey Poyrazlı Poyrazlı hey
Ak donlu al kuşaklı bey
Sürdüm gönlü mezadda pey
Kara Çocuk Kara Çocuk

Uyandı bahtım kandili
Geldi Çardakiskeleli
Hemen ayağın öpmeli
Kara Çocuk Kara Çocuk

Hanımsultan yana dursun
Varsun kaşbasdıyı vursun
Elif sen gel bir bâde sun
Kara Çocuk Kara Çocuk

Oku Mecnun kitâbını
At rûyinden hicâbını
Eyle meclis îcâbını
Kara Çocuk Kara Çocuk

ELİF EFENDİ (Hasirîzâde Mehmed) — «Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış, şiirleri ve meslekî yazıları ile tanınmış bir mevlevî şeyhi; 1849 da İstanbulda doğdu, Sütlüce Dergâhı şeyhi Ahmed Muhtar Efendinin oğludur. Cami derslerinden icâzet almış, zamanın meşhur hocalarından husûsî dersler almış, Zeki Dededen tâlik yazı öğrenmiş, Yenikapu Mevlevihânesi şeyhi Osman Salâhaddin Efendiden Mesnevî okumuşdur. Babasının 1879 da ölümü üzerine Sütlüce Dergâhına şeyh oldu. 1928 de vefât etti, dergâhın bağçesinde medfundur. Türkçe ve Arabca gayrî matbû mantığa, tefsire, akaaide ve tarikatlara âid on dört eseri vardır; Darwin nazariyesini mantıkî ve îtikaadî delillerle reddeden bir risâlesi «İrşâdül Gavin bi reddi Nazariyyei Darwin» adını taşır. Türkçe, arabca, farsca şiirlerini de divan hâlinde toplamış» (İ. Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları).

Aşağıdaki iki beyit bir gazelinden alındı:

Girü'b sen bezmi nûşânûşi yâre mestü hayran ol
Velev sûret görenler huftei meyhâne sansunlar
Yanub şem'i tecelliyâtı yâre nûre maklûb ol
Teessüfle bakub mahvoldu bir pervâne sansunlar

ELİFÎ EFENDİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Halicde Sütlücenin sokaklarından; Sütlücenin Karaağaç tarafındadır; Çatal şeklinde bir yol olup Hamam Sokağı ile bir kolu Kırkayak ve Sandalcı sokakları arasında obür kolu geniş bir kavis çizen yine Hamam Sokağının geri kısmı arasında uzanır (1934 B.Ş.R. Pafta 17/186) Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1968).

ELİFÎ ŞALVAR — Sâdece Elifî» de denilir; kesimi pantalon kesimini andırır şalvar; üst kısmı pantalondan genişce, asıl şalvardan

dar olub ağ kısmı da tamamen derlenmiş, toplanmış, ki bir ara şalvar ağları yerde sürünecek kadar uzun olurdu. Elîfî Şalvar kesimi, İkinci Sultan Mahmud zamanındaki kiyâfet inkilâbında çıkmışdır; askerden başlayarak memurlara da pantalon giydirilir iken elifî şalvaı da ulemâ sınıfı, bilhassa ulemânın yüksek tabakası benimseyip giymeye başlamışdı.

ELİFÎ TÂC — Tarikat mensublarının giydiği tâc (külâh)lardan birinin adı; dört dilimli olub Edhemî Tâcın hemen tam bir benzeridir; tek ufak fark Elîfî Tâcın, Edhemi Taçdan daha yüksek, uzun oluşudur; en güzel örneği, Rumelihisarında Şehidlik Bektâşi Tekesi mezarlığında Fâtih Sultan Mehmedle beraber İstanbul cenginde bulunmuş Şeyh Mustafanın kabir taşındaki burma sarıklı elîfî tâcdır.

M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde Elîfî Tac maddesinde: «Bektâşilerin giydikleri başlığın yassısına verilen addır» diyorki yassı kelimesinden murâdının ne olduğu mübhemdir; bir tâc (külâh) üzerinde yassı kelimesine verilecek herhangi bir şekil, tâcın adı olan «Elif» adı ile bağdaşamaz. Elifî Tâc, mahtûrî, dört dilimli, uzun bir tâcdır.

Geçen asır sonlarında Üsküdarda Bülbülderesinde Özbekler Tekkesinin genç dervişlerinden ve başında elîfî tâc ile dolaşır hallaç esnafından bir delikanlı kalender meşreb Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından şöyle övülmüşdür:

Başda elîfi tâcı
Kendi başların tâcı

Tarîki nakşiyyeden
Güzellerin hallâcı

Özbekler Tekkesinin
Servi levend dürrâcı

Hüsniyle Üsküdarın
Medârı ibtihâcı

Bir eşbeh dervişim var
İşve cilve sirâcı

Bir mültefit nigâhı
Derdi aşkın ilâcı

Ammâ gelse gazaba
Dilberlerin Haccâcı

Çıkarsalar mezada
Yetmez Hindin harâcı

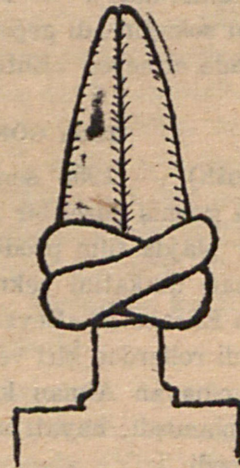
Bûsi pâye izindir
Hüsnü behcetin bâcı

Nasib ola ülfetin
Derâguuşla intâcı

ELİF KİTABEVİ — Zamanımızda Türk ilim ve irfân âlemine ciddî hizmetde bulunan, işlerinde titizliği ile tanınmış bir müessese; 1958 yılında İstanbul'da Bayazıdda Yeni Sahhaflar Çarşısında 4 numaralı dükkânda Arslan Kaynardağ tarafından kurulmuştur. Kurucusu ve sahibi İstanbul Üniversitesi'nin Felsefe bölümünü bitirmiş aydın bir gençtir, bu bakımdan da Elif Kitabevi istikbal için büyük işler vaad eder (B.: Kaynardağ, Arslan).

Elif Kitabevi bu satırların yazıldığı sırada onuncu yılını idrâk etmiş bulunuyordu. Bu on yıl içinde üstünde önemle durulacak işleri arasında bilhassa 1960 yılından beri yayınladığı «Kitap Belleten adındaki aylık bibliyografya, biyografya ve kültür tarihi dergisini zikretmeliyiz. Bilgi ile ve titiz bir teknik ve temizlikle hazırlanan ve basılan bu dergi, memleketimizdeki fikir ve sanat hareketlerini takip imkânsızlığı içinde çırpınanlara, ilim adamlarına, kütüphanelere güzel ve iyi bir rehberdir. Bir kitabevi başka hiç bir iş yapmamış olsa, bu aylık dergi onun adını türk maarif kütüğüne geçirmesi için kâfidir; aboneleri arasında Avrupa'nın, Amerika'nın ve Asya'nın başlıca kütüphaneleriyle kitapcılarının bulunması bu kıymet takdirimizin çok yerinde olduğunu gösterir.

Elif Kitabevi 1964 den beri kitap yayını yapmaya da başlamış ve şimdiye kadar sanat, edebiyat, felsefe ve sosyoloji konusunda telif ve tercüme olarak 21 eser yayınlamıştır. Hepsi pek ciddi ve avrupai tarzda hazırlanıp basılmış bu eserlerden bazıları şunlardır:

Elifî tac

Metin And, Dionisos ve Anadolu Köylüsü; Nijad Özön, Sinema El Kitabı; Prens Sabahaddin,

Türkiye Nasıl Kurtulabilir; Sencer Divitcioğlu, Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler; Mâlik Aksel, Türklerde Dinî Resimler; Bertrand Russel, Din ile Bilim.

Yayınladığı kataloglarla, Türkiye'deki eserleri okuyuculara duyuran Elif Kitabevi son olarak 1330 kitabı içine alan yeni bir katalog daha bastırarak bir işi başarmıştır.

Elif Kitabevi'nin sahibi Arslan Kaynardağ elinde mevcud kıymetli kitap kolleksiyonlarını muhtelif zamanlarda sergileyerek ve konferanslar vererek muhakkak ilgi çekici bir yol açmışdır; bu satırların yazıldığı tarihe kadar, (1967), böyle dört sergi açmış bulunuyordu:

1. Sergi 1959 — Türkiyede şimdiye kadar basılmış Nasreddin Hoca kitabları;
2. Sergi 1960 — Türkiyede şimdiye kadar basılmış Shakespeare'in eserleri;
3. Sergi 1962 — Türkiyede şimdiye kadar basılmış Türk Atasözleri kitabları;
4. Sergi 1963 — Türkiyede şimdiye kadar basılmış ceb kitablarından seçmeler.

ELİF LÂM SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Şehremininde İbrahim Çavuş ve Melek Hâtun mahalleleri arasında sınır yoldur; Mimar Kasım Caddesi ile Mevlânekapu Caddesi arasında uzanır (1934 B.Ş.R. Pafta 10/70 ve 71). Mevlânekapu Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli bir sokak olup bir kavis çizer, 1-3 katlı ahşab ve kâğir evler arasından geçer; 1 tel döküm atölyesi, 1 kasab dükkânı vardır. Sokağın üst başında kesme taşdan, kitabesiz klâsik üslubda metruk bir çeşme bulunmaktadır; kapu numaraları 1 - 25 ve 2 - 6 dır (Haziran 1967). Bu sokağın adı geçen rehberde hiç bir mânâ ifâde etmeyen «Eliflâmet» diye yazılmışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

ELİZABETH (Ruth) — 1955 senesinde turist olarak İstanbula gelmiş güzel bir Alman kızı; rivâyete göre bir plâjda film prodüktörü Süreyya Durunun nazarı dikkatini çekmiş, iş adamı ile anlaşan Ruth Elizabethe «Beyaz Mendil» isimli filmde önemli rollerden biri verilmiş, ve bu Türk filminde oynayan Alman kızı başarısı ile büyük ilgi toplamışdı; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

ELKER (Mehmed Salâhaddin) — (B.: Mehmed Salâhaddin Elker) bu ilim adamının hal tercemesinde bu atfın sebebi, bu eserde İstanbul Ansiklopedisi maddesinde, Türk basın ve ilim tarihinde görülmemiş bir işin dehşet verici tafsilâtı ile tesbit edilecekdir. Böyle bir atıfdan, 1960 yılında rahmeti rahmana kavuşmuş bir ilim adamının ruhu da şâd olacakdır.

ELKER (Murtaza) — Değerli bir ressam, hattat; çok görgülü kitabr bir meclis adamı, devrinin emsâlini ender yetişdirdiği kimselerden; 1874 de İstanbulda doğdu; eski Evkâf ve Hazînei Hassa nâzırı ve Meclisi Âyan âzası Bursalı Riza Efendinin büyük oğlu, âlim ve sanatkâr Mehmed Salâhaddin Elkerin ağabeyidir (B.: Mehmed Salâhaddin Elker)

Kibar bir âilenin ilk evlâdı olarak dikkatli bir hususî tahsil ile yetişdirildi. Arabca, farsçayı ve fransıcayı ana dili gibi öğrendi. Bu arada «Sanayii Nefîse Mektebi Âlisi« (Güzel San'atlar Akademisi) nin resim ve heykel şûbelerine devam ederek 1908 de birincilikle diploma aldı.

Genç yaşında Babıâli'deki «Sicilli Ahval» (Zat İşleri) komisyonunun «Tetkikat Kalemi» kâtipliği ile devlet hizmetine girmiş bir süre sonra kalemin mümeyyizliğine, ve daha sonra Sadâret dâiresindeki Âmedîi Divanı Hümâyun Odası kâtibliğine, ve 1909 da Sultan Re-

9.XII.1969 da öldü, Üsküdar Selimiye Camiinden kaldırılarak Karaca Ahmet Mezarlığına gömüldü.

Murtaza Elker
(Resim: S. Bozcalı)

şad'ın sarayında Mâbeyni Hümâyun kâtipliğine tâyin edildi. Türkiye Cumhuriyetinin ilânına kadar bu vazifede kalmış ve 1923 de emekliye ayrılmışdır. Bursaya giderek bir resim atöliyesi açmışdır; ayrıca 1923 den 1927 ye kadar Bursa'daki resmî Kız Muallim Mektebi ile Orta Mektebde, ve hususî Kız Hayat Mektebinde resim, ve yine özel Bizim Mekteb adlı okulda Fransızca dersi öğretmenliği yapmış, emeklilerin ayrıca maaş veya ücretle devlet işlerinde kullanılması kanunen yasak edilmesi üzerine resmî okullardan ayrılmıştır.

Eski yazılarımızın «Sülüs», «Nesih», «Ta'lik» gibi çeşitlerine lâyıkiyle vakıf olduğundan bu satırların yazıldığı sırada (1966) Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikasının Türk Tezyinatı atölyesinde hattatlık yapmakta idi.

«Ferheng-i Murtaza» adı ile hazırladığı Türkçe - Farsça sözlük Millî Eğitim Bakanlığı tarafından satın alınarak Ankara'daki Millî Kütüphanede hıfzedilmekte ise de henüz basılmamıştır.

Vakıflar Dergisinin III. sayısında intişar etmiş «Kitâbelerde Ebced hesabının rolü» isimli bir makaalesi vardır, kendi ifâdesi ile «tertib hatâları ile âdetâ tahrif edilircesine bozulmuş halde basılmışdır».

Prof. Dr. Bedi N. ŞEHSÜVAROĞLU

ELLİALTILILARIN KAHVEHÂNESİ — (B.: Çardak İskelesi Yeniçeri Kahvehânesi, cild 7, sayfa 3746).

ELLİALTINCI YENİÇERİ ORTASI, ELLİALTILILAR — Bu yeniçeri ortası, taburu (B.: Yeniçeri) İstanbulda Yemiş İskelesi ve civarının muhâfâza, âsâyiş ve inzibatına memur idi; İstanbula getirilen bütün erzak, bu arada yaş yemiş ve sebze devlet emri ile 56. Yeniçeri Ortasının kolluğu yanında Çardak İskelesine indirilirdi; bundan ötürü bu ortaya Çardak Ortası, kolluğuna da Çardak Kolluğu denilirdi (B.: Çardak Kolluğu ve İskelesi, cild 7, sayfa 3748; Çardak Kolluğu Ateş Kayığı, cild 7, sayfa 3749; Çardak Kolluğu Vak'ası, cild 7, sayfa 3749).

Yeniçeriliğin son devrinde, yeniçerilerin şehir eşkiyâsı olduğu zamanlar bu ortanın yoldaşları türlü rezâletle nam vermişlerdi; aşağıdaki satırları Câbî Said Efendi Vekaayinâmesinden alıyoruz:

«Ellialtı yoldaşlarından bir kaç erâzil haddi tecâvüz ile gelen tâze meyva vesâireye cebren el koyub malları halka ziyâde baha ile sattırmaya cüretden başka yağ, bal vesair erzak alıp Boğaziçine ve Üsküdara giden bakkallardan da fuzûli para alırlar, vermeyeni hırpalarlardı. Bakkal, limoncu ve reâyânın delikanlı çırak ve uşaklarına Balıkpazarı yemenicilerin genç kalfa ve çıraklarına taarruz ederler, fâhişe olsun olmasın yoldan geçen kadınlara lâf atarlar, hattâ cebren yoldan çevirirlerdi. Yemenici esnafı bunların rezâletine tahammül edemeyüb ittifak ile Ağakapusuna gittiler (B.: Ağakapusu, cild 1, sayfa 245), bu ellialtıncı orta bu iskeleden kaldırılıp pâdişâhımızın bir gayri ortası tâyin olunsun diye ricâ ettiler, yoksa büyük hâdise olur dediler. Yemenici esnafı kalabalık ve onların da her biri bir yeniçeri ortasının yoldaşı olduğundan, Sekbanbaşı Ağa 56. Ortanın mütecâviz zorbalarının isimlerini yazdırıp baş yasakcı ile Ağakapusuna getirtti ve îdam ettirdi (Ramazan 1227 = Eylül 1812)».

Ellialtılıların rezâletleri Vak'ai Hayriyeye kadar devam etti.

Ellialtıncı Yeniçeri ortasının nişanı, alâmeti farikası bir kadırga resmi idi; ki bu orta mensubları bu nişanı kollarına, bâzû ve baldırlarına dövme ile nakşettirirlerdi.

ELLİDOKUZUNCU YENİÇERİ ORTASI, ELLİDOKUZLULAR — Bu yeniçeri ortası, taburu (B.: Yeniçeri) İstanbulda Üsküdar ve civârının muhâfaza, âsâyiş ve inzibâtına memur idi. Yeniçeriliğin son devrinde Ellidokuzlular da diğer yoldaşları gibi bir hayta, haşerat güruhuydu; işleri güçleri odalarına fahişe avrat ve tâze uşak kapamak, türlü habaset, fuhuş ve rezâlet, meyhâne ve kahvehânelerde iyşü işretti. İçlerinde azılı haydudlar, şakiler vardı. Üsküdarda, İstanbul gibi sur ile çevrilmiş bulunmadığından her türlü melânet ve cinayetten sonra Çamlıca, Bulgurlu, Dudullu ve Mardivenli köylerinin kırlarına kaçıp izini kaybetmek kolaydı.

Ellidokuzlular da diğer yeniçeri ortalarında görülmeyen bir hususiyet vardı; bu ortanın efrâdı arasında XVIII. yüzyıl ortasından sonra aynı zamanda tersanenin kalyoncu ocağına kaydedilmekte bir anane olmuştu! Sefere memur edildiler mi; «Kalyoncuyuz!»; donanma

hizmetine çağırılınca da: «Yeniçeriyiz!» derlerdi.

Üsküdarın bütün kasap dükkânları, manav salaşları, balıkçı dükkânları ve kahvehâneleri de bu odanın en namlı kabadayılarının elinde idi.

Yeniçeri ocağının son yılları üzerinde eşsiz kıymette bir tarih kaynağı olan Cabi Sayid Efendinin muazzam vekayinâmesinde Ellidokuzluların yaramazlık ve uygunsuzluğuna, Ellidokuzlu zorba ve kabadayıların vakalarına dair çok şeyler yazılıdır. Bu vak'alardan en büyüğü Celil Oğlan Vak'asıdır (B.: Celil, Ellidokuzlu, cild 6, sayfa 3423).

Ellidokuzluların en namlı zorbalarından biri Kalyoncu Deli Mehmed olmuşdu, hayatı bir roman konusudur (B.: Mehmed Kaptan, Üsküdarlı Deli).

ELMA — Eski külhanbeyleri argosunda oğlan, delikanlı topuğu (B.: Külhanbeyleri).

ELMADAĞI — Beyoğlunda bir semt adı; isim eskidir, oraların iskân edilmediği devirlerden kalmadır; zamanımızda şehir içi olmuşdur, semtin bir caddesi de bu adı taşır.

ELMADAĞI CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu İlçesinin Taksim Nâhiyesinin Kocatepe ve İnönü Mahalleleri arasında sınır yoldur; Yenişehir ve Dolabdere Caddeleri ile Cumhuriyet Caddesi arasında uzanır; Turna Sokağı, Ölçek Sokağı, Harbiye Çayırı Sokağı, Küçükbayır Sokağı ile kavuşakları vardır, ve üzerine Mekân Çıkmazı adı ile bir de çıkmaz sokak vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 19/149 - 150). Dolabdere ve Yenişehir Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba rahatça geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki kenarı yaya kaldırımlı bir yoldur; sola bir kavis çizerek dikleşir; çoğu kâğir evler arasından geçer, ancak üç kadar ahşab ev kalmışdır. Cumhuriyet Caddesi kavuşağına yakın biri dört diğeri yedi katlı iki partıman görülür; Cumhuriyet Caddesine dik bir yokuş olarak bağlanır.

İşlek ve çarşı boyu bir yoldur; şu dükkânlar ve müesseseler tesbit edildi: 3 bakkal, 1 kebabcı, 1 ekmek - pasta fırını, 4 kahvehâne, 1 sucu, 1 berber, 1 büfe, 1 elbise temizleyici, 1 aşçı, 3 oto levâzımâtı satıcısı, 1 kaynakcı, 8 oto çamurluk tâmircisi, 2 oto tâmirhânesi, 2 oto boyahânesi, 1 saç işleri atöliyesi, 2 motor tâmirhânesi, 1 radyo tâmircisi, 1 buzdolâbı tâmir - yapıcısı, 3 oto parçacısı, 1 oto döşemecisi, 1 oto radyocusu, 1 tornacı, 1 lâstik tâmirhânesi, 2 garaj, 2 nalbur - hurdacı, 1 mefrûşat mağazası, 1 torna atöliyesi, May Dinamoları servisi, Türk - Motor Anonim Şirketi, Mobil Gaz Yağlama istasyonu, Fargo servis istasyonu, Dizel Ticâret, Marmara Yüksek Tahsil Yardımlaşma ve Kültür Derneği; ev, dükkân, mağaza kapu numaraları 1 - 157 ve 2 - 136 dır. İnönü Mahalesi muhtarlığı da bu cadde üzerindedir (Eylül 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

ELMA KÜRK — «Tilki postundan yapılan kürkün adı» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî). Ucuzca kürklerden olduğu için esnaf tabakası ile dervişâne yaşayanlar ve mahalle imamları giyerdi; bir samur kürke sâhib olan bir imam kendini kibar ulemadan sanardı.

A haspa konudan komşudan utan
İmam idi senin beş kuşak atan
Var mı senin gibi erkek canlısı
Her gün sokaklarda gezip kırıtan
Buldun bir zeberdest şehbazı peh peh
Arabacı kopuk yalın balaban
Başda keçe külâh perçemi yağlı
Bol paça sırtında boğası mintan
Rahmetli babanın elma kürkünü
Giymiş de dolaşır eşbek daltaban

(Âşık Râzi)

ELMALI BENDLERİ VE ELMALI ŞEHİR SUYU — Fethinden bu yana İstanbulun Asya ciheti halkı, yüz yıllar boyunca, Boğaz köylerinde, Üsküdarda ve Kadıköyünde yaptırılmış büyüklü küçüklü cami ve mescidlerine, ve onların külliyesinden medrese, imâret ve hamamların uzak yakın kaynaklardan akıtılıp getirilmiş sularından faydalanmışlardı; o su yollarının üzerinde ayrıca çeşmeler yaptırılmışdı.

XIX. Yüzyılda Haydarpaşa - Bağdat Demiryolunun inşâsı ile İstanbulun Asya (Anadolu) yakasındaki parçası sür'atli ve büyük bir gelişme gösterdi. Bu gelişmede «Su», en büyük hayat ihtiyacı olarak belirdi. İkinci Sultan Abdülhamid zamanında İstanbulun Avrupa cihetinde kurulan Terkos Su Şirketinin benzeri yabancı bir şirket de şehrin bu kısmının suyunu temin etmek üzere teessüs etti. 1304 yılında, devrin Nafia Nazırı Zihni Paşa ile Osmanlı Bankasının ileri gelen memurlarından Karabet

Sıvacıyan Efendi arasında bir su şirketinin mukavelesi hazırlandı.

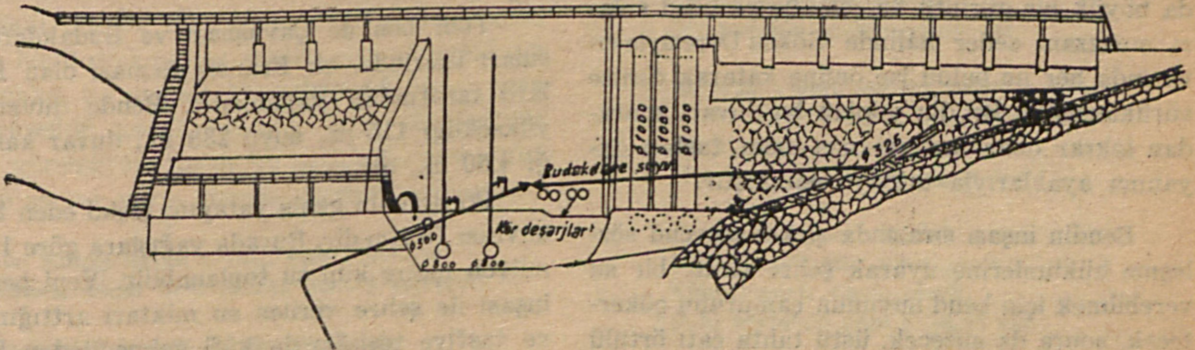
Anlaşmanın ilk maddesine göre, Göksu vâdisinde ve lüzum görüldükde suları Rivaya (İrva'ya) akan Paşaköy vâdisinde bendler tesis etmek ve bu bendler vâsıtası ile toplayacağı yağmur sularını makina ile yükselterek bir taraftan, Kandilli dahil olduğu halde, Kandilli sınırına ve diğer tarafdan, Erenköy dahil olduğu halde, Erenköy sınırına kadar vâki bütün mahallelere akıtmak ve dağıtmak üzere Karabet Sıvacıyan Efendiye devlet tarafından bir imtiyaz veriliyor. Altmış beş yıllık bir müddet üzerinden kararlaştırılan bu sözleşmede imtiyaz sahibi her türlü rekabetten de korunuyor. İmtiyaz sahibide, İstanbul Şehiremanetinin (Belediyenin) göstereceği mahallerde dakikada 20 litre su veren çeşmeler yaparak ehâliye ve askerî müesseselere ve bir nisbet içinde hastahânelere bedava su vermeği, ve dağılacak suyun berrak olmasını, ve sertlik derecesinin de 15 dereceden fazla olmayacağını, sağlığa muzir maddeleri taşımayacağını taahhüd ediyordu.

Karabet Sıvacıyan aldığı bu imtiyazla, 1305 (1887 - 1888) yılında Üsküdar - Kadıköy Su Şirketi adı altında bir anonim şirket kurarak 1310 (1892 - 1893) yılından itibâren şehre su verdirmeğe başladı. (ve bu suya bendin civârındaki bir çiftliğe nisbetle Elmalı Suyu denildi, bend de Elmalı Bendi adını aldı) 1330 yılı haziranında mevcud imtiyaz, Nafia Nâzırı Mahmud Paşa ile şirket müdürü Karl Nike ve idare meclisi üyelerinden Cemal Bey arasında yapılan ek bir sözleşme ile daha genişletildi. Devlet Üsküdar - Kadıköy Su Şirketinin imtiyaz sınırlarını Boğaziçi cihetinden Kanlıcanın ve Kadıköy cihetinden Maltepenin son hududuna kadar uzatmağa müsaade etti, ve şirketin imtiyaz müddetide 1306 (1888 - 1889) dan başlamak üzere 99 yıla çıkarıldı. Bu ek sözleşmenin maddeleri arasında şirketin, Çamlıca ve Beykoza ne gibi şartlar içinde su vereceği de ayrı bir sözleşme ile bildirilmişti. Bu sözleşmeye göre, Çamlıca da deniz yüzünden 200 metre yüksekliğinden fazla olmayan mahallere ve Beykozda 75 metre yüksekliği geçmeyen semtlere su verilmesini üzerine alan şirket bu mahaller için farklı bir tarife istiyordu.

Çeşitli yabancı ellerde idare edilen şirket, nihayet 1937 de Cumhuriyet Hükûmeti tarafından satın alınarak, işletilmesi İstanbul Sular İdâresine devredilmiştir.

Elmalı Suyunun biri toprak ve taşdan eski bendile, diğeri 1955 de yapılmış betondan yeni bir bendi vardır. Bendlerin su havzası Anadoluhisarında Göksu deresinin kuzeyindeki Çavuşbaşı ve Budakdere sularının toplandığı vâdi aralarına düşer. Bu iki derenin sularını şehre akıtmak için 1306 - 1310 yılları arasında evvelâ topraktan bir bend duvarı kurulmuş, sonrada bu tevkif duvarına bitişik olarak taşdan bendin göğüsleme duvarı inşâ olunmuştur. Bend duvarlarının her ikisi de ayrı ayrı su verebilir durumdadır.

Bir mühendisin hatıralarına göre eski bendin toprak kısmı Şeyh Talat Efendi adında bir zâtin müteahhidliği ile meydana gelmiştir. Şeyh Efendi ile beraberindeki bir Alman mühendisi bendin toprak kısmını tutturmuşlar ve bu toprak bend duvarına amud olarak bir bölme duvarı örerek, bir bend havzası vücuda getirmişlerdir. Çavuşbaşı Deresinden gelen ve taş bölmeden aktarılan su ile doldurulan bu

Elmalı Bendi
(S. N. Nirvenden B. Elver eli ile)

bend Elmalı Bendi olmuştur. Taştan büyük duvarın yapısından sonra toprak kısmın bölme duvarı da genişleyen bend su havzası içinde kalmıştır.

Bendin toprak duvarı çok iyi ve kuvvetli bir surette sıkıştırılmış bir toprak sedden ibaret olup bu seddin suyla temasta kalan kısmının üzerine betondan bir koruma tabakası da çekilmiştir. Üsten uzunluğu 130 m., üst kalınlığı 3,5 m. kaide kalınlığı 6,5 m., su tarafından yüksekliği 12,5 m., toprak tarafında yüksekliği ise 19 m. dir. Bendin toprak kısmının istiab hacmi 880,000 m³. ve su havzası sathı 1,600,000. m². yi bulur.

Taş kısmının üst uzunluğu 117,80 m., üst kısmının kalınlığı 2-3 m., kaide kalınlığı 5,8 m., temel üzerinden yüksekliği 18,50 m., istiab hacmi 1,500,000 m³ ve su havzası ise 3,400,000 m² idi. Bend civarındaki taş ocaklarından tedarik edilmiş mavi kalkerlerde yapılmış bendin göğüsleme duvarının bir başında fazla gelen suyun taşması için bir savak bırakıldığı gibi ayrıca bend duvarına su seviyyesi yükseldiği zaman suyun kendi kendine boşalmasını sağlayacak üç adet geniş borular da konulmuştur. Bunlardan başka yine duvarın orta kısmına hem suyu tutabilmek ve hem de icâbında boşaltmaya yarayan kaldırılup konulan kalaslar vardır.

1926 yılında bir gece, günlerden beri yağan yağmurlarla kabaran Çavuşbaşı Deresi bend duvarında su seviyesini hızla yükseltmeğe başlamış, ve vaktinde tedbir alınmadığından bend suları toprak kısmın üzerinden aşmağa başlamıştır. Toprak bendlerde bu tarz ıslanma dâima yıkılma tehlikesi doğurduğundan, kısa bir zamanda suların üzerinde akmasıyla aşınmaya başlayan bu bendin toprak duvarı da büyük bir gürültü ile çökmüş ve bend suları muazzam seller hâlinde Göksu Deresiyle cıvarında her ne buldu ise önüne katarak denize sürüklemiştir. Bendin yıkılan bu duvarı sonradan tekrar onarılmış, ve orta kısmı taştan dayanma ayaklarıyla takviye edilmiştir.

Bendin inşası sırasında şirket mevcud sözleşme hükümlerine uyarak şehre temiz bir su verebilmek için bend suyunun çamurunu çökertecek, sonra da süzecek, üstü tahta çatı örtülü havuzlardan mürekkeb fizik tasfiye tesisleri kurmuştur. Bu dinlendirme havuzlarının içten boy ve genişlikleri 40, 20×50 m., ve bölme duvarlarının yükseklikleri 1,45-2 m., uzunlukları da 12-12,30 m., olan 2650 m³. lük dört havuzdur. Süzme havuzları ise beheri 1200 m³. lük 41×26, 20 m. boy ve genişlikte üç kum filtresidir. Bu havuzların vermiş olduğu süzülmüş su 550 m³. hacmine su haznesinde toplanarak şehre pompa edilir. 1937 de Üsküdar - Kadıköy Su Şirketinin Cumhuriyet hükûmetince satın alınmasından sonra, artık idrolige ait kitablarda tarihi su tesisleri olarak anlatılacak bütün bu yapılar günün ijiyen kaidelerine uygun tasfiye tesisleri hâline getirilmişdir.

Elmalı pompaj dâiresinden çıkan iki su borusu, Kandilli vapur iskelesinin arkasına düşen mahaldeki ufak bir pompaj istasyonuna, oradan tekrar Vaniköy, Çenkelköy, Beylerbeyi tarikile Kuzguncuğa gelir. Burada su borularından biri yoluna devam ederek Üsküdar ve Haydarpaşadan Kadıköyüne, buradan da Yoğurtcu Köprüsünden Kurbağalı Dereyi geçerek Kızıltopraktan Bostancıya kadar uzanır. Kuzgunçuktaki diğer boru ise tekrar bir pompajla Bağlarbaşındaki su haznesine yükselir. Buradan çıkan su yolu Üsküdar ve Haydarpaşanın yüksek kısımlarına su vererek Kozyatağındaki su haznesine kadar gider.

Yeni bendin yapısından sonra ayrıca dosdoğru bir su yolu da Bağlarbaşına uzatılmıştır. Şirketin Sular İdâresine devrinde uzun bir müddet, bend sahasının yetersizliği ile, yağmurlu mevsimlerde günlük su verimi 10,000 m³. olmak ve Sonbahar aylarında bu miktar 5-6 bine düşmek suretile devam etmiş ve nihâyet 1955 de Yeni Elmalı bendinin inşası ile Kadıköy ve Üsküdar havâlisi bol suya kavuşabilmiştir.

Yeni ben de Çavuşbaşı ve Budakdereleri suları üzerinde, bir Fransız firması olan Baillard tarafından yapılmıştır. Bende duvarının yüksekliği 115 m., boyu 238 m., duvar kalınlığı 4,60 m., dir.

İki derenin geniş yatağını teşkil eden bend havzası 79 Km.dir. Burada yağışlara göre 11-16 milyon metre küp su toplanabilir. Yeni bendin inşası ile şehre verilen su miktarı arttığından ve tasfiye tesisâtı da kâfi gelmediinden Dorr Oliver firmasına her biri 12000 m³. suyu dekante eden iki dekantör havuzu ile bunların

suyunu süzen ve otomatik işleyen bir seri de filtre tesisatı kurulmuştur. Bu suretle günlük su miktarı da 35,360,000 m³. e yükselmiştir (B.: Terkos; Üsküdar - Kadıköy Su Şirketi).

Dr. Sâdi Nâzım NİRVEN

ELMALI ÇEŞME SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköyünün Mısırlıoğlu semti sokaklarından; Söğüdlü Çeşme Caddesi ile Halidağa Sokağı arasında uzanır uzunca bir yoldur; Beyciğim Sokağı, Süleymanbey Sokağı, ile kavuşakları vardır; Hayrullahbey Sokağı ve Nuhbey Sokağı ile de birer dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 29/Mısırlıoğlu).

ELMÂRUF SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü kazâsının Bayazıd nâhiyesinin Süleymâniye Elmâruf Mahallesi sokaklarından; Süleymaniye Caddesi ile Ayşekadın Hamamı Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B. Ş. R. Pafta 4/45). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli olup üzerinde 2-3 katlı 6 ahşab ev, 1 kahvehâne, 1 bakkal, 1 lokanta vardır. Ayşekadın Hamamı Sokağı ile olan kavuşağı köşesinde bir arsa görülür ki 1961 de yanan İsmet İnönü'nün evinin yeridir, 3 katlı şirin bir ahşab binâ idi (Temmuz 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ELMAS — 1900 ile 1905 arasında Üsküdarda Bülbülderesinde güzelliği dillere destan olmuş ayak takımı yosması bir kız; babası vapur iskelesinde çımacı, anası da gündelikle çamaşır yıkamaya giderdi. Üsküdarın aynı tabakadan güzel güzel delikanlıları bu yosma kızın peşine düşmüşler iken Elmas hiç birine yüz vermemişdi. Bir gün boğçasını alıp Çamlıcada bir kulübede barınır elli yaşlarında Kara Halil adında bir mandıra çobanına kaçdı; Kara Halil de boy bos yapısı, el ayak şekli ve yüz nakşi ile yaşlıca bir erkek güzeliydi ama bu güzelliği ancak ressam veya heykeltraş gözü görebilirdi; hattâ bu satırların muharriri bile o zaman vak'a üzerine şunları yazmışdım:

Abe Elmas nesini sevdin koca moruğun
Peşinde koşar iken şehbaz gümüş topuğun

Hani bâri köşede küflü eskisi olsa
Sırtındakinden başka gömleği yok kopuğun

Ayda bir tıraş olmaz kara koçan herifle
Kokmaya başlayacak açlık ile soluğun

Ahlatın iyisini ayı bulur yer imiş
Tilki moruk arardı körpesini tavuğun

Ol pelidin koynunda farkı yokdur Elmasla
Kalaycının eline düşen beyaz pamuğun

Meselenin aslı vak'adan altı ay sonra Elmas bir çocuk dünyaya getirince anlaşılır gibi oldu. Elması, anası ile birlikde çamaşıra gittiği bir evin çapkın mektebli oğlu izdivac vâ'di ile iğfal etmiş, sonra da: «Zâten kız değildi, çocuğu bana yamamak istiyorlar demiş. Elmasla anası kazâyı çımacı babadan saklamışlar. Çamaşırcı kadın Bülbülderesinde bekâr çamaşırcılığı yapan ağzı mühürlü bir komşusunun aracılığı ile Kara Halili bulmuş, çobana üç beş altın da verecek olmuş, Halil: «Gariblerin parasını almam, kız boğçası ile gaçıp gelsin, makbulümdür, temize çıkarayım» demiş. Onbeş yaşındaki Elmas da ellilik çobana kaçmış. Halil: «Benimle ömrünü karartma, boşayayım, küffün, dengin olan bir gence var» demiş, Elmas istememiş, Halil ile kalmışdır; Çapkının çocuğu yaşamamış, Elmas Kara Halilden bir erkek evlâd sâhibi olmuşdur. Elmas 25 - 30 yaşlarında Kara Hail ise 1945 de 98 - 100 yaşlarında öldü, gedikli bahriye çavuşu olan oğlu bakardı.

Vâsıf HİÇ

ELMAS — Geçen asır başında İstanbulun namlı köçek oğlanlarından; Enderunlu Fâzıl Beyin Çenginâmesinde (B.: Çenginâme, cild 7, sayfa 3845) adı geçen Elmas'ın kiliseye de gider mutaassıf bir Rum delikanlısı olduğu anlaşılıyor:

Hayf ol hüsn ile ol dildâre
Yazıl ol cezbeye ol reftâre
Âh ol kıt'ai Elmaspâre
Nâ tırâşîde aceb cevheri var

Sofudur çünki mezâkı taskil
Raksi bilmem niçün itti tahsil
Tâ kinisâda okusun İncil
Her mahallin revişi diğeri var

Çenginin perdesi üşküste gerek
Ukdesi ahdi gibi süste gerek
Kâlei vuslatı aleste gerek
Dahi ceybinde anın süngeri var

Zamanında sûzinâk faslından bestelenmiş Nuri Beyin şu şarkısı da bu Rum oğlanı köçek için yazılmışdır:

Hicab itme benden böyle
Derûnunde ne var söyle
Üzme beni kerem eyle
İtme beni ele kiyas
Bezme gel sen canım Elmas

Gerdan kırıp raks idersin
Hem oynayub hem gülersin
İtmem inkâr pek güzelsin
İtme beni ele kiyas
Bezme gel sen canım Elmas

Müşteriyim şöhretine
Ne istersen kıymetine
Uyub ağyar sohbetine
İtme beni ele kiyas
Bezme gel sen canım Elmas

ELMAS — Komik Abdi Efendi (Abdürrezzak) Kumpanyasında Ermeni asıllı bir aktör; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

ELMAS (Necdet) — (B.: Gangster, Gangsterler).

ELMAS (Orhan) — Sinema rejisörü; 1927 de İstanbulda Beşiktaşda doğmuşdur. Bir ara Ankara Caddesindeki basın âleminde dergi ressamlığı ve muhâbirlik, muharrirlik yapmış, «Çiçek» adında bir magazin çıkarmış, 1945 de 18 yaşlarında iken «Toros Çocuğu» isimli filmde aldığı bir rol ile sinema aktörlüğüne başlamış, «Unutulan sır», «Canavar Kadın», «Acı Yol», «Bir Yaz Yağmuru» ve «Bir Bahar Akşamı» isimli filmlerde oynamışdır. Sinema rejisörlüğüne de 1949 de çevirdiği «Üçüncü Kat Cinâyeti» filmi ile başlamışdır.

Hal tercemesi için «Ses» mecmuasından naklettiğimiz yukardaki satırlardan başka bilgi edinilemedi (Ses, Temmuz 1962).

ELMAS BURNU — Karadeniz Boğazı dışında Anadolu yakasında, İrva (Riva) Köyünün kuzeyinde ve Eşek Adasının batısındadır; yerine gidilip görme imkânı bulunamadı (Mayıs 1967).

ELMASIM — Eski İstanbulun kadınlar âleminde yukardan aşağıya muhabbetli bir hitab; hizmetci, halayık, câriye hâric, yaşlılar genç kız ve kadınlara; kibar hanımefendiler esnaf tabakasından kadınlarla kendi tabakasından gençlere «Elmasım!..» diye hitab ederdi. Zamanımızda unutulmuş bir deyimdir.

ELMASBURNU TABYASI — Karadeniz Boğazı dışında Anadolu yakasında Elmasburnu arkasında sırtda Boğazın eski tabyalarından biri, yerine gidilip görme imkânı bulunamadı (Mayıs 1967).

ELMASPAŞA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesinin Kumkapu Nâhiyesinin Nişanca Mahallesi sokaklarından, Mühre Sokağı ile Daltaban Yokuşu arasındadır (1934, B. Ş. R. Pafta 3/32). Daltaban Yokuşu tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, sola sağa birer dirsek yaparak ikişer üçer katlı ahşab ve kâğir, beton evler arasından geçer; üzerinde isimsiz bir çıkmaz sokak vardır; kenarında üç ağaç bulunan meydanımsı bir açıklıkda Mühre Sokağına kavuşur (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

ELMASTRAŞ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Taksimin Hacıahmed efendi Mahallesi sokaklarından; Oumzdaş Sokağı, Kurtuluş Salhânesi Sokağı, Lokumcu Sokağı, Yeniâlem Sokağı, Kırkâhyası Sokağı ve Sahancı Sokağı ile kavuşaklar vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 19/182); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbi tedilemedi. (Mart 1968).

ELMASYAN EFENDİ (Kuyumcu) — Orta oyununda bir tip; pantalonu ütüsüz ve bol redingot giyer, kolalı yakaya lâstik kolanlı kelebek boyunbağı takar, başında kalıbsızca bir fes, kiraz bastonlu ve bastonunu sol koluna asardı, hafif sakallı ve pos bıyıklı; türkçeyi ermeni ağzı ile konuşur; görgülü, kibar, bilgili, aydın adam görünmek ister bir tipdi. Orta

Elmas Burnu
(Eşref Bey haritasından)

oyununda bu tipi en kuvvetli canlandıran sanatkâr Kadri Bey olmuşdur.

ELPETAL YATI — Çağımızın en büyük aktörlerinden Charlie Chapline (Şarlo)'nun lüks yatı; sanatkâr tarafından American Standard Oil Petrol şirketinin müdürü W. Reichmen'e satılmış ve yat bu zât ile ailesini 1951 yılı eylülün ortalarında İstanbula getirmişdir. Aşağıdaki satırları günün gazetelerinden alıyoruz:

«Amerikan Standard Oil Petrol şirketinin müdürü W. Reichmen ve ailesi hususî büyük bir yatla limanımıza gelmişlerdir. Yat Dolmabahçe önünde demirlidir. Elpetal ismindeki bu yat Savaronadan çok az küçük olup lüks ve konforu bakımından Savaronadan farksızdır. Yatın şimdiki sâhibi olan şirket müdürü Amerikadan 3 ay evvel hareket etmiş, bir çok limanlara uğrıya uğrıya İstanbula gelmiştir. Bir milyon dolara yakın kıymette bulunan Elpetal yatının ilk sahibi meşhur sinema artisti Charlie Chapline'dir. Yat limanımızda bir kaç gün kalacaktır» (16 Eylül, Cumhuriyet Gazetesi).

ELSİZ HATTAT — (B.: Bîdest Hattat, cild 5, sayfa 2761).

EL TİEMPO — İstanbulda çıkmış mûsevice bir gazete; 1872 de kurulmuş ve 1928 yılına kadar inkıtâsız 56 yıl neşredilmişdir; müteveffâ profesör Avram Galanti «Türkler ve Yahudiler» isimli eserinde bu gazeteden şöylece bahsediyor: «Rumi 1308 senesinin nisan ayında (1892) Türkiye mûsevîleri, İspanyadan Türkiyeye muhâceretlerinin dörtyüzüncü senesini tes'id etmişlerdir. O senenin hamursuz bayramının ilk gününde, bu dörtyüzüncü sene, eski Osbanlı İmparatorluğunun mûsevisi bulunan her bir şehrinin mâbedinde merâsimi mahsûsa ile tes'id edilmiş ve İstanbulda hahambaşı kaymakamı müteveffâ Moşe Levi Efendi Yıldız Sarayına giderek Türkçeye terceme edilmiş ve imparatorluğun mûsevî cemaatleri tarafından aynı günde okunan bir duânın metni ile mûsevîlerin memlekete olan minnetdarlık hislerini ifâde eden bir teşekkürnâmeyi hâvi altın ile işlenmiş gaayet güzel bir albom takdim etmişdir. O münâsebetle Türkiyede çıkan mûsevî gazeteleri de fevkalâde nushalar neşretmişlerdir, bu arada İstanbulda çıkan El Tiempo Gazetesinin fevkalâde nushasında da türkçe bir manzûme neşredilmişdir».

A. Galanti'nin aynen aldığı 24 beyitlik uzun manzûmenin bir parçasını naklediyoruz:

Mûsevîler bir zaman İspanyada magdûr iken
Terki din ü cân ü mâle mübtelâyi zor iken

Srb be bâlini sefâlet, mihnet ü zulme esir
Türlü türlü darbei şiddet ile makhûr iken

Zâr ü giryan ü perişan ü melûl ü bî aman
Cümlesi bî tâb ü kudret ölmeye mecbûr iken

Yaş dökerdi mûsevîler zulm ile şâm ü seher
Anları mazlum iden düşmenleri mesrûr iken

Etti ibzâli himâyet Bâyezid Hânı Velî
Nîce bin dermandeler ednâ madedden dûr iken

Pâdişâhın lurf ü ihsânı yetişdi yardıma
Pîr ü bernâ vü nisâ âlâm ile mehcûr iken

Âsitânı devlete geldi sığındı âcizan
Gördü envâi avâtıf cümlesi magdûr iken

Dört asır varki bu lutfu gördüler ecdâdımız
Mûsevîler işte bundan şâdümandır şâdüman

ELVAN ÇELEBİ MESCİDİ — (B.: Elvan Mescidi).

ELVANDİREK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Haliçde Hasköyün sokaklarından; semtin gerilerinde Ahretlik ve Kudüm sokakları ile Çakırbeyler Sokağı arasında uzanır; Tütüncü Abbas, Abacıhalim, Kandemir, Kişmirî, Kalfa yamağı, Kapı kâhyası ve Sallabaş sokakları ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 17/186); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Mart 1968).

ELVAN HAMAMI ARKASI SOKAĞI — Fâtih İlçesinin Fener Bucağının Kasabdemirhan Mahallesi yollarından; Tepedelen Sokağı ile Mustafa Kemal Caddesi (Atatürk Bulvarı) arasında iki dirsekli bir sokakdır; Elvanlar Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 8/92). Unkapanı tarafında olan bu sokak Atatürk Bulvarı açılırken (B.: Atatürk Bulvarı, cild 3, sayfa 1248) istimlâk edilerek bulvara katılmışdır. Mahallenin muhtarı B. Nihad Günay'ın (Bakkal) verdiği mâlûmata göre iki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, meyilli, bir meydanlık ile üçer katlı ahşab evler bulunan bir sokakdı. Hamam (B.: Azebler Hamamı, cild 3, sayfa 1685) şimdiki

Tekel Genel Müdürlüğü binası ile Manifaturacılar Çarşı arasında idi; bir çifte hamamdı (Kasım 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ELVANLAR SOKAĞI — Fâtih İlçesinin Fener Bucağının Kasabdemirhan Mahallesi de, Elvan Hamamı Arkası Sokağı ile Mustafa Kemal Caddesi (Atatürk Bulvarı) arasındadır, Elvanzâde Camii Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 8/92); bu sokak Atatürk Bulvarı açılırken istimlâk edilmiş, bulvara katılmışdır (B.: Atatürk Bulvarı, cild 3, sayfa 1248). Mahallenin muhtarı B. Nihad Günaydın (Bakkal) verdiği mâlûmata göre iki araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli, üçer katlı ahşab evler ve konaklar bulunan bir sokakdı. Elvanzâde Camii ve Elvan Hamamı bu sokakda idi (B.: Azebler Camii ve Azebler Hamamı, cild 3, sayfa 1684 ve 1685).

Hakkı GÖKTÜRK

ELVAN MAHALLESİ — İstanbulun Fâtih devrinde kurulmuş en eski mahallelerinden-di, Sirkeci civarında Demirkapuda Elvan Mescidinin mahallesi idi; 1879 da ilk mebus seçimi için tanzim edilmiş bu defterde 14 hânelik bir mahalle olarak kaydedilmiş; Sirkeci Garının yapıldığı, ve gar sâhasının genişletildiği sırada Elvan Mescidi ile birlikde bu mahalle de istimlâk edilmiş, kaldırılmışdır.

ELVAN MESCİDİ — Elvan Çelebi Mescidi adı ile de anılırdı. Demirkapu ile Sirkeci arasında idi; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı vermektedir: «Bânisi Fâtih devri ulemâsından Sinan Efendidir, Mısır fethi senesinde vefât etmiş olub kabrinin yeri bilinmiyor. Minberini Üsküblü Ali Ağa koymuşdur. Mescidin mahallesi vardır». İstanbula demiryolu girdiği zaman ve Sirkeci Garı yapılır iken istimlâk edilmiş ve yıktırılmışdır.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I; E.H. Ayverdi, Fâtih Devri Mimârisi; Tahsin Öz, İstanbul Camileri.

ELVANZÂDE CAMİİ SOKAĞI — Fâtih İlçesinin Fener Bucağının Kasabdemirhan Mahallesi yollarından; Elvanlar Sokağı ile Salih Paşa Caddesi arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 8/92). Salihpaşa Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli bir sokakdır, sol kenarı cami olup Atatürk Bulvarı açılır iken istimlâk edilerek yeri bulvara katılmışdır (B.: Azebler Camii, cild 3, sayfa 1684). Bu satırların yazıldığı sırada, eski cami arsasının bir kısmı üzerinde Merkez Bankasının İstanbul Kambiyo Şubesi olan sekiz katlı bir bina bulunuyordu; yolun sağ kenarında da ahşab ve kâğir bir kaç ev ile altlarında 2 bakkal, 1 berber, 1 gömlekçi dükkânı, 1 inşaat malzemesi mağazası, 1 taşçı - mermerci bulunuyordu. Kapu numaraları 19 - 39 dur, Elvanlar Sokağı tarafındaki parçası istimlâk edilerek bulvara katılmışdır (Kasım, 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ELVANZÂDE ÇEŞMESİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih kâzâsının Fener nâhiyesinin Haraççı Kara Mehmed Mahallesi sokaklarından; Yeşiltulumba Sokağı ile Hisaraltı Caddesi arasında uzanmaktadır, Üsküblü Caddesi ile dörtyol ağzı yaparak kesim, Arpacı Reşit Sokağı ile kavuşağı vardır; Atatürk Caddesi açılırken istimlâk edilerek bulvara katılmışdır.

ELVANZÂDE MAHALLESİ — Unkapanında İstanbulun eski mahallelerinden biri idi; 1879 da tanzim edilmiş bir defterde 89 hânelik bir mahalle olarak kaydedilmişdir. Halk ağzında Elvanzâde Camii denilen Azebler Camiinin mahallesiydi; sonradan kaldırılmışdır, yeri 1934 Belediye Şehir Rehberindeki Haraççı Kara Mahmud ve Kasab Demirhan mahallelerine katılmışdır.

ELVEND BEY (Kerküklü) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ve «Zindan Şiirleri» adı altında o devirde İstanbul Cezâevinde bulunan bâzı mahkûmların yazdıkları şiirleri toplayarak eşsiz kıymetde bir antoloji bırakmış olan ve aynı zamanda değerli bir halk ressamı olan Kahveci Nusret (B.: Nusret, Kahveci), eserine mahkûmlar arasında bulunan otuzdan fazla gençin de resmini yaparak ilâve etmiş, onların da hal tercemelerini yazmış, ve ayrıca o devrin cezâevi hayatı üzerine de bâzı hâtıralar ve notlar ilâve etmişdir. Kerküklü Elvend Bey o antolojide adı geçen ve resminin yapıldığı hicrî 1294 (M. 1877) tarihinde 20-21 yaşlarında bulunan bir kürd delikanlısıdır. Resmin altında: «Mîr Elvend Kerkûkînin işbu tasviri zindanda dört duvar karındaşı şeyhimiz Somuncu Baba Hazretlerinin hizmetinde olduğundan terrim olundu. Sene 1294» yazılıdır Adı geçen Somuncu Baba o tarihlerde cezâevin-

de katilden mahkûm bektaşı taslağı bir büyücü, üfürükcüdür. (B.: Somuncu Baba). Resmin üst sol köşesinde sözde tına şeklinde: «Mîr Elvend Kerkûkî şâki hubânı zından» yazılıdır; onun altında da delikanlının künyesi yazılıdır: «Künyedir ki: Elvend bir şakî Deli Çıplak Ferhad, bir şakî Karayılan Şehsüvar, bir şakî Mir Elvendi Sâmi, bir Saçlı Ferhad Bey, bir Şeyh Elvend Kerkûkî, bir Şeyh Davud nesli Sultan Salâhaddinden». Sultan Salâhaddinden kasıd Sultan Salâhaddin Eyyûbî olacakdır.

Bu satırların altında Elvend adı üzerine bir vefik (muska) yazılmışdır:

Vefik be nâmı Elvend
(Elvend adına muska)

(Elif) E - İ taat üzre ola
(Lam) L eylü nehâr hazır ola
(Vav) V efâkâr ola
(Nun) N edim ola
(Dal) D ildârı sâdık ola

Elvend Beyin tılsımlı resmi
(Nusretin resminden Hüsnü eli ile

Nusha Elvend adının arab asıllı Türk harfleri ile yazılışına göredir.

Elvend Beyin resmi çıplak ayaklı olarak yapılmışdır; Kahveci Nusretin kaydine göre zındanda mahbub delikanlıların çıplak ayakla dolaşması o devirde zindan hayatı geleneği îcâbıdır (B.: Eshâr Nushası; Fetâ Nushası).

Kahveci Nusret Kerküklü Elvedin kanlı bir şakî olan ve «Deli Çıplak» lâkabı ile anılan babası Ferhadla birlikde 11 yaşında dağa çıkdığını, babasının katlinden sonra beş yıl daha babasının Diyab ismindeki adamı ile dağda kaldığını, Diyabın ölü ve Elvendin diri olarak ele geçirildiğini, 16 yaşında olduğu için 30 yıl hapse mahkûm edildiğini, Musul cezâevinde yatar iken ve 19 yaşında iken de bir meseleden İstanbul cezâevine nakledildiğini anlatıyor.

Aşağıdaki manzûme Kahveci Nusretin ağzından Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca (Vâsıf (Hiç) tarafından yazılmışdır:

Şan virdi zındâne yine bir fetâ
Kürdîyül asıldır hüsni bî hemtâ
Siyehçerde levend Kerkûkî Elvend
Kanlı delikanlı o mîri yektâ

Kûşei zındanın şebçerâğıdır
Hüsni kemâlinde tamam çâğıdır
Sahrâyi çünûnun aşk ile kükrer
Şîrü plengine yürek yağıdır

Zındâne düşdükde kopdu velvele
Somuncu Babamız yetişdi hele
O şâhın yolunda dökülmeden kan
Bir aceb sihr ile geçirdi ele

Elvendi zeberdest ol servî bülend
Eşbehi hûnî hem şûhi bî menend
Babanın himmeti kerâmetidir
Atdı vahşetini topuklu levend

Baba köçeğidir o kürdî dilber
Kıyamaz saçını kesmeye berber
Diz çöküp hücrede mürşid önüne
Okur aşk kitâbın su gibi ezber

Akın adı vardır karanın tadı
Dirahti meyvadar kaddi şimşâdı
On iki imamın aşkına bir hû
Üstünde babanın kartal kanadı

Bir tâzeye sanem diyüp taparız
Nushalar yazar tılsım yaparız
Aşku alâkadır yaşatan bizi
Bitde örümcekde mânâ ararız

Tasvirin nakşettim kıl kalem ile
Hem baba sihrini getirdim dile
Mekânımız zından zındandır zından
Rumûzi aşk ile dolacak şile

İşte efendim bu tasvîri Elvend
Bedesti Kahveci Nusret hünermend
Zından içre gören cümle karındaş
Cümlesi yekzeban ittiler pesend

Kahveci Nusretin kaydine göre sünnetsiz olan Elvend 23 yaşında iken İstanbul Cezâevinde tantanalı bir meydan düğünü ile sünnet ettirilmiş, Vâsıf Hoca onun için de şu tarih kıt'asını yazmışdır:

Davul zurna köçekli pilâv zerde şerbetli
Bir âlâ şatafatlı düğün oldu meydanda
Tam yirmi üç yaşiyle eşbehime tarihdir
Kürd Elvendi Kerkûkî sünnet oldu zındanda
1273 + 23 = 1296 (M. 1878 — 1879)

EMÂNÂTI MÜBÂREKE — Mübârek Emânetler. Topkapusu Sarayı Müzesinde Hırkai Saadet Dâiresinde Hırkai Saadet Odasında (B.: Hırkai Saadet Dâiresi) asırlar boyunca muhâfaza edile gelmiş mübârek emânetler şunlardır:

Peygamberimizin hırkası, (Hırkai Saadet)

Peygamberimizin bir dişinin kırılmış küçük bir parçası (Den dânı Saadet); Uhud Cenginde kırılan dişidir.

Peygamberimizin sakalının kılları (Sakalı Şerif); bâzılarının mahfazaları fevkalâde sanatkârâne, hattâ murassâdır; Hıraki Saadet dâiresinde pek çok Sakalı Şerif vardır.

Peygamberimizin mübârek nâşının gasıl suyu; kırılmış yeşil boş bir şişedir.

Peygamberimizin Mısırda kıbtilerin emîri Mukavkise yolladığı nâme; Kahve rengi bir deri üzerine siyah mürekkeble yazılmış 12 satırlık çok kıymetli bir vesikadır.

Peygamberimizin mührü; kırmızı akikden bir santim boyundadır; üzerinde kûfî hat ile «Muhammed Resûlullah» yazılıdır; yazı peygamberimizin devrine âid değildir, geçen asır da Bağdadda bulunarak getirilmişdir. Peygamberimizin asıl mührü Hz. Osman tarafından bir kuyuya düşürülmüş, kaybolmuşdur.

Peygamberimizin iki kılıcı; ikisi de altın kılıçdır.

Peygamberimizin sancağı (Sancağı Şerif)
Peygamberimizin yayı,

Peygamberimizin dördü taş, ikisi tuğla üzerinde çıplak ayağının taban izi (Nakşi Kademi Şerif); bunlardan biri için Hz. Muhammedin Mirâcda basdığı taşdır denilir, altın bir çerçeve içindedir.

Peygamberimizin bir nalını (Na'lini Saadet); ağaçdan bir nalındır; üzerine Âyetül Kürsi hak edilmişdir.

Kıymetli mushafı şerifler,
Hazreti Fatmanın seccâdesi,
Hazreti Ebûbekirin bir kılıcı,
Hazreti Ömerin bir kılıcı,
Hazreti Osmanın iki kılıcı,
Hazreti Alinin bir kılıcı,
Hazreti Zübeyrin bir kılıcı,
Hazreti Zeynelâbidinin bir kılıcı,
Hazreti Ebül Hasanın bir kılıcı,
Hazreti Câfer Tayyarın bir kılıcı,
Hazreti Ammar bin Velidin bir kılıcı,
Eshabdan iki zâtın kılıcları,
Kâbenin altın oluğu,
Tövbe kapusunun kanadı,
Kâbe kilid ve anahtarları,
Haceri Esved çerçevesi,
Peygamberimizin teyemmüm taşı.

Mübârek emânetlerin bir kısmı İstanbula Yavuz Sultan Selim tarafından Mısırdan getirilen Mısır Memlûk Sultanlarının hâzinesi arasında getirilmişdir; bir kısmı da Yavuz Sultan Selimin halifeliğinin ilânından sonra Mekke Emiri Seyyid Berekât tarafından gönderilmişdir. Bir kısmı da bilâhare toplanarak Hırkai Saadet dâiresine konmuşdur.

Bu önemli konuda ilk aydınlatıcı eser, Topkapusu Sarayı Müzesinin eski müdürü muhterem Tahsin Öz tarafından yazılmışdır; Hırkai Saadet Dâiresi ve Emânâtı Mukaddese» adını taşıyan bu kıymetli eser 1953 yılında yayınlanmışdır.

EMÂNETCİ, EMÂNETCİLER — Bavul, çanta, paket, küçük denk ve sâir eşyayı kısa bir zaman için bir ücret karşılığı muhâfaza eden esnaf; emâneten aldıkları eşyanın sâhibine bir marka verirler, ve o markayı getirene, muhafaza bedelini alarak eşyâyı teslim ederler.

Bu esnaf İstanbulda yolcu kesâfeti olan iskelelerle semtlerde, Sirkeci ve Galatada toplanmışlardır; günün her saatinde, dükkânların

rafları emânet eşyâ ile dolar, boşalır. Galatadaki emânetçilerin dükkânları eskiden Köprü altında iken Galata Rıhtımı Caddesi üzerine nakledilmişlerdir. Son yılların en meşhur emânetcisi Sultâna adında bir mûsevî kadını idi, onun ölümünde dükkânı yakını olan Sara Kadına kaldı, bu mûsevî hanımı 1967 de hayli yaşlıca ve Galata Rıhtımı Caddesindeki dükkânında işi ile meşgul idi.

1945 de, değerli gazeteci merhum Cemâleddin Bildik (B.: Bildik, Cemâleddin, cild 5, sayfa 2769) Akşam Gazetesinde yayınlanmış «Emânetciler» isimli röportaj yazısında şunları kaydediyor:

«Eski emanetçilerden birinin bana anlattığına göre bu dükkânlar, Köprü altının manzarasını bozuyormuş, rütubet eşyaları çürütüyormuş da onun için rıhtım üstüne çıkarılmış.. Şimdi Karaköyde rıhtım boyunca uzanan asfalt caddenin Karaköy kısmında bu dükkânların sıraya dizildiklerini görüyoruz.

Halkın sık sık uğrayıp eşya bıraktığı bu yerlerin bir taraftan Belediye zabıtası talimatnamesinde, diğer taraftan da hıfzıssıha kanununda birer hükme tabi olacakları tabiî idi. Bunu göz önünde tutarak rasgele bir kaç emanetçiye girdim ve etrafı tetkikten geçirdim. Gördüğüm dağınıklık ve başıboşluk karşısında hayretimi gizleyemiyerek sordum:

— Siz, dedim, Belediye zabıtası talimatnamesinin hangi hükmüne bağlısınız?

«Muhatabım emanetçi gülerek:

— Bizim, dedi, o kitapta yerimiz yoktur.

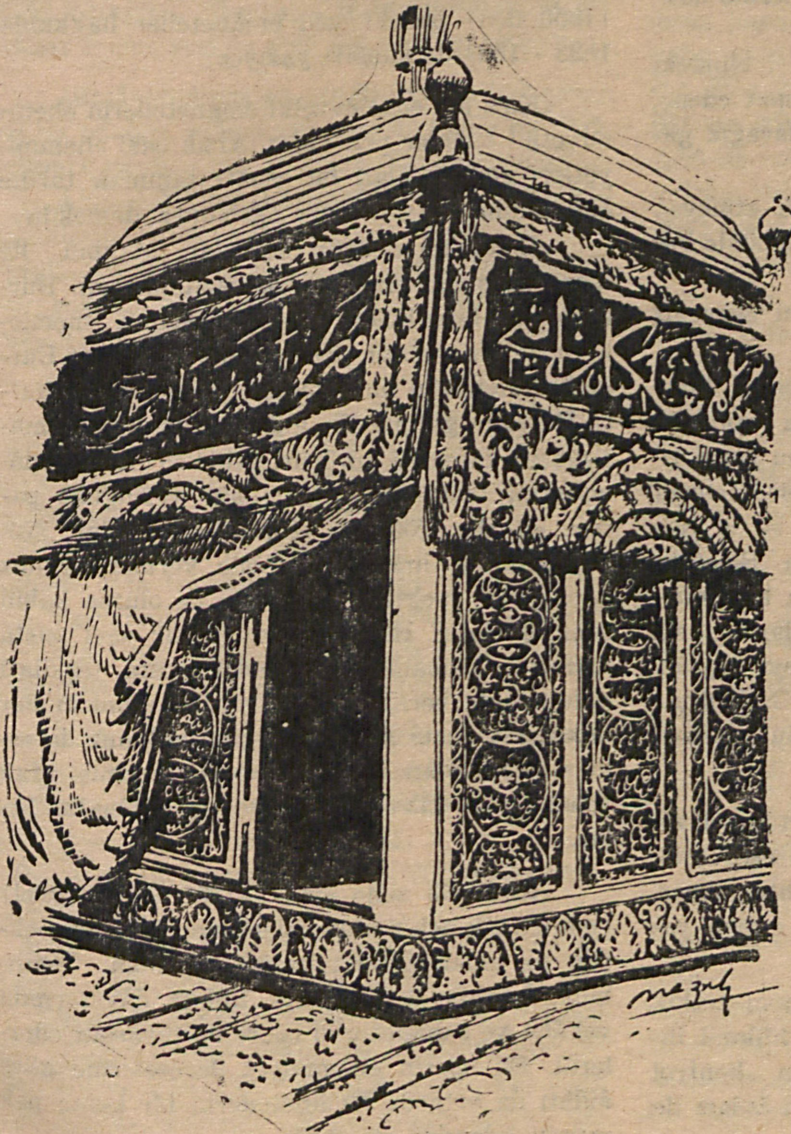
— Hıfzıssıhha kanununda, sizleri sıhhî bakımdan kontrola tâbi tutan bir madde olsa gerektir?

— Katiyen!... Böyle bir kanunda da bizi kayıt altına alan madde yoktur. «Halkın bıraktığı çanta, bavul, sandık, yatak dengi vesaireden dolayı para aldıklarını söyliyerek tarifelerini öğrenmek istedim:

— Meselâ, dedim, bir bavuldan bir gün için kaç para alırsınız? O bavul, üç dört gün kalırsa ne ücrete tabi tutarsınız?

«Muhatabım yine güldü:

— İlâhi gazeteci bey, dedi, başıboş bir müessesenin tarifesi olur mu? Gelişi güzel bir ücret alıyoruz, işte o kadar; 24 saat bekleyen bir bavul için 100 kuruş da aldığımız oluyor, 50 kuruş da... Geçenlerde Belediyeye müracaat ettik; bize bir tarife yapın da emanetleri bu tarifeye göre ücrete tâbi tutalım dedik; kanunlar, talimatnameler açıldı, bizi alâkadar eden hükmü bulamadılar. Bu yüzden de tarife veremediler.

Hırkai Saadet Dâiresinde Hırkai Saadet çekmecesinin muhafaza edildiği gümüş şebîke
Resim: Nezih

«Rafları tıklım tıklım bavullar, sandıklar, denkler ve çeşitli eşya ile dolu olan bir emanetçi dükkânında aklıma gelen bir kötü ihtimal beni hayli düşündürdü:

— Buraya konan eşyalar sigortalı mıdır? diye sordum:

«Muhatabım:

— Allah korusun! dedi. Bir yangın çıkıverse mahvoluruz...

— Siz mi mahvolursunuz, burada eşyaları olanlar mı?

— Yani hem onlar, hem de biz mahvoluruz. Çünkü eşyalar sigortalı değildir, hattâ dükkânın bile sigortalı olduğundan şüpheliyim..

— Farzedelim ki bir yangın çıktı ve bu eşyalar da kül oldu gitti. Eşya sahiplerine haklarını nasıl ödeyeceksiniz?

— O zaman ne olacak bilmem... elindeki markası ile bizde eşyası olduğunu ispat edene, istediği parayı vermekle mükellef olacağız galiba...

— Ya içindeki eşyası ile 5 lira etmeyen bir bavulu için 500 lira, 1000 lira talebinde bulunan çıkarsa ne yapacaksınız?

— Mahkemenin kararına boyun eğeceğiz tabiî...

«Gezdiğim emanetçilerde eşyaların konduğu öyle depolar gördüm ki, daha yaklaşırken keskin bir küf ve rütubet kokusu genzi tıkıyordu... Fakat emanetçiliğin, Belediyelerin kuruluşundan da eski birer ticaret ve iş yerleri olduklarını düşünerek bunların Belediye zabıtası talimatnâmesiyle hıfzıssıhha kanununda birer hükme bağlanmamış olmalarına asla ihtimal vermedim. Evvelâ Belediyeye gidip Vali ve Belediye başkan muavini B. Muhtar Acar'ı gördüm, vaziyeti anlattım. Bu başıboşluğu hayretle karşılayarak:

— Ümid ederim ki, dedi, onları kayıt altına alan bir hüküm vardır. Tetkik ettireyim, cevap vereyim... «Ertesi günü Muhtar Acar, cevabını yazılı olarak göndermişti, aynen yazıyorum:

«Belediye zabıtası talimatnâmesini tetkik ettirdim. Emânetçiler hakkında bir hükmü ihtiva etmediği anlaşıldı. Bu zümrenin kontrol edilebilmesi ancak bir tenbihi beledî isdarı ile kabil olabilir.»

«Sağlık müdürü B. Faik Yargıcıya da giderek, hıfzıssıhha kanununda emânetçiler hakkında bir hüküm mevcut olup olmadığını sordum. Tetkik edildi, kanunda emânetçiler hakkında hiç bir hüküm olmadığı neticesine varıldı. Yalnız şu cihet memnuniyete şayan idi ki, evvelki senelerde kolera vak'aları görüldüğü zaman, sağlık müdürü, halkın sık sık uğrayıp çeşitli eşya bırakmalar noktasından buraları umumî bir tathire tâbi tutturmuş...

«Görülüyor ki emânetçilere, ne Belediye zabıtası talimatnamesinde ne de hıfzıssıhha kanununda yer verilmiştir. Tamamiyle başıboş olan bu müesseseler için resmî bir tarife dahi tesbit edilemiyor.».

Ahmed Midhat Efendi «Emânetci Sıdkı» isimli uzun hikâyesinde. Kırım Harbinden (1850 den) önceki eski emânetciler hakkında 1893 - 1894 de şunları yazıyor:

«Kırk elli sene evvelki emânetcilerin ehemmiyetini bilenler pek azdır. Artık eski ehemmiyetleri geçmiş olan bu esnafı tanımak tarihe âid mühim bir meseleyi öğrenmek demekdir.

«Emânetci denilen adamlar İstanbul ile taşra arasında ulaşdırıcılık vâsıtaları idi. Bursalısınız, İstanbulda bulunuyorsunuz, memleketinize bir mikdar para göndereceksiniz; Bursa Emânetcisini bulursunuz; bu adam her hafta Bursaya gidip gelir, giderken İstanbul Emânetlerini Bursaya götürür, gelirken Bursa emânetlerini İstanbula getirir, sizi verdiğiniz parayı da alır, götürüp yerine teslim eder; size bir makbuz, ilmü haber bile vermez; yalnız para değil, mektup, eşya, her ne olursa kabul eder, götürür. Halkın kurduğu bir nevi posta teşkilâtı. Zamanımızda devlet posta teşkilâtı bulunmakla beraber hâlen memleketimizin her noktasına posta işlemediği gibi halkımız da eski alışkanlıkdan büsbütün vazgeçememiş, ufak tefek emânetciler hâlâ epiyce iş yapmaktadırlar.

«Kırk elli sene evvel (1850 den evvel) emânetcilik pek mühim işlerdendi. Bir çok mektup ve emânetlerden başka taşradan İstanbula, İstanbuldan taşraya hukuk dâvâlarında vekâlet ve şahâdet gibi işlere de tavassut ederlerdi. Bu işlerin ehemmiyet derecelerine göre âidâtı da artardı. Emânetcilerin bir kısmı pek zengin adamlar olurlardı.

«Âdi emânetcilik hizmetinde bulunanların çoğu taşra ehâlisindendi; Emânetci kendi

memleketi ile İstanbul arasındaki münâsebeti kurardı.

«Bâzı İstanbullu emânetciler de vardı ki, bunlar yalnız bir yer ile değil, birkaç büyük şehirle muamele ederler, ve bizzat kendileri gidip gelmeyip bu iş için muameleleri olan yerlerde ortaklar peyda ederek, kendi hizmetlerinde bulunan ulaklarla işlerini görürler idi. İskenderiye, Beyrut, İzmir, Selânik, Girid, Trabzon, Anapa, İbrail gibi meşhur ticâret limanları ile iş yapar büyük emânetciler vardı. Poliçelik denilen işi bile görürlerdi. Meselâ İstanbuldan bir tüccarın İzmire göndereceği parayı bir mûteber emânetciye tesliminde emânetci parayı İzmire para olarak yollamaz, oradaki ortağına, filancaya bizim hesâbımıza şu kadar kuruş veriniz diye bir mektup yazardı.

«Emânetcilerin ya büyük hanlardan birinde bir odaları, yahud bir çarşı boyunda bir dükkânları vardı..» (A. Midhat, Emânetci Sıdkı).

Ahmed Midhat Efendinin târif ettiği emânetcilerin, halk postacılığı yanında bir nevi ibtidâi bankacılık yaptıkları, ve yine ibtidâî bir şekilde zamanımızın nakliye anbarlarının temelerini attıkları görülüyor.

«EMÂNETCİ SIDKI» — Ahmed Midhat Efendinin bir uzun hikâyesi; ünlü yazarın «Letâifi Rivâyât» adı altında topladığı hikâye serisinin yirmi ikinci kitabı olarak hicrî 1311 (M. 1893 - 1894) de yayınlanmışdır. Konu, okuma hevesli orta tabakanın zevk alacağı sonu tatlıya bağlanmış basit bir aşk mâcerâsı, namuskâr fakir bir delikanlının büyük aşkının ibret sahneleri (!) ile süslenmiş hikâyesidir.

1835 - 1840 arasında İstanbulda Emânetci Sıdkı Efendi kırk yaşlarında doğruluğu ve cömerdliğiyle tanınmış bir iş adamıdır. Horhorda bir konak yavrusu evde oturur. Emânetci dükkânı (yazıhânesi) de Direklerarasındadır.

Kıyâfetinin tasviri o devrin zengin esnaf tuvaleti için kıymetli bir vesikadır:

Başında bir Tunus fesi, fesin üzerine hafif bir ağabanı sarar. Şam kumaşından bir entâri, altına ağsız bir çağşır giyerek beline entâri üzerine kıymetli bir şal kuşak sarar; kuşağına güzel bir gümüş divit sokar, ayağında pamuk çorab ve sahtiyandan serhadlik mest vardır. Orta boylu, vücudca gaayet çelimsiz, teni ziyadece esmer, siyah sakallıdır. Erkek canlısı bir kadının alâkasını çekecek câzibesi yokdur. O devir için tek büyük kusuru evlenmemiş olmasıdır. Hiç bir meşrû özrü ve hiç bir gayri meşrû özrü ve hiç bir gayri meşrû zevki olmadığı halde bekârlığı muhitinde dedikodu mevzuu olur.

Kendisi bir yâran meclisinde bir gün hayatını anlatır:

«Anasız babasız sokakda kalmış bir öksüz iken tüccardan Dimyâtîzâde Abdülgaffar Efendinin elinde büyümüşdür. Gaffar Efendinin evine alındığı zaman 5 yaşındadır; üç sene sonra efendimin Ayşe Şeref Hanım adı konulan bir kızı dünyaya gelir. Evde Gaffar Efendinin kardeşi oğlu Riza Bey adında bir öksüz daha vardır. Üç çocuk berâber büyürler. Gaffar Efendinin niyeti ahlâkını pek beğendiği Sıdkıyı dâmad edinmekdir; fakat karısı buna şiddetle mâni olur: «Senden sonra soyu sopu belirsiz yabanın oğlanı konağa efendi mi olacak?» der. Kız 13 yaşını bulur; Sıdkı 18, Rıza 15 - 16 yaşlarındadır. Eşsiz bir güzelliğe sâhib olan Ayşe Hanım örtü altına konulur ve Sıdkının yatağı haremdeki odasından selâmlığa nakledilir. Güzel kıza «Ağabey» diye hitab ettiği Sıdkının, konakda babasının bir uşağı olduğu telkin edilir, ve Ayşe Hanım pek dilber bir çocuk olan amıcasının oğlu Rizayı sevmeye başlar. Sıdkı ise Ayşeyi sevmektedir. Ayşenin Rizaya verilmesi kesin olarak kararlaşır. Sıdkının kıza alâkası da his edildiği için düğün hazırlıkları yapılır iken delikanlının selâmlıkda da olsa konakda bulunması hoş görülmez ve durumu bir kâhya kadın tarafından Sıdkıya anlatılır; o da konağı terk ederek Soğancılar Hanında bir oda tutup konakdan ayrılır; ve Gaffar Efendinin verdiği sermâye ile emânetciliğe başlar, ve doğruluğu sâyesinde isim yaparak zengin olur.

Ayşe Hanım Riza ile evlenir, az sonra babası Gaffar Efendi ölür. Riza hayırsız, çapkın çıkar. Amıcasının kalan serveti rezilâne sefâhat âlemlerinde yiyerek mahvettikden başka konak eşyâsını, karısının ve kaynanasının mücevherâtını ve nihâyet konağı da satar, ve bir gün onları bir kirâ evinde sefâlet içinde bırakarak kendisi de ölür. Ana kız çevre işleyerek, oya yaparak geçinirler; Sıdkının yardım teklifini de mağrûrâne red ederler. Anası

da ölünce tek başına kalan Ayşe Hanım, nihâyet Sıdkının kendisine karşı olan asîl aşkını anlar ve vaktiyle Ağabey dediği Emânetci Sıdkı ile evlenerek sefâletden kurtulur.

Eski İstanbul hayatı bakımından, her eserinde olduğu gibi Ahmed Midhat Efendinin bu hikâyesinde de, az da olsa, kıymetli notlar vardır (B.: Emânetci, Emânetciler; Çevre, cild 7, sayfa 3886; Oya; Yağlık, Yağlıkcı).

EMÂNETÇİ SOKAĞI — 1934 Belediye Rehberine göre Galatada Pürtelâş Hasan Efendi Mahallesi sokaklarından; Cihangir Caddesi ile Tavuk uçmaz Sokağı (Yeni adı Akyol Sokağı) arasında uzanır bir aralık sokakdır; Sormagir Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 15/167). Cihangir Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, menzilli bir yo'dur. Üst başında sağ köşede altı katlı kâgir bir apartman (kapusu Cihangir Caddesinde) ile bu binanın altında bir bakkal dükkân (kapusu Sormagir Sokağında) vardır (Ocak 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

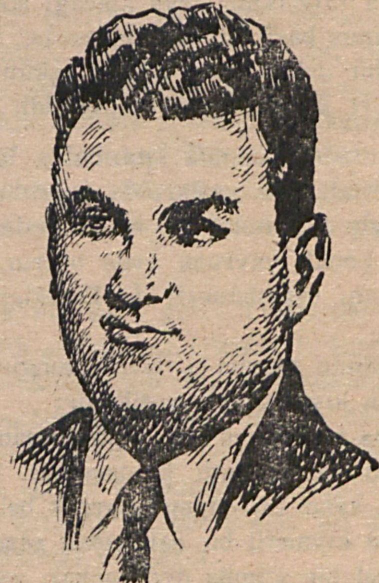
EMÂNET HAPİSHÂNESİ — İlk Şehir emâneti (Belediye) teşkilâtında suçlu esnaf için tesis edilmiş bir hapishânedir; halk ve bilhassa esnaf arasında «Emânet Hapishânesi» bu hapishâne 1855-1856 arasında kurulmuş, 1860 yılına kadar, ancak 4-5 yıl kullanılmışdır; narha riâyet etmeyen ve tartı âletleri hîleli esnafdan hafif hapis cezâsına mahkûm olanlar buraya konulurdu. Mahkûmların iâşe tahsisâtı olmadığından yemekleri her gün çırak ise ustaları, usta ise sâir esnaf tarafından getirilirdi. Bu sûretle o uygunsuz esnafın terbiyesi mümkün olamayacağı görülmüş, Emânet Hapishânesi kapatılarak o gibi uygunsuz ve hilekâr esnafın, eskiden olduğu gibi iplikhâneye ve seraskerlik kapusundaki askerî hapishâneye gönderilmesine karar verilmişdir. (B. Şehir Emâneti; İstanbul Belediyesi; Esnaf).

EMÂNÎ MESCİDİ — Hadikatül Cevâmiin kaydına göre Sur dışında Merkezefendi civârında idi. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi vüzerâdan birinin divan kâtibliğinde bulunmuş bir zât olup veziri müşâriileyh Selânik vâlisi olduğunda bu mescidin bânisi olan zât de berâberinde gidip hicrî 1000 tarihinde (milâdî 1591-1592) o arada vefât etmişdir. Sonra bir yangında bu mescid ve mahallesi yanmış, yerleri bostan olup o hal ile kalmışdır.»

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde: «Hadika bu camiin hicrî 1000 tarihinde vefât etmiş bir divan kâtibi tarafından yaptırıldığını yazmakda ise de vakıf kayıdları Emine Hâtun adında bir kadın tarafından yaptırılmış olduğunu belirtmektedir» diyor, fakat mescidin yerini Eğrikapuda Yâvedud Camii civarında Hacıhusrev Camii Sokağında gösteriyor ki Hadikatül Cevâmiin kaydettiği Merkezefendi semtinden çok aykırı düşmektedir.

EMECE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih kazâsının Şehremini nâhiyesinin Fatma Sultan Mahallesi sokaklarından; Şeyhülislâm Sokağı ile Emine Molla Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934, B.Ş. R. Pafta 10/84); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Mart 1968).

EMEÇ (Selim Ragıb) — Gazeteci, Son Posta Gazetesinin sâhibi; 1899 da Üsküdarda

Selim Ragıb Emeç
Resim: S. Bozcalı

doğdu, babası, son vazifesi Yemen ve Tihame kumandanlığı olan Miralay (albay) Hüseyin Ragıb Beydir, annesinin adı Fevziye Hanımdır. Sivas Askerî Rüşdiyesinde, Galatasaray Sultanîsinde okudu; Birinci Cihan Harbinde yedek subay olarak Suriye ve Filistinde bulundu; terhisinden sonra muhâbirlik ile gazetecilik hayatına atıldı ve Hukuk Fakültesinde yüksek tahsilini yapdı ve bu fakülteden 1924 de diploma aldı. Vakit, Tercümanı Hakikat ve Son Saat gazetelerinde muhabirlik yapdıkdan sonra o devrin tanınmış gazetecilerinden Zekeriya Sertel, Ekrem Uşaklıgil ve Halil Lütfi Dördüncü ile birlikde Son Posta gazetesinin dört kurucusundan biri oldu; ortaklarından Z. Sertel ve H.L. Dördüncü ayrılarak Tan gazetesini kurduklarında Son Posta önce Selim Ragıb ile Ekrem Uşaklıgile kaldı; E. Uşaklıgil'in vefâtı ile de S.R. Emece kaldı. Demokrat Partiye giren S.R. Emeç, bu partinin adayı olarak 1950-1960 arasında Bursa ve İzmir milletvekili oldu. 1958-1960 arasında ârız olan bir hastalık ile gözlerini kaybetti; 1960 ihtilâlinde o hazin durumda iken Yassıadaya gönderildi; beraat ile tahliye edildi.

Selim Ragıb Emecin, idâresi başından çekilmesi ile Son Posta gazetesi de bir müddet sonra kapandı. Bu satırların yazıldığı sırada evinde münzeviyâne yaşamakta idi.

Rebia (Karagülle) hanımla evlidir; Çetin (doğumu 1935), Aydın (doğumu 1939), Zeyneb (doğumu 1941) ve Leylâ (doğumu 1948) adında dört evlâd babasıdır. Fransızca bilir. Matbuat Cemiyetinin ve Gazete Sâhibleri Sendikasının kurucularındandır. Milletvekilliği sırasında Pakistana ve İrana gitmişdir.

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları; Kim Kimdir Ansiklopedisi.

EMED (Yassıtabanlı) — Takma adı ile Emel; 1966 yılında Belgrad Ormanında Üzeyir.in gazinosunda garsonluk eden «amazon yapılı, yeşil gözlü güzel ve 23 yaşında genç bir kadın»; bir gece Serpil adında körpe ve dilber kız arkadaşı ile Emirgânda Köşk Gazinosunda oturur iken Serpili kaçırmak isteyen altı kabadayı ile boğuşmuş, hatta göğsünden bir browning tabancası çıkararak mütecâvizlere karşı kullanmak istemiş ise de muvaffak olamamış, kabadayılar Yassıtabanlı Emed'in güzel arkadaşını kaçırıp götürmüşlerdir; fakat Emedin adı ve resimleri büyük günlük gazetelerin birinci sayfalarında «eli tabancalı yaman bir genç güzel kadın» olarak yer almışdır (B.: Kabadayılar).

Tokadın Yassıtaban köyünden olan Emed kendi hayat hikâyesini ve vak'ayı gazetecilere şöyle anlatmıştır:

«İstanbul'a geldiğime pişmanım, köyümde çok mesuttum. Üç yıl önce Salim Aydoğanla nikâhlandık. Beni başkasına kaptırmamak için çok uğraşmıştı. Ben de kendisini gerçekten sevmiştim. Fakat daha üç aylık evli iken İstanbul'a gidelim diye tutturdu. Kalkıp geldik. Gelir gelmez de huzursuzluk başladı. Bir taraftan evsizlik ve parasızlık, bir taraftan da peşime takılan adamlar saadetimizi elimizden aldı. İşimiz çığırından çıkmış, Salim bir deliye dönmüşdü. Etrafındaki adamlarla başa çıkamadı, beni elinden kaçıracağını anlayınca bana bir delilik damgası vurdu ve beni Akıl Hastanesine tıktı. Orada bir ay kaldım. Hiç bir şeyim yoktu. Çıktıktan sonra ise kocamı ortada bulamadım. Şimdi bir başka kadınla oturduğunu öğrendim. Fakat bana yazık oldu, kendimi hayatın akışına bıraktım. İki ay önce Belgrad Ormanları'nda Üzeyir'in gazinosunda Emel takma adı ile garsonluğa başladım. Çayırbaşı'nda Kibrit Fabrikasının arkasında iki odalı bir ev kiralamıştım. Serpil adında genç bir kadınla beraber kalıyorduk. Onu himayeme almıştım. Benim gibi ezilmesin istiyordum. Dün gece Zühtü Kulluk adındaki şoför arkadaşım beni ve Serpil'i gelip Ormandaki gazinodan aldı. Saat 23 sıraları idi. Geçerken Emirgân'daki Köşk Gazinosuna uğradık. Üçümüz bir masaya oturduk' Yanıbaşımızdaki masada ise altı erkek vardı. Ve bize yiyecek gibi bakıyorlardı. Oradan ayrılacağımız sırada hepsi ayağa kalktılar ve Serpil'i kolundan çekip sürüklemeye başladılar. Şoför Zühtü müdahale etmek istedi, kendisini iki kişi kıskıvrak tuttular. Adamlarla karşı karşıya kalmıştım. Başa çıkamıyacağımı anladığım zaman tabancamı çektim, fakat suratıma gelen bir yumrukla yere düştüm. Doğrulduğum zaman Serpil'i sürükleyip götürdüklerini gördüm» (Hürriyet Gazetesi, Haziran).

Vak'anın zabıta ve adlî safhası, Serpil'in âkıbeti tesbit edilemedi. Böyle bir vak'anın Yassıtabanlı Emedin yaşayış tarzı üzerinde de büyük değişiklik yapacağı âşikârdır.

EMEKDAR SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Ömer Avni Mahallesi sokaklarından; bu mahallenin sınır yollarından Çiftevav Sokağı ile Sulakçeşme Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B. Ş.R. pafta 15/169). Bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, hafif menzilli yokuş yoldur; üzerinde kâgir ve ahşab evlerle 4-5 katlı üç beton apartıman ve bir bakkal dükkânı vardır, kapu numaraları 3-11 ve 2-18 dir (Ocak 1967)

Hakkı GÖKTÜRK

Yassıtabanlı Emed
Hürriyet Gazetesinden

EMEK İŞ HANI — Nuruosmaniye Caddesindedir, 5 katlı 45 odalı ve asansörlü bir han olup 1957 de Muhlis Emek adında biri tarafından yaptırılmış ve 1960 da Tarık Tanman adında bir zâta satılmışdır. Handa avukat ve müteahhid yazıhâneleri ile Tarım Bakanlığı Bölge Ziraî Karantina Müdürlüğü, Üçler Kimyâ Sanâyii Kollektif Şirketi, Jandarma Dikim Evi Kooperatifi, Renk Tur Kitab Servisi; hanın bodrum katında da Ansiklopedimizin basıldığı dev tesisli Yaylacık Matbaası bulunmaktadır. Hanın odabaşılığını Bay Yusuf Baytekin yapmakta ve aynı zamanda hanın kahveocağını işletmektedir.

Hakkı GÖKTÜRK

EMEK SİNEMASI — Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde, Yeşilçam Sokağının bu cadde ile olan kavuşağı köşesindedir; 1957 yılında eski Melek Sinemasının yerinde ve Küçük Emek Sineması (eski Sümer Sinaması ve Rüyâ Sineması ile birlikde Emek Sinema Limited Şirketi tarafından yaptırılmışdır; bu şirketin yüzde 99 hissesi Emekli Sandığının, yüzde 1 hissesi de iş adamı Kemal Erbaş'ındır. Emek Sineması faaliyete 19 Nisan 1958 de başlamışdır.

Balkon ve salondan ibârettir, locası yokdur; 1150 kişilik bir sinemadır; balkon 327 kişi, salon da 773 kişi alır.

Sinema personeli 1 müdürün idâresinde 3 gişe memuru, 3 kontrol memuru, 10 müstahdem, 1 yangın nezâretcisi, 1 gece bekcisi olmak üzere 19 kişidir; büfesinde de 5 kişi çalışmaktadır.

Seyirci yerleri şöylece tanzim edilmişdir:

Balkon: 9 sıra üzerine 300 kişi,

Salon (Koltuk): 15 sıra üzerine 600 kişi

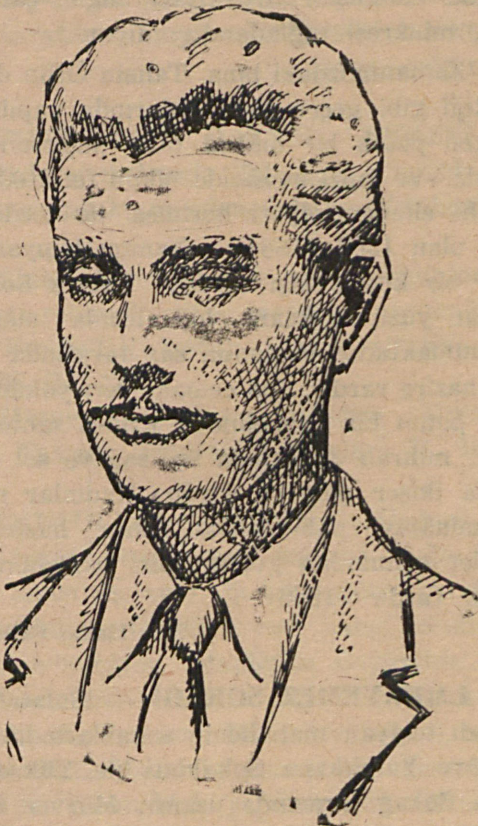
Salon (birinci): 7 sıra üzerine 250 kişi

Salı günleri saat 11.50 de başlayan yüzde 50 tenzilâtlı halk matineleri vardır (1967)

Hakkı GÖKTÜRK

EMEKSİZ (Ahmed Turan) — Tarihimize yüksek tahsil gençliğinin kalemi ile «Kanlı Perşembe» adı ile geçmiş 28 Nisan 1960 perşembe günü Bayazıd Meydanında yüksek tahsil gençliği ile İstanbul polisi arasında geçen çarpışmada şehid olmuş Yüksek Ticaret Okulu öğrencisi bir delikanlı; 1940 yılında Malatyanın Yukarı Oba ve Aşağı Oba ismi ile anılan iki mahalleden mürekkeb Gündüzbey köyünde doğdu, babası Mehmed Emeksiz adında bir çiftcidir, annesinin adı Zeyneb'dir, Malatya'nın Barguzu köyündendir. Daha önce iki erkek evlâdları olduğu halde her ikisi de sabî iken öldüğünden bu üçüncü oğullarına önce Ahmed Yılmaz adı konmuş, anasının ısrarı üzerine üçüncü isim olarak da «Duran» adı verilmiş, bu isim sonra ağızlarda Turan'a çevrilmişdir; Emeksiz âilesinin Turandan sonra da iki kız çocuğu olmuşdur.

Mehmed Emeksiz tek oğlunu okutmak

Turan Emeksiz
Resim: S. Bozcalı

arzûsu ile 1947 de Gündüzbey köyünü terkederek Malatyaya yerleşmiş, Devlet Demiryolları idâresinde revizör olmuş, ve Turan Emeksiz orada Fırat ve Barbaros ilk okullarında, Malatya Orta okulunda, Malatya lisesinde (şimdi bu lisenin adı Turan Emeksiz Lisesi'dir) devamlı başarı ile okumuş, 1957 de kanserden muzdarip olan babasını kaybederek annesi ve iki kız kardeşi ile dayısının himâyesine sığınmışdır. 1958 de liseden mezun olarak yüksek tahsilini yapmak üzere İstanbul'a gelmişdir.

Şehâdetinde 20 yaşında bulunuyordu. 27 Mayıs 1960 ihtilâlinden sonra nâşi İstanbul'daki muvakkat kabrinden alınarak diğer şühedâ ile birlikde gençliğin düzenlediği büyük bir törenle Ankaraya gönderilmiş, Anıt-Kabir yanında hususî bir hazireye defnedilmişdir.

Turan Emeksiz Büstü — Cağaloğlunda Millî Türk Talebe Birliği binâsının önünde, mermerden Atatürk maskının altında bir kaide üzerinde mermerden tabiî cesâmetde bir heykeldir; heykeltraş O. Macunoğlu tarafından yapılmış ve yerine 28 Nisan 1962 de bir törenle konmuşdur; fakat maalesef kaidedeki adı «Turhan» diye yanlış yazılmışdır.

Bu büst 1966 yılı şeker bayramının ikinci gününe rastlayan 24 Ocak Pazartesi günü bir fanatiğin tecavüzüne uğramışdır; vak'anın tafsilâtını günün gazetesinden alıyoruz:

«M.T.T.B. önündeki Turan Emeksiz büstü dün baltayla bir işçi tarafından kaidesinden sökülerek kaçırılmak istenmiştir. Saat 14 sıralarında Cağaloğlundaki M.T.T.B. önündeki Turan Emeksiz büstüne elinde baltayla yaklaşan 39 yaşındaki Hüseyin Semerci adındaki yağ işçisi, birden elindeki baltayı birkaç defa büste indirdikten sonra kaidesinden söküp kucaklamış ve Vilâyete doğru koşmağa başlamıştır. Kucağında büst ve elinde balta bir adamın koştuğunu gören Cağaloğlu'ndaki trafik polisi Hikmet Taştop oradan geçen polis cipindeki memurların da yardımıyla adamı durdurup kucağındaki büstü zorla almağa muvaffak olmuşlardır. Alemdar karakoluna götürülen sanık, Turan Emeksiz'i tanımadığını, adını da hiç duymadığını, büstü daha önce gördüğünü, önünden geçerken kendisine ben-

zediğinden söküp götürmek istediğini bildirmiştir.

«Konyanın Hatunsaray bucağında çobanlık yapan ve İstanbula geldikten sonra yağ halinde Aleko Torunos adlı bir Rum tüccarının yanında ayda 400 liraya çalışan Hüseyin Semerci, «Gelip geçtikçe bu heykel bana keder veriyordu. Onu söktüm.» demekte, başka bir şey söylememektedir.

Hüseyin Semerci adındaki bir yağ işçisi tarafından Turan Emeksiz'in büstünün parçalanmak istenmesi kısa zamanda gençlik tarafından duyulmuş ve gençlik kuruluşları, hareketi protesto eden bildiriler yayınlamışlardır.

Olaydan sonra Alemdar Emniyet Amirliğine götürülen büst, M.T.T.B. tarafından saat 17 de teslim alınmış ve törenle yerine konmuşdur» (Bayram Gazetesi)

Mesud AYABAKAN

Turan Emeksiz Vapuru — Denizcilik Bankasının yeni liman vapurlarından birine de «Turan Emeksiz» adı verilmişdir (B.: Turan Emeksiz Vapuru).

EMEKYEMEZ MAHALLESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu kazâsının Galata nahiyesi mahallelerinden (1934 B.Ş.R. pafta 15/131); Galatanın Arabcamii ve Berekatzâde mahalleleri ve Kasımpaşanın Bedrettin Mahallesi ile çevrilmişdir. Sınır yolları şunlardır: Galata Yenikapusu ve Yolcuzade İskender Caddesi (Bedreddin Mahallesi ile), Okcu Musa Caddesi (Bereketzâde Mahallesi ile), Abdüsselâh Sokağı, Yanıkkapu Sokağının bir kısmı ve Tersâne Caddesi (Arabcamii Mahallesi ile). İç sokakları şunlardır: Fütûhat Sokağı (yarısı Arabcamii Mahallesinde), Sarı Zeybek Sokağı, Abdüsselâm Çıkmazı, Demirci Fettah Çıkmazı, Devedikeni Sokağı, Yanıkkapu Sokağı, Mürver Sokağı, Porsuk Sokağı, Tenka Sokak, Mürdüm Sokağı, Akik Sohağı, Yeni merdiven Sokağı, Anber Sokağı, Tutsak Sokağı, Yüksek minâre Sokağı, Dik Sokak, Güvez Sokağı, Emekyemez Sokağı, Şişhâne Sokağı, Nazlı Hanım Sokağı, Tolcuzâde Mektebi Sokağı, Talaşcı Sokağı, Lüfer Sokağı, Gümüş gerdan Sokağı, Somak Sokağı, Sarıkcı Sokağı, Harup Sokağı, Salkım Çıkmazı, Kartopu Çıkmazı, Âma Çıkmazı, Yolcu hamamı Sokağı, Eflâtun Çıkmazı, Yaprak Çıkmazı, Buğulu Sokak (bir kısmı Arabcamii Mahallesinde).

Bu mahallede 2 cami (Emekyemez Mescidi, Yolcuzâde Camii), 1 sebil, 1 hamam (Azabkapusu Hamamı), 1 okul (musevî okulu); 256 ev, 41 apartıman, 19 han, 1 otel, 250 dükkân - mağaza, 50 atölye, 23 imalâthane vardır; Yanıkkapu Sokağında Emekyemez Sokağı kavuşağında yok olan Galata surlarından kalmış bir kapu görülür. 1960 sayımındaki nüfusu 2518 erkek ve 2794 kadın, 1965 sayımında da 1967 erkek ve 1854 kadın idi. 1966 yılında mahalle muhtarlığında Kahveci Hasan Gür bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

EMEKYEMEZ MESCİDİ — Galatada Emekyemez Mahallesinde Yüksekminâre Sokağındadır; Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Bânisi Hüsâmeddin Efendidir, kendisi de mescidi yanında medfundur, kabir taşında rakamla ölüm tarihi H. 999 (M. 1590 - 1591) dur; mescidin mahallesi vardır». Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde: «(Aslı onaltıncı yüzyılda yapılmış olup) 1884 de tecdid edilmişdir. Duvarları kâgir, çatısı ahşab, minâresi tuğladandır» diyor.

Zamanımızdaki bina, Tahsin Özün de kaydettiği gibi geçen asır sonlarında yapılmışdır. Üçgen plânlı bir mâbed olup kapusunun üstünde «Ve innel mesâcide lillâhi fel âted'u maallâhi ehaden» âyeti kerimesi ile tecdidi tarihi olan 1302 (1884) rakamını taşıyan mermer bir kitâbe taşı vardır. Tutsak Sokağına bakan yüzü fevkaani olup altında meşrûtası bulunmaktadır. Kapunun sağ tarafında küçük bir hazîre vardır. Son cemaat yeri yokdur; küçük beton bir pabucluktan ibâdet sahnına girilir; mihrab duvarında üç, sağ ve sol duvarlarda ikişer pencere vardır. Kadınlar mahfili ile minâreye pabuclukdan çıkılır; hazireye de ibâdet sahnından geçilir; biri bânisinin, dört kabir vardır (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMEKYEMEZ SOKAĞI — Galatada aynı adı taşıyan mahallenin sokaklarından; Harup ve Yanıkkapu Sokakları ile Yüksek minâre Sokağı arasında uzanır, Mürver Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/131); bir araba geçecek geniş-

likde, kabataş döşeli dik bir yokuşdur, ahşab kâgir evler arasından geçer; 1 torna - tesviye atölyesi, 1 cilâcı, 1 demirci, 1 terzi, 1 tornacı, 1 sandıkcı, 1 kalıpçı, 1 bikkal, 2 nikelâj atölyesi, 1 hurdacı, 1 mobilyacı vardır (Temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMEKYEMEZ TEKKESİ — Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendinin «Mecmuai Tekâya» isimli eserinde (1307, M. 1889-1890) Üsküdarda Salacakda âyin günü pazartesi olan bir bayrâmî tekkesi olarak kayıdlıdır; o tarihdeki şeyhi de Aziz Efendi adında bir zât olarak gösterilmiştir. Zamanımızda mevcud değildir; Salacakda İskele arkası Sokağında idi. Salacak Mahallesi muhtarı malûl gazi teğmen Bay Tahsin Şâhinin verdiği malûmata göre büyük bir semâhânesi olan harem selâmlıklı iki katlı ahşab bir binâ idi; çatısı çökmüş harab bir halde iken 1935 yılında yıktırılmışdır. Türbesinin ön duvarına yıkılan tekkenin beş beyitlik manzum kitâbe taşı konmuşdur ki bir yangında yandıkdan ve hayli zaman yeri arsa hâlinde kaldıkdan sonra hicrî 1286 da (M. 1869-1870) Şeyh Seyyid Mustafa Âkif Efendi tarafından ihyâ edildiği söylenmektedir.

Hakkı GÖKTÜRK

EMETULLAH HÂTUN ÇEŞMESİ — «Büyükdere civârında Zekeriya Köyünde cami karşısındaki meydancıkdadır. Kitâbesi şudur:

Sâhibül hayrât vel hasenât elmuhtâc ilâ rahmeti rabbihül gafûr merhûme ve mağrûfilehâ Emetullah Hâtun rûhine elfâtiha, sene 1158 (M. 1745)

Mâmur, suyu akar çeşmedir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II, 1945).

EMETULLAH SULTAN — Üçüncü Sultan Ahmedin baş haseki sultan,ı ki bu pâdişahın anası da aynı adı taşımışdır (B.: Emetullah Sultan, Gülnûş). Aslı hangi memleketdendir bilinmiyor. İstanbulda Bayazıdda meşhur Simkeşhâne Hanını yapdırtan bu kadındır (B.: Simkeşhâne, Darbhâne, cild 8, sayfa 4235); Simkeşhânenin yanına bir mescid, bir sebil, bir de mekteb yapdırtmışdı. Ölümünde Eyyubsultanda Camii Kebir hazîresine defnedildi.

EMETULLAH SULTAN (Gülnûş) — Dördüncü Sultan Mehmedin baş haseki sultanı; İkinci Sultan Mustafa ile Üçüncü Sultan Ahmedin anaları, bu iki hükümdarın zamanında da (1695 - 1703; 1703 - 1730) Osmanlı sarayının vâlide sultanı; tahminen 1642 de Girid Adasında Retimo şehrinde doğdu, bir rum yahud aslı Venedikli bir İtalyan kızı idi; Girid cengi içinde bu şehrin 1646 da serdar Deli Hüseyin Paşanın kılıcı ile fethinde henüz dört yaşında iken esirler arasında bulunmuş, aşırı güzelliği dolayısı ile Deli Hüseyin Paşa tarafından İstanbulda padişah sarayına gönderilmiş ve İstanbul sarayından kendisinden bir yaş kadar küçük veliahd şehzâde Sultan Mehmedin hizmetine verilmişdi. Biri prens, öbürü hizmetkâr bu iki çocuk arasındaki arkadaşlık az sonra bir aşka dönmüş, henüz yedi yaşında iken Osmanlı tahtına oturan Sultan Mehmed Gülnûş Emetullahı nikâhla alarak kendisine baş haseki yapmışdır. Sultan Mehmedin baş hasekisine olan sevgisi o kadar coşkun olmuşdur ki iki ay, üç, bâzan beş altı ay süren meşhur sürgün avlarında ve sefer yolculuklarında bile yanından ayıramamış, haseki sultanını, tekerleklerine varınca gümüş kaplı muhteşem bir arabanın içinde yanı sıra götürmüşdür. Gülnûş Emetullah Sultanın bu saltanatı pâdişah kocasının tahtdan indirildiği 1687 yılına kadar 39 yıl sürmüşdür; Dördüncü Sultan Mehmedin tahtdan indirilip sarayda bir odaya kapatıldığı zaman da sevgili kocasının ızdırabına ortak olmuş, Sultan Mehmedin 1693 de ölümüne kadar 6 yıl mahbes hayatı yaşamışdır (B.: Mehmed IV, Sultan). Sevgili kocasının ölmünden iki sene sonra 1695 de büyük İkinci Sultan Mustafa unvânı ile pâdişah olunca Gülnûş Emetullah Sultan da Vâlide Sultan unvanı ile Osmanlı sarayının en ön safda kadını olmuşdu; İkinci Sultan Mustafanın ölümünde tahta diğer oğlu Üçüncü Sultan Ahmed geçmiş, Gülnûş Emetullah Sultanın onun zamanında 1715 de ölümüne kadar valide sultanlığı da 20 yıl sürmüşdür.

Servetini hayır eserlerine harcamışdır, haseki sultanlığı zamanında Mekkede Haseki-ye İmaretini, vâlide sultanlığı zamanında da İstanbulda iki cami yaptırmışdı. Büyük oğlu İkinci Sultan Mustafa zamanında Galatada yapdırtdığı camii «Galata Yeni Camii» adını taşırdı, zamanımızda mevcud değildi; Üçün-

cü Sultan Ahmed zamanında yapdırtdığı cami ise bu gün Üsküdarı tezyin eden âbidelerimizden Yeni Vâlide Camii'dir, kendi türbesi de bu ikinci camiinin yanındadır, mermer sütunlara oturtulmuş bir kubbe ile bu sütunlar arasına tunc şebîkeler konmuş bir açık türbedir. Edirne sarayında ölmüşdü, tahminen 73 yaşlarında idi, tahnit edilen nâşi İstanbula araba ile getirilerek Üsküdardaki türbesine defnedildi (B.: Galata Yeni Camii; Yeni Vâlide Camii).

EMETULLAH SULTAN ÇEŞMESİ — «Galatada bugün arsa hâlinde olan Galata Yeni Camiinin avlu kapusu bitişiğindedir. Kesme taşdan klasik Türk çeşme yapısı üslûbundadır, yapı olarak mâmur, fakat sudan mahrumdur. Kitâbesi kat kat badana ve boya sürülmek yüzünden okunmaz hâle gelmiş ve yüksek bir merdiven de bulunamadığından o badana ve boyaların kazınarak okunmasına da imkân elvermemişdir. Bânisi Dördüncü Sultan Mehmedin kadınlarından ve İkinci Sultan Mustafa ile Üçüncü Sultan Ahmedin annesi Gülnuş Emetullah Sultandır. Üsküdar Çarşısındaki Yeni Vâlide Camiini de onun adına oğlu Üçüncü Sultan Ahmed tarafından yaptırılmışdır. Beyoğlu - Galata cihetinin biricik medresesi de Galatadaki bu Yeni Camiin karşısındadır, medresenin bânisi Divitci Mehmed Paşadır, Bursa vâlisiyken 1115 de (M. 1703) orada ölmüşdür. Bu çeşmenin yapı tarihi hicrî 1109 (M. 1697 - 1698) dur» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II, 1945)

EMETULLAH SULTAN ÇEŞMESİ — «Üsküdarda Yeni Vâlide Camiinin sebili bitişiğinde mâmur bir çeşmedir. Mermerle kaplanmış ve taşcılık sanatının yüksek örneklerinden biri olan bu çeşme, yapıldığı devrin en güzel ve muvaffak eseridir. Teknesinden ve iki yanındaki sedlerden başka her tarafını çok zarif ve ince mermertıraşlık hünerleri ile bezeyen sanatkâr, Türk ruhunun yükseldiği şâhikaları bu çeşmede hakkı ile belirtmiştir. Ayna taşının üzerine oturtulmuş olan yelpâze biçimindeki kabartma ve oymalar bir noktadan dağılan güneş huzmelerini andırmakda, sedlerden başlayub kitâbesinin üzerinde dolaşan korniş ve cebheyi tetviç eden sorguç ve lâle şekilleri görünüşe hem bir halâvet, hem de bir ihtişam ve vekar vermektedir. Zarif bir mihrabı andıran cebhesi emsalsiz güzelliğe mâlikdir. Kabartma süsleri hâvi ayna taşı mermerdendir. Musluğu koparılmışdır. Az bir himmetle su getirilmek mümkün ve elzemdir. Yapısı mamur olan bu çeşmenin suyu akıtılarak Câbîzâde Tâib Mehmed Çelebiye âid üç buçuk kıtalık (yedi beyitlik) kitâbenin tarih beyitleri şunlardır:

Derc idüb bir beyte Tâib iki târihi lâtif
Her gelen atşâna der Hıdr eyleyüb sevki sevâb

«Vâlidesultan bünyâd itti bu nev çeşmeyi»
1121 (M. 1709)

«Rûhi pâki Mustafa aşkına gel iç âbi nâb»
1121 (M. 1709)

«Bânisi Emetullah Vâlidesultan Üsküdarda küçük oğlu Üçüncü Sultan Ahmed tarafından yaptırılmış Yeni Vâlide Camiinin yanındaki açık türbede medfundur. Galatadaki Yeni Cami de yine bu valdesultan adına büyük oğlu İkinci Sultan Mustafa tarafından yaptırılmışdır» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II, 1945).

EMHAZ (Faruk Ârifî) — Ünlü musikişinas, bestekâr ve kemânî; 1904 de İstanbulda Vefâ semtinde doğdu, bestekâr Ahmed Ârifî beyin oğludur (B.: Ahmed Ârifî Bey, cild 1, sayfa 328); tahsilini Vefâ Sultânîsinde (Lisesinde), Mâliye meslek okulunda yapmış, yurdun muhtelif yerlerinde mâliye memurlukları ile dolaşmışdır.

Mûsiki ile uğraşmaya 16-17 yaşlarında iken başlamışdı; Rauf Yektâ, Hâfız Ahmed, İsmail Hakkı, Muallim Kâzım, Emin Yazıcı Beylerden feyz almışdır. Sazı olan kemandan başka Tamburî Fâize Hanımdan da tambur dersleri almışdır. tamburu da pek mükemmel derecede denilecek kadar çalmaktadır. Ankarada maliye memurluğu ile bulunduğu sırada orada kurulmuş Musiki Cemiyetine keman muallimi olmuş, senelerce pek çok genç yetişdirmişdir.

Usta saz icrâkârlığının yanında babasının yolundan da yürümüş, pek çok şarkı bestelemişdir. Değerli müdekkik Mustafa Rona «50 yıllık Türk Musikisi» isimli eserinde bu sanatkârın şu eserlerini tesbit etmişdir:

Mestâne nigâhın görerek açdı çiçekler
(Hicaz bûselik Murabbâ beste)
Neş'e bahşetmekde çeşmânın senin pür gamlere
(Hicaz bûselik şarkı)
Saç mıdır altun tozundan farkı yok kâküllerin
(Eviç şarkı)
Âlem işretde mest olmuş ne cemler görmüşüz
(Acemkürdî şarkı)
Zarar yok gelsen bile tüllere bürünmeden
(Acemaşiran şarkı)
Sabâ eser gusûni ter
(Söz: Tevfik Fikret, Nihâvend vals)
Ey şiiri ilâhî dağıtan penbe beyaz kız
(Nihâvend şarkı)
Hayatı bahârım açmadan soldu
(Kürdilı hicazkâr fantezi)

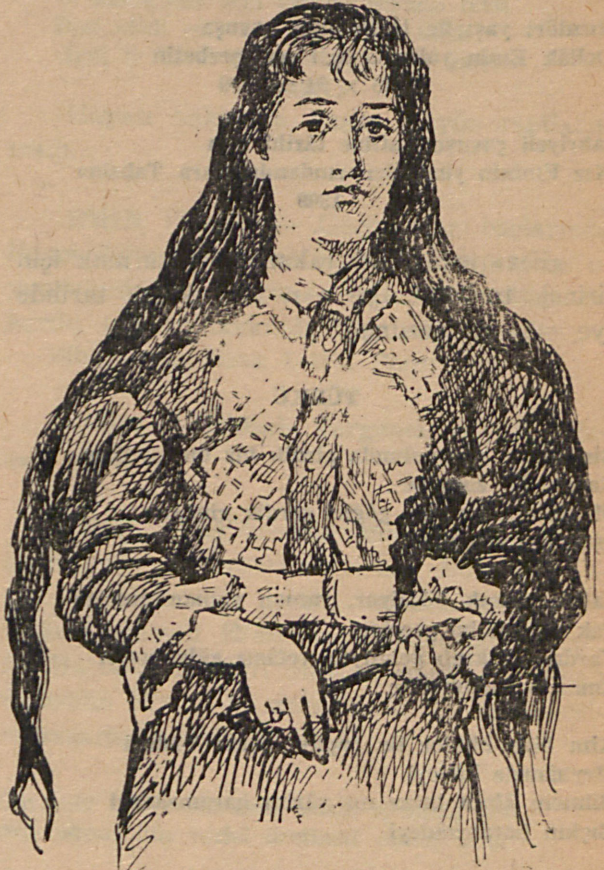
İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in ölümü ile yarım kalan ve Avni Aktunç tarafından tamamlanan «Hoş Sadâ» da, Mustafa Rona'dan aldığımız yukardaki hal tercemesine şu notlar eklenmişdir: «Bursada bulunduğu sırada 1948 de Tamburî İzzet, Kemençeci Halûk Recâi ve Neyzen Ekrem beylerle birlikde Bursa musiki cemiyetini kurmuşdur. Receb Birgit ve Leman Utku yetişdirdiği talebelerdendir. Şimdi (1958) İstanbul Sıhhat Müdürlüğünde büro şefidir» deniliyor.

EMİN (Acem) — 1899 ile 1900 arasında otel hırsızı mürâhik bir kötü delikanlı; on altı on yedi yaşlarında yüz nakşı ve vücud yapısı ile güzel bir genç olup saçlarını kız saçı gibi uzatmış küçük bir rum kaldırım yosması kılığında dolaşır ve otellere, geceleri geç vakit daima bir erkeğin yanında müşteri olarak girer, ve otel müstahdemleri uyuduktan sonra birkaç oda dolaşır, para, kıymetli eşyâ ve esvab çalarak kaçardı; ertesi sabah otele berâberinde girdiği adam da «hırsız fâhişe» tarafından para kesesi, saatı, yüzüğü veya kıravat iğnesi çalınmış bir mağdur olarak çırpınanlar arasına karışırdı.

Bu kötü delikanlının Büyükdere Propilea Otelinde, Büyükadada İspilândid Otelinde ve Ayastefanos (Yeşilköyde) Kamelya Otelinde böyle üç vak'ası vardır; Büyükderedeki Propilea Otelinde otel sahibi Lala'nın odasına girmiş, başının altından içinde 50 altın bulunan para çantası ile altın saatini, incili kıravat iğnesini ve otelin yazıhânesinden de Lala'nın terziden yeni gelmiş bir kat esvabını alıp kaçmışdır.

Kamelya Otelinden de bir ingilizin odasından 10 ingiliz altını, bir altın saat, bir dürbün, altın bir sigara tabakası çalmış, fakat gece demir yolu boyunca kaçarken oba çingenesi iki gece hırsızının eline düşmüş, üç gün onların bıçağı altında yaşamış; Harâmî Deresi mevkiinde yarı çıplak ve perişan bir halde kır bekcileri tarafından bulunup yakalanmışdır; sorgusunda da otellere berâberinde gittiği adamların üçünün de Demirci Yani, Laz Dimitri ve Arab Vangel adında üç hırsız olduğunu söylemişdir. Anadili gibi rumca konuşan ve aslında bir İranlı kahveci ile bir rum fâhişenin oğlu olan Emin uzun kız saçları kesilerek 3,5 sene hapse mahkûm olmuş ve ondan sonra adı duyulmamışdır.

EMİN (Bursalı Kız) — 1891 ile 1892 arasında Tophânede Yamalı Hamamda genç bir dellâk olub Çeşmemeydanı yangın tulumbası sandığının namlı uşaklarından Kara Tahsin bu hamam çıplağı delikanlı yüzünden çıkan bir kavgada Arab Abdullah adında bir

Acem Emin
(Resim: S. Bozcalı)

tersâne çavuşunu vurmuş, öldürmüşdü. Vak'a tulumbacılık âleminde ve Galata ile Tophânenin bıçkınları arasında büyük bir hâdise olmuşdu. Arab Abdullah da Kara Tahsin de o tarihde 30-35 yaşlarında gaayetle yakışıklı genclerdi. Sinop Zındanına prangabend olarak gönderilen Kara Tahsin orada 1907-1908 arasında, meşrutiyetin ilânından az önce ölmüşdür. Kudretli halk şâirlerinden Merdivenköylü Bitli Tevfik'in bu vak'a üzerine çok hünerli bir tarih manzûmesi ile Kara Tahsinin ağzından yazılmış bir türküsü vardır:

Hamam çıplağı kopuk düzenbaz hinoğlu hin
Sıdk u vefâ bekleme hergün itse de yemin

Bu itin yüzündendir bahriyeli çavuşu
Hurşidin kahvesinde vurdu Rizeli Tahsin

Vak'anın müsebbibi, maktul ile kaatili
Yazdım görün üç tarih yâd iderek her birin

Ezberlesin dellâkler mücevher tarihini
«Peştemallı şıkırdım Yamalıda Kız Emin»
1309 (1891 - 1892)

Otuzdört yaşı ile tarih oldu çavuşa
«Dellâk Emin yolunda içdi ecel şerbetin
1275 × 34 = 1309

Bahriyeli çavuşu katline târihi tam
«Kız Eminin yüzünden zındanda Kara Tahsin»
1309

«Kız» ismi 1309 rakamını tutturmak için birinci tarihde «ye = ı» ile, ikinci tarihde «ye = ı» siz yazılmış.

TÜRKÜ

Bir bıçkın yar yolunda girdik biz bu zındâne
Kalede bu zındâne
Ol yârin çelmesine göğüs gerdik rindâne
Âşıkaane rindâne

Sabah olmak bilmiyor, yaman yaman geceler
Pek yaman bu geceler
Yardan mektub gelmiyor vefâsız gülgonceler
Aman o gülgonceler

Kim bilir kimler ile çapkın çakar bâdeyi
Meyhânede bâdeyi
Bilmem âhım tutar mı yârim haramzâdeyi
Bıçkın haramzâdeyi

Hey Bursalı Emin hey yan sen de âteşlere
Nemrûdî âteşlere
Serdar oldun ey çapkın fitneci serkeşlere
Bîvefâ serkeşlere
Çek azâbı nedâmet ölme de çok çek Emin
Nâbekârlar hemdemin
Zından olsun girdiğin bağ bağçe rûyi zemin
Bed duâya bir âmin

EMİN (Çakır) — Asrımız başlarında Ayvansarayda Loncanın en usta zurnacılarından bir kıbti (B.: Ayvansarayda Lonca); 15-16 yaşlarında tüysüz bir oğlan iken bir köçek olarak tanınmış, çağı geçince köçekliğin sonu sefâlet olduğu için Emine aşırı alâkası olan yine Lonca şöhretlerinden Zurnacı İbrahim ona zurna çalmasını öğretmiş ve çocuk kısa bir zamanda zurnacılıkda ustasını kat kat geçmişdi.

Notasını elde edemediğimiz şu hisarbûselik şarkı Zurnacı Çakır Eminin köçeklik zamanında, 1885-1890 arasında çıkmışdı:

Çakır Emin henüz gonca
Fahrider anınla Lonca
Mest idiyor uşşâkını
Şıkır şıkır oynayınca
Kara oğlan onbeşinde
Erbâbı zevk hep peşinde

Zurnayla hoş taksim yapar
Raks iderek gönül kapar
Görülmemiş böyle dilber
Şâhi fettan böyle şopar
Kara oğlan onbeşinde
Erbâbı zevk hep peşinde

Aman Çakır gel bu yana
Gönül verdim işte sana
Zurna çalıp göbek atıp
Kıvırarak oynasana
Kara oğlan onbeşinde
Erbâbı zevk hep peşinde

Aman Çakır zurna öttür
Çağın geçer gün bu gündür
Sâkilik et levendâne
Topuk vurup kütür kütür
Kara oğlan onbeşinde
Erbâbı zevk hep peşinde

Birinci Cihan Harbi içinde sağ idi, 45-50 yaşlarında, kara yağız, çingenenin erkek güzeliydi.

Bibl.: O. Cemal Kaygılı, Çingeneler; Vâsıf Hiç, Not.

EMİN (Çingene) — 1880 ile 1890 arasında namlı tulumbacılardan, Kadırga sandığı uşaklarından bir delikanlı; hâneberduş gürû-

hundan olup Kadırga Hamamı külhanında yatar kalkar barınırdı, ayrıca dellâk yamağı olarak da çalışır, hizmet teri bahşişi ile kahve tütün parasını çıkarırdı. Yangın haberini aldı mı, yıkadığı müşterisinin elini öper, bir su dökünüp peştemalını atar, dizliği geçirip sandık kolu altına, ekseriyâ bir dizlikle çıplak koşardı. Devrinin büyük kalender şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından bir manzûme ile övülmüşdür. Şâir bu delikanlı için «Çeribaşızâde» ve «Şoparların serveri» diyor ise de Eminin «Çingene» lâkabı aşırı derecede esmerliğinden kinâye takılmışdı, kıbtilikle ilgisi yokdu. Kendisini yakından tanıdım, babasının Kara Ahmed adında bir korucu olup Büyükbakkalköyü rum eşkıyası tarafından öldürüldüğünü söylerdi. Emin Balkan harbinde 28-30 yaşlarında iken gönüllü asker yazıldı, Kırkkilise muhârebelerinde şehid oldu. Râzinin manzûmesi şudur:

Çeribaşızâdesin şoparların serveri
Pırpırı kopukların siyehçerde dilberi
Bir dânesin bıçkının omuzdaşlıkdan yana
Baldırıçıplakların sensin lâşek hizberi

Koşarlı hem tâlimli ayaklarla topuk vur
Serkeş başda dalfesin altından perçem savur
Bin şâhin fedâ olsun senin gibi kuzguna
Hakkındır çalım caka, nahveti şebab gurur

TARİH

Güzellerden seçemem kara dururken akı
Tığ gibi tulumbacı elhak çakı mı çakı
Çıkdı yirmi yaşiyle şu mücevher tarihi
«Kadırga Hamamının Dellâk Emin yüz akı»

(1337 — 20 = 1317; M. 1899 - 1900)

Vâsıf HİÇ

EMİN (Çurçur) — Geçen asır sonlarında yaşamış bir İstanbul kopuğu; Ahmed Rasim, «Muharrir Bu Ya» isimli eserinde, Galata tiyatrolarının Kantocu kızlarının tutkunu ayak takımından alkışcılar arasında gösteriyor. Merdivenköylü Bitli Tevfikin bir kıt'asından da kaldırım şıkırdımı yakışıklı bir genç olduğu anlaşılıyor:

Yeni basmış gülüm yirmi yaşına
Sırma çekmiş iki keman kaşına
Pek yaraşmış çapkın Çurçur Eminin
Sıfır kalıp fesi şâhin başına

EMİN (Eyyublu Seyyid Mehmed) — Onsekizinci asır hattatlarından; Eyyubun esnaf tabakasından bir attar kahveci (kurukahveci) idi. Sülüs ve nezih yazıyı asrının büyük üstâdı Hoca Mehmed Râsimden öğrenmişdi, yazılarına imzâ koyma iznini, meşk arkadaşları ile beraber Kâğıdhânede hattatlara mahsus safada bir meclisi âlîde almışdı ve imzasını «Pîr Mehmed» diye atmışdı. Sofiye meşrebinde Halvetiye tarikatine mensub idi. Hicrî 1189 (M. 1775) de vefat etti, Eyyubda medfundur. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi bu zâtin seyyidlik şeceresini gördüğünü yazıyor.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin.

EMİN (Şerbetçi) — On sekizinci asrır ikinci yarısında yaşamış İstanbulun namlı karagözcülerinden, hicrî 1211 (Milâdî 1896 - 1897) yılında vefât etmiş, ölümüne tarih üstâdı Sürûrî şu kıt'ayı yazmışdır:

Bir hayalbaz kim eğlendiriyorken bizi âh
Bî karâr etti şebi gamde peyâmi fevti
Didi sâkii ecel ana mücevher târih
«İçdi Şerbetci Emin cur'ai ke'si mevti»
(1211)

Hayatı hakkında başka kayda rastlanamadı.

EMİN (Türk) — Geçen asır başlarında İkinci Sultan Mahmud devrinde namlı orta oyuncularından; «Zenne» (Kadın) rolüne çıkardı; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: Hâfız İlyas, Letâifi Enderûniye

EMİN (Üsküdarlı Yorgancı) — (B.: Hasan, Kara)

EMİN (Yağlıkcızâde Mehmed) — Onsekizinci asır hattatlarından; aslı Edirneli. Yazıyı memleketinin seçkin hattatlarından Yesârîzâde İsmail Efendiden öğrenmişdir; Tuhfei Hattâtîn müellifi Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi bu sanatkârın hal tercemesini yazarken: «Şâir Nedimin:

Bûyi gül taktîr olunmuş, nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hûy birisi destimal olmuş sana

beyti hasbihâli iken yazıya çalışdı, Yağlıkcı ismi ebced hesâbı ile 1154 tutar ki o yılın

sonunda (M. 1742) yazılarına imzâ atma iznini aldı, 22 yaşında idi, yine ol sene içinde Edirneden İstanbula hicret etdi» diyor. Müstakimzâde tarafından Nedimin meşhur bir beyti ile tasvir edilen Yağlıkcızâde Mehmed Eminin bir «Yağlıkcı güzeli» olduğu anlaşılıyor. Bu hattat Edirneli Yağlıkcızâdeyi aynı ismi ve lâkabı taşıyan ve aynı yaşlarda bulunan sadrıâzamlığa kadar yükselmiş Yağlıkcızâde Mehmed Emin Paşa, ve bu vezirin oğlu ulemâdan ve tâlik hattatlarından Yağlıkcızâde Mehmed Emin Bey ile karışdırmamalıdır (B.: Eminpaşa, Yağlıkcızâde Hacı Mehmed).

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtîn.

EMİN (Yelkenci) — Hicrî 1301 ile 1311 (M. 1883 - 1894) arasında İstanbul Cezâevine girmiş esnaf tabakasından bir delikanlı, suçu, mahkûmiyetinin müddeti, ve aslının nereli olduğu bilinmiyor; o sıralarda aynı mahbushâne mahkûmları arasında bulunan halk ressam ve şâiri Kahveci Nusret, yakın bir alâka duyduğu bu gencin kara kalem ile güzel bir resmini yapmışdır; fakat bu resmin büyük kıymeti, etrafına yazılan bir takım yazılarla bir tılsım resmi oluşundadır. Yazıları yazan, katilden mahkûm olup «Zından Kutbu» diye anılmış Somuncu Baba adında bir büyücü - üfürükcüdür. Kahveci Nusretin «Zından Şiirleri» adını taşıyan ve hapishâneye girmiş şâirler antolojisi diyebileceğimiz, aynı zamanda bâzı hapishâne - zından hâtıralarını da ihtivâ eden el yazması eserinde bulunan Yelkenci Emin'in tılsımlı resmi, bu ansiklopedi için oradan ressam Hüsnü eliyle kopya edilmiştir. Resmin etrâfındaki yazı ve şekiller şunlardır; en üstte ortada:

Yukarda sağda:

(2 «lâm elif» ve 4 «vav» ile kompoze edilmiş terâzi şekli)
Mîzânı aşk
Terâzûyi muhabbet
Dirhemi dil
Metâi hüsün
(Terâzi kefesinde bıçaklanmış kalb)
Kefei alâka
(Terâzi kefesinde bir gül)
Kefei cilve.

Yukarda solda:

Günler geçmez
Geçmez aman zındanda
Teselli bul âşıkı rindanda
(Büyük bir vav harfi)
Ey yar
Gözün kapa gel
Özün aç gel
Serdik gönül postunu hû!

Sağda yukardan aşağı:

Külhan horozu
Okusun ezanı
Pirim kaynatur
Muhabbet kazanı
Şeytana havâle
Yârim ile olan
Oyunu bozanı
Çekelim bir hû
Zından aşkına, yâr aşkına
Pîr aşkına
(Bir horoz resmi)
Azâbı zından)

Yelkenci Eminin tılsımlı resmi
Kahveci Nusretin resminden Hüsnü eli ile

Âteşi külhan
Meded aman
Âhü figan virdi zeban
Ol azâbı dindiren
Ol âteşi söndüren
İşte karındaş
Merdi meydan
Şehi hûban
Şu Yelkenci Emin Civanın tasviri mutalsamıdır
Hû

Solda yukardan aşağı:

(Bir ayak tabanı nakşı ve)
Tesbih (parmaklar üstünde)
Tevbih (parmaklar altında)
Tefrih (topukda)
Nakşi kademi yar
Vefki murâda uyar
Sen ko o nakşı
Âşık niyâzına
Yâr elbet duyar
Kutbi Zından
Somuncu Baba» (İmzâ)

İki ayak arasında:

Eseri Nusret (İmzâ)

EMİN AĞA (Beykozlu) — Geçen asır sonlarında yaşamış bir kuşbaz; bir karatavuğa alafranga bir vals ile «Pâdişâhım devletinle çok yaşa» duâsını öğretmiş, kuşu görenler büyük para ile satın almak istemişlerdi. Hâdise günün haberleri arasında Tercemânı Ahval Gazetesinin 30 Cemâziyelâhir 1281 (M. 29 Kasım 1864) tarihli nüshasında kaydedilmişdir.

EMİN AĞA (Hamamcı Mehmed) — Onsekizinci asırda esnaf arasından yetişmiş hattatlardan; Kadırga Limanında Çardaklı Hamam hamaması idi; sülüs ve nesih yazıyı, aynı hamam daha babası tarafından işletilirken adı Abdullah olan babası ile beraber devrinin büyük yazı üstâdı Hoca Mehmed Râsim Efendiden öğrenmişdi; yazılarına imzâ altına iznini de baba oğul beraber almışlardı. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtîn.

EMİN AĞA (Hayalküpü) — Geçen asır ortalarında yaşamış, namlı karagözcülerden; bilhassa Bayazıd kahvehânelerinde perde kurardı. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: S. N. Gerçek, Türk Temâşâsı; Ahmed Râsim, Muharrir Bu Ya.

EMİN AĞA (Haydarlı Yağcı) — Geçen asır başlarında, Haydarda sesinin fevkalâde güzelliği ile meşhur bir gençti; bir ara kalemlerden birinde kâtiplik etmiş, sonra işi esnaflığa vurup yağcılığa başlamıştı. Devrin İstanbul Ağasının (ki vak'anüvis maalesef bu adamın adını kaydetmiyor) konağı da Haydarda idi; her gece komşular ağanın konağında toplanırlar, cemaatle yatsı namazı kılınıp Emin ağa da güzel sesiyle müezzinlik ederdi. Bu adam hicrî 1227 Rebiülevvelinde (M. 1812 mart-nisan) sebkan başlığa tayin edildi; arası çok geçmedi bir gün Ağakapusundan bir haberci gelerek mahalle kahvesinden Yağcı Emin Ağayı sordu; «Gelmedi!» dediler; haberci: «Kendisini sekbanbaşı ağa ister, gelince oraya gitsin.» diye tenbih ettikten sonra ağzından: «Keşke gelmese...» diye de bir söz kaçırdı. O akşam kahvede Emin Ağaya vak'ayı anlattılar: «Seni sekbanbaşı ağa istemiş.. lâkin haberciden keşke gelmese diye bir söz işittik.. Senin ağa ile bir nefsaniyet veya başka nifak gibi bir maddeniz var mı?» diye sordular. Emin Ağa aralarında hiç bir şey olmadığını söyledi. Kahvede bulunanlar: «Emin Ağanın sadası gaayet âlâdır.. şarkı ve ezan okur.. mescid ve camilerde hasbi müezzinlik eder.. herkes kendisini sever.. sekbanbaşı ağaya mübarek olsuna gidemedik.. yarın beraber gidelim.. hakikatte sana bir dargınlığı varsa rica edelim» dediler. Ertesi günü beş altı komşu Emin Ağa ile beraber Ağakapusunda sekbanbaşı ağaya vardılar.. ağa kendilerini hürmet ve ikramla karşıladı. Bir müddet sohbetten sonra kalktıklarında, sekbanbaşı:

— Komşular.. bizim Emin Ağayı bir miktar terbiye etmek lâzımdır.. sizler buyurun.. Emin Ağa bu gece beşinci ortada bizim misafirimizdir.. dedi. Berikiler:

— Efendim, rica ederiz, terbiyesini bizlere havale eyleyin! diye yalvarmağa başlayınca:

— Bugün terbiye olsun!. dedi.

— Efendim, beraber geldik, beraber gidelim!. diyecek oldular; ağa:

— Ne var? Bugün terbiye olsun! Varın gelin Emin ağayı beşinciye götürün!. diye ısrar etti; ve hemen kabahatının ne olduğunu bilmiyen bîçâre adamı Ağakapusundan Yedikule Zindanına gönderdi, orada da cellâda boğdurttu. Meğer adamcağızın suçu şu imiş:

Bir gün Emin Ağa Haydar Hamamına gitmiş.. göbek taşında türkü söylüyormuş, herkes safâyab oluyormuş. Hamama İstanbul A-

ğası da gelmiş. Emin ağa gaflet etmiş, «Ağa hazretleri de haz ve safâ eder» diye türküye devam etmiş.. ağa ise, bunu, «Beni adam yerine koymayıp şarkı çağırdı» diye saygısızlığa hamletmiş ve kin bağlamış, sekbanbaşı olur olmaz da, zavallı Emin Ağayı cellâda vermiş.

Bibl.: Câbi Said Vekaayinâmesi

EMİN AĞA (Mehmed) — Onsekizinci asır hattatlarından; İstanbulludur, cebeciler ocağı çorbacılarından Mehmed Ağa adında bir zâtın oğludur; güzel yazı san'atını Tophânede Aralık İskelesi Mescidi imamı hattat Hâfız Mehmed Efendi'den öğrenmiş ve yazılarına imzâ koyma iznini almışdır. Hoş sohbet bir meclis adamı idi. Hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

EMİN AĞA (Pehlivan Çıplak) — Üçüncü Sultan Selim zamanında Kaptânı Derya Küçük Hüseyin Paşanın Tersanede teşkil ettiği meşhur çıplaklar kıt'asından (B.: Çıplak, cild 7, sayfa 3924) zeberdest bir delikanlı olup Hüseyin Paşanın gaayetle makbûlü idi. O devrin edâsınca söylenmiş şu ayaklı mâninin bu Emin Ağa şânında olduğunu tahmin ediyoruz:

Tersâneli geç gönül Tersâneli
İki çıplak civan gördüm ki biri Tersâneli
Eminim al cebkenli ya refîki tersâ neli

Levend Çiftliği ve Selimiye kışlalarındaki Nizâmı Cedid askeri ile Tersâne ve Donanma gemilerindeki kalyoncular Avrupa usûlü tâlimlere başladığında, Tersâne arkasında Ok Meydanındaki Kemankeş (Okmeydanı, Atıcılar) Tekkesi, yeniçerilerin üzerinde ayak diredikleri eski usûl cengâverliğin bir kalesi gibi görülmüş ve 3 Cemaziyelevvel 1209 (M. 26 Kasım 1794) tarihli bir ferman ile kapatılmışdı, ve içindeki kemankeş pehlivanlar çıkarılarak mensub oldukları asker ocakları kışlalara ile bekâr odalarına dağıtılmışlardı. Vak'a halk tarafından iyi karşılanmadı; Ok Meydanı Tekkesinin tekrar açılması için: Pehlivan Çıplak Emin Ağa paşasının ayaklarına kapanarak yalvardı, Küçük Hüseyin Paşa Emin Ağasının, Üçüncü Sultan Selim de pek sevdiği Küçük Hüseyin Paşanın hatırlarını kıramıyarak birkaç gün sonra yeni bir fermanla Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuş meşhur tekke tekrar açıldı.

Pehlivan Çıplak Emin Ağa hakkında başka bilgi edinilemedi.

EMİN AĞA (Piç) — Geçen asır başlarında İkinci Sultan Mahmud devrinde İstanbulun namlı meddahlarından; kendisine müsâhiblik unvânı verildiğine göre saraya intisab etmiş olduğu; pâdişah huzurunda da meddahlık yapdığı bellidir. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi. O devrin ünlü şâirlerinden Keçecizade İzzet Molla, yine ünlü meddahlardan Kız Ahmed ile birlikde Piç Emin ağayı şu kıt'a ile hicvetmişdir ki Kız Ahmedin daha üstün sanatkâr olduğu anlaşılıyor.

Bahsü temyîzi iki meddahın
Etti efsânei bezmi mümted
Dedi nâgeh zürafâdan birisi
Piç Emini doğurur Kız Ahmed

EMİN AĞA SEBİLİ — (B.: Mehmed Emin Ağa Sebili).

EMİN BABA (Kandiyeli) — On dokuzuncu asırda yaşamış bir gemi ve deniz ressamı, çağdaş Türk resminin öncülerinden bir halk ressamı; resimleri ile halk arasına gemi ve deniz sevgisi yaymış bir san'atkâr idi. Paralı esnaf arasında ondan bir resim alarak bir kahvehânenin, manav dükkânının, balıkcı dükkânının duvarına asmak mazhariyet bilirdi; öyle meraklıları da vardı ki, Emin Babadan, âdeta koleksiyon hâlinde resimler alır ve dükkânının bütün duvarlarını bu resimlerle donatırdı; san'atkârın kendi dükkânı, atöylesi Unkapanında Azebler Hamamı yanında idi. Ressam Şevket Dağ ve ressam Hüsnü Tengüz, resme ilk bilgi ve hevesi, Emin Babanın dükkânının camekânındaki gemi ve deniz resimlerini seyrederken duyduklarını söylerler.

Şevkat Dağ (B.: Dağ, Şevket) şöyle anlatıyor:

«Resme küçük yaşlarımda heves ettim. Küçükmustafapaşada oturuyorduk. Azaplarda hamamın yanında ufak bir dükkânı olan ihtiyar, beyaz sakallı bir Emin Baba vardı. Bu zat kahve ve bu kabil umumî yerlerde gördüğünüz gemi vesair basma kalıp resimler yapardı. Mektebe gider ve gelirken hergün Emin Babanın camekânına abanıp onun yaptığı bu kalyon ve deniz resimlerini seyretmek benim için en büyük zevk olmuştu. Benim ilk hocam odur. Fakat zavallı Emin Baba merakımın ve kendisine candan meftuniyetimin farkında de-

ğildi. Beni her gün camları kapıyor, karanlık ediyorsun diye kovardı.»

Ünlü bir gemi ve deniz ressamı olan Hüsnü Tengüz (B.: Tengüz, Hüsnü), Emin Babanın yolundan da yürümüş, o primitif san'atkârı zamanımız resmine bağlayan bir zincir tabakası olmuşdur; Emin Babayı şöyle anlatıyor:

«1885 yıllarında Unkapanında Azebler Hamamından Atlamataşına çıkan sokağın kenarında küçük bir dükkân vardı. Bu dükkâncık Ressam Emin Babanın atölyesi idi. Hamur tahtası yüksekliğinde dört köşe masasının önündeki mindere bağdaş kurarak oturan bu ihtiyar san'atkâr, masasının üstüne eğilerek yaptığı resim ve haritaları işlemekle meşgul olurdu. Ben o zamanlarda yedi sekiz yaşlarındaydım. Emin Babanın resim yapışını büyük bir merakla gözetler ve pencerenin önünden ayrılmak istemezdim. Pek mûnis adamdı. Penceresinin önünde toplanan çocuklara şefkatle bakar ve hiç darılmazdı (Şevket Dağın hâtırasının tamâmen aksi) Babıâli ve Hariciye ricâlinden kendisini ve san'atını takdir eden bazı zatlar iş sipariş ederler, dükkânında otururlar ve sohbet ederek çalışmasını seyrederlerdi. Emin Babanın hâfızamdaki sevimli çehresi büyük bir sakalla çevrilidir. Eserlerinden bazılariyle dükkânının duvarlarını süslerdi. Bunlar üç ambarlı Mahmudiyenin, takım pare yelkenle bir tarafa yaslanarak seyir halinde resmi; Arkadi ile İzzettin vapurlarının muharebesi, Hüdavendigâr, Selimiye ve emsali yelkenli gemiler ,Mesudiye, Mahmudiye zırhlıları gibi o zamanki donanmamızı teşkil eden gemilerin resimleri idi.

«Emin Baba, resimlerini ezdiği çini mürekkebi ile yapar ve sonra sulu boya ile renklerdi. Çini ile büyük bir meharet ve süratle gayet temiz yalama haritalar da yapardı. Resimlerini Kandiyeli Emin diye imzalardı.»

Halûk Y. Şehsuvaroğlu

EMİNBABA TEKKESİ — (B.: Sultan Tekkesi)

EMİN BEY — Hicrî 1301 ile 1311 (M. 1883 - 1894) arasında İstanbul Cezâevine girmiş kişizâde bir delikanlı; suçu, mahkûmiyetinin müddeti ve kimin oğlu olduğu bilinmiyor; o sıralarda aynı hapishâne mahkûmları arasında bulunan halk ressamı ve şairi Kahveci Nusret yakın bir alâka duyduğu bu gencin, hakkında en küçük bir bilgi vermeden, kara kalem ile güzel bir resmini yapmışdır; fakat bu resmin büyük kıymeti, etrafına yazılan bir takım yazılarla bir tılsım resmi oluşundadır. Yazıları yazan, katilden mahkûm olup «Zından Kutbu» diye anılmış Somuncu Baba adında bir büyücü - üfürükcüdür. Kahveci Nusretin «Zından Şiirleri» adını taşıyan, ve hapishâneye girmiş şâirler antolojisi diyebileceğimiz, aynı zamanda bâzı hapishâne hâtıralarını da ihtivâ eden el yazması defterinde bulunan Emin Beyin tılsımlı resmi bu ansiklopedi için oradan ressam Hüsnü eliyle kopya edilmişdir. Resmin etrafındaki yazı ve şekiller şunlardır; en üstde:

Emin Beyin tasvîri mutalsamıdır
(Şişlenmiş bir göz şekli)
Derviş Keşiş Elemterefiş
Rakibin kem gözüne şiş

Resmin sağında yukarıdan aşağıya:

(Kapakları açık iki kafes resmi, ortada uçan bir kuş, kuşun üstünde bir vav harfi, kafeslerden birinin üstünde 7, öbürünün üstünde 3 rakamları. Kafesler hapishânenin 7 ve 3 numaralı koğuşları, kuş Emin Bey olacakdır. Vav harfi de eski Türk gramerinde vasıl vavıdır)

O kafesden bu kafese
Uç yârim uç
Nezrim olsun
Kırk gün oruç
(Yanlamasına satırlarda)
Hesâbı vaslı müferrih

Erkaamı murad	540
Erkaamı mahalli vuslat	89
Erkaamı ismi mâşuk	101
Erkaamı yevmi mehil	10
Erkaamı ismi âşıkdır	740

Haberi beşârettir gayibden
(Bir anahtar şeklinin iki yanında ve altında)
Yâ pîr
Himmet
Fethi bâbı murada
On gündür mühlet
Yâ pîr himmet
Zından içre kerâmet
Anber
Kanber
Şeb ü rûz
Beraber

(Sağda yukardan aşağı)
Çaksun yârim meyhânei dilde şerâbı hûni ciğerim
Yâr yanımda oldukca zından kahrın haşredek çekerim

Resmin bacakları arasında:

(Üçlü çintamanı motifi, ve bir ayak tabanı şekli içinde Nusreti temsil eden bir baş, ve bir vasıl vavı)

Resmin altında:

Emin Beyin tılsımlı resmi
(Kahveci Nusrettin resminden Hüsnü eli ile)

Yâ hû
Nakşi pâyi mahbûb şifâül kulûb
Sâhibi tasvirdir matlûb

Resmin solunda yukardan aşağı:

Cem Cim Necim Müneccim

(Bir çintamanı motifi. Altında bir hamam şekli, iki yanında elif ve nun harfleri, kubbe üstünde bir vavı vasıl. Kol hizasındaki yanlamasına satırlar)
Hücrei zındanda muradım kandili uyansun
Rakibi can âteşi Nemrud içinde yansun
(Elin altında)

Yâ pir
Düşmeni uyut
Ey yâr
Rakibi unut
Yar ayağı altına
Koydun mu başı
Somuncu Baba
Pişirir aşı
(Yanlamasına üfürükcünün imzası)
Kutbi Zından
Dört duvar karındaşı şeyh
Somuncu Baba tılsımı mücerreb

Sol kenarda:

Ayın
Şın
Kaf
Kûhi Keşiş
Kûhi Kaf
Elif
Mim yâ
Nun
Vakti saati
Meymun
Takyanus
Evranos
Okyanus
Meş'al
Çerağ
Kandil
Fânus
(Yanlamasına satırlar)
Âşıka cevrü cefâ hükmi kaanunu civânî
Mâşûka bezli mal ve fedâyi can emri Eflâtûni Yunânî

Kahveci Nusretin defterinde mahkûmlardan pek çok gencin daha böyle tılsımlı resimleri vardır ayrıca üstde taşımak, suda ıslatıp suyunu içmek, yakup tütsülenmek için yazılmış nushaların (muskaların), vefklerin sûretleri kaydolunmuş, şekilleri çizilmişdir. Bütün bunlardan aydın olarak

görülmektedir ki eski hapishânelerimizde üfürükcülük, büyücülük, mahkûmlar arasında bir ümid, teselli kapusu olmuşdur (B.: Eshar Nushası; Fetâ Nushası).

Tılsımlı resminde Emin Bey, zamanının şık delikanlısı kıyâfetinde gösterilmiş olmasına rağmen ayakları çıplakdır; onu da yine Kahveci Nusret şöyle anlatıyor: «(Hapishânede dam ağaları tarafından himâye edilen genc, yakışıklı mahkûmlar) ki dam ağasının hizmetinde pervâne olurlar, Zındanda âdettir, o tâze uşaklara, beyzâde de olsalar aslaa çorab ve ayakkabı giydirilmeyip daima yalın ayak dolaştırılır; taşda yürümek lâzım gelse takunya giyerler» (B.: Dam Ağası, cild 8, sayfa 4224; Fetâ Nushası).

Bu Emin Beyin Tunusul Emin Bey olması muhtemeldir (B.: Emin Bey, Tunuslu)

EMİN BEY (Davudpaşalı Mehmed) — Asker muallimlerden, edib ve şâir; doğum yılı tesbit edilemedi, erkânı harbiye kaymakamlarından (kurmay yarbay) Mazhar Beyin oğludur, 1308 (M. 1890 - 1891) de Mühendishâneden topcu zâbiti olarak çıkdı. Hemen bütün ömrü askerî rüşdiyelerde, Harbiye Mektebinin idâdî sınıflarında, Kuleli Askerî İdâdisinde Türkçe kitâbet muallimliğinde geçdi, son Osmanlı pâdişahı VI. Sultan Mehmed Vahideddinin oğlu Ertuğrul Efendinin de hususî Türkçe muallimliğini yapmışdır. 1933 de ordudan emekli Kuleli Asker Lîisesinde edebiyat muallimliği yapıyordu. 1935 - 1940 arasında vefat etmiş olacakdır. Kibar bir İstanbul efendisi idi. 1311 (M. 1893 - 1894) de neşredilmiş «Sânihât» adında bir kitabcığı vardır, mülâzimliğinde yazılmış bir kaç makaalecikdir. Oğluna hocalık yapdığı Sultan Mehmed Vahideddini çok yakından tanımışdı, fakat onun hakkındaki bilgi ve düşüncelerini, hernedense kalem diline vermekden çekinmişdir.

EMİN BEY (Deli) — Geçen asır sonlarının namlı ayyaşlarından; «Deli» lâkabı tok sözlü ve fevkalâde cessur oluşundan kalmışdı; gencliğinde bir ara tapu müdürlüğünde çalışmışdı, Horhorda otururdu, orta boylu, ablak yüzlü, çekme burunlu, çipil gözlü bir adamdı. İkinci Abdülhamid devrinde sık sık içki yasakları çıkar, kalkardı, bu yasaklardan birinde Langada bir koltuk meyhânesinde içmiş, fakat yolda sarhoş yalpası ile yürürken yakalanmış, Aksaray Karakoluna getirmişler, Komiser:

— Senin irâdei seniyyeden haberin yok mu?.. diye sormuş.

Rind adam boynunu bükmüş:

— Haberim var komiser efendi ama mübârek nisan yağmuru!.. demiş.

Büsbütün kızan komiser Emin Beyi falakaya yatırtmış, dayağı atacak olan zaptiye neferi gaayetle güzel bir delikanlı imiş, Emin Bey bu sefer de dilini yine tutamamış:

— Sözümü geri aldım komiser efendi, nisan yağmuru değil, acı rahmet!... demiş.

Nükteyi farkeden komiser: «Böyle adamlara dayak atılmaz!..» diyerek Emin Beyi serbest bırakmışlar.

Bu vak'adan sonradır ki o devrin içki yasaklarına «Nisan yağmuru» denilmişdi. Bir gün bir meyhânede kulağı deliklerden biri çıkacak yeni bir içki yasağını îmâ ile:

— Gaalibâ yine rahmet gelecek!.. demiş.

Emin Bey hemen atılmış:

— İnşaallah tufan olur da boğulur, kurtuluruz!.. cevabını vermiş.

Bir ramazan akşamı Direkler arasında bir kahvehânede otururlarken Emin Bey uluorta konuşmaya başlamış, şâir Mehmed Celâl de orada imiş (B.: Celâl Bey, Hakkıpaşazâde Mehmed), irticâlen şu kıt'ayı söylemişdir:

A Emin Bey Emin Bey
Başımızın belâsı!
Şu dilini tut biraz
Ne yeri ne sırası
Böcek hafiye dolu
Bilmez misin burası
İsmi bile hoş değil
Direklerin Arası

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

EMİN BEY (Hasköylü Mehmed) — Asker ressamlardan ,topcu kaymakamı (yarbayı); ressam Ahmed Emin Efendinin küçük kardeşi (B.: Emin Efendi; Hasköylü Ahmed); 1829 da doğdu, Mühendishânei Berrîi Hümayundan 1849 da diploma aldı; asker ressamlardan Hasköylü Riza ile Balatlı Sâlimin arkadaşlarından, Mühendishâneden topcu zâbiti olarak çıkdığı halde ressamlık hünerinden ötürü kıt'aya verilmeyerek Askerî Matbaa ressamlığına tayin edilmiş ve bu müessesede kaymakamlığa kadar yükselerek 1891 de ve-

fât etmişdir. Türk resim târihinin araştırıcıları tarafından bir eseri elde edilememişdir.
Bibl.: M. Esad, Mir'âtı Mühendishâne; P. Boyar, Türk Ressamları

EMİN BEY (Mehmed) — «İlk Osmanlı âyan meclisi âzâlarından; doğum târihi bilinmiyor, aslı Bursalıdır, pek küçük yaşda Koca Husrev Mehmed Paşanın dâiresindeki çocuklar arasına alınarak tahsil görmüş ve oradan sadâret mektubculuğu kalemine verilmiş, sonra saray kâtibleri arasına alınmışdır, 1861 de mâbeyin başkâtibi olmuş, fakat Sultan Abdülâziz tarafından Kıbrısa sürülmüşdür; İkinci Sultan Abdülhamid tarafından İstanbula çağırılıp 1877 de meclisi âyan âzâlığına tâyin edilmişdir, 1878 de Başvekâlet Müsteşarı olmuş, 1885 de İntihabı Memurin Komisyonu âzâsı iken vefat etmişdir» (İ. Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları).

EMİN BEY (Nasûhizâde Hacı) — İkinci Sultan Bayazıd devri ricâlinden, Bayazıd Câmiinin inşâsında binâ eminliği yapmışdır; Bayazıd civârında Desterecilerde kendi adına nisbetle anılan Eminbey Mescidinin bânisi; hicrî 919 (milâdî 1513) de vefat etmiş ve mescidinin avlusuna defnedilmişdir. Hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı.
Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

EMİN BEY (Tunuslu) — 1885 ile 1890 arasında Gedikpaşa yangın tulumbası sandığı uşaklarından; Tunus nâibi sultanının kız kardeşinin oğludur derlerdi; babası da Tunuslu bir fes tüccarı imiş, fakat Emin Bey asâletli anasının soyuna nisbetle «Paşazâde» lâkabı ile anılırdı; kendisi de fescilikle meşgul, zengin adamdı. Sandıkdaki gurebâdan omuzdaşlarına paraca yardımlarda bulunduğu söylenirdi; hattâ bir ara sandığın ikinci reisliğini yapmışdır. Tulumbacılığa 18-19 yaşlarında nevhat bir delikanlı iken heves etmiş, esmerin dilberi alımlı çalımlı bir genc imiş; o zamanlar kalender halk şâiri Nebil Kaptan tarafından «Emin Bey» redifli iki manzume ile övülmüşdür ki birinde yumuşak bir hiciv havası vardır:

Ne bu hiddet gazab bu çîni cebîn
Bend yıkar sel gibi akma Emin Bey

Paşazâde kibar civan dedikse
Ahbaba yüksekden bakma Emin Bey

Bilirim çapkınsın bıçkınsın ammâ
Başıma da topuk kakma Emin Bey

Ağyâr ile her şeb meygedelerde
Bize nisbet idüb çakma Emin Bey

Nebile püsküllü belâsın yeter
Gönül vîrânesin yakma Emin Bey

İkinci manzûme tulumbacılığa başladığı sıralarda yazılmış olacakdır:

Güzeller şâhısın esmer Emin Bey
Her gören vallahi sever Emin Bey

Böyle hoşça kâkül kesip tarayan
Aceb hangi üstâd berber Emin Bey

Uşşâka gösterme çîni cebînin
Sıdku vefâ ile nam ver Emin Bey

Tulumbacılığa iderek heves
Açdın kopuklukda şehper Emin Bey

Dizlik mintan ile keçe külâhla
Koş yalın ayaklı hizber Emin Bey

Pekde anlı şanlı tulumbacısın
Takımda fenerci rehber Emin Bey

Senin âteşine tutuşdu yanar
Al gönül evinden haber Emin Bey

Nebil yazdı çizdi şânında beyim
Yârânımız itsün ezber Emin Bey

Târîhi şöhretin yâdigârımdır
«Çekme Nebîline hançer Emin Bey»
1289 (M. 1872-1873)

Sandık kolu altına girmediği halde ömrü boyunca tuulmbacılarla haşrolan, o âleme gönülden bağlı bu günahkâr Vâsıf da gençlik zamanını bilmediğim Tunuslu Emin Bey için Nebil Kaptan merhumdan mülhem olarak bir şarkı yazmışdım:

Yerde omuzdaş oldu göklerde sandığımız
Paşazâde uşakla şan buldu sandığımız
Teşrif ile koğuşa soyunda Emin Şâhım
Paşazâde uşakla şan buldu sandığımız

Dizlik keçe külâhla şehbâzâne civelek
Koş yalın ayaklarla beyim önde fener çek
Tulumbacılık sana doğrusu yakışdı pek
Paşazâde uşakla şan buldu sandığımız

Reftârı levendâne pek de çalımlı bıçkın
Görmek için yoluna koşanlar akın akın
Emin Beyim geçerken siz şu alkışa bakın
Paşazâde uşakla şan buldu sandığımız

Emin Beyin konağı Koskada imiş; 1296 (1879) Koska Yangınında yanmış; yangına gelen tulumbacılar arasında kendisi de bulunmuş. Gedikpaşalıların hamur tahtasına, sarmısak havanına, faraşa, süpürgeye varıncaya kadar koca konağın bütün eşyâsını kurtardıkları söylenirdi.

Tunuslu Paşazâde Tulumbacı Emin Bey 1918 - 1920 arasında yaşı yetmişe yakın olarak ölmüşdür. Gariki rahmetler.

Vâsıf HİÇ

EMİN BEY (Üsküdarlı Mehmed) — Asker ressamlardan; 1847 de doğmuş, Askerî Baytar Mektebinden 1866 da 19 yaşında diploma almış, resim sanatındaki fevkalâde hünerinden ötürü kıt'aya verilmeyerek Mektebi Harbiye Matbaasına ressam tâyin edilmiş, orada kaymakam (yarbay) rütbesine ve matbaanın müdürlüğüne kadar yükselmiş, 1898 den sonra emekliye ayrılarak 1905 de vefat etmişdir. Türk resim tarihi araştırıcılar tarafından bir eseri elde edilememişdir.

Bibl.: P. Boyar, Türk Ressamları

EMİN BEY (Yağlıkcızâde Mehmed) — Ulemâdan ve kıymetli bir tâlik hattatı; 1757 de İstanbulda doğdu, Üçüncü Sultan Mustafanın sadırâzamlarından Yağlıkcızâde Hacı Mehmed Emin Paşanın oğludur (B.: Emin Paşa, Yağlıkcızâde Hacı Mehmed); tâlik yazıyı devrinin büyük üstadâ Yesârî Esad Efendiden öğrenmiş ve pek genç yaşında yazılarına imzâ koyma iznini almışdı; meslek hayatına 1768 de, babasının kısa sürmüş sadırâzamlığı zamanında Fıruzağa Medresesi müderrisliği ile başladı (11 yaşında?); 1800 de ve 1803 de iki defa İstanbul kadılığında bulundu. 1806 da Anadolu kadıaskeri oldu.

1808 de Rumeli Kadıaskerliğini pâyesini aldı, 1809 da vefat etti; kabri Eyyubdadır, ismi Hafize Hanım olan anasının kabri yanındadır. Babası gibi dürüst insan olarak tanınmışdı.

Bibl.: M. K. İnal, Son Hattatlar

EMİNBEY CAMİİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğ'unun Kalyoncukolluk Mahallesinde, Emin Camii Sokağı ile Kâhyabey Sokağı kavuşağındadır; aslında burası Kasımpaşa sınırı içinde bilinegelmişdir Aynalı Çeşme denilen semtdir. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Bânisi Baş Hasan Efendidir, Tersâne emini olmuşdur, binânın yapı tarihi H. 984 (M. 1576) olub bânisinin kabri mâlûm değildir; mektebi ve mahallesi vardır». Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde, Hadikatül Cevâmiin yukardaki satırlarını naklederken bir zühul eseri olarak camiin binâ tarihini bânisinin vefat tarihi olarak kaydetmişdir; üstad o mâlûmâta ilâve olarak şunları yazıyor: «Harab olunca Gazi Hasan Paşa vakfından ihyâ edildiği için Gazi Hasan Paşa Camii adı ile de anılır;duvarları kâgir, çatısı ahşab, minâresi tuğladandır».

Hadikatül Cevâmiin, bu mâbedin ikinci bânisi olarak Gazi Hasan Paşanın adını kaydetmemesi garibdir. Bu mûteber eser bâni olarak gösterdiği Tersâne Emini Baş Hasan Efendinin kabrinin nerede olduğunun bilinmediğini yazıyor, Hâlen camiin hazîresinde bir kabir vardır, Arab asıllı Türk harfleri ile kitâbe taşı kırılmış, onun yerine lâtin asıllı Türk harfleri ile yeni bir taş konulmuşdur; eski kitâbede: «Camiin ikinci bânisi yaş Hasan Efendinin ruhuna fâtiha» yazılıdır. Arab asıllı Türk harfleri ile yazılmış «Baş» kelimesi kolaylıkla «Yaş» okunabilir. Hadikatül Cevâmiin kaydetmediği halde Tahsin Özün ikinci bâni olarak Gazi Hasan Paşanın adını vermesi dikkate değer; Tahsin Özde «Paşa», kabir taşında «Efendi», bu camiin ikinci bânisinin adı «Hasan» dır. Camii ise kadimden beri «Emin Bey» adını taşıya gelmişdir. Bizce bu camiin asıl bânisi, kabrinin nerede olduğu bilinmeyen bir Emin Beydir.

Dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşab çatı konmuş kare plânlı bir mâbeddir. Zemini beton döşenmiş bir avlu içinde olup demir kanatlı avlu kapusu Emin Camii Sokağına açılır.

Son cemaat yeri asıl mâbedden daha alçak catılı bir ek olarak yapılmışdır.

Pabucluğun zemini taş olup üstüne muşamba döşenmişdir, ve sol tarafı bir oda hâlinde bölünmüşdür. Bu odanın ibâdet sahnı tarafındaki duvarında bir mihrab vardır, iki yanında birer pencere, avluya bakan yüzünde üç pencere bulunmaktadır.

İbâdet sahnın mihrab ve iki yan duvarlarında altlı üstlü ikişerden dörder pencere bulunmaktadır. İki beton sütün üzerine oturtulmuş kadınlar mahfilinin de avluya bakan iki

penceresi vardır. Kadınlar mahfiline sol taraftan taş merdivenle çıkılır; bu merdivenin yanında müezzin mahfili vardır, ve yine burada bir camekân içinde Edirnedeki Selimiye Camiinin maketi bulunuyordu.

Cami avlusunda kâgir bir müezzin meşrîstası yapılmışdır; altında bir kuyu ile abdest muslukları ve ayak yolu vardır. Avlunun sağında duvarlı bir hazîre bulunmaktadır; hazîrenin yanından tahta bir kapudan geçilerek yedi basamak ahşab merdivenle ikinci bir avluya inilir; bu avlunun etrafına beton dökülmüş olup ortası bağçe olarak tanzim edilmiş bulunuyordu. Merdivenin sağ tarafında bir sed bulunup Baş (Yaş) Hasan Efendinin kabri burada bulunuyordu. Merdivenin sol tarafına da iki katlı bir beton binâ yapılmışdır ki içinde Kasımpaşa Kur'an Kursu yerleştirilmişdir. Merdivenin karşısında da dokuz köşeli mermer bir şadırvan görülür; şadırvanın üstü dört beton sütün üstüne atılmış kubbeli bir saçakla örtülmüşdür.

Son cemaat yeri ile müezzin meşrûtası 1952 de Kasımpaşalı Berber Hacı Aziz tarafından yaptırılmışdır. Cami 1962 de cemaatinin yardımı ile tâmir edilmişdir; kur'an kursu binâsı ile şadırvan da o sırada yapılmışdır.

Hadikatül Cevâmiin bahsettiği mekteb, cami avlusunun Samancı Ferhad Caddesine açılan ikinci kapusunun sağ tarafındadır; kâğir bir binâ olup mesken olarak kullanılmakta idi. Bu kapunun sol tarafında da kesme taşdan ve kemerli, klâsik üslubda bir çeşme vardır ki Kıblelizâde Mehmed Beyin hayır eseridir, hicrî 1145 (M. 1732) de yapılmışdır. Çeşmenin yanında ahşab imam meşrûtası vardır.

Bu satırların yazıldığı sırada, 1967, Eminbey Camiinin imamlığı Bay Mustafa Çay, müezzinliğini de Bay Ahmed Açıkgöz yapmakta idiler.

Eminbey Camii Kur'an Kursu — Yukarıda kaydedildiği gibi camiin avlusunda müstakil bir binâdadır. Diyânet İşleri Reisliğine bağlı olup 1959 da açılmışdır. İlk okulu bitiren çocuklar kabul edilir; yatılı bir okul olup 50 lira aylık ücret alınır. Geri kalan masrafı Emin Bey Camii Kur'an Kursu Koruma Derneği tarafından ödenir. 1966 - 1967 yılında 50 öğrencisi vardı; öğretmenliklerinde B. Ahmed Açıkgöz ile B. Muzaffer Akgün bulunuyorlardı. Kurs müddeti üç yıl olup kursu bitirenler İmam ve Hatib Okuluna girerler.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİNBEY ÇEŞMESİ — «Üsküdarda Toptaşı Timarhânesi (Cezâevi) karşısındaki büyük taş mektebin altındadır; mamur, akar çeşmedir. Kesme taşdan yapılmışdır, üç beyitlik kitâbesi kemerinin altındadır:

Kaymakamı asker Topî Emin Beyin
Hayri celîle zâtini kılmış Hüdâ delil
Tecdid idüb bu çeşmeyi bezli nükud ile
Rûhi Hüseyni eyledi sirâbı selsebîl
Mihrî bu resme eyledin işrâb târihin
«Mânendi kevser akdı nev âbi bî adîl»
1171 (M. 1757 - 1758)

«Kitâbenin nâzımı baş deftardar iken 1188 (M. 1774 - 1775) de vefat eden Mihri Mehmed Efendi olsa gerekdir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II, 1945).

EMİNBEY MAHALLESİ — Bayazıd semtinde İstanbulun en eski mahallerinden, Eminbey Mescidinin Mahallesi idi. 1878 de tanzim edilmiş bir cedvelde 47 hânelik bir mahalle olarak kaydedilmişdir. (B.: Eminbey Mescidi); 1922 den sonra kaldırılmış, sâhası Tavşantaşı ve Mimar Hayreddin Mahallerine taksim edilip katılmışdır.

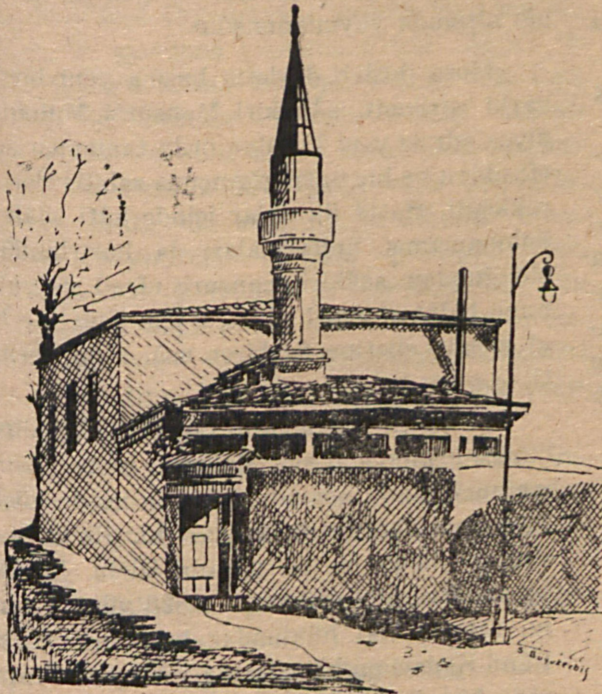
EMİNBEY MESCİDİ — Halk ağzında Dibek Camii denilir; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Bayazıdda Tavşantaşı Mahallesinde Tiyatro Aralığı Sokağı ile Dibekli Cami Sokağının teşkil ettiği üç yol ağzındadır. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Emin Bey Sultan Bayazıdı Velî Camii Şerifi yapılır iken binâ emini idi, hicrî 919 (M. 1513) de vefât etmişdir, mescidi yanında medfundur. Üçüncü Sultan Ahmedin başkadını Emetullah Kadın, kadım Darbhânenin yerine Sîmkeşhâneyi yapdırır iken bitişiğinde bir sebil, çeşme ve mekteb yaptırmış, bu mescide de minber koymuşdur. Mescidin mahallesi vardır». Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «Dibekli Camii de denilir. Bânisi, Bayazıd Camii binâ emini Nasuhizade Hacı Emin Beydir; bânisinin vefat tarihi olan 1513 den evvel yapılmışdır. Duvarları kâğir ve çatısı ahşabdır. Harab bir halde iken 1953 - 1954 de ihyâ edilmişdir».

Bir rivâyete göre Emin Bey bu mescidini Bayazıd Camii yapısından artan taşlarla yapdırmışdır. Beton bir avlu içinde ve dört duvar üzerine kiremitli çatı ile örtülmüş kare plânlı kâğir bir binâdır. Bodorca taş minâresi mihraba nisbetle sağ duvarı yanındadır.

Sokakdan önce beton döşenmiş avluya girilir; on basamaklı taş merdivenle câmekânlı bir medhel kısmına çıkılır ki mescidin son cemaat yeridir; bu câmekânlı son cemaat yeri mihraba nisbetle mescidin sağ yanına rastlar. Buradan asıl ibâdet sahnına girilince tam karşısına müezzin maksûreti vardır. Maksûre yanından bir taş merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır bu merdivenin yanında da küçük bir imam odası vardır.

Mescid, dışında son cemaat yerinin bulunduğu sağ duvarda 3, mihrab duvarında altlı üstlü ikişerden 4, sol duvarda altlı üstlü üçerden 6, kadınlar mahfilinde de 3 olmak üzere 16 pencere ile aydınlatılmışdır. Ahşab minberi alelâde fakat temiz bir doğramacı işidir. Mihrabın iki yanında elektrik ampullü iki büyük pirinç şamdan, ve iki çalar saat vardır.

Beton döşeli avlunun ortasında, abdest alırken oturma yerleri fayans ile kaplanmış altı musluklu ve silindir şeklinde bir şadırvan vardır.

Bayazıdda Eminbey Mescidi
Resim: S. Büyükerbil

Avlu kapusundan girilince sağ tarafdaki bina vakti ile mekteb olarak yaptırılmış olup imam ve müezzin meşrûtası olarak kullanılmakda idi; altında bir ayak yolu, duvarının dış yüzünde de abdest almak için üç musluk vardır; yanı başında da bir kuyu bulunmaktadır.

Sol duvarla mihrab duvarı önünde mescidin hazîresi vardır. Mihrab duvarının önünde mescidin ikinci bânisi geçen asır ricâlinden Mehmed Esad Efendinin âile makberesi vardır; mescidi ihyâ ederken bir de sibyan mektebi yaptırmış olan bu zâtin ölüm tarihi hicrî 1262 (m. 1845 - 1846) dır.

Bu mescid çok harab bir halde bulunur iken camaati içinden çıkan hayır sâhiblerinin yardımı ile tahminen 100.000 liranın üstünde bir marsafla 1952 yılında tecdiden tamir edilmişdir.

Mescidin su parası tanınmış mensucat fabrikatörlerinden Hulûsi Topbaş tarafından, onun vefâtından sonra da oğulları tarafından ödenmektedir.

Ziyâretimiz tarihinde imamlığında Bay Naci Atalar, müezzinliğinde de 1950 denberi Bay Câfer Cengiz bulunmakta idi. (1967).

EMİN CAMİİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu Kazasının Merkez nâhiyesinin Kamerhâtun Mahallesi ile aynı kazânın Kasımpaşa Nahiyesinin Sürûrî Mehmed Efendi Mahallesi arasında sınır yoldur; bu sokağın bir parçası da merkez nâhiyesinin Kalyoncukolluğu Mahallesi içindedir; Aynalı Çeşme Caddesi ile Kâhya Bey Sokağı arasında uzanır, Çatıkkaş Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, Samancı Ferhad Caddesi ve Gümüşküpe sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 14/142, 145).

Aynalı Çeşme Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki yanı yaya kaldırımlı bir yoldur, kâğir ve beton evler ve apartımanlar arasından geçer. Gümüşküpe Sokağı kavuşağında Ermeni protestan kilisesi, onun yanında da Alman protestan kilisesi bulunmaktadır. Bu kavuşakdan öte yokuş aşağı iner, alt başında, Kâhyabey Sokağı ile bağ-

landığı noktada, sol kolda sokağa adını veren Eminbey Camii bulunmaktadır. (B.: Eminbey Camii). Samancı Ferhad Sokağı ile olan kavuşağı köşesinde de, zemin katı kâğir beş katlı bir ahşab ev bulunuyor idi ki İstanbulda benzeri kalmamış gibi yapılardandır. Bu sokak üzerinde 1 tekel bâyii, 3 bakkal, 3 marangoz, 31 doğramacı, 1 manav, 2 berber, 1 sobacı - somyacı, 1 kunduracı, 1 simitci - börekci fırını, 1 kasab, 1 yorgancı, 1 emlâk komisyoncusu bulunuyordu; kapu numaraları 1 - 79 ve 2-54 dür (Eylül 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİN ÇEŞMESİ SOKAĞI — Kasımpaşada Kadımehmedefendi Mahallesi yollarından; Kasımpaşa - Hasköy Yolu ile Kasımpaşa Kabristan Sokağı arasında uzanır; Piyâle ve Yenidere sokakları ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 16/188). Bir araba geçecek genişlikdedir; kabataş döşeli imiş, bakımsızlıkdan toprak sokak hâline gelmiş bulunuyordu. Sola doğru bir kavis çizerek meydancık hâlinde bir açıklığa gelir ki burada sokağa adını veren klâsik üslûbda kitâbesiz bir meydan çeşmesi vardır, teknesi çukurda kalmışdır; bu meydancıkda isimsiz bir geçid Dutdibi Sokağına bağlanır. Emin Çeşmesi Sokağı birer ikişer katlı ahşab ve beton evler arasından geçer; kapu numaraları 1 - 37 ve 2 - 42 dir (Temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİNE (Çiçekci) — 1889 ile 1890 arasında Topçularda oturur 125 yaşında bir bagçıvan kadın; 4 oğul, 30 torun ve 20 torun çocuğusâhibi olduğu halde 1889 ağustosunda İnebolulu Mustafa adında ve torununun çocuğu yerinde 18 yaşında bir yanaşması ile evlenmesi mûhitinde geniş akisler yapmışdı. Bu vak'a üzerine aşağıdaki manzûme Üskûdarlı halk şâiri Âşık Râzinindir:

Topçularda meşhur çiçekci karı
Yaşı yüz yirmiden hayli yukarı

Körpe yanaşması çiçek balıdır
Bakacak tadına acûze arı

Pırpırı şehlevend şehbaz oğlanı
Sevince kalmamış edeble arı

Sönmemiş o çipil gözünün feri
Gönül ateşinin geçmemiş harı

Yaş farkı arada bir asır imiş
Fire kabul eder aşkın kantarı

Nikâhı kıyar mı dersiniz imam
Mümkün mü altunda sihrin inkârı

Varsun bağ bağçe ev sâhibi olsun
Şu diyar garibi elin bekârı

Hey Râzi o telli kavak Mustafan
İklîmi hüsnün o eşbeh hünkârı

Sadâkat nişanı nikâhda vekil
Gösterdi efendim sen günahkârı

TARİHİ MÜCEVHER

Kırkbir kerre mâşallah zam eyle târihine
«O Mustafa oğlanı sardı Çiçekci Nine»
1266 + 41 = 1307 (M. 1889)

Vâsıf HİÇ

EMİNE (Darıcalı) — 1828 de kaynamasından gördüğü canavarca zulüm ve işkence yüzünden aklını oynatarak İstanbulda eşine rastlanmaz bir mâcerâya atılmış genç ve güzel bir kadın; vak'a Hekimbaşı Abdülhak Molla tarafından «Tarihi Livâ» ismini taşıyan hâtıra defterinde tesbit edilmiş ve Reşad Ekrem Koçu tarafından da romanlaştırılmış tarih konularının en güzel örneklerindne biri olarak «Erkek Kızlar» isimli eserinde «Topcu Emin» başlığı altınada yayınlanmışdır.

Mora ihtilâli devletin başına yeni bir Rus harbi sarmıştı. «Âsâkiri Mansurei Muhammediye» adı ile yeni kurulan ordu tamamen acemi efraddan ve hiç harp görmemiş zabitlerden mürekkepti. Hattâ ilk aylar içinde kâfi silâh da bulunamamış, üniformaları da hazırlanmamış olduğundan asâkiri mansure efrad ve zabitanının halktan ayırd edilmesi için bellerine birer al kuşak, ellerine de birer asâ, sopa verilmişti.

Felâketli bir devirde büyük bir hükümdar olmasını bilmiş İkinci Mahmud irade, azim ve metanet sahibi adamdı. İki sene içinde düşman karşısına çıkacak ilk kıtaları hazırlamaya muvaffak olmuş, ve bu uğurda âdeta bir tabur kumandanı gibi çalışmıştı. 1828 yılında sarayını, sarayındaki hükümdar hayatını terketti, Râmi Kışlasının bir odasına yerleşti, ve tam bir sene kışlada kaldı. Her sabah askerin kalk borusu ile yatağından çıktı, atına bindi, yeni kıtalarının başında, kışın yağmur kar altında,

kırlara tâlime gitti. Yetiştirilen asker cepheye sevk ediliyor, şehirde, Bayazıddaki dairesinde oturan serasker paşa da Râmi kışlasındaki padişaha toplanan acemi efradı gönderiyordu.

17 Aralık 1828 bir pazartesi günü serasker paşa Râmi Kışlasına muhafaza altında yüzü hârikulâde güzel ve henüz tüylenmemiş genç bir topcu neferi göndermiş ve bu neferin bizzat pâdişah tarafından sorguya çekilmesi luzumunu arz etmişdir.

Temel Reis adında bir kaptanın yelkenli gemisinde yatdığı gecenin sabahı zabtiye tarafından yakalanan ve adı Emin olan genç nefer pervâsız itiraflarda bulunmuş, erkek olmayıp kız, aslının gürcü, adının Emine, Cerrahpaşada İsmail Ağa adında bir cerrahın câriyesi olduğunu söylemişdir, o adam tarafından saçlarının kesilerek oğlan kılığına sokulduğunu anlatmış ve İsmail Ağayı ahlâksızlıkla suçlamışdır; bir komşu çocuğunun asker esvabını giyip İsmail Ağadan kaçmış, geceleri şurada burada yatmaya başladığını söylemişdir. Pâdişah meselenin gereği gibi tahkikini Hekimbaşı Abdullah Mollaya havâle etmişdir. Uzun soruşmadan sonra Eminenin bir deli olduğu anlaşılmışdır. Darıcalı Halil Ağa adında bir adamın kızı ve Cerrah İsmail Ağanın kardeşi Mustafanın karısıdır. Mustafa kocalık vazifesini yapamayan özürlü bir zencidir; bu sırrın meydana çıkmaması için dayak ile ağır işkence altına konulan Emine, son defa saçları da kesilince tecennün etmiş, cerrah ağır küçük kardeşi topcu neferi Sâlimin üniformasını giyerek bir akşam evden kaçmışdır. Evden kaçdığında bâkirdir, Hekimbaşı konağında muâyenesinde seyyibe çıkmışdır. Son defa bir gemide yatdığı geceye kadar on gün nerelerde kaldığı, kimlerin bâzîcesi olduğu tesbit edilemedi, Emine, muhayyilesindekileri âleme anlatmış, hepsinin doğru olmadığı meydana çıkmışdır.

Zavallı güzel genç kadın Hasekideki kadınlar timarhânesine kondu; aşağıdaki satırları Tarihi Livâ ile Erkek Kızlardan alıyoruz:

«— Taburda askerlik yapmış kızı timarhâneye koymuşlar...

— Kışlada çocuk bile doğurmuş...

— Yok öyle değil, süvârilere muallim imiş, frenk kızıymış...

— Dünya ilmini yutmuş kıral kızıymış...

«İstanbul kadınları her gün türlü hediyeler alarak, çorbasından böreğine, tatlısına tepsi tepsi yemekler götürerek kaafileler hâlinde Kız Askeri görmeye tımarhâneye taşındı, gardiyanların başına devlet kuşu kondu. Kız Askeri göstermek için hergün avuçlar dolusu bahşişler topladılar».

EMİNE (Dereköylü) — Geçen asrın sonlarında gaayetle güzel ve bahtsız bir köylü kızı; Bursanın Dereköyündendir; 1899 yılının haziran ayında on beş yaşında başka bir köye gelin gitmişdir, fakat gerdeğe girdiği geceden başlayarak bir buçuk ay kaynanası Ayşeden türlü cevrü cefa görmüş, işkence derecesinde dayaklar yemiş, nihâyet tahammül edemeyerek büyük bir macerâya atılmışdır; bir gün kırda bir çoban bulmuş, ona teslim olmuş, kaynanasından çekdiklerini anlatarak, eğer kendisine bir kat erkek esvabı temin ederse, oğlan kılığında kaçıp ona geleceğini, ve kimsenin şübhesini çekmeden onunla yaşayacağını söylemiş, birkaç gün sonra çoban, Emineye istediği erkek esvabı getirince, bir gece, saçlarını kesmiş, kılığını değişdirmiş, kocası ile kaynanasının birikdirdiği bir mikdar parayı da çalarak kaçmış, fakat kırda kendisini beklemekde olan çobana gitmeyüb Bursa yolunu tutmuşdur. Bursada bir kunduracının yanına çırak olarak girmiş ve dükkânın üstündeki odada yatub kalkmaya başlamışdır. Genç ve kimsesiz çırağının yüz güzelliği, boy bos ve el ayak zerâfeti kunduracının aklını çelerek

Dereköylü Emine
(S. Bozcalıya göre

kötü yola s ü r ü k l e m i ş, adam bir gece bir b a h a n e bularak d ü k k â n odasında ç ı r a ğ ı n ı n yanında yatmışdır, fakat onun oğlan olmayıp kadın olduğunu görünce dehşet içinde kalmışdır. O devir için kocasından kaçmış genç bir kadını oğlan kılığında yanında alakoymak, bir gün sır meydana çıkarsa, kunduracıyı mahvedecek bir cinâyet mâhiyetindedir. Dereköylü Emine ustasına sırrını fâş etmeyeceğini vaad etmiş, fakat hemen yanından çıkıp gitmesini söylemiş ve Emine, ustasının tavsıyesi ile, yine oğlan kılığında İstanbula kaçmışdır ve kunduracının târifi ile İstanbulda da esnafdan bir Bursalının yanına çırak olarak girmişdir ve yine dükkânda yatıp kalkmaya başlamışdır. Yeni ustası güzel çırağına sapıklık yolunda bir alâka göstermemiş, fakat onu sözde iş için uzakca yerlere yollayarak bohçasını karışdırmış, ve oğlanın hayli parası olduğunu görmüş, bir gün de, âcil bir ihtiyacı karşısında çırağının parasından yüz kuruş almışdır. Emine bu hırsızlığın farkına varınca ustası ile kavga etmek gafletini göstermiş ve kavga sonunda da zâbıtaya düşmüşler. İstanbul zâbıtası ise, Bursadan gelen bildiri ile Dereköylü Emine adında genç bir firarî hırsız kadını aylardan beri aramaktadır. Kavgalı usta ile çırağın İstanbul Balıkpazarı Karakoluna getirildikleri gün Ağustos başında sıcak bir gündür; genç çırağın o sıcak günde sırtında bohça ve kalın bir cebken bulunması, emsâli oğlanlar yalın ayak dolaşırken bunun ayağına da çorap giymiş olması komiserin nazarı dikkatini çekmiş, aranmakda olan Dereköylü Emineyi hatırlatmış, oğlanın çorapları çıkartılınca ayaklarının kınalı olduğu görülmüş (Gelin kınası), göğsü yoklanarak orada da kız memeleri bulununca hakikat anlaşılmış ve Dereköylü Emine tevkif edilmişdir. Vak'anın son safhası ve Emine'nin nasıl bir cezâya mahkûm olduğu tesbit edilemedi.

Bibl.: Mâlûmat ve Fransızca Servet gazeteleri.

EMİNE (Kesik elli) — Toplumun avam tabakası hayatını dikkatle incelemiş usta kalemler elinde bir roman kahramanı olacak hem mazlum ve mağdur, hem de kaatil bir genç kadın; sol eli kıskanç kocası tarafından bileğinden kesilip koparılan Emine bir sene sonra, intikam duygusundan ziyâde ölüm korkusu altında kocasını tabanca ile vurarak öldürmüşdür. İstanbul halkı tarafından geniş ilgi ile tâkib edilmiş bu âile fâciasının basına intikal etmiş safhaları şunlardır:

3 temmuz 1962. Üç zorba bir kadının elini kesip kaçdılar — Evvelki akşam Kartal Maltepesinde feci bir vak'a olmuş, üç ırz düşmanı yirmi günlük evli bir kadını sol memesinden bıçakla vurmuşlar, sol elini de bileğinden kesip koparmışlardır. Denizcilik Bankasının liman işletmesinde Üsküdar iskelesi gişe memuru Hasan Bir'le evli olan 19 yaşındaki Emine, önce kendisini intihar kasdı ile yaraladığını, sonra ifâde değiştirip bu işin eve giren şahıs tarafından yapıldığını söylemişdir. Evde arama yapan jandarma bir not defteri bulmuşdur, defterde Emine tarafından: «Emine Kocaman'ım. Kendi kendimi bileğimden kesdim. Kimseden dâvâcı değilim. Çok çok rica ederim bekletmeden gömün» diye yazılmışdır. Hâdiseyi geç vakit eve döndüğünde öğrenen Hasan Bir komşulara haber vermiş ve «Emineyi baygın buldum. Karımın kendi kendisini bu hâle koyduğunu zannetmiyorum» demişdir. Emine, kaldırıldığı hastahanede ifâdesini değiştirip: «Beni Yılmaz, Muzaffer ve ismini bilmediğim üç kişi bu hâle koydular. Defterdeki yazıları onların zoru ile yazdım» demişdir.

4 Ağustos 1962. Kesik elin esrârı çözüldü, câni Hasan Bir — Haydarpaşa Nümune hastahanesinde tedavi altında bulunan Emine son olarak verdiği ifadede: «Kocam bana sık sık

Kesik elli Emine
(R. Sabiha Bozcalı)

uyuşturucu madde verirdi. Bunları almam için beni çeşitli işkencelerle tehdid ederek korkuturdu. Bileğimi nasıl kestiğini ve o anda neler olduğunu hiç hatırlayamıyorum, ama bunu kocamın yaptığına eminim. O akşam önce ölümle tehdid ederek deftere o yazıları yazdırttı. Kesik elimi içinde su bulunan bir tabağa koymuş, evi terkederek gitmiş. Gece yarısı döndü, ölmediğimi görünce hayretden dona kaldı, yine ölümle tehdid ederek üç kişi tarafından tecâvüze uğradığım şeklinde ifâde vermemi söyledi.» demişdir. Ele geçen delillerden de kadının elinin kocası tarafından kesildiği kat'î olarak anlaşılmıştır. Dün tevkif edilen sanık karısının bir psikopat olduğunda ısrar ederek suçunu inkâr etmektedir.

17 Nisan 1963. Kesik El dâvasının duruşması başladı — Son yılların en esrârengiz olayının duruşmasına 1. Ağır Ceza Mahkemesinde başlandı. Emine, kocasının kıskançlık ile yaptığı tazyikleri anlatmış, sonra şunları söylemişdir: «... Kesik elimi bir tabağa koyduğunu gördüm. Bayılmışım. Bir ara kendime geldim. Yerde yatıyordum. Etraf karanlıktı. Sürünerek kapıya doğru gittim. Çıkış yolu arıyordum. Birden kapının vurulduğunu duydum. «Kimsiniz?» diye seslendim. Bir ses «Emineciğim, ben Yılmaz'ım. Kapıyı aç. Kocan evde yok, sevişelim» dedi. «Defolun kapımdan. Ben sizin bildiğiniz kadınlardan değilim» diye bağırdım. Fakat kapı açıldı ve Hasan içeri girdi. Meğer beni kandırmak istiyormuş. Yaşadığımı görünce de hayret etti. «Vay sen ölmedin mi? Ölmemen daha iyi oldu. Şimdi benim ne biçim adam olduğumu anladın. Bu işi benim yapmadığımı söylersen seni hastahaneye götürürüm. Aksi halde, senden başka anneni, babanı, bütün sülâleni bıçaktan geçiririm» dedi. Kabul ettim. Komşulara ve jandarmalara intihar için bileğimi kestiğimi, bıçağı göğsüme sapladığımı söyledim. İnanmadılar. Ben de doğruyu söylemek zorunda kaldım, beni kocam bıçakladı, elimi de kocam kesti.

Mahalleliden şâhidler Eminenin nâmuslu bir kadın, Hasanın da kıskanç bir koca olduğunu söylediler; Hasanın kardeşi Cemil Bir de, hâkimin: «Bir tarafda kardeşin, bir tarafda eli kesilmiş yengen, elini vicdanına koy ve söyle, insan kendi elini bileğinden kesip koparabilir mi?..» suâline: «Kesemez..» dedi. Mahkeme Hasanın tahliye talebini reddetti.

30 Nisan 1963. Hasan Bir tahliye edildi — Delil kifâyetsizliğinden Hasan Birin tahliyesine karar verildi; Bu karar üzerine Emine, serbest bırakılacak kocasının kendisini sağ bırakmayacağını söyledi:

10 Temmuz 1963. Kesik elli Emine Adliye Sarayında elini kesen kocasını tabanca ile vurarak öldürdü — Kesik el dâvasının duruşmasına, maznun Hasan Bir gayrı mevkuf olarak saat 9.30 da başlanacakdı. Karı - koca 1. Ağır Cezâ Mahkemesinin bulunduğu koridorda karşılaşdılar. Emine, bir gün önce verdiği bir dilekçe ile tahliye kararı veren hâkimi red etmişdi.

Mahkeme koridoru çok kalabalıkdı; cinâyet o kalabalığın gözü önünde işlendi. Bir görgü şâhidi şöyle anlatıyor:

«Kadının yüzü sapsarı idi. Kocası koridorun öbür ucundan göründüğü zaman, oturduğu kanapeden kalkarak ona doğru yürüdü. Yanına varınca konuşmaya başladılar. Bana doğru yöneldikleri zaman, adam müstehzi bir şekilde tebessüm ediyordu. Birinci Ağır Ceza Mahkemesinin bulunduğu yere dönülen köşeye geldikleri anda genç kadın sağ elini arkaya doğru götürdü ve bu anda elinde bir tabanca belirdi. Bunu kocasının göğsüne doğru yöneltti ve iki el ateş etti. Hasan Bir, önce dizlerinin üzerinde büküldü, sonra boylu boyunca cansız yere uzandı. Genç kadın adam öldürmenin dehşeti altında kocasına baktı. Sonra elindeki tabancayı, cesedin üzerine attı.»

Emine o cinâyet günü gazetecilere şunları söyledi:

«Siz her şeyi biliyorsunuz. Bunda benim, hiç kabahatim yok. Rica ederim beni suçlu bulmayın. Onu ne aldattım, ne de başkasını seviyordum. O ise, hep benden şübheleniyordu. Bileğimi kestiği günü unutamıyorum. Bu adamın, eninde sonunda beni öldüreceğinden korkuyordum. Geçen duruşmada serbest bırakılınca, korkularım kâbus haline geldi. Ne kadar ıztırap çektiğimi düşünemezsiniz. Tabanca Hasanın kardeşi Cemilin tabancasıdır. Geçen sene bir arama yapıldığında bana vermişdi.»

Suçüstü Mahkemesine sevkedilen kesik elli Emine tevkif edilerek cezâevine gönderildi.

26 Eylül 1964. Cinâyet dâvası — 1. Ağır Cezâ Mahkemesinde Hasan Bir'in ağabeyi Ce-

mil Bir'in tuttuğu avukat, Emine Bir'in kocasını taammüden öldürdüğünü, bileğinin de Hasan Bir tarafından kesilmediğini bu bakımdan idama mahkûm edilmesini istemiştir.

Savcı, olayı başlangıcından cinayete kadar özetlemiş ve şunları söylemişdir:

«Emine Bir'in çektiği ıztırap hiç bir zaman gözünün önünden gitmemiştir. Daima Hasan Bir'e kin duymuştur. Ondan korkmuştur. Hasan Bir, Emine üzerinde korkunç bir tepki bırakmıştır. Genç kadın bu sebeple yanında tabanca taşımaya karar vermiş, her an tehlike olduğu zannına kapılmıştır. Emine Bir, bu düşünceler altında kocasına iki el ateş etmiş ve onu öldürmüştür. Cinyâeti işlediği anda şuuruna hâkib olmadığı öne sürülmüşse de, Adlî Tıpça bu husus kabul edilmemiştir. Emine'nin cinayeti daha önceden plânladığı ve bunu taammüden işlediğine karşı elimizde yeterli delil mevcud değildir. Tabancayı, kendisini müdafaa için yanına almış olduğu kanaati daha kuvvetlidir. Bu bakımdan, kaatilin, müebbed hapis cezası ile cezalandırılmasını talep ediyorum. Emine Bir'in bileğinin kesilmesi olayının da hafifletici sebep olarak kabul edilebilir ve bu bakımdan cezası 18 yıla indirilebilir».

Emine savcının talebini metânetle dinlemişdir.

4 Mart 1965. Emine 13 yıl hapse mahkûm oldu — Kesik elli Emine mahkûmiyet kararından sonra ağlamış ve: «Bu kadar yıl hapisde yatılmaz, kendimi öldüreceğim» demişdir.

Kesik elli Emine hakkında bazı notlar — 1965 yılı ekiminde Kızılayın 450 liralık yardımı ile Emineye Lâlelideki Ortopedi Kliniğinde ucuz bir süs el takılmışdır. Emine hiç bir işde kullanamayacağı bu takma eline acı bir tebessüm ile bakmış ve: «Buna da şükür..» demişdir.

Cinâyet dâvasının görüldüğü sıralarda adını tesbit edemediğimiz bir halk şâiri, bir «Kolsuz Emine Destanı» yazıp basdırmışdır. Bir nüshası elde edilemedi; aşağıdaki kıt'aları Hürriyet Gazetesinden alıyoruz:

Bir mektup yazdırdı bıçak zoruyla
Bileğimi büktü iki koluyla
Yıktı yere birden boğazımı sıktı.
Acı feryadımı duyan ağlasın.

★

Ah kardeşler benim içim yaralı
Olmasın hiç kimse bahtı karalı
Daha açılmadan bir gül solar mı?
Ağlayın kardeşler bana ağlayın.

★

Emine'dir adım «Kolsuz» Emine
Felek böyle zulüm eder kimine
Kurban gittim bir kocanın kinine
Ağlayın kardeşler bana ağlayın.

★

Koca adliyede silâhlar öttü
Devrildi kaatilim yerlere yattı
Herkes bir kocama bir bana baktı
Bakan dostlar siz de bakıp ağlayın.

★

Polisler geldiler beni aldılar
Bodruma götürüp hapse koydular
Niçin kaatil oldun diye sordular
Acı maceramı duyan ağlasın...

Kesik elli Emine aslen Giresun'un Eynesin kazâsı halkındandır. Öldürdüğü kocası Hasan Bir de oralıdır. Eminenin anası Asiye Hanım mahkemenin bir oturumunda şunları söylemişdir: «Oy bizim başımıza gelenler.. Hasan, kızımı ilk istediği zaman vermedim. Büyüğü nişanlıydı, evlensin ondan sonra kısmetse veririz dedim. Peşimizi bırakmadı. Gitti, geldi. Kandırdı bizi».

Burhaneddin ÖLKER

EMİN EFENDİ — Geçen asır ortalarında muhitinde güzelliği ile şöhret bulmuş genç bir kâtib, devrin âdetince o tâzelik çağında sakal bıraktığında âşinâlarından şâir Fatin şu tarih kıt'asını yazmışdır:

Küşâdi lihye ile hüsnü bulmadı noksan
Getürdü zîb hattı nev edâ o şûhi şene
Mübârek eyliye Allah söyledim târih
«Emin Efendi küşâd itdi lihyesin bu sene»
Hicrî 1282 (M. 1865 - 1866)

EMİN EFENDİ (**Bağdadlı Mehmed**) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ulemâdan ve ilk Âyan Meclisi (Osmanlı Senatosu) âza-

Bağdadlı Emin Efendi
(Resim: Sezai, T. Meşhurları)

larından; tesbit edilemeyen bir tarihde Bağdadda doğdu, tahsilini orada yapdı; mesleğinde Bağdad müftülüğüne kadar yükseldi; 1867 de Şûrayi Devlet âzâlığı ile İstanbula geldi, 1877 de İkinci Sultan Abdülhamid tarafından ilk kurulan Âyan Meclisine tâyin edildi; Ahmed Cevdet Paşanın reisliğinde kurulan Mecelle Cemiyetine âzâ oldu ve ilk Türk medenî kanunu olan «Mecelle» nin vücuda gelmesine emeği geçdi. Sağlam seciyeli bir ilim adamı idi, 1891 de İstanbulda vefât etdi.

Bibl.: İ. Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları.

EMİN EFENDİ (Bursalı Tılsımcı) — Onsekizinci asır sonu ile ondokuzuncu asrın ilk

Bursalı Tılsımcı Emin Efendi
(Sabiha Bozcalının kompozisyonu; R. E. Koçu, Kabakcı Mustafa)

yıllarında yaşamış bir nakşî şeyhi; bilhassa Üçüncü Sultan Selim zamanında Nizâmı Cedid ricâlinin hemen hepsinin bu şeyh efendiye intisab etmeleri ile İstanbulun büyük şöhretlerinden biri olmuşdu. Aslında ise yaman bir şarlatandı; gençliğinde aşırı derecede güzel olup Bursada bir kahvecinin mahbub ve makbul çırağı imiş, yirmi yaşlarında İstanbula gelmiş ve bir nakşî dergâhının hizmetine girerek şeyhinin dâmâdı olmuş, ölümünde de yerine geçmişdi. Şöhretini ilim, irfan, fazîlet yolunda değil, şeyhlik kisvesi altında bâtıl inançları istismar ile yapmışdı; hastalara okur, üfler, muhabbet, şirinlik, kuvvet, devlet, servet, sıhhat, kazâ, belâ için «Yar kemendi», «Vuslat miftâhı», «Heybeti şîrâne», «Kurşun işlemez», «Kılıç kesmez» gibi isimler altında nushalar (muskalar) yazar, tılsımlar yapardı. Nizâmı Cedid ricâlini de bu mârifetleri ile kandırmış idi. 1807 de Boğaz yamakları ayaklanmasında (B.: Boğaz Yamakları) Sultan Selim ricâlinden ihtilâlciler elinde öldürülmüş olanların hemen hepsinin koynundan Bursalı Emin Efendinin bir muskası veya tılsımı çıkmış, bunlar halk arasında «Filânın bâzûsunda bağlı haçı bulunmuş..», «Filânın ve filânın koynundan put çıkmış..» diye geniş bir dedi kodu mevzuu olmuşdu; müverrih Cevdet Paşa pek haklı olarak: «Bu kadar zamandan beri devleti idâre eden kimselerin böyle bâtıl şeylere kapılmaları, devlet işlerini düşünecek yerde kendi iktidarlarının devâmı kaygusuna düşmüş olmaları, tılsımcı ve remmal makulelerinin yalanlarına aldanmaları pek hazîndir» diyor.

İhtilâlde Şeyh Emin Efendinin de idâmını bekleyenler olmuş, fakat efendinin yalnız kendine yaptığı tılsım hükmünü icra etmiş olacak ki, canını kurtarmış, Mustafa Şem'î adında emred bir müridi ile beraber Bursaya sürülmüşdü.

Bibl.: Cevdet Paşa, Tarih, VIII; Kâşif Efendi Mecmuası.

EMİN EFENDİ (Çavuş) — Üçüncü Sultan Selim zamanında Enderun çavuşlarından ve devrin seçkin mûsikişinaslarından; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: Atâ, Enderun Tarihi, III.

EMİN EFENDİ (Ebül'esad Mehmed) — Onsekizinci asır ulemâsından ve şâirlerinden; İstanbulda doğdu, Anadolu Kadıaskerliğine kadar yükselmiş Tosyalı Mustafa Efendinin oğludur. Müderrisliklerde bulundu. Şiir dilinden örnekler:

(Gazel)

Düşdüm şarâba şevki lebi dilrübâ ile
Pürdür habâb vâr derûnum havâ ile

Mânendi gerd gam değil olsam da hâkisar
Tek kûyi yâre âzım olsaydım sabâ ile

Bâbı felek meâbının oldum mülâzimi
Ol servi kaddi hüsne vuruldum kazâ ile

Bilmem ne hîle itsek o Yûsuf cemâle kim
Girmez ele metâi visâli recâ ile

(Beyit)

Şöyle şarâbı aşkile bedmesti rüsvâ oldu kim
Hüşyârlık bilmez nedir mestâne gönlüm bir dahi

Bibl.: Sâlim, Şuerâ Tezkiresi.

EMİN EFENDİ (Edirneli Mehmed) — Onsekizinci asrın ünlü hattatlarından; hicrî 1142 de (M. 1729 - 1730) Edirnede doğdu, Halil adında bir zâtin oğludur; sülüs ve nesih yazıyı Edirnede Kavafzâde Hüseyin Efendiden öğrendi, yazılarına imzâ atma iznini aldığı zaman henüz 13 yaşında bir çocuk idi; izin törenı üzerine Nazîrâ İbrahim Efendi şu tarih beytini yazmışdır:

Nazîrâ bir ziyâde oldu hattât
«Zehî hattı dilârâ bârek Allâh»

1155 (M. 1742 — 1243)

Genç yaşında İstanbula geldi, Gümrük Emini İshak Ağa tarafından himâye edilerek sarayda baltacılar koğuşuna girdi; bir ara Kapuağası Ahmed Ağaya kahvecilik yapdı, sonra Dîvânı Hümâyun kâtibleri arasına alındı. Dîvanda celî yazıya heves etti ve o vâdide şahsiyetli bir yazısı oldu. Hâmisi İshak Ağanın Beykozdaki çeşmeleri ile Kireçburnundaki çeşmesinin kitâbeleri yazısı bu Edirneli Mehmed Emin Efendinindir. (B.: Beykozda İshak Ağa Çeşmesi); Arab Câminin mahkeme tarafındaki «Selâmün aleyküm bimâ sabertüm» âyet-i kerîmesi de onundur. Edirne sarayında o devirde yapılmış binâların tarih kitâbelerini de o yazmışdır; İstanbulda 1198 (M. 1784) de vefat etti, Edirnekapusu dışında defnedildi.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin.

EMİN EFENDİ (Gürcü Hacı) — Asrımız başında yaşamış ulemâdan, H. 1246 (M. 1830 - 1831) da Batumda doğdu, oranın eşrâfından Dardoğanzâde Osman Efendinin oğludur; genç yaşda İstanbula geldi, 1279 (M. 1862 - 1863) da müderris oldu, takrirlerinin tatlılığı ve geniş bilgisi ile büyük şehirde pek çabuk tanındı, pek çok talebe yetiştirdi. 1293 (M. 1876) de ilk Osmanlı kanunu esâsîsi (anayasası) hazırlanırken Midhat Paşa ile aynı komisyonda çalışdı, gerek bu komisyonda gerekse hususî sohbetlerinde hürriyet övücü fikirlerini çekinmeden söyledi. İkinci Sultan Abdülhamidin meclisi dağıtmasından sonra İstanbulda oturması istenmiyen sîmâlardan biri oldu; 1303 (M. 1885 - 1886) de Evkaf müfettişi iken bir irâdeyi şeriata aykırı bularak geri çevirdiği için nâiblikle İzmire gönderildi ve 1328 (M. 1910) yılında 80 yaşında orada vefat etti. 1908 meşrutiyetin ilânı üzere şânına lâyık bir memuriyetle İstanbula çağırılmış, yaşlı olduğunu söyleyerek kabul etmemiş, gelmemişdi.

Gürcü Hacı Emin Efendi
(R. S. Bozcalı)

İzmirdeki nâibliği sırasında İzmir Eytam Sandığını senede 40 bin altınlık muamele yapan bir b a n k a hâline k o y m u ş d u ki Cumhuriyet devrinde Vakıflar Bankası onun bu eserinden mülhem olarak kurulmuşdur.

EMİN EFENDİ (Hacı Ahmed) — Mühendishâne Berrîi Hümâyunun en eski muallimlerinden ki o zamanlar Mühendishâne muallim ve başmuallimlerine halîfe ve serhalîfe unvanları verilirdi. Kıymetli Türk kartograflarından Gülcâmili Binbaşı Abdullah Eşref Efendinin (B.: Eşref Efendi, Gülcâmili) babası olan Hacı Ahmed Emin Efendi Mühendishânei Berrînin ser halîfelerindendi, fakat o zamanlar haftada iki gün bu okula gelerek tahsilde bulunan Mühendishânei Bahriye talebesinin hocası idi. Kadîm bir Türk geleneğine uyarak bu Hacı Emin Ahmed Efendi evinin bakır kapılarına adını ve o kabı aldığı veya yapdırttığı tarihi yazdırırdı, bir sahanının kenarında şu yazı görülmüşdür: «Sâhibi Mühendishânede Tersâne-i Âmire serhalîfesi Ahmed Hocadır, fî sene 1215 (M. 1800-1801)».

Bibl.: M. Esad, Mir'âtı Mühendishâne.

EMİN EFENDİ (Hasköylü Ahmed) — Asker ressamlardan, batıdan Türk resim sanatının öncülerinden; 1243 (M. 1827 - 1828) de doğmuş, Mühendishânei Berrîi Hümâyundan 1263 (1847) de yirmi yaşında iken diploma almış ve tahsilini ikmal etmek üzere devlet tarafından Viyanaya gönderilmişdir. Mir'ât-ı Mühendishâne müellifi Mehmed Esad Bey bir tarih kaydetmeyerek «Binbaşı iken vefât etmişdir, pek meşhur ressamlardan idi», Pertev Boyar da: «Sulu boya ve kara kalemde kudretli olduğunu Sami Yetik merhum bildirmektedir, henüz bir eseri ele geçirilmemişdir» diyor.

EMİN EFENDİ (Hayatîzâde Mehmed — Onsekizinci asır ulemâsından ve hekimlerinden, ve Birinci Sultan Mahmudun şeyhülislâmlarından; doğum tarihi bilinmiyor. Üçüncü Sultan Ahmedin hekimbaşısı Hayâtîzâde Mustafa Efendinin oğludur. Medresede islâmî ilimler tahsilinden başka tıb tahsili yaparak hekimlik icâzeti aldı; ilmiye mesleğine müderrislik ile başladı, 1147 (1734-1735) de Edirne kadısı, 1149 (1736-1737) de Hekimbaşı oldu, bu vazifede iken İstanbul kadılığı pâyesi aldı, 1152 (1739-1740) bilfiil İstanbul kadısı oldu, aynı yıl içinde Anadolu kadıaskeri; az sonra Rumeli kadıaskeri, 13 Rebiülevvel 1159 (M. 5 Nisan 1746) da Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendinin yerine şeyhülislâm oldu. Çok yaşlı idi, müftülük vazifesini lâyıkı ile yapamadı, ulemâya karşı da haşin hareketleri oldu. Debdebe ve tantanaya düşkünlüğü de dedikodulara yol açdı; altı ay kadar sonra 9 şevval 1159 (M. 25 Ekim 1746) da azledildi ve Bursa'ya sürgün edildi; Fasihî'nin meşhur bir beyti hiciv yolunda ve:

Hayâtîzâdeyi tîğ bendi meyan etti cânânı
Beli yanındadır ammâ ki kıl üstündedir cânı

diye eğer bu Mehmed Emin Efendi hakkında

tahrif edilmiş ise, bir şeyhülislâmın hususî hayatının halk ağzında dedikodu konusu olması için kâfîdir.

Bursadan Mekke kadılığına tâyinini istedi, isteği yerine getirildi. Fakat Şama vardığında hastalandı ve orada öldü.

Hekimbaşılardan şeyhülislâm olmuş ilk zâtdır.

Bibl.: İlmiye Salnamesi; İ. Hâmi Dânişmend, Kronoloji, IV.

EMİN EFENDİ (Hünkâr imamı Mehmed) — Onsekizinci asır ulemâsından; hicrî 1140 sonlarında (M. 1728) İstanbulda doğdu, Divânı Hümâyun çavuşlarından bir zâtin oğlu idi; ancak bir ilk okulu bitirmiş, Kur'an hıfzına çalışmış, çocuk denilecek yaşda babasını kaybederek çok ağır yoksulluk içinde yaşar iken bir tesâdif eseri olarak ikbal yolu açılıvermişdir.

1754 yılında 25 - 26 yaşlarında idi, çok güzel bir sesi, evinde Kur'an okur iken sokakdan tebdili kıyâfet etmiş olarak devrin pâdişâhı Üçüncü Sultan Osman geçdi (B.: Osman III.); delikanlının sesine hayran olarak derhal saraya aldırttı, ikinci imam tâyin edilerek ilmiye mesleğine de müderrislik pâyesi verildi, 1758 de baş imam oldu, bu vazîfesi devam ederek Selânik, Edirne, Mekke ve 1775 de İstanbul kadısı pâyelerini aldı, 1775 de Anadolu kadıaskeri oldu, 1780 de hünkâr başimamlığından ayrılarak Rumeli kadıaskerliğine tâyinini beklerken 53 yaşında vefât etti, kabri Haydarpaşada Ayrılık Çeşmesi mezarlığındadır.

Bibl.: Cevdet Paşa, Tarih, II.

EMİN EFENDİ (Kavafzâde Mehmed) — On sekizinci asrın ikinci yarısında yaşamış ulemâdan; fakir bir kunduracının oğlu idi, muntazam medrese tahsili görmemiş, Üçüncü Sultan Selim devrinin ricâlinden Vâlide sultan kethüdâsı Yusuf Ağanın kapusundan yetişmişdi ve hâmîsinin sâyesinde Kudüs kadılığı pâyesi almışdı Sultan Selimin anası Mihrişah Vâlide sultan Eyyubdaki imâretini yapdırır iken bu Mehmed Efendi binâ emini olmuşdu; bu hizmetine mükâfat olarak da, hicrî 1208 de (M. 1793 - 1794) Galata kadısı tâyin edilmişdi; ikbâlini çekemeyen ilmiye mensubları Kavafzâdeye «Şeytan Emin» lâkabını takmışlardı; yalısı da Rumelihisarı ile Balta Limanı arasında Şeytan akıntısı önünde idi. Galata kadısı olduğunun üçüncü günü bir yangın olmuş, Galata kulesinin de azametli ahşab külâhı yanmışdı; bu vak'a üzerine söylenmiş tarihdir:

> **Nâ ehline verilirse manâsıbı tarîkin**
> **Kaçar huzûru halkın hem râhat idemez kendi**
> **Üçüncü gün ile düşdü târihi bu harîkin**
> **«Yakdı koskoca kuleyi Şeytan Emin Efendi.»**
> **1205 + 3 = 1208 (1793 — 1794)**

Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Cevdet Paşa, Tarih, VI; Kâşif Efendi Mecmuası.

EMİN EFENDİ (Manisalı Mehmed) — Geçen asır sonları ile asrımız başının seçkin ulemâsından; 1260 (M. 1844) da Manisada doğdu, ulemâdan Semercizâde âilesine mensubdur; ilk tahsilini orada yapdı, hâfızı Kur'an oldu; 17-18 yaşlarında İstanbula gelerek Fatih Câmiinde Şehrî Ahmed Efendinin derslerine devam etti ve 1282 de (M. 1865) icâzetnâme aldı; açılan bir imtihanda ehliyetini kabul ettirerek aynı camiin dersiâmları arasına girdi. Pek çok talebe yetişdirmişdir.

1317 - 1330 arasında (M. 1899 - 1912) on üç yıl kadar huzur dersleri muhâtab hocaları arasında bulundu; bu arada Fetvâhânede çalışdı ve Lâleli Camiinde baş imamlık yapdı; 1914 de vefât etti, Edirnekapusu şehidliğinde medfundur.

Şevket KARAKAŞ

EMİN EFENDİ (Mehmed) — Onsekizinci asır hattatlarından; yazıyı hattat Bıçakcılar İmamı torunu Mehmed Fâiz Efendiden öğrenmişdir; kendisi Küçükmustafapaşada Atik Mustafa Paşa Camiinin imamı idi, ki babası Mustafa ve onun babası Mehmed Efendiler de aynı camide imamlık yapmışlardır. Hicrî 1192 (M. 1778) de vefat etti

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin.

EMİN EFENDİ (Mehmed) — Onsekizinci asır hattatlarından; Halebli Ahmed adında birinin oğlu olup Bedestan esnafındandı, Hasekide oturuırdu; sülüs ve nesih yazıyı Seyyid Yusuf Hakkı isminde genç bir hattattan öğrenmiş idi ki: Hezarfen Ali adında bir zâtin oğlu olan Yusuf Hakkı aşırı derecede güzelliği ile meşhur idi; Müstakimzâdenin yazdığı iki hal tercemesindeki ifâdesi ile: «(Güzelliği Yusuf kıssasını anlatan) o muallim beçenin çînedânı tâminden rîzeçîni hubûbi temeşşuk» ol-

muşdu. Fakat yazıda kendi şahsiyeti verme yoluna gitmedi, taklid vâdisine sapdı, bilhassa asrını büyük üstadlarından Hoca Mehmed Râsimin yazılarını taklid etti; ki hattatlıkda makbul sayılmaz.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin.

EMİN EFENDİ (Nazîrîzâde Mehmed) — Onsekizinci asırda yaşamış bir aydın zât; arnavud, Delvineli idi; gaayetle zengindi, memleketinden bilinmeyen bir sebeble önce Selânik'e hicret etmiş, oradan da İstanbula gelerek yerleşmiş idi. Büyük şehirde âyan ve kibar meclislerine girmiş, bilgisi ve tatlı sohbeti ile dâima anılan bir sîmâ olmuş, yıllarca bir mirasyedi hayatı sürmüşdü. Sonra yoksul düşmüş, çok sıkıntı çekmiş, türlü zevkü safâsını sürdüğü ve çok sevdiği İstanbul gözlerine zından gibi görünerek kaçmak istemiş, iyi tanıdığı Şeyhülislâm Feyzullah Efendiden recâsı üzerine Kıbrıs Defterdarlığına tâyin edilerek İstanbuldan ayrılmışdı. Türkçe, Farsca ve Arabca şiirleri vardır.

Bibl.: Sâlim, Şuerâ Tezkiresi.

EMİN EFENDİ (Notacı Hacı) — Alaturka mûsikiyi batı mûsikisi notasına ilk tatbik eden mûsikişinas; 1845 de İstanbul'da Beylerbeyinde doğdu; Buhurdancı Hacı Yusuf Efendi adında bir zâtın oğludur; ilk tahsilinden sonra Muzikai Hümâyuna (Saray Muzikasına) girdi ve batı mûsikisi notasını orada öğrendi. Sonra ticâretle meşgul oldu. Hac farîzasını îfâ etti, fakat taassub gösterip mûsiki ile uğraşmayı bırakmadı. 1873 de litografya (taş baskısı) matbaası açdı, önce o matbaada, sonra Matbaai Osmaniye ile ortak olarak, Türk mûsikinden 400 kadar eserin notasını yazarak basdı, yayınladı; bu münâsebetledir «Notacı» lâkabı ile tanındı. Yapdığı iş mûsikimize muhakkak ki büyük hizmettir. Kendi besteleri de vardır. 1907 de vefat etti. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Notacı Hacı Emin Efendi (Resim: Sezai, Türk Meşhurları)

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları; M. Rona, 50 Yıllık Türk Mûsikisi

EMİN EFENDİ (Prusyalı) — Onsekizinci asrın ikinci yarısında pek değerli bir maarif adamı ve hukuk bilgini, Hukuk Mektebinin ilk müdürü, kurucu müdürü; resmî hal tercemesi elde edilemedi, doğum tarihi ve yeri bilinmiyor, biz adını Prusyalı Emin Efendi diye kaydettik, fakat ondan bahseden kaynaklar bu noktada birleşmemişdir, Bohemyalı ve Macar olduğu da söylenir.

Sicilli Osmânî müellifi Süreyya Bey şu malûmatı veriyor: «Bohemya'da doğmuş bir Avusturyalıdır; memleketinde askerî mektebde tahsil görmüş, Londra ve Parisde muallimlik yapmış, 1268 (1851 - 1852) de İstanbula gelerek İslâmiyeti kabul etmiş, Bâbıâlî tercüme odasında Almanca, Fransızca, İngilizce muallimliği yapmışdır. 1290 (1873) da ilk nizâmî mahkemeler teşkil olunduğu sırada İstinaf Mahkemesine âzâ olmuş, 1296 (1879) da Hukuk Mektebi açıldığı zaman mektebin müdürlüğüne mahkeme âzâlığı üzerinde kalarak (Adliye Nâzırı Cevdet Paşanın teveccühü eseri olarak) bu tayin edilmişdir. Bu vazifede dokuz sene kalmış, 1306 (1888) de müdürlükden azledilmiş, 1308 (1890-1891) de emekliye ayrılmış, 1310 (1892 - 1893) de vefat etmişdir. Garb dillerini ve bilhassa hukuk ilmini bilir, pek çok kitab toplamış, evzâı garib fakat çok doğru bir zât idi.»

İstanbul Dârülfünununda İslâm tarihi muallimliği yapmış Efdalüddin Bey (B.: Tekiner, Efdalüddin) de şöyle anlatıyor: «Hukuk Mektebi müdürlüğünde bulunmuş Emin Efendi Macardır; Türkiyeye Serdârıekrem Macar Ömer Paşa ile beraber gelmişdir; gelirken Bosnadan ve Şimalî Arnavudluktan geçmişler, bir arnavud kasabasında Şerbet Hanım adında bir kadının evinde misafir kalmışlar ve kadının telkini ile İslâmiyeti kabul etmişlerdir..» diyor.

Macar Ömer Paşa İstanbulda Çerkes Hâfız Paşanın kızı ile evlenmişdi, Hâfız Paşanın diğer dâmadı Şerif Rauf Paşa da Efdalüddin Beyin kaynatasıdır, bu yakınlık dolayısı ile Efdalüddin Beyin Emin Efendinin bir macar mühtedîsi olduğunu söylemesine inanmak gerekir. Fakat Hukuk Mektebinin ilk talebelerinden ve mezunlarından avukat Abdürrahman Âdil Eren (B.: Eren, Abdürrahman Âdil) Emin Efendiyi daha başka türlü anlatıyor:

«Berlinde elçi vekili olan Neşet Efendi (sonra paşa) aldığı emir üzerine Prusya devletinden Türkiyede çalışmak üzere bir hukuku siyâsiye muallimi istedi; Alman hükûmeti de Prusyalı Emin Efendiyi seçdi. İstanbula gelen Emin Efendi bir müddet Bâbıâlide hukuki siyâsiye okuttu. Sultan Abdülhamid devrinde Adliye Nezâretinin bağçesinde müştemilâttan bir binâda ilk Mektebi Hukuk açıldığında bu mektebin müdürü ve müessisi de Prusyalı Emin Efendi oldu» (Hâdisâtı Hukukiye ve Târihiye).

Emin Efendinin azli üzerine Hukuk Mektebi müdürlüğüne tâyin edilmiş Şevki Bey ise selefi için: «Emin Efendinin asıl adı Emil'dir, ve Almandır. Müslümanlığı sahte idi; bekârdı, aldığı parayı sarfetmez. Almanyaya gönderirdi» diyor ki Emin Efendiye karşı garezkârlık pek açık görünüyor.

Emin Efendi, doğruluğu aşırı kabalık derecesine götüren tam Prusyalı tipiydi. Devrin seçkin ulemâsından ve kalem sâhiblerinden Maarif Nâzırı Münif Paşa ile Adliye Nâzırı Cevdet Paşa (B.: Münif Paşa; Ahmed Cevdet Paşa, cild 1, sayfa 336) Hukuk Mektebinde muallimlik kabul etmişlerdi. Emin Efendi bir gün dersine girdiği Münif Paşaya talebe önünde:

— Paşa hazretleri sesiniz çok yavaş, kürsünün yanında ben bile duyamıyorum, uzaktakiler nasıl işitecek!.. dyie kabaca ihtarda bulunmuş; kendisini mekteb müdürü yapmış Cevdet Paşa da bir gün derse geç geldiğinde yolunu keserek niçin gecikdiğini sormuş, devlete âid mühim işleri olduğunu söyleyen nâzıra:

— Muallimlik de vazifedir, mâdem kabul ettiniz, derslerinize zamanında geliniz!.. demişdi.

Bir gün Şûrayı Devlet Tanzimat Dâiresine gitmiş:

— Burada kanun yapılıyor, fakat hiç birinizin hukuk tahsili yok, bu nasıl olur?!. deyince Tanzimat Dâiresi Reisi Mahmud Celâleddin Paşa gülmüş:

— Efendi hazretleri, haklısınız, hepimizin gidip sizin mektebde okumamız lâzım, fakat yaşlarımız ilerlemiş, tahsil çağımızı geçirmişiz, pâdişâhımız izin vermiyor!.. demiş idi.

İçlerinde en geçn olan Ahmed Cevdet Paşanın oğlu Ali Sedad Beyin Hukuk Mektebine talebe olarak yazılmasına karar verilmiş, aslında ciddî bir tahsil görmüş olan Ali Sedad Bey bir iki derse girip çıkdıkdan sonra komedinin devâmına lüzum görmemiş, devâmı kesmiş, bir müddet sonra da Şûrayı Devlete mekteb müdürünün imzâsı ile gelen bir tezkirede «ademi devamdan kaydının silindiği» tebliğ edilmişdi.

Emin Efendinin müdürlükden azlinden sonra da talebe iken kaydı silinen bu Ali Sedad Bey Hukuk Mektebine muallim tâyin edilmiş, zürefâdan bir ibeyin ağzından hiciv yollu şu beyti söylemişdi:

İmtihan vermediğim mektebe beş yıl sonra
Babamın cevdeti fikri ile muallim oldum!..

Prusyalı Emin Efendinin müdürlükden azli şu vak'a üzerine olmuşdur.

1888 senesinde son sınıfda birincilik için mücâdele eden iki seçkin talebe vardı, Çırpanlı Hâlis Eşref Efendi ile Kayserili Aristidi Yorgiyadi Efendi. Çırpanlı Hâlis bütün derslerden üstün olduğu halde Emin Efendi birincilik diplomasını «fransızcası daha iyi» diyerek birincilik diplomasını Kayserili Aristidiye vermişdi. Hâlis Efendi itiraz etti, arkadaşı ile fransızcadan bir yarışma imtihanı istedi; bu isteği de mekteb müdürü tarafından red edilince vak'a basına intikal etti ve bütün gazeteler Emin Efendiye hücuma geçdi, ve onu hıristiyanlık gayreti ile suçladı, «müslümanlığının câli (sahte) olduğu» îmâ edildi. Adliye Nâzırı Cevdet Paşa diplomaları bozmadı, fakat Emin Efendiyi ayıblayarak mekteb müdürlüğünden azletti.

Osman Nuri ERGİN

EMİN EFENDİ (Salihzâde Mehmed) — Onyedinci asır şâirlerinden; İstanbulludur, Tevkiî Câfer Mahallesindendir. Babası ulemâdan Salih Efendi adında bir zât idi.

İstanbulda hayatın çok bahalı olduğu bir devirde yaşamış, geçim sıkıntısı çekmiş, Şamda bir memuriyet kabul ederek büyük şehirden ayrılmışdı; «orada kalemi resmî evrak doldurmakdan kurtuldukca, ya sâhibinin borclarını hesablar, yahud gördüğü dilberlerin kâküllerine dolaşırdı, ve Emin Efendi gece tâ seher vaktine kadar yazı yazardı»; 1121 (1709) da Şamda öldü.

Bibl.: Sâlim, Şuerâ Tezkiresi

EMİN EFENDİ (Salihzâde Mehmed) — Onsekizinci asır ulemâsından, Birinci Abdülhamid devrinin şeyhülislâmlarından; hicrî 117 (M. 1705 - 1706) da doğdu, İkinci Sultan Mustafanın imamı Topkapulu Salih Efendinin oğludur; babasının nüfûzu ile 1132 (1719 - 1720) de 15 yaşında iken müderris oldu, yıllarca müderrislik yevmiyesi olarak tahsilini tamamladı; 1160 (1747) da Selânik, 1166 (1752 - 1753) da Şam, 1171 (1757 - 1758) de Medîne, 1174 (1760 - 1761) de İstanbul kadısı oldu, 1181 (1767 - 1768) de Anadolu kadıaskerliği pâyesi aldı, 1184 (1770 - 1771) de bilfiil Anadolu kadıaskeri, 1188 (1774 - 1775) de Rumeli kadıaskeri oldu, ve 29 Cemâziyelevvel 1189 (M. 28 temmuz 1775) de 69 - 70 yaşlarında iken İvazpaşazâde İbrahim Beyin yerine şeyhülislâm oldu; müftülüğü bir buçuk sene kadar sürdü; yaşlılığı dolayısı ile vazifesini gereği gibi yapamadı hattâ kendi adamlarına bile söz geçiremedi, 19 şevval 1190 (M. 1 aralık 1776) da azledildi, ve devrin âdetince Bursaya sürgün edildi; bir ay kadar sonra da (ocak 1778) orada öldü, Emirsultan civârında defnedildi.

Bütün hayatı boyunca adâletli, cömerd, iyi adam olarak tanınmışdı. Şeyhülislâmlığı zamanında tek başarısı, sıkıntı içinde yaşayan câmilerdeki hademei hayrâtın yevmiyelerini önemli şekilde yükseltmek olmuşdu.

Bibl: İlmiye Salnâmesi; İ. Hâmi Dânişmend, Kronoloji, IV.

EMİN EFENDİ (Sun'izâde Mehmed) — Onyedinci asır ulemâsından ve Dördüncü Sultan Mehmedin şeyhülislâmlarından; Haleb kadılığında bulunmuş Kara Sunullâh Efendi adında bir zâtin oğludur; doğum tarihi tesbit edilemedi; müderrisliklerde bulundu. 1056 (1646) da Edirne kadısı, 1057 (1647) de Bursa, sonra Haleb, 1058 (1648) de Mısır, 1059 (1650) da İstanbul kadısı oldu; 1064 (1654) de Anadolu kadıaskerliğine tâyin edildi, bir sene sonra Rumeli kadıaskerliği pâyesi aldı, 1067 (1656 - 1657) de bilfiil Rumeli kadıaskeri oldu; bir sene sonra azledildi, 1071 (1660 - 1661) de ikinci defa Rumeli kadıasker, ve 13 cemâziyelâhir 1072 (M. 3 şubat 1662) de azledilen Bursalı Esîrî Mehmed Efendinin yerine şeyhülislâm oldu; fakat müftülüğü ancak dokuz ay sürdü; ilmiye mesleğinin o en yüksek devlet makamının şânına lâyık vekar sâhibi olmadığı, hafif meşrebliği ve rüşvete tenezzülü dolayısiyle azledildi; müftülüğü Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa sadâretinin ilk aylarına rastlar. 1076 muharreminde (temmuz - ağustos 1665) vefat etti, Üsküdarda Hüdâî Aziz Efendi dergâhı hazîresinde defnedildi.

Bibl.: Silâhdar Tarihi, I; İlmiye Salnâmesi; İ. Hâmi Dânişmend, Kronoloji, III.

EMİN EFENDİ (Şamlı) — «Asker ressamlardan, 1842 de Şamda doğdu, 1861 de Mektebi Hayriyeden piyâde zâbiti olarak mezun oldu, resimdeki kudretinden ötürü kıt'aya verilmeyerek Fâtih Askerî Rüşdiyesine resim muallimi tâyin edildi, 1868 de yüzbaşı, 1875 de kolağası oldu, 1876 da Rus harbine 1. ordu emrinde iştirâk etti, harb sonunda yüzbaşı rütbesi ile Fâtih Rüşdiyesindeki resim muallimliği vazifesine döndü; 1898 yılına kadar muallimlik yapdı. 37 sene süren muallimliğinde pek çok gence resim sanatı zevki ve hüneri vermiş bu sanatkâr askerin bir eseri elde edilememişdir; vefâtı tarihi de bilinmiyor.

Bibl.: P. Boyar, Türk Ressamları.

EMİN EFENDİ (Şeyh Mehmed) — Onsekizinci asırda yaşamış bir şeyh ve hattat; Bedestan esnafından Ali adını almış bir mühtedînin oğludur; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi Şeyh Eminin babası için «Sülehâyi ümmetden bir pîr» tâbiri kullanıyor. Çocuk denilecek yaşda Kur'an hâfızı olmuş, ilim tahsiline heves etmiş, devrinin büyük yazı üstadı Hoca Mehmed Râsimden de sülüs ve nesih yazıyı öğrenerek hicrî 1162 (M. 1748 - 1749) da yazılarına imza atma iznini almışdır. Tersânede Çorlulu Ali Paşa Camiinin Cuma vâizliğini yapdı. Drağman Tekkesi şeyhi İsâzâde Mehmed Efendinin dâmâdı idi, kaynatasının ölümü üzerine o tekkeye şeyh oldu. Hicrî 1184 (M. 1770 - 1771) de vefât etti.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtîn

EMİN EFENDİ (Tokadlı Hoca Mehmed) — Onsekizinci asrın ünlü şeyhlerinden, şâir, hattat; hicrî 1074 de (M. 1663 - 1664) de Tokadda doğdu, Hasan adında bir zâtin oğludur; Nakşî tarikatı geleneğince lâkabı «Cemâleddin», künyesi «Ebül-emâne» dir. Tahsilini ön-

ce memleketinde yapdı; hicrî 1110 (M. 1698 - 1699) da otuz altı yaşında İstanbula geldi. Şeyhülislâm Mirzazâde Mehmed Efendiye intisab ederek İslâmî ilimlerdeki bilgisini genişletti. Devrin büyük hattatlarından Yedikuleli Emir Efendiden hüsnü hat öğrendi. Bir müddet Dîvânı Hümâyun kalemine devam etti; İkinci Sultan Mustafa zamanında pâdişah ile dîvanın devamlı olarak Edirnede bulunduğu sırada Kaadirîler Şeyhi Kasabzâde Şeyh Mehmed Efendiye intisab etti, ve onun teşviki, tavsiye ve selâmı ile Hicazda Ebülberekât Hoca Ahmed Yekdest'in yanına gitti, ki bu zâte bilgisi ve fazîleti dolayısı ile «Kıbletül kulûb» (Kalblerin kıblesi) denilirdi. İrşadını isteyerek Şeyh Ebülberekâtın yanında üç yıla yakın kaldı. Hicrî 1127 (M. 1715) de tekrar Hicaza gitti, bu sefer de muhaddislerin sonuncusu bilinen Hâfız Nahbii Mekkî ile tanışdı ve hadîs ilminde çok geniş bilgi edindi. İstanbulda Ebû Şeybe El-Hudrî merkadi yanındaki Nakşî Dergâhına şeyh oldu ve orada irşâd ile meşgul olarak hicrî 1158 (M. 1745) de Berat gecesinde 84 yaşında vefat etti. Kabri Pîri Paşa Camii önündeki mezarlıktadır. Kabir taşındaki şu tarih beyti Tuhfei Hattâtîn müellifi Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendinindir.

Peyk vahdet sırrı pâkinden okur târihini
«Oldu lâhûta revan Allah deyüb rûhi Emin»

Aşağıdaki beyit bir muhammesinden alınmışdır:

Kıblei uşşâka yüz sür, gaafil olma ândan
Kıl i'âat sâkii sahbâya her dem cândan

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtîn; Sâlim, Şuarâ Tezkiresi

EMİNEFENDİ ÇEŞMESİ — «Sultanahmedde Sokollu Mehmed Paşa Câmii yakınındaki sokağın başındadır, mâmurdur. Tonoz kemerli hazîresinin önü âdi taşdandır; ayna taşı mermerden ve etrafı kabartma süslerle müzeyyendir. Kemerinin üzerinde iki kitâbe vardır, üstdeki kitâbe bir tâmirine âid olup metni şudur:

«Bosnavî Akhisar kazâsından Bâbüssade Ağası merhum Ahmed Ağa hayrâtı münîfidir; mütevelliye Hatice Hanım, sene 1308 (M. 1890)»

«Altdaki inşâ kitâbesidir; beş beyitlik manzum bir kitâbedir, tarih beyti şudur:

Bir nevzemin tarihdâr Vasfi gelüb didim bu an
«Bu Çeşmei Tevfikden akdı hemen bu âbi nâb»
1282 (M. 1865)

«Bu kitâbede çeşmenin bânisi Tevfik Beyin çeşmeyi babası Buğdaycıbaşı Seyyid Emin Efendinin rûhu için yaptırdığı yazılıdır; ayrıca Zekeriyyâ Efendi zevcesi merhûme Hatice Hanımın vasiyeti olan iki bin kuruşun da çeşme masrafına ilâve edildiği kaydedilmişdir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II; 1945).

Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968).

EMİNEFENDİ LOKANTASI — Bayazıdda, Bayazıd Camiinin güneyinde ve camiin hemen karşısında, Cumhuriyet devrinin ilk yirmi yirmi beş yılı içinde çok meşhur bir lokanta idi; müşterilerinin ekseriyetini İstanbul Darülfununu - üniversitesi profesörleri ve talebeleri ve sâir mensubları teşkil eder, akademik bir havası olan bir lokanta idi.

Mütareke ve işgal yıllarında Emin Usta adında Bolulu bir aşçı tarafından Aşçı Dükkânı - Ayrancı olarak açılmışdı; her gün bir kap et yemeği ile pilâv yapardı; büyük rağbet gördü, işi sür'atle gelişdi, yemek tenceresi adedi sür'atle arttı, yılına varmadan İstanbulun şöhretlerinden oldu ve yanındaki ayrancıyı da atarak aşçı dükkânı bir lokanta oldu; Emin Efendi lokantası en parlak devrini 1927 - 1945 arasında, kurucusunun ölümünden sonra önce çırağı, sonra dâmâdı olmuş Mâhir Efendinin elinde idrâk etmişdir. Bu zâtin 1945 - 1950 arasında bir cinnet buhranı sonunda intihârı üzerine de kapanmışdır.

EMİNEFENDİ TEKKESİ — Mecmuai Tekâyânın kaydına göre (1889 - 1890) Aksarayda bir nakşî dergâhı idi, Kırkağaçlı (Kırkağacı) tekkesi adı ile de anılırdı, âyin günü perşembe idi; bu satırların yazıldığı sırada (mart 1968) yeri bulunamadı; Aksaray semtini tahrib eden yangınların birinde yanmış, yok olmuşdur sanırız.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİNE HANIM (Koca Kaatili) — Geçen asrın ortasında sevdiği genç bir uşakla birlikte kocasını öldürmüş bir paşa karısıdır.

Günahkâr kadının kanlı macerasını, bütün tafsilâtı ile, İstanbulda o devrin resmî devlet gazetesi olan Takvimi Vakaayi ile iki Türkçe gazetesinden biri olan Ceridei Havadisten öğreniyoruz. Bilhassa işlendiği devir için benzerine rastlanmaz bir vak'adır.

Hicrî 24/25 Recep 1276 (Milâdî 15/16 Şubat 1860), bir perşembeyi cumaya bağlayan gece ezanî saatle 2 sularında (vasatî - batı ayarı saatle 19-20 arasında) emekli feriklerden İbrahim Paşa, Fincancılar Yokuşundaki konağında yatağının içinde katledilmiş ve kaatil kaçmıştı.

Cinayeti zabıtaya ev halkı yerine, duydukları boğuk sesleri üzerine komşular ihbar etmiş, konağı basan zabıta da boğazı kesilerek öldürülmüş olan İbrahim Paşanın zevcesi Emine hanım ile evlâdlarını, vesair bütün konak halkını sorguya çekmişti.

Zabıta soruşturması uzun sürmedi, hanımın birbirini tutmayan ifadeleri ve bir cariye ile bir uşağın verdikleri ip uçları cinayeti hemen aydınlattı. İbrahim Paşayı, kendisinden kız ve oğlan beş çocuk doğurmuş karısının tertip eseri ve yardımı ile Hüseyin adında çok genç ve güzel bir uşak öldürmüştü.

Cinayetin muhakemesi de çok kısa, ancak iki hafta sürdü ve bu aile faciası şöyle aydınlandı:

İbrahim Paşa 1852 de Yanyada bulunuyordu. Bir gün bu vilâyetin köylerinde dolaşır iken Krebne köyünde Hüseyin adında 16 - 17 yaşlarında gaayetle güzel bir çocuk görmüş, oğlanı uşak olarak yanına almıştı. Fakat Hüseyin oğlan, paşa konağında uşak muamelesi görmemiş, paşasının kendisine gösterdiği aşırı muhabbeti ile âdeta bir küçük bey olmuştu. Hattâ kendisini çok seven paşasına selâmlıkta hizmet etmekle de kalmıyarak haremde bir odada yatıp kalkmaya başlamıştı. Yanyadan İstanbula gelirlerken de Krebneli Hüseyini beraberlerinde getirmişlerdi.

Yüzce güzel ve eli ayağı düzgün Hüseyin birkaç yıl sonra vücudça da serpilince paşasından göregeldiği muhabbete hanımının alâkası da eklendi ve Emine hanım, dilber yüzünde karanfil bıyık, sinesi perçemli, arslan pençeli ve yürürken topukları kütürdeyen şehbaz oğlana âşık oldu.

Hanımın eli altında oynuyordu. Krebneli Hüseyinin de bütün emsâli gibi altına karşı yüzü yumuşaktı. Hanımının arzusuna râm oldu. Geceleri herkes uyuduktan sonra, zaten kendi odası da haremde idi, beş çocuk anası hanımın yatak odası misafiri olmaya başladı.

Bu güzel oğlan yüzünden karı ile kocanın arası yıllardanberi açıktı. Önceleri sinirlenen, söylenen Emine Hanımefendi idi, şimdi de homurdanan İbrahim Paşa oldu. Hanımefendi sinirlenmek, söylenmekle kalmıştı, paşa homurdanmakla kalmadı. Bir gün, Hüseyinin daima af edegeldiği küçük bir serkeşliğini, hattâ serkeşlik de değil, şımarıklığını af etmedi. Birden gazaba gelerek kendisini memleketine götürecek bir para verip oğlanı konağından kovdu.

Fakat Hüseyin memleketine gitmedi. İstanbulda bir bekâr hanında oda tutup yerleşti. Uşak oğlanın konaktan kovulma vak'ası cinayetten on ay kadar evvel olmuştu.

Emine Hanımın da konakta mahremi birkaç adamı vardı. Aslında bir bekâr hanındaki yeni odasına da oğlanı onlar yerleştirmişti. Emine Hanım oynaşı Hüseyine sermaye verdi ve Hüseyin Divanyolunda bir dükkân tutarak tütüncülük yapmaya başladı. Hanım da fırsat buldukça bu dükkâna gidiyordu, hem gönlünü eğlendiriyor, hem de her gidişinde türlü vaidler ile, Hüseyini, nefret ettiği kocasını öldürmeye teşvik ediyordu. Hattâ cinayet gecesine tekaddüm eden perşembe günü de Hüseyinin dükkânına gitmiş, son kesin kararı o gün vermişlerdi.

Perşembe günü akşamı Emine Hanım konağın harem kısmının arka kapısını açık bırakmıştı. Tam akşam yemeği vakti, harem ve selâmlık halkı sofra başında iken Krebneli Hüseyin o kapıdan hareme girdi ve doğruca hanımının yatak odasına çıkarak yüklük içinde gizlendi. İki saat sonra konak halkı odalarına çekilmiş, uyumuşlardı. Emine hanım ile Hüseyin beraberce paşanın yatak odasına geçtiler. Paşa da uykuda idi. Zeberdest uşak birden paşanın göğsüne çıkıp oturdu, hanım da, deprenmemesi için paşanın ayaklarından tuttu, oğlan, küçük bir bıçakla, bunca yıl türlü nimetlerini gördüğü, hattâ yakın zamanlara kadar kendisini aşırı muhabbetle seven paşasını bo-

ğazlayıp öldürdü. İbrahim Paşanın çok kısa sürmüş olan boğuk hırıltılarını konak halkı duymamıştı. Sesler bitişik konaktan duyulmuş ve hemen zabıtaya haber verilmişti. Bu ihbar cânilerin plânını alt üst etmişti. Emine hanımın tertibince cinâyete ertesi gün bir gece hırsızının işi rengi verilecekti. Zira o devirlerde gece hırsızları girdikleri evlerde karşılarına çıkanları aman vermeden öldürürdü.

Komşuların ayaklanması üzerine Hüseyin ancak kaçabilmişti ve az sonra da konak zabıta tarafından sarılmıştı.

İlk sorguda Emine hanım, hırpanî kılıklı bir hırsızı pencereden kaçarken gördüğünü söyledi. Fakat zabıta konağın harem ve selâmlığında tek açık pencere bulamadı.

Hüseyin kaçarken kanlı bıçağı ve ellerini sildiği kanlı bir mendili yok etmesi için hanıma bırakmıştı. Emine hanım da, dehşet ve telâş içinde ayak yoluna gidip o kanlı mendile sardığı bıçağı deliğe atmış, fakat o müthiş suç delilleri künk ağzında tıkanıp kalmıştı. Hırsız acaba ayak yolu penceresinden mi kaçmıştır diye bakılırken onlar ele geçti.

Hüseyin oğlan paşayı boğazlarken fırlayan küçük bir kan damlası da paşanın ayaklarını tutan Emine hanımın entarisinin omuzuna düşmüştü. O bir damlacık kan da görülünce hanımda inkâra mecal kalmadı ve suçunu itiraf etti. Muhakemesinde de bu cinayeti tertipte tek müdafaa kozu, paşasını ahlâksızlıkla ittihamdan ibaret kaldı.

Divan yolundaki dükkânında yakalanan Krebneli Hüseyin de suçunu itiraf etti, «Beni yanına aldığında baba sanmıştım, altın adımı bakır yaptı» diyerek o da paşayı suçladıktan sonra:

— Gencim, cahilim, şeytan ile bu hanıma uydum... dedi.

Hâkimler uşak Hüseyini fuhuş yolunda taammüden katilden, Emine hanımı da sevdiği oğlanı en zayıf noktalarından yakalayarak onu cinayete teşvik ve katilde ona yardımdan, o zamanki ceza kanununun 175 inci ve 184 üncü maddeleri gereğince asılarak idama mahkûm etti.

Mahkeme kararı devrin padişahı Abdülmecid tarafından tasdik edildi ve idam hükümleri 11 Şaban 1276 (Milâdî 5 Mart 1860) Pazar günü sabahı Köprünün Eminönü tarafı başında yerine getirildi.

Mahkûmların ikisi de siyaset yerine yalın ayak ve başları açık getirildiler, karşılıklı iki darağacı kurulmuştu, önce uşak Hüseyin, sonra Emine hanım asıldı.

Bu cinayet mahkemesinin verdiği bir başka mahkûmiyet kararı daha vardır ki son derecede dikkate değer:

Emine hanımın paşadan doğurduğu beş çocuğunun ikisi erkekti. Küçüğü henüz Rüşdiye mektebinde öğrenci, büyüğü de Bâbıâlide Terceme Kaleminde kâtipti. Cinayet mahkemesinde sorguya çekilmişler ve analarının uşak Hüseyin ile olan çirkin münasebetini bildikleri halde en küçük bir müdahalede bulunmayacak kadar kayıtsız oldukları anlaşılmıştı. Bir âile namusu meselesi üzerinde bu kadar kayıtsız olan bu iki gencin, ömürleri boyunca devlet hizmetinde kullanılmamalarına hükmedilmişti. Sultan Abdülmecid bir kanun maddesine dayanmayan bu hükmü de tasdik etti.

EMİNE HANIM (Prenses) — Sadrıâzam Mısırlı Prens Said Halim Paşanın zevcesi (B.: Said Halim Paşa); hal tercemesi elde edilemedi; İstanbulda ferâcenin son devrinde yaşmak tutunma zarâfetinde üstad olarak tanınmış bir hanımefendi idi.

Bibl.: Ahmed Rasim, Muharrir Bu Ya.

EMİNE HANIM (Prenses) — «Vâlide Paşa» unvânı ile meşhurdur; Mısır hidivi Tevfik Paşanın zevcesi, Mısır hidivi Abbas Hilmi Paşanın annesi (B.: Abbas Hilmi Paşa, Hidiv, cild 1, sayfa 14); hal tercemesi elde edilemedi; bir rivayete göre esirci eliyle satılmış bir câriye, bir rivayete göre de İstanbullu çok fakir bir âilenin başına devlet kuşu konmuş güzellikde yektâ kızı idi. Pek saltanatlı bir hayat sürmüş, İstanbula geldiği zaman Bebekdeki muhteşem yalısında oturur, İstanbulun hayranlarından bir hanımefendi idi. Sermed Muhtar Alus bu meşhur prensesin İstanbuldaki hayatını şöyle anlatıyor:

«Uzun seneler, Valde Paşa ismiyle anılan, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşanın annesi Emine Hanımın yalısı, Bebek Bahçesiyle omuz omuzaydı. Şimdiki arduaz damlı, az çok modern stilli, boz renkli yalı (Mısır konsolosluğu) sonradan yapılma binadır. Evvelki atik tarz,

basık çatılı, sık pencereli bina, bir vakitler sadrıâzam Âli Paşanınmış, sonra Hidiv Tevfik Paşaya intikal etmiş. Tevfik Paşa, 1892 de ölüyor. Hanımı, aşağı yukarı, taze dul kalıyor. Zamanın hüsnü âniyle meşhurelerinden ve koza kelebeği gibi kaşlı, gözlü.

«Yalnız resim gibi, heykel gibi güzellerden de değil; ayni zamanda kadın kadıncık, eteği belinde, namazında niyazında, hattâ müteassıp ve horozdan kaçanlardan. Öbür Mısırlı prensesler gibi zevk ehliliği, deryadilliği, alafrangalığı yok.

«Bir kusuru varsa o da kulaklarının ağırca işitmesi... Bilhassa bu sebeple yanından ayırmadığı bir başkalfası varmış ki onu, dürter, kulağına fıslar, idare edermiş...

«Öbür Mısırlı prensesler gibi, yaz sıcakları başlayınca Kahireden basıp Ostende, Trouville sahilleri, Karlsbad, Vichy kaplıcalarını, kışın da Nice'i, Monte-Carloyu filân boylaması yok. Kör değneğini bellemiş gibi Hıdırellez girer girmez haydi İstanbul, Bebekteki yalı; Kasım da yanaşır yanaşmaz yallah Mısır.

«Sonra, suya sabuna dokunur takımdan

Prenses Emine Hanım
(Vâlide Paşa)
(Resim: S. Bozcalı)

olmadığı, Osman oğullarının ve kızlarının hepsine duacı, bilhassa Abdülhamidle arası hoş olduğu için Bebekteki yalısında rahatı emniyette.

«İstanbula ayak atarken Yıldızdan gönderilen mabeyinci beyler yaverlerle karşılanır. Giderken ayni şekilde uğurlanır. Bayram muayedelerinde, tepesinde pırlantalı, yakutlu, zümrütlü armai Osmanî, göğsünde birinci rütbe Şefkat nişaniyle allı beyazlı hamail kurdelesi, Sultanlar ve kadın efendilerle atbaşı beraber saçak öpmeğe varır. Hünkâr tarafından:

— Estağfurullah!.. Estağfurullah!.. kelimeleriyle ve omuzdan tutulup kaldırmak suretiyle ihyâ edilir.

«Ramazanın 15 indeki Hırkai şerif ve Sürre alaylarına icâbet ederse yine mabeyinciler ve yaverler vasıtasiyle gayet pöhpöhlü iltifatı şâhâneye nâil olur.

«Biraz hastalığı, Mısırlıların hekimi ve Lokmanı zaman, Zembako Paşadan etrafa aksetse, derhal yalısına sertabibi şehriyarî Mavroyeni Paşa, o bunadıktan sonra da Hamidiye Etfal Hastahanesi başdoktoru İbrahim Paşa koşturulur.

«Ondokuz Ağustos cülûs donanmalarında, Boğaziçinde herkesi alt eden, şimdiki tabirle rekoru kıran, hiç şüphesiz ki Valde Paşa idi. Her seneki şenliği, geçmişlerden üstün. Vakitten on, on iki gün evvel Ağustosun haftasında emri verir, kâhyalarını hazırlıklara başlatırmış.

Keresteleri birbirine çatacak, bağdadileri üstlerine çakacak dülgerlerin orada işi yok. İnce marangozlar toplanır. Bir konak yavrusu yapılacak kadar kereste gelir yalının rıhtımında boylu boyunca oymalı, nakışlı bir paravana kurulur. Aralarında kapı yerleri; kapı yerlerinde lâal kadifeden perdeler; perdelerde arabesk işlemeler, sırma saçaklar; Abdülhamidin ilk harfleri olan A ve H markaları. Paravanın üstü elvan kandiller ve karpuz fenerlerle pıtrak; bir ışıklı mozayık. Yalının arkasındaki koruda beş altı kulaç eninde «Padişahım çok yaşa» levhası; Osmanî ve Mecidî nişanlarının timsalleri. Kıyıdan 40-50 adım açıkta dubalar. İçleri ağızlarına kadar havaî fişeği, çarkıfelek, dahme, püskürme, çanak mehtabı ile dolu. Yak bire yak, sabaha kadar biter tükenir gibi de-

ğil. O kadar çok şenlik fişeği yakılırdı ki civardaki yalıların, köşklerin damlarında, bahçelerinde bekliyen bekliyene.. Maazallahi Teâlâ bir havaî fişeği düşüp yangın çıkıvermesin korkusu. Konu komşudan üç buçuk atan atana... Valde Paşanın sahil sarayı emniyette; zira çatının üstünde bir adet yangın tulumbası ve çakı gibi beş on omuzdaş alesta.» (S. M. Alus).

EMİNE HANIM (Şevki Paşanın kızı) — Atatürk'ün henüz Selânik Askerî Rüşdiyesinde talebe iken ilk aşkının güzeli kibar küçük hanım; ömür boyunca asîl mahremiyet içinde gizlenmiş bir aşka sadâkat ve vefakârlığın timsâli bir Hanımefendi; bu muattar ve temiz gönül macerası Türk milletine 10 Kasım 1964 tarihli Cumhuriyet Gazetesi tarafından duyurulduğunda Şükrü Paşanın kızı Emine Hanım Efendi 77 yaşında bulunuyorlardı. Aşağıdaki satırları Cumhuriyet Gazetesinden alıyoruz:

«Atatürk meşhur Eminem şarkısını çok severdi ve sık sık: — Herkesin gönlünde bir Emine yatar.. derdi.

Şevki Paşanın kızı Emine Hanım
(Resim: S. Bozcalı)

«Selânik Askerî Rüşdiyesinin talebesi 12 yaşındaki Mustafa Kemal Efendi 8 yaşındaki komşu kızı Emine Hanıma âşık olmuşdu.

«Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarının hâtıralarında dâima adı geçen bu ilk aşkın, çocukluk aşkının küçük Eminesinin değil bugün, senelerce önce de hayatta olmadığı söylenmiş ve öyle yazılmıştı. Mutlu bir tesadüf veya meslek şansiyle o mâsum kahramanı küçük Eminenin hayatta olduğunu duyunca, önce inanamadık, sonra onu aradık ve bulduk; Selânik Merkez Kumandanı Şevki Paşanın kızı Emine Hanımefendi Teşvikiyede modern apartmanların arasındaki bir küçük ahşap evde oturuyordu. O küçük evin mütevâzi dekoru içinde mâvi gözlü, bembeyaz saçlı, nârin yapılı 77 yaşında bir Hanımefendi...» (Cumhuriyet, Yılmaz Çetiner.)

Hiç evlenmemiş olan Emine Hanımefendi Cumhuriyet Gazetesinin muharriri Yılmaz Çetinere hayatının büyük ölmez aşk faslını kısaca şöyle anlatmışdır:

«İstanbulda doğmuş ve 3-4 yaşındayken Selâniğe götürülmüşüm. Babam Selânik Merkez Kumandanı Şevki Paşadır. Onlarla aynı sokakda senelerce oturduk ve Gazi ile çocukluğumuz beraber geçti. Bizim zamanımızda pek küçük yaşta evlenildiğini bilirsiniz. Bu yüzden kızlarla erkekler pek kolay kolay karşı karşıya gelemezdik. Gazi yakışıklı bir çocuktu. Kıyafetine çok itina eder ve herkesin hayranlığını çekerdi. Askerî Rüştiyeye devam ettiği sıralarda bizim evin önünden taburla beraber geçer, ben de pencereden hayran hayran bakardım. O da yüzünde tebessümle gözlerini bizim pencereye diker, bana mukabele ederdi... Rüştiye talebeleri arasında pek çok yakışıklı gençler vardı ama Gazinin hâli herkesten başkaydı. Lâcivert çuhadan ceketinin göğsünde tek sıra ay yıldızlı düğmeler, kol kapaklarında üç sıra şerit, dar ve yeşil pantalon içinde o kadar alımlı, zarif yürüyüşü vardı ki asla gözlerimin önünden silinmiyor.

«Ben Gaziyi benimle evlenir diye sevmedim. O yaşıma rağmen bunları düşünebiliyordum. O benim için erişilmez bir varlıktı. Seneler böylece geçdi; ben kafes arkasında, o mektepte, zaman zaman aile meclislerinde karşılaşır, konuşurduk. «Nihayet bir gün O rüştiyeyi bitirdi, Manastır Askerî İdadîsine yazıldı; zaten pek nadir olan görüşmelerimiz büsbütün seyrekleşti. Ben 12 yaşına gelmiştim ki Gazi, Manastır İdadisini bitirip İstanbula Harbiyeye gitmeye hazırlanıyordu. Bir gün üzüntü içinde kendisine yakın dostlar vasıtasiyle haber gönderip «Harbiyeye ne zaman gidiyorsun?» diye sordum. Bana kendi el yazısı ile gelen cevap şuydu (Hanımefendi bu eşsiz vesikayı gösterir):

> «Bu dakikada vapura gidiyorum. Bu an-ı meş'um bize kan ağlatacak. Bendeniz sizi unutmıyacağıma vicdânen yemin eder, sizden de aynı vefâyı beklerim. Allahaısmarladık.
>
> Mustafa Kemal»

«Hâdiselerle dolu yıllar geçdi. Biz hâlâ Selânikteydik. Gazi ise izinli olduğu sıralarda geliyor, annesini, kardeşini ziyaret ediyordu. Nadir görüşebiliyorduk. O artık memleket meselelerine, milletin dertlerine bütün mevcudiyeti ile sarılmıştı. Selânikteki askerî mahfilde veya diğer toplantı yerlerinde mütemadiyen arkadaşları ile görüştüğünü duyuyordum.

«Harbiyeyi yüzbaşı olarak bitirdikten sonra staj bahânesi ile Şama sürüldü. Bir ara gizlice tekrar Selâniğe dönüş; fakat artık bir Mustafa Kemal vardı ki karşımda ne bayram, ne seyran ve ne de aşk, hiç bir şey umurunda değildi; kendisini tamâmen siyâsete, devlet işlerine vermişdi.

«Bu arada kız kardeşi Makbûle Hanımefendiden duyduğum bir konuşma beni dünyalara sahip olmuşçasına sevindirmişti; Gazi gelir gelmez annesine sormuş:

— Şevki Paşanın kızı evlendi mi, evlenmedi mi?

Zübeyde Hanımefendi,

— Evlenmedi, demiş.

«Gazi bundan fevkalâde memnun olarak,

— Hiç olmazsa şimdilik nikâh yapsak! diye bir arzu izhar etmiş. Ama yine araya giren büyük hâdiseler bizi bir evliliğe kadar götürmedi...

«Onunla evlenmediğime üzülmüyorum, sevildim, sevdim, ve ilk ve son sevgime sadâkat gösterdim, o kadar. Reisicumhur olduktan sonra görüşmeyi hiç düşünmedim. Makbûle Hanımefendi ile ahbablığım devam etti, beni birkaç defa sarayda baloya dâvet ettiler gitmedim. Savaronada yattığı hastalık günlerinde gider, uzaktan yatı seyreder, ağlayarak dönerdim».

Muharrir Yılmaz Çetiner: «Şevki Paşanın kızı, mâvi gözlerinin pınarlarında biriken yaşları, hâlâ zarâfetini muhâfaza eden ellerinin ince uzun parmakları ile sildi» diyor.

Emine Hanımefendinin soyadı «Arık»dır.

EMİNE HANIM SEBİLİ — «Koca Mustafa Paşa Camii avlu kapusu içinde Karasi mutasarrıfı Behçet Paşanın kızkardeşi Hacı Emine Hanım tarafından yaptırılmıştır; dört mermer sütun arasında üç cepheli, üç pencereli, pencereleri dökme demir şebekelidir; üzeri kubbeli ve kurşun kaplıdır; Türk ampir üslûbunda ondokuzuncu asır içinde yapılmışdır; bu şekilde haziran, temmuz ve ağustos aylarının en sıcak günlerinde halka karla veya buzla soğutulmuş su verilirdi» (İzzet Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, 1938).

Yukardaki satırları naklettiğimiz eserde kötü bir klişe basılmış resmi vardır. Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968).

EMİNE NEDİME (Râhibe) — Hıristiyan Dininin katolik mezhebini kabul etmiş Kadıköylü bir Türk kadını. 1913 - 1914 doğumlu olup yakınlarının anlattığına göre bir aşk mâcerası sonunda irtidat etmiş, 1932 yılında Kadıköy'ünde Söğüdlüçeşmedeki âile ocağından İtalya'ya kaçarak bir katolik manastırına girmiş, orada üç yıl süren bir terbiye devresinden sonra önce Rodos'da, sonra Beyrut'da İtalyan liselerinde fransızca

ve din dersleri öğretmenliği yapmaya başlamışdır. Otuz üç yıl sonra, 1965 ağustosunda vatanını görmeye gelmiş ve tekrar Beyruta dönmüşdür. İstanbulda bulunduğu sırada Hürriyet Gazetesi muhâbirine şunları söylemişdir:

«İnsanlar, genç yaştaki râhibeleri görünce, her nedense çoğu zaman bir gönül meselesine hükmederler. Bu yüzden râhibe olanlar da vardır, fakat bunların birçoğu üstün bir ferâgat ve fedakârlık isteyen bu yolu yarıda bırakırlar. Babam, koyu bir müslümandı. Ben de küçüklüğümden beri dine karşı büyük bir ilgi duyuyordum. Cenabı Hakka daha yakın olmak istedim, bu yüzden de râhibe olup hayatımı dine vakfettim. Türk vatandaşlığımı muhafaza ediyorum, her fırsatta Türklüğüm ile iftihar ederim; uzun yıllar memleketimi ziyarete cesaret edemedim. Ve nihayet geçen yıl Türkiye'ye gelmeğe karar verdim. Din değiştirdiğim için herkes bana ne diyecek diye endişe ediyordum. Meğer, yanılmışım. Yurdumda kimseden kötü bir muamele görmedim. Boş zamanlarımda, talebelerimin yağlıboya portrelerini yaparım, çok güzel akordeon çalarım».

EMİNE SULTAN — İkinci Sultan Mustafanın kızı, Üçüncü Sultan Ahmedin yeğeni; 1696 da doğdu, 1708 de on iki yaşında iken Sadrıâzam Çorlulu Ali Paşa ile evlendirildi; ilk zevcinin azil ve idamından sonra önce Recep Paşa, sonra Abdullah Paşa adında iki vezir ile daha evlendi, 1739 da öldü, Mevlevîhâne Kapusu civârında Mimaracem Camii hazîresine defnedildi; hayır eseri olarak İstanbulda biri Mevlevîhâne Kasrında Mimaracem Caminin avlu kapusu yanında (1738), diğeri Şehremininde Küçüksaray Meydanında (1736), biri de Topkapusu civarında Çivizâde Camii yanında (1715) üç çeşmesi vardır.

EMİNE SULTAN — İkinci Sultan Mahmudun kızı; 1815 de doğdu, iki yaşında iken 2 zilkaade 1232 (13 eylül 1817) de Topkapusu sarayında çıkan bir yangında yanarak öldü.

EMİNESULTAN ÇEŞMESİ — «Mevlevîhânekapusunda Mimaracem Caminin avlu kapusu dışındadır. Bu çeşmenin suyu Emine Sultan sarayından getirilmişdir; kethüdâ Hacı Hüseyin Ağanın sâyiyle yapılmışdır. Recâî Mehmed Efendinin birâderi şâir Remzî tarafından söylenen altı beyitlik kitâbesinin tarih beyti şudur:

Didim itmâmına Remzî gelüb bir mısraı târih
«Şifâyi sadr ola mâ iç zülâli Âmine Sultan
1151 (M. 1738)

«Çeşme Türk klâsik mimarî üslûbunda, kesme taştandır. Hâlen muattaldır» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; 1943).

Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968).

EMİNESULTAN HAMAMI — Eyyub hamamlarından biri; adı, hicrî 1147 de (M. 1735) tanzim edilmiş hamam müstahdemleri sicil defterinde «Emine Sultan Hamamı kurbi Debbağhâne» şeklinde kayd edilmişdir; elimizde mevcud Eyyub ve civârı hamamlarını gösterir isim cedvellerinde Emine Sultan Hamamı adı ile bir hamam yokdur; bahsettiğimiz sicil defterinde sur dışında Eyyub Kadılığına bağlı bölgede Yedikule dışında Debbağhâne Bostan Hamamı (Kazlıçeşme Hamamı), Eyyub Türbe Hamamı, Çömlekciler Hamamı, Yalı Hamamı, Eski Yeni Hamamı, Kerpiç Hamamı, Kırkık Hamamı, Otakcılar Hamamı isimleri ile ayrıca kayd edildiğine göre bu Emine Sultan Hamamının onlardan gayri hangi hamam olduğunu tâyin edemedik, şurası muhakkakdır ki zamanımıza kadar Emine Sultan adını taşıya gelmemişdir.

Sicil defterindeki kayde göre içinde dellâk, natır, külhancı on bir uşak çalışır ve külhanında 5 nefer külhanbeyi (hammal) barınır büyük bir hamamdır (B.: Külhan Beyleri).

1730 ihtilâlinin lideri Patrona Halil adında arnavud bir hamam dellâki olmuşdu. Beş sene sonra İstanbul hamamlarında arnavud asıllı uşak kullanılması yasak edilmişdi, bahsettiğimiz sicil defteri bu münâsebetle tanzim edilmişdir (B.: Arnavud Dellâkler, cild 2, sayfa 1038); bu önemli vesikada Emine Sultan Hamamının müstahdemleri şöyle tesbit edilmişdir:

Dellâkler — Kastamonulu ihtiyar Receb bin Ali, Kastamonulu Karasakallı Mehmed bin Halil, Eyyublu kösece Ahmed bin İsmail, Yalovalı tâze Ahmed bin Ömer, Üsküdarlı küçük oğlan Ali bin Meh-

med, Karadenizli küçük oğlan Halil bin Mehmed, Bolulu çârebrû Mehmed bin Mustafa; Natırlar — Bodullu ihtiyar Abdullah bin Abdülkerim, acem köle oğlan Mehmed, acem köle oğlan diğer Mehmed; külhancı Sivaslı Hüseyin; 5 nefer hammallar.

EMİNE SULTAN MEYDAN ÇEŞMESİ — «Şehremininde Küçüksaray Meydanındadır; büyük bir haznenin ön cebhesinde tekne, ayna taşı ve kitâbeyi kaplayan kısmı kesme taşdandır; ayna taşı üzerindeki üç beyitlik kitâbe Remzinindir; son mısrâları şunlardır:

Çeşme sârı dilde Remzi yazdılar târihini
«Âmine Sultan icrâ itdi lutfu zemzemin»
1149 (1736)

«Saçdan bir saçak altındaki tarih kıt'ası 1178 de (1764-1765) Birinci Mahmud tarafından tâmir edildiğini göstermektedir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri; I; 1943).

Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968).

EMİNE SULTAN MEYDAN ÇEŞMESİ — «Topkapusu civârında harab Çivizâde Camii minaresi önündedir; İkinci Mustafanın kızı Emine Sultan yaptırmıştır; bu çeşmenin tarih beyti şudur:

Kevniyâ dir teşnegâne lûlesi târihini
«Mâ sana bu çeşmei pâkîzeden ayni hayat»
1127 (M. 1715)

«Emine Sultan Çorlulu Ali Paşa, sonra Receb Paşa, daha sonra Abdullah Paşa ile evlendirilmişdir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; 1943).

Bu satırların yazıldığı sırada yerine gidilip son durumu tesbit edilemedi (1968).

EMİN HÂKİ BEY — Asrımız başında yaşamış ve genç yaşında müteverrim olarak ölmüş değerli bir şâir, ölümü münâsebeti ile Tâhir El-Mevlevî, sahibi bulunduğu Mahfil Mecmuasında şunları yazıyor:

«Geçen ay içinde (nisan 1921) Defteri Hâkaanî ketebesinden ve Tarikati Mevleviye mensublarından Emin Hâki Beyin vefâtı ile âlemi irfânü edeb kıymetli bir sîmâ kaybetti. Emin Hâkiyi ihvânından ve Sebilürreşad Mecmuasının eski okuyucularından başkası tanımaz. Semâvî ıtrat ve ulvî tabiat bir şâir idi. Defteri Hâkaanîde, kaleminin kudretine rağmen ancak 600 kuruş bir maaşa geçebilmişdi. Yaşıdlarından yüzbinlercesini hâki şehâdete seren Harbi Umumî (Birinci Cihan Harbi) zaruret içinde bulunan nahif vücudlu bu hassas genci de ciğerlerinden yaralamış, mütâreke günlerindeki bahalılığın dehşetiyle şiddetini arttıran verem de döşeğe düşürmüşdü. Zavallı çocuk, ölümüne bir iki gün kala ekmek parası yapmak için ayakkabılarını satmaya mecbur olmuş. Nihâyet hayat yükünü ölüm, bîkes cenâzesini de bir iki dost kaldırdı. Daha ziyâde yazamayacağım. Şu perişan sözler târihi irtihâlidir:

Cihan fânî, ölüm emri mukarrer
Bu, Hakkın hikmeti, Allâhüekber

Ademdir mebdeü encâmı hestî
Şu varlık orta yerde sanki ma'ber

Zevil ervâh için birdir bakılsa
Dehânı ka'br ile âguuşi mâder

Türâba münkalib her cismi hâkî
Fakat bâki kalır rûhi münevver

Emin Hâki Bey
(Resim: S. Bozcalı)

Emin'in rûhi de açdı nihâyet
Fezâyi kurbi rabbânîye şehper

«Bu âlem tenkdir Rûhil Emîne»
Demiş evvelce Rûhîi suhanver

Safâyi vaktini her gün iderdi
Peyâ pey derdü mihnetle mükedder

Zarûretle elemle indirirdi
O hisli kalbine her demde hançer

Amûdi subhi sâdıkdan görünsün
O Hâkî'nin başında senki makber

O senkin üstüne yazsın şu beyti
Yedi kudret ile kilki mücevher

«Zemîne cismi pâki Hâkî düşdü
Semâda rûhu verdi arşa zîver»

1339 Tâhir El-Mevlevî»

Emin Hâkî'nin aşağıdaki şiirlerini Mahfil Mecmuasından alıyoruz:

SON NİYAZ

Gelmedin mev'idi telâkîye
Bekledim muzdarib, şikeste emel
Gelmedin nevbahârı ömrümde
Acı lütfen de son bahârımda gel

Gözlerim, muntazırdı gözlerine
Sâmiam, müftekirdi sözlerine
Âh, sen gelmeden gelirse ecel
Dilerim tîri inkisârıma gel

Çekiyor hufrei siyâha beni
Bir kavî pençe, bir hiyânet el
Seni dünyâ göziyle görmek için
Seri bâlîni ihtizârıma gel

Düşdüm en sonra bisteri mevte
Şimdi ömrüm azâbı kabre bedel
Sana en son niyâzım işte budur
Bâri ey bîvefâ, mezârıma gel!

KIT'A

Ne nefes kaldı, ne ses, ten kafesinden bezdim
Hani ey desti ecel bâdei zehrâ zehrin
Öksürüp aksırarak geçdi hayâtım ammâ
Vechi mırdârına bir hayli tükürdüm dehrin

GAZEL

Pîrimin nutkuna bel bağlamışım
Ben bu zünnârı güzel bağlamışım

Sanma ey zâhidi sûret perver
Kahbe dünyâya emel bağlamışım

Kuru mihrâba değil, cânânın
Tâkı ebrûsuna el bağlamışım

İnler elbette rebâbı şiirim
Turresinden yeni tel bağlamışım

Hâkiyâ Hazreti Mevlânâya
Dili ez ahdi ezel bağlamışım

SON ŞİİRİ

Sanma şebtâbı mâhi temmûzuz
Öyle birden yanar yanar söneriz
Vechi yâri mutâf eylemişiz
Mevleviyiz, döner döner döneriz

EMÎNİCEV MESCİDİ — «Arpaemini Mescidi» ve «Arpacı Mescidi» isimleri ile anıla gelmişdi, Topkapusu civârında idi, bânisi Arpaemini Mehmed Efendidir, yapıldığı tarih bilinmiyor, bânisinin kabrinin de nerede olduğu mechuldür, tesbit edilemeyen bir tarihde yıkılmış, yok olmuşdur, 1948 de yeri arsa hâlinde idi.

Bu ansiklopedide «Arpaemini Mescidi» maddesinde bu satırlar girecek iken bir not karışması üzerine «Emînicev Mescidi» ismi ile anılan ve Defterdar Mustafa Efendi tarafından yaptırılmış mescidin notları girmiş ve Mustafa Efendinin adı yerine de Mehmed Efendinin adı yazılmışdır.

Bu madde buraya, o hatâyı düzeltme yolunda konulmuşdur.

EMÎNİCEV MESCİDİ — Topkapusu civarında, Yenibahçe çayırı yanında Arpaemini Yokuşundadır; bu yokuşdan Topkapusuna doğru çıkılır iken sol koldadır. «Emînicev» arpaemini karşılığı kullanılmış eski bir ıstılah olup bânisi bu memuriyetde bulunmuş Mustafa Efendidir. Kâgir yapı küçük bir mescid olup 1946 da pencere altlarına kadar yıkılmış bulunuyordu. Bu mahallede yerleşmiş Balkan Harbi muhâcirlerinden bir zât, daha o tarihde mescidin metrûk ve harab bir halde olduğunu söylemişdir. Harâbede minâre kaaidesinin izine rastlanmadı. Hadikatül Cevâmi bânisinin Kalenderhâne Câmii civârında yapdırttığı mektebinin avlusunda medfun olduğunu kaydediyor. Yine aynı eserin yazdığına göre Hasan Ağa adında bir zât bu mescidin yanına bir mekteb yaptırmışdır. Arpaemini Mustafa Efendinin kabir taşındaki tarih beyti şudur:

İrtihâlinin didi pîri hired târihini
«Mustafanın rûhi pâkin şâd ide hayyü vedûd»
949 (M. 1542 - 1543)

Defterdarlığa kadar yükselmiş olan Mustafa Efendinin Rumelihisarında da bir camii vardır, «Arpaemini Mescidi» adı ile anılır; bir zühul eseri o mescid «Arpaemini» ismi ile asıl yerinde kaydedilmemişdir; onu da burada kaydetmek zarureti hâsıl olmuşdur (altdaki maddeye bakınız).

EMÎNİCEV MESCİDİ — Rumelihisarındadır, Hadikatül Cevâmide «Arpaemini Mescidi» adı ile kaydedilmiş olup şu malûmat verilmektedir: «Bânîsi Defterdar Mustafa Efendidir, İstanbulda Topkapusu dâhilinde de Emînicev Mescidi denmekle mâruf hayır eseri vardır. Kabri yine İstanbulda Kalenderhâne kapusundaki kendi hayrı olan Taş Mektebin bağçesindedir, tarihi vefâtı H. 949 (M. 1542 - 1543); hâlen neslinden Kaametîzâdeler evkafının mütevellîleridir. Rumelihisarında bu mescidin mahallesi vardır».

Tahsin Öz de «İstanbul Camileri» isimli eserinde bu mescidi «Arpaemini Camii» adı ile almışdır; «Mimar Sinan eseri olan bu mâbedden duvar bakiyeleri ve minâresi kalmışdır» diyor (1965).

Bu İstanbul Ansiklopedisinde de «Arpaemini Mescidi» adı ile kaydedilmesi gerekir iken bir zühul eseri notlar karışmış ve bu mâbed orada yazılamamışdır. Bânisinin «Emînicev Mescidi» adını taşımış mescidinin yanında, aynı isimle o hatâyı tashih yolunda konulmuşdur.

EMİN LÂMİ BEY — Gazeteci ve edib; kendisi ile tanışmış Münir Süleyman Çapanoğlu: «Fecri Âtî'ye mensubdu; Serveti Fünunda, Eşrefde, Resimli İstanbulda pek çok edebî yazıları çıkmışdır; Abdullah Zühdünün günlük Yeni Gazetesinde yazı işleri müdürlüğü yapdı, Müsevvidzâde takma adı ile siyasî başmakaleler yazdı; zekî ve aydın adamdı, son yılları geçim sıkıntıları içinde geçdi» diyor. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

EMİNMOLLA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih kazâsının Şehremini Nâhiyesinin Fatma Sultan Mahallesi sokaklarından; Sulukule Caddesi ile Fatma Sultan Sokağı arasında uzanır, Undeğirmeni ve Emece sokakları ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 10/84); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (nisan 1968).

EMİN NUREDDİN MAHALLESİ — İstanbulun eski mahallelerinden; Emin Nureddin Mescidinin (Burmalı Mescidin) mahallesi idi; yeri hâlen, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kırkçeşme Mahallesi sınırı içindedir.

EMİN NUREDDİN MESCİDİ — (B.: Burmalı Mescid, cild6, sayfa 3143).

EMİNÖNÜ, EMİNÖNÜ İLÇESİ — Mülkî idâre taksîmatında İstanbul Vilâyetinin bir kazâsı, ilçesi; ve ilçenin büyük şehirde geniş bir sâhayı çevirmiş sınırları içinde liman yalısında bir semtin adı.

1934 Belediye Şehir Rehberinde bu ilçenin şehir içindeki sınırı Haliç kıyısında Unkapanında Gazi Köprüsü (eski adı ile Unkapanı Köprüsü) başından Marmara kıyısında Yenikapuya kadar uzanan Mustafa Kemal Caddesi (Atatürk Bulvarı) dir; bu uzun caddenin doğusunda kalan yarım adanın tümü Eminönü ilçesini teşkil eder; beş nâhiyeye ayrılmış olup bu nâhiyelerin isimleri mahalleleri ile birlikte şunlardır:

I. Merkez Nâhiyesi:

1 — Şeyh Mehmed Geylânî Mahallesi
2 — Hocapaşa Mahallesi
3 — Hobyar Mahallesi
4 — Çelebioğlu Alâeddin Mahallesi
5 — Ahiçelebi Mahallesi
6 — Tahtakale Mahallesi
7 — Rüstempaşa Mahallesi

II. Alemdar Nâhiyesi:

1 — Mahmudpaşa Mahallesi
2 — Molla Ali Fenârî Mahallesi
3 — Alemdar Mahallesi
4 — Cankurtaran Mahallesi
5 — Sultanahmed Mahallesi
6 — Binbirdirek Mahallesi
7 — İshakpaşa Mahallesi
8 — Emin Sinan Mahallesi
9 — Küçük Ayasofya Mahallesi

III. Kumkapu Nâhiyesi:

1 — Şehsuvar Mahallesi
2 — Bayramçavuş Mahallesi
3 — Çadırcı Ahmed Çelebi Mahallesi
4 — Mimar Hayreddin Mahallesi
5 — Tavşantaşı Mahallesi
6 — Saraç İshak Mahallesi
7 — Muhsine Hâtun Mahallesi
8 — Kazancı Sâdi Mahallesi
9 — Dülbendci Hüsameddin Mahallesi
10 — Kâtib Kasım Mahallesi
11 — Nişancı Mahallesi
12 — Mimar Kemâleddin Mahallesi
13 — Mesihpaşa Mahallesi

IV. **Bayazıd Nâhiyesi:**
1 — Sürûri Mahallesi
2 — Mercan ağa Mahallesi
3 — Tayahatun Mahallesi
4 — Bayazid Mahallesi
5 — Camcıali Mahallesi
6 — Balaban Mahallesi
7 — Kemalpaşa Mahallesi
8 — Süleymaniye El Mâruf Mahallesi
9 — Molla Hüsrev Mahallesi
10 — Kalenderhâne Mahallesi

V. **Küçükpazar Nâhiyesi:**
1 — Zındankapu Mahallesi
2 — Sarı Timur Mahallesi
3 — Demirtaş Mahallesi
4 — Yavuz Sinan Mahallesi
5 — Hoca Gıyâseddin Mahallesi
6 — Hacıkadın Mahallesi

EMİNÖNÜ, EMİNÖNÜ SEMTİ — Semtin Eminönü adı Fâtih Sultan Mehmed devrinden kalmadır; İstanbulun fethinden az sonra kurulan Gümrük Eminliği binâsı zamanımızdaki Karaköy köprüsünün başında idi, Galata tarafından gelindiğine göre köprünün hemen sağ tarafına düşen yerde idi; yakın geçmişde orada «Vâlide Hanı» denilen bir han vardı, önce bu han, sonra da gerisinde ve etrâfındaki yerler istimlâk edilerek meydana katılmışdır; işte o kadîm Gümrük Eminliği binâsının önündeki meydancığa Eminlik önü denilmiş, bu isim de halk ağzında kısalarak Eminönü olmuşdu.

Eski zamanlarda da, zamanımızda da Eminönü semt olarak küçükdür, Yeni Camiin etrafından ibârettir; bilhassa zamanımız için, bir meydandan ve camiin arkasındaki parkdan ibarettir diyebiliriz.

Deniz tarafından bakıldığına göre, eski Eminönü'nün sağ (batı) tarafını dolduran çarşı boyları, bu arada meyhâneleri ile meşhur Eminönü Balıkpazarı 1956 - 1959 arasındaki istimlâklerde tamâmen yıktırılıp kaldırılmış, yerleri meydana ve Eminönünden Unkapanına doğru uzanan bulvara katılmışdır (B. Balıkpazarı cild 7, sayfa 3966; Eminönü Balıkpazasu, cild 4, sayfa 2028; Balıkpazarı Meyhâneleri, cild 4, sayfa 2029). Eminönünde çarşı boyu olarak Mısır Çarşısı, Mısır Çarşısının batı duvarı boyunca uzanan yeni balıkpazarı, Yeni Cami arkasındaki parkın etrafında Çiçekpazarı ile bir sıra bakımsız dükkânlar, ve meydandan Bağçekapusuna giden kısa caddenin iki kenarındaki dükkânlar kalmışdır (B.: Çiçekpazarı cild 7, sayfa 3966; Eminönü Balıkpazarı; Eminönü Meydanı).

EMİNÖNÜ BALIKPAZARI — (B. Balıkpazarı, cild 4, sayfa 2022).

EMİNÖNÜ HALKEVİ — Eminönü Halkevi, büyük hizmetlerde bulunmuş büyük bir kültür müessesesi idi. 24 Haziran 1952 de «İstanbul Halkevi» adiyle, Cağaloğlu'nda şimdi Gazeteciler Cemiyetinin bulunduğu, kapanan Türk Ocağından boşalan binada kurulmuştur. Açılışına büyük önem verilmiş, Atatürk'ü temsilen devrin Başbakanı İsmet İnönü ve bir kısım Bakanlar bu açılışa iştirâk etmişlerdir.

İlk çalışma yılında 9 şube kurulmuştur; bunlar: 1 — Dil, Edebiyat ve tarih, 2 — Güzel Sanatlar, 3 — Temsil, 4 — Spor, 5 — İçtimaî Yardım, 6 — Halk Dersaneleri ve kursları, 7 — Kütüphane ve Neşriyat, 8 — Köycülük, 9 Müze ve Sergi şubeleridir.

Bina bütün çalışmalara yetmediği için Temsil ve Güzel Sanatlar Şubeleri Gülhâne Parkı içindeki Alay Köşkünde çalışmalarını yürütmüşler, Cağaloğlu'ndaki binanın yanındaki arsaya yeni salonlar inşâ edildikten sonra buraya taşınmışlardır.

Daha sonraları, İstanbul'da yeni Halkevleri açılmaya başlanınca adı «Eminönü Halkevi» olarak değiştirilmiştir.

Kuruluşundan itibaren, şubelerin başkan ve üyeliklerine daima zamanın ileri gelen ilim, fikir ve sanat kişileri getirilmiştir. Meselâ ilk kuruluşta vazife alanlar arasında şu şöhretleri görmekteyiz: Fuat Köprülü, İsmail Habib Sevük, Reşat Nuri Güntekin, Kâzım Nami Duru, Namık İsmail, İbrahim Çallı, Muhsin Ertuğrul, M. Kemal Küçük, Refik Ahmed Seven-

gil, Selim Nüzhet Gerçek, Salâh Cimcoz, Şükûfe Nihal, Sadri Ertem, Mehmed Emin Yurdakul, Salih Murad Uzdil, Nezihe Muhiddin, Burhan Toprak gibi.

İlk Halkevi Başkanı Ord. Prof. Hâmid Ongunsu'dur. Bunu sırası ile Ali Rıza Eren, Refi Celâl Bayar, Agâh Sırrı Levend, Yavuz Abadan, Feridun Dirimtekin, Murad Uraz ve Kemal Çilingiroğlu takip etmişlerdir. En kısa Başkanlık yapan Refi Celâl Bayar'dır, 7 ay kadar; en uzun Başkanlık yapan da Kemal Çilingiroğlu'dur.

İstanbul'da başka Halkevleri açıldığında Eminönü Halkevi'nin köyü olmadığından Köycülük Şubesi kaldırılmıştır.

Yalnız İstanbul'un değil, bütün Türkiye'nin en geniş ve en verimli bir Halkevi haline gelen Eminönü Halkevi, çalışmalarını mevcud şubelerle yürütmekte güçlük çekmeğe başlayınca, yardımcı kollar adıyla yeni teşkilâtlar kurmuştur. Bunlar: Kültür, Tercüme, Millî Oyunlar, Geopolitik, Köy Sosyolojisi, Dil Araştırmaları, Türk Sanatları ve Zenaatleri Tarihi, Sağlık Araştırmaları, Türk İnkılâb Araştırmaları, Sosyal Araştırmalar, Türk Hukuk Tarihi ve Türk Sosyolojisi, Neşriyat - Propaganda kollarıdır.

1932 yılının ekim ayında, «Yeni Türk Mecmuası» adı ile aylık bir dergi yayınlamaya başlamıştır. Yayına devam ettiği süre boyunca Türkiye'nin ileri gelen fikir ,sanat ve edebiyatçıları bu derginin yazı âilesinde toplanmışdır.

Bugün dahi kıymetini yitirmiyen çok kıymetli etüdlerin ve yazıların bulunduğu bu dergi 943 yılı başlarına kadar yayımına devam etmiştir. Bu tarihte dergi yayımına ara vermiş, bilâhare Kemal Çilingiroğlu'nun başkanlığı zamanında «Beş Sanat - Yeni Türk» adiyle tekrar çıkmaya başlamıştır. Halkevlerinin kapanmasına kadar muntazaman neşredilmiş, Halkevlerinin kapatılmasından sonra da daha bir müddet neşredilmiştir.

Eminönü Halkevi, sâdece folklor konusunda yayın yapan aylık bir dergi daha çıkarmıştır; bu derginin adı da «Halk Bilgisi Haberleri» idi. Bir süre devam eden dergi bilâhara kapanmış, daha sonra yerine «Folklor» adıyla bir başka dergi çıkarılmış fakat bir nüsha sonra neşriyatına son vermiştir Halk Bilgisi Haberleri Dergisi Türkiye'de folklor konusunda yayın yapan ilk dergidir. Özellikle İstanbul folkloru konusunda çok kıymetli malzeme ile doludur.

Eminönü Halkevi, gerçekten büyük önem ve kıymet taşıyan bir kitap neşriyatına da sahiptir. Bu neşriyattan tesbit edebildiklerimiz şunlardır: 1 — Halk şairleri hakkında küçük notlar (Mehmed Halid Bayrı); 2 — Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri (Osman Cemal Kaygılı); 3 — İstanbul Adaları (Gustave Schlumberger'den terceme); 4 — İstanbul Coğrafyası (Besim Dargat); 5 — İstanbul'da Karagöz ve Karagözde İstanbul (Sabri Esad Siyavuşgil); 6 — Tıbbi Folklor ve İyi Telkinler (Dr. A. Süheyl Ünver); 7 — Türklerde Karagöz (Prof. Yakobdan terceme); 8 — İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri (Osman Ergin); 9 — Türk Halk Bilgisine Ait Araştırmaları (M. Şâhin Ülkütaşır); 10 — Çora Batur Destanı (Hasan Artekin); 11 — Halk Âdetleri ve İnanmaları (Mehmed Halid Bayrı); 12 — Folklor ve Edebiyat (Pertev Nâili Boratav); 13 — Yeni Terbiyenin Prensipleri (Albert Malche'den terceme); 14 — Köroğlu Masalı (Naki Tezel); 15 — Mahyalar Hakkında Araştırmalar (Dr. Süheyl Ünver); 16 — Maarifimiz ve Millî Terbiyemiz (Agâh Sırrı Levend); 17 — Pisikoloji ve Terbiye Bahisleri (Sabri Esad Siyavuşgil); 18 — Eserler ve Şahsiyetler (Agâh Sırrı Levend); 19 — Türk Halk Kitapları (Behçet Gönül); 20 — Köy Nasıl Tetkik Edilir (Selâhaddin Demirhan).

Bunlardan başka ,Yeni Türk mecmuasında, yakında neşredilecek diye ilân edilen, fakat neşredilip edilmediklerini tesbit edemediğimiz 3 eser daha vardır; bunlar: 1 — Türk Edebiyatında İstanbul (Muvaffak Benderli); 2 — Üçüncü Selim Devrinde Hâlet Efendinin Paris Elçiliği (Enver Ziya Karal); 3 — Markopolonun Anadolu Seyahati (Fuad İzgi).

Eminönü Halkevi çok geniş ve çeşitli çalışma yapmıştır; şöyle ki:

Haftanın iki gününde «Halk Konferansları» adı ile seri konferanslar düzenlenmiştir. Konferanslar Üniversite tarafından desteklenmiş ve halkın büyük ilgisini çekmiştir. Anma törenleri, millî günler için merasimler tertibi, aksatılmadan başarı ile yürütülmüştür.

Folklor çalışmalarına geniş yer verilmiş, İstanbul'da ilk defa Halk oyunları ele alına-

rak festivaller ve gösteriler tertiplenmiş ve bu oyunları öğretmek için kurslar açılmıştır.

Geniş ve zengin kitaplığı gece saat 24'e kadar açık tutulmuş ve özellikle Üniversitelilerin çok rağbet ve istifade ettiği bir yer olmuştur.

Temsil Şubesi sahne amatörlerine çalışma imkânı sağlamış, muhitin tiyatro ihtiyacını karşılamış, sahne eseri yazacakları teşvik etmiştir. Açtığı tiyatro kurslarından birçok genç yararlanmıştır. Bu kolun yetiştirdiği birçok eleman halen Türkiye tiyatrolarının önde gelen sanatçıları olarak çalışmaktadırlar.

İlk komple Bale temsili Eminönü Halkevinin eseridir. 1942 yılında sahneye konan «Bir Orman Masalı» adlı eser İstanbul'da ve Ankara'da geniş alâka görmüş ve Türk Bale sanatının doğmasını sağlamıştır. Halkevinde yetişenler hâlen yurdun çeşitli bölgelerinde bale hocası olarak vazife görmektedirler.

Batı müziği alanında çalışan bir salon orkestrası ve korosu, Türk Folklor müziği alanında çalışan iki ayrı korosu vardı.

Spor dalında, bilhassa yeni binası yapıldıktan sonra çok geniş bir çalışma göstermiştir. Ehliyetli hocaların idaresinde voleybol, basketbol, boks, güreş, aletli jimnastik, eskirim çalışmaları yapılmış, bilhassa üniversiteli gençler bu çalışmalara büyük ilgi göstermişlerdir. Ayrıca, kapalı salonundan kulüpler, liseler geniş şekilde yararlanmışlardır.

Resim galerisi, plastik sanatla uğraşanlara eserlerini sergilemek imkânını vermiştir.

Sosyal Yardım Şubesi, İstanbul'lu hemşehrilerinin de geniş maddî yardımlarına dayanarak muhitindeki muhtaçlara giyecek, yiyecek, yakacak yardımı yapmış, Türkiye'de ilk defa İş ve İşçi Bulma Teşkilâtını kurarak, Nuruosmaniye Camii avlusundaki binâsında yıllarca verimli olarak çalıştırmıştır.

Yabancı dil (İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca), Muhâsebe, Steno, Orta ve Lise Fen dersleri kursları devamlı olarak çalışmış, hapishanelerde okuma yazma bilmiyenler için her yıl kurs yapılmıştır.

Çok kıymetli bir çini ve para koleksiyonu derlenmiş, bu çalışma Halkevi kapanıncaya kadar sürmüştür.

Türkiye'yi ziyaret eden konferanscılar, sanatçılar dâimî şekilde bu halkevinden istifade etmiş, konferanslar, konserler vermiş, sergiler açmışlardır.

Klâsik Batı Müziğine aid çok zengin plâk koleksiyonundan yararlanarak izahlı müzik saatleri tertiplenmiş ve Batı Müziğinde gençliğin bilgisi arttırılmış, hevesleri teşvik edilmiştir.

Her yıl tiyatro festivalleri tertiplenerek unutulmak ve kaybolmak üzere olan Meddah, Karagöz, Ortaoyunu ve Tulûat Tiyatrolarından örnekler verilmiş, bu Türk sahne sanatları genç nesle tanıtılmıştır.

Çok çeşitli ve verimli çalışmalara yuva olan bu Halkevi geniş bir gençlik ve halk topluluğunun çalıştığı, yetiştiği, boş zamanlarını verimli bir şekilde kıymetlendirdiği, günde en az 10 saat açık olan, çalışan müstesna bir kültür yuvası idi. Kapanması ile yalnız İstanbul değil, Türkiye çok şey kaybetmiştir.

Kemâl KEÇİL

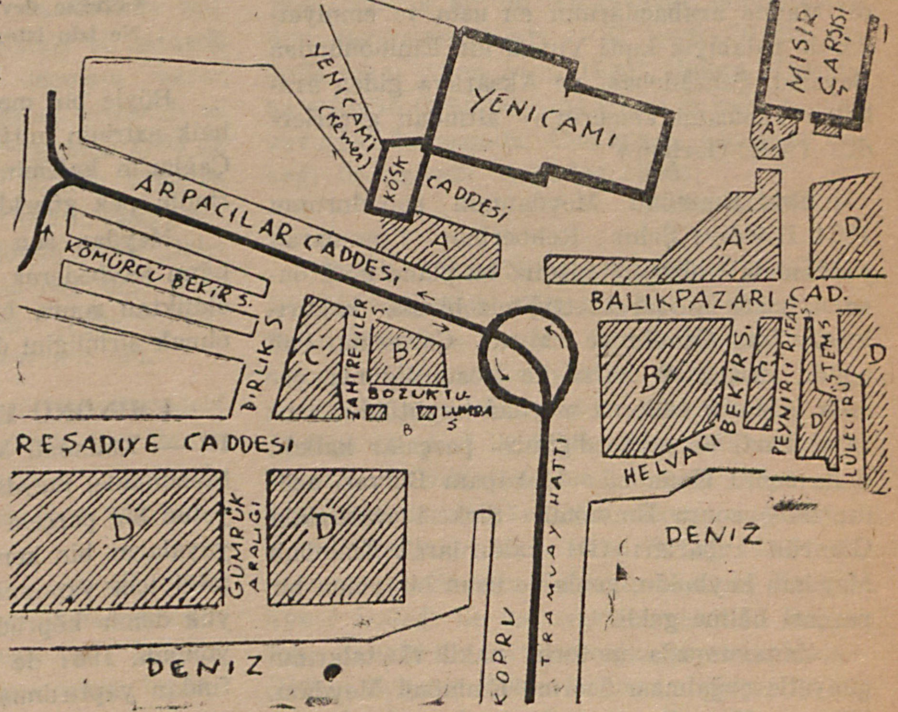
EMİNÖNÜ MEYDANI — Zamanımızda eski manzarasını, hattâ on yıl önceki manzarasını tamamen kaybetmişdir; büyük küçük, bir meydan çevresi vardır, Eminönü Meydanı çevresini kaybetmiş, bir acâyib sâha, geniş bir yolun bir parçası hâline gelmişdir.

Eminönü Meydanının yakın geçmişdeki hâli (1910 - 1925) üzerine aşağıdaki satırları merhum Ahmed Refik Gorbon'un bize verdiği notlar arasından alıyoruz:

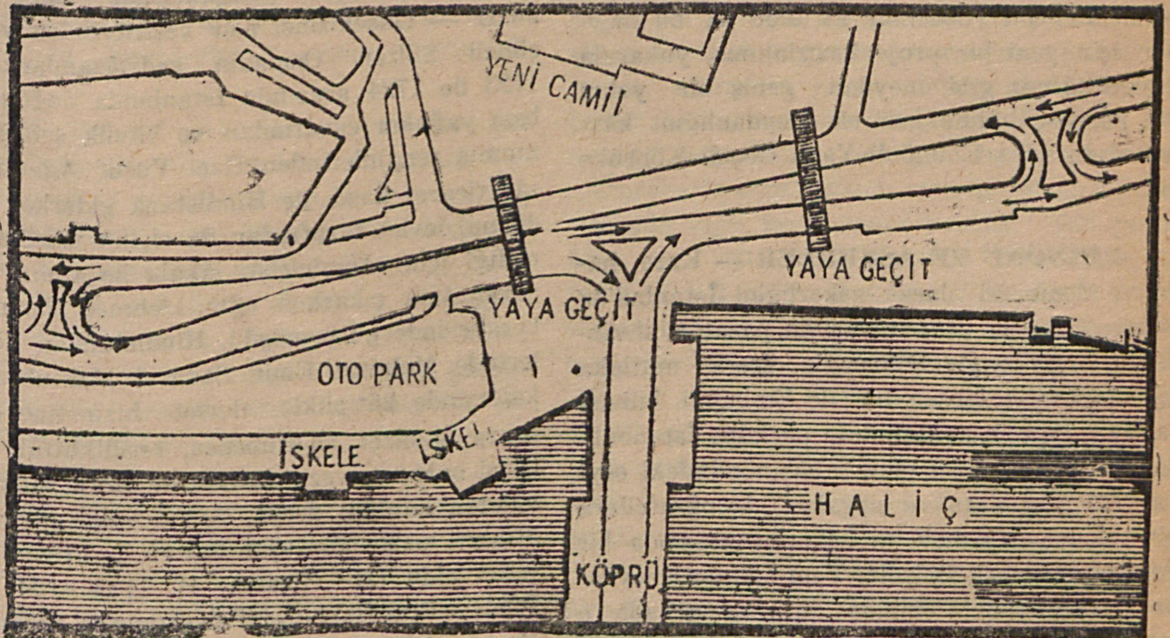
«Pek dar olan bu meydanın köprüye yakın olan köşesinde tramvay durak yeri ve makası vardı. Hemen yanı başında da atları sıska, eskice kupa ve fayton kira arabaları bulunurdu. Gündüzleri beş kuruşa gittikleri yerlere akşam üstü yedi buçuk kuruş isterlerdi.

«Meydanın Balıkpazarı köşesinde bulunan Valide Hanının ortasındaki kıraathâne iş sahipleriyle muamelecilerin buluşma yeri idi. Burada kahve, çay, nargile içilir, mermer masalar üzerindeki küçücük mangallardan sigaralar yakılır, nargilenin ateşi tazelenir, kamıştan yapılmış gergef gibi bir âlete geçirilmiş günlük gazetelerle Serveti Fünun mecmuası bu âletin sapından tutularak okunurdu. Valide Hanında terziler tüccar ve komisyoncu yazıhaneleri, emanetçiler ve zamanın meşhur diş tabibi Profesör Halid Şâzi Bey merhumun muayenehanesi vardı. Hanın alt kat dükkân-

larında eczahâne, şekerci, arnavut ciğerci, bakkal ve lokanta mevcuttu. Köpryüe nâzır, hazır elbiseci Mayer, İpekçi Kâni mağazaları, Selânik Bonmarşesi, Şefîzâdenin tütüncü dükkânı, bir fesci ve yine o sırada İngiliz malları satan bir dükkân ile oyuncak ve muhtelif eşya satan Binbir Çeşid mağazası vardı. Yenicami merdivenleri karşısında arkaları köprüye dönük sekiz on kadar dükkânda ayakkabı ve fes satılır ve kalıplanırdı. Tunuslu seyyar arap fesçiler de: — Fes.. fes!.. diye bağırarak mallarını satmağa çalışırlardı. Şimdiki Nimet Ablanın dükkânının karşısında birkaç sene evvel istimlâk edilip yıkılan köşe başındaki bina zamanın meşhur hazır elbisecisi Stein'in ticarethânesi idi. Yanındaki Emlâk ve Kredi Bankası binasında da İstanbul Bidayet Mahkemesi Mukavelât muharriri yâni noterinin yazıhanesi vardı. O binanın hemen yanındaki gümrük kapısında zamanın kamyonları olan manda arabaları bulunurdu. Gümrükten çıkan mallar, balyalar, sandıklar, fıçılar bu arabalarla Sultanhamamı, Âşirefendi Sokağı, Çakmakçılar Yokuşu ve Balıkpazarındaki mağazalara taşınırdı. Ayrıca sırık hamalları da vardı. Malın ağırlığına göre, bir sırıkla iki ha-

Eski Eminönü Meydanı ve devir devir kaldırılan binâlar
(Kroki: Ömer Tel)

Eminönü Meydanının zamanımızda caddeleşmiş hâli
(Kroki: Hürriyet Gazetesi)

mal veya iki sırıkla dört hamal destur varda diyerek ve tâlimli adımlar atarak bu eşyaları mağazalara taşırlardı. Manda arabaları ayni zamanda yazlığa kışlığa gidenlerin ev eşyalarını da Şirket-i Hayriyenin Sâhilbend veya Suhûlet vapurları karşı sahile geçirerek yerlerine kadar taşır ve sağ salim teslim ederlerdi. Manda arabacılarının en usta ve emniyetlisi de palabıyık kıpti Yuvan idi. Eminönünden Beyazıd, Şehzâdebaşı ve Aksaraya giden arabalar Yenicami kemerinin altından geçerlerdi.» (A.R. Gorbon.)

Eski Eminönü Meydanının son durumu 1934 Belediye Şehir Rehberinin 1 numaralı paftasında tesbit edilmişdir; bu plâna göre önce A harfi ile işaret ettiğimiz binalar kaldırılarak Yeni Camiin ve Mısır Çarşısının önü açıldı; sonra B harfi ile gösterdiğimiz yapılar istimlâk edilerek meydan büyütüldü; sonra C harfi ile gösterdiğimiz parçalar kalkdı, daha sonra Eminönü - Unkapanı Bulvarı açıldı; daha sonra Eminönü - Sirkeci arasındaki Gümrük anbarları (D) kaldırılarak Eminönü Meydanı kayboldu, geniş ve uzun bir yolun bir parçası hâline geldi.

Zamanımızda motorlu nakil vâsıtalarının gaayetle çoğalması üzerine Eminönü Meydanı, bilhassa Yeni Cami ile Mısır Çarşısı arasının tek geçid olması dolayısı ile trafik bakımından günün hemen her anında tıkanık duruma girmişdir; bu yüzdendir ki 1966 da bu meydan için yeni bir proje hazırlanmış, yukarıda kaydettiğimiz gibi, meydan geniş bir yolun bir parçası hâline gelerek meydanlığını kaybetmişdir (B.: Eminönü Yaya Geçidi Köprüleri).

EMİNÖNÜ VE ASKERLER — Kara, hava ve deniz eri olarak askerliğini İstanbul'da yapan Anadolu delikanlılarının pazar izinlerinde hemşehrileriyle buluşmak üzere mutlaka uğradıkları yerlerden biri de Eminönü, bilhassa Yeni Camiin arkasındaki parkdır. İstanbul'da askerlik hâtırası olarak Eminönündeki seyyar fotoğrafcılara ve şipşakcı fotoğrafcılara bir resim çekdirmek ve askerler arasında bir gelenek hâline gelmişdir, Yeni Camiin meydana bakan cephesi önünde durarak arkada o muhteşem âbide görünmek üzere bir resim ise hâtıraların en makbulü sayılmışdır. Ünlü şâir Behçet Kemal Çağlar Doğu Anadoluda yedek subaylığını yapar iken İstanbuldan gelen böyle bir nefer mektubunun arkasında şu kıt'ayı gördüğünü söylemişdir:

> **Bura Eminönü iskele**
> **Yirmi bir yaşında geldim askere**
> **Gerekse devlet kor kıyâmetedek**
> **Ne izin isterim ne de tezkere**

Böyle bir mektup ilerisi için kıymetli bir halk şairinin müjdecisi olmayıp Behçet Kemal Çağlar'ın kaleminden çıkmış da olsa pek şirindir, pek güzeldir.

Meydan son tanziminden sonra meydanlığını kaybederek geniş bir yolun bir parçası olduktan sonra bu askerciklerin toplantı yeri olmak şirinliğini de kaybetmiştir.

EMİNÖNÜ YAYA GEÇİDİ KÖPRÜLERİ — Eminönü Meydanının son defa olarak tanziminde, meydanlığını kaybederek geniş bir yolun bir parçası hâline gelmesinden sonra, yayaların bir kenarından öbür kenarına geçmesi için yapılmış, başları merdivenli iki büyük demir köprüdür; İstanbul şehrine hizmet yolunda 1967 de Türk Ticaret Bankası tarafından yaptırılmışdır, bankanın asil duygusu tebcîle değer.

EMİN PAŞA (Yağlıkcızâde Hacı Mehmed) — Onsekizinci asır vezirlerinden ve Üçüncü Sultan Osmanın sadrıâzamlarından; 1723 ile 1724 arasında İstanbulda doğdu, babası yağlıkcı esnafından ve büyük şehrin tanınmış zenginlerinden Hacı Yusuf Ağadır, bu zât ticaret kasdı ile Hindistana giderken kendisine devlet tarafından da elçilik vazifesi verildiği için «Hindelçişi» lâkabı ile anılır, uzun seyahatına çıkarken oğlu Mehmed Emini de beraberinde götürmüşdü, Hindistandan dönüşlerinde Mehmed Emin Sadâret Mektubculuğu kaleminde kâtiplikle devlet hizmetine girdi, sonra sadâret mektubcusu, reisülküttâb (dışişleri bakanı), vezir rütbesi ile Mora vâlisi, vekâleten kaptânı deryâ, Aydın vâlisi oldu; pâdişahın kızlarından Şah Sultan ile evlendi; Nişancı oldu (B.: Nişancı) H. 1182 = M. 1768 Türk - Rus Harbi yeni başlamışdı; sadrıâzam Hamza Mâhir Paşa serdarlıkla cebhede bulunuyordu, pâdişaha dâmad olan Yağlıkcızâde

İstanbulda sadâret kaymakamı (sadrıâzam vekili) oldu, birkaç gün sonra da pâdişahın bir emri vâkii ile 20 ekim 1768 de azledilen Hamza Mâhir Paşanın yerine sadrıâzam ve serdârı ekrem (başkumandan) oldu. Asker değildi, harb sanatı bilmiyordu, malûmatlı, dirâyetli, nâmuslu bir vezirdi, birkaç defa istiâ etti, istifaları kabul edilmedi, ağır vazifesinde muvaffak olamadı; devlet kapusunda ve sarayda ıkbâlini çekemeyen pek çok düşmanı vardı, onların da tezvirleri ile pâdişahın teveccüh ve îtimadını kaybetti, nihâyet 12 ağustos 1769 da azledildi; sadrıâzamlığı 9 ay 23 gün sürmüşdü; önce Dimetoka'ya sürgün edildi, fakat arkasından îdam fermanı da gönderilerek Edirnede îdam edildi ve kesik başı İstanbula getirilerek Bâbıhümâyun önünde teşhir edildi; böylece siyasî bir cinâyetin kurbanı oldu.

«Gülşeni Hayâl» isminde farsca bir edebî risâlesi vardır. Oğlu Mehmed Emin Bey ilmiye mesleğine intisab etmiş zamanının değerli tâlik hattatlarındandır (B.: Emin Bey, Mehmed)

EMİNPAŞA ÇEŞMESİ — «Boğaziçinde Kandilli'de deniz kıyısında merdivenli sokağın alt başındadır, muattal bir çeşmedir; teknesi ve ayna taşı mermerdendir, kemerinin üstündeki kitâbesi şudur:

«Sâhibül hayrât vel hasenât sadrı esbak merhum Divitdar Mehmed Paşa İbnül Emin el merhum aşçı Mehmed Paşa gaferallahü zünûbehümâ ve livalideyhümâ; sene 1179 (M. 1765».

«Divitdar Mehmed Emin Paşanın rûhi için yaptırılmışdır. Bu zât Dâmad İbrahim Paşaya intisab ile divitdar olmuş, ve İbrahim Paşanın dâmadı Mehmed Paşaya dâmad olarak sadâret kethüdâlığına kadar yükselmiş, 1163 (M. 1749) da sadrıâzam olmuşdur, azlinden sonra Girid Adasında Resmoya gönderilmiş, 1166 da Mısır vâlisi olmuş, ve Mısıra girdiği gün ölmüşdür; vekarlı, maarife âşina bir zât idi» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II; 1945).

Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968).

EMİN SİNAN CAMİİ SOKAĞI — Aynı adı taşıyan mahallenin yollarından; Nev'iye Sokağı ile Gedikpaşa Akarcası Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2/20). Nev'iye Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde kaba taş döşeli, menzilli bir yol olup ortasına doğru sola kırılır. İkişer üçer dörder katlı kâgir evler ve apartımanlar arasından geçer, üzerinde iki kunduracı dükkânı vardır, «Merkez Laboratuvarı» adı ile bir de laboratuvar bulunmaktadır; kapu numaraları 1 - 23 ve 6 - 20 dir. Sokağa adını veren cami (Emin Sinan Mescidi) bu sokağın Gedikpaşa Akarcası Sokağı ile olan kavuşağı karşısında, Gedikpaşa Akarcası Sokağı üzerindedir (ağustos 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİN SİNAN HAMAMI SOKAĞI — Eminönü ilçesinin Alemdar Nahiyesinin Emin Sinan Mahallesi ile aynı ilçenin Kumkapu Nahiyesinin Mimar Kemaleddin Mahallesi yollarından; Mimar Kemaleddin Mahallesinde Gedikpaşa Caddesi ile Emin Sinan Mahallesinde Piyer Loti Caddesi arasında uzanır; Piyer Loti Caddesi ile olan kavuşak noktası meydanımsı bir açıklıkdır; Kara baba Sokağı, Gedikpaşa Akarcası Sokağı, Silâhdar Mektebi Sokağı, Evkaf Sokağı ile kavuşakları vardır, Pertev Paşa Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2/20, pafta 3/25).

Piyer Loti Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki yanı yaya kaldırımlı bir yoldur; büyüklü küçüklü kâgir ve beton evler ve apartımanlar arasından geçer. İstanbulun meşhur büyük hamamlarından Gedikpaşa Hamamı bu sokağın başındadır; sokağın hamam adı bu münasebetle konmuşdur, ayrıca Emin Sinan Hamamı diye bir hamam yokdur. Bir çarşı boyu olan bu sokak üzerinde 1 eczâhâne, 1 tuhafiyeci; 1 radyo tâmircisi, 1 kitabcı, 4 kunduracı, 3 bakkal, 1 kahvehâne, 1 çarşı kahvecisi, 1 mobilyacı, 1 elektrikci, 1 muhallebici; 1 lokanta, 1 camcı, 1 oto ve emlâk alım satımcısı, 1 kundura malzemecisi, 1 tekel bâyii, 1 terzi, 1 nalbur, 1 kasab, 1 frezeci, 1 yorgancı, 1 sobacı, 1 hazır kunduracı, 1 mücellid, 1 buz dolabı tâmircisi, 1 berber, 1 esvab temizleyici, 1 kebabcı, 1 pasta fırını, 1 pantaloncu, 1 taksimetre tâmircisi tesbit edilmişdir; mesken ve dükkânların kapu numaraları 1-67 ve 2-86 dır (ağustos 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

EMİNSİNAN MAHALLESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının (ilçesinin) Alemdar Nâhiyesi mahallelerinden; bu nâhiyenin Molla Ali Fenârî, Binbirdirek, Küçükayasofya ve aynı ilçenin Kumkapu Nâhiyesinin Şehsüvar ve Mimar Hayreddin mahalleleri ile çevrilmişdir; sınır yolları şunlardır: Divan Yolu Caddesi (Molla Ali Fenârî Mahallesi ile), Taşdirek Çeşmesi Sokağı ve Kâtib Sinan Sokağının bir kısmı (Binbirdirek Mahallesi ile), Kâtib Sinan Sokağının bir kısmı (Küçükayasofya Mahallesi ile), Piyer Loti Caddesinin bir kısmı, Kadırga Hamamı Sokağının bir kısmı ve Nev'iye Sokağının bir kısmı (Şehsüvar Mahallesi ile), Nev'iye Sokağının bir kısmı, Emin Sinan Hamamı Sokağının bir kısmı, ve Kara Baba Sokağı (Mimar Hayreddin Mahallesi ile); mahallenin iç yolları şunlardır: Piyer Loti Caddesinin bir kısmı, Tülcü Hanı Sokağının bir kısmı, Tülcü Hanı çıkmazı, Cebhâneci Sokağı, Emin Sinan Camii Sokağı, Gedikpaşa Akarcası Sokağı, Pertev Paşa Sokağı, Dağhan Sokağı, Feyziye Mektebi Sokağı, Silâhdar Mektebi Sokağı, Satır Sokağı, Emin Sinan Hamamı Sokağının bir kısmı, Gedikpaşa Camii Sokağının bir kısmı, Evkaf Sokağı, Doğramacı Sokağının bir kısmı (1934 B.Ş.R. Pafta 2/20).

Eminsinan Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

Emin Sinan Mahallesinde 1 cami (Emin Sinan Mescidi), 2 eski Türk çeşmesi(biri susuz, metrûk), 1 mekteb (Çemberlitaş Kız Orta Okulu), İstanbul Millî Eğitim Müd. Besleme Eğitimi Bölümü, Türkiye Muallimler Birliği, Anıtlar Derneği İstanbul Şûbesi, Köy İşleri Bakanlığı Yol-Su-Elektrik Genel Müdürlüğü, 1 eczahâne, 1 laboratuvar, 1 ekmek fırını, 2 imalâthane - atölye, 1 garaj, 194 ev, 73 apartıman ve 123 dükkân vardır. 1960 nüfus sayımına göre mahalle nüfusu 1951 erkek, 1875 kadın, cem'an 3826 idi (1967)

Hakkı GÖKTÜRK

EMİNSİNAN MESCİDİ — Gedikpaşada adını bu mesciden almış Eminsinan Mahallesinde Gedikpaşa Akarcası Sokağındadır, mescid karşısındaki Sokak da Eminsinan Camii Sokağı adını taşır. Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Kadırgalimanı kurbindedir; bânisi Fâtih Sultan Mehmedin mutfak emini olmuşdur, kabri mescidinin mihrab duvarı önünde Mustafapaşa Bağçesi denilen yerdedir. Minberini Bâbüssaâde Ağası Ahmed Ağa koymuşdur, Ahmed Ağanın kabri de Üsküdarda İbrahimağa Çayırı Mescidinin mezarlığında yol kenarındadır. Eminsinan Mescidinin mahallesi vardır». Ekrem Hakkı Ayverdi «Fâtih Devri Mimârîsi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Fazlipaşa civârında kendi nâmı ile anılan yo-

kuş üstünde (?), sedli bir camidir. 1310 (H. 1312, M. 1894) zelzelesinden sonra yapılan Sultan Hamid tertibi tamamen yeni bir binâdır; eski hüviyetinden bir şey kalmamışdır. Avlu oldukça genişdir. Bânisinin kabir taşı zâyi olmuşdur; namaza açıkdır» (1953). Tahsin Öz de «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «Gedikpaşada, Eminsinan Sokağındadır (?); bânisi Fâtih Sultan Mehmedin mutfak emini Sinan Çelebidir. Binâ zamanla harab olduğundan İkinci Sultan Abdülhamid yeni bir tarzda ihyâ etmişdir» (1962).

Hadikatül Cevâmide «Mustafapaşa Bağçesi» adı ile gösterilen yer hâlen bu mescidin avlusu hâiindedir; bu avlunun kapusu, Gedikpaşa Akarcası Sokağına paralel olarak uzanan Pertavpaşa Sokağına açılır; E.H. Ayverdi ile T. Özün bu mâbedi kendi adını taşıyan sokak üzerinde göstermesi zühul eseridir; Emin Sinan Mescidinin yeri yukarıda târif ettiğimiz yerdir, hattâ arka avlusu da alınırsa, Gedikpaşa Akarcası Sokağı ile Pertev Paşa Sokağı arasındadır demek çok doğru olur.

Dört kâgir duvar üzerinde kiremitli ahşab çatı ile örtülmüş dörtgen plânlı bir mesciddir. Son cemaat yeri yokdur, iki yan duvarındaki iki kapusundan ibâdet sahnına girilir; her iki kapusunun önünde, üstleri kiremitli çatıcıklarla kapanmış birer pabuçluk vardır. Kapusu Gedikpaşa Akarcası Sokağına açılan ön avlu ile kapusu Pertevpaşa Sokağına açılan arka avlu yekdiğerinden ayrılmış durumdadır, arka avlu çukurda kalır.

Minâre kapusu ibâdet sahnındadır. Mâbed altı pencere ile aydınlatılmışdır. 1965 de cemaatinin nakdî yardımı ile küçük bir tâmir görmüşdür; zeminine beton dökülmüş, üstüne tahta kaplanmışmır. 1311 (H. 1313, M. 1895) de Şerife Hanım adında bir hayır sâhibi kadın minâre duvarı yanına abdest almak için tek musluklu bir mermer teknesi koymuşdur; ön avluda iki kabir vardır, biri Gedikpaşa hamamcısı Seyyid Mehmed Ağanın (1236, M. 1818-1819), diğeri Hâfız Ebubekir Efendinin (1256, M. 1840) kabirleridir.

Mescidin mihrab duvarı önüne düşen arka avluya Pertev Paşa Sokağından girildiğine göre sol tarafda bulunan kabristan ağaçlandırılmış, bir bağçe halindedir. Bânisinin burada bulunan kabrinin taşı kaybolmuşdur. Burada da abdest almak için iki musluklu bir taş tekne vardır. Ziyaretimiz tarihinde imamlığını Bay Hüseyin Üzer, müezzinliğini de Bay Hâmid Yurtsever îfâ etmekte idiler (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİN REİS (Balatlı Mehmed) — Birinci Cihan Harbi yıllarında Balat İskelesi kayıkçılar kâhyası idi; meşhur «Yavuz Geliyor» millî laz türküsünün bestekârıdır (B.: Yavuz Zırhlısı); 1915-1916 yıllarında yaşı yetmişi bulmuş gaayetle zinde ve rind bir ihtiyar idi; gençliği Balatın yakınında Ayvansaraydaki Loncanın renkli, camlı, sazlı sözlü âlemleri içinde geçmişdi (B.: Ayvansarayda Lonca, cild 3, sayfa 1644). Yavuz Türküsü halk tarafından çok sevilmiş ve kısa bir zamanda İmparatorluğun her tarafına yayılmışdı; saray sâzendelerinden Mehmed Şevki Bey tarafından notaya alınmış ve bu nota ilk defa olarak Şamlı Salim Efendi tarafından onbeş günde bir defa neşrolunur dört sayfalık Risâlei Mûsikiyenin 26 numaralı cüzünde yayınlanmışdır; türkünün bu risâledeki metni şudur:

Yavuz geliyor Yavuz denizi yara yara
Kız seni alacağum başına vura vura
Hop tiri ninna disunlar seni bana virsunlar
Kaymakamın karşusunda kız oynattı disunlar

Yavuz geliyor Yavuz da Midilli de kılavuz
Alacağım kız seni ama bilesun da biz lazuz
Hop tiri ninna......

Ben kemençe çalamam da dayum darılur dayum
O kırmızı yanakdan haniya benim payum
Hop tiri ninna......

Balatlı Mehmed Emin Reisin bir türküsü daha vardır, fakat Yavuz Türküsü gibi rağbet görememiş, yayılamamış, notası da yazılamadığından bestesi kaybolmuşdur, metni şudur:

Ha benum bir yârim var denizlerin ejderi
Yârim gitti sefere alamadum haberi
Kemençemi çalardum ben o yârin aşkuna
Yârim gitti sefere ha ben döndüm şaşkuna

Ha benum bir yârim var laz uşağı çapkundur
Yakmışlar Odesayı dönmesi pek yakundur
Kemençemi çalayım oynatayum uşağu
Yârim gelir Boğazdan sürüyerek kuşağu

İhsan Hamamioğlu

EMİN ŞAH — 1892 ile 1895 arasında Mektebi Harbiye talebelerinden bir delikanlı; İstanbulun çalgılı tulumbacı kahvehânelerinde namlı mânicilerden; sesi bir hârika idi; mâni, semâi ve destan okumada kendisine has bir tavrı ve edâsı da vardı; zan ediyorum ki, aslı şarklı, ve galiba Vanlı olacakdır; kendisi de pek yakışıklı olan bu gencin Harbiyeyi bitirip zâbit çıkmış olabileceğini tahmin etmiyorum. Hakkında bilgi edinemedim.

Tulumbacılık âlemindeki büyük şöhreti, Şehremininde Saray meydanında Pehlivanın

Ya vouz gué li yor ya vouz da dé ni zi ya ra ya ra
kiz sé ni a la dja ghim ba chi na vou ra vou.ra
kiz sé ni a la dja ghim ba chi na vou ra vou ra
hop ti ri nin na dı soun ler dé se ni ba na vir soun ler
kaï ma ka min kar chi sin dé kiz oï na dı dı soun ler

Yavuz Geliyor Türküsü
(Yayınlanan ilk notası)

çalgılı kahvehânesinde bir gece içinde parlayıvermişdi; bir ayaklı mâni yarışmasında devrin ustalarından Üsküdarlı Kâtib Hakkı Beyin karşısına çıkmış, o zamana kadar görülmemiş hâdisedir, çığırtkanın attığı ayaklar üzerinde 16 beyit tamamlamış, Hakkı Bey gibi bir ustanın karşısında mat olmamışdı (B.: Ayak, cild 3, sayfa 1370; Çalgılı Kahvehaneler, cild 7, sayfa 3683).

Ayakları atan çığırtkan kahvehânenin çırağı Ârif adındaki delikanlı idi; yarışma şöyle başlamış ve devam etmişdir:

Ârif — Adam aman... «dikeni»
Hakkı — Olur derler muhakkak her gülün bir dikeni
Emin — O gül gonce yârime yaşatmam göz dikeni

★

Hakkı — Bıçkın şıkırdımlara gösterme pek keseni
Emin — Çok gördük para için âşıkını keseni

★

Hakkı — Üç yıl oldu o çapkın yârim beni yakalı
Emin — Ak formada al kuşak, mintan mâvi yakalı

★

Hakkı — Kömürcü güzeline dedim birkaç arka yık
Emin — Nâz ile güldü dedi çokdan boşaldı kayık

★

Hakkı — Aşk hastası hanımın lokmanı arab bacı
Emin — Oynaşı da muhakkak kayıkcı arabacı

★

Hakkı — Hamamda güzellerle dolmuş bak göbektaşı
Emin — Yâd ettirir rahmetle pîrim Hacı Bekiaşı

★

Hakkı — Seher vakti deryâdan topladım ak çakıllar
Emin — İçinde iki mercan yârimdeki çakıllar

★

Hakkı — Koşarlı ayakların ile şan buldu sandık
Emin — Tulumbacım naz yeter yalvarmakdan usandık

★

Hakkı — Şâhin başında yârin külâhı var ak keçe
Emin — Saçı tütün sarısı memleketi İskeçe

★

Hakkı — Bâğı hüsnünde yârin yasak meyva koparmak
Emin — Sen de pâyin bûs eyle nakıl üzüm on parmak

★

Hakkı — Yalın ayak civanlar güverteyi yıkarlar
Emin — Cümlesi çakır pençe dil hânesi yıkarlar

★

Hakkı — Bak şu delikanlıya atıyor zarıma zar
Emin — Maşallah demek gerek değmesin bana nazar

★

Hakkı — Hak nazardan saklasın adın nedir güzelim
Emin — Emin Şah derler bana anlı şanlı güzelim

★

Ârif — Adam aman... «arife»
Hakkı — Şu şalım bir hediye ister bugün arife
Emin — Bayramlık bir kat esvab almak gerek Ârife

★

Ârif — Adam aman... «arife»
Hakkı — Âferinler Emin Şah senin gibi ârife
Emin — Asıl âferin size erbâbı mearife..

Vasfi HİÇ

EMİR BEY — Geçen asır sonlarında yaşamış kibar evlâdı bir delikanlı; 1882 - 1883 arasında kapularının hizmetinde bulunmuş şehbaz bir kayıkcı ile birlikde bir resminden başka hayatı hakkında bilgi yokdur. Bu resim 1919 da bir tereke müzâyedesinde diğer bir takım resimler, levhalar ve evrak ile birlikde muallim ve muharrir Muzaffer Esen tarafından satın alınmışdır.

Bir amatörün çekdiği anlaşılan ve kahve rengi gündüz kâğıdına basılmış bu fotoğrafın arkasında kurşun kalemle: «Emir Beyimizin yalıya teşrifinde mahremo râzı kayıkcısı Halil ile alınmış fotoğrafyasıdır 15 şaban 1300» yazılıdır ve bu satırlık yazının altına «Mehmed Emin» imzası atılmışdır. İmzanın altında da bir tarih beyti vardır ki tarih mısraı çok sanatlıdır:

İsimleri resme tarih oldu bil
«Emir Beyle kayıkcısı Lâz Halil»
1300 (1882 - 1883)

Resme ekli bir kâğıdda da kayıkcının ağzından yazılmış şu iki kıt'a görülmüşdür:

Velînimet zâdem beyim efendim
Kapunuzda bende olmuş levendim
Sana hizmet ile fahrü pesendim
Götüreyim Kâğıdhâne seyrine

Ben esâfil gürûhundan sen kibar
Hizmetinle buldum ammâ itibar
Gezdireyim rûyi deryâ cûyibar
Götüreyim seni Göksu seyrine

EMİR BUHÂRÎ EL-ŞEYH AHMED NAKŞİBENDÎ — XV. asrın ikinci yarısında ve XVI. asır başında yaşamış ünlü nakşî şeyhlerinden, göbek adı Ahmeddir; İstanbulun fethi yılında, 1453 de Buhârâda doğmuşdur; Nakşibendiye ulularından Şeyh Ubeydullah Ahrâr'a intisab etmiş, bu büyük şeyhin halîfesi Şeyh Abdullah İlâhînin halîfesi olmuşdur; ve bu şeyh İlâhî ile birlikde ve pek genç

yaşında Türkiyeye gelmiş, bir müddet Simavda oturmuş, oradan hacca giderek hac dönüşünde İkinci Sultan Bayazıd tarafından İstanbula dâvet edilmiş ve pâdişah tarafından Fâtih Camii yakınında kendisi için sureti mahsusada yaptırılan tekkede şeyhlik yapmaya başlamışdır.

1516 da altmış üç yaşında vefat etmiş, Fâtih civarındaki tekkesinin mescidi yanındaki müstakil türbesine defnedilmişdir; türbesinin penceresi üstündeki kitâbede târih beyti şudur:

Can dimâğın çünki bu sevdâ buhârı kapladı
Dil didi târih «Ey Seyyid Buhârî vâh vâh»
922 (1516)

Hayatında iken kerâmetine inanılmışdı, son zamanlara kadar türbesi İstanbul'un şefaat dileği ile ziyâret edilir makamlarındandı.

Bu ünlü şeyhin aynı asrın ikinci yarısında yaşamış ,aynı adı ve aynı unvanı taşıyan diğer ünlü bir nakşî şeyhi ile karışdırmamalıdır; o ikinci Emîr Buhârî Şeyh Ahmed Nakşibendî Unkapanı civarındaki Emir Buhârî Tekkesinde bir müstakil türbede medfundur.

EMİR BUHARÎ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih ilçesinin merkez nâhiyesinin Hacı Üveys Mahallesi sokaklarından; Sarıgüzel Caddesi ile Fevzipaşa Caddesi arasında uzanır (1934 B.Ş.R. pafta 6/89). Fevzipaşa Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki kenarı yaya kaldırımlıdır, yokuş aşağı hafif bir meyil ile iner; 2 - 4 katlı beton evler ve apartımanlar arasından geçer. İstanbul Vilâyeti Özel İdare Müdürlüğü Fâtih Vergi Dâiresi, Fâtih Belediye Tahsil Şûbesi bu sokak üzerindedir. Belediye Tahsil Şûbesi karşısında yeniden inşâ edilmekte olan Emirbuhârî Camii vardır; câmiin yanındaki aralıkta da Emir Buhârî Türbesi ve nazîrensi bulunmaktadır; Emir Buhârî Türbesi karşısında da İkinci Sultan Abdülhamid'in sadrıâzamlarından Ahmed Cevad Paşanın türbesi vardır, bu türbenin yanında paşanın kız kardeşi Hacı Sâre Hanım (vefatı 1335 - 1916), arkasında babası Miralay Mustafa Azmi Bey (vefatı 1279 - 1862), anası Fatma Zehra Hanım (vefatı 1279) yatmaktadırlar (B. Cevad Paşa, Ahmed, cild 7, sayfa 3513). Bu sokakta 1 terzi, 1 camcı, 1 kunduracı, 1 muslukcu vardır. Kapu numaraları 1-25 ve 2-26 dır (eylül 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

Emir Bey ve Halil
(Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

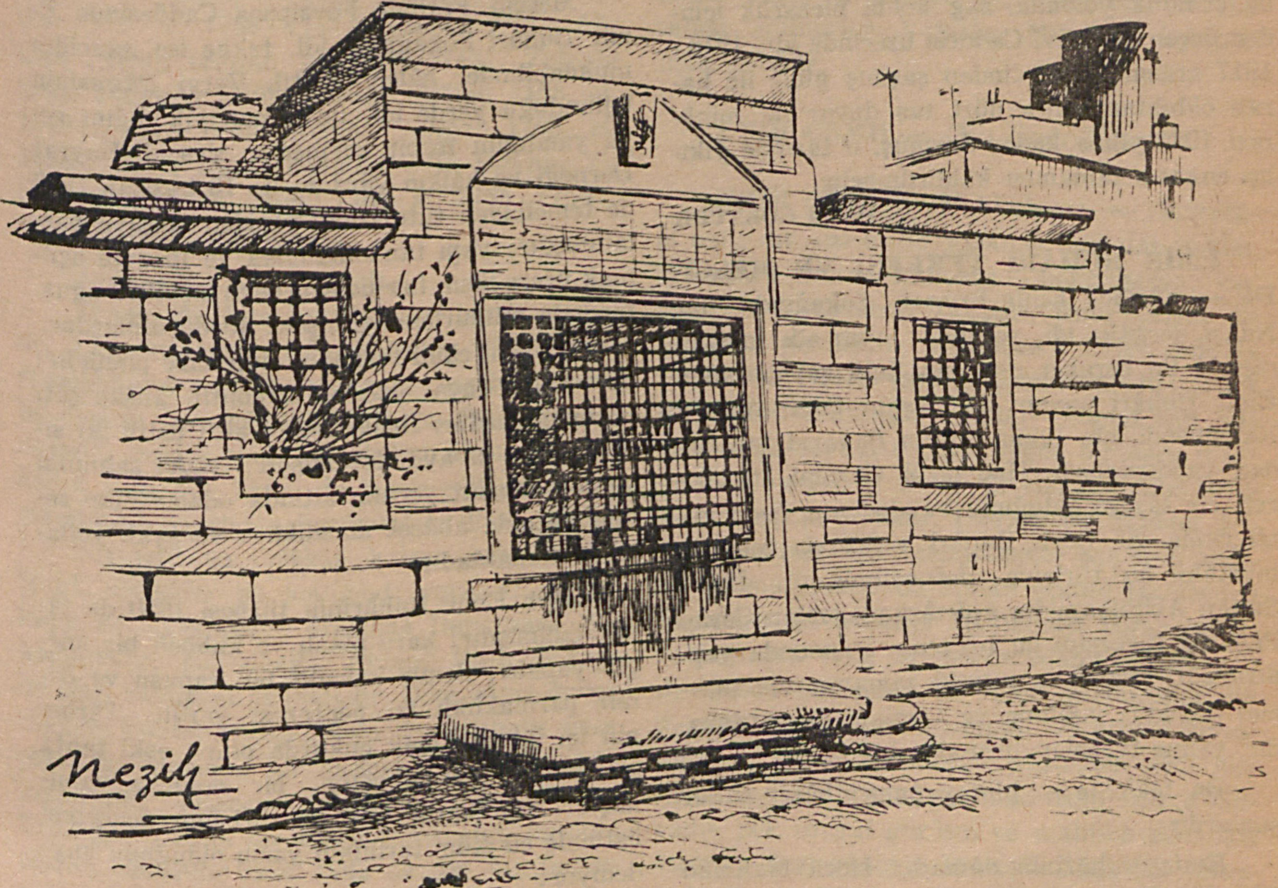
EMİR BUHÂRÎ TEKKESİ — Unkapanındadır, bir nakşî tekkesi olup âyin günü perşenbe idi; Üçüncü Sultan Murad tarafından Şeyh Ahmed Buhârî için yaptırılmıştır. Hadikatül Cevâmi bu tekkeden Haraccı Mescidi maddesi dolayısı ile bahseder: «... Haraccı Mescidinin karşısında Nalıncı Dedenin türbesi, o türbeden beş ev ötede de Şeyh Ahmed Buhârîi Nakşibendî medfundur, 994 (M. 1586) da vefat etmişdir, her iki türbeyi Üçüncü Sultan Murad yapdırtmışdır» diyor, ve tekkeden bahsetmiyor.

Tahsin Öz, bu nakşî tekkesini, içinde cemaatle namaz kılınan bir namazgâh divanhânesi dolayısı ile bir mescid olarak kabul etmiş ve İstanbul Camileri isimli eserine almışdır, sayın bilgin şunları yazıyor: «İlk bânisi Murad III. dür. Zamanla harab olmuş, kapu kitâbesinde belirtildiği vechile Mahmud II (H. 1234) 1818 de ihyâ ettirmişdir. Mescid tekkenin içindedir, metrûkdür. Yanında sekiz köşeli bir plân üzerine yapılmış olan mermer cebheli Ahmed Buhârî türbesi bulunmaktadır. Diğer tarafında meşhur Memi Çelebi (Nalıncı Dede) türbesi vardır» (1962).

Burada medfun olan Emir Buhârî Şeyh Ahmed Nakşibendî ile hicrî 922 (M. 1516) da vefat eden ve Fâtih Camii civarındaki türbesinde medfun olan Emir Buhârî Şeyh Ahmed Nakşibendîyi karışdırmamalıdır.

EMİR BUHÂRÎ TEKKESİ VE MESCİDİ — Surların dışında Otakcılar ile Edirne Kapusu arasında idi; Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Bânisi Kanunî Sultan Süleymandır; zâviye heyetinde olub (derviş) höcreleri vardır. (Bir nakşî dergâhı olan bu tekkenin) ilk şeyhi Mahmud Çelebi Efendidir, bu tekke ve mescidin karşısında medfundur, Emir Buhârî Şeyh Ahmed Nakşibendînin dâmâdıdır».

Yine Hadikatül Cevâminin kaydine göre bu tekkede şeyhlik yapmış bâzı zevat şunlardır: «Mahmud Efendi (Kaynatası Şeyh Ahmed Buhârî vefat ettiğinde Fâtihdeki dergâhın şeyhi oldu), Menteşeli Hacı Halîfe, Ebû-

Emir Buhârî Tekkesi
(Resim: Nezih)

bekir Takî Efendi, Sefer Efendi, Hamza Efendi, Taşçızâde Mehmed Efendi, onun oğlu Mustafa Efendi, Mehmed Emin Efendi, Hasan Feyzi Efendi (ölümü 1102 M. 1690 - 1691), oğlu Mehmed Şeyhî Efendi (Şakaaik Zeyli müellifi, ölümü 1144 M. 1731 - 1732), Şahkadınzâde Abdurrahman Efendi (ölümü 1153 M. 1740 - 1741). Mehmed Şeyhî Efendinin kabri bu tekke mescidinin minâresi dibinde olup kabir taşı kitabesinin yazısı meşhur hattat Eğrikapulu Mehmed Rasim Efendinindir».

Evliya Çelebi bu tekkeden ve mescid için: «Otakcılar ile Edirnekapusu arasında Emir Buhârî Camii ve Tekkesi vardır ki ulu âsitânedir; Mimar Sinan binâsıdır» diyor. Bir Mimar Sinan yapısı olduğu hakkında Tezkiretül Bünyanda da kayıd vardır.

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «... Birinci Dünya Harbinde uçaksavarlar tarafından atılan bir mermiden harab olmuşdu, şimdi arsa hâlindedir» (1962).

Bu tekke ve mescid Edirne Kapusu dışında şehidlik yolunda, sağ kolda mezarlık içinden geçen Münzevî Caddesi üzerinde idi; 1915 - 1917 arasında hedefinden şaşmış gülle ile harab olduktan sonra dört taş duvar ile minâresi 1942 yılına kadar durmuş, o tarihde yıkılıp enkaazı tamamen kaldırılmışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

EMÎR BUHÂRÎ TEKKESİ VE MESCİDİ — Fâtihde Emîr Buharî Sokağında bir Nakşî dergâhı idi, yanında aynı adı taşıyan mescid ile beraber devrinin ünlü şeyhlerinden Emîr Buhârî unvanı ile meşhur Şeyh Ahmed Nakşibendî için İkinci Sultan Bayazıd tarafından yapdırılmışdı. Hadikatül Cevâmi 16 höcreli bir zâviye olduğunu kaydediyor. Âyin günü cuma idi. Şeyh Buhârî vefatında tekkede müstakil bir türbeye defnedilmiş idi. İkinci Sultan Abdülhamidin sadrıâzamlarından Cevad Paşa da türbesini bu tekkenin avlusunda yapdırmışdı. Tekke ile mescid zamanımızda mevcud değildir, yıkılmış ve arsaları da satılmışdır, yalnız türbeler durmaktadır.

Bu tekkede şeyhlik yapmış bâzı zâtler şunlardır:

Emîr Buhârînin dâmadı Hoca Mahmud Efendi (ölümü 938, M. 1531 - 1532); Mahmud Efendinin dâmadı Hoca Abdüllâtif Efendi (ölümü 971, M. 1563 - 1564); Hoca Ahmed Sadık Efendi (ölümü 994, M. 1586); Ahmed Sadık Efendinin oğlu Hoca Ziyaeddin Ahmed Efendi (ölümü 1011, M. 1602 - 1603); Ahmed Sadık Efendinin kardeşi Mehmed Said Efendinin oğlu Hoca Fazlullah Efendi (ölümü 1046 M. 1636 - 1637); Fazlullah Efendinin oğlu Hoca Abdullah (ölümü 1080, M. 1669 - 1670); Abdullah Efendinin oğlu Hoca Fazlullah Efendi ölümü 1121 - 1709; onun oğlu Hoca Abdülkerim (ölümü 1131, M. 1718 - 1719); Abdülkerim Efendinin oğlu Hoca Mehmed Refi' Efendi (ölümü 1132, M. 1719 - 1720); onun kardeşi Hoca Abdürrahman Efendi (ölümü 1188, M. 1774); onun oğlu Hoca Hamdullah Efendi (ölümü 1212, M. 1797 - 1798).

Bu şeyhlerden yalnız Ahmed Sadık Efendi ile Hamdullah Efendi tekkede defnedilmişlerdir.

Hadikatül Cevâmiin kaydına göre mescidin minberini XVII. asır sadrıâzamlarından Bayram Paşa koymuştur.

Mescid Fâtihde Fevzipaşa Caddesinde Emir Buhârî Sokağında idi, tekke ise mescidin mukaabilinde, hâlen Fâtih Vergi Dâiresinin bulunduğu yerde idi ;ne zaman yıkıldığını veya yandığını tesbit edemedik. Mescid, Hayrat Derneği ve halkın yardımı ile 13 haziran 1963 de temelinden tutularak yeniden inşaya başlanmışdır; yapı tamamlanmak ve ibadete açılmak üzere iken, her ne sebebden ise 1966 ağustosunda mühürlenmiş, inşaat durdurulmuşdur.

Bu yeni cami fevkaanî olup kare plânlıdır; dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşap çatı ile örtülmüşdür. İbâdet sahnı altlı üstlü iki sıra pencere ile aydınlatılmışdır; ibâdet sahnının ve son cemaat yerinin altında odalar olup zemin katında abdest muslukları ve ayak yolları bulunmaktadır.

Şeyh Emir Buhârînin türbesi 1959 da tâmir edilmişdir; kare plânlı ve kubbeli bir kârgir yapıdır; demir kanadlı bir kapusu ve demir parmaklıklı iki penceresi vardır. Türbenin içi iki basamak çukurda olup eski tahta sandukanın yerine beton bir sanduka yapılmışdır. Hadikatül Cevami türbenin penceresi üstünde şu ölüm tarihinin yazılı olduğunu kaydediyor:

Can dimâğın çünki bu sevdâ buhârı kapladı
Dil didi târih «Ey Seyyid Buhârî vâh vâh»

Hâlen bu târih kitâbesi veya levhası mevcud değildir; 22 beyitlik bir kitâbe vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİR BUHÂRÎ TEKKESİ VE MESCİDİ — Ayvansarayda İvaz Efendi Camii civarında bir nakşî tekkesi idi. Bânisi XV. asır sonları ile XVI' asır başlarının ünlü şeyhlerinden Emir Buhârî unvânı ile tanınmış Şeyh Ahmed Nakşibendîdir (B.: Emir Buhârî Şeyh Ahmed Nakşibendî). Hadikatül Cevâmi: «Bu mescid ve zâviye şahsî mülk olub Şeyh Ahmed Buhârînin veresesi elinde kalmışdır» diyor ve bu tekkede şeyhlik yapmış zâtlerin isimlerini şöylece sıralıyor:

Şeyh Buhârînin kızının dâmadı Muslihuddin Efendi (ölümü 1068, M. 1657-1658); onun oğlu Hüseyin Efendi (ölümü 1086, M. 1675); Şeyh Yusuf Efendi (ölümü 1100, M. 1688-1689); Şeyh Yusufun dâmadı ve halîfesi Şeyh Osman Efendi (ölümü 1137, M. 1724-1725); Karamânîzâde Şeyh Ahmed Efendi (ölümü 1149, M. 1736-1737); Kırımlı Şeyh Ahmed Efendi (ölümü 1156, M. 1743); Tokadlı Şeyh Mehmed Emin Efendi (ölümü 1158, M. 1745); Şeyh Halil Efendi (ölümü 1163, M. 1749-1750); Halil Efendinin oğlu İbrahim Efendi (bir çocuk, ölümü 1169, M. 1755-1756); Şeyh Mustafa Efendi.

Âyin günü perşenbe idi.

Tahsin Öz, İstanbul Camileri isimli eserinde: «Ayvansaraydaki Emir Buhârî Tekkesinin semâğhânesi mescid plânında yapdırılmışdır, bu mescid - semağhâne Vlaherna Sarayının tonozları üzerine inşâ edilmişdir; ahşab bir binâdır, 1261 (M. 1845) de tâmir edilmişdir, zamanımızda harab bir durumdadır» diyor (1962)

Kıymetli ve vefâkâr kalem arkadaşımız Hakkı Göktürk şu malûmatı veriyor: «Eğrikapu ile Ayvansaray arasında Dervişzâde Sokağındadır, bu sokağın Ahmed Rifâî Sokağı ile olan kavuşağı yanındadır. Dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşap çatı ile örtülmüş kare plânlı ve fevkaanî bir mescid - semâhâne idi; muhitinde «Keçici» lâkabı ile anılır Fatma Terzioğlu adında bir kadın tarafından mesken olarak kullanılır iken 1962 de dış tarafından tutuşarak yanmışdır. Bu kadın yangını şöylece anlatmış: — Üvey oğlumla oturuyordum, kızımın kızı da misâfir gelmişdi, gece saat 1-2 arası tekke dış tarafından tutuşup yanmaya başladı, canımızı zor kurtardık, kasden yakdılar... demişdir.

«Yangında kadınlar mahfili nisbeten az zarar görmüş ve yine Fatma Terzioğlu eliyle tâmir edilerek mesken hâline konmuş, asıl mescid, dört yanık kâgir duvar olarak kalmışdır.

«Medhale girilince sağ tarafda bulunan bir kapudan ibâdet sahnı semağhâneye geçilir; iki yan duvarda üçer, mihrab duvarında iki pencere vardır. Medhalden girilince sağ tarafda dipde bir odacık vardır, Fatma Terzioğlu tarafından keçilerinin ahırı olarak kullanılıyordu.

«Mescid - tekkenin altında tonos kemerli bir mahzen bulunmaktadır. Mihrab duvarının önü tekkenin hazîresidir; bu hazîrenin gerisinde şeyhlere meşrûta 17 odalı ahşap konak 1946 da yanmışdır.

«Tekkenin 5 beyitlik bir tarih manzumesi taşıyan kitâbesi yangından sonra mihrab önüne konmuş duruyordu; taşçı eline düşüp tahrib edilmeden Vakıflar Müzesine kaldırılması gerekir.

EMÎR CAMİİ — (B.: Emîr Mescidi)

EMÎR ÇELEBİ (Hekimbaşı) — Onyedinci asrın ilk yarısında yaşamış ünlü bir hekim, Dördüncü Sultan Muradın hekimbaşısı; asıl adı Seyyid Mehmed Talibdir, Emîr Çelebi diye anıla gelmişdir; «Enmûzeci Tıb» adında büyük bir eseri vardır, basılmamışdır; Türk tıb tarihi ile meşgul olanlar bugün için bile dikkat ve faydalanmaya değer bir eser olduğunu söylerler ki Emîr Çelebinin hekimlikdeki kudretinin delîlidir. Uzunca bir müddet Mısır'da kalmış, bir hastahânenin baş hekimliğini yapmış, Dördüncü Sultan Murad tarafından İstanbula getirtilerek Hekimbaşı tâyin edildi; sohbeti çok tatlı bir meclis adamı olduğu için de ayrıca pâdişahın en yakın yârânrndan biri oldu. Rind meşreb adamdı, ve afiyon tiryâkisi idi; ölümü bu ibtilâsı yüzünden hem sûikasd, hem de intihar şeklinde oldu. Sultan Muradın pek sevgili gözdesi ve mahbub silâhdarı Bosnalı Bezirgânoğlu Mustafa Paşa (B.: Mustafa Paşa, silâhdar Bezirgânoğlu) hekimlik taslayan bir adamını saray hekimleri arasına aldırtmak istemiş, Emir Çelebi başda hekim

gediği olmadığını söyleyerek pâdişahın yanında sonsuz nüfuz sahibi Mustafa Paşayı bir adamı karşısında küçük düşürmüş, dolayısı ile silâhdar paşayı kendisine düşman yapmıştı.

Sultan Murad Hekimbaşının bir afiyon tiryâkisi olabileceğini sezmiş, ve bir gün: «Efendi.. sen afiyon yer misin?» diye sormuş, pâdişahlara yalan söylememesi gerekir iken Emîr Çelebi tiryâkiliğini inkâr etmişdi: Mustafa Paşa da hekimbaşının iç oğlanlarından birini para ile elde etmiş, Emir Çelebinin afiyon haplarını bir altın kutuda, entarisinin çakşır içinde kalan cebinde sakladığını, sarayda pâdişah huzurunda fazla kaldığı zamanlar, abdest bahânesi ile dışarı çıkıp afiyonunu yuttuğunu öğrenmişdi. Emir Çelebi çok güzel satranç oynardı, huzûru hümâyunda da ekseriya pâdişah ile satranç oynadığı zamanlar uzunca kalırdı.

Hicrî 1048 (Milâdî 1638) de Sultan Murad'ın Bağdad seferinde, ordu Nizib menzilinde iken pâdişah Emir Çelebiyi satranç oynamak için otağı hümayuna çağırtdı, hekimbaşı azıcık gecikince Silâhdar Mustafa Paşa fırsat buldu:

— O tiryâki afiyonunu yemeden gelmez, ağzından kokusunu gidermek ile meşguldür!.. dedi.

Pâdişah:

— Şu bîçâreye niçin iftirâ edersin, ondan ne istersin?.. deyince de öğrendiğini pâdişaha arzetti.

Emir Çelebi huzura gelince Sultan Murad:

— Efendi.. ceblerinde ne var ise çıkar göreyim!... dedi.

Altın kutu meydana çıkdı; pâdişah:

— Bu nedir?.. diye sorunca bir kahbe oyununa geldiğini gören Emir Çelebi:

— Islah olunmuş, zararı gitmiş afiyon hulâsasıdır!.. dedi.

Kutuda tahminen on dirhem afiyon vardı; Sultan Murad: «Mâdemki zararı gitmiş, ye de göreyim!» emrini verdi ve hapları ikişer üçer yutturmaya başladı. Bir an geldi, hekimbaşı:

— Yeter pâdişahım, kuluna yazık olur, bu kadar şey panzehir olsa tehlikelidir!.. dedi ise de fayda etmedi, zorla on dirhem afiyonun hepsini yedirdi. Sonra satranç oynamaya başladılar. Emir Çelebi bir oyundan sonra gitmek istedi, Sultan Murad izin vermedi, zor ile üç oyun oynatdı, nihâyet çok fenalaştığını fark edince çadırına dönmesine izin verdi. Vak'a dışarda öğrenildiği için maiyetindeki genç hekimler ilâç hazırlamışlar, Emir Çelebi perişan bir halde dönünce:

— Bana ilâç gerekmez, silâhdar paşa gibi bir düşmanım var iken ölüm hayatdan iyidir!.. demiş, bu gibi hallerde şiddetli zehir gibi tesir eder bir kâse karlı buzlu şerbet içmiş ve hemen düşüp ölmüşdü (12 rebîülâhir 1048, M. 23 ağustos 1638).

EMİR ÇELEBİ (Kıssahan) — Onyedinci asrın ilk yarısında yaşamış namlı bir meddah; aslı Bursalıdır, Kırım Hanı Bahâdır Giray tarafından dâvet edilmiş, bir yâhut iki sene kadar orada kalarak 1643 de Ucalı Safer Reisin gemisi ile İstanbula dönerken Karadenizin ortasında müdhiş bir fırtınaya tutularak geminin batması üzerine denize dökülen yolculardan biri olmuş, bir sandala alınmış ise de sandalda zâtürrieden ölmüşdür. Aynı geminin yolcularından ve bahsi geçen sandalın içindeki kazâzedelerden biri olan büyük seyyah ve muharririn Evliya Çelebi ölümden mûcizevî kurtulmuşdur (B.: Evliyâ Çelebi). Emir Çelebinin hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, II.

EMÎR EFENDİ (Kulalı Mehmed Emin) — Çağımızın son seçkin ulemâsından; müderris, dersiâm, huzur dersleri muhâtablarından (B.: Huzur Dersi; Dersiâm, cild 8, sayfa 4490; Cami Dersleri, cild 6, sayfa 3356); 1290 (M. 1873) da Kulada doğdu, ulemâdan ticaretle meşgul Hacı Halil Efendinin oğludur, baba tarafından Emir Osman Oğulları diye anılırlar. İlk tahsilini memleketinde yapdı, hâfızı Kur'an oldu; 1308 (M. 1890-1891) de 18 yaşında İstanbula geldi; Tophâne Medresesinde oturdu ve Fâtih Camiinde Hezargradlı Osman Efendinin dersine devam etti, 1316 (M. 1898) de icâzet (diploma) aldı. İstanbul Darülfününunda İlâhiyat Fakültesi açılınca oraya devama başladı, aynı zamanda giriş imtihanını kazanarak Mektebi Kuzat'ın (Kadı Mektebi) ilk talebelerinden oldu, ve hem fakülteden hem de bu mektebden şehâdetname (diploma) aldı. Yine

imtihanla Fâtih Camiine dersiâm oldu. Mektebi Kuzata da «Mecelle» muallimi tâyin edildi, Dârül Hilâfetül Aliyye Medresesinin yüksek kısmında «Fıkıh» muallimliği yapdı. 1341 de (M. 1922) huzur dersleri muhâtab hocaları arasına alındı; Dolmabağçe Sarayında son Osmanlı halîfesi Abdülmecid Efendinin huzurunda son huzur dersinde bulunmuş, ulemâdan oldu.

1961 de vefat etti. «Buhârîi Şerif» şârihlerinden Askalânî'nin «Münebbihat» isimli risâlesi ile Hâdimli Mehmed Said Efendinin «Eyyühel veled» risâlesinin şerhinin tercemesini yapmışdır. Din ulemâsı arasında makbul eserlerdir.

Şevket KARAKAŞ

EMİR EFENDİ (Şeyh) — Onaltıncı asır sonunda Üçüncü Sultan Murad devri şeyhlerinden; Süleymaniye Camii vâizi idi, hangi tarikat şeyhlerinden olduğunu tesbit edemedik. Ekseriya açıklayıp anlatacağı dinî ve ahlâkî konuları kendisi seçmez, dinleyici cemâatin içinden verilen soru tezkirelerini cevaplandırırdı, bu bakımdan meclisi gaayetle meraklı olur, ve pek çok adam toplanırdı; fakat, müverrihin tâbiri ile «İstanbulun şehir oğlanları», İstanbul zürefâsı tuhaf, garib, hattâ izâhı kolay olmayan müstehcen süaller sorarlar, Emir Efendi o tezkireleri de okur, kızmaz, cevablandırırdı. Efendinin iyi niyetinin sûiistimal edilmesi dedi kodulara sebeb olmuş, ve Emir Efendi birkaç defa vaaza çıkmakdan men edilmişdi. Hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Peçevili İbrahim, Tarih, II.

EMİREFENDİ SOKAĞI — Kasımpaşada Kadımehmedefendi Mahallesi yollarından, Kadımehmed Sokağı ile Kulaksız Caddesi arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 16/188). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli dik bir aralık sokakdır; bir kenarı mezarlık olup öbür kenarında tek katlı bir ahşab evle ikişer katlı iki beton ev bulunuyordu; ve bir elektrik muhavvile merkezi vardı (1966 eylül).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİREFENDİ TEKKESİ — Kasımpaşada Kulaksız semtinde, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadımehmedefendi Mahallesinde Kadımehmedefendi Sokağında, bu sokağın Kulaksız Caddesi ile olan kavuşak yerindedir. Mecmuai Tekâyâda âyin günü perşenbe olan ve ayni zamanda Hâşimî Osman Efendi Tekkesi adı ile anılan bir Kaadirî dergâhı olarak kaydedilmiş, hicrî 1307 (M. 1889 - 1890) da şeyhinin Hamdi Efendi adında bir zât olduğu yazılmışdır. Zamanımızda camie kalbedilmiş bulunuyordu. On beş yıldan beri imamlığını yapan Bay Hâşim İşmen'in ifâdesine göre Kulaksız Camii yandıkdan sonra bu tekkeye bir minâre yapılarak câmi ittihaz edilmişdir.

EMİRGÂN — İstanbul (Karadeniz) Boğaz'ın Rumeli yakası köylerinden; Boyacıköyü ile İstinye arasındadır; adını XVII. asrın ilk yarısında Dördüncü Sultan Muradın ihtisas sâhibi has nedîmi olan Yusuf Han ismindeki İranlı prensin lâkabından (B.: Emîrgûne Yusuf Han) almışdır; bir ara bu köyün adı Mirgûn), «Mirgün» şeklinde de söylenmişdir.

XVIII. asır ortalarına kadar, Boğazın her tarafında olduğu gibi burası da ormanla kaplı idi.

Fetihden XVI. asra kadar mîrî, ve bütün güzelliği ile hâli bir yer olan Emirgân, XVI. asrın ortasında ünlü devlet adamlarından Nişancı Feridun Beye (Paşaya) temlik edilmişdi, ve bu vezirin yazlık bağçesi olmuş, «Feridun Bağçesi», «Feridun Paşa Bağçesi» diye anılmışdı (B.: Feridun Paşa); Feridun Paşanın burada muhtasar yazlık bir köşk, bir av kasrı yaptırmış olması tahmin edilebilir. 1635 de Revan kalesini fetheden Dördüncü Sultan Murad, bu kaleyi kendisine teslim eden ve kalender meşreb bir adam olan İranlı Yusuf Hanı İstanbula getirmiş, kendisine has nedim yapmış, haşmetli efendisini yar ve ağyar gözünden gizli meşrebince zevklerle eğlendirecek muhabbet yuvaları kurmak için Boğazda Feridun Paşa Bağçesi ile Kâğıdhânede diğer bir bağçeyi Yusuf Han'a vermişdi (B.: Emirgûne Bağçesi). İşte bu tarihden sonradır ki Boğazın Rumeli yakasının bu noktası Emirgûne Bağçesi; Mirgûn Bağçesi», sadece «Mirgûn, Mirgün», ve halk ağzında gaayetle şirin bir şekilde bozularak ve insana erguvan denilen lâtif çiçeği hatırlatarak «Emirgân» oldu.

O devirde yaşamış büyük Türk yazarı Evliya Çelebi Boğaziçinde Emirgûne Hanın bağçesinden bahsetmiyor, Boğaziçini tasvir ederken Rumeli Hisarından İstinyeye geçiyor; Emirgûne Yusuf Hanın Kâğıdhânedeki kâşânesi hakkında tafsilât vermektedir (B. Emirgûne Bağçesi).

Evliyâ Çelebinin çağdaşı ermeni yazarı Eremiya Çelebi Kömürciyan ise Boğazdaki bağçe için «İstanbul Tarihi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Baltaoğlu Limanından ileride Emirgün Hanın Bağçesi ve güzel köşkleri vardır. Buraya girsen güzelliğine hayran olursun. Sultan Murad Emirgün Hanı İrandan dönerken getirdi ve kendisine yâran yapdı. Pâdişah onunla gece ve gündüz sohbet ederdi, müsâhib edinmişdi. Denize çıkarlar, mehtab safâsı ederler, sâzendelerle hânendeler karşılarında olduğu halde kayığın kıçında otururlar meyinâb içerlerdi».

1640 da Dördüncü Sultan Muradın ölümünden az sonra, onun hizmetinde çok kirli bir şöhreti olan Yusuf Han (Yusuf Paşa) idâm edildi ve Boğaziçindeki bağçesi, kendisine bahşedilen diğer emlâk ile birlikde müsadere olundu ve Boğazdaki bağçe sadrıâzam Kemankeş Karamustafapaşaya verildi. Karamustafapaşanın îdâmından sonra bir müddet metrûk kaldı, sonra Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendiye temlik edildi; bu zat 1135 (M. 1722 - 1723) de bu yalıda öldü; yalı Mehmed Sâlim Efendiye verildi, onun da 1152 (M. 1739 - 1740) de ölümü üzerine mîrî bağçe ve yanı Şeyhülislâm Vassaf Abdullah Efendiye verildi, ondan oğlu Esad Efendiye, Esad Efendiden oğlu Mehmed Şerif Efendiye kaldı, onun da 1192 (M. 1778) de ölümü üzerine tekrar mîrîye intikal etti. Geçen bir asırdan fazla zaman içinde sahilsarayın aynı binâ olarak kalmış olduğu söylenemez. Yandığına, yakıldığına dair de kayıd yokdur.

Nihâyet Birinci Sultan Abdülhamid (padişahlığı 1774 - 1787) mîrî Emirgân Bağçesini bir Boğaziçi köyü yapdı, arâziyi parselleyip halka dağıttı ve burada bir büyükce cami, bir meydan çeşmesi ve bir çarşı hamamı yapdırdı (B.: Emirgân Camii; Emirgân Meydan Çeşmesi; Emirgân Hamamı.

Üçüncü Sultan Selim zamanında yeni kurulmuş olan köy süratle gelişdi. İkinci Sultan Mahmud zamanında 1814 - 1815 yılları arasında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) Emirgân köyünün yalı boyu şöyle tesbit edilmişdir:

«... aralık iskele; yanında sâbık zimmet halîfesi Mustafa Efendinin yalısı; yanında defterdar mektubcusu Hasan Efendinin yalısı; yanında sâbık imâret kâhyası Emin Efendinin yalısı; yanında Ebubekir Paşanın yeğeni İ s m a i l E f e n d i n i n yalısı yanında F e y z i B e y zâde Mehmed Bey yalısı; yanında Mirgün iskelesi; yanında serâpa kahveler; yanında Sultan Abdülhamid Hanın camii; ve mâi beyzi çeşmesi; fevkinde nakşibendî dergâhı; deniz kenarında Mirgün Gümrüğü; yanında Kadı Râğıb Efendi yalısı; yanında müderris İsmail Efendi yalısı, yanında Ebubekir Paşa Hemşiresinin yalısı; yanında Surreemini İrfanzâde Ârif Efendi yalısı; yanında Gümrükcü Osman Ağa yalısı; yanında Feyzi Efendi yalısı; yanında müderris Halim Efendi yalısı; yanında Tokmak Burnu...».

Geçen asrın ikinci yarısında Mısır Hidivi İsmail Paşa Emirgânı imâr eden sîmalardan biri olmuşdur; Eirgân sâhilinin şimal kısmında zarif köşkler yapdırmış, arâzisinin geri kısmındaki koruyu çok çok güzel bir park olarak tanzim ettirmişdir; kız ve erkek çocuklar için iki rüşdiye mektebi ve bir de küçük hastahane yaptırmışdır ki; bu hastahâne her nedense hizmete açılamamış, harab olan binâsı 1912 - 1913 arasında belediyece yıkdırılmışdır.

İsmail Paşa Korusu ve köşkleri 1943 de İstanbul Belediyesi tarafından satın alınmış ve «Emirgân Korusu» adı ile halka bir gezi, dinlenme ve eğlence yeri olarak açılmışdır.

Şerif Abdiilâh (Abdullah) Paşa da mükellef bir ahşab yalı yaptırmışdır; bu yalının harem kısmı 1950 den sonra yıkdırılmışdır, ve hiç şüphesiz ki Boğaziçi pek kıymetli binâlarından birini kaybetmişdir. Bir sed üstünde bulunan selâmlık kısmı ise, Emirgûne Hanım adına bağlanan hâtıralar taşımaktadır, gaayetle harab ve bakımsız, hamdolsun ki durmaktadır (B.: Abdullah Paşa Yalısı, Şerifler Yalısı, cild 1, Sayfa 51).

Aşağıdaki notları Birinci Cihan Harbinden az önce, 1914 yılında Şirketi Hayriye tarafından yayınlanmış «Boğaziçi» isimli eserden alıyoruz:

«Suyu boldur; müteaddid çeşmeleri vardır, en büyük çeşmesi iskele başında cami önündeki çeşmedir. Kanlıkavak adı ile tanınmış menbâ suyu da köyün yarım saat tutar cenûbi garbîsinde Hacıosman Bayırındadır. Bir ibtidâî mektebi, iki rüşdiyesi vardır. Şirketi Hayri Vapurlarının Emirgân iskelesinden günlük hâsılatı ortalama 427 kuruşdur, günlük yerli yolcu sayısı 300, misâfir yolcusu 80 kişidir.»

Zamanımızın mülkî taksimâtında Emirgân, İstanbul Vilâyetinin Sarıyer Kazâsının Yeniköy Nâhiyesine bağlı bir köy - muhtarlıkdır; resmî işleri Baltalimanı, Boyacıköyü ve Reşidpaşa Mahallesiyle birlikde tek muhtar tarafından çevrilir (B. Baltalimanı, cild 4, sayfa 2076; Boyacıköyü, cild 6; sayfa 3030). Bir ara, 1933 - 1934 de Emirgân ile Boyacıköyü birleştirilmiş ve «Uluköy» adı verilmişdi; bu isim halk tarafından benimsenmedi ve unutuldu, terkedildi.

1934 Belediye Şehir Rehberine göre Emirgânın sokakları şunlardır :

Deniz kenarında Boyacıköy - Emirgân Yolu (Boğazın Rumeli yakasında yalı boyu ama yolun buradan geçen parçasının adı), Vapur İskelesi karşısında Şirket Geçidi, Sarraf Sokağı (Boyacıköyü ile müşterek), Kestane Sokağı (Boyacıköyü ile müşterek), Emirgân Mektebi Sokağı, Doğru Muvakkit Caddesi, Emirgân Hamamı Sokağı, Emirgân Çeşmesi Sokağı, Sığırcık Sokağı, Tekke Meydanı Sokağı, Emirgân Koru Sokağı, Emirgân Bostan Sokağı (1934 B.Ş.R. Pafta 22/Emirgân).

Emirgânda 1 camii (Emirgân Camii), 2 okul (Emirgân İlk Okulu, Emirgân Orta Okulu), 1 tekke (Emirgân Kaadirî Tekkesi), 1 muvakkithâne, 4 çeşme (Birinci Sultan Abdülhamid meydan çeşmesi, çeşme sokağında kitâbesiz bir çeşme, cami avlusunda bir çeşme, Bernâgül Kalfanın şadırvan - çeşmesi), 2 park - koru (Belediyeye geçmiş Hidiv İsmail Paşa koruları, umuma açık Emirgân Korusu), 3 köşk (Koru içinde belediyeye geçmiş Hidiv İsmail Paşa köşkleri : Beyaz Köşk, Sarı Köşk, Penbe Köşk), 3 yalı (Şerif Abdullah Paşa yalısının tarihî selâmlığı, Adanalı milyoner merhum Hacı Ömerin modern yapı beton yalısı, Orgeneral Fahreddin Altayın modern yapı beton yalısı, 1 polis karakolu, 1 P.T.T. şubesi, Millî Güvenlik Akademisini bitirenler Cemiyeti lokali, Türk Donanma Cemiyeti Sarıyer Şubesi, 1 spor kulübü (Emirgân Gençlik S.K.), 6 gazino restoran (Riza Kafeterya, Deryâ Restoran, Çamaltı Gazinosu, Mehtab Gazinosu, Emirgân Restoran, Abdullah Lokantası), 1 Otel (Koru Otel), 115 ev, 99 apartıman, bunlardan 73 dâireli 21 blok apartıman Değirmentepe mevkiinde İstinye Doku sigorta işçi meskenleri olarak yapılmışdır).

1965 sayımına göre muhtarlık nüfusu (Emirgân, Boyacıköyü, Reşidpaşa Mahallesi ve Baltalimanı) 3800 kadın, 3072 erkek, cem'an 6872 kişidir. 1966 da mahalle muhtarlığında jandarma yüzbaşılığından müstâfi bay Riza Yalım bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN CAMİİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor : «... Birinci Sultan Abdülhamid Emirgânın bir köy olmasını ferman etti (B. : Emirgân); burada bir camii şerif ve bir hamam ve dükkânlar ve sâire ile küçük bir köy kurulmuş, sonra Üçüncü Sultan Selim zamanında daha ziyade şereflenip büyümüş; bu camiin mahallesi vardır..».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde (1965) şunları yazıyor : «Emirgân İskelesindedir. Birinci Sultan Abdülhamid tarafından hicrî 1196 (M. 1781 - 1782) de yaptırılmıştır. Camiin Türkce kapu kitâbesinde :

Didi târihi imâmın kemîne bendesi Tevfik
«Yapıldı mâbedi nev Hak ide ecrü sevab ihsan»
(1196)

«Duvarları kâgir, çatısı ahşabdır; minâresi kâgir ve tek şerefelidir. Büyük bir hünkâr dairesi, çeşme, muvakkithâne ve mektebi vardır».

Müverrih Cevdet Paşa Emirgân Camiinin yapılışını hicrî 1194 (M. 1780) yılı vak'aları arasında şöyle kaydediyor : «Mirgünoğlu Sâhilhânesi civârında bir câmii şerif binâsına irâdei seniye teallûk etmekle derhâl vaz'ı esas olunup sekiz on ay zarfında hitam bulmuşdur. Pâdişâhı enam hazretlerinin ol câyi ferahfezâya bu vechile rağbeti meşhud olicak refte refte fırın ve hamam ve değirmen ve dükkânlar ve yollar yapılarak az vakit zarfında ma'mur olmuşdur».

Kıble kapusunun kitâbesinde camiin Bi-

rinci Sultan Abdülhamid tarafından Mehmed adında ölen bir oğlunun ve bu şehzâdenin anası Hümâşah kadının ruhlarını şâd eylemek için yaptırıldığı kaydedilmişdir.

Deniz tarafındaki avlu kapusunun üstünde diğer bir kitâbede camiin H. 1254 (M. 1838) yılında İkinci Sultan Mahmud tarafından tâmir ettirildiği yazılıdır.

Camiin avlusunda su teknesi 1322 (1904) de, Mısır vâlisi Mehmed Ali Paşanın haremi Mumtaz Kadının kalfası Rengigül Hanımın hayır eseridir.

Camiin karşısında, meydancığın deniz tarafındaki ucunda bulunan muvakkithâne çok sonra, H. 1260 (M. 1844) senesinde Abdülmecid tarafından yaptırılmışdır.

EMİRGÂN CİNÂYETİ — Türk sinemacılarının ve Türk sinema filmi yapıcılarının en eskilerinden 75 yaşında Halil Kâmil Bey 17 Nisan 1968 gecesi Emirgândaki villâsında, 28 yaşındaki uşağı Karaburunlu Ârif Korkmaz tarafından başı balta ile parçalanmak sûretiyle öldürülmüştür. Cinâyeti işledikden sonra efendisinin otomobili ile kaçan kaatil arabayı Taksim Belediye gazinosunun önünde bırakmış, hanımına : «Kocanızı öldürdüm, özür dilerim» diye telefon etmişdir; iki gün sonrada, cinâyet gecesi çaldığı bir altın madalyonu Kapalı Çarşıda satarken yakalanmışdır.

Yaşlı ve zengin maktûl filmcinin kendi dâiresinde yatıracak kadar yakını olmuş genç uşağın ifâdesine göre cinayetin sebebi, Ârif'in vak'adan bir ay kadar önce kendi köylüsü güzel bir kız ile nişanlanması, nişan münâsebeti ile efendisine 1500 lira borçlanması, nişandan sonra efendisinin mûtad hizmetinde ihmalkârlığı, Halil Kâmilin de bu parayı ödemesi için genç adamı tazyik etmesi, Ârifin alışdığı muhabbetli muameleyi değiştirip uşağına hakaaretâmiz söyler söylemeye başlamasıdır. Kaatil genç polise verdiği ilk ifâdesinde şunları söylemiştir :

— Borcumu ödeyemeyince beni önce tahkir sonra da eşi Remziye Hanımla münasebet kurmakla itham etti. Kendisini her seferinde aşağıdan alıp teskine çalıştım; cinâyet gecesi evde kimse yoktu, beni odasına çağırıp ala cağını istedi ve «Sen hanımdan yüz buluyorsun ve paramı vermiyorsun, eğer çabuk para kazanmak istiyorsan, nişanlına mini etek giydirip sokağa salıver, bak nasıl zengin olursun» dedi; nişanlım için sarfedilen bu sözler, beni çileden çıkarmıştı, aşağı inip baltayı aldım ve tekrar geri geldim, yatağında yatıyordu, başına rastgele indirdim..

Bu satırların yazıldığı sırada cinâyetin adlî safhası henüz başlamamışdı.

Bibl. : Günün gazeteleri.

EMİRGÂN ÇESMESİ — (B. : Emirgân Meydan Çeşmesi)

EMİRGÂN ÇEŞMESİ SOKAĞI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgân köyünün sokaklarından; Emirgân Koru Sokağı ile Doğru Muvakkit caddesi arasında uzanır iki dirsekli bir sokakdır; Emirgân Tekke Meydanı ve Sığırcık sokakları ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 22/Emirgân). Doğru Muvakkit Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde ve kabataş döşeli bir yol olarak başlar; 1 - 3 katlı ahşap ve beton, bir kaç ev arasından geçer, ve sokağa adını veren üstü kiremit örtülü taş hazneli kitâbesiz bir çeşme görülür. Sağ kolda Adanalı milyoner Hacı Ömer'in bağçeli mükellef modern köşkü vardır, fakat bu sokak üzerindeki bağçenin arka kapusudur, asıl kapu, gaayet büyük ve mâmur olan bağçenin deniz tarafında, Boyacıköy - Emirgân yolu üstündedir. Bu mâlikânenin şimal kenarından dar ve isimsiz toprak bir yol ile yalı boyundaki anayolda otobüs durağı önüne inilir; Çeşme Sokağı da o noktadan öte dar ve dik toprak yol olarak devam ederek, sola bir dirsekle kıvrılır ve Emirgân Koru Sokağına kavuşur (Mayıs 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN ÇİLEK TARLALARI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgân köyünün çilek yemişi asırlar boyunca bir şöhret olmuşdu; toz penbe renginde, lezzeti ve bilhassa çok güzel kokusu ile meşhurdu; köyün kırlığı, Hacıosman Bayırına doğru çilek tarlaları ile kaplıydı. Zamanımızda eser, nişan kalmamışdır.

EMİRGÂN GENÇLİK SPOR KULÜBÜ — 1949 da Kemal Dalgıç, Todori Hocis ve

Hüseyin Sakaoğlu isimli kimselerin himmeti ile kurulmuşdur; futbolcularının forma rengi vişne çürüğü - kavun içi'dir; sahası Baltalimanındadır. Önceleri bir mahalle takımı olarak çalışıldı, 1950 -1951 de dördüncü kümede oynadı, ve büyük gayret göstererek bu kümede şampiyon oldu, üçüncü kümeye geçdi; 1951 - 1952 de de kümesinin şampiyonu olarak ikinci amatör kümeye yükseldi. 1952 - 1953 de bu kümede kuvvetli rakiblerle karşılaşdı, ancak ikinci olabildi, fakat 1953 - 1954 de yine küme birinciliği elde etti ve birinci kümeye girdi, ve 1960 yılına kadar birinci amatör kümede oynadı; bir kaç defa «Centilmenlik Kupası» kazandı. 1960 - 1961 de idare hey'eti değişikliği Emirgân takımını zayıf düşürdü ve 1964 - 1965 yılında üçüncü kümeye kadar düşdü. 1965 - 1966 faaliyet yılında tekrar yükselmek için yeni bir hamle yapmış bulunuyordu.

Galatasaray ve Emniyet Kulüplerinde oynayan Bülent Varol, Galata Kulübünde oynayan ve antrenörlük yapan Hüseyin Sakaoğlu (Emirgân Kulübünün kurucularından), Fenerbağçe ve Beykoz kulüblerinde oynayan İsmail Âlemdaroğlu ve Galatasarayda oynayan gene millî takım oyuncusu Rahmi Kıyıcı Emirgân Gençlik Spor Kulübünden yetişmişlerdir.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN HAMAMI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgânda adını taşıyan çıkmaz sokakda idi (B. : Emirgân Hamamı Sokağı). Emirgân mîrî bir mâlikâne iken bir köy hâline sokulduğu sırada bir büyük cami ve meydan çeşmesi ile birlikte Birinci Sultan Abdülhamit tarafından yapdırılmışdı. Hâlen mevcud değildir.

Büyük bir hamadı. «Taksim Suyu» denilen ve zamanımızda İstinye sırtlarında kaybolmuş suyu vardı, ayrıca bağçesinde iki büyük kuyudan da istifâde edilmekte idi. 1887 de Sabah Gazetesinde bu hamam hakkında şöyle bir satış ilânı görülmüşdür : «4000 zirâ bağçe içinde ikişer odalı iki menzilhânesi olan ve iki masura suyu olan 18 kurnalı Emirgânda bir bâb yektâ hamamın 4/5 hissesi satılıkdır».

1949 yılında yıktırılmışdır ve yerine iki katlı bir apartıman yaptırılmışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN HAMAMI SOKAĞI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgân köyünün sokaklarından, Doğru Muvakkit Caddesi üzerinde bir çıkmaz sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 22/ Emirgân). Bir araba geçebilecek genişlikde paket taşı döşeli, sağa doğru kavisli dik bir yoldur; üzerinde ahşab ve beton dokuz kadar ev vardır; zamanımızda mevcud olmayan Emirgân Hamamı bu sokakda idi (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN İLK OKULU — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgân köyünde, Emirgân Mektebi ile Safsaf Sokağı kavuşağı köşesindedir; Mekteb Sokağına göre sed üstü bir avlu içinde iki katlı kâgir bir binâdır, ki bu bina 1873 de Mısır Hidivi İsmail Paşa tarafından Erkek Rüşdiyesi olarak yaptırılmışdı (B. : Emirgân Rüşdiyesi). 1914 de Emirgân Nümûne Mektebi olmuş, 1921 de İsmail Paşa'nın kerîmesinin adına nisbetle «Prenses Fatma Nümûne Mektebi» ismini almış, 1928 de adı «29. Karma İlk Okul», ve ilk okullardan numaralar kaldırıldığında «Emirgân İlk Okulu» olmuşdur.

Hâlen bu okul binâsı eski ve harab olduğundan ve öğrenciyi alamadığından 400 metre kadar ilerde koru içinde bir milyon liraya mal olan üç katlı, on dershâneli yeni beton bir binâ yaptırılmış ve 1964 - 1965 ders yılında öğretime açılmışdır. Eski ve yeni binâları ile Emirgân İlk Okulu 15 dershâneli olup normal öğretim yapılmaktadır.

Okul Âile Birliği ve Okul Koruma Derneğinin çok faydalı sosyal çalışmaları görülmüşdür; 150 fakir çocuk dernekce beslenip giydirilmektedir; ayrıca bütün öğrenciler beslenme eğitimine tâbi tutulmuşdur; Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından temin edilen erzak ile çocuklara boğaça, börek, pasta, kurabiye yapılmaktadır; yıllardan beri talebe velîleri tarafından kesilen kurbanların etleri ve okul mutfağına verile gelmektedir; okul mutfağında aşcı olarak Okul Âile Birliğinin üyeleri olan hanımlar çalışmaktadır; Okul Derneğinin himmeti ile 1965 - 1966 ders yılında yemekhâ-

neye yedi bin lira değerinde 20 masa, 100 iskemle temin edilmişdir; bin lira ile de sınıf kitablıkları yapılmışdır. Okula ayrıca bir sinema ve epidiyaskop makinası alınmışdır.

Okulun bir dönümlük bağçesinde ziraat ile ilgili tecrübeler yapılmaktadır; çocuklarda hayvan sevgisini arttırmak için bir de kuşhâne yapılmışdır; burada kanarya, güvercin, tavşan beslenmektedir. Bir de akvariyum vardır.

Spor faaliyeti arasında temiz bir voleybol sahası yapılmış, ping pong masaları kurulmuşdur. Bale, müzik, İngilizce kursları vardır. 1000 cildlik kitabı olan ve geçen zaman büyüyen bir kitablığı vardır; kitablıkdan velîler de faydalanmaktadır.

Yavru Kurd izci teşkilâtı da vardır.

Emirgân İlk Okulundan 1930-1966 arasında geçen otuzaltı yıl içinde 840 oğlan ve 697 kız, cem'an 1537 çocuk ilk okul diploması almışdır.

1965-1966 ders yılında 1065 öğrencisi ve 17 öğretmeni vardı; 1958 den beri de okul müdürlüğünde Bay Kemal Ünsal bulunmakta idi ki okulun gelişmesinde çok kıymetli himmetleri kayde değer bir maarifcidir.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN KORU SOKAĞI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgân köyünün sokaklarından; Emirgân Mektebi Sokağı ile Emirgân Tekke Meydanı Sokağı arasında uzanır; Emirgân Çeşmesi Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 22/Emirgân). Emirgân Tekke Meydanı Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli dik, sağa doğru kavisli bir yol olarak başlar; Emirgân Korusu Parkının kapusu bu sokak üstündedir, koru kapusunun önünden sola doğru sert bir dirsekle kırılır, tekrar sağa bir dirsek ve meydanımsı bir açıklıkda Emirgân Mektebi Sokağına bağlanır (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN KORUSU — Boğaziçinin en meşhur korularından biridir. Kadimden beri mîrîye âid olan bu koru Sultan Abdülaziz tarafından Mısır Hidivi İsmail Paşaya verilmişdir; koru İsmail Paşa veresesinden Satvet Lütfi Tozan tarafınran satın alınmış ve bir müddet sonra bu zât tarafından da D. Lütfi Kırdarın İstanbul Vâliliği ve Belediye Reisliği zamanında İstanbul Belediyesine satılmışdır.

Belediyece halkın faydalanmasına açılan koruya 50 kuruş ücretle girilir; isteyen âileler yemekleri ile de gelebilirler. Koruda sünger taklidi dondurma taşla yapılmış büyük bir havuz vardır; asfalt yollar tanzim edilmişdir; içinde Beyaz Köşk, Penbe Köşk, Sarı Köşk isimleri ile anılır üç köşk vardır. Bekci - korucusu 65 kişidir, bunlar için de 20 kadar lojman yaptırılmışdır. 1936 yılından beri koruculuk yapan Mehmet Topcu'nun verdiği mâlûmata göre koru 500 dekar büyüklüğünde olup korudaki ağaç çeşidleri şunlardır : Çam, selvi çamı, köknar çamı, kristal çamı, İzmir söğüdü, salkım söğüd, kestâne, at kestânesi, meşe, dişbudak, ıhlamur, pırnal, meyva ağaçları (Mustafabey armudu, kış armudu, erik, mürdüm eriği, kiraz, ayva, şeftâli, Trabzon hurması, ceviz); çiçek olarak çeşidi gül ağaçları, leylâk, akasya; ve süs bitkisi olarak püskül sazı (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN KORUSU CİNÂYETİ — Fâili mechul kalmış esrârengiz cinâyetlerden; 23 Ocak 1965 de korunun alt kısmında sık böğürtlen çalıları kaplu bir çukurda Şişli Etfal Hastahânesi Hehşiresi Okulu öğrencilerinden 19 yaşında İlkay Borucu adındabir kızın cesedi bulunmuşdur. Bu kız, cesedin bulunduğu tarihden dokuz gün önce bir gece saat 2 de sırtında bir gecelik ile okuldan kaçmış, zâbıtaca aranmakda idi. Eyubda oturan fakir bir âilenin kızı idi, aldığı 250 lira aylığın yüz lirasını annesi ile küçük kardeşine vermekde idi. Uzun boylu, vücûdu atlet yapılı kızın cesedi üzerinde siyah deri bir manto, naylon çorablar, süed mokasen pabuç, kısa kollu bir süeter, bir gecelik gömleği bulunuyordu, kolundaki «Nacar» marka saati 13,35 de durmuşdu. Cinâyet en geç 48 saat içinde işlenmiş olacakdı; zâbıta, İlkay'ın başka bir yerde öldürülerek korudaki bu çukura atıldığı kanaatina vardı. Ancak, siyah baş örtüsü dikenlere takılarak yırtılmış, deri mantosunun üç düğmesi zorlanarak koparılmış, papuçları ayaklarından çıkmış, biri cesedinin altında, öbürü ayağından az uzakda, siyah eldivenlerin bir teki cebinde, öbür teki de çalılara takılı

bulunmuşdur; cebindeki küçük çantasından da 5 kuruş çıkmışdır. İlkay'ın iki gün iki geceyi kimlerin yanında geçirdiği, üzerindeki şeyleri kimden bulup giydiği tesbit edilemedi.

Burhaneddin OLKER

EMİRGÂN MEKTEBİ SOKAĞI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgân köyünün sokaklarından; Emirgân Bostanı Sokağı ile Doğru Muvakkit Caddesi arasında köyün en uzun yoludur; Yunus Ağa Sokağı, Kestâne Sokağı, Safsaf Sokağı ve Emirgân Koru Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 22/Emirgân). Doğru Muvakkit Caddesi tarafından gelindiğine göre, bir araba geçebilecek genişlikde ve paket taşı döşeli olarak başlar, Safsaf Sokağı ile olan kavuşağından sonra sağa doğru kıvrılır ve bir asfalt yol olur; sağ tarafı ulu çınar ağaçları ile gölgelenmiş, çoğu ikişer katlı eski ahşab evler ve ikişer üçer katlı yeni beton yapı evler arasından geçer, sola doğru bir kavis çizerek hafifce dikleşir; bu kısmında üçar katlı beton apartımanlar görülür; tekrar sağa bir kavis çizer ve köyün gerisindeki kırlığa çıkar, sağ kolda düz ve sol kolda yüksek çayırlar arasından geçer, sağa sola kavisler çizer ve Emirgân Bostanı Sokağına kavuşur; ki bu Emirgân Bostanı Sokağının devamı, İstinyeye doğru uzanan asfalt bir yoldur. Emirgân İlk ve Orta Okullarının avluları bu sokak üzerindedir. Sokağın Doğru Muvakkit Caddesi tarafındaki başlangıcında 1 tekel bâyii, 1 kırtasiyeci, 1 börekci, 1 bakkal, 1 demirci dükkânı vardır (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN MEYDAN ÇEŞMESİ — Emirgânda Emirgân Camii önündeki meydancıkda, büyük çınarlar altında, sekiz cebheli, geniş saçaklı, kubbeli bir meydan çeşmesidir; Birinci Sultan Abdülhamid tarafından Emirgân Bağçesi bir boğaz köyü olarak kurulur iken cami ve bir hamam ile birlikde yapdırılmışdır; sekiz cephesinde, yüzünde mütenâzır olarak dört çeşme vardır. Bütün cepheleri mermer kaplı olup Türk barok üslûbünde kabartmalarla tezyin edilmişdir. İstanbulun âbidevî sanat eserlerinden çok güzel bir çeşmedir.

Birinci Sultan Abdülhamid bu meydan çeşmesini zevcelerinden Hümâşah Kadın ile oğlu Şehzâde Mehmedin ruhlarını şâd etmek için onların adına yaptırmışdı, bu bakımdan çeşmeye «Hümâşah Kadın ve Şehzâde Mehmed Çeşmesi» adı da verilebilir. Sekiz beyitlik tarih manzûmesi, iki beyit bir çeşmenin üzerine gelmek üzere yazılmışdır, metni şudur :

Güzi de menbai cuyı atâ serçeşmei ihsân
Şehâbı âtıfet zılli zelîli Hâliki Zül-men

Şehinşahı cihan Abdülhamid Hânı adâletkâr
Olur vasfı cemilinde zebânı nâtıka elken

Binâ etti bu zibâ çeşmesârı nur bahşâyı
Akıttı âbı nâbı tâ olâ gencidei mahzen

Befermânı Hüdâ şehzâdesi Sultan Mehmedle
Hümâşâh Vâlide kadın çün etti cenneti mesken

Hibe etti bu çeşme ecrini anlâra câmi'veş
Olâ ervâhı şâdü cennet olan kuşei medfen

Safâyı kalb ile Hak Pâdişâhı eyleyip dâim
Kederden olalar şehzâdegânü duhterrân eymen

Bu zibâ çeşmenin her katrei âbi hesabınca
Vire bâri Hüdâ rûzi cezada ecri müstahsen

Zebânı lûlesi atşâna der tarihini Tevfik
«Muhammed aşkına mâ iç su bu nev aynı sâfiden»
1197 (M. 1783)

Çeşmenin diğer dört cephesine :

1 — Pâdişahın turasının iki yanına «Bârekâllah», «Mâşâallah»; 2 — «Ve sakaahüm rabbühüm şerâben tahûrâ» âyeti; 3 — Rabbenâ inne min ledünke rahmeten ve heyyilenâ emrinâ reşeden» âyeti; 4 — «Aynen fîhâ tüsemmâ selsebilâ ve minel mâi külleşey'in hay» âyeti yazılmışdır.

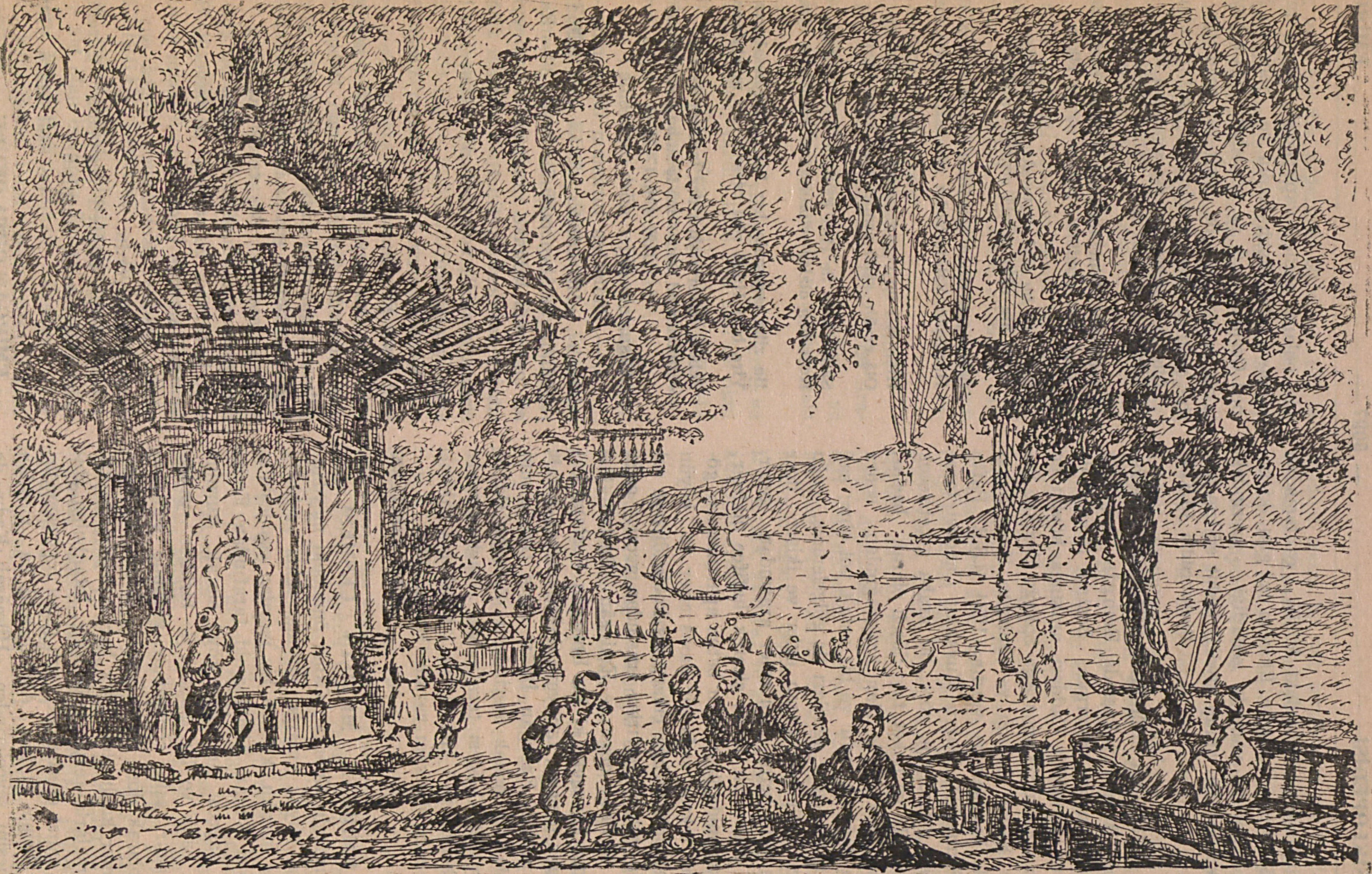
Yazılar devrin büyük hattatı Yesârî Mehmed Esad Efendinindir.

Çeşmenin suyu vaktile Taksim bendlerinden geliyordu. Taksim suyunun Bahçeköyden yükselen galerisi şehre doğru yol alırken, Şişli - Büyükdere şosası üzerinde Maslak mevkiinden ayrılan Boyacıköy - Emirgân kolu Emirgâna kadar iner ve bu arada bir çok çeşmelerle beraber bu çeymeyi de beslerdi. Hâlen Emirgân Meydan Çeşmesinin Taksim suyu kesilmiş, çeşmeye Kanlıkavak menbâ suyu verilmiş bulunuyordu.

Mevkiinin letâfeti çeşmenin güzelliğine ayrıca bir revnak vermişdir.

Dr. Sâdi Nâzım NİRVEN

EMİRGÂN ORTA OKULU — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgân Köyünde, Emir-

Emirgân Meydan Çeşmesi (W. H. Barlett'in gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile

gân Mektebi Sokağı ile Kestâne Sokağı kavuşağı köşesindedir; sed üstü bir avlu içinde üç katlı kâgir bir binâdır, 1874 de Mısır Hidivi İsmail Paşa tarafından Leylî Kız Rüşdiyesi olarak yaptırılmışdır (B. : Emirgân Rüşdüyesi). Yatılı kısmı gereği gibi rağbet görmediğinden 1914 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihde eşyası ile birlikde Bebekdeki Saint - Gabriel Fransız okuluna nakledilmişdir; ki bu arada Hidiv İsmail Paşa tarafından okula hediye edilen bir kuyruklu piyano da götürülmüşdür, ve gaflet anlaşıldığı zaman geri alınamamışdır.

Okul binâsının altında 14 metre boyunda, 4 metre eninde ve 4 metre derinlikde ve içinde kaynağı bulunan taş ve tuğla ile yapılmış bir ayazma - sarnıç vardır, itfâiyece tescil edilmişdir.

1914 de Kız Rüşdiyesi Bebekdeki Fransız Okuluna nakledilince bu binâ da Emirgân Erkek Rüşdiyesine verilmiş, 1928 de «28. Karma İlk Okul» olmuş, 1936 da da Emirgân Orta Okuluna çevrilmişdir. Karma olan Emirgân Orta Okulu altı dershâneli olup çift öğretim yapılmaktadır. 1965 - 1966 öğretim yılında 476 öğrencisi, ücretli ve maaşlı 22 öğretmeni vardı. 1937 - 1965 arasında geçen 28 yıl içinde 1810 çocuğa orta okul diploması verilmişdir. Okulda 1 laboratuvar, 2 iş atölyesi, 4049 ciltlik bir kitablık, ayrıca sınıf kitablıkları, 1 konferans salonu (kitablıkla müşterek) vardır. Okul Âile Birliği ve Okul Koruma Derneği tarafından 80 yoksul öğrenciye giyim ve kitab yardımında bulunulmuş, okul için de önemli ders araçları temin edilmişdir. 1966 da okul müdürlüğünde Bay Muammer Balta bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN TEKKESİ — Boğaziçinin Rumeli yakasında Emirgân Köyünde bir kaadirî dergâhı idi, âyin günü Cuma idi, «Kavaf Hüseyin Efendi Tekkesi» de denilirdi. Emirgânda Tekke Meydanı Sokağı adında bir sokak var ise de Emirgânın yerlisi Bay Zeki Atamer'in rivâyetine göre bu tekke Emirgân Çeşmesi Sokağında idi; harem ve selâmlıklı iki katlı ve sekiz odalı ahşab bir binâ idi; ayrıca iki meşrûtası vardı ki hâkim bir yüksek mevkîde bulunan bu binâlardan Boğazın hârikulâde lâtif bir manzarası görülürdü; tekkelerin kapatılmasından sonra kayıtsızlık yüzünden harab olup yıkıldılar; tekkeden iz, nişan kalmadı. Yalnız meşrûtalardan biri, mesken olarak durmakta idi.

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÂN TEKKE MEYDANI SOKAĞI — Boğaziçinde Rumeli yakasında Emirgân Köyünün sokaklarından; Doğru Muvakkit Caddesi ile Emirgân Çeşme Sokağı arasındadır; Doğru Muvakkit Caddesinde olan başı yüksekde olup kenarı demir parmaklıkla çevrili on iki adımlık kabataş döşeli daracık bir yol şeklinde başlar, sonra sola bir dirsekle kıvrılır, bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli dik bir yol olur ve bir meydancığa çıkar. Sokağa adını veren tekke, rivâyete göre Emirgân Çeşmesi Sokağında idi (B. : Emirgân Tekkesi). Üzerindeki ahşap ve yarı kâgir ve beton evlerin kapu numaraları 1 - 11 ve 2 - 10 idi (Mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRGÛNE HAN — (B. : Yusuf Paşa, Emirgûne)

EMİRGÛNEOĞLU BAĞÇESİ VE YALISI — Zamanımızda Boğaziçinde Emirgân denilen köyün yeri; mîrî erâzi ve korolardan iken XVII. yüzyılın ilk yarısında Dördüncü Sultan Murad tarafından gaayetle makbul gözdesi ve nedimi İranlı bir prens olan Emirgûne Yusuf Paşaya (Yahud Yusuf Han) verilmişdi. Aslında mâmur ve çok çok güzel bir yer iken Yusuf Paşa da bir yalı yaptırmış ve bu yalıyı arkasındaki koru ile birlikde efendisi velînimeti Dördüncü Sultan Muradın mahbublarla kurulan içki meclis'eri âlemlerine tahsis etmişdi. O zamandan sonra «Emirgûneoğlu Bağçesi» adı ile anılmaya başlanmış, bu isim de her zaman ile halk ağzında «Emirgân» olmuşdur (B. : Emirgân; Yusuf Paşa, Emirgûne; Murad IV., Sultan).

EMİRGÛNEOĞLU BAĞÇESİ, KASRI VE HAMAMI — XVII. yüzyılın ilk yarısında Dördüncü Sultan Murad tarafından gaayetle makbûl gözdesi ve nedimi İranlı bir prens olan Emirgûne Yusuf Paşaya verilmiş İstanbulda Kâğıdhane vâdisinde bir çiftlik - mâlikânedir. Aslında çok güzel bir yer olan burasını

bu prenses paşa ayrıca îmar etmiş, efendisi velinimeti Dördüncü Sultan Muradın mahbublarla kurulan içki meclisleri âlemlerine tahsis etmişdi. O devrin adamı Evliyâ Çelebi İstanbul civârındaki mesîrelerden bahsederken, şunları yazıyor :

«... Cümle binâsı acem tarzıdır, dört duvarı billûrdan bir de hamamı vardır; bu hamam gül gülistan içinde olup bülbüllerin yuvalarında yavrularını besledikleri hamamın içinden temâşâ edilir; bu bağın dışında binlerce ulu ağaçlar vardır ki gölgelerinde cümle âşıklar cilvelenir...».

Sultan İbrahimin saltanatının hemen başında Yusuf Paşanın îdamı üzerine bu mâlikâne pâdişahlara mahsus emlâk arasına katıldı. Billûr Hamam kaydına Evliyâdan gayri bir metinde rastlanmadı (B. : Yusuf Paşa, Emirgûne; Emirgân).

EMİRHAN SOKAĞI — Beşiktaşda Dikilitaş Mahallesinin yollarından; Ihlamurda Fulyaderesi Sokağından başlayarak Dikilitaş Mahallesinin göbeğinde geniş bir kavis çizen uzun bir yoldur; Karakış Sokağı, Dikilitaş Camii Meydanı, Âşık Kerem Sokağı, Bestegâr Sokağı, Yenigelin Sokağı, Zerde Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 20/191). Fulyaderesi Sokağı tarafından gelindiğine göre, bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli dik bir yokuş olarak başlar; sonra asfalt yol olur, sağa sola kavisler çizerek Dikilitaş Camii Meydanı kavuşağında düzlüğe çıkar; yine kavisler çizerek yeni açılmış olan Barbaros Bulvarına bağlanır. Yolun sağ tarafında diklikde çemenli yamaçlar, sol tarafında çukur bostanlar görülür. Kâgir ve beton evler, beton apartımanlar arasından geçer. Dikilitaş Camii Meydanı kavuşağında Milletsuyu Çeşmesi denilen bir çeşme vardır, kitâbe taşında şu yazılıdır :

Hayat yaşar bu sudan
Hüdâ e ti bize ihsan
1925

Yolun sonlarına doğru bir çeşmeye daha rastlanır. Bu uzun yolda 1 ekmek fırını, 3 berber, 1 sobacı, 3 bakkal, 4 kahvehâne, 1 kasab, 1 muhallebici, 1 demirci, 1 sinema vardır. Dikilitaş Gençlik Kulübü de bu yol üstündedir. Barbaros Bulvarı ile olan kavuşağı köşesinde Darbhânenin yeni binâsı ile Dikilitaş otobüs durağı bulunmaktadır. Kapu numaraları 1 - 175 ve 2 - 74 idi (Ekim 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİR HOCA SOKAĞI — Bayazıd'da Mollahusrev Mahallesi sokaklarından, Taştekneler Sokağı ile Kayserili Ahmed Paşa Sokağı arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 4/49). Bir araba geçecek genişlikde kaba taş döşeli bir yoldur; hafif bir kavis çizerek 2 - 3 katlı ahşap ve kâgir evler arasından geçer, kapu numaraları 1 - 11 ve 2 - 12 dir. Taştekneler Sokağı ile olan kavuşağının sol başında, bir bağçe duvarında adak mumları yakılmak için yapılmış bir höcre görülür; mahallesi ağzında dolaşan rivâyete göre Emir Hocanın makaamı imiş; bir kabir nişanı, izi yokdur; şu kadar sene bir gece burada bir ışığın parladığı görülmüş ve hemen duvar içine bir yer yapılıp adak mumları yakılmaya başlamış (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMİRİ ÂHUR — (B. : Mîri Âhur)

EMİRİ ÂLEM — (B. : Mîri Âlem)

EMİR İMAM MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor : «Fındıklı kurbindedir, bânîsi Seyyid Yahyâ Efendidir, kabri bilinmiyor, mahallesi vardır». Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor : «...Kitâbesine göre 1299 (M. 1881) de Behram Ağa tecdid ettirmişdir. Kadro haricidir» (1965).

EMİRLER CAMİİ — (B. : Emîr Mescidi)

EMİRLER ÇEŞMESİ SOKAĞI — Samatyada Sancakdar Hayreddin Mahallesi yollarından, İzci Türk Sokağı ile Marmara Caddesi arasında uzanır; Kader Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 11/56). Bir araba geçecek genişlikde, kaba taş döşeli, yer yer bozularak toprak yol hâline gelmişdir; ikişerüçer katlı ahşab ve beton evler arasından geçer, kapu numaraları 1 - 35 ve 2 - 22 idi (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMÎRLER ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Cerrahpaşada Kasabbaşı Sokağı üzerine bir çıkmaz sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 11/53); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968, Haziran).

EMÎRLER HANI — İstanbul ve bilhassa vatanımız olan Üsküdarın hanları bildiğim bu hanı pek tahattur edemiyorum; tüccar ve bekâr hanlarından olmayub zamanımızın otelleri gibi bir misâfirhâne olduğunu tahmin ederim, zîra birer ortadan kalkarak yerlerini oteller almış olan Sirkeci hanlarının hepsi misafirhâne idi. Sirkeci otelleri «Trabzon Oteli», «Aydın Oteli», «Manastır Oteli« gibi Anadolu ve Rumeliden şehir isimleri taşırlar, kasıd ve taraflardan gelenleri müşteri olarak belbeylemek, peglemekdir. Bu Emîrler Hanının Türkistan taraflarından gelenlerin indikleri bir menzil olduğunu zan iderim. Han odalarındaki huzuru bâzı kimseler otellerde bulamaz, ayrıca han odası otel kadar masraflı da değildir, çoğu derviş meşreb Türkistanlılar da böyledir, İstanbulun misâfirhâne hanları ortadan kalkdıkca tekkelere sığınmayı otellere tercih ettiler. Üsküdarlı Âşık Razî, Sirkecide Emîrler Han'ında Acem İsmail adında bir tönbekici - tütüncünün yanında çalışır Aka Ali adında bir gencin medhi şânında bir manzûme yazmışdır ki şudur :

Esmerlerin dilberi, dilberlerin serveri
Hemedan ya Şîrazdan gelmiş dirler püseri
Saçlı mürâhik civan, turrei âşüfteye
Henüz vurmamış mikras İstanbulun berberi

Güzel ayaklar yalın, şâhin başı papaklı
Mestâne nigâhiyle talan eyleyor aklı
Ol siyenpûş civânı kâbe misâli varub
Tavâf iden uşşâkı kasem Hüdâya haklı

Menzili Sirkecide meşhur Emirler Hanı
Mükahhâl gözlü ahond İsmâilin dükkânı
Murad ne lâzım inkâr temâşâyi cemaldir
Behânedir iştirâ tönbekiyi dühânı

İknâ eyledik hele üstâziyle civânı
Yâdigârı rûzigâr olsun hüsn ile ânı
Yapdı bir tasvîrini ressam Toma Efendi
Hem dahi nakşeyledi Şîrü hurşîd nişânı

Geysûyi gümrâhının uşşâkına her teli
Zencîri cünûn oldu cümle âlem bilmeli
Çıkdı Kırklar söyledi târihini şöhretini
«Tönbekici acemde çırakdır Aka Ali»
1338 — 40 = 1298 (M. 1881)

Bu manzûmeye göre Sirkecideki Emîrler Hanı 1881 den sonra yıkılmış, kaldırılmış olacakdır. Muhtemeldir ki bu hanın yerine zamanımızda görülen Sirkeci Palas adındaki iş hanı yapılmış olacakdır. Zîrâ o sokak el'an Emîrlerhanı Sokağı adını taşır. Bu sokağın Sirkeci Garı karşısındaki başı Ankara caddesinin alt kısmındadır, caddenin Gar tarafı da açık, bir meydancık hâlindedir. Râzinin kaydettiği tarihde Ankara Caddesinin bu alt kısmı Aziziye Caddesi adını taşımaktadır, Meşrutiyetde de Sirkeci Caddesi oldu, zamanımızdaki kadar geniş ğedildi, Gar tarafından Emîrler Camii adında bir camı vardı, camiin yanında da büyük bir kömür deposu vardı, büyük bir binâdan kalmış dört duvarla çevrili bir yerdi, Emîrler Hanının cami yanında bu deponun yerinde bulunmuş olması da uzakca bir ihtimaldir.

Râzi Aka Alinin Toma Efendi tarafından yapılmış yağlı boya resmi bir İranlıya beş altına sattığını pişmanlıkla anlatırdı, evrâkı metrukesi arasından o resmin fotoğrafla çekdirilmiş bir sureti çıkmışdır ki onun bir kenarına da şu kıt'ayı yazmışdır :

Peşîmânım peşîmanım peşîman
Sattığıma bu tasvîri dilberi
Ner de Akam, nerde dükkân, nerde han
Hanı çökdü apardılar püseri

Vâsıf HİÇ

EMÎRLER HANI SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Merkez Nâhiyesinin Şeyh Mehmed Ceylâni Mahalleleri Sokaklarından; Ankara Caddesi'nin alt kısmı ile Eski Düyûnu Umumiye Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 1/1; Sirkeci Garının karşısı). Bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşelidir, iki kenarı yaya kaldırımlı aralık sokakdır. Bu sokakda Sirkeci Palas Hanı, Trabzon - Erzurum Oteli, Ankara Hanı, 5. Vakıf Hanın arka yüzü, Güven - İzmir Nakliyat Anbarı, Oto Çelik İdhâlât - İhrâcat Şirketi, Nuri Yazıcı İdhâlât - İhrâcat Yazıhânesi, Van - Muş Anbarı, 1 tuhafiyeci; 2 lâstik mağazası, 1 kösele mağazası vardır. Kapu numaraları 1 - 17 ve 2 - 16 dır. Sokağa adını veren eski

handan en küçük bir iz kalmamışdır (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMÎRLER TEKKESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Silivri kapusu Caddesi üzerinde, bu caddenin Yediemîrler Çeşmesi Sokağı olan kavuşağı köşesindedir. Mecmuai Tekâya'da âyin günü Cumartesi olan bir şâbânî tekkesi olarak gösterilmiş ve hicrî 1307 (M. 1889 - 1890) de şeyhinin Seyyid Seyfullah Efendi olduğu kaydedilmişdir. Gaayet ile geniş bir avlu içinde iki katlı, yedi odalı ahşab bir binâdır. Bir hazîresi vardır; hazîrede yeşile boyanmış demir parmaklıkla çevrilmiş bir sofada Şeyh Seyfullah Efendi oğlu Şeyh Cüneyd Efendinin kabirleri bulunmaktadır; Seyfullah Efendi'nin kabir taşında bir târih göremedik, oğlu Cüneyd Efendinin taşında vefat târihi hicrî 1013 (M. 1604 - 1605) dir; bu Seyfullah Efendinin tekkenin bânisi olduğunu zan ediyoruz.

Hakkı GÖKTÜRK

EMÎR MESCİDİ — Sirkecide idi; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Bânisi Emîr Hoca Seyyid Mustafa Efendidir, Şumnuda vefat etmiş ve orada yapdırdığı camiin hazîresine defnedilmişdir; minberini 1181 (M. 1767 - 1768) de vefat eden Defterdar Avni Mehmed Efendi koymuşdur».

Taş minâreli, dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşab çatı ile örtülü bir mescid idi; zamanımızın o civarda bir şöhret olan Konya Lezzet Lokantasının hemen tam karşısında ve Sirkeci Garının pek yakınında idi; halk ağzında «Emîrler Camii» yahud «Sirkeci Camii» de denilirdi. Araba Vapurları İskelesine giden cadde genişletilirken yıktırılmış, yeri yola alınmışdır.

Bibl.: Hâdikatül Cevâmi, I; T. Öz, İstanbul Camileri; Necib Bey hâtırası.

EMÎRNÂME SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesinin Merkez Nâhiyesinin Şeyh Mehmed Geylanı Mahallesi yollarından, Reşâdiye Caddesi ile Mimar Kemaleddin Sokağı arasında olup Yalı köşkü Caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B.Ş.R. Pafta 1/1). Paket taşı döşeli, bir araba geçecek genişlikde bir sokakdır. Adı geçen rehberin paftasında tüm açık yol görünen bu sokağın Reşâdiye Caddesindeki başına bir binâ inşâ edilmiş olup bu caddeye olan başı kapanmış, sokağın Reşâdiye - Yalıköşkü Caddesi arasındaki kısmı bir çıkmaz sokak olmuşdur. (Aralık 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

EMÎR NEVRUZ SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin Merkez Nâhiyesinin Asmalı Mescid Mahallesi yollarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre İstiklâl Caddesi ile Meşrûtiyet Caddesi arasında uzanır; Olivohanı Geçidi ve Hacopulohani Geçidi ile birer isimsiz aralık sokakla bağlanmışdır. (1934 B.Ş.R. Pafta 14/138). Biraraba geçecek genişlikde, paket taşı üstüne asfalt dökülmüş yer yer bozuk bir sokakdır; bir çarşı boyu olup şu dükkânları tesbit edilmişdir: 2 Manifaturacı, 1 kadın şapkacısı, 1 kadın berberi, 1 gömlekci, 1 mobilyacı, 1 çiçekci, 1 kürkcü, 1 gayrimüslüm cenâze levazımatcısı (Angelidis), 1 kadın çantacısı, 1 işlemeci, 1 düğün levâzımatcısı, 1 kumaşcı, 3 tuhâfiyeci, 1 kapalı dükkân. (Şubat 1967)

Hakkı GÖKTÜRK

EMÎROĞLU (Selmâ) — (B.: Selmâ Emiroğul)

EMÎR PERVÂNE SOKAĞI — Samatyada Davutpaşa Mahallesi yollarından, Çavuşzâde Camii Sokağı ile Çardaklı Hamam Sokağı arasında dirsekli bir sokakdır, Tarhane Mektebi Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 11/55). Bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli bir yoldur; üzerinde dükkân olarak tek bir bakkal vardır; ikişer katlı ahşab ve yarı kâgir evler arasından geçer (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMÎRŞAH SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Büyük Kapalı Çarşının sokaklarından; Ferâceciler Sokağı ile Fesciler Caddesi arasında uzanır (1934 B.Ş.R.; metin dışı büyük Çarşı paftası).

EMLÂK CADDESİ — Taksimde Harbiye Mahallesinin sokaklarıdan; Vâli Konağı Caddesi ile Bronz Sokağı arasında uzanır; Altın Sokağı, Teşvikiye Bostanı Sokağı, Gümüş So-

kağı, Banknot Sokağı ve Atiye Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi. Pafta 19/171). Vâli Konağı Caddesi tarafından gelindiğine göre üç araba geçerek genişlikde, paket taşı döşeli ve yokuş aşağı meyilli bir yol olarak başlar, sonra düzleşir, daha sonra asfalt yol olur. 5 - 8 katlı yüksek beton apartımanlar arasından geçer. 1934 rehberinde Bronz Sokağın biter gösterilmiş olan bu yol, tesbit edemediğimiz bir tarihde, yeni açılıp eklenen bir yol ile eski Maçka Kışlası arkasına kadar uzatılmışdır. Bu yeni ilâve kısım da asfalt olup sol tarafında yüksekde bağçeli apartımanlar vardır, sağ tarafı ağaçlandırılmış bir trotuvardır. Eskiden tophânede Nusretiye Camii önündeki Hamidiye Çeşmesi de buraya nakledilmişdir.

Emlâk Caddesi üzerinde Nişantaşı Dispanseri, Kızılay Derneği Şûbesi, yeni açılan kısımda da Çekoslavakya Konsoloshânesi bulunmaktadır. 1 eczahâne, 1 döşemeci, 2 bakkal, 2 manav, 1 kasab, 1 berber, 1 mobilya - dekorasyon mağazası, 2 elbise temizleme müessesesi şûbesi, 1 emlâkci, 1 sucu vardır. Kapu numaraları 1 - 65 ve 4 - 50 dir (Haziran 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EMLÂK KREDİ BANKASI — (B. : Türkiye Emlâk Kredi Bankası).

EMLER (Selmâ) — Kadın yüksek mimarlarımızdan; bilhassa eski eserler ve tarihî anıdların bakımları, takviyeleri ve restorasyonları üzerinde ihtisas tahsili yapmışdır; 1920 de Bigada doğdu, Doktor Ahmed Cemil Emler ile Lütfiye Emlerin kızıdır; baba tarafı Rumelilidir, Dr. A. Cemil Emler Fatih dersiamlarından Filibeli Hâfız Hüseyin Hüsnü Efendinin oğludur.

S. Emler İstanbulda 15. ilk okulda okudu, orta tahsilini İstanbul Cumhuriyet Kız Lisesinde yapdı, 1944 de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin Mimarlık Bölümünden diploma aldı; meslek hayatına aynı yıl içinde Ankarada Millî Eğitim Bakanlığında meslekî ve teknik öğretim müsteşarlığı yapı işleri müdürlüğünde bir vazife ile başladı; burada altı yıl çalışarak muhtelif vilâyetlerde yapılacak erkek ve kız sanat okulları, yapı usta okullarının avan projelerini hazırladı. 1948 de Lozanda toplanan milletler arası Mimarlar Birliği kongresine katıldı. 1951 de M. Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne geçdi, ve Topkapı Sarayı Müzesinde görevlendirildi; o tarihden bu yana Topkapı Sarayı binâlarının restorasyon işlerinde çalışdı; keşiflerini hazırladığı ve restorasyonlarında kontrol mimarlığını yapdığı binaların belli başlıları şunlardır : Hekimbaşı Kulesi, Üçüncü Sultan Osman Köşkü, Üçüncü Sultan Selim Dâiresi, Vâlide Sultan Dâiresi, Vâlide Sultan Hamamı, Hünkâr Hamamı, Kubbealtı, Orta Kapu, su yolları, sarnıçlar. Restorasyon işlerinin yanında bu büyük müzenin kimyâhâne, tarihî kumaşlar ve elbiseler deposu gibi yeni binâlar inşâ etti. Ayni müze müdürlüğü ne bağlı Rumeli Hisarının restorasyon keşfini ve restorasyonun kontrollüğünü yapdı; 1957 de Bakanlık tarafından Parise, ihtisas tahsili için yollandı, Rumeli Hisarının restorasyonu başka mimarlar tarafından tamamlandı; Parisde Güzel Sanatlar Millî Yüksek Okulunda (Ecole Nationale Supe'rienre des Beaux Arts) iki sene kaldı, ayrıca Sorbonne'da arkealoji ve Paris Üniversitesinde şehircilir dersie-

Selmâ Emler
(Resim : S. Bozcalı)

rine devam etti; gösterdiği başarılar üzerinde Prof. A. Chauvel ile Yüksek Mimar A. Gutton'un, ve Rumeli Hisarı restorasyonundaki başarısı üzerine Prof. A. Gabriel'in yazılı takdirnâmelerine mazhar oldu (B. : Gabriel, Albert). 1959 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından eski eserler ve anıtlar restorasyonu konusunda Madridde toplanacak olan bir kongreye delege olarak tâyin edildi ve Parisden Madride gitti; oradan İstanbul'a dönerek Topkapı Sarayı Müzesindeki görevine devam etti; 1963 de Venedikde toplanan Türk Sanatları Kongresine de Millî Eğitim Bakanlığını temsîlen katıldı; bu kongrede Topkapu Sarayı restorasyonları üzerine projeksiyonla bir tebliğde bulundu, aynı konuda bir de fotoğraf sergisi tertipledi; bu konuyu 1964 de yine Venedikde toplanan Eski Eserler ve Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Milletlerarası Kongresinde renkli bir film olarak takdim etti.

Selmâ Emler bu satırların yazıldığı sırada M. Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü İstanbul Rölöve ve Anıdlar Bürosu Şefliğinde mutahassıs yüksek mimar olarak bulunuyordu (1968).

Erdem YÜCEL

EMMEK — Argo; her hangi bir vesîle ile yaklaşdığı kimseden gördüğü işin, hizmetin karşılığının kat kat üstünde uzun zaman faydalanmak; yaklaşdığı paralı kimseyi şantaj yapmadan kurnazlık ve mûnislikle uzun zaman istismar; misal :

— Senin Kargılı görünmüyor.. memleketine mi gitti?...

— Buralara düşmez, o şimdi apiko.. sokakdan izmarit toplayan oğlan harman içiyor!..

— Amerikada milyor amcasından miras mı yidi yoksa?..

— Bir kalın (zengin) buldu, emiyor, denize düşen kızını kurtarmışdı iki sene önce, iki günde bir fabrikaya gidiyor, babacığım diye numarasını yapıyor, zâten dilli oğlandır, yüz yüz elli papeli kıvırıyor..

EMMETULUMBA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihde Hamamî Muhiddin Mahallesinde Yazıcı Camii Sokağı ile Kalpakcı Çeşmesi Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 8/107); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Haziran 1968).

EMNÂBÂD — Üçüncü Sultan Ahmed devrinde (Lâle Devrinde) Salıpazarında yeni yapılmış bir sahilsarayın adı; bir kaç ay içinde tamamlanmış ahşab bir binâ olan Emnâbad hakkında Râşid Tarihinin altıncı cildinde hicrî 1137 vekaayii arasında şunlar yazılıdır :

«Kara İbrahim Paşanın yeğeni Osman Beyin vefâtında mîrîye olan borcu karşılığı Tophânede Salıpazarı denilen yerdeki yalısı musâdere edilmişdi; mevkiinin güzelliği ve İstanbula yakınlığı pâdişah tarafından beğenilince Salıpazarından bir mıkdar arsa, ve bitişiğindeki ekmekci fırını ile Gümrükcü Hüseyin Paşa Yalısının bir mıkdar geri alınıp Osman Bey Yalısının yeri genişletildi; 43 zirâlık bir sâhada denize de kazıklar kakılıp yeni bir sâhilsarayın inşâsına başlandı, ve yapı Başkapıkulu Mehmed Emin Ağa'nın nezâretinde bir kaç ay içinde tamamlanarak sahilsaraya Emnâbâd adı verildi; ve sahilsaray iffetli sultan hazretlerine (Üçüncü Ahmedin kızı, Sadrâzam Damâd İbrahim Paşanın zevcesi Fatma Sultana) temlik edildi ve sultan hazretleri bu sâhilsaraya nakletdiler. Sâhilsaray bağçesinde denize yakın bir yerde pâdişah için ayrıca bir kasır yapılmışdı; kasrın kitâbesine İstanbul kadısı Abdürrahman Efendi bu kasra şu târihi yazılmışdır :

Hümâyun ola Sultan Ahmede bu kasri zerrin tâk
1173 (M. 1724 — 1725)».

Zamanımızda Emnâbadın yerinde Sultan Sarayları diye anılan çifte yalılar bulunmaktadır ki birinde «Atatürk Kız Lisesi», diğerinde «Güzel Sanatlar Akademisi» yerleşmişdir.

EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ — (B. : Polis Müdürlüğü)

EMNİYET SANDIĞI — Kuruluşunda, darlık ve geçim sıkıntısı içinde bulunan kimselere, ellerindeki menkul ve gayri menkul mallarını, korkunç yüksek fâizler alan zâlim, gaddar murâbahacılara, tefecilere kaptırtmamak için, onlara imkân derecesinde ve mal terhini karşılığı yardımda bulunmak üzere kurulmuş bir mâlî müessese idi.

1868 de Mithat Paşanın himmeti ile ve bu büyük vezirin Şûrâyı Devlet reisliğinde bulunduğu sırada kurulmuşdur: ilk müdürü de Mit-

had Paşanın sarrafı Mıgırdiç Efendi Papazyan olmuşdur; son derece doğruluğu ile tanınmış olan zengin bir zât idi. Sıkıntı içindeki halka, müesseseye terhin edecekleri mücevherat veya mülk karşılığı ve % 12 fâizle ikrazda bulunacak olan bu sosyal yardım müessesesinin ilk sermâyesi 20,000 Osmanlı altını olup bu para 13 kişinin mevdûâtı ile temin edilmişdi :

1 — Midhat Paşa
2 — Şurâyi Devlet âzâsından Kadri Bey
3 — Bağcıvanoğlu Kevork Efendi
4 — Kadribeyzâde İsmail Bey
5 — Kadri bey kızı Menkuule Hanım
6 — Kadri bey câriyesi Pirâye Kalfa
7 — Aydın Vâlisi İsmail Paşa
8 — Mıgırdiç Nişan Efendi Papazyan
9 — Leon Bey Papazyan
10 — Arusyok Papazyan
11 — Diruhi Hanım Papazyan
12 — Maryan Hanım Papazyan
13 — Sarkis Ağa Zümrütyan

Müessesenin faaliyete geçdiği tarih 19 Haziran 1868 dir, bu satırların yazıldığı sırada Emniyet Sandığı 100. yılını idrâk etmiş bulunuyordu ki bir mâlî müessese için küçümsenemeyecek mâzîdir.

Bir nizamnâme ile tesis edilen ve İstanbul Emniyet Sandığı adı verilen müessese devletin kefâleti altında bulunuyordu.

İstanbul Emniyet Sandığı - yukarda kaydettiğimiz tarihde bir Perşembe günü Çakmakcılar Yokuşunda Büyük Yeni Handa bilfiil işe başlamıştır. O gün ilk defa olarak alınan tevdiat 7191,75 kuruşa balığ olmuşdur.

Sandık bir senede 25 kuruşa kadar tevdiata yüzde 9, daha fazla tevdiatı olana yüzde 6 faiz verirdi. İkrazat için senede yüzde 12 faiz alırdı.

Sandığın sermâyesinin arttırılması yolunda Osmanlı Bankasile faiz hususunda anlaşılamadı. Şirketi Umumiyei Osmaniye, Sandıkda kendi adına 5000 liralık bir cârî hesab açılmasına muvafakat etti.

5 Ekim 1886 da ikrazat faizi yüzde sekize indirildi. Sandığa yapılan devdiat yekûnu yedi sekiz sene zarfında 30 bin lirayı tecavüz etti ve halkın sandığa karşı itimadı günden güne arttı.

Sandık, kurulduğu günden bu yana üç mühim buhran geçirmiştir.

Birinci buhran şudur : Fatma ve Refiye sultanlara 20 Aralık 1874 tarihinden itibaren mücevherat terhinleri karşılığı yapılan ikrazat fâizleri ile 23 bin lirayı bulmuştu. Sultanların vefatı üzerine vâris olan Sultan Abdülaziz mücevheratın iadesini istedi. Müdür Ömer Bey Pâdişahın bu talebine verdiği cevapta : «Merhum mücevheratın ancak borcun tamamen ödenmesi mukabilinde iâde edilebileceğini ve borç yatırıldıktan sonra mücevheratın ancak sahiplerine veya bu sıhhat ispatı veraset edeceklere tevdi olunabileceğini» bildirdi.

Bu cevap üzerine Ömer Bey ertesi günü valilikle Bitlis'e gönderildi. Yerine Divan-ı Hümâyûn Kaleminden Hacı Muhibzâde Remzi Bey namında bir zat getirildi. Bu zatın ilk vazifesi bittabi sultanlara ait mücevheratı derhal padişaha takdim etmek oldu. Mücevherata mukabil sandığa bir hazine senedi verildi. Bu senedin muhtevası sandığın vergi borcuna mahsup edildi, geri kalan 12496 lira, zarar kaydedilerek sultanların mücevheratı hesabı bu suretle kapatıldı

İkinci 1878 Türk - Rus harbindedir. Harbin başlangıcında tevdiat sahipleri müracaat ederek paralarını çekmek istediler. Hükûmetin yardım etmemesi Sandığı güç bir duruma düşürdü. Fakat Sandık, hariçten on bin lira istikraz ederek buhranın vahim neticeler doğurmasına mâni oldu ve halkın itimadı arttı.

Üçüncü buhran da şu oldu: Sandık mevcudatının Maliye Nezareti tarafından alınacağına dair 1895 senesi eylülünde kasten çıkarılan haberler tevdiat sahiplerini telâşa düşürdü. Bunlar paralarını almak için Sandığa hücum ettiler. Sandık Osmanlı Bankasına vâdeli olarak yatırdığı 80 bin lira miktarındaki tevdiatı faizden vazgeçerek geri çekmek istedi. Banka buna muvafakat etmedi. Hariçten para ikrazı mümkün olamayınca sandık için 12 sene süren bir buhran devresi başladı.

O sıralarda Ticaret ve Nafia Nezâretine geçen Zihni Paşa bu millî müesseseyi düştüğü elîm vaziyetten kurtarmak istedi. Bir irâde ile Sandık Ziraat Bankasının mürâkabesi altına alındı ve bankaca, sonra 100 bin liraya çıkarılan bir kredi açıldı. Sandık sarsılan itibarını tekrar kazandı.

Sandık bundan sonra gelişmeğe başladı. 1909 senesinde Fransız âyan meclisi âzâsından bir zâtın hükûmete müracaat ederek Sandık hukuk ve imtiyazatının kendisine devrini,

10 milyon liralık bir Fransız sermayesiyle bir kredi fonsiye tesis etmeği teklif etmesi üzerine çıkan rivayetler neticesinde yeni bir buhran başgösterdi, fakat bu çabuk atlatıldı.

Gelişme devam etti. Balkan, İtalyan harblerinde, Birinci Umumî Harbde hiçbir buhranla karşılaşmaması buna delildir.

Sandık Ziraat Bankasına iltihâkından sonra Cağaloğlunda inşâ edilen daire-i mahsusasına, 1927 senesi iptidasında eski Ziraat Bankası umum müdürlüğüne nakletmiştir. Şimdi bu binada çalışmaktadır. Birinci Dünya Harbinde sandık, tecili düyun kanununun tâyin ettiği miktarların üstünde tediyeler yapmış, 1916 dan sonra ise mevduatı, tecili düyûn kanunundan istifade etmiyerek serbestçe ödemiştir.

Hâlen tamamen bankalaşmış olan Emniyet Sandığının muamelâtı başlıca şunlardır: Vâdeli, vadesiz tasarruf tevdiatını kabul etmek, menkul mallar üzerinde ikrazatta bulunmak; havale, mahsup, münakale emirleri, müşteriler namına esham ve tahvilât alım satımı gibi banka muameleleri; bina ve arsalar birinci ipoteği mukabilinde ikrazatta bulunmak; emekli dul ve yetim maaşlarını iskonto etmek.

Sandığın gelişmesinde ve bir banka halini almasında uzun müddet bu müessesenin başında bulunan bir müdürün, Tevfik Beyin büyük himmeti olmuşdur.

Emniyet Sandığının 80. kuruluş yılı olan 1948 senesinde müessesenin Cağaloğlundaki binasının önüne Midhat Paşanın bir büstü konmuşdur.

Emniyet Sandığının Cağaloğlundaki merkezinden başka İstanbulun 16 semtinde şubeleri vardır ki semt isimleri ile şunlardır: Aksaray, Bakırköy, Beşiktaş, Beyazıt, Beyoğlu, Eminönü, Eyyub, Fatih, Kadıköy, Kasımpaşa, Kocamustafapaşa, Küçükpazar, Moda, Pangaltı, Saraçhânebaşı, Üsküdar.

Bibl.: Günlük gazete haberleri; İstanbul Telefon Rehberi.

EMPERİYAL BAĞÇESİ — Geçen asır sonlarında Haydarpaşa'da yazlık bir gazino; yeri kesin olarak tesbit edilemedi; 1890 yılının mayıs ayına âid Sabah gazetesi nüshalarında şu mealde bir ilânına rastlanmışdır: «Haydarpaşada Dimitrâki Efendinin müsteciri olduğu Emperiyal Bağçesinde mayısdan eylül nihâyetine kadar cuma, cumartesi ve pazar günleri Kemânî Tatyos'un incesaz takımı icrâi âhenk edecektir; mütenevvi meşrûbat ve envâi mezeler..» (B.: Ekserciyan, Tatyos).

EMPERİYAL OTELİ — Geçen asrın ikinci yarısında İstanbulun Beyoğlu cihetinde ilk açılan otellerden biri, açıldığı tarihi ve ilk sahibinin veya müstecirinin adını tesbit edemedik, rum azınlığından bir kimse olduğunu tahmin ediyoruz; Tepebaşında Tepebaşı Caddesinde idi, zamanımızda bu cadde Meşrutiyet Caddesi adını taşır, eski Mahmudağa Çeşmesi Caddesine de zamanımızda Tepebaşı Caddesi adı konmuşdur ki İstanbul Belediyesinin cadde ve sokak isimlerini değiştirir iken bu isim kaydırmaları büyük şehrin tarihî topoğrafyası ile uğraşanları, eğer ellerinde şehrin eski haritaları yoksa çok yanıltabilir.

Eski Tepebaşı, yeni adı ile Meşrutiyet Caddesinde bulunan Emperyal Otelinin cadde üzerindeki odalarının Halice ve İstanbula fevkalâde bir nezâreti olduğu için bilhassa yabancılar tarafından Caddei Kebîri, zamanımızın İstiklâl Caddesi üzerindeki otellerine, bu arada meşhur Tokatlıyan Oteline tercih olunurdu. 1307 (M. 1889 - 1890) de devrin büyük gazetelerinden Sabah gazetesinde bu otel birinci sınıf otellerden biri olarak gösterilmişdir. 1313 (M. 1895 - 1896) de kalender meşreb ünlü halk şairi Tevfik Karkan, ki o tarihlerde uçarı gençlerdendir, bir gece bir bıçkın arkadaşı ile bu otelde kalmış ve hâtırasını kendi meşrebince bir manzûmede şöyle tesbit etmişdir:

Hotel Emperyalde işte Felekden
Bir gececik çaldım yattım efendim
Geçirdim her yanı sıkca elekden
Hak söz budur pek çok pek pek beğendim

Bir şeb düşeş attım geçirdim ele
Başımın tâcı o bıçkın yâr ile
Beyoğlunda gezdik içdik eğlendik
Geldik düşdük çakır keyf bu hotele

Tulumbacı kesim gerçi kıyâfet
Omuzdaşız ammâ dilde nezâket
Para rezil olur kendimiz vezir
Deyince hotelden gördük riâyet

Kapucusu halden anlar ehli dil
Kâtibinin nezâketi selsebil

Önümüze düşdü bir nâzik uşak
Onbeşinde bir rum civelek kopil

Halılar perdeler ayna avize
Hotel sanki saray göründü bize
Rehberimiz Pasam didi bendeniz
Âmâdeyim sizin her emrinize

Bir mükellef yatak temiz kar gibi
Misk kokar içinde güller var gibi
Halı havlu perde koltuk mükemmel
Ağırlandık elhak biz kibar gibi

Baş ucunda gümüş bir şamdan durur
Çifte mumun şavkı aynaya vurur
Duvarlarda güzel güzel resimler
İnsan burda hünkâr uykusu uyur

Avrupayı dime gidip görmedim
İşte bu hoteldir örnek efendim
Keyfini çıkardık bıçkınım ile
Rum uşak da oldu meclise nedim

Çikolata ile çakdık konyağı
Lebirz oldu gönül kandili yağı
Hizmetimde döner pervâne misâl
Çapkınımla urum hotel uşağı

Düşmeden yâr ile ağyarda dile
Böyle tatlı cünbüş muhabbet ile
Sabah gaayet ile tez oldu yâhû
Doyamadım ben bu güzel hotele

Birinci sınıfdır bu hotel lâşek
Parası olub da yatmayan eşek
İki mecidiye lâfı mı olur
Huzur ile iki tertemiz döşek

Hamam kahve altı cümle bahşişi
Tatlısı böreği et balık şişi
Konyak çikolata rakı hem meze
İki Napolyoncuk be iki kişi

Bu otel zamanımızda da aynı isimle işletilmekte idi; bugünkü durumu hakkında bilgi edinmek için gönderdiğimiz mektuba cevab alamadık; mektubumuzun metni aşağıdadır:

«Emperyal Oteli zamanımızda da aynı yerde âmme hizmetindedir; Meşrutiyet Caddesinde 36/1 kapu numarasını taşır; milk sâhibi .... ve müsteciri .... dır. Müstahdemi ...... kişidir.

Tek yataklı ...... oda, iki yataklı ...... oda, üç veya dört yataklı ...... oda vardır; ...... sınıf otellerden olup gecelik yatak ücretleri tek yatak ...., iki yataklı odalarda bir yatak .... lira, daha fazla yataklı odalarda bir yatak .... liradır.

«Noktalı yerlerin doldurularak bu kâğıdın bize gönderilmesi; otelin barı, gazinosu, lokantası var ise onun da ayrıca kaydı».

EMRAH (Erzurumlu) — «XIX. asrın ilk yarısında tanınmış saz şâirlerinden; Erzurum civârında Tambura köyünde doğmuş, Erzurum medreselerinde okumuş, Nakşibendî tarîkatına girmiş; saz şâiri sıfatı ile Anadolunun birçok yerlerini dolaşmıştır. Sıvasda uzun müddet bulunan Emrah'ın 1845 de Niksarda öldüğü ve orada gömüldüğü rivâyet edilir. Hayatı hakkında bilgiler aydın değildir. Yalnız Anadolunun dolaştığı yerlerinde birçok defa evlendiği anlaşılmaktadır. Divan şâirlerinin eserlerine benzetilerek yazılmış şiirleri hicrî 1332 (1913 - 1914) de 56 sayfalık küçük bir eserde toplanmışdır; bunların arasında güzelleri bulunmakla beraber Emrahın asıl değeri hece vezni ile söylediği şiirlerdedir. Fuad Köprülü «Saz Şâirleri» isimli eserinde onun hakkında malûmat verdiği gibi, Eflâtun Cem bu şaire dair bir eser yazarak 1928 de Sivasda bastırmışdır; bu kitab Emrah'ın hece veznindeki şiirlerinden çoğunu toplar. Ziyaeddin Fahri de «Erzurum Şâirleri» isimli eserinde Emrah'a 20 sayfa ayırmışdır. Şu iki parça:

Vâiz bana vasfeyleme cennet ile hûru
Bilmem o huzûru.
Âşık olanın aşk ile matlûbu Hüdâdır,
Bâkisi havâdır.

*

Bir nâzenin bana gel gel eyledi.
Varmasam incinir, varsam incinir.
Beyaz gerdanından, ince belinden
Sarmasam incinir, sarsam incinir.

onun aruz ve hece vezinlerindeki şiirlerinden iki küçük örnekdir» (İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları).

Emrah'ın Terzi Fâik adında güzel bir genç şânındaki manzûmesinden bu ünlü saz şâirinin seyahatları arasında bir ara İstanbula da geldiği anlaşılıyor (B. Fâik, Terzi).

EMRAH (Erzurumlu) — XIX. asrın ikinci yarısında yaşamış bir saz şâiri; aynı adı taşıyan ünlü saz şâirinin oğlu olduğu tahmin edilebilir; İstanbulda uzunca bir müddet oturmuş, Bayazıdda Büyük Çatal Handa bir oda tutmuş ve odasını saz meşkhânesi hâline getirerek İstanbulun esnaf şehbazlarından bazı

gençlere saz dersleri vermişdi. Uzun boylu, esmer, kalender meşreb bir zât imiş; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Emrahın Meşkhânesi — Bayazıd'da Büyük Çatal Hanın ikinci katında büyükçe bir oda idi. Şâirin etrafında topladığı saz, türkü, divan, destan, koşma, semâî, mâni heveslisi talebeleri terzi, kunduracı, terlikci, yorgancı, marangoz gibi esnaf çırak ve kalfaları ile o âlemlere iştirâk eden bâzı üdebâ ve şüerâ ile meşkhâne, âşıkaane sâdıkaane vakit geçirilir bir rindler mahfili olmuşdu. Ekseriya işret sofrası kurulur, sazla, sözle ve hevesli gençlerin levendâne rakısları ile bâzı geceler sabahlanır, evlerinin semti uzakca olanlar orada kalır, yatardı. Bu meşkhâne, bir hafiyenin «Bektâşi tekkesi olup şiâr-ı İslâma mugayir işler olur» diye verdiği bir jurnal üzerine kapatılmış, Emrah da İstanbuldan ayrılmışdır (B.: Dilâver, İşportacı, cild 8, sayfa 4560).

EMRE (Hırant) — Ûdî ve bestekâr; 1901 de Adapazarında doğdu; Karabet Efendi adında bir marangozun oğludur; henüz dört günlük iken gözlerinin görme kudretini kaybetmişdir; 1917 de âilesi Konyaya hicret etmiş, ve galiba babasını orada kaybettikten sonra 19-20 yaşlarında iken dul ve çok fakir anası ile İstanbula gelmişdir. Musikiden anlayan bir arkadaşı kendisine ud öğretmek istemiş, fakir âmâ gence ilk udunu bir hayır sâhibi almışdır. Bidâyetde basit şarkıları, bilhassa Konya halk türkülerini kendi kendine çıkarıp çalmaya başlamış, sonra Kemânî Agobos, Kemânî Dikran ve Udî Kirkordan dersler almışdır; ve nihâyet emsilsiz gayreti ile zamanın en ünlü ûdîlerinden biri olmuşdur. 1934 de ilk defa olarak kürdilihicazkâr bir şarkı bestelemişdir ki şudur:

Niye küstün söyle bana ey şîvekârım
Kabâhatim sevdiğimdir seni civanım
Âhü feryad ile geçdi eyvah zamânım
Kabâhatim sevdiğimdir seni civanım

Bu şarkının güftesi de kendisinindir. Şarkılarının çoğunu kendisi Columbia plâklarına okumuşdur.

Mustafa Rona «50 Yıllık Türk Musikisi» isimli eserinde Hırant Emre'nin 26 şarkısını kaydetmişdir.

Bibl.: M. Rona, 50 yıllık Türk Musikisi.

EMRE (Selçuk Kâmuran) — «Muharrir, gazeteci; 1927 de Geliboluda doğdu; babasının adı Abdullah Naci, annesinin adı Sabihadır; Ortaköy 39. İlkokulda, Kabataş Erkek Lisesinde okudu (1946), Güzel Sanatlar Akademisini bitirdi, Hukuk Fakültesinde okudu; Ülkü Yayınevi neşriyatında çalışdı (1946 - 1949) Son Saat Gazetesinde (1948, Zaman) Gazetesi yazı işleri müdürlüğünde (1949 - 1952); Hizmet Gazetesi muharrir ve gece sekreterliğinde (1952 — 1953); Anadolu Ajansı Muhabirliğinde (1953 - 1956); Anadolu Ajansı İstihbârat şefliğinde (1956) bulundu; aynı ajansın İstanbul şûbesi müdürü oldu (1961).

«İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul Gazeteciler Sendikası üyesidir. Spor meşgalesi olarak kürek çeker, balık avını sever, tenis oynar; posta pulları koleksiyoncusudur: 1952 - 1960 arasında Yugoslavya, Yunanistan, Lübnan, Libya, Pakistan ve Almanyaya gitmişdir» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

EMRE (Sevim) — 1960 yılında 16 yaşında iken Türkiye güzeli seçilmiş bir kız; müsabakada tesbit vücud ölçüleri şunlardır: Boy 1.68 m., kilo 54 kg., göğüs 92 santim, bel: 52 santim, kalça: 92 santim; yeşil gözlü, kumral saçlı bir kızdır. 1944 de Eskişehirde doğmuşdur, güzellik kraliçesi oldukdan sonra tahsilini lisenin ikinci sınıfında terketmiştir; sinema artisti olmuşdur; 1961 de «Harmandalı» ve «Kızıl Vazo» filmlerinde oynamışdır. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Ses Mecmuası, 1962.

EMRE (Vehbi) — (B.: Vehbi Emre).

EMRED — «Emred - Bıyıkları henüz terlemeye başlamış, fakat yüzünde tüyü olmayan genç, tâze oğlan, civan, şâbı emred» (Türk lûgatı). Emred gençlerle düşüp kalkmak bazı kimselerce hoş görülmeye gelmişdir.

Merd isen emred ile itme kelâm
Yolda görsen de ana virme selâm
(Kıbrıs Müftüsü)

*

Târif idem size ben ol pelîdi
Kadızâdeliden bir muğlim gidi

Gece silâhlıdır gündüz külâhlı
Sihriyât üzredir ezkârü virdi

Müslümnümâ kâfir şehrî şakîdir
Bir emred uşağı dâim var idi

Menzili lâ şek ki dârülnedvedir
Zühdü takvâ satar şeyh mukallidi

Mekkârecioğlu o yâdigârın
Tızmantırıl bir it idi vâlidi

Kıyâmetden nişan ordu vâizi
Tâyin eylediler gör Şeyh Hâlidi
(Gostuvarlı Hâfız Necib)

EMRED MÜRİDLER — Tekkelerde, mücerred (bekâr) şeyhlerin evlerinde aşk ile şevk ile hizmete koşmuş emred müridler, tekkelerin kapandığı târihe kadar İstanbulda, tekke hayatının dışında yaşayan kimseler tarafından dâimâ bir dedikodu konusu olagelmişdirki, tarih kaynaklarına geçmiş vak'alar şübhelerin mesnedsiz olmadığını göstermektedir (B.: Emred). Bu vak'alardan birini, onyedinci asır ortasında koyu taassubun temsilcileri olmuş ve riyâ altında ahlâkcılık yapmış Kadızâdeliler diye meşhur vâiz şeyhlerden bahseder iken büyük müverrih Naimâ Efendi bütün çıplaklığı ile anlatıyor (B.: Kadızâdeliler; Ustuvânî, Şeyh).

Sürûrî (ölümü 1813) bir gazelinde şöyle diyor:

Hazreti Şeyh ki bir şûh ile hem zânûdur
Sever ol mertebe zâlim sanasın oğludur.

Şu kıt'a şâir bir mevlevî dedesi tarafından devrandan sonra genç bir sünbülî mürîdinin tasviri yolunda yazılmışdır:

Tâbı devrandan görün ol Sünbülî dildârını
Terlemiş, ruhsâsını yer yer gülüstan eylemiş
Zülfi sünbül bûyini dökmüş perîşan dûşine
Takyeyi nemnâkini bir sünbülistan eylemiş.
(Divançei Tâhir)

Şu manzûme de Bitlisli Ali Çamiç Ağanındır:

Mürşid ile mürid elif ile lâm
Sıdk ile aşk üzre muhabbet kelâm

Mürşid ger pîr ola müridi emred
Ne lâzım efendim mâlumu ilâm

Şeyhim tâ be sabah pervânei aşk
Çerağı sûz efken ol emred gulâm

Aşağıdaki maammâ ile çözümünü Aşçı Dede İbrâhim Beyin hâtıralarından alıyoruz:

«Maammâ: Deryâyı Aşkda dolaşan Sefâini Aşk'ın rüzgârı şiddetleniverince yelkenleri tamâmi ile dolub pupasına gidiyor ise de, öyle, gemilerin direkleri çıplak bir hâlete girib uryan ve tayfayı perîşan ve püryan edecek derecesinde açılıp gösterilmesi mâkul değildir.

«Maammânın çözümü: Deryâyı Aşk = Mevlevihâne Semâhâne; Sefâini Aşk (Aşk Gemileri) = delikanlı canlar (müridler); Rüzgâr = Ney ve Kudüm; Gemilerin Direkleri = Canların çıplak ayak ve bacakları; Yelkenler = Canların tennûreleri; Perîşan ve püryan olan tayfalar = Dedeler».

EMRULLAH (Safranbolulu) — 1899 ile 1900 arasında garib bir maceranın kahramanı olmuş, 18-19 yaşlarında gaayetle yakışıklı kayıkçı kopuğu bir delikanlı; 1899 yılı ağustosunun üçüncü günü Reji İdâresinin deniz kolcuları Hayırsız Adalar açıklarında, kayığının içinde yirmi yaşlarında bir ecnebî kızı ile bu kayıkcı Emrullahı görür ve yakalar. Kızın da, kayıkcı oğlanın da, denize dalmış çıkmış gibi esvabları sırıl sıklamdır, ve başından büyük bir vak'a geçmiş olduğu belli olan kız korku, dehşet içindedir. Sorguya çekildiklerinde kız Türkçe bilmediği için konuşmaz, fakat kayıkcı oğlan vak'ayı şöylece anlatır: «Karaköy iskelesinde nöbete girmişdim, Haydarpaşa dedi, aldım Haydarpaşaya götürdüm, orada işâret ile biraz beklememi söyledi, yarım saat kadar sonra döndü, Galata dedi, kıyı kıyı giderek akıntıyı Kızkulesinden sonra geçecekdim, işâretle karşıya dosdoğru geçmemi istedi, emrini yerine getirmek istedim, fakat akıntı ile Marmaraya doğru sürüklenmeye başladık; kız gözlerini üstümden ayırmıyordu, kâh ayaklarıma bakar, kâh yüzüme; bir ara yerinden fırladı, kendisini denize atdı, hiç düşünmedim, kayığın ipini belime bağlayıp ben de denize atıldım ve kızı yakalayarak güçlükle kayığa çıkardım, sonra ben de çıkdım, fakat nasıl oldu bilmem, zan ederim ki aklı ile zoru olan bu kızın işidir, küreğin biri yerinde yok idi; tek kürekle kalınca Hayırsız Adalara doğru sürüklendik...».

Alman olduğunu söyleyen kız ise kolcular tarafından teslim edildikleri karakolda şu îtirafda bulunmuş: «Bu delikanlının suçu yokdur, onu ben tahrik ve teşvik ettim; Haydarpaşaya giderken genç ve güzel kayıkçıya yıldırımla vurulmuş gibi âşık oldum; çok terbi-

yeli ve uslu idi, gözlerim yüzünden, ellerinden ve ayaklarından ayrılamaz iken o utancından kızarmış, beni bir an evvel Haydarpaşaya atmak için var kuvvetiyle küreklere asılıyordu. Haydarpaşaya çıkınca beklemesini anlattım, Garda çok mühim bir iş için yakın bir akrabâmı görecek idim, deli gibiydim, iş düşünmedim, güzel ve genç kayıkçıyı görür ve benim onun kayığı ile dönmeme mâni olur korkusu ile o adama görünmedim, Garın gazinosuna girdim, birkaç bardak şarab içdim; ve dönüşde kayıkla akıntıya kapılarak Marmaraya açılmamızı istedim; delikanlı hâlâ saf ve uslu idi, bütün kuvvetiyle kayığını akıntıdan sıyırmaya çalışıyor idi ki artık sabredemedim, kendimi kaldırıp denize atdım, çok iyi yüzme bilirim, beni kurtarmak için o da denize atlamasa idi karşı kıyıya yüzerek çıkabilirdim; beni sözde kurtarıp kendisi de kayığa binerken küreklerden birini denize attım; isteğimi ancak o zaman anlayabildi. Benimle evlenirse hemen müslüman da olurum, âilemin buna mâni olmayacağını tahmin ediyorum..».

Bu vak'ayı tafsilâtı ile yazan günün gazeteleri Alman kızının adını kaydetmiyor; genç kayıkcının adını da «Safranbolulu Abdullah» ve «Safranbolulu Emrullah bin Abdullah» diye yazıyorlar, ve vak'ayı şu satırlarla bağlıyorlar: «Kayıkcı oğlan: — Bekâr uşağı garibim, kayık da başkasının, kayıkhâne üstündeki koğuşda yatıyorum, evlenirsem onu nereye götürürüm, ona nasıl bakarım!... dedikde Alman kızı: — O beni alsın, babam bize ev de bulur, ona kayık da alır!. demişdir. Her ikisi de nezâret altına alınmışdır. Kızın ahvâli tahkik edilmektedir, bir mecnûne olması da muhtemeldir».

EMRULLAH EFENDİ — Onyedinci asır hattalarından; İstanbulludur; Karagümrükde Kasımağa Camiinde imamlık, Odabaşı Camiinde de hatiblik yapmışdır; güzel yazı sanatını asrın üstadlarından Kırımlı Abdullah Efendiden öğrenmişdir. Bilhassa mushafı şerif hattatı idi; hicrî 1040 (M. 1630 - 1631) de öldü.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin.

EMRULLAH EFENDİ — Felsefe ve sosyoloji ile meşgul olmuş, o konular üzerinde yazıları ile tanınmış ilim ve devlet adamı; 1858 de Lüleburgazda doğdu; tüccardan Ali Efendi adında bir zâtin oğludur, o kadar parlak bir zekâya sâhib ve o derece çalışkan idi ki yüksek tahsilini yapdığı Mülkiye Mektebinden 1871 de henüz 13 yaşında iken diploma aldı, yaşının küçüklüğü dolayısı ile maarif hizmetine girdi, on yıl kadar muallimlik yapdı, 1882 de Yanya Maarif Müdürü oldu, sonra Selânik ve Haleb Maarif Müdürlüklerinde bulundu ve 1891 de yine maarif müdürü olarak İzmire gitti; İkinci Sultan Abdülhamidin istibdad idâresine karşı siyasî faaliyette bulunmak üzere İzmirden Avrupaya, İsviçreye kaçdı, fakat hükûmet bir yolunu bularak geri getirtti, 1900 de İstanbulda Meclisi Maarif âzalığına tâyin edildi; o tarihden sonradır ki gazetelere ve mecmualara, bu arada Serveti Fünun'a «Emrî» imzâsı ile yazılar yazmaya başladı; 1902 de «Muhîtül Maarif» adını verdiği büyük Ansiklopedisinin 639 sayfa tutan birinci cildini basdırdı ve yayınladı; fakat A harfi bile tamamlanmamış bu muazzam eserine devam edemedi; Muhîtül Maarif o tek cildden ibâret kaldı. 1908 de Meşrûtiyetin ilânı üzerine Galatasarayı Sultanisi müdürü, az sonra Kırkkilise (Kırklareli) mebusu, 1909 da da Maarif Nâzırı olduğu; nâzırlığı zamanında Muhîtül Maarifi tamamlamak için bir ilmî heyet kurdu,

Emrullah Efendi
(Resim: S. Bozcalı)

kendi başkanlığında toplanan bu heyet, ufak tâdillerle eserin yine o birinci cildinin ikinci baskısını yapdırdı. Kabinenin değişmesi; Emrullah Efendinin nâzırlıkdan ayrılması üzere Muhîtül Maarif için kurduğu heyet de dağıldı; 1911 de Said Halim Paşa kabinesinde ikinci defa maarif nâzırı oldu; bu nâzırlığında maarife en büyük hizmeti Sultanî mekteblerinin (liselerin) programına felsefe ve içtimaiyat (sosyoloji) derslerini koydurtmuş olmasıdır. Bir ara İstanbul Darülfünununda da felsefe dersleri verdi. Talebelerinin elinde kalmış ders notları derin ve geniş bilgisini pek aydın gösterir. 1914 de 56 yaşında Yeşilköydeki evinde kalb sektesinden vefat etti, Fâtih Camii hazîresine defnedildi.

Çok temiz ahlâklı bir zât idi, giyime kuşama ehemmiyet vermez, kıyâfetine dikkat etmez, nâzır iken bile umumî nakil vâsıtalarında rast gele bir yere oturur, herkesle senli - benli sohbet ederdi. Çok çalışkan idi, ve dâimâ yorgun ve dalgın bir adamdı.

Kısa sürmüş olan nâzırlıklarında bir hatâ yaptığının farkına varır, yahut hatâsı kendisine anlatılır ise derhal emrini geri alır, veyâ değiştirir, bir kimsenin mağduriyetine sebeb olmuş ise bizzat özür dilerdi. İttihad ve Terakki Fırkasına mensubdu, bundan ötürü muhalif mizah gazeteleri Emrullah Efendi ile sık sık alay ederlerdi; temiz adam olduğu için dile dolanan tarafları da aşırı dalgınlığı, mühmel kılık kıyâfeti, bakımsız sakalı, kısaca boyu, tez canlılıkdan gelen bâzı hareketleriydi. Divançei Dehrî'den aldığımız aşağıdaki hicviye o yoldaki manzûmelerden biridir:

Der vasfı Nisyan Dede
Çekilin, yol veriniz, fârisi meydan geliyor
Arsai mârifete esbi küheylân geliyor

Kişveri mârifetin nâzırı bî hemtâsı
Lihye jûlîdeü pejmürde, perişan geliyor

Bâbıâlîye gelince vükelâ söylerler
Meclisi hassa şifâ vermiye Lokman geliyor

O kadar hızlı yürür ki vükelâ zan eyler
İştikâ eylemeye meclise kervan geliyor

Yazdığı tezkireler güldürür emvâtı bile
Hâtıra eski zamanlardaki destan geliyor

O kadar eskiliğe meyl ider, insan görse
Zan ider cismini seyyar bedestan geliyor

Haftada beş kerre tebdili evâmir eyler
Kendi zu'munca bu işler ona muvuman geliyor

İsmokin giydiği esnâda kıyâfetlerde
Zan iderler medenî guuli beyâban geliyor

Dalgınlığı üzerine anlatılan meşhur fıkralardan biridir; bir akşam tirenle Yeşilköye dönerken elini cebine atmış, şam fıstığı bulmuş, hoşuna gitmiş, yemeğe başlamış, bir müddet sonra yanında oturan yolcu :

— Efendi Baba!.. demiş, biraz da yolumu bekleyen çocuklara bıraksanız!..

Şu meşhur fıkra da aşırı dalgınlığına yakıştırılmıştır :

Nâzır iken kapusunun önünde odacı bulundurmazdı, derdi işi olan kapumu açsın girsin derdi: Bir gün pek çok işi varmış, bir kâğıda : «Nâzır çok meşgul, içeri girmeyiniz!..» diye yazarak kapusunun dışına koydurmuş, bir müddet sonra da bir kaç dakika için bir yere gidip gelmesi icâb etmiş, dönüşünde kapuda kendi yazdığı yazıyı okumuş : «Demek bugün meşgul!.. yarın gelirim!..» diyerek çıkıp gitmiş.

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

EMRULLAH EFENDİ (Lârendeli) — Onyedinci asır sonlarında yaşamış ulemâdan, memleketinden genç yaşında İstanbula gelmiş, medrese tahsilini tamamladıkdan sonra hemen bütün ömrü İstanbul medreselerinde hocalık ile geçmiş, hicrî 1113 (M. 1701 - 1702) de Haleb kadısı olmuş, ve 1114 (M. 1702 - 1703) de orada ölmüşdür.

Şiir ile de meşgul olan Emrullah Efendi şiirlerinde «Emrî» mahlasını kullanmışdır; aşağıdaki beyit bir gazelinden alınmışdır :

Şebi târîki bahr içre kalubdur gönlümüz tenhâ
Hayal riştei zülfün gibi bir gamküsâr özler

Arabca ve Farsca şiirler yazmışdır.

Bibl. : Sâlim, Şuerâ Tezkiresi.

EMRULLAH EFENDİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihin Şehremini Nâhiyesinin Seyyid Ömer Mahallesi sokaklarından; bir isimsiz sokakla Kızılelma Caddesi arasında uzanır; Altımermer Caddesi, Köprülüzâde Sokağı, Sırrıpaşa Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir; Huri Sokağı, Kırımlı Aziz Sokağı ve Yoncalı Sokak ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 10/75);

yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Haziran 1968).

EMZİK — Argo, «Nargile» (Ferid Devellioğlu, Türk Argosu).

EMZİK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Haliç boyunda Hasköy'ün Piriçavuş Mahallesi sokaklarından; Piripaşa Hamamı Sokağı ile Eskici Sokağı arasında uzanır bir dirsekli bir sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 17/190); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Haziran 1968).

EN'AMI ŞERİF ÇALAN SEKBAN NEFERİ VAK'ASI — Hicrî 1223 (M. 1808) ramazanında Âlemdar Mustafa Paşanın diktatörlük devrinde bir sekban neferi Sahhaflar Çarşısından bir En'amı Şerif çalarken yakalandı. Şehrin âsâyiş ve inzibatı üzerinde amansız bir şiddetle duran sadrıâzam kendi askerlerinden birinin hırsızlığına son derecede üzüldü ve o neferi Aksarayda boynunu vurdurarak idam ettirdi. Vak'a İstanbul halkını fevkalâde heyecana düşürdü, delikanlının En'amı Şerif çalması hırsızlıkdan ziyâde ramazanda onu okuma gibi iyi niyete hamlolundu. Bâzı kimseler o gece sekbanın cesedi üzerine nur indiğini ve sabaha kadar cesedin nur içinde yattığını söylediler. Bu sözler de heyecanı büyüttü, Aksaray halkından bir kalabalık ile nur hâdisesini gördüklerini söyleyen Aksaray Kolluğu nöbetcileri olan Yeniçeriler ertesi sabah Bâbıâliye giderek vak'ayı sadâret kethüdâsı Mustafa Refik Efendiye arz ettiler. Mustafa Refik Efendinin emriyle sekban neferinin cesedi techiz ve teçfin olunarak Aksaray civarındaki camilerden birinin hazîresine defnedildi. Her gece kabrinin üzerinde bir kandil yakılmak üzere bir mıkdar da para vakfedildi.

Bibl. : Câbi Said Efendi Vekaayinâmesi

ENCEKSİYON — (Enjeksiyondan bozma) Haneberduşlar argosunun yeni kelimelerin, «Cimağ»; misal :

Gece sur harâbeleri içindeki inlerden birinde bir hayta arkadaşına hikmet satar :

— Ulan niçin yaşar insan.? Anzarot, duman, beyaz, hep enceksiyon için.. Niçin dut olduk bu gece? Enceksiyon için değil mi ulan!..

Bibl. : F. Devellioğlu, Türk Argosu; Ali Pazvand,

ENCÜMENİ DÂNİŞ — «Encümeni Dâniş : Akademi» (Türk Lûgatı), Bu isim altında ilk Türk Akademisi İstanbulda İkinci Sultan Mahmud Türbesi yanında Bezmiâlem Vâlide Sultan Mektebinde (İstanbul Kız Lisesi binâsı) 19 Ramazan 1267, mîlâdî 18 Temmuz 1851 de açıldı. Açış nutkunu Sadrıâzam Mustafa Reşid Paşa söyledi; ve açılış merâsiminde devrin Pâdişahı Sultan Abdülmecid de bulundu.

Örnek olarak Fransız Akademisi alınmışdı; kaydi hayat ile tâyin olunan 40 Türk âzâsı vardı; yabancı âzâ da alınacakdı, onların sayısı tahdid edilmemiş idi. Her ay başında bir defa toplanacakdı. Vâzifesi Türkçenin ıslahı, maarif işlerinin ıslahı olacakdı; ilk iş olarak da bir Türk grameri ile büyük bir Türk lûgatı yazılacakdı.

Muhakkak ki çok lüzumlu bir ilmî müessese idi; fakat umulan hizmeti göremedi. Kırk âzâsının arasında, kurucusu Mustafa Reşid Paşa ile o devrin Âlî Paşa, Fuad Paşa, Ahmed Cevdet Paşa gibi aydın devlet ricâlinden pek çok kişi bulunuyordu. Hattâ buna Âli Paşa itiraz etmiş : «Biz bu işin içine girmeyelim, Encümenin âhengini bozarız» demiş, fakat Mustafa Reşid Paşaya sözünü geçirememişdi; Âlî Paşanın görüşü tahakkuk etti, ricalden âzâ ayda bir defâ da olsa Encümeni Dâniş toplantılarına gelemediler, gelmedir. Encümen âzâsı tahdid edilmişdi, ve Reşid Paşanın sevmediği k i m s e l e r bu akademiye sokulmamışdı. Reşid Paşanın muhaliflerinden olup da kendilerini Encümeni Dânişde bulunmaya lâyık görenler ellerine fırsat geçdikçe bu müesseseyi dağıtmaya çalışdılar. Mustafa Reşid Paşanın yetiştirdiği Âli Paşa ise Encümeni Dânişin âzâ bünyesine bidâyetden beri muhâlifdi. Onbir sene sonra, hiç bir iş yapamamış bu ilk Türk akademisini büdcede tasarruf bahânesi ile kapatdı; öyleki mevcûdiyetini halka gösterememiş olan Encümeni Dânişin kapanışından da ancak kendi âzâsı haberdar olmuşdu.

Açılış merasiminden sonra ulemâdan Atâ Efendizâde Şerif Efendi reis, Hekimbaşı Abdülhak mollazâde müverrih Hayrullar Efendi de ikinci reis seçilmişlerdi; ve bütün âzâlarına padişahın turasını taşıyan âzâlık rücusu, belge-

si verilmişdi. Encümeni Dânişden bahseden kalem erbabı, tarih yazarları : «Devrin en münevver simâları dâhildi» demek ile yetiniyorlar. Bu âzânın isimleri Takvimi Vekaayide yayınlanmışdır. Oradan bu isimlerinden tesbiti ile görevlendirdiğimiz bir kalem arkadaşımız, bu maddenin matbaaya verileceği âna kadar ricâmızı yerine getirmedi. Kendi işini kendisinin görmesine de R. E. Koçu'nun sıhhât durumu engel oldu, ve kırk Türk âzânın adı maalesef tesbit edilemedi. Bu ilk Türk akademisinin yabancı âzâlarından üçü İngiliz müsteşriki Redhouse, Fransız müsteşriki Bianchi ve Alman muverrih Hammer olmuşlardır.

ENCÜMENİ TEFTİŞ VE MUÂYENE — İkinci Abdülhamidin istibdâdının en şiddetli olduğu devirde Maarif Nezâretinde kurulmuş bir sansür heyetinin adıdır; gazeteler ve mecmualar matbuat idâresindeki sansür heyeti tarafından, risâleler ve kitablar da bu encümende tedkik edilir ve onun izni olmadan hiç bir eser basılamazdı. O devirde basılmış bütün risâle ve kitabların üzerinde mutlaka : «Maarif Nezâreti Celîlesinin ruhsatı ile tab edilmişdir» ibâresi bulunuyordu (B. : Sansür).

Yusuf Kâmil Paşanın mektuplarını neşretmek isteyen Mahmud Kemal İnal (B. : Kâmil Paşa, Yusuf; İnal, İbnülemin Mahmut Kemal) Encümeni Teftiş ve Muâyenede gördüğü müşkilâtı şu satırlarla anlatıyor :

«Eserin tab'ını istidâ ettim; makteli âsâr olan Encümeni Teftiş ve Muâyeneden aslaa câiz değil diye red edildi. Encümenin reisine müracaat ettim, mantık dâiresinde ne söyledimse red etti. Çocukluk sâikesi ile ne söylemek icap ettiyse söyledim, bu teessürle Maarif Nâzırı Münif Paşanın makaamına gittim (B. : Münif Paşa); gördüğüm muâmeleyi anlattım. Paşa teessürümü teskin ettikten sonra eseri elimden aldı, çantasına koydu. Ertesi günü beni çağırttı : — Eseri bu gece tetkik ettim, içinden :

Hal' olub Sultan Aziz, şah Murad Han oldu
Biri giryan gözümün, diğeri handan oldu

beytini çıkardıkdan sonra tab'ını tensib ettim dedi. Encümenden bir memur celbetti. Ruhsatnâme derhal yazıldı verildi» (Son asır Türk Şâirleri).

Encümenin de üzerinde durduğu bu «Hali'» (tahtdan indirme) kelimesi idi. Öyle bir devir idi ki «hali'» kelimesi şöyle dursun, pâdişahın oturduğu Yıldız Sarayı îmâ ediliyor diye yıldız denilmezdi : Karagöz bile :

Aya bak, yıldıza bak
Şu karşıki kıza bak

tekerlemesini değiştirilmiş :

Aya bak, havaya bak
Şu karşıkı tavaya bak

der olmuşdu : Bakkala : «Yıldız şehriyesi ver!..» demek tehlikeliydi.

Encümeni Teftiş ve Muâyenede yalnız bir kişi celâdet göstermişdir ki o da Adanalı şâir Hayret Efendidir. Nâmık Kemâl Beyin tarihini o tedkik etmiş, üzerine «tab'ı câizdir» ibâresi yerine : «Tab'ı câiz değil, mustahabdır» diye yazmışdı (B. : Hayret Efendi, Adanalı).

Bir şâirin divânına Encümeni Teftiş ve Muâyene izin vermemiş; devrin hiciv şâiri Eşref onu şu kıta ile teselli ediyor :

Alelamyâ çizerler her eserden bir takım yerler
Edibim sammakim yalnız senin dîvânı çizmişler
Geçen gün Encümende yok iken, Hayret, bütün heyet
Arabca bir kitab zan eyleyüp Kur'anı çizmişler

1908 meşrûtiyetinin ilk işlerinden biri bu encümeni kaldırmak olmuşdur.

Osman Nuri ERGİN

ENCÜMENİ ÜLFET — Tanzimat devrinde garblılaşma yolundaki hareketler arasında açılmış ilk kulübün adı; kurucusu o devrin aşırı derecede zenginlerinden Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşadır; hicrî 1278 (M. 1870 - 1871) de Çenberlitaş civârında zamanının güzel binâlarından Âsım Paşa Konağında açılmışdır. Refik Ahmed Sevengil «İstanbul nasıl eğleniyordu» isimli eserinde şunları yazıyor :

«Tanzimâtı Hayriye ile vechemiz garba çevrildikten sonra garbdan memleketimize gelen eğlencelerden biri de kumardır: Garblıların bu oyun ile iştigal yolunda kurdukları ve Clube (kulüb) adını verdikleri Avrupaî müessese Türkiyede ilk defa 1287 de İstanbulda, hem de nefsi İstanbul semtinde açıldı; ki o sırada Âli Paşa sadrâzam, kulübün kurucusu

Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa da Mâliye Nâzırı bulunuyordu. Kulüb için Çenberlitaş civârında Âsım Paşa konağı münâsib görülmüş ve M. Fâzıl Paşa tarafından tefriş ve tanzim olunmuşdu, ve kulüb diye bir ecnebi isim münâsib görülmemiş, Encümeni Ülfet denilmişdi.

«Encümeni Ülfetin mükellef bir kileri ve mutfağı, mâhir fakat müdhiş derecede müsrif bir aşçısı vardı; ustalığı kadar hırsız Dimitro adlı bir Rumdu. Vak'anüvis merhum Abdürrahman Şeref Bey Encümeni Ülfete dâhil bulunan Sakız Ohannes Paşadan işitmiş olduğunu söyleyerek şu fıkrayı nakleder: Mustafa Fâzıl Paşa kulübde yabancı sefirlerden biri şerefine ziyafet vermiş, sofrada onbeş türlü yemek yenilmiş. Encümeni Ülfetin müdürü Andon Alik Efendi ziyafetin kaça mal olduğunu aşçıdan sormuş, Dimitro 15,000 demiş (150 altın); devrin ucuzluğu ve ziyâfete ıştirak edenlerin on beş kişiden ibâret olması nazarı itibâra olınırsa kabul edilmez bir paradır. Andon Efendi aşçıdan aldığı hesabı paşaya verdiğinde Mustafa Fâzıl Paşa: — Şu bizim Dimitro çok idârelidir!.. demiş.

«Encümeni Ülfete vükelâ ve rical ile mütemâyiz rütbesini hâiz olan memurlar âzâ olarak kabul edilirlerdi. Âzâsı kulübün muhtelif salonlarında müsâhabe, mütalâa, taam ve oyun (kumar) gibi ictimâî zevklerle vakit geçirirlerdi. Türkiyede ilk muntazam kumar oynatılan yer bu ilk kulüb oluyor.

«Encümeni Ülfet bir sene kadar faaliyetde bulunmuşdur. Âlî Paşa sadâretden çekildikten sonra resmî himâyeyi kaybetti. Mahmud Nedim Paşanın sadâreti zamanında ulemâ, kumarın cürum olduğunu, böyle alenen göz önünde kumar oynatılmasına müsaade edilmesinin câiz olmadığını söyledi, Encümeni Ülfet hükûmet tarafından kapatıldı.

«Sonraları Beyoğlunda sefirlerin, ecnebî malî müesseselerin direktörlerinin ve garbperest Türklerin devam ettikleri kulübler açıldı...» (R. A. Sevengil, İstanbul nasıl eğleniyordu).

ENDAM AYNASI — Karşısındaki insanı başından ayağına vücudunun boyunca aksettiren büyük aynaların adı; eski toplum hayatımızda ancak zengin ve kibar harcı eşyadan idi; İstanbulun mükellef konak ve yalılarının iç süsünde pek önemli bir yer alırdı; alt kenarı umumıyetle zemine kadar inen endam aynaları ağır, şatafatlı çerçiveleri ile konağın veya yalının uygun bir veya bir kaç yerinde bir duvara, bina yapılır iken, iç sıvası, boyası, nakışları, kalem işleri, tavan ve duvar süsleri, yaldızları, resimleri ile birlikde, yerli, sâbit olarak konulurdu.

Yobaz tabaka insan resimi, heykeli gibi aynaya bakmayı da günah sayarak; Bundan, yakın geçmişe kadar İstanbulun Müslüman - Türk evlerinin bir kısmında, endam aynası değil, bir ayna kırığı parçası bile bulunmazdı. Yine eski bâtıl inanca göre gece aynaya bakmak uğursuz sayılırdı; bundan ötürü evlerin ve konakların çoğunda konsol, duvar ve endam aynalarının üzerine geceleri bir örtü atılırdı (B.: Ayna, cild 3, sayfa 1605). Son büyük divan şâirlerinden Muhiddin Râif Beye atfedilen aşağıdaki beyit'in asıl şeklini çok değiştirmiş olacakdır:

Hamzi gece ben açmak dilesem sinesini
Olmaz gece aynaya bakılmaz derdi o!..

Besleme, halayık, uşak olarak kibar kapularına giren aşağı tabakalardan gençlerin en büyük meraklarından biri, konak ve yalılarda bir endam aynasının karşısında durup kendisini saçının telinden ayağının tırnağına seyretmek olurdu, ve bundan aslaa bıkmazlardı. Aşağıdaki kıt'a Tatar İskender adında bir tulumbacı için yazılmışdır:

Daldığı koca konak cayır cayır yanarken
Bir endam aynasında görmüş de bir semender,
Düşmüş dâmeni dile bir şereri sûz efken
Kendi nefsine âşık olmuş Tatar İskender
(Bi:li Tevfik)

ENDÂZE — Türkiyede metrenin kabûlünden önce arşın ile birlikde kullanılmış bir uzunluk ölçüsü; 1 endâze uzunluk metre hesabına göre 60 santimdir.

Halk ağzında mecazen akıl, hesab, mantık, düzgünlük karşılığı kullanılır: «Endâzesiz konuşur», «Lâfı endâzeye gelmez».

Dilberlerin tasvir ve târifeleri yolunda da boyları için «üç endâze» tâbiri kullanılırdı:

Bir yârim var efendim külhenî serkeş 'betâ
Levendâne nümâyiş, pır pırılıkda yektâ

Kaameti şimşâdını eşcâra teşbih hatâ
Nurdan bir direkdir ki tastamam üç endâze

Aşağıdaki kıt'alar da Enderunlu Vâsıf'ın alay yollu yazılmış bir şarkısındandır :

Kaddime yokdur uyar
Sanki topaç bir hiyar
Ölçdü terzi ihtiyar
Bir buçuk endâzeyim

Saçlarım güyâ keten
İki elim kerpeden
İşte arşın işte ben
Bir buçuk endâzeyim

Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında Büyük Kapalı Çarşıda gaayetle dilber ermeni asıllı bir bezzaz çırağı da İstanbulda Gümüşendâze lâkabı ile şöhret bulmuşdu ve bir müslüman kadınla zinâ suçu üstünde yakalanarak îdam edilmişdi (B. : Gümüşendâze).

ENDÂZE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Yeşilköyün sokaklarından; bu köyün orta bölgesinde 14 Nisan Caddesi ile Serbestî Caddesi arasında u z a n ı r (1934 B.Ş.R. Pafta 13); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968, Mayıs).

ENDERUN, ENDERÛNU HÜMÂYUN — Osmanlı pâdişahlarının İstanbulda dâimi ikâmetgâhları olan Topkapusu Sarayında Bâbüssaade (B. : Bâbüssaade, cild 4, sayfa 1765) ile Hasbağçe Kapusu (Zamanımızda sarayın Gülhâne Parkına açılan büyük kapusu) arasında kalan ve Üçüncü Avlu, Dördüncü Avlu ve Beşinci Avlu isimleri ile anılan avlular ile bu avlularda bulunan bina'arın heyeti umumiyesine verilmiş bir isimdir; bu muazzam sarayın selâmlık kısmının bir parçasını teşkil eder (B. : Topkapı Sarayı. Saray geleneğince pâdişah Haremden sabah namazı vaktinde çıkar, sabah namazını Enderun halkının teşkil ettiği cemaatle Ağalar Camiinde kılar, günlük hayatının büyük bir kısmını Enderunu Hümâyundaki köşlerden birinde, yahud sarayın Birûn denilen kısmında deniz kenarındaki birinde geçinirdi (B. : Haremi Hümâyun; Alay Köşkü, cild 2, sayfa 582; Cebeciler Köşkü, cild 6, sayfa 3406; İncili Köşk).

Enderunu Hümâyunda bulunan muhtelif devirlerde yapılmış binâlar şunlardır :

Üçüncü Avluda — Arz Odası (cild 2, sayfa 1078), Ahmed III. Kütübhânesi (Cild 1, sayfa 298), Ağalar Camii (Cild 1, sayfa 247), Has Odalar Koğuşu, Hırkai Saadet Dâiresi, Kilerli Koğuşu, Hazîne Koğuşu, Seferli Koğuşu, Selim II. Hamamı, Fatih Sultan Mehmed Köşkü (Bütün bu isimlere bakınız).

Dördüncü Avluda — Sultan İbrahim Kameriyesi (İftâriye), büyük havuz taşlığı, Bağdad Köşkü (Cild 4, sayfa 1804), Revan Odası, Sofa Köşkü yahud Mustafa Paşa Köşkü, Başlala Kulesi (cild 4, sayfa 2195), Lala Bağçesi, Esvab Odası, Mecidiye Köşkü, Sofa Camii (Bütün bu isimlere bakınız).

ENDERUN, ENDERUNU HÜMÂYUN AĞALARI, ZÜLÜFLÜ AĞALAR — Bir Osmanlı Pâdişahının günlük hayatının büyük kısmı Enderunu Hümâyundaki köşklerden birinde geçerdi.

Pâdişahların zâtî hizmetleri geniş teşkilât kurulmuş, Enderunu Hümâyunda «Enderunu Hümâyun Ağaları», «Enderunu Hümâyun Gilmanı» veya «Zülüflü Ağalar», «Ağayânı Zülüfkeşan» adı altında binden fazla iç oğlanı toplanmışdı.

Küçük yaşlarda saraya alınan bu oğlanların, devrin en kıymetli hocaları elinde tahsil ve terbiyelerine fevkalâde dikkat edilmişdir.

Bir Zülüflü Ağa sarayda hizmet ettikten sonra bir devlet memuriyetine tâyin edilirdi. Saraydan pek genç yaşında en yüksek memuriyetlerle çıkanlar olmuşdur.

Yaşı ne olursa olsun, bir Zülüflü Ağa evlenemezdi. Aile kurmak için de bir gün saraydan çıkmak daima özlenen bir şeydi.

Gençliğinde bir saray iç oğlanı iken sadrıâzamlığa kadar yükselmiş ve koca İmparatorluğun mukadderatını eline almış tam altmış kişidir. Bir İmparatorluğun beşyüz senelik tarihinde, sarayın dışındaki çeşitli feyiz kaynakları düşünülecek olursa, bu altmış rakamı çok büyük kıymet ifade eder. Yine unutmamalıdır ki, bu altmış kişinin içinde tarihimizin en büyük vezirleri vardır.

Bunun içindir ki evlâdının saraya alınması bâzı ebeveyn için oğluna parlak bir istikbal temini bilinirdi.

Osmanlı sarayının iç oğlanlarına lâkabını vermiş olan «Zülüf», Enderûnu Hümâyun tu-

valetinde bir alâmeti fârika idi. Sırmadan örülmüş olup sırmalı Enderûn serpuşuna merbut idi. İki omuz hizasından göğse doğru sarkardı.

Zülüflü Ağalar, yaşlarına, kıdemlerine, hizmetlerine göre dört koğuşa ayrılmıştı. Bu koğuşun isimleri aşağıdan yukarıya :

Seferli koğuşu
Kiler koğuşu
Hazine koğuşu
Has Oda

idi.

Enderûnu Hümâyûn Bâbüssâadeden içeriye atılan ilk adım ile başlar demiştik. Bâbüssâadenin muhafazası ak hadım ağaların elinde idi. Âmirleri de Bâbüssâade Ağası unvanını taşırlardı, sadece Kapu Ağası da denilirdi.

Birer ak hadım olan Ağaları sarayın kuruluşundan Üçüncü Sultan Ahmed devrine kadar bütün Enderûnu Hümâyun halkının da en büyük zâbiti, âmiri idi, dolayısı ile bütün Zülüflü Ağalar da onun emrinde idi. Üçüncü Ahmed devrinde Enderûnun en büyük âmiri mevkiine Zülüflü Ağaların en büyük zâbiti olan «Silâhtar Ağa» geçirilmiş; Silâhtar Ağa, Pâdişahın en yakını, mahremi olarak Kapu Ağasının üstünde sayılmışdır.

Zülüflü Ağaların sayısı bir rakam ile tesbit edilememişdir; 9 - 10 yaşlarındaki çocuklardan ellilik olgun adamlara kadar bine yakın, bâzan üstünde bir kadrosu olmuşdur.

Çeşitli yaşlarda bu bin kişi, bin erkek, bir pâdişahın günlük hayatının çeşitli hizmetlerini görürlerdi ve yukarıda isimlerini kaydettiğimiz koğuşlara kabiliyet, yaş ve kıdem kıymetlerine göre taksim edilmişlerdi. Bu dört koğuş, zekâ, gayret ve himmet sâhiblerine zamanın en sağlam tahsilini temin eden yatılı bir saray mektebinin dört sınıfı idi. Sıkı bir disiplin altında saray terbiyesi ile yetişen Enderûnun Zülüflü Ağaları hüsnühâl, malûmat ve istidadlarıyle Seferli koğuşundan Kiler koğuşuna, oradan Hazine koğuşuna hazine koğuşundan da Has Odaya kadar yükselirdi.

İlk üç koğuşun iç oğlanı mevcudu devir devir değişmiştir, saray protokoluna göre muayyen bir kadrosu yoktur. Has odaya gelince, mevcudu kırk Zülüflü Ağa olarak tesbit edilmişti, ne bir eksik, ne bir fazla...

Has odada bir yer açıldı mı, Hazine Koğuşunun en kıdemlisi Has Odaya alınırdı. Fakat Pâdişahlar, daha aşağı koğuşlardan, hattâ acemilerin bulunduğu Seferli Koğuşundan dahi dilediği çocuğu veya genci Has Odaya aldırtabilirdi.

Acemiler, Lalalar — Enderûnu Hümâyuna alınan bir çocuk veya küçük delikanlı evvelâ Seferli Koğuşuna kaydedilirdi ve kendisine «Acemi Ağa» denilirdi . Koğuşun büyüklerinin elleri öptürülürdü, otuz yaşını aşmış, bilgisi ve terbiyesi ile temâyüz etmiş eski ağalardan biri de bu acemi ağaya «lala» (mürebbî) tâyin edilirdi.

Acemi ağa lalasına hürmet etmeye, onun her sözüne, emrine itaate mecburdu. Lala ile acemi arasında derhal bir ağabey ile küçük kardeş muhabbeti, alâkası teessüs ederdi.

Disiplin ve Terbiye — Enderûna yeni alınmış acemilere lala tâyin olunan ağalar, ellerine teslim edilen çocuğun tahsil ve terbiyesiyle yakından ve çok ciddî olarak meşgûl olmaya hem mecbur idiler, hem de bir genç yetiştirmek haysiyet ve şeref meselesi bilinirdi.

Lalalar acemisine evvelâ İslâm âdâbını, Kur'an okumasını, din akidelerini ve yazı öğretirdi. Kendi iktidarı dahilinde ise, Arabca ve Farsca öğretirdi. Yahut sarayın Arabî ve Farisî muallimlerinin derslerine gönderirdi. Çocuğun istidadını yoklar, musikîye hevesi varsa meşkhâneye yazdırırdı. Bâzan lala kendisi musikîşinâs olurdu, o zaman acemisini musikîye bilhassa teşvik ederdi. Çocuğun hevesi binicilikte, kemankeşlikte, silâhşörlükte ise, bu sâhalarda inkişafına delâlet ederdi.

Enderûnu Hümâyunda en büyük kusur, aslâ effedilmez kusur atâlet ve tembellik, bir ilme veya bir san'ata heves etmemekti.

Hırsızlık, velev ki arkadaşının bir çöpünü çalsın, işret, velev ki ağzına bir katre koysun, ve bir arkadaşa, bilhassa küçükler arasından, güzel bir çocuğa karşı kötü duygular beslemek, saraydan tard sebepleriydi.

Ağır bir suç işleyerek saraydan tardına karar verilen bir Enderûnlunun evvelâ zülüfleri koparılır ve serpuşu alınır, sonra da elbisesinin yakası yırtılarak bir meydan dayağına yatırılırdı. Hükmedilen şu kadar sopayı yedikten sonra saraydan atılırdı. Matrud, saray kapusundan yakası yırtık ve yalın ayak çıka-

rılırdı. Tard kararı ekseriya bir de sürgün hükmüne bağlanır, saraydan kovulan Enderûnlu İstanbulda tutulmazdı. Esasen saraydan kovulmuş bir genç büyük şehirde kimsenin yüzüne çıkamazdı.

Seferli Koğuşu — Saray iç oğlanlarının en gençleri, hattâ çocuklar bu koğuşda idi, baş vazîfeleri Pâdişahın çamaşırlarının bakımı idi. Pâdişahın çamaşırlarını yıkarlar, saray usûlüne göre dürüp katlarlar, ayrı ayrı bohçalara koyup sandıklarda, dolaplarda muhafaza ederlerdi.

Sarayın berberleri ve dellâkları da bu koğuşun dışarda hiç kimsesi olmayan fakir gençlerinden seçilirdi ve ustalar elinde yetiştirilirdi. «Mehter» adını taşıyan saray bandosu efradını da Seferli Koğuşunun gençleri teşkil ederdi.

Berber - Dellâkların kıdemli zâbiti «Hamamcıbaşı» bando şefi «Mehterbaşı» unvânını taşırdı; koğuşun en büyük zâbitinin unvânı da «Çamaşırcıbaşı» idi.

Kiler Koğuşu — Bu koğuşun iç oğlanları Pâdişahın yiyecek ve içeceklerini hazırlar ve muhâfaza ederlerdi. Pâdişahın sofrasına mahsus kıymetli porselen takımları, altın tabaklar, sahanlar, kupalar bu koğuşda muhâfaza edilirdi.

Geceleri sarayın ışıklandırılması da bu koğuş efrâdının vazifesi idi; şamdanları temizlerler, mumlarını diker, uyandırırlar, yanan mumun kömürleşen fitillerini hususî ve altundan yapılmış mum makasları ile keserlerdi. Pâdişahın ekmeğinin çeşnisini tâyin ederler ve saray fırınında pişirilmesine nezâret ederlerdi. Muhtelif işler için takım takım ayrılmışlar, «ekmekciler», «şerbetciler», «turşucular», «şamdancılar» gibi isimler almışlardı; en büyük zâbitlerinin unvânı «Peşkir Ağası» idi.

Hazîne Koğuşu — Bu koğuşdaki iç oğlanları hânedan hazînesinin muhâfızları idi; ve hazînede muhafaza edilen Pâdişahın esvablarına bakarlardı. İçlerinden bâzıları ehliyetlerine göre şu vazîfelere seçilirlerdi :

Hazîne defterlerini tanzim eden «Yazıcı», Pâdişahın günlük şahsî masraflarının hesabını tutan «Çantacı», çok kıymetli el yazması kitablar bulunan saray kütüphânelerine bakan «Kütübhâneciler». Bu koğuşun en büyük zâbiti «Giyimbaşı» unvânını taşırdı.

Has Oda — Bu koğuşun iç oğlanlarının vazfîesi «Hırkai Saadet Dâiresi»'nin muhafâzası ve temizlik hizmeti ile Pâdişahın her gün yanında bulunarak d o ğ r u d a n şahsına hizmet idi. Has Odalıların sayısı tesbit edilmiş idi, 40 kişi idi. Koğuşda yer boşaldıkca Hazîne Koğuşunun en kıdemli ağası Has Odaya alınırdı. Fakat Padişah, her hangi bir hâli hoşuna giden bir iç oğlanını, Seferli Koğuşunda, sarayın en acemileri, kıdemsizleri arasında da bulunsa, dâimâ yanında görmek için Has Odaya alabilirdi. Bu fevkalâde yükselme hemen hak olur, haşmetli hâmisi ölse de o Zülüflü Ağa artık aşağı bir koğuşa iâde edilemez, yeni pâdişah tarafından ancak yüksek bir devlet hizmeti ile saraydan çıkarılırdı.

Has Odalılar günlük hizmetlerine ya kıdem usûlü ile, yahud kaabiliyet ve liyâkatlerine göre tâyin edilir ve ayrıca bir unvan alırlardı. Has Odanın ve bütün Enderûnun (İç sarayın) en büyük zâbitinin unvânı «Silâhdar Ağa» idi. Silâhdar Ağalar Enderunda Pâdişahın en yakını, mahremi, has gözdesi idi. Bir pâdişah öldüğü zaman silâhdarı saraydan muhakkak ayrılmışdır.

Cüceler, Dilsizler — Enderûnda bir de dilsizler ve cüceler vardır. Bunlar sarayda ayrı bir teşkilât değildi; Seferli, Kiler ve Hazîne Koğuşlarının Zülüflüleri arasındaki dilsiz ve cüce çocuklar ve gençlerdir. Bâzı ahvalde bu gibiler lüzum olduğundan, beden tenâsübüne ve yüz güzelliğine bilhassa dikkat edilen Zülüflü Ağalar arasına gaflet eseri olarak değil, sûreti muhsusada alınırlardı. Diğer kapu yoldoşlarının bütün kıdem ve terfi' haklarına aynen sâhib idiler, yalnız Has Odaya alınmak hakkından mahrum idiler. İçlerinde en kıdemlileri «Baş Dilsiz» ve «Baş Cüce» ünvanını taşırdı. Fakat Baş Dilsiz, dilsizlerin ve Baş Cüce de cücelerin zâbiti, âmiri değildi. Dilsiz ve cüceler, hangi Enderûn koğuşundan iseler o koğuşun Zülüflüleri arasında ve o koğuşun günlük hayat nizâmı içinde yaşarlardı. Bir kısmı, saraydaki rahatlarını dışarda bulamıyacakları endişesiyle ölünceye kadar sarayda kalırlardı.

Aylıklar, Bahşişler — Sarayda Zülüflü Ağalara verilen maaşa «Kaftan Akçesi» deni-

lirdi ve avâmî tâbiriyle ancak bir tütün parası idi, senede üç yüz kuruş kadar bir şey tutardı.

Seferli, Kiler ve Hazîne Koğuşlarının Zülüflülerine senede birer defa da ayrı ayrı isimlerle Pâdişah adına an'anevî bir bahşiş dağıtılırdı :

Kurban bayramlarında Pâdişahın kendi eliyle keseceği kurbanları Hazîne Koğuşunun Zülüflü Ağaları tezyin ederdi, bu vesile ile Hazînelilere «Kurban Akçesi» adı ile bir para dağıtılırdı.

Kiler Koğuşu Zülüflüleri Nisan ayında, koğuşlarının önüne koydukları sehpalara yerleştirilen kâselerde Nisan suyu toplar, sürahilere doldurulup Pâdişaha takdim ederler, onlara da «Nisan Suyu Akçesi» adı ile bir para verilirdi.

Seferli Koğuşu Ağaları da ilkbaharda, bâzı kokulu çiçekleri toplarlar, inbikten taktir ederler ve çiçek suları yapıp kezâ sürahilere doldurarak Pâdişaha verirlerdi, onlara da «Buhur Suyu Akçesi» adı ile bir İhsân-ı Şâhâne çıkardı.

Saray düğünlerinde, bilhassa şehzâdelerin sünnet düğünlerinde üç aşağı koğuşun Zülüflü Ağaları, takım takım türlü oyunlar hazırlarlar, gösterirlerdi, kendilerine bahşişler dağıtılırdı.

Meşkhânede musikîye çalışarak, sâzende veya hânende olarak temâyüz etmiş olanlar, mehterler, kemankeşler, biniciler, ciridciler, tüfekle keskin nişancılar, sık sık fırsat düşer, Pâdişah huzurunda hüner ve mârifet gösterirler, ihsan alırlardı.

Yazıya heves edip hattat olanlar levhalar yazıp Enderûn erkânına ve Pâdişaha takdim ederler, saray kütübhanelerindeki nâdide yazma eserleri Enderûn erkânı için istinsah ederler, Mushafı Şerifler yazıp kezâ saray erkânı ile Pâdişaha takdim ederler ve kıymetli hediyeler, yüksek nakdî yardımlarla taltif edilirlerdi.

Her sene birer kat resmî üniformaları ve her sene iki takım iç çamaşırları saraydan verilirdi.

Müezzin ağalar, hâfız ağalar bilhassa Ramazanda ayrıca ihsan alırlardı.

Cülûslarda cülûs bahşişi çıkardı.

Ve nihayet Zülüflü Ağalar arasında kişizâde, zengin olanlar da kapu yoldaşları olan garib, kimsesiz ağaları, izzeti nefislerini rencide etmemek sûretiyle nakdî yardımlarla, türlü hediyelerle korurlardı.

Nanpâre — Zülüflü Ağalar arasında devlet memuriyetine «Nânpâre» denilirdi. Yaşları ne olursa olsun, Enderûndaki mevkileri ne kadar yüksek olursa olsun, Zülüflü Ağalar evlenemezlerdi. Her genç erkeğin bir hayat arkadaşı ile bir yuva kurması dünya hayatında asıl hedeflerinden biridir. Onun içindir ki, sarayda iyi sıfatlarla temayüz etmek, çalışkanlığı ile, bir hüner ve mârifetle, ilm-i irfan ile nazarı dikkati celbetmek, sarayda sür'atle yükselmek ve nihayet otuz yaşlarında saraydaki memuriyetinin şâni ile denk bir nânpâreye nail olmak Zülüflü Ağaların hayat ideali idi.

Koğuş Hayatı — Enderûnu Hümâyunda «gün» şöyle başlardı :

Sabah namazı vaktinden iki saat evvel koğuşların gece nöbetçisi olan ağalar, hamamları yaktırır ve hamamcıları kaldırırdı. Sonra koğuş zâbitini uyandırırdı. Koğuş zâbiti, bütün Müslümanların ve bilhassa sarayda hizmet edip de âhirete göçmüş olanların ruhlarına bir fâtiha okuyup hediye ederek, gayet iri bir çivide asılı duran kapu tokmağı şeklinde bir demiri alır ve o çiviye üç defa pekçe vururdu. Bu, koğuşta kalk işareti idi. Sonra koğuşun bir ucundan öbür ucuna yatakları birer birer dolaşır, bütün ağalara isimleri ile seslenirdi. Gusül abdesti almak iktizâ edenler hemen fırlayıp hamama koşarlardı.

Koğuş zâbiti, yarım saat sonra koğuşu bir kere daha dolaşır, bu sefer, ayaklarını yere vura vura yürür, ve hâlâ kalkmamış olanlara daha yüksek sesle seslenirdi.

Yarım saat sonra koğuşu üçüncü defa olarak dolaşırdı. Artık yataklarda fazla tenperver olanlara uykusu pek ağır olanlar kalmıştır. Bu sefer yatanların yorganlarını açar ve elindeki tesbih ile sırtlarına bir kaç kere vururdu. Bu tesbih, bu iş için yapılmış, taneleri fındık büyüklüğünde tahtadan doksan dokuzlu bir tesbih idi. Sırtına bu tahta tesbihi yiyen artık uyanırdı. Böylece, sabah namazı vaktinde Enderûnu Hümâyunda uyur tek adam kalmazdı. Hamama gidip gelenler ve abdest alanlar yataklarını toplayıp üstüne otururlar,

içlerinden güzel sesli bir hâfız yüksek sesle Kur'an okurdu.

Orta Kapuda kapucu olanlardan birine «Ezan Muhbiri» denilirdi. Ayasofya câmiinde sabah ezanı okunmaya başlayınca, Orta Kapunun gayet büyük olan demir halkasını vurmaya başlardı. Bu sesı bekleyen Enderûnun nöbetçi müezzini de Enderûn koğuşlarının ortasında bulunan Üçüncü Ahmed Kütübhanesinin merdivenlerine çıkar, (bu binâ yapılmadan Arz Odasının önünden) ezan okumaya başlardı. Bütün Zülüflü Ağalar koğuşlardan intizam ile çıkarak bu kütüphane yanındaki «Zülüflü Ağalar Câmii»'ne giderlerdi ve orada Pâdişahı beklerlerdi.

Osmanlı pâdişahlarının sabah namazlarını Zülüflü Ağalarla beraber cemaat ile kılması Fâtih devrinden kalmış bir saray an'anesi idi. Pâdişah haremden, yanında Kızlar Ağası ve diğer zencî ve habeşî hadımağalarla gelirdi. Pâdişahın, eğer varsa, yedi yaşından büyük olan oğullarının da sabah namazına babaları ile beraber ağalar câmiine gelmesi yine bir saray an'annesiydi.

Zülüflü Ağalar namazdan sonra koğuşlarına dönerlerdi. Pâdişah da namazdan sonra hemen dâima dördüncü avludaki köşklerden birine giderdi.

Pâdişah hizmeti nöbetine çıkmamış olan Zülüflü Ağalar, sabah namazından öğleye kadar ders ve müzakere, yazı ve musikî meşki ile meşgul olurlardı. Tahsile fazlasiyle hevesli olanlar, kendi harçlıklarından biriktirdikleri para ile bir kaçı bir araya gelip, ilmi kadar ahlâkı da tanınmış zevatı kendilerine hususî muallim olarak tutup saraya getirtebilirlerdi. Bu gibi gençler Enderûnun büyükleri ve haremdeki zengin hadımağalar tarafından da teşvik ve himâye görürlerdi. Kendilerine paraca yardım edildikten başka kıymetli kitablar hediye edilirdi; o çocuk, o genç üzerine pâdişahın nazarı dikkati çekilirdi, ve onun da ihsânı şâhânesi temin olunurdu.

Öğle namazı yine Zülüflü Ağalar Camiinde cemaatle kılınırdı. Bu namazda pâdişah bulunmazdı.

Öğle ve ikindi arası da ders ve meşk ile geçerdi. Binicilerle kemankeşeler de at ve ok tâlimi yapardı.

İkindi namazı da camiide kılınırdı.

İkindi ile akşam arası büyük teneffüs zamanı idi. Silâhdar Ağadan izin alınarak meydanda top ve tomak oynanırdı.

Akşam ezanına bir saat kala, üç aşağı koğuşun kapu perdeleri indirilir, çocuk ve genç ağalar koğuşlara sokulurdu. Güzel sesliler Kur'an okumaya başlar, herkes yatağının üstüne oturarak Kelâmullahı dinler, böylece namaz vaktini beklerlerdi. Akşam ile yatsı arası da koğuş arkadaşları arasında ders müzakeresi veya ilmî bahisler üzerinde sohbetle geçerdi.

Pâdişah, öğle, ikindi ve akşam namazını, Enderûnde dilediği yerde ve ekseriya yakınlarından ve o gün hizmetinde bulunan oğlanlardan mürekkep küçük bir cemaatle kılardı. Pâdişah yatsı namazını haremde, Zülüflü Ağalar da kendi koğuşlarında ve koğuş yoldaşlarından mürekkep bir cemaatle kılardı. Her koğuşun yaşça en büyüğü, ilim ve fazileti ile temâyüz etmiş olanı imam olurdu. Yatsıdan sonra kahvaltı edilirdi, büyükler uykuları gelinceye kadar taşlıkta gezinir, sohbet eder, çocuklar koğuştan çıkarılmayıp gece kahvaltısından sonra yatırılırdı.

Enderûnu Hümâyunun Zülüflü Ağalarının asırlar boyunca devam etmiş an'anevî disiplini, bir anarşi devri olan Üçüncü Sultan Selim zamanında bozuldu; Müverrih Cevdet Paşa bu devrin Enderûn Ağalarının hâlini çok acı bir dille anlatıyor. Enderûnu Hümâyunda disiplin nâmına bir şey kalmadı. Tahsile, maarifete rağbet kalmadı, onun yerini pehlivanlık, lobutculuk aldı. O güzel güzel çocuklar, ter bıyıklı delikanlılar sırmalı saray esvapları ile sokaklarda lâübâliyâne dolaşmaya başladılar, kayıkçı ve tulumbacı kahvehânelerine girip oturdular. Yeniçerilerle, kalyoncularla, uygunsuz gürûhundan baldırı çıplaklarla diz dize, omuz omuza yârenlik ettiler. Nâmus erbâbı pek haklı olarak : «Sultan Selim nerede?.. Bu hamiyetsizlik olur mu?..» demeye başladı.

Enderûnun bu kâdim teşkilâtı 1826 da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az sonra İkinci Sultan Mahmud tarafından tamamen değiştirildi. Kâdim saray kıyâfeti setire pantalonla değiştirildi ve Enderûn Ağalarına «Hademci Hassa» adı verildi.

Notlar — Enderûnu Hümâyun'da Zülüf-

lü Ağaların günlük hayatı üzerine mühim bazı dağınık notlar kaydetmek gerekir. Üçüncü avlunun temizliği, koğuşların süpürülüp silinmesi, taşlıkların, koridorların yıkanması, camların temizlenmesi, örümceklerin alınması gibi işlere «kaba hizmet» denilirdi, padişah hizmeti için toplanmış, «Pâdişah Evinin Çocukları» olan Zülüflü Ağalar, bu kaba işlerle meşgûl olmazlardı. Tersâne zindanında bulunan zincirbend esirlerden yetecek kadar güçlü kuvvetli adam seçilir ve Enderûnu Hümâyunun bu kaba temizlik işleriyle vazifelendirilirdi. Zindan yerine sarayda yaşayacakları için canla başla çalışırlardı. Hepsi gayri Müslim oldukları için paskalya ve yortu günleri müstesna, her gün şafak sökerken Kasımpaşadaki zindandan çıkarılıp ayaklarında zincirli bukağılarla ve kayıklarla saraya getirilirler, ikindiye kadar çalışırlar ve akşama doğru yine kayıkla tersâneye dönerlerdi. Bu esirlere «koğuş pâyzenleri» denilirdi. Koğuş pâyzeni olup her gün Topkopu Sarayına gitmek tersâne zindanındaki esirler için büyük imtiyazdı. Bir gün padişaha rastlamak, gençliğine acıyan hükümdar tarafından hürriyetine kavuşturulmak ihtimali de vardı. Nitekim Dördüncü Sultan Murad bir gün koğuş pâyzenlerinden iki tuvânâ ve güzel delikanlı görmüş, merhamet ederek derhal azâd etmiş, ayak bileklerindeki demir bukâğılar o anda kırılıp atılmışdı.

* Zülüflü Baltacılar ocağı, helvahâne ocağı ve koz bekçiler ocağı gibi sarayın bir de dış hizmet ocakları vardı. Bu ocakların efradı Anadoludan gelmiş garip yiğitlerdi. Bunlar da şafak vakti Enderûna gelirler, Zülüflü Ağaların zâtî hizmetlerini görürlerdi. Meselâ yataklarını devşirip sererler, hamam takımlarını serip kuruturlar, çamaşırlarını toplarlar, saray ıstılahınca «yatak dolabı» denilen elbise dolaplarını düzeltirler, kahvaltılarını hazırlarlar, yemek zamanlarında sofraları kurup kaldırırlardı. Zülüflü Ağalar da bu hizmetkârlara hal ve vakitlerine göre aydan aya bir bahşiş verirlerdi. Bunlardan bir kaçı geceleri de Enderunda nöbetçi olarak kalırlar, sabaha kadar uyumayıp bilhassa kandillerin, fenerlerin sönmemesine dikkat ederlerdi. Zülüflü Ağalar içinde bir hizmetkâra bahşiş veremiyecek kadar garip olanlar bu işelrini kendileri görürlerdi.

* Enderûn Hümâyun berberleri seferli koğuşunda yetiştirilirdi. Seferli, kilerli, hazîneli ve has odalı bütün Zülüflü Ağaları onlar traş ederdi. Berber ağalar otuz kişiydi. Saç ve sakal, Zülüflü Ağalar haftada iki defa traş olmak mecburiyetinde idiler ve herkesin berberi muayyendi. Berber ağalar aynı zamanda sarayın büyük hamamının da dellâllık hizmetini görürlerdi. Zülüflü Ağalar koğuş koğuş gruplar hâlinde ayda bir kere hamama girerler ve berber ağalar da traştan kendi müşterisi olan ağayı yıkarlardı. Bir Zülüflü Ağa, hamamda, kendi berberi olmayan dellâka yıkanamazdı. Zülüflü Ağalar, berber dellâk ağaya senede otuz kuruştan yüz kuruşa kadar traş parası ve yine senede bir defa dellâllık ücreti olarak bir kat çamaşır verirlerdi.

ENDERÛNÎ RİFAT SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtihde Karagümrükde Haticesultan Mahallesi yollarından, Lökümcüler Caddesi ile Yekta Sokağı arasındadır (Pafta 7/88). Bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli, üzerinde 1 - 3 katlı bir kaç ev bulunan bir aralık sokakdır, Lökümcüler Caddesi ile olan kavuşağı başında bir lokanta ve bir kahvehâne vardır (Mart 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

«ENDERÛN TÂRİHİ» — Enderûnu Hümâyundan yetişmiş Tayyarzâde Atâ Beyin meşhur eseri (B. : Atâ Bey, Tayyarzâde, cild 3, sayfa 1181); beş cild olan eserin üzerindeki adı «Târihi Atâ»dır (B. : Târihi Atâ)

ENFİYE — «Enf = burun; dilimize Arabcadan alınmışdır; Enfiye = burna çekilen çürütülmüş tütün tozu, burun otu» (Kaamûsu Türkî).

Zihin açıcı bir keyif maddesi olarak kullanır, tütün gibi tiryâkiliği vardır; memleketimizde yayılması XVII. yüz yıl başlarında, tütünden pek az sonradır (B. : Tütün).

Refik Ahmed Sevengil «İstanbul Nasıl Eğleniyordu» isimli eserinde, enfiyenin Türkiyeye girişini, amansız tütün yasağı ile meşhur Dördüncü Muradın ölümünün tezine gösteriyor ve şunları yazıyor : «1049 (M. 1640) da Sultan Muradın yerine tahta çıkan Sultan İbrahim zamanında mükeyyefat yeniden kullanılmaya başlayınca İstanbullular bir zevki

daha tatmışlardır; bu da o zamana kadar mechûl olan Enfiyedir. Gerçi Dördüncü Murad zamanında tütün tozu kullanılmış ise de asıl enfiye bilinmiyordu. 1050 (M. 1641) senesinde bir mûsevî Galatada Kurşunlu Mahzende dükkân açarak o zamanki ismi ile Burun Otu satmaya başlamış, İstanbul halkı bu yeni mükeyyife pek çabuk alışmışdır».

Yapılması, hazırlanması, kendine has güzel bir kokunun verilmesi için terbiyesi bir ihtisas işidir. Memleketimizde bütün ziraatı başladıktan sonra da enfiye uzun zaman dışardan gelmişdir.

Hicrî 1180 (M. 1766) tarihli bir fermandan İstanbulda mîrî bir kârhânede enfiye yapılmaya başlandığı anlaşılıyor; bu fermanda gizli ve kaçak enfiye îmâli ve hâriçden kaçak enfiye getirilmesi, cezâsı kürek ve prangabendlik olmak üzere yasak edilmişdir.

Zamanımızda enfiye îmâli Tekel İdâresindedir ve hâriçden enfiye getirmek yasakdır.

Keyif verici maddeler arasında tütüne çoğunluk ile avam, enfiyeye de çoğunlukla okur yazar tabaka ile ulemâ rağbet etmişdi. 1855 - 1860 arasında nefsi İstanbulda, Galatada ve Üsküdarda 94 enfiyeci dükkânı vardı ve enfiyenin bu gedikli enfiyeci dükkânlarından gayri yerlerde, dükânlarda satılması yasakdı. İstanbul halkınca en makbul enfiyeler de Fransız enfiyeleri idi.

Osmanlı Pâdişahları arasında Üçüncü Sultan Selim enfiye tiryâkiliği ile meşhurdur. Enderûn Târihi müellifi Atâ Beyin babası Başlala Tayyar Ağa Sultan Selimin sâdık bendelerinden idi, onun oğluna naklettiği hâtıralardandır:

Sultan Selimin tahtdan indirilip hapsedildiği zaman, bir gün dâiresinin kaba temizlik işlerine bakan bir bostancı neferi Tayyar Ağaya korka korka yaklaşmış ve Sultan Selimin bir tezkiresini vermiş, kâğıdda şu satırlar yazılı imiş : «Benim muhlisi sâdıkım Tayyar Efendi, mecbûru olduğum karota enfiye hitâma resîde olduğundan serîan bir az enfiye tedârik ve irsâlini memul ederim.» Tayyar Ağa ağlamaya başlamış ve en nefis Fransız enfiyesi buldurarak göndermiş.

Aşağıdaki satırları da geçen asrın ikinci yarısında yaşamış Kandillili Aşcıdede İbrahim Beyin hâtıralarından alıyoruz :

«Süleymaniye Rüşdiye gece ve gündüz derslere çalışırdım. Gece yarısına kadar uyku yok. Ama gençlik âlemi, uykum ziyâde galebe ediyor. Bunun def'inin çâresini sordum, enfiye çek dediler; artık başladım enfiye çekmeye. Filhakika önceleri uykumu def etti, sonraları fayda vermeyip terk dahi edemeyip enfiye tiryâkisi oldum..».

Şu beyit Enderûnlu Vâsıf'ın bir gazelindendir :

Keyfim olsun dir isen âlemde eğer dört üstüne
Bâdenûş ol, tâze sev, nargûle iç, enfiye çek

Zamanımızda muharrir Refi Cevad Ulunay meşhur enfiye tiryâkilerindendir; merhum Besim Atalay ve Vefâ Lisesi Felsefe muallimi ve İmam Hatib Mektebi müdürü ilmi ve zerâfeti ile tanınmış merhum Celâl Hoca da enfiye çekerlerdi.

ENFİYECİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesinin Kumkapu Bucağının Tavşantaşı Mahallesi yollarından, Tabanca Sokağı ile Ordu Caddesi arasında bir aralık sokakdır. (Pafta 3/26). Ordu Caddesi genişletilir iken 1957 - 1958 arasında istimlâk edilerek caddeye katılmış ve şehir haritasından silinmişdir. (Şubat 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ENFİYEHÂNE SOKAĞI — Üsküdar'da Şemsipaşa Doğancılar Caddesi ile Öğdül Sokağı arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 27/ Şemsipaşa). Doğancılar Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bir yol olup sağ kolda ağaçlar bulunan bir meydancık görülür; burada sağ tarafda Filiz Deterjan Îmâlâthânesi, sol tarafda da bir katlı kâgir bir binâda Üsküdar Yüksek Öğretim Gençliği Lokali bulunmaktadır. Öğdül Sokağı ile olan kavuşağı başında ince tuğla ve kesme taşdan yapılmış bir hamam harâbesi vardır. 1 kasab ve bir kundura tâmircisi dükkânı vardır. Kapu numaraları 1 - 17 ve 2 - 12 dir. (Ağustos 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ENFİYE MENDİLİ — Asrımız başları-

na kadar enfiye çekme tiryâkiliği memleketimizde çok yaygın idi; çalışır iken zihin açar ve uykuya, uyuklamaya mânî olur denildiği için mektebli gençler ve bilhassa medrese talebeleri genç yaşlarında alışır, enfiye tiryâkisi olurlardı.

İnsanı her çekişde hapşırtdığı ve o esnâdaki enfiye kırıntılarının burundan ifrâz edilmesi ile pis bir tiryâkilikdi. Enfiye çekenler «Enfiye Mendili» denilen koyu lâciverd yahud siyah renkli gaayet büyük mendiller taşırlar idi ve mendiller sûreti mahsûsada yapılır, satılırdı.

ENGEL — «İki şey arasında bulunub birinden öbürünün görünmesine mânî olan duvar, ağaç veyâ her hangi bir şey, hâil; iki şeyin birleşmesine mânî olan şey» (Kaamûsu Türkî). Yakın zamanlara kadar edebiyatımızda âşık ile mâşuk veyâ mâşukasının buluşmasına, ülfet, sohbet, muhabbet ve vuslâtine mânî olan şahsa da «Engel» denilegelmişdir. Eski İstanbul hayatının gönül âlemlerinde sâirler «Engel»lerden dâima şikâyet etmişlerdir, güftesi Enderûnlu Vâsıfın Nûman Ağa tarafından bestelenmiş Hicezkâr şarkı :

Hiç bakma engelden yana
Bu söz niyâzımdır sana
Söyle ne istersin bana
Ağyar ile yâr olma tek

Sabâ bir şarkı :

Düştü gönlüm şimdi bir mehpâreye
Kâfir engel girmek ister âreye
Kim acır gayri dili bîçareye
Duydu mecbur olduğum ol nevcivan

Yüz yıllar boyunca bilhassa kalenderâne aşk ve alâka yollarında «Engel», âşık için «Râkib»'den ayrı bir hüviyet taşımışdır. Türk edebiyatı târihinde büyük otorite Fuad Köprülü Engel ile Râkib arasındaki farkı şöyle tesbit ediyor :

«Fakirî Risâlei Târifat isimli eserinde Râkib ile Engeli birbirinden ayırd etmişdir, aralarında az çok bir fark olduğu anlaşılıyor, ona göre Râkib'in târifi şudur :

Nedir bildin mi âlemde Rakibi
Ola kibrü hased dâim nasibi
Yüzü kara o bedbahtı digergûn
Habîsü mühmelü mahzunu mağbûn
Olub it gibi âhû pasbanı
Ne kendusu yiye ne iller anı

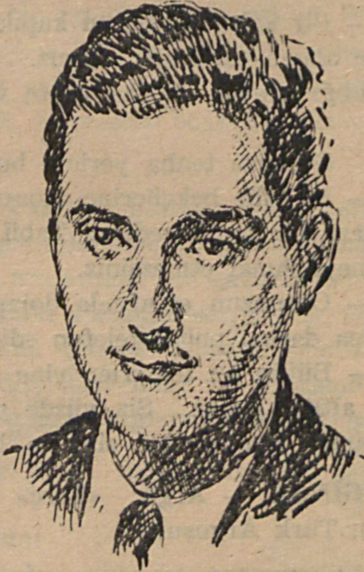
«Halbu ki Engel hakkındaki târif, onların âdetâ külhanbeyi nev'inden ve seviyece daha aşağı bir sınıf teşkil ettiklerini göstermektedir :

Nedir bildin mi sen âlemde Engel
Cihanda yokdur anın gibi mühmel
Görünmez bir kazâi âsümânî
Savulmaz bir belâyi nâhihânî
Safâ bıçkısı lânet baltasıdır
Vefâ sayrusu lânet halkasıdır».

ENGELHARDT (Willy) — İstanbul'da Tarabya Oteli ile İzmirde Büyük Efes Otelinin kalorifer tesislerini kurmuş Almanyada Darmtadda büyük fabrikaları olan bir Alman sanâyicisi; 1966 yılının Ekim ayında ünlü Türk iş adamı Vehbi Koç'un misâfiri olarak zevcesi ile birlikde Türkiyeye geldi ve üç hafta kaldı; Anadolunun bir çok şehirlerini gezdikden sonra misâfirliklerinin son günlerini İstanbulda geçirdiler, memleketimizden ve İstanbul'dan unutulmaz hâtıralarla ayrılmak üzere iken, bu hâtıralara İstanbulda «Hacıhusrev Hanımları» ile tanışma vak'ası eklendi. Alman karı koca Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde mağaza vitrinlerini seyrederek dolaşır iken Kasımpaşanın Hacıhusrev Mahallesinin namlı yankesicilerinden Perihan Bayracık ile Emine Bakırcı, Engelhardt'ları makasa alarak Bayan İrmgrad Engelhardt'ın çantasından içinden 13.000 marklık bir para tomarını çarpmışlar, ve parayı el ulakları bir kıza vererek kendileri bir kunduracı mağazasına girmişlerdir. Almanlar başlarına bir şeyler geldiğini anlamışlar, Bayan İrmgrad çantasının açık, içindeki markların da uçmuş olduğunu görünce yankesici kadınların arkasından mağazaya dalmışlar, fakat Hacıhusrevli yosmalar bir curcuna koparmışlar, üstlerini pervâsızca aratmışlar, alınan karı koca, ikiside «karnı burnunda dâimî gebe» Perihan ile

Emineden özür dilemişlerdir (B. : Hacıhusrev; Yankesici). Fakat mağaza sâhibi Hacıhüsrevli hanımların yakasını bırakmamış, polise teslim ettirmiş, kısa bir zaman sonra da 13.000 mark sâhiblerine geri dönmüşdür. Bayan İrmgrad hâtıra defterine : «İstanbulun bilhassa yankesici gebe kadınları meşhur» diye kaydetmişdir.

ENGİN (Hayri) — Zamanımızın genç kuşak gazetecilerinden meslek hayatında Türk Haberler Ajansının çok çalışkan ve başarılı bir muhâbiri olarak 1950 yılında tanındı; sonra İstanbul Radyosuna girerek uzunca bir zaman bu radyonun haberler servisinde çalışdı; ora-

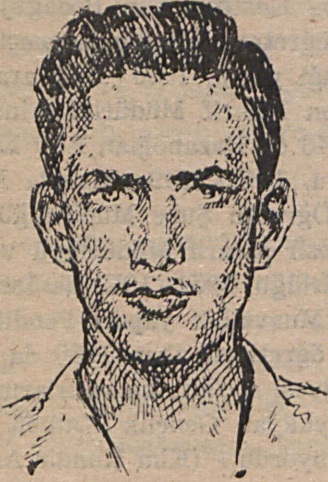
Engin Hayri
(Resim : S. Bozcalı)

dan tekrar basına döndü, Tercüman Gazetesinin istihbarat kısmında en başarılı simâlardan biri oldu; 2 Temmuz 1966 gecesi Türk - Alman Dostluk Cemiyetinin tertib ettiği Boğaziçinde motorla bir deniz ve mehtab gezisinde, bu geziye katılan kaafilenin bindiği Galatasaray isimli tenezzüh motorunun büyük bir yük motoru ile çarpışarak batması üzerine onbir kazâ kurbanından biri oldu, cesedi bulunamadı (B. : Deniz Dolmuş Motoru Fâciâsı, cild 8, sayfa 4434). Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

ENGİN (Mustafa Lütfi) — «Maarifci, muallim; 1903 de Küre'de doğdu; babasının adı Nûman, annesinin adı Nâciyedir; Küre İlk Okulunda, Öğretmen Okulunda okudu (1920), ilk okul öğretmeni oldu, 1929 da Gazi Terbiye Enstitüsünün Pedagoji Bölümünü bitirdi; öğretmen okulunda meslek dersleri muallimliği yapdı, 1936 - 1942 arasında Çoruh ve Afiyon Maarif Müdürlüklerinde bulundu, 1942 - 1943 de Hasanoğlan Köy Enstitüsü Müdürü oldu, 1943 - 1949 arasında Maarif Vekâleti İlk Öğretim Şube Müdürlüğü, 1949 - 1951 de Balıkesir Maarif Müdürlüğü ve Bursa Maarif Mdürlüğü, 1951 - 1959 da İstanbul Maarif Müdürü Muavinliği yapdı; Pendik Lisesi matamatik öğretmeni iken 1960 da Temsilciler Meclisi üyesi seçildi; bu satırların yazıldığı sırada Büyükyalı Gençlik Kulübü Başkanlığında bulunuyordu.» (Kim Kimdir Ansiklopedisi).

ENGİN (İlhan) — «Gazeteci, yazar; 1925 de Çorluda doğdu; babasının adı Kâzım, anasının adı Vasfiyedir; Çorluda Şücâeddin İlk Okulunda ve Çorlu Orta Okulunda okudu, 1944 de İstanbulda Kabataş Erkek Lisesini bitirdi ve İstanbul Edebiyat Fakültesinden serbest lisans aldı. Gazeteci olarak Vatan, Akşam, Hürriyet ve Yeni Sabah gazetelerinde çalışdı; Kim dergisi ile Sır dergisinin kurucularındandır; Gazeteciler Cemiyeti ile Gazeteciler Sendikasının üyelerindendir. Telif eserleri şunlardır: «İnsanlar Bilselerdi» (hikâye), «Garsonyer» (Oyun), «Göç Yolları Tıkadı» (Roman), «Işıklar Yeşil Yanıyordu», «Çıngar» (Roman), «Kaderden Kaçamazsın», «İstanbulda Aşk Başkadır», «Yaşayan Atatürk», «Üç Hovarda», «Asya Gripi», «Partinin Adamları» (Roman)». (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ENGİN (Oktay) — Beykozda oturur esrar kaçakcısı ve esrarkeş bir genc, nereli olduğu tesbit edilemedi; 1935 de doğmuş, bir ara Paşabağçesi Şişe ve Cam Fabrikasında amelelik yapmış, esrar yüzünden fabrikadan atılmış, âvâre meşrebine uyan sergiciliğe başlamışdır. Daha mürahiklik çağında akrânı olmayan serserî güruhundan cinsî sapık adamlarla düşüp kalkmış, yakışıklı, güzel bir genç olduğu halde muhitinin sevilmeyen bir sîmâsı olmuşdu. 1961 yılı eylül ayında bir gece, gece yarısından sonra Beykozda Kavakdere caddesinde, evli erkek kardeşinin oturduğu evde kendisine verilmiş bodurum odasında misâfiri iki uygunsuz adamla içkili bir muhabbet âleminde o iki adam tarafından beş yerinden bı-

Engin Oktay
(Resim : S. Bozcalı)

çaklanarak öldürülmüşdür. Günün gazeteleri bu cinâyeti, faaliyeti çok geniş bir esrar kaçakçılığı şebekesi tarafından Oktayın hissesinde anlaşmazlık dolayısı ile önceden tasarlandığını ve o kanlı işi, bu genç adamla bir gece muhabbeti âlemi yapabilecek iki adamın üzerlerine aldıkları yazılmışdır.

ENGİN (Osman Sulhi) — Zamanımızın en yaman otomobil hırsızı; işini dâima çok sür'atli gördüğü için İstanbul polisi tarafından «Hızlı Osman» diye lâkablandırılmışdır; hangi tabakadan çıkdığı tesbit edilemedi. Pis işine 1940 - 1941 arasında 19 yaşlarında iken başlamış, 1960 yılına kadar geçen 20 yıl içinde 200 otomobil çalmış, 64 defa yakalanmış, 13 yılı hapisde geçmiş, en son 1966 yılında ilân edilen af kanunu ile yine hürriyetine kavuşmuşdur; ve bu hürriyet havasında: «Polis benden bıkdı, usandı, ben de polisden.. göz önünde bulundurmak için müdürlükde kahvecilik teklif ettiler, kabul edemedim!...» demişdir. Son defa olarak 1964 ekiminde İstanbuldan çaldığı araba ile Ankarada yakalanmışdı.

Osman Engine göre bizde otomobil hırsızlığı, İkinci Cihan Harbi içinde 1940 - 1941 arasında yedek parça sıkıntısı ile başlamışdır; ve ilk oto hırsızlarından biri kendisidir; çalınan otomobiller, marka kıymetlerine, yeniliklerine bakılmıyarak derhal en küçük parçasına kadar hurda hâline getirilmişlerdir (B. : Otomobil Hırsızları). Ender olarak motor ve şasi numaralarını değiştirip ve sahte temiz kâğıdları tanzim ederek çaldığı otomobili değeri üzerinden satan hırsızlar da vardır ki Gangster Necdet Elmas bu şekilde 17 otomobil çalıp satmışdır.

Bu yaman hırsız otomobil sâhiblerine Hürriyet Gazetesi ile şu tavsıyelerde bulunmuşdur:

1 — Hırsızı tahrik etmemek için otomobiliniz içinde eşya bırakmayınız. Camlardan görülen eşyalar hırsızları daima iştahlandırmaktadır.

2 — Motora cereyan veren tevzi makarası dediğimiz parçayı, park ettiğiniz zaman yanınıza alınız.

3 — Bir kablo ile bütün kapılarla irtibatı olan bir alârm tertibatı yapınız. Kapılardan biri açıldığı zaman korna çalar ve sizi ikaz eder.

4 — Otonuzu tenha yerlere bırakmayınız.

5 — Mahalle bekçilerine otonuza göz kulak olması için tenbih ediniz. Tabiî biraz bahşiş vermeyi ihmal etmezsiniz.

6 — Otonuzun etrafında dolaşan şüpheli biri varsa derhal polise telefon ediniz.

7 — Bütün bu tedbirler yine de otonuzu garanti altına almaz. Siz yüzde yüz garanti istiyorsanız, otonuzu bir zincirle bağlayınız.

ENGİNAR — Argo; «Ferç» (Ferid Devellioğlu, Türk Argosu)

ENİS EFENDİ (Kelemserzâde) — XVII' yüzyıl şâirlerinden, hemen ömrü boyunca devrin ünlü vezirlerinden Bâki Paşanın kâtipliğinde bulunmuşdur; asıl adı Mehmed Receb'dir, Enis, devrin âdetince alınmış mahlâsıdır; İstanbulda Fâtihde Yeniçeşme semtinde doğmuşdur; Yeniçeri Efendiliğinde (Yeniçeri Ocağı Kâtibliğinde) bulunmuş ve zamanında ocağın sözü geçer sîmâlarından olmuş Kelemser İsmail Efendinin oğludur. (Kelem «lahna» demekdir; Kelemser «lahna kafalı, lahna başlı» anlamında bir lâkabdır.

Mirzazâde Sâlim Efendi kendi adına nisbetle anılan şuerâ tezkiresinde Enis Efendinin âile lâkabı üzerine iki fıkra naklediyor:

Kur'an-ı Kerîmi çok güzel okuması ile meşhur uzun boylu, çöp gibi zaif Mumcuzâde Halil Efendi 1097 (M. 1686) de Fâtih Camii baş imamlığına tâyin edilir, pek sevinir ve hemen devrin en namlı kavukcusu İbrahim Çe-

lebiye gaayet acele yeni bir kavuk ısmarlar. İbrahim Çelebi kavuğu ertesi güne yetiştirir ama, aceleden mutad imam kavuğuna benzemeyen pek heybetli, acâib, kubbe gibi bir kavuk olur, fakat kavuğu «gümüş tenli, yasemin fidanı boylu» bir çırağı ile gönderir. Halil Efendi kavuğu beğenmez amma ustasının hatâsını güzel çırağın yüzüne vurmakdan da çekinir, kavuğu kabul eder, ve o acaib şeyi başına geçirip camie gider; yolda Kelemserzâde Enise rastlar; Enis:

— Bu perişan destarla cenâbınızı az daha tanıyamıyacak idim, bir hilâlin (çöpün) ucuna şalgam konmuş sandım!.. demiş.

Zarif bir zat olan Halil Efendi de:

— Doğru.. kavuk netâmelice olmuş, lâkin destârımız perişan değil, perişan olsaydı şalgama değil, kelemsere benzerdi!.. cevabını vermiş.

Bâki Paşanın kâhyası velînimetinin Enise olan aşırı muhabbetini çekemez imiş ve her vesîle ile aralarında lâf çatışmaları olurmuş. Bir gün Bâki Paşanın sofrasında yemek yenirken lahna dolması gelmiş, Enis aldığı dolmayı elinden düşürmüş ve karşısında oturan kâhyanın göğsü yağlanmış, kâhya şaire:

— Be herif.. dağda mısın?!.. diye bağırmış.

Enis de:

— Be hey gidi, bizi yer misin?.. cevabını vermiş.

Mirzâzâde Sâlim Efendi şiir diline örnek olarak Kelemserzâde Enisin bir gazelini almışdır, aşağıdaki beyit o gazeldendir:

Bir sûzi tâb içün ararız dilrübâmızı
Pervâne vâr yanmada 'bulduk safâmızı

Hicrî 1106 (M. 1694 - 1695) da Bâki Paşa ile birlikde gittiği Halebde vefat etti; aşağıdaki ölüm tarihi Çağdaşı Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendinindir:

Enîsi Mustafaâ oldu Muhammed yevmi mahşerde
1106

İbrahim Alâeddin Gövsa «Türk Meşhurları» isimli eserinde Kelemserzâde Enisi «Gülmezzâde» lâkabı ile kaydediyor ve «Kelemser» adından hiç bahsetmiyor. Bu acâib zühulüne sebeb ne olmuşdur tâyin edemedik, arab asıllı Türk harfleri ile «Kelemser» kelimesi yanlış okunmuşdur desek, tamâmen aksi «Gülümserzâde» olması gerekirdi.

ENÎSÎ BEY (Mehmed) — Bahriyeli asker kalem sâhiblerinden; hâl tercemesi elde edilemedi; Resimli Gazetenin kitab şeklinde yayınlanmış bir fevkalâde nushasında «Torpido istimbotlarının Vezâifi» başlıklı makaalesi münâsebeti ile konmuş bir resmi bulundu.

1909 da Yeni Tasviri Efkâr gazetesinde çıkan bir kitab ilânından Mehmed Enîsî Bey'in Fransa Bahriyesinde iki sene staj gördüğü, Fransa'da ve Avrupa'da dolaştığı yerler ve gördükleri üzerine kaydettiği notlarını «Avrupa Hâtırâtım» isimli bir kitab hâlinde yayınladığı öğreniliyor.

Mehmed Enîsî Bey Bahriye Nezâreti yâverlerinden ve mülâzimi evvel rütbelerinde bulunur iken «Çanakkale ve Bahrisiyah Boğazları ile Marmara Denizi Rehberi» adı ile çok kıymetli bir eser neşretmişdir. 8 punto harf ile dizilmiş 14×20 santim eb'adında 287 sayfa olan bu rehber 1311 (M. 1893 — 1894) de Bahriye Matbaasında basılmışdır; bu İstanbul Ansiklopedisinin kaynakları arasında bulunmaktadır. Hâl tercemesi elde edilemeyen müellifi sânında bu satırlar vesîlei rahmet olmak üzere kaydedildi.

Mehmed Enîsî Bey
(Resim : S. Bozcalı)

ERENAY (Tuncay) — Tiyatro aktörü, İzmir'de doğdu, sahneye ilk defa İzmir'de öğrenci iken çıkdı ve amatör sahnelerde çalışdı, tahsil için İstanbul Konservatuarına geldiği sırada Kenterler Tiyatrosunda «Mar» piyesinde aldığı rol ile profesyonel oldu; Arena Tiyatrosunda «Kardin Kayboldu», «Sezar ve Kleopatra», Kırmızı Fenerler» piyeslerinde oynadı. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Ses Mecmuası, 1967.

ENLİ YOKUŞ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Kılıçalipaşa Mahallesi yollarından; Necâtibey Caddesi ile İlyas Çelebi Sokağı arasında uzanır (Pafta 15/166); iki araba rahat geçecek genişlikde kabataş döşeli merdiven bir yoldur; üzerinde ikişer katlı yarı kâgir ve ahşab evler vardır; yokuşun Necâtibey Caddesi üzerindeki alt başı çok bozukdur, caddeye güçlükle inilmektedir; eskiden o noktada Tophâne Sanat Okulu binâsı, eski Topcu Kışları vardı, son istimlâklerde (1957 - 1959) yıkdırılmışdır, ve yeri genişletilen caddeye katılmışdır (Şubat 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ENSÂRÎ (Muhiddin) — İmparatorluk ve Cumhuriyet devirlerinde Türk Ordusunun değerli zâbitlerinden, hukukcu, muallim, Kasımpaşa'da Aynî Ali Baba Dergâhın son şeyhi; muhitinde, İslâmî fazîletlerin hakkı ile timsalî olarak tanınmış kibar bir sîmâ; aynı dergâhın şeyhi Mehmed Efendinin oğludur, annesinin adı Vesîle Hanımdır; 1895 de Erzincan'da babasının mülki olan Rifâî dergâhında doğdu; 1897 de Mehmed Ensarî Efendi İstanbulda Kasımpaşa'da Bedreddin Mahallesinde Aynî Ali Baba Dergâhı şeyhliğine tâyin edilince âilece İstanbul'a gelip yerleşdiler. İlk tahsilini Kasımpaşa mektebinde yapdı; Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesinde, Kuleli Askerî İdâdisinde okudu; 1914 de Harbiye Mektebinden Piyâde Zâbiti olarak mezun oldu; Birinci Cihan Harbine 22. Kolordu'da 53. ve 54. Fırkalarda katıldı; Çanakkale Muharebelerine denk Gazze müdafaasında, ve kaahir düşman kuvvetlerine karşı bir Türk zaferi ile sona eren İkinci Gazze Meydan Muhârebesinde bulundu.

Mütârekeden sonra ordu dağılınca, 1918, Konya'ya gitti, mürâcaatı üzerine Konya Maarif Müdürlüğü tarafından Akşehir İdâdisine muallim tâyin edildi; İtalyanların işgaali altında bulunan Akşehirde, arkadaşları ile Müdâfaai Hukuk Cemiyetinin Akşehir şûbesini kurdu; Anadolu'da ordu kademeleri yeniden kurulunca ordu hizmetine alındı ve Konya Kolordusuna verildi; Millî Mücâdelenin muhtelif cebhelerinde bulundu, yararlıkları görüldü, bir kaç defa yaralandı, yaraları kapanınca tekrar cebheye döndü. Zaferden sonra hastalığı ve kendi isteği ile ordudan kıdemli binbaşı rütbesi ile emekliye ayrıldı.

Hukuk Fakültesine devam ederek (1928) diploma almış, beş sene kadar da çeşidli adlî hizmetlerde bulunmuş, hâkimlik yapmışdır.

Tekkelerin lâğvinden az evvel de babasının verdiği icâzetnâme ile Aynî Ali Baba Dergâhına şeyh oldu. Tekkelerin lâğvinden sonra da dergâhı camie tahvil etti; imam ve hatibliğine de kendisi tâyin edildi. Bu satırların yazıldığı sırada (1966) bu vazifelerde bulunuyordu ve Bedreddin Mahallesinin muhtarlığını yapıyordu.

Maalesef kalem diline verilmemiş zengin askerlik ve harb hâtıraları vardır. Bir türk

Muhiddin Ensârî
(Resim : Yaşar Ekinci)

kadının şahsiyetini göstermek bakımından kaydediyoruz; Gazzede bulunur iken annesine gönderdiği bir mektuba şu satırları ilâve etmişdi :

«Anneciğim seve seve vatan hizmetindeyiz, fakat bir buçuk senedir tatlı su yüzüne hasretim, buna tahammül edemiyorum. Tekkenin kuyusuna saldığınız buz gibi soğuk sudan benim yerime de içiniz.»

Bu mektubu aldıktan sonra annesi, oğlu harbden dönünceye kadar soğuk su değil, kana kana su içmemiş ve yatakda yatmamışdır.

Orduda ve cebhelerdeki hizmetlerinden, yararlıklarından dolayı Osmanlı ve alınan madalyaları ile, kumandan takdirnâmeleri ile, Dumlupınar Muhârebelerinde fedâkârlığı dolayısı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile 500 liralık nakdî mükâfatla, kırmızı kordelâlı İstiklâl Madalyası ile, ve emekliliğe ayrılışında Millî Müdafaa Vekâletinin bir takdirnâmesi ile taltîf edilmişdir.

Hakkı GÖKTÜRK

ENSÂRÎ (Şeyh Mehmed) — (B. : Mehmed Ensârî, Şeyh)

ENSÂRÎ BÜLEND — Ünlü çağdaş gazeteci Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu'nun bâzı tarihî roman tefrikalarında kullandığı takma adı (B. : Tepedelenlioğlu. Nizameddin Nazif).

ENSELEMEK, ENSELENMEK — Argo deyim : «Tutmak, yakalamak; tutulmak, yakalanmak»; misaller :

Karakolda :

— Şu küçükbeyi tanı komiserim, yaman işçidir, tam bir aydır peşindeyiz, nihâyet iş üstünde enseledik..

* Gece parkda :

— Enseleniriz abi...

— Korkma.. götüreceğim yere bekci gelmez...

* Bir pırpırı oğlan :

— Abiler, siz o işi bana bırakın, ayaklarıma güvenirim, enselenmem..

ENSERCİ MİŞON — (B. : Ekserci Mişon)

ENSERCİ NESİM — (B. : Ekserci Nesim)

ENSERCİYAN (Tatyos) — Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış ermeni asıllı büyük bestekâr ve kemânî (B. : Ekserciyan,

Tatyos Enserciyan
(Resim : S. Bozcalı)

Tatyos, cild 9, sayfa 4987); bu büyük san'atkârın resmi hal tercemesini ihtivâ eden maddede iş arkadaşlarımızdan birinin gafleti ile konulamamışdı; buraya koyuyoruz.

ENSİZ SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlunda Asmalımescid Mahallesi yollarından; Tünel Meydanı ile Kazevici Sokağı arasındadır; Tünel Geçidi, Nerkis Sokağı ile kavuşakları vardır (Pafta 14/138). Bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşelidir, üzerinde yedi kâğir apartıman vardır ki biri 3, ikisi 6, dördü de 5 katlıdır (Şubat 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ENSTİTÜTRİSLER, MÜREBBİYELER — İkinci Abdülhamid devri sonlarında İstanbulun hemen bütün büyük konaklarında kız ve oğlan torunlara bir mürebbiye tutmak, yetişkin ke-

rîmelere mutlaka bir enstitütrisi şakak lâlesi etmek modası alıp yürümüştü.

Vapurlarda, trenlerde, tünelde, Caddeikebirde, büyük mağazalarda; Efijeni, Şpigel, Kalivrusi gibi lüks terzihanelerde; dişçi Heyde'lerin, Barri'nin, Çami'nin bekleme salonlarında; hele Paris'in, Viyana'nın moda gazeteleri alınan Vays'ın, Kayl'ın kitapçı dükkânlarında, Fransızcadan gayri tek kelime sarfetmemek, alafrangalık düşkünlerince âdet olmuştu.

Bonmarşede tezgâhtarların avazı kulakları doldurur :

— Trois quarts, à la caisse! (truva kart ala kes)

— Quarante piarstres!.. (Karant piyastre)

— Niko, servez madame! (Niko, serve madam)

Pazar Almana girip : «Oyuncak bir çiftlik takımı» derken, derhal :

— Au premier étage! (o promiye etaj) ı dayarlar; ·çocuk eşyası mağazası Vapilyon'a dalıp kukulete isteseniz:

— Capuchon? (Kapüşon) mu diye sorarlar; Galatasaray dönemecindeki şekerlemeci Ankopulo'da, yemiş şekerlemesi alacaklara,

— Oui, des fruits glacés (Vuy.. de früvi glâse) cevâbını yerleştirirler; Yâni Birahânesinde : «Un bock!» (Ön bok) demeyenin önüne kallavi bira bardağını koymazlardı.

Kitapçı Depasta biraderlerin bitişiğindeki köşede, işportası göğsüne asılı, teneşir horozu kılıklı rumyoz çikolatacı :

— Shocolat, chocolat!.. (Şokolâ.. şokola..) diye gırtlap paralar; piyanocu Komendinger'in önünde bekleyen hamallar, gelen geçene,

— İsi müsü, madam! (İsi müsü, madam) diyerek kapıyı gösterir; Tüneldeki turnike memurları,

— S'il vous plait! (Sil vu ple) yi mırıldanarak fişi alırlardı.

Bu frenkçe salgını Beyoğlu Doğruyolundan İstanbul'un belli başlı konaklarına da sirayet etmişti. Hemen hemen hepsi birbirlerile yarışta. Torunlara, kerimelere, mahdumlara bir enstitütris tutmak sevdasında idi.

Tünelin perdesi inik köşesinde, vapurların yan kamaralarında, vagonların bölmelerinde, mesire piyasalarına katılmış arabalarda, sandallarda, sayfiye tiyatrolarının localarında, şatafatlı küçük hanfendilerin yanında mutlaka bir matmezel bulunur, fanfin fanfin ötüp dururlardı.

Modaya uymak, yar ve ağyardan geri kalmamak kaygusuna dayanan enstitütris tedariki, kolaycacık olmazdı. Önce hayli düşünülür, zihin yorulurdu; evin direği hazretin zendost mizaçlığı, baldız ortanca hanımefendinin erkeği enişte beyin hâlâ içi ölmemişliği, büyük kerimenin kocası damad beyin tek durmazlığı, delikanlı mahdumun ele avuca sığmazlığı hesaba katılırdı. Bütün mahzurların incesi ipe, kalını çöpe dizilirdi.

Yaşlı hatunlar, emekdar dadılar, tayalar çeneleri veriştirirler:

— Ayol çıldırdınız mı çocuklar? Evimizin beti bereketi gider, tadı tuzu kaçar, aramıza melâikeler giremez.. Aklınızı denk alın, son pişmanlık fayda etmez!.. derlerdi; ve o körolası görenek yine de hükümfermâ olurdu.

Karar verildi mi, Nemse ve Leh kırması, bohçacı madamlara, Rızapaşa Yokuşunun alt başındaki Çorapçı Hanımın yahudi tezgâhtarlarına, Sultanhamamındaki «Gün Doğdu» mağazasının kasadarı Madam Şapirere, Vapılyon ticârethânesinin kara kuru vandözüne baş vurulup reyleri alınırdı. Hepsinde ayni cevap :

— Şişhâne Karakolu yokuşunda Enternasyonal, Okçu Musa Caddesinde Matmazel Karolin, Asmalımescidde Madam Filomen «Büro dö plasöman» larına gidiniz!..

Alâ amma Galatada, Beyoğlunda öyle her sokağa dalıp falan filân madamanın evine gitmek mümkün mü? Polisler, hafiyeler :

— Muhadderatı İslâmiyenin buraya girişinden maksadı acaba ne ola? diye bir balmumu yapışdırırlar.

Binaenaleyh, Beyoğlunda vaktile çarh çevirmiş, ununu eleyip eleğini asmış, uzak akrabadan veya bendegândan bir apikoya iş havale edilirdi.

Evin baş hatunu gizlice kulağını büker:

— Lâf aramızda, sakın ha akça pakça, fingirdek bir kokona olmasın, kart, çehre züğürdü olsun! derdi.

Matmazel, doğrudan doğruya gelinlik kerîme hanfendilere tutuluyor ise onlar da gizlice tenbih ederlerdi:

— Yaşlı, biçimsiz, kılık kıyafetsiz birini

seçip getirmeyin kuzum... öylesini yanımıza alıp da şuraya buraya çıkamayız.. el âleme maskara mı olacağız? Tazeden gayrisini kat'iyen istemeyiz!..

Bu zâti şerif, dediğim idarehaneleri boylar, sandalyaya kurulup esirci kör İbrahimde çerkes odalık seçer gibi karşısına çıkarılanları inceden inceye süzer, göz kestirdiklerine yılışır, yarenliğe girişir, nihâyet birini peyleyip, peşine katıp getirirdi.

Bu takımın gençlerinin azâmetinden geçilmez, ayağını ayağının üstüne atıp herkesin burnuna sokar, evde delikanlı melikanlı yoksa bavulunu getirmek bahânesile hemen kirişi kırar, şayed varsa karar kılar, tâzelere de bilmedikleri neler öğretirdi.

Bu kategorinin Almanca için tutulmuşlarına gelince, hepsi sarıya boyalı saçlı, gaga dilli, kepçe elli, salapurya ayaklı, Bükovina yahudisi kartolozlar, sofrada ortaya konanı kıtlıktan çıkmışçasına sömürürlerdi.

Üçüncü tabaka enstitütrisler frenkçeyi yarım yamalak, çetrefil çetrefil söyliyen, Yenişehirin, Papasköprüsünün rum kokanaları ile yayık dilli, bir kulakdan bir kulağa ağızlı, suratı çillerle ve çiçek bozuğu ile pıtırak Kuledibi, Hasköy, Balat poliçaları idi ki ayda 5 mecidiyeye fit olurlardı. Sofraya oturunca hepsi sanki kuzu yemiş, hiç bir yemeğe el sürmezler; sebebi «turfa», «kaşer» mes'elesi. Etlere, sağ yağlılara karşıdan yutkunurlar, zeytin yağlılara tırpan atarlar; bulunmazsa, kuru çirozu, zeytini, turşuyu ekmeğe katık ederlerdi.

Sermed Muhtar ALUS

ENTÂRİ, ANTERİ — «Kelimenin aslı türkçedir, (eski yazımızda E diye okunarak) elif harfi ile yazılır, arablar bu türkçe ismi almışlar, ayın harfi ile yazarak Anteri demişlerdir, (sonra bizde de arab imlâsı ile yazanlar olmuşdur); basma, patiska ve sâir kumaşlardan yapılır uzun bir libas, düz ve süssüz kadın esvabı; eskiden erkekler tarafından da giyilmişdir. Kadın ve erkeklerin iç çamaşırı ve iç donu üstüne geceleri yatağa girer iken giydikleri ve bâzen ev içinde de onunla dolaştıkları uzun bir gömleğe de Gecelik Entârisi denilir» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

Entâri için yukardaki târifi yeter buluyoruz. Şehirlerimizde ve köylerimizde kadınlarımızın, kızlarımızın büyük çoğunlukla hâlâ giyegeldikleri bir esvabdır; ekseriya kendi kumaşından yapılmış basit süsler veya ucuz hazır dantelâlarla süslenir; yine kendi kumaşından basit bir kuşakla belden bağlanması entârinin husûsiyetidir.

Entâri, 1826 da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra İkinci Sultan Mahmud tarafından yapılan kıyâfet inkilâbına kadar sokakda günlük iş veya memuriyet hayatında erkekler tarafından da giyilmişdir. Fakat erkekler sokak entârisini asla, hiç bir zaman iç donu üstüne giymemişdir; don üstüne ya şalvar, ya çakşır giyilmiş, entâri de onun üstüne giyilmişdir. Bu bakımdan, zamanımızda moda olan ve etekleri pantolon üstüne salınan gömleklere benzer, şu fark ile ki, etekler çok daha uzun, ayak bilekleri hizâsına kadar inerdi,

Zâkir Derviş sırtında Entâri
(Resim : Hüsnü)

ve o uzun eteklerin savrulmaması için de belden bir kuşak ile veya bir kemer ile sımsıkı sarılır, bağlanırdı. Eski kıyâfetlerimizi gösteren ve yabancı ressamlar tarafından yapılan gravürlerde ve eski Türk minyatürlerinde erkekler çoğunluk ile şalvar veya çakşır üzerine entâriliridir.

Çakşır veya şalvar üzerine giyilen erkek entârilerinin cebli olduğunu Enderunlu Vısıf'ın şu şarkısı aydın olarak gösteriyor :

Kani ey mâh geçen şeb Yeniköyden 'beride
Bir kayıkda iki büt var idi bizden geride
O vesileyle söz açdım sana geldi yeri de
Yazmış idim o sözü kalmış öbür anteride
Vâdiniz bûse mi vuslat mı unuttum ne idi.

Entârili bir nevcivanı tasvir eden aşağıdaki beyitler, Enderunlu Vâsıf'ın Üçüncü Sultan Selim şânında yazdığı bir kasîdenin girizgâhındadır :

O büt'ün gaayet yakışmış cilvei endâmına
Sırmalı tavşankanı mîntan şarâbî anteri
Ayağı yer mi basar rindân-ı aşkın şevk ile
Dalfes, 'sâgar be kef geldikce bezme ol peri

Bir mahalle karısı ağzından kızına nasihat yollu şu mizâhî kıt'a da aynı şâirindir :

Çekdir çiçekli anterine telli bir şerit
Akranlarına paça günü giy de körlük it
Kâküllerini bağla saçı düğününe git
Alur seni de belki bugünlerde bir yiğit
Olma sokak süpürgesi hanım hanımcık ol

Entârilik güzel bir kumaş, sevgiliye alınacak makbûl hediyelerden idi; şu kıt'a yine Enderunlu Vâsıf'ın bir şarkısındandır :

Buluruz istediğin, itme sitem 'beyhûde
Hele yarın bakalım bizde olan mevcûde
Yok senin istediğin anterilik çarşûde
Ne yapayım ay efendim a benim sultânım

1827 - 1839 arasındaki kıyâfet inkılâbından sonra da erkeklerin çakşır veyâ şalvar üstüne yüzyıllardanberi giye geldikleri sokak entârileri giyilmez oldu, Türk giyim kumaşında tamâmen târihe mal oldu. Fakat buna karşılık, genç ve yaşlı, iş saatlerinin dışında sokağa gecelik entârileri ile çıkdılar; semtlerinin manavına, kasabına, bakkalına gecelik entârileri ile gittiler, mahalle kahvehânelerine de yalın ayak, ayaklarında takunya, başlarında fes yahud bir gecelik takkesi ve gecelik entârileri ile çıkıp oturdular; bu lâübâli hürriyet 1908 - 1909 yıllarına, İkinci Meşrûtiyete kadar 70 yıl devam etti, ve 1909 da ilk defa İstanbulda, ve İstanbulda da Üsküdar'da erkekler için gecelik entârisi ile sokağa çıkma yasağı kondu. Aşağıdaki işirin yazı Hüseyin Suat Beyin «Kalem» isimli mizah mecmuasında Gâvei Zâlim takma adı ile bu yasak üzerine bir sohbet fıkrasıdır :

«Geçenlerde Üsküdarda Sualtantepesinde oturan dostlarımdan birine misâfir gittim. Niyetim birkaç günümü orada âsûde geçirmekdi, fakat bu sene oranın neşvesini kaçıran bir mesele var : Entâri yasağı...

«Entâriyi ancak yatağa girerken giyersem de başkalarını bu kılıkda sokakda seyretmesini pek severim. Meselâ, titiz ve temiz kimseler vardır ki entâriyi arkasına, takunyalarını ayaklarına, ince yazlık hırkasını omuzuna alarak şöylece sandalyaya kurulurlar, tamâmiyle istirahatda bulunduklarını göstere-

Saray Çamaşır Ağası sırtında şalvar üstüne giyilmiş Entâri
(Resim : S. Bozcalı)

cek bir tarzda öyle bir vaziyet alırlar ki insanın imreneceği gelir.

«Üsküdarda bu sene entârilerin pabucu dama atıldı, sokakda gördükleri entârililerden para cezâsı alıyorlar. Sultantepesinde konu komşu birleşdiğimiz zaman ekser sohbetimiz entâriler üstüne oluyor. Kimi memnun, kimisi pür hiddet, bâzıları da : Bu âdetâ şahsî hürriyete müdâhaledir!.. diyor.

«Sabaha karşı sokakda müdhiş bir gürültü ile uyandım : Tutun!.. Kaçıyor!.. Sağdan!.. Soldan!..

«Ne oluyoruz diye pencereyi açdım bakdım. Beyaz entârili, uzun boylu, baş açık, yalın ayak birisi yere ve gökyüzüne birşeyler söyliyerek koşar gibi gidiyordu. Arkasında iki polis, iki jandarma, bir bekci tâkib ediyor ve dur emrine karşı o beyazlı heyûlâ muttasıl yürüyordu. Kulak verdim, manzum bir şey okuyordu :

Entâriyi inceden, kalından
Altmış sene giydi cismi zârım;
Entâri yasak olunca artık
Kayboldu benim de ihtiyârım.
Entâri içinde çünki geçdi
Ömrüm, bütün aşkı nevbahârım.
Mâtem tutuyor bu yıl dolabda
Yazlıklarım, âh penbezârım.
Entârisiz, aşksız, çiçeksiz
Öksüz gibi kaldı Üsküdarım!
Ölsem de yine gam yemem
Entâri giyerse türbedârım!...
Kabrimde kemiklerim gülümser
Entâri Dede olur mezârım!..»

Entâri yasağı üzerine bu mizâhî manzûme bellidir ki Hüseyin Suad Beyindir.

Erkek gecelik entârileri yaz için beyaz patıskadan, kışlık olarak da beyaz pâzenden kesilirdi; yalnız güveylerin gecelik entârileri beyaz ipekliden yapılırdı.

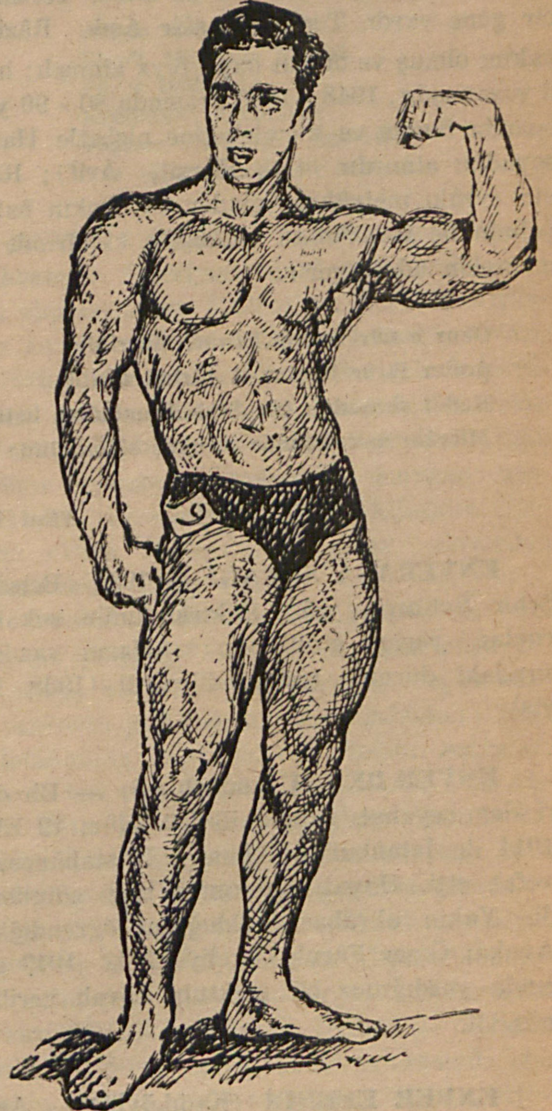
Kadın ve kız gecelik entârilerinin yakası azıcık dekolte olur, yakadan bele kadar göğüs yırtmacı bâzan düğme yerine bir kordelâ ile bağlanıp kapatılır, yaka ve kol kenarlarına ve göğsüne fisto süsler işlenir, farbalâler konur, ve entâri bedene nisbet az bolca yapılır, etekleri de bâzan yere kadar inmez, ayak bileklerinin üstünde kalırdı. Kız gecelik entârileri renkli olduğu zaman penbe ve süt mâvisi diğer renklere tercih edilirdi. (B. : Gecelik Entârisi; Pijama).

ENTÂRİ — (B. : Gecelik Entârisi).

ENTERPRİSE AMERİKAN UÇAK GEMİSİ — Birleşik Amerika Devletinin Akdenizdeki Altıncı Filosuna mensub dünyanın en büyük uçak taşıt gemilerinden biri; aynı filoya mensub diğer bâzı harb gemileri ile birlikde 1964 yılı Mart'ının ilk günlerinde altı günlük bir ziyaret için İstanbul limanına geldi. 86200 tonluk ve 341 metroboyunda bir gemi olup tam yolla seyrinde sür'ati saatde 40 mil'dir; ve nükleer enerji ile techiz edilmişdir.

Bibl. : Hürriyet Gazetesi.

ENÜNLÜ (Ahmed) — 1967 yılında İstanbulda Tagar Jimnastikevinin tertiblediği Erkeklerarası Vücud Güzelliği Müsabakasın-

Ahmed Enünlü
(Resim : S. Bozcalı)

da birinci seçilmiş bir delikanlı; 1948 de Büyükada'da doğmuşdur; Kabataş Erkek Lisesinde öğrenci bulunuyordu; ayrıca serbest güreşe de çalışıyordu, fakat en büyük merâkı halterde idi (B. : Erkek Vücudu Güzelliği Müsabakası).

ENVÂRİ MAARİF — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde 1305 - 1306 (M. 1887 - 1888) arasında Üsküdar'da Körbakkalda açılmış bir hususî mekteb, ibtidâî ve rüşdiye sınıfları vardı; ne kadar devam etmişdir bilemiyorum, fakat, talebeden bir efendiye malâyık hareketi görüldüğü için mektebden kovulan bir hademenin jurnalı üzerine kapatıldığını duymuşduk. O taraflarda oturur Çakır Ârif diye anılır pek yakışıklı vechen de dilber Tersâneli bir genç vardı, Tophâneli şâir Âşık Râzinin yakını olmuş ve ondan hayli feyz almışdı; hayli yaşamışdır, 1948 - 1950 arasında 80 - 90 yaşlarında ölmüş ve memleketine nisbetle Harşit soyadını almışdır (B.: Harşit, Ârif); Râzinin evrâkı metrûkesi içinden bu bıçkın bahriyelinin üç manzûmesi çıkmışdır ki birinde bu mektebin adı geçer :

Okur o nûri aynim Envâri Maarifde
Aczim ikrâr iderim ol yârimi târifde
Kaddi şimşâdını gör Şeyh Hamdullah hattiyle
Mihrâbı aşk üstünde menkuş sülüs elifde

Vâsıf **HİÇ**

ENVERAĞA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Bakırköyünün sokaklarından; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968, Mayıs).

ENVER BEY (Üsküdarlı Ali) — Bir devri âlem seyahatı yapmış ilk Türkdür; 19 Ekim 1914 de İstanbul'da Alman Hastahânesinde vefat etti. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi. Yakın akrabası olduğunu öğrendiğimiz Avukat Ömer Fâruk Dereliye 1942 - 1943 arasında yazdığımız bir mektuba cevab verilmemiş idi.

ENVER EFENDİ (Kadıköylü) — Asker ressamlardan, doğum târihi bilinmiyor, 1883 de Harbiye Mektebinden piyâde mülâzimi olarak mezun olmuş, resim san'atındaki kudretinden ötürü Kuleli Askerî İdâdisi resim muallimliğine tâyin edilmiş, dokuz sene bu mektebde kaldıkdan sonra 1892 de Bursada Işıklar Askerî İdâdisi resim muallimliğine nakledilmiş, 1895 de de Harbiye Matbaasına ressam olarak alınmışdır. Askerî mektebler için ayrı ayrı yapraklar hâlinde bir karakalem resim model albomu tertib ederek bastırmışdır; bugün bütün nushaları kaybolmuş bu albomdan bir seri resmin bulunması maarif ve san'at târihimiz için önemli bir vesika olacakdır. San'atkârın başka eseri bilinmiyor; Subay Ressamlar Birliği Başkanlığında bulunmuş Albay Sadık'da yalnız bir kule resmi vardır. Kolağası rütbesine kadar yükselmiş olan ressam muallim Enver Efendinin ölüm tarihi de tesbit edilememişdir. Bibl. : P. Boyar, Türk Ressemları.

ENVERÎ — Onaltıncı asır şâirlerinden; İstanbul'ludur; ayak takımındandı, okuma yazma bilmezdi, şiirlerini irticâlen söyler, ve muhakkak ki başkalarına yazdırır imiş; meşhur şuara tezkiresi sâhibi Kastamonulu Lâtifî: «Şol kadar mümî iki di elifi doğruluğundan ve kefi eğriliğinden tanır, bilirdi; ama şâirdi, gaayet güzel mânâlar, iyi san'atlar bulurdu» diyor; tezkiresine bu ümmî şâirin şu beyitlerini almışdır :

Zülfünle hattın ilmi vefâ bahsin ider hep
Biri kara câhil birisi cehli mürekkeb

•

Sana nisbetle ey şehi âlîcenâb
Yedikule dizdarıdır âfitâb

Bibl. : Lâtifi, Şuera Tezkiresi.

ENVERÎ — Birinci Cihan Harbi içinde Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından kara ordusu efrad ve zâbitlerine giydirilmiş bir serpuşun adı (Osmanlı Devletinde başkumandan pâdişahdır); isim halk tarafından Enver Paşa'nın adına nisbetle verilmişdir, ilk çıkdığı zamanlar askerî kabalak denilmişdi.

Koloniyal şapkayı andırır, yapısı da ona benzer, hâki renkde ve dört parmak kadar eninde kuşak gibi bir bezin bir usûle göre sarılması ile yapılmışdı. Birinci Cihan Harbine âit bütün resimlerde askerlerimizin başında Enverî görülür; o harbe iştirâk etmiş bütün kumandanlarımızın, bu arada Türkiye Cumhu-

riyetinin kurucusu Atatürkün de enverili resimleri vardır.

ENVERÎ EFENDİ — XVIII. yüzyılda yaşamış Osmanlı Vak'anüvislerinden; asıl adı Sadullah'dır, fakat mahlası olan Enverî adı ile meşhurdur; 1730 - 1735 arasında Trabzonda doğmuş, okuma yazmayı memleketinde öğrenmiş ve küçük yaşda İstanbula gelerek «Kalem» denilen dâirelerinden kâtiblikden yetişmişdir; Divânı Hümâyun kaleminde bulunmuş, Teşrifatçı, Cebeciler Kâtibi, tekrar Teşrifatci, Vak'anüvis, Başmuhasebeci, Mevkufatcı olmuş, 1795 de vefat ederek Üsküdarda Karacaahmed Mezarlığına defnedilmişdir. Aşağıdaki iki kıt'a çağdaşı Sürûrînin yazdığı ölüm târihleridir :

Vak'ai mevti meded bir münşii nazm âverin
Hâcegândan etti erbâbı kalem hâlin tebâh
Emr ider şehnâmei tarihin istinsâh içün
«Enverînin rûhi firdevsi ide âramgâh»
1209 (M. 1795)

•

Mevt irüb düşdü elinden kalemi vak'anüvis
Virile nâmei âmâli yemîninden ana
Kıldı misbâhı duâdan lemean tarihi
«Enverînin ide pür nûr mezarın Mevlâ»
1209

Sürûrî de kaydediyor, nazım ile meşgul olmuş, Arabca, Farsca, Türkce manzûmeleri vardır. Mahlasına nisbet ile anılan vekaayinâmesi basılmamış; Vak'anüvis Vâsıf Efendi onun notlarından çok faydalanmışdır; «Enverî Târihi» hicrî 1182 - 1205 (M. 1767 - 1791) yılları vak'alarını ihtivâ eder.

ENVERÎ EFENDİ (Dizdarzâde İsmail) — On sekizinci asır hattatlarından; aslı Bağdadlı olub İbrâhim isminde bir kardeşi ile berâber yazıya heves etmiş, sülüs ve nesih yazıda hayli ilerlemiş, bir iş dolayısı ile Bağdada gitmiş olan hattat Merzifonlu Seyyid Mehmed Hilmi Efendiden de ders, ve yazılarına imzâ koyma iznini aldıkdan sonra, hattatlara dâimâ iş bulunan fikir ve san'at merkezi İstanbul'a gelip yerleşmişdi. Büyük şehirde de yıllarca asrın yazı üstadlarından Eğrikapulu Râsim Efendiden yazı dersleri almış, yazısına bir şahsiyet vermişdi. Hayli yaşlı olduğu halde Bayazıdda Kâğıdcılar karşısındaki mektebe bitişik bir odada hattatlıkla geçinip giderken hicrî 1189 (M. 1775) da öldü.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin.

ENVER - NİYÂZİ MARŞI — 1909 da İkinci Sultan Abdülhamidin tahtdan indirilmesinden sonra, güftesi kimindir ve kimin tarafından bestelenmişdir tesbit edemedik, her ikisine de «Kahramânı Hürriyet» denilmiş Erkânı Harb Binbaşı Enver Bey ile Kolağası Resneli Niyâzi Bey hakkında çıkmış bir marşdır. 1909 - 1910 yıllarının ölçüsüz heyecanı arasında İstanbulda herkesin ağzında dolaşmışdır; notasını bulamadık, ancak ilk kıt'asını Niyâzi Bey merhumun oğlu ressam Sâmi Bey'in delâleti ile elde edebildik :

Ah ne idik ne olduk
Şimdi Hürriyet bulduk
Sâyei ittihadda
Esâredden kurtulduk
Yaşasın Niyâziler, Enverler
Var olsun hamiyetli askerler

ENVER PAŞA — İkinci Meşrûtiyetin «Kahramânı Hürriyet» unvânı ile anılmış en ünlü sîmâlarından, İttihad ve Terakkî Fırkasının en ön safdaki ricâlinden, Harbiye Nâzırı, Birinci Cihan Harbinde Osmanlı İmparatorluğu orduları Başkumandan Vekili (Başkumadan pâdişahdır), Türkiyeyi Birinci Cihan Harbine sokanların en başında bulunan; aşağıdaki hal tercemesini İbrâhim Alâeddin Gövsa'nın «Türk Meşhurları» isimli eserinden nakletmekle yetiniyoruz :

«Osmanlı İmparatorluğunu 1908 de kurtarmaya çalışmış, 1918 de de batırmaya sebeb olmuş bulunanlardan biri, ve son zamanlar tarihinin pek meşhur bir sîmâsıdır; 1881 de İstanbulda Divanyolunda doğdu, sonraları oğlunun tesiri ile Paşa ve Surreemini olan Ahmed Beyin oğludur, annesi Ayşe Hanım da, babası Ahmed Paşa da İstanbulludurlar. 1903 de Harbiyeden kurmay yüzyaşılıkla çıkmış, o zamanki 3. Orduya memur edilerek Manastır, Selânik ve Üskübün muhtelif bölgelerinde eşkiyâ çeteleriyle müsâdemelerde bulunmuşdu. Merkezi Selânikde bulunan İttihad ve Terakkî Komitesi ordunun genç subayları arasında onu da elde etmişdi. 1908 meşrutiyetini ilân ettirmek için İkinci Abdülhamidi ordu vâsıtası ile sıkışdırmak üzere bir takım subayların hür-

riyet ve meşrûtiyet isteyerek Rumelide yer yer dağa çıkdıklarını saraya bildirmişlerdi. Bunlardan biri Kolağası Niyâzi, öteki de Kurmay Binbaşı Enver Beydi. Sarayı korkutmak için adları ile birlikde hayatları da ortaya konmuş bulunuyordu, bundan dolayıdır ki Enver ile Niyâzi ismi 1908 inkılâbından sonra Hürriyet Kahramanı diye dillerde dolaşdı.

«1909 da Berlin ateşemiliteri oldu. 1911 de İtalyanlar Trablusgarbe asker çıkardıkları zaman memleketi seven birçok genç Türk subayları gibi oraya gitti ve onu hürriyet kahramanı olarak zâten alkışlamakda olan halk bu hareketi ile de ayrıca sevmişdi.

«Fakat Enver Beyin yalnız vatan aşkı ile değil, siyâsî emeller ve şahsî hırslarla hareket etmekde olduğu bundan sonra yavaş yavaş meydana çıkmaya başlamışdır. (Balkan harbi içinde) Bâbıâli baskınını yapması, Harbiye nâzırı Nâzım Paşayı öldürtmesi, hele saraya dâmâd olması (Zevcesi Nâciye Sultan) bu hâlini gösteren ilk hareketleridir. Balkan bozgunundan sonra Edirneyi geri almak üzere ordu ileri yürüdüğü zaman bu harekete Enver Bey de iştirak etti, Edirneyi kurtaran o değildi, fakat bu muvaffakıyete adını karıştırmak fırsatını kaçırmamışdı. Nihâyet sadrâzam ve Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa öldürülünce İttihad ve Terakkî erkânına yaptığı ısrar üzerine 1913 de Harbiye Nâzırlığına geçdi ve kaymakam, yarbay iken (Miralaylığı - Albaylığı atlayarak) Livâlığa, Generalliğe yükseldi.

Enver Paşa
(Resim : S. Bozcalı)

«1914 Mart'ında Şehzâde Süleyman Efendinin kızı Nâciye Sultanla evlendi. Süleyman Nizif'in nüktesiyle Enver Paşa, Enver Beyi öldürdü. 1914 de çıkan Birinci Cihan Harbine Osmanlı İmparatorluğu da Almanlarla birlikde katıldı. Hiç bir ihtiyata riâyet etmeden, hattâ Almanlardan siyâsî ve mâlî teminat bile almadan İmparatorluğu harbe sokanların başında Harbiye Nâzırı Enver Paşa, gelir. Sarıkamışda Türk ordusunu ihtiyatsız bir sergüzeşte sürükleyerek mahveden yine Enver Paşa olmuşdur.

«1918 de Cihan Harbi ve onunla birlikde Osmanlı İmparatorluğu bitince Enver Paşa arkadaşları ile birlikde Almanyaya kaçdı. Oradan Moskovaya ve Türkistana geçdi. Önce Sovyet rejimini oralarda yaymak vazifesini almışdı, fakat sonraları Türkistanda kendisi için bir istiklâl hareketi yapmayı tesarlayarak Sovyetlerin aleyhine döndü. Bir çok mâcerâlar ve bazı muhârebeler geçirdikden sonra 1922 Ağustos'unda Kızıl Ordu ile girişdiği bir muharebede Valcuan'da vurularak öldü.

«Sonraki hareketleri, tasavvur ve teşebbüsleri ve muhtelif vesîlelerle meydana çıkardığı basit ve dar fikirleri de gösteriyor ki Enver Paşa, büyük mevkîleri hazim edecek, ehemmiyeti geniş memleket işlerini başarabilecek çapta yaradılmış değildi, buna rağmen adı hâlâ hürmetle anılır» (İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları).

ENVER PAŞA YALISI — Boğaziçinde Kuruçeşmede yakın geçmişin en büyük ve en güzel ahşab yalılardan biri idi.

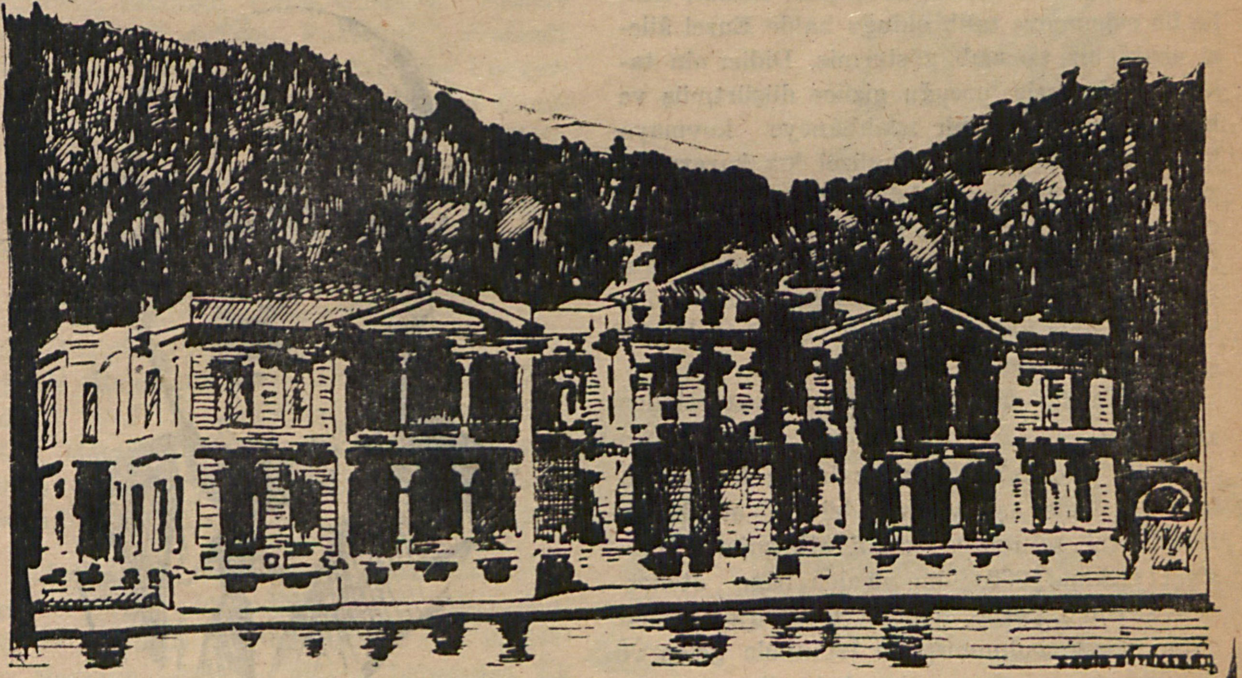
XIX. yüzyıl başında bu binânın yerinde «Şah Sultan Yalıları» diye anılır biri büyük, biri küçük iki ahşab yalı vardı. Hazîneci Hassaya âid olan bu yalılar 1802 senesinde 200 kese akçeye mûsevî bir sarrafa satıldı. Fakat pek az sonra yalılar bedeli karşılığı geri alınarak yine sultanların ikaametine tahsis olundu.

Eski Şah Sultan Yalılarından, İstanbul tarafında bulunan büyük yalı, bir müddet

Hamdi Paşanın tasarrufunda kalmış ve Paşanın ölümünden sonra, İkinci Sultan Abdülhamid tarafından, Sakızlı Edhem Paşaya ihsan olunmuştu. Edhem Paşa bu yalıda, bilhassa zengin kütüphanesinde, verimli yıllar geçirmiş, âlim oğullar yetiştirmiştir. Paşa, Dâhiliye Nâzırı bulunduğu sırada, İstanbul'a gelen Avusturya - Macaristan Veliahdı Arşidük Rudolf, 19 Nisan 1884 Cumartesi günü, Üsküdar tarafına yaptığı bir gezinti dönüşünde, Kuruçeşmeye, Edhem Paşa Yalısına gelerek, Paşaya bir kart bırakmışdı.

Edhem Paşanın ölümünden sonra yalıyı, Şûrai Devlet Reisi Sâid Paşa'nın oğlu Şerif Paşa'ya verildi. Boğaziçinin bu eski ve güzel yalısına, Şerif Paşa büyük bir tâmir koydurmuş ve bu esnada eski yalının mimârî üslûbu da bozulmuştur. Bu tâmirler sırasında, deniz üstündeki cepheye balkonlar ilâve edilmişti. Şerif Paşa henüz yalıya yerleşmeden, Sultan Abdülhamidin iradesiyle, binâ, Pâdişahın hemşîrelerinden Mediha Sultanın ikaametine tahsis edilmiştir. Fatma Sultanın ölümünden sonra, Mediha Sultan, Baltalimanı Sahilsarayına geçince, yalı tekrar boş kalmış ve Meşrûtiyetin ilânında, bir müddet yalıda, Meclisi Mebusa Reisi Ahmed Rıza Bey, kiracı olarak oturmuştur. Yalı bu sırada, Enver Paşa ile evlenmesi münasebetiyle, Nâciye Sultana verilmiştir. Enver Paşa binânın arkasına bâzı yeni dâireler yaptırmış, yalının dağ tarafındaki bahçeleri, koruları tanzim ettirmiş ve tepeye bir de köşk inşa ettirmiştir. Bu yalı, Hazinei Hassa tarafından verilen an'anevî sultan çeyizi ile döşenmiş. Boğaziçinin son sultan yalılarından biri idi.

Enver Paşa, yalının üst katında ve İstanbul tarafındaki büyük salonu kütüphâne olarak hazırlamıştı. Burada misafirleri kabul eder ve zengin bir kitaplık içinde, günün, siyâsî, askerî mes'elelerini münâkaşa ederdi. Birinci Dünya Harbinde, bu kütüphaneye kabul edilen en mühim sîmâ, Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa olmuştu. Büyük Harbin bizim aleyhimizde kötü bir neticeye doğru gitmekte olduğunu gören Mustafa Kemal Paşa, İkinci Ordu Kumandanına vekâlet ettiği sırada, diğer ordu kumandanlarına bir şifre ile müracaat ederek, hükûmeti devirmek ve itilâf Devletleri ile münferid bir sulh yaparak devleti kurtarmak teşebbüsünde bulunmuş ve bu hareketten haberdar olan Başkumandan Vekili, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye, Bahriye Erkânı Harb Reisi Albay Râuf

Enverpaşa Yalısı
(Resim : Sabih Büyükerbil)

Bey'i (Orbay) memur etmiş, sonra da Anafartalar Kahramanını Kuruçeşme Yalısına dâvet ederek, kütüphâne salonunda kendisiyle uzun bir mülâkat yapmıştı. Enver Paşanın biraderi Kâmil Bey, bu gizli mülâkattan bahsederken : «Biraderim konuşmanın mahrem kalması için, kapıya, Sultan Efendinin nezâret etmesini ve içeriye habersiz kimsenin bırakılmamasını rica etmişti.» demektedir.

Mütarekenin imzalanmasından sonra, başta Enver Paşa olmak üzere, İttihat ve Terakkî ileri gelenleri, kendilerini memleketten kaçıracak gemiye bu yalının rıhtımından ayrılıp geçmişlerdi. Bu tarihî yalı, Kuruçeşmedeki büyük kömür depoları yapılırken, yıktırılmış ve buradaki hâtıralar böylece dağılıp gitmiştir.

Halûk Y. ŞEHSÜVAROĞLU

ENZEL (Leslie Karen) — 1966 yılında 17 yaşında Amerikalı güzel bir kız; zamanımızda (1964 - 1967) İstanbula gelen ve «Beatnik» denilen hırpânî turistlerin en yamanı.

Babası Albert Enzel «Dupont» şirketinin İsviçre mümessili olarak Amerikadan gelip Cenevrede yerleşmişdir; Leslie orada Didier adında zengin bir Fransız gencine âşık olmuş, delikanlı ile çılgınlar gibi sevişmiş, ve bu muhabbet arasında hâmile kalmışdır. Didier, Leslie ile evlenmeye talib olduğu halde Enzel âilesi asabî bir taassub göstermiş, Didier'nin talebini red etmiş, çocuğu gizlice düşürtmüş ve kızlarını İsviçrede bir ıslahhâneye koymaya karar vermişdir. Toy ve güzel kız kararı sezer sezmez, ayağına çekdiği bir pantolon ve ceketinin cebinde azıcık bir para ile İsviçreden İstanbula kaçmışdır. Vak'a İnterpol'e ve İstanbuldaki Amerikan konsolosluğuna bildirilmiş ise, ağır sinir krizleri geçiren Leslie'nin büyük çılgınlıklar yapması önlenememişdir.

Aşağıdaki satırları Hürriyet Gazetesinden alıyoruz :

«17 yaşındaki Amerikalı kız İstanbulda önüne gelenle aşk yapmış, bütün erkeklerin tekliflerini şuursuzca kabul etmişdir» (Hürriyet(Ekim 1966); bu yüzden bâzı otellerden kovulan Leslie, nihâyet bir Türk arkadaşının evinde bulunmuş, ve İstanbula gelen ve yapdıklarına peşîman olan baba ile anasına teslim edilmişdir.

Pis kılıklı perişan, kirli pasaklı güzel kız ise yaptıklarından hiç de nâdim görünmemiş : «Anamdan, babamdan ve hattâ Didier'den artık nefret ediyorum; ne okumak ne de iş yapmak istiyorum, benim için hayat artık nerede akşam, orada sabahdır», ve kucağında bir kedi yavrusunu göstererek : «İşte benim tek dostum» demişdir (B. : Hırpânî Turistler).

Leslie Karen Enzel, okumak gibi yazmakdan da nefret etmese idi, İstanbuldaki mâcerâlarının notları cihan edebiyatının en müdhiş itirafnâmelerinden biri olurdu.

ERAKTAN (Hâlid Numan) — Târih ve Coğrafiya öğretmeni, bu İstanbul Ansiklopedisinin yazı âilesinden; 1918 de Üsküdarda İhsâniyede doğdu; babası 1876 (1293) Bulgaristan mühâcirlerinden Filibeli Nalbandbaşı Sâlih Sâim Efendi, annesi İstanbullu Anadolukavaklı Fatma Fahriye Hanımdır. Üsküdarda Malhâtun İlk Okulunda, Üsküdar Orta Okulunda, Kadıköy ve Haydarpaşa Liselerinde okudu; 1937 de Haydarpaşa Lisesinde ve 1942 de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Coğrafiya bölümünden diploma aldı; ve aynı yıl içinde yedek subay olarak askerlik görevine başladı; 1944 de terhis edildi. 1945 de kısa bir müddet Devlet Deniz Yolları idâresinde muantörlük yapdı; 1946 da Antakya

Hâlid Eraktan
(Resim : S. Bozcalı)

Erkek San'at Enstitüsü Târih ve Coğrafiya öğretmenliğine tâyin edildi; 1962 yılına kadar Antakyada kaldı, 1962 de İstanbul'da Levend Zincirlikuyu Yapı San'at Enstitüsüne Târih ve Coğrafiya öğretmenliği ve müdür muavinliği ile nakledildi. Bu satırların yazıldığı sırada ayni vazifede bulunuyordu.

1942 de Vedad Hanımla evlenmişlerdir; Salâhaddin (doğumu 1943), Atilâ (doğumu 1944) ve Sâlih (doğumu 1959) adında üç erkek evlâdları vardır.

Temiz yüzlü, hâli ve tavrı merdâne, güzel konuşur, mesleğinde titiz, yazılarında dikkatli, dostluğuna güvenilir, mûhitinde sevilen adamdır. İyi bir kütübhâneye sâhibdir, mesleği ile ilgili yayınları dikkatle tâkib eder. Basın hayatına Antakyada Sabah ve Atayolu gazetelerinde mahallî tedkik yazıları ile girmişdir. İstanbula geldikden sonra da İstanbul Ansiklopedisinin değerli bir yardımcısı olmuşdur.

ERALP (Hâlid Vehbi) — «Felsefe profesörü; 1907 de Selânikde doğdu; İhsan Bey ile Zekiye Hanımın oğludur; Feyziye İlk ve Orta Okulunda, İstanbul Erkek isesinde okudu (1927), 1932 de Paris Edebiyat Fakültesini bitirdi; Kadıköy Erkek Lisesinde Felsefe Öğretmeni, İstanbul Üniversitesinde Felsefe Doçenti (1933), aynı Fakültede Profesör (1949) oldu. Yahyâ Kemâl'i Sevenler Cemiyeti, Işık Lisesi Cemiyeti, Türk - Fransız Cemiyeti üyesidir. Emine (Kösen) Hanımla evlidir, Abdürrahman adında (doğ. 1939) bir oğlu vardır. Fransızca ve Almanca bilir. Fransa, İngiltere, Hollanda, Almanya, İsviçre, İtalya'ya gitmişdir (1928 - 1958) arasında). Eserleri : Felsefe Târihi (Weber'den, 1938), Descartes Fiziginin Metafizik Temelleri (1939), Lojistik (Reichenbach ile, 1939), Delilik (Frete'den, 1946), Enthydemos (Eflâtun'dan, 1945), Metafizikde, Fizik ve Kimyada Metod (1947), Platon (1953), Yahyâ Kemâl İçin (1959)» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERASLAN (İsmâil) — «İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi profesörlerinden; 1917 de Afiyonda doğdu, Mustafa Bey ile Hâfize Hanımın oğludur; Afiyon İsmetpaşa İlk Okulunda, Afiyon Lisesinde okudu (1931), 1938 de İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesini bitirdi; Denizlide Orman Müfettişliği yapdı ve 1939 da diploma aldığı fakülteye asistanlıkla döndü, doktora imtihanını verdi, 1952 de doçent, 1959 da profesör oldu. Türkiye Ormancılar Cemiyeti, Türkiye Tabiatı Koruma Cemiyeti, Orman Mühendisleri Odası üyesidir. Almanca ve İngilizce bilir; Türkân (Sun) Hanımla evlidir, Kemal (doğ. 1957) adında bir oğlu vardır. Ormancılık üzerine terceme ve te'lif eserleri ve ders kitabları vardır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERAY (Gülbin) — Türk tiyatro ve sinemasının en câzib ve çok kültürlü sîmâlarından bir aktris; doğum târihi tesbit edilemedi, 1940 etrâfında doğmuş olacakdır; Ses Mecmuasının bir muhâribine şunları söylemişdir : «Balerin olmak isterdim, ondan sonra şantöz olmak fikri yıllarca kafamda yaşadı. Bunlardan ikisinde de tiyatro vardır. Fakat babam annemden ayrılınca ben de Kadıköy Kız

Gülbin Eray
(Resim : S. Bozcalı)

San'at Enstitüsüne girmek zorunda kaldım. Evlenip ayrıldım. Kendi dikişlerimi diktim, bir avukat yanında çalıştım. Onun için eski kelimeleri de kullanıyorum. 1961 de Küçük Sahne'de «Hepimiz Paris'te» piyesinde sahneye çıktım. «Tütün Yolu»'ndaki rolümü beğenirim. «Sessiz Harb», «Küçük Hanımın Kısmeti», «Ümitler Kırılınca», «Zorla Evlendik», «Mevlût» filmlerini çevirdim. Romantik devrimde Croninden hoşlanırdım, şimdi Panait İsrati, Hemingway ve Steinbeck'i beğeniyorum Sevdiğim artistlerin hepsi öldü. Gary Cooper, Erol Flynn, Jeff Chandler, Charles Laughton. Caz müziği hâriç, bütün müzikleri, Japon ve Çin mâziğine varıncaya kadar, severim.»

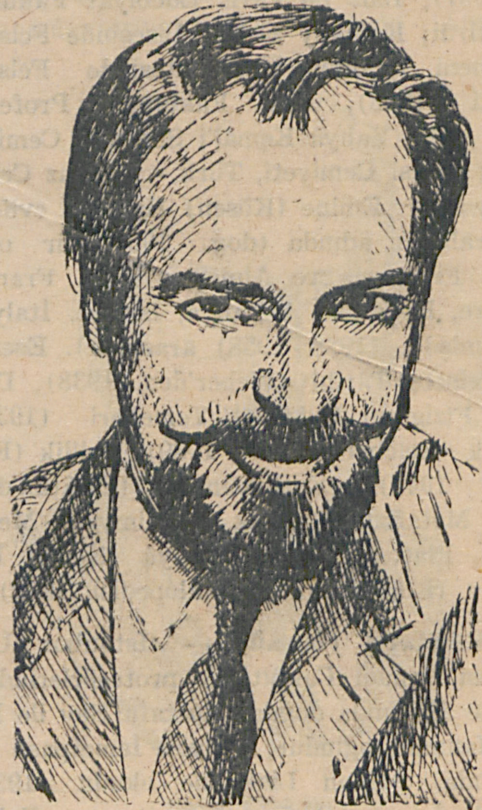
Ayni mecmua Gülbin Eray'ı şöyle târif ediyor : «Türk tiyatro ve sinemasının en güzel koyu mâvi gözlerine sâhib, 1.70 boyunda heykel gibi düzgün bir vücud yapısı, uzun ve biçimli bacaklar, güzel elli ayaklı; fakat konuşduğu zamandır ki şahsiyeti olan bir kadın olduğu görülür. Kendi has görüşleri, düşünceleri vardır; samimî, hür fikirli, rahat konuşur, kendisini zevkle dinletir. Kamera karşısında evinin banyosundaymış kadar rahat soyunan akrist üstün şahsiyetinden hiç bir şey kaybetmiyor; cömertce soyunduğu son filmi Erkekler Utansın adını taşımaktadır».

ERBAB SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih İlçesinin Karagümrük Nâhiyesinin Kaariye Atikalipaşa Mahallesi yollarından, Neşter sokağı ile Kaariye Türbe Sokağı arasındadır; Merdivenli Hamam Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 7 ve 8/109 ve 110). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi. (Ağustos 1967)

ERBAŞAR (Bülend) — Tiyatro aktörü, İstanbulda doğdu, Hukuk Fakültesinde okudu, 1959 da İstanbul Şehir Tiyatrosuna girdi ve sahneye ilk defa «İmtihan Yılı» piyesinde çıkdı; oynadığı oyunlardan bâzıları şunlardır : «Bir Takım İnsanlar», «Sinekler», «Mekteb Arkadaşı», «Hırçın Kız». Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Ses Mecmuası, 1967.

ERBİL (Sadeddin) — Türk tiyatro ve sinemasının değerli aktörlerinden; 6 Mart 1925 de İstanbulda Cihangirde doğdu, polis memuru B. Mustafa Erbil'in oğludur, annesinin adı Cemile Hanımdır; Kabataş Erkek Lisesinde okudu, tiyatroya karşı ilgisi de lise öğrencisi iken başladı; sahneye ilk defa 1943 de 18 yaşında iken Shakespear'in «Nasıl Hoşunuza Giderse» piyesinde küçük bir rol ile çıkdı; sonra «Yayla Kartalı», «İki Efendinin Uşağı», «Casuslar» ve «Cimri» piyeslerinde önemli roller aldı. Askerlik görevini yapar iken bir sene kadar tiyatrodan ayrılan Sadeddin Erbil terhisinden sonra Râşid Riza, Ses, Küçük Sahne, Dormen, Karaca, Çığır Sahne ve Bulvar tiyatrolarında çalışdı; «Doktorun Hatâsı»nda Louis Bedt, «Aşk Tuzağı»nda Sibiets, «Küçük Kulube»'de Philippe, «Bana çiçek yollama»'da Arnold, «Generalin Aşkı»'nda doktor, ve «Kart Horoz»da Kaptan Kâmil oldu. Sinema âlemine de girdi, tiyatroda bir komediyen san'atkâr sinemada «Kötü Adam» rollerini tercih etti. Elli kadar filmde oynadı; ilk filmi 1943 de çevrilmiş olan «Plevnede 13 Kahraman»'dır, ki perde de ilk görüldüğü zaman da 18 yaşında idi; rol aldığı filmlerden bâzıları şunlardır : «Dokuz Dağın Efesi», «Kalpaklı-

Sadettin Erbil
(Resim : Yaşar Ekinci)

lar», «Gelinin Muradı», «Denize Giden Yol», «Kaatilin Kızı».

Evli, iki çocuk babasıdır; posta pulu koleksiyoncusudur, balık tutmasını, futbol maçı seyrini ve briç kâğıd oyunu sever, 1.85 boyunda, koyu kahverengi saçlı, elâ gözlü zarif bir meclis adamıdır.

Dört akvaryumu vardır, bu akvaryumlar mâsum çocukluk yıllarının hâtırasına bağlanır, kendisi şöyle anlatıyor : «Çocukluğumda en büyük zevkim balık tutmaktı. Yeniköyde oturur iken, 12 - 13 yaşlarında, okuldan eve gelince ayakkabılarımı bir kenara atıp çıplak ayakla sokağa fırlardım. At kuyruklarındaki kılları koparıp olta yapardım. Yem için eski bir konserve kutusu da her zaman yanımda hazır olurdu. Daha sonraları da kılıca, lüfere çıktım. Boğaz kıyılarında, Marmara'da balık tuta tuta onlara bir yakınlığım başladı. O zamanki idealim bir gün para kazanıp bir akvaryum sahibi olmaktı.»

ERBULAK (Altan) — Karikatürist ve aktör; 1929 da Erzurumda doğdu; babasının adı Kadri, annesinin adı Neclâ'dır; Bursada 52. İlk okulda, İstanbulda Bakırköy Orta Okulunda ve Işık Lisesinde okudu, 1945 de Güzel San'atlar Akademisine girdi; fakat akademiyi üçüncü sınıfında iken bırakdı, karikatürst olarak basın hayatına atıldı; kendisi şöyle anlatıyor :

Altan Erbulak
(Resim : S. Bozcalı)

«1943 de, 14 yaşımda Markopaşa'da ilk karikatürümü yayınladım. Ondan sonra, «Çocuk Sesi», «Doğan Kardeş», «Hafta», «Akbaba», «Karikatür», «Tef» ve «Pazar»da karikatür çizdim. 1949 - 53 arası «Vatan», 1955'ten sonra «Yeni Sabah»da çalışdım.» (Ses Mecmuası).

Çoçukluğundan beri büyük ilgi duyduğu sahne hayatına 1956 da Cep Tiyatrosunda amatör aktör olarak başladı; Küçük Sahne ve Dormen Tiyatrosunda oynadı; san'atkâr hüviyeti, sempatik yüzü, güzel konuşması, taşkın zekâsı ve çok çok canlı hareketleri ile pek çabuk tanındı; ve 1962 de basından tamâmen ayrılarak sahne âlemine profesyonel aktör olarak yerleşdi; sinemaya da kayıdsız kalmadı, sempatik bir komedi aktörü olarak filmlerde rol aldı, fakat asıl bağı tiyatroda kaldı. Yine kendi anlatıyor :

«19 senedir karikatür çizdim; Kimse benimle, karikatürist olduğum için röportaj yapmadı. Ancak sinema ve tiyatroda oynadıktan sonra röportaj yazarları, foto muhabirleri kapımı çalmaya başladı. Üzülüyorum. Karikatürcü aktörden daha ufak bir iş mi yapıyor? Bir gün gelecek, tiyatro ve sinemadan ayrılacağım, ama ömrümün sonuna kadar karikatür çizeceğim.» (Ses Mecmuası).

İki defa evlenmişdir; ilk zevcesi, basından arkadaşı desinatür - ressam Firuz Aşkının kız kardeşi Hatice Altandır, bu hanımdan yine Altan adını koydukları bir kızı olmuşdur (doğ. 1957); genc evlilere örnek bir saadet içinde yaşarlar iken birden ayrılıvermişlerdir. İkinci zevcesi Dormen Tiyatrosunda tanıdığı akrist Füsun Şâhindir, 1964 de bir Kıbrıs turnesinde o adada evlenmişlerdir.

Gazeteciler Cemiyeti, Gazeteciler Sendikası, Türk Sahne San'atkârları Cemiyeti üyesidir. Çocuk ayuncakları meraklısı ve bir oyuncak koleksiyonu sâhibidir. Fransa, Almanya ve İsviçreye gitmişdir.

Burhaneddin OLKER

ERCAN (YAZGAN) — Tiyatro aktörü; Sinopda doğdu; İstanbulda Kadıköy San'at Enstitüsünü bitirdi; sahneye ilk defa Üsküdar Genç Oyuncular topluluğunda çıkdı; Ulvi Uraz Tiyatrosunda profesyonel oldu; «Ay Do-

ğarken», «Gözlerimi Kaparım, Vazifemi Yaparım» ve «Hababam Sınıfı» oyunlarında çok beğenildi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Ses Mecmuası, 1967.

ERÇİL (Nusret) — «Yüksek mühendis; 1914 de İstanbulda doğdu; babasının adı Kâmil, annesinin adı Sâimedir; Ortaköy İlk Okulunda, Kabataş Erkek Lisesinde okudu, 1940 da İstanbul Teknik Üniversitesini bitirdi; telekaminikasiyon mühendisliği, Ankara Telefon Müdürlüğünde şebeke, fen müfettişliği (1941 - 1949), İstanbul Telefon Müdürlüğü Şebeke İnşaat Âmirliği, teknik muâvinlik, müdürlük yapdı (1950 - 1955); 1956 da Fen Müdürü, 1957 de P.T.T. Müfettişi, 1960 da P.T.T. İstanbul Bölge Başmüdürü oldu, bu satırların yazıldığı sırada bu vazîfede bulunuyordu. İngilizce, Fransızca bilir; Amerika, İsveç, Danimarka ve İngiltereye gitmişdir; Kuranpartör Sistemleri adında (Telif, 1961) bir eseri vardır.» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERÇİN (Kâmil) — Türk matbaacılığının gelişmesi hizmet etmiş bir teknisyen-öğretmen; 1892 de İstanbulda Firûzağa semtinde doğdu, polis memuru Ali Riza Efendinin oğludur, annesinin adı Zehrâ Hanımdır. İlk tahsilini Kasımpaşada Necmi Terakkî Mektebinde yapdı, Başiktaş Askerî Rüşdiyesinde ve Özel Âfitabı Maarif Mektebinde okudu. 1908 Temmuzunda meşrûtiyetin ilânından bir ay sonra 18 yaşında iken Bâbıâli (şimdilik Vilâyet Konağı) karşısında Tomruk Dâiresi denilen binâda Fethi Bey adında bir muharririn çıkardığı «Saadet» gazetesinin matbaasına mürettib çırağı olarak girdi ve böylece bir meslek hayatına atılmış oldu.

Matbaa harflerinin teker teker el ile toplandığı ve eski Arab harfleri üzerine 480 gözlü harf kasalarının önünde hayli çetin olan mürettibliğin usûl ve kaaidelerini 10 gün gibi kısa bir zamanda öğrendi ki hem istîdâdının hem de mesleğe olan hevesinin delîli oldu, ve ustası, o devrin tanınmış bir mürettiblerinden Gözlüklü Mahmud Efendinin takdirini kazandı, ve hemen müstakil olarak bir kasa başına geçirildi (B. : Arab Asıllı Türk Harfleri, İstanbul Matbaacılığında; cild 2, sayfa 924). «Saadet»'den sonra, o devrin kapanıp kapanıp yenileri kurularak çıkan gazetelerinden «Yeni Gazete»'de, «Siperi Sâıka», «Şûrâyı Ümmet» gazetelerinde çalışdı; uzunca bir müddet Harbiye Mektebi Matbaasında ve İkdam Matbaasında bulundu; 1922 - 1928 arasında işinin yanında Mürettibler Cemiyeti İdâre Hey'etinde çalışdı, 1928 de Devlet Matbaasına girdi (kadim adı Matbaai Âmire, sonra Maarif Matbaası, zamanımızdaki adı Millî Eğitim Basımevi); Divanyolunda meşhur Cevrî Kalfa Mektebinde Maarif Bakanlığı tarafından açılan ve Devlet Matbaası Müdürlüğüne bağlı Matbaacılık Okulunda bir kurs devresi geçirdi ve ayrıca «Mâliyet Kursu»nu birincilikle bitirdi ve atölye şefi oldu. 1938 de Maarif Vekâleti tarafından meslekî tedkiklerde bulunmak üzere Almanyaya gönderildi, Leipzigde ve Berlinde dünyânın en büyük matbaa ve matbaacılık enstitülerinde fiîlen çalışarak staj gördü; ayrıca kırma, iplik ve tel dikiş, harman makinaları yapan fabrikalarında montaj stajı gördü, 1940 da memlekete dönüşünde matbaacılık bilgisi üzerine iki teknik eser yazdı; «Dizgi ve Cild İşleri» ve «Tipografya Usûlü İle Baskı İşleri» (bu ikincisi ustası Hayri Zorlu-

Kâmil Erçin
(Resim : Yaşar Ekinci)

tuna ile müşterek) isimlerini taşıyan kitablar devletce basdırıldı, hem Matbaacılık Okuluna ders kitabları, hem de Türkiyede bu vâdide yayınlanmış ilk eserler oldu. 1950 de ünlü matbaa makinisti Alman Willi Blümel ile iş birliği yaparak «Matbaacılık Dergisi»ni çıkardı. İkinci Dünyâ Harbinden sonra Almanyada Dusseldorfda açılan Milletlerarası İlk Matbaacılık Sergisini ziyâret etti; matbaacılıkda bir hârikalar âlemi olan bu sergiyi, göremeyen meslekdaşlarına da dergisinde en geniş ölçüde meslekî dil ile anlatdı; fakat maalesef bu teknik dergi o zamanın iktisadî güçlükleri karşısında ancak 22 nusha çıkabildi.

1952 - 1953 arasında Maarif Matbaasından emekliye ayrıldı; Matbaacılık Okuluna İdâre Şefi oldu, ayrıca «Dizi Teknolojisi», «Maliyet» ve «Malzeme Bilgisi» dersleri öğretmenliğine tâyin edildi; takrirlerini «Matbaacılık Ders Notları» adı ile bir kitab hâlinde topladı ki 1954 ve 1956 da iki defa basılmışdır.

1955 de İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü tarafından kendisine Onursal Üyelik (Fahrî Âzâlık) unvanı verildi. 1956 sıhhî sebeblerle okuldan ayrıldı.

Bu satırların yazıldığı sırada Beylerbeyinde oturuyordu; muhitinin hürmetini kazanmış hoş sohbet bir meclis adamı olarak mütevâziâne yaşıyordu. Kâmil Erçin, memleketinin bir sâhada yükselmesine ömür harcamış şöhretsiz kahraman örneklerindendir.

Ünlü aktörlerimizden Orhan Erçin bu zâtın oğludur.

Kâmil Erçin 1967 de vefât etti.

Hakkı GÖKTÜRK

ERÇİN (Orhan) — Sinema ve tiyatro aktörü, rejisör, senaryo ve piyes yazarı; 1924 de İstanbulda doğdu; babası değerli bir matbaa teknisyeni, o yolda önemli hizmetlerde bulunmuş öğretmen Kâmil Erçin'dir, annesinin adı Cemile Hanımdır. Sultanahmed 44. İlk Okulda, İstanbul Erkek Lisesinde okudu. İlk defa ilk okulda bir müsâmerede La Fontaine'in Horoz piyesinde sahneye çıkdı; tiyatroya küçük yaşda merak saran O. Erçin 1938 - 1941 yıllarında Beyoğlu ve 1941 - 1943 yıllarında Eminönü Halk Evleri Temsil Kollarında amatör olarak çalışdı, ve Beyoğlu Halk Evi sahnesinde ilk defa «Secâret Rekoru» isimli piyesde mahalle imamı rolünde çıkdı. 1943 de 19 yaşında iken profesyonel olarak Râşid Riza Tiyatrosuna girdi; 1948 de Ses Tiyatrosuna geçdi, ve bu arada altı operet yazdı; 1950 de sinema aktörlüğüne başladı ve ilk defa «Mezarımı Taşdan Oyun» filminde oynadı; 1950 - 1954 arasında «Çeta Sihirbaz» ve «Şaban Zoraki Kahraman» gibi on sekiz komedi filmi yapdı; 1954 de çevirdiği «Ölüm Saati» adlı polisiye komedi filmi ile İkinci Türk Film Festivalinde en iyi aktör ve rejisör pâyesini aldı. 1955 de kendi adına bir tiyatro topluluğu kurdu ve o toplulukla dört sene Ankarada kaldı. 1959 da İstanbula geldi, önce Aksaray Opera Tiyatrosunu, sonra Azak Tiyatrosunu kurdu, yüzden fazla piyesde oynadı; bunların arasında Goldoni'den «İki Efendi'nin Uşağı», Mollière'den «Cimri», Shakespeare'den «Othello», ve Sofokles'den «Kral Ödipos» gibi klâsik eserler vardır. Kendi yazdığı piyeslerden başlıcaları şunlardır : «Anam İktidar Duymasın», «Buyurun Kodese», «Aman İdâre Et», «Koçero», «Yedi Canlı», operetleri : «Aşk Hırsızı», «Sırça Köşk», «Banyodaki Kadın», «Muhâlefet Konuşuyor»; adepte eserleri : «Dünkü Çocuk», «Şaşkın Komiser», «Matrak Geçme Komiserim.»

Bu satırların yazıldığı sırada Orhan Erçin

Orhan Erçin
(Resim : Yaşar Ekinci)

Karaca Tiyatrosu san'atkârları arasında bulunuyordu; 20. san'at yılı 14 Aralık 1964 de bu tiyatronun sahnesinde kutlandı. Orhan adındaki oğlu da babasının mesleğine bağlanmışdır ve 1965 de en genç uzvu olarak Şehir Tiyatrosu san'at âlemine katılmışdır (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

ERDEBİL TEKKESİ — Ayasofya'da İstanbul'un meşhur tekkelerinden biri Sünbülî tekkesi idi; Evliyâ Çelebi «Erdebilî» ismi ile kaydediyor ki bânisinin Erdebilli olduğunu gösterir. Hadikatül Cevâmide şu mâlûmat veriliyor: «Bânisi Şeyh Sinâneddin ibni Hıdır'dır; Sünbül Efendi ile pirdaş olup 951 (M. 1544) tarihinde vefat etmiş, Topkapu dışında vakfettiği bağında medfundur. Bu zâviye 934 (M. 1527 - 1528) senesinde binâ olunmuşdur». Mecmuai Tekâyâ'da âyin gününün pazar olduğu kayıdlıdır.

Erdelâl Tekkesi Ayasofya Müzesinin batısında Câferiye Sokağındadır. İki katlı kâgir bir binâdır, geniş bir semâhânesi vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

ERDEĞER (Erdoğan) — Tiyatro aktörü; Burhâniyede doğdu; pek genç yaşlarında amatör tiyatro topluluklarında «Zorâki Hekim», «Cimri», «Sırça Kümes», «Teklif» oyunlarında rol aldı; Kenterler Tiyatrosunda «Üç Kuruşluk Opera»'da, Dilligil Tiyatrosunda «Ayak Takımı Arasında» piyeslerinde oynadı. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Ses Mecmuası, 1967.

ERDEK BABA TEKKESİ — Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendinin 1307 (1889 - 1890) de yayınladığı «Mecmuai Tekâya»daki kaydına göre Hasekide Davudpaşa civârında bir kaadirî dergâhı idi, âyin günü pazar idi; zamanımızda mevcud değildir (1968).

Hakkı GÖKTÜRK

ERDEK RAKISI VE ŞARABI — Yüz yıllar boyunca İstanbul meyhânelerinde en makbûl rakı ve şarablardan olmuşdur, ve şöhretini 1920 yıllarına kadar muhâfaza etmişdir. Marmarada Kapudağı Yarımadasındaki Erdek kasabasından gelen bu rakı ve şarabların mustahsilleri oranın rumları idi.

Ayıntablı Aynî Efendi müskirat isimleri üzerine mesnevî tarzında yazdığı bir manzûmede:

Gece gündüz içüb Erdek şarabı
Ola nuklü mezen ördek kebabı

diyor. Erdek Rakısı anasonlu «Düz Rakı» idi, halk ağzında «Erdek Düzü» diye meşhurdu:

Gel eşbehim dinle âşık sözünü
Meygede de aslan sütü içelim
Dolu dolu çakıp Erdek Düzüne
Mest olarak kendimizden geçelim

Kâkülleri döküp dilber yüzüne
Şâhin başı koydu âşık dizine
Âferimler şu Erdekin düzüne

Şarab destilerle, rakı binliklerle getirilirdi: «İlân - En âlâsından Erdek Düzü gelmişdir, binlik ile satılmakda olup Asma altında Apostolun mağazasına müracaat» (1902).

«İlân — Neaniti Dimitri Kaptanın Panaiya nam sefinesi ile Erdekin âlâ şarabı ile düz rakısı gelmişdir, Galatada Yağkapanı İskelesinde lenger endaz olan mezkûr sefineden desti ve binlikler ile satılmakda olduğu...» (1887).

ERDEM (Baha) — «Prof. Dr. Kimya Yük. Mühendisi; 1912 de İstanbul'da doğdu; babasının adı Hüseyin Hüsnü, annesinin adı Emine Vedia'dır; Bayazıd Zükûr Nümûne Mektebinde, Vefâ Orta Mektebinde okudu, İstanbul Erkek Lisesini bitirdi; Almanya'ya giderek Hannover Teknik Üniversitesini ve İsviçrede Basel Üniversitesini (1936); İstanbul Üniversitesi Umûmî Kimya Enstitüsünde Asistan, Doçent, Profesör oldu (1936 - 1961); bir ara İsviçredeki Sandoz İlâç Fabrikasının Türkiye Mümessilliğinde ilmî müşâvirlik yapdı (1951 - 1953). British Chemical Society, American Chemical Society, Schweizerische Chemishe Gesellschalft ve Türk Kimya Cemiyeti üyesidir. Güreş ve futbolu sever, otomobil kullanmaya ve posta pulları koleksiyonuna meraklıdır. Nev'ide (Taşcı) Hanımla evlidir, Nazlı adında (doğ. 1946) bir kızı vardır. Almanca, Fransızca, İngilizce bilir; terceme ve telif mesleki makaaleleri yayınlamışdır, Anorganik Kimya (H. Remy'den terceme, 1948) ve Kvantitatif Analiz (telif, 1937)

adında iki eseri vardır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1963).

ERDEM (Erdoğan) — (B. : Çapkın Hırsız, cild 7, sayfa 3739).

ERDEM (Refik) — «Ormancılık mutahassıslarından Prof. Dr.; 1912 de İstanbulda doğdu; babasının adı Mehmed, annesinin adı Behicedir; Üsküdarda Üçüncü Sultan Mustafa İbtidâi Mektebinde, Üsküdar Erkek Lisesinin orta kısmında (1927), Kabataş Lisesinde (1931) okudu; 1934 de Yüksek Orman Mektebini bitirdi, 1940 da Almanyada ihtisas tahsilini tamamladı; 1941 de orman mühendisi olarak İstanbul Orman Müdürlüğünde çalışdı, aynı yıl Orman Fakültesinde stajyer asistan, asistan (1944 - 1945), baş asistan (1945 - 1946), şef asistan (1946 - 1950), doçent (1950 - 1958), profesör (1958) oldu; bu satırların yazıldığı sırada Büyükderede bulunan bu fakültedeki kürsüsünde bulunuyordu (1962). Almanca ve İngilizce bilir; Feriha (Kozioğlu) Hanımla evlidir, Yekta adında (doğ. 1955) biroğlu vardır. Türkiye Ormancılar Cemiyeti üyesidir; güneş ve deniz sporlarını sever. Orman koruma ve orman entomolojisi üzerine pek çok yazısı yayınlanmışdır». (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERDEN (Ali Fuad) — Kalem ve kılıç sâhibi askerlerden, Türkiye Cumhuriyeti orgenerallerinden; Pariste ataşe militerlik yapmış, Birinci Dünya Harbinde Dördüncü Ordu Kurmay Başkanlığında bulunmuşdur; iffeti, istikaameti ve hakikat olarak inandıklarını söylemekdeki cesâreti ile tanınmış bir büyük adamdı, uzun yıllar Harb Akademileri kumandanlığında bulunmuşdur; «Parisden Tih Sahrâsına», «Suriye Cebhesi», «Atatürk ve İnönü» isimli eserleri askerî edebiyatımızın en güzel örneklerindendir, 1957 de vefât etti. Çok çalışdığımız halde şânına lâyık bir hâl tercemesi yazma imkânı bulamadık. Mutlak nisyanı düşünerek adını kaydetmekle müteselliyiz.

ERDEN (Sâdi) — Çağdaş ünlü bir ud icrâkârı; 1896 da İstanbulda Kızıltoprakda doğdu; mûsikîye karşı ilk alâkası, çocukluk çağında iken Ak Hâfız nâmı ile tanınmış devrinin kıymetli mûsikîşinaslarından olup çok güzel samtur çalan Hâfız Hüsnü Efendinin tesiri ile başlamışdır; ve uzun müddet Kasımpaşalı Arab Mehmed Efendiden ud dersi almışdır, sonra Hoca İsmail Hakkı Bey'in seçkin talebelerinden biri olmuş ve mûsikî mahfellerinde tanınmışdır. İlk bestesi Sûzinâk makaamında Senginsemâi usûlünde bestelediği «Lezzet almışdır gönül kim nâlei fağfûrdan» şarkısı olmuşdur; şarkı, peşrev, sazsemâisi, longa, nakış 170 den fazla eser bestelemişdir; eserlerinin çoğu Kolombiya, Odeon, Homokord plâklarına alınmışdır. Memuriyet hayatı Devlet Deniz Yolları İdâresinde geçmiş ve Denizcilik Bankası muhâsebe servisi şefliğinden emekliye ayrılmışdır. Bir çok özel teşekküllerde mûsikî dersleri vermiş, pek çok kıymetli gençlerin yetişmesinde himmeti olmuşdur. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : M. Rona, 50 yıllık Türk Mûsikisi.

ERDENEN (Orhan) — İktisadcı, araştırmacı, bilhassa şehircilik üzerinde çalışır yazar; 1920 de İstanbulda doğdu; Muhtar Bey isminde bir zâtın oğludur, annesinin adı Aliye Hanımdır; Fevzipaşa İlk Okulunda, Gaziosmanpaşa Orta Okulunda, ve Kabataş Lisesinde okudu, bu liseden (1942) diploma alarak yüksek tahsilini İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesinde yapdı ve bu fakülteden 1947 yılında diploma alarak 1951 yılına kadar Zi-

Orhan Erdenen
(Resim : S. Bozcalı)

raat Bankasında çalışdı; 1951 de İstanbul Belediyesine girdi; bir ara da İmar İskân Bakanlığı Marmara Bölge Plânlama Müdürlüğünde çalışdı.

İstanbul Belediyesinde Beş Yıllık Plân Tatbik Komitesinde ve İstatistik Müdür Muavinliğinde bulundu.

İngilizce, Fransızca, orta derecede Almanca bilir; İstanbul Hemşeriler Cemiyeti, İktisad Fakültesi Mezunları Cemiyeti, Harsî İçtimâî Araştırma Cemiyeti üyesidir. Bayan Aytekin (Güvenir) ile evli idi, ayrılmıştır; Selim (doğ. 1951) adında bir oğul sâhibidir.

İstanbul Radyosunda 1964 de «Dünden Bugüne İstanbul» ve 1965 de «Yaz Rüzgârı» adı altında yayınlanan konuşmalar hazırlamışdır..

Çok çalışkan, dürüst bir memur, sohbeti tatlı meclis adamı olduğu halde, inanmadığı şeylere inanır görünmesini bilmediği, ve çalışdığı yerlerde «Kendi kendini tenkid» denilen meziyete sâhib olduğundan, idâreci maslahatcı zihniyetin sevemeyeceği kişilerdendir, ve bunun zararlarını da çok çekmişdir.

Eserleri : «İstanbul Adaları» (1962); «İyi İman, İyi Vatandaş» (1956); «Meşâhirin Mezarları» (4 cild, baskıya hazır durumda); «Konuşan Taşlar ve Tanrı Asklepionun Talebeleri» (Turistik roman, baskıya hazır durumda); «İstanbul Çarşıları ve Kapalı Çarşı» (1966); «Boğaziçi» (Çeşidli yönlerden etüd, baskıya hazır durumda).

ERDENİZ (Tülây) — 1966 yılında yapılan «Kadın Sinema Yıldızı Seçme Müsâbakası»nda jüri tarafından ve 25 kız arasından seçilen dört güzel kızdan biri (B. : Yeşilçam Sokağı; Kadın Sinema Yıldızı Seçme Müsâbakaları; Hasman, Sevil; Dilek, Aşkın; Güneri, Selma); 18 yaşında bulunan ve müsâbaka şartı icâbı jürinin önüne soyunarak çıkan Tülây Erdeniz için Hürriyet Gazetesi şunları yazmışdır : «Prenses Süreyyânın benzeri bir güzel, jürinin önünde en çok o ter döktü, mâsum bir tip, mâvi gözlü ve kumral». Tülây Erdeniz'in vücud ölçüleri şunlardır : Boy 1.67, kilo 54, göğüs 94, bel 56, kalça 93». Lise tahsili görmüş olan güzel kız gazetecilere şunları söylemişdir : «Sinemaya küçük yaşdan beri meraklıyım, müsâbakaya arkadaşlarımın ısrârı ile girdim, kazandığım için son derece sevinçliyim, iş bundan sonra perdede muvaffak olmaya kalıyor, sinemada güzellik kâfi değil, biliyorum, elimden geleni yapacağım».

Burhan OLKER

ERDİM (Fahri) — Tıb doktoru, intâniye ve sâri hastalıklar mütehassısı, İstanbula «Dr. Erdim Turistik Tesisleri» adı ile güzel bir Motel - Pansiyon kazandırmış bir iş adamı; 1919 da Niğdede doğdu, bu kasabanın yerlisi ve esnafından Ömer Efendinin oğludur, Yine Niğdenin yerlisinden olan annesinin adı Nevziye Hanımdır; Niğde İlk Okulunda, Niğde Orta Okulunda, Kayseri Lisesinde okudu; 1947 de İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi, aynı yıl için Niğdenin Bor kazâsında iki ay kadar serbest hekimlik yapdıkdan sonra asker oldu, askerliği Eğridir Dağ Tâlimgâhında geçdi, 1948 yılı sonunda terhis edilerek Ankarada Çankaya Hükûmet Tabibliğine tâyin edildi,

Dr. Fahri Erdim
(Resim: S. Bozcalı)

1949 - 1951 arasında yine Ankarada Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsünde çalışdı, 1951 - 1953 de Ankara Nümûne Hastahânesi İntâniye Servisinde asistanlık yapdı; 1953 de, Nümûne Hastahânesindeki vazifesinden istifâ etti ve 1954 de Ankaradaki muayenehânesinde serbest tabâbete başladı.

Orta boylu, esmer, sempatik bir yüze sâhibdir, ailevî servetinin verdiği geniş imkânlarına rağmen hususî hayatında gaayet mazbut bir âile reisidir; Niğdeli Hoca Ali Çıldıroğlunun kızı ve Ankara Dil - Tarih ve Coğrafiya Fakültesinden mezun Hûriye hanımla evlidir; Ali (doğ. 1950) ve Ergun (doğ. 1954) adında iki oğlu vardır, onlar üzerinde de iyi babanın yanında dikkatli mürebbî olmuşdur, Ali ve Ergun bu satırların yazıldığı 1968 yılında tavır ve hareketleri ve terbiyeleri ile akran ve emsâline benzemeyen küçük delikanlılardı; Hûriye Hanımefendi de turistik tesisin idâresinde zevcinin zahîri, yardımcısı olmuş bulunuyordu.

Dr. Fahri Erdim, İngilizce ve biraz Almanca bilir; kısa bir zaman Amerikada bulunmuş, Avrupa memleketlerinin çoğunu görmüşdür; tütün tiryâkisidir, çaya kayıdsız, kahveyi arar; içkiyi, akşam yemeklerinde ve yemek sofrasında pek az olarak alır; otomobil kullanma zevkleri arasındadır; binâ inşâsı zevki ise, tabâbet mesleğine girmeden pek genç yaşlarında başlamışdır, her hangi bir arâziye göre en uygun ve en güzel yapı plân ve projeleri çizmede âdeta ihtisas sâhibi olmuşdur, mimara teknik hesabları yapmak kalır; Kartaldaki turistik tesis bu zevkin eseri olmuşdur.

Dr. Erdim Turistik Tesisleri — İstanbul'da Kartal'da, Kartal - Pendik asfalt yolu (Ankara Caddesi) üzerindedir; denize havâle kayalıklar üzerinde kurulmuşdur, eskiden yerinde Kaptanın Köşkü denilen küçük bir beton köşk bulunuyordu.

Müessesenin temeli 15 Nisan 1965 de o târihde Kartal Kaymakamı olan Turhan Bayazıd tarafından atılmış, ve tesisler 22 Haziran 1966 da amme hizmetine açılmışdır.

Tesisin mimarı N. Noyan'dır; gerek plân - projelerde, gerekse son tâdil ve ilâvelerde Dr. Erdim'in istişârî hissesi çok büyük olmuşdur.

Tesis şu binâlardan mürekkebdir :

1 — Motel odaları ihtivâ eden ikişer katlı 3 blok.

Tümü 52 odadır; her oda da ikişer yataktan 104 yataklı bir moteldir; kış mevsiminde turist celbedebilmek için her odada kalorifer vardır; bu bloklar günün her saatinde güneş alabilecek şekilde inşâ edilmişlerdir.

2 — Üstü büyük bir taraça (teras) olan ve lokanta, Amerikan barı, diskoteki, mutfağı, kiler ve soğuk hava deposunu ihtivâ eden blok.

Bu blokda taraçanın Marmaraya nezâreti emsalsizdir; Kartal Burnundan Pendik Burnuna kadar geniş bir açı içinde bütün adalı ve İzmit Körfezinin karşı kıyı dağlarının silueti bir göz atımında görünür; Marmara, tabak gibi ayak altındadır, mehtab ve gurup manzarası bir hârikadır.

Lokanta da gaayetle ferahdır ve taraçaya yakın bir nezârete sâhibdir. Lokantanın mutfağı müşkilpesend boğaz düşkünlerini tatmin edecek kudrettedir.

3 — Bir Kafeterya ile idâre müdürlüğünün bulunduğu binâ.

4 — Danışma (Enformasiyon) bürosunun bulunduğu binâ.

5 — Dışardan gelecekler için plâj kabineleri.

6 — Çamaşırhâne.

7 — Kalorifer Dâiresi (akar yakıtlı).

8 — Oto yıkama ve yağlama yeri ile benzin istasyonu (kiradadır), ve 40 - 50 otomobil alacak bir oto - park.

«Dr. Erdim Turistik Tesisleri» birinci sınıf belgeyle çalışmasına rağmen benzerleri yanında çok da ucuz bir müessesedir; sabah kahvaltısı, öğle ve akşam yemekleri dâhil iki kişi, alt odalarda 130, üst odalarda 140 liraya kalabilmektedir. Küçük çocuklardan ücret alınmamakta, ilâve yatak başına 15 lira, eğer ilâve yataktan başka aynı şahıs için üç öğünlük yemek istenirse ayrıca 50 lira alınmaktadır; bu fiatlara % 15 servis ücreti ilâve edilir.

Şahsî teşebbüs eseri olarak 3 milyon liraya mal olan tesisler bizzat Dr. Fahri Erdim tarafından idâre edilmekde idi, böyle bir tesisin başında bir hekimin bulunması da her halde ayrıca önemi olan durumdur.

EREM (Turgut Subhi) — «Hukuk Profesörü, hukuk müşâviri; 1910 da İstanbulda doğdu, Mehmed Subhi Bey ile Fatma Servet Hanımın oğludur; İzmir İlk Okulunda ve İstanbulda Robert Kolej Amerikan Mektebinin Orta ve Lise kısımlarında okudu (1928 - 1932); 1935 de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi; Amerikaya giderek 1938 de Harvard Üniversitesinin İşletme Ekonomisi okulunu bitirdi; 1942 - 1945 de Maarif Ve-

kâleti Hukuk Müşâvirliğinde, 1945 - 1948 de Londrada Millî Eğitim Ataşeliği ve Talebe Müfettişliği yapdı; bu arada 1945 - 1946 da Birleşmiş Milletler Bilgi ve Kültür Organizasyonunun (Unesco) Türkiye Delegesi oldu; 1949 da İstanbul İktisadî İlimler Akademisi Ticâret Hukuku Profesörü oldu; 1949 - 1958 arasında Robert Kollejde profesörlük yapdı; 1954 de Yapı ve Kredi Bankasının Hukuk Müşâviri oldu. İstanbul Barosu, İstanbul Kulübü, Anadolu Kulübü, Tenis - Eksrim ve Dağcılık Kulübü, Deniz Kulübü üyesidir; Tenis, Futbol ve Basketbol sporlarını sever; posta pulları koleksiyonu meraklısıdır. Fatma Kâmuran (Gören) Hanımla evli olup Aziz Tunç adında (doğ. 1938) bir oğlu vardır; İngilizce ve Fransızca bilir; 1932 - 1960 arasında Mısıra, Lübnana, Kanadaya, iki defa İsviçreye, dört defa Fransaya, beş defa İngiltereye ve üç defa Birleşik Amerikaya gitti .Eserleri : Pelleas ve Melisande (terceme, 1944), Konuşma Dilimiz (1946), Büyük Britanyada Üniversiteler (1946), Halk İçin Bir İdâre (terceme, 1949), Amerika Târihinin Ana Hatları (terceme, 1950), Ticâret Hukukunun Ana Hatları (1955), Ticâret Hukuku Prensipleri (1958 ve 1960)». (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERDMANN (Kurt Arthur Heinz) — Türk san'at târihi üzerinde araştırma ve etüdleri ile tanınmış; ayrıca İstanbul Üniversitesinde Türk - İslâm San'atı dersleri vermiş bir Alman âlimidir.

Deniz ticâreti ile meşgûl Friedrich Erdmann'ın oğlu olup 1901 de Hamburg'da doğmuşdur. Hamburgda, Altiona Realgymnasiumda okumuş, Tübingen'de Alman filolojisi, Marbury ve yine Hamburg'da san'at târihi tahsili yapmıştır. 1927 de Hamburg Üniversitesinde Prof. Erwin Panofsky'nin yanında doktorasını yapmış, «Mimaride Kemerin Târihi» isimli tezinde pekiyi dereceyi almıştır.

K. Erdmann, 1927 ile 1945 arasında Berlin Devlet Müzesinde, önce asistan sonra mütehassıs olarak Türk ve İslâm san'atı üzerindeki çalışmaları ile tanınmış F. Sarre ve E. Kühnel'in yanında vazife görmüştür. Bu yıllarda Avrupanın bir çok ülkelerini gezmiş ve 1938 de İstanbula ilk defa gelmiştir. Daha sonra 1939 da Kahire Üniversitesinde misafir profesör olarak bulunmuştur.

İkinci Dünyâ Harbinin sonunda bir ara müttefiklere esir olmuş, kısa süren esaretden sonra Hamburg Üniversitesinde İslâm San'atı dersleri vermiştir. 1948 de Hamburg Üniversinesine asil profesör tâyin edilmiş; 1949 da da Bonn Üniversitesinde Ön Asya San'atı Târihi okutmuştur. 1950 - 1958 arasında İstanbul Üniversitesinde Edebiyat Fakültesinin San'at Târihi bölümünde sekiz yıl devamınca Türk - İslâm San'atı tedris etmiştir.

Türkiye'de bulunduğu bu seyiz yıl içinde Türk san'atını yakından inceleyerek başta mimarî (bilhassa han ve kervansaraylar) ve halıcılık olmak üzere sayısı kırkı bulan makaale ve kitaplar yayınlamıştır.

1958 de İstanbul Üniversitesinden ayrılarak memleketine dönmüş, Berlin Müzesinde İslâm San'atları Bölümü Müdürü olmuşdur. Bu arada İstanbul Üniversitesindeki vedâ konuşmasında şu sözleri söyliyerek Türkiye ve Türk san'atına olan bağlılığını ifâde etmiştir: «1950 de İstanbula geldiğimde Berlin Müzesi İslâm Eserleri Kısmı Direktörü olacağımı biliyordum; benden evvelki direktör Ernst Kühnel çok anlayışlı bir kimse olmasaydı belki de 1954 de Türkiyeyi terk etmek zorunda kalırdım, fakat Türkiyedeki çalışmalarımın benim için önemini kabul ederek bölümün idaresine fahriyen devam etti; tâyinimi üç yı geri atabildim, fakat 1967 de Berlin şehri senatosu ısrarla dönmemi istedi. Bütün Türkiyede 80 bin kilometreyi aşan 46 seyahat yapmış bulunuyorum, memleketinizi iyi tanıyorum, tanıdığım için de seviyorum. Türk san'atının şahsımda iyi bir propogandacı bulduğunu size temin edebilirim.»

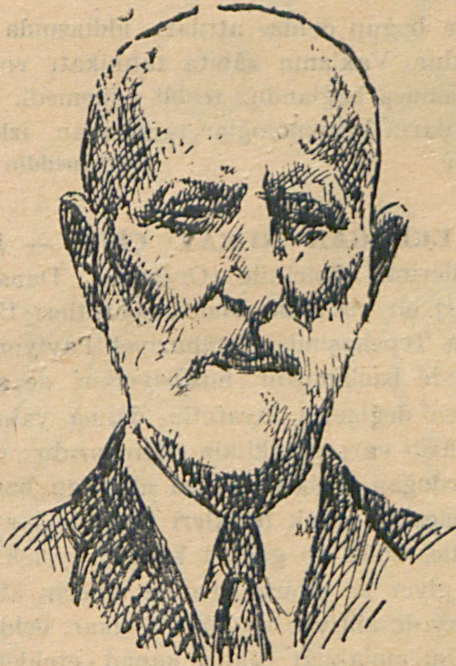
Almanyaya döndükten sonra Hamburg Üniversitesinde yardımcı profesör olarak ders vermiş; 1964 de akçiğer kanserinden vefat etmişdir. Sayısını tam tesbit edemediğimiz yazılarının iki yüzü geçdiği zannedilmektedir. Prof. Oktay Aslanapa'nın ifâdesine göre bir san'at târihcisi olan eşi Dr. Hanna Erdmann, zevcinin Türk ve İslâm san'atları üzerine topladığı malzemeyi devam ettirmeğe karar vermiştir.

Erdem YÜCEL

ERDOĞAN (Abdülkadir) — Dil ve Târih bilgini, muharrir, şâir, eski kitâbeleri okumada bir eşinin yetişmesi güç mütahassıs; 1878 -

1879 arasında Konya'da doğdu; orada hem Medrese tahsili görmüş hem de Dârülmuallimini bitirmişdir. İkinci Sultan Abdülhamidin Konya'ya sürdüğü Ebüzziyâ Mehmed Tevfik Bey'in evine devam eden gençler arasında bulunmuş, bu tanışma onda yazıya, basına, san'ata, fikir hürriyetine karşı derin yakınlık izleri bırakmışdır. Konya İdâdîsinde, Sultânîsinde, Lisesinde, kız ve erkek muallim mekteblerinde, muhtelif husûsî mekteblerde yıllarca Türkçe, Târih, Edebiyat, Arabca ve Farsça muallimlikleri yapmış, vilâyet umûmî meclisine ve dâimî encümenine defalarca âzâ seçilmiş, ilmî cemiyetlerde ve Hilâliahmerde, Kızılayda çalışmış, millî mücâdele yıllarında Konyalıların Ankara Hükûmetine bağlılığını temsil eden sîmâlardan biri olmuşdu. 1932 de İstanbulda Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Müdür Muâvinliğine tâyin edildi ve İstanbulda yerleşdi, pek az sonra da müdür İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın emekliye ayrılması ile müzeye müdür oldu, on yıla yakın müdürlükden sonra 1943 de emekli olup ve dört - beş ay kadar sonra da 1 Aralık 1944 de vefât etti. Şahsında çok büyük bir ilim adamı kaybedildi.

Memleketi olan Konyada âile lâkabı olarak Hamdizâde diye anılan Abdülkabir Erdoğan Selçuk ve Karamanoğullarından kalan eserler üzerinde araştırmalar yapan ilk Türk âlimlerindendir. Bu konudaki notlarını ve okuduğu târihî kitâbeleri «Konyada Mevcud Müessesâtı İslâmiye» başlığı altında orada çıkan Babalık Gazetesi ile neşredilmişdir. Yukarda da kaydettik, Millî Mücâdelede kalemi ile ve fikri ile büyük hizmetlerde bulunmuşdur. «Kur'ân-ı Kerîm Tercemelerinin Dil Bakımından kıymetleri», «İstanbulda Silivrikapuda İbrahim Paşa Camii», «Üsküdar Su Yolları Harîtası», «Pertev Paşa'nın Hayatı ve Eserleri», «Şeyh Vefâ» son yılları içinde neşrettiği pek kıymetli eserlerdir. Abdülkadir Erdoğanın değerlerinden biri de eserlerini batılı ilim adamı metodu ile yazmış olmasıdır. Öyle zan ediyoruz ki vârisi oğluna pek çok not, neşir imkânı bulamadığı hayli eser bırakmış olacakdır, merhum üstâdın bütün eserleri, tek yapraklık bir notu bile yayınlanmaya değer kıymet dedir. Millî Eğitim Bakanlığının, Dil ve Târih Kurumunun, Vakıflar Umum Müdürlüğünün bu konuda yakın ilgisi beklenir.

Abdülkadir Erdoğan
(Resim : S. Bozcalı)

Kısa boylu, son derece hareketli, canlı, gaayetle zekî, sohbetleri zengin adamdı. Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Müdür Muavinliği yaparken müdür M. K. İnal ile aslaa bağdaşamamışdı. Dâima yüksekden bakmaya ve konuşmaya alışmış olan M.K. İnal, Arabcayı ve târihi çok iyi bilen olgun, zarif, şâir muavininin şahsiyetini çekememiş, onu makaamı için râkib gibi görmüş, ve insan horlamakdan âdetâ zevk alan M. K. İnal muavininin huzurunda susmaya mahkûm kalınca her gittiği yerde Abdülkadir Erdoğanı çekişdirir olmuşdu, emekliye ayrılışını da, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Müdürlüğü için muavininin kendisinden kat kat üstün liyâkatinde değil, ancak kendi muhayyilesinde yeri olan tezvirlerde aramışdı. Bu satırlar, kendi âleminde muhakkak ki çok büyük kıymetleri olan, hattâ kendi başına bir âlem olan Mahmud Kemal İnal'ın meşrebine uyduğu olduğu için huzur ile yazıldı.

Konyadaki muallimlikleri sırasında, çalışkanlığı ile talebeleri üzerinde derin tesirleri olmuşdu. İnsanın otodidakt olduğunu söyler, muallimin gençlere sâdece yol ve usûl gösterdiğini, herkesin bilgisini kendi sâyü gayretine borçlu olduğunu anlatırdı, ve bu gayreti

telkin ederdi. Bu İstanbul Ansiklopedisi'nin nâçiz müdevvini R. E. Koçu, Konya Lisesinde Abdülkadir Erdoğanın talebelerinden biri olmakla iftihar eder.

Ebced hesâbı ile vak'alara târih söylemede zamanımızın en hünerli kalemine sâhibdi; aşağıdaki kıt'alar bu yolda bir kaç örnekdir :

ESKİŞEHİR'İN GERİ ALINMASINA

Aldı ilhâmı inâyet itti Hakka istinad
Düşmanı tenkilü kahra âzim oldu ordumuz
Sürdü âdâyı çıkardı virdi târihe şeref
«Eskişehire dikdi bayrak hâkim oldu ordumuz»
1341 M. 1922

*

İZMİR'İN GERİ ALINMASINA

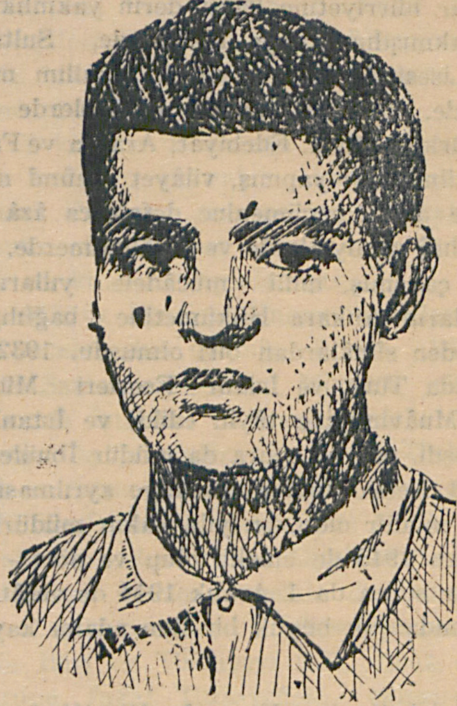
Akla hayretler viren hârik hücûmiyle yine
Pek büyük bir safhai târih açıldı türklere
Kaydı ile târihini fahretmemek mümkin midi
«Girdi kaahir ordumuz eltâfı Hakla İzmire»
1341 M. 1922

*

LOZAN SULHU
(Hicrî ve Rûmî iki târih)

Nihâyetsiz fedâkârlıkla millet işte kurtuldu
Ümidsizken necatdan bir hayâtı feyzi nev buldu
Bu ulvî îyde farzdır bence herkes kesse bir kurban
Ki «Hatmi sâli harb» pek şanlı bir «Tarihî Sulh» oldu
1341 (M. 1922) 1339 (M. 1923)

ERDOĞAN (Mehmed) — İnebolu'nun Dibek Köyünde aynı adı taşıyan bahtsız bir baba - oğul; 17 yaşında güzelce bir delikanlı olan oğul Mehmed Erdoğan 1965 yılı Mart'ında çalışmak için İstanbul'a gelmiş ve «Sevim» isimli bir yük motoruna tayfa olarak girmişdir; sekiz ay bu motorda çalışmış ve Ekim ay'ı başında esrârengiz bir şekilde kaybolmuşdur; şöyle ki, Samatyada sâhile yanaşmış olan motordan karaya çıkan genç tayfa tanıdığı bir manavdan on lira borç alarak balık ve yeşil salata alarak motora dönmüş ve bir daha görülmemişdir; diğer tayfalarca yokluğu sözde ertesi sabah farkedilmişdir. Motor kaptanı genç tayfanın kaybolduğunu karakola bildirmiş fakat delikanlı bulunamamışdır. Durum telgrafla köydeki babasına bildirilmiş, baba Mehmed Erdoğan da ancak onbeş gün sonra İstanbul'a gelebilmiş onun İstanbul'a geldiği gün denizde oğlunun cesedi bulunmuşdur; güzel oğlanın balıklar tarafından didiklenmiş cesedi karşısında perişan baba : «Mehmed çok iyi yüzme bilir, millerce yüzer, böyle kıyıdaki motordan denize düşüb boğulmasına imkân yokdur; oğluma bir kötülük yapdılar,

Mehmed Erdoğan
(Resim : Yaşar Ekinci)

sonra boğup denize attılar» iddiasında bulunmuşdur. Vak'anın zâbıta tahkikatı ve nasıl bir sonuca bağlandığı tesbit edilemedi. Bu gibi vak'aların kriminoloğlar tarafından izlenmeğe değer.

Burhâneddin OLKER

ERDOĞAN - NURAY ÇİFTİ — Eğlence âlemlerinin tâbiri ile «Oryantal Dans» san'atkârı bir çift; İstanbulda şöhretleri 1966 yazında Tepebaşında Cumhuriyet Paviyonu sahnesinde başlamışdır, husûsiyetleri de sahneye hemen değişmez kıyafetle, dâimâ yalın ayak ve câzib yarı çıplaklıkla çıkmalarıdır; delikanlı Erdoğan, göbek çukuru altından bağlanmış ve paçaları ayak bilekleri üstünde bir pantolon ile, kollu ve gaayet kısa bir yelek - câmedar giyer ve omuzlarına bir pelerin atar; kız Nûray da sütiyen ve külotla çıkar, belden aşağı tüm çıplaklığı tülden kanad - etekler örter, başına oturduğu tacımsı sırpuşundan bir çeşid duvak sarkıtır.

Bu hünerli çiftin 1967 yılı Nisanında bir Atina turnesi üzerinde aşağıdaki satırları Hafta Sonu Gazetesinden alıyoruz :

«Erdoğan - Nûray çifti Yunanlıların kalblerini fethetti — Atina'nın en lüks gece kulübü Kopa - Kapana ile Kasbah'a uğrayanlar, bütün gece muhakkak rakı içecek, göbek atacak, el çırpacak ve durmadan : — Aman Allah Yallah!.. diye âhenkli bir sesle durmadan bıkmadan bağıracaktır. Bu «Aman Allah Yallah» modası, bu kulüplerde seyircileri oyunlariyle sihirliyen Türk dansözü Erdoğan ve Nûray çifti tarafından yayılmıştır.

«Erdoğan ve Nûray çifti proğramlarına başlamaları üzerine her iki kulüpte de masa bulma yarışması başlamıştır. Milyonerler, Aliki Vuyuklaki'nin kocasından, meşhur sinema yıldızı Canny Cares'e kadar her şöhret, her gece ön masaları tutmakta ve Erdoğan Nûray çifti ile birlikte coşarak göbek atmaktadırlar; «Aman Allah Yallah» proğramı tam 45 dakika sürmektedir».

ERDOĞAN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesi Merkez bucağının Hocapaşa Mahallesi yollarındandır;

Erdoğan — Nuray Çifti
(Resim : S. Bozcalı)

Ebüssuud Caddesi ile Hüdâvendigar Caddesi arasında uzanır, İbni Kemal Caddesi ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 1/2). Bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli bir aralık sokakdır. Semtin adına nisbetle Sirkecinin otellerinden Olimpiyad Palas Oteli; Lâle Oteli, Konya Selçuk Palas Oteli, Bursa Palas Oteli bu sokaktadır; üçer katlı üç kâgir binâda da iş yazıhâneleri vardır; binâların altında da Akdeniz Nakliyat Anbarı ile 1 ambalaj yapıcısı, 1 berber, 1 lokanta, 1 oto parçacısı, 1 oto lâstikcisi vardır (Aralık 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

ERDOĞRU (Ekrem) — İstanbul Radyosu saz san'atkârlarından, kemençeci; 1926 da Üsküdarda doğdu; Doktor Ziya Erdoğrunun oğludur, annesinin adı Fatmadır. İlk ve orta tahsillerini babasının vazife ile bulunduğu Ordu, Ankara ve İstanbulda yapdı ve Haydarpaşa Lisesinden mezun oldu.

Mûsikîye olan hevesi çocukluk çağında başlamışdı; babası keman ve kemençe çalardı, bir mûsikî bilgisi vardı, ondan bir şeyler öğrenmişdi, fakat asıl hocası onbeş - onaltı yaşlarında iken Emin Ongan oldu, onun mûsikî dersleri verdiği Üsküdar Mûsikî Cemiyetine intisab etti; keman çalan ağabeyi Kâmuran Erdoğrunun da yardımını gördü; 1957 de

Ekrem Erdoğru
(Resim : Yaşar Ekinci)

İstanbul Radyosuna girdi; Radyodaki çalışma saatleri dışında gümürk komisyonculuğu yapmaktadır.

Hakkı GÖKTÜRK

ERDURAN (Aylâ) — Ünlü violonist, Cumhur Başkanlığı Senfoni Orkestrası Keman Solisti; 1936 da İstanbulda doğdu; Profesör Doktor Behçet Sâbit Erduran'ın kızı, annesinin adı Kadriye Melek hanımdır; Nişantaşında 15. İlk Okulda okudu, keman çalmaya pek küçük yaşında başladı, öyleki henüz 10 yaşında iken «hârika san'atkâr çocuk» olarak tanındı, sonra Türkiye'yi dünyâda temsil eden sanat elçimizden biri oldu. Türkiyenin en büyük gazetelerinden Cumhuriyet Gazetesinin birinci sayfasında bir resmi ile birlikte yayınlanmış aşağıdaki satırlar Aylâ Erduran'ın adını memleketine duyuran ilk yazılardandır :

«Bir San'at Hâdisesi — Geçenlerde Ankara Devlet Konservatuarında verdiği hususî bir keman konserile başkentimizin en tanınmış müzik üstadlarını hayretler içinde bırakan bir kız çocuktan gazeteler bahsetmişlerdi. Yavru, Tıb Fakültesi profesörlerinden doktor Behçet Sabit Erduranın kızıdır. Henüz 10 yaşındadır. Fevkalâde istidadını erkenden keşfeden ailesi, onu, harbin ikinci yılında profesör Berkere götürmüş, muntazam ders almasını temin etmiştir. Küçük Aylâ, harb yılları içinde yetişmeğe başlamış bir Türk san'atkârıdır. Bir çok kemancıların yirmi senede yenemediği güçlükleri o, şimdiden arkada bırakmıştır. Keman edebiyatının en derin eserlerini yetişmiş bir artist kudretile ifâde edebilmektedir. Haber aldığımıza göre küçük Aylâ, Çocuk Esirgeme Kurumu menfaatine olmak üzere yakında şehrimizde Saray sinemasında bir konser verecektir. Memleket san'atı ve kültürü bakımından bu konserin büyük bir alâka toplayacağına şüphe etmiyoruz» (1946).

Piyanist Profesör Ferdi von Statzer'in refâkatinde verilen konser gazetenin tahmin ettiği büyük alâkayı toplamışdır. Aylâ Erduran 1947 de Paris Konservatuarına gönderildi ve orada dört sene kalarak Prof. Zino Francissiccatti ve Prof. Gelemyan ile çalışdı. 1956 da yurd dışındaki komer turnelerine başladı, 1956 da Polonyadan çağrıldı, 1957 de tekrar Po-

lonyadan ve Rusyadan çağrıldı. Rusya turnesinde keman üstadı David Oistrahch ile dokuz ay çalışdı. Kıymetli san'atkârın üç yılını basın haberleri ile tesbit edelim :

«Ankara Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası solist kemancısı Aylâ Erduran'ın 1960 yılı dış memleketler müzik turneleri büyük başarı ile sona ermiş bulunuyor. Genç Türk san'atçısı Bulgaristan'da 8, Yugoslavya'da 2 başarılı konser vermiştir. Atina Senfoni Orkestrasından bir dâvet almış, Mayıs ay'ı içinde Atina'da 3000 den fazla geçkin dinleyici önünde Mozart'ın Re Majör keman konçertosunu büyük bir başarı ile çalmıştır. Ayrıca, Almanya ve Portekiz'de çeşitli konserler verdikten sonra, tanınmış Fransız çelistlerinden Guy Fallot ile Kanada'nın batı kıyılarındaki 25 e yakın şehirde hayatının en büyük ve en başarılı konser gezisine çıkmıştır. Yine Guy Fallot ile Alaska'ya kadar uzanan ikinci turnesine katılmış, bu defa 15 şehirde konser vemiştir». (Hayat Mecmuası, 1961).

«Şimdiye kadar dünyanın sayılı büyük şehirlerinde konserler vermiş olan kıymetli viyolonistimiz Aylâ Erduran Londradaki ilk konserinde büyük başarı sağladı. Türk emprezaryo Ömer Umar'ın tertiplediği Londranın ünlü Wigmore Hall'ündeki bu konserinde Aylâ'ya piyanoda Mithat Fenmen refakat etti. İngilterede «san'atçıların şöhret yolu Wigmore Hall'den geçer» sözü yaygındır, çünkü oradaki konserlerinde başarı kazanan san'atçılara daha büyük kapıların açılması kolaylaşmaktadır. Nitekim, Christian Dior'un mâvi üzerine altın işlemeli Hint kumaşından bir tuvaletini giymiş olarak resitalini veren Aylâ

Aylâ Erduran
(Resim : S. Bozcalı)

Erduran'ın gelecek mevsimde bir orkestra refakatiyle çalacağından şimdiden bahsediliyor. Arkada, basına ayrılan sıralarda oturan «Times» gazetesi tenkidcisinin san'atçımızı hararetle alkışlayışı bilhassa dikkati çekti. Ertesi günkü yazısında : «Miss Erduran şüphesiz ki bir konçerto san'atçısıdır, onun bir orkestrayla ve konçerto çalışını dinlemeden tatmin olamıyacağız» diye teşvikkâr bir dil kullanarak san'atçımızı övmüştür» (Hayat Mecmuası, 1962).

«Ünlü violonist Aylâ Erduran bir müddettenberi devamlı olarak Türkiye'de ve Avrupa'da vereceği konserler için çalışmaktadır. Şubat içinde İstanbul Belediyesi Konservatuarı Konserleri dizisinden birinde yeni bir konçerto çalacakdır. Bu konçerto muhtemelen Sibelius'un Keman Konçertosu olacakdır. Şehir Orkestrası da bu yıl iyi şefleri görme mutluluğundadır. Aylâ Erduran'ın Şan Sinemasında vereceği konserde orkestrayı günümüzün ünlü şeflerinden Sir Barbirolli idare edecekdir. Halle Orkestrasıyla görme imkânını bulduğumuz şefin İstanbul'a gelişi bir san'at olayıdır, fakat sadece bir tesadüf değildir. Geçen mevsim Aylâ Erduranı Londrada verdiği konserde görmüş ve dinlemiş, çok beğendiğini açıkça olan Sir Barbirolli, bu defa Aylâ'nın konserini idare etmek için bilhassa Türkiye'ye gelmişdir» (Hareket Gazetesi, 1963).

Fransızca ve İngilizce bilir; sporlardan denizde yüzmeyi sever.

ERDURAN (Behçet Sabit) — Tıb doktoru, profesör, çok değerli bir üroloğ; 15 Şubat 1886 da İstanbul'da Sultanahmed semtinde doğdu; babası Tekirdağlı Mehmed Efendidir, Türkiye Sâhil Fenerleri İdâresinde çalışmış, Fenerler Rüsûmat Dâiresi Müdürlüğünde bulunmuş, bu idârenin merkezinin bulunduğu Çanakkalede 1912 de vefat etmişdir; annesi de Tekirdağlı olup Topcu Yüzbaşılarından Mehmed Efendinin kızı Emine Nazmiye Hanımdır. (Vefâtı 1913) B.S. Erduran ilk ve orta okulları Çanakkalede bitirmiş, 1905 de Üsküdar Sultanîsinden mezun olarak İstanbul Dârülfünunun Tıb Fakültesine girmiş, 1912'de bu fakülteyi bitirerek 1912 - 1918 arasında aynı fakültede asistanlık, 1918 - 1923 arasında Gurebâ Hastahânesinde üroloji şefliği yapmış, 1923 - 1925 arasında da Ankarada Sıhhiye Müdürlüğünde ve Memleket Hastahânesinde çalışmış, operatörlük yapmış, 1925 de İstanbul Tıb Fakültesinin Üroloji Kliniği Profesörlüğüne tâyin edilerek 1957 de emekli oluncaya kadar bu kürsüde, Türk tabâbetinin çok seçkin hocalarından biri olarak kalmışdır.

Fransızca, Almanca bilir, mahviyet sâhibi ilim adamı, geniş bilgisi ve sohbetleri ile zarif bir meclis adamıdır; Fransız ve Alman Üroloji Cemiyeti ve Milletlerarası Üroloji Cemiyeti Üyesi ve muhâbir üyesi, Türk Üroloji Cemiyetinin müessisi ve fahrî reisi Türk Jinekoloji Cemiyetinin fahrî üyesidir; Frasaya, 1929 da İngiltereye tahsil, meslekî tedkikler, kongrelere katılma veya zâtî seyâhatlar vesîlesi ile 1916 dan bu yana Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika, Mısır, Lübnan, Irak, İtalya, Yunanistan, Macaristan, Avusturya, Polonya, Rusya ve Belçikaya gitti; 1956 da neşredilmiş «Ürolojide Endokskopi» isim telif bir eseri, ve Üroloji neşriyatı üzerine telif - terceme meslekî önemli bir el kitabı vardır.

İstanbul Gümrük Müdürlüğü Müfettişliğinde bulunmuş Bosnalı Ali Riza Bey'in kızı Kadriye Melek Hanım ile evlenmişdir; bu ha-

Behcet Sâbit Erduran
(Resim : S. Bozcalı)

nımdan doğan Aylâ adındaki kızı (doğ. 1936) memleketimizin pek değerli san'ankârlarından, Türkiyenin dünyâ yüzündeki san'at elçilerinden bir viyolonistdir (B. : Erduran, Aylâ); Aylâ Erduranın yetişmesinde Profesör Behçet Sabit ile K. Melek Erduranın aydın ana - baba ve mürebbî hisseleri çok büyükdür.

Bu satırların yazıldığı sırada bu kıymetli ilim adamı redin sevgi ile bağlı olduğu zevcesi birlikde Ayazpaşadaki evinde kibârâne inzivâye çekilmiş bulunuyordu, san'atkâr kızının yurd içinde ve dışında hepsi büyük takdirle karşılanan konserleri değerli profesörün saadet kaynağı oluyordu (1968).

ERDURAN (Leylâ) — «Kadın gazeteci; 1928 de Samsunda doğdu; İhsan Bey'le Mihriman Hanımın kızıdır; Nilûfer Hâtun İlk Okulunda, Üsküdar, sonra Arnavudköyü Amerikan Kız Kollejlerinde okudu (1950); gazeteci ve piyes yazarı Refik Erduranla evlenmişdir, 1953 doğumlu Murad ve Adnan adında ikiz iki oğlu vardır (B. : Erduran, Refik); Zevci gibi gazetecilik yapmaktadır, Milliyet Gazetesinde çalışmışdır; Taç Yayınevini kurdu; Gazeteciler Cemiyeti, Gazeteciler Sendikası, Moda Kulübü, Anadolu Kulübü üyesidir; bütün Avrupayı dolaşmış, Amerikaya gitmişdir» ,Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERDURAN (Refik) — «Gazeteci, piyes yazarı; 1928 de İstanbul'da doğdu; Hüsâmeddin Bey ile Refika hanımın oğludur; Nilûfer Hâtun İlk Okulunda ve Robert Kollejde okudu (1947); 1951 de Amerikada Carnell Üniversitesinin Tiyatro Edebiyat Bölümünü bitirdi. Film çevirdi, piyes yazdı, Milliyet Gazetesinde fıkra muharrirliği yapdı, Akbaba Mizah Mecmuasına yazılar yazdı; Çağlayan Yayınevini kurdu. İngilizce, Frasızca bilir; Moda Kulübü üyesidir; Avculuk, yelkencilik, yürüyüş sporlarını sever; Amerikaya gitmiş, bütün Avrupayı dolaşmış, Japonyaya ve gönüllü olarak Koreye gitmişdir. Zevcesi Leylâ Hanım da gazetecidir (B. : Erduran, Leylâ); bu hanımdan Murad (doğ. 1953 ve Adnan (doğ. 1953) ikiz ikioğlu vardır. Eserleri : Yağmur Duâsı (roman, 1952), Deli (Piyes, 1957), Bir Kilo Nâmus (1957), Karayar Köprüsü (1957), İp Oyunu (1958), Cengiz Hanın Bisikleti (1958), Büyük Jüstinyen (1959), Aman Avcı (1961)» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

EREĞLİ CAMİİ — Şehremininde Millet Caddesinde idi; Hadikatül Cevâmide «Şehremini Camii» adı ile kayıdlı olub şu mâlûmat verilmektedir : «Bânisi Fâtih Sultan Mehmed Handır; vazifesi (imam, müezzin, kayyum aylıkları ve sâir masrafları) Fâtif Sultan Mehmed'in asıl büyük vakfından verilir, mahallesine Ereğli Mahallesi denilir, sebebi, Ereğliden gelerek bu mahallede yerleşmiş bir kimsenin bu camii külli tâmir ettirmesidir, kendisi de camii şerif civârında medfundur. Şadırvanın bulunduğu avlu kapusu yanındaki çeşme Ebüssuud Efendinindir. Civârındaki çarşıyı da İstanbula Şehremini olanlardan biri kurmuş, çarşının ortasına bir kuyu kazdırmış, bu camiin şadırvanı musluklarına da o kuyudan su vermişdi, camie ve semte Şehremini adının verilmesi de bundandır, bu zât da camiin bağçesinde medfundur. Bilâhare Ebüssuud Efendi çeşme yaptırmış, camie çeşmenin suyundan su verilmiş, o kuyu terk edilmişdir».

İstanbul şehrinin kale duvarları içinde Türkler tarafından yapılmış bir cami idi. Yapılışı için yüz yıllardan beri şu parlak hâtıra anlatıla gelmişdir :

İstanbul Fâtih Sultan Mehmed'in kılıcı ile 29 Mayıs 1453 Salı günü şafak vakti fethedilmişdi. Ordusunun arkasından şehre giren hükümdar Salı/Çarşamba gecesini Tapkapusu karşısındaki otağında geçirmiş, Çarşamba günün de İstanbula muhteşem bir zafer alayı ile girmişdi. Pâdişahın atı zamanımızda Şehremini denilen mevkie geldiğinde tam öğle zamanına rastlamış, alayda bulunan müezzinler Ezan okumaya başlayınca Sultan Mehmed atından inerek o zamanlar kırlık, bostanlık olan o semtde hemen oracıkda ve büyük bir cemaatle namaz kılmış ve : «Seccâdemin serildiği yere bir mescid yapılsın!..» emrini vermiş, Ereğli ve Şehremini isimleri ile anılan camiin ilk binâsı birkaç gün içinde Fâtih Sultan Mehmed'in adına bu sûretle kurulmuş, sonra bu mescid adı mechûl kalmış Ereğli hayır sâhibi tarafından temelinden tutularak yenilenmişdir.

Cami harab bir durumda iken 1942 - 1943 arasında yıktırılarak yerinin genişletilecek caddeye katılması kararlaşmış, o târihde R. E. Koçu'nun yukarda kaydettiğimiz menkıbeyi neşretmesi üzerine bu tasavvurdan vaz

geçirmiş, ve Bay Bican Bağcıoğlu, Diş Doktoru Bay Hasan ve Mühendis Bay Ferid Ölçer'in himmetleri ile Ereğli - Şehremini Camii 1948 - 1949 arasında beton bir yapı olarak ihya edilmişdir. Ekrem Hakkı Ayverdi 1953 de basılmış «Fâtih Devri Mîmârîsi» isimli eserinde şunları yazıyor :

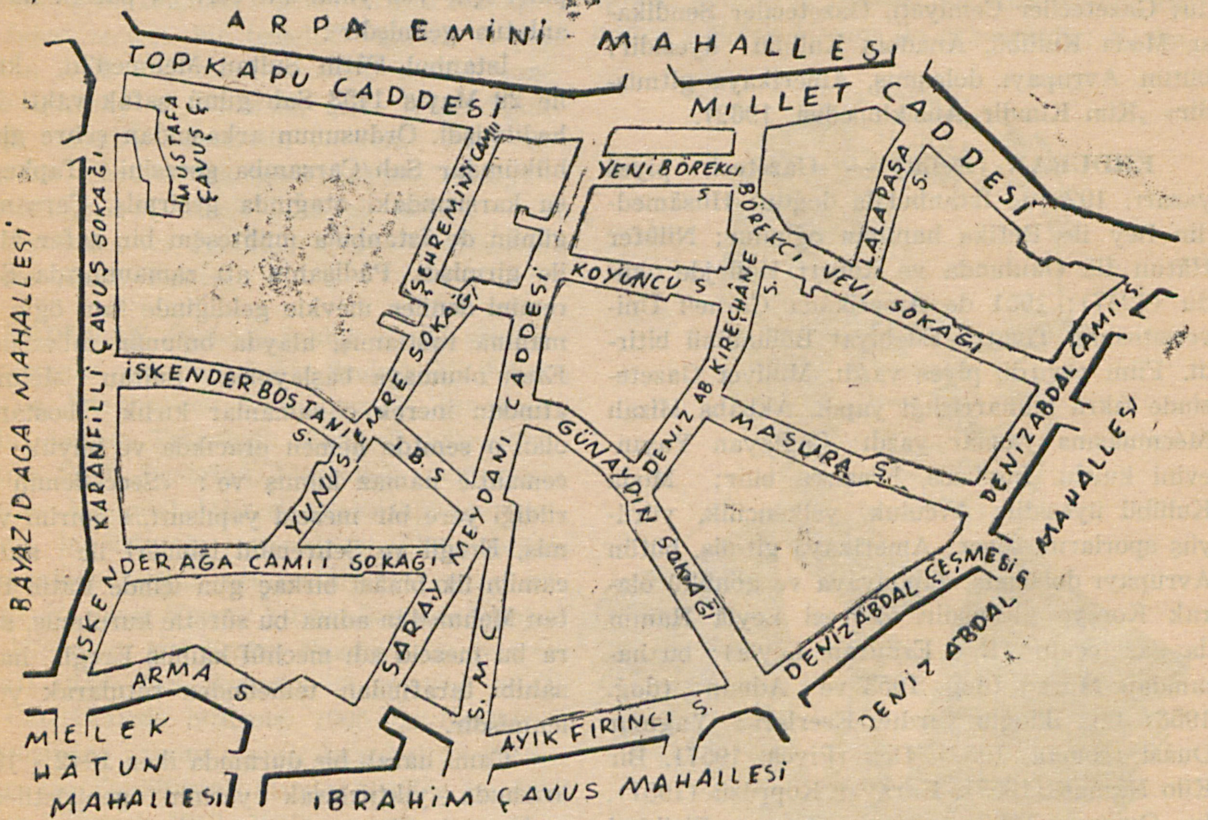
«Yanlış (eski büyük yangınlardan yanmış olabilir, 1942 de taş minâreli, harabca bir ahşab camii mevcud idi ve namaza açıkdı), 1940 senesinde duvarlarının bâkiyesi de kaldırılmışdı. 1949 da âlî himmet zatların gayretiyle beton tavanlı ve yeni tarz sıvalı olarak temelden yapılıp oldukca süslenmişdir. Namaza açıkdır. Mahallî rivâyet bu camiin yerinde Fâtihin ilk namazı kıldığı şeklinde ise de, pek yakınında olan Harbî Mescidinden galat olsa gerekdir».

Ekrem Hakkı Ayverdinin Harbî Mescidi hakhkında kaydettiği rivâyeti Hadıkâtül Cevâmi de yazar. O rivâyet Ereğli Camiine yakıştırılmış da olsa, Fâtih Sultan Mehmed'in yapdırdığı bir cami olarak muhâfazası mutlakaa gereken Eğreğli Camii, 1957 - 1958 arasındaki hummâlı îmar faaliyetinde en hürmetkâr bir lisan ile yapılan îkazlara rağmen yıkdırılmış ve yeri genişletilen Millet Caddesine katılmışdır.

EREĞLİ MAHALLESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih İlçesinin Şehremini Bucağının 13 mahallesinden biri; aynı bucağın İbrâhimçavuş, Melekhâtun, Bayazıdağa, Arpaemini ve Denizabdal mahalleleri ile çevrilmişdir.

Sınır yolları şunlardır : Ayık Fırını Sokağı ve Saray Meydanı (İbrâhimçavuş Mahallesi ile), Saray Meydanı ve Arma Sokağı (Melekhâtun Mahallesi ile), İskenderağa Camii Sokağının bir kısmı ve Karanfilliçavuş Sokağı (Bayazıdağa Mahallesi ile), Topkapusu Caddesinin bir kısmı ve Millet Caddesinin bir kısmı (Arpaemini Mahallesi ile), Denizabdal Çeşmesi Sokağının bir kısmı ve Denizabdal Camii Sokağı (Denizabdal Mahallesi ile).

İç yolları şunlardır: S a r a y Meydanı Caddesinin bir kısmı, İskenderağa Camii Sokağının bir kısmı, Yunus Emre Sokağı, İs-

Ereğli Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

kender Bostanı Sokağı, Mustafaçavuş Çıkmazı, Şehremini Camii Sokağı, Günaydın Sokağı, Koyuncu Sokağı, Denizabdal Kireçhâne Sokağı, Yenibörekci Sokağı, Masura Sokağı, Börekciveli Sokağı, Lalapaşa Sokağı, (1934 B.Ş.R. Pafta 73).

1963 yılından beri mahalle muhtarlığında bulunan serbest ticâret erbâbından Bay Mustafa Uysal'ın verdiği mâlûmata göre Ereğli Mahallesinde 400 ev, 10 apartıman, 200 dükkân, 3 fırın, 4 eczâhâne, 1 park, 2 cami (İskenderağa Camii ve Ereğli Camii; Mahalleye adını Ereğli Camii Millet Caddesi genişletilirken istimlâk edilmiş ve yıkdırılmışdır) vardır; nüfusu 1110 erkek ve 1011 kadın olmak üzere 2121 kişidir. (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

EREL (Hakkı Şinâsi) — «Doktor Amiral, asrımızın ilk yarısında İstanbul'un hem mesleğinde hazâkati, hem de hastalarına karşı kibârâne nezâketi ile tanınmışdı; 1869 da İstanbulda doğdu, Harbiye Nezâreti memurlarından Ali Şinâsi Beyin oğludur, asıl adı İsmail Hakkı olup imzâlarına babasının adını ilâve ettiğinden Hakkı Şinâsi ismi ile şöhret bulmuşdu; 1890 da Askerî Tıbbiyeden Deniz Yüz başılığı ile çıkmış, Deniz Hastahânesinde çalışırken iç hastalıklarındaki bilgisini arttırmak için 1893 de Almanyaya gönderilmiş, üç sene kadar kalmış, dönüşünde aynı hastahânenin iç hastalıkları mütahassısı olmuş, ayrıca Şişli Etfal Hastahânesinde de çalışmışdır. 1904 de Miralay rütbesinde iken İkinci Sultan Abdülhamid'e verilen bir jurnal üzerine evvelâ Bursaya, sonra oradan Konyaya sürüldü; 1908 de Meşrûtiyetin ilânı üzerine İstanbul'a döndü ve Deniz Hastahânesi Başhekimliğine tâyin edildi. 1917 de Amiral oldu. Emekli ve İstanbul Cemiyeti Belediye (Şehir Meclisi) Reisi Vekili iken 1923 seçiminde Atatürk'ün bizzat tesbit ettiği adaylar arasında ve listenin başında İstanbul Mebusluğuna seçildi, beş devre, yirmi yıla yakın mebusluk yapdı. 1941 de Modadaki evinde vefat etti» (İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları).

Profesör Dr. Şinâsi Hakkı Erel, bu değerli zâtın oğlu, hayrülhalefidir.

EREL (Şinâsi Hakkı) — Tıb doktoru, operatör, İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesi Profesörlerinden, aynı Üniversitenin Eksperimantal Cerrâhî Kliniği direktörü; 1902 de İstanbulda doğdu; babası İsmâil Hakkı Şinâsi Paşadır (B. : Hakkı Şinâsi Paşa). Annesinin adı Resmiye Hanımdır; ilk tahsilini Bebekde Saint Gabriel ve Kadıköyünde Saint Joseph Fransız mekteplerinde yapdı, Galatasarayı Lisesini bitirdi (1920); 1925 de İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesinden diploma aldı, askerliğini Tabib Teğmen olarak Gülhâne Hastahânesinde (1925 - 1926), ve mecbûrî hizmetini 1926 - 1927 arasında İmroz Adası Hükûmet Tabibi olarak yapdı; 1927 de Şişli Etfal Hastahânesinde, 1927 - 1929 arasında da Cehrahpaşa Hastahânesinde asistan olarak çalışdı; ihtisas tahsilini Fransada Strasburg'da Clinique Chirurgicale'de yapdı (1929 - 1931); memlekete döndüğünde Haydarpaşa Tıb Fakültesinde müderris muâvini (1933), aynı yıl içinde Dârülfünun yerine kurulan İstanbul Üniversitesi Profesör Muâvini oldu; 1933 - 1941 arasında Doçent olarak Haseki Hastahânesi 2. Cerrâhî Kliniğinde çalışdı, 1941 de Profesör oldu ve Çapa Gurebâ Hastahânesi 2. Cerrâhî Kliniğinde bulundu, 1951 de bu kliniğin

Şinasi Hakkı Erel
(Resim : Yaşar Ekinci)

direktörü oldu; bu satırların yazıldığı sırada kürsü profesörü idi (1967).

Tıb mecmualarında makaale ve tebliğ olarak elliden fazla orijinal eseri vardır, bir kısmı bâzı meslekdaşları ile müşterek yazılmışdır.

Nevgece Hanımla evlidir, Tüli adında bir kızı (doğ. 1935), bu kızından torunu vardır. Yelken ve golf sporlarını sever; Fransızca, İngilizce bilir; Büyük Kulüb, İstanbul Kulübü, Moda Deniz Kulübü ve Büyükada Anadolu Kulübü üyesidir.

EREM (Cemâleddin) — «Yüksek Gemi mühendisi; 1917 de Bandırmada doğdu; babasının adı Hasan Tahsin, annesinin adı Meliha Meryemdir; İzmir Erkek Lisesinde okudu (1936), Almanyada Berlinde Technische Hochsehule'yi bitirdi (1944); 1946 - 1953 arasında İstanbulda İstinye Tersânesinde çalışdı, 1953 de Haliç Tersânesi Gemi İnşaat Baş Mühendisi oldu, 1954 - 1957 arasında aynı tersânenin İşletme Müdürlüğünü yapdı, Japonyada yapdırılan Türk gemilerinin murâkıb mühendisliği ile Japonyaya gitti. İstanbulda inşâ edilen Kartal, Kabataş ve Demiryolu araba vapurlarının mühendisliğini yapmışdır. Evlidir ve Almanca bilir» (Kim Kimdir Ansiklopedisi; 1962),

Bu değerli gemi mühendisine yazdığımız bir mektuba cevab alınamadığımız için şânı ile denk tafsilâtlı hâl tercemesi ve resmi yazılıp çizdirilemedi.

EREMEKTAR (Mustafa) — «Karikatürist; 1930 da İstanbulda doğdu; Yusuf Bey ile Müyesser Hanımın oğludur; Şişli İlk Okulunda ve Fındıklı Orta Okulunda okudu (1949); 1947 de (Orta okul öğrencisi iken) Doğan Kardeş çocuk mecmuasında meslek hayatına atıldı; Nebioğlu Yayınevinde (1948), Tef mizah mecmuasında (1955), Akbaba mizah mecmuasında (1955), Akşam gazetesinde, Vatan gazetesinde (1957) çalışdı; hâlen, Akşam Gazetesi hâriç İstanbulda yayınlanan gazetelerin ve mecmuaların hemen hepsinde karikatürleri görülmektedir. Lütfiye (Sornaoğlu) Hanımla evlidir. Gazeteciler Cemiyeti, Gazeteciler Sendikası, Türk Devrim Ocakları üyesidir 1959 da Gazeteciler Sendikasının karikatür yarışması birinciliğini kazanmışdır. Çocuk kitabları yazmış, Taş Devri adında bir resimli roman yapmışdır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

EREN (Abdurrahman Âdil) — Ünlü avukat ve muharrir; hicrî 1284 (M. 1867 - 1868) de Selânikde doğdu; avukat Osman Nuri Efendinin oğlu, Selânik Mevlevîhânesi Şeyhi Cevâhirci Derviş Ali Efendinin torunudur; annesinin adı Fatma Hanımdır. İlk ve rüşdiye tahsilini Selânikde yapdı, 1301 (M. 1883 - 1884) de İstanbula gelerek Hukuk Mektebine girdi, yazı yazmaya büyük bir hevesle çocukluğunda başlamışdı, 1299 (M. 1881 - 1882) de Selânik Resmî Vilâyet Gazetesinde târihî bir konu üzerine ilk makaalesi çıkmışdır ki o tarihde henüz 14 - 15 yaşlarında bir çocuk idi; İstanbula gelir gelmez günleri Hukuk Mektebi ile gazete idârehânelerinde geçmeye başladı. Kendisi şöyle anlatıyor : «Son derece utangaç, çekingen bir genç idim. Hukuk Mektebinde dersler öğleye kadardı, Ayasofya Camiin Üçüncü Sultan Ahmed Meydan Çeşmesi karşısındaki kapusuna bitişik aşçı dükkânında mekteb arkadaşlarımla yarım pilâv ve yarım tas kebabı yer, sonra Terceman Matbaasına giderdim. Gazeteye devamım gönüllü idi, muvazzaf değildim; Tevfik Efendi adında birinin yanında yamak gibi çalışırdım. Bu zat beni gazetede kimse ile tanıştırmamışdır. Ahmed Mithad Efendi benim Tercemanda çalışdığımı hiç bilmemişdir».

Şiir ile de meşgul olmuşdu; ilk manzûmesini de yine Selânikde iken H. 1296 (M. 1878 - 1879) da 11 - 12 yaşlarında yazmışdır, bir münacaattır, ilk beyti şudur :

İntikam almakda bir lezzet mi his eyler beşer
Verme Allâhım bana hiç fırsatı icrâyi şer

Bu manzume kendisi Selânikde iken 1882 de İstanbulda Tercemanı Hakikat Gazetesinde neşredilmiş, bir sene sonra İstanbula gelip Hukuk Mektebine yazıldığında o gazetede Tevfik Efendi adındaki zât tarafından himâyesine de vesîle olmuşdur.

Hukuk tahsili için geldiği İstanbul'da yerleşmiş ve ölünceye kadar muharrirlik, İstanbul Barosunun ilk âzâlarından biri olarak avukatlık yapmışdır; bilhassa basın dâvâlarında basının müdâfii avukatlar arasında büyük şöhret olmuşdur. Günlük gazetelerin, haftalık ve aylık mecmuaların pek çoğunda ya-

zıları çıkmışdır. Üslûbu canlı ve metindir. Hükümlerini bilgiye dayanarak kesin verir; hâtıralarını, kuvvetli hâfıza ile gaayet aydın tesbit eder. Hukukî yazılarında mesleğini çok iyi anladığı görülür. Bâzı makaalelerinde dînin toplum hayatındaki önemini, vazifesini belirten yerlere rastlanır, gaayet iyi tedkik edilmiş, yazılardır. Memleketinin türlü derdleri ile, eksiklikleri ile meşgûl olmuş, bunların kök sebeblerini araştırmışdır, bu konularda sorumlu siyâset adamlarını yazıları ile uyarmaya çalışmışdır. Yazıların da tumtaraklı, şatafatlı, ilmî ıstılahlarla bilgin görünmekden kaçınmış, ele aldığı mes'eleleri, belâgat ile halk diline vermişdir.

Türkiye târihi üzerinde de sağlam bilgi sâhibiydi ve dâimâ okuyan adamdı. Türk basın târihi ve yaşadığı devirler üzerine görgü hâtıraları zamanımızda târih vesîkası kıymetini taşır, bu yazıları maalesef kitab hâlinde toplanmamış, gazete ve mecmua yaprakları üstünde kalmışdır. Vicdan hürriyetini, bir milletin yükselişinde en büyük esas bilmişdi; o yolda cesâretle yazdı. Mürâilikden, sahte sofulukdan nefret eden dindar bir adamdı, taassubla mücâdeleden yılmadı.

1914 de Âlemdar Gazetesini devren aldı, bizzat gazeteciliğe başladı, az sonra gazetesinin adını «Azim» olarak değiştirdi; fakat harb içinde uzun zaman devam ettiremedi.

«Hâdisâtı Hukukiye» isimli bir de mecmua çıkarmışdır. «Tasabbî» adı altında topladığı şiirlerini ve «Handan» adındaki eserini ilk gençlik çağlarında neşretmişdir. «Kütübhânei Hukuk» adı altında da 12 küçük kitab neşretmişdir, 1311 - 1312 (M. 1893 - 1895) arasında Ebüzziyâ Matbaasında basılmış olan ve 25 - 40 sayfalık bu kitablar aslında uzunca makaalelerdir, hepsi kendisinin değildir, zamanının değerli hukukcularından Sâlim Efendi ile Kostaki Vayani Efendinin de eserlerini basmışdır; kendisinin «La Haye Konferansı», «Târihî Hukukdan Bir Sayfa», «Hukuku Ticâret» isimli eserleri bu seri içinde çıkmışdır.

Çok iyi Fransızca, Arabca, Farsca bilirdi. Hoş sohbet, nüktedan, çoşduğu zaman talâkat sâhibi olurdu.

Son günlerinde Kasımpaşada oturuyordu, 1943 de 76 - 77 yaşlarında orada vefâd etti, kabri Eyyubsultan'dadır.

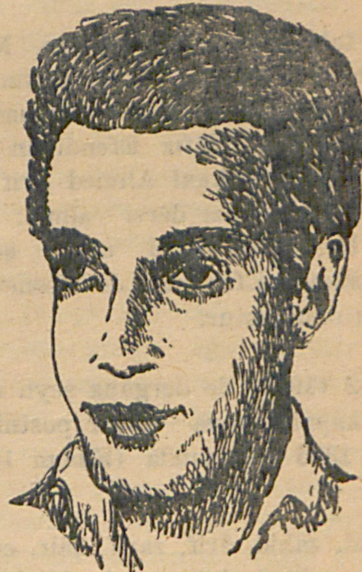
İki oğlundan büyüğü Avukat Orhan Arsal bir ara İstanbul Barosu Reisliğinde bulunmuşdur; küçüğü Avukat Fethi Varol da Holonda Bankası Hukuk Müşâviri idi.

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

EREN (Nuri) — Aşk yolunda aklî muvâzenesi bozulmuş bir delikanlı olup 1965, 1966 ve 1967 yıllarının temmuz aylarında üç sefer intihara teşebbüs etmiş, kurtarılmış ve nihâyet 24 temmuz 1968 de kira ile tuttuğu bir sandaldan kendisini Kızkulesi açıklarından denize atarak kaybolmuş, aradığı ölüme kavuşmuşdur.

Hal tercemesi üzerine en küçük bir bilgi edinilemedi; ölüm vak'asını haber verirken Nuri Erenin ilk üç intihar teşebbüsünü de kayd eden, ve «Düzenli olarak hiç bir iş yapmayan 26 yaşındaki Nuri Eren» diyebilen ve delikanlının bir resmini koyan Hürriyet Gazetesi muhâbiri, gaayet kısa da olsa bu bahtsız gencin hal tercemesini yazma imkânına sâhib iken bunu ihmal etmiş görünür.

Harem iskelesi açıklarında görülen boş sandalda Nuri Eren'in kısa bir mektuba ekli bir şiir, bir çanta, çanta içinde de «Deli» başlıklı ikinci bir şiir bulunmuşdur; mektub ve şiirler şunlardır:

Nuri Eren
(Resim: Ömer Tel)

«Şu satırlarımı okuduğunuz zaman ben ebediyyen aranızdan ayrılmış olacağım. Tanrım beni affetsin».

★

İnanmam kızım ben inanmam
Alın yazısına, kadere.
Boşuna dil dökme bana
Bizim kaderimiz buymuş diye.
Bizi ayıran kader değil,
Bizi ayıran
Benim seni çok sevmem
Senin de hiç sevmemen
Hiç sevmemen

★

DELİ

«Aşk nedir» diye
Deli
Deliye sordu
Güldü...
Öyle bir güldü ki
Korktum.
Deli.
Ben niye deli oldum?

ERENDEN (İbrâhim Fahreddin) — Nûreddin Cerrâhî Dergâhının son şeyhi, muhîtinde ve devrinin edebî mahfillerinde Fahreddinül Cerrâhî diye anılırdı; Hicrî 1302 zilkadesinde (M. Eylûl 1886) İstanbulda Karagümrükde Nûreddin Cerrâhî Dergâhında doğdu, babası o dergâhın şeyhi Mehmed Riza Yaşar Efendidir, vâlidesinin adı Şerife Emine Hanımdır.

İlk tahsilini Canfedâ Hâtun Mektebinde. orta tahsilini Nişanca Câmii yakınındaki Hadikâtül Maarif Mektebinde yapmışdır. Fâtih Dersiamlarından Hâfız Efendi'nin ilmî sarf, meşhur hattat Bakkal Ahmed Ârif Efendiden sülüs ve nesih yazı dersi almış; Feyzullah Rahmi Efendiden farisî nakşî şeyhlerinden Âkilî Maksum Efendiden de Mesnevî ve Hâfız Dîvânını okumuştur.

1332 (1913) de dergâha şeyh olmuş, dergâhlar kapatılıncaya kadar postnişin olarak kalmış, 1386 Şâbanında (Kasım 1966) vefâd etmişdir.

Âbid, zâhid, ârif, zarif, şâir, edîb, hattat, muabbir, sohbet ehli ve aşk ehli bir kâmil insandı. Şâir Hüseyin Sîret, Nûreddîni Cerrâhî hakkında yazdığı bir şiirin sonunda onu şöyle tavsif eylemiştir :

Mürşidim bir bedri kâmildir ki Fahrül asfiyâ
Kalbi pâki mazharı nûru tecellâdır bize
Desti Fahreddîni tuttum, destgîrim oldu Pîr
Tenknâyı gamda Sîret neş'e bahşâdır bize.

Aşağıdaki kıt'alar bu Tevhîdinden alınmışdır :

Tevhîd etsin dilimiz
Pâk olsun hem kalbimiz
Sırlar görsün gözümüz
Lâ ilâhe illâllah.

Dervişler tevhîd eder
Kalbinin pâsın siler
Erenler yolun güder
Lâ ilâhe illâllah.

Cânından her kim geçer
Elbet maksûda erer
Zevk u safâsın sürer
Lâ ilâhe illâllah.

Münkire kulak asmaz
Tehdîdinden hiç korkmaz
Derviş devransız durmaz
Lâ ilâhe illâllah.

İbrahim Fahreddin Erenden
(Resim : S. Bozcalı)

Nureddîn'in yolunda
Fahrî her an kapında
Gece gündüz dilinde
Lâ ilâhe illâllah.

Lâtife yollu ve hakîmâne bir kaç beyti:

Giryeden dîdelerim döndü yıkılmış kasra
Neyliyelim vuslatını ba'di harâbı Basra

*

İhtiyarlığı etmedim kendimce hâlen ihtiyar
İhtiyarlık ihtiyar etti beni bîihtiyar

*

Fâidesiz âsiyâbın bendi nedir, çarhı ne?
Sehâvetsiz ağniyânın çingâneden farkı ne?

*

Dost sanma şanlı vaktinde dost olanı
Dost bil gamlı vaktinde elinden tutanı

*

Ârifin her bir kelâmı la'lü mercan incidir
Gâfilin her bir kelâmı tende cânı incidir.

Ebced hesâbiyle târih düşürmede son derecede mâhir idi. Ünlü âlim, 9 cildlik Tefsir sâhibi Elmalılı Hamdi Hoca'nın vefâtına söylediği tâmiyeli târihdir :

Sâli fevtin yazmağa eclâdı Tefsîrin çıkar
«Vâris olmuş enbiyâya Hamdi Efendi şüphe yok»
1370 — 9 = 1361 (M. 1942)

Tarîkat ve İlmiye sarık ve kavuklarını sarma ve düzeltme san'atında devrin son üstâdı idi. İstanbul'un 500. fetih yılı hazırlıkları esnâsında Fâtih'in türbesindeki sandukanın başında bozulmuş bir hâlde duran Urfî Destâr'ı devrin klâsik üslûbuna ve husûsiyetlerine uygun olarak yeniden sarıp düzeltmiş ve yerine eliyle geçirmiştir. Kezâ Galata Mevlevîhânesindeki, İnkılâp Müzesindeki çeşitli sarık ve kavukları da yeniden sarıp düzeltmiş olan bir mahâret ve gayret ehli idi.

Yolunda ve mesleğinde ecdâdından görüp tevârüs ettiği emsalsiz bir ihtisâsa sâhibdi; rüyâ tâbir etmede, irticâlen edîbâne dua etmede, usûl ve erkân bilmede, devrân ettirmede haklı bir şöhrete mâlikdi. Tarîkatlar, tekkeler, ve tarîkat mensubları hakkındaki bilgisi yaşanılarak kazanılmış olup, canlı bir târih, ayaklı bir kütübhâne sayılabilirdi.

İrfan sâhibi olan, nev'i şahsına münhasır ahvâliyle devrimizden uzakta, sanki başka bir âlemde yaşayan İbrâhim Fahreddin Efendi çok sevdiği İstanbul'un Karagümrük semtinde Nûreddin-i Cerrâhî Türbesinin bir köşesinde medfun bulunmaktadır.

Eserlerinden «Sualnâme» ve «Târifât» matbûdur. «Usûlnâme»si tab' edilmemiştir. En mühim eseri olan «Envâri Nûreddin» 2 büyük cild hâlinde olup, 1. cildi tarîkatın âyin, erkân ve usûlüne mütealliktir, 2. cildi ise Nûreddîn-i Cerrâhî'den itibaren kendisine kadar gelip geçen bilcümle meşâyih ve hülefânın hâl tercemelerini muhtevî olup üç asırlık bir devre şâmil eşsiz kıymette bir kaynak teşkil eder; el yazması olup tek nüshadır.

Kemaleddin NOMER

ERENEROL (Papa Eftim), PAPA EFTİM I. — Anadoluya müslüman Türklerden önce gelerek Hıristiyan dîninin ortodoks mezhebini kabul etmiş, fakat Yunanca konuşmayarak yüz yıllar boyunca ana dili olan Türkce ile konuşmuş ve Rumlar tarafından «Karamanlılar» adı altında anıla gelmiş Ortadoks Türklerden; 1918 Birinci Cihan Harbi mütârekesini tâkib eden karanlık işgal yıllarında ihânetin ve Türklere karşı her türlü mel'anetin timsâli Fener Rum Ortodoks Patriği Meletios'a karşı mücâdeleye girişmiş büyük vatanperver din adamı; Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhânesinin ilk Patriği; 1884 de Yozgadın Akdağ Mâdenî kasabasında doğdu; babasının adı Baraş, annesinin adı Meryemdir.

Âilesinin eski soyadı «Karahisarlıoğlu», kendisinin vaftiz adı da «Pavli»dir. Doğduğu kasabanın ilk okulunda (1895) ve rüşdiyesinde (1898) okudu, 1905 de Ankara İdâdisini bitirdi; 1911 - 1912 arasında Ticâret Mektebine devam etti, bir kaç sene küçük ticâret işleri ile meşgûl oldu, bir yandan kiliseye intisab etti, 1914 de Ankara Ortadoks Kilisesinde müezzin, aynı yıl içinde papas oldu; ve 1918 de Keskin Petropolit Vekili oldu. O sıralardadır ki Birinci Dünya Harbinde yenilmiş olan Osmanlı İmparatorluğu ağır şartlar taşıyan Mondros Mütârekesini imzâlamışdı. Türkiye'nin paylaşılması bir oldu bitti hâline getirilmiş ve vatan toprakları yer yer işgal edilmeye başlanmıştı. Fener Patrikhânesi, işte bu bitkin hâlimizden tam istifâde sağlamak için, Türkler aleyhine dünyaya yaygın bir propagandayı faaliyete geçirirken, kendi ajanlarını da Anadolu'ya salmış, bilhassa Trabzon, Sam-

sun çevrelerindeki bâzı Türk Ortodokslarının zihinlerine ayrı bir hükûmet kurma düşüncesini sokmak için şiddetli telkine girişmişti. Anadolu Rumlarına sürekli olarak Yunanlı oldukları fikri aşılanıyor; gazete broşür ve İstanbul'dan gönderilmiş ajanlarla bu husus bilhassa belirtiliyordu. Kiliseler birer politika ocağı hâline getirilmişdi. İşte bu sıradadır ki Keskin Metropolit Vekili Türk Ortodoksu Papa Eftim, işin bu çok tehlikeli kertesinde ilk defa ayağa kalktı. Keskin'den dünyâ Hıristiyanlığına hitap eden 1 Mart 1918 târihli beyannâmesini yayınlayarak Fener Patrikhânesine karşı isyan etti; bu târihî beyannâmenin hulîsası şudur :

«... Avrupa müdahalesi ve bilhassa, son zamanlardaki Yunan saldırısı karşısında Anadolunun biz Hıristiyan Türkleri son derece müteessiriz. Hiçbir Hıristiyan yoktur ki, şu umumî felâketin yegâne müsebbibinin İstanbul Patrikhânesi olduğunu bilmesin... Meselâ İstanbul Patrikhânesinin bize Türklüğümüzü unutturmak ve lisanımızı değiştirmek için aldığı bunca tedbirler kâr etmedi, Anadilimiz Türkçemizi olduğu gibi muhâfaza ettik; bu Türk tâbiyeti âdet, kültür ve ahvalimizle ispat etmekteyiz... On asırdan beri Anadolu'da Türk hükûmetimiz kiliselerimize ve dînimize ne zaman taarruz etti?... Böyle bir şey vaki midir?... Hâşa!... Kiliseler siyâset ocağı değildir. Allahın evidir. Din, şerre ve ihtilâfa âlet değil, hayra ve iyiliğe, sulh ve selâmete delâlettir. Fener Patrikhânesi, dinî ve ruhânî vazifesini ihmal ederek şanlı Türk milletinin, biz şanlı evlâtlarını desiseler ile Yunanlı yapmaya kalkışması ve Avrupa'ya böyle göstermesi, Türk milletinin aleyhine esastan âri şikâyetlerde bulunması, Allahın emrine ve hakikate muhaliftir...»

Papa Eftim I.
(Resim : S. Bozcalı)

Fener Patrikhânesi Keskin Metropolit Vekilinin İstanbula getirilmesi ve muhâkeme edilmek üzere Patrikhâneye teslimi için çok çalışdı ise de muvaffak olamadı. Papa Eftim Efendi Millî Mücâdeleye ilk gününden katıldı; Keskinde cebheden gönderilen yaralılar için önce 50, sonra 5000 yataklı bir askerî hastahânenin kurulması için en ön safta çalışan bir sîma oldu ve ordu mensubları ile halk kendisine «Baba Eftim» adını verdi. 1920 de bütün Türkiyede mevcud 80 dâirei rûhâniyeye mensub metropolitlerden 72 sini ve 548 ortodoks kilisesi ile cemâatinin murahhaslarının oyları ile Anadolu Ortodoks Ana Kilisesinin Umûmî Vekil ve Genel Murahhaslığına atanmış ve bu sûretle yegâne temsilci olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine (sonra Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine) bağlı Müstakil Türk - Ortodoks Kilisesi»ni kurdu. İstanbul'un istirdadından sonra İstanbul'a 1923'te geldi, ve bir müddet sonra 1924 de Galatada bulunan Rum Cemâati Merkez Mütevellî Hey'eti tarafından Galatada bulunan 4 kilise ve 1 karma ilk okul Fener Rum Patrikhânesinden alâkalarını keserek Papa Eftime bîat ettiklerini ve kendisine vâki dâvet ile Papa Eftim Galataya gelerek Panaiya Kilisesini Türk Ortodoks Kilisesinin merkezi yapdı. Bu teşebbüs o devirde çok gelişebilir ve Fener Patrikhânesi belki de tamamen kalkabilirdi; fakat olmadı, Papa Eftim'in kıymeti, büyüklüğü anlaşılamadı ve kendisine lâzım gelen yardım yapılmadı. Patrikhânenin yeni bâzı işlerine karşı ancak kalem mücâdelesi yapabildi, bunların arasında «Atenagorasın organı Elefteri Foni Gazetesine cevâben ve Fener Patrikhânesi ile

Rumluğun iç yüzü» başlığı altında yayınladığı yazı dikkate değer. 1965 de de Panayia Kilisesinde tertiblediği bir âyini rûhânîde Patrik Atenagorası aforoz etmesi mücâdelesinin son safhasıdır. Bundan sonra ise yerine ayni idealleri güden büyük oğlu Türk Doktor Turgut Erenerol'u İstanbul Başpiskoposu ünvanı ile iş başına geldi.

Yıldız (Meri, doğ. 1914), Bilge (Polin, doğ. 1916), Turgud (doğ. 1922; hâlen Bağımsız Türk Ortodoks Patriği Papa Eftim II), Selçuk (doğ. 1926) adında beş evlâdı vardır.

ERENEROL (Dr. Turgud), PAPA EFTİM II. — 1920 yılında Ankara'da doğmuşdur. İlk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da Feyzi Âti Lisesinde yapmış (1938); İstanbul Tıb Fakültesinden mezun olduktan sonra 5 yıl Amerika'da kalarak ihtisasını ikmâl etmişdir.

Bu yıllar içinde 24 sene Diyagosluk yapmış, 1961 yılında Ruhbanlık ve Episkoposluğa Babası Papa Eftim I tarafından takdis edilmişdir.

İstanbul'da Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhânesinin mümessili ve İstanbul Baş Episkoposluğunu yapmakta iken babası Papa Eftim'in vefâtı üzerine aynı kilisenin patrikliğine gelmişdir.

Kendisi Ana dilinden başka İngilizce, Fransızca, Rumca bilir. Evli ve Timur (doğ 1965) adında bir çocuk babasıdır.

Papa Eftim II.
(Resim : S. Bozcalı)

ERENKÖY — Anadolu yakasında, liman denizine nisbetle Kadıköyünden öte geniş bir semtin adı; İstanbulun fethinden yüz yıl evvel Türk hâkimiyeti altına geçmiş topraklarda bulunduğu halde geçen asrın ikinci yarısı içindedir ki bir sayfiye, yazlık dinlenme bölgesi olarak büyük şehrin Anadolu yakasındaki parçası içine katılmışdır.

Erenköy fâtihinin Orhan Gazi zamanında yaşamış Ali Gazi Baba adında bir zât olduğu rivâyet edilir, ziyâretgâh olan kabri durmaktadır (B.: Ali Gazi Baba, cild 2, sayfa 667). Bu geniş sâhada XIV. yüz yılda önce Merdivenli Köyü (Merdiven Köyü) kurulmuşdu (B.: Merdivenli Köyü); nefsi Erenköy serâpâ bostanlar, bağlar ve bağ evceğizlerinden mürekkeb manzarası ile gelmiş, ancak Sultan Abdülâziz ve İkinci Abdülhamid zamanlarında, devlet erkân ve ricâlinin rağbet ettikleri bir sayfiye olarak kesif iskân bölgesine katılmış; bağlar ve bağçelerle çevrilmiş ahşab köşkler yapılmışdır; bu güzel, ve dış yüzleri hemen istisnâsız beyaz yağlı boya ile boyanmış yazlık kâşânelerin bağçelerinde çeşidli cinsleri ile çam ağaçları dikip yetişmek; o devrin zevklerinden olmuşdur. Köşk bağçelerine kazılan kuyulara, motorlu tulumbalar henüz mevcud olmadığı için, köşklerin mimarî zerâfeti ile âhenkli, demir çubuklardan çatılmış nârin kuleler üstünde büyük pervânelerle yel tulumbaları konmuşdur.

İstanbul'un mülkî teşkilâtında Erenköy 1967 yılına kadar Kadıköy kaymakamlığının bir nâhiyesi idi; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 31 numaralı paftasında yedi semti olduğu kayıdlıdır; semtlerin isimleri şunlardır:

1 — Nefsi Erenköy
2 — Bostancı
3 — Suadiye
4 — Caddebostanı
5 — Sahrâyı Cedid
6 — Göztepe
7 — Merdivenköyü

1967 de her ne sebebden ise Erenköyünden nâhiye müdürlüğü kaldırılmış, idâresi doğrudan doğruya Kadıköy Kaymakamlığına bağlanmıştı. Fakat Emniyet Baş kömiserliği, P. T.T. Müdürlüğü, Özel İdâre Müdürlüğü, Belediye Hekimliği duruyordu; Baş komiserliğe bağlı dört karakol (Bostancı, Şenevler, Koz-

yatağı, İçerenköyü) vardı; ve Nefsi Erenköy, Caddebostanı ve Suadiye olmak üzere üç muhtarlık bulunuyordu. (B.: Bostancı, cild 6, sayfa 2973; Cadde bostanı, cild 6, sayfa 3323; Sahrâyı Cedid; Merdivenköyü; Göztepe; Kozyatağı; İçerenköyü; Şenevler; Suadiye).

ERENKÖY AERYUMU — İstanbul Verem Savaş Derneği tarafından veremli çocukları tedâvi için açılmış bir yuvadır. 1961 de Dr. Bülend Çintan'ın yazdığı «Erenköy Aeryumu» isimli broşürde müessese hakkında umumî bilgi verilmişdir. Dikkatle yapılan veremli taraması sonunda 1952 yılında İstanbulda 3000 veremli âile tesbit edilmiş ve bu âilelere mensup 6000 çocuğun bu bulaşıcı hastalığın tehdidi karşısında bulunduğu görülmüşdür; ve Erenköyünde satın alınan Çamlıkda, 1953 yılında Kızılay'dan temin edilen çadırlarla bu çocuklar için bir kamp açıldı; 22 haziran - 13 ağustos ve 15 ağustos - 15 eylül arasında iki devre olarak devam eden kampdan ve 9972 liralık masrafa mal olan 83 çocuk faydalandı. Daha sonra aynı çamlığa 70000 lira harcanarak 50 yataklı bir aeryum inşâ edildi, ve buradan 1954 yılında 27 ağustos - 10 aralık arasında 76 çocuk faydalandı; bu bakım için de Verem Savaş Derneği 17000 lira harcadı. 1955 de Aeryum 1 haziran - 15 ekim arasında açık bulundurularak 30,000 lira harcandı ve 89 çocuğa bakıldı.

Önceleri yalnız yaz aylarında faaliyette bulunan aeryumun yaz ve kış devamlı açık tutulabilmesi için kalorifer tesisi, kapalı yemekhâne ve kapalı hamam yapıldı, bu işlere ve inşâata da 300,000 lira harcandı ve 1956 da müesseseye ikinci bir paviyon eklendi; ve 50,000 lira masrafla 97 çocuk faydalandı.

Erenköy Aeryumu 18 haziran 1956 tarihinden bu yana devamlı olarak faaliyettedir, ve yatak sayısı da 110 olmuşdur; 1957 - 1960 arasında müessesenin baktığı çocuk sayısı ile yaptığı masraflar şunlardır:

1957 de	80 çocuk	43,000 lira
1958 de	138 çocuk	89,000 lira
1959 da	153 çocuk	78,000 lira
1960 da	141 çocuk	145,000 lira

Çocukların tahsilleri için bir de ilkokul açıldı.

İstanbul Verem Savaş Derneğinin Dispanserlerinde hayır sever zatlerin kurdukları sosyal yardım komiteleri 1955 yılından itibaren faaliyete geçdiler. İlk olarak Taksim Dispanserindeki komite, kendi muhitinde bulunan zayıf çocuklar için Göztepedeki Taş Mektepde bir yaz kampı açdı; Erenköy Aeryumunda ikinci paviyon yapılınca, Göztepedeki bu kamp oraya nakledildi, ve ilk 50 yataklı kısımda 31 yatağın masrafını Taksim Komitası teahhüd etti.

Sultanahmed Dispanserindeki yardım komitesi Aeryumda 25 yatağın, İstinye Dispanserindeki komite de 5 yatağın masraflarını üzerine aldı.

Aeryumda açılan ilk okulun sıra, kürsü ve sâir lâzım gelen dershâne levâzımâtını, hayır severliği ile tanınmış merhum mühendis Hayri Ögelman'ın adına zevcesi Bayan Fahrünnisâ yapdırttı, ve bu ilk okula «Hayri Ögelman Dershâneleri» adı verildi.

Erenköy Aeryumuna, İstanbul Verem Savaş Derneği dispanserlerine kayıtlı veremli âilelerin sağlam, fakat vereme müstait ve bu hastalığın tehdidi karşısında bulunan 3 - 13 yaşındaki çocukları kabul edilir.

Çocuklar dispanserler tarafından seçilir, tanzim edilen aeryum fişleri ile Taksim Dispanserinde sıraya konulur. Aeryumda yatak boşaldıkça aeryuma gönderilir. Aeryumda kaldıkları müddetçe dikkatle sıhhî kontrole tâbi tutulurlar. Çocukların beslenmesi de gereken önemle sağlanır. Çocukları aeryuma alınmış geçim sıkıntısı çeken âilelere en küçük bir külfet yüklenmez, çocukların okul ve giyim ihtiyaçları da aeryum müdürlüğünce temin edilir.

1961 yılında Aeryumda yatak masrafı teahhüd etmiş hayır sever zâtler ve müesseseler şunlardır: Aktay Âilesi, Bekir Alpar, Bedri Bekiroğlu, Emine Eşref Berker, Ferhunde Birkan, Mualla Diler, Seden Dorgal, Tâhir Dümer, Tarık Dümer, Pâkize Erenyol, Âkil Ergüven (2 yatak), İhsan Elçin, Asadur Gidutyan, elma Hamamcıoğlu, Ahmed Kara, General Kotacıoğlu, Mahmud Muhtar, Ferid Muhayyeş, Nazime Nadi, Prenses Nimetullah, Halid Narin, Nurullah Narin, Mim Kemal Öke, Bahri Pulat, Sarıca Âilesi; Samime Sedes, Mine Tolanay, Hamdi Tekyeli, İhsan Tezcan, Emine Güzîde Tezcan, Dr. Aydın Yolaç, M. Nedim Zaber, Hürriyet Gazetesi (2 yatak).

Sosyal komitelerin Erenköy Aeryumuna alâka ve yardımları gün günden artmaktadır (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

ERENKÖY CAMİİ ÇEŞMESİ — «Erenköyü Camii avlusunda üstü kubbeli şadırvan biçiminde, sekiz musluklu mâmur bir çeşmedir. Etrafı geniş bir saçakla çevrilmişdir. Ayna taşları bir örnek sıralanmış ve tekne yerine sekiz köşeli bir gider çukuru yapılmışdır. Aynaların üst tarafında sülüs yazı ile âyât-ı kerîme yazılmışdır. İnşâ târihi 1323 (M. 1903) dir» (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II; 1945).

ERENKÖY GÜNEŞ KOLEJİ — (B. Güneş Koleji)

ERENKÖY HAMAMI — Göztepe Hamam Sokağı üzerinde, bu sokağın Erenköy tarafı başında küçük bir semt hamamıdır; bu hamamı görerek bize gereken notu getirecek Bay Haydar Çilli vaadini yerine getirmemişdir; şu satırların matbaaya verileceği güne kadar «hazır, geliyor» lâfı ile oyalandık (eylül 1968) Harâre kısmı soyunma yerinden darca bir koridorla girilir iki halvetimsi bölmeden mürekkeb küçük bir hamamdır; 1968 de işlemekde idi.

ERENKÖY HAT BOYU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköyü ilçesinin Erenköy nâhiyesi yollarından; aynı ilçenin Kızıltoprak nâhiyesine bağlı Caddebostanı ve Göztepe ile Erenköy arasında sınır yol olan Edhem efendi Sokağı ile Erenköyü tiren istasyonu önü arasında uzanır, Erenköyü istasyon Sokağı ile kavuşağı vardır (pafta 31). İki araba geçecek genişlikde asfalt bir yoldur; çoğu bağçeli birkaç beton ve ahşab ev ve dükkânlar arasından geçer, bir bağçeye dayanır. Zihni Paşa Camii ve Erenköy Tiren İstasyonu bu sokaktadır. Bir çarşı boyudur: 3 berber, 1 eczâhâne, 1 pastacı, 1 kırtasiyeci, 1 işkembeci, 3 terzi, 2 nalbur, 1 kasab, 3 kunduracı, 2 kebabcı, 1 tuhâfiyeci, 3 koltukcu, 1 demirci, 1 tuğla - briket imâlâthânesi, 1 elektrik - radyo tâmirci, 1 kömürcü, 1 emlâk alım - satım bürosu, 1 inşaat malzemecisi, 1 kuru usül elbise temizleme evi, 1 ciğerci, 1 mobilyacı, 1 elektrikçi, 1 börekçi 1 kahvehâne, 1 bağçeli kahvehâne vardır; Erenköy Postahânesi, İş Bankasının Erenköy Şûbesi, Kadıköy Müftülüğü, Erenköy Kur'an Kursu, İlim Yayma Cemiyeti Erenköy Şubesi, yukarda da kaydettiğimiz gibi Zihni Paşa Camii ve Erenköy Tiren İstasyonu bu sokaktadır; sokağın bitiminde de Erenköy Çamlık Yazlık Sineması vardır.

Edhem efendi Sokağı ile olan kavuşak noktasına yakın bir yerde hicrî 1340 (M. 1921) de yapılmış halk arasında «Dâmad Fâhir Bey Çeşmesi» diye anılan bir çeşme vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

ERENKÖY İHTİYAT ZÂBİT TÂLİMGÂHI — Yakın zamanlara kadar Kızıltopraktan Kayışdağına giden bugünkü asfalt yol t o p r a k t ı. Kızıltopraklan Göztepenin arka tarafına gelinceye kadar yolun sağında bahçeler içinde seyrek tahta evler ve aralarında tek tük köşkler görünür, solunda ise, yer yer yeşillikli tarlalar boş tepelere doğru uzanıp giderdi. Göztepe kırlarından Sahrayı Cedidi geçerek Erenköyüne gelince, iki tarafı bakımlı köşklerin yüksek duvarları arasında kalırdı. Bu duvarların arkasında, ağaçlıkların yeşillikleri arasında Sultan II. Abdülhamid Hanın ablası Cemile Sultanın, Ticâret Nâzırı Zihni Paşanın, Kabasakal Mehmed Paşanın beyaz boyalı köşkleriyle Dahiliye Nâzırı Memduh Paşanın köşkünden kalıntı, yüksek ve tek bir kat üzerinde uzanan, vaktiyle aşçı, uşak ve sair hizmetkârların oturduğu ufak bir kışla parçasını andıran kârgir bir müştemilât görünürdü. Bu ufak yapı sonradan el değiştirmiş, büyük havuzlu, yüksek ve sık ağaçlı bağçesiyle Çiçekci Hasan Beye geçmiş, I. Dünya Harbinin ilk yaz aylarında da İhtiyat Zâbiti yetiştiren bir garnizon hâlini almıştı. Kısa bir zaman içinde Erenköyde bu talimgâhların adedi artmış, hat boyunda, bahçesinde alçıdan bir zürafa heykeli bulunmasından «Zürafalı Köşk» diye anılan köşkle, Suadiye Camiinin inşa edildiği yerin karşısındaki büyük tahta bir evde İhtiyat Zâbitleri için birer garnizon olmuş, civardaki boş tarlalarda birer askerî talim yeri hâlini almıştı. I. Dünya Harbinin en yangınlı, en ateşli yıllarında İstanbul'un bu sâkin sayfiye yerinin tenha sokaklarını, yaz yemişleriyle dolu bağçelerden buram buram tatlı kokuların yayıldığı o sıcak günlerde, Cuma iznini evlerinde geçirmek üzere perşembe günleri öğleden sonraki saatlerde izinli çıkan bir yığın gencin sevinçli seslerinin uğultusu doldururdu.

Başlarında güneşten, tozdan rengi solmuş kabalakları, bellerinde kayış kemerleri, bacaklarında havanın ateşli boğucu sıcaklığına rağmen sarılmış çuhadan dolakları, ellerinde küçük hasır sepetleri, meşin çantaları ile İhtiyat Zâbiti namzedleri Erenköy tâlimgâhlarının kapılarından tozlu yollara taşarlar, hızlı adımlarla çiy ışığın, sıcağın kavurduğu Bağdad Caddesinden, Feneryolundan, Kızıltopraktan, vaktiyle Ünyonklüp denilen bugünkü Fenerbahçe Stadyomunun önünden, Kuşdilinin o zamanki tahta köprüsünden geçerek Kadıköy vapur iskelesine inerlerdi.

O yıllarda her yerin ağır bir tenhalık ve sessizlik içinde kaldığı günlerde, bu yollar vakit vakit onların tap tâze hayat dolu sesleriyle dolar taşardı:

Bu gök deniz nerede var
Gümüş dere durmaz akar
Güneş ufukdan şimdi doğar
Yürüyelim arkadaşlar!

Nihayet, nasıl geçtiği anlaşılmayan sayılı aylar biter ve bir gün bayrakların al gölgelerinde geçen kısa bir törenden sonra, yeni diktirilmiş hâki renkli elbiselerin omuzlarına takılan ince sırma ihtiyat zâbiti şeritleri kalpaklarının pırıl pırıl üstünü dilimleyen sırmaları ve bellerine kuşanan parlak kılıçlarıyla Osmanlı İmparatorluğunun ateş ve barut içinde yanan uzak sınırlarında çarpışmağa giderlerdi.

Bu münevver gençlerin büyük çoğunluğu gittikleri cebhelerden dönmemişlerdir; Birinci Cihan Harbinin şehidleri olmuşlardır.

Burada, Erenköy İhtiyat Zâbiti talimgâhlarından gelip geçmiş aziz Türk gençlerinin çok mübarek hâtıralarının önünde derin saygılarla eğiliriz.

Saadi Nazım NİRVEN

ERENKÖY İLK OKULU — Erenköyünde Kırkpınar Sokağında bir buçuk dönümlük bir bahçe içinde üç katlı ahşab bir köşkdedir.

Doktor Mehmed Paşa Köşkü diye anılan bu güzel bina 1891 de yapılmışdır; Birinci Cihan Harbi içinde askerî karargâh olmuş, askerî hastahâne olarak kullanılmış, daha sonra polis merkezi ittihaz edilmiş, bir müddet boş kaldıkdan sonra da maarife devredilerek mekteb olmuşdur; 1925 - 1926 ders yılında ve 29 ekim 1925 Cumhuriyet Bayramı günü açılmışdır.

1962 - 1963 ders yılında on dershâneli ve 585 öğrencisi, 11 öğretmeni bulunan bir ilkokul idi. 1961 de okulun bağçesine üç katlı, on dershâneli ve kaloriferli, içinde bir de sinema salonu bulunan beton bir binanın yapısına başlanmış idi.

1940-1945 arasında yaz tâtillerinde binâdan ve bağçesinden öğretmen ve öğrenci kampı olarak istifâde edilmişdir.

Okulda Kızılay gençlik teşkilâtı, yardım derneği, koruma derneği vardır; sınıf kitablıkları ve okul kitaplığı vardır, ve bir de Atatürk kitaplığı vardır. 1961 - 1962 ders yılında, yazarları öğrenci velîleri ile öğretmenler olan «Küçük Pınar» adındaki aylık bir dergi çıkarılmaya başlanmışdır.

Bu okuldan 1926 - 1962 arasında 1752 öğrenci ilk okul diploması almışdır. 1963 de okul müdürlüğünde Bayan Ahter Öktem bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

ERENKÖY İSTASYON SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kadıköyü ilçesinin Erenköyü Bucağının yollarından; Erenköyü Hatboyu ve Tellikavak Sokakları ile Merdivenköyü yolu arasında uzanır. Üzerinde bir çıkmaz sokak vardır (Pafta 31). Yerinde tiren istasyonu önünde Erenköyü Hatboyu Sokağından üç araba geçecek genişlikde ve asfalt döşeli olarak başlar; sola bir kavis çizer, Telli Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, biraz daralır, büyük bağçeler içinde eski ahşab evler, köşkler ve yeni beton villâlar arasında geçer, bu arada apartımanlar da görülür. Erenköyünün eskidenberi çarşı boyudur, dükkânlar Tellikavak Sokağı ile kesişdiği dört yol ağzı etrafında toplanmışdır: 3 bakkal, 1 manav, 1 kasab, 2 kahvehâne, 2 lokanta, 1 tuhafiye; 2 marangoz, 1 terzi, 1 berber, 1 bisikletci, 1 havagazı - elektrik tesisatcısı, 1 inşaat malzemecisi, 1 tuz imalâthânesi, 1 çini atölyesi, 1 seyahat acentası (Doğu Seyahat), 2 yazıhâne vardır. Dörtyol ağzında sol köşede Zihni Paşa ilkokulu bulunmaktadır; kapu numaraları 1-41 ve 2-58 dir (mayıs 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ERENKÖY KIZ LİSESİ — İstanbulun ünlü ilim ve irfan müesseselerinden biri; 1916 da Göztepede bir saray yavrusu olan Rıdvan Paşa Köşkünde «Erenköy Kız Nümûne Mekte-

bi» adı ile açılmışdır. O tarihlerde Göztepe, Erenköyün bir mahallesi olduğu içindir Okul Erenköye nisbetle isimlendirilmiş; ve zamanımıza kadar da öylece kalmışdır (B.: Rıdvan Paşa, Şehiremini; Göztepe).

Dershânelerin ve okul idâresinin bulunduğu Rıdvan Paşa Köşkü Maarif Nezâreti tarafından son sâhibi Mâbeyinci Faik Beyden 7500 altına satın alınmış, yanındaki Hacı Hüseyin Paşa köşkü de son sâhibi Beşinci Sultan Muradın kızlarından Hatice Sultandan satın alınarak yatılı olarak kurulan mektebe yatakhâne binâsı olarak ilâve edilmişdir. Rıdvan Paşa köşkünün bağçesindeki küçük selâmlık dairesi laboratuvarlara ayrılmış; kimyahâne, jimnastik salonu, konferans salonu, yemekhâne ve revir - hastahâne için de bağçede uygun bir yere üç katlı yeni bir binâ yapılmış.

Kız Nümûne Mektebi bir müddet sonra Kız Sultânîsi olmuş, 1924 - 1925 ders yılında da Sultânî adı «lise» ye çevrilerek okul, orta kısım sınıfları da olan büyük kız liselerimizden biri olmuşdur.

Küçük bir saray gibi olan Rıdvan Paşa Köşkü 1945 kışında içinden çıkan bir yangında yanmış, Erenköy Kız Lisesi tedrisâta bir müddet Göztepe Okulunda devam etmiş, yeni yapılan büyük bir lise binâsı 1954 - 1955 ders yılında normal tedrisâta açılmışdır. 1963 de de 300 yatılı öğrenci alabilecek 6 katlı bir pansiyon binâsı inşâsına başlanmışdır.

Bu irfan müessesesinden 1922 ile 1962 arasında geçen 40 yıl içinde orta kısmından 797 ve lise kısmından 2531 kız diploma almışdır.

Okul müdürlüklerinde bulunan zâtler şunlardır:

Kız Nümûne Mektebi devrinde — Abdullah Nâsih Efendi.

Kız Sultânîsi devrinde — Nahîfî Bey, Suad Bey, Ali Rizâ Efendi, Hasan Mâhir Uz.

Lise devrinde — Hasan Mâhir Uz (fâsılasız 22 yıl müdürlük yapdı, mektebe her yönden çok büyük hizmetlerde bulundu (B.: Uz, Hasan Mâhir), Sabiha Gökçül, Fâika Onan, Rebia Yarkın, Türkân Aymakoğlu.

Erenköy Kız Lisesinde muallimlik yapmış Türk maarifin ünlü sîmâlarından bâzıları şunlardır: Tahsin Nijad Özdiler (ölümüne kadar bu okulda 30 yıl Edebiyat muallimliği yapdı, B.: Özdiler, Tahsin Nijad), Kâzım Nâmi Duru B.: Duru, Kâzım Nâmi, cild 9, sayfa 4777), Reşad Nuri Güntekin (B.: Güntekin, Reşad Nuri), Sadeddin Nüzhet Ergun (B.: Ergun, Sadeddin Nüzhet), Orhan Seyfi Orhon (B.: Orhon, Orhan Seyfi), Süleyman Sırrı (B.: Süleyman Sırrı Becim); İsmail Hikmet, Sâkit ve Nuri Beyler ve Pâkize, Behice, Hamiyet Hulûsi hanımlar.

Bu satırların yazıldığı sırada Erenköy Kız Lisesinin 800 cildlik bir kitaplığı, mükemmel izci teşkilâtı ve kız okulları arasında şampiyon bir voleybol takımı bulunuyordu. (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

ERENKÖY KIZ LİSESİ MARŞI — Sözü, bu lisede hemen ömrü boyunca edebiyat öğretmenliği yapmış Tahsin Nijad Özdilerin (B.: Özdiler, Tahsin Nijad) ve bestesi Zâti Arca'nındır (B.: Zâti Arca); 1946 dan önce ne zaman yazılıp bestelendiği tesbit edilemedi; metinde «ülkü», «öğrenim» gibi kelimeler bulunduğuna göre 1935 den sonra, belki de eski bir marş güftesi tâdil edilerek yapılmış olacakdır; marşın sözü şudur:

Aydınlanmak ülkümüzdür, dönmeyiz geri
Yaşamızdır: öğrenimde marş marş ileri!
Çalışmayan millet olmaz gaygudan beri
Işıklansın bilgimizle yurdun her yeri
Erenköy Kız Lisemizdir irfan kaynağı
Ne hoş geçer gölgesinde öğrenim çağı

Başarıya doğru koşar; ay, yıl bekleriz
Vatan kültür bahçesinde şen çiçekleriz
Bir ulusa güven sunan öz dilekleriz
Cumhuriyet rejimine sevgi besleriz
Erenköy Kız Lisemizdir gençlik kaynağı
Ne hoş geçer parklarında öğrenim çağı

ERENKÖY KOLONYA SUYU — İstanbulda, dolayısı ile Türkiyede yapılmış olan ilk kolonya sularından; 1908 meşrûtiyetine kadar kolonya suyu Türkiyeye Avrupadan idhal edilirdi; sinir yorgunluğu teskini veya hoş kokusu ile yüzü, vücûdu kokulandırıp ferahlatma yolunda sirke, gülsuyu ve türlü çiçek suları kullanılırdı.

Erenköy Kız Lisesi Marşı

1908 den az önce İstanbulda ilk kolonya suyunu Ahmed Fârûkî Bey imal etmiş ve piyasaya kendi adına nisbetle «Fârûkî Kolonyası» ismi ile arz edilmişdir; onu 1908-1910 arasında Erenköy Kolonyası tâkib etmişdir, âmilinin adı tesbit edilemedi; daha sonra da bu yolda ve Türk ıtriyât sanayiinde «Şükûfe», «Evliyâzâde» ve nihâyet «Pe Re Ja» isimli devir devir şöhret olmuşlardır.

«ERENKÖYLÜ» — Güftesi geçen asır sonlarında yazılmış hicazkâr bir şarkı:

Sensin benim gonca gülüm
Pek güzelsin Erenköylüm
Perçemlerin büklüm büklüm
Pek güzelsin Erenköylüm.

Kaçma uzakdan selâmla
Gezdireyim arabamla
Muhabbeti gel tamamla
Pek güzelsin Erenköylüm.

Fes yıkarak sağ kaşına
Pek gezme sen tek başına
Bir şeyler gelir başına
Pek güzelsin Erenköylüm.

Neler duydum neler duydum
Sağa koydum sola koydum
Uymayınca kaçdı uykum
Pek güzelsin Erenköylüm.

Beyzâdesin tam on kuşak
Dost olur mu ırgad uşak
Odun ile altın başak
Pek güzelsin Erenköylüm.

Götüreyim tenhâlara
Göstermeden yâr ağyâra
Uğra bana sen bir ara
Pek güzelsin Erenköylüm.

Çekinme gel vahşetin at
Soyun dökün mestâne yat
Korkma sana gerdim kanat
Pek güzelsin Erenköylüm.

ERENKÖY ÖZEL İLK OKULU — Erenköyünde Kozyatağı semtindedir; Mülkiye Mektebi mezunlarından ticâret ile iştigal eden Osman Kılıç tarafından kurulmuş ve 1966 da açılmışdır. Üç katlı beton okul binası 1200 metre kare bir bağçe içindedir. Beş sınıflı olan bu yeni okulun ilk ders yılında 26 öğrencisi ve 5 öğretmeni vardı, İsmail Kaplan (Müdür), Necdet Erol, Mürşide Özkul, İsmail Arslan, Mustafa Kırıkçı (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

ERENKÖY SANATORYOMU — İstanbul Verem Savaş Derneği tarafından Erenköyünde Kozyatağında Feshâne Nâzırı Muhiddin Paşanın kızı Fevziye Çamseverden satın alınan harem ve selâmlıklı büyük ahşab köşkde 1932 yılında açıldı. Bir müddet sonra aynı bağçe içinde diğer bir köşkde de kadın hastalar. Bu satırların yazıldığı sırada bu sağlık müessesesi çok gelişmiş ve beş paviyondan mürekkeb bulunuyordu.

Merkez paviyonu — Dört katlı büyük ahşab köşkde 1932 de açılan hastahâne; 60 yataklıdır.

Kızılay paviyonu — Aynı bağçede yeni bir binâda 1938 de açıldı, 42 yataklıdır.

Pul paviyonu — İpek ve Melek sinemalarının sâhibi Fâhir İpekcinin teklifi ile ve hükûmetden alınan müsaade üzerine sinema biletlerini ihtiyarî olarak yapıştırılan 5 kuruşluk Verem Savaş Derneği pullarından elde edilen 150.000 lira ile aynı bağçede inşâ edilmiş üç katlı beton binâda 1943 yılında açıldı; 42 yataklıdır.

Süleyman Çakır paviyonu — Eskişehirli olan bu hayır sâhibi vatandaşın verdiği 100 bin lira ile başlandı, bu yeni paviyon için Şeker Fabrikası 150.000, İş Bankası 50.000, Merkez Bankası 20.000, Kızılay 25.000 lira bağışda bulundular, İstanbul sinemaları pul gelirinden de 150.000 lira sağlandı; dört katlı beton binâ, sâir müştemilâtı ile ve sağlanan diğer ufak yardımlarla 650.000 liraya mal oldu; 1944 de açıldı; 64 yataklıdır.

Bu binanın birinci katında idâre odaları, eczahâne, lâboratuvar, ameliyathâne ve sinema salonu; ikinci ve üçüncü katlarında hasta yatak odaları, dördüncü katında da hastahâne personeli yatak odaları bulunmaktadır.

Ziya Said Erim paviyonu — Zâtürrieden ölen küçük çocuğunun ruhunu şâd etmek için bu zâtin büyük bir bağışı ile ve bâzı müesseselerden sağlanan yardımla 1946 da yapılmışdır; tek katlı bir binâ olup 42 yataklıdır.

Sinema — S. Çakır paviyonundaki salondan gayri bağçede ayrı bir sinema binâsı vardır (1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ERENKÖY SOSYAL HEMŞİRE OKULU — Verem Savaş Derneğine bağlı bir okuldur; 1943 yılında Erenköy Sanatoryomu bağçesinde Süleyman Çakır Paviyonu üstünde açıldı. 1945 - 1946 ders yılında iki katlı yeni binasına taşındı. Orta okulu bitirmiş kızlar alınır, meslekî dersler yanında lise tahsili de verilir, lise muâdili bir okuldur. Yatılı ve ücretsizdir. Öğrencinin her türlü ihtiyâcı okul tarafından sağlanır. 1950 yılına kadar tahsil müddeti iki yıl iken bu tarihden sonra üç yıla çıkarılmışdır. Bu hemşire okulu hâlen yalnız hastabakıcı (hemşîre) değil, Sağlık Bakanlığı ve Ordu emrinde ve çeşidli sosyal sâhada çalışmak üzere eleman yetişdirmektedir; bu yolda ilk mezunlarını 1956 yılında vermişdir.

Okulda verilen dersler hastahânelerde ve dispanserlerde yapılan staj tatbikatı ile takviye edilmektedir. Mezunları, Verem Savaş Derneğinin gösterdiği yerlerde üç yıl mecburî hizmete tâbi tutulur. 1962 - 1963 ders yılında okulda 78 öğrenci kız bulunuyordu; 1943-1962 arasında 19 yılda 139 kız hemşîre diploması alarak şerefli bir mesleğe intisab etmişlerdir.

Hakkı GÖKTÜRK

ERENKÖY SİNEMASI — İstanbulun Anadolu yakasında açılan sinemalardandır; açıldığı târih ve devam süresi tesbit edilemedi; Edhem Efendi Sokağında, bu sokağın demir yolunu bir köprü ile aşdığı noktada, hemen köprü başındaki büyük kâgir binâdır; binâ durmaktadır; altındaki dükkânlarda bir marangoz atölyesi, nalbur, bakkal vardır; üst kat odalar da mesken olarak kullanılmaktadır; sinema salonunun ne olduğu da tesbit edilemedi.

ERENKÖYÜN SİVRİSİNEKLERİ — Cumhuriyet devrine kadar bir âfet hâlinde idi; Erenköyü ve etrafında geceleri cibinliksiz yatı-

lamazdı; bu zâlim haşere sürülerle saldırır, bilhassa çocukların nâzik derili vücudlarında âdetâ yaralar açardı, dalanan göz kapakları kapanırdı. Akşam yemeklerini çadır gibi büyük cibinlikler içinde yiyen âileler pek çokdu. Merhum Dr. Refik Saydam'ın sıhhiye vekilliği zamanında girişilen çok ciddî sivrisinek mücâdelesi tam başarıya ulaşmış, 1935 den sonra Erenköyü ve etrafında âdetâ cibinlik unutulmuş, yaz gecelerinin tam huzuruna kavuşulmuştu. Son yıllarda bu mücâdele tamâmen kavşamış, sivrisinek âfeti eski hâline yaklaşır olmuşdur (1968).

ERENKÖY VAPURU — Denizcilik Bankasının İstanbul Limanı İşletmesi vapurlarından; Devlet Deniz Yolları İdâresi tarafından Boğaziçinde vapur işletme imtiyazına sâhib Şirketi Hayriyeden eşi olan diğer bir vapurla birlikte satın alınmış idi ki, bir müddet sonra da Devlet Deniz Yolları İdâresi Şirketi Hayriyenin adı geçen imtiyâzı ile bütün Boğaziçi vapurlarını satın almışdır (B.: Denizcilik Bankası, cild 8, Sayfa 4416; Şirketi Hayriye).

Şirketi Hayriyenin vapurları isim ile birlikde bacalarına konulan bir de numara taşırlardı ve Boğaziçi halkı arasında isimlerinden ziyâde numaraları ile anılırlardı; Şirketi Hayriyenin malı iken Erenköy Vapurunun numarası 70, ismi de «Ziyâ» idi; gemiye bu isim, bir kadirşinaslık eseri olarak şirketin en eski ve en meşhur kaptanlarından Ziyâ Kaptana nisbetle verilmişdi, Devlet Deniz Yollarına satılacak eşi olan 69 numaralı vapura da yine böyle bir güzel duygu ile şirkete büyük müdürlerinden Hüseyin Hâki Efendinin adı verilmişdi. Deniz Yolları İdâresinde 69 numaralı vapura da «Göztepe» adı konmuşdu; Ziyâ Kaptan adını taşıyan vapurun Boğaziçi sularında ilk kaptanlığını da yapmışdır (B.: Ziyâ Kaptan; Hüseyin Hâki Efendi).

Fransada Dünkerk tezgâhlarında sipâriş ile yaptırılmış olan eşi ile birlikte hizmete 1911 yılında girmişdir; Şirketi Hayriye tarafından neşredilmiş «Boğaziçi» isimli eserdeki kayde göre sür'ati 12 mil, taşıdığı âzamî yolcu sayısı 1141, olup kömür ocaklı ve makinası 625 beygir kuvvetindedir. Geminin boyu 47,75 metre, orta kısmında en geniş yeri de 7,65 metredir.

Erenköy Vapurunun tarihçesine, lodos fırtınalı bir gece seferinde Köprüden Kadıköyüne giderken, kahve ocağının çırağı Hüseyin isminde bir çocuğun denize düşerek kaybolması fâciası da girmişdir (B.: Ayaşlı, Hüseyin, cild 3, sayfa 1502).

Bu satırların yazıldığı 1968 yılında Erenköy Vapuru 59 yaşında ve Boğaziçinde seferlerine devam etmekte idi.

ERENUS (Muştak) — «Şâir, avukat; 1915 de Afiyonda doğdu; babasının adı Hüseyin Lütfi, annesinin adı Şükriyedir; Eskişehir Dursun Fakih ilkokulunda, İstanbulda İtalyan Orta Okulunda, Haydarpaşa Lisesinde okudu (1936); İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi (1940); Kadıköy Halk Evinde dil ve edebiyat kolunda çalışdı; Muzaffer (Oran) Hanımla evlidir; yürüyüşü, deniz sporlarını sever, Dağcılık Kulübü üyesidir; müziğe ve resime meraklıdır; İtalyanca ve Fransızca bilir; İsrâil, Kıbrıs, Malta, Rodos, İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Lübnana gitmişdir; şiirleri Eminönü Halk Evi Mecmuasında, Yeni Türk, Yücel, Şadırvan dergilerinde yayınlanmışdır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi.

İstanbulda yaşayan bir şâirin hal tercemesini daha genişçe tesbit etmek ve şiirlerinden örnek koymak ister idik, İstanbul telefon rehberlerindeki adresine gönderilen mektubumuza cevap alınamadı, yukarıdaki satırlarla iktifa edildi.

Muzaffer Erenus — «Avukat Müştak Erenus'un zevcesi, baba soyadı Oran'dır, 1921 de Konyada doğmuşdur» (Kim Kimdir Ansiklopedisinde zevcinin hal tercemesindeki not). Hayat Mecmuasında ünlü reportaj yazarı Edibe Dolunun «İstanbulun 10 Güzel Kadını» başlıklı yazılarından biri bu hanımefendiye tahsis edilmişdir; Edibe Dolu: «İstanbul sosyetesinde güzelliği ve zerâfeti kadar avukat eşi Müştak Erenus ile evlerinde tertibledikleri sanat toplantıları ile de ün yapmış olan Muzaffer Erenus..», «.. Bayan Erenus bir süre önce şehrimizdeki bir triko müessesesinin Münihdeki mağazası için modeller çiziyordu; şimdi de bir moda evinin idâre ve propaganda işlerine bakıyor» diyor. Hal tercemesinin dilediğimiz şekilde tesbiti için zevcinin adresine yolladığımız mektuba cevap alamadık; bu şehir kütüğünde adının tesbiti ve yukardaki satırlarla yetindik.

ERENYOL (Güler) — «Desinatör; 1931 de İstanbulda doğdu; Said ve Nimet Dormenin kızı, ünlü tiyatro sanatkârı, aktör Haldun Dormenin kız kardeşi (B.: Dormen, Haldun, cild 9, sayfa 4707); yüksek inşaat mühendisi Hikmet Erenyolun eşi; Şişli 43. ilkokulda, Arnavudköyü Amerikan Kız Kolejinde okudu (1950), İngilterede Oxford ve Londra Finishing School'u bitirdi (1952); 1958 den beri Küçük Sahnede desinatörlük yapıyor; Yardım Sevenler Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu üyesidir; giyim meraklısıdır; ingilizce, almanca bilir, Ali Said adında bir oğlu (doğ. 1957) vardır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi).

Hayat Mecmuasında ünlü reportaj yazarı Edibe Dolu «İstanbulun 10 Güzel Kadını» başlıklı yazılarından birini bu san'atkâr kadına tahsis etmişdir; «İstanbulda bir hanımın zerâfeti, giyimi, güzelliği konusuna temas edilince Dormen Tiyatrosunun kostümlerini çizen Güler Erenyolu hatırlamamak imkânsızdır», «.. İstanbul sosyetesinde yeri olan genç bir hanım» diyor.

Hal tercemesini bir san'atkârın şânına lâyık bir şekilde yazmak istedik, gönderilen mektuba cevab alamayınca yukardaki satırlarla yetinildi.

ERENYOL (Hikmet) — «Yüksek inşaat mühendisi; 1926 da Samsunda doğdu; babasının adı Ali Nakî, annesinin adı Pâkizedir; Amerikan Robert Kolejde okudu (1947), Cambridge Harvard Üniversitesini (1948), Stanford Üniversitesini bitirdi (1948), Grand Coolee Barajı inşaatında çalışdı (1949 - 1951), Bandırma Hava Alanı temdid inşaatında bulundu (1951 - 1952), serbest çalışmaya başladı, Metal Çelik Döküm Fabrikasını kurdu (1957). Dağcılık kulübü, Moda Deniz Kulübü üyesidir; deniz, motor, yelken sporlarını sever; Amerikaya gitti, bütün Avrupa memleketlerini gördü, Güler (Dormen) hanımla evlidir, Ali Said adında bir oğlu vardır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERENYOL (Ali Nâki) — «Yüksek inşaat mühendisi; 1886 da İstanbulda doğdu, babasının adı Ahmed, annesinin adı Rahimedir; Trakya'da Saray kasabası ilk okulunda, Edirne İdâdîsinde okudu (1904), Hendesehânei Mülkiyeyi (Yüksek Mühendis Mektebi) bitirdi (1910); Samsun ve Sivasda inşaat mühendisliği (1910 - 1914), İstanbul Şehiremâneti (İst. Belediyesi) inşaat mühendisliği (1914 - 1916), Askerî Demiryolları mühendisliği (1917 - 1918) yapdı; İstanbul Fâtih Belediye Dâiresi müfettişliğinde çalışdı (1918 - 1920); Çarşamba Hattı ve İşletmesi mühendisi oldu (1920 - 1923), Demir yolu inşaat müteahhidliği yapdı, Sivas - Erzurum - Malatya iltisâkı demir yolu inşaatında baş mühendis olarak inşaatı sevk ve idâre etti (1923-1938); İstanbulda Tel ve Çivi Fabrikasını (1935), Sıcak Çekme Demir Fabrikasını (1952), Silâhdarağa - Alibeyköyü arasında Elektro - Metal Fabrikasını (1958) kurdu; Serkl Doryan, Anadolu Kulübü üyesidir; bütün Avrupa memleketlerini görmüşdür; Pâkize Hanımla evlenmişdir, Fikret, Nüzhet, Necdet, Nedret ve Hikmet adında (B.: Erenyol Hikmet) dört evlâdı olmuşdur» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERER (Ayhan) — «Gazete ve mecmua ressamı; 1929 da Antalyada doğdu, Şevket Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Pâkize Hanımdır; İstanbulda 19. ilk okulda (1939), Beşiktaş 1. Orta Okulunda, Vefâ lisesinde (1947) okudu; Güzel Sanatlar Akademisinin Yüksek Süsleme bölümünün ikinci sınıfından ayrılarak basına intisab etti, 1943 - 1958 arasında Türkiye Yayın Evinde, Hergün Gazetesinde, Nebioğlu Yayınevinde, Vatan, Akşam, Yenisabah, Pazar gazetelerinde, Güven Yayınevinde çalışdı, 1961 de Almanyaya gitti; Hayat Mecmuasında çalışıyordu.

Melika (Teoman) Hanımla evldir; Gazeteciler Cemiyeti ve Gazeteciler Sendikası üyesidir» (Kim Kimdir Ansiklopedisi).

ERER (Hüseyin Nihad) — Mâliyeci ve şâir; 1916 da İstanbulda doğdu; Murtazâ Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Zehrâ Hanımdır; Eyyubsultan Reşâdiye İlkokulunda, Amasya Orta okulunda okudu, 1934 de İstanbulda Pertevniyal Lisesini, 1938 İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi; kısa bir süre öğretmen vekilliği yapdı, 1945 mâliyeye intisab etti; bir müddet İstanbul vergi dâirelerinde çalışdı, Ankaraya tâyin edildi ve orada yerleşdi, Vergi Dâiresi müdürü oldu.

Hayriye (Bora) Hanımla evlenmişdir;

Berki (doğ. 1941) ve Ulvi (doğ. 1949) adında iki oğlu vardır. Fransızca ve almanca bilir. İstanbulda ve Ankarada gazete ve dergilerde edebî fıkra, makale ve şiirleri yayınlanmışdır; bir kısım şiirlerini «Yaz Yağmuru» adlı bir kitabda toplamışdır.

Aşağıdaki «nefes»i oradan alıyoruz:

Yürek yanık ateş bizim kor bizim
Sırra erdik geniş bizim dar bizim
Rind olanla ülfetimiz var bizim
Gönül bizim azab bizim yâr bizim.

Yâr izinde Hak yoluna sapmışız
Meh cemâli rinde kıble yapmışız
Dehri yıkmış mâverâya tapmışız
Gönül bizim, azab bizim yâr bizim.

Melekülmevt can evine ermeden
Bâğı İrem güllerini dermeden
Ölmüşüz biz cânımızı vermeden
Gönül bizim, azab bizim, yâr bizim.

ERER (Tekin) — «Gazeteci, muharrir; 1921 de Artvinde doğdu, babasının adı Haydar, annesinin adı Müyesserdir; İsmetpaşa İlkokulunda, Artvin Orta Okulunda, Haydarpaşa Lisesinde okudu (1940), İktisat Fakültesini bitirdi (1947); Tasvir Gazetesinde muhâbirlik ve muharrirlik yapdı (1943 - 1947); Türkiye Ticâret Postası gazetesinde çalışmaktadır. Gazeteciler Cemiyeti üyesidir; Avrupanın birçok memleketlerini görmüşdür; Nurten (Kocamaz) Hanımla evlidir, Haydar (doğ. 1957) ve Kâzım (doğ. 1959) adında iki oğlu vardır; fransızca bilir; eserleri: Altın Pınar (1942), İstanbul Ticaret ve sanayicileri (1946) Sümerbank ve Fabrikaları (1948), Yaşamak ve Ölmek (1954), İktisadî Hamleler (1957)» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

EREV (Muhiddin) — Matematik öğretmeni, edib, musiki bilgini, mevlevî muhibbi derviş; asâletin, necâbetin, dostluğun, sadâkatin, zarâfetin, ve en ağır hayat cilvesi darbelerine ve en ağır hastalıklara karşı metânetin ilâhî bir mevhibe olarak toplandığı bir büyük adam; 1894 de Serezde doğdu, babası İsmail Fethi Efendi Tosyalıdır, annesi Leylâ Hanım da Bulgaristan Türklerinden, o memleketin Dupnisa kasabasındandır, âilesi 1876 Rumeli bozgununda muhacir olarak gelip Serezde yerleşmişdir, İsmail Fethi Efendi de askerlikle geldiği bu kasabada Leylâ Hanımı görmüş, sevmiş ve almışdır. İzdivacından az sonra Navrakop'a tayin edilmiş ve Muhiddin Erev ibtidâî ve rüşdiye tahsilini Nevrakopda yapmışdır. Serez İdâdîsinde, İstanbulda Mercan İdâdîsinde okumuş, 1912 de Mercan İdâdîsini bitirerek İstanbul Darülfünunun Fen Fakültesinin Riyâziye (matematik) şubesine devam etmiş, burada Salih Zeki Bey, İzzet Bey, Yusufyan Efendi, Fatin Hoca Efendi ve Şevki Paşa gibi devrin ünlü müderrislerinin (profesörlerinin) seçkin talebelerinden olmuşdur. Fakat Balkan Harbi dolayısı ile fakültenin bulunduğu Veznecilerdeki Zeyneb Hanım Konağı yaralı askerlere hastahâne olmuş, fakülte tedrisatını tatil etmiş, M. Erev diğer arkadaşları ile birlikde bu muvakkat hastahânede altı ay fahrî hastabakıcılık yapmışdır. 1914 de Birinci Cihan Harbi başlar başlamaz Fen Fakültesinin Riyâziye şubesinin son sınıf talebesi iken ihtiyat zabiti namzedi (yedek subay adayı) olarak Harbiye Mektebine girmiş,

Muhiddin Erev
(Resim: S. Bozcalı)

topcu sınıfına ayrılmış, İçerenköyünde bulunan 15. Fırka topcu alayına katılmışdır. Kısa bir zaman topcu stajı gördükden sonra Irak Cephesinde bulunan 1. Fırkai Seferiyeye tayin edilmiş ve kıtasına gitmişdir. Birinci İran seferinde, Kafkas Cebhesinde bulunmuş, tekrar Irak Cebhesine dönmüş, bu uzun ve yorucu harekât arasında Ruslarla ve İngilizlerle yapılan savaşlara katılmış, Kût-el-Amâre muhasarasında bulunmuş, 1916 da Ali İhsan Beyin (sonra General A. İ. Sâbis) kumandasındaki 13. Kolordu ile İkinci İran seferine iştirâk etmişdir. Dört yıl, yollarda, cephelerde, çöllerde, dağlarda, en kötü şartlar altında en çetin muharebelere katılarak Türk askerlerinin mûcizeler yaratan mânevî kuvvetini temsil eden nâçiz ferdlerden biri olmuş, ve nihâyet 1918 de Osmanlı İmparatorluğu için mağlûbiyet kesinleşdiğinde Irakdan çekilen son kuvvetler arasında İngilizlere esir düşmüş, iki yıl da Hindistanda Madras bölgesinde Bellari kampında esâret acısını tatmıştır. Hindistandan İstanbula ancak 1920 de dönmüş; anasını, babasını ve küçük kardeşlerini o karanlık çöküntü devrinin İstanbulunda en ağır geçim şartları içinde bulmuşdur. Yirmi yaşında bir körpe delikanlı iken ayrıldığı bu sevgili insanların arasına yirmi altı yaşında bir esâret kampından yoksul olarak dönüyordu. Onları o hazin durumdan kurtarmak isteği harbin ve esâretin bütün yorgunluklarını kaldırdı; Devlet kapuları kendi mevcud kadrosunu güçlükle koruyabiliyordu, bir dostun delâleti ile Belçikalılar tarafından işletilen İstanbul Tramvay Şirketine kontrolör olarak girdi. Bu arada imtihanını vererek Fen Fakültesinden diplomasını aldı ve ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1924 de Kayseri Muallim Mektebi riyâziye muallimliğine tayin edildi. 1926

Muhiddin Erev'in Bir Bestesi

da Adana Lisesi riyâziye muallimi, 1938 de de İstanbulda Vefâ Lisesi riyâziye muallimi oldu.

Adanada iken geçirdiği bir iltihab neticesi kulaklarının işitme kudreti yavaş yavaş azalıyordu, fakat dershânelerde bilgi kudreti, kibarlığı, mürebbî şefkati muallimlik otoritesi için çok çok kâfi idi. 1938 - 1951 arasında Vefâ Lisesinde müdürlük yapmış merhum Nimet Dikmen (B.: Dikmen, Halil Nimetullah) ve Rifat Necdet Evrimer (B.: Evrimer, Rifat Necdet) için Muhiddin Erev lisenin medârı iftihârı muallimlerinden biriydi, dersinin hocalık kudretinin yanında, geniş ansiklopedik bilgisi ve sanatkâr şahsiyeti ile bir canlı biblo idi. Şu satırları kendi kaleminden naklediyoruz: «1952 de müdür Himmet Beyin yüzünden çektiğim üzüntü ve ıztıraplarla sağ tarafıma felc geldi, uzun müddet tedâviye ihtiyac gösterdi, 1954 de mâlûl olarak emekliye ayrıldım...».

Bu satıların yazıldığı sırada, 1967, Muhiddin Erev baston ile yürüyor, dilinde az tutuklukla konuşuyor, ve sol eliyle de yazı yazabiliyordu. Yine zarif, nüktedan, çalışan, okuyan, duyan, seven insandı.

1926 da Niğdeli Mehmed Beyin kızı Mediha Hanımla evlenmişdir, Zühal (doğ. 1930) adında hâlen evli bir kızı ve Özgen (doğ. 1936) adında hâlen jeolog bir oğlu vardır.

Musiki ile meşguliyeti gençlik çağlarında başlamışdı. Daha Mercan İdâdîsinde talebe iken devam ettiği mevlevîhânelerde ney üflemeye başlamıştı. Esaretden döndükden sonra büyük üstad Mesud Cemilden tanbur dersleri aldı, Beşiktaş Musiki Cemiyetinde Neyzen İhsan Beyden muhtelif fasıllar meşketti. Galata Mevlevihânesi neyzenbaşısı Emin Dede Efendiden (B.: Cemil, Mesud, Mesud Ekrem, cild 6, sayfa 3446; Ertuğrul, Emin) hayli feyz aldı, ve bu üstâdın en yakın dostları arasında bulundu. Kendi tâbiri ile 13 «saz semâisi denemesi» ve bir iki de nefesi vardır.

«Birinci Dünyâ Savaşında bir Yedek Subayın Hâtıraları» isimli eseri Hayat Tarih Mecmuasında tefrika edilmişdir (1967); malûliyetinde büyük cehd ile yazılmış Türk harb edebiyatının en şirin eserlerinden biridir.

EREZ (İsmail Selçuk) — Tıb doktoru, Kadın-Doğum hastalıkları mütehassısı; Şişlide Erez Kliniği kurucularından; 1936 da İstanbulda doğdu, Prof. Dr. Nâşid Erezin oğludur, annesinin adı Meral Hanımdır; ilk tahsilini Aydın Okulunda, Orta okul ve liseyi İngiliz Erkek High School'umda okudu; 1962 de İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesini bitirdi. Gazete ve dergilere meslekî ve edebî makaaleler yazmışdır; karikatürler çizer.

EREZ (Nâşid) — Tıb doktoru, ünlü kadın - doğum hastalıkları mütehassısı, Çapa İkinci Kadın Hastalıkları - Doğum Kliniğinin kurucusu Ordinaryüs Profesör; 1901 de İstanbulda doğdu, İsmail Hakkı Paşa adında bir askerin oğludur, annesinin adı İhsan Hanımdır. İlk ve orta tahsilini Bakırköyünde yapdı, 1914 - 1916 arasında Galatasarayı Sultanîsinde okudu ve lise tahsilini 1916 - 1919 arasında İsviçrede Bern lisesinde tamamladı, 1924 de Lausanne (Lozan) Üniversitesinin Tıb Fakültesinden diploma aldı; 1925 - 1926 yıllarında İstanbul Tıb Fakültesinde ihtisas stajı gördü; bu arada Avrupa ve Amerikaya giderek Zürih, Basel, Heidelberg, Londra, New York ve Michigan üniversitelerinde tedkiklerde bulundu; Uzak Doğuya gitti. Ankara Nümûne Hastahânesinde ve Ankara Belediyesinde kadın hastalıkları ve do-

İsmail Selçuk Erez
(Resim: Yaşar Ekinci)

ğum mütehassısı olarak çalışdı (1926 - 1927), 1928 de İstanbulda Haseki Hastahânesi poliklinik şefliğine tâyin edildi; 1934 de İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesinde doçent oldu; 1944 profesör ve onun himmetiyle kurulan 2. Kadın Hastalıkları - Doğum Kliniği direktörü; 1947 de Ordinaryüs Profesör oldu.

Nâşid Erez
(Resim: S. Bozcalı)

Meral (Karanfiloğlu) Hanım ile evlidir; İsmail Selçuk (doğumu 1936) ve Reyhan (doğumu 1940) adında iki evlâdı vardır; ingilizce, almanca, fransızca ve macarca bilir; Türk Tıb Encümeni, Türk Tıb Cemiyeti, Türk Jinekoloji Kurumu, Milletlerarası Cerrahlar Koleji, Milletlerarası Doğum Hekimleri Federasyonu üyesidir. Altmışdan fazla ilmî makaalesi - tebliği, iki telif ve bir terceme Üniversite ders kitabı vardır (B.: Erez Kliniğini).

Hakkı GÖKTÜRK

EREZ (Mes'ud) — «Mâliyeci; 1922 de Kütahya'da doğdu, babasının adı Salih, annesinin adı Rahimedir; Kütahya Dervişpaşa İlk Okulunda, Kütahya Lisesinde okudu (1940), Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi (1944); stajını Mâliye Bakanlığında yaparak müfettiş muavini, müfettiş, Hazine Umum Müdür muavinliği, Maliye Teftiş Heyeti reis muavinliği, İstanbul Defterdarlığı yapdı (1944 - 1961). Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Suriye ve Lübnana gitmiştir; Esma Hanım ile evlidir, Osman (doğ. 1953) ve Salih (doğ. 1957) adında iki oğlu vardır. Banka Rehberi adında 1959 da yayınlanmış bir eseri vardır.» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

EREZ DOĞUM KLİNİĞİ — 1960 yılında Kadın hastalıkları mütehassısı Prof. Dr. Nâşid Erez'in zevcesi Meral Hanım ile oğlu Dr. Selçuk Erez ve kızı Reyhan (Erez) Polvan tarafından kurulmuştur; Şişli'de Şâirnigâr Sokağında üç katlı kâgir bir binadadır; 20 yataklı olup 2 ameliyathânesi, 1 doğumhânesi, 3 doktoru ve 20 hastabakıcı - müstahdemi vardır (1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ERGANUN KİLİSESİ — «Erganun; aslı rumca isim, kiliselerde âyin esnâsında çalınan ve hava ile işleyen büyük musiki âleti; hâvi olduğu muhtelif düdüklere körükle ses verilerek çalınır» (Büyük Türk Lugatı; Kamûsi Türkî).

Seni tehlil içün, takdis içündür
Nevâyi erganun banki ilâhî
(Recâizâde Ekrem)

Bir erganûni rûhi sebab.. öyle çağlıyor
Bir lâhza dinle, onda bütün aşkım ağlıyor
(Behcet)

Erganun, bugün «org» dediğimiz büyük kilise sazının eski adı; bilhassa protestanlar âyinlerinde dâima org çaldıkları için, yakın geçmişe kadar İstanbul'da halk ağzında protestan kiliselerine Erganun Kilisesi denilirdi.

ERGANUN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Haliç kıyısında Hasköy'ün sokaklarından, bu köyün orta üst kısmında Çopur Sokağı ile İçbostan Sokağı arasında uzanır, Misket Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; (B.Ş.R. Pafta 17/190) yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968, Temmuz).

ERGEN, ERGENLİK — «Ergen: Bulûğ yaşına erip de henüz evlenmemiş genç, azeb, bekâr; Ergenlik: 1 — Bulûğa erip de evlenmemiş delikanlının hâli; 2 — Dul kadının hiç evlenmemiş bekâr erkeğe, (bilhassa bekâr delikanlıya) vardığında bekârlık (bekâr delikanlılık) hakkı olarak verdiği hediye, para; 3 — Ekseriya 18 ile 20 yaşları arasında kanın harâretinden, (gençlik kanının kaynamasından) delikanlıların yüzünde çıkan sivilceler» (Ş. Sâmi Kaamûsi Türkî.

Darbi meseller;

* Yorgun gözü ile at, ergen gözü ile avrat alma,

* Ergene karı boşaması kolay

Eski İstanbul hayatında kibar yosma hanım oynası olmuş pırpırı şehbaz yiğit bekâr uşakların konaklara dâvetinde, ergenlik hakkı olarak altun ve gümüş koyun saatleri, elmas gül yüzükler ve çamaşır boğçaları, (destar, gömlek, don, çorab, çevre, uçkur) gönderilmiş, hattâ, çırak ise dükkânı üstündeki bekâr odasından kayıkçı ve iskelesinden, kayıkhânesinden gideceği yere kadar adımına akçeden, kuruştan para verilmiştir. Eski meddah hikâyelerinde, yosma hanım ve şehbaz yiğit uşaklar şanında yazılmış destanlarda bu hususu anlatan bendler, kıt'alar pek çoktur; aşağıdaki beyitler geçen asır sonlarında bir yosma hanım tarafından dâvet edilmiş yalın ayaklı bir kayıkçı kopuğu genç ağzından yazılmış mektubdan alınmıştır:

Hanıma evvelâ mahsusca selâm
Ne lâzım efendim tatvîle kelâm

Bir yalın ayaklı eşbeh civanım
Virmeli ergenlik hakkımı hanım

Koynuma maa kordon bir altın saat
Koyduk de her emre benden itâat

Bir zeberdest oynaş olurum ama
Lâşek helâl ider hakkını bana.

ERGENE (Nuri Ömer) — Askerî hekim, bakteriolog, bulaşıcı hastalıklar mütehassısı; hekimlik bilgisini halk arasına yayan eserleri ile tanınmış bir doktorlarımızdan; 1901'de Edirne'de doğdu. Ömer Efendi adında küçük bir memur oğludur, annesinin adı Esmâ Hanımdır. Edirne'de Ayşekadın İlk okulunda (1912), Edirne Sultanisinde (1920) okudu; 1925 de Askerî Tıbbiyeyi bitirdi, 1926 da tabib teğmen olarak katıldığı ordu hizmetinde yirmi sekiz yıl çalıştı; Kırklareli, Çorlu, Erzurum, Haydarpaşa ve Gülhâne Askerî Hastahânelerinin bakteriologluklarında bulundu, yarbay rütbesinde iken Gülhâne Hastahânesinin profesörler heyeti tarafından Askerî Doktor Tatbikat Okulunda bakterioloji kürsüsüne doçent seçildi, albay ve profesör oldu ve 1954 de emekliye ayrıldı. 1958 de Sağlık Bakanlığı Sağlık Propagandası ve Tıbbî İstatistik Genel Müdürü oldu. 1964 senesinde vefat etti.

Resmî vazifelerinin yanı sıra yıllar boyunca Yedi Gün ve Köy Postası dergilerinde, Vatan ve Hürriyet gazetelerinde sağlık konusunda binlerce yazı yazmış, tıb dergilerinde ilmî etüdler yayınlamıştır.

Nedime Hanım adındaki zevcesinden Malî-

Nedime Hanım adındaki zevcesinden Melîke (doğ. 1930), Gaye (doğ. 1933) ve Üstün (doğ. 1939) adında üç çocuğu olmuştur. Fransızca ve İspanyolca bilirdi. Ankara ve İstanbul Tabib Odaları ile Verem ve Cüzam Savaş Derneklerinin üyesi idi. Saat ve çakmak koleksiyonu meraklısı idi.

Nuri Ergene
(Resim: Yaşar Ekinci)

Kendisine şöhret sağlayan halk kitabı olarak neşredilen eserleri şunlardır: «Ev Doktoru», «Cep Doktoru», «Ev İlâçları», «Sağlık Ansiklopedisi», «Herkesin Doktoru».

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları.

ERGENE ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Heybeli Adanın sokaklarından; bu rehberin alfabetik cedvelinde Çıkmaz Sokak olarak kaydedildiği halde ayni rehberin haritasında Uluğbey Sokağı ile İşgüzar Sokağı arasında uzanır sokak olarak gösterilmiştir. İskele civârında Ayyıldız Caddesine yakın bir

noktadır (B.Ş.R. Pafta 33); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1968, temmuz).

ERGENEKON CADDESİ — Şişli'nin Pangaltı, Bozkurt, Duâtepe ve Cumhuriyet mahalleleri arasından geçen bir sınır yoldur; Şişlideresi Sokağı ve Havvariyun Sokağı ile olan bir kavuşak noktası üç yol ağzı ile Halâskâr Gâzi Caddesi arasında uzanır; Dolabdere Caddesi, Eşrefefendi Sokağı, Saksı Sokağı, Bilezikçi Sokağı, Tavukçu Fettah Sokağı, Baysungur Sokağı, Tayyareci Fehmi Sokağı, Türkbeyi Sokağı, Kurtuluş Caddesi, Bozkurt Caddesi, Âbidei Hürriyet Caddesi, Bilgiç Sokağı, Havuzlubahçe Sokağı, Yemişli Bahçe Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 18/151; 152; 156; 157).

Halâskâr Gazi Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, paket taşı, iki yanı yaya kaldırımlı bir yoldur. Üzerindeki binaların pek azı eski ahşab, çoğu kâgir ve yeni beton yapılardır; ve çoğunun altı dükkânlardır; birer ikişer katlı evlerden 6 - 7 katlı apartmanlara varınca görülür.

1 tuhafiyeci, 3 eczahâne, 2 elektrikçi, 2 manav, 7 balıkcı, 5 ciğerci, 1 kunduracı, 7 kahvehâne, 2 elektrik üzerine eşya ve radyo mağazası, 3 radyo - buzdolabı mağazası, 1 fotoğraf malzemecisi, 2 sütçü, 3 berber, 2 terzi, 2 tekel bâyii, 3 pastahâne, 1 kömürcü, 2 nalbur, 2 lokanta, 6 bakkal, 2 kasab, 1 camcı, 1 gömlekçi, 2 kadın berberi, 2 tatlıcı, 1 kahveci, 2 hazır kundura mağazası, 2 garaj, 1 işkembeci, 2 tavukçu - yumurtacı, 2 elbise temizleme ve boya evi, 1 züccâciyeci, 1 mahallebici ve 2 mezeci ile hareketli ,işlek bir çarşı boyudur.

«Nazan Pasajı» adını taşıyan bir iç çarşıda da 2 kundura mağazası, 1 işlemeci yazmacı, 1 ıtrıyatcı, 1 mezeci, 2 terzi, 1 kadın terzisi, 2 tuhafiyeci, 1 elektrikçi, 1 çiçekci, 1 kuyumcu, 1 oyuncakcı vardır.

Tayyareci Fethi Sokağı kavşağı ile Âbidei Hürriyet Caddesi kavuşağı arasında uzanan Fransız Katolik Mezarlığı duvarı boyunca da balıkcı, manav, bakkal ve attar baraka dükkânları sıralanmıştır.

«Şark Yenen Çikolata - Şekerleme Fabrikası», Bozkurt Mahallesi muhtarlığı, Pamuk Bank'ın Pangaltı Şubesi de bu cadde üzerindedir. Kapu numaraları 3 - 225 ve 16 - 106 dır (Şubat 1967).

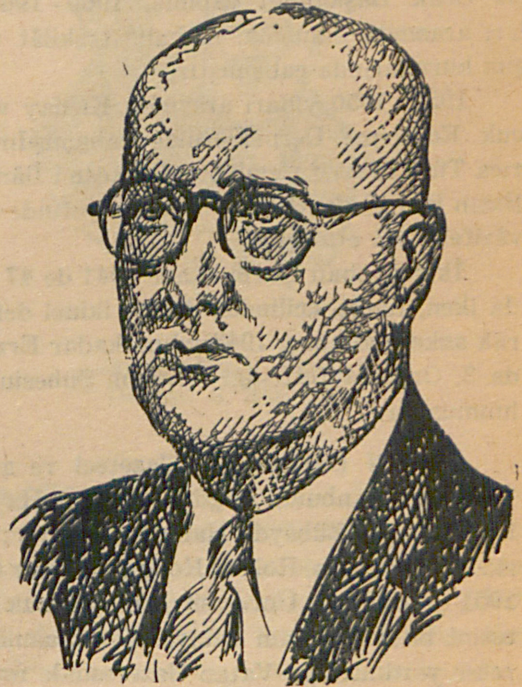
Hakkı GÖKTÜRK

ERGİN (Hayrullah) — Muhitindeki şöhreti ile «Kunduracı Hayrullah Usta», Türkiye Büyük Millet Meclisinin 4. ve 5. devrelerinde İstanbul mebusu, 1900 de İstanbulda doğmuşdur, ilk ve orta tahsilinden sonra 17 - 18 yaşlarında pek sevdiği sanatına girmiştir; 1931 seçiminde, Atatürk'ün direktifi ile Meclise demokratik bir hava getirmek için Cumhuriyet Halk Partisi namzed listesine sanatkâr ve esnafdan da bazı kimseler alınırken, İstanbul esnafı arasında dürüst bir simâ olarak tanınmış Hayrullah Usta da İstanbul'dan aday gösterilmiş ve mebus olmuştur.

Mebusluk yıllarında tezgâhını bozub dükkânı kapamamış, hattâ İstanbul'a gelince, tezgâh başına geçip iş bile işlemiş, ve siyasî hayattan ayrıldıktan sonra da Beyazıddaki dükkânına dönmüştür. 1964 de kunduracılık yapmakda idi; 1964 de Milli Türk Talebe Birliğinin İsmet İnönü'ye hediye ettiği bir çift çizmeyi bu Hayrulla Ergin Usta dikmiştir.

Bürhaneddin OLKER

ERGİN (Mehmed Alâeddin) — Gazeteci; İstanbullu bir ailenin oğlu olarak 1894 de Erzincan'da doğdu, babası Birinci Cian Harbi için-

Alâeddin Ergin
(Resim: S. Bozcalı)

de 1915 de Osmanlı Devletinin Kirmanşah konsolosu iken bir askerî hastahâneyi ziyaretinde bu hastahânenin bombalandığı sırada şehid düşmüş Mehmed Kâmil Beydir, annesinin adı Hatice Hanım olup 1957 de vefat etmiştir.

Alâeddin Ergin İstanbul Sultanisinde okudu, Bursa Ziraat Mektebinde öğrenci iken 1914 de askere çağırıldı ve ihtiyat zâbiti talimgâhına sevkedildi, gözlerinden silâhsız asker olarak Levazım Mektebinin 8. devresinde altı ay okuyarak Bandırma Ziraat müfrezeleri kumandanlığı emrine verildi; 1918 de terhis edildi ve hemen o sıralarda gazetecilik hayatına atıldı; yıllar boyunca Alemdar, Milliyet, Açıkgöz, Son Telgraf, Vakit ve Haber gazetelerinde muhabirlik yaptı. Bu satırların yazıldığı sırada 1964, gazete muhâbirlerinin duvayeni idi ve serbest muhâbir olarak çalışıyordu. Son derece nâzik, hatır sayar bir İstanbul efendisidir; evli ve bir erkek evlâd sâibi olup oğlu Gökalp Ergin de bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Belediyesi Beşiktaş Şube Müdür Muavini idi.

Alâeddin Erginin muhabirlik mesleği dışında da faaliyetleri olmuşdur. 1932 de Cumhuriyet Halk Partisine girmiş, 1950 - 1960 arasında bu partinin Eminönü İlçesi Teşkilâtına aralıksız Ocak Başkanlığı yapmış, 1960 - 1964 yılları arasında danışma, mahalle teşkilât ve seçim kurullarında çalışmıştır.

1932 - 1950 yılları arasında Kızılay ve Çocuk Esirgeme Derneklerinde çalışmışdır. Ayrıca Türk Maarif Cemiyetinde, Resmî İlânlarda, Basın Birliğinde, Gazeteciler Cemiyetinde çeşidli vâzifeler ifâ etmişdir.

İkinci Cihan Harbi içinde 1941 de 47 yaşında iken, temiz sicilinden dolayı ikinci defa olarak askere alınmış, 1943 yılına kadar Erzurumda 3. Ordu Müfettişliği Levâzım Şubesinde bulunmuşdur.

ERGİN (Metin) — «Gazeteci ve avukat; 1926 da İstanbulda doğdu; Hasan Hayrullah Bey ile Ayşe Zübeyde Hanımın oğludur; Bayazıd 6. İlk Okulda, Robert Kollejde okudu (1946), 1951 de İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesini bitirdi; Bütün Dünya Mecmuasında sekreter yardımcılığı, Vatan Gazetesinde muhabirlik (1948 - 1953), Cumhuriyet Gazetesinde muharrirlik (1951 - 1958) yapdı, bir ara Yeni İstanbul Gazetesinde çalışdı; Newsweek, Business International mecmualarının ve Washington Star, Los Angeles Times gazetelerinin Türkiye temsilcisidir; İngilizce, Almanca, Fransızca bilir; İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul Gazeteciler Sendikası, İstanbul Deniz Kulübü üyesidir. Amerikaya gitmiş, Avrupanın birçok memleketini görmüştür. Eserleri: Mağlub Olan İlâh, 100 Büyük Adam, Türkiye Nasıl Yükselir; ve memleketde, Amerika ve Kanada da Türkçe ve İngilizce yayınlanmış bini aşan makaleler» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERGİN (Nazif) — Türk Ticaret Bankası İdâre meclisi reisi iken 1965 de vefat etmiş değerli bir idâreci; Sivas eşrâfından Beyzâde âilesinden Kaymakam Osman Beyin oğludur; uzun seneler vâlilik, İçişleri Bakanlığı müsteşarlığı, P.T.T. Genel Müdürlüğü ve Milletvekilliği yapmışdır, Merkezefendi Mezarlığına defnedilmişdir; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Vefat ilânı

ERGİN (Osman Nuri) — Bilhassa İstanbul üzerinde belediyeciliğe, şehirciliğe ve Türkiye Tarihi üzerinde de bilhassa Maarif Tarihi konusunda geniş çalışmaları ile ve bu gayretin ve himmetin mahsulü pek değerli eserleri ile tanınmış bir müdekkik, muarrir; İstanbul'un en

Osman Nuri Ergin
(Resim: Yaşar Ekinci)

şerefli yerlerinden birine adının verilmesine ve ilelebed hatırlanmasına hak kazanmış bir simâ; bu İstanbul Ansiklopedisinin seçkin kalem arkadaşlarından; otuz yıldan fazla İstanbul Belediyesinde çalışmış ve uzun zaman Belediye mektubculuğunda bulunmuş olduğu için devrinin edebî mahfillerinde «Mektubcu Osman Bey» diye tanınmışdı; çalışkan, vekarlı, nâzik, çelebi, hattâ darviş meşreb bir zât idi; 1883 de Malatyanın bir köyünde doğdu, Hacı Ali adında bir çiftçinin oğludur, babasını küçük yaşda kaybetmiş, on yaşında iken bir hâmi delâleti ile İstanbula gelerek Dârüşşafakaya girmiş ve o büyük şefkat ve ilim ocağının feyzi ile yetişmişdir. Darüşşafakayı 1902 de sınıfının birincisi olarak bitirmiş, 1907 de İstanbul Dârülfunu Edebiyat Fakültesinden mezun olarak Şehiremânetinde (İstanbul Belediyesinde) bir kâtiblikle memuriyete başlamışdır; Ömrü boyunca kaldığı Belediyede kâtiblik, mümeyyizlik, müdürlükler yapmış ve en uzun hizmeti de mektubculukta görmüşdür; Oradan Vilâyet Mektubculuğuna nakledilmiş ve o mektubculukdan yaş haddi ile emekliye ayrılmışdır; memuriytleri ile birlikte Vefâ İdâdisi ile Dârüşşefakada Zabıtai Belediye ve İstanbul Polis Mekteblerinde muallimlik yapmışdır; feyz aldığı Dârüşşafakadaki muallimliğine de, maaş kabul etmeyerek, fahrî olarak ömrünün sonuna kadar devam etmişdir; 1910 da Dârüşşafakayı Yöneten Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyenin İdare Heyetine alınmış, orada ömrünün sonuna kadar bulunmuşdur.

5 temmuz 1961 de Atikalipaşadaki evinde vefât etti, Edirnekapusu Şehidliğine defnedildi. Vefâtından az önce 7 bin cildin üstünde kitablarını Bayazıddaki Belediye Kütübhânesine hibe etmişdi.

Kitab olarak yayınlanmış başlıca eserleri şunlardır: «Mecellei Umuri Belediye» (5 büyük cild), «Belediye Vergi ve Resimleri», «İstanbul Şehreminleri», «Sevil Belediye Kongresi», «İstanbul Müessesâtı Hayriyei Sıhhiyesi», «Beledî Mevzûlar», «1934 İstanbul Şehir Rehberi», «Beledî Bilgiler», «Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdâresi», «Dârüşşefaka Tarihçesi», «Muallim M. Cevdet», «Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişâfı», «Türkiye Maarif Tarihi» (5 cild), «Trük Şehirlerinde İmâret Sistemi», «İstanbul Tıb Mektebleri», «İbni Sinâ Bibliografyası», «Prof. Dr. Süheyl Ünver Bibliyografyası», «Kütübhâneler Kılavuzu», «Türk arihinde Evkaf, Belediye ve Patrikhâneler», «Abdülaziz Mecdi Efendinin Hayatı».

Hazırlanmış, fakat ölümü ile kitab hâlinde yayınlanamamış eserleri de vardır ki en mühimi «Türkiyede Esnaf Teşkilâtı ve Ticaret Usulleri» dir.

ERGİN (Zühdi Kâmil) — Değerli hekimlerden; 1898 de İstanbulda doğdu, Abdi Kâmil Beyin oğludur; 1918 de Tıb Fakültesinden dipioma aldı; hastahânelerde çalıştı, 1945 de Haseki Hastahânesi Bakterioloji şefliğine tâyin edildi, 1957 de bu hastâhânenin başhekimi oldu, 1959 da vefât etti. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Zühdü Kâmil Ergin
(Resim: S. Bozcalı)

ERGÖKMEN (Semâhat) — Türkiye Radyolarının Türk musikisi bölümünde kadın ses sanatkârlarının en seçkinlerinden biri; 1913 de Üsküdarda Doğancılarda dünyay geldi, şehid yüzbaşı Ali İshak Beyin kızıdır. Üsküdar Kız Sanat Okulu talebesi iken musikiye başlamıştır, sanat hayatını kısaca şöyle anlatıyor: «...ilk hocalarım kemençe üstâdı Kemal Niyazi Seyhun ile Udî Hayriye Hanımdır, sonra Lem'i Atlı ile tanışdım ve merhumun bütün eserlerini kendisinden meşk ettim; Tanbûrî Refik Fersan, Fâ-

Semâhat Ergökmen
(Resim: S. Bozcalı)

hire Fersan ve Münir Nureddinden klâsik eserleri meşk ettim, üzerimde hakkı olan büyük hoca'arımdan biri de Nuri Halil Poyraz merhumdur. Sanat hayatımı radyo mikrofonlarına vakfettim, sahne okuyucusu olmayı hiç bir zaman düşünmedim, bundan sonra da düşünecek değilim; önce İstanbul Radyosunda, kurulduğu andan itibâren 15 yıldan fazla Ankara Radyosunda, sonra tekrar İstanbul Radyosunda okudum. Bence iyi ses sanatkârı, bestekârların eserlerini, kendisinden hiçbir nağme, edâ katmadan söyleyendir; saz çalmam, bestelerim vardır».

İlk şarkısını 1941 yılında bestelemişdir; aşağıdaki dört şarkısını Mustafa Ronanın «50 Yıllık Türk Mûsikîsi» isimli eserinden alıyoruz:

Mâhur Şarkı, 1941
(Söz: Ömer Bedreddin)
Sevgilim, sevgilim yanımda mısın
Yoksa bu rüyâ mı, canımda mısın
Gel, hayâl olsan da, koynumda mısın
Yoksa bu rüyâ mı, canımda mısın

Hüzzam Şarkı, 1944
(Söz: Kemal Tözen)
Dile, yâdın gelir bakınca aya
Anınca başlıyor benzim solmaya
Göster de yüzünü solsun şu mehtâb
İçeyim aşkını ben doya doya

Hüseynî Şarkı, 1944
(Söz: Riza Tevfik)
Ağla sevdiceğim gül ruhlerinden
Jâleler dökülsün nev bahâr olsun
Harâbât illeri bülbüllerinden
Bu ıssız bağçeler nâlekâr olsun

Kürdilihicazkâr Şarkı, 1946
Yüzün renk vermiş güle bir bak da
Gözünün izi var yeşil yaprakda
Gönül durmuyor senden ırakda
Gözünün izi var yeşil yaprakda

Kıymetli sanatkârın şânına lâyık genişlikde bir hâl tercemesi elde edilemedi.

ERGUN (Hüseyin Sâdeddin Nüzhet) — Edebiyat muallimi, şâir, sâdî tarikati dervişlerinden, Üsküdarda Kefçedede Mahallesinde Hallaç Baba Sâdî Dergâhının son şeyhi; aşağıdaki hal tercemesini Mahmut Kemal İnal'ın «Son Asır Türk Şâirleri» isimli antolojisinden alıyoruz:

«Yemende vefât eden kolağası Ali Efendinin oğludur. Annesi Sâdiye Hanım Yenişehir Fener Sâdî Dergâhı şeyhi şâir Mehmed Vehbi Efendinin kızıdır, anne cihetinden bütün akrabası bu tarîkata mensubdur.

«1901 de Bursada doğdu. Üsküdar İttihad ve Terakki Mektebinde, Üsküdar Sultânîsinde okudu, İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakül-

Sadeddin Nüzhet Ergun
(Resim: Yaşar Ekinci)

tesinin Edebiyat Bölümünden mezun oldu.

«Dayısı divan sâhibi bir şair olan Üsküdarda Hallaç Baba Dergâhı şeyhi Ferid Efendi vefat ettiğinde, (âilenin başka erkeği olmadığı için tarikatlarda şeyhlik verâseti geleneğince kız kardeşinin oğlu Sâdeddin Nüzhet Efendi) henüz yedi yaşında iken bu dergâhın şeyhliğine tâyin edildi, fakat yaşının küçüklüğü dolayısı ile Koskada Abdüsselâm Dergâhı şeyhi Yahyâ Efendi, onun vefâtı ile de Şeyh Ali Fakrî Efendi Sâdeddin Hüzhet Efendiye vekâlet ettiler. 1921 de Meşihat Dâiresinde imtihan edildi, şeyhliğe liyâkati anlaşılarak Hallaç Baba Dergâhına bilfiil şeyh, tâbiri mahsusu ile «Postnişîni İrşâd» oldu. Üsküdarlı şâir Talât şeyhliğine şu tarihi söylemişdir:

Bugün seccâdei irşâda geçdi
Tarikat ehlinin bir serbülendi
Dedi târihini Derviş Tal'at
«Cenâbı Şeyh Sâdeddin Efendi»
1340 (1921)

«Dergâhların kapanması üzerine muallimlik mesleğine girdi. Konya Muallim Mektebinde, Erenköy Kız Lisesinde, Kadıköy rkek Lisesinde, Orta Muallim Mektebinde, (Kuleli Askerî Lisesinde) edebiyat muallimliği yaptı.

«Musiki ile de meşgul olmuş, Harbiye Nezâreti mümeyyizliğinden mütekaid bestekâr Şeyh Said Efendiden hayli ilâhî meşketmişdi. Manzûmelerini Dârülfünunda talebe iken yazdı, bir kısmı Millî Mecmuada intişar etmişdir. Mua lim o'duktan sonra müellifliğe başladı».

Son vazifesi Bayazıd Devlet Kitablığı Müdürlüğü olmuşdur, bu vazifede bulunurken 25 nisan 1956 da Üsküdardaki evinde müteverrimen vefat etti, Karacaahmed Mezarlığında Şâir Nedimin kabri yakınında bir yere defnedildi.

S. Nüzhet Ergunun en sâdık, vefâkâr dostlarından Mesud Bey âile hayatı üzerine bize şu notları vermişdir:

«Muallimlikle bulunduğu Konyadan gayri bütün ömrü Üsküdarda Kefçedede Mahallesindeki Hallaç Baba Dergâhı meşrûtasında geçmişdir ve orada ölmüşdür.

İkinci Cihan Harbi içinde Almanların Yunanistanı istilâ ettiği sırada ihtiyâtî bir tedbir olarak hükûmet arzu edenlerin İstanbuldan Anadoluda istedikleri yere nakledileceğini tebliğ etmişdi, Sâdeddin Nüzhet Bey, her halde hastalığının icâbî endîşelerle Çankırıya gitmişdi, annesini orada kaybetti. Kendisinden büyük emekli binbaşı Abdullah Gürsel ve kendisinden küçük ilk okul öğretmeni Osman Gürsel ve Avni Gürsel adında üç erkek kardeşi vardır. İki defa evlenmişdir. 1937 de ayrıldığı ilk zevcesi Nezâhet (Dilek) hanımdan Solmaz ve Suna isimlerinde iki kızı ve Ergun Celâl adında bir oğlu vardır. İkinci zevcesi Şerife Şâhende Hanımdan da Muhiddin Özden adında bir oğlu olmuşdur.

«Cemal âşıkı adamdı. İlmini, irfânını velûd kalemini kıskanan bir takım adamlar bu yönden çirkin iftirâlara hedef yapmışlar, gadre uğratmışlar, hattâ muallimlik mesleğinden ayrılmaya mecbur kılmışlardı. Son yıllarda geçim yolunda ağır sıkıntılara düşmüş, meş'um hastalığı da o yıllar içinde ilerlemişdir. Nihâyet Maarif Vekili Hasan Âlî Yücel asîl bir himâye ile S. Nüzhet Ergunu Bayazıd Devlet Kitablığı Müdürlüğüne tâyin etmişdi; cenâzesini de kendi kesesinden o kaldırmışdır. Allah ikisine de ganî ganî rahmet eylesin».

Elliden fazla eseri vardır, bazıları şunlardır:

«Halk Şâirleri», «Karacaoğlan», «Gevherî», «Pir Sultan Abdal», «Bahâî», «Şeyh Galib», «Neşâtî» «Sabûhî», «Fehim», «Râmi Paşa», «Âşık»», «Beşiktaşlı Gedâî», «Kâtibî», «Kuloğlu», «Hengâmî», «Silleli Sürûrî», «Âşık Ömer», «Nâmık Kemal», «Samih Rifat», «Cenab Şehâbeddin», «Bâki», «Mevlânâ», «Türk Edebiyâtı Tarihi ve Nümuneleri», «Mezar Kitâbeleri», «Bektâşi Şâirleri», «Türk Musikisi Antolojisi», «Türk Şâirleri».

Son iki büyük eseri ölümü üzerine yarım kalmışdır. «Türk Musikisi Antolojisi» dinî musikimiz ve lâ dîni musikimiz olmak üzere iki kısımdır, birinci kısım, dinî musiki kısmı iki cild olarak basılmışdır. «Türk Şairleri» de tedkik erbâbını şuerâ tezkirelerine müracaatdan kurtaracak muazzam bir eser olacakdı, büyük kıt'a ancak 90 forması basılmışdır. Bu eser son asır Türk şâirleri içinde pek çok simâyı Mahmud Kemal İnal'ın şahsî garazkâr hükümlerinden kurtarmış olacaktı (B.: İnal, Mahmud Kemal).

ERGUNER (Süleyman) — Çağdaş Türk mûsikisinin üstadlarından, kıymetli bir neyzen ve bestekâr; 15 ağustos 1902 de İstanbulda Sultanselim semtinde Abdisübaşı Mahallesinde

Debbağ Yunus Caddesinde 19 numaralı evde doğdu, babası Sultanselim Camii müezzini Hâfız Hasan Efendidir, annesinin adı Dürriye Hanımdır; dört yaşında iken anesini, onbir yaşında iken babasını kaybetmiş, geçim yolunda ve o küçük yaşında Sultanselim Camiinde müezzinlik yapmışdır ve mûsiki hayâtına önce çok güzel sesi dikkati çekerek atılmışdır; çok tatlı, dâvûdî bir sesi vardı, zekî ve cevval bir çocukdu, muhitinde Sultanselimli Hâfız Cemal Beyin idâresinde yapılan mûsiki âlemlerine çağırıldı ve o toplantılarda kendisine bir feyiz yolu açıldı; Birinci Cihan Harbinin mahrûmiyet yıllarında müezzinlik yapdı. Kur'an dersleri alarak hâfız oldu, bir yandan da rüşdiye tahsilini tamamladı. O devrin musiki akedemileri yerinde olan mevlevîhânelere devam etti; O mevlevî âyinlerinde ney sesinin öylesine meftunu oldu ki bir ney tedârik ederek usta görmeden, göz dikkati ve kulak hassasiyetinin yardımı ile kendi kendisine ney üflemeye başladı ve kısa zamanda «Neyzen» denilecek bir kudrete sahib oldu.

Cumhuriyetin ilânını müteakib Tekel İdaresine intisab etti; memuriyet hayatında da dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile temüyüz etti, sırası ile Keskin, Kütahya, Karaman, Çarşamba ve Burdur Tekel Müdürlüklerinde bulundu, 1942 de Cibâli Tütün Fabrikası sicil âmirliği ile İstanbul'a geldi.

İstanbuldan ayrılır iken bir «Hâfız Süleyman Efendi» idi. İstanbula dönüşünde, kısa bir zaman içinde, neyi kendine has üstâdâne bir tavır ile üfleyen «Neyzen Süleyman Erguner» olarak mûsiki mahfillerinin bir şöhreti oldu; «Ney üflediği zaman mistisizmin heybeti ve lirizmin tatlılığı dinleyenleri bir huşû ve mestânelik âlemine sürüklüyordu»; tarih, edebiyat, tasavvuf ve matematik üzerine pek çok eser okumuş, zengin bir kütübhâneye sâhib, bilgili ve tatlı dili bir meclis adamı idi; hakiki sanatkâr hüviyetinden gelen bir tevâzua sâhibdi; bütün bu kıymetler birleşince sevilen ve aranan adam oldu.

Süleyman Erguner'in üstad neyzenliği yanında bir de kıymetli bestekâr şahsiyeti vardır; saz eseri olarak çok güzel bir «Hicaz Peşrevi» ve hepsi ayrı güzellikde dört saz semâisi (Şevkefzâ, Dilkesîde, Ferahnâk ve Sabâ saz samâileri), üstâdâne ilâhîleri ve güzel şarkıları vardır.

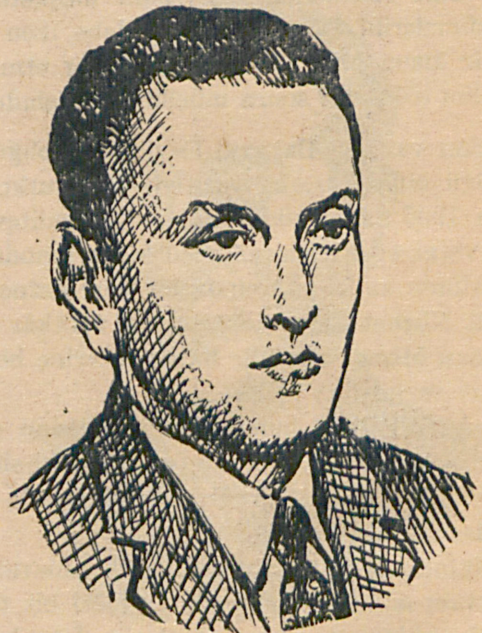
Bir uşşak Yörük semâisi vardır ki, güftesi Yahya Kemalindir. Eserleri üzerinde son derece titiz şâir bu yörüksemâiyi dinlediği zaman zevkle, sevinçle ağlamışdır. Buraya o şiiri teberrüken alıyoruz:

Ömrün şu biten mevsimi tam olsun erenler
Son meclisi câm üstüne câm olsun erenler
Şükranla vedâ ettiğimiz câmı fenâya
Son pendimiz ahfâda devâm olsun erenler

Câizse harâbâtı ilâhîde de her şey
Yârân yine rindânı kirâm olsun erenler
Tekrar mülâki oluruz bezmi ezelde
Evvel giden ahbâba selâm olsun erenler

Çok talebe yetiştirmişdir; 1923 de evlenmiş, bir kızı, iki oğlu olmuşdur; oğullarından biri neyzen, biri de tanbûrîdir.

Değerli sanatkâr 1 aralık 1953 de henüz 51 yaşında iken Cibâli Tütün Fabrikasındaki işinin başında beyin kanamasından vefât etti. Eyyub Mezarlığına defnedildi. Mevlânanın âşıklarından, büyük feyzini de mevlevihânelerden almış olduğu için kabir taşına Mustafa Nâfiz Irmak'ın şu beyti yazılmışdır:

Süleyman Erguner
(Resim: S. Bozcalı)

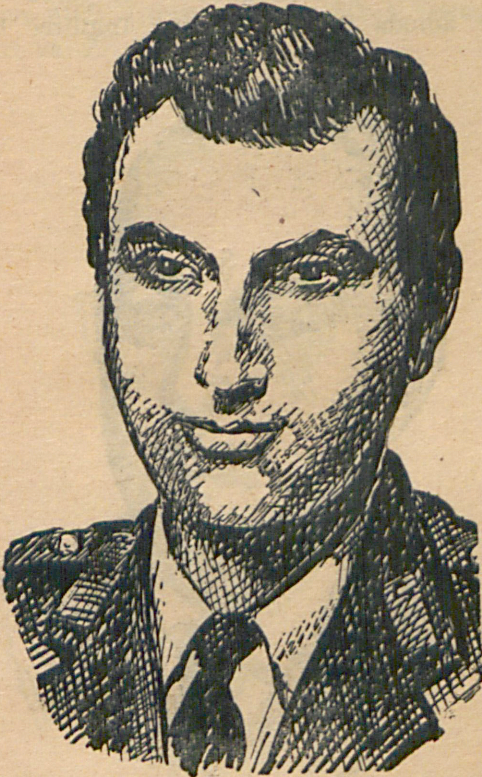
Söyleyüb son sözü Hak diye Ergun nây'a
Kavuşdu şimdi Hazreti Mevlânâya

Hakkı GÖKTÜRK

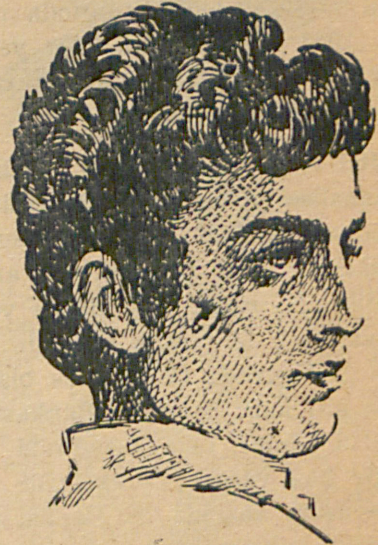
ERGUNER (Ulvi) — Emekli Yarbay, üstâd neyzen; 3 Ağustos 1924 de İstanbulda Sultanselim semtinde doğdu, neyzen ve bestekâr Süleyman Erguner'in oğludur (B.: Erguner, Süleyman), annesinin adı Muzaffer Hanımdır; ilk tahsilini babasının memuriyetle dolaştığı Anadolu kasabalarında yapmış, Konya Askerî Orta Okulunda, Kuleli Askerî Lisesinde okumuş, 1943 de Harb Okulundan Levazım Asteğmeni olarak diploma almışdır; ordu hizmetleri Eceabad, Erzurum, Sarıkamış, Ankara ve İstanbulda görerek 1958 de Koreye gitmişdir; Kore dönüşünde bir müddet Trakya, Hayrabolu ve Keşanda bulundukdan sonra İstanbul'a gelmişdir. Neyzen olarak büyük şöhretinin icab ettirdiği çalışmalar ordudaki hizmeti ile telif edilemediği için 1964 de isteği ile emekliye ayrılmışdır.

İlk musikî derslerini babasından almışdı, ney üflemeyi de ondan öğrenmişdi. Konya Askerî Orta Okulunda da Ahmet Ezgimenden çok istifâde etmiş, okulun bando efrâdı arasında çalışmışdı. Lise talebesi iken ve sonra görevli olarak Ankarada bulunduğu zamanlar da Sâdeddin Heper, Halil Can, Nuri Halil Poyraz, Fahri Kopuz, İlyas Tonguç, Hulûsi Gökmenli'den dînî ve lâdinî Türk mûsikîsi üzerinde geniş bilgi edinmişdi, ve radyo yayınlarına katılmışdı; kendisi feyz aldığı kimseleri şükran ile yâd ederken : «Bilhassa üstâd Mesud Cemil Beyin çalışmalarından ve sohbetlerinden çok faydalandım» demişdir. Hâlen İstanbul Radyosunda bulunmaktadır. Tarih ve Edebiyata en az mûsikî kadar düşkündür. Bir kaç saz eseri bestelemişdir. Evli ve üç erkek evlâd sâhibidir. Bu satırların yazıldığı sırada 11 - 14 yaşları arasında bulunan oğulları da keman çalarak, ney üfleyerek mûsikî ile meşgûl idiler (1964).

Hakkı GÖKTÜRK

Ulvi Erguner
(Resim: S. Bozcalı)

Güler Ergül
(Resim: S. Bozcalı)

ERGÜL (Güler) — 1968 nesesinde İstanbul Emniyet Müdürlüğü Trafik Şûbesinde erkek kıyâfeti ile polis olarak çalışmaya başlamış 17 yaşında güzel bir kız; babası Büyük Kapalı Çarşıda mobilyacılık yapan Hüseyin Ergüldür; erkekliğe özenmesi çocukluğunda başlamış, ilk okula pantalonla gitmiş, Fatih Kız Lisesinde öğrenci iken tam erkek kılığına girerek saçlarını da bir delikanlı gibi kestirerek muhîtinde «Erkek Güler» lâkabını almış-

dır; ve liseyi terk etmiş, trafik polisi olmuşdur; bu şûbedeki vazîfesi kayıd tescil memurluğu idi. Kendisi ile görüşen Tercüman Gazetesi muhâbirine şunları söylemişdir :

«Okulda sporla meşgûl oldum, gülle atmada, yüzmede, atlamada madalyalar aldım. Okul sıralarında kız arkadaşlarımın en mahrem sırlarına vâkıf olmuştum. Onların bütün gönül mâcerâlarının, sevinçlerinin ve kaderlerinin en yakın ortağı oldum. Okul dışındaki erkek arkadaşlarımın da sırdaşıydım, bu durum hâlâ devam ediyor. Hem delikanlıların, hem de kızların dünyasında yaşıyorum. Eğer bir gün ameliyatla erkek olacağım söylenirse bu hususta çok düşünürüm» demişdir.

ERGUVANLI SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Anadolu yakasında Paşabahçesinin sokaklarından; vapur iskelesinin yanında deniz kenarında uzanan bir yoldur (1934 B.Ş.R. Pafta 24); yerine gidip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1968).

ERGUVAN SOKAĞI — Galata Yenicâmi Mahallesi yollarından; Bereketzâde Medresesi Sokağı ile Billûr Sokağı arasında uzanır (1934 B.Ş.R. Pafta 15/129). Bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli ve iki yanı yaya kaldırımlı bir aralık sokakdır. Bir yanını, kapusu Vayvoda Caddesinde olan şeddâdî taş yapı altı katlı Selânik Bankası binâsının arka yüzü kaplar, öbür kenarında üçer katlı üç kâgir han vardır. Bereketzâde Sokağı ile olan kavuşağı başında da Bankalar Emniyet Komiserliği bulunmaktadır; 1 mücellid, 1 berber solonu vardır (Şubat 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

ERGÜDER (Özcan) — Gazeteci, 1929 da Çanakkalede doğdu, zengin iş adamlarından Nazif Ergüderin oğludur, annesinin adı Nebâhat Hanımdır; Robert Kolejde okudu (1949), Londra Üniversitesini bitirdi (1954); tahsilde bulunduğu sırada Vatan Gazetesinin Londra muhâbirliği ile gazetecilik hayatına atıldı; memlekete döndükten sonra Vatanın yerine çıkan Hür Vatan Gazetesinde çalışdı, sonra bu gazetenin sâhiblerinden biri oldu, az sonra da gazetenin adı «Hareket» olarak değiştirildi; fakat bu güzel gazete ömürsüz oldu.

Neslinin en değerli sîmâlarından olan Özcan Ergüder bu satırların yazıldığı sırada Ankarada Ulus Gazetesinde siyasî fıkra yazarlığı yapıyordu; İngilizce bilir, evlidir, melih bir yüze sâhib, sohbeti tatlı ve nâzik bir meclis adamıdır. «Maske» adında bir romanı vardır (1956); Gazeteciler Cemiyeti üyesidir.

ERHAN (Kemal) — «Bankacı, iş adamı; Gameda (Gazete ve Mecmua Dağıtım Bürosu) Ldt. Şirketi Müdürü ve Bateş Bâyilik Teşkilâtının sâhibi; 1920 de İstanbulda doğdu, Yusuf Kenan Bey ile Ayşe Hanımın oğludur; Küçüksu İlk Okulunda okudu, 1939 da İstanbul Erkek Lisesini bitirdi, 1943 de İstanbul Yüksek Ticâret Mektebinden diploma aldı; 1944 - 1947 arasında Dâhiliye Vekâletinde çalışdı, 1947 - 1951 arasında hasusî işler tuttu, 1951 - 1953 arasında Türkiye İmar Bankasında çalışdı, 1953 - 1957 de Yapı ve Kredi Bankasında müfettiş, 1957 - 1959 da aynı bankada umum muhârebe müdürü oldu; 1959 da Gameda Limited Şirketine Müdür oldu, 1960 da Bateş'i kurdu. Polis Emekli Derneği, İstanbul Spor Kulübü üyesidir. Lâle (Öktem) Hanımla evlidir; Oya (doğ. 1947) ve Serrâ (doğ. 1955) adında iki kızı vardır; İngilizce bilir;

Kemal Erhan
(Resim: S. Bozcalı)

Blânço Tedkikleri isimli telif bir eseri (1958) vardır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERHAN (Kemal) — İktisadcı, idâreci; bu satırların yazıldığı sırada (1966) İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Müdürü; bu önemli ve ayrıca akademik bir hüviyet taşıyan müdürlüğe, batı âleminde olduğu gibi mûsikî ilmindeki yetkisi ile değil, çok dürüst ve çalışkan bir idâreci olarak getirilmiş olacakdır.

1918 de Maraşda doğdu; Maraşın kurtuluş savaşında şehid olmuş riyâziye muallimi Hayreddin Beyin oğludur, annesinin adı Ayşe Hanımdır. İlk tahsilini Adanada, orta ve lise tahsilini Ankarada yapdı; 1940 da İstanbul Yüksek Ticâret ve İktisad Okulundan (İktisadî ve Ticârî İlimler Akademisinden) mezun oldu; 1940 - 1943 arasında askerlik görevini yapdıkdan sonra İstanbul Belediyesinde mürâkib oldu, 1946 da Hâl Müdür Muâvini, 1953 de Belediye İktisad Müdür Muâvini, az sonra İktisad Müdürü, 1961 de Konservatuvar Müdürlüğü baş muâvini, 1965 de de Konservatuvar Müdürü oldu.

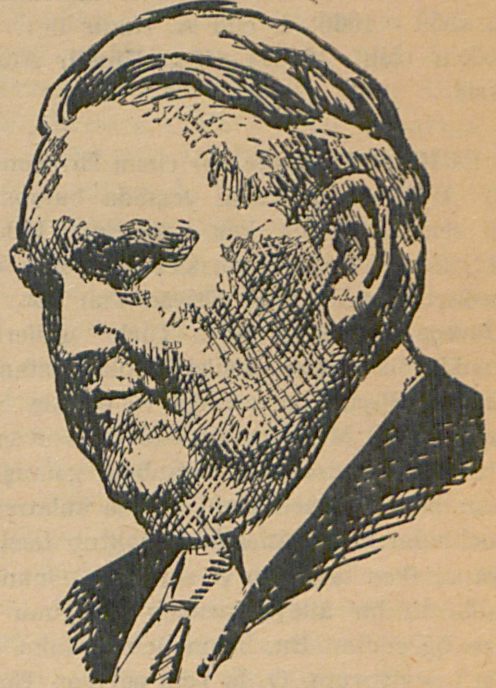
Evli, ikisi erkek, biri kız üç evlâd sâhibidir. Posta pulu koleksiyoncularındandır. Avukat Necdet Çobanlı ile müşterek 1958 de basılmış Millî Korunma ve Tatbikatı üzerine bir eseri vardır.

Kemal Erhan
(Resim: S. Bozcalı)

Bibl.: H. Göktürk, Not.

ERHARD (Ludwig) — Federal Almanya devlet adamlarından; başbakan yardımcısı ve millî iktisad nâzırı bulunduğu sırada, Türkiye

Ludwig Erhard
(Resim: S. Bozcalı)

Başbakanı Adnan Menderes'in dâvetlisi olarak 17 Ağustos 1959 da uçakla İstanbul'a geldi ve Yeşilköy Hava Alanında Adnan Menderes ve Dış İşleri Bakanı Fafin Rüşdi Zorlu tarafından karşılandı. İstanbulda üç gün kaldı; Türk - Alman iktisadî görüşmeleri yapıldı ve Alman devlet adamı, İstanbul Hilton Otelinde bir basın toplantısı yapdı.

Bürhaneddin OLKER

ERHAT (Azrâ) — «Gazeteci, mütercim; 1915 de İstanbulda doğdu; babası Tevfik Bey, annesi Nesibe Hanım, ilk ve orta tahsilini Belçikada Brüksel'de yapdı, bu şehirde Emile Jacquemain Lisesini bitirdi (1934), 1939 da Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesini bitirdi; aynı fakültede klâsik filojisi doçentliği yapdı; Yeni İstanbul Gazetesinde (1949 - 1954), Vatan Gazetesinde (1955 - 1956) çalışdı; Milletlerarası Çalışma Bürosunda kütübhâneci oldu (1956). Fransızca, Almanca, İngilizce, Yunanca, Lâtince bilir. Yüzme sporunu sever; muhtelif târihlerde Belçika, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Güney Afrikaya git-

mişdir. Eserleri: Elektra (Sofoklesder, 1945), Barış (Aristobanesden, 1946), Cicim (Colette'den, 1955), Dişi Kedi (Colette'den, 1956), Aristofanes (1958), Şölen (Eflâtundan, S. Eyuboğlu ile, 1958), İlyada (Homerosdan; 3 cild, 1959 - 1960; 1. cild A. Kadir ile), Mavi Anadolu (telif, 1960)» (Kim Kimdir Ansiklopedisi).

ERİCSSON (İnger) — (İsim Erikson okunur); 1966 yılında yirmi yaşında bulunan İsveçli zengin bir âile kızı, meşhur Ericoson Elektrik ve Telefon Fabrikalarının en büyük hissedarlarından Helge Ericsson'un kızı; 1964 de İsveçe çalışmaya giden Türk işçilerinden yakışıklı bir esmer delikanlı olan İstanbullu Aydoğan Büyüktaşı sevmiş, ve onunla birlikde son model Mercedes otomobili ile evlenmek üzere 1966 Haziranında İstanbula gelmiş. Delikanlı bu aşk mâcerâsını şöylece anlatmışdır: «Stockholm Postahânesinde mektub tasnifciliği yapar iken tanışdım ve sevişdim. Onun böyle şöhretli bir âileye mensup olduğunu çok sonra öğrendim. Bu, benim için mühim değil. İnger'i seviyorum. O da beni seviyor. En kısa zamanda evleneceğiz. Benimle evlenmek için Türkiye'yi görmeyi şart koşdu; İnger Türk kadınlarını çarşaflı, peçeli biliyor ve erkeklerin de üç beş kadınla evlenerek harem hayatı yaşadıklarını sanıyordu. Kendisini bir türlü iknâ edemedim. Sonunda Türkiye'ye gelerek bizzat durumu öğrendikten sonra kararını verdi, yıldırım nikâhı ile evlenmek için adliyeye mürâcaat ettik».

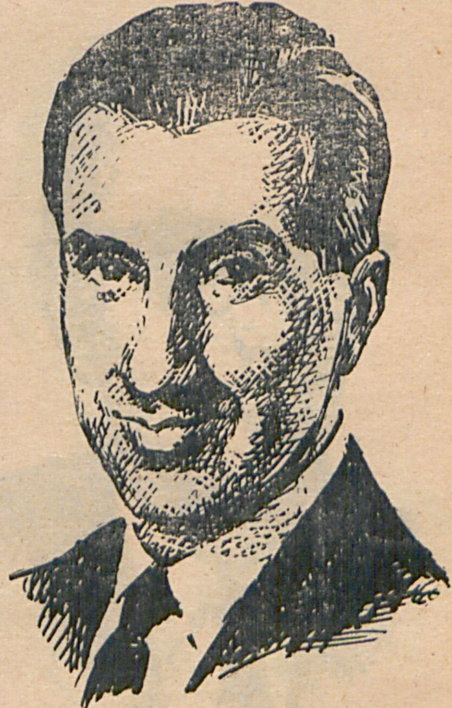
İnger Ericsson, bir Türk'le evleneceği için kendisini çok mutlu saydığını belirterek şunları söylemişdir: «Aydoğan ile tanışıncaya kadar aşksız yaşıyordum. Şimdi, esmer erkeğimi seviyorum. Onunla evleneceğiz. Kocam arzu ederse Müslüman bile olurum. Âilem, beni her bakımdan serbest bırakdı. Dilediğim gibi hareket edebilirim».

Bu aşk mâcerâsının nikâh ve düğün faslı tesbit edilemedi.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi, 1966

ERİÇ (Rüşdi) — Saz icrâkârı, ûdî; 1911 de Batı Trakyada İskeçede doğdu, Hilmi Bey adında bir muallimin oğludur, annesinin adı Zehrâdır. İskeçede rüşdiye tahsili yapdı, mûsikî ile istigaale 15 - 16 yaşlarında başladı, İskeçede ûdî Dimitriden ud, Sergisden ud ve nota dersleri aldı; Hâfız Yusuf Beyden bir çok klâsik eser ve usûl meşk etti; İskeçe Türk Gençler Birliğinde Türk Mûsikî şûbesinin kurulmasını sağladı. 1941 de İstanbula hicret ederek Darbhâne - Damga Matbaasında mücellidhânede dört sene çalışdı; sonra ileri Türk Musikîsi Konservatuvarına intisab etti. Hüseyin Sadeddin Arel ve Lâyıka Karabayla tanışdı, onlardan mûsikî nazariyatı öğrendi, orada altı sene çalışdı ve hocalık yapdı. 1955 de İstanbul Radyosu müzik yayınlarında memur olarak vazîfe aldı; ve radyo temsillerine saz san'atkârı olarak katıldı. 1962 de İstanbul Mûsikî Cemiyeti adıyle bir teşekkülün kurulmasına çalışdı, 1965 de bu cemiyet Cağaloğlundaki binâsında faaliyete geçmiş bulunuyordu. Rüşdi Eriç, radyodaki memuriyete devam etmekde, kurucularından bulunduğu cemiyetde de hocalık yapmaktadır.

Ses ve saz san'atkârı olarak yetişdirdiği gençler arasında Sevim Tanürek, Naciye Gezer, Rûkiye Acarel, Tülin Yakarçelik, Cevdet Berkan, Erol Ersel, Ayfer Yarman, Neclâ Kesmen, Meral Tanyeri, Gönül Gönenç, Gönül Eren, Gönül Akdiken, Sâime İslimyeli, Nec-

Rüşdü Eriç
(Resim: S. Bozcalı)

der Dönmez (ud), ve Birol Güvenç (kanun) vardır.

Meslek dışı meşgaleleri arasında yağlı boya resim yapar, şiir yazar.

Evli ve bir çocuğu vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

ERİK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu kazâsının merkez nâhiyesinin Çukur Mahallesi sokaklarından; Peşkirci Sokağı ile Çuçuk Sokağı arasındadır, Tirşe Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 14/146); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Temmuz 1968.)

ERİK VOLİSİ — Yukarı Boğazın balık voli yerlerinden, Umuryeri Dalyanı hududu içinde bulunan yedi voli yerinden biri; kışın bütün balık avcılarına âidatsız açıkdır, fakat yazın dalyan kurulu iken bu voli yerinde balık avlanamaz.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkcılık

ERİM (Adnan) — «Gazeteci ve mütercim; 1924 de İstanbulda doğdu; babasının adı Mehmed Sabri, annesinin adı Ayşe Bânudur; Rumelihisarı İlk Okulunda ve Robert Kolejde okudu, 1942 kolejden diploma alarak gazetecilik hayatına atıldı; 1942 - 1960 arasında Yeni Sabah, Tan, Tanin gazeteleri ile 1001 Roman, Ev - İş, Çocuk Haftası, Yıldız, Hafta, Târih Dünyası mecmualarında çalışdı; bu satırların yazıldığı sırada Hayat mecmuasında bulunuyordu; 1948'den beri de Taksimde Yeni Kolejde İngilizce öğretmenliği yapıyordu; Fransızca da bilir. Mütercim olarak verdiği eserlerden kitab olarak yayınlananlar şunlardır: Yirmi Sene Sonra (Hikâyeler, 1946), Mayk Hammer Serisi (1955 - 1956), Sayonara (1947); İngiliz generali Hamilton'un Çanakkale Hâtıralarını da Hayat Mecmuasında tefrika olarak yayınlamışdır» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERİMEZ (Memed Sâlih) — Günlük gazetelerde ve muhtelif magazinlerde yayınladığı «Târihden Çizgiler» adını taşıyan resimleri ile tanınmış bir zât; aşağıdaki hâl tercemesini «Türkiyede Kim Kimdir» Ansiklopedisinden alıyoruz:

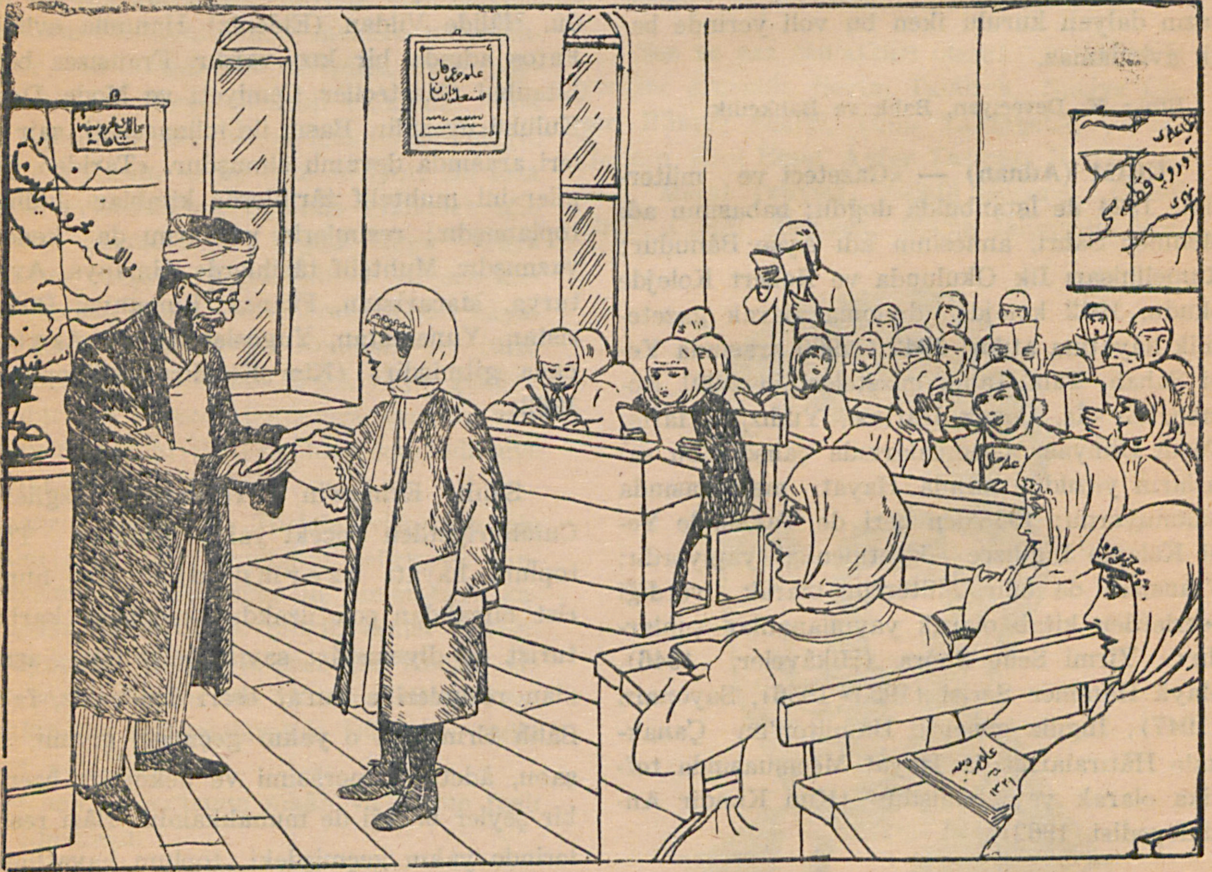
«Ressam, muharrir; 1903 de İstanbulda doğdu, babasının adı Zihni, annesinin adı Seher'dir; Beylerbeyinde Abdullahağa ilk okulunda, Çanakkale Fransız Mektebinde, Isparta rüşdiyesi ve İdâdisinde okudu, 1919 da İstanbul Erkek Lisesinden mezun oldu; Millî Mücâdele yıllarında (1919 - 1922) Ankarada Dâhiliye ve Sıhhıye Vekâletinde çalışdı. 1 sene Hukuk Fakültesinde, 1 sene de Viyana Güzel San'atlar Akademisinde okudu. 1925 de «Tarihden Çizgiler» diye yapdığı resimlerle gazetecilik hayatına atıldı; 1929 - 1940 arasında Tekel Umum Müdürlüğü neşriyat müdürlüğünde çalışdı, 1940 - 1948 de İstanbulda orta okullarda resim öğretmenliği yapdı, 1953 - 1958 arasında Denizcilik Bankasının Deniz Yolları Neşriyat Şefliğinde bulundu, 1958 de Kültür - Yayın Limited Ortaklığı Müdürü oldu. Hâlide Vildan (Eldeniz) Hanımla evlidir, Fatoş adında bir kızı vardır. Fransızca bilir. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ve Moda Deniz Kulübü üyesidir. Basın ile münasebeti, sair işleri arasında devamlı olmuşdur. «Tariden Çizgiler»ini muhtelif târihlerde kitablar hâlinde toplamışdır; resimlerin yazılarını da kendisi yazmışdır. Muhtelif târihlerde Almanya, Avusturya, Macaristan, Fransa, Rumanya, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Azerbeycana gitmişdir» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

Sâlih Erimez'in «Târihden Çizgiler»i, Cumhuriyetden önceki yakın geçmişin Türk toplum hayatı üzerindedir. Bir humorist olmakdan çok uzakdır, kendisine karikaturist de diyemeyiz; sayısı belki bini aşmış olan resimlerine san'at eseri denilemez, fakat Sâlih Erimez'in o yakın geçmişin giyimi, kuşamı, âdetleri, merâsimi ve dekorları üzerine bir şeyler bildiği de muhakkakdır. Bâzı resimlerinde yakın geçmişdeki toplum hayatımızın ağır tezyifi görülür; unutulmamalıdır ki Osmanlılık bir siyâsî deyim, toplum hayatı, Türk milletinin hayatıdır. Bu yolda çok asîl duygularla çalışarak, istikbâle târih vesîkası kıyme-

tinde resimler vermenin mümkün olduğunu, S. Erimezden çok önce üstâd Münif Fehim göstermişdir. (B.; Münif Fehim).

ERİNÇ (Hasan) — «Ünlü bir neyzen; 1890 da Alaşehirde doğdu; babasının adı Hüseyin Fehmi, annesinin adı Fatmadır; Gördes ibtidâî ve rüşdiyesinde okudu; Birinci Cihan Harbinde Şam Mevlevî Alayının mûsikî topluluğunda bulundu; Konya Mevlevîhânesinde, ve Magnisa Mevlevîhânesinde neyzenbaşılık, Cumhuriyetin ilânından ve tekkelerin kapatılmasından sonra da üç buçuk yıl kadar Magnisa ilk okullarında mûsikî muallimliği yapdı. Sonra ücretli olan muallimliği terkederek maaşla Tekel İdâresine intisab etti, bu satırların yazıldığı sırada İstanbulda Cibâli Tütün Fabrikasının Dokuma şûbesinde yazıcılık yapıyor ve İstanbul Radyosunda Hakkı Derman fasıl hey'etinde neyzen olarak bulunuyordu. Evlidir (zevcesi Fatma Firdevs Hanım), Arabca bilir; husûsî dersler vererek yirmiye yakın neysen yetişdirmişdir» (Kim Kimdir Ansiklopedisi; 1962).

ERİNÇ (Sırrı) — «Coğrafiya Profesörü; 1918 de İzmitde doğdu; babasının adı Fuad, annesinin adı Mâidedir; İstanbulda 10. ilk okulda, İstanbul Erkek Lisesinde okudu (1933 - 1936), 1940 da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Coğrafiya bölümünü bitirdi, asistan oldu; 1944 de doktora imtihanını verdi, 1948 de doçent, 1954 de profesör oldu; bu satırların yazıldığı sırada ayni fakültenin Coğrafya Enstitüsünün başında bulunuyordu. İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusca bilir. Telif eserleri şunlardır: Morfoloji (2 cild, 1958 - 1960), Tatbikî Klimatoloji (1957), Doğu Anadolu Coğrafiyası (1953); ayrıca ilmî ve meslekî elliden fazla makaalesi intişar etmişdir. Öngörle birlikte ders kitabları yazmışdır. Türk Coğrafiya Kurumu ve American Geog-

Salih Erimez'in «Tarihten Çizgiler» diye yaptığı resimlerden (Ömer Tel Kopyası), altına şu sözleri yazmışdır:

— Hocaefendi hep Melâhati derse kaldırıyor. Geçen hafta sol kolunu sıvatıp abdets almasını tarif etmişti, bugün de sağ kolunu sıvattı.. Bize sıra gelmiyecek mi hiç?..

— Gelecek gelcek.. Bana: «Bizim eve gel de sana da gusül abdestini öğreteyim» dedi!

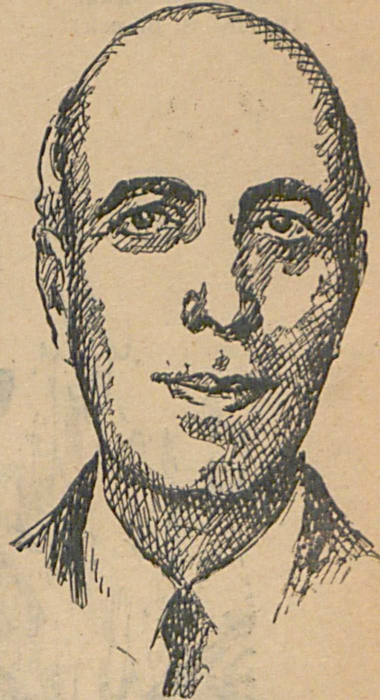
raphical Society üyesidir. Evli ve iki evlâd sâhibidir (Zevcesi Vâhide Hanım, çacukları Cevad ve Mâide)» (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

ERİŞEN (İzzet Kenan) — 1965 yılında Üsküdarda kendisine karşı boşanma dâvası açmış karısı Muazzezi Üsküdarda sokak ortasında tabanca ile vurarak öldürmüş bir kahveci; cinâyetden sonra otobüs ile Ankaraya kaçmış, orada kayınbirâderine vekâlet verdikden sonra İstanbula dönerek polise teslim olmuşdur. Gazetecilere verdiği beyânat İstanbulda ayak takımından âilelerin hayatı bakımından, bu konu üzerinde çalışanlara hüküm verdirtecek kıymetdedir: «Altı yıl önce işlerim ters gitti, karım çalışmaya mecbur kalarak Beyoğlu Ağa Hamamında bir iş bularak girdi; işlerimi yoluna koydum, karımı hamamdaki işinden çıkarmak istedim, ayak diredi çıkmadı ve üstelik çocuklarımı da alarak beni terketti ve boşanma dâvası açdı; İki hafta önce, telefon edip kendisini hamamda aradım, telefona çıkan bir kadın, karımın hamamcı Hüseyin'le birlikte yaşadığını söyledi. Hâdise günü karşılaştık, artık çalışmamasını, eve dönmesini tenbih ettim, yirmi yıllık karım ağzından: — Sen artık bana karışamazsın, istediğim yerde çalışır, istediğim adamla yaşarım.. diye cevap verdi, ne olduysa, bu söz üzerine oldu» demişdir. Cinâyetin adlî safhası, İ.K. Erişene kaç yıl üzere hapis cezâsı verildiği tesbit edilemedi.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi

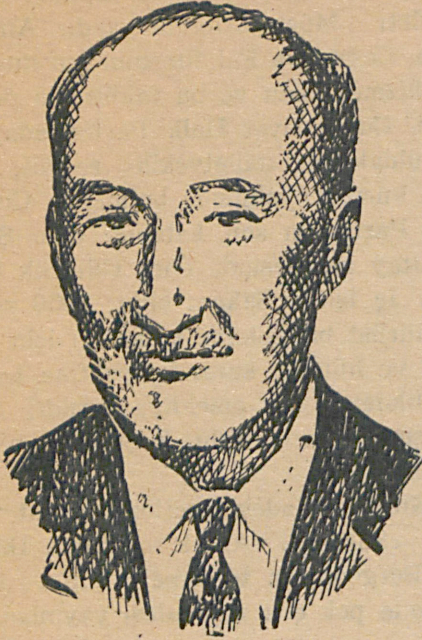
ERİŞİRGİL (Mehmed Emin) — Politika hayatına da girmiş ilim adamı, idâreci; 1892 de İstanbulda doğdu, Niğdeli Dilâver Efendi isminde bir zâtın oğludur; yüksek tahsilini Mülkiye Mektebinde (Siyâsal Bilgiler Yüksek Okulu) yapdı, 1912 de diploma alarak muallimlik mesleğini tercih etti; sultanîlerde felsefe muallimlikleri yapdı, bir ara Kadıköy Sultanîsi Müdürlüğünde bulundu; yazıları ile devrinin tanınmış fikir adamları arasına girmişdi, İstanbul Dârülfünun Felsefe Târihi müderrisi oldu; son Osmanlı Meclisi Mebusanına Niğde mebusu olarak katıldı; Cumhuriyetin ilânından sonra Maarif Vekâleti Tâlim ve Terbiye Dâiresi âzâsı, sonra bu dâirenin reisi oldu, uzun zaman Müdkiye Mektebinde hocalık ve müdürlük yapdı, ve bir müddet de Maarif Vekâleti Müsteşarlığını yapdı. Ankara Dil, Târih, Coğrafiya Fakültesinin kuruluşunda büyük hizmeti oldu ve bu fakültenin dekanlığını yapdı. Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Zonguldakdan milletvekili seçildi; partinin idâre kurulu üyeliğinde bulundu. Cumhuriyet Halk Partisinin son kabinesi olan Şemseddin Günaltay kabinesinde önce Gümrük ve Tekel, sonra İç İşleri Bakanı oldu; 1950 seçimlerini çok dürüst bir şekilde yönettiği için geniş bir sevgi ve hürmet kazandı; politika hayatından çekildikden sonra emekliye ayrıldı; Ankarada yerleşmiş bulunuyordu, 7 Şubat 1965 de orada vefât etti.

Kitab hâlindeki eserleri: «Kant ve Felsefesi», «Sokrat», «Ahlâk ve Dînin İki Kaynağı» (Bergson'dan terceme); ilim ve fikir dergilerinde pek çok makaalesi yayınlanmışdır.

Mehmed Emin Erişirgil
(Resim: S. Bozcalı)

ERİŞKİN (Hâfız Sâim) — Büyük şehrin günlük hayatının içinde her hangi bir semtinin meçhûl şirin sîmâlarına örnek bir kişi; 1882 de Eyyubda doğmuşdur; Eyyubda 15 yaşında iken mekteb kalfası olmuş, on iki sene kadar hizmetden sonra Eyyub Camiine müezzin tâyin edilmiş, onbeş sene Eyyubda, kırk sene de Beyoğlu Ağa Camiinde müezzinlik yapmış,

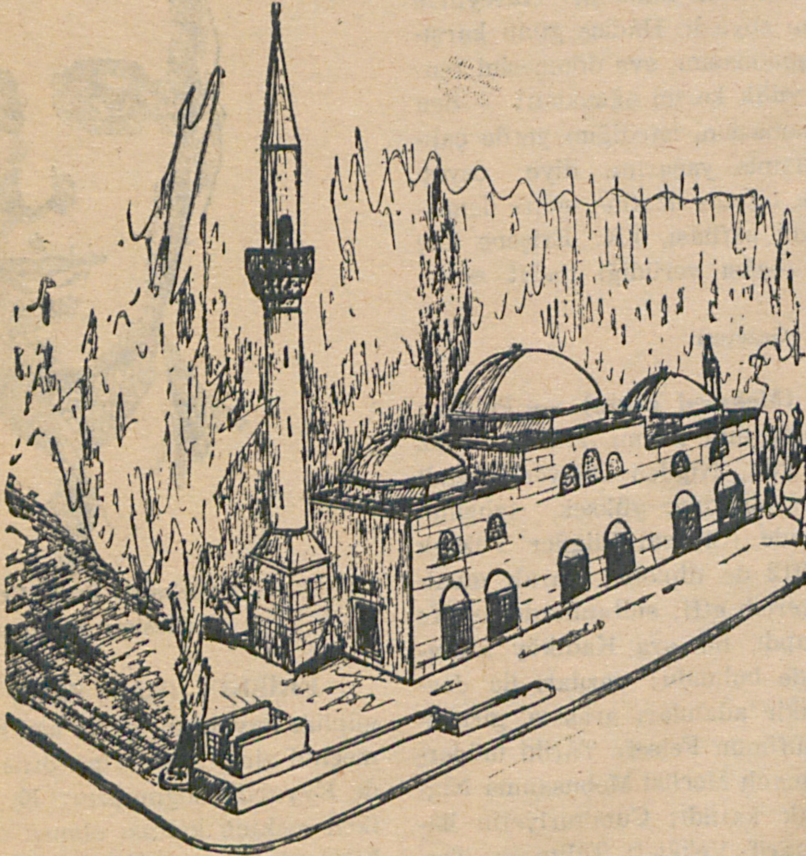

Hâfız Sâim Erişkin
(Resim: S. Bozcalı)

Beyoğlu Ağa Camiinin baş müezzini iken 196 da 84 yaşında vefât etmişdir. Ömrü boyunca muhitinde sevilmiş bir sîmâ idi, «Eyyublu Kı ru Sâim» diye meşhurdu.

ERİŞTECİ SOKAĞI — Galatanın K mankes Mustafa Mahallesi yollarından; Y mişcihasan Sokağı ile Karantina Sokağı a sında uzanır, dirsekli bir sokakdır (1934 Be diye Şehir Rehberi, pafta 15/133). Yemişci san Sokağı tarafından gelindiğine göre b araba geçecek genişlikde, paket taşı döşe olup üçer katlı taş yapılar olan Küçük Bal lı Hanı, Ömer Hanı, Sarıoğlu Hanı ve Tri Hanın arka yüzleri arasından geçer; 1 ter yağcı, 1 lokanta, 1 matbaa, 1 kebabcı ve 1 k tâsiyeci vardır (Şubat 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

Üsküdarda Davutpaşa Câmii
(Resim: İbrâhim Baytekin)